

**DÜNYA EKONOMİK BUHRANINDAN DEVLETÇİLİK POLİTİKASINA
TÜRKİYE'DE SUÇ VE ASAYİŞ: İSTANBUL ÖRNEĞİ (1929-1933)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**

Serap CEREZCİ

Danışman: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Aralık 2023

DENİZLİ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

Serap CEREZCİ

ÖN SÖZ

Oldukça uzun bir yolculuktu... 2017 yılında başlanılan bu yolculuk altı senede ancak sonlanabildi. Yaşanan pandemi dönemi, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri'nin kapalı olması tezin nihayete erdirilmesini geciktirdi. Tezin tamamlanmasını yorucu, yıpratıcı ve içinden çıkılmaz bir hale getirdi.

Bu yolculuğumda elbette yalnız değildim. Desteğini bir kez olsun benden esirgemeyen, gece gündüz sorularıma sabırla cevap veren, anne şefkati, disiplini ve yüreklendirmesiyle tezimi bitirmemi sağlayan; tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Ayfer Özçelik'e minnettirim. Hakkını ödemem mümkün değil. Tez jürimde bulunan değerli hocalarım Doktor Öğretim Üyesi Günver Güneş'e ve Prof. Dr. Umut Karabulut'a yolumu aydınlattıkları, rehberlikleri için sonsuz teşekkür ediyorum. Tez sürecine birlikte başladığım sayın hocam Ercan Haytoğlu'na da ayrıca teşekkür ederim.

Kaynakların temininde yardımlarını esirgemeyen T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, İzmir ve Ankara Milli Kütüphane ve İzmir Apikam Arşivi çalışanlarına çok teşekkür ediyorum.

Tez sürecimin her anına tanık olan sevgili öğrencilerim, "*siz başaracaksınız hocam*", "*sizi örnek alıyoruz*" cümleleriniz vazgeçecek olduğum anlarda motivasyon kaynağımdı... Hepinize manevi desteğiniz için çok teşekkür ederim.

Ve son olarak bu uzun yolculukta ihmal ettiğim sevgili ailemden haklarını helal etmelerini istiyorum. Onların maddi manevi desteği, tezi bitirmemi sağladı. Güzel ailemin kıymetlileri; babam Cumhur Cerezci, annem Sevim Cerezci ve kardeşim Hülya Cerezci iyi ki varsınız... Bu tezi sevgili aileme armağan ediyorum.

ÖZET

DÜNYA EKONOMİK BUHRANINDAN DEVLETÇİLİK POLİTİKASINA TÜRKİYE'DE SUÇ VE ASAYİŞ: İSTANBUL ÖRNEĞİ (1929-1933)

CEREZCİ, Serap

Doktora Tezi

Tarih ABD

Cumhuriyet Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Aralık 2023, XII+530 Sayfa

24 Ekim 1929'da New York Borsası'nın çöküşü ile başlayan Dünya Ekonomik Buhranı, yalnızca devletlerin ekonomik politikalarını değil, toplumları ve bireyleri de etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki liberal ekonomi anlayışı, tarım ürünleri ihracatının azalması, dış borç ödemeleri nedeniyle zor günler yaşamış, bu nedenle ekonomiyi koruma düşüncesiyle Devletçilik politikasını benimsemiştir. Halk bu politika gereği yerli üretim tüketimine özendirilmiş ve israf önlenmeye çalışılmıştır.

Buhranla birlikte ekonominin bozulmasına bağlı olarak; yoksulluk artmış, sefalet ve parasızlık gündelik hayatın unsurlarından biri olan asayiş derinlemesine sarsmıştır. Fakirlik ve işsizlik bireylerde hırsızlık başta olmak yaralama, kavga gibi suç oranlarının artışına neden olurken, bir yandan da ruhi bunalımlara bağlı intihar gibi sonuçları doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaşlaşma olgusu ile harmanlanan modern Türk Vatandaşı yaratma çabası ekonomik buhran sürecinde sarsıntıya uğramıştır.

1929 Buhranı döneminde ekonominin merkezi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en kalabalık şehri olan İstanbul, işsizlik, yoksulluk ve yozlaşmaya bağlı artış gösteren suç ve asayiş olaylarına sahne olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Buhran, İstanbul, Gündelik Hayat, Suç, Asayiş, Modernleşme.

ABSTRACT

CRIME AND PUBLIC ORDER IN TURKEY FROM THE WORLD ECONOMIC CRISIS TO STATISM: THE CASE OF ISTANBUL (1929-1933)

CEREZCİ, Serap

Doctoral Thesis

Department of History

Republic History Program

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

December 2023, XIII+530 Pages

The Great Depression, which began with the collapse of the New York Stock Exchange on October 24, 1929, not only affected the economic policies of states but also societies and individuals. The liberal economic understanding of the early years of the Republic of Türkiye experienced difficult times due to the decrease in agricultural exports and external debt payments. Therefore, it adopted the Statist policy to protect the economy. As a result of this policy, the public was encouraged to consume domestically produced goods, and efforts were made to prevent waste.

As the economy deteriorated due to the Depression, poverty increased, and poverty and destitution deeply affected public order, which was an integral part of daily life. Poverty and unemployment led to an increase in crime rates such as theft, assault, and fights, while also resulting in consequences like suicides due to mental distress. The effort to create a modern Turkish citizen, blended with the phenomenon of modernization in the Republic of Türkiye, was shaken during the economic crisis.

During the 1929 Depression, Istanbul, the economic centre and the most populous city of the Republic of Türkiye, witnessed an increase in crime and public order incidents due to unemployment, poverty, and moral decay.

Keywords: Economy, Depression, Istanbul, Daily Life, Crime, Public Order, Modernization.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GÖRSEL DİZİNİ.....	vii
TABLO DİZİNİ.....	xi
GRAFİK DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI ve DÜNYA ÖLÇEĞİNDE YARATTIĞI ETKİLER

1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonunda Devletlerin Ekonomik Durumları.....	6
1.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Ekonomik Buhranı'nı Tetikleyen Etkenler ve Kara Perşembe.....	9
1.3.1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ABD ve Dünya Ülkelerine Etkileri.....	15
1.4.1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın İkinci Dünya Savaşı'nın Başlamasına Olan Etkileri.....	19

II. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE İSTANBUL'DA GÜNDELİK YAŞAMIN İZLERİNİ SÜRMEK

2.1. Mütareke Döneminde İstanbul'un Sosyoekonomik Durumu.....	22
2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul'un Siyasi ve Sosyoekonomik Durumu.....	29
2.2.1. Sosyal Yapıdaki Değişimin İstanbul'a Yansımaları.....	32
2.2.2. Siyasal Yapıdaki Değişim ve İstanbul'da İnkılâplara Tepkiler.....	50
2.3. Cumhuriyetin Modern Vatandaşlarını Yaratmak.....	71
2.3.1. Yeni Adab-ı Muaşeret Kurallarına Uymayanlara Karşı Alınan Önlemler.....	71
2.3.2. Modern Vatandaş Yaratma Araçları: Sinema ve Tiyatro.....	74
2.3.3. Modern Cumhuriyet Kadını.....	80

III. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN TÜRKİYE ve İSTANBUL'A ETKİSİ

3.1. Osmanlı Devleti Ekonomisinden Cumhuriyete Kalan Ekonomik Miraslar.....	93
3.2. Türk Lirasının Değer Kaybetmesi.....	105
3.3. İthalat- İhracat Dengesinin Bozulması.....	110
3.4. Yoksulluk, İşsizlik ve Hayat Pahalılığı.....	121
3.5. Modern Vatandaşın Buhranla İmtihanı: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Kuruluşu ve Tasarruf Haftaları.....	137
3.6. Gümrük Politikası ve İthal Mallara Sınır Getirilmesi.....	159
3.7. Millileşme Çabası ve Demiryolu Politikası.....	161
3.8. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatında Düşüş ve Gelir Kaybı.....	166
3.9. Buhran, Geçim ve Açlık.....	170
3.10. Makus Talih: Buhran ve Dış Borç Ödemelerin Başlaması.....	173

3.11. Devletçilik Politikasının Başlaması.....	175
3.12. Buhran Döneminde Alınan Vergiler.....	183
3.13. Şakir Kesebir, Rist ve Müller Plânları.....	191
3.14. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Etkilerine Karşı Sosyal Dayanışma.....	196

IV. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA YAŞANAN SUÇ VE ASAYİŞ OLAYLARINI BASIN ÜZERİNDEN OKUMAK

4.1. Devlet, Suç ve Düzen.....	201
4.1.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında Asayiş Bozan Başlıca Nedenler.....	209
4.1.1.1. İşsizlik.....	209
4.1.1.2. Suçluların Affı.....	213
4.1.1.3. Dış Politikanın İstanbul'da Yaşayan Milletlerden Üzerinden Asayişe Yansıması...223	
4.2. Devlete Karşı İşlenen Suçlar.....	237
4.2.1. Rüşvet ve Usulsüzlük.....	237
4.2.2. Kaçakçılık.....	241
4.2.3. Yasaklanan Komünizm ve Suçlular.....	246
4.2.4. Siyasetin Asayişe Etkileri: Serbest Fırka Deneyimi ve Menemen Olayı ve İstanbul...247	
4.3. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Dönemi'nde Suç Ortamında Kadın Olmak.....	259
4.3.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Evlilik Kurumuna Etkisi.....	264
4.4. Topluma Karşı İşlenen Suçlar.....	267
4.4.1. Fuhuş.....	267
4.4.2. Hırsızlık ve Yankesicilik.....	279
4.4.2.1. Evlerde Yapılan Hırsızlıklar.....	288
4.4.2.2. İş Yerlerinde Yapılan Hırsızlıklar.....	290
4.4.2.3. Tramvaylarda Yapılan Hırsızlıklar.....	293
4.4.3. Kumar.....	294
4.4.4. Uyuşturucu.....	297
4.4.5. Dilencilik.....	300
4.4.6. Serserilik.....	304
4.4.7. Dolandırıcılık.....	306
4.4.8. Haraç.....	313
4.4.9. İhtikâr.....	313
4.4.10. Definecilik.....	328
4.5. Kişiye Karşı İşlenen Suçlar.....	328
4.5.1. Cinayet.....	328
4.5.1.1. Kadın ve Namus Cinayetleri.....	337
4.5.2. Çocuk Düşürme, Düşürtme ve Metruk Çocuklar.....	342
4.5.3. Yaralama.....	345
4.6. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Döneminde Suç Ortamında Çocuk Olmak.....	348
4.6.1. Çocuklara Yönelik Suçlar ve Çocuk Suçlular.....	354
4.7. 1930'lu Yıllarda Bazı Suç Adlandırmaları.....	362
4.7.1. Karmanyolacılık.....	363
4.7.2. Mantarcılık.....	364
4.7.3. Dızdızcılık.....	365
4.7.4. Kaldırımcılık.....	365
4.7.5. Manıtacılık.....	367
4.7.6. Muslukçuluk.....	368
4.8. İstanbul'da Asayiş Olaylarının Yoğun Olduğu Semtler.....	368
4.9. Suç Mahalleri.....	376
4.9.1. Kahvehaneler ve Berberler.....	376

4.9.2. Barlar ve Meyhaneler.....	379
4.9.3. Sinemalar.....	383
4.9.4. Umumhaneler.....	384
4.9.5. Oteller.....	386
4.9.6. Yangın Yerleri.....	388
4.9.7. Vapurlar.....	389
4.9.8. Kutsal Mekânlar.....	391
4.10. İstanbul'da Beynelmillel Suçlular.....	393
4.11. Avrupalı Turistlere Karşı İşlenen Suçlar.....	397
4.12. Asayiş Bozan Diğer Unsurlar.....	398
4.12.1. İntihar ve İntihara Teşebbüs.....	398
4.12.1.1. Sefalet ve İşsizlik İntiharları.....	401
4.12.1.2. Fiziksel ve Ruhsal Sorunlara Bağlı İntiharlar.....	407
4.12.1.3. Duygusal İlişki Kaynaklı İntiharlar.....	409
4.12.1.4. Aile Geçimsizliğinden Kaynaklanan İntiharlar.....	412
4.12.1.5. Öğrenci İntiharları.....	413
4.12.1.6. Suçluların İntiharları.....	419
4.12.2. Otomobil ve Tramvay Kazaları.....	422
4.12.3. Yangınlar.....	426
4.12.4. Kuduz Vakaları.....	436
SONUÇ.....	439
EKLER.....	442
KAYNAKLAR.....	489
ÖZGEÇMİŞ.....	531

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1: Belediye Meclisi'nin Gereksiz Harcamalarını Gösteren Dua İsimli Karikatür.....	31
Görsel 2: İstanbul Şehrinin Yüzölçümü ve Nüfusunu Gösteren Harita.....	33
Görsel 3: Çok Çocuklu Aile Fotoğraflarının Gazete Sütunlarına Yansıtılması.....	41
Görsel 4: Çok Çocuklu Ailelere Verilen Madalyayı Sorgulayan Aile Reisi.....	41
Görsel 5: Fakir Türk Yavrularına Sahip Çıkalım.....	44
Görsel 6: Fazla Paranız Varsa Hayvan Değil Çocuk Bakınız.....	45
Görsel 7: Sokak Hayvanlarının İnsanlardan Fazla Korunması.....	45
Görsel 8: Gelir Gözetilmeli Çok Çocuk Yerine Sıhhatli, Zeki, Ahlaklı Çocuk Yapılmalı.....	46
Görsel 9: Tekke Kapamak Kâfi Değil Mektep Açmak Lâzım.....	56
Görsel 10: Hapishanede Okuma Seferberliği.....	67
Görsel 11: Pazar Ola Hasan Bey: Kadın- Erkek Eşit midir?.....	81
Görsel 12: Vakit Gazetesi'nin Açmış Olduğu En Güzel Bacaklı Kadın Yarışması Çağrısı.....	90
Görsel 13: Güzellik Müsabakasının İç Yüzü.....	91
Görsel 14: Pazar Ola Hasan Bey ve İstikraz.....	102
Görsel 15: 1931 Senesinde İhracat İthalat Dengesinin Sağlandığını Gösteren Çizim.....	117
Görsel 16: Avrupa'dan Yapılan Gramofon İthalatı.....	119
Görsel 17: Gelenler! Gidenler! Lüks İthalat Mallarının İstanbul'a Gelişi.....	120
Görsel 18: Ticaret Odası:- Hayat Pahalılığından Eser Bile Yok.....	124
Görsel 19: Şehremanetinin Varidat Taksimi.....	126
Görsel 20: İstanbul'da Birçok Mağazalar Kapanıyor.....	132
Görsel 21: Yeni Sene Neler Getiriyor?.....	137
Görsel 22: Sinema Tutkusunun Mutfak Masrafının Önüne Geçmesi.....	138
Görsel 23: Medeni Kadın Kıyafetle Değil Düşünce İle Olur.....	139
Görsel 24: Modernleşmeye Uyma Çabası: Kıyafet mi Yiyecek mi?.....	140
Görsel 25: Ben Amar Sirki Bilet Tarifesi.....	146
Görsel 26: Erkekler Birliği İle Kadınlar Birliği Arasına Kara Kedi Girdi.....	147
Görsel 27: 1931 Seçimleri Adaylık Başvurularına Rağbet.....	150
Görsel 28: Tasarruf Haftasında İthal Mal Kullanmak.....	151
Görsel 29: Buhranın Cilveleri.....	155
Görsel 30: Vergilerde Yüzde Yirmi Tenzilat.....	191
Görsel 31: Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Fakir Öğrencilere Öğle Yemeği Yardımı.....	199
Görsel 32: Maksim Gazinosu'nda Aç Çocuklar İçin Balo.....	200
Görsel 33: Hırsız Hapishanede de Hırsızdır.....	214
Görsel 34: Muhalif Gazetelerin Halkın Aç Olduğunu Haykırışları.....	250
Görsel 35: Propaganda.....	258
Görsel 36: Fuhşa Sürüklenen Bedriye'nin Hikâyesi.....	272
Görsel 37: Fuhuşla Mücadele Sınırdışı Edilen Fahişeler.....	275
Görsel 38: Fuhuşla Mücadele Harabelere Polis Baskını.....	276
Görsel 39 : Vali Konağı Soyuldu.....	289
Görsel 40: Rıhtımdan Lastik Sandığı Çalan Hırsızlar.....	293
Görsel 41: Kumar İptilasası.....	296
Görsel 42: Taksitle Sadaka İsteyen Dilenci.....	302
Görsel 43: İki Dilenci Arasında Film Stüdyosuna Yazılacağım.....	303
Görsel 44: Darülacezede Kalmak İstemeyen Bir Serseri.....	305
Görsel 45: İstanbul Belediyesi'nin Yakacak Yardımı Vermemesi.....	323
Görsel 46: Yüzlerce Liraya Değecek Bir Haber.....	324
Görsel 47: Bayramda Bize Niye Kıyarlar?.....	325
Görsel 48: Yangın Yerlerinde Yaşam.....	389

Görsel 49: Arsen Lüpen: “ <i>Türkiye’de Çok Rakibim Var!</i>	394
Görsel 50: Söz Ver İntihar Etmeyeceksin	416
Görsel 51: Yangın Telefonları.....	432
Görsel 52: İstanbul İtfaiyesi’nin Hazırlamış Olduğu Yolları Gösterir Kroki.....	433

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: 18- 29 Ekim 1929 Tarihleri Arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Hisse Senedi Satışları.....	12
Tablo 2: 1918-1923 Yılları Arasında İstanbul'da Yanan Ev Sayısı.....	26
Tablo 3: Yıllara Göre Kadın-Erkek Ölüm Sayısı.....	34
Tablo 4: Yıllara Göre Kadın Ölümlerindeki Yaş Dağılımı.....	34
Tablo 5: Türkiye'deki Bazı Şehirlerde 1927-1930 Yılları Arasındaki Ölüm Oranları.....	35
Tablo 6: 1929-1933 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenler ve Harcamalar.....	47
Tablo 7: Millet Mekteplerinden Mezun Öğrenciler.....	66
Tablo 8: Savaş Sırasında Temel Tüketim Malları Fiyatlarındaki Artışlar.....	96
Tablo 9: 1929- 1931 Yılları Arasında Türk Lirası Cinsinden İthalat- İhracat Miktarı.....	116
Tablo10: 1930- 1931 Yılları Arasında İthalat ve İhracat Yapılan Ülkeler ile Alış Satış Miktarı	118
Tablo 11: 1929- 1931 Yılları Arasında İhraç Edilen Ürünlerden Elde Edilen Kazanç.....	118
Tablo:12 İstanbul Merkezi ve Belirli İlçelerinde Ekmek Satış Fiyatı.....	122
Tablo13:1914- 1931 Yılları Arasında İstanbul'da Temel İhtiyaç Maddelerinin Perakende Fiyatları.....	123
Tablo14: 1914- 1929 Yılları Arasında Temel Gıda Maddelerinin Fiyatlarındaki Değişim.....	123
Tablo 15: 1928- 1930 Yılları Arasında Usta Ücretleri.....	130
Tablo 16: 1928-1930 Yılları Arasında Amele Ücretleri.....	130
Tablo 17: 1926-1929 Yılları Arasındaki Azalan İhracat.....	166
Tablo 18: 25 İhracat Ürünüde 1926- 1929 Yılları Arasında Görülen İhracat Azalması.....	167
Tablo 19: Toplam Kaynak Kullanımı ve Dış Kaynaklar.....	169
Tablo 20: Üç Büyük Şehirde 1927 Yılındaki Geçim Kaynakları.....	170
Tablo 21: Kazanç ve İktisadi Koruma Vergileri Sonrası Memur Maaşları.....	187
Tablo 22: 1931 Yılıın Son Üç Ayı ile 1932 Yılında İflas Sayısı ve Borç Miktarı.....	213
Tablo 23: Adliye İstatistiklerine Göre Türkiye Geneli Suç Miktarı.....	219
Tablo 24: 1919- 1934 Yılları Arasındaki Suç ve Suçlu Sayısı.....	221
Tablo 25: 1929 Af Kanunundan Faydalanan Mahkûm Sayısı.....	223
Tablo 26: Kaçakçılık Mahkûm Olan Suçluların Medeni Durumu.....	242
Tablo 27: Kaçakçılık Mahkûm Olan Suçluların Okuryazarlık Durumu.....	242
Tablo 28: Kaçakçılık Mahkûm Olan Erkek ve Kadın Suçluların Yaş Aralığı.....	242
Tablo 29: İstanbul'da Buhran Yıllarında Gerçekleşen Boşanma Miktarı.....	266
Tablo 30 : 1929-1930 Yılları Arasında Morgda Otopsi Yapılan Cesetlerin Cinsiyet, Din ve Yaş Dağılımı.....	330
Tablo 31: 1931- 1933 Yılları Arasında Cinsiyete Göre Doğal Olmayan Ölüm Nedenleri.....	331
Tablo 32: 1930-1931 Yılları Arasında İstanbul'da Bulunan Bina Sayıları.....	374
Tablo 33: 1928- 1930 Yılları Arasında Cemaatlere Göre İntihar Sayısı Dağılımı.....	400
Tablo 34: 1928- 1930 Yılları Arasındaki İntiharların Yaşlara Göre Dağılımı.....	400
Tablo 35: 1928- 1930 Yılları Arasındaki İntiharların Nedenlerine Göre Dağılımı.....	400
Tablo 36: Gazetenin Vermiş Olduğu Yangın Sayısı.....	429

GRAFİKLER

Grafik 1: Buğday İthalatı ve Ödenen Harcama.....	110
Grafik 2: On Günde İstanbul'da Meydana Gelen Asayiş Vakaları.....	286

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.c.	Adı Geçen Ceride
a.g.i.	Adı Geçen İstatistik
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
FO	Foreign Office
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayıları
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
yay. haz.	Yayına Hazırlayan
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Konunun Sınırlandırılması

Bu çalışmada 1929 -1933 yılları arasındaki dönemde İstanbul'un gündelik hayatında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilediği asayiş sorunları ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın odağında 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerinin Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyokültürel hayata yansımaları bulunmaktadır. Çalışmanın temel konusunu ise 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle yoksulluk ve işsizlik imtihanının yaşandığı İstanbul'da sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin suç ve asayiş etkileri oluşturmuştur.

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nin tasnif gerekçesiyle araştırmacılara açık olmaması nedeniyle devlete ait kapsamlı verilere ulaşılamadığından araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi ve sonuçların değerlendirilebilmesi adına araştırma konusunun kapsamı sınırlı tutulmuş, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın başlaması ile 1932 Devletçilik politikasının uygulamaları arasında kalan üç yıl ile sınırlandırılmıştır.

İncelemiş olduğumuz 1929-1932 yılları Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetiminde hızlı devrimlerin gerçekleştirdiği, parti yöneticilerinin rejime karşı oluşabilecek iç ve dış kamuoyunda tepkilerine karşı hassas olduğu bir süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel kaynaklarından olan gazetelere, Matbuat Kanunu ile sansür uygulanmış, yayınlanan haberlerin satır aralarında ya da çizilen karikatürlerde, dönem insanının yaşamış olduğu sosyoekonomik sorunlar ve buna paralel olarak günden güne tırmanan asayiş sorunlarının izini sürmek hayli güç olmuştur.

Günümüzde ülkemiz ve dünya hakkında ulusal ya da uluslararası, taraflı ya da tarafsız, medyanın çeşitli dalları aracılığıyla dünya hakkında çok hızlı haber alma fırsatına sahip olmamıza karşılık, incelenilen dönemde -radyo henüz ülkemize yeni ulaştığı için- tek haber kaynağı olan gazeteler devletin kontrol mekanizması dahilinde çalışmışlardır. Basın hayatının kalbi olan İstanbul'da çıkan Son Posta ve Yarın gazeteleri ile Karagöz siyasi mizah dergisinin muhalif yapıda oldukları, kimi zaman hükümeti eleştiren haberleri nedeniyle dava edildikleri görülmüştür. Cumhuriyet, Akşam, Hakimiyeti Milliye ve Vakit gazetelerinin hükümete yakın tavırları dikkat çekmiştir. Bu gazetelerin birinci sayfalarında siyaset ve ekonomi haberleri ağırlıklı olarak verilirken, toplumsal asayiş

haberleri ikinci ve üçüncü hatta Cumhuriyet gazetesi örneğinde olduğu üzere dördüncü sayfada yer alabilmiştir. Asayiş haberleri, siyasi gündeme ilişkin ya da toplumun dikkatinin çekilmek istenildiği vakit gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanmıştır. Çalışmamızda, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonucu sefaletin derinleşmesi ve artan yozlaşmanın da eşlik ettiği asayiş sorunları İstanbul basınına sansüre rağmen yansıyan haliyle verilmeye çalışılmıştır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda gündelik hayat içerisinde yer alan asayiş olaylarına sınırlı olarak yer verilmiştir. Oysaki bir devletin siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini tanıyabilmenin yolu insanını anlayabilmekten ve doğru çözümleyebilmekten geçmektedir. Belki de bu anlamda bu yöntemi en iyi gözlemleyenler ve yorumlayanlar gazeteciler, sosyologlar ve psikologlardır. Bu çalışmada hedeflenen, dönüşüm sürecindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde Dünya Ekonomik Buhranı'yla birlikte yaşanan sefalete, travmaya, toplumda insan ilişkilerinde görülen yozlaşmaya ve beraberinde görülen asayiş vakalarındaki artışa gazete sütunlarına yansıdığı ölçüde ayna tutabilmektir.

Çünkü Esra Danacıoğlu'nun da ifade ettiği gibi Türkiye'de tarihçilik, gündelik hayatı, sıradan insanların yaşamlarını, geçmiş öykülerini hafriyat çalışmalarının sonunda "*tarihin molozları*" olarak dışarıda bırakmaktadır. Ne yazık ki "*tarihin isimsiz aktörleri, kılıç takıntıları ve nal sesleri arasında belli belirsiz, bir silüet olarak görünmektedir*" O nedenle de bu çalışma aktörlerden ziyade, tarih yazılırken, kenarda bırakılanları, tarihten saklanmış olanları "*sessiz yığınları*"¹ kısaca üçüncü sayfa insanların hazin öykülerini kaleme almayı amaçlamıştır.

2.Yöntem ve Karşılaşılan Güçlükler

İstanbul şehrinin geç dönem Osmanlı tarihine ilişkin; suç, suçun türleri, suç ve ceza, asayiş, asayiş sağlayan kolluk kuvvetleri jandarma, polis, bekçi ve en nihayetinde suçluların cezalandırıldığı hapisane kurumuna ilişkin önemli sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlar arasında Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki asayiş, suç ve ceza konusunu kapsamlı olarak ilk inceleyen Noemi Levy- Aksu olmuştur. Aksu'nun çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu'nda suç algısı, asayiş bozan ve koruyan aktörler ile suçluların cezalandırıldığı Osmanlı hapisanelerine geniş yer verilmiştir.²

¹ Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. v,vi.

²Noémi Lévy Aksu, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş, 1879-1909*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

İşgal dönemi İstanbul'unu anlatan Bilge Criss'in, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923* isimli çalışması ise İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali sonrasında nüfus, eğitim, sağlık alanlarındaki değişimleri irdeleyen, iç siyaset ve direniş konularına yer verilen kapsamlı bir çalışmadır.³ Bunlar dışında Mütareke dönemi İstanbul'unda suç ve asayiş konularını araştıran kitap, tez, makaleler incelenmiştir.⁴ Buna karşılık Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki siyasi, sosyo- ekonomik yapıyı ve asayiş konularını inceleyen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur.⁵ Bu durumun nedenlerinin başında, şüphesiz İstanbul'un başkent olma özelliğini yitirmesi, dikkatlerin Ankara'ya yönelmesi gelmektedir. Buna mukabil İstanbul ülkenin en büyük, en kalabalık şehri olma özelliğini korumuştur. Üstelik bankacılık, finans, ithalat ve ihracat gücünün yanı sıra, İstanbul muhalefet ve eğlence sektörünün de merkezi olma özelliğini muhafaza etmiştir. Türkiye'nin siyasi, askeri, ekonomik politikaları başkent Ankara'da belirlenmekle birlikte, İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısı ülkeyi şekillendirmiştir.

Bu nedenle değişen Türkiye'nin değişen yüzünü, buhran ile modernite arasında bocalayan halkın var olma kavgasını ve hepsinden önemlisi yoksulluğun sebep olduğu asayiş olaylarını İstanbul halkının gazete sütunlarına yansıyan hayatlarıyla verilmesi ülkenin panoramasını çıkartmak için yerinde bir hareket olacaktır.

³ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2018.

⁴ Ali Karakaya, *İşgal Altında İstanbul*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016, Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1998, Adnan Ergeneli, *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1993, Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2016, Hakkı Süha Gezgin, *İşgal Günlerinde İstanbul*, (yay. haz. Nuri Sağlam), Kapı Yayınları, İstanbul, 2019, Ahmet Yeşilyurt, *Polis Mecmuasında (1913-1928) Polis ve Cinayet*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, Murat Aydoğdu, *Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, Deniz Dölek Sever, *War and Imperial Capital: Public Order, Crime and Punishment in İstanbul 1914-1918*, A Thesis Submitted To The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Doctor of Philosophy in Department of History, Ankara, 2015, Ayfer Aydemir Kara, *1919 Yılında İstanbul'un Asayışı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2010, Mehmet Aydın, "Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahalılığı Sorunu (1919-1922)", *History Studies International Journal of History*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010.

⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma 1908- 1928*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, Leyla Neyzi, *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak Birey Bellek ve Aidiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, Hakan Kaynar, *Projesiz Modernleşme: Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar*, 2. Baskı, İstanbul Araştırması Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2012, İlbeyi Özer, *İstanbul'da Sosyal Değişim 1920-1930*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004, Ebrar Begüm Üstün, *Erken Cumhuriyet Kadın Cinayetlerinin İstanbul Gazetelerine Yansıma Biçimleri 1923- 1945*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Sosyoloji Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Çalışmamızın kaynakçasında, nüfus, tüketici fiyatları ve suç cetvelleri⁶ gibi bilgilerin yer aldığı Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu istatistikler önemli bir yer tutmuştur.

Ne var ki çalışmamızın en önemli bilimsel verilerini elde edebileceğimiz Cumhurbaşkanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nin 2017 yılından bu yana tasnif aşamasında olması ve tüm başvurulara karşılık olumlu bir yanıt verilmemesi önemli bir engel teşkil etmiştir. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü'ne yapılmış olan dava başvuruları, mahkumların işlediği suçların kayıtları, mahkûmiyet süre bilgileri vb. detaylarla ilgili bilgi temini amacıyla yapılan Cimer başvurusu, “*Genel Müdürlüğümüzde mevcut bulunan istatistikler hiçbir şekilde tarafların (şüpheli/sanık, mağdur, müşteki, davacı, davalı, meslek v.b) kişisel bilgilerini içermemekte olup, yalnızca sayısal verileri ihtiva etmektedir*” şeklinde yanıtlanmıştır. İngiltere Bu nedenle, tezin hazırlanmasında suç ve asayiş unsurlarını mikro ölçekte sergileyen dönemin gazeteleri ve bazı bu istatistiklerden elde edilen verilerin analizi ve yorumlanması yöntemi kullanılmıştır. Şehir nüfusu, evlilik, doğum, ölüm oranları ve ölüm nedenleri incelenmiştir. Suç oranının yüksek görüldüğü mahallelerin yapısı hakkında bilgiler toplanmıştır.

Tezin birinci bölümünde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın, ortaya çıkış süreci, buhranın Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa Devletleri'ndeki etkileri üzerinde durulmuştur. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya düzeni içerisinde, savaş yorgunu ülkeler yaralarını sarmaya çalışırken, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan ve Kara Perşembe olarak adlandırılan 24 Ekim 1929 tarihinde New York Borsası'nın çökmesiyle başlayan kriz dünya ölçeğinde yayılmış ve ABD ve Avrupa yaşanan krizin yarattığı ekonomik travmalar, krizin merkez üssü Amerika'daki izlenimler ile krizin Avrupa'ya yansımaları konu edinilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde 1929 krizi öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, ekonomik durumu mercek altına alınmıştır. Böylece Cumhuriyet'in devraldığı ekonomik yapı hakkında kısa da olsa bilgi verilmek istenmiştir. Son dönemlerinde dışa bağımlı bir ekonomi sürdüren Osmanlı İmparatorluğu ve Mütareke Dönemi'nde yaşananlara kısaca değinilmesi erken Cumhuriyet'in ilan edildiği yılların ortamını daha iyi anlamak açısından gerekli görülmüştür. Gerçekten de Mütareke Dönemi'nin kaotik ortamının yarattığı yozlaşma ve suç unsurları Erken Cumhuriyet döneminin baş edilmesi gereken önemli sorunları olmuştur. Küllerinden doğan genç

⁶ Deniz Dölek Sever, *Savaş ve İmparatorluk Dönemi İstanbul'da Asayiş Suç ve Ceza*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 356.

Cumhuriyet ile birlikte hayata geçirilen modernleşme atılımları sırasında iç ve dış politikada karşılaşılan benzer sorunlar bu bölümde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye ekonomisinde yapmış olduğu tahribat incelenmiş, buhranın etkisinden çıkmak için alınan tedbirler ve uygulamalar konu edinilmiştir. İktisad-ı Âli Meclisi kararları, Türk ve yabancı iktisat uzmanlarının plânları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin düzenlediği Yerli Malı Haftaları ile devletin halktan beklediği özveri ile ekonomik bunalımdan kurtulma çabaları incelenmiştir.

Tezin son bölümünde ise buhranın topluma sosyolojik ve kriminolojik yansımaları devletin modern vatandaşları olmaya çalışan halkın bunalım dönemindeki yoksulluk ve işsizlikle imtihanı incelenmiştir. İstanbul halkının gündelik hayatı zorlaştıkça; tahammülü azalmış, sınırlar gerilmiş adi asayiş olayları gündelik hayatın rutini haline gelmiştir. Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri ile artan suç grafiğindeki suç çeşitleri ve yöntemleri incelenmiştir. Toplumsal yapının en kırılgan unsurları kadınlar ve çocuklar üzerinden genel manzara ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öte yandan asayişin bir başka boyutu ise, buhranın iş dünyasına yansımaları olan, iflas, işsizlik ve ruhsal çöküntüye intihar vakaları olmuştur.

Dünya Ekonomik Buhranı tüm gücüyle etkisini gösterirken, liberalizm bayraktarlığı ile geçim sıkıntısını gidereceğini vaat ederek siyasi hayata atılan Serbest Fırka; halk tarafından yoksulluğun sebebi olarak görülen Halk Fırkası'nın alternatifi olarak kabul edilmiş, üstelik rejim ve reform karşıtlarının bir liman görülmüştür. İstanbul Belediye Seçimleri'nde yaşanan huzursuzluklar, partinin feshedilmesi sonrası çıkan Menemen Olayı'nın İstanbul yansımaları da bölüm içerisinde değerlendirilmiştir.

I. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI ve DÜNYA ÖLÇEĞİNDE YARATTIĞI ETKİLER

1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonunda Devletlerin Ekonomik Durumları

Birinci Dünya Savaşı İtilaf ve İttifak devletlerinin aralarında imzalamış oldukları barış antlaşmaları ile son bulmuştur. Ancak bu dönem geçici barış dönemi olarak nitelendirilmektedir. “*Antlaşmalar harita üzerinde düzen yaratmakla beraber milletlerarası hayatta istikrarsız ve sallantılı bir*”⁷ dönemi başlatmıştır. Savaş sonrası ülkeler arasında genel bir memnuniyetsizlik durumu hâkim olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri savaş döneminde yirmi kadar devlete borç para vermiştir. Borçlu ülkeler arasında 4.2 milyar dolarla İngiltere, 3.4 milyar dolarla Fransa ve 1.6 milyar dolarla İtalya ilk üç sırada yer almıştır. Bu borçların toplamı 10.3 milyar kadar bir alacağa tekabül etmektedir. Almanya'nın tazminat borçlarından ayrılması için, bunlara “*Milletlerarası Borçlar*” adı verilmiştir.⁸ Ancak Almanya'nın galip ülkelere ödemekle yükümlü olduğu savaş tazminatlarını ödeyememesi, ABD'ye borçlanan ülkelerin de ödemelerinde aksamalara yol açmıştır.

ABD haricindeki devletlerde Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik anlamda çöküş yaşanmıştır. “*Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan ülkelerin talep ettikleri tazminatların da etkisiyle derin bir iktisadi bunalım ile mücadele ederken, savaş sonrası 19.Yüzyıldaki sahip olduğu hegemonyal gücünü kaybeden İngiltere büyük gelir kaybı da yaşamıştır. ABD ise henüz İngiltere'den boşalan dünya liderliğini rolü üstlenecek siyasi iradeye sahip değildir. Hiçbir ülkenin önderliği ele alamamasının da etkisiyle Avrupa devletleri kendi sömürge imparatorluklarının içine dönmüş, koruyuculuk eğilimlerini öne çıkarmıştır. Tarımsal ürünlerde arz fazlalığının oluşması, kıtlıkların bitmesine, fiyatların azalmasına ve ülkelerde ekonomik durgunluk yaşanmasına neden olmuş, bu durgunluk giderek domino taşı etkisiyle bütün ülkelerde krize dönüşmüştür.*”⁹ Bazı kaynaklarda 1929 bunalımı¹⁰ esas olarak sanayileşmiş ülkelerdeki işsizlikle ilişkilendirilmektedir.

⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s.152.

⁸ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 216.

⁹ Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3329, İstanbul, 1985, s. 244.

¹⁰ Avrupa diline kriz kelimesi kullanılmasına karşılık, Türkçe'de buhran kelimesi tercih edilmiştir. Buhran kelimesinin ilk kullanımı Fuat ve Cevdet Paşalara dayanmaktadır. 1865 yılında mali vaziyete dair bir rapor kaleme aldıklarında paşalar, Fransızca kökenli kriz yerine buhran kelimesini kullanmışlardır. Kelimenin

Oysa “tarım mallarının fiyatlarında görülen büyük düşüşler nedeniyle Dünya Bunalımının Türkiye gibi o dönemde tarım ağırlıklı olan ekonomilerin üzerinde de çok ciddi etkileri olmuştur.”¹¹

Kısaca, Birinci Dünya Savaşı, savaşa katılan ve katılmayan ülkelerin ekonomilerinde büyük hasarlara yol açmıştır. İş gücü olarak kabul edilen erkeklerin çoğunun savaşta ölmesi sonucu, tarım ve sanayi sektörleri durma noktasına gelmiştir. Savaşa katılan ülkelerin büyük bir bölümü borçlanmıştır.¹² Öte yandan savaş ülkelere yeni masraflar yüklemiş, sanayi askeri ihtiyaçlara tahsis edilmiş, tüketicilere az miktarda mal verilmiş ve enflasyon ortamı doğmuştur. Savaşa katılmayan devletler ile savaşan devletler arasındaki ticari denge bozulmuştur. Tarafsız ülkelere olan İsviçre, Danimarka, Hollanda gibi ülkeler 1913-1918 yılları içerisinde, savaşanlara fazla mal satıp, bu ülkelere ithalatı sınırlayarak *savaş ağası* konumuna gelmişlerdir. 1914 yılında savaşan ülkeler paralarının tümünü tedavüle çıkarmışlardır. Paralarını altına çeviremeyen Almanya, Fransa gibi ülkelerin savaş sonunda paralarının değeri düşmüştür. İstisna olarak Amerikan doları savaşta değerini korumuş ayrıca Amerika Birleşik Devletleri müttefiklerine kredi açarak para değerlerinin korunmasını sağlamıştır. Borçlanmalar, devletlerin ekonomik güçlerinin birkaç katı oranında olmuştur.¹³ Savaş sonrası yeniden yapılanma ve imar noktasında ilk kriz ise 1921 yılında İngiltere’de görülmüştür.¹⁴ İngiltere’de 1921 krizinde dikkati çeken ilk unsur ihracatın azalmış olmasıdır. Öyle ki 1920 Nisan- Kasım ayları arasında 2.060.000 sterlini bulan ihracat, 1921 yılının aynı ayları içerisinde 1.019.000 sterline gerilemiştir. Ürettiği mallar yüksek fiyatlı olduğu için Avrupa’ya mal satamayan İngiltere, Amerika’ya olan borçlarını ödeyemez duruma

kökeni ise Yunanca kökenli ‘krizis’ sözcüğünden gelmektedir, anlamı ise karar vermektir. Kriz kelimesinin karar verme anlamına geldiği düşünülürse beklemeyen durumlar olarak karşımıza çıkan zamanlarda kişilerin ya da devletlerin alacağı tavır, izleyecekleri politikalar da olarak tanımlanabilir. “İktisadi Kriz” in tanımı ise ekonominin istikrarlı bir durumdan tam tersi istikrarsız bir duruma düşmesi olarak da tanımlanabilir. 1929 Ekonomik Bunalımı bazı kaynaklarda ise Great Depression olarak tanımlanmıştır. M. Turhan “Almıyorlar Veriyoruz”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1934, s. 2., İzzettin Önder, “The Economic Crisis”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 41, 2001, s. 45., Ali Özgüven, “The Economic Crises”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 41, 2001, s. 56., Frederic C Shortar, “Turkish Population in The Great Depression”, *New Perspectives on Turkey*, Published Online Cambridge University Press, Volume: 23, 21 July 2015, Page. 103- 124.

¹¹ Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, 13. Baskı, s. 185- 186.

¹² Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, Yıl: 2010, s. 429- 430.

¹³ Jacques Néré, *1929 Krizi*, Çev. Vamık Toprak, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s. 1- 5.

¹⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nda Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2009, s. 8.

düşmüştür. Pek çok sanayi kuruluşu kapanmış, işsiz sayısı iki milyona çıkmıştır.¹⁵ 1921 yılının Ocak ayında 1.039.000 olan işsiz sayısı Haziran ayında 2.185.000'e yükselmiştir.¹⁶

I. Dünya Savaşı'na giren ülkelerde ihtiyaç, girmeyen ülkelerde ise yapılan tasarruflar sonucu biriken sermaye bulunmaktadır.¹⁷ 1929 Büyük Buhran'ın öncülü olarak nitelendirilebilecek 1921 buhranı , halkın savaş sonrası göreceli rahatlaması ve tüketim çılgınlığından kaynaklanmıştır. İngiltere, savaş sonrasında, sonuçları 1921 buhranı ile kendisine yönelecek bir dizi yanlış politika sergilemiştir. Öyle ki Versay Barışı ile Almanya'yı ağır bir tazminat yüküne mahkûm ederek ekonominin dışına itmiş, öte yandan Avrupa'da gümrük duvarlarını attırarak, ticaretin dengesini bozmuştur.¹⁸

Dönemin İstanbul gazetelerinden Akşam'da yayınlanan bir haberde, dar boğazda olan İngiltere'nin bu dönemdeki durumunu değerlendirirken üzerinde güneşin batmadığı imparatorluk olarak bilinen Büyük Britanya hazinesinin Harbi Umumi'de suyunu dibine kadar çektiğinden bahsedilmiş, buna karşılık İngiltere'nin farklı ülkelere ve sömürgelere yatırmış olduğu sermayenin dört milyar sterlin, yani kırk milyar Türk lirasına tekabül ettiği ve bu birikimin İngiltere'de bu öncül buhranın nispeten az hasarla atlatılmasına yardımcı olduğuna¹⁹ değinilmiştir.

Yukarıda İngiltere'de yaşanan örnekte olduğu gibi ekonomi tarihinde durgunluklar, her zaman karşılaşılabilen durumlar olmuştur. 1929 tarihinde yaşanan küresel çöküş öncesinde, 19. Yüzyıldan itibaren ekonomide toplam on üç ana buhran yaşanmıştır. Ancak bu buhranlar yalnızca dalgalanma²⁰ olarak adlandırılmıştır. Ne var ki 1929 yılında yaşanan bunalım, 2001 yılına kadar²¹ örneği görülmemiş bir kaos ortamı yaratmıştır. Bahsi geçen dönemde yaşanan ekonomik durgunluğa, buhran, *depresyon*, *kriz* gibi adların verilmesinin sebebi, şüphesiz ki etkilerinin küresel ölçekte olmasından

¹⁵Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 16.

¹⁶J. Néré, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷Abid Cengiz, *1929 Ekonomik Krizinin İstanbul'a Etkisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 28- 29.

¹⁸J. Néré, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁹“Dünyanın Her Tarafını Hüküm Süren İktisadi Buhran En Son Dereceyi Buldu”, *Akşam*, 20 Ağustos 1930, s. 8.

²⁰Selçuk Durak, *1929 Ekonomik Buhranı'nın Mersin Limanı Üzerine Etkileri*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2009, s. 3.

²¹Ömer Faruk Çolak, “2008 Krizinin 1929 Krizi İle Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz”, *Tisk Akademi*, 2009, Cilt: 4 Sayı: 2, s. 51- 70.

kaynaklanması dolayısıyla. Kitlesele işsizlik, panik ve deflasyon artışları²² ile ekonomide yaşanan kaos, şirketleri, bankaları iflase sürüklemiş, siyasette yeni arayışları, sosyal çözülmeyi ve yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir.

1.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Ekonomik Buhranı'nı Tetikleyen Etkenler ve Kara Perşembe

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise durum farklı bir seyir izlemiştir. 1920 ortalarına kadar ABD'de de ekonomik bir patlama dönemi yaşamıştır. Ekonomik dengeleri kurmak ile görevli olan Federal Rezerv Bank, faizleri düşük tutarak, arazi- mal spekülasyonunda, girişimciler için bankalardan kredi tedarikinde kolaylık sağlayarak fiyatların yükselmesine ve ilk depresyonun çıkmasına sebep olmuştur. 1920-1921 depresyonu kısa sürede atlatılmasına rağmen 505 banka kapanmış, buna karşılık tarım ve sanayi üretiminde ise artışlar yaşanmıştır. Öyle ki *1921'de tarım dışı ürünlerin toptan fiyat ortalamaları, 1914 yılındaki düzeyin %158'i, tarım ürünleri ise ancak %124'ü olabirmiştir.*²³ Amerika Birleşik Devletleri'nin Dünya Ekonomik Buhranı öncesi dönemine bakıldığında yatırımların oldukça arttığı görülmektedir. 1921 buhranından sonra istikrar sağlanmış, üretimde verimlilik ve firmaların dağıttığı kâr payları yükselmiştir. 1924 yılından itibaren de borsa tırmanışa geçmiştir. New York Times'ın yapmış olduğu araştırma verileri ışığında bu çarpıcı tırmanışı görmek mümkündür. *"Yirmi beş sanayi kuruluşunun hisseleri 1924 yılı sonunda 134, 1927 sonunda 245, 1929 başında ise 331 dolardır. 1927 yılındaki Florida'da yaşanan iki büyük kasırga borsada düşüşe neden olsa da 1929 yılına kadar artış süreklidir."*²⁴ Fabrikalarda üretilen otomobil sayısında %33 artış olmuştur. Otomobil üretimine bağlı olarak otomobil yan sanayileri de gelişmiştir. Petrol, kauçuk, demir, çelik üretimi de artış göstermiştir. Elbette ki böylesine üreten ve ihraç eden bir ülkede işsizlik oranı %2 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik politikada merkantalist model ve 1922 yılından itibaren yürürlüğe konan "*Fordney- McCumber Yasası*"²⁵ ile ithal mallara

²²Paul Krugman, "The Third Depression", *The New York Times*, 28 June 2010, <https://www.nytimes.com/2010/06/28/opinion/28krugman.html>, (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2022).

²³John Kenneth Galbraith, *Para Nereden Gelir Nereye Gider?*, (Çev. Nilgün Himmetoğlu, Belkıs Çorakçı), Altın Kitaplar, 1. Baskı, İstanbul, 1990, s. 211- 212.

²⁴J. K. Galbraith, *a.g.e.*, s. 214- 216.

²⁵1922 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile 890 adet ürüne fazladan gümrük vergileri eklenmiş yasa öncesinde % 40 civarında olan gümrük vergileri % 47'ye yükseltilmiş, fiyatların hızla düşmeye devam etmesi ise ithalat üzerindeki gümrük vergi oranlarının % 60'a kadar çıkartılmasına yol açmıştır. Cansu Güven, Abdulkadir Buluş, "21. Yüzyılda ABD Neomerkantalist Eğilimlerinin Dünya Ticaretine Muhtemel Etkisi", *Journal Iksad*, Volume: 6, Issue: 23, P. 242.

yüksek gümrük tarifesi uygulanmış, Amerika ve Avrupa pazarları sınırlarını karşılıklı olarak sanayi ve tarım ürün satışlarına kapatmışlardır. Nitekim buhranın nedenlerinden biri olarak da ülkelerin bu korumacı politikaları gösterilmektedir.²⁶ Öyle ki devletlerin “gümrük, kontenjan ve kambiyo sınırlamaları yüzünden durum adeta devletler arası bir iktisadi savaşa dönüşmüştür”²⁷

1929 Haziran ayında zirve yapan sanayi ve fabrika üretimindeki yavaşlama, çelik üretimindeki azalma ekonominin asıl gerçeğinin üretim istihdamı olduğu gerçeğini borsada hisseleri bulunan küçük yatırımcılara göstermiştir.²⁸ Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Alaattin Cemil, Amerika’da başlayan buhran ile ilgili olarak, hisse senetleri üzerinde uygulanan müthiş spekülasyon hareketinin, önceleri ticaretin artmasına yol açsa da daha sonra önüne geçilemez bir düşüşün yaşandığını ifade etmiştir. Cemil’e göre, Amerika buhranı para ihtiyatlarının zayıflaması ile ortaya çıkmıştır. Borsa buhranı sanayi buhranını da getirmiştir. Dünya Ekonomik Buhranı, Amerika’dan sonra Avrupa’yı da etkilemiş ve fiyatlar düşmüştür. Alaaddin Cemil, buhranın sebebiyle ilgili olarak yanlış üretim ile tüketimin anormal derecede azalmasından kaynaklandığı görüşünde olduğunu belirtmiştir.²⁹

Amerikan borsasındaki olağanüstü büyüme rakamsal bazlı incelenecek olursa, “1923 yılında Amerikan Borsası’ndaki hisse senetlerinin değeri 4 milyar dolarken, 1929 yılına gelindiğinde bu değer 67 milyar dolara ulaşmıştır. Şirketlerin kârları 1920 yılına göre 3 katına çıkmıştır. İngiltere’nin kaçan yatırımcıları ülkesine geri çekmek için faiz yükseltmesi krizi tetiklemiştir. Krizle birlikte yaşanan ortamda üretim durmuş, bankalar alacaklarını tahsil edememiştir.”³⁰

Savaş sonrası ortamda 1928 yılından itibaren ABD menkul kıymetler borsasında spekülasyonun artması girişimcileri borsaya çekmiştir. Girişimciler 1929 yılında da paralarını borsaya yönlendirmeye devam etmişlerdir. “5 milyona yakın hisse senedinin el değiştirdiği 1929 yazı büyük yıkımın ayak seslerinin başladığı dönemdir. Nihayetinde 24 Ekim 1929’da bir günde 16 milyon hisse senedi değerinden %50 ile %90 oranında düşük fiyatla satılmıştır. Bankalar durumu kurtarmak için büyük meblağlar ödeyerek yüksek

²⁶ Onur Terzioğlu, Cengiz Çağla, “Büyük Buhran ve Amerika’da Sosyal Politika” *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (41), 2021, s. 887.

²⁷ Alev Gözcü, *1929 Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2013, s. 122.

²⁸ John Kenneth Galbraight, *The Great Crash 1929*, 6th Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 1988, s. 88.

²⁹ Alaettin Cemil, “Dünya Buhranını Şiddetlendiren Bedbinlik”, *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1931, s. 1.

³⁰ O. Terzioğlu, C. Çağla, *a.g.m.*, s. 893- 894.

fiyattan hisse senedi alımı yoluna gitmişlerse de bu defa kendileri iflas etmekten kurtulamamıştır.”³¹

Buhranın temel nedenlerinden biri de yukarıdaki örnekte olduğu gibi küçük yatırımcıların dahi borsaya katılarak, serbest piyasa ekonomisinde fazla kâr elde etme isteği olmuştur. Dönemin tanınmış gazetecilerinden Burhan Asaf (Belge), Karl Marx’ın, Kapitalizme ilişkin “*mukadder buhranlar rejimi*” tanımını yorumladığı Kadro Dergisi’ndeki bir yazısında, 1929 Krizi’ni diğerlerinden ayıran en önemli farkın, devlet pazarlarının alım gücüne rağmen dışarıdan mal almak istememelerinden kaynaklandığını belirtmiştir.³² Marx’ın kapitalizmin mukadder dönemsel buhranlarına ilişkin görüşlerinin aksine; dönemin kimi iktisatçıları 1929 buhranının nedenini kapitalist serbest ekonomi düzeni yerine o yıllarda bazı devletlerin uyguladığı kapalı iktisat rejimine bağlamışlardır.³³

Krizin sürecini spekülasyonlara bağlı gelişen güvensizliğe eşlik eden iflas etme korkusu hızlandırmıştır. İflas, intihar, kredi taleplerinin reddi gibi sebeplerle piyasadan çekilenler mallarını satışa yönlendirmiş, bu durum da beklentilerin tersine dönmesine ve fiyatların çok fazla düşmesine neden olmuştur.³⁴ Öte yandan Amerikan Merkez Bankası’nın para arzını arttırmaması, faizleri yükseltme politikası ekonominin durgunlaşmasına ve borsanın çökmesine sebep olmuştur. Bu sırada mevcut para ile karşılığı olan altın stoklarının arasında denklik kurulamaması da krizi arttıran nedenlerdendir.³⁵ Mevcut para ile altın stoklarının miktarı denk değildir. Dolaşımdaki paranın artması fiyatları da etkilemiş ve enflasyon sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Krizin arka planında bankacılık sisteminin aşırı riski teşvik etmesiyle birlikte, neredeyse her meslek grubundan, en az bir milyon Amerikalının faizle borç para dahi alarak borsaya yatırması önemli bir eşik olmuştur. 24 Ekim 1929 Perşembe günü ABD Çelik hisselerinde başlayan düşüşle birlikte, küçük yatırımcı panikle hisselerini satışa çıkarmış, bir hafta sonra borsadaki hisseler %23 oranında değer kaybetmiştir. 1929 bunalımıyla ABD’de 9 milyon tasarruf hesabı sahibi tüm varlığını kaybetmiş, 85 bin iş yeri kapanmış, 5 bin banka ise iflas etmiştir. Ulusal gelir de yarıya düşmüştür.”³⁶

³¹İ. Tekeli, S. İlkin, *a.g.e.*, s. 12.

³² Burhan Asaf, “Cihan İçinde Türkiye: Cihan Buhranı Bitti mi?” *Kadro*, Ekim, 1932, Sayı: 10, s. 30.

³³ A. Gözcü, *a.g.e.*, s. 89.

³⁴ Charles P. Kindleberger, *Cinnet, Panik ve Çöküş, Mali Krizler Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 144.

³⁵ O. Terzioğlu, C. Çağla, *a.g.m.*, s. 888- 889.

³⁶ Hayri Kozanoğlu, “Ekonomik Krizin Hafızası Yok”, *NTV Tarih*, Sayı: 2, Mart, 2009, s. 32- 33.

Kısaca belirtmek gerekirse “*Büyük Harpten sonra Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan kredi enflasyonu ve spekülasyonu bütün dünyayı etkileyen bir krize neden olmuştur. Sanayi şirketlerinin kârları artınca şirket hisselerine halk ve bankalar rağbet etmiş, kredi ile alışveriş sıradan hale gelmiştir. Siparişlerini ödeyemeyenler ellerindeki hisse senetlerini piyasaya çıkarmışlar, senetlerin fazla miktarda piyasaya dökülmesi ise halk arasında korku ve telaşa sebep olmuştur. Panik ise hızlı satışları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle tepe taklak olan borsada hisseler %30 değer kaybetmiştir.*”³⁷ Bir önceki yıl 3.592.050 hissenin satıldığı New York Borsası’nda, borsanın çöktüğü ve Kara Gün olarak tanımlanan tarihte 16.419.000* hisse satılmıştır. Kara Perşembe’nin gelişi Tablo:1’deki verilerden anlaşılacağı üzere dalgalanmalarla kendini hissettirmiştir.³⁸

Tablo 1: 18- 29 Ekim 1929 Tarihleri Arasında Amerika Birleşik Devletleri’nde Hisse Senedi Satışları

Tarih	Satılan Hisse Senedi Miktarı
18 Ekim 1929	3.498.600
19 Ekim 1929	3.484.000
21Ekim 1929	6.084.100
22 Ekim1929	4.110.700
23 Ekim 1929	6.368.600
24 Ekim 1929	12.880.900
25 Ekim 1929	5.910.900
26 Ekim 1929	2.081.900
28 Ekim 1929	9.199.200
29 Ekim 1929	16.388.700

(**Kaynak:** *Ayın Tarihi*, 21: 68/ 1929, s. s. 5165- 5167)

Panik hali bankaların iflasına, borsaların kapanmasına yol açmıştır. Güvensizlik ortamında hisse senetleri hızla elden çıkarılmıştır. “*24 Eylül 1931’de, sadece New York, Paris, Prag borsaları açıktır. Banka iflasları dalgası, ancak 1932 ilkbaharında sona ermiştir. Çöküş özellikle Almanya’da daha çarpıcıdır: Şansölye Bruning, bütün bankaların, tasarruf sandıkları ile kredi kurumlarının kapatılmasına karar verir; bir süre sonra tekrar açıldıklarında, Almanya’daki tüm yabancı alacakları dondurulmuştur ve fiili*

³⁷ Alaaddin Cemil, “Dünya İktisadi Vaziyeti”, *Ayın Tarihi*, Cilt: 21, Sayı: 68, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, Kasım, 1929, s. 5152.

³⁸ “Ecnebi İktisadi Haberleri”, *Ayın Tarihi*, Cilt: 21, Sayı: 68, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, Kasım, 1929, s. 5165- 5167.

*Ortalama rakamdır. Hisse sayısı aynı makalede aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere kesin sayı olarak verilmiştir.

*bir moratoryuma tabidirler.*³⁹ Amerika Birleşik Devletleri'nde 1931 Ocak ayı içerisinde 3316 ticarethane iflas etmiştir. Bu ticarethanelerin sermayesi toplam 94 milyon dolardır.⁴⁰

New York Borsası'nın çökmesinin ilk toplumsal yansıması, işsizlik olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde “1929 yılı içerisinde tahmini ortalama işsizlik oranı 1.6 milyon iken ki, bu rakam iş gücünün 3.2'sine denk düşmektedir, 1932 yılında ise işsizlerin sayısı 12.1 milyon olan toplam işgücününün 1/4'ne ulaşmıştır. İşsizlik sorunu 1941 yılına kadar sürmüştür.”⁴¹

1930 senesinde gazete sütunlarında farklı ülkelerdeki buhranın izleri ve işsizlik sayısı yansımaya devam etmiştir. Son Posta gazetesi, Bulgaristan da bile iktisadi buhranın yaşandığı ülkede yaşayan 400 bin ameleden 100 binin işsiz olduğu haberini okuyucularıyla paylaşmıştır. Amerika'da ise işsiz sayısının beş milyonu geçtiğini belirtmiştir. Gazete, haberin devamında, Bulgaristan'da köylünün ürününü satamadığı için vergisini ödeyemediğini belirtmiş ve bu durumdan istifade etmeye çalışan komünistlerin köylü ve ameleler arasında kışkırtma yapmak istediğini vurgulamıştır. Amerika'da ise fabrikalar haftada bir ya da iki gün çalışmaktadır. Hükümet köylüye yardım için 60 milyon dolar tahsis etmiştir.⁴²

Anlaşılaacağı üzere tüm dünya ülkeleri az çok dünya buhranından nasibini almıştır. Matbaasının ortakları ile görüşmek üzere İstanbul'dan Viyana, Zürih kentlerine giden ve ardından Fransa'nın Nice kentine geçen Serveti Fünun (Resimli Uyanış) baş yazarı Ahmet İhsan'ın Nice şehrinden gönderdiği mektupta, sanattan ulaşıma buhranın bireyi ve toplumu kuşatan etkilerini izlemek mümkündür. Yazar izlenimlerini, “*Bu sabah gazetelere bakıyordum. İri harflerle gözüme ilişen kelimeler şu idi. Fransa şimendiferleri bu sene bir milyar yedi yüz milyon frank açık vermiş... Almanya'da işsiz amele sayısı üç buçuk milyon olmuş... Bütün dünyada on beş milyondan ziyade işsiz kalmış adam var! İstanbul'dan çikalı beri yemekli vagonlarda, otel hollerinde, uğradığım tanıdık yerlerde başka şey duymuyorum ve sonra bunun çok bariz alâmetlerini görüyorum. Viyana'nın en yüksek hususiyetlerinden olan operet piyeslerini görmeğe gitmişim. Üç sene evvel buralarda yer bulmak için dört beş gün evvel bilet almak lâzım gelirken, şimdi tiyatro salonları ekseriya yarıya yakın boş idi. Viyana'dan beni Zürih'e getiren yataklı vagona*

³⁹ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, (20. Yüzyıl Yeni Bir Dünyanın Aranişında), Cilt: VI, Alkım Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul, 2007, s. 84.

⁴⁰ “Amerika'da Buhran İktisadi”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 5.

⁴¹ John Kenneth Galbraith, *Para Nereden Gelir Nereye Gider?*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1990, s. 227.

⁴² “Bulgaristan'da Buhran Var Amerika'da İşsiz Adedi Gittikçe Artıyor”, *Son Posta*, 29 Aralık 1930, s. 4.

yerimi beş gün evvel tutmuştum. Bu eski seyahatlerin bir ihtiyatı idi. Halbuki beni Viyana'dan Zürih'e getiren yataklı vagona topu topu altı yolcu vardık. Bahşiş bekleyen kondüktörün suratu asık idi. İsviçre'nin merkez ve sanayi şehri olan Zürih'te ben görmeyeli beri, yani iki şenedir çok yenilikler buldum. Dışardan göze çarpan buhran yoktu. Fakat yine oteller hiç dolu değildi. Saat dokuz buçukta Nis garında durduk. 1925 de buraya kez bir daha gelmişim; otellerde yer bulmak için çok sıkıntı çekmişim"⁴³ cümleleri ile aktarmıştır.

Milliyet gazetesinde Meksika'dan, Anadolu Ajansı aracılığıyla bildirilen bir haberde, 1600 kişinin çalıştığı bir maden şirketinin gümüş buhranından dolayı kapandığı bildirilmiştir.⁴⁴ Bu yıllarda nüfusu 122.773.046 olan ABD ise, buhranın etkisiyle ülkesinde yaşanabilecek göçmen ya da sığınmacı akımına karşı tedbirler alma çabasına girmiştir. Milliyet gazetesinin verdiği bu habere göre, senatör M. Reed'in işsizlik sorununa çare olmak üzere, Amerika'da yaşayanların yakın akrabaları hariç, 1933 senesi Temmuz ayına Amerika'ya kadar göç izni verilmemesine dair bir tasarı hazırlığında olduğu bildirilmiştir.⁴⁵

Ekonomik bunalımın, Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer işsizlik sorunlarına yol açması endişesi ile Avrupa'daki ve Amerika'daki gelişmeler büyükelçiler tarafından yakından izlenerek rapor edilmiştir. Örneğin, 10 Mayıs 1932 tarihinde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Ferit (Tek) Bey Dışişleri Bakanlığı'na, kaynak olarak Manchester Guardian gazetesinde yer alan haberi göstererek Amerika Birleşik Devletleri'nde sekiz milyon işsiz açlık nedeniyle isyan etmekte olduklarını, devletin isyanı önlemek ve bütçe açığını kapatmak için önlemler almaya çalıştığını bildirilmiştir.⁴⁶ Gerçekten de krizin yarattığı kötü koşullar, Amerika Birleşik Devletleri'nde şarkılara dahi yansımıştır. "Kardeş On Kuruşun Var mı? (Brother, Can You Spare a Dime?)"⁴⁷ şarkısı dönemin zorlu şartlarını anlatan simgelerden biri haline gelmiştir. Yaşananların, deprem ya da sel gibi doğal bir afet değil de insanların kendi kendine yaptığı bir felaket olarak görülmesi, milyonlarca insanın işsiz kalması ve açlıktan ölmesi karşısında Kızılhaç gibi yardım kuruluşları da, yaşanan drama çaresiz ve seyirci kalmıştır.⁴⁸ Buhran, Amerikan halkının

⁴³ Ahmet İhsan, "Nis Mektubu Her Tarafta Buhran", *Serveti Fünun (Resimli Uyanış)*, Sene: 40, Cilt: 68- 4, No: 1789- 104, 25 Kasım 1930, s. 402- 403.

⁴⁴ "Amerika'da İşsizlik", *Milliyet*, 3 Mart 1931, s. 2.

⁴⁵ "İşsizliğe Karşı", *Milliyet*, 25 Kasım 1930, s. 2.

⁴⁶ *BCA.*, 30-10-0-0 / 267-802-1, Dosya Ek: 440, Belge Tarihi: 2 Haziran 1932.

⁴⁷ Bu şarkının sözleri Yip Harburg'a, bestesi ise Jay Gorney'e aittir. Bing Crosby tarafından seslendirilen şarkı 1929 Krizi şarkısı olarak bilinmektedir.

⁴⁸ Hakan Günday, *Zamir*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 131.

yaşam alışkanlıklarını değiştirmesine neden olmuştur. Son Posta gazetesinin muhabiri tarafından Amerika’da krizin üssü olan New York şehrinde ekmek kuyruğunda bekleyen ve dilenen insan sayısındaki artış haberleştirilmiştir. Haberde, otomobil yerine tramvaya binen, para vermemek için şapka takmayı bırakan insanların yanı sıra şehirde 2000’den fazla da boş mağaza olduğu bildirilmiştir.⁴⁹ Son Posta gazetesi Amerika’da kırka yakın şehirde sayıları 150 bini aşan aç ve işsizlerin kabileler hâlinde toplanarak sokaklarda gösteri yaptıkları, belediyelere giderek yardım istedikleri bilgisini aktarmıştır.⁵⁰ Yine Son Posta gazetesi, Amerika’da ziraat alanları olan Kentucky ve Arkansas eyaletlerinde 200 bin köylünün açlıktan şehirlere akın ettikleri bilgisini okurlarıyla paylaşmıştır.⁵¹

Amerika’da yaşanan sefaletin görünen izlerine karşılık, Eylül 1931 tarihinde New York şehri ziyaret eden Türkiye’nin Tokyo büyükelçisi Cevad (Ezine) Bey, diplomatik nezaketten olsa gerek, şehrin 1912’de ziyaret ettiği New York’tan çok farklı görünüm arz ettiğini belirtmiş, “*Kadınların Cenneti*” olarak gördüğü Amerika’yı ve New York şehri – krize rağmen- oldukça gelişmiş bulmuştur. Empire State binasından ve ona eşlik eden gökdelenlerden oldukça etkilenen diplomat, sundukları heybetli panoramaya rağmen, Amerika’nın 1912’de onu çok güçlü bir şekilde etkileyen zenginlik ve modernite açısından dünyanın geri kalanı üzerinde *üstünlüğünü* elinde tutmadığını söylemiştir. Cevad Bey, Amerika’da işlenen suçlara ilişkin yapmış olduğu açıklamada ise krizdeki Amerika’da suç oranlarının artmasını *konforun kötü bir yan ürünü* olarak değerlendirmiştir.⁵²

1.3. Dünya Ekonomik Buhranı’nın ABD ve Dünya Ülkelerine Etkileri

Buhran döneminin en büyük sorunu halini alan işsizlik, yalnız Amerika Birleşik Devletleri’nde değil Almanya ve Rusya’da da ciddi bir sorun olmuştur. Almanya’da 2.000.000 kişinin işsiz kaldığı, bu kişilerden yalnızca 1.400.000’inin hazineден aldıkları yardım ile geçinebildikleri, Rusya’da ise 1929 yılı Ağustos verilerine göre 1.298.000 kişinin işsiz olduğu gazete sütunlarına yansımıştır.⁵³ 1932 yılına gelindiğinde de kayda değer bir değişim olmamıştır. Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey “*dünyada işsiz kalanlar; yalnız kapanan fabrikaların, işlemeyen müesseselerin amele ve memurları değildir. Ziraat sahalarında da aynı buhran mevcuttur cümlelerini*” ifade etmiş ve ardından 1929 yılı Ocak ayında İtalya’daki 400.000 olan işsiz sayısının 1930’un aynı

⁴⁹ “New York Sokaklarının Görmediği Bir Manzara: Dilenciler Sürüsü ve Dünkü Zenginlerin Sefil Kıyafeti”, *Son Posta*, 6 Ocak 1931, s. 5.

⁵⁰ “Amerika’da Aç Kafileleri”, *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 5.

⁵¹ “Amerika’da Buhran İktisadiyatı”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 5.

⁵² “Turkish Diplomat Hails Changes Here”, *The New York Times*, 1 Eylül 1931, s. 25.

⁵³ *Yarın*, 1 Ocak 1930, s. 2.

ayında 642.000'ine ulaştığını belirtmiştir. İşsizliğin önlenemez yükselişine dikkat çeken Mahmut (Soydan) Bey sayının 1931 yılının Ocak ayında 721.000'den bir ay içerisinde Şubat ayına gelindiğinde 765.000'i bulduğuna” dikkat çekmiştir.⁵⁴

İtalyan Başbakanı Benito Mussolini buhranın etkilerini kaleme aldığı yazısında ekonomiyi işlemeyen bir iktisat makinesine benzetmiş, buhranın tüm dünyayı sardığını; “evvelden bir millet açlıktan ölürdü de diğerleri haberdar bile olmazlardı. Bugün birinin felaketi derhal umumun felaketi haline inkılâp ediyor” cümleleri ile anlatmış ve işsizliğe dikkat çekmiştir. Dünyada yirmi milyon kişinin işsiz ve bu işsizlerin eline bakan otuz milyon insanın var olduğunu belirterek durumun vahametini anlatmıştır. Mussolini, buhranın savaş sonrası koşullarda gelişen tazminat ve borçlar meselesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.⁵⁵

Hayal edilemeyen, daha önce görülmemiş ölçüde ve hiç kimsenin kestiremediği kadar uzun süreli olan bu işsizlik nedeniyle; 1932-33 yılları arasında İngiliz ve Belçikalı iş gücünün % 22-23'ü, İsveçlilerin % 24'ü, ABD'lilerin % 27'si, Avusturyalıların % 29'u, Norveçlilerin % 31'i, Danimarkalıların % 32'si ve Alman işçilerinin yaklaşık % 44'ü işsiz kaldı. 1933'ten sonraki iyileşme sırasında bile, 1930'lardaki ortalama işsizliğin Britanya ve İsveç'te % 16- 17'nin ya da İskandinavya, Avusturya ve ABD'de % 20'nin altına düşmemiştir. İşsizliği ortadan kaldırmayı başaran yegâne devlet, 1933 ile 1938 arasında Nazi Almanya'sı olmuştur. Emekçilerin hayatında bu kadar büyük bir ekonomik felaket daha önce görülmemiştir.⁵⁶

Son Posta gazetesi, Almanya'daki işsizliğin boyutunu gösterir haberi sütunlarına taşımıştır. Cenevre'de 1931 yılında toplanan uluslararası iş bürosuna verilen raporda, 15 Ocak 1931 tarihi itibarıyla Almanya'da 4.765.000 kişinin işsiz olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Gazetenin farklı bir nüshasındaki haberde ise işsizliğin “ilacı bulunmayan elim bir hastalık” olarak tanımlandığı, yalnızca Berlin'de hükümetten yardım gören yarım milyon işsiz amele bulunduğu, hangi partiye mensup olursa olsun gazetelerin “iktisadi buhran ziyadeleşti”, “işsizlik son haddini buldu”, “ticaret tamamen durdu”, “orta sınıf tamamen ameleliğe iniyor” başlıklarını taşıyan haberlerin yayınladıklarını belirtilmiştir.⁵⁸ İşsizlik ve beraberinde yaşanan açlık öyle büyük boyuttadır ki Akşam gazetesinde yayınlanan bir

⁵⁴ “İşsizler”, *Milliyet*, 15 Ağustos 1931, s. 1.

⁵⁵ “Dünya Umumi Buhrandan Nasıl Kurtulabilir?”, *Son Posta*, 15 Şubat 1932, s. 1, 11.

⁵⁶ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914- 1911 Aşırılıklar Çağı*, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 113.

⁵⁷ “Avrupa'da 20 Milyon İşsiz”, *Son Posta*, 2 Şubat 1931, s. 3. Aynı haberde İtalya'daki işsizlik 642.169, İngiltere'de 2.636.000, Fransa'da yarım milyon olarak gösterilmiştir.

⁵⁸ “Almanya'da İşsizlik İlacı Bulunmayan Elim Bir Hastalık Halini Aldı”, *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 6.

haberde Alman sinema sanatçılarının yol ve otel masrafı parası almaksızın, işsiz ve açlara yardım maksatlı kabareler düzenlediği ifade edilmiştir.⁵⁹

Türkiye Cumhuriyeti, yurt dışında önemli merkezlerde bulunan büyükelçileri aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi Avrupa ülkelerinde yaşanan iktisadi buhranın etkileri ve işsizlik sorununu da takip etmiştir. İşsizlik sorununun yalnızca devletimize özgü olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin İtalya Büyükelçisi Suat (Davaz) Bey, Roma'dan göndermiş olduğu raporda yaz aylarına rağmen İtalya'da işsiz sayısının artarak 1931 yılının Mayıs ayı itibariyle 670.353 sayısına ulaştığını ülkenin yapı inşaatının durduğunu belirtmiş, ayrıca İtalyan hükümetinin yerli buğdayını tüketme önlemi almış olmasına rağmen yetersizlik nedeniyle buğday ithal edeceğini bildirmiştir.⁶⁰

Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesinde Berlin'den buhrana ilişkin izlenimlerini aktardığı köşesinde, New York Borsası'nın çökmesi ve bir haftada 10.000.000 dolar zarar edilmesinin ardından, yayılan kriz dalgasının Almanya'yı da vurduğunu, Berlin borsasının bir günlüğüne kapanması sonucu yüzlerce milyon Mark kaybın yaşandığını belirterek, bankaların kapandığını, iflasların çoğaldığı bilgisini gazete okurlarıyla paylaşmıştır. Nadi ayrıca, Avrupa'da bir lokma bir hırkanın bile temin edilememesinden endişe duyulduğunu da⁶¹ ifade etmiştir.

Avrupa'daki vahameti Milliyet'teki köşesinde okurlarla paylaşan Ahmet Şükrü, *"bütün dünya tarihte emsali nadir tesadüf edilen bir buhranın acizliğindedir. Amerika'da müthiş bir mali buhran vardır. Gün geçmez ki birkaç banka kapanmasın. İngiltere'de iktisadi buhran haddi gayeye varmıştır. Almanya'da bir kısım halk açtır. İtalya'da memur maaşlarından yüzde yirmi tenzilat yapılmıştır"* ifadelerini kullanmış ve ülkemizin de buhrandan etkilendiğini ancak Türk halkının yokluk içinde bile azim ve sebatkâr olduğunu, savaş döneminde bunu kanıtlayarak makus talihini yendiğini, aynı şeyi yeniden yapabileceğini sözlerine eklemiştir.⁶² Aynı yıl içerisinde Fransa'da iki milyon işsizin bulunduğunu yazan Akşam gazetesi, hükümetin bu kişilere haftada 50- 77 frank arasında değişen oranda yardım yaptığını ifade etmiştir.⁶³

Ahmet Şükrü'nün de belirmiş olduğu üzere buhran, dünya üzerinde sarsıcı boyutlarda etkiler göstermiştir. İstisnasız tüm ülkeler az ya da çok buhranın etkilerini

⁵⁹ "İşsizler Alman Sinema Sanatkarlarının Yardımı", *Akşam*, 9 Nisan 1932, s. 7.

⁶⁰ *BCA.*, 30-10-0/ 237-599-7, Belge Tarihi: 19 Temmuz 1931.

⁶¹ Yunus Nadi, "Avrupa'da Buhran", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1929, s. 1.

⁶² Ahmet Şükrü, "Buhran Nerede?", *Milliyet*, 11 Ocak 1931, s. 1.

⁶³ "İşsizlik: Fransız Mebusan Meclisinde Bir Müzakere", *Akşam*, 12 Aralık 1931, s. 4.

hissetmiştir. Habip Edip ise yirmi beşi Avrupa’da bulunan kırk sekiz dünya ülkesinin kriz öncesi ve sonrası ithalat ve ihracat rakamlarının incelendiğini, ülkelerin dışarıya mal satamadıkları gibi ithalatı da sınırlandırdıklarının görüldüğünü belirtmiştir. Edip, ülkelerin 1929 senesinde 49,4 milyar ithalat ve 44,9 milyar Türk lirası değerinde ihracat yaptıkları halde bu rakamların 1930 senesinde ithalatta 41,4 milyar liraya ihracat da ise 37 milyar Türk lirasına gerilediğini ifade etmiştir.⁶⁴ Rakamlardan da anlaşılacağı üzere, buhran karşısında ülkeler ithalatı sınırlama yoluna giderken dışarıya mal satmak noktasında zorluk çekmişlerdir.

Elbette 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın, dünya ekonomisine yön veren Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerine benzer şekilde, batı dünyasının dışında kalan yerlerde de dramatik sonuçların yaşanmasına sebep olmuştur. New York Borsası’nın 24 Ekim 1929’da çökmesiyle başlayan kriz küresel boyutta ve derinlikte olmuş, kapitalist dünya ekonomisi çöküşün eşiğine gelmiştir. Temel tüketim malları ve hammaddelerin üretiminde bir kriz yaşanmıştır. Bu maddelerin daha önce stoklar sayesinde tutulan fiyatları denetimsiz biçimde düşmeye başlamıştır. Çay ve buğday fiyatları üçte iki, ham ipek fiyatları ise dörtte üç oranında düşmüştür. Bu gelişme, Milletler Cemiyeti’nin 1931’de hazırladığı listede yer alan, dış ticaretleri sadece birkaç temel mala bağlı, Arjantin, Avustralya, Balkan ülkeleri, Bolivya, Brezilya, (İngiliz) Malaya, Kanada, Şili, Kolombiya, Küba, Mısır, Ekvator, Finlandiya, Macaristan, Hindistan, Meksika, Hollanda Doğu Hint Adaları (şimdiki Endonezya), Yeni Zelanda, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela gibi ülkelerin ekonomilerinin çökmesine neden olmuştur. Buhranın ortaya koyduğu depresyon aynı oranda Avusturya, Çekoslovakya, Yunanistan, Japonya, Polonya ve Büyük Britanya ekonomilerini de sarsmıştır. Kriz öncesindeki on beş yıl içerisinde, ipeğinin % 90’ını Amerika Birleşik Devletleri’ne ihraç eden Japon ipek endüstrisi bundan mahrum kalmıştır. Yine Japon tarımı için hayati öneme sahip pirincin fiyatı da hızla düşmüştür.⁶⁵

Türkiye Âli İktisat Meclisi⁶⁶ raporunda ise dünya buhranının nedenleri dünya iktisadının yeni bir düzene geçmesi şeklinde yorumlanmıştır. Rapora göre böyle bir değişim ancak bir buçuk asır önce görülmüştür. Feodal sistem yıkılmış, esaret düzeni son

⁶⁴ Habip Edip, “Dünya Buhranı ve Memleketimiz”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1931, s. 1.

⁶⁵ E. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 106, 113.

⁶⁶ “Meclis-i Âli İktisat, 1920’li yılların sonlarından 1930’lu yılların ortalarını kapsayan süreçte Türkiye’nin iktisadi politikalarının belirlenmesinde etkili olmuş önemli bir danışma organıdır. 24 Temmuz 1927 tarihinde kurulan bu meclis, millî ekonomi politikaları konusunda Türkiye’nin Atatürk dönemindeki ilk danışma organı olarak faaliyet göstermiştir”, Mevlüt Yüksel, Ali Servet Öncü, “Âli İktisat Meclisi ve 1931 Tarihli Raporu”, *Turcology Research*, Volume: 77, 1 May 2023, s. 1.

bulmuş, Fransız İhtilali, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığı ve yeni bir iktisat sistemi olan liberalizm ortaya çıkmıştır. Rapor, Birinci Dünya Savaşı'nı da sanayi ülkelerinin rekabet ve üstünlük çekişmesinin tabii bir seyri, önüne geçilmez bir gereği olarak göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kapitalist sistemin dünyayı sanayici ülkeler ve tarım ürünleri tedariki sağlayan ülkeler olarak ayırdığını, harbin batının iktisadını tahrip etmediğini yalnızca bir müddet delice ilerlemesini engellediğini, üretimin durduğunu ama tüketimin devam ettiği yorumu yapılmıştır. Savaşın hemen ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bir atılım gerçekleştirerek üretimi arttırdığı ancak hammadde tedarikçisi ülkelerin de kendi sanayilerini kurma yolunda ilerlemeye başladıklarını bu durumun ise liberal ekonomiye öldürücü darbeyi vurduğu ifade edilmiştir. Milliyetçilik ve gümrük himayeleri liberal ekonominin ortaya koyduğu bağlantıyı bozmuştur. Raporda yaşanan krizle ilgili, kapitalizmin de kendisinden önceki sistemler gibi doğduğu, geliştiği, yükseldiği ve nihayetinde ömrünü tamamladığı sonucu çıkarılmıştır. Âli İktisat Meclisi sanayi devrimi sonrasında iktisat ve tekniğin olgunlaştırdığı kapitalist sistemin belirli aralıklarla krize girdiğini belirterek kriz döngüsünü şöyle sıralamıştır: Eşya fiyatlarının yükselmesi sonrasında tüketim gücünü ve oranını aşacak şekilde artan üretim, piyasada durgunluk, eşya fiyatlarının düşmesi, üretim mekanizmasının hareketsizliği, işsizlik, stokların yavaş yavaş tükenmeye başlamasıyla fiyatların yeniden artması, üretimin yeniden başlaması, yeniden buhran. Âli İktisat Meclisi ayrıca raporunda 19. asrın iktisadi tarihinin baştan başa bu seyrinde geçtiğini de belirtmiştir. Dünya ülkeleri ve toplumlarını ise istismarcılar (sömürgeciler) ve istismarcılara bağlı olmak zorunda bırakılan sömürülenler olarak iki gruba ayırmıştır.⁶⁷

1.4. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın İkinci Dünya Savaşı'nın Başlamasına Olan Etkileri

Sanayici devletler arasındaki korkunç rekabet Birinci Dünya Savaşı'nın kapsamını en önemli nedenlerinden olmuştur savaşın batı ülkelerinde üretim dengesizlikleri de düzensizlikleri 1920'lerde iyiden iyiye açığa çıkmaya başlamış neticede 1929 Dünya Ekonomik Buhranı olarak kendisini göstermiştir 1917'de büyük bir hammadde ve pazar kaynağı olarak Rusya'nın sistemden çekilmesi de dengenin bozulmasının nedenlerindedir. Savaşın sona ermesiyle bittiği düşünülen veya umut edilen siyasi askeri bunalım bahsedilen bu koşullarda güvensizliğin ve belirsizliğin hakim olduğu ortamda Avrupa'da totaliter rejimlerin yeşermesine imkan vermiştir.⁶⁸

⁶⁷ BCA., 30-10-0-0 / 26-152-9, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 5 Aralık 1931.

⁶⁸ S. Tanilli, *a.g.e.*, s. 8.

Nitekim Beşir Hamitoğulları da kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkardığı konjonktürel ve strüktürel bunalım olarak görülen büyük 1929 Dünya Ekonomik Buhranı' nı, İkinci Dünya Savaşı'na yol açan nedenlerden biri olarak görmektedir. Ona göre, Birinci Dünya Savaşı sonrasında piyasa mekanizmasının düzenleyicileri ve geliştirme güçleri savaş yıkımların onarılması, aşırı hızlı enflasyon, gelir adaletsizliğinin giderilmesi vb. konularda yetersiz kalmıştır. Bu durum diğer düzenleme biçimlerinin sahaya inmelerine yol açmıştır.⁶⁹

Bütün dünyada etkisini şiddetli bir biçimde gösteren 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın bir mirası mahiyetinde idi. 1930'lı yıllarda savaşın neden olduğu buhranı, yeni bir savaşla düzeltme eğilimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim, havada barut ve kan kokusu olduğunu belirten Son Posta gazetesi, İkinci Dünya Savaşı'na yol açacak bu eğilimin nedeni olarak Rusya'nın uyguladığı politikaları göstermiştir. Bunun yanı sıra, Almanya'da yaşanan olaylar, parti çekişmeleri, İspanya diktatörlüğünün doğurduğu karışıklıklar, Brezilya yaşanan ihtilal ile bunun Amerika'ya yansımaları yaklaşan harbin diğer nedenleri olarak sıralanmıştır.⁷⁰

Bu kritik eşik Almanya'da farklı bir siyasi görüş ve partinin yükselmesine zemin oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybeden tarafı Almanya'nın ordusunun dağıtılması, ağır bir tazminata mahkum edilmesi, sömürgelerin elinden alınması ve Alman ulusunun aşağılanması yanında sanayisinin durması işsizliği ve büyük bir ekonomik yıkımı beraberinde getirmiştir. Alman para birimi Mark çok büyük oranda değer kaybetmiş, enflasyon korkunç boyutlara ulaşmıştır. Bütün bunlarla beraber ortaya çıkan 1929 Ekonomik Bunalımı, 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Parti'nin iktidara gelmesini hazırlayan en önemli nedenleri oluşturmuş adı geçen partinin iktidarı sırasında yaşananlar Avrupa'yı tekrar topyekun bir savaşa sürüklemiştir.⁷¹

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilediği bazı ülkeler bir yandan ekonomik yapılanmalarını devlet korumalı ve planlı hale getirirken, iç politikada radikal eğilimler güç kazanmıştır. Eric Hobsbawm' ın, "*Felaket Çağı*" olarak nitelendirdiği I. Dünya Savaşı sonrası süreçte; ekonomik çözülmeye ve toplumsal travmaya neden olan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisi ile Hitler, Roosevelt benzeri politik aktörelere

⁶⁹ Beşir Hamitoğulları, "Karma Ekonomi, Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , Cilt: 35, Sayı:1, Ocak, 1980, s. 178.

⁷⁰ "Buhranlar, Dünya Politikasındaki Muvazenesizlik", *Son Posta*, 28 Ekim 1930, s. 4.

⁷¹ Hakkı Uyar, *Türkiye'de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998, s. 11.

politika sahnesinde yerini almıştır. Eric Hobsbawm daha ileri giderek, şayet kriz yaşanmasaydı büyük bir ihtimalle Sovyet sistemi, kapitalizme rakip ve alternatif olarak algılanmayacaktı yorumunda bulunmaktadır.⁷² Hakikaten, kapitalist düzene karşı ekonomik politikalar yürüten Sovyetler Birliği, kendini ayırdığı bu düzenin yarattığı krizden fazla etkilenmeden gelişmesine devam etmiştir. Planlı ekonomi modelini benimseyen Sovyetler Birliği, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı, buhranın başladığı 1929'da yürürlüğe koymuştur. Planın temelini otarşik, yani kendi kendine yeten bir ülke modeli oluşturmaktadır. Plan işe yararmış ve üretim buhrana rağmen artış göstermiştir. Bu başarısı, rejim için propaganda aracı haline dönüşmüş Türkiye'de olduğu üzere, buhrandan kurtulmaya çalışan birçok ülkeye Sovyet başarısı rol model olmuştur.⁷³ Mussolini yönetimindeki İtalya'da korporatizm anlayışı benimsenmiş, kurumlar devlet denetimi altına alınmış, devletin ekonomisinin dışa bağımlılığını yok etmek için grev, boykot gibi işçi hareketleri yasaklanmıştır.⁷⁴ Büyük Bunalım, yönetimleri alt üst etmiştir. Öyle ki *“Latin Amerika'da, o sırada iktidarda bulunan her türlü hükümet neredeyse hemen ve otomatik olarak askeri darbelerle devrilmiştir.”*⁷⁵

Yine bunalım döneminin bir sonucu olarak halkın desteği ile iktidara gelen Hitler, Almanya'da büyük bunalımın izlerini silmek amacıyla bir dizi çalışma gerçekleştirmiştir. Dönemin en önemli sorunlarından olan işsizliğe son vermek yapmış olduğu çalışmalardan biridir. Bu doğrultuda Alman Çalışma Cephesi'ni kuran Hitler, tüm işçi ve iş verenleri bu kuruma üye olmaya mecbur tutmuştur. Ayrıca, Nasyonal Sosyalist Hükümet döneminde, devler ürünlerin fiyatlarının kendi denetimi altında olmasını sağlamıştır. Örneğin fiyatların arttırılması yasaklanmıştır. Ayrıca çalışanların maaşları belirli oranlarda kesintiye uğramıştır.⁷⁶

⁷² E. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 106, 113.

⁷³ İ. Tekeli, S. İlkin, *a.g.e.*, s. 15.

⁷⁴ Alev Gözcü, *1930 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında Türkiye'de Ekonomik Politika Arayışları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012, s. 93- 94.

⁷⁵ E. Hobsbawm, *a.g.e.*, 164.

⁷⁶ A. Gözcü, *a.g.t.*, s. 91- 92.

II. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE İSTANBUL'DA GÜNDELİK YAŞAMIN İZLERİNİ SÜRMEK

2.1. Mütareke Döneminde İstanbul'da Sosyoekonomik Durum

19. yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'un nüfusunun 400.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır. 1886'da yapılan nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında ise İstanbul'un nüfusunun iki kat bir artışla 873.000'e ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu nüfusun %44'ünü Müslümanlar, %17.5'ini Rumlar, %17.1'ini Ermeniler, %5.1'ini Museviler, %15.3'ünü ise yabancılar oluşturmaktaydı.⁷⁷ Nüfusu oluşturan farklı din ve cemaatler genel itibariyle şehrin farklı semtlerinde ikamet etmekteydi. Rumlar ve yabacılar; Pera, Beyoğlu ve Şişli'de, Müslümanlar ise Haliç'in karşı yakasındaki semtlerde yaşıyorlardı.⁷⁸

İstanbul'da, 1830, 1838, 1844, 1856, 1882 ve 1885 yıllarında olmak üzere altı nüfus sayımı yapılmıştır. İlk sayımlarda başkentin adı Dersaadet ve Bilad-ı Selase olarak geçmektedir. 1856'ya kadar Dersaadet (tarihi yarımada ve sur içi) ve Bilad-ı Selase (Galata, Üsküdar, Eyüp)' de yaşayan nüfus tespit edilmiştir. 1882 yılından sonra kentin Osmanbey, Şişli, Bomonti, Maçka gibi yeni bölgeleri de sayıma dahil edilmiştir.⁷⁹

19 yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra İstanbul yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı (93 Harbi), Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan topraklarda yaşayan Müslüman nüfus, kontrol edilemeyen çok büyük bir göç hareketi ile İstanbul ve çevresine yığılmıştır. Mütareke yıllarına gelindiğinde İstanbul'da göç trafiği oldukça yoğunlaşmıştır. Türklerin bir bölümü Anadolu'ya sığınırken zorunlu göçe tabii olanlar ise İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin en önemli ticaret şehirlerinden olması da nüfus yığılmasına neden olan etkenlerden birisidir. 1921 yılında yayınlanan Şehremaneti İstatistik Mecmuası'nda, Nüfus Müdüriyeti kaynak kullanılarak İstanbul'un nüfusu 1919 yılı için 661.649 erkek, 468.006 kadın 1.129.655 olarak gösterilmiştir. Zafer Toprak ise gerçek bir sayım yapılmadan verilen bu rakama itibar edilememesi gerektiğini ifade etmektedir. Toprak'ın verdiği bilgilere göre; Miralay Esat Bey'in İstanbul Polis

⁷⁷ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 316.

⁷⁸ R. Mantran, *a.g.e.*, s. 317- 320.

⁷⁹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 140- 141.

Müdürü olduğu 1922 yılında ev, dükkân, otel sayısını belirlemek amacıyla 32 polis merkezinin yürüttüğü sayım gerçekleştirilmiştir. Halkın milletlere ayrılarak, mahalle mahalle, erkek, kadın çocuk sayılarının tespit edildiği bu sayımın 1922 Temmuz’unda çıkan sonuçlarına göre İstanbul’da toplam nüfus 710.286 olarak belirtilmiştir.⁸⁰

Şehirde yaşayan insanların, ait oldukları cemaatlere göre farklı mahallelerde ikamet etmeleri söz konusu olmuştur. Cemaat esasına göre belirlenen taksimde Eski İstanbul olarak bilinen Beyazıt, Aksaray, Unkapanı, Fatih, Şehremini, Eyüp ve Kasımpaşa semtlerinde Türkler ve Müslümanlar, Hasköy ve Balat’ta Yahudiler, Pera’da ve Fener’de Rumlar, Samatya ve Kumkapı’da ise Ermeniler⁸¹ yaşamışlardır.

Bilindiği gibi Mondros Mütarekesi’(1918) nden sonra İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. İstanbul Gayrimüslimlerinin bir kısmı işgalci güçlerle iş birliğine girerek, mevcut mütareke şartlarını bir “*öç alma*” fırsatına çevirmişlerdir. Müslüman nüfus, işgalcilerin yaptıkları aşağılayıcı eylemlere sevinen ve işgalcilerin piyonu olarak kullanılan azınlıklar karşısında esir şehrin insanlarına dönüşmüştür.⁸² İşgal ile birlikte Osmanlı devletinin varlığı zafiyete uğramış sükûn ve huzur ortadan kalkmıştır. Başbozuk asayiş ortamında her türlü suç unsuru, kendini işleyecek bir fail bulmakta gecikmemiş; hatta yeni yeni suç unsurları icat edilmiştir.

*“İşgal döneminde şehirde yaşayan insanlar, siyasi ve askeri kaskacın yanı sıra, işgal devletlerinin uyguladığı ekonomik ambargo ile mücadele etmişlerdir. Mütarekede işgal kuvvetleri yabancısı oldukları İstanbul’un ticari hayatını Gayri Müslimler aracılığıyla kontrol altına tutmuşlardır. İthal ve ihraç maddelerinin alım satımını, işgal kumandanlıklarınca vesikaya bağlanmışlardır. Vesikalar, Hristiyanlara verilmiştir. Müslüman üreticiler ve tüccarlar dışarıya satış yapamadıkları için, ihraç vesikası olan Gayri Müslimlere mallarını ucuz fiyatla satmak zorunda kalmış, bir hayli zarara uğramışlardır.”*⁸³

Mütarekeden sonra ithalat yeniden başlamış ve savaş dönemine kıyasla ithal ürünlerde büyük artış yaşanmıştır İstanbul’da artmıştır. Ancak, Osmanlı parasının değeri yabancı paralar karşısında azaldığı için bu ürünler tüketiciye pahalıya mal olmuştur. Zaman zaman Anadolu’dan İstanbul’a buğday getirilmesi ile ilgili sorunlar yaşanmış ve yabancı unundan ekmek yapılması zorunlu hale gelmiştir. Kur farkından dolayı da, bu undan yapılan ekmeklerin fiyatları çok artmıştır. Bir diğer temel ihtiyaç maddesi olan ve

⁸⁰ Zafer Toprak, “Mütareke Yıllarında İstanbul’da Hayat İşgal ve Travma”, *Baykuş Magma Dergisi*, Sayı: 45, Nisan, 2019, s. 3- 4.

⁸¹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2018, s. 40.

⁸² Mümin Yıldıztaş, *Mütarekede Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 1997, s. 1.

⁸³ M. Aydın, *a.g.m.*, s. 442- 444.

çuvalı 340 kuruşa mal olan şeker fiyatı ise sterlinin 390 kuruşa yükselmesi üzerine 39 kuruştan 43 kuruşa çıkmıştır. Kısaca denilebilir ki İstanbul mütareke döneminde korkunç bir enflasyon ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1914-1920 yılları arasında temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları %1350 artmıştır. Bu durum memurların satın alma gücünü %60-80 oranında düşürmüştür.⁸⁴ Zafer Toprak'ın söylemiyle “*sefahat ile sefalet İstanbul'da buluşmuştur*”.⁸⁵

Savaş yıllarında yiyecek sıkıntılarının yaşandığı dönemler olmuştur. Ancak mütareke dönemi çok daha zor geçmiştir. Öyle ki hali vakti yerinde sayılan ailelerin sofralarında bile eski görüntüyü görmek imkânsız hale gelmiştir. İstanbul'un işgal dönemine ilişkin anılarını nakleden Adnan Ergeneli; Kalamış'ta teyzesi Didar Hanım'ın köşkündeki durumu aktarmıştır. Elektrik, tramvay, tünel, hava gazı gibi şirketlerin hukuk müşavirliğini yapan eniştesi Arif Bey'in köşkünün, hava gazı ile aydınlatıldığını, iki sofranın kurulduğunu bunlardan birinde fakir ve kimsesiz hemşerilerinin doyurulduğunu, iyi bir durumda olmalarına rağmen savaşta yiyecek sıkıntısı yaşanmasından dolayı yemeğin, ancak bulgur pilavı, tarhana çorbası ve lahana kapuskasından oluştuğunu belirtmiştir. Beş yaşında bir çocuğa göre iyi bir gözlemci olan Ergeneli, bir gün pirinç pilavı isterim diye tutturduğunu ve babasının da karaborsadan 300 gram kadar pirinç alabildiğini, ekmeklerin çamur gibi olduğunu, memurlara da iaşe olarak erzak, şeker, kibrit gibi ihtiyaç maddelerinin verildiğini belirtmiştir.⁸⁶

İşgal kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesinden sonra asayiş yoksunluğu had safhaya çıkmıştır. İşgalci devlet askerleri göstermiş oldukları farklı muameleler nedeniyle Müslüman Türkler tarafından farklı sıfatlarla tanımlanmışlardır. *Türkler, İtalyanları kibar işgalciler, kadınları taciz eden Senegalli askerler hariç Fransızları zararsız, Amerikalıları nezih, İngilizleri ise düşman olarak nitelendirmişlerdir.*⁸⁷

Mütareke döneminde denetim ve yetki karmaşası nedeniyle çetecilik faaliyetleri artmıştır. Öyle ki, “*Çeteler başta hırsızlık, kız kaçırma ve cinayet olmak üzere pek çok suça bulaşmışlardır. Çete suçları artık şehrin ortasında işlenmeye başlamış ve İstanbul'da suç oranı hızla artmıştır.*”⁸⁸ Bu durum İtilaf devletlerinin İstanbul'da yaşayan Gayrimüslimlerin taşkınlıklarına göz yummasından kaynaklanmış, İşgal İstanbul'unun kaotik ortamında hırsızlık ve cinayet başta olmak üzere ekonomik ve siyasi içerikli pek

⁸⁴ S. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 85.

⁸⁵ Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 5.

⁸⁶ A. Ergeneli, *a.g.e.*, s. 54- 57.

⁸⁷ B. Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, s. 88.

⁸⁸ C. Ulu, *a.g.m.*, s. 90.

çok suç işlenmiştir.⁸⁹ Millî Mücadele'nin sürmekte olduğu işgal İstanbul'unda ise işgal kuvvetlerinin beklentileri Yunan askerlerinin zafer kazanması yönündedir. Bu nedenle psikolojik bir savaş ortamı da yaratılmak istenmiş, şehrin Rum nüfusu İtilaf devletlerince cesaretlendirilmiştir. Öyle ki Türk halkını paniğe sevk etmek ve asayişi bozmak yağma ve talan ortamı yaratmak amacıyla Rum çocukları bile Türk mahallelerinde provokatör olarak kullanılmıştır.⁹⁰ İtilaf devletleri takınmış oldukları bu tarafgir tutumla, adeta Müslüman Türk halkının sindirilmesini ve katledilmesini izlemiştir. Azınlıkları kendi istihbarat işlerinde kullanmışlar ve şirketlerde idari makamlara yerleştirmişlerdir.⁹¹

Asayişin bozulmasına neden olan bir başka sebep ise göçmen istilasıdır. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde İstanbul yalnızca İtilaf Devletleri tarafından değil aynı zamanda göçmenler tarafından da adeta işgal edilmiştir. Öyle ki İstanbul'da ahlaki yozlaşmanın yanı sıra kumar, uyuşturucu gibi suçların da artmasında etkili olan Beyaz Rusların 1917 sonrasında İstanbul'a sığınmaları ile özellikle kumarın bir türü olan tombala⁹² şehrin muhtelif semtlerindeki kahvehanelerde yayılmış, ayrıca Müslüman halkın saç kesimlerinden ötürü *Haraşo* ismini taktıkları Rus kadınlarının, fuhuş bataklığına sürüklenmeleri de, İstanbul'da güvenlik sorununa neden olmuştur.

Mütareke döneminde, vaka sayısında artış görülen en önemli suçlar, hırsızlık, cinayet ve yaralama olmuştur. İstanbul'da bu dönemde Eski Hapishane olarak bilinen Sultanahmet Merkez Hapishanesi, Suriçi Yeni Merkez Hapishanesi, Pera Hapishanesi ve Üsküdar Hapishanesi olmak üzere dört hapishane mevcuttur. İstanbul Eski Hapishanesi'nin 1920 yılına ait istatistik raporlarına göre hapishanede, bulunan 1530 mahkûmun 761'i hırsızlık, 116'sı cinayet, 94'ü yaralama, 10'u gayritabii cinsel ilişki suçlarından cezaevinde bulunurken, 549'u çeşitli suçlardan ceza almışlardır. Yine dört gün ve üç ay gibi kısa süreliğine mahkûmiyet verilen az sayıda mahkûmun bulunduğu Üsküdar Hapishanesi'nde ise 36 mahkûmdan 26'sı hırsızlık, 7'si saldırı ve 2'si sarhoşluk nedeniyle tutulmuştur.⁹³

İşgal dönemi İstanbul'unda karşımıza çıkan en büyük asayiş konularından biri de yangınlardır. Yangınların çıkmasında kaza ve dikkatsizlikler yanında kasıt ve kundaklamalar da en önemli nedenleri oluşturmuştur.

⁸⁹M. Temel, *a.g.e.*, s. 185.

⁹⁰ Nur Bilge Criss, *100.Yılında İstanbul'un İşgal Günleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 93.

⁹¹ G. F. Saylan, *a.g.m.*, s. 326.

⁹² M. Yolal, *a.g.m.*, s. 7.

⁹³ Ali Karakaya, *İşgal Altında İstanbul*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016, s. 189- 192.

Gazete sütunlarına yansıyan haberlerden birinde Saraç İshak Mahallesi, Cami-i Şerif Sokağı'nda 17 numaralı hanede oturan ve sabıkalı takımından olan Çopur Hasan son derece sarhoş bir halde evine gelmiş, ailesini dışarı çıkardıktan sonra, yangın kastıyla yorganı ateşlemiştir. Hemen yetişilmesiyle ateş söndürülmüş Hasan derdest edilmiştir.⁹⁴ Tablo 2'de mütareke döneminde yanan ev sayıları verilmiştir.⁹⁵

Tablo 2: 1918-1923 Yılları Arasında İstanbul'da Yanan Ev Sayısı

Yıllar	Ev Sayısı
1918	1475
1919	158
1920	747
1921	600
1922	100
1923	380

(**Kaynak:** Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2018, s. 47.)

İstanbul halk arasında, *Haydarpaşa İnfilakı* adı verilen Haydarpaşa Garı'ndaki patlamadan sonra büyük bir yangın meydana gelmiştir. 6 Eylül 1917 yılında gerçekleşen bu patlama Ermeni komitacıların, Güney Cephesi'ne gönderilecek cephane yüklü vagonları patlatmaları neticesinde gerçekleşmiştir. Bu sabotaj sonrasında garda bekleyen tamamen dolu bir banliyö treni ile bir tabur asker diri diri yanmıştır.⁹⁶

Bu tip sabotaj yangınlarının birini de Rumlar gerçekleştirmiştir. Rumlar, İstanbul'da Türklerden daha fazla sayıda olduklarını kanıtlamak amacıyla yangın çıkartmayı ve Türkleri şehirden sürme stratejisini gütmüşlerdir. Teşkilat-ı Mahsusa raporlarına göre bu yangınlardan biri de 1919 Üsküdar Yangını'dır. Rum evlerine gizlenmiş yangın bombaları ve cephaneler ateş almış ve Rum mahallerinde patlamalar meydana gelmiştir.⁹⁷

Mütareke döneminin bir başka yangını ise Kartal Yangını'dır. Lokomotifin bacasından çıkan kıvılcım Kartal'da istasyondan başlayarak Pendik yolu ve Yakacık'a ayrılan kavşağa kadar tüm bölgeyi küle çevirmiştir. Adnan Ergeneli, deniz kıyısında olan bir bölgenin bu şekilde yanmasını itfaiye teşkilatının yetersizliğine bağlamıştır.⁹⁸

Dönemin şartlarında en göze çarpan sosyal sorunlardan biri fuhuş suçlarındaki artıştır. Cinsel yolla bulaşan frengi, İstanbul'da salgın halini almıştır. Mehmet Temel'in

⁹⁴ *Tanin*, 25 Teşrinievvel 1338, (25 Ekim 1922), s. 4.

⁹⁵ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2018, s. 47.

⁹⁶ A. Ergeneli, *a.g.e.*, s. 62- 63.

⁹⁷ B. Criss, *a.g.e.*, s. 147-148.

⁹⁸ A. Ergeneli, *a.g.e.*, s. 64.

belirtmiş olduğu üzere, “*fuhşun yaygın olması başta frengi olmak üzere bel soğukluğu, şankr, uyuz, kırkayak ve karnebit gibi hastalıkların artmasına neden olmuştur.1919- 1920 yıllarında Müslim ve Gayr-i Müslim olmak üzere 6510 kadın bel soğukluğu, frengi ve şankr tedavi görmek için Şişli’deki Emraz-ı Zühreviye Hastanesi’ne giriş yapmıştır.*”⁹⁹

Osmanlı Hükümeti, frengi hastalığı ile mücadele etmek için I. Dünya Savaşı devam ederken 18 Ekim 1915 tarihinde “*Emraz-ı Zühreviye'nin Men-i Sirayeti Hakkında Nizamname*” yürürlüğe girmiştir. 26 Haziran 1920 tarihinde ise bu nizamnamede değişiklik yapılmış, frengi ile mücadelesindeki inzibati işler, Polis Müdüriyeti Umumiyesi'ne, idare ve sağlıkla ilgili işler ise Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlanmıştır. Bu bağlamda Polis Müdüriyeti'ne bağlı olan Emraz-ı Zühreviye Mücadele Tesisleri Sıhhiye Müdüriyeti'ne devredilmiştir.¹⁰⁰

Frenginin artışıdaki en önemli faktör olan fuhuş devlet kontrolüne alınmaya çalışılmıştır. Fuhuş önleme konusunda kati kararların alınması söz konusu olmuştur. Öyle ki 1920 yılında çıkarılan bir kararname ile Müslüman kadınların tiyatro sahnesine çıkmasını yasaklanmıştır. Türk tiyatro şirketlerinden biri kararnameye tepkisini “*yetkililer ahlaksız bir hayat sürdüren kadınlara izin belgesi veriyorlar, hatta bu belgeler Halk Sağlığı İdaresi'nin doktorları tarafından imzalanıyor. Böyle bir durumda ahlaksızlık için verdikleri izni, nasıl oluyor da sanat için vermiyorlar anlayamıyorum*” ifadeleriyle dile getirmiştir.¹⁰¹

İşgal İstanbul’unda gazete muhabiri olan Hakkı Süha (Gezgin), 1920- 1923 yılları arasında İstanbul’un toplumsal çehresine ilişkin gözlemlerini “*İstanbul Hayatı*” başlığıyla Vakit gazetesinde yayınlamıştır. Hakkı Süha, gündelik hayat içerisinde görebileceğimiz tüm suç unsurlarını, bizzat suç mahallerinde gezerek, gözlemleyerek ve suçu işleyen kişilerle görüşmeler yaparak kaleme almıştır. Yazar, bu bağlamda kimi zaman frengili fahişelerin tedavi gördüğü hastanelere, kimi zaman kantoların, düetlerin sergilendiği işgale rağmen eğlence hayatının devam ettiği Galata’daki balozlara giderek incelemelerde bulunmuştur.

Hakkı Süha, Vakit gazetesinin 21 Eylül 1920 tarihli nüshasında yayınlanan haberinde, Şişli Emraz-ı Efrenciye Hastanesi’ne yapmış olduğu ziyaret sonrası izlenimlerini yayınlamıştır. Bu haber içeriğinden fuhuş bataklığına saplanan fahişelerin

⁹⁹ M. Temel, *a.g.e.*, s. 257- 258.

¹⁰⁰ Mehmet Temel, “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’de Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul, 1998, s. 236- 237.

¹⁰¹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, s. 45.

yaş aralığı ile frenginin yayılma nedenleri kolaylıkla anlaşılmaktadır. Haberinde hastanede yaşları 14 ile 50 arasında değişen, her milletten dört yüz kadar frengili hasta kadın bulunduğundan bahsetmiştir. Kadınlar hakkında görüştüğü hastane doktoru Tevfik Bey, muhabire iyileşip taburcu edilen kadınların on gün sonra yine aynı şikayetlerle hastaneye baş vurdukları bilgisini vermiştir. Hakkı Süha, 17 yaşında bel soğukluğu hastalığından mustarip Cemile isimindeki kadının hikayesini dinlemiştir. Süha, kadına, “neden ıslah-ı hal etmiyorsun memlekette birçok namuskârâne kazanç yolları vardır” diye sorduğunu, Cemile’nin ise sorusuna umursamaz bir tavırla, “geçmiş ola, ben artık ıslah olmam alışmış kudurmuştan beterdir” diye yanıt verdiğini belirtmiştir.¹⁰²

Zafer Toprak, “İstanbul zabıta kayıtlarına göre, mütareke yıllarında İstanbul’da 2.125 vesikalı ve 979 vesikasız hayat kadınının çalıştığı” bilgisini vermektedir. Toprak, kayıtlı olanlar haricinde “1.000’in üzerinde kadının fuhuş ile uğraştığının” polis müdüriyeti tarafından bilindiğini belirtmiştir. Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galib Bey’in resmi kayıtlardan aktardığı bilgilere göre, “mezhebi ve tabiyeti Müslim olan 774 fahişe vardır. Gayrimüslim kadınların 691’i Rum, 194’ü Ermeni ve 124’ü ise Musevî”dir.¹⁰³

İşgal döneminde İstanbul’u gözlemlerini aktaran bir diğer kişi ise Tahir İlyasi’dir. 1922 yazında Rusya’nın İdil Ural bölgesindeki açlara yardım toplamak için şehre görevli olarak gelen Tahir İlyasi, İstanbul’daki düzene ilişkin gözlemlerini, kendi dünya görüşünü de katarak yazıya dökmüştür. İlyasi, Sivastopol’dan İstanbul’a gelen gemide, tatlı su ile abdest alınmasının yasak olmadığını, gemi çalışanlarının yerleri silerken yaptığı gibi denizden kova ile su çekerek abdest alıp namaz kıldığını anlatmıştır.¹⁰⁴ Mütedeyyin bir görevli profili çizen İlyasi, 7 Temmuz 1922’de Cuma namazını kılmak için Sultan Ahmet Camii’ne gitmiştir. İstanbul’u ilk kez ziyaret etmediği anlaşılan Tahir İlyas’i önceleri 4.000 5.000 kişinin namaz kıldığı bu camilerde 1922’de sadece 15- 20 kişiden oluşan bir cemaatle karşılaşmaktan dolayı hayrete düşmüştür. Namaz çıkışı cemaate bu durumun sebebini sormuş her caminin böyle olduğu, yalnız Fatih Camisi’nin daha kalabalık olduğu cevabını almıştır. Cemaat ibadet edenlerin sayısının azalmasını Beyaz Ruslara bağlamıştır. Onlara göre Ruslar, “İstanbul’da bozukluk pazarları kurmuş,

¹⁰² Hakkı Süha, “Frengililer Arasında”, 21 Eylül 1920, *Vakit*, s. 3.

¹⁰³ Zafer Toprak, “Mütareke”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, Cilt: 6, s. 23.

¹⁰⁴ Tahir İlyâsî, *İstanbul Hatıratı 1922*, (yay. haz. Arzu Kılınç), Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 35.

*aşağı tabakayı (hamal, çöpçü, arabacı) kendilerine, sefahate bozukluğa çekmiştir. Öte yandan diğer sebep de cuma saatinde ticaret ve zanaâthanelerin açık olmasıdır.”*¹⁰⁵

2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul’un Siyasi ve Sosyoekonomik Durumu

İstanbul için Cumhuriyet dönemindeki kırılma noktası başkent olma özelliğini yitirmesiyle başlamıştır. Mustafa Kemal’in İstanbul’a olan kırıngınlığı¹⁰⁶ Cumhuriyet’in ilan edilmesi ve başkentin Ankara’ya taşınmasından sonra da bir süre devam etmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın ayak seslerinin İstanbul’da duyulmaya başladığı dönem içerisinde, inkılâpların ağırlıklı bölümü yapılmış olmasına karşılık devlet rejim sorunları ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Buhranın ortaya çıkarttığı ekonomik sıkıntılar, halkın alım gücünün düşmesi, kitlesel ya da münferit tepki hareketlerine sebep olmuştur. Var oluş mücadelesi veren genç Cumhuriyet, Osmanlı Devleti ile olan göbek bağıını kesmek maksadıyla tasfiye işlemlerine başlamış ve yapılan ilk icraatlardan biri de başkentin İstanbul’dan Ankara’ya taşınması olmuştur.

Bu durum Balkan Konferansları için İstanbul’a gelen Fransız gazeteci Nadya de Sansa ’nın Akşam gazetesinde yayınlanan yazısına yansımıştır. Gazeteci, Dolmabahçe Sarayı’nda verilen balodan sonra kendi söylemiyle “*Türkiye inkılâbının hakiki ruh ve zihniyetini aramak*” için trenle Ankara’ya geçmiştir. Mustafa Kemal, Nadya de Sansa’ya şunları söylemiştir: “*Vaktiyle sizin seyyahlarınız sizin büyük muharrirleriniz İstanbul, İzmir ve Bursa şehirlerindeki müşahedelerine göre Türk ruhuna dair bir hüküm vermişlerdir. Fakat onlar Türkiye’yi değil şarkın şehirlerini görmüşlerdir. Türk milletini ruhu Anadolu’nun sehhar fakat sert yaylalarında anlaşılabilir*”¹⁰⁷

Nitekim, İstanbul Liman Şirketi’nin kurucusu ve ileride Mustafa Kemal Paşa’nın yurt gezilerine eşlik edecek olan Ahmet Hamdi Bey (Başar), Millî Mücadele sonrası İstanbul’unu tasvir ederken;

“Şimdi imparatorluk yok yalnızca Anadolu var. İstanbul ise büyük bir şehir olmaktan başka bir hususiyete malik değil. Şimdi İstanbul yalnız kendi varidatı ile yaşamak, imar edilmek mecburiyetinde kaldı. Halbuki İstanbul yine bütün memleketin baş şehri; yalnız başına kendi varidatıyla kalkınması beklenemez. Yeni Türkiye’nin en büyük kapısı sekiz senedir en ufak imar hareketinden bile mahrum: İşte liman; bir metre rıhtım yapılmamış, bir tek bina yapılmamış

¹⁰⁵ T. İlyasi, *a.g.e.*, s. 73-75.

¹⁰⁶ Mustafa Kemal’in ilk İstanbul gezisini, 30 Haziran- 10 Ekim 1927 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Gazi Mustafa Kemal, sekiz yıllık hasretin bittiğini, uğurlayanı olmadan ayrıldığı İstanbul’a sevgi gösterileri içerisinde dönmemesinin sevincini İstanbul halkı ile paylaşmıştır. Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri, (1922-1938)*, Cilt: 1, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 449- 453.

¹⁰⁷ “Gazinin Memleketinde: Gazi Hazretlerinin Bir Fransız Gazetesine Mühim Beyanatu, *Akşam*, 29 Kasım 1931, s. 1.

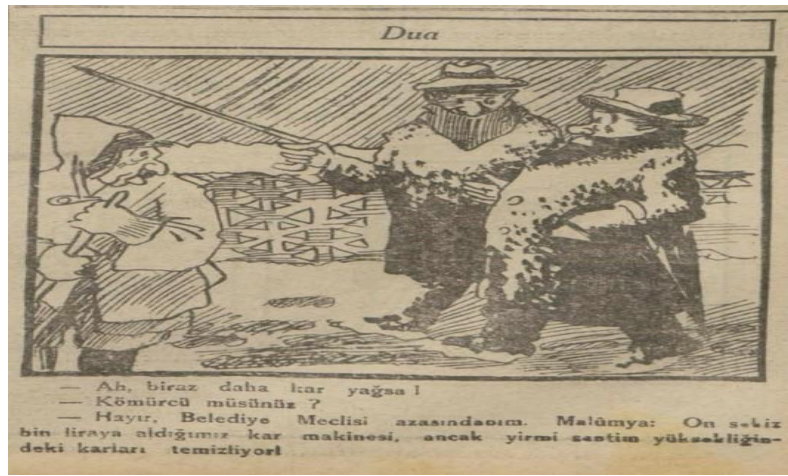
olarak eski iptidailiğinde duruyor. İşte Haliç, Frenklerin Altın Boynuz dedikleri ve dünyanın pek nadir yerine nasip olan bu büyük nimet sefalet manzarası içinde bir harabe, bir mezarlık. İşte İstanbul'un ticaret merkezi Balıkpazarı ve civarı, dünyanın en iptidai ve en pis yerleri olmakta devam ediyor. Eşya saklanan ambarlar, depolar dağınık ve iptidai. Hâlâ bir mal Galata'daki depodan, meselâ Tahtakale'ye ancak hamal sırtı ile gelebilir. Gümrük duvarları arkasında, son senelerde yer yer türeyen iptidai bir sanayi var: İşte demir telleri keserek çivi yapan, çiviye dış piyasa fiyatının on misline satan, milli sanayi olduğu için demir telleri de ham madde diye gümrüksüz sokan şu çivi fabrikası, eski bir medresenin yıkık duvarları arkasında kurulmuştur. İşte şu, yine dışardan ham madde diye gümrüksüz getirdiği telleri sadece galvanize edip mamul halde yine on misline satan meşhur fabrika (!) Galata'da bir arsa aralığındaki salaşın altındadır. İşte şu bakır mamulatu fabrikası mahallemizin köşesinde eski bir taş evde kurulmuştur. Her birinin, vakta sahipleri şu bu vesaire ama, başlarında Türkler gözüküyor. Bunlar ekseriya fabrikaya bile uğramazlar; fakat sanayici efendilerimizdir, velinimetimizdirler! İstanbul'da Belediye veya devlet ne liman ne ticaret ve sanayi için tesisat yapmadığı halde eşhasın yapacakları imar hareketine de "plan yapılacak" diye mâni oluyor. İstanbul bakımsız, sahipsiz, gün geçtikçe çöküyor. İstanbul'un hükümet merkezi olması sona erdikten sonra hayatı da sona ermiş olamazdı. Burası tabiat tarafından büyük bir şehir olmak için yaratılmıştı. Onun için yine Türkiye'nin büyük iktisat hareketleri, ithalatın çoğu, ihracatın mühim bir kısmı, finans işleri ve borsa İstanbul'dadır. Vakıta devlet idareleri, hatta gümrükler umum müdürlüğü ve saire Ankara'ya taşınıyorsa da bu İstanbul'da bu idarelerin yine yaşamalarını, fakat Ankara'da bir de merkezi idareler kurulmasını intaç ediyor. İstanbul'un iktisadi vaziyetini tetkik ederken ilk gözüme çarpan şey, devletin ve halkın bu şehre karşı olan kayıtsızlığı oldu" ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁸

Ahmet Hamdi Bey'in şehrin izbeliğine ilişkin izlenimleri dönemin İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey'in (Üstündağ) sözleriyle de doğrulanmıştır. İstanbul'un imarı, sokaklarının temizliği ve aydınlatılması için gerekli olan bütçenin yetersizliği şehri bakımsız hale getirmiştir. Gazeteciler belediye başkanına sokakları çamur deryası içerisinde olan İstanbul'un imarı için niçin uğraşmadığını sormuşlar, Üstündağ da gazetecilere; "para yok ne söylesek boş... İstanbul belediyesinin vaziyeti maliyesini biliyorsunuz. Büyük şehirler mevcut varidatları ile imar edilebilmişlerdir. Bu varidat imtiyazlı şirketlerin hisseleri, liman dahilindeki kabotaj varidatı, liman işleri ve şehir namına tertip edilecek büyük piyangolar ve saire... biz bunların hepsinden mahrumuz. Bu varidat bizde olsa şehir için neler yapılmaz!" yanıtını vermiştir. Belediye Başkanı, gazetecilerin, "emanette israf var mı?" sorusunu ise "belediyenin bütün şube müdür ve muavinlerinin ve belediye reisinin maaşı senede üç yüz bin lirayı geçmez. Bu para çok mudur ve israf mıdır? Bu sene için 15 milyon lira lâzım!" diyerek yanıtlamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁸Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 96-99.

¹⁰⁹"Şehir Neden İmar Edilmiyor?", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1931, s. 1, 3.

Muhittin Üstündağ'ın Belediye Başkanı olduğu dönemde israf olmadığı yönündeki açıklamalarına karşılık, Son Posta gazetesinin 1932 yılına ait bir nüshasında yayınlanan *Dua* isimli karikatürde gereksiz olarak görülen harcamaları mercek altına alınarak belediyenin çalışmaları hicvedilmiştir. Karikatürde, sokakta iki adamın yürüdüğü görülmektedir. Kar yağması için dua eden adama diğeri, “kömürcü müsünüz” diye sormaktadır. Belediye meclisi azası olduğunu belirten diğeri ise, 18 bin liraya alınan kar küreme makinasının, ancak kar seviyesi yirmi santime ulaştığında işe yaradığını belirtmektedir.¹¹⁰

Görsel 1: Belediye Meclisi'nin Gereksiz Harcamalarını Gösteren Dua İsimli Karikatür

(Kaynak: *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 1.)

Vakit gazetesindeki köşesinde Mehmet Asım ise; üretim için gerekli enerjinin temini için santral yapımının önemine vurgu yapmıştır. Boyasız ve ütüsüz mamullerin yabancı mallar ile rekabet edemediğini belirten yazar, İstanbul'da Aksaray gibi semtlerde küçük sanayi mıntıklarının açılması gerektiğini, şehirdeki on beş yirmi bin kişilik bir nüfusun geçimini bu şekilde sağladığını ifade etmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ “Dua”, *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 1.

¹¹¹ “Küçük Sanayinin İnkişafı”, *Vakit*, 15 Kasım 1931, s. 1, 6.

2.2.1. Sosyal Yapıdaki Değişimin İstanbul'a Yansımaları

1929 yılı vilayet yıllığı bilgilerine göre İstanbul'da, Üsküdar, Beyoğlu, Bakırköy, Şile, Çatalca, Kartal, Beykoz Silivri ve Adalar kazaları ile bu kazalara bağlı 260 köy ve 86 çiftlik bulunmaktaydı.¹¹² Osmanlı İmparatorluğu'nun son başkenti olmasına mukabil, şehir merkezinin, kazalar ve köyler ile ulaşımı kolay değildir. Buldukları konumları nedeniyle Bakırköy kazası örneğinde olduğu gibi bu tip yerleşkeleri halk İstanbul dışında başka illermiş gibi algılanmışlardır. Öyle ki Mehmet Tanju (Akerman) anılarında trenle ulaşımın sağlandığı Sirkeci- Bakırköy, arasında yeterince vasıta olmadığı için akşam eve dönülemediğinden bahsederek büyükannesinin Bakırköy'deki kuzenini ziyaret edeceği zaman evini komşusuna emanet ederek "*komşu ben Bakırköy'e kuzenime gidiyorum bizim eve göz kulak ol*" ricasında bulunduğunu belirtmiştir.¹¹³

İstanbul, Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden mütareke döneminde bir yandan göç almış öte yandan da savaşlardaki insan kayıpları vb. nedenlerle nüfusu azalmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Polis Müdüriyeti tarafından milli amaçlarla yapılan ancak iptidai yöntemler kullanılan bir sayımda, ecnebler dışında 710.286 kişi tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde başlayan Nüfus Mübadelesi sonrası göçmenlerin bir bölümü İstanbul'a yerleştirilmiştir. Yerleşen göçmenlerin sayısı net olmamakla birlikte 32.773'tür.¹¹⁴ İstanbul'un nüfusunun şehir istatistiklerinde ve dönem kaynaklarında ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 tarihinde dahi farklı gösterilmiştir. Örneğin, 28 Ekim 1927 tarihinde yapılan sayımda 13 milyon 648 270 kişi olarak belirlenen Türkiye nüfusu 6,5 milyonu erkek 7 milyon kadın olarak belirlenirken.^{115*} İstanbul nüfusunun ilçelerinin nüfus dağılımı da, Adalar'da 12.310, Bakırköy'de 23.732, Beyoğlu'nda 302.887, Çatalca'da 50.585, İstanbul merkezde 245.982, Şile'de 13.525 ve Üsküdar'da 145.423 kişi olarak tespit edilmiştir. Nüfusun, 389 886'sı kadın, 404 558'i erkek olmak üzere toplam 794.444 olarak belirlenmiştir. İstanbul Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında ise İstanbul nüfusu 581.076 erkek, 471.606 kadın olmak üzere 1.052.682 olarak gösterilmiştir. Ne var ki iki rakam arasındaki farkın bu denli fazla olmasının nedeni, doğum-ölüm, şehre giriş ve çıkış vakalarının düzenli bir

¹¹²Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s. 300.

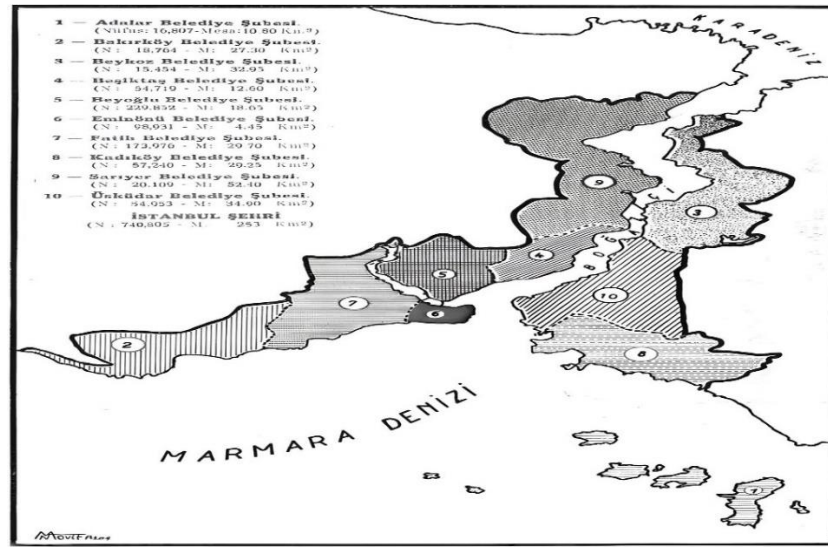
¹¹³ Mehmet Tanju Akerman, *İki Avuç İstanbul*, Elçi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 61.

¹¹⁴ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, s. 113.

¹¹⁵ Ertan Ünal, "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımı", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 36, Sayı: 214, Ekim, 2001, s. 27.

*Bu sayı İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda 742.753 olarak gösterilmiştir. *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sene: 5, Kanunuevvel 1928, Sayı: 52, s. 193.

şekilde kayıtların tutulması imkânının olmayışından kaynaklanmıştır.”¹¹⁶ 1932-1933 Şehir İstatistik Yıllığına bakıldığında Müfit Ataş ismiyle imzalanmış haritada İstanbul 10 belediyeye ayrılmıştır. Haritaya göre 253 km alana sahip şehirde 740.805 kişi yaşamaktadır. En büyük yüzölçümü Sarıyer Belediyesi’ne aittir. 52.40 km’lik Sarıyer’de 20.109, Üsküdar’da 54.953, Kadıköy’de 57.240, Fatih’te 173.976, Eminönü’nde 98.931, Beşiktaş’ta 54.719, Beykoz’da 15.454, Bakırköy’de 18.764 ve Adalar’da 16.807 kişi yaşamaktadır. En fazla kişinin yaşadığı belediye olan Beyoğlu’nun nüfusu ise 229,852 olarak tespit edilmiştir..¹¹⁷

Görsel 2: İstanbul Şehrinin Yüzölçümü ve Nüfusunu Gösteren Harita

(Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933) 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, sayfa numarası yok, iç kapak

İstanbul nüfusunun kozmopolit yapısını nüfus sayımlarında görmek mümkündür. 1927 sayımına göre kentin 690.850 olan nüfusunun 445.850’si Türk, 243.000’i ise azınlık ve yabancılardan oluşmaktaydı. Aynı sayımda kentteki yabancı sayısı 65.335 olarak tespit edilmiştir.¹¹⁸ 1930-1931 yılları verilerini içeren İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı’na göre İstanbul’da 15 kaza, 15’i merkez olmak üzere 52 nahiye, bunlara bağlı toplamda, 311 mahalle ve 303 köy mevcuttur. Arşiv belgelerinde İstanbul’daki belediye sınırları içerisinde beş yüz¹¹⁹ mahalle olduğu kaydedilmiştir. İstatistiki bilgilerde, İstanbul’daki mevcut nüfusun; cinsiyet, medeni hal, yaş, tahsil, din ve mezhep, tabiiyet, ana lisan,

¹¹⁶ Osman Nuri, “Dünkü ve Bugünkü İstanbul”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl:10, Sayı: 112-113-114, 8 Ocak, Şubat, Mart), s. 243- 244.

¹¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933) 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, sayfa numarası yok, iç kapak.

¹¹⁸ R. Mantran, *a.g.e.*, s. 338- 339.

¹¹⁹ BCA., 30-10-0 / 79-520-4, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

meslek, maluliyet durumları da tespit edilmiştir. Buna göre şehrin kazalarında 333.144 bekar, 276.542 evli yaşamaktadır. 72.421 kişi dul, 8411 kişi ise boşanmıştır. Nüfusun yaş aralığı incelendiğinde, 291.622 kişinin 20- 45 aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Geçim kaynakları dağılımında 67.215 kişi ticaret ile uğraşırken, 62.261 kişi de ziraat ile meşguldür. 427.291 kişinin ise belirli bir mesleği bulunmamaktadır. Kendisini Müslüman olarak tanımlayan 447.851 kişiye karşılık, 99.082 kişi Ortodoks cemaatinden olduğu beyan etmiştir. Musevilerin sayısı ise 46.698'dir. Maluliyet sayıları da hayli çarpıcıdır. İstanbul'da 3370 topal, 2045 sağır ve dilsiz, 1554 kör ve 1172 de çolak insan yaşamaktadır. Ana lisan tahmin edileceği üzere ağırlıklı olarak Türkçedir. Şehirde 477.554 kişinin ana dili Türkçedir. Türkçeden sonra sırasıyla Rumca, Ermenice, İbranice ana lisan olarak belirlenmiştir. 625.522 kişi Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde iken, 25.419 kişi Yunanistan, 6157 kişi de İran tabiiyetinde yer almıştır. 5647 kişinin ise Rusya tabiiyetinde bulunduğu tespit edilmiştir.¹²⁰

İstanbul'da 1930-1933 yılları arasında görülen ölüm vakalarında kadın -erkek sayıları Tablo 3'te yer almaktadır. Belirtilen yıllar arasında şehirde yaşanan ölüm vakalarının kadın ve erkek bazlı yaş dağılımı Tablo 4'te yer almıştır.¹²¹

Tablo 3: Yıllara Göre Kadın-Erkek Ölüm Sayısı

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1931	6594	5970	12564
1932	6909	6465	13374
1933	6460	5707	12167

(**Kaynak:** Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 52- 63.)

Tablo 4: Yıllara Göre Kadın Ölümlerindeki Yaş Dağılımı

Yıllar	0-1	1-4	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Meçhul
1931	764	422	223	470	450	462	519	796	1707	157
1932	855	529	234	471	447	437	576	874	1866	176
1933	858	495	224	400	362	390	476	720	1568	214

(**Kaynak:** Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 52- 63.)

1931 yılı ölüm sayısının yüksek olması nedeniyle Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti tarafından 1927-1930 yıllarını kapsayan ve Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika kıtasındaki önemli şehirler ile ülkemizdeki on altı vilayet merkezinin ölüm oranlarını

¹²⁰ T.C. İstanbul Belediyesi İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 35-47.

¹²¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 52-63.

mukayese eden bir rapor düzenleyerek başvekalete sunulmuştur. Rapora göre Örneğin; 1930 yılında Avrupa kıtasında en yüksek oran binde 23.8 ile İspanya'nın Sevilla şehrinde yaşanmıştır. Asya kıtasında Hindistan'ın Kalküta şehrinde 29, Amerika kıtasında Santiago şehrinde 26.1, Afrika kıtasında Kahire'de 25.8, Avustralya kıtasında Wellington şehrinde 9.2 olarak tespit edilmiştir.

Türkiye'de 1931 yılında toplam 1,254,476 kişinin yaşadığı bazı vilayet merkezlerinde binde 20 oranında ölüm gerçekleşmiştir. Aynı rapordaki bilgilere göre 1926 yılında Yunanistan'ın bütün şehirlerindeki ölüm oranı binde 17.5 olarak, 1929 yılında da 93 Bulgar şehrinde binde 16 olarak gerçekleşmiştir. Raporda Türkiye'deki binde yirmi oranının Kahire'deki binde 27 ve İskenderiye'de tespit edilen binde 27.5 ölüm oranına göre düşük olduğu tespitinde bulunulmuştur.¹²² Tablo 5'de bahsi geçen raporda yer alan bazı şehirlerdeki ölüm oranları verilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'deki Bazı Şehirlerde 1927-1930 Yılları Arasındaki Ölüm Oranları

Şehirler	Binde	Şehirler	Binde
Ankara	20	Adana	21
İstanbul	18	Mersin	21
Balıkesir	22	Amasya	24
Bursa	27	Edirne	23
Çanakkale	23	Kırklareli	27
İzmir	25	Tekirdağ	25
Manisa	26	Kocaeli	22
Denizli	23	Yozgat	18

(Kaynak: BCA., 30-10-0-0 / 24-135-18, Dosya Ek: 20, Belge Tarihi: 20 Mart 1932.)

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, iş gücü ve çalışma hayatının ön planında yer alan erkek nüfusunun önemli bir kısmını savaşlarda kaybetmiştir. Genç Cumhuriyetin küllerinden doğması ve inşası için beşeri sermayeye ihtiyacı büyüktür. Bu nedenle erken cumhuriyet döneminden itibaren nüfusun hızla artması adına "*pro-natalist*" olarak ifade edilen doğurganlığı teşvik edici bir politikalar izlenmiştir.¹²³ Harp döneminin acılarını unutmak, üreten ve müreffeh ülke olabilmenin öncülü olarak insan gücü ve kapasitesi görülmüştür. Dolayısıyla nüfusun hızla çoğalması çalışmaları seferberlik haline dönüşmüştür. Nitekim Şevket Süreyya Aydemir, Kadro Dergisi'nde yayınlanan nüfus meselesini incelemiş olduğu yazısında, Türk kadınının doğurgan bir yapıya sahip olmasına karşılık çocuk nüfusunun azlığının sebebini hastalık, bakımsızlık ve fakirlik sonucu çocuk ölümlerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Aydemir yazısında "*çok nüfus,*

¹²² BCA., 30-10-0-0 / 24-135-18, Dosya Ek: 20, Belge Tarihi: 20 Mart 1932.

¹²³ Ferhunde Ozbay, "Nüfus Büyüklüğü ve Artış Hızı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, Cilt: 6, s. 112.

tok nüfus, şen ve zengin nüfus istiyoruz, Anadolu'yu, boş, yoksul, yaşlı ve viran bırakan dünkü mazimize karşı gündün güne eşelenen ve avelenen bir kinimiz vardır, kalabalık, şen ve zengin bir Anadolu yaratmanın enerjisini, bu kinimizin, gittikçe tazeleşen şiddetinden alıyoruz"¹²⁴ ifadeleriyle devletin halka bakım konusunda yardım etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 28 Ekim 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımının bir yıl sonrasında şehir nüfusuna ilişkin yapılan araştırmada İstanbul'da 11.991 doğuma karşılık 13.020 kişinin vefat ettiği ve bu durumun bir önceki yıla göre 1029 fazla olduğu ve şehrin nüfusunun azaldığı belirtilmiştir. Erkeklerin savaşlarda ölmeleri ülke genelinde kadın nüfusunun sayısını fazla göstermiştir. Aynı zamanda bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un nüfusunun artış hızının Türkiye ortalamasının altında kalmasına da sebep olmuştur. Örneğin, 1935 yılında Türkiye'de yıllık nüfus artış hızı, ortalama yüzde 21,1 iken İstanbul'da yüzde 11,4'tür. Ülke geneli ile mukayese edildiğinde İstanbul'da ölüm oranları da çekici şekilde fazladır. Örneğin 1931 yılında ülke genelinde ölen kişi sayısının 27.851 olmasına karşılık, bu sayı İstanbul'da 12.564 olarak belirlenmiştir.¹²⁵

Cumhuriyet'in nüfus politikalarına uygun olarak 1929 yılında gazete ilanları vasıtasıyla halk, nüfus artışı yönünde teşvik edilmiştir. Akşam gazetesinde çıkan bir ilanda "*bir çeyrek asır sonra, Türkiye'nin bugünkü nüfusu üç misline çıkmalıdır. Vatandaş! kendini geçindirebilecek bir halde isen, bekar dolaşmamalı evlenmelisin. Bekar adamın tek başına ötede beride sarf edeceği para, iki çocuklu bir ailenin sarf edeceği paradan fazladır*" cümleleri ile insanlar evliliğe özendirilmek istenmiştir.¹²⁶ Bekarların evlendirilmesi konusunda ilginç bir teklif Aydın milletvekili ve 1932-1933 yılları arasında Millî Eğitim Bakanı olan Reşit Galip Bey'den gelmiştir. Evlilikte en önemli konunun çocuk yetiştirmek olduğuna vurgu yapan Reşit Galip Bey, sıhhi mazereti olmayan tüm devlet memurlarının 30 yaşında evlenmesi ve 40 yaşında en az üç çocuk sahibi olması zorunluluğunun getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Reşit Galip Bey aksi hareket edenlerin işlerine tazminat verilmeksizin son verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹²⁷ Bekar erkeklerin kanun zoruyla evlendirilmesi tekliflerinin yapılmasına karşılık, Sezer ve Özyalçın'ın, Ali Neyzi'nin "*Hüseyin Paşa Çıkmazı No:4*" kitabından

¹²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "Çok Nüfuslu Anadolu", *Kadro*, Sayı: 5, Mayıs, 1932, s. 34- 35.

¹²⁵ Özlem Sıla Durhan, *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 6- 7.

¹²⁶ *Akşam*, 6 Kasım 1929, s. 2.

¹²⁷ "Doğum Arttırma İşi Bekarlık Düşmanlığı", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1929, s. 5.

aktardıkları üzere; zaten evlenmeyen, dul kalan, yalnız yaşayan kadınlara da, bekar erkeklerde olduğu gibi kuşkuyla yaklaşılması toplumun bekar kadınları elbirliği ve çoğu zaman da baskıyla kaç yaşında olursa olsun metazori olarak evlenmeye itmiştir.¹²⁸

Genç Cumhuriyet, temelini ahlak kurumları üzerine inşa etmek istediği için gayri meşru ilişkileri önlemek amacıyla da toplumu evliliğe teşvik etmiştir. Türk toplumunun İslamiyet ile harmanlanan örf, adet ve ahlak kavramında, “*zina olarak betimlenen bu tip ilişkilerin cemiyete düşman, talihine küskün, gayri meşru çocukların çoğalmasına, cemiyet hayatında namus ve iffetin kaybolmasına neden olabileceğine*”¹²⁹ inanılmıştır. Devletin geleceğini sağlam karakterli, sağlam vücutlu nesillere emanet etmek isteyen Cumhuriyet, ahlaki zaafı olan, toplumla uyuşmayan nesilleri kabul edilemez bulmuştur

Devletin evliliklerin artırılması yönünde uyguladığı teşvik politikası yabancı basının da dikkatini çekmiştir. 1931 yılında Milliyet gazetesinin bir nüshasında, Amerika'nın San Francisco şehrinde yayınlanan San Francisco Examiner gazetesinde yayınlanan bir haber nakledilmiştir. Adı geçen gazete, Ankara'dan yazıldığı söylenen bir mektubu dayanak göstererek, Türkiye'de evliliklerin azalmasından endişe duyduğunu, hatta Salih Bey'in meclise taaddüdü zevcatı meşru kılmak için bir layiha sunduğunu, bekar kadınlarla erkekleri bir araya getirip tanıştırmak için bir kurum oluşturulduğunu, buna karşılık Dr. Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) ise bugünkü iktisadi vaziyette, evlilikleri arttırmaktan çok doğan çocukları yaşatmanın önemli olduğunu vurguladığı belirtilmiştir. Milliyet gazetesi Birinci Meclis mebusu olan Salih Bey'in yıllar önce öldüğünü belirterek, düşülen *anakronizm* nedeniyle bu haberi yapan Amerikalı gazeteciye mi, yoksa onun okurlarına mı acınacağını sorulmuştur.¹³⁰ Milliyet gazetesinde bu haberin yayımlandığı 1931 yılı Nisan ayında ise İstanbul'da 295 evlilik yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde İstanbul'da yapılan toplam evlilik sayısı ise 4639 olmuştur.¹³¹

Nüfusun çoğalması için yapılan teşvik ve propagandalarına karşılık, 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımı ve devamında periyodik olarak her beş yılda yapılan sayımlarda “*Türkiye nüfusu içinde İstanbul'un payı 1927-1950 yılları arasında %5*

¹²⁸ S. Sezer, A. Özyalçın, *a.g.e.*, s. 34.

¹²⁹ Cem Doğan, *Öteki Modernleşme İstanbul'da Gündelik Hayat Toplumsal Cinsiyet ve Marjinalitenin Sınırları 1830- 1930*, Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2021, s. 86.

¹³⁰ “Hangisini Tekzip Etmeli? Taaddüdü Zevcat İçin Kanun Hazırlanıyormuş, Telaş İçinde İmişiz”, *Milliyet*, 1 Nisan 1931, s. 1.

¹³¹ *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)* 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 22.

civarında” olmuştur.¹³² 1927 yılında İstanbul’un nüfusu 806.863¹³³ olarak saptanmıştır. Bu nüfusun 704.825’inin İstanbul şehir merkezinde, 102.038’inin İstanbul’un nahiye ve köylerinde oturduğu tespit edilmiştir. 1929 yılı içerisinde İstanbul’un merkez nüfusu şehir istatistiklerinde 700.000 olarak verilirken,¹³⁴ 1935 yılında yapılan nüfus sayımında ise İstanbul’un kaza, nahiye ve köylerinde yaşayan toplam nüfusun bir parça artarak 883.599’a yükseldiği anlaşılmaktadır.¹³⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet politikası olarak nüfusun arttırılması benimsendiği için, şehir merkezi, köy ve nahiye bazlı evlilik istatistikleri tutulmuştur. Sonuçlar, İstanbul şehir merkezinde evlilik sayısının 2892, köylerinde ise 881 olduğunu göstermiştir. İzmir, Adana, Ankara, Bursa gibi büyük illerin nüfusları ile evlilik oranları İstanbul ile mukayese edilmiştir. Bahsi geçen şehirlerden en yüksek evlilik oranının binde 7 ile Bursa’da gerçekleştiği tespit edilmiştir. Nahiye ve köylerdeki evlenme sayısı da dahil edildiğinde İstanbul’da binde 8.6’lık bir orana ulaşılmıştır. Ne var ki İstanbul şehir merkezinde bu oran yalnızca binde 4.1’dir. Şehir merkezindeki evlilik oranının bu denli düşük olmasının nedeni Şehremaneti Mecmuası’nda evlilik külfetinin daha fazla olmasına karşılık köylerdeki hayat şartlarının ve yaşantının daha basit olmasına bağlanmıştır. Oysaki diğer iki büyük şehir olan Ankara ve İzmir’de şehir merkezinde oturanların evlilik oranları, İstanbul’dan fazladır.¹³⁶

Gerçekten de aynı dönem zarfında İzmir’de evlenen çiftlerin sayısının artışı dikkat çekicidir. Dünya Ekonomik Buhranı’nın başladığı yıl olan 1929’dan başlamak üzere evlilik miktarında düşme yaşanmamıştır. 1929 yılında 854, 1930’da 1061, 1931 yılında ise 1333 çift dünya evine girmiştir. İstanbul’da, evlilik oranları azalırken İzmir’de yapılan evliliklerin sayısındaki artış Son Posta gazetesinin de dikkatini çekmiş, gazete İzmir Belediye Evlenme Dairesi Müdürü Ubeydullah Efendi ile yapılan bir mülakatı sütunlarına taşımıştır. Ubeydullah Bey, “*buhranın evlenmekle aile kurmakla alakasının olmadığını, halkın kanaatkâr olduğunu belirtmiş; bekar adamın işten çıkınca evde kendisini oyalayacak bir şey olmadığı için para harcayacağı yerlere gittiğini, evlenince, işten çıkar çıkmaz eve geldiği için fazla para harcamadığını*” ifade etmiştir.¹³⁷

¹³² *İstanbul Külliyyatı, Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri Nüfus ve Demografi I (1927-1990)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. X.

¹³³ *İstanbul Külliyyatı, a.g.e.*, s. XVIII.

¹³⁴ Necmeddin Sadık, “İstanbul Şehri”, *Akşam*, 23 Eylül 1929, s. 1- 2.

¹³⁵ *T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Genel Nüfus Sayımı 20 Ekim 1935*, Cilt:28, Sayı: 75, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936. s. 5- 6.

¹³⁶ *Şehir Emaneti Mecmuası*, Sene: 5, Sayı: 54- 55, Şubat-Mart 1929, s. 336- 337.

¹³⁷ “Buhran Garbi Anadolu’da Evlenmeleri Arttırıyor”, *Son Posta*, 9 Ocak 1932, s. 1.

İnsanların evlenerek çoluğa çocuğa karışmalarını devletler asayişin sağlanmasındaki öncüllerden biri olarak kabul etmişlerdir. Bunun nedeni bekâr erkeklerin, devlet ve toplum için potansiyel tehdit olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Bekâr erkeklerin serseriliğe müsait yapıya sahip oldukları, bu nedenle de baş göz edilerek topluma kazandırılmasının, çoluk çocuğa karışmasının iyi olacağı düşünülmüştür. Bekarların evlendirilmesi, ülke nüfusunun da artması anlamına gelmektedir. Ülke nüfusuna ve evliliklere ilişkin Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de, yukarıda ismi belirtilen Reşit Galip Bey ile aynı düşüncede olup bekarların evlendirilmesi gerektiği kanaatindeydi. Sırrı Bey, meclise sunduğu kanun teklifinde;

“memleketimizin genişliğine göre nüfusumuz çok azdır. Meşrutiyetin ilanından ve hele harbi umumiden beri açılan nüfus boşluğunu doldurmak için çareler aramak yalnız hükümetimizin değil, efradı milliyeden herkesin milli ve vatani borcudur. Son yapılan nüfus tahririnde dahi bin erkeğe mukabil bin yetmiş kadının mevcudiyeti de gösteriyor ki memlekette kadın nüfusu erkeklerden çok fazladır. Bununla birlikte hariçten memleketimize ırkdaşlarımızın getirilmeleri ne kadar lazımsa, dahilde de bekar erkek ve kadınların evlilik hayatını tercih ederek nüfusumuzun artmasına hizmetleri o rütbe de elzemdir. Hal böyleyken şu son senelerde bir takım genç erkek ve kadınlar bekârlık hayatını tercih etmekte ve bu itiyadın her iki zümre arasında günden güne artmakta olduğu da maalesef görülmektedir. Bekâr bir şahsın heyeti içtimaiye-i millete derece-i alaka ve irtibatı şahsi ve ferdi kalmaktadır. Bu kabil kimseler hayatı umumiyyeye iştirak ve kazançlarından, varlıklarından milleti istifade ettirmek için evlenmek mecburiyeti karşısında kalmalıdır. İşte bu nokta-i nazara binaen ve memleket nüfusunun arttırılması için aranılması lazım çarelerden birisinin şu suretle temin edilmiş olacağı mütalaasına binaen kadın ve erkeklerden muayyen yaşta bulunanların bazı matrahlar üzerinden devlete vermekte oldukları verginin bir mislini de bekarlık vergisi olmak üzere vermeleri için iş bu teklif-i kanunî tanzim ve müstacelen müzakere olunmak üzere Büyük Riyasete takdim kıldı”¹³⁸

ifadelerini kullanmıştır. Buna karşılık Süleyman Sırrı Bey’in bekarlardan vergi alınması teklifi maliye ve bütçe encümeninde reddedilmiş, Milliyet gazetesi ise bu durumu bekar okurlarına müjde olarak duyurmuştur.¹³⁹

Ne var ki genç Cumhuriyeti inşa edecek nesillerin oluşturulması adına nüfusun artması gerekmektedir. İşte bu sebeple Cumhuriyet Halk Fırkası’nın parti programında yer alan en önemli konulardan biri de nüfusun arttırılması için evliliklerin ve doğumun teşvik edilmesi olmuştur. Partinin, “1931 yılında kabul edilen fırka programında sosyal hayatta ailenin temel olduğu vurgulanmış, nüfusu arttırmak amacıyla evliliklerin özendirileceği, çocuk ve yetişkinlerin ölümüne neden olan hastalıklarla savaşılacağı,

¹³⁸ BCA., 30-10-0-0/ 3-17-18, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 23 Ocak 1929.

¹³⁹ “Bekarlara Müjde: Vergi Alınması Teklifini Bütçe Encümeni de Reddetti”, *Milliyet*, 2 Mart 1931, s. 2.

böylece nüfusun niteliğinin artırılacağı, sonuç itibariyle de sağlam, gürbüz, çalışmaya elverişli, eğitilmiş bir nesil yetiştirileceği belirtilmiştir.”¹⁴⁰

Nüfus sayısının arttırılması savunma, güvenlik ve iktisadi kuvvet açısından da önemlidir. Türkiye'nin doğal kaynaklarını işleyebilmesi, iktisadi gelişimini gerçekleştirebilmesi için daha fazla nüfusa sahip olmasının yararı üzerinde durulmuştur. Ancak, muhtemelen siyasi ve askeri nedenler, nüfusu artırma politikasının kabul edilmesinde daha fazla ağırlığa sahip olmuştur. Bir yandan nüfus sayımları ile nüfus durumu ve hareketleri tespit edilirken, diğer yandan nüfusu artırma yolunda tedbirler içeren politikalar uygulanmıştır.¹⁴¹

1930 bütçe görüşmeleri esnasında Ankara Milletvekili İhsan Bey'in teklifiyle yeni bir Hıfzıssıhha Kanunu çıkmıştır. Bu kanunda beş ve beşten fazla çocukları olan ailelere ikramiye verilmesi kabul edilmiştir. Bütçede bu ikramiyenin karşılığı yoktur” eleştirisine karşılık Sıhhiye Vekili Doktor Refik (Saydam) Bey “*kanun yayınlanmasından altı ay sonra yürürlüğe girecektir. Bu zaman, kasım ayına tesadüf ediyor. O zaman Meclis-i Âli'den tahsisat istiyeceğiz*” diyerek cevap vermiştir.¹⁴²

6 Mayıs 1930 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 156. Maddesinde yer alan, altı çocuk doğuran kadınlara mükafat olarak para ya da para istemeyenlere madalya verileceğinin kararlaştırılması¹⁴³ buhran döneminin geçim sıkıntılarına karşılık devletin nüfusun arttırılmasına verdiği önemin göstergesi olarak görülmüştür. Son Posta gazetesi de okurlarına bahsi geçen mükafatı alabilmeleri için çağrı yapmış ve ailelerin çocukları ile birlikte çekilmiş fotoğraflarını gazeteye göndermeleri halinde hükümet nezdinde teşebbüste bulunarak yardımcı olunacağını bildirilmiştir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Yaşar Baytal, *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 52.

¹⁴¹ Adnan Güriz, “Türkiye’de Siyasi Partilerin Nüfus Politikası Konusundaki Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, 1971, s. 14.

¹⁴² TBMM Zabıt Tutanakları, (18 Mayıs 1930), Dönem 3, Toplantı 60, C. 19, s. 103.

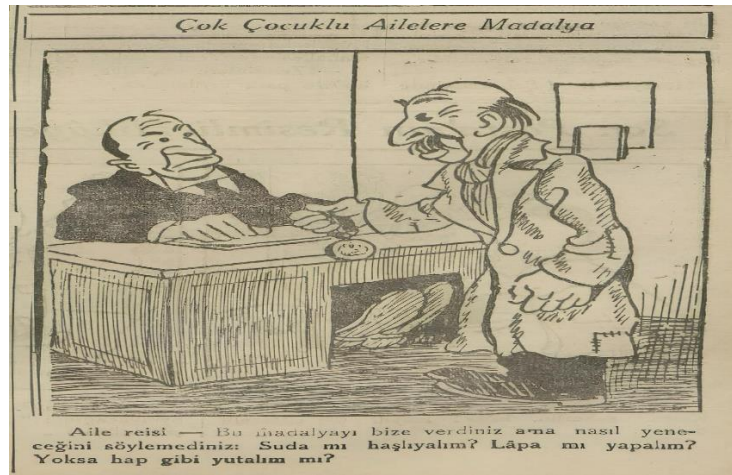
¹⁴³ “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, *Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930 Sayı: 1489, s. 8903.

¹⁴⁴ “Yeni Sıhhat Kanununa Göre Çok Çocuklu Ailelere Nakdi Mükafat ve Madalya Verilecektir”, *Son Posta*, 1 Eylül 1930, s. 5.

Görsel 3: Çok Çocuklu Aile Fotoğraflarının Gazete Sütunlarına Yansıtılması
(Kaynak: *Son Posta*, 10 Aralık 1930 s. 5)

Ne var ki nüfusun çoğalması adına mükafat olarak madalya verilmesi, dönemin koşullarında açlıkla ve geçim derdiyle mücadele eden halkın gözünde pek anlamlı değildir. *Son Posta* gazetesinde yayınlanan bir karikatürde de buna işaret edilmektedir. Karikatürde madalyasını alan çok çocuklu bir aile reisi, ilgili makama “*Bu madalyayı bize verdiniz ama nasıl yeneceğini söylemediniz. Suda mı haşlayalım? Lapa mı yapalım? Yoksa hap gibi yutalım mı?*” diye sorarak asıl ihtiyaçlarının yiyecek olduğunu ifade etmiştir. İstanbul halkı *Son Posta* gazetesinin muhabirlerine vermiş oldukları sokak beyanatlarında “*çocuk madalya yemez... zenginlere madalya fakirlere para verilmelidir*” cümleleri ile gazete ile aynı görüşleri paylaştıklarını dile getirmişlerdir.¹⁴⁵

Görsel 4: Çok Çocuklu Ailelere Verilen Madalyayı Sorgulayan Aile Reisi
(Kaynak: *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 2.)

Gerçekten de İstanbul genelinde çok çocuklu ailelere ödül kampanyasından Mayıs 1930 -Kasım 1932 tarihleri arasında 1700 aile faydalanmıştır. Altı çocuk doğurma

¹⁴⁵ “Çok Çocuklu Ailelere Madalya”, s.1., “Halkın Sesi Çok Çocuklular ve Halk”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 2.

mükafatı olarak annelere elli lira ikramiye verilmiştir.¹⁴⁶ 1932'nin bunalım, yoksulluk ve buhranlı günlerinde, iyi bir geçimlik oluşturacak bu paradan istifade etmek isteyenlerden biri de, iki eşi de ölen ve yedi çocuğu bulunan Kantar Memuru Necati Efendi olmuştur. Necati Efendi Son Posta gazetesine yazmış olduğu mektubunda, 77 lira maaş aldığını, maaşının 16 lirasını hükümete her ay vergi olarak verdiğini, 6 lirasını idarenin kestğini, 15 lira da ev kirası verdikten sonra elinde kalan 37 lira ile geçinemediğini, devletin altı çocuklu ailelere yardım ettiğini duyunca Sıhhat Müdürlüğü'ne başvurduğunu, ancak çocukların hepsinin bir anadan olmaması nedeniyle yardım edilemeyeceği cevabını aldığını belirterek, devletten hiç olmazsa çocuklarının tahsilleri için destek beklediğini yazmıştır.¹⁴⁷

1927 sayımında, lise öğrencisi olarak görev alanlardan biri olan Nadir Nadi, o dönemi anlatırken toprağı işlemek çağdaş uygarlığa erişmek için çok sayıda çalışkan akıllara ihtiyaç olduğunu basında, üniversitede, halkevlerinde, okullarda bir an önce çoğalmaları gerektiğini anlatıldığını ifade etmiştir.¹⁴⁸ Halkevlerinde evlenen gençler¹⁴⁹, rejimin kendilerinden istediği çağdaş vatandaş dünyaya getirme misyonunu da üstlenmişlerdir.

Ülke geleceğinin emanet edileceği sağlıklı bireylerin yetişmesinde öncelikli olan çocukların küçük yaşlardan itibaren beslenebilmeleri konusu Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin üstlendiği görevlerden biri olmuştur. Cemiyet yetkilileri tarafından Son Posta gazetesine verilen beyanda, 1930 yılında ülke dışındaki vatandaşlardan bir milyon lira kadar yardım toplanacağı ve İstanbul Şubesi'ne yapılan 12 bin lira yardım ile de 1930 yılı içerisinde 500 çocuğa elbise verileceği bilgisi yer almıştır. Cemiyet yetkilileri ayrıca Kalender Yurdu'nda barınan 100 yetim çocuğun bakımının da kendileri tarafından karşılanacağını, kreş açılmasının planlandığını belirtilmiştir.¹⁵⁰ Yine çocuk ölümlerini azaltmak amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin üstlendiği başka bir faaliyet de süt damlası uygulamasıdır. Cemiyetin 1926 raporuna göre, İstanbul, İzmir ve Ankara'da kurulan süt damlaları vasıtasıyla fakir hamile kadınlara ve doğumdan sonra da bebeklerine süt tedariki sağlanmıştır.¹⁵¹ Genç Cumhuriyetin en büyük problemlerinden

¹⁴⁶ "Çok Çocuklu Annelere İkramiye Veriliyor", *Son Posta*, 8 Kasım 1932, s. 1.

¹⁴⁷ "Çok Çocuklu Bir Babanın Temennileri", *Son Posta* 14 Aralık 1932, s. 6.

¹⁴⁸ E. Ünal, *a.g.m.*, s. 27.

¹⁴⁹ Onur Atalay, *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2018, s.126.

¹⁵⁰ "Himaye-i Etfal Ne Yaptı Yarın Ne Yapacak?", *Son Posta*, 9 Ocak 1931, s. 1.

¹⁵¹ Makbule Sarıkaya, "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Faaliyetleri 1917-1935", *Atatürk Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, Aralık, 2022, s. 55.

biri süt çocuklarında sıkça görülen ölümler olmuştur. Süt Damlaları vasıtasıyla, fakir ailelerin çocuklarına sağlıklı temiz süt tedarıği sağlamayı amaçlayan Süt Damlaları aynı zamanda teŗkilat yapısında bulunan laboratuvar, muayenehane ile müracaat eden çocukları muayeneden geçirmiş ve aŗılama iŗlemlerini de stlenmiŗtir. Annelere de ocuk bakımı konusunda konferansların verildiği kurumda her ocuk için bir Hviyet Varakası oluŗturtularak çocukların adresleri, boy ve kiloları kayıt altına alınmak suretiyle kontrolleri sađlanmıŗtır. Ayrıca “*Süt Damlaları’nda sadece süt dağıtımı yapılmamıŗ fakir ailelerin süt dönemi gemiŗ çocuklarına mama, pirinç unu, ŗeker ve sebze yardımlarında bulunulmuŗtur.*”¹⁵²

Açlık yalnızca süt çocuklarında karŗılaŗılan bir durum değildir. İlk okula, liseye giden öğrencilerin de beslenme sorunlarının olduğu anlaŗılmaktadır. Nitekim Akŗam gazetesi muhabiri İskender Fahreddin’in, İstanbul Ameli Hayat Okulu ğretmenlerinden Doktor Cemil Necip Bey ile okulların durumu hakkında yapmıŗ olduğu syleŗide bu tehlikenin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Doktor Necip Bey ğrencilerin sağlık durumuyla ilgili olarak, “*ocukların yüzde sekseninin öğle yemeklerinde sadece kuru ekmek yediklerini, çok nadir olarak da ekmeğin yanında zeytin yiyebildiklerini belirtmiŗtir. Necip Bey, okullarda öğrencilerin zihni kadar midelerinin de beslenmesi gerektiğini ve bunun için de bir teŗkilatın*”¹⁵³ olması gerektiğini sözlerine eklemiŗtir.

Çocukların çektikleri sıkıntılar, her yıl yapılan 23 Nisan Milli Hakimiyet ocuk Bayramı kutlamaları vesilesiyle yazılı basında yerini almıŗ, bayram vasıtasıyla gerek hükümetin gerekse de Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kurumların dikkatleri konu üzerine çekilmeye alıŗılmıŗtır. Örneğin Resimli ŗark Dergisi’nin Milli Hkimiyet ve ocuk Bayramı’na denk gelen 23 Nisan 1932 tarihli nüshasında; genel harbin getirdiği iktisadi felakete dikkat ekilmiŗ, okullarda geleceğine hazırlanan ocuktardan bazılarının arkadaŗlarına göstermemek için gazeteye sardıkları kuru bir ekmeği bir kŗede yedikleri, kuru ekmeği de bulamayan ve bütün gününü a geçiren öğrencilerin de olduğu belirtilmiŗtir. Bu haberler zerine Himaye-i Etfal Cemiyeti hayırseverlerin yardımlarını talep etmiŗtir.¹⁵⁴

Çocukların sorunları yalnız açlıkla sınırlı değildir. Sokaklara bırakılan ve buralarda periŗan halde yaŗayan çocuklar konusu meclisin de gündemini oluŗturmuŗtur.

¹⁵² Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921- 1935*, Atatürk Araŗtırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 135-142.

¹⁵³ İskender Fahreddin, “Muallimlerin Fikirleri”, *Akŗam*, 21 Nisan 1932, s.10.

¹⁵⁴ “Benim Size Ey Sadık Kullarım En Büyük İhsanım ocuklarımızdır”, *Resimli ŗark*, No:16, Nisan, 1932, s. 1.

1929 yılında Cebelibereket mebusu Naci Paşa verdiği bir önerge ile İçişleri Bakanlığı'ndan Ankara ve diğer şehirlerin sokaklarında rastlanan, kimsesizlikten ya da kötü niyetli kişiler sebebiyle sokağa atılan bakım çağındaki küçük çocuklar hakkında neler yapıldığını sormuştur. Önergenin devamında bu çocuklardan biraz büyüklerinin hamallık, boyacılık gibi ayak işleri ile uğraştıklarını, kısmen de hiç iş yapmadıklarını, sokaklarda halkın hareketini güçleştirdiklerini, birbirleri ile söğüşmek, döğüşmek gibi terbiye ile yakışmayacak hareketler gösterdiklerini belirtmiştir.¹⁵⁵ Nitekim Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde iki kız çocuğunun fotoğrafı yayınlanarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin böyle sahipsiz çocukları vatana hayırlı kişiler olarak yetiştirmeleri için çalıştığını belirterek, okurlardan cemiyete bağış yapmalarını istenmiş, cemiyetin sahip çıkmaması halinde bu çocukların ileride kötü yola düşebileceği ima edilmiştir.¹⁵⁶

Görsel 5: Fakir Türk Yavrularına Sahip Çıkılım

(Kaynak: *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1929, s. 5.)

Himaye-i Etfal gibi Darülaceze Kurumu da sokaklarda yaşamak zorunda kalan çocuklara sahip çıkmıştır. Nitekim sokağa terk edilen ya da dilendirilen çocuklar zabıta tarafından darülaceze ye götürmekte ve orada bakımları sağlanmaktadır. 1929 yılı içerisinde kurumda 361 çocuk barındırılırken, bu rakam 1930 yılında 404'e yükselmiştir. Son Posta gazetesinde sokak çocukları sefalet içinde yaşarken insanların evinde evcil hayvan beslemeleri ve bunun için de hayli masraf yapması eleştirilmiş, sokaklarda aç kalmış binlerce yetim ve kimsesiz çocuğa bir hayvan kadar yardım eden bulunmadığını belirtmiştir. Gazetedeki haberde, insanın kıymetli bir varlık olduğu, bakılan ve büyütülen

¹⁵⁵ BCA., 30-10-0-0/ 8-48-6, Belge Tarihi: 30 Mayıs 1929.

¹⁵⁶ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1929, s. 5.

bir çocuğun memleketin geleceği olduğu belirtilerek, fazla parası olanların hayvan yerine çocuk bakmaları gerektiği okuyuculara tavsiye edilmiştir.¹⁵⁷

Görsel 6: “Fazla Paranız Varsa Hayvan Değil Çocuk Bakınız”

(Kaynak: *Son Posta*, 25 Şubat 1931, s. 3.)

Son Posta gazetesinin vurguladığı başka bir konu ise Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin faaliyetleridir. Gazete, işsiz ve yoksul insan varken hayvanların korunması ve bakımına harcanan masrafı eleştirmektedir. Gazetede çıkan *İşsiz Çoğalıyor* başlıklı karikatürde fakir bir kadın, cemiyetin kapısından içeri girmesine müsaade etmeyen cemiyetin bekçisine: “bir kusur ettik insan olarak dünyaya geldik, vakitsiz büyüdük biraz da bize yardım ediniz” cümleleri ile sitemde bulunur şekilde tasvir edilmiştir.¹⁵⁸

Görsel 7: Sokak Hayvanlarının İnsanlardan Fazla Korunması

(Kaynak: *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s.1.)

¹⁵⁷ “Son Posta’nın Resimli Makalesi: Hayvan ve Çocuk”, *Son Posta*, 25 Şubat 1931, s. 3.

¹⁵⁸ “Himaye-i Hayvanat Cemiyeti”, *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s.1.

Yine Son Posta gazetesinin sokak çocukları soruna karşı gösterdiği sorumlu tutum bir başka habere konu olmuştur. Sorunun gazeteye göre en büyük nedeni plansız olarak, fazla çocuk dünyaya getirilmesidir. Dönemin nüfus artışını destekleyen devlet politikasına karşılık gazete, gelirlerini düşünmeden çocuk sahibi olan aileleri eleştirerek, “bazı insanlar varidatlarını, kabiliyetlerini hesabı koymaksızın çocuk yaparlar. 50 lira kazancı olan bir adamın 4- 5 çocuk sahibi olduğunu görürsünüz. Bu adam çocuklarını ne tam manasıyla besleyebilir ne okutabilir ve ne de yetiştirebilir. Bu çocuklar aile içinde, cemiyet içinde yük olur. Çocuk nüfus için lazımdır. Fakat bize yalnız kemiyet değil, keyfiyet lazımdır. 10 tane budala, ahlaksız, tahsilsiz ve de hasta çocuk yerine bir tane sıhhatli ve zeki çocuk elbette müreccahtır” ifadelerine yer vermiştir.¹⁵⁹

Görsel 8: Gelir Gözetilmeli Çok Çocuk Yerine Sıhhatli, Zeki, Ahlaklı Çocuk Yapılmalı (Kaynak: *Son Posta*, 15 Ocak 1931, s. 3.)

1930 ve 1932 yılında iki yıl arayla Akşam gazetesinde yayınlanan sokağa bırakılan çocuklar haberleri, bilinçsizliğin, kötüleşen ekonomik koşulların getirdiği yoksulluğun ve çaresizliğin sembolü olmuştur. Gazete 1930 yılının Temmuz ayında “sokaklara bırakılan kimsesiz çocuklar çoğalıyor. Şehir vukuatı arasında iki günde bir terkedilmiş çocuk görülmektedir. Hepsi azami 2 yaşına kadar olan çocuklardır. Ya babaları belli olmadığı için, yahut sefalet yüzünden sokağa atılan bu biçareler Darülaceze istatistiğinde hatırı sayılır bir raddedir Dün Şişli’de bulunan 15 günlük kız çocuğuna Fatma ismi verilmiş Darülacezeye gönderilmiştir”¹⁶⁰ satırlarına yer vermiştir. 1932 yılında belediyenin önüne çocuğunu terk eden anne, yazmış olduğu notta bıraktığı çocuk haricinde iki evladının daha olduğunu, babalarının öldüğünü, çocuğuna bakamadığı için sokağa terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bırakılan çocuk da tıpkı

¹⁵⁹ “Son Posta’nın Resimli Hikâyesi: Çok Çocuk”, *Son Posta*, 15 Ocak 1931, s. 3.

¹⁶⁰ “Zavallı Çocuklar”, *Akşam*, 10 Temmuz 1930, s. 2.

Fatma gibi Darülaceze'ye gönderilmiştir.¹⁶¹ Darülaceze'ye sığınan ihtiyar ve malul insanların sayısında ise düşüş söz konusu olmuştur. 1929 tarihinde 493 ihtiyar ve malul Darülaceze çatısı altında barınırken, bu rakam 1930 yılında 471'e gerilemiştir. Darülaceze giderleri, çoğunlukla belediye bütçesinden aktarımla karşılanırken, tiyatro ve sinema gelirlerinden ayrılan tahsilatların ikinci sırada yer aldığını belirtmek gerekmektedir.¹⁶²

Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan krallığı arasında nüfus mübadelesine 30 Ocak 1923 antlaşması sonrasında başlanmıştır. Bu nüfus lider olmasından önemli bir pay alan İstanbul için mübadele yeni sorunlarla baş edilmesi anlamına gelmektedir dolayısıyla cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'un sosyo ekonomik durumundan bahsederken mübadele konusuna da yer verme gereği ortaya çıkmaktadır. Mübadele asırlardır kök saldıği topraklarını terk etmek zorunda kalan insanların hayatlarını derinden etkilemiştir. Alışmış oldukları evlerini, yurtlarını ve iklimlerini arkalarında bırakan göçmenler yeni yurtlarının yollarını tutmuşlardır. Göçmenlerin yeni yurtlarını intibak sorunları ve geride bıraktıkları mallarla ilgili hukuki sorunlar ise uzun süre çözüme kavuşmayı beklemiştir.

Mübadele sonrasında da ülke topraklarına göçmen ve mülteci hareketliliği devam etmiştir. İncelemiş olduğumuz 1929- 1933 yılları içerisinde ülkeye gelen aile sayısı, bu ailelerin toplam nüfusu ve bu kişiler için devletin harcadığı tahsisat Tablo 6'da gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere 1929 Dünya Ekonomik Buhranı öncesinde fazla miktarda bir nüfusun ülke topraklarına girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu durum iş, aş, barınma, geçim ve asayiş konularını etkilemiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sorunlar göz önünde bulundurulduğunda bu aileler için yapılan tahsisat içerisinde en az harcamanın bütçede kesinti yapılan 1931 yılında olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 6: 1929-1933 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenler ve Harcamalar

Yıllar	Aile Adedi	Ailelerin Toplam Nüfusu	Sarfiyat 1000 lira Hesabı
1928	10.143	40.570	743
1929	4.785	19.133	974
1930	3.490	13.964	175
1931	2.945	11.648	76
1932	2.905	11.603	259
1933	6.167	25.656	293

(Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği, neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s.179.

7 Ocak 1930 tarihli bir arşiv belgesine göre, İstanbul Nüfus Müdürlüğü'nün 1339 (1924) senesinden itibaren sicilleri İstanbul nüfusuna kaydedilen ve İstanbul'un çeşitli

¹⁶¹ "20 Günlük Çocuk! Belediye Kapısı Önüne Bir Çocuk Bırakıldı", *Akşam*, 15 Nisan 1932, s. 3.

¹⁶² T.C. İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1930-1931, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s.112-114.

bölgelerine yerleştirilen mübadil, muhacir ve mültecilerin kadın erkek sayıları ile bu kişilerin hangi ilçelere yerleştirdiklerine ilişkin bilgi telgraf ile Dahiliye Nezareti ile paylaşmıştır. Belgedeki bilgilere göre, İstanbul'a 24.292 kadın ve 34.054 erkek olmak üzere toplamda 58346 kişi yerleştirilmiştir. Yalnızca İstanbul merkez kazasına 6.941 kadın ve 8.370 erkek olmak üzere 15.311 kişi yerleştirilmiştir. Beyoğlu, Üsküdar, Adalar, Bakırköy, Çatalca, Şile, Kartal, Beykoz, Silivri, bu kişilerin yerleştirildiği diğer kazalardır. En az göçmenin yerleştirildiği ilçe toplamda 45 kişi ile Şile olurken, merkez kaza dışında, en çok göç alan bölge Çatalca olmuştur.¹⁶³ İstanbul'a yerleştirilen mübadillerin geçim kaynaklarına göre çiftlik sahibi, tüccar veya emlakçılık ile uğraştıkları görülmüştür.¹⁶⁴ Cumhuriyet gazetesinin Ocak 1930 tarihli bir nüshasındaki haberde Türkiye'ye 1921-1928 yılları arasında 234,546 erkek ve 228,988 kadın olmak üzere toplamda 463,534 kişinin muhacir olarak geldiği belirtilerek bu göçmenlerden 17,448 erkek ve 19,039 kadının İstanbul'da iskân edildiği bilgisi verilmiştir.¹⁶⁵

Mübadele ile yerlerini değiştirenler ülkeye giriş yaptıkları andan itibaren sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Türkiye'ye giren muhacirlerin yanlarında getirdikleri eşyalardan gümrük vergisi alınmıştır. 1929 yılında Gümrük Kanunu'nda yapılan değişiklikle 1 Ekim 1929 tarihinden itibaren sınırlardan girerken, yeni gümrük tarife kanunu gereğince eşyalarına gümrük vergisi ödeyen muhacir ve mültecilerin bu kanunun son muaddel maddesi ile birlikte alınmış olan gümrük resimlerinin kendilerine iadesi gerektiğinden müracaat edenlere ödedikleri vergilerin iadesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁶

İskân edilen muhacirlerden bazıları nüfusun kalabalıklaşması ve geçim sıkıntısı nedeniyle zaman zaman suça bulaşmışlardır. Örneğin Milliyet gazetesinde Drama muhacirleri oldukları vurgulanan, İsmail ve Hasan'ın Çatalca kazasına bağlı Hadımköy' de hırsızlık için bir evde girerek kırk altı yaşındaki bir kadını parasına tamah ettikleri için bıçaklayarak öldürdükleri haberi verilmiştir.¹⁶⁷

Gerek mübadeleye tabi tutulan Rumların, gerekse Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sonrasında yurt dışına kaçan diğer gayrimüslim unsurların geride bıraktıkları mallar konusu zaman zaman içine suçun ve suçluların karıştığı önemli bir istismar konusu olmuştur bu mallardan en değerli olanlarının önemli bir kısmı İstanbul'da bulunmaktadır.

¹⁶³ BCA., 272-0-0-11/ 24-131-2, Belge Tarihi: 7 Ocak 1930.

¹⁶⁴ Cemile Yağmur, Hikmet Zeki Kapçı, "Lozan Mübadilleri ve Emlak-ı Gayrimenkule", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVIII, 2020/1, s. 129.

¹⁶⁵ "Anavatana Kavuşan Türkler", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1930, s. 1.

¹⁶⁶ "Muhacirlere Gümrük Resimleri İade Olunacak", *Yarın*, 8 Ocak 1930, s. 3.

¹⁶⁷ "Poliste, Parasına Tamaan Öldürmüşler", 31 Ocak 1930, *Milliyet*, s. 3.

Adı geçen malların başkalarına devir ve satışlarına Bakanlar Kurulu'nun 12 Kasım 1922 tarihli oturumunda izin verilmiş,¹⁶⁸ firar eden kişilere ait olan mallardan; iskana elverişli arazi ve yapılar ile ziraat ve sanayi aletlerinin meclis tarafından belirlenecek bedellerinin beşinci seneden itibaren taksitler halinde on beş sene içerisinde mal sandıklarına ödenmesi ve yirmi sene başkalarına satılmamak şartıyla muhacirlere, harpte muhtaç kalmışlara ve şehit çocuklarına mülk olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹

Hükümet 1929 yılında bu malların bir kısmını muhacirlere vermiş, geri kalan terk edilmiş gayri menkullerin de resmi dairelere tahsis edilmesi istenmiştir.¹⁷⁰ Ne var ki bu durum, farklı yasa dışı uygulamaların fitilini ateşlemiştir. Cumhuriyet gazetesi devletin resmi görevlileri olan iskân memurlarının, mahalle ihtiyar heyetinin, en nihayetinde polis memurlarının, gayri menkulleri kayıt altına almayarak bu mekanları hiçbir ücret ya da kira ödemededen kullanmaları haberini sütunlarına taşımıştır.¹⁷¹

Akşam gazetesi, resmi görevlilerin yetkilerini de kullanarak giriştikleri işgal eylemlerine karşı mücadele verilse de başarılı olunamadığını gösteren bir haberi okurlarıyla paylaşmıştır. Gazete şayia halinde yayılan Ermeni ve Rumların terk ettiği mülkleri işgal edenlere, bu mülklerin devri için Maliye Bakanlığı'nca bir ödeme takvimi planı yapıldığı, böylece yirmi yılda ödemelerini tamamlayanların adı geçen mülklerin yasal sahipleri olacakları haberlerinin gerçeği yansıtmadığını belirterek, iddiaları yalanlanmıştır. Gazetenin ilgili haberinde İstanbul Emvali Metruke İdaresi'ne böyle bir emir gelmediği, İstanbul'da idarenin elinde bulunan hisseli veya davalı emlakların hukuki vaziyetinin henüz tam olarak tespit edilmediği, bu nedenle de yerleşim için iskân müdürlüğüne devrolunmadığı ifade edilmiştir. Emval-i Metruke İdaresi'nin kurulmasından itibaren 1929 yılına kadar geçen sürede 1000'den fazla metruk ve kayıp binanın varlığına işaret edilen haberde İzmir'de de bu tip emlakın bulunduğu haberi de verilmiştir.¹⁷²

Vakit gazetesinin Ağustos 1931 tarihli bir nüshasında İstanbul'da kıymeti üç milyon liraya varan Emval-i Metruke olduğu belirtilmiştir. Bu malların nerelerde ve kimlerde olduğunu bilenlerin, İstanbul Vilayetine, Defterdarlığı'na ve Mübadele Komisyonu'na haber vermeleri istenmiştir. Ancak meclisin muhbirlerine vereceğini

¹⁶⁸ BCA., 30-18-1-1 / 6-36-2, Dosya Ek: 135-48, Belge Tarihi: 12 Kasım 1922.

¹⁶⁹ BCA., 30-18-1-1/ 6-35-16, Dosya Ek: 102-3, Belge Tarihi: 12 Kasım 1922.

¹⁷⁰ BCA., 30-18-1-2 / 6-55-5, Belge Tarihi: 11 Kasım 1929.

¹⁷¹ "Ötekinin Berikinin Elinde Kalan Emval-i Metruke", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1930, s.3

¹⁷² "Emir Yok: Rum ve Ermeni Metruk Emvali Tefviz Edilmiyor", *Akşam*, 23 Kasım 1929, s. 3.

söylediği ikramiye kararlaştırılmadığından, bunları gasp edenlerin elinde kalma olasılığının bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁷³

Metruk malların mülteci ailelere tahsisinin yanı sıra, farklı kişilere satılması, tarafların mahkemelik olmalarına neden olmuştur. Örneğin İstanbul Pangaltı’da bulunan bir ev 15 Mayıs 1930 tarihinde İstanköy mültecilerden bir aileye verilmiştir. Ancak, aynı ev kısa süre sonra Metruk Mallar Müdürlüğü tarafından sekiz taksitle farklı bir aileye daha satılmıştır. İki aile mahkemelik olmuş, mülteci aile mahkeme kararını verene kadar evde oturmak istemiş, evi satın alan aile ise yanlarına birkaç kişi alarak mülteci aileyi zorla kapı dışarı etmiştir. Olay Vali Muavini Fazlı Bey tarafından doğrulanmış vali muavini mahkeme kararının bekleneceğini¹⁷⁴ belirtmiştir.

1932 yılı Emvali Metruke olaylarının basında sıkça yer aldığı bir dönem olmuştur. Hazineye devredilmesi gereken adı geçen gayrimenkuller, sahte evraklar düzenlenerek sahiplerinde kalmıştır. Örneğin Takvuryan isminde firariye ait Fındıklı Apartmanı’nın hazineye devrolunması gerekirken apartman sahibi olduğunu iddia eden Takvuryan pasaport ile yurt dışına çıktığını belirtmiş ve apartmanın devrinden vaz geçilmiştir. Apartman bu olaydan sonra birkaç defa satılarak el değiştirmiş, son sahibi binayı şirketlerden birine 15 bin liraya ipotek ettirmiştir. Ancak olayın daha vahim yönü sonradan anlaşılmıştır. Takvuryan’a ait olduğu iddia edilen pasaport kaydının, isim benzerliği olan başka bir Takvuryan’a ait olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵

2.2.2. Siyasal Yapıdaki Değişim ve İstanbul’da İnkılâplara Tepkiler

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapan İstanbul, elçiliklerin, ticaret sektörünün kısacası imparatorluğun kalbi olmuştur. Elbette ki dünyanın göz bebeği olan İstanbul’un başkent olma özelliğini yitirmesi yalnızca İstanbul halkını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda on binlerce memurun işsiz kalmasına da sebep olmuştur.¹⁷⁶ İstanbul, Millî Mücadele döneminde Amerikan mandasının tam bağımsızlığa tercih edildiği “*yükselen burjuvazinin yuvası*” olarak görülmüştür. Belki bu sebepten İstanbul, Amerika ve Avrupa’da nezdinde 1930 yılına kadar resmi olarak Constantinople olarak anılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷³ “İstanbul’daki Mektum Emvali Metrûke”, *Vakit*, 18 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁷⁴ “Garip Bir Tecavüz Hadisesi Bir Kadın ve bir Erkek Mahkemeye Verildi”, *Son Posta*, 14 Ocak 1932, s. 2.

¹⁷⁵ “Bir Emval-i Metruke Kaçakçılığı Hikâyesi”, *Son Posta*, 24 Mayıs 1932, s. 1-8.

¹⁷⁶ Hakan Kaynar, *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 39.

¹⁷⁷ “Washington Accepts İstanbul As Replacing Contantinople”, *The New York Times*, 28 Mayıs 1930 , Page. 1.

Şüphesiz ki her dönem kendi yeniliklerini ortaya koymuş düzenini sağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Tanzimatçıların, Jön Türklerin ve İttihatçıların ortaya koydukları acı reçeteler ile hastanın ömrünü uzatma çalışmaları olan ıslahat hareketleri yalnızca sonu yavaşlatmıştır. Atatürk dönemi reformlarında ise radikal dönüşümler hedeflenmiş ve öncelik laik bir devlet kurulmak istenmiştir. Çünkü modernleşme yolunda belki de en büyük engel devletin teokratik modeli ve bu durumun siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel akisleri olmuştur. Dolayısıyla Mustafa Kemal öncelikle bu düzeni ortadan kaldırmıştır. Yapılan reformlar batının baskısı sonucu değil, gerçek bir çağdaşlaşma arzusu¹⁷⁸ ile oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi reformları, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yürütülen ıslahat çalışmalarından tamamen farklı bir temel üzerine inşa edilerek “*yeni yöneliş devrimi*”¹⁷⁹ olarak nitelendirilmektedir.

Ne var ki Mustafa Kemal'in, Samsun'a adım attığı andan itibaren filizlenmeye başlayan ancak gizli bir sır olarak sakladığı Batı eksenindeki yeni devlet modeline ulaşmak için elzem inkılâp hareketlerini gerçekleştirmek Millî Mücadele'nin 1921 meclisinde hayli ütopyik görünmektedir. Öyle ki 24 Ağustos -16 Ekim 1921 tarihleri arasında TBMM'nde bulunan milletvekillerinin gündemlerinde fes- kalpak, çok eşlilik, evlenmeden önce hekim muayenesi, kadınların peçeli olması zorunluluğu, süslü giyinme, içki, kâğıt ve domino oyunu yasakları, yeni medreselerin açılması hatta okul programlarının Şerîye Bakanlığı'na bağlanması gibi konular yer almaktadır.¹⁸⁰

Bu nedendir ki Batının model alınması, Türkiye Cumhuriyeti'nin de Batı örneğinde olduğu üzere, akılcı zihniyet ile yürütülen teknik, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerlemesi için Türkiye'nin laisizmi benimsemesi ve uygulaması gerekmiştir.¹⁸¹ Ancak Batıda olduğu gibi modernleşmenin ve seküler devlet mekanizmalarının itici gücü olan burjuva sınıfının Türkiye'de bulunmaması, yukarıda da belirtildiği üzere parlamenterlerin muhafazakâr yapısı, yeniklerin gerçekleşmesini sekteye uğratmıştır.

Ne var ki Millî Mücadele sonrasında, savaşlardan yılmış olsa da halk; zaferi kazanan meclis ile düşmanla iş birliği yapmış olsa da saygınlığını koruyan Müslüman devlet sembolü halife padişah ikileminde kalmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Millî Mücadele'nin kadrosu da Lozan Barış Görüşmeleri öncesinde yaşanan Saltanat'ın

¹⁷⁸ Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s. 98.

¹⁷⁹ İlbeyi Özer, *İstanbul'da Sosyal Değişim (1920-1930)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 61.

¹⁸⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 24. Baskı, İstanbul, 2017, s. 501-502.

¹⁸¹ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1984, s. 97.

kaldırılması sürecine tepkilidir. Öyle ki Milli Mücadele'nin manifestosu Amasya Genelgesi'nin altında imzası bulunan ve Temmuz 1922'de Başbakan olan Rauf Bey (Orbay);

*“Ben makamı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissinden merbutum... padişaha muhafaza sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka, umumi mütalaam da vardır. Bizde vaziyeti umumiyeyi tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeğe alışılmış bir makam temin edebilir. O da mahkâmı saltanat ve hilafettir. Bu makamı lağvetmek, onun yerine başka bir mahiyette bir mevcudiyet ikametine çalışmak, felaket ve hüsrânı muciptir. Asla caiz olamaz”*¹⁸² cümleleriyle tepkisini göstermiştir. Amasya Genelgesi'ne tereddütlü imza atan komutan Refet Paşa da *“filhakika bizde padişahlıktan halifelikten başka bir şekli idare mevzu bahis olamaz”*

cümleleriyle, Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrımında bulunduğu sinyalini vermiştir.¹⁸³

Halifeliğin kaldırılması sürecinde de benzer sancılar yaşanmıştır Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının vermiş olduğu halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması yasa teklifi karşısında oldukça sert bir konuşma yapan Gümüşhane Milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu *“partinin kamuoyuna ilke diye kabul ettirdiği esasların karşısında kamuoyuna başvurulması ya da yeniden seçim yapılması gerektiğini”* savunmuş, *“her gün yeni bir sunuş ve istek karşısında kalıyoruz başlangıcını anladık sonu nedir bunu bize söyleyin egemenlik kayıtsız şartsız ulusun mudur ulusal meclisin midir benim kanımca egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur bu nokta açıklığa kavuşturulmalıdır”*¹⁸⁴ ifadelerini kullanmıştır.

İstanbul'un muhalif basını da, inkılâp hareketleri karşısında kayıtsız kalmayarak, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı ağır dille eleştirmiştir. Örneğin, Hüseyin Cahit (Yalçın) Tanin gazetesinde, meclisin işleyişi hususunda *“Halk Fırkası'nın demokrattığı dudaklarındadır demokrasiye dayanmadıkça Cumhuriyet olamaz”* ifadelerini kullanırken, Tevhidi Efkâr *“mecliste hükümetten yana olan milletvekilleri böyle her önemli işi gürültüye getirip eleştiricileri susturdukça İsmet Paşa Hükümeti hiç kuşkusuz güvenoyu alacaktır fakat bu güven oyununun gerçek niteliği bir sandık içine çokça sayıda beyaz kağıt atılmış olmasından ibaret kalacaktır”*¹⁸⁵ cümlelerini kullanmıştır.

Bir sonraki hamlede ise Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkmadan önce aklında olan *“Hakimiyet-i Milliye müstenit bila kaydüşart müstakil yeni bir Türk devleti tesis*

¹⁸² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (çev. Metin Kıratlı), 7. Baskı, Ankara, 1998, s. 256- 257.

¹⁸³ B. Lewis, *a.g.e.*, s. 257.

¹⁸⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839- 1950*, 1. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 257.

¹⁸⁵ T. Çavdar, *a.g.e.*, s. 259- 260.

*etmek*¹⁸⁶ şiarının göstergesi olarak Cumhuriyet'i ilan etmesi, Hakimiyet Milletindir prensibiyle¹⁸⁷ kul olarak yaşamaya alışmış bir halka yöneticisini seçme olanağı sunulmuştur. Görüldüğü üzere Türkiye'de mümkün olan en kısa sürede radikal inkılâp hareketler yapılarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşma arzusu ister istemez bürokrasi- halk, halk ve devlet ikiliğine yol açmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda emperyalizm ile aynı safta yer alan bir kısım halk ile kurucu kadro arasındaki çelişki geçici olarak çözülmüş, ancak devrimciler yalnız bürokratlar¹⁸⁸ olarak devrim mücadelesine devam etmişlerdir.

Bu bağlamda Cumhuriyet sonrası modernleşmenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan ve inkılâplar adı verilen bir dizi yenilik, asker ve sivillerden oluşan kurucu kadro tarafından ilan edilmiştir. Ancak tarihsel düzlemde adı geçen yenilikler Osmanlı döneminde de yapıldığı gibi halkın isteği ve arzusu doğrultusunda değil, yöneticilerin kararıyla ilan edildiği için intibak süreçleri sancılı geçmiştir. Öyle ki Millî Mücadele'nin en yakın tanıklarından olan Yakup Kadri'nin Kadro dergisinde yayınlanan inkılâplara ilişkin ifadeleri şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Kadrocular inkılâplar ile oluşturulacak “*tezatsız millet*” arayışı içerisinde “*hakiki yüzük*” ün sahibini aramışlardır.¹⁸⁹ Kadro Hareketi, Türk Aydınları olarak kendilerini göstererek Milliyetçilik Yüzüğü'nün kendilerinde ait olduğunu ima etmişlerdir.¹⁹⁰ Derginin henüz ikinci sayısında yer alan bu ifade bizzat Mustafa Kemal'in dergiyi ziyaret etmesine neden olmuştur. Derginin kapatılmasına ve Yakup Kadri'nin Tiran'a büyükelçi olarak atanmasına neden olmuştur. Yakup Kadri yönetime ilişkin eleştirilerini “*inkılâp yalnız bir şahsın veya bir zümrenin eseri halinde kalırsa millete mal edilemez.*” Cümleleri ile özetlemiştir.¹⁹¹

Mustafa Kemal Atatürk Millî Mücadele sonrasında, ülkenin batılı ve çağdaş bir hale gelmesi için bir dizi yenilikler yapılması gerektiğini düşünen bir devrimci olmuştur. 1789 tarihinde Fransız İhtilali ile karşımıza çıkan *Revulation* kelimesinin karşılığı olarak İnkılâp ve İhtilal kelimelerinin kullanılması Atatürk'ün Türkiye'deki uygarlaşmanın ancak ani ve köklü bir değişim ile sağlanabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır Bu

¹⁸⁶ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1989, s. 18.

¹⁸⁷ Stanford Show, Ezel Kural Show, *a.g.e.*, cilt. 2, s. 446.

¹⁸⁸ İdris Küçükömer, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 100.

¹⁸⁹ *Kadro*, Şubat 1932, Sayı: 2, s. 3- 4.

¹⁹⁰ Murat Devrim Dirlikyapan, “Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara” *Erdem*, Sayı: 66, Haziran, 2014, s. 56.

¹⁹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2018, s. 102-103.

düşüncesi radikal olarak görülebilir ancak halkın düşün dünyasının ve yaşam tarzının lideri arasındaki uçurum ancak bu cümlelerinin anlam derinliğinde saklıdır.

*“Benim elime büyük ve etkili güç geçerse ben sosyal hayatımızda istenilen inkılâbı bir anda bir (coup) darbe ile yapacağımı zannederim. Zira ben bazıları gibi halkı ve ulemayı yavaş yavaş benim görüşlerim derecesinde görmeye ve düşündürmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle bir harekete karşı ruhum isyan ediyor. Ben bu kadar eğitim gördükten, sosyal ve uygar hayatı inceledikten, özgürlüğü tatmak için ömür harcadıktan sonra neden halk seviyesine ineyim? Onları kendi seviyeme çıkarırım.”*¹⁹²

Radikal inkılâplar döneminin sancıları çok önceden Mustafa Kemal tarafından bu cümleleri ile ifade olunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, yurt gezileri çerçevesinde Kastamonu’da Halk Partisi bahçesinde halka hitaben yapmış olduğu tarihi nutkunda Türk inkılâbının amacını *“yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve şekilleriyle medeni bir toplum durumuna ulaştırmaktır. İnkılâbımızın esas ilkesi budur”*¹⁹³ cümleleri ile açıklamıştır.

Afet İnan, ulu önderin inkılâp anlayışını ve amacını kendi el yazısı ile kaleme aldığı notlarda yer alan *“İnkılâp... Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkararak, yerlerine milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır”*¹⁹⁴ cümleleri ile aktarmıştır.

Falih Rıfıkı (Atay)’ya göre Mustafa Kemal on sekiz yaşından ölünceye kadar tavizsiz bir devrimci olmuştur. Ona göre medeni ilerleme batıl fikir ve inançlarca paslaşmış durumdaki milli iradeye bırakılmamalıydı. Falih Rıfıkı, devrimler konusunda;

*“Biz Mustafa Kemal’in kesip atmasını ve yeni düzeni, sağlam teminat elde edinceye kadar, sıkı bir disiplin altında korumasını istiyorduk... Bir milletin medeniyet meselesinin oy toplayarak halledildiği görülmemiştir... Bize göre millî irade hür değildir. Her şeyden önce bu irade, müspet ilme dayanan ilk eğitim terbiyesi ile, kara inançlardan temizlenerek saf kılınmalı ve hürriyetine kavuşturulmalı idi... Böyle topluluklarda alttan yalnız “karşı-ihtilâller”, yani irtica gelir”*¹⁹⁵

ifadelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın yetişme koşulları, eğitim, askerlik hayatı ve en nihayetinde Osmanlı Devleti’nin dağılma dönemine şahitliği onun reformist yapısının şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır. Feroz Ahmed, Gazi’nin yapısını, Millî Mücadele’ye birlikte başladıkları diğer komutanlardan ayrılan yönlerini tespit etmiş

¹⁹² Ergun Aybars, *Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitapevi, 1. Baskı, İzmir, 1994, s. 151.

¹⁹³ Ertuğrul Zekai Ökte, *a.g.e.*, Cilt. 1, s. 364.

¹⁹⁴ İsmet Giritli, “Atatürkçülük İdeolojisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı: 1, Kasım, 1984, s. 102.

¹⁹⁵ Falih Rıfıkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yayınevi, Kral Matbaası, İstanbul, 1984, s. 386.

olduğu tasvirinde “*Mustafa Kemal taşralı orta sınıf bir aileden geliyordu. Bu sınıf üyeleri orduyu iş bulma ve geç Osmanlı İmparatorluğu’nun durgun toplumsal ve ekonomik ortamında yükselme aracı olarak görmüşlerdi. Hanedana derin bir sadakat duygusundan yoksundular ve nedenle de reform konusuna yaklaşımlarında daha radikal ve popülist idiler. Öte yandan Mustafa Kemal’in rakipleri emperyal kentin daha üst sınıflarından geliyorlardı ve Osmanlı hanedanıyla derin bağları olan aile ilişkilerinden yararlanmışlardı. Onlar da imparatorluğu reform yoluyla kurtarmak istiyorlardı. Ancak Osmanlı sarayının muhafaza edilmesi süreklilik ve geleneklerle birlikte gelen hazır bir meşruluk ve istikrar sağladığı için kendi ideolojileri bakımından büyük önem taşıyordu*”¹⁹⁶ cümlelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal henüz Milli Mücadele sıralarında ileride inşa edeceği cumhuriyet rejiminin temellerini kazmış ve tuğlalarını çoktan örmeye başlamıştır. Dönemin bizzat şahitliğini yapan Sovyetler Birliği’nin Ankara’daki temsilcisi Semyon İvanoviç Aralov anılarında bu durumdan bahsederken; “*Daha taarruzdan çok önce yanında bulunduğum bir sırada Mustafa Kemal Paşa, kadınların kurtuluşu için bir savaş açacağını, halkın eğitiminin geniş ölçüde yaygınlaştıracağını, milli ekonomiyi, sanayiye, köy ekonomisini, kültürü geliştireceğini söylemişti. Bunlar, şimdi söylenmiş gibi hatırımdadır*”¹⁹⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Karpat’ın da ifade ettiği gibi “*Türkiye’de 1922-1930 yıllarında ve sonraları yapılan devrimler tahmin edileceği üzere hükümete karşı bir direnme yaratmıştır. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır.*”¹⁹⁸ Öte yandan inkılapların halk tarafından benimsenmemesi bir yana bırakılacak olursa, halkı kolaylıkla manipüle etme gücüne sahip basın da, ardı ardına yapılan inkılaplara karşı zaman zaman alaycı bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Örneğin dönemin siyasi mizah çizgisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Akbaba Mecmuası’nda yazar Yusuf Ziya hafta sonu tatilinin cuma yerine pazar gününe alınmasını, diğer inkılâpları da içine alacak şekilde eleştirmiştir.

Ziya yazısında; “*kanunları çevirdikten, kıyafetleri çevirdikten, külahları çevirdikten, harfleri çevirdikten, ayları çevirdikten, hasılı bütün itiyatlarımızı usta*

¹⁹⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, Türkçe 1. Baskı, İstanbul, 1995, s. 84.

¹⁹⁷ Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, (çev. Hasan Ali Ediz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 222- 223.

¹⁹⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 150.

bir Mevlevi gibi fırl fırl döndürdükten sonra hafta tatillerini niçin çevirmeyelim... Hem bu değişmenin ticaret aleminin için büyük faydaları da varmış. Dünyanın iktisadi buhrandan kurtulmak için bin çareye baş vurduğu bu zamanda biz de tatil günümüzü değiştirirsek ne çıkar? Gerçi biz fesin yerine şapkayı giyerken de böyle düşünmüştük: Başımızda bu püsküllü bela varken Avrupalı olmamıza imkân yok. Gerçi biz Arap harfleri yerine Latin harflerini alırken de böyle söylemiştik: Bu kargacık burgacıklarla milleti okutmaya imkân yok! Ama, siz diyeceksiniz ki: Şapkayı giyip Avrupalı kıyafetine girdik. Fakat kafalarımız halâ Asyalı! Harf inkılâbını yaptık. Okumak yazmak cidden kolaylaştı. Fakat cehaletten göz gözü görmüyor! Kafalarımızı değiştirmedikten sonra, külâhlarımızı değiştirmişiz, ne çıkar? Cehalet içinde yüzdükten sonra, harfleri değiştirmişiz, ne fayda, ticaret işleri yoluna konmadıktan sonra hafta tatili pazar olmuş, neye yarar”¹⁹⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Akbaba gazetesinde çıkan bir başka karikatürde rejim karşıtı hareketleri destekleyen yobazların cesaretlerini, eğitim ile aydınlanamamış halk kitleleri üzerinde uyguladıkları bozguncu propagandadan aldıkları vurgusu yapılarak, “*tekke kapamak kâfi değil mektep açmak lazım*”²⁰⁰ ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 9: Tekke Kapamak Kâfi Değil Mektep Açmak Lâzım

(Kaynak: Akbaba, Sayı: 819, 12 Ocak 1931, s.1.)

Daron Acemoğlu, inkılâpların kurucu kadrosu olan CHP'nin ekonomi ve toplumu modernleştirdiğini, ancak beraberinde denetlenmeyen bir iktidar ile ekonomik zenginlik getirdiği görüşündedir. Kadınların özgürleştirilmesi, sanayinin destelenmesi vb. reformların önemli adımlar olduğunu, ancak Latin alfabesine geçiş, kıyafet devrimi ve

¹⁹⁹ Yusuf Ziya, “Cuma Yerine Pazar”, Akbaba, 12 Kasım 1931, Sene: 10, Sayı: 4, s. 3.

²⁰⁰ “Tekke Kapamak Kâfi Değil, Mektep Açmak Lâzım”, Akbaba, 12 Ocak 1931, Sayı: 819, s. 1.

dini kurumların yeniden yapılandırılması gibi reformların topluma danışılmadan yapıldığını belirtmiştir.²⁰¹ Cumhuriyet döneminde yapılan reform hareketlerinde kurucu kadronun “*halka rağmen ama halk için var olan devlet*”²⁰² ilkesiyle hareket etmesinin nedeni, yapılan inkılâpları anlayabilecek fikir dünyasına sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yapılan düzenlemelerin yetersizliği görülmüş bu sebeple “*ne kadar batılılaşsak o kadar modernleşiriz*” mantığıyla yola çıkılarak, siyasi, sosyal ve toplumsal batılılaşma projesi hayat bulmuştur.

Şapka, alfabe devrimi gibi Türk inkılabının önemli sembollerinden biri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşı Selahaddin Bey Fransa’da düzenlenen Picardie Manevraları’ na katılmak için yola çıkmışlardır. Orient Expres’in Sırp istasyonunda durduğu sırada ikilinin yaşadıkları kötü bir anı şapka inkılâbının hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Sırp sınırını geçtiklerinde arkadaşı Selahaddin Bey’in yadırgayıcı bakışları altında başından fesini çıkarmış ve İstanbul Tiring Mağazası’ndan aldığı kasketini giymiştir. Tren, bir Sırp istasyonunda durduğunda sandviç almak isteyen Selahaddin Bey, satıcı çocuk tarafından “*tuh Türk*” sözü ile hakarete uğramıştır. Duruma hayli üzülen Selahaddin Bey de fesini başından çıkarmak durumunda kalmıştır.²⁰³

Kıyafetin modernleşmesi konusundaki hassasiyeti geçmişte yaşadığı bu tecrübenden alan Mustafa Kemal Paşa, her konuda olduğu gibi bu hususta da halkına iyi bir örnek ve rehber olmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının reformları uygulamak konusunda göstermiş olduğu çaba ve yetenekleri ile halkın yapılan değişiklikleri kabullenme eğilimleri arasındaki oran, reformların gücünü belirlemiştir.²⁰⁴ 1925 yılında Beyoğlu’nda kimi kişilerin şapka giydiği için eleştirildiği bir ortamda²⁰⁵ Gazi Mustafa Kemal, 24 Ağustos 1925 tarihinde başlayan Kastamonu gezisi sırasında giydiği beyaz Panama şapkasıyla kıyafet devrimine hayat vermiş, halk da aynı coşkuyla önderine eşlik etmiştir. Öyle ki, *Gazi Paşa’nın belediyeyi ziyaretleri esnasında, Belediye Başkanı, memurlar ve karşılayıcıların çoğunun başında şapka bulunmasının yanı sıra, bir gece öncesinde halkın terzilere üşüştüğü kimilerinin de evlerinde şapkaya benzer bir şeyler*

²⁰¹ Daron, Acemoğlu, James A. Robinson, *Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğü Geleceği*, Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 487.

²⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul, 1978, s. 483.

²⁰³ Mehmet Önder, “Atatürk Picardie Manevraları’nda”, *Erdem*, Cilt. 11, Sayı: 32, 1998, s. 529.

²⁰⁴ S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 363.

²⁰⁵ İ. Özer, *a.g.t.*, s. 96.

*yaparak başlarına giydiği ya da ellerine aldıkları görülmüştür. Hiçbirini yapamayan halk ise, fes ve kapaklarını atarak başı açık olarak dolaşmıştır.*²⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel kıyafetlerinde çağının ötesinde bir moda zevkine sahip olduğunu ifade eden Vural Gökçaylı, Gazi'nin yalnızca kendi kıyafetine özen göstermediğini aynı zamanda 1930'larda Türk ordusunun üniformalarının da Chanel'e yaptırıldığını, Paris'te bulunan Bibliotheque Natiale'de kütüphanesindeki yazışmalarda bu durumu belgelediğini belirtmiştir.²⁰⁷

Dönemin hassas koşulları içerisinde geçmişi çağrıştıracak her türlü kıyafet yukarıdaki fes ve kalpak gibi başlıklara ek olarak sarık ve cübbeler de devrimin bir tezahürü olarak denetime tabii tutulmuş ve yasaklanmıştır. Örnek vermek gerekirse Beyoğlu'ndaki çay bahçelerinde sahne alan orkestra üyelerinin mehter kostümü giymesi hakkında inceleme yapıma ihtiyacı hissedilmiştir. Ancak inceleme sonrasında mehter kıyafeti ile çalmanın, tiyatro sahnesine kostümle çıkmaktan farksız olduğu belirtilmiş, yine de müzisyenlerin sahne kıyafetleriyle sokakta dolaşmalarına yasak getirilmiştir.²⁰⁸

Ne var ki toplumsal yapı içerisinde şapka inkılâbının kabul görmediği ortamlar da mevcuttur. Gazeteler, şapka giydiği için on sekiz yaşındaki kızını yaralayan bir babadan²⁰⁹ ya da külah giymek konusunda ısrar eden Anadolu Hisar'ındaki Süleyman isimli bir şahıs hakkında devrimlere muhalefetten soruşturma başlatıldığından bahsetmiştir.²¹⁰ Benzer olaylar ülkenin farklı şehirlerinde de yaşanmıştır. Örneğin İzmir Basmane'de Çorak Kapısı önünde posta ve telgraf memurlarından otuz iki yaşlarındaki Nadir Efendi isminde biri, Cuma namazının kılınmasının ardından ayağa kalkarak başındaki şapkasını çıkarmış, yere atarak çiğnemiş milletin fedaisi olduğunu söyleyerek, artık şapka giymeyeceğini belirtmiştir. Cebinden çıkarttığı fesi giyen kişi hakkında tahkikat yapılmıştır.²¹¹

Öyle ki şapka kanunun ilanından on iki yıl sonra, 1937 yılında dahi kanuna muhalifler bulunduğu, Başvekalet Kararlar Daire Müdürlüğü'ne ait bir yazıda yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Kararnamede, 1280 doğumlu (Miladi:1874) 73 yaşındaki İsmail oğlu Ahmet'in şapka giymemek suretiyle hükümete muhalefet suçundan bir gün

²⁰⁶ E. Z. Ökte, *a.g.e.*, Cilt. 1, s. 353.

²⁰⁷ "Bir Moda Tasarımcısı Olsaymış Bundan Daha İyi Olmazmış", *Kurucu, İstanbul Life*, Sayı: 3, İstanbul, 2020, s. 96-97.

²⁰⁸ Sahte Mehter Takımları, *Milliyet*, 2 Ağustos 1930, s. 3.

²⁰⁹ "Küçük Köşe: İkinci Açık Arıza", *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1931, s. 3.

²¹⁰ "Hala Şapka Takmayanlar Var", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1929, s. 4.

²¹¹ "Bu Adam Deli mi?", *İkdam*, 29 Ekim 1929, s. 2.

hapis cezaya çarptırıldığı, ancak doktor kontrolünden sonra hastalığı nedeniyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 42. Maddesine dayanarak affına karar²¹² verildiği belirtilmiştir.

Rejim ve inkılâp karşıtlarının sıklıkla hoşnutsuzluklarını ve huzursuzluklarını ülkenin her yanında dedikodu ağı ve basın yoluyla halk arasında yaymaya çalıştıkları görülmüştür. İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya imzalı başbakanlığa gönderilen şifreli bir yazıda, Beşiktaş Hasfırın Caddesi'nde bulunan Zahid'in kahvesine devam edenlerden bir kısmının Cumhuriyet hükümeti aleyhine konuşmalarda buldukları, haklarında tahkikata başlanıldığı ifade edilmiştir. Buna karşılık Bursa'daki tevkifat ve Millet Mektepleri teşkilatına dair dedikodu işitilmediği belirtilmiştir. Bu dönemde kahveler ve camiler inkılâplar karşısında tepkilerin dile getirildiği, dolayısıyla hükümetin dikkat kesildiği mekânlar olmuştur. Kahveler siyasetin en fazla konuşulduğu, camiler halkın manevi duygu ve hassasiyetlerinin kışkırtıldığı alanlar idi. Yukarıda bahsedilen yazıda Beykoz Yalıköyü'nde seksen numaralı hanede oturan seksen beş yaşlarında Bakkal Kadri'nin "*Aydın'da kaymakam camide tiyatro oynatmış, bunun üzerine cami yıkılmış bunu gazeteler de yazdı*" şeklinde sözler sarfettiği haber alınarak derhal tahkikata başlandığı da bildiriliyordu.²¹³

Mustafa Kemal, kamusal alanda ve eğlence mekanlarında kadın ve erkeğin bir arada bulunmaları noktasında da öncülük yapan bir lider olmuştur. Aralov'un anılarında "*Mustafa Kemal'in düğününün ertesi gecesini eşiyile birlikte İzmir Tiyatrosu'na gittiğini, kadınlı erkekli 3000 kişinin toplandığı bir kalabalık arasında günün önemli konuları üzerinde birçok kişiyle konuştuğunu, o zamana değin kadınlarla erkeklerin bir arada tiyatroya gitmelerinin yasak olduğunu belirtmiş ve buna cesaret edenlerin kanunen şiddetle cezalandırıldığını*"²¹⁴ vurgulamıştır.

Avrupalı devletler de Türkiye'deki reform hareketlerini ve batılılaşma çabalarını yakından takip etmişlerdir. Nitekim İngiltere rejim aleyhtarları yaklaşımları yakından izlemiş, Mustafa Kemal'e karşı planlanan bazı suikast ve komplo girişimleri İngiliz dışişlerince rapor edilmiştir. Güvenilir muhbir kaynaktan bilgi alındığının belirtildiği raporda, Albay Çerkez Pir Mehmet ve birlikte hareket ettiği astsubayların, mahalli kolordu komutanı Ali Hikmet Paşa ve diğer kıdemli subayları öldürerek, Ankara'ya karşı kolorduyu yönetmeyi planladıkları, olayın mevcut rejimle ilgili genel hoşnutsuzluktan geliştiği, Osmanlı hanedanı üyeleri tarafından ve diğer Türk göçmenler tarafından

²¹² BCA., 30-18-1-2/ 79-83-19, Dosya Ek: 31- 363, Belge Tarihi: 5 Ekim 1937.

²¹³ BCA., 30-10-0-0 / 102-668-6, Belge Tarihi: 13 Şubat 1929.

²¹⁴ S. İ. Aralov, *a.g.e.*, s. 222.

desteklenip desteklenmediğini söylemenin mümkün olmadığı, meclis muhalefetini oluşturan emekli generallerin önerilen suç ortaklığına dair de teyit edilmiş bir bilgi bulunmadığı, komplonun bir kadın tarafından ifşa edildiği raporda yer almıştır. Raporda ayrıca, Madam Kadrie²¹⁵ ismindeki bu kadının, yaverin şüphesini uyandırmadan bir tabanca ile Çankaya'daki Gazi'nin bekleme odasına kadar geldiği bir girişimden de bahsedilmektedir. Rapora göre Madam Kadrie (Kadriye)'nin Bursa komplocuların ile ilişkili olması çok muhtemel görülmektedir.²¹⁶ Edmons adlı görevlinin raporunda, İstanbul Konstantinopolis olarak zikredilmektedir. Kadriye Hanım'ın ve birlikte hareket ettiği grubun politik hırsları sebebiyle böyle bir eyleme giriştikleri yazılmaktadır. Edmonds raporunda bildiği tek şeyin, orta sınıftan genç bir kadın olan Kadriye'nin Ankara'ya gittiği ve orada bir devlet memuruyla birlikte bulunduğu sırada, gizemli bir şekilde yazılmış 12 mektup aldı bunun üzerine yanındaki silahla gaziye karşı bir saldırı planı yaptığı bilgisini aldığını yazmıştır. Kadriye Hanım'ın, İstanbul'da bulunduğu sırada Bursa'da birkaç tutuklama yapıldığını belirten Edmons, iki vaka arasında herhangi bir ilişki olduğu inkâr edilse de bu tesadüf, yine de birtakım izlenimler uyandırmaktadır²¹⁷ ifadelerinde yazmaktadır.

1930 yılında yaşanan Menemen Olayı, halkın inkılâplara tepkisi hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Olay sonrası gözlem ve saptamalar gazete sütunlarına yansıtılmıştır. Milliyet gazetesinin birinci sayfasında Siirt Mebusu Mahmut Bey (Nedim Soydan) yapılan inkılâpların hali hazırda tam olarak yerleşmediğini “*Tekkeleri kapadık fakat dervişler yaşıyor, medreseleri kapadık fakat onlardan unutulmuş olanlar duruyor, halifeyi kovduk fakat saltanat devrinin nimetleri içinde, o tatlı hatıraları halâ zihinlerinde ve ümitlerinde yaşatanların sayısı az değildir. Şapkayı giydirdik fakat onları taşıyanların arasında hala bizi kafir görenler vardır. Cebrü ikrah karşısında domuz eti yemek bile caizdir diye şapkayı taşıdığı için nefsinin günahından ve asilikten temizleyen biçareler var*”²¹⁸ ifadeleriyle açıklamıştır.

²¹⁵ Kadriye (Çizen) Hanım, ünlü ressam Hoca Ali Rıza'nın kızıdır. Atatürk'e suikast düzenleme şüphesiyle ailesi ile birlikte tutuklanarak, yargılanmış ancak yeterli delil bulunamaması nedeniyle serbest bırakılmıştır. Cumhuriyet, 8 Şubat 1929, s. 1., “Ali Rıza (Hoca)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 1, s. 199.

²¹⁶ *The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri, Fone 424-270, (E 90/90/44), No: 1-3, s.4, Bay Edmons'tan Bay Austen Chamberlain'e, Ankara, 1 Ocak 1929.

²¹⁷ *The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri, Fone 424-270, (E 90/90/44), No: 1-3, s.4, Bay Edmons'tan Bay Austen Chamberlain'e, Ankara, 1 Ocak 1929.

²¹⁸ “İnkılâp Tehlikede Değildir”, *Milliyet*, 29 Aralık 1930, s. 1.

Yukarıda ifade edildiği gibi inkılâplara tepkinin bir sonucu olarak değerlendirilen Menemen Olayı, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin hemen ardından meydana gelmiştir. Olay sonrasında ceza kanunundaki açıklar, müeyyidelerin caydırıcı olmaması gibi hususlar eleştiri konusu olmuştur. Suçun bir defa işlenmesi halinde tehiri maddesinin inkılaplara karşı işlenen suçları kapsamaması gerektiği, Cumhuriyet gazetesi köşe yazarı Aka Gündüz tarafından ifade edilmiştir. Gündüz, suçüstü halde yakalanan medrese hocalarına on beş gün ceza verilmesini veya ceza almadan salıverilmesini eleştirdiği haberinde İstanbul Eyüp'te bulunan Türkçe yazılı mezar taşlarının parçalanması olayını örnek göstererek, failerin bulunması halinde suçlu ya da suçluların ölüye hürmetsizlikten mi, mezar taşını yaptıran kişilere verdikleri maddi zarardan mı, yoksa yeni harfler aleyhine dolayısıyla inkılâplara karşı olmalarından dolayı mı cezalandırılacaklarını sormuştur.²¹⁹

Dönemin tasvirini keskin gözlemleri ve usta kalemiyle bizlere aktaran Yakup Kadri ise yeniden alevlenen irticai faaliyetlerin göstergesi olarak yorumladığı Menemen Olayı ile ilgili olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesinde,

“Sanki bu ülkede yıllarca hiçbir şey olmadı, sanki... radikal reformlarımızla ilgili herhangi bir düşünce bu ülkede herhangi bir şeyi değiştirmede... Bu trajedinin pasif, sessiz gözlemcileri kimdi? Bu laik, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları. Asıl felaket işte budur. Bunun anlamı, mevcut iklim ve ortamın, moral iklimin, moral ortamın, devrimci, cumhuriyetçi ve yurtsever Türk gençliğinin iklimi ve ortamı olmadığıdır; bu, “asi”, “vahşi”, “soyguncu” ve “gerici” gibi sıfatlarla betimlediğimiz Nakşibendi tarikatının bir müridi olan Derviş Mehmet'in iklimi ve ortamıydı. Böyle olmasaydı, bu adam yirmi dakika içinde bu işi yapamazdı... o Şeyh Mehmet sadece bir belirti, bir emaredir”²²⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Menemen Olayı sonrasında, inkılap hareketleri yeniden hız kazanmıştır. Seküler devlet olgusuna hizmet edecek olan ana dilde ibadet olgusu Falih Rıfki Atay'ın da belirtmiş olduğu üzere Kemalizm'in büyük ve esaslı bir din reformu olarak yürürlüğe konmuştur. Mustafa Kemal ibadet devrimine ihtiyaç görmüş ezan ve namazın Türkçeleştirilmesini istemiştir. Falih Rıfki'nin söylemiyle *“muhafazakarların sözcülüğünü İsmet Paşa üstlenmiş ve Mustafa Kemal'e önce ezanı Türkçeleştirelim namaz sonra gelir”²²¹* şeklinde, Türkçe namazın ertelenmesini sağlamıştır.

Yeni rejimin laik bakış açısının ve yaklaşımlarının yabancı basına yansımaları oldukça ilginçtir. 1931 yılında İstanbul'u ziyaret eden Richard Halliburton isimli

²¹⁹ Aka Gündüz, “İkinci Açık Arıza”, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1931, s. 3.

²²⁰ F. Ahmad, *a.g.e.*, s. 89- 90.

²²¹ F. R. Atay, *a.g.e.*, s. 393- 394.

Amerikalı bir gezgin, İslamiyet'in İstanbul'daki en büyük simgelerinden biri olan Ayasofya Camii'nin Amerikalı arkeologların isteği doğrultusunda müzeye çevrildiğini belirterek, tanık olduğu sabah ezanı üzerinden, şehirde kimselerin bu çağrıya kulak vermediğini, camilerin neredeyse boş olduğunu gözlemlediğini, bu durumun ise İslam peygamberi Hz. Muhammed'in Bizans üzerindeki hükümlerinin sonuna yaklaşması²²² anlamına geldiğini belirtmiştir.

Ana dilde ibadetin bir diğer aşaması olan Kur'an-ı Kerim'in Türkçe okunması uygulamaları sırasında, din adamlarının pasif direnişleri yaşanmıştır. Örneğin uygulamanın başlayacağı ilk gün Fatih Camii Hafızı Saadettin Bey ve Yerebatan Camii Hafızı Fahri Bey, hastalık gerekçesi ile camiye gitmemiş bu nedenle de camiye gelen halk Türkçe Kur'an-ı Kerim dinleyememiştir. Öte yandan, Hafız Fahri Bey tarafından Bayezit Camii'nde Türkçe Kur'an okunurken, cemaatin görüntüsünü almak isteyen foto muhabiri Cemal Bey'e, yaklaşan ve caminin kayyumu olduğunu söyleyen bir ihtiyar "*Evkaf idaresinin emri var camide resim alınmaz*" şeklinde onu engellemeye çalışmıştır. Cemal Bey o sırada camide bulunan bir polise durumu anlatmıştır. Polis memuru, yasak olsa ilk kendisinin haberinin olacağını belirtmiş ancak ihtiyarı ikna edememiştir. Caminin imamı da evkaf idaresinden böyle bir emri olduğunu söyleyince işler iyice sarpa sarmış cemaatten bazıları ihtiyarı haklı bulmuşlardır. Olaya müdahale etmek için başkomiser camiye gelmek zorunda kalmıştır.²²³

22 Ocak 1932 günü, Yerebatan Camii'nde Yasin Suresi'nin Türkçe okunmaya başlanmasıyla bir ilk yaşanmıştır.²²⁴ Kur'an-ı Kerim'in Türkçe okunmasıyla dış basın da yakından ilgilenmiştir. The New York Times tarihte ilk defa gerçekleşecek olan bu uygulamanın, Mustafa Kemal'in Türkiye'yi millileştirme ve Arap etkisinden kurtarma programının devamı olduğunu belirtmiştir²²⁵. İlk Türkçe hutbe ise, 5 Şubat 1932'de Hafız Saadettin Bey (Kaynak) tarafından Süleymaniye Camisinde okunmuş, Milliyet gazetesinin haberinde yirmi bini içerde, dört beş bini avluda olmak üzere Süleymaniye'de mahşer yerini andıran bir insan kalabalığı olduğu yazılmıştır.²²⁶ Taşkınlıktan tepkiden çekinme ve güvenlik nedeniyle Süleymaniye Camii'nde o gün cemaat arasında yüz elli

²²² Richard Halliburton, "Strange Places and Quaint Scenes The Glory Of Istanbul", *The Adelaide Chronicle*, 22 August 1935, Page. 45.

²²³ "Kayyum Efendinin Gayreti: Bayazıt Camisinin Kayyumu Dün Gazete Fotoğrafçılarına Resim Aldırmak İstemedi", *Milliyet*, 1 Şubat 1932, s. 1- 2.

²²⁴ "İlk Türkçe Kur'an Bugün Okunuyor", *Milliyet*, 22 Ocak 1932, s. 1.

²²⁵ "Koran Is Chanted In Turkish, Replacing Arabic, at Istanbul", *The New York Times*, 23 January 1932, Page. 9.

²²⁶ "Dün Türkçe Hutbe Okundu", *Milliyet*, 6 Şubat 1932, s. 1, 5.

sivil polis olduğu ve bu durumun sonradan anlaşıldığı Saadettin Kaynak tarafından ifade edilmiştir.²²⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği bir diğer inkılâp batının ölçü sisteminin kabul edilmesidir. 26 Mart 1931'de kabul edilen 1782 Numaralı Ölçüler Kanunu'nda her çeşit uzunluk ölçüsü tek tek tanımlanmış, yirmi dördüncü maddesinde de kanuna riayet edilmemesi durumunda uygulanacak cezai yaptırım; *“bu kanunda yazılı olan ölçülerden maadasını kullanan kimseler hakkında on liradan otuz liraya ve bu kanuna göre muayene edilmemiş veya damgalanmamış veyahut bu kanuna göre doğru olmıyan ölçüleri kullanan veya bu kanunda yazılı ölçüleri kanun ve nizamname ahkâmile tayin olunan şekil ve surette kullanmıyan kimseler hakkında on liradan yüz liraya kadar para cezası hükmolunur. Bu maddede yazılı suçların tekerrürü takdirinde iki misli ceza alınır veya üç aya kadar hafif hapis cezası hükmolunur”*²²⁸ cümleleri ile ifade edilmiştir.

Yeni rejimin, eskisi ile bağ kurabilecek tüm sembolleri ortadan kaldırması konusunda en önemli araçlardan biri de şüphesiz ki alfabenin değişimi olmuştur. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olarak belirtilen rotanın yönü olan Batı ile aynı alfabeyle de yazmak gerekmiştir. Latin Alfabesi'nin kabul edilmesinin ardından suç oluşturan tepkiler gecikmemiştir.²²⁹ Tepkilerin nedenlerinden ilki Kur'an-ı Kerim dilinin değişme uğramasıdır. Ne var ki Latin Alfabesi'ni bilenlerin iş sahibi olmaları kolaylaşırken, bilmeyenlerin işsiz kalmak tehlikesi ile karşı karşıya gelmeleri de tepkilerin büyümesinin nedenlerinden olmuştur. Tepkilerin bir başka nedeni ise sokak, mağaza isimlerinin, araçların plakalarının kısaca her yerde yeni yazının kullanılma zorunluluğunun getirilmesidir. Bu durum haliyle masrafa ve yeni alfabenin herkes tarafından bilinmesinin getirdiği aksamalara ve şikayetlere yol açmıştır. Son Posta gazetesi, yeni düzenlemeyle İstanbul'daki sokak ve yer isimlerini öğrenilmeyince yaşanan karışıklığı konu ettiği haberinde, posta dağıtıcılarının çektikleri sıkıntıyı Amerika'daki uygulama ile mukayese ederek; New York'ta zarfların üstüne bir cadde ve bir de ev numarası koymak yetişmiş, müvezzi bununla adresi bulurmuş. Bizde caddelere isim koymak şöyle dursun olanların da adı bozuluyor mu²³⁰ cümleleri ile soruna işaret etmiştir.

²²⁷Ali Dikici, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 10, s. 82.

²²⁸ TBMM Tutanakları, Dönem 3, Toplantı 39, C. 26, Tarih: 26 Mart 1931, s. 110.

²²⁹Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 107.

²³⁰“Dedikodu: İsimsiz İstanbul Sokakları”, *Son Posta*, 1 Ağustos 1930, s. 3.

Latin Alfabesi'nin kabul edilmesi gerekliliği Kurtuluş Savaşı sürerken toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde, İzmirli Nazmi isimindeki bir işçi ve arkadaşları tarafından gündeme getirilmiştir. Ne var ki bu teklif kongrede görüşmeye dahi alınmamıştır. Millî Mücadele'nin en önemli simalarından biri olan Kazım Karabekir Paşa “*Latin Harflerini Kabul Edemeyiz*”²³¹ şeklinde özetlenebilecek konuşmasında; Avrupalı ve Amerikalıların Türk yazısı güçtür okunmaz propagandası yaptıklarını, Kur'an-ı Kerim'in yazım diline vurgu yaparak, Latin Harfleri'nin kabul edilmesi halinde Avrupalıların, İslam alemine Türkler ecnebi yazısını kabul etti, Hıristiyan oldular diyeceklerini, düşmanın eline güzel bir silah verileceğini, düşmanlarımızın uğraştığı şeytani fikrin bu olduğunu ifade etmiştir.

İsmet İnönü de hatıralarında; Latin Harfleri'nin kabulünden iki yıl önce Atatürk'le konuştuğunu devletin resmi işlerinde aksamaların oluşacağını, iki yazının aynı anda kullanılmaya çalışılacağını bu durumla başa çıkamayacaklarını ifade etmiştir. Ordudaki subaylardan, devlet memurlarına veya yaşlı bir adama kadar alışılan harfleri bırakıp yeni harfleri öğretmenin kolay olmayacağı vurgusunu yapan İsmet Paşa, esas olarak harf inkılâbının taraftarı olduğunu, ancak yaşanılacak güçlüklerden endişe ettiğini belirtmiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın; bir emrivaki yaparak bu inkılabı kabul ettireceğine dair samimi bir kanaatinin olduğunu da ifade etmiştir.²³² Görüldüğü üzere inkılapçı kadro tarafından bile tam bir gönül rahatlığı ile kabul görmeyen bu radikal inkılabın tanıtımı da belki bu nedenle bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından üstlenilmiştir. Baş Öğretmen Mustafa Kemal Paşa, Latin Harfleri çalışmalarının tamamlandığı müjdesini halk ile İstanbul'da Sarayburnu'nda Gülhane Parkındaki halka açık eğlecede paylaşarak, yazmış olduğu metni Afet Hanım (İnan) ve Falih Rıfkı'ya (Atay) okutarak Latin Harfleri'ni halka tanıtmıştır.²³³

Latin Harfleri'nin kabulü ve uygulanması masraflı bir süreci beraberinde getireceğinden meclise “*yeni harflerin gerektirdiği masraf karşılığı olarak 1928 yılı Maarif Vekaleti bütçesine dört yüz bin lira ilave edilmesi hakkında layiha sunulmuştur.*”²³⁴ Latin Harfleri'ni halka öğretilmek amacıyla 7289 sayılı kararname ile Millet Mektepleri açılmıştır. Eğitimin düzenli yapılabilmesi için hazırlanan talimatnamenin 15. Maddesinin E bendinde, polis ve jandarma gibi kolluk kuvvetlerinin

²³¹ A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923- İzmir Haberler Belgeler Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 59, Ankara, 1997, s. 265- 267.

²³² İsmet İnönü, *Hatıralar*, Cilt. 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 221- 223.

²³³ Cafer Ulu, Osmanlıda Alfabe Tartışmaları Ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 33, Sayı: 55, Mayıs, 2014, s. 286.

²³⁴ BCA., 30-18-1-2/ 1-1-6, Belge Tarihi: 1 Kasım 1928.

de halkın katılımını sağlamada görev ve yetkili oldukları belirtilmiştir.²³⁵ 1 Ocak 1929 tarihinde açılan Millet Mektepleri'ne daha ilk günden büyük bir rağbet olmuştur. Yalnızca İstanbul'da 50 bin kişi eğitime başlamıştır. 1929 yılında bu sayı 600 bine ulaşmıştır.²³⁶ Ancak, Millet Mektepleri'ne olan ilginin iki yıl gibi kısa bir süre sonra azaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Son Posta gazetesinin dikkatini çekmiş gazete "*bu sene (1930) her nedense millet mekteplerine müracaat edenler azdır*" tespitinde bulunmuştur. İstanbul'da başlangıçtan itibaren 400 Millet Mektebi'nin açıldığını, mekteplere 14.000 kişinin kaydedildiğini belirten haberin devamında, 1929 yılında 40.000 kişinin mekteplere kaydolduğunu ve Maarif İdaresi'nin kayıt yaptırmayanlar ardan para cezası alarak halkı okumaya zorladığı ifade edilmiştir.²³⁷ Vakit gazetesinde ise Millet Mektepleri' ne büyük bir ilginin olduğu belirtilirken, bu ilginin nedeni olarak, 1 Mayıs 1931'den itibaren yeni harfler ile okuma yazma bilmeyenlerin hiçbir işe alınmayacağı ile ilgili yönergenin yayınlanmasını göstermiştir. İşini kaybetmek istemeyenler de, Millet Mektepleri'ne akın etmiştir.²³⁸

Millet Mektepleri, Cumhuriyet'in vatandaşlarını yetiştirmek için açtığı önemli kuruluşlardandır. Ancak kış aylarının zorlu koşullarını gerekçe göstererek okula gelmek istemeyenlerin kolluk kuvvetlerince zorla getirilmesi, okullarda yapılan gürültü gibi sebeplerle adli bankalara da sahne olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde verilen bilgiye göre, Hasköy Millet Mektebi'nde şamata yaptığı için öğretmen şikâyeti üzerine bekçi tarafından dershaneden dışarı çıkarılan Bensiyon isimli Musevi bir vatandaş işi yaygaraya vurmuş, bekçiyi dövmüş ve karakola götürülürken "*can kurtaran yok mu*" diye bağırmıştır. Adamın feryadı üzerine çevredeki Museviler, Bensiyo'ya yardıma gelmişler onlar da zabıtaya hakarete bulunmuşlardır. Olay yargıya taşınmış, birinci ceza mahkemesi Yahudilerin tutuksuz olarak yargılanmalarına karar vermiştir.²³⁹

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1932 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Mahmut Esat (Bozkurt) Bey Millet Mektepleri'ne devam eden vatandaş sayısının, seneden seneye azaldığının müşahede edildiğini, 1932 senesine kadar eğitim görenlerinin sayısının 2,5 milyonu geçtiğini, 1932 senesinde ise sayının 180- 200 bin arasında olduğunu belirtmiştir. Sinop Milletvekili İbrahim Alaattin (Gövsâ) Bey ise, vilâyet bütçelerinin, yaşanan buhran nedeniyle mevcut okulların masraf ve öğretmen maaşlarını

²³⁵ *Resmî Gazete*, 24 Kasım 1928, Sayı: 1048, s. 4

²³⁶ Ayşe Hür, *Öteki Tarih 3 Kemalist Devrim ve İsyanlar*, Profil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 18.

²³⁷ "Millet Mektepleri İstanbul'da Kaç Tane Açıldı?", *Son Posta*, 28 Kasım 1930, s. 2.

²³⁸ "Herkes Okuma Yazma Öğrenecek", *Vakit*, 30 Kasım 1930, s. 3.

²³⁹ "Mahkemelerde: Şamatacı Yahudiler", *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1929, s. 5.

karşılayamadığını belirtmiştir. İbrahim Bey konuşmasında maarıfta görülen rağbetsizliğe, genel servetin noksanlığının sebep gösterilmesine, Namık Kemal'e ait *ana çocuğundan doğmaz* sözleriyle cevap vermiş, Maarif Vekaleti'nin öncelikle fedakârlık etmesi gerektiğini, genel servetin ancak bu sayede doğacağını belirtmiştir. Görüşmeler sonunda TBMM'nde, halkı aydınlatmak için seyyar sinema masrafı, Millet Mektepleri'ne yardım ve Türk kültürünün neşir ve yayılması adına bütçeden 4000 lira ayrılmasına karar verilmiştir.²⁴⁰

İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde de Millet Mektepleri'nde Latin Alfabesi'ni öğrenerek mezun olan öğrenci sayısı, 1928 -1933 yılları arasında kademeli olarak azalmıştır. 1928- 1929 yılı içerisinde yoğun bir katılım olduğu gözlemlenirken 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle, 1929-1930 yıllarında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Durumun nedeni olarak okuma yazma oranının artmasının yanı sıra, yaşanan geçim sıkıntısı, çetin geçen 1929 kışı da sebep gösterilebilir. Tablo 7'de 1928-1933 yılları arasında Millet Mektepleri'nden mezun olan öğrencilerin sayıları verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde görüleceği üzere okullara başladıklarında hiçbir dilde okuma yazma bilmeyenlerin sayılarının fazla oluşu göze çarpmaktadır. Arap alfabesini bilenlerin ve hiçbir dilde okuma yazma bilmeyenlerin yeni Türk alfabesini öğrenmek için 1931-1932 yılları arasında yoğun çaba gösterdikleri, bunun yanı sıra kadınların, erkeklerden daha fazla Millet Mektepleri'ne ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Millet Mektepleri eğitimlere başladığında okuma yazma bilmeyen insanların okullara ilgisinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.²⁴¹

Tablo 7: Millet Mekteplerinden Mezun Öğrenciler

SENELER	ARAP HARFLERİNİ BİLENLER			HİÇBİR LİSANDA DİL BİLMEYENLER		
	Erkek	Kadın	TOPLAM	Erkek	Kadın	TOPLAM
1928-1929	9.875	12.744	22.619	21.367	39.313	62.480
1929-1930	3.713	3.759	7.472	3.288	3.930	7218
1930-1931	3.199	2.141	5.340	3.035	1.819	4854
1931-1932	4.772	2.787	7.559	3.572	1.911	5483
1932-1933	1.588	695	2.283	1.293	453	1746

(Kaynak: *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 244.)

Yukarıdaki verilerde görüldüğü üzere kısa zaman içerisinde Latin Alfabesi ile okuma yazma konusunda oldukça ilerleme katedilmiştir. Ancak Vakit gazetesinin İstanbul'da bazı avukat ve noterlerin yeni harflerle okuma yazma bilmediklerine dair rivayetler olduğunu iddiası hayli düşündürücüdür. Gazete, yerinde bir soruyla bu kişilerin

²⁴⁰ TBMM Zabıt Tutanakları, Dönem 4, Toplantı 70, C. 9, Tarih: 25 Haziran 1932, s. 316- 328.

²⁴¹ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 244.

böylesine önemli meslekleri icra ederken nereden ve nasıl onay aldıklarını sorgulamıştır. Vakit gazetesi ilgili haberinde ayrıca olayın soruşturulması için baroya müfettiş gönderildiği sayılarının az olduğu düşünülen bu kişilerin Maarif Müdürlüğü tarafından sınava tabi tutulacaklarını, başarısız olanların ise Millet Mektepleri'ne gönderileceği bilgisini de okurlarıyla paylaşmıştır.²⁴²

Toplumun her katmanından en fazla sayıda vatandaşın Latin alfabesini öğrenmesi için devlet adeta seferber olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde, 1931 yılı itibariyle İstanbul Umumi Hapishanesi'ndeki mahkumlara ders verildiği anlaşılmaktadır. Gazetenin ilgili haberinde, ders veren öğretmen, hapishane müdürü, hapishane doktoru ve mahkumların birlikte çekildikleri bir fotoğraf²⁴³ da yer almıştır. Yine aynı gazetenin 3 Şubat 1932 tarihinde çıkan nüshasında yer alan haberde de hapishane bulunan mahkumların okuma yazma öğrenmesi için çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hapishaneye daha önce genç mahkumlara okuma yazma öğretmek için mektep açıldığı, yaşları büyük mahkumların da okumaya ilgi gösterdiği ve 44 mahkûmun bu okula başladığı öğrenilmektedir. Mahkumların kalem, silgi, defter gibi ihtiyaçları Halk Fırkası tarafından tedarik edilirken alfabe ve okuma kitapları da İstanbul Maarif İdaresi'nce karşılanmıştır.²⁴⁴

Görsel 10: Hapishanede Okuma Seferberliği

(Kaynak: *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1931, s. 1.)

Tüm cezai müeyyidelere karşılık harf inkılabına muhalefet edenler görülmüştür. İstanbul'da Fatih Camii'nde Hafız Ömer, Hasan ve Zonguldak İlk Mektebi muallimlerinden Yunus isimindeki üç kişinin camiinin müezzin mahfelinde 35 kadar çocuğa eski Arap harfleri ile ders verdikleri anlaşılmış, çocuklar ellerinde eski alfabeler

²⁴² "Okuma Yazma Bilmeyen Avukatlar mı Var?", *Vakit*, 13 Ekim 1931, s. 3.

²⁴³ "Hapishanede Mahkumlara Ders", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1931, s. 1.

²⁴⁴ "Hapishanede Mektep", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1932, s. 2.

ve cüzler olduğu halde yakalanmışlar.²⁴⁵ Menemen Olayı sonrasında genişletilen ve derinleştirilen soruşturmalar, irticai hareketin İstanbul uzantılarının saptanmasında etkili olmuş, yapılan aramalarda Galata Kuledibi'nde, görünürde camide imamlık yapan Buharalı Mehmet Rasih Efendi'nin, Maarif Vekâleti'nden ruhsat almaksızın okul açtığı, Arap harfleri ile ders vererek Nakşibendilik propagandası yaptığı tespit edilmiş ve imam tutuklanmıştır.²⁴⁶

Eski alfabenin kullanımının yasaklanması sonrasında devlet memurlarına, eski yazılı olan tüm belgeleri imha etmeleri emri verilmiştir. Harf inkılâbına karşı içten içe toplumsal bir rahatsızlık olduğunu gösteren pasif bir direniş tam da bu dönemde ortaya çıkmış, Galata Postanesi'nde posta kutularına, bırakılmıştır. Adres kısımlarında Osmanlıca '*beşer olan herkes okusun*' yazan çok sayıda mektup postane memurları tarafından açılıp okunmadan hükümete teslim edilmiştir.²⁴⁷ Aslında bu duruma çok da şaşırılmamak yerinde olacaktır. Çünkü posta idaresinin de kafası karışmış durumdadır. Posta İdaresi, sahipleri bulunamayan ya da kaybolmuş mektuplara ilişkin vermiş olduğu yazılı ilanlarda kurum ismini kasten ya da yılların vermiş olduğu alışkanlıkla Devlet-i Aliye-i Osmaniye Posta İdaresi²⁴⁸ olarak belirtmiştir.

Latin Alfabesi'ne geçiş süreci yalnızca resmî kurumlarda değil ticari ve sosyal hayatta da birtakım karışıklıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Öyle ki İstanbul Şehremaneti, mağaza ve dükkân sahiplerini tabelalarını değiştirmeleri yönünde uyararak zorunda kalmıştır. Dükkân isimleri yazılırken kullanılan yeni yazıların imla yönünden hatalı olduğu bildirilen ilanların, yazım yanlışlarının düzeltilmemesi durumunda müesseselere ceza uygulanacağını ikazında bulunulmuştur.²⁴⁹

Harf inkılâbından sonra Latin Alfabesi ile yeni yayımlar ortaya çıkmış, basılan kimi dergiler destek göremediği için kapanmış, kimileri de Maarif Vekaleti tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda Son Posta gazetesi, 1929 yılında yayın hayatına başlayan ve misyonerlik faaliyetleri yaptığını iddia ettiği Bible House isimli kurum tarafından çıkarılan "*Muhit*" isimli derginin, Maarif Vekaleti tarafından himaye edilmesini eleştirmiştir. Vekalet tarafından 1929-1930 yılları arasında her ay bu derginin 2000 nüshasının satın alındığı bilgilerini okuyucularıyla paylaşmıştır.²⁵⁰

²⁴⁵ "Arap Harfler İle Dersler", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1929, s. 4.

²⁴⁶ "Kuledibi İmamı Buharalı Mehmet Rasih Efendi Tevkif Edildi", *Son Posta*, 29 Ocak 1931, s. 1.

²⁴⁷ "Esrarengiz Mektuplar", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1930, s. 3.

²⁴⁸ "Ne Gaflet Posta İdaresi İlanlarında Görülen Garip Başlık", *Milliyet*, 5 Şubat 1930, s. 5.

²⁴⁹ "Şehremaneti İlanları", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1929, s. 5.

²⁵⁰ "İster İnan İster İnanma", *Son Posta*, 8 Aralık 1931, s. 3.

Son Posta gazetesi iddialarını desteklemek için, Bible House ile Muhit'in yayın müdürü Mr. Birge'nin Amerika'da misyonerler tarafından gençler için yayınlanan Avison of Youth isimli mecmuada çıkan yazısını sütunlarına taşımıştır. Mr. Birge ilgili yazıda, “İki yıl önce Türkler asırlardan beri kullandıkları Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesine geçtiler. Bu ani kararlarla şekilden şekile atlamak kolay değildir. Yaşlılar zümresi hala eski harf taraftarlığını muhafaza etmektedir. Bizim bir mecmua çıkartmaktaki gayemiz, okumayı ve yazmayı ilk defa öğrenen Türk camiasına muasır hayat hakkındaki Hristiyan nokta-i nazarlarını telkin etmektir” ifadelerini kullanmıştır. Yanında götürdüğü Muhit isimli mecmuanın bir nüshasını Amerikalı misyonerlere gösteren Mr. Birge “*dergi içerisinde yer alan reklamlar, hikayeler, fotoğraflar ile bu eski medeniyet topraklarını, Hristiyanlığın gelişimi ve serpilmesi için sürüp hazırlıyoruz. Türk hiçbir zaman bugünkü kadar eski ananelerinden kurtularak göğsünü Hristiyan tesirlerine açmış bulunmamaktadır. Gazetemize mağazalarda, vapurlarda, postalarda, velhasıl her yerde tesadüf olunur; hatta hükümet bile yüzlerce nüsha alarak orta mekteplere ve umumi kütüphanelere koyar*”²⁵¹ yorumunda bulunmuştur.

Yeni harflerin bilinmesi en alt kademededen en üste kadar tüm devlet çalışanları için zorunlu tutulmuştur. Bu hususta okuyucularını bilgilendirmek isteyen Yeni Köroğlu gazetesi, yeni harflerle okuma yazma bilmeyenlerin bekçi, odacı, amele, olamayacaklarını, Maarif Vekili'nin bu maddeyi Yeni Harfler Kanunu'na koyduracağını duyurarak okuyucuları uyarmıştır.²⁵²

Latin harflerinin kabulü, ortak bir kültür yaratılması açısından önemli bir inkılâp hareketi olarak benimsenmiştir. Harf inkılabının tamamlayıcısı ve ortak kültüre sahip bir millet olabilmenin diğer bir şartı da günlük hayatta konuşulan dilin de ortak olmasından geçmektedir. Bu nedenle Türkçe'nin, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bulunan tüm vatandaşların ortak dili olması konusunda çalışmalar yapılması ihtiyacı hissedilmiştir.

1927 nüfus sayımı istatistik verileri incelendiğinde İstanbul'da; İstanbul Merkez İlçe ile Adalar, Bakırköy, Beyoğlu ve Üsküdar'dan oluşan toplam beş kaza bulunmaktadır. Bu kazalarda on dört farklı ana dilin konuşulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da, diğer lisanlar başlığı ile dipnot düşülen yirmi beş dil daha konuşulmaktadır. Görüldüğü üzere kozmopolit bir dil çeşnisine sahip olan şehirde yaşayan erkek ve kadınlara konuştukları ana dil sorulduğunda 477,554 kişi Türkçe, 89,757 kişi Rumca, 44,531 kişi Ermenice, 5,771 kişi Fransızca, 4760 kişi İtalyanca, 1287 İngilizce, 2913

²⁵¹ “Nihayet Misyonerler Fikirlerini Açığa Vurdular”, *Son Posta*, 8 Aralık 1931, s. 1, 11.

²⁵² “Olamayacaklar!” *Yeni Köroğlu*, 30 Aralık 1930, Yıl: 3, No: 280, s. 3.

Arapça, 1,066 kişi Farsça, 38,890 kişi Yahudice, 86 kişi Çerkezce, 1673 kişi Kürtçe, 446 kişi Tatarca, 5713 kişi Arnavutça, 3363 kişi ise Bulgarca konuştuğunu belirtmiştir.²⁵³

İstatistiki veriler, Türkçe'den sonra konuşulan en fazla konuşulan ikinci dilin Rumca olduğunu gösterirken, farklı milletten olan insanların İstanbul'da hangi semtlerde ikamet ettiklerine ilişkin bilgileri de sunmuştur. Örneğin Adalar kazasında 4373 kişi Türkçe, 6210 kişi ise Rumca konuşmaktadır. Üsküdar semtinde 104,471 kişinin Türkçe, 6, 811 kişinin ise Rumca konuştuğu belirlenmiştir.²⁵⁴

Dilde sadeleşme arzusu ve arı Türkçe kullanma refleksi bizzat kurucuların direktifleri doğrultusunda ve himayelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çabada yalnızca yabancı unsurların Türkçe konuşması özendirilmemiş, aynı zamanda Türkçe'deki Arapça ve Farsça kelimeler yerine de yeni kelimeler türetilmiştir. Ancak bulunan kelimeler eski kelimelerin etkisini yaratamamıştır. Yeni Köroğlu gazetesi bu durumu “*İsmet Paşamız Türkçe'deki yabancı laflara çıkaracak okumuşları topladı, onlarla has Türkçe konuştu, zahmet yerine 'yorgu', ahenk yerine 'uygu', çare yerine 'tutam', müteakabil yerine 'erişkin', isabetli yerine 'vuruşlu', meslek yerine 'gidek' laflarını söyledi. Yaşa be paşam dil bile elinden kurtulamadı*”²⁵⁵ cümleleri ile mizahi bir dille eleştirilmiştir.

Yukarıdaki satırlarda belirtildiği üzere çok farklı dilin konuşulduğu İstanbul'da, yazı dili kadar, konuşulan resmi dilin de Türkçe olması hususunda ilk kampanya 13 Ocak 1928 yılında Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından yapılmıştır. “*Vatandaş Türkçe konuş!*” sloganıyla başlatılan kampanya azınlıkların protestolarına neden olmuştur. İstanbul Belediyesi kampanyaya destek verici bir karar alarak, sokaklarda satış yapan seyyar satıcıların Türkçe dışında herhangi bir dille satış yapmalarını yasaklanmıştır.²⁵⁶ Belediye ayrıca tüm dükkânlarla ticaret ve sanat kuruluşlarının kapılarına veya kapılarının üstüne sahiplerinin ismini ve ne işle meşgul olduklarını gösterir Türkçe bir levha asılmasını zorunlu hale getirmiştir.²⁵⁷

Türkçe'nin gündelik hayatın dili yapılması çalışmaları gazete sütunlarına yansımıştır. Öyle ki, Son Posta gazetesinde yayınlanan bir okuyucu mektubunda, eğlence hayatının en önemli unsurlarından biri olan şarkıların da Türkçe icra edilmesi istenmiştir. Okuyucu mektubunda; Taksim Panorama Bahçesi'nde Romanyalı bir orkestra grubunun

²⁵³ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 2. Cilt -1929, Neşriyat No: 8, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, Ankara, 1929, s. 51.

²⁵⁴ a.g.i., s. 51.

²⁵⁵ “Türkçe Laflar”, *Yeni Köroğlu*, Yıl: 1, Sayı: 86, 20 Şubat 1929, s. 3.

²⁵⁶ Sonay Bayramoğlu Özüoğlu, “1929: Yönetimde Merkezîyetçiliğin İnşası”, Açıklamalı Zaman Yönetim Dizimi 1929-1939, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2007, s. 33.

²⁵⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler: Türk Milleti'nin El Kitabı*, s. 223.

sahne aldığı, ancak kimsenin orkestranın çaldığı Romence şarkıları anlamadığını belirtmiş, “herhalde bahçe sahipleri bu orkestrayı nasıl olsa musikinin milliyeti olmaz düşüncesiyle ucuz bulduğu için getirmiş”²⁵⁸ ifadeleriyle, kendi ülkesinde yabancı dilin hakim olmasına olan sitemini dile getirmiştir. Ancak bu serzeniş her zaman sadece protesto içeren mektuplarla sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet gazetesinin haberleştiği bir olayda; gazinoda çalınan istek şarkının Rumca sözler taşımaya sinirlenen bir müşteri, gazetenin söylemiyle, “*milli hissiyatı galeyana gelerek*” kavga çıkarmış ve Rumca istek yapan diğer müşteriyi yaralamıştır.²⁵⁹

2. 3. Cumhuriyetin Modern Vatandaşlarını Yaratmak

2.3.1. Yeni Adab-ı Muâşeret Kurallarına Uymayanlara Karşı Alınan Önlemler

Yüzyıllarca reaya ve tebaa olarak yaşamaya alışmış, hor görülmüş bir topluluktan ulus yaratmak genç devletin en çok zorlandığı reformlardan biri olmuştur. Alışkanlıklardan vazgeçilemediği gibi yapılan yeniliklere karşı olma ya da temkinli yaklaşma toplumsal dönüşümü sekteye uğratan nedenler olarak görülmüştür. Yakup Kadri'nin Yaban romanının kahramanı Ahmet Celal'in sözlerinde Türk aydınındaki çaresizlik ümit duygularının bileşimini görmek mümkündür.

Yakup Kadri yaban adlı romanının kahramanı Ahmet Celal'e söylediği ifadelerle dönemin aydınının yaşadığı umut ve çaresizlik gerilimini anlatmaya çalışmıştır. Yaban isimli eserde, yoksul ve cahil bırakılmış topluma bir türlü ulaşamamasının sebebi olarak yine Türk aydınının hataları gösterilmektedir. Ankara'dan hüküm vererek yaratılmaya çalışılan muasır halk tasavvuru, Anadolu halkınca içselleştirilememiştir. Osmanlı Devleti'nin ıslahatçı, Cumhuriyet'in inkılâpçı kadrolarının hal çaresini bulamadığı zihniyet sorununu Yakup Kadri şöyle yorumlamıştır:

*“Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitleleri için ne yaptın? Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kılığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi biti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne etkin ki ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabii ayaklarına batacak. İşte, her yanın yarılmış bir halde kanyon ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir”.*²⁶⁰ Yazar İngiliz ve Türk toplumlarındaki entelektüel ile taşralılar arasındaki farkı: “Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı

²⁵⁸ “Neden Türkçe Değil”, *Son Posta*, 2 Ağustos 1930, s. 5.

²⁵⁹ “Rumca Şarkı Yüzünden Çıkan Bir Arbede”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1930, s. 2.

²⁶⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1983, s. 130.

derin uçurum var mıdır bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngiliz'le bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.”²⁶¹

Yakup Kadri'nin romanda tespit etmiş olduğu aydın- köylü çatışmasının, gerçek hayattaki yansımasını, yazarın eşi Leman Hanım'a İsviçre'den yazmış olduğu mektupların birinde görmek mümkündür. Mektubun satır aralarında adabı muaşeret kurallarından yoksun olan bir Türk nedeniyle, yazarın ait olduğu milliyeti yadsımaya çalışmasının ve utanmasının izlerini görülmektedir. 25 Ocak 1928 tarihli mektubunda, yarı Fransızca kelimeler kullanarak kaldığı otelin yemek salonunda karşılaştığı Adanalı bir Türk'ü:

“Salle à manger'e girişimde bir de ne göreyim! Tam benim masamın yanı başında bir heyuladır oturuyor. Ayaklarında ötesi basık terlikler, sırtında aba gibi bir palto, tıraşı uzamış bir adam. Görür görmez tanımamak daha doğrusu sevmemek mümkün değil. Böyle düşünürken birden yanı başımda ne işiteyim? Heriftam bir Türk şivesiyle moi monger légumes filan diye bir şeyler söyleyip duruyor. Maitre d'Hotel geliyor, kız bir şey anlamıyor. Bir ağız şapırtısı, bütün başlar dönüp bize bakıyor. Derken herif yemeği bitiriyor. Su meyve istemek için bıçağıyla tabağın kenarına vuruyor... Benim Türk olduğumu anlayıp veyahut öğrenip benimle konuşmaya başlayacak diye ödüm kopuyor”²⁶² cümleleriyle tasvir etmiştir.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere yapılan inkılâp hareketleri ile Batıda zedelenen Türk imajı yeni adabı muaşeret kuralları ulusa kimi zaman zorla dikte ettirilerek iyileştirilmeye çalışılmıştır. Hızlı dönüşüm arzusu çatışan eski makbul ve makul yurttaş ile yeni özgür yurttaş ikilemine yol açmıştır. Eskiden köyünde bağlı olduğu ağa, şeyh, dede gibi yerel dinsel aktörlerin²⁶³ belirlediği eski kimliklere tutunan çoğunluğu köylerde yaşayan toplumun muhafaza bekar kimlik yapısını modern laik ve şehirli yaşantısına dönüştürmek kurucu kadro için zorlu bir süreç olmuştur. Yapılmaya çalışılan yeniliklere, şehir insanları daha kolay uyum sağlarken, kırsal bölge insanları yerel hegemonyanın izin verdiği ölçüde ayak uydurmuştur.

Türk halkına toplumsal hayatın her noktasında uygulanması istenilen yeni adabı muaşeret kurallarının öğretilmesi hedeflenmiştir. Bunun için mesela okul kitaplarına; sokakta nasıl kıyafet giyileceği, sinema, tiyatro benzeri kamusal alanlarda nasıl davranılması gerektiği, kalabalık yerlerde alışverişin nasıl yapılacağı, tramvay, tren,

²⁶¹ Y. K. Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 53.

²⁶² Bahriye Çeri, “Leman Hanım ve Yakup Kadri Mektupları”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Cilt. 33, Sayı: 195, Mart, 2000, s. 135.

²⁶³ Rıdvan Aydın, “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt. 6, Sayı: 1, Mart, 2018, s. 247.

otobüs, vapur gibi vasıtalara binme usulleri, bilet alırken veya kalabalık yerlere giriş çıkışta nasıl sıra olunması gerektiğini açıklayan bölümler yerleştirilmiştir.²⁶⁴

Türk basını, zaman zaman yaşanan toplumsal değişimi çeşitli sebeplerle Türkiye’yi ziyaret eden kişilerin gözleriyle aktarmaya çalışmıştır. Örneğin 1930 yılında Türkiye’ye gelen ve İstanbul’u gezen Filipinli iki milyoner kadının “*Türkiye’ye bundan beş sene evvel gelmiştik. Bu defa büyük değişiklikler gördük. Artık Avrupa ile Türkiye arasında hiçbir fark kalmamıştır. Harf ve Şapka İnkılâpları eski vaziyeti bilenler için çok hayret ve takdire şayandır.*” Şeklindeki sözleri Cumhuriyet gazetesi tarafından biraz da gururla okuyucularına aktarılmıştır. Öte yandan 1929 Tatavla yangını sonrasında Yunan gazetelerinde; Türklerin şapka giyerek medeni olamayacaklarını dair yorumlarının aynı gazete tarafından olumsuz karşılandığı anlaşılmaktadır.²⁶⁵

Ancak her ülkede olduğu gibi İstanbul’da da günlük hayatın acı gerçekleri bulunmaktadır. Toplumsal alanın en basit görgü kuralları arasında yer alan yerlere tükürmemek konusunda Türk halkının hassasiyet göstermediği Cumhuriyet gazetesinin sütunlarında hicvedilmiştir. Gazetede yayınlanan haberde, tramvay şirketinin halka duyduğu saygı nedeniyle tramvay arabalarında yer alan “*arabanın içine tükürmek memnudur*” levhasını kaldıracağını belirtmiştir. Haberde bu levhalara rağmen arabanın içine çok fazla kişinin tükürdüğünü, levhalar da kaldırılacak olursa, tramvayın tamamen tükürük hokkasına döneceği ifade edilmiştir. Ayrıca halka hürmet gösterilmek isteniyorsa tramvaya yolcu olarak kaç kişinin alınacağını tabela olarak belirtilmesi istenmiştir.²⁶⁶ Bu nahoş durum o kadar rahatsız edici olmuştur ki , belediye, yere tüküren insanlara karşı çareyi zabıtalara aracılığıyla takip ve para cezası kesmede bulmuştur.²⁶⁷ Son Posta gazetesi tükürmek bir kenara sarhoşluğun verdiği rehavetle tramvaya işeyen ve zabıta tarafından tutuklanan bir adamın haberini de sütunlarına taşımıştır. Eminönü’nden tramvaya binen demirci Garbis Efendi Sultanahmet’e geldiğinde kendini tutamamış olmalı ki tramvayın içinde hacet görmeye başlamıştır. Uyarılara rağmen para verdiğini inmeyeceğini ifade eden adamı kondüktör zorla sahanlıkta işini görmeye ikna etmiştir. Garbis Efendi Topkapı zabıtasına teslim edilmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ F. Üstel, *a.g.e.*, s. 349.

²⁶⁵ “İki Milyoner Kadın Otomobille Şehrimize Geldiler”, *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1930, s. 2.

²⁶⁶ “Hem Nalına Hem Mihına- Halka Karşı Saygı”, *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1930, s. 2.

²⁶⁷ “Üç Lira: Yere Tükürenlerden Ceza Alınıyor”, *Yarın*, 26 Mart 1931, s. 2.

²⁶⁸ “Topkapı Tramvayında Bir Hadise Bir Sarhoş Yolcuları Hayli Telaşa Düşürdü”, *Son Posta*, 12 Şubat 1931, s. 2.

İstanbul Belediyesi yayınlanmış olduğu tembihnameler ile gündelik hayat ve kamu düzenini adab-ı muaşeret kuralları çerçevesinde sağlamaya çalışmıştır. Kişisel hürriyetin, diğer bireylerin hürriyeti ile sınırlı olduğu toplum yapısında, halkın evlerinde kimseyi rahatsız etmeden yaşantı sürmesi tembihlenmiştir. Örneğin yazın sabahleyin yedi ile gece yarısı on iki arasındaki süre istirahat saati sayılmış ve komşuların rahatsız edilmesi yasaklanmıştır. Bir başka örnekte ise soba ile ısınan bir evde soba borusunun yangın tehlikesi arz etmesi ya da borudan yola ve yoldan geçenlere, zifir akıtması durumunda ev sahibinin cezalandırılacağı belirtilmiştir.²⁶⁹

Millet Mektepleri ile hedeflenen yeni ulusa yalnızca okuma yazma öğretmek olmamıştır. Aynı zamanda bu okullarda eğitim alan bireylerin milli kültür duygusu içerisinde bilinçlenmeleri de istenmiştir. Bunun yanında öğrenmiş oldukları bilgi birikimleriyle eski tarz geçim kaynaklarını bir kenara bırakarak, üretim işlerini makineleştirecekleri düşünülmüştür.²⁷⁰

2.3.2. Modern Vatandaş Yaratma Araçları: Sinema ve Tiyatro

Sinema ve tiyatrolar halkın bir araya geldiği önemli toplanma ve eğlence mekanlarından biri olmuştur. Reşat Ekrem Koçu, sinemalarda kadın ve erkek gösteri günlerinin ayrı olduğunu, ilk defa Alemdar Caddesi üzerinde bulunan Alemdar Sineması'nda salonun perde ile ayrılarak kadın ve erkeklerin birlikte, ama ayrı yerlerde oturarak filmi izleyebildiklerini belirtmiştir.²⁷¹ Bu mekânlarda huzurun sağlanması, hoşça vakit verilmesi için gerekli özen ve nizamın gösterilmesi her daim zaruri olmuştur.

Devlet, medeni bir ulus yaratmak için her türlü olanağı kullanmıştır. Kitleye ulaşılabilen önemli propaganda yöntemleri olan sinema ve tiyatro medeni yurttaş olma bilinci oluşturmak için kullanılmıştır. İlmi eğlenceler olarak nitelenen sinema, tiyatro, konser, konferansların halkın gözünü açtığı ve gençleri aydınlattığı düşünülmüştür.²⁷²

Cumhuriyet döneminde tiyatronun gelişiminde önemli bir isim olan Muhsin Ertuğrul, modern uluslarda tiyatro izlemenin bir takım adabı-ı muaşeret kurallarına tabii olduğuna işaret ederek, 1924 yılında 6 maddelik, tiyatrodaki nasıl davranılacağını gösteren bir duyuru yayınlamıştır. Bu duyuruda tiyatroya temiz giysilerle gelmesi istenmiş, ayrıca tiyatrodaki konuşmak, ıslık çalmak, ayaklarını yere vurmak gibi gürültü çıkaracak davranışlar yasaklanmıştır. Seyirciler arasında tiyatro oyununun temsili esnasında

²⁶⁹ Osman Nuri, "Belediye Tembih ve Yasakları", *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 8, Sayı: 90 / 18, Şubat, 1932, s. 199- 200.

²⁷⁰ Neşet Halil, "Halk Terbiyesi", *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 52, Ocak, 1931, s. 3.

²⁷¹ Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 2, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1959, s. 606.

²⁷² F. Üstel, *a.g.e.*, s. 208.

çekirdek çitleyenler olacak ki; tiyatronun yakınında bulunan kuru yemiş satıcıları bölgeden uzaklaştırılmıştır.²⁷³

Halk Evleri Müsamere Şubeleri'nde oynanacak oyunlar izne tabii olmuş²⁷⁴ Halk Evleri'nin Temsil Şubeleri'nin temsil repertuarı önceden incelenmiştir. Piyeslerdeki karakterlerin yaratılmaya çalışılan dürüst, vatansever, idealist Türk Vatandaşları hedefine uygun olarak seçilmeleri kontrol edilmiştir

Bunlardan biri olan “*Bir Köy Mektebi*” oyunu incelendiğinde İstanbul'dan kendisi gibi öğretmen olan kız kardeşi Ümit ile İstanbul'dan iki saatlik uzaklıktaki bir köye tayini çıkan Yılmaz, münevver Türk genç aydını olarak idealize edilmiştir. Yılmaz kardeşi ile aralarında geçen konuşmalarda karanlıklar içinde bunalmış kalpleri kitaplarla nurlandırmak istediğini belirtmektedir. Piyeste Fransızca bilen köy öğretmeni vurgusu yapılırken, öğretmenin yanında getirdiği fotoğraf makinesi ve sinema makinesi vasıtasıyla köy çocuklarına derslerini köylülerin hayalet adını verdikleri filmler vasıtasıyla işledikleri anlaşılmaktadır. Piyesin bir bölümünde görevini kötüye kullanan devlet memurları bir önceki öğretmen üzerinden eleştirilir. Yaşlı bir köylü kadın, Yılmaz öğretmeni ziyaret eder ve aylığını getirdiğini söyler. Yılmaz “*ne aylığı*” diye sorunca kadın kendisinden önceki öğretmene gücü yeten köylünün her ay 50 kuruş para, gücü yetmeyenlerin ise yumurta, tavuk, buğday verdiğini, öğretmenin ise buğdayı kabul etmediğini belirtir. Piyesteki karakterlerden biri olan okul müfettişi, “*önceki öğretmenin sarhoş, kumarbaz bir ahlaksız olduğunu, içki içtiğini, 200 lira kumarda kaybettim bu parayı bana vermezseniz köyü yakarım*” şeklindeki sözleri üzerine azledilerek tutuklandığını belirtir. Oyunun diğer bir karakteri olan köy çocuğu Ahmet'in annesi ve babası ölmüştür. Yılmaz ve Ümitle ilk tanıştıkları gece, tüm gün bir şey yemediğini ve okula gitmediğini belirtir. Piyesin ikinci perdesi ise Ümit'in, Ahmet'in defterine “*daima doğru söylemeli*” yazma alıştırmasıyla açılır. Veremden mustarip olan Yılmaz, kardeşi Ümit'e vatan çocuklarını emanet eder vefat eder.²⁷⁵

Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinde İstanbul Şehremaneti görevini ifa etmiş olan Cemil Topuzlu anılarında verdiği bilgiler Mütareke ile Cumhuriyet dönemleri arasında halkın sosyal davranış ve bilinç düzeyinde çarpıcı bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Topuzlu; “*Tramvay, vapur, tiyatro, sinema gibi umuma*

²⁷³ Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2014, s. 162-163.

²⁷⁴ BCA., 490-1-0-0 / 3-13-19 / 1-2, Belge Tarihi: 2 Eylül 1936.

²⁷⁵ BCA., 490-1-0-0 / 900-517-1, Dosya Ek: 5. Büro, Tarih Belirtilmemiş.

mahsus yerlere girip çıkmak için sıra beklemek usulüne riayet edilmiyordu. Halk birbirini iterek intizamsızlıklarıyla bu yerlere girip çıkarırlardı. Polis ve Belediye memurlarının müdahale etmek ve halkı sıraya sokmak akıllarından bile geçmez, seyirci kalırlardı. Halkımız sokaklarda yürümesini de bilmiyordu. İlk caddelerin yaya kaldırımlarının sağ tarafından gitmezler, birbirini itişip kakışırlar; rastgeldikleri ahbablarıyla durup yüksek sesle görüşürler ve yolu kısmen kapatırlar, gelip geçenleri rahatsız ederlerdi. Medeni ve şehir halkına yakıştırılmayan bu gibi ahvale sık sık tesadüf olunurdu”²⁷⁶ tespitlerinde bulunmuştur.

Ne var ki görgü kurallarının uygulanması hayata geçirilmesi kolay olmamıştır. Sinemalarda filmin geç başlamasını ayağını yere vurarak olayı protesto eden seyirciler²⁷⁷, tiyatrodaki sigara içen belediye memurlarına müdahale eden polisler, gelişmekte olan kültürel hayatın panoramaları olmuştur. Tiyatro ve sinemaların gece seyirlerine altı yaşına kadar olan çocukların girmeleri yasaklanmış, on iki yaşına kadar olan çocukların ise gündüz seanslarına girmeleri izne tabii tutulmuş olmasına karşılık, kurallara uymayan müesseseler tespit edilmiş ve haklarında tutanak tutulmuştur.²⁷⁸ Tiyatro ve sinema kapılarına uyulması gereken kuralları içeren, okunaklı levhaların konulması şartı getirilmiş, kurallara uymayan müesseselerin kanuni takibata alınacağı belirtilmiştir.²⁷⁹ Modern vatandaş yaratma sürecinde, rejim karşıtı bir oyunun sergilenmesinin önüne geçebilmek amacıyla, tiyatro oyununun içeriği ve tiyatro oyuncularını sivil polisler tarafından güvenlik gerekçesiyle denetim altında tutulmuştur. Örneğin Beşiktaş’ta, sahnelenmek istenen “*Şeyh Sait İsyanı*” isimli oyun vilayetten izin alınmadığı gerekçesiyle menedilmiş ve tiyatro sahipleri hakkında tahkikat başlatılmıştır.²⁸⁰ Devlet yasakları içerisinde Türk halkının ahlakını bozacak her türlü filmin sinemalarda gösteriminin de engellenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yarın gazetesinin 2 Ocak 1930 tarihli nüshasında çıkan bir haberden sinemalarda ahlaka aykırı filmlerin gösteriminin yasaklandığı bildirilmektedir. Gazete devletin almış olduğu tedbirlerden memnuniyet duyulduğu haberini vermektedir. Ayrıca, Beyoğlu’nda gösterilecek bir filmin zabıta tarafından gösteriminin menedildiği ve afişinin kaldırıldığı bilgisini vermiş, Türk halkının ahlâka aykırı yayınların karşısında olduğunu ifade etmiştir.²⁸¹

²⁷⁶ Cemil Topuzlu, *İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, 4. Baskı, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 117.

²⁷⁷ “Oyun Başlasın! Diye Sinemada Ayak Vurmak Cürüm mü?”, *Son Saat*, 12 Şubat 1929, s. 5.

²⁷⁸ “Tedbir Almıyor Yasağa Riayet Etmeyen Tiyatro ve Sinemalar”, *Akşam*, 12 Ocak 1931, s. 2.

²⁷⁹ “Küçük Çocuklar Eğlence Yerlerine Giremeyecekler”, *Milliyet*, 26 Ekim 1930, s. 5.

²⁸⁰ “Ruhsatsız Oynanan Bir Oyun Men Edildi”, *Akşam*, 31 Aralık 1931, s. 3.

²⁸¹ “Hayasız Bir Film Menedildi”, *Yarın*, 2 Ocak 1930, s. 1

Türk halkının, sanat ve sanatçılara bakış açısını sergileyen bir diğer örnek ise Son Posta gazetesi sütunlarında yer almıştır. Gazete muhabirleri küçük çocukların, sinemaya alınmaması uygulamasına ilişkin halkın görüşlerini almıştır. Gazete, halkın uygulamayı memnuniyetle karşıladığı belirtilmiştir. Muhabirin görüştüğü Beyoğlu Taksim Sokak'ta oturan Muhsin Bey sinemaya götürdüğü altı yaşındaki oğlunun artist olmak istediğini belirtmiştir. Konu hakkındaki düşünceleri sorulan diğerleri de çocukların filmlerin çok fazla etkisinde kaldığını, sinema ile vakit kaybedeceklerine derslerine çalışmalarını gerektiğini, sinemaya değil mektebe ihtiyaçlarının olduğunu, belirtmişlerdir.²⁸²

Yukarıdaki örneklerde verildiği gibi, Modern Devletin Modern Vatandaşları mottosuyla, Türk halkının sanata olan ilgisi arttırılmaya çalışmış, ancak yine de sanata ihtiyatlı yaklaşmıştır. 1930 yılı içerisinde yaşanan, hüznü bir aşk hikayesinde, sanata ve sanatçıya bakış açısını bizzat üst sınıf bürokrat bir ailenin karıştığı olayda görmek mümkündür. Modern ile geleneksel bakış açısı arasındaki tezat bütün çıplaklığıyla ulusal ve hatta yabancı basına yansımıştır. Örnek olayda, siyaset hukuk ve asayiş üçgeninin sanat üzerindeki tahakkümü görülmektedir. Her ne kadar modern Türkiye'de sanata ve sanatçıya değer verildiği vurgulansa da, olaya karışan kişiler İzmir Valisi Kazım Bey'in (Dirik) kızı Şükran Hanım ile tiyatrocu Muammer Bey (Aksoy) olunca devrimin modernlik arayışı geleneğin görünmez engeline takılmıştır. Şükran Hanım ve Muammer Bey'in İstanbul'a kaçarak evlenmeleri infiale yol açmıştır.

Dış basın bu hadiseyi, "*İzmir Valisi'nin Kızı İle Bir Oyuncunun Aşk Hikayesi Eski Usul Bir Türk Romanı*" başlığı ile duyurmuştur. Gazete, Şükran Hanım'ın ailesi tarafından mirastan reddedildiğini yazmıştır. Aşıkların önüne konulan engellerin sorumlusu olarak tiyatro mesleğine karşı geleneksel önyargı gösterilmiştir. Haberin devamında İstanbul'a kaçan ikilinin ardından Şükran Hanım'ın annesinin (Maide Hanım) İzmir Emniyet Müdürü ile İstanbul'a geldiği, ikiliyi saklandıkları Üsküdar'daki evde buldukları anlatılmıştır. Muammer Bey'e İzmir Emniyet Müdürü'nün tokat attığı, Şükran Hanım'ın da ifadesi alındıktan sonra zorla İzmir'e geri götürüldüğü belirtilmiştir. Şükran Hanım'ın, Muammer Bey'e yazmış olduğu bir mektupta, amcasının kendisine bir tabanca verdiği ve "*o aktörle evlenmek istiyorsan, kendi canını al, ama ailenin onurunu lekeleme*" diye belirttiği yazılmıştır.²⁸³ Türk Basını'nın birinci sayfadan verdiği haberde ilk etapta olaya sempatik bir tavırda yaklaştığı görülmüştür.²⁸⁴ İlerleyen günlerde ise Şükran

²⁸² "Çocuklar, Sinema ve Halkın Fikri", *Son Posta*, 26 Ekim 1930, s. 2.

²⁸³ "Elopes With Actor Turkish Governe's Daughter", *The Recorder*, 22 October 1930 Page. 3.

²⁸⁴ "Bir Aşk Macerası", *Milliyet*, 17 Nisan 1930, s. 1.

Hanım'ın babasının 4000 altınını çalarak İzmir'den kaçtığı²⁸⁵ Muammer Bey'i itibarsızlaştırmak adına aslında başka bir kadınla evli olduğu haberleri basında yer almıştır.²⁸⁶ Muammer Bey, İzmir Polis Müdürü Ömer Bey'den şikayetçi olmuş, Ömer Bey'in, mülkiye müfettişleri tarafından ifadesi alınmıştır.²⁸⁷ Genç çift ikinci defa kaçtıklarında Şükran Hanım dilekçe vererek; daha önce karakolda silah zoruyla baskı altında tutulduğunu ve zorla kaçırıldığına dair ifade verdirildiğini belirterek, reşit olduğunu ve isteyerek kaçtığını bildirmiştir.²⁸⁸

Modernitenin ölçütlerinden biri kabul edilen tiyatro sanatına yalnızca üst bürokrat ailelerinin değil aynı zamanda toplumun diğer kesimlerinin de mesafeli yaklaştığı, hatta bir tabu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durumu, Milliyet gazetesine yansıyan boşanma davasında geçen ifadelerden çıkarmak mümkündür. İlgili haberde, on altı seneden beri ayrı yaşayan karı koca arasındaki çiftin davasında erkek, karısının yanında kalan oğluna nafaka ödememek için yanına almak istemektedir. Velayet isteğini hukuki zemine dayandırmak için de hâkime, eski eşinin tiyatro civarında ev tuttuğunu belirtmiştir. Hâkim, bu durumda nasıl bir sakınca olduğunu sormuştur. Verilen cevap hayli manidardır. Erkek, çocuğunun terbiyesinden emin olamadığını, ahlakının bozulduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹

Son Posta gazetesinin 29 Şubat 1932 tarihli bir nüshasında verilen bir haberin konusu Modern Türk Vatandaşı oluşturma çalışmalarının, karşılaştığı meşruiyet sorununu örneklemek açısından önemlidir. İstiklal Caddesi'nde bulunan Glorya Sineması'nda İngiliz tabiiyetindeki Madam Edwards ile Ekrem Hamdi Bey (Konig) arasında yaşanan darp olayı, milliyetçilik ve modernlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Olayın yankıları uzun süre gazetelerde yer almıştır. Olayda Ekrem Hamdi Bey (Konig), Madam Edwards'a tokat atmış ve taraflar davalık olmuştur. Olayın gelişme şekli taraflarca farklı anlatılmıştır. Ekrem Hamdi Bey, ifadesinde gişe önünde kendisine musallat olup çikolata satmaya çalışan bir çocuğu eliyle ittiğini, Madam Edward'ın kendisini kastederek Fransızca "*İşte bir vahşi Türk*" dediğini "*siz ne karıştıyorsunuz*" şeklinde cevap verdiğinde ise kadının yine Fransız'ca olarak "*Artık fazla oluyorsun aptal*" ifadelerini kullandığı için milliyetinin hakarete uğramasına daha fazla dayanamayarak

²⁸⁵ "İzmir'den Kaçan Kız", *Milliyet*, 16 Nisan 1930, s. 1.

²⁸⁶ "Aktör Muammer Bey Evli mi?", *Milliyet*, 21 Nisan 1930, s. 4.

²⁸⁷ "Ömer Bey İzmir Polis Müdürüne Sualler Sorulacak", *Akşam*, 24 Mayıs 1930, s. 2.

²⁸⁸ "Gene O Mesele", *Milliyet*, 11 Temmuz 1930, s. 3.

²⁸⁹ "Tiyatro Civarında Ev Tuttular Çocuğumun Terbiyesinden Emin Değilim!", *Milliyet*, 1 Mart 1931, s. 3.

tokat attığını belirtmiştir.²⁹⁰Madam Edwards ise, küçük çocuğa acıyarak para verdiğini, Ekrem Hamdi Bey'in çocuğa tokat attığını, “*yazık değil mi*” diye müdahale ettiği vakit, Hamdi Bey'in bu defa da kendisine “*eşek*” diyerek tokat attığını, arkadaşlarının hemen polis çağırdığını “*Vahşi Türk*” kelimesini hiç kullanmadığını, bu konuda elli şahit gösterebileceğini²⁹¹ belirtmiştir. Görüldüğü üzere ortak bir kültür ve milletin yaratılabileceği önemli eğlence mekanlarından biri olan sinemalar halk arasında ufak anlaşmazlıkla birlikte milliyetçilik kıvılcımına dönüşmüş, Türklüğe Hakaret ile Vahşi Türkler damgalanması ikilemine hapsolmuştur.

Halkın tiyatro sanatına bakış açısını olumsuz etkilen faktörlerden biri de tiyatro adı altında farklı faaliyetler gösteren topluluklardır. Son Saat gazetesi, İstanbul'dan taşraya giden tiyatro topluluklarından bazılarının temsil adı altında kızlara sahnede göbek attırıp çifte telli oynattıklarını, bu durumun ahlaka mugayir bulunduğu, temsillerde yer alan kadınların halkın ceplerinin boşalmasına, seyircilerden bazılarının ev eşyalarını satmalarına sebep olduklarını bu nedenle de sahnede göbek atmanın yasaklandığını²⁹² okuyucularına duyurmuştur.

Ekonomik Bunalıma, paralel sosyal bunalımın yıllarının da başlangıcı olan 1929²⁹³-1930 yılları arasında İstanbul genelinde, 51 sinema ve tiyatro, bulunduğu görülmektedir. 1929- 1931 yıllarına ait sinema ve tiyatro istatistik verileri incelendiğinde 7 tiyatro ve 34 büyük sinemanın seyirci sayısı krizin etkilerine rağmen eğlence sektöründe²⁹⁴ hareketliliğin hız kesmeden devam ettiğini göstermektedir. Buhranın etkilerinin en çok hissedildiği 1931 yılı içerisinde İstanbul Belediyesi'nin şehirde yeni ve büyük bir tiyatro binası yaptırmak için bir Alman grubuna ihale verdiği söylentisi, Son Posta Gazete' sinde ister inan ister inanma başlığıyla haberleştirilmiştir. Gazete haberi; “*bu karar bizim karnımız açken şık giyinmek hususundaki gösteriş hastalığının resmi tezahürüdür. Bu memlekette muazzam bir tiyatro ihtiyacı çok daha sonraya kalan medeni bir ihtiyaçtır. Tepe başındaki Darülbedayi binası bugün tiyatro ihtiyacınızı tatmin etmeye kâfi gelebilir. Ne yapalım biz karnımız açken şık giyinmek ve gösteriş yapmaktan zevk alırız*”²⁹⁵ ifadesiyle okurlarıyla paylaşmıştır.

²⁹⁰ “Bir Tokat Hadisesi”, *Son Posta*, 29 Şubat 1932, s. 1, 8.

²⁹¹ “Glorya'daki Tokat Hadisesi”, *Son Posta*, 1 Mart 1932, s. 2.

²⁹² “Çiftetelli ve Benzerleri Yasaktır”, *Son Saat*, 16 Şubat 1929, s. 3.

²⁹³ *T.C. Başvekalet ve İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı*, Cilt. 2, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, Ankara, 1929, s. 57.

²⁹⁴ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, Cilt. 2 1931-1932, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 263- 266.

²⁹⁵ “İster İnan İster İnanma”, *Son Posta*, 1 Aralık 1930, s. 3.

2.3.3. Modern Cumhuriyet Kadını

Modern devletin vatandaşları arasında, etnik köken ayrımı olamayacağı gibi cinsiyetler arasında da ayrım gözetilmemesi esas tutulmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilan edilen Medeni Kanun ile birlikte Türk Kadını'na verilen haklar, Türk aile yapısını etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu etki "*İstanbul'un yerli burjuvazi ailelerinin Avrupalı tarzda yaşama şekillerini gündelik hayata taşımıştır.*"²⁹⁶

Modernleşme süreci toplumsal kimliklerin, aidiyetlerin yeniden tanımlamasını sağlarken, sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaştan erkeklerin yerini, iş gücü olarak kadınlar almaya başlamış, cumhuriyet döneminde de çeşitlenerek artmıştır. Ancak yine de, ulus kurma sürecinden günümüze kadar terazinin iki kefesini oluşturan kadın ve erkeği düşündüğümüzde ağırlık her zaman erkekten yana olmuştur. Vatandaşlık statüsü noktasında Türk kadını, devletin modernleşen kimliğini dünyaya ilan eden bir kültür göstergesi ve sembolü olarak yeni devlet içerisinde konumlandırılmıştır.²⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlara verilen haklar diğer ülkelere örnek olmuş ancak "*gazinin devrimlerine hayran olan Afganistan kralı Amanullah Han yalnızca kadın haklarının benzerini ülkesinde yapmaya kalkışınca tahtını yitirmiştir*"²⁹⁸

Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türk kadınına verilen haklar ve kadının toplumsal statüsündeki değişim, çeşitli ülkelerin baskınlarında da haber konusu yapılmıştır. Örneğin Avustralya gazetesi The Sdney Morning Herald, Mustafa Kemal'in kadınlara, annelerinin hayal bile edemeyecekleri özgürlükler tanıdığını yazmıştır. Haberde kadınlara verilen seçilme hakkı ile birlikte 17 kadın milletvekilinin meclise girdiğini, istatistiklere göre oy verme hakkından Türk kadınının %80 oranında istifade ettiğini, %20'lik bölümün ise "*gönüllü hapisaneleri*" olan haremlelerinden ayrılmak istemeyen köylü ve yaşlı kadınlardan oluştuğu yorumu yapılmıştır. Kaç göç çerçevesinde yaşanan haremlik selamlık uygulamasına yönelik toplumsal hayata ilişkin 1925'e kadar İstanbul'daki tramvaylarda, trenlerde ve vapurlarda birkaç perdeli kadınlara özel bölüm olduğunu, bu bölümlerin tamamen boş olsa bile hiçbir erkeğin bu kırmızı perdelerin arkasına geçemediğine değinilmiştir. Fotoğraf çekilmek için eşinden veya babasından izin almak zorunda olan Türk kadınının, reformlar sonrası fotoğrafçılık mesleğini

²⁹⁶ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş. İstanbul, 1993, s. 144.

²⁹⁷ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 126.

²⁹⁸ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa Basım, 6. Baskı, İstanbul, 2008, s. 1.

yapabilmesinin yanı sıra gazetede fotoğraflarının da yayımlanabildiğine iskelet edilmiştir. Muhafazakarların muhalefetine rağmen Keriman Ece'nin 1930 yılında ilk Türkiye güzeli seçildiğine değinilen haberde, kapalı ev hayatında yaşayan Türk kadınının cemiyet hayatında dans ve spor bilmediği için, İstanbul'da açılan sayısız dans kurslarına, 1930 yılında açılan bale okuluna ilgi göstermeye başladığı da anlatılmıştır. Yine 1926 yılına kadar belirli günlerde sinema ve tiyatroya gidebilen kadınların bu tarihten sonra istedikleri gün temsilleri izleyebildikleri ifade edilmiştir.²⁹⁹

Öte yandan gazetenin gözlemleyerek okurlarına duyurduğu Türk kadınının elde ettiği bu hakların toplumsal alanda yürürlüğe girmesi kolay olmamış çok sancılı ve çetrefil süreçler yaşanmıştır. Egemenliğin millete ait olduğu devlet düzeninde vatandaşlık kavramının en önemli merhalesi sayılan seçme ve seçilme konusundaki eşitlik, Türk basınında mizah konusu yapılmıştır. Son Posta gazetesi, İstanbul'un tarihi şahsiyetlerinden biri olan Pazar Ola Hasan Bey üzerinden gündeme dair mesajlarını ve eleştirilerini okurlarıyla paylaşmıştır. Tramvayda kadınlara özel yere oturmak isteyen Hasan Bey'e, kadınlardan biri itiraz edince, Hasan Bey "*hani siz bizimle müsaviydiniz? Belediye azası oluyorsunuz, mebus olacaksınız*" sorusunu yöneltmiş, kadın ise soru karşısında kadın ve erkeğin eşitliğine inanmadığını belirtmiştir.

Görsel 11: Pazar Ola Hasan Bey: Kadın Erkek Eşit midir?

(Kaynak: *Son Posta*, 18 Ağustos 1930, s. 2.)

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın olumsuz etkilerinin gündelik hayata giderek artan şekilde yansımalarının yarattığı sıkıntı ortamında oklar kadınlara yöneltilmiştir. The New York Times, Türk Parlamentosu'nun kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanıyan; kadınların belediye meclis üyesi ve belediye başkanı olarak görev yapmalarını sağlayan yasayı kabul ettiğini, Milliyet gazetesi haberine dayanarak

²⁹⁹ "A New Life, For Turkish Women", *The Sydney Morning Herald*, 16 August 1938, Page. 2.

duyurmuştur. Gazete ayrıca, 1932'de hükümetin, kadınlara parlamentoda yer alabilme hakkının verilmesinin de düşünüldüğünü bildirmiştir. The New York Times, Türk kadınındaki yeteneğin ülkenin ilerlemesindeki en önemli faktör olarak nitelendirildiğini, oy kullanma hakkının kadınlara verilmesiyle, eski rejimin zorbalığının, cehaletinin son kalıntılarının silineceği yorumunda bulunmuştur.³⁰⁰

Kadınların 1930 yılında yapılan Belediye Seçimleri'nde yer alması, erkeklerin tepkilerini beraberinde getirmiştir. Polislikten mebusluğa erkeklerle boy ölçüşmeye kalkışan kadınların yol vergisini de ödemeleri gerektiği, neden bazı vergilerden kadınların muaf tutuldukları sorgulanmıştır. “*Her erkek 5 lira verecek yahut yol inşaatında çalışacak, mademki erkeklerle eşit hukuk iddia ediyorlar, şu hâlde neden askerlik yapmıyorlar, şu yol parasını vermiyorlar, onlar gezmiyorlar mı biraz da kadınlar erkeklerin yükümlülüklerine eşlik etsinler*”³⁰¹ ifadelerinin Cumhuriyet gazetesinde kullanılması ilginçtir.

The New York Times Magazine, batılı fikirlerin, genç kızlara çok daha çabuk ulaştığını ancak eski neslin kendilerine verilen haklardan sersemlediğini belirtirken, Türk kadınındaki değişimi nefes kesen bir mucize ve devrim olarak nitelendirmiştir.³⁰² The New York Times ise Türk Kadını'na verilen hakları feminist devrim olarak nitelendirmiş 40.000 kadının devrimler için Gazi'ye teşekkür ettiği bilgisini okurlarıyla paylaşmıştır.³⁰³

Cumhuriyet rejimi modern Türk kadınına eğitilmiş, erkekle aynı saflarda omuz omuza mücadele veren entelektüel olmasını tasavvur etmiştir. Asri kadınlığın yalnızca dış görünüşle olamayacağı gazete sütunlarına yansımıştır. Cici Anne rumuzuyla Sabiha Sertel, Berlin'de tahsil gören ve yaz tatili için İstanbul'a gelen bir gencin Cumhuriyet gazetesine gönderdiği bir mektubu; yazılanlara katıldığını belirterek aynen yayınlamıştır. Bahsi geçen genç, mektubunda, eskiden yalnızca umumhane kadınları ve evlerinin içindeki kadınların boyandığını, boyanın sokağa düşmediğini ifade etmiştir. Darülfünun kızlarının yüzlerini ve dudaklarını boyadıklarını belirten genç, kadınlar boyanmayı asrileşmek mi zannediyor diye sorarak asri kadının tek meziyetinin güzellik olmadığını belirtmiştir.³⁰⁴

³⁰⁰ “The Turkish Women Get City Vote; Full Rights Planned for 1932”, *The New York Times*, 31 Mart 1930, Page. 12.

³⁰¹ “Kadınlar da Erkekler Gibi Yol Parası Vermeli mi?”, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1930, s. 1.

³⁰² Lucille Saunders, “Turkish Women Now Free Carve Out A New Life”, *The New York Times Magazine*, 22 June 1930, Page. 12.

³⁰³ <https://www.nytimes.com/1932/12/28/archives/40000000-women-thank-gazi-for-turkish-feminist-reforms.html?searchResultPosition=2> *The New York Times*, 28 December 1932, Page.1, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

³⁰⁴ “Boyalı Kadınlar Ne İçin Artıyor?”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1930, s. 2.

Son Posta gazetesinde *Hanım Teyze* mahlasıyla *Kadın ve Kalp İşleri* köşesinde çıkan bir yazıda; kadınların niçin boyandığı ve boyanma ile namus arasında bir alaka olup olmadığı sorularına cevaplar aranmıştır. Yazıda, sokakta, mecliste boyalı ve süslü bir kadın görüldüğünde toplumun bu kadınlardan şüphe etmeye başladığı, ciddi vakur bir kadına süs ve boyanın yakıştırılmadığı belirtilmiştir. Boyanmanın yaşanılan dönemde medeniyetin bir göstergesi gibi kabul edildiği belirtilen yazıda, ancak bazı kadınların aşırıya kaçmasından dolayı hoş gitmeyen ve diğer kadınları da rencide eden durumların yaşanabildiği ifade edilmiştir.³⁰⁵

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, Cumhuriyet toplumunda kamusal alanda erkekler ile eşit muamele görmek isteyen Türk kadını kıyafet ve makyajı bahane edilerek eleştirilmiştir. Ayrıca eşitlik ile nezaket kavramlarına dayalı davranış kalıplarının anlamlarının eğilip bükülmesi gündelik hayatın meselelerinden biri olmuştur. Örneğin tramvaylarda, erkeklerin kadınlara yer vermemesi hadisesi İstanbul Belediye Meclisi'nde tartışmalara yol açmıştır. Kadın belediye azalarından biri, erkeklerin tramvaylarda kadınlara gerekli nezaket ve terbiyeyi göstermediğini, bu nedenle kadınlara yer ayrılması veya başka bir tedbir getirilmesi önerisinde bulunmuş ancak öneri "*medeni bir şehirde tramvaylar da kadınla erkek yeri ayrılmaz!*" ifadeleriyle reddedilmiştir. Bahsedilen konuyu haberleştiren *Vakit* gazetesi yazarı Sacide Mukaddes, kadınlara yer veren erkeklerin de farklı amaçlar taşıdıklarını, yaşlı kadınlar ayakta seyahat ederken genç kadınlara yer verdiklerini belirtmiştir. Sacide Hanım, "*biz erkekten lütuf ve atıfet istemiyoruz hürmet nezaket istemiyoruz, bazı erkeklerden basit ahlak ve terbiye kaidelerine riayet etmelerini istiyoruz*" cümlelerini kullanmıştır.³⁰⁶

Gerçekten de *Akşam* gazetesinde muhabirlik de yapmış olan yazar Hikmet Feridun (Es) anılarında "*tramvay çapkınlıkları*" olarak tanımladığı bazı olaylarda, tramvayın ortasındaki vişne çürüğü perdenin kaldırılmasından sonra erkeklerin tamamen azıttıklarını, tramvayın sarsıntısından istifade ederek çeşitli devrilme numaraları yaptıklarını ve kadın yolcuların tutunduğu sarı demire tutunarak ellerine temas etmeye çalıştıklarını aktarmıştır.. Hikmet Feridun yaz aylarında tramvaylarda sık sık adli vakalarının yaşandığını belirterek, tramvayda önünde oturan bir hanımın ensesini ısırarak bir adamın macerasının bütün gazetelerin birinci sayfalarını günlerce işgal ettiğini anlatmıştır.³⁰⁷

³⁰⁵ "Süs ve Boya Meselesi Kadının Boyanması Namusla Alakadar mı?", *Son Posta*, 20 Kasım 1930, s. 5.

³⁰⁶ "Tramvayda Kadına Yer Verme Meselesi", *Vakit*, 1 Mart 1931, s. 4.

³⁰⁷ H. F. Es, *a.g.e.*, s. 46- 47.

Anlaşılan o ki 1923- 1931 yılları arasında, kadının toplumsal alandaki yerinin, pek değişmemiş kadın- erkek eşitliği küçük bazı istisnalar dışında genel kabul görmemiştir. Nitekim Aralık 1923'te, Erzurum Milletvekili Ziyaettin Bey, vapur ve tramvaylarda kadın ve erkek yolcuları ayıran perdenin kaldırılmasıyla ilgili verdiği soru önergesi üzerine yapılan konuşmalar buna örnektir. Ziyaettin Bey önergesinde “*Müslümanları, Ermeni, Yahudi ve Rumlarla karışık diz dize, sine sineye yakından temas ettirmenin siyasi, ahlaki, toplumsal ne gibi bir faydası olduğunu ve bu emrin kim tarafından verildiğini*”³⁰⁸ sormuştur. TBMM genel kurulunda önergeyi cevaplayan İç İşleri Bakanı Kütahya Vekili Ferit Bey (Ahmet Ferit Tek) uygulamanın “*İstanbul Sağlık Müdürlüğü'nün 8 Aralık 1923 tarihli raporu gereğince hijyen gerekçesiyle*” getirildiğini, perde kaldırılrsa da kadınlar ve erkeklerin eskiden olduğu gibi ayrı yerlerde oturduklarını belirtmişse de, Ziyaettin Bey, eleştirisinin dozunu arttırmış, “*memlekette hükümet yok mu memleket anarşi halinde mi?*” cümleleriyle hükümeti, polisin keyfi uygulamalarından habersiz olmakla itham etmiş ve meclisteki tansiyon yükselmiştir. Ziyaettin Bey cümlelerinin devamında, yeniliğin ülkenin her tarafında güvenliği sağlamak, demiryolu yaptırmak, eğitim , sanayi, iktisatla halkın refah seviyesini yükseltmekle sağlanabileceğini, medeniyetin ölçüsünün kadınların serbestliği ve açıklığı olmadığını dile getirmiştir. Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise (Abdullah Hilmi Tunalı) onun konuşmalarına, “*Allah haya perdelerini kaldırmaktan masun buyursun*”³⁰⁹ cümleleri ile tepki göstermiştir.

Görüldüğü üzere memleketin kurtarılması çalışmalarında ayrımcılık yapmayan erkek egemen meclis, demokratik bir cumhuriyet rejimi arzulanan yeni devlet çatısı altında kadınların vapurlarda ve tramvaylarda nerede oturacaklarına dahi karar verme ihtiyacını hissetmiştir. Bu şartlar altında kadının kamusal alanda görünürlüğünün artması, kaç- göç olgusunun son bulması, kadının serbest hareket ölçüsünün de ne olduğunun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin erkek arkadaşları ile sinemaya ya da kır eğlencesine giden kızlar; ya *erkekleşmiş kızlar* olarak yaftalanmış ya da erkekleri baştan çıkarma niyetleriyle hareket ettikleri düşünülmüştür. Son Posta gazetesi, okurlarına bu kızların amaçlarının yalnızca erkek yaşlıları gibi eğlenmek olduğunu anlatılmıştır.³¹⁰

Son Posta gazetesinde düzenlenen bir anket çalışması ile kadınların iş hayatındaki yeri, erkelerin ve kadınların bakış açılarıyla tespit edilmeye, toplumun nabzı tutulmaya çalışılmıştır. Türk kadınının çalışma hayatında beş on senedir faaliyet gösterdiği, ancak

³⁰⁸ BCA., 30-10-0/6-34-12, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 26 Aralık 1923.

³⁰⁹ TBMM Zabıt Tutanakları, Dönem 2, Toplantı 84, Cilt. 5, Tarih: 16 Ocak 1924, s. 137-139.

³¹⁰ “Erkekleşmiş Kızlar Hangileridir?”, *Son Posta*, 19 Ağustos 1930, s. 5.

hala iş hayatını benimseyemediği ifade edilmiştir. Çalışmayı zaruri olarak kabul eden kadının gözünün evde ve evlenmekte olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında ise dönemin koşulları hatırlatılarak ekonomik ve toplumsal hayat kadını gündün güne üretim hayatına attığı, iktisadi zaruretlerin kadının evde tıkilıp kalmasına izin vermediği, istesin veya istemesin kadının işe gitmeye mecbur olduğu belirtilmiştir. Erkelere; siz cevap veriniz evlendikten sonra karınızın çalışmasına taraftar mısınız, kadınlara da siz cevap veriniz evlendikten sonra da çalışmaya razı olur musunuz soruları yöneltilmiştir.³¹¹

1931 yılına gelindiğinde evliliklerin azalması, basını sorunun nedenlerini araştırmaya yönelmiştir. Akşam gazetesinin “*İzdivaçlar Neden Azalıyor*” ismini taşıyan yazı dizisinde, İstanbul’un toplumsal alanda seçkin ve tanınmış kadınlarına görüşleri sorulmuştur. Edebiyat dünyasında önemli bir yeri olan ve aynı zamanda İstanbul Kız Lisesi Edebiyat Öğretmeni olarak görev yapan Halide Nusret Hanım (Zorlutuna) çalışan bir kadın olmasına karşılık, aile saadeti için kadının hariçte çalışmaması gerektiği görüşündedir. Evliliklerin azalmasının sebebinin iktisadi sebepler ve geçinme zorluğu olduğunu belirten Halide Nusret Hanım, birçok erkeğin kendi kazancıyla aile geçindirmek cesaretini gösteremediğini, işin ahlaki boyutuna gelince de gençlerde aile oluşturacak çocuk yetiştirecek hislerin azaldığını, geçimi yerinde olanların evlenmek yerine serbest yaşamak istediğini ifade etmiştir. İktisadi zorluğun sınırları bozduğunu, geçimsizliğe ve kavgalara sebep olduğunu, kadının da erkek gibi çalışması durumunda erkeğin evde rahatı bulamadığını, çünkü çalışan kadının da asabının bozuk olduğuna değinmiştir. Halide Nusret, kadın evinde otursun çocuğunu yetiştirsin. Hiç kimse bir çocuğu şefkatli bir anne gibi yetiştiremez, çalışmaya mecbur olan kadın fazla bir karakter ve terbiye almalıdır ki asabı bozulmadan çalışsın, maddi olarak evine yardım etsin ifadelerini kullanmıştır. Halide Hanım’ın buhranın ve geçinme zorluğunun toplumsal ve ruhsal hayata etkilerine değinirken çalışan bir kadın olarak, kadını çalışma hayatının dışında tutmayı çalışması, kadına iyi bir eş iyi bir anne rolünü biçmesi de hayli ilginç bir durum olmuştur.³¹²

Diğer yandan çalışmayan ancak modern hayatın lükslerini de yaşamak isteyen kadınlar mühlik kadınlar olarak görülmüştür. Nitekim TBMM genel kurulunda 1932 Maarif Vekaleti Bütçesi görüşmeleri yapılırken söz alan Elâzığ Milletvekili Fazıl Ahmet Bey’in (Aykaç) tasarrufun önemini vurgulayan konuşması esnasında Türk kadınının

³¹¹ “Kariler Size Soruyoruz: Kadının Yeri Ev midir, Yoksa İş midir?”, *Son Posta*, 10 Aralık 1930, s. 5.

³¹² “İzdivaçlar Neden Azalıyor? Ailenin Saadeti İçin Kadının Hariçte Çalışmaması Lazımdır”, *Akşam*, 16 Şubat 1931, s. 1.

terbiyesindeki eksikliklere ilişkin sözleri, gazete sütunlarına yansımış ve infiale neden olmuştur. Türk kadınının vitrin haline geldiğini belirten Fazıl Bey, “*kadın ve kızlarımıza verdiğimiz terbiye, cici bici terbiyesi mahiyetindedir. Bu kısım, terbiyenin gıda mahiyetinde, doyuran mahiyette olan kısmı, değil, bonbon ve çerez mahiyetinde olan kısım ki bugün bizim bünyemize musallat olmuştur. Yani bu evsaf içindeki kadın yalnız müstehlik olmaktan çıkmış, mühlik bir hal almıştır*” ifadelerini kullanmıştır. Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, Fazıl Bey’in sözlerine karşılık, mühlik ifadesinin yalnızca kadınlara mı yoksa tüm halka mı sarf edildiğini öğrenmek istemiştir. Fazıl Bey sözlerinin yanlış anlaşılması gerektiğini belirtmiş, amacının kesinlikle Türk kadınlarının ilim, irfan ve hürriyet yolunda başarı hamlelerini kırmak olmadığını aksine olgunlaşmalarını istediğini ifade etmiştir.³¹³

Türk Kadın Birliği üyelerinden Seniha Rauf Hanım da Fazıl Bey’in sözlerine birlik adına tepki göstermiştir. Seniha Hanım, yukarıda bahsi geçen sözlerin geneli kapsamasını, iş sahasına girmeyen kadınlara hitaben mühlik ifadesinin kullanılmasını doğru bulmadığını ifade ederek;

“Evinin idaresi, çocuklarının terbiyesi ile meşgul olan kocasının getirdiği şeyleri kullanan, çiyi pişiren, biçilmemiş bir kumaşı diken bir kadına nasıl (müstehlik) tüketici denebilir bilakis bu kadın tipi de iş hayatındaki kadın kadar müstahsil (üretici) ve yaptığı da üretimdir demiştir. Sadece tüketen zengin kadınlara gelince bu kadınların sarfettiği paralar dahilinde kalıyorsa bunlar da bir zarar değildir. Bu sarfedilen paralarla terziler, kunduracılar, fabrikalar işliyor ve bir iktisadi hareket oluyor. Bu suretle birçok kimler geçiniyor. Fazıl Bey “Mühlik” kelimesini hangi manada hangi fikirle söyledi bilinmez ama kendisi muhtemel münasebetsiz kadınlar görmüştür ancak genelleme yapmasını doğru bulmuyorum. Benim temas ettiğim genç kızlar faziletli insanlar mümkün olduğu kadar iyi çalışıyorlar” ifadelerini kullanmıştır.³¹⁴

Fazıl Bey’in ifade etmek istediği aslında Cumhuriyet’in oluşturmaya çalıştığı asri ve süslü kadın profilidir. 1930’lu yılların koşullarında toplum, süslenen kadına Zafer Toprak’ın da ifade ettiği üzere; *fahişe, sermaye, alüfte* gözüyle yaklaşmıştır. Yazar Saadettin Rıza yazmış olduğu “*Sokak ve Çayır Kızları*” yazısında Beykoz çayırlarında, sinema ve dansinglerde gönül eğleyen, kendileri ile ciddi ilişki kurmak isteyen biçare erkekleri ezmekten haz duyan, ahlak yoksunu kızlar mesajı ile eğlence mekanlarında bulunan kadınlara toplumun bakış açısını yansıtmıştır.³¹⁵

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 4, Toplantı 70, Cilt. 9, Tarih: 25 Haziran 1932, s. 319.

³¹⁴ “Kadına Müstehlik Demek Doğru Olmaz. Seniha Hanım, Kadın İktisadi Hayatın Yardımcısıdır Diyor”, 29 Haziran 1932, *Son Posta*, s. 1, 8.

³¹⁵ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, s. 279- 280.

Son Posta gazetesi sütunlarına, dönemin Beden Terbiyesi Başmüfettişi görevinde bulunan Selim Sırrı (Tarcan) Bey'in gençlerin yetiştirilmesindeki terbiye kusurları hakkındaki görüşlerini taşımıştır. Selim Sırrı Bey; “genç kızları yeterince şahsiyetli bulmadığını, kızların sinema artistlerini taklit etmeye, onlara benzemeye çalışmalarını hiç tasvip etmediğini, genç erkeklerin ise yeterince okumadığını, yorulmadan terlemeden bir baltaya sahip olmaya çalıştıklarını, annelerin babaların çocuklarının terbiyesi ile yeterince meşgul olmadığını, evliliğin kızların çalışmasına mâni olmayacağını” dile getirmiştir³¹⁶

Kamuoyunda yer alan kadınlara yönelik tüm bu olumsuz düşüncelere karşılık, İsviçre'den alınan Medeni Kanun, hukuksal olarak Türk kadınına toplumda hak ettiği yeri sağlamıştır. Kanun, Türk kadınına tek eşlilik, erkek gibi boşanma hakkı verilmesi gibi daha önce hiç tanınmayan haklar tanımış, böylelikle evlilik kurumunda kadın-erkek eşitliğini sağlamıştır. Ne var ki verilen haklar toplum nezdinde ve kamusal alanda kanunun gerektirdiği karşılığı tam anlamıyla bulamamıştır. Medeni Kanun çok eşliliği yalnızca yasa dışı kılmıştır. Parasal anlamda gücü yeten çiftçiler ikinci bir kadını evlerine almaya, evlenmeksizin ondan çocuk yaparak, bu çocukları nüfuslarına geçirmeye³¹⁷ devam etmişlerdir. Kadın erkek arasında dönem itibariyle iş hayatında eşitliği görmek mümkün olmamıştır. Kadın, kocasının izni dahilinde³¹⁸ çalışma hayatına dahil olabilmıştır. Ulu önderin CHP Dördüncü Kongresinde yer alan konuşmasında “sosyal ve kültürel alanda yapılan çalışmalar ile kadın erkek eşitliği sağlandı modern Türk sosyetesini oluşturdu”³¹⁹ saptaması tüm uğraşılara rağmen her alanda uygulamaya girememiştir.³²⁰

Türk kadınına, ulusal ve uluslararası mecralarda daha fazla görünür kılmak için, Türk kadınlarına rejimin bayraktarlığı rolünü biçen 1930'lu yıllara damgasını vuran güzellik yarışmaları, medeniyet ile fetişizmin çarpıştığı arena haline gelmiştir. Feroz Ahmed, “güzellik yarışmalarının kent alt orta sınıfının iffet taslamasını zayıflatmak ve bu sınıftan kadınlar arasında bir güven duygusu yaratmak için düşünüldüğünü, bu tür

³¹⁶ “Kızlarımızın Kusurları Nelerdir?”, *Son Posta*, 7 Aralık 1931, s. 1, 7.

³¹⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2000, s. 281-282.

³¹⁸ Mustafa Şahin, “The New York Times’ın Gözünden Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Sosyal Hayat”, *Journal of Human Sciences (Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi)*, Cilt. 13, Sayı: 3, 2016, s. 4749.

³¹⁹ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, <http://hdl.handle.net/11543/852> s. 15, (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021).

³²⁰ Kadına, ancak kocasının izni dahilinde çalışma olanağı tanıyan, 17 Şubat 1926 tarihli 743 Sayılı Medeni Kanun’un 159. Maddesi, 29 Kasım 1990 tarihinde anayasa mahkemesi tarafından iptal edildi. 14 Nisan 1990 tarihinde maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvuran bir kadının başvurusu sonrası mahkeme, bu maddeyi, anayasanın 10. Maddesinde yer alan eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2023).

etkinliklere yalnızca okula giden, evlenmemiş kızların, küçük kamu görevlilerinin kızlarının katılmalarına izin verildiğini”³²¹ ifade etmiştir.

İlk güzellik yarışması 1929 yılında Cumhuriyet gazetesi tarafından düzenlenmiştir. Gazete, 15 yaşını geçen, yüz ve endam güzelliğine sahip, namuslu her Türk kızının yarışmaya katılabileceğini belirtmiş, ırk, din, mezhep farkı gözetilmediğini, ancak bar kadınlarının yarışmaya katılamayacağını duyurmuştur. Yarışmaya katılmak isteyen adayların yüzlerini gösteren bir fotoğrafını 25 Mart’a kadar gazeteye göndermeleri istenmiştir.³²² Gazeteye fotoğraf gönderen tüm adayların fotoğrafları, her gün gazetenin ilk sayfasında yayınlanmaya başlanmıştır. Gazetede, aday belirleme döneminde birinci sayfada sürekli olarak Türk kızlarına çağrıda bulunulmuş ve güzellik yarışmasına katılımın milli bir görev olduğu hatırlatılmıştır. Gazete bu tip yarışmaları millet ve memleket adına masrafsız propaganda olarak tanımlamıştır. Hicran Hanım, ilk yarışmada birinci seçilmiş ancak daha önce evlilik yaptığı anlaşılınca kraliçe ilan edilmemiştir.³²³ Bu nedenle yarışmayı ikinci seçilen Feriha Tevfik Hanım kazanmıştır. Cumhuriyet gazetesi, *“ilk güzellik kraliçesi Feriha Hanım’ın resimlerinin Amerika gazetelerinde yayınlanmasının ülke adına büyük bir propaganda olduğunu, Türkleri zenci, sarı veya kırmızı ırktan zanneden sürü sürü Amerikalılar, kendileri kadar beyaz ve güzel olduğumuzu Feriha Hanım’ın resimlerinden anladılar”*³²⁴ ifadelerini gururlanarak kullanmıştır. The New York Times gazetesi de, bu görüşü doğrular nitelikte bir makale yayınlamıştır. Makalede, elli kişilik jürinin ünlü oyuncu ve senarist Anita Loss’un da belirtmiş olduğu gibi sarışınları tercih ettiği belirtilmiştir. Makalede eskiden yalnızca Bedia Muvahhit Hanım’ın tiyatro sahnesine çıkmaya cesaret edebildiği Türk kadınlarının şimdilerde gazetelerde süslenerek yer aldığı ifade edilmiştir. Ancak gazete Türk kadınının bu dönemde başka meseleler ile uğraştığını, kadınların sivil polis olma isteğinin valilik tarafından reddedildiğini Kadınlar Birliği başkanı Lütfiye Bekir Hanım’ın bu durumu protesto bilgisini de vermiştir.³²⁵

Kraliçeliğinin tescillenmesi zaman alan ilk kraliçe Feriha (Tevfik) Hanım, başvuru süresi dolduğu için uluslararası yarışmaya katılamamıştır. 1930 yılına gelindiğinde, Amerika’nın Teksas eyaleti Galveston şehrinde düzenlenen Kâinat

³²¹ F. Ahmed, *a.g.e.*, s. 127.

³²² “En Güzel Türk Kızı Kimdir?”, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1929, s. 1.

³²³ “Hicran Hanım Kocasından Ayrılıyor İlk Müsabakanın Birincisi Söz Dinlemiyormuş”, *Son Posta*, 14 Mart 1931, s. 1.

³²⁴ “Güzeller Sizi Milli Vazifenizi İfaya Davet Ediyoruz”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1929, s. 1, 4.

³²⁵ “Turkey, Too, Choses Queen Of Beauty”, *The New York Times*, 22 September 1929, Page. 6.

Güzelliği Yarışması'na gönderilmiştir. Feriha Hanım, Amerika'da düzenlenen yarışmaya gitmiş ancak dönüşünde Vakit gazetesi muhabirine verdiği beyanatta çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur. Feriha Hanım kadın simsarlarının genç kızları toplayarak bu yarışmalarda teşhir ettiklerini, bu nedenle yarışmayı protesto ederek, Türkiye adına podyuma çıkmadığını belirtmiştir. İstanbul'da üç yüz milyon lira sermaye sahibi bir Yahudi'nin bu tür işlerle meşgul olduğu imasını da cümlelerine eklemiştir. Dünya Ekonomik Buhranı ve halkın tasarrufa özendirildiği bir dönemde güzellik yarışmaları için yapılan harcamaların halk tarafından müsriflik olarak anlaşılmasını önlemek amacıyla olsa gerek, Cumhuriyet gazetesi; Feriha Hanım'ın güzellik yarışması balosunda giymiş olduğu kıyafetin Mel Margaret Terzihanesi'nde yapıldığını, kıyafette kullanılan kumaş, iplik, hatta elbisenin yakasındaki işlemlerin bile her şeyiyle yerli mamul kullanılarak dikildiğini okuyucularıyla paylaşma ihtiyacını hissetmiştir.³²⁶

Buhranın etkisinin sürdüğü diğer yıllarda da yılın güzeli seçilmeye devam edilmiş, 1930 yılının güzeli Mübeccel Namık Hanım olmuştur. Yunus Nadi köşe yazısında “güzelliğin utanılacak bir şey olmadığını belirtirken, inkılâpçı Türkiye'nin diğer ülkelerden bu konuda da geri kalmaması gerektiğini düşündük” ifadelerine yer vermiştir.³²⁷ 1931 yılının güzellik kraliçesi ise İstanbul Büyükdere İlk Mektebi'nde öğretmenlik yapan Naşide Saffet Hanım olmuştur.³²⁸ Yabancı basın Türkiye'de düzenlenen güzellik müsabakalarına başlangıcından itibaren ilgi göstermiştir. The New York Times, Saffet Hanım'ın devlet memuru olarak yarışmaya katılmasının yasak olduğunu, bu nedenle öğretmenlik mesleğini kaybetmesinin yanı sıra aynı zamanda 1000 Türk lirası (yaklaşık 540 dolar) tutarında ağır bir para cezası ödemek zorunda kalacağını yazmıştır.³²⁹ Son Posta gazetesi, Naşide Hanım'ın öğretmenliği ve yarışmalara katılıp-katılmayacağı tartışmalarında; “Güzellik müsabakaları dünyanın hiçbir yerinde milli bir mesele olmamıştır...Bu müsabakalar birer eğlencedir ve bizden maada herkes işin alayındadır. Bir ticaret işi olmaktan başka bir manası olmayan ve bir eğlenceden ibaret bulunan bir müsabakayı milli bir mesele addetmek gülünç bir şeydir. Bu gülünç mevkie düşmekten kendimizi korumalıyız” ifadelerini kullanmıştır.³³⁰

³²⁶ “Feriha Tefvik Hanım'ın Elbisesi”, *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1930, s. 2.

³²⁷ Yunus Nadi, “Güzellik Ayıp Bir Şey Değildir. “Kraliçe Dün İntihap Edildi”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1930, s. 1.

³²⁸ “Naşide Saffet H. 931 Kraliçesi Oldu”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1931, s. 1.

³²⁹ “Turkish Beauty Assailed”, *The New York Times*, 23 Ocak 1931, Page. 15.

³³⁰ “Güzellik Münakaşalarına Dair”, *Son Posta*, 26 Ocak 1931, s. 6.

Akşam gazetesinin 1931 yılına ait bir nüshasında yayınlanan Fransa'da gerçekleşen güzellik yarışmalarına ilişkin bir haberde, yarışmaya katılan ülkelerin azalmasının nedeni olarak Dünya Ekonomik Buhranı gösterilmiştir. 1930 yılında yirmi, 1931 yılında ise on altı ülkenin yarışmaya katılımından bahsedilmiştir. On altı ülke arasında bulunan Türkiye'yi 1931 yılında Naşide Saffet Hanım temsil etmiştir. Akşam gazetesi bahsi geçen haberde, “*iktisadi buhran Avrupa güzellik kraliçesini intihabı sahasında bile etkisini hissettirdi. Geçen sene bütün kraliçeler müsabakadan sonra Nice ve Cannes'a götürüldükleri halde bu sene çok masraf olmaması için kraliçelerin en çok oy alan sekizi Nice'e götürüldü ve burada birkaç gün kaldıktan sonra daha ucuz olan Cezayir'e gönderildiler. Cezayir'e giden 8 kraliçe arasında Naşide Saffet Hanım da vardır. Kraliçeler, Cezayir'de bir hafta kalacaklardır*”³³¹ ifadelerine yer verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin öncülüğünü yaptığı güzellik yarışmalarına Vakit gazetesi, farklı bir boyut kazandırmıştır. Gazetenin 1931 yılında düzenlemiş olduğu “En Güzel Bacaklı Kadın” yarışması modernitenin marjinal sınırlarını zorlamış, adeta kadın teşhirini beraberinde getirmiştir. Türk kadını, Cumhuriyet rejiminde iktisadi, siyasi, ilmi bütün alanlarda yer alması hedeflenirken aksine kendisini, cinsiyetçi bir yaklaşımla “güzellik” kıstasına hapsedilmiş bulmuştur.

Gazetede yayınlanan ilanda Taksim Tünel'deki Foto Süreya işaret edilerek adayların orada istenilen ebat ve şekilde fotoğraf çektirebilecekleri belirtilmiştir. Yarışmaya farklı şehirlerden katılacaklar için ise detaylı bacak resimleri verilerek okuyucular yarışmaya yönlendirilmiştir.³³²

Görsel 12: Vakit Gazetesinin Açmış Olduğu En Güzel Bacaklı Kadın Yarışması Çağrısı
(Kaynak: *Vakit*, 20 Ocak 1931, s.1.)

³³¹ “Güzellik Kraliçeleri”, *Akşam*, 15 Şubat 1931, s. 5.

³³² “En Güzel Bacaklı Kadın”, *Vakit*, 20 Ocak 1931, s. 1-2.

1932 yılında ise Keriman Halis'in (Ece) dünya güzeli seçilmesi Cumhuriyet gazetesinde “*Keriman Hanım, boyasız yüzü, masum güzelliği, kibar hali, emsalsiz endamı ile şark ve garp güzelliklerini mecz etmiştir*” ifadeleri ile duyurulmuştur. Ancak durumdan rahatsız olan ve buhran yıllarında bu yarışmaların gereksiz olduğunu düşünen Türk ulusunun kutsallarına dokunulduğunu belirten muhafazakâr sesler çıkmaya başlamıştır. Mizah Dergisi Köroğlu, “*Güzellik Müsabakasının İç Yüzü*” başlığı ile, baş sayfasına taşıdığı haberinde oldukça ağır ithamlarda bulunmuş; “*baldır, bacak, göğüs, gerdan mostrası şerefine, çekin kafaları, çekin paraları, ama yalnız bu pis işe Milli bir renk vermeyin. Topunuzu destan ederim ha!*” cümlelerini kullanmıştır.³³³

Görsel 13: Güzellik Müsabakasının İç Yüzü

(Kaynak: *Yeni Köroğlu*, 15 Şubat 1933, s. 1.)

Güzellik müsabakalarını başlatan Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir haber, yarışmaların aldığı boyutun gazeteyi bile tereddüde düşürdüğü anlaşılmaktadır. Cumhuriyet gazetesi, Akşam gazetesinde çıkan; “*Bizi Tanısınlar Diye*” başlıklı yazıdan şu cümleleri sütunlarına taşımıştır:

“*Avrupa'ya bizi görsünler, bizi takdir etsinler, ismimiz duyulsun, Türkiye tanınsın diye her sene bir güzellik kraliçesi gönderdikçe Avrupa gazetelerinin aleyhimizde yazdıkları yazıları hatırlarım. Aleyhimizdeki bu neşriyatın sebebi körü körüne bir Türk garazkârlığından ziyade, Türkiye'yi tanımamaktan ileri geliyor. Nasıl tanınsınlar? Bir memleketten gelen güzelin resimlerine bakarak o memleketi tanımak mümkün olur mu? Avrupa'ya her sene bir güzel kız göndereceğimize, her sene bir alim, bir ressam, bir musikişinas, bir Türk romancısı, bir Türk tayyarecisi, hülâsa Türk'ün fikri ve içtimai terakkisini gösterecek bir eser göndersek daha iyi olmaz mı? Medeniyet aleminin fikir sahasındaki müsabakalarına hiç karışmıyoruz güzellikle işe başladık...Bu işin kolay tarafı, fakat yüzümüzü ağartmaz*” Cumhuriyet gazetesi bu cümlelere “*doğru söze ne denir*”.³³⁴

³³³ “Güzellik Müsabakasının İç Yüzü”, *Köroğlu*, Yıl: 5, No: 502, 15 Şubat 1933, s. 1.

³³⁴ “Hem Nalına Hem Mihnına: Kendimizi Tanıtmak İçin”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1931, s. 3.

Vatan gazetesinde İngiltere Güzellik Kraliçesi seçilen Mis Mod Hol'un kraliçelikten mahkûmiyete giden hayat hikayesinin haberleştirilerek verilmesi, genç kızlara adeta bu tip yarışmaların kötü sonuçlar verebileceğini anlatan ders niteliği taşımaktadır. Gazetenin aktardığı haberde Mis Mod Hol, çalıştığı mağazadan birkaç kat elbise çalmış, üç ay hapse mahkûmiyetten sonra serbest bırakılmıştır. Babası, kızının 50.000 kişi arasından seçildikten sonra, aldığı sinema ve evlilik teklifleri karşısında baştan çıktığını, güzel görünmek için bu kötü işi yaptığını belirterek İngiliz toplumundan kızının affını istemiştir.³³⁵

Gerçekten de güzellik kraliçe seçilmek, meşhur ve zengin olmak, Türk kızları için bir ideal haline gelmiş, İstanbul bu noktada genç kızlar için cazibe noktası oluşturmuştur. Genç kızlar bu hayallerine ulaşabilmek için evden kaçma noktasına kadar işi ilerletmişlerdir. Akşam gazetesinde yayınlanan bir haberde Manisa'dan, İstanbul'a kaçan 17 yaşındaki Zeliha ve Leman isimdeki iki genç kızın haberleri yer almıştır. Kızlar zabıta tarafından yakalandıkları vakit, ifadelerinde kaçma nedenlerini *“biz bu hayattan bıktık!.. Bütün gayemiz artist olmaktır.. Birçok artistlere mektup yazdık resimlerimizi gönderdik: yıldız olabilirsiniz dediler, biz de Hollywood'a kaçmaya karar verdik ne çare ki bizi burada yakaladılar”* şeklinde açıklamışlardır. Kamuoyuna verilen bilgide, kızların yanlarında birçok artiste ait resim ve mektubun bulunduğu, kızlardan birinin birkaç defa Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi doktoru Mazhar Osman Bey tarafından tedavi edildiği belirtilmiştir.³³⁶

³³⁵ “Hırsız Güzellik Kraliçesi”, *Vakit*, 23 Ocak 1930, s. 1

³³⁶ “Yıldız Olmak İstemişler”, *Akşam*, 19 Şubat 1932, s. 1.

BÖLÜM 3

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE ve İSTANBUL'A ETKİSİ

3.1. Osmanlı Devleti Ekonomisinden Cumhuriyete Kalan Ekonomik Miraslar

Fransa'nın 19. yüzyıldaki önemli bir siyaset adamı ve tarihçisi olan François Guizot, Tanzimat Dönemi'nin baş mimarı olan Mustafa Reşit Paşa hakkında *“ülkesinde girdiği hareketin başarıya ulaşması için en gerekli niteliklerden birinden yoksundu. Türkiye'de güçlü bir reformcu olamayacak kadar az Türk'tü, Avrupa diplomatı oldu”* ifadelerini kullanmıştır.³³⁷ Bu sözler, Osmanlı Devleti'nin Lale Devri ile başlayan Batı politikasının kısa bir özeti olarak kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ise Osmanlı bürokratlarının aksine, batılıları tatmin amacıyla ıslahatlar yapmak yerine çağdaş ve tam bağımsız bir ülke olabilmek adına siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel reformları araç olarak görmüştür.

Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlı olma süreci kapitülasyonlar ile başlamıştır. Halil İnalçık, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tanınmasının mali ve ekonomik iki nedeni olduğunu belirterek bu nedenleri; Osmanlı topraklarından transit geçen ve ülkeden ihraç edilen mallardan vergi alarak hazineye gelir sağlamak ve Osmanlıların kendi emniyet ve çıkarlarını korumak gayesiyle batı devletlerine imtiyazlar vermek ve bu devletlerinden birini diğerine karşı kullanmak olarak açıklamıştır.³³⁸ Başlangıçta mütekelilik esasına dayalı olarak tanınan ayrıcalıkların, kapsamı giderek artmış ve Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi için gerekli Avrupa desteğini sağlamak için bir ön şart daha doğru ifadeyle dayatma haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tam kapsamlı olarak Fransa'ya tanımış olduğu ayrıcalıklar daha sonra diğer Avrupa ülkelerine de bahşedilmiştir. 15. yüzyıl sonlarında başlayan sömürgecilikle hâkimiyetini dünya ölçeğinde yaygınlaştırmaya çabalayan Avrupa Devletleri, izlemiş oldukları merkantalist politikalarla, sanayi devriminin temellerini atmış, denizaşırı sömürge imparatorlukları sayesinde de emperyalizm dönemini başlatmışlardır. Bu bağlamda sömürge haline getirilmek istenen hedef ülkelerden biri olan Osmanlı Devleti de emperyalist yayılmanın araçları olan kapitülasyon, borçlandırma ve diğer birçok vasıta ile açık pazar ve yarı sömürge durumuna düşürülmüştür.³³⁹

³³⁷ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 13.

³³⁸ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1983, s. 2.

³³⁹ A. İ. Bağış, *a.g.e.*, s. 16.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi savaş öncesinde Düyun-u Umumiye İdaresi'nin dolayısıyla Avrupalı güçlerin denetimi altına girmiştir. 1840'lı yıllardan itibaren Galata Bankerleri'ne borçlanan, Kırım Savaşı masraflarını karşılamakta zorlanan Osmanlı Devleti 4 Ağustos 1854'te Sultan Abdülmecit'in ilan etmiş olduğu fermanla İngiltere'den 3 Milyon sterlinlik bir borç alımına gitmiştir.³⁴⁰ Böylece Kırım Savaşı sırasında ilk defa alınan borçlar, giderek sürekli hale gelmiş 1854- 1875 yılları arasında 16 kez³⁴¹ borçlanma gerçekleşmiştir. Bu borçlar cari harcamalara, sarayların yapımına, donanma kurulmasına ve bürokrasinin maaşına harcanmış, ekonomiyi canlandıracak yatırımlar yapılamamıştır. 1875 yılına gelindiğinde devletin dış borcu 200 milyon sterline yaklaşmıştır. Ana para ve faiz ödemeleri ise 11 milyon sterlindir.³⁴² Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında ilan ettiği moratoryumda şüphesiz Viyana borsasında patlak veren ve tüm Avrupa ile Amerika borsalarını altı yıl boyunca etkileyen 1873 tarihli panik krizin de etkisi olmuştur.³⁴³ Alınan borçlar zamanında ödenemeyince Osmanlı maliyesi 20 Aralık 1881 tarihinde Muharrem Kararnamesi ile iflasını açıklamıştır. 1882 yılında Sultan Abdülhamit yayınladığı bildiri ile Avrupa sermayesinin Osmanlı topraklarında yatırım ve işletme olanağı sağlayan Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kuruluşunu kabul etmiştir.³⁴⁴ Bu idare, Osmanlı vergilerinin bir bölümüne alacaklı devletlerin borçlarının tahsili nispetinde el koymuştur. Günümüz Türkçesindeki karşılığı Genel Borçlar İdaresi olarak olan idare döneminde devletin dış borçları da adlandırılan bu kurum döneminde devletin dış borçları azalsa da özel yabancı sermaye yatırımları ülkeye girmeye başlamıştır.³⁴⁵

Jön Türk devrimi sonrası izlenen liberal ekonomi politikası, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte yerini milli iktisat ve korumacı politikalara bırakmıştır.³⁴⁶ 1908 de iktidara gelen ittihat ve terakki batıdaki adlandırması ile jön Türkler bir süre liberal ekonomi politikası izleyerek Avrupa devletleri ile uzlaşma yolları aramış ancak hayal kırıklığına uğramıştır. İttihat ve Terakki yönetimi I. Dünya Savaşı'na dahil olduktan hemen sonra kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etmiş ve korumacı Milli İktisat Politikalarına geçmiştir. Bu bağlamda ülke tarımını ve yerli sanayii korumak amacıyla yeni gümrük sistemine geçilmiştir. Yeni uygulamaya göre, tarım alet ve

³⁴⁰ B. Lewis, *a.g.e.*, s. 446.

³⁴¹ G. Kazgan, *a.g.e.*, s. 23.

³⁴² Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s. 188- 189.

³⁴³ Ş. Pamuk, *a.g.e.*, s. 24.

³⁴⁴ N. Berkes, *a.g.e.*, s. 364- 365.

³⁴⁵ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 21.

³⁴⁶ Ş. Pamuk, *a.g.e.*, s. 163- 164.

makineleri gümrüksüz ithal edilecektir. Yerli tarım ürünleri ve çimento dokuma gibi yerli sanayi ürünleri ise ağır gümrük tarifeleriyle korunacaktır. Bu gümrük tarifesi coşkuyla karşılanmış, Türkiye Türklerindir sloganıyla bayram yapılmıştır. Dönemin diğer önemli bir özelliği ise yabancı şirketlere Türk personel kullanma ve tabelalarını Türkçe yazma zorunluluğunun getirilmiş olmasıdır. Ziraat ve hayvancılığın gelişmesi için çiftçiye parasız tohum ve eğitim verilmiş, büyük çiftlik sahiplerinin askerlikten muaf tutulması gibi kararlar alınmıştır. Sanayi alanında ise devlet, fabrika kuracaklara 5000 metrekare parasız arsa sağlama, ücretsiz inşaat ruhsatı verme, ayrıca sanayiciyi 15 yıl vergiden muaf tutma kararı almıştır.³⁴⁷

Böylelikle sanayinin ve ticaretin millileştirilmesi ve Türkler tarafından yürütülmesi hedeflenmiştir. Yukarıda belirtilen tüm muafiyet ve desteğe karşılık istenilen milli sanayici oluşturma seviyesi yeterli düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun temel nedeni Müslüman Türkler'in bu işlere yabancı olmasıdır. Öyle ki İstanbul'da bulunan 4267 müessesenin yalnızca 1202'si Müslüman Türklere aittir.³⁴⁸ O nedenle, milli sanayici oluşturma serüveninde ekonomik sahanın görünen kısmında Türkler bulunurken işleri eskisi gibi Rumlar ve Ermeniler yürütmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bursa'da Ermeni girişimcilerce kurulan ipek fabrikaları, Uşak'taki halı sanayi, Selanik'teki bira fabrikaları ve kiremit imalathaneleri örneklerinde olduğu gibi ondan fazla işçiye sahip sanayi kuruluşlarının %90'dan fazlasında Gayrimüslimlerin mülkiyet hakimiyeti görülmüştür.³⁴⁹

Birinci Dünya Savaşı sürerken yürütülen Milli Burjuvazi yaratma politikası istenmeyen sonuçlar da doğurmuştur. Bu politika ticaret sahasında ses getirmiş, ne var ki aynı zamanda savaş ortamında karaborsa ortamını yaratmıştır. Ömer Seyfettin'in Velinimet hikayesinde de anlatıldığı üzere tahsili, sermayesi bulunmayan, kalifiye olmayan kişilerin yasadışı yolları da kullanarak milyonerliğe gidişinin önü açılmıştır. Elindeki malı en yüksek meblâğ ile satmak isteyen tüccar sınıfı ortaya çıkmış yoksulluk artmıştır.

Düyunun Umumiye' nin pahalılık ödeneği vermek üzere tuttuğu listeye göre 1914 Temmuz'u ile 1918 Eylül arasında temel tüketim malları Tablo 8'de görüleceği

³⁴⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 264- 265.

³⁴⁸ Murat Koraltürk, *Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi (1880-1952)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 105.

³⁴⁹ E. J. Zürcher, *a.g.e.*, s. 129.

üzere artış göstermiştir.³⁵⁰ Tablodaki veriler savaşın yarattığı ekonomik yıkıma da ışık tutmaktadır.

Tablo 8: Savaş Sırasında Temel Tüketim Malları Fiyatlarındaki Artışlar

Temel Tüketim Ürünü	1914	1918
Şeker	3 kuruş	250 kuruş
Zeytinyağı	8 kuruş	180 kuruş
Peynir	12 kuruş	280 kuruş
Pirinç	3 kuruş	90 kuruş
Bir çuval buğday	0,99 kuruş	51 lira

(**Kaynak:** Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2000, s. 269.)

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen Osmanlı Devleti'nin toprakları parçalanmış, işgale uğrayan Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarınınca direniş başlatılmıştır. Millî Mücadele, adı verilen bu hareket aynı zamanda sömürüye, bağımlılığa, kısaca emperyalizme karşı bir direniş olup bütün imkansızlıklara rağmen başarıya ulaşmıştır. Anadolu'da tam bağımsız, bir Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak yıllar süren savaşların getirdiği yıkım, azalan nüfus, yoksulluk, viran olmuş topraklar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçlar genç cumhuriyetin önündeki en büyük engeller olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması kararları mecliste görüşülürken İsmet Paşa Milli İktisadımızın temin edilemediği, Osmanlı borçlarının, Osmanlı topraklarında kurulmuş devletler arasında adilane bir surette taksim edilmediğine dair eleştirilere maruz kalmıştır ki, bu eleştiriler aslında Osmanlı tecrübesinin yarattığı endişelerle, ekonomi konusundaki hassasiyetin ne kadar yoğun olduğunun göstergesidir. İsmet Paşa yapılan eleştirilere karşılık, “*Osmanlı İmparatorluğu'nun yetmiş sene içerisinde 220 milyon lira borçlandığını, bu borcun faiziyle 350 milyon liraya çıktığını ifade ederek, alınan paranın yalnızca 30 milyon lirasının nafia işlerine yatırılabilindiğini, geri kalanıyla saraylar yapıldığını, seferler açıldığını, bütçe açıklarının kapatıldığını belirtmiştir. Altın olarak borçlarımızı ödeyecek olsaydık, 600 milyon lira verilmesi gerekecekken bu miktarın 91 milyona indirilmiş*” olduğunu vurgulamıştır.³⁵¹

³⁵⁰ E. J. Zürcher, *a.g.e.*, s. 269.

³⁵¹ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar: Lozan'dan Cumhuriyet'e*, Cilt. 2, (Ed. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13- 15.

Türkiye Cumhuriyeti görüldüğü üzere borç batağı içerisinde yüzen, işletmeleri Gayrimüslimlerin tekelinde olan bir devlet enkazı devralmıştır. Bu nedenle yeni devletin inşa sürecinde, kendi kendine yetebilen, batı ile azınlıkların aracılığı olmaksızın ticari ilişkiler sağlayabilen bir toplum yaratmak, uğraşılan konuların başında gelmiştir. Selanik, Beyrut vb. en önemli ticaret limanlarının kaybedilmiş olması, Türkiye Cumhuriyeti'ni ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanan bir yapıya mahkûm etmiştir.

Millî Mücadele sonrası dönemde ülke yangın yerlerini andırmaktadır. Viran olmuş köyler, işgal güçlerince imha ve yağma edilmiş ambarlar, telef edilmiş hayvanlar, ve aç insanlar yeni devletin görünürdeki iç acıtan manzaralarını oluşturmuştur. Güvensizlik ortamında elinde az miktarda parası olanlar, bu parayı korumak için saklamış ya da yabancı bankalara yatırmışlardır.³⁵²

TBMM'nin ilk hükümet programında, bağımsızlık ilkesi kırmızı çizgi kabul edilmiş, ancak yabancı yatırımcılara da ekonomik iş birliğine dayalı uzlaşmacı bir tavır sergilenmiştir. Programda mali siyasetteki hedef, memleketin iktisadiyatını, halkın refah ve saadetine mülayim, dostluğunu fiilen ispat edecek devletlerin yararlı ekonomik faaliyetleri ile memleketin çıkarlarının telif edilerek kabul edilmesi³⁵³ ifadeleriyle açıklanmıştır. Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922 tarihinde meclisin açılış konuşmasında, *“Tanzimat Dönemi'nin açmış olduğu serbest ticaret döneminde Avrupa ile rekabet edemeyen ekonomimizin mevcut kapitülasyonların etkisiyle zincirlere bağlandığını, yabancıların temettü vergisi vermeden istedikleri malı ülke genelinde satabildiklerini”* belirtmiştir. Cümlelerinin devamında ise *“amaçlarının kurum ve girişimlerin devletleştirilmesi olduğunu”*³⁵⁴ ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa; yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminde ekonomik istikrar ve kalkınmayı öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Durumun önemini *“siyasî askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamaz”*³⁵⁵ sözleriyle açıklayan Gazi Paşa, siyasi bağımsızlığın başlıca şartı olan ekonomik bağımsızlığını yüz yıllar içerisinde kaybetmiş ve batının sömürgesi olarak varlığını sürdürmeye çalışmış Osmanlı Devleti'nin yıkıntısı içerisinde yükselmeye çabalayan yeni rejimin devletin ve bireylerinin başlıca görevinin ekonomik mücadele olduğunu vurgulamıştır.

³⁵² Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, Cilt. 1, s. 249.

³⁵³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Toplantı: 13, C. 1, Tarih: 9 Mayıs 1920, s. 241.

³⁵⁴ *TMBB Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Toplantı: 1, C. 18, Tarih: 1 Mart 1922, s. 5- 6.

³⁵⁵ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri- Sa.14, Ankara, 1972, s. 8.

Çalışmanın konusunu teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu'nun son başkenti İstanbul, önemli bir ithalat ve ihracat ve ticaret kenti kimliğini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. İstanbul'da küçük imalathaneler ile birlikte bankacılık, sigortacılık, ulaştırma şehrin ekonomik alt yapı dinamiklerini oluşturmuştur. Geniş bir hinterlanda sahip şehirdeki tüm su elektrik, gaz ve tramvay gibi alt yapı hizmetleri ise, Osmanlı devletinin son yıllarından itibaren yabancılar tarafından işletilmekteydi.³⁵⁶

İstanbul'da bulunan işletmelerdeki Gayri Müslimlerin tekeli gösteren ilk önemli araştırmalardan biri İstanbul Liman Şirketi kurucusu Ahmet Hamdi Bey (Başar) tarafından yapılmıştır. I. Dünya Savaşı bitiminde, İstanbul'un yeniden Türk denetimine geçmesinden sonra Başar bu güvenle İstanbul'un ticaret ve sanayi hayatının millileştirilmesi yönünde atılacak adımlara temel oluşturma adına araştırmasına kendi söylemiyle Don Kişot olarak başladığını belirtmektedir. *Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat Merkezi* adıyla gizli bir yapı oluşturan Ahmet Hamdi Bey, on tüccarın bin lira yatırdığı toplamda 10.000 TL sermayeli anonim bir şirket kurmuştur. Şirket, 1922 yılının Haziran ayında faaliyete geçmiştir. Şirket çalışanları, Türk Ticaret Salnamesi oluşturmak bahanesi ile iki üç aylık bir zaman içerisinde İstanbul'da bulunan ticarethaneleri dolaşarak Gayri Müslim ve Müslüman Türk tüccar sayılarını tespit etmiştir. Alınan sonuçlar oldukça vahimdir. Hiçbir sektörde Türkler söz sahibi olmadığı anlaşılmıştır. Tespit edilen rakamlara göre; ithalat ve ihracatın %4'ü, komisyonculuğun ise yalnızca %3'ü Müslüman Türklerin elindedir. Limanların işletmesi tamamen yabancıların tekelindedir. Öyle ki rapora göre, limanda çalışabilmek için Rumca, İtalyanca ve Fransızca bilme zorunluluğu bulunmaktadır. Borsada da durum farklı değildir. Borsa simsarlarının %95'i yabancıardan oluşmaktadır. Bankalar arasında da, İtibari Milli Bankası ile Adapazarı İslam Ticaret Bankası dışındaki bankalar yabancıların elindedir. Sigorta şirketleri içerisinde bir tane Türk yoktur. Bu şirketlerin çalıştırdıkları kişiler içerisinde Türkler yalnızca hademelik yapabilmekte, üst kademelerde görev alamamaktadır. Toptancılarda çalışanların %15'ini Türkler oluşturmaktadır. İstanbul özelinde su, hava gazı, elektrik, telefon, tramvay, tünel gibi bütün işler imtiyazlı ecnebi şirketlerin elindedir. Ayrıca bu şirketlerde müdür ve birinci sınıf memur olarak da hiçbir Türk'e rastlanmamıştır.³⁵⁷ Görüldüğü üzere, kendi ülkelerinin iş kollarının kapıları

³⁵⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "1923 Yılında İstanbul'un İktisadi Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 269- 270.

³⁵⁷ Ahmet Hamdi Başar, "Zaferden Sonra İstanbul'da Başlayan İktisadi Savaş", *Barış Dünyası*, Sayı: 54, Kasım, 1966, s. 53.

Türkler'e kapalıdır. 1922 yılındaki bu durum on yıl gibi kısa bir süre içerisinde değişmiş, 1932 yılına gelindiğinde Belediye İktisat İşleri Müdürlüğü iskelelerde görev yapacak hamal kadrosu için Türkçe bilmek zorunluluğunu getirmiştir.³⁵⁸

Yukarıdaki rapordan da anlaşılacağı üzere yabancı işletmelerin millileştirilmesi yeni kurulan devlet içerisinde çözülmesi gereken öncelikli konuların başında gelmiştir. Milli burjuvazinin yeşerebilmesi, azınlıkların ekonomideki tekellerinin kırılması sayesinde gerçekleşebilecektir. 1923-1929 yılları arasındaki sürede ne yazık ki istenilen yerli girişimci ortaya çıkarılamamıştır. Bu dönemde sanayi malları üretilemediği için ithalata bağımlılık sürmüş, dış ticaret açıkları devam etmiş ve milli burjuvazisinin ilk temsilcileri olan yerli tüccarlar yalnızca komisyonculuk, bayicilik ve simsarlıkla yetinmişlerdir. 1924 yılında ülkedeki 94 işletmenin sahibi yabancıdır. 1933 yılında bu sayı 71'e gerilemiş, 1938 yılına gelindiğinde ise rakam tekrar yükselerek 103'e çıkmıştır. Buna karşılık 15 Milyon 800 bin İngiliz lira sermayeli 196 adet Türk şirket kurulmuştur.³⁵⁹

1923- 1930 yılları arasında yabancı sermayeye hoş görü ile yaklaşan liberal bir politika izlenmiştir. *1920-1930 yılları arasında kurulan 210 anonim şirketinin üçte biri yabancı sermaye ile işletilmiştir. Bu yabancı şirketlerin %51'i hükümet ve belediyelerden imtiyaz alan, çoğunluğu Türkiye'den hammadde alıp, mamul madde satan ve bankacılıkla uğraşan şirketlerdir. Yerli sermaye sahipleri tarafından büyük hevesle desteklenen bu yabancı sermaye, kimi etkili bürokratları birden fazla anonim şirkette kurucu, hisse sahibi, yönetim kurulu üyesi göstererek, devletle ilişki modelini çıkarlarına uygun düzenlemeyi başarmıştır.*³⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa İzmir İktisat Kongresi'nin hemen öncesinde 7 Şubat 1923'te, Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde halka seslendiği nutkunda; *“memleketin çiftçi ülkesi halkın da büyük çoğunluğunun çiftçi ve çoban olduğunu, ülkede büyük arazi sahiplerinin ve büyük sermaye sahiplerinin bulunmadığını belirterek kaç milyonerimiz var, bu nedenle biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bugün memleketimizde fabrika, imalathane vesaire gibi kuruluşlar çok az sayıdadır. Halbuki memleketi yükseltmek için*

³⁵⁸ “Türkçe Bilmeyenler Hamallık Yapamayacak”, *Son Posta*, 15 Ocak 1932, s. 2.

³⁵⁹ S. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 109- 114.

³⁶⁰ Baskın Oran, “İç Ortam ve Dinamikler”, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, Editör: Baskın Oran, C. 1, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2009, s. 244.

daha çok fabrikalara ihtiyacımız vardır” cümlelerini sarf ederek ülke halkının ve ekonomisinin içinde bulunduğu durumu özetlemiştir.³⁶¹

Millî Mücadele sonrası toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi sınıflarının temsilcileri olan 1135 delege yer almış ve Misak-ı İktisadi adı verilen kabul edilmiştir. Misak-ı İktisadi’de kabul edilen kararlarda özetle *“Türklerin çok çalıştığı, kendi ürettiği yerli malları kullanmasının hedeflendiği, bilimsel ve teknik gelişmeleri benimsediği, çalışkan ve dürüst insanlardan oluşan ve artan bir nüfus yana olduğu; doğal kaynaklarını kendi çıkarı için kullanmak istediği; yabancı sermayeye ülkenin yasalarına uyduğu sürece karşı olmadığı; aracı ve tekellere karşı çıktığı ve farklı sınıf ve mesleklerde bulunanların birbirlerine sevgi ile bağlı oldukları”*³⁶² ifade edilmiştir. İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlarda 1 Aralık 1922 tarihinde kurulmuş olan Milli Türk Ticaret Birliği’nin, Türk ve Müslüman ticaretini korumayı Gayri Müslimlerin aracılığı olmadan Batı ile ticaret yapabilmeyi amaçlayan çalışmaları³⁶³ etkili olmuştur. Nitekim, Milli Türk Ticaret Birliği’nin İktisat Kongresi öncesinde, kongre başkanlığına sunmuş olduğu raporda; İstanbul tüccarları tarafından milli bir sanayi için alınması gereken tedbirlere ilişkin önerilerde bulunulmuştur. Bahsi geçen önerilerde *“milli sanayi için gümrük duvarları ile yabancı malların ülkeye girişinin denetiminin sağlanması, yabancı sermayenin oluşturduğu tekellerin kaldırılması, Türk limanlarında kabotaj hakkının Türklerden başkasına verilmemesini, sermayeleri yetersiz olan girişimcilere kredi temin için sermayesi Türklere ait olan bir banka kurulması, memlekete zararı dokunmayacak yabancı sermayenin girişine ise izin verilmesi”*³⁶⁴ gibi Cumhuriyet dönemi ile birlikte hayata geçirilecek, milli ekonomi politikalarının tohumları ekilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, İzmir İktisat Kongresi’nin açılışında yaptığı konuşmasında, iktisadi anlamdaki geri kalmışlığımızın tarihsel nedenlerini, Osmanlı Devleti’nin ekonomi ihmal etmesi, toprak fethetme siyaseti ile yetinmesi *“kılıncı kullanan kol yorulur, fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve daha çok sahip olur”* ifadelerini kullanmış ayrıca gösterişin sürmesi için alınan dış borçların devletin iflasına neden olduğuna değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa ayrıca devletin gümrük vergilerini

³⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk: Söylev ve Demeçler*, C. 2, Atatürk Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s. 97.

³⁶² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, 12. Basım, İstanbul, 2001, s. 33.

³⁶³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “1923 Yılında İstanbul’un İktisadi Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu”, s. 262.

³⁶⁴ A. G. Ökçün, *a.g.e.*, s. 18-119.

belirleyemediğini, demiryolu yapımı ve fabrika açamadığını ifade etmiş ve delegelere “*hayatını teminden aciz olan bir devlet müstakil olabilir mi*”³⁶⁵ şeklinde sormuştur.

Misak-ı İktisadi’ nin altıncı maddesi: “*hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız taassuptan uzak dindarane bir salabet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşmanca fesat ve propagandalardan nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir*”³⁶⁶ cümleleri ile yabancı sermaye karşısında takınılacak tavrı ifade etmiştir.

Cumhuriyetin kurucu kadroları, Millî Mücadele’de bükemedikleri Türk’ün bileğini, borç silahıyla yeniden emperyalizmin sömürge bataklığına sürüklemeye çalışan ülkeler bulunduğu için, kendi yağıyla kavrulan borçsuz bir ekonomi inşa etmek istemişlerdir. Nitekim Cumhuriyet’in kurulmasından kısa bir süre sonra hükümet, yabancı sermayeli Osmanlı Bankası’ndan altı ay vade ile 10.000.000 lira borç talep ettiği vakit, banka bu talebi geri çevirmiştir. Karşı teklif olarak da Lozan Barış Görüşmeleri esnasında tartışma konusu olan Osmanlı borçları sorununun kesin çözüme kavuşturulmasını, hatta daha ileri giderek borçların tamamen tasfiye edilmesine kadar, hükümetin talep ettiği miktar kadar paranın rehin olarak bankaya yatırılmasını istemiştir.³⁶⁷ Şunu da belirtmek gerekir ki Atatürk’ün ölümüne kadar yalnızca Sovyet Rusya’dan ve Türkiye’nin istediği uygun koşullarda borç alınmıştır.³⁶⁸ Borçlanma konusundaki hassasiyet Son Posta gazetesinde yer alan Pazar Ola Hasan Bey karikatür köşesiyle anlatılmıştır. Hasan Bey aracılığıyla hükümete yüz bin lira borç para vermeyi teklif eden yabancı sermayedara Pazar Ola Hasan Bey; “*Bizim başvekil yeminlidir. Borç para almaz*” cevabını vermiştir.³⁶⁹

³⁶⁵ A. G. Ökçün, *a.g.e.*, s. 206- 207.

³⁶⁶ A. G. Ökçün, *a.g.e.*, 324.

³⁶⁷ H. R. Soyak, *a.g.e.*, Cilt. 1, s. 251.

³⁶⁸ Andrew Mango, *Atatürk*, (çev. Füsün Doruker), Yeni Bin Yıl Sabah Kitapları, Baskı: Medya Ofset, 1. Baskı, İstanbul, 2000, s. 512.

³⁶⁹ “Son Posta’nın Resimli Hikâyesi Pazarola Hasan Bey ve İstikraz”, *Son Posta*, 11 Aralık 1930, s. 2.

Görsel 14: Pazar Ola Hasan Bey ve İstikraz

(Kaynak: *Son Posta*, 11 Aralık 1930, s. 2.)

Son Posta gazetesinde çıkan bir haber hükümetin Türk ekonomisinin dışa bağımlılığının ortadan kaldırılması ve borçlanmadan sanayileşme hamlesine destek açısından ayrıca önem arz etmektedir. İngiltere'nin Hindistan'da yayınlattığı *English Indies* gazetesinden aktarılan haberde, Serbest Fırka ve Menemen Olayıyla Türkiye'de açığa çıkan huzursuzluğun nedeni olarak hükümetin yabancı sermayenin girişine engel koyan politikaları gösterilmiştir. *English Indies* yayınladığı haberin devamında, “*Türkiye ecnebi sermayesini reddedemez. İktisadi refahını temin için tabii kaynaklarının ecnebi tarafından istismarına göz kapamaya mecburdur. Türkler bu hususta Hintlileri kendilerine misal almalıdırlar. Onlar da Hindistan gibi milli sanayiini geliştirebilmek için ecnebi sermayesine muhtaçtırlar*” ifadelerini kullanmıştır. Bahsi geçen ifadeler, Son Posta gazetesince İngiltere'nin, Türkiye'yi müstemleke ülkesi olarak gördüğü³⁷⁰ şeklinde yorumlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası kurulurken, diğer yandan kapitülasyonlardan kalma yabancı gemi ticareti imtiyazlarını ortadan kaldıran ve deniz ticaretinde bağımsızlığı sağlayan Kabotaj Kanunu çıkarılmıştır. Yine ülkede nüfusun çoğunluğunu oluşturan çiftçi- köylü üzerinde büyük bir angarya teşkil eden Aşar Vergisi kaldırılmıştır.

Aralık 1925'te yapılan yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun layihası görüşmeleri sırasında Aksaray milletvekili Besim (Atalay) Bey, her ürünün dışarıdan ithal edildiğini, bu sebeple Türk lirasının dışarıya döküldüğünü belirtmiştir. “*Bugün memlekete turşu bile Avrupa'dan geliyor. Artık tasavvur buyurun yiyeceği, içeceği, giyeceği her şeyi Avrupa'dan gelirse; bakkal dükkanlarında şişeler içinde mevzu turşuya bile böyle paralar verecek olursak, bunun neticesinin nerelere varacağını lütfen idrak*

³⁷⁰ “İster İnan İster İnanna”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 3.

buyurunuz” cümleleri ile durumun vahametini anlatmıştır. İpek tezgahlarının çalışmadığına vurgu yapan Besim Bey, memlekette dokunan kumaşlar ile kıyafet sorununun çözülmesi halinde, bu işten para kazanan yüzlerce işçinin karnının doyacağını ifade etmiştir.³⁷¹ Uzun müzakereler sonrasında devlet personeline kıyafet sağlayan şirketlere yerli malı kullanma zorunluluğu getirilmesi kararlaştırılmıştır. 1928 yılında iç çamaşırlar kanun kapsamına alınmıştır.³⁷² Aynı yıl yürürlüğe konan dışarıdan anason ithalinin izne bağlanması ise, bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin durumundaki vahameti ortaya koymaktadır.³⁷³

Yerli müteşebbis oluşturabilmek ve sanayiye canlandırmak amacıyla 28 Mayıs 1927’de kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte girişimcinin en çok belini bükten bazı vergiler kaldırılmıştır. Kanunun 7. maddesi hükümlerine göre sınai müesseseleri dükkân, arazi, kazanç, belediye, damga vergileri gibi vergi kalemlerinden muaf tutulmuştur. Kanunda ithalatı azaltabilmek için devlet dairelerine bir dizi zorunluluk getirilmiştir. Hükümet idaresi ve belediye gibi resmi kuruluşların ihtiyacı olan her türlü maddenin, şayet memleket içerisinde yeterli derecede imal edilebiliyorsa, dışarıdan gelen maldan yüzde on pahalı bile olsa kullanımları mecburi tutulmuştur. 20. Maddeye göre memlekette yetişmeyen ürünlere çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu ürünleri yetiştirmek için açılacak sanayi tesisi için isteklilere en az yarım milyon olmak üzere sermayenin yan sıra arazi verileceği; ancak kanunun 25. Maddesine göre sanayi işletmesi için verilen arazinin on beş sene ve işletme şartları doğrultusunda kullanılmadıkça satışının yasak olduğu belirtilmiştir. Yine Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun 28. Maddesinde geçerli olan müsaade ve muafiyetlerden yararlanacak sanayi işletmelerinin, yalnızca müdürlerinin ve muhasebecilerinin yabancı olmalarına izin verilmiş, çalışan diğer tüm memur, hizmetli ve işçinin Türk olması şartı konulmuştur.³⁷⁴

Bu hususta konuyla ilgili Son Posta gazetesine Büyükkada’dan yazan bir okuyucunun görüşleri Türk halkının ecnebi çalıştıran kurumlara karşı tepkilerini göstermek bakımından faydalıdır. M. F. M. Murat imzalı mektupta İstanbul Sanayi Müdürlüğü’nün Rum bir fabrikatöre Türkler ile çalışmasını tavsiye ettiğini, fabrika sahibinin “*ben Türklerle iş yapmam, işlerim durur*” cevabını verdiğini belirterek, Türklerin bu kadar beceriksiz olmadığını bir fabrikaya dört yabancı uzmanın yeterli

³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Toplantı 21, C. 20, Tarih: 9 Aralık 1925, s. 64- 65.

³⁷² Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. 4, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 1365.

³⁷³ BCA., 30-18-1-1/ 13-20-3, Belge Tarihi: 25 Mart 1925.

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, , Dönem 2, Toplantı 73, C. 32, Tarih: 28 Mayıs 1927, s. 615- 618.

olacağını, Türklerin sırtından ekmek yiyen bu şirketlere Türk işçilerin yerleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁷⁵ 1931 tarihli *Vakit* gazetesinde verilen bir haber alınan tedbirlerin sonuç vermeye başladığını göstermektedir. Haberde İstanbul Ticaret Müdürlüğü verilerine göre, 1931 yılının Mart ayında İstanbul’da bulunan 180 yabancı şirkette çalışan memurların %40’nın Türk olduğu, tamamının Türklerden olması için takiplerin yapıldığı bilgisi okuyucularıyla paylaşmıştır.³⁷⁶ *Akşam* gazetesinin haberinden anlaşıldığına göre 1932 yılında da yabancı işçi çalıştırma konusu kamuoyunun takibi altındadır ve “uzman” adı altında yabancı işçi çalıştıran fabrikalara sanayi müfettişleri tarafından soruşturma açılmıştır.³⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk nüfus sayımı ile oluşturulan 1927 yılı sanayi istatistikleri incelendiğinde, yabancıların iş sektöründe, patron konumundaki hakimiyetlerini yitirmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Dört ve daha fazla kişi çalışan 13.683 işletme incelenmiş; bu işletmelerde 602 yabancı uyruklu erkek patrona karşılık, 10.184 Türk erkeğinin; 40 yabancı kadın patrona karşılık, 115 Türk kadınının yönetici pozisyonunda olduğu görülmüştür. Bu işletmelerde çalışan memur kadrolarında da benzer durum söz konusudur. Çalışan işçi profilleri incelendiğinde 14 yaşından küçük 22.684 kayıtlı işçinin 103’ü yabancılardan, 22.581’i Türklerden oluşmaktadır. Yabancı çocuk işçilerin 70’i erkek, 33’ü kız, Türk çocuk işçilerinin ise 14.507’si erkek, 8074’ü kızlardan oluşmuştur. 14 yaşından büyük işçilerin sayıları incelendiğinde çalışan sayısında artış, yabancı- Türk işçi oranında yine Türkler lehine değişimin olduğu müşahade edilmektedir. Sanayi sektöründe çalışan 94.911 erkek işçiden yalnızca 171’i yabancısıdır. Kadın işçilerde bu rakam daha düşüktür. 29.533 kadın işçiden yabancı olanların sayısı sadece 73’tür.³⁷⁸

Çoğunlukla tarım toplumu olan Türkiye Cumhuriyeti’nde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın başlamasından bir yıl önce yaşanan kuraklık krizin etkilerinin daha derinleşmesine sebep olan etkenlerdendir. 1928 senesindeki bu kuraklık Konya, Aksaray, Kırşehir, Yozgat, Afyon ve Eskişehir’in köylerinde yaşayan üç yüz bin nüfusu etkilemiştir. Her köyde beş on hane yiyeceksiz kalmış, ekmek yapımında una ot karıştırarak hayata tutunmuşlardır.³⁷⁹ “1923-1930 yılları arasındaki bütçeler incelendiğinde yaşanan sıkıntıların izleri göz önüne çıkmaktadır. Devlet, gelirin %25’ni

³⁷⁵ “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Ecnebi Şirketlere Dair”, *Son Posta*, 25 Nisan 1931, s. 7.

³⁷⁶ “Ecnebi Şirketler Ne Kadar Türk İstihdam Ediyorlar?”, *Vakit*, 2 Mart 1931, s. 3.

³⁷⁷ “Ecnebi İşçiler”, *Akşam*, 30 Ağustos 1932, s. 5.

³⁷⁸ *T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, İstatistik Yıllığı 1930*, Basım Yeri, Basım Yılı Yok, s. 189.

³⁷⁹ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s. 141.

oluşturan aşar vergisini kaldırmış yaşanan kuraklık nedeniyle kıtlık ortaya çıkmış ve dışarıdan ithal buğday ve canlı hayvan satın alınmak zorunda kalınmıştır. 1930'da 222 milyon olarak tasarlanan bütçe geliri, ancak 169 milyon lira olarak tahsil edilebilmiştir. 1928 yılında 242 milyon liraya kadar yükselen giderler, 185 milyon liraya indirilerek bütçe açığına son verilmesi düşünülürken, aynı sene fiili harcamalar 210 milyona yükselmiştir.”³⁸⁰ 1932 yılına ait The New York gazetesinin özel haberinde Türkiye’de yiyecek kıtlığının olmadığı ve ekmeğin çok ucuz olduğu belirtilmiştir.³⁸¹

İngiltere gizli belgelerinde İngiliz elçisi Edmonds’un, İngiltere Başbakanı Austen Chamberlain’e 28 Aralık 1928 tarihinde göndermiş olduğu mektupta, TBMM, Meclis Bütçe Komisyonu’na 1929-1930 mali yılı için maliye bakanlığı tarafından sunulan bütçe tahminleri iletilmektedir. Mektupta, Türk hazinesi tarafından tahmin edilen gelirin 220.298.300'e ve giderin 220.297.268'e ulaştığı, cari yıl için onaylanmış tahminlerle karşılaştırıldığında, gelirden 13.125.101 ve harcamada 13.127.880'lik bir fazlalığı temsil ettiği ifade edildikten başka Maliye Bakanlığı’nın içerisinde kazanç, arazi vergisi gibi vergilerin de aralarında bulunduğu vergi kalemlerinde artışı umduğunu ve tahmini artışın ağırlıklı olarak gümrük gelirleri, arazi ve kazanç vergileri, damga vergileri ve tekeller olduğunun tahmin edilebileceği belirtmiştir.³⁸²

Bu arada 1 Aralık 1928 tarihinde çıkan 1367 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti’nin, Paris’te Duyun’u Umumiye İdaresi yerine oluşturulan Dayınler Meclisi ile imzalamış olduğu antlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti alacaklı ülkelere olan borçlarını taksitler halinde ödemeyi taahhüt etmiştir.³⁸³ Ancak buhranın getirdiği zorlu koşullar ülkenin taksit ödemelerini de zora sokmuştur.

3.2. Türk Lirasının Değer Kaybetmesi

1929 yılı gerek Avrupa’nın birçok ülkesinde gerekse Türkiye’de ekonomik yapıları ve buna bağlı olarak siyasal yapılanmayı etkileyen bir dizi olayın da gerçekleştiği yıl olmuştur. Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti askeri ve siyasi bağımsızlığını kazanmış olmasına karşılık, izlemek istediği ekonomik bağımsızlık politikasını kısıtlayan dış borçlar ve gümrük vergileri sorunlarını henüz aşamamış durumdaydı. Buna rağmen 1929

³⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. 1, Remzi Kitapevi, 14. Özel Basım, İstanbul, 2011, s. 370-371.

³⁸¹ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/11/13/issue.html> “Turkey Is Seeking An Economic Policy”, *The New York Times*, 13 November 1932, Bölüm E, Page. 74. (Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2023).

³⁸² *The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri], Bölüm: 17, Fon: 424-270, (E/86/86/44), s. 5098, Bay Edmonds’tan Bay Austen Chamberlain İstanbul, 28 Aralık 1928.

³⁸³ *Resmî Gazete*, Sayı: 1066, Tarih: 15 Aralık 1928, s. 6229.

yılı başlarında iyimserlik havası hakimdir. Başbakan İsmet İnönü, TBMM’inde yapmış olduğu bir konuşmada 1929 senesi sona ermeden yeni ticari antlaşmalar imzalanacağını belirterek “*İktisadî vaziyetimiz ümitle dolu yeni bir devirdedir. Yedi seneden beri bazı mahdut vilâyetlerimizde az çok devam eden ve bilhassa son üç senede ziyade darlaşan ziraat ahvali daha müsait bir devre giriyor*”³⁸⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Cumhuriyet ilan edildiği 1923 yılında dolaşımdaki para 158.748.563 kâğıt liradan ibarettir. Bunun karşılığında 500.000 altın liralık bir kıymet ile 116.497.925 Fransız frangından oluşan bir fon mevcuttur. Dış ödemelerde ölçü alınan 1 İngiliz lirası= 763 kuruş olarak saptanmıştır. Ancak dış ticaret açığı ve 1929 ekonomik bunalımı nedeniyle sterlin 1929 başında 944 kuruşa 1930 sonlarında ise 1.115 kuruşa fırlamıştır. Bu nedenle 1930 Şubat ayında Türk Parası Kıymetini Koruma Yasası çıkartılmış,³⁸⁵ Türk lirasının değerini korumak ve bağımsız para politikaları uygulamak amacıyla devletin iktisadi ve mali danışmanlığını üstlenecek, 10 milyon dolar sermayeli³⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın kurulması TBMM’nin 11 Haziran 1930’da düzenlenen genel kurulda kabul edilmiştir.³⁸⁷

Alınan önlemler neticesinde sterlin 1931 Aralık ayı içerisinde 800 kuruştan 741 kuruşa kadar değer kaybetmiştir.³⁸⁸ Merkez Bankası, devlet adına para basmak, Türk lirasının değerini korumak ve diğer ulusal bankalara destek olmak gibi görevleri üstlenmiştir. Böylelikle, 1863 yılından beri kâğıt para çıkarma yetkisini elinde tutan yabancı sermayeli Osmanlı Bankası’nın ayrıcalığı nihayet bulmuştur.³⁸⁹ Merkez Bankası, faiz ve iskonto oranlarını saptama, para piyasasını ve döviz denetimi görevlerini de üstlenmiştir.³⁹⁰

Görüldüğü üzere 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın Türkiye üzerindeki ilk etkileri Türk lirasının sterlin karşısında değer kaybetmesi şeklinde tezahür etmiş, gazete haberleri ile birlikte dünyada olduğu gibi Kasım 1929 yılı itibariyle Türk kamuoyunda da panik havası oluşmaya başlamıştır. Hükümet, paranın değerindeki düşüşü uluslararası bir buhranın başlangıcı olarak değil, yeni gümrük kanununun uygulanmasına karşı tepki olarak gelişen spekülasyonun sonucu olarak açıklamıştır.³⁹¹

³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 76, C. 12, Tarih: 3 Haziran 1929, s. 314- 315.

³⁸⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 1995, s. 314- 315.

³⁸⁶ T. Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 23.

³⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 75, C. 20, Tarih: 11 Haziran 1930, s. 206.

³⁸⁸ “Sterlin 741!”, *Vakit*, 1 Aralık, 1931, s. 2.

³⁸⁹ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 266- 267.

³⁹⁰ Y. Kepenek, N. Yentürk, *a.g.e.*, s. 41.

³⁹¹ İ. Tekeli, S. İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 78- 81.

Türkiye’de krizin etkilerinin derinleşmesi şüphesiz sadece dış borç ödemeleri nedeniyle gerçekleşmemiştir. Kırılgan bir yapıya sahip Türk ekonomisi, Türk lirasının kıymeti ve ihraç ürünlerindeki düşüş nedeniyle zor günler yaşamaya başlamıştır. Hükümetin bayındırlık faaliyetleri için ithalata devam etmesi, yeni gümrük tarifelerinden etkilenmek istemeyen spekülörlerin ithal mal stoku yapmaları, kötü hava koşulları gibi birçok etken Türk parasının değer kaybetmesine sebep olmuştur.³⁹²

Lozan Barış Antlaşması’nın Türkiye’ye beş yıl süreyle gümrük tarifelerini değiştirilmesinden paniğe düşen tüccarın ithal mal getiren hükümleri dış ticaret açığına neden olmuştur. Kısıtlamalar 1 Haziran 1929’da yayınlanan ve 1 Ekim 1929 tarihinde yürürlüğe giren gümrük tarifelerinin değiştirilmesi ile sona ermiştir. İthal edilen mallara %25 ila %100 oranlarında artırılmış gümrük vergisi uygulanmıştır. Ancak büyük ticarethaneler yeni vergilerden kaçmak için Haziran ayı ile Ekim ayı arasında büyük oranda ithalata stokçuluk yapmıştır. Bu durumda dengeler alt üst olmuş Türk parasının değeri düşmüştür.³⁹³ Öyle ki Türk parası borsada dolaşan yabancı paralar karşısında hızla ve büyük oranda değer kaybetmiştir. İstanbul Esham ve Tahvilat-Kambiyo ve Nukut Borsası’nda 1929 yılı Ocak ayında sterlin 991.21 kuruşa³⁹⁴ alıcı bulurken, bu rakam sene sonunda 1.118.00 kuruşa kadar çıkmıştır.³⁹⁵

Paranın düşmesinde etkili olan nedenler başbakan İsmet İnönü tarafından 12 Aralık 1929 tarihli meclis konuşmasında vekillere açıklanmıştır. Başbakan 1929 öncesinde görülen kur kaybının sebeplerini “*birçok seneler kapalı, mahrumiyet içinde kalmış memleket sulh ile nefes aldıktan sonra, birçok ihtiyaçlarını hariçten tedarik etmek mecburiyetinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asırların kötü mirası olarak, açık bütçe ile memleket idare etmeğe çalışmak, alışılmış bir hastalıktı. Sonra üst üste birkaç yıl verimsiz ve kısır geçti. Bunların hepsinden mühim olmak üzere, daha doğrusu bunların hepsine asıl sebep olarak, memlekette millî iktisadın kıfayeti gibi bir düşünce vatandaşın ve cemiyetin fikrinde yer tutmamıştı*”³⁹⁶ şeklinde yorumlamıştır. Başbakan, 1929 yılındaki Türk lirasının değer kaybını ise dış borç ödemelerinin başlamasına, yeni gümrük tarifesi uygulaması nedeniyle kimi tüccarların ülkeye mal yığmasına yani ithalatın artmasına ve

³⁹² İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi, 1923’ten Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikraz Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa, 1991, s. 25.

³⁹³ S. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 117.

³⁹⁴ T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, İkinci Cilt- 1929*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1929, s. 216.

³⁹⁵ Korkmaz Enes Argun, *1929 İktisadi Bunalımının İstanbul Esham ve Tahvilat- Kambiyo ve Nukut Borsası’na Etkisi*, İMKB Yayınları, Ufuk Reklamcılık Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 159.

³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 13, C. 14, Tarih: 12 Aralık 1929, s. 31- 33.

spekülatif söylentilere bağlamıştır. Başbakan, hükümetin milli paranın değerini düşürüp piyasadan toplayarak banka açacağı söylentilerinin halkın elindeki parayı dövize yatırmasına neden olduğunu, bu durumun da döviz kurunu arttırdığını³⁹⁷ belirtmiştir.

İsmet Paşa aynı konuşmada, bütçe dengesinin kurulacağını, memleketin resmi ve özel bütün ihtiyaçlarının yerli üretim ile karşılanacağını, böylece ithalatın sınırlandırılıp ihracatın artırılması ile paranın değer kazanacağını sözlerine eklemiştir. İthalatın sınırlandırılması ve yerli üretimin kullanılmasını teşvik için de yıllık 5.000.000 liralık tüketime ulaşan kahve ve 2.000.000 liraya ulaşan çay ithalatını sınırlayarak gerektiğinde halkın kahve ile ekmek arasında kalacaksa ekmek tüketmesini, Türk kızlarının da, ithal yerine yerli ipeklileri giymelerinin teşvik edileceğini ifade etmiştir.³⁹⁸

Şifreli olarak gönderilen bir arşiv belgesinde hükümetin Dünya Ekonomik Buhranı'nın siyasi sonuçlarından endişe duyduğu anlaşılmaktadır. Belgede, meclisin Türk parasının kıymetini koruyarak ihracatı desteklemeye çalıştığını, ancak Adana, İzmir, İstanbul ve Trabzon illerinde bulunan bazı tüccarların iktisadi buhran var diyerek CHP aleyhine propaganda yaptığını, bu durumun önlenmesinin 1930 Belediye seçimleri için yararlı olacağı belirtilmektedir.³⁹⁹

Necmettin Sadık da Akşam gazetesindeki köşesinde Türk parasının değerinin düşmesini hem iç hem de dış nedenlere bağlamıştır. Hükümetin 1929 senesine kadar borsadan yabancı döviz alması ve tüccarın gümrük tarifesi artacak düşüncesiyle stok yapması, ödemeler için piyasadan büyük miktarda İngiliz lirası çekilmesi iç sebepler olarak göstermiştir. Lozan'dan itibaren Türkiye'nin siyasi, adli, idari istiklalini tanımaya mecbur olan ülkelerin Türk parası üzerinde baskı kurmalarını ise dış faktörlerden biri olarak dile getirmiştir. Sadık'a göre İsmet Paşa'yı maliye ve iktisat sahasında esir etmeye niyetlenen ülkelere, bu ümidi Dünya Ekonomik Buhranı'ı vermiştir.⁴⁰⁰

Yahya Sezai Tezel, Kemalistler'in Türk lirasının altın ve yabancı paralar karşısındaki değerini ulusal bir namus sorunu gibi ele aldıklarını 1924- 1929 döneminde dolaşımda bulunan 76.000.000 liralık mevduatın 135.000.000 TL artarak 211.000.000 liraya çıktığını ifade etmektedir. Tezel, 1924 yılında yabancı bankalarda 5.500 Türk'ün hesabı bulunurken, 1929 yılında gelindiğinde bu sayının 6400'e çıktığını buna karşılık, Türk bankalarında ise 53.200 kişinin hesap açtığını belirtmektedir. Ne var ki bankalardaki

³⁹⁷ *TBMM, a.g.c.*, s. 31- 33.

³⁹⁸ *a.g.c.*, s. 31- 33.

³⁹⁹ *BCA.*, 490-1-0-0/ 1- 4-22, Belge Tarihi: 19 Eylül 1930.

⁴⁰⁰ Necmeddin Sadık, "Millî Mücadelenin İkinci Safhası", Akşam, 23 Şubat 1930, s. 2.

mevduat miktarı Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle düşmüş, 1929 yılındaki 211 Milyon liraya karşılık 1932 yılında mevduat miktarı 184 milyona gerilemiştir.⁴⁰¹

Avrupalı Devletler, Dünya Ekonomik Burhan'ı döneminde Türkiye'nin para hareketliliğini de yakın takibe almışlardır. Öyle ki, İstanbul'daki İngiltere elçisi Mr. George Russell Clerk, 5 Şubat 1930 günü İngiltere Dış İşleri Bakanı Mr. Arthur Henderson'a gönderdiği mektupta, önceki elçi Mr. Edmonds'un, 17 Aralık tarihli 488 numaralı gönderisinden sonra, Türkiye'de alınan ekonomik önlemler ve sonuçları hakkında bilgi vermiştir. Clerk'e göre Türk hükümetinin uyguladığı katı önlemlere rağmen, mali kriz devam etmektedir. Pozisyonunu tam olarak koruyamayan lira, Aralık ayında 1 sterlin karşısında 1.020 kuruşa düşürüldükten sonra, bir şekilde geri çekilme gözle görülür şekilde devam etmiştir. Piyasada 1 sterlinin 1.037 kuruş değerinden işlem görmeye başladığını belirten Clerk, 4 Aralık 1929 tarihinde kabul edilen 23 maddelik önlemler paketi kararnamesinin, hükümet tarafından Osmanlı Bankası'na gönderildiğinden de bahsetmiştir. Hükümetin tedbir olarak, 2 Aralık'tan itibaren zorunlu olmadıkça tüm yabancı alımları yasakladığını, daha sonraki taahhütlerde bile, Türk Hükümeti'nin onayı ile alımlara girilebileceği belirtilmiştir. Temsilci Londra'ya gönderdiği mektubunda, İsmet Paşa'nın 12 Aralık'ta yaptığı konuşmaya da değinerek, başbakanın yabancı gıdaların boykot edilmesini düşünmediğini özenle belirttiğini yazmıştır. Bu söylemin kuşkusuz doğru olduğunu, ancak Türk önlemlerinin radikal doğası ve özellikle uygulanma biçimi nedeniyle tüccarlar ve gezginlerin son derece zorlu formaliteleri tamamladıktan sonra döviz elde edebildikleri bu uygulamanın da fiilen dış alımları neredeyse imkânsız hale getirdiğinden yakınmıştır. Ülkede krizin geçmesini tarımsal hasadın sonucuna bağlayan elçi, ekimlerin büyük ölçekte yapıldığını, ılık ve yağışlı geçecek bir mevsimin ürün bolluğu yaratacağına işaret etmektedir. Elçi mektubunun sununda karamsar bir Türk ekonomisi çizmiştir. Durumun vahim olduğunu güvenilir kişilerden alınan bilgiye göre, döviz işlemlerinin az çok serbest bir piyasada gerçekleşmesi halinde bile, Türk para biriminin yabancı mali yardım alınmaksızın mevcut yapay seviyesinde bile tutulamayacağını ifade etmiştir.⁴⁰²

⁴⁰¹Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 124.

⁴⁰²*The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri], No:17, Fon: 424-272, (E/731/282/44), s.14-15. Mr. George Russell Clerk' tan İngiltere Dış İşleri Bakanı Mr. Arthur Henderson'a, İstanbul, 5 Şubat 1930.

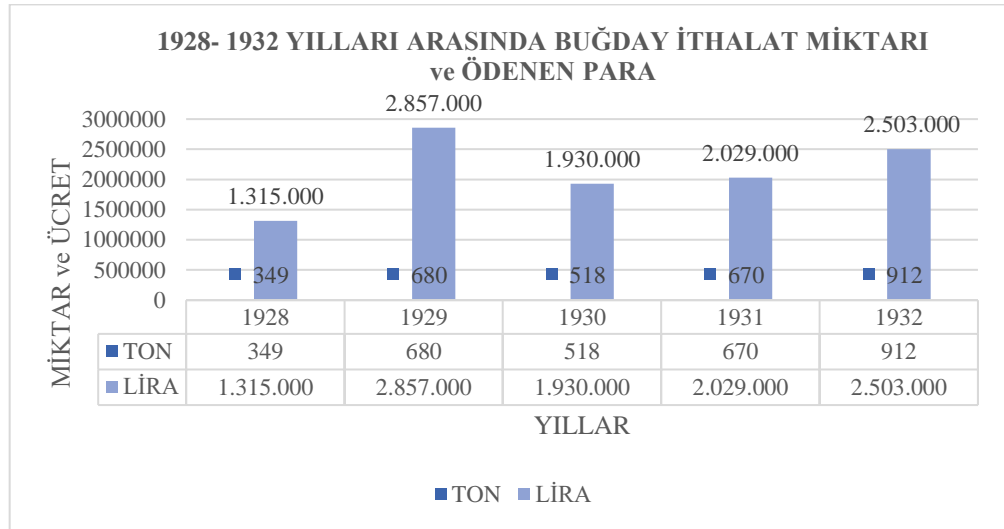
3.3. İthalat- İhracat Dengesinin Bozulması

Türkiye Cumhuriyeti 1930 yılına kadar ihracat maddeleri üzerinde bir denetim kurmamıştır. 19 Haziran 1930 tarihinde yayınlanan 1705 numaralı Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması hakkındaki kanun ile ilk koruma politikası fındık ve yumurta ürünleri üzerinde işletilmeye başlanmıştır. Daha sonra bu ürünlere kuru üzüm, palamut, buğday, arpa, tiftik de eklenmiştir.⁴⁰³

Hakikaten 1929 yılında Lozan'da belirlenen gümrük sınırlamalarının kalkması buğdayda istenilen rekolteye ulaşılması, iyimser atmosferi perçinlemiştir. Buğday üretimi 1928'de 1.641.000 iken, 1929'da 2.618.143 tona ulaşmıştır. Bu artış 1930'da devam ederek 2.582.379, 1931'de ise 3.005.132 tona yükselmiştir.⁴⁰⁴

Yine de belirtmek gerekir ki buğday rekoltesindeki artış, buğday ithalatının bir anda düşmesini sağlamamıştır. Temel ihtiyaç maddeleri arasında yer alan buğdayda dışa bağımlılık devam etmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verileri incelendiğinde 1928-1932 yılları arasında ithal edilen buğday miktarı ve ithalata ödenen ücret Grafik 1 görüleceği üzere artış göstermiştir.

Grafik 1: Buğday İthalatı ve Ödenen Harcama

(Kaynak: T.C. İstatistik Yıllığı Cilt: 6, 1932-1933 Devlet Matbaası İstanbul Basım Yılı Yok. Ekler bölümünde yer alan grafiklerden faydalanılmıştır.)

Son Posta gazetesinde buğday rekoltesinin bu kadar artmış olmasına karşılık; un fiyatlarının ve dolayısıyla ekme fiyatlarının pahalı olması sorunu haberleştirmiştir. İster inan ister inanma cümleleri ile başlanan haberde bütün dünyada iktisadi bir buhran yaşandığı, Anadolu'da buğday rekoltesinin artmasından dolayı fiyatların çok düştüğü

⁴⁰³ BCA., 490-1-0-0/ 1455-38-2, 10. Büro, Belge Tarihi: 1938.

⁴⁰⁴ İ. Tekeli, S. İlkin, 1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları., s. 76.

belirtilmiş, tüccarın hükümetten, üç dört milyon liralık buğday satın alınmasını veya mevcut zahirenin bir kısmının yakılmasını istedikleri yazılmıştır. Böylece fiyatlar yükselebilecektir. Gazetede bu teklifi yapanların Konyalı tüccarlar olduğunu belirterek, “*onlar zengin olsun, devlet iki üç milyon lira ziyarı göze alsın ve biz burada bir okka ekmeği 20 kuruşa yiyelim*” cümleleri ile eleştirilmiştir.⁴⁰⁵

İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, Son Posta gazetesine verdiği mülakatta üretim fazlasına rağmen, tüketim gücü arasında sağlanamayan ahenk, dünya üzerinde var olan altının Amerika ve Fransa'nın tekelinde olması nedenleriyle ortaya çıkan buhran neticesinde 15 milyona yakın insanın dünya üzerinde işsiz kaldığından bahsetmiştir. Ülkemizde ise 1930 yılında görülen paranın değerinin düşmesi tehlikesi ile karşılaşıldığına değinmiştir. Celal Bey 1930 senesinin ilk 11 ayında ihracat toplamının ithalata göre 6 milyon lira fazla olduğunu, buna karşılık dış ticaret açığının 1926'da 46, 1927'de 45, 1928'de 51 ve 1929'da 115 milyon Türk lirası olduğunu belirtmiştir. 1930 senesinde ithalatın, gümrük vergilerinin arttırılması neticesinde azaldığını da ifade etmiştir.⁴⁰⁶ The New York Times Türkiye'nin ihracatındaki düşüşün ticaret dengesini olumsuz etkilemesi nedeniyle hükümetin ithalatı kısıtlama yoluna gittiği bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır.⁴⁰⁷

Ziraat Bankası 1923-1940 arasındaki dönemde kredilerin büyük bölümünü ticari kredilere ayırmıştır. Büyük çiftçiler tarımsal kredi diye gösterilen kredileri alarak ticaret de kullanmış, Ziraat Bankası'ndan, doğrudan kredi alma olanağı bulunmayan muhtaç küçük üreticilere, tefeci faiz oranları ile yeniden borç vererek haksız kazançlar sağlaması karşısında, siyasal kadronun bazı çevrelerinde rahatsızlık duyulmasına neden olmuştur.⁴⁰⁸ Kredilerin muhtaç yoksul köylülere verilmeyip yerel ağalara dağıtılması hayal kırıklığı yaratmıştır.⁴⁰⁹

Son Posta gazetesi Ziraat Bankası kredilerinin tefecilerin eline geçmesinin nedenleri anlattığı yazısında bankanın tarım kredilerinin % 90'ını azami bir sene müddetle verdiği, ancak tohum atılması ile hasat arasında geçen sürenin dokuz ay

⁴⁰⁵ “İster İnan İster İnanma”, *Son Posta*, 9 Ocak 1931, s. 5.

⁴⁰⁶ “Celal Bey'in Mühim Beyanatı”, *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s. 5.

⁴⁰⁷ “Turkey Curbs Imports In Drastic New Decree”, *The New York Times*, 17 November 1931, Page. 2. <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/11/17/98077275.html?pageNumber=2> (Erişim Tarihi: 18 Şubat 2023).

⁴⁰⁸ Y. Tezel, *a.g.e.*, s. 365.

⁴⁰⁹ Michele Penner Angrist, “Hard Times: Turkey During the Great Depression”, *News Perspectives on Turkey*, Published online by Cambridge University Press, 21 July 2015, Volume: 23, Page. 149. <https://www.cambridge.org/core/journals/new-perspectives-on-turkey/article/abs/hard-times-turkey-during-the-great-depression/08907268191B5D41EDFA469374BA69BC> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2023).

olduğunu çiftçinin hasılat rekoltesini daha hesaplayamadan ihtarname aldığını mahsul fiyatlarının düşük olması nedeniyle de borcunu geç yatırmak istemediğinden tefecilere borçlandığına dikkat çekerek, bankanın tefeciler ile yarışmamasını, birlikte mesai eder görüntüsünden vazgeçmesini ve daha makul süreyle kredi sağlanmasını talep etmiştir.⁴¹⁰ Büyük Buhran'ın etkisiyle köylüler ve küçük işletmelerinin topraklarını tefeciler ve büyük işletmelere ucuz fiyatlara satmak durumunda kalmaları sıkça rastlanan bir gerçeklik olmuştur.

Tarımda makineleşme oranının yükselerek, üretimi arttırması ve Türk ihracatçısının gelirini aynı düzeyde tutması hedeflenmiş, ne var ki tarım makinelerindeki ithalat payı giderek düşük bir seyir izlemiştir. 1928 yılında 2 Milyon 298 bin Türk liralık tarım makinası ithal edilmişken 1933 yılında ithalat 224 bin Türk lirası seviyesinde kalmıştır.⁴¹¹

Buhranın etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşü buğday fiyatlarında görmek mümkündür. Buğday fiyatlarında 1929'dan 1932 ye kadar % 68 oranında düşüş yaşanmıştır. 1932 yılında Ziraat Bankası'na doğrudan çiftçinin elinden buğday alma yetkisi verilmiştir. 1934 yılında da Buğdayı Koruma Kanunu çıkartılmıştır.⁴¹² Buğday konusunun önemi dönemin gazetelerinde; buğdayı kıymetlendirmek Türkiye için demiryollarının millileştirilmesi, şapka, harf inkılablarıyla aynı derecede öneme sahiptir şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca hükümete azami bir fiyat tayin ederek bu fiyat üzerinden köylünün vergisine karşılık buğday alınması önerilmiştir. Ordunun, okulların, hastanelerin kısaca topluca buğday satın almak mecburiyetinde olan devlet müesseselerine kendilerine lazım olan buğdayları müteahhitler vasıtasıyla değil, doğrudan doğruya kooperatifleşen köylülerden satın almaları böylelikle ekmek fiyatları zamlarının da önüne geçilebileceği gazetelerde Ekonomik Buhran karşısında tedbir olarak yazılmıştır.⁴¹³

İstanbul'da dokumacılar, bezciler ve işlemeciler arasında başlayan kooperatifleşme çalışmaları⁴¹⁴ daha sonra, İstanbul Bakırköy ilçesinde yürütülmüştür. Mahmut Bey, Çıfit, Burgaz ve Şamlar nahiyelerinde köylü kooperatifleri kurulmuş,

⁴¹⁰ “Köylü Bankaya Borcunu Ödemek İçin Muhtekirlerin Eline Düşüyor, Köylü Borcunu Nasıl Ödüyor? Muhtekirlerin Eline Düşüp Borca Batarak”, *Son Posta*, 27 Kasım 1930, s. 1, 4.

⁴¹¹ S. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 120.

⁴¹² K. Boratav, *a.g.e.*, s. 72- 74.

⁴¹³ “Buğdayı Kuvvetlendirme”, *Vakit*, 25 Temmuz 1931, s. 4.

⁴¹⁴ “Yeni Bir Kooperatif”, *Son Posta*, 6 Ağustos 1932, s. 2

Litros, Vidos, Ayas, Safra, Küçükçekmece ve Ambarlı köylerinde ise teşkilatlanmalar oluşmuştur.⁴¹⁵

Gümrük İdaresi Müdürlüğü'nün 1930 Eylül ayına ait harici istatistik verilerine göre ihracatın 14.469.199 lira olduğu ithalatın ise 11.863.924 lira olduğu, ihracatın, ithalattan 2.605.275 lira fazla olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen müdürlük verilerinde 1929 yılının aynı ayına ait ile rakamlar karşılaştırılmış, ihracatımızın yarım milyon lira fazla, ithalatımızın ise 7 milyon az olduğu vurgulanmıştır.⁴¹⁶ Yine Gümrük İdaresi Müdürlüğü'nün yayınlamış olduğu 1929- 1930 yıllarına ait ithalat ve ihracat verileri incelendiğinde de benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, 1929 Ekim ayında ithalata 10.187.243 lira harcanırken; bir yıl sonra Ekim 1930'da 14.144.944 lira olarak tespit edilmiştir. 1929 Kasım ayında 6.736.506 lira olan ihracat miktarına karşılık bu rakam 1930 Kasım ayında 17.475.280 liraya yükselmiştir.⁴¹⁷ Rakamlardan da anlaşılacağı 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerini azaltmak ve yerli malı kullanımını arttırmak üzere dışarıdan alınan tüketim maddeleri azaltılmış ve ihracat desteklenmiştir.

Fiyatların fırsatçılar tarafından nasıl arttırdığına dair bir örnek Son Posta gazetesinde haberleştirilmiştir. Buna göre, İstanbul'da bulunan çorap fabrikalarında bulunan makinelerin yağlanması için yağ ithal edilmiş, üreticiler bu yağın fiyatının normal şartlarda 5 kuruş olması gerektiği halde 220- 225 kuruş arasında satılmasından şikayetçi olduklarını ifade etmişlerdir.⁴¹⁸ 1932 yılına gelindiğinde ise birbiri ardına yeni fabrikalar açılarak yerli üretimin arttırılmış ve çorap fiyatları ucuzlamıştır. Çoraplar toptancılara 15 kuruşa esnafa satış yaparken, mağaza satışları 25- 30 kuruş arasında değişmiştir.⁴¹⁹

TBMM'nde 17 Mayıs 1930'de başlayan bütçe görüşmelerinde, devlet gelirleri 222 milyon 738 bin, giderleri ise 222 milyon 604 bin 23 lira olarak gösterilmiş⁴²⁰ Maliye Vekili Şükrü Bey (Saraçoğlu) mecliste yapmış olduğu konuşmasında giderlerin 1929 senesi rakamına -220,408,481- göre biraz daha fazla⁴²¹ olduğunu ifade etmiştir. 1930 bütçesi Şubat ayı içerisindeyse hükümet tarafından meclisten geri çekilmiştir.

Dünya Ekonomik Buhranı döneminde dış basının Türkiye'deki bütçe görüşmelerini yakından izlediği görülmektedir. The New York Times gazetesinde

⁴¹⁵ "Köylü Kooperatifi", *Vakit*, 1 Eylül 1932, s. 4.

⁴¹⁶ "Eylülde İhracat İthalattan Fazla", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1930, s. 2.

⁴¹⁷ "İktisadiyatımız Geçen Ay Eskisine Nazaran 10 Milyon Lira Fazla", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1930, s. 2.

⁴¹⁸ "Yerli Çorapçıların Derdi", *Son Posta*, 17 Kasım 1930, s. 2.

⁴¹⁹ "Yerli Çorap", *Akşam*, 24 Mayıs 1932, s. 3.

⁴²⁰ "Bütçenin Müzakeresine Bugün Mecliste Başlanıyor", *Milliyet*, 17 Mayıs 1930, s. 1.

⁴²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 59, C. 19, Tarih: 17 Mayıs 1930, s. 75.

Türkiye'nin 1930 bütçesinde oylanacak fonların 1/ 4'nün halk sağlığı, eğitim, kamu kurumları ve sosyal hizmet için harcanacağı, %25'inin milli savunmaya, %15'inin bayındırlık işlerine, %14'ünün de kamu borcunun ödenmesine ayrılacağı yazılmıştır. Ankara'da görüşülmekte olan bütçe toplamının 222.334.330 Türk lirası olduğu ve bu rakamın 1929 yılına göre 2.425.000 lira artış gösterdiği belirtilmiştir.⁴²² Gazetede ayrıca, Türkiye'nin nüfus sayımı için de bütçeden 250.000 Türk lirası ayrıldığı⁴²³ yazılmıştır.

1930 yılının Aralık ayında Ali İktisat Meclisi dört kısımdan oluşan bir rapor hazırlayarak buhranın etkilerinden çıkış yollarını tespit etmiştir. Bu raporun birinci kısmında zirai üretimin fennileştirilmesine ilişkin inceleme ve tavsiyeler bulunmaktadır. Tohumların ıslahı şart koşulmakta, ziraatla ilgisi olmayan arazi vergilerinin düşürülmesi gerektiği belirtilmektedir. Raporun ikinci bölümünde ihraç mallarının ilk satış noktasında, köy depoları ve ticaret borsalarının takviyesi, özellikle ihracat kredileri ile kredi sigortaları üzerinde durulmaktadır. Üçüncü kısımda ihracatın artabilmesi için satışa çıkarılan malların ambalajlarına çok itina edilmesi tavsiye edilmekte yüklenme ve boşaltma işleri ile deniz nakliyatında alınacak tedbirlerle ilgili öneriler sunulmaktadır. Raporun son kısmında ise mal ihraç edilecek dış pazarlarda reklam ve propagandaya çok önem verilmesi ve dünya ticaret sergilerine katılımın gerekliliği vurgulanmaktadır.⁴²⁴

İzmir Milletvekili Halil Bey, TBMM'de çay, şeker ve kahve ithalâtının bir elden idaresi hakkında 1/391 numaralı kanun lâyihası görüşmeleri sırasında söz alarak; 1931 senesinde ithalat ile ihracat arasında 16 milyon lira açık olduğunu dile getirmiş, yaşanan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın sebebini sanayi ve ziraat ürünlerinin ihracat ithalatında dengesizliğe bağlamıştır. İhracat oranının günden güne büyük oranda düştüğünü, üretici ve aynı zamanda tüketici olan ve memleket içerisinde üretim olanağının %80, %90 oranında azaldığını, işverenlerin küçülmeye giderek, yanlarındaki çalışanları işten çıkardığını, ayrıca devletin de tekellerden ve demiryollarından binlerce vatandaşı kadro dışı bıraktığını belirtmiştir. Hail Bey, İnşallah kriz çabuk biter ve bu daralış ve bu işsizlik büyük ölçüde artmaz ifadelerini kullanmıştır.⁴²⁵

⁴²²“Turkey Allocates Budgets Funds”, *The New York Times*, 19 January 1930, Page Number: 53, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96904951.html?pageNumber=53> (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

⁴²³“Turkey Plans October Census”, *The New York Times*, 19 January 1930, Page Number: 58, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96905033.html?pageNumber=58> (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023).

⁴²⁴ “İktisadi Buhrandan Kurtulmak İçin Nasıl Tedbirler Alınmalıdır?” *Son Posta*, 4 Ocak 1931, s. 1.

⁴²⁵*TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 76, C. 9, Tarih: 2 Temmuz 1932, s. 443- 445.

1931 yılında getirilen ithalat yasağı ABD basını tarafından yakından takip edilmiştir. The New York Times okurlarına bu haberi “*Türkiye'nin ihracatındaki düşüşün ticaret dengesini olumsuz etkilemesi nedeniyle hükümet ithalatı kısıtlama yoluna gitti ve bugün Bakanlar Kurulu tarafından ithalat kotalarını belirleyen bir karar yayınlandı*”⁴²⁶ cümleleri ile aktarmıştır.

28 Kasım 1931 tarihinde TBMM’de bir sonraki yılın bütçe görüşmeleri yapılırken İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, Dünya Ekonomik Buhranı’nın, Türkiye’ye etkileri ve bütçeye yansımaları hususunda bilgiler vermiştir. Dünyanın büyük bir ekonomik buhran içinde bulunduğunu, bunun aslı sebebinin iktisadî hayatın göz önünde bulundurulması gereken bir plâna göre önceden düzenlememesinden ileri geldiğine dair görüş birliği olduğunu dile getirmiştir. Buhranın Türkiye’deki yansımalarının ihrac edilen zirai ürünlerdeki mal bolluğu ve buna bağlı olarak fiyatların düşmesine rağmen satış azlığının yaşanması olduğunu belirtmiştir. Mustafa Şeref Bey ayrıca, işsizliğin günden güne arttığını, bununla birlikte son aylarda iktisadî buhranın para üzerinde de tesirini göstererek en sağlam sayılan memleketleri bile sarsıntıya uğrattığını belirtmiştir. Tarım ürünleri fiyatları düşürdüğü için bizim gibi bir ziraat ülkesinin buhrandan kötü etkilendiğini ifade eden bakan, 1930 senesinde ödeme cetvelinde dengenin söz konusu olduğunu 1931 yılının ilk dokuz ayında ise ihracat ithalat dengesinin kötü şekilde bozulduğunu belirtmiştir. 1931 senesinin 9 aylık ithalât ve ihracat bilançosunun endişe edilecek bir vaziyette bulunduğunu ifade eden İktisat Vekili, 1930 senesinin ilk 9 aylık ithalâtının 105 milyon, 1931 senesinin 9 aylık ithalâtının ise 100 milyon olduğunu, ihracatta ise 1930 senesinin 9 ayında 100 milyona yakın ihracata karşılık 1931 senesinin aynı döneminde bu rakamın 82 milyona indiğini ve sene sonuna kadar bu rakamların daha da düşeceğini ifade etmiştir.⁴²⁷ 1930 senesinde 147.534.361 liralık ithalata karşılık, 151.480.382 liralık ihracat yapılmıştır. Bu rakamlar 1929 senesi ile karşılaştırıldığında ithalat ihracat dengesinin sağlanmaya başlanmış olması önemli bir aşamadır. Çünkü 1929 senesinde 155.214.071 lira ihracat yapılırken, ithalat 256.296.379 liraya çıkmış, 101 milyonluk bir açık oluşmuştur. Lozan antlaşması ile getirilen 5 yıl süreyle gümrük tarifelerini artırma yasağı 1929’da sona ermiş ve gümrük vergilerinde yapılan artış ithalatı

⁴²⁶ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/11/17/98077275.html?pageNumber=2> (Erişim Tarihi: 18 Şubat 2023). “Turkey Curbs Imports In Drastic New Decree”, *The New York Times*, 17 November 1931, Page. 2.

⁴²⁷ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 6, C. 4, Tarih: 28 Kasım 1931, s. 36- 37.

azaltmıştır. İhracatta yaşanan durgunluk ise buhran nedeniyle fiyatların düşmesinden kaynaklanmıştır.⁴²⁸

1929 ve 1930 yıllarının Kasım ve Aralık aylarına ait ithalat ve ihracat verileri incelendiğinde Kasım 1929’da 6.736.506 liralık ihracata karşılık, 10.187.243 liralık ithalat gerçekleşmiştir. Aralık ayı rakamlarında ise 1929 yılında 15.054.190 liralık ithalat, 28.902.252 liralık ihracat gerçekleşmiştir. 1930 senesinin Kasım ayında 14.722.454 liralık ithalat, 17.468.945 liralık ihracata karşılık, Aralık ayına gelindiğinde 15.399.771 liralık ithalata karşılık, 13.485.501 liralık ihracatın gerçekleştirildiği 1932 yılı ile birlikte ise ihracat ithalat dengenin sağlanarak ihracat fazlalığı⁴²⁹ oluşmuştur. Bütçeye eklenen gümrük vergisi geliri karşılaştırılmasından ithalat ihracat dengesi anlaşılabilir. Gümrük vergisi geliri 1929 yılında 41 Milyon liradan, 1930’da, 56 milyon liraya yükselmiştir. Ne var ki devletin ekonomiyi koruma politikalarına yönelik tasarruf ve ithalat kısıtlamaları sonrasında 1934 yılında 33 milyon liraya gerilemiştir.⁴³⁰

Cumhuriyet gazetesi 1932 yılı Ocak ayı içerisinde ihracat ofisi tarafından hazırlanan 1929- 1931 yıllarına ait ithalat ihracat bilançosunu okurlarıyla paylaşmıştır. Tablo 9’den anlaşılacağı üzere 1929 senesine oranla 1930 ve 1931 yıllarında ithalat miktarı azalırken, ihracat 1929 senesine göre 1930 yılında dengede tutulmaya çalışılmış ne var ki 1931 yılında oldukça düşmüştür. Gazete 1929 senesinde ithalatın ihracattan 101.082.308 lira fazla olmasının nedenini bu yılda yürürlüğe giren gümrük tarifesinin düşürülmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. 1932 senesinde ithalatın sınırlandırılması sayesinde de dış ticaret bilançosunun ihracat açısından yararlı olacağı belirtilmiştir.⁴³¹

Tablo 9: 1929- 1931 Yılları Arasında Türk Lirası Cinsinden İthalat- İhracat Miktarı

SENE	İTHALAT	İHRACAT
1929	256,296,379 lira	155,214,071 lira
1930	147,553,703 lira	151,454,371 lira
1931	126,382,085 lira	126,939,248 lira

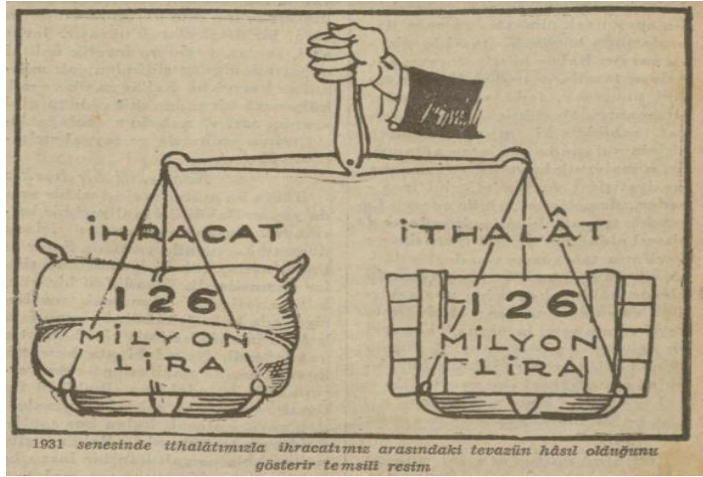
(Kaynak: Cumhuriyet, 20 Ocak 1932, s. 1.)

⁴²⁸ “İktisat Mücadelemizin İlk Mesut Semeresi Geçen Sene Ticaret Muvazenesi Lehimize Kapandı”, *Milliyet*, 1 Şubat 1931, s. 1, 6.

⁴²⁹ *BCA.*, 30-10-0-0/ 160-126-13, Dosya Ek 172, Belge Tarihi: 19 Kasım 1931.

⁴³⁰ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1982, s. 152-153.

⁴³¹ “Harici Ticaretimizde Muvazene Hasıl Oldu”, *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1932, s. 1.

Görsel 15: 1931 Senesinde İhracat İthalat Dengesinin Sağlandığını Gösteren Çizim
(Kaynak: Cumhuriyet, 20 Ocak 1932, s. 1.)

Cumhuriyet gazetesinin 1932 yılına ait bir nüshasında; 1930 ve 1931 yıllarının Aralık ayına kadar olan dış ticaret bilgilerine yer verilmiştir. Aşağıdaki yer alan Tablo 10’da ithalat ve ihracatın hangi ülkeler ile gerçekleştirildiği bilgisi yer alırken Tablo 11’de ise, 1929- 1931 yılları arasında hangi üründen ne kadar gelir elde edildiğine yer verilmiştir. Tablo 10’da görülen en önemli nokta ihracat ve ithalatta Almanya’nın ilk sırada yer almış olmasıdır. Ayrıca tasarruf tedbirlerinin başlamasına karşılık 1931 yılında Almanya’dan yapılan ithalat artış göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren silah ve mühimmat fabrikalarının Alman sermayeli firmalarca açılması ve silah karşılığı Türkiye Cumhuriyeti’nin, Almanya’ya krom madeni sevk etmesi⁴³² ya da 1927 yılından itibaren ivme kazanan demiryolları projelerinin ihalesini alan Alman şirketler⁴³³ düşünüldüğünde iki ülke arasında ekonomik iş birliği normal görülmelidir. ABD’ne 1930 yılında yapılan ihracat geliri ise 1931 yılında azami ölçüde azalmıştır. İtalya’ya yapılan 1930 ve 1931 yıllarındaki ihracat ise hemen hemen aynı seviyede kalmıştır. Tablo 11’de görüleceği üzere ise en yüksek gelir elde edilen ihraç ürünü tütünden bile 1931 yılında elde edilen gelir hayli düşmüştür.⁴³⁴

⁴³² Fahri Türk, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti”, *Bellekten*, C. 79, Sayı: 285, Ağustos, 2015, s. 765- 771.

⁴³³ Bige Sükân, “İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye’de Yabancı Sermaye Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 54, Bahar, 2014, s. 217.

⁴³⁴ “İthalat ve İhracatımız”, *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1932, s. 3.

Tablo 10: 1930- 1931 Yılları Arasında İthalat ve İhracat Yapılan Ülkeler ile Alış Satış Miktarı

ÜLKELER	İTHALAT (TL)		İHRACAT (TL)	
	1930	1931	1930	1931
Almanya	23.998.789	25.577.457	18.213.554	12.321.184
Belçika	7.968.169	7.691.445	3.886.221	3.173.491
Bulgaristan	591.629	643.468	695.531	884.631
Çekoslovakya	6.832.097	5.624.970	909.335	2.729.391
Fransa	13.550.011	11.961.833	17.255.949	11.341.987
Hollanda	3.398.678	2.700.470	4.741.308	3.700.828
İngiltere	14.912.706	13.518.257	12.146.025	10.194.356
İspanya	161.800	265.105	876.671	2.134.355
İsveç	2.544.296	1.965.954	983.925	227.811
İsviçre	1.271.907	1.132.878	14.672	128.217
İtalya	18.003.190	17.258.914	29.554.955	28.271.883
Romanya	2.313.803	1.317.792	1.126.077	905.628
Rusya	9.742.075	6.568.739	6.978.943	4.130.499
Suriye	1.514.799	1.110.969	4.662.006	3.460.294
Mısır	2.350.040	2.477.751	5.550.301	4.022.281
Amerika	5.663.578	3.930.214	16.188.545	9.711.101
Yugoslavya	348.785	341.911	160.569	203.263
Yunanistan	416.264	257.681	10.357.936	9.151.604
D.M.	16.571.316	14.572.323	3.666.347	5.435.303
TOPLAM	132.153.932	118.918.131	137.968.870	112.128.107

(Kaynak: Cumhuriyet, 22 Ocak 1932, s. 3.)

Tablo 11: 1929- 1931 Yılları Arasında İhraç Edilen Ürünlerden Elde Edilen Kazanç

Satılan Ürünler	1929 (TL)	1930 (TL)	1931 (TL)
Tütün	40.687.658	42.981.058	28.754.186
Pamuk Hammadde	10.898.015	14.269.667	6.321.737
Fındık içi	4.309.940	8.401.680	8.691.434
Kuru üzüm	9.931.259	9.960.306	10.768.706
Zeytinyağı	8.628.391	1.833.319	6.111.476
Afyon	8.684.313	3.396.261	2.817.222
Yün	3.794.796	1.408.333	1.814.946
Kuru incir	5.352.890	4.158.271	5.354.912
Arpa	105.337	283.785	3.510.018
Yumurta	6.528.191	8.324.512	10.345.883

(Kaynak: Cumhuriyet, 22 Ocak 1932, s. 3.)

Vakit gazetesi 1931- 1932 Kasım aylarını karşılaştırdığı haberinde; İstanbul, İzmir, Samsun, Mersin, Trabzon, Kars, Edirne ve Gaziantep gümrüklerinden elde edilen verilere göre 1932 yılının Kasım ayında 5.323.540 liralık ithalat, 10.948.079 liralık ihracat yapıldığını 1931 senesinde ise 10.364.000 ithalata karşılık, 14.050.659 lira ihracatın olduğunu belirtmiştir. Haberin devamında 1932 senesinin Kasım ayına kadar geçen on aylık sürede ise ihracat 74.514.572 lira olurken 70.170.218 liralık ithalat yapıldığı ifade edilmiştir.⁴³⁵ İhracatın yapıldığı ülkeler ve aldıkları ürünler incelendiğinde Hollanda'nın; hububat, kuş yemi, arpa, yulaf, mısır, Malta; 3.000 canlı hayvan,

⁴³⁵ “İhracat Farkı Bu Sene Geçen Senekinden Fazla”, *Vakit*, 8 Kasım 1932, s. 3.

Amerika'nın lüle taşı, İngiltere'nin ise zift, yerli ipek, işleme ipek, mendil, ipek kumaş dantela gibi ürünlere rağbet ettiği anlaşılmıştır.⁴³⁶

Bu dönemde Türk insanı yiyecek içecekten ziyade lüks tüketim mallarına rağbet göstermiş ve bu mallar toplumsal prestijin nişanesi sayılmıştır. İthalatın artmasının başlıca nedenlerinden biri de statü arzudur. Elbette ki bu durum, ithalat- ihracat dengesini bozmuştur. Henüz büyük buhranın patlak vermediği 1927 yılında Türkiye'de yarım milyon, 1928 yılında ise 2.500.000 liralık gramofon satışı yapılmıştır. Siyasi mizah dergisi Akbaba yayınladığı bir karikatürde, bu durumu hicvetmiştir. İnsan olarak betimlediği Avrupa, “*ne güzel çalışıyorum değil mi?*” cümleleri ile Türk insanının cebindeki paraları sinsice aşırın hırsız olarak tasvir edilmiştir. Karikatürün üst bölümünde ise “*evvel sene, memleketimize yarım milyon gramofon girmiş... Geçen sene ise iki buçuk milyon lira*”⁴³⁷ ifadesi yer almaktadır. Gerçekten de Aziz Nesin de anılarında belirtmiş olduğu üzere, erken cumhuriyet döneminde Avrupalılaşmak ile özdeşleştirilen Charleston dansı İstanbul'u sarmış ve her evde uzun borulu gramofonlarda Charleston müziği plakları çalınmıştır.⁴³⁸

Görsel 16: Avrupa'dan Yapılan Gramofon İthalatı

(Kaynak: Akbaba, 21 Ekim 1929, Sene 7, No: 714, s. 1.)

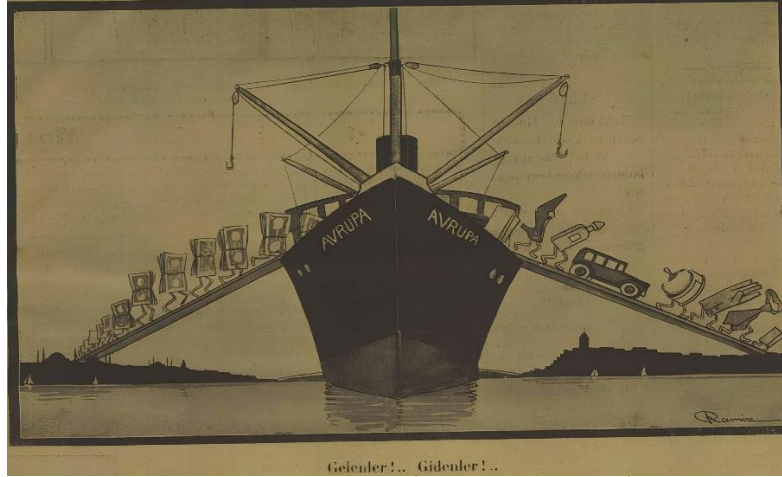
İhracat- İthalat dengesini alt üst eden lüks tüketim maddeleri arasında ebetteki yalnızca gramofon yer almamıştır. Akbaba Dergisi'nde buhranın ortaya çıkmasından bir yıl önce de, Türk lirasının yurtdışına çıkışını hicveden Ramiz imzalı bir karikatürde, Avrupa'dan gelerek İstanbul Limanı'na yanaşan bir gemiden şehre inen ithal mallar

⁴³⁶ “Yeni Müşteriler İngilizler Bizden İpekli Eşya Alacaklar”, *Son Posta*, 1 Nisan 1932, s. 2.

⁴³⁷ “Evvelki Sene Memleketimize Yarım Milyon Liralık Gramofon Girmiş Geçen Sene İse İki Buçuk Milyon Liralık” *Akbaba*, 21 Ekim 1929, Sene 7, No: 714, s. 1.

⁴³⁸ Aziz Nesin, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*, Düşün Yayınevi, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1966, s. 385.

arasında, otomobil, buzdolabı, ayakkabı, parfüm, pudra, eldiven, kravat gibi ürünlerin yanı sıra, o gün için Türkiye’de üretimi olmayan kibrit gibi temel ihtiyaç maddeleri ve karşılığında da lüks ithal ürünlerine harcanan paralar acı bir şekilde tasvir edilmiştir.⁴³⁹

Görsel 17: Gelenler! Gidenler! Lüks İthalat Mallarının İstanbul’a Gelişi
(Kaynak: *Akbaba*, 27 Aralık 1928, s.1.)

İthalatın artmasına karşılık, ihracatın düşmesinin bir nedeni de Mustafa Nermi’nin *Milliyet* gazetesinde çıkan yazısında belirttiği gibi ticaretin bir disiplini olduğunu kavramamaktan, yani kötü bir ticaret anlayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim gösterilen numuneler ile gönderilen mallar arasında büyük oranda bir fark olduğunu ifade eden Nermi ciddi iş adamlarımızı bir yana ayırırsak ticaret hayatımızda tam bir anarşinin hüküm sürdüğünü görürüz yorumda bulunmuştur.⁴⁴⁰

Dünya Ekonomik Buhranı’nda Avrupa’yı ve Türkiye’yi mukayese eden *Serveti Fünun* başyazarı Ahmet İhsan ise lüks masraflardan kaçınılır, tarım ve zanaat alanlarında üretim yapan insanların üzerinden ağır vergi yükü kaldırılırsa buhran fırtınasından kurtulma imkanının olabileceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Ahmet İhsan’a göre Avrupa’daki buhranın sebebi, fabrikaların üretimlerine önceden olduğu gibi pazar bulamamasından, Rusya ile Çin malı Avrupa’dan almamasından ileri gelmektedir. Ahmet İhsan, Rusya’nın ilerleyen süreçte mal almaktan ziyade piyasaya ucuz mal süreceğini düşünmektedir. Bu durumun buhranı daha da arttıracığını ifade eden İhsan Türkiye’nin fabrikatörler memleketi olmaması nedeniyle buhranın ülkeyi Avrupa kadar etkilemeyeceği tahmininde bulunmuştur.⁴⁴¹

⁴³⁹ “İktisadi Vaziyetimizdeki Bozukluğun Nedeni”, *Akbaba*, 27 Aralık 1928, s. 1.

⁴⁴⁰ “Dış Ticaretimiz ve İş Limitet Şirketi”, *Milliyet*, 1 Haziran 1931, s. 1.

⁴⁴¹ Ahmet İhsan, “Nis Mektubu Her Tarafta Buhran”, *Serveti Fünun Resimli Uyanış*, Sene: 40, C. 68- 4, No: 1789-104, 25 Kasım 1930, s. 403.

3.4. Yoksulluk, İşsizlik ve Hayat Pahalılığı

Buhranın başlamasından bir yıl önce Ertuğrul Mümtaz Bey tarafından kaleme alınan *Hayat Pahalılığı* isimli eser vasıtasıyla Türkiye'nin buhran öncesindeki ekonomik ve sosyal durumu hakkında fikir edinmek mümkündür. Ertuğrul Mümtaz Bey; genel harpten sonra her ülkede hayat pahalılığının görülmeye başladığını belirtmiş, ancak İngiltere ile Türkiye'de savaş öncesi ve sonrası fiyatlarının karşılaştırılması durumunda, Türkiye'deki artış oranlarının korkunç bir seviyeye ulaştığını ifade etmektedir. Mümtaz Bey, İngiltere'de fiyatların yalnızca 1/3 oranında yükseldiğini, Türkiye'de ise bu oranın ortalama 1/25 oranında arttığını belirtmektedir. Yaşanılan pahalılığın ahlak ve sıhhat üzerindeki kötü etkilerine değinen Mümtaz Bey, sefalet nedeniyle, orta sınıf halkın gıda temin edemediğinden hemen hemen ortadan kalkmış gibi olduğuna değinmiştir. Mümtaz Bey; genel ahlakın bozulduğuna, pahalılık nedeniyle fuhuş, cinayet, intihar vakalarının arttığına, fakara hastanelerinin kapılarına kadar dolduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁴²

Hakikaten de 1931 yılında gelindiğinde Kastamonu'ya bağlı Cide Köyü'nden tüm mal varlıkları olan öküzlerini satarak tedavi olabilmek amacıyla İstanbul'a gelen 28 ve 18 yaşlarındaki Mustafa ve Mehmet isimli iki genç müracaat ettikleri hastanelere kabul edilmemişler ve sokakta kalmışlardır. Son Posta gazetesi yapmış olduğu haberlerle yaklaşık on gün boyunca sokakta yatan bu gençlerin Belediye tarafından aldırılmasını ve Kasımpaşa Devlet Hastanesi'ne yatırılmasını sağlamıştır. Gazete 700 kusur bin nüfuslu belediyenin hastanenin olduğu bir şehirde bu hastalara ne halde olduklarını soran bir kişi ya da kurumun olmamasını insafsızlık ve ayıp olarak tanımlamıştır.⁴⁴³

Yine Mümtaz Bey'in tespitlerinin İstanbul'daki hayat pahalılığın çarpıcı örneği en temel ihtiyaç maddelerinden biri olan ekmeğin fiyatlarındaki artış üzerinden incelenecek olursa daha aydınlatıcı olacaktır. İstanbul'un ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre İstanbul halkını doyurmak için günde 25 vagon, yani 250.000 kilo buğdaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ortalama kilosu 13 kuruş ve 16 santimden hesaplandığında bu miktar 13.160.000 lira değerindedir. İstanbul halkı bu rakam göz önünde tutulduğunda ayda 1 milyon, günde 4000 lirasını yalnızca ekmeğe harcamıştır.⁴⁴⁴ Buhran yılları içerisinde 1929 yılında normal ekmeğin fiyatı 16,88 kuruşa, francala 23,88'e kadar yükselmiştir. 1930 senesine gelindiğinde ise en yüksek rakamla, normal ekmeğin fiyatı 15,38'e, francala ise 22,5 kuruştan

⁴⁴² Ertuğrul Mümtaz, *Hayat Pahalılığı Meselesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 3- 5.

⁴⁴³ "Bu Bahtsız Vatandaşlara Yazık Değil mi? Zavallılar Sekiz Gündür Sokak Ortasında Yatıyor Guraba Hastanesi de Kabul Etmedi", *Son Posta*, 28 Mayıs 1931, s. 1.

⁴⁴⁴ Ali Suat, "İstanbul Şehrinin İhsai Mütalaası", *Şehremaneti Mecmuası*, Sene: 5, Sayı: 54-55, Şubat- Mart 1929, s. 237.

satılmıştır.⁴⁴⁵ 1931- 1933 yılları arasında İstanbul ve semtlerinde ekmek senelik ortalama olarak Tablo 12’de görüldüğü üzere 7-8 kuruş aralığında satılmıştır. İlk olarak 1931 Haziran ayında üç merkezde 9 kuruş olarak ekmeğin fiyatı en yüksek satış fiyatını görmüş bir sonraki yılın Haziran ayında da 9.50 kuruşla satış rekoru kırmıştır. 1933 yılına gelindiğinde ise ekmek ucuzlayacak şubat- mart aylarında 8.75 kuruştan satılmıştır.⁴⁴⁶

Tablo 12: İstanbul Merkez ve Belirli İlçelerinde Ekmek Satış Fiyatı

İstanbul Merkez ve İlçeleri	1931	1932	1933
İstanbul	8 kuruş	8.20 kuruş	7.79 kuruş
Beyoğlu	8 kuruş	8.20 kuruş	7.75 kuruş
Üsküdar/ Kadıköy	8 kuruş	8.20 kuruş	7.75 kuruş

(**Kaynak:** *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Fiyat İstatistikleri*, Neşriyat No:166, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1941, s. 51.)

Vakit gazetesinde çıkan bir haberden anlaşılacağı üzere bayat ekmeklerin de o dönemde alıncılarını beklediği anlaşılmaktadır. Haberde belediyenin pazar yerlerinde yere serilen çuval üzerinde bayat ekmek satışını yasakladığı, satış yapanlara para cezası kesileceği⁴⁴⁷ bildirilmiştir. Akşam gazetesinde ise köylünün himaye edilebilmesi için buğday fiyatının yükseltilmesi, ayrıca ekmek fiyatının da 12 kuruşa çıkarılmasını savunanların bulunduğu yazılmıştır.⁴⁴⁸

İstatistik yıllığında yer alan veriler incelendiğinde 1914- 1931 yılları arasında İstanbul’da 26 kalem zorunlu ihtiyaç maddesi göz önünde tutularak hazırlanan hayat pahalılığı endeksinde kuruş cinsinden ürünlerin perakende fiyatları hesaplanmıştır. Tablo 13’de görüldüğü üzere fiyatlarda en yüksek seyrin inkılâpların ve yatırımların yoğun olarak yapıldığı 1925 ve 1926 yıllarında olduğu görülmektedir. İstanbul 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’na nispeten makul fiyatlarla girmiştir. Fiyatlar, kriz ortamı ile birlikte 1929’dan itibaren aniden artmıştır. 1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle pazar filesi, kiler ve depolar 86 kuruşa dolarken, 1929 yılında 1692 kuruşla rekor seviyeye ulaşmıştır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ T.C. *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1930-1931*, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 137.

⁴⁴⁶ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Fiyat İstatistikleri*, Neşriyat No:166, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1941, s. 51.

⁴⁴⁷ “Bayat Ekmekler Nasıl Satılacak?”, *Vakit*, 30 Kasım 1930, s. 5., “Bayat Ekmeklere Etiket Konacak”, *Son Posta*, 1 Aralık 1930, s. 2.

⁴⁴⁸ “Hala O İddia Ekmek 12 Kuruş Olursa Her Şey Yoluna Girermiş”, *Akşam*, 12 Mart 1932, s. 1- 2.

⁴⁴⁹ T.C. *İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1931-1932, Cilt: 5*, İstanbul Devlet Matbaası, 1955, s. 302, Zaruri İhtiyaçlar: Tereyağı, Zeytinyağı, Kaşar peyniri, Beyaz Peynir, Yumurta, Siyah zeytin, Çay, Kahve, Şeker, Odun, Kömür, Gaz yağı, Sabun, Ekmek, Buğday Unu, Pirinç, Bulgur, Makarna, Patates, Fasulye, Nohut, Mercimek, Soğan, Koyun eti, Sığır Eti ve Tavuk.

Tablo 13: 1914- 1931 Yılları Arasında İstanbul’da Temel İhtiyaç Maddelerinin Perakende Fiyatları

1914	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
86	1,096	1,163	1,354	1,461	1,485	1,303	1,299	1,692	1,399	1,230

(Kaynak: T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1931-1932, Cilt: 5*, İstanbul Devlet Matbaası, 1955, s. 302.)

Akşam gazetesi Ocak 1930 tarihli bir nüshasında, Ticaret Odası’nın hazırlamış olduğu 1929 senesine ait hayat pahalılığını gösteren bir istatistiğe yer vermiştir. Bu istatistikte, temel tüketim maddelerinin fiyatları savaş dönemi ile mukayese edilmiştir. İstatistiğe göre şeker, fasulye, pirinç, makarna, sadeyağ, patates gibi erzaklardaki artış Tablo 14’de görüleceği üzere 1460 kat artış göstermiştir. Haberin devamında erzak dışında orta aile bir ailenin çocuklarının tahsil masrafı, gezme, sinema tiyatro ihtiyaçlarının da bulunduğu bunlarında arttığı belirtilmiştir. 1914 yılının Temmuz ayında 945 kuruşla geçinebilen dört kişilik bir ailenin 1929 senesinin Aralık ayında ancak 135 lira 12 kuruşla geçinebildiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁰

Tablo 14: 1914- 1929 Yılları Arasında Temel Gıda Maddelerinin Fiyatlarındaki Değişim

Temel Gıda	1914	1929
Şeker	3 kuruş	58 kuruş
Fasulye	4 kuruş	48 kuruş
Pirinç	3 kuruş	49 kuruş
Makarna	3 kuruş	49 kuruş
Sadeyağ	10 kuruş	215 kuruş
Patates	1 kuruş	15 kuruş

(Kaynak: *Akşam*, 8 Ocak 1930, s.1.)

Adana, Ankara, Antalya, Denizli, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Kastamonu, Kayseri, Mersin ve Zonguldak illerinde yapılan 26 kalem ihtiyaç maddesi listesi dikkate alınarak kuruş cinsinden hazırlanan hayat pahalılığı endeksi incelendiğinde bahsi geçen illerde savaş koşullarının yok olmasına rağmen fiyatların oldukça artmış olduğu görülmektedir. Bahsedilen ihtiyaçlar sadeyağ, zeytin yağı, kaşar peyniri, beyaz peynir, yumurta, siyah zeytin, çay, kahve, şeker, odun, kömür, gaz yağı, sabun, ekmek, buğday unu, pirinç, bulgur, makarna, patates, fasulye, nohut, mercimek, soğan, koyun eti, sığır eti, tavuk gibi halkın beslenebilmek, barınabilmek, ısınabilmek için temel yaşam gereksinimlerinden oluşmuştur.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ “Hayat Pahalılığı”, *Akşam*, 8 Ocak 1930, s. 1.

⁴⁵¹ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü *1930 İstatistik Yıllığı*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 253.

Mukayese yapmamız gerekirse listedeki fiyatlardan iaşe temini açısından geçimin en kolay sağlandığını düşündüğümüz Trabzon’da, Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcı olan 1914 yılında yalnızca 59 kuruşa giderilirken, krizin patlak verdiği 1929 yılında bu rakam 1551 kuruşa ulaşmıştır. Aynı ihtiyaçlar, İstanbul’da 86 kuruştan, 1692 kuruşa fırlamıştır. Listede en pahalıya temel ihtiyaç ürünlerini alan il 1776 kuruş ile Elâzığ olurken, başkent Ankara 1752 kuruş ile temel ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. Ülke genelinde 1914 yılında 100 kuruşa alınabilen temel ihtiyaç maddeleri 1929 yılına gelindiğinde 1533 kuruşa alınabilmiştir. 1929 yılında yiyecek kaleminde mart ayı 1605 kuruş 1930’da ise ocak ayı 1460 kuruş ile en pahalı aylar olmuştur.⁴⁵²

Cumhuriyet gazetesi, Ticaret Odası’nın verilerine dayanarak, hayat pahalılığının arttığını, harpten evvel yalnızca 1161 kuruşa geçinen bir ailenin, artık 144 lira ile geçimini ancak sağlayabildiği yazmıştır.⁴⁵³ Oysa bu verilerin bile gerçeği tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. Nitekim siyasi mizah dergisi Akbaba tarafından 1929 Haziran’ında, pahalılığın Ticaret Odası’nın yayınladığı verilerin çok üstünde olduğunu aşağıda verilen karikatürle anlatmaya çalışmıştır. Karikatürün 1929 Haziranında yayımlandığını ve henüz Dünya Ekonomik Buhranı’nın başlamadığını (Ekim 1929’da başlayacaktır) ifade etmek gerekmektedir. Karikatürde Ticaret Odası, yanı başındaki hayat pahalılığı denizinde iflas eden, ekmeğ tekneleri batan, boğulmakta olan halkı görmeyen, ufuktaki buhranı dürbün ile gözleyen para kasasının üzerinde oturan şişman bir adam olarak tasvir edilmiştir.⁴⁵⁴

Görsel 18: Ticaret Odası:- Hayat Pahalılığından Eser Bile Yok
(Kaynak: Akbaba, No: 678, 17 Haziran 1929, s. 1.)

⁴⁵² T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 1930 İstatistik Yılığ, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 253- 255.

⁴⁵³ “Pahalılık”, Cumhuriyet, 12 Şubat 1931, s. 2.

⁴⁵⁴ “Zenginin Gözü Perdeli Olurmuş”, Akbaba, No: 678, 17 Haziran 1929, s. 1.

Son Posta gazetesi 1931 yılında, Ticaret Odası 1930 tüketici fiyatlarının 1929'a göre daha düşük olduğuna ilişkin verilerini yayınlamıştır. Gazetes, halkın bu veriler hakkındaki görüşünü almak için sokak röportajı yapmış ve bunları Şubat 1931'de okuyucularıyla paylaşmıştır. Gazete muhabiri öğrenci, esnaf, memur ve işçi gibi farklı toplumsal sınıftan vatandaşlara “*pahalılık var mı?*” sorusunu yöneltmiştir. Alınan yanıtlar, 1930 senesinde halkın geçiminin, verilere yansıtıldığı gibi olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Divan Yolu'ndan Ziya Bey; “*hayat geçen senelere nazaran ucuzdur. Fakat bu ucuzluğun sebebi alışverişin az olmasıdır. Satıcılar az kârla iş yapmayı tercih ediyorlar. Bu ucuzluktan alan da satan da memnundur*”. Galata'da Abdullah Efendi Lokantası çalışanlarından Recep Bey; *ucuzladı gibi... Tabii memnunuz. Belediye ihtikâr yapılmasına meydan vermese daha da ucuzlayabilir*. Sultanahmet Divan Yolu'ndan Ruhi Bey; *ucuzluk var mı yok mu? Yoktur. Maaş alan memurlar borç içinde yüzüyorlar. Herhalde bu, hayatın ucuzlamadığını gösterse gerek*.” Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencisi Ahmet Bey; “*ne diyorsun kardeşçağızım. Yerli malları diğerlerine nazaran ucuzdur. Ekmek, peynir, pirinç, şu, bu. Bilhassa giyecek hususunda hayatta ucuzluk değil, pahalılık vardır*.” Giresun pansiyonundan Ömer Efendi; “*ben hayatta bir ucuzlama görmüyorum. Yaşamak için birkaç sene evvelinden daha fazla sarf etmek mecburiyetinde kalıyorum*.” Binbirdirek'ten Şefik Bey; “*bana niye böyle şeyler soruyorsun paşa, ben işçi bir adamım. Hayat eskiye nazaran ucuzladı mı, yoksa pahalılaştı mı bunları işten ve yorgunluktan düşünmeye bile vakit bulamıyorum*”⁴⁵⁵ cevaplarını vermiştir. 1932 senesinin Mart ayında Son Posta gazetesinde yayınlanan bir haberde yine İstanbul Ticaret Odası tarafından hayatın 1929 yılına göre %18 kuruş oranında ucuzlamış olduğunun bildirilmesi ironik bir başlıkla verilerek alay konusu edilmiştir.⁴⁵⁶

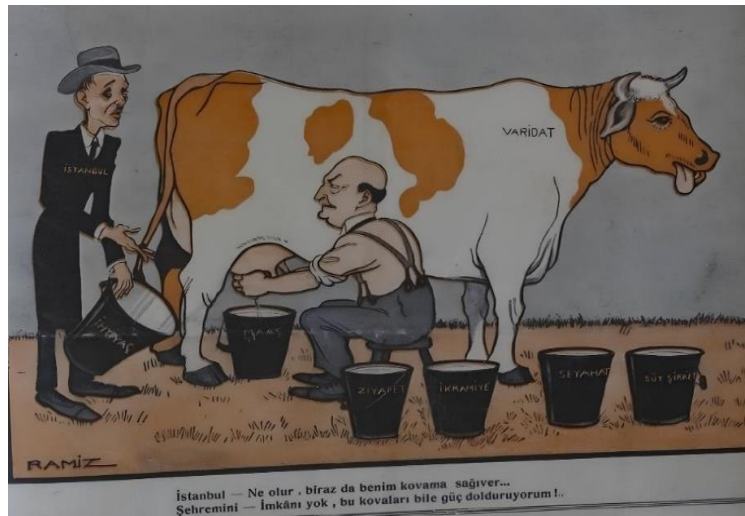
Ekim 1929 tarihinde buhranın etkileri İstanbul'a ulaşmadan dahi şehirde bulunan fakirlerin iâşesi ve ihtiyaçları için gerekli olan pay, belediye bütçesinden yeterince ayrılmamıştır. 1921- 1929 İstanbul Şehir İstatistikleri 'nde yer alan verilere göre; gelir-gider dengesinde 1928 yılına kadar elde edilen gelir, giderden fazla olmuştur. 1928 ve 1929 yıllarında ise İstanbul Şehremaneti'nin toplam gelir ve gider bütçesi birbirine denk hesaplanmıştır. 1928 yılında gider harcamalarına ayrılan bütçe, 6.957.542.50 lira olurken bu rakam 1929 yılında 6.442.043.50 liraya gerilemiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ “Halkın Sesi Geçinme Mücadelesi Karşısında”, *Son Posta*, 15 Şubat 1931, s. 2

⁴⁵⁶ “Ucuzluk! Hayat Binde Yarım Ucuzlamış!”, *Son Posta*, 4 Mayıs 1932, s. 1.

⁴⁵⁷ *T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı*, C. 2, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 268.

İstanbul Şehremaneti bütçesinde yaşanan dengesizlik, şehrin alt yapı yatırımlarının yapılmaması noktasında tepkilere neden olmuştur. Şehir bütçesinin harcamalarına ilişkin ip ucu ise Akbaba mizah dergisinde Ekim 1929'da yayınlanan bir karikatürle okuyuculara aktarılmıştır. İstanbul, gelirleri sağılan bir inek olarak betimlenmiştir. Dönemin İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ maaş, ziyafet, ikramiye, süt şirketi adına, kova kova ineekteki sütü sağarken; ihtiyaçları için ödenek isteyen zayıf ve hastalıklı bir insan olarak tasvir edilen İstanbul halkına hiç pay ayırmamakla hievedilmiştir.⁴⁵⁸

İstanbul: - Ne olur biraz da benim kovama sağıver...

Şehremini: - İmkânı yok, bu kovaları bile güç dolduruyorum!..

Görsel 19: Şehremanetin Varidat Taksimi

(Kaynak: Akbaba, Sene: 7, No: 709, 3 Ekim 1929)

Yaşanılan yoksulluk, muhalif harekete güç vermiş ve hükümet de karşı propaganda atağına geçmiştir. İstanbul, Tekirdağ ve Afyon milletvekillerinin İstanbul CHP Teşkilatı'na sunmuş oldukları raporda “*muhalif propagandacıların ısrarla bağırdukları fenalık, açlık ve sefaletten şikâyet eden olmadığı gibi genel iktisadi buhranın İstanbul muhitindeki tesiri de tahripkâr ve elim bir manzara göstermemektedir. Üretici, tüccar, memur ve bir şekilde iş bulmuş olanlar genel anlamda hallerinden ve ucuz yaşamdan memnun oldukları*” belirtilmiştir. Hayat pahalılığının ise birkaç sene önce 2200 iken 1250'ye indiği vurgulanmıştır.⁴⁵⁹

Ticaret Odası geçinme endeksi verilerine göre 1931 yılının Mart ayında fiyatların Şubat'a göre %1 oranında azalmış görünmekteydi. Anne, baba, 1,5, 7 ve 15 yaşlarında 3 çocuktan oluşan bir ailenin bir aylık geçinme masrafı 141 lira 35 kuruş olarak açıklanmıştı. Bu paranın 50 lira 3 kuruşu yiyecek masrafı, 11 lira 80 kuruşu ısınma ve

⁴⁵⁸ “Vali Varidatları İstanbul Halkına Koklatmıyor”, Akbaba, Sene: 7, No: 709, 3 Ekim 1929, s. 1.

⁴⁵⁹ BCA., 30-10-0-0/ Yer: 79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

aydınlatma masrafı, 33 lira 82 kuruşu giyecek masrafı, 25 lira ev kirası, 13 lira 75 kuruşu muhtelif masraflar, 75 kuruşu da tasarruf ve sigorta masraflarını teşkil etmektedir. Aynı ailenin geçim masrafı Birinci Dünya Savaşı dönemi ile mukayese edilmiş, 1914 senesinin aynı ayında geçinme masrafı 11 lira 61 kuruş olarak saptanarak savaş ortamı ile buhran dönemi mukayese edilmişti.⁴⁶⁰

Nitekim 1931 yılı Mart ayında İstanbul'da emekli olan polis memuru Kâmil Efendi, ikinci komiserlikten emekliliğini istediğinde kendisine 2696 kuruş maaş ile 67.200 kuruş emekli ikramiyesi bağlanmıştır. Mayıs ayında aynı dereceden emekliliğini isteyen Bekir Efendi'ye ise 3300 kuruş maaş ve 62.400 ikramiye bağlandığı görülmüştür.⁴⁶¹

1931 yılında Milletler Cemiyeti de Türkiye'deki iktisadi buhranın boyutlarıyla ilgilenmiş ve durumu tespit edebilmek amacıyla bir rapor istemiştir. İktisat Vekaleti de ticaret ve sanayi odalarından 1928-1929 ve 1930 yıllarına ait üretim maddeleri fiyatlarında, işçi ücretlerinde ve kredilerdeki değişimi raporlaştırmalarını istemiştir.⁴⁶²

Dünya Ekonomik Buhranı karşısında günlük gazetelerde karşılaştırmalar yapılmış ve halka Avrupalı devletlerin de yoksulluk, işsizlik ve hayat pahalılığı gibi sıkıntılar yaşadıkları anlatılmıştır. Milliyet'te Falih Rıfkı (Atay); Hollanda gazeteleri bile kriz ateşinin müreffeh ve bahtiyar ülkelerini sardığını yazmaktadır⁴⁶³ ifadelerini kullanırken, Son Posta krize karşı Avrupa'da ve Amerika gibi büyük sanayi memleketlerinde alınan ilk tedbirin eşyanın maliyet fiyatını indirmek olduğunu, üretimi daha ucuza mâl edebilmek için de ilk düşünülen şeyin işçi ücretlerini kısmak olduğunu belirtmiştir. Amerika'da fabrikaların, bir iki gün kapanıp işçisine yol verdiğini, iki gün sonra daha küçük yevmiye ile yeniden işçi kaydına başladıklarını iktisadi buhranın işçi ile sermaye arasında yeni bir mücadeleye yol açtığını belirtmiştir.⁴⁶⁴

Dünyanın seyri bir yana Türkiye'deki işçilerin durumunun oldukça vahim olduğu anlaşılmaktadır. Karagöz Dergisi, halk sütunlarında Bakırköy Osmaniye Köyü'nden Münir Efendi isimli bir ameleden gelen mektuba cevap vermiştir. Amele çalışma saatleri ile ilgili bir soru sormuş olmalı ki, dergi iş kanununda genel menfaat adına, işçinin en fazla sekiz saat çalışmasının kabul edildiğini, kanun uyarınca fabrikanın işçisini en fazla

⁴⁶⁰ "Ucuzluk: Martta %1 Oranında Tenezzül Var", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1931, s. 3.

⁴⁶¹ *Polis Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 259, Temmuz, 1931, s. 750, 753.

⁴⁶² "İktisat Buhranı: Cemiyet-i Akvam Bizden Malumat İstedi", *Son Posta*, 5 Şubat 1931, s. 7.

⁴⁶³ "İyi Günler", *Milliyet*, 16 Ocak 1931, s. 1.

⁴⁶⁴ "İktisadi Buhrana Çare Bulmak İçin Muhtelif Milletler Ne Gibi Tedbirlere Baş Vuruyorlar", *Son Posta*, 16 Ocak 1931, s. 3.

sekiz saatten fazla çalıştıramayacağını, bu durumun sağlıklı olmadığını, eğer kendisi istiyorsa tatil zamanından sonra başka bir iş bulabileceği tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁶⁵

Anlaşılabacağı üzere buhran zamanının en büyük sorunu dünya çapında yaşanan işsizlik olmuştur. Hali hazırda zaten dar boğazda olan Türkiye'ye, yabancı ülkelerden gelen işsiz nüfus da karışınca, Dahiliye Vekaleti, Emniyet Umum Müdürlüğü'ne verdiği talimat ile konuya müdahale etmiştir. Özellikle Çin ve Hindistan'dan insanların Türkiye'ye gelerek çarşı, pazarda ve köylerde işportacılık, ayakkabı satıcılığı yaptıklarının belirtildiği talimatta *“memlekete akan bu işsizler cereyanının durdurulması ve bu gelenlerin hudut haricine çıkarılmaları lazımdır. Binaenaleyh şehirlerde ve köylerde böyle dolaşan ve ayak satıcılığı ile erkek ve kadın ecnebler hakkında tahkikat ifasıyla hudut haricine çıkarılmak üzere isimlerini ve ne yaptıklarının bildirilmesi ve vekâleten verilecek emrin vüruduna kadar bir tarafa seyahate devamlarına müsaade edilmemesi tamimen tebliğ olunur”* uyarısı yapılmıştır.⁴⁶⁶

1929- 1933 yılları arası geçim istatistikleri incelendiğinde İstanbul yaşayan iki çocuklu çekirdek bir ailenin yaşadığı zorluklar kolaylıkla tespit edilmektedir. Bu dönem içerisinde İstanbul'da fiyatların değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Aile babası Şemsettin Bey; 1932 yılı içerisinde evinin mutfak masrafı için Beyoğlu'ndaki satış fiyatlarına göre yılda ortalama olarak bir ekmeğe 8,20, şeker 48,80, pirince 43,55, makarnaya 25,13, patatese 12,72, fasulyeye 15,85, soğana 9,27, zeytin 36,62, zeytinyağına 65,88, çocukları için süte 26,38, peynire 75,44, koyun etine, 76,66, tereyağına 132,35, yumurtaya 2,82 kuruştan toplamda 509,67 kuruş ödemek durumunda kalmıştır. 1932 yılı içinde ev kiralari ise yıllık Türk lirası hesabı ile 1,666 kuruş, altın hesabı ile 174,6 ile 180,9 kuruş arasında değişkenlik göstermiştir.⁴⁶⁷ Buhranın etkilerinin nispeten azalmaya başladığı 1933 yılında, İstanbul Ticaret Odası Haziran 1933 tarihinde İstanbul'da dört kişilik bir ailenin en az 122 lira ile zar zor geçinebileceğini ilan etmiştir. Dönemin siyasi mizah gazetesi Köroğlu, bu rakama göre düşük gelirli devlet memurlarının dahi aldıkları maaşlar ile geçimlerini sağlamalarının imkânsız hale geldiğini, postacının 25 lira, öğretmenin derecesine göre 20-30 lira ve polis memurunun

⁴⁶⁵ “Halk Sütunu”, *Karagöz*, 10 Haziran 1931, Sene: 24, No: 2424, s. 7.

⁴⁶⁶ *Polis Mecmuası*, Sayı: 264, Dahiliye Vekaleti Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü Ş.4 -B.1, No 3207/ 303, Kanunuevvel (Aralık) 1931, s. 32.

⁴⁶⁷ *Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 142-147.

50 lira kazandığını, 20-30 lira alan işçilerin ve 25-30 lira kazanan apartman görevlilerinin ailelerini geçindiremediklerini haberleştirmiştir.⁴⁶⁸

Buhran dönemi kötü olan şartları daha da müşkül hale getirmiştir. İstanbul'daki hayat pahalılığı karşısında geçinmek çok zor olup, işçi ücretleri de hayatı idame ettirmeye yetmeyecek miktarda kalmıştır. Hakan Kaynar'ın, Yeni Gün gazetesinden derleyerek vermiş olduğu işçi ücretleri rakamları geçim sıkıntısını göstermek açısından önemlidir. 1931 yılı içerisinde handa kapıcılık yapan bir erkek ayda 45 lira, tütün deposunda işçilik yapan bir kadın işçi ise 65 kuruş gündelik almıştır. Çocuk işçilere bakıldığında ise durum daha vahimdir. 1930'lu yıllarda bulaşıkçılık yapan bir çocuk işçinin gündeliği 15-20 kuruş arasında değişmiştir.⁴⁶⁹ Düşük ücretle çalışmak zorunda kalan çocuklardan biri de Sarkis Çerkezyan'dır. Çerkezyan anılarında; Bezciyan Ermeni Okulu'nda öğrenciyken yaz tatilinde Halıcılar Hanı'nda bulaşıkçılık yaptığını, çalışması karşılığında haftada bir lira kazandığını ifade etmiştir.⁴⁷⁰ Kadın işçiler daha ucuza çalışmaları nedeniyle işverenlerce tercih edilmiştir. Örneğin İstanbul tütün depolarında çalışan 32.000 işçinin 21.000'inini kadınlar oluşturmuştur.⁴⁷¹ Ayrıca kadınlar buhran döneminin zor şartlarında, ailelerini geçindirebilmek için birden çok işte çalışmışlardır. Yukarıda anılarını naklettiğimiz Çerkezyan, Getronogan Lisesi'ne başladığı dönemde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri ve yaşadıkları parasızlık nedeniyle öğretmen olan annesinin apartman kapıcılığı, hizmetçilik, terzilik gibi diğer bazı işlerde çalışmak zorunda kaldığını, kendisinin ise pek çok öğrencinin yaptığı gibi yırtık ayakkabıyla okula gidip geldiğini, haftalık yemek ücreti olan 1 lirayı karşılayamadığını anlatmıştır.⁴⁷² Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir mektupta da işçilerin çalışma koşullarının zorluğu göze çarpmaktadır. Mektubu yazan işçi kız fabrikadaki mesailerinin sabah saat sekizde başladığını, akşam saat sekize kadar on iki saat çalıştıklarını, sabah saat onda on dakika, öğleyin de kırk beş dakika mola verdiklerini belirterek, işlerin bitmemesi durumunda ise gece saat on bire kadar mesai ücreti ödemedenden çalıştırıldıklarından bahsetmiştir. Genç kız gece korku ile eve döndüklerini, bütün bu mesaiye rağmen haftada üç yüz elli kuruş

⁴⁶⁸Murat Metinsoy, *Everyday Politics of Ordinary People: Public Opinion, Dissent, And Resistance In Early Republican Turkey 1925-1939*, Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History, Doctor of Philosophy, İstanbul, 2010, s. 449.

⁴⁶⁹Hakan Kaynar, *Cumhuriyet İstanbul'unda Modernlik Fragmanları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 254.

⁴⁷⁰Sarkis Çerkezyan, *Dünya Hepimize Yeter*, Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003, s. 95.

⁴⁷¹“Tütün Depolarında 21.000 Kadın Amele Var”, *Milliyet*, 15 Nisan 1931, s. 3.

⁴⁷²S. Çerkezyan, *a.g.e.*, s. 97- 98.

ellerine geçtiğini anlattığı mektubunu bizleri hiç düşünen yok mu?⁴⁷³ cümleleri ile bitirmiştir.

1914 ile 1933 yılları arası karşılaştırıldığında işçi ücretlerinin geçim şartlarında ne kadar yetersiz kaldığını görmek mümkündür. 1914 yılında bir işçi yevmiye olarak 12.8 kuruş alırken, bu rakam 1927 yılında 135,5 kuruşa çıkmış, 1933 yılına gelindiğinde iyice düşerek 115 kuruşa inmiştir.⁴⁷⁴

Kriz döneminin ağır yaşam şartlarına karşın belirli bir işte kalifiye olan işçilerin yevmiyelerinin 1928- 1930 yılları arasında çok büyük bir değişim göstermemesi *Son Posta* gazetesine konu olmuştur. Ustaların ve işçilerin yevmiyelerindeki değişim Tablo 15’de ve Tablo 16’da görüldüğü şekilde değişim görülmüştür.⁴⁷⁵

Tablo 15: 1928- 1930 Yılları Arasında Usta Ücretleri

Usta Ücreti	Yün Kumaş	İpekli Mensucat	Çorap Trikotaj	Bira
1928	270 kuruş	100 kuruş	200 kuruş	250 kuruş
1930	300 kuruş	120 kuruş	250 kuruş	300 kuruş

(Kaynak: *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 2.)

Buna karşılık sık sık müşteri kapma ve gümrükten mal taşıma sebepleri nedeniyle kavgalarına şahit olunan hamalların durumu daha da kötüdür. Kriz dönemi içerisinde İstanbul’unda 2600 hamal ve 500 kadar küfeci bulunmaktadır. Ortalama bir hamalın aylık kazancının 40 ile 50 lira arasında değiştiği görülmüştür⁴⁷⁶. *Vakit* gazetesinde 1932 yılında yayınlanan bir haberinde buhran içinde bile olsa küfesinde kırk, elli karpuz taşıyan ve tanesi 20 paradan satan bir hamalın kazancı kabak karpuzlar bir kenara hepsini satması durumunda bile günlük 25 kuruşla geçinmek zorunda kaldığını yazmıştır.⁴⁷⁷

Tablo 16: 1928-1930 Yılları Arasında Amele Ücretleri

Amele Ücreti	Yün Kumaş	İpekli Mensucat	Çorap Trikotaj	Bira
1928	60 kuruş	70 kuruş	70 kuruş	100 kuruş
1930	90 kuruş	80 kuruş	150 kuruş	150 kuruş

(Kaynak: *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 2.)

Devletçilik politikasıyla yayın hayatına atılan *Kadro Dergisi*’ndeki yazısında Şevket Süreyya (Aydemir) 1914- 1927- 1932 yıllarındaki İstanbul’da oturan iki kişilik bir işçi ailesinin zaruri ihtiyaç listesini ve bu listenin maliyetini mukayese etmiştir.

⁴⁷³ “Bu Zavallılara Yazıktır”, *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1932, s. 2.

⁴⁷⁴ Şevket Süreyya, “İş Kanunu Cemiyetinin Temel Kanunlarından Biridir Kıymetsiz ‘Sa’y’den Kıymetli ‘Sa’y’e”, *Kadro*, Sayı: 31, 1 Temmuz 1934, s. 10.

⁴⁷⁵ “Mütehassıs İşçiler”, *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 2.

⁴⁷⁶ “Halk ve Esnaf: İstanbul Hamalları Ne Kadar Kazanıyor?”, *Milliyet*, 30 Nisan 1930, s. 3.

⁴⁷⁷ “Pahalılık mı, Ucuzluk mu? Ne Kazanıyorlar?”, *Vakit*, 23 Ağustos 1932, s. 1.

Hazırlamış olduğu temel ihtiyaç maddeleri listesine göre aile, 1914 yılında, 50 okka ekmek, 13 okka et, 3 okka yağ, 4 okka şeker, 6 okka pirinç ve makarna, 1 teneke gaz, 30 okka sebze, 60 okka kömür, üst baş kıyafetinin aylık taksiti, kira, kahve ve tütüne 500 kuruş ödemekteyken, bu rakam 1927 yılında 7000 kuruş fırlamış, 1932 yılında ise 6245 kuruşa gerilemiştir. Yazar, bu listeye hastalık, vefat ya da eğlence kalemlerini dahil etmediğini belirtmiştir. Dönem içerisinde fiyatların bu kadar artmasının nedeni vergi payı ve gayri safi milli hasılaya bağlanmıştır. Şöyle ki belirtilen yazıda, Türkiye’de 1914 yılında kişi başına düşen milli gelirin senelik altın karşılığı ile 103 kuruş, kâğıt para hesabı ile 824 kuruş olmasına karşılık bu rakamın 1932 yılında 3680, 1933 yılında ise 4190 kuruşa ulaştığını ifade etmiştir.⁴⁷⁸

Son Posta gazetesine başvuran bir gencin anlattıklarından Dünya Ekonomik Buhranı döneminde okula devam etmenin getirdiği maddi külfeti anlaşılmaktadır. Ortaokul öğrencisi olduğunu, parasının bulunmadığını, boş saatlerinde çalışmak istediğini belirten öğrenci, gazeteden iş ricasında bulunmuştur. Gazeteciler gencin anlattıklarını araştırdıklarında doğru söylediğini anlamışlar fakat iş bulamamışlardır. Durumu İstanbul Lokantacılar Cemiyeti Başkanı olan Sirkeci’de de bir lokantası bulunan Cemal Bey’e ilemişlerdir. Cemal Bey gence tahsilini bitirinceye kadar, sınıfını muntazam geçmesi koşuluyla karşılıksız yemek vermeyi taahhüt etmiştir. Babacan bir adam olan Cemal Bey yetinmemiş aynı zamanda, hem Sirkeci’de bulunan kendi lokantası, hem de Sirkeci İstasyonu’ndaki Kristal Lokantası, Ali Efendi ve Sultanahmet’te bulunan Narinzade Lokantaları’nda öğrencilerin ücretsiz yemek yemelerini sağlamıştır. Ancak bütün lokanta sahipleri aynı fikirde değildir. Kimileri Cemal Bey’in yapmış olduğu teşebbüsü soğuk bir şekilde karşılayarak “*burası imaret değildir*” cümleleri ile öğrencileri azarlamış ve bu işi angarya olarak değerlendirerek öğrencilere birer tas tavuk suyu vermişlerdir.⁴⁷⁹

Üniversite seviyesinde bulunan öğrencilerin maddi zorluklar içerisinde okuma mücadelesinde devlet dolaylı da olsa eğitim hayatlarına müdahalede bulunmuştur. Darülfünun Hukuk Fakültesi’nin hocalarına, fakir öğrencilerin yalnızca bir dersten zayıf not almaları durumunda sınıfta bırakılmamalarını, üst sınıfa geçirilerek bir sene sonra

⁴⁷⁸ Ş. Süreyya, *a.g.m.*, s. 8.

⁴⁷⁹ “Mukayese Ediniz! Bir Kısım Lokantalar Fakir Talebeye Meccanen Yemek Verdiler”, *Son Posta*, 9 Kasım 1932, s. 1, 11.

yine bu dersin sınavına girmelerine imkan sağlanmasını istemiştir. Böylelikle gençlerin sene kaybetmelerinin önüne geçilecek tahsil masrafları da artmamış olacaktır.⁴⁸⁰

Cumhuriyet Halk Fırkası, Dünya Ekonomik Buhranı'yla yapılacak mücadelede İstanbul semtlerinde bulunan fakirlere, o semtin zenginlerinin yardım etmesi fikrindedir. Bu konu Yeni Köroğlu gazetesinde; “İstanbul fakirlerine yardım etmek için halk fırkası bir çare buldu her zengine bir fakir verecek ona bak diyecek, yahut vakti hali yerinde olan herkes fakirler için ayda bir para verecek. İyi fikir ama bu zamanda öyle zengin görünen var ki günün birinde Ramazan topu gibi güm diye iflas ediyor kimsenin iç yüzü belli olmuyor ki”⁴⁸¹ cümleleri ile zenginlerin durumunun da iç açıcı olmadığını anlatmıştır.

Nitekim, Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle peş peşe yaşanan iflas haberleri gazetelerde kendini göstermiş, bu tür haberler sıradan hale gelmiştir. Yaşanan iflaslar, dönemin siyasi mizah dergisi Akbaba'da yayınlanan bir karikatüre konu olmuştur. Derginin 1930 yılının Kurban Bayramı'na denk gelen Mayıs ayında çıkan nüshasında çizilmiş olan karikatürde, kapanmış bir dükkân önünde iki İstanbullunun, satış yapamamaktan dolayı iflas ederek topu atan ticarethanelerin çoğalmasından dolayı bayram topunun duyulmadığı konusu işlenmiştir.⁴⁸²

Görsel: 20 İstanbul'da Birçok Mağazalar Kapanıyor

-Yahu bayram topu atıldı mı?

-Bu sırada top atanlar o kadar çok ki, insan bayram topunu duymuyor bile!...

(Kaynak: Akbaba, Sene: 8, No: 764, 8 Mayıs 1930, s. 1.)

⁴⁸⁰“Fakir Talebelerin Bir Dersten Sınıfta Bırakılmaması Arzu Ediliyor”, *Son Posta*, 12 Eylül 1932, s. 1.

⁴⁸¹ “Eyi Ama!”, *Yeni Köroğlu*, 20 Şubat 1929, Yıl: 1, No: 86, s. 3.

⁴⁸² “Birçok Mağaza Kapanıyor”, *Akbaba*, Sene: 8, No: 764, 8 Mayıs 1930, s. 1.

Nitekim, işletme sayısı 1932 yılında 1473 iken, 1941 yılında 1052'ye düşmüştür.⁴⁸³ Son Posta gazetesi İstanbul'da kumaş ticareti yapan ve 1.000.000 açığı olan Kendros isimli bir müessesenin iflas ettiğini, bankalara yarım milyon borcu olan bir antikacının da mahkemeye verildiği haberini yapmıştır.⁴⁸⁴ 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Barış Antlaşması'ndan kalan devlet borcunun 1 Milyar liraya tekabül ettiği düşünülecek olursa gazetenin ortaya koyduğu rakamların yaşanan maddi sıkıntının boyutu göstermesi bakımından önemi anlaşılacaktır.⁴⁸⁵

Buhranın, Türk insanı üzerinde bıraktığı sarsıcı etkinin izleri, basının okuyucu mektuplarına ayırdığı köşelerde yerini almıştır. Son Posta gazetesinin "*Kari (Okuyucu) Mektupları*", Son Saat gazetesinin "*Kari Gözüyle Gördüklerimiz*" bölümleri gazetenin okurlarının bir nevi dilekçe sundukları, seslerini duyurmaya çalıştıkları devlet dairelerine dönüşmüştür. Yazılan rica ve dilekçelerde dönemin açlık, yoksulluk, işsizlik, perişanlık ve sefaletin izlerini görmek mümkündür. Gazetecilerin köşe yazılarında yer alan, ülke ve dünya gündeminin halk kaleminden iz düşümü bu satırlarda yer almıştır. Bu sütunlarda kimi zaman ülke ve belediye yönetimindeki aksaklıklar halk tarafından eleştirilmiş, kimi zaman da bu köşeler iş arama ilanlarıyla dolup taşmıştır.

Şansları yaver gidenler, mektuplarını bizzat devlet kademesine yazarak seslerini duyurmayı başarmışlardır. CHP Genel Sekreterliği'ne yazılan mektuplarla yardım talebinde bulunulması, bunalım döneminin olağan durumlarından. İstanbul Galata Hamalbaşı Caddesi'nde Diş Tabibi İhsan Nafiz Bey vasıtasıyla yardım isteyen eski bir asker olan Hüseyin Hüsnü Bey mektubuna pek muhterem beyefendi bendenizi çok iyi tanırırsınız diye başlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi'nde yol inşaatı görevinde çalıştığını, terhis olduktan sonra da bu işi yapmaya devam ettiğini belirtmiştir. Yıl içerisinde kimi zaman iki, kimi zaman altı ay boş kaldığını, tahsil çağında bir çocuğu olduğunu, ancak ekonomik sebeplerle onu okutamayacağını ifade eden Hüseyin Hüsnü Bey, tanıdığı kimsenin olmadığını, altı nüfuslu bir aileye bakmak zorunda olduğunu yazmıştır. Hüsnü Bey'in talebi elinden tutulması ve inşaatla meşgul şirketlerden birinde istihdam edilmesi, ya da bir nahiyeye müdür olarak yerleştirilmesidir. Bunun için en ücra nahiyelere gitmeyi şeref bileceğini, küçük yaştan itibaren ordu terbiyesi aldığını, köylünün dilinden iyi anladığı bilgisini de vermiştir. Şayet talebi gerçekleşirse on bir sene

⁴⁸³ Kadir Kasalak, "Teşviki Sanayi Kanunları ve Türkiye'deki Sanayileşmeye Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, Aralık, 2012, s. 75.

⁴⁸⁴ "Büyük Bir Ticarethane İflas Etti Açık Bir Milyon Liradır", *Son Posta*, 16 Ekim 1931, s. 1.

⁴⁸⁵ "Bu Zinciri Kırmadıkça İlerlemeye İmkân Yok", *Akbaba*, 13 Mart 1930, s. 1.

orduda çalışmış bir askere yardım edileceğini, hem de cumhuriyetin hedeflerinin hadimi fedakâr bir müdür kazanılmış olunacağını⁴⁸⁶ belirtmiştir.

1932 yılında Son Posta gazetesine yansıyan haberde İstanbul Belediyesi İktisat İşleri Müdürlüğü'ne hamallık için müracaat edenler arasında Yüksek Ticaret Mektebi öğrencilerinin de olduğu yazılmıştır. Bunlardan biri olan Yusuf Efendi Anadolu'dan okumak için geldiğini, kendisine kimsenin yardım etmediğini, kimsesizler yurdunda kaldığını ve aç olduğunu belirterek hamallık bile yapabileceğini çünkü iş aradığını⁴⁸⁷ gazete okurlarıyla paylaşmıştır.

Buhran döneminde ailenin geçimini sağlama yükü bir misli daha ağırlaşmış ve çoğu aile reisinin üstesinden gelemeyeceği bir hal almıştır. Beşiktaş vapur iskelesinde 3 numaralı dükkânın üstünde kiracı olarak oturan Mehmet Kâşif bunlardan biridir. Mehmet Kâşif, Son Saat gazetesinin Kari Gözüyle Gördüklerimiz sütununa gönderdiği mektupta *“ben nakkaşım, günde kazanç vergisi kesildikten sonra 233 kuruş bir para alıyorum, bu miktar ile sekiz nüfustan ibaret olan bir aile geçinebilir mi?”*⁴⁸⁸ cümleleri ile yetkililere sesini duyurmaya çalışmıştır. Mehmet Kaşif'in şikâyeti kazanç vergisinin çalışanlar üzerinde yarattığı yük olmuştur.

Babasını Çanakkale Savaşı'nda kaybeden bir yetim olduğunu belirten İlkokul talebesi 14 yaşındaki Mehmet Şükrü ise ailesi kaybolan kişilere bir miktar ikramiye verileceğini duyduğunu, doğruluk derecesini bilmediğini eğer böyle bir şey varsa nereye müracaat edilmesi gerektiğinin bildirilmesini istemiştir. Gazete bu gence cevaben askerlik şubesine ya da Milli Müdafaa Vekâleti'ne başvurmasını tavsiye etmiştir.⁴⁸⁹

Bir başka örnek; Akşam gazetesi matbaasına müracaat eden bir kadının yaşadığı zor durumdur. Gazete haberinde Kasımpaşa Yeni Çeşme Mescit Sokağı 18 numarada oturduğunu belirten kadının eşi, Mardin'de askerlik yapmaktadır. Yasal haklarını bildiği anlaşılan kadın; mahalle ihtiyar heyetinin iki çocuğuna ve kendisine bakması gerektiği şikâyetinde bulunmuştur. Ev kirasını ödeyemediğini, kendisine bir iş ya da oda gösterilmediğini belirterek yardım talebinde bulunmuştur. Akşam gazetesi ise hem onun içinde bulunduğu şartları yayınlanmış, hem de valilik ve ilgili makamlara kadınla ilgilenilmesi çağrısı yaparak sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır..⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ BCA., 490-1-0-0 / 527-2112-1 / 3, Dosya Ek: 2. Büro, Belge Tarihi: 6 Temmuz 1931.

⁴⁸⁷ “Hamallığa Talip Yüksek Bir Mektep Talebesi”, *Son Posta*, 24 Ocak 1932, s. 1.

⁴⁸⁸ “Kari Gözüyle Gördüklerimiz: İşte Kazancım Bu Aileyi Nasıl Geçindireyim?”, *Son Saat*, 10 Aralık 1930, s. 5.

⁴⁸⁹ “Kari Sütunu: Gaip Asker Aileleri”, *Son Saat*, 12 Şubat 1929, s. 3.

⁴⁹⁰ “Kari Mektupları Acıklı Bir Şikâyet”, *Akşam*, 25 Şubat 1932, s. 3.

Son Saat gazetesine ilan veren Galata'dan Hasan Fehmi isminde bir genç, ilkokul mezunu olduğunu, eski ve yeni yazı bildiğini, taşralı olduğu için İstanbul'da kendisine yardım edebilecek kimsesi olmadığını, gücü nispetinde her işi yapabileceğini belirtmiştir. Yeme içe masrafı ile ayda ez az 10 liraya ihtiyacı olduğunu anlatan Hasan, Galata Yağkapan Atina Kıraathanesi Müdürü vasıtasıyla kendisine ulaşılabilceği bilgisini vermiştir. Aynı sayfada yer alan bir diğer ilanda, yine Galata semtinde oturan ancak dönem koşullarına göre daha nitelikli olmasına rağmen daha ucuza çalışabileceğini belirten Matmazel Thilmany, vasıflarını iki yabancı dili bilmek (Fransızca, İngilizce) ve daktilo kullanabilmek şeklinde açıklamıştır.⁴⁹¹

İzmir'den işsizlik sebebiyle İstanbul'a göçen ve bir süre gazino ve barlarda garson, şef garsonluk yapan Beyoğlu Tarlabası'ndan Sezai Bey, ümitlerle geldiği İstanbul'da da yeniden işsiz kalmıştır. Adı geçen yerlerde çalıştırılan garsonların yabancılardan seçilmesinden yakınan Sezai Bey, "*Beyoğlu'nda başımızı vurmamak yer bırakmadık. Hiçbir gazino ve bar bizi kabul etmiyor. Halbuki bu bardaki garson hatta şef garsonlara dikkat edilecek olursak hepsi de ecnebi tebaasındandır. Biz Türkler bu memleketin öz evladı olduğumuz halde niçin kabul edilmiyoruz. Sebebini bir türlü anlayamıyoruz. Hepimiz aile sahibiyiz. Çocuklarımız var. Açlıktan bağırsıyorlar. Lokantacılar Cemiyeti bu halimizle alakadar olmalıdır*"⁴⁹² şeklinde şikâyetlerini dile getirmiştir. Buna karşılık Alemdar Caddesi Ayazma Sokağı'ndan yazan Hatice Hanım, İstanbul Garsonlar Cemiyeti'ne kendisi ve çocukları için her gün üç okka ekmek vererek onları sefaletten kurtardığı için teşekkür etmiştir.⁴⁹³

Dünya Ekonomik Buhranı'nın yarattığı ve yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz fakirleşmeye karşılık İl Özel İdareleri bütçelerinden sosyal hayır harcamalarına ayrılan paylarda düşüş yaşandığı görülmektedir. 1929 yılında 4.977. 121 lira geliri olan İstanbul ilinde 57. 845 lira sağlık ve hayır işlerine tahsis edilmiş, ancak bu tahsisatın sadece 37.210 lirası harcanmıştır. 1930 yılında gelindiğinde 4.646.882 lira olan gelirden tahsisatın 98.050 lira ayrılmış, 76.592 lirası harcanmıştır.⁴⁹⁴ 1931 ve 1932 yıllarında belediye gelirlerinin düşmesine karşılık, artan sefalet sosyal harcamalarına ayrılan pay artışını zorunlu kılmıştır. 1931 yılında 4.879.580 lira gelirin 197.808 lirası, 1932 yılında ise 3.958.567 liranın 195.120 lirası bahsi geçen hayır işlerine harcanmıştır.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ "İş İstiyorum Daktiloluk", *Son Saat*, 12 Şubat 1929, s. 3.

⁴⁹² "Kari Mektupları: Türk Garsonların Şikâyeti", *Son Posta*, 4 Mart 1931, s. 5.

⁴⁹³ "Kari Mektupları: Bir Teşekkür", *Son Posta*, 18 Haziran 1932, s. 6.

⁴⁹⁴ BCA., 490-1-0-0 / 1464-3-6 / 20, Dosya Ek: 11, Belge Tarihi: 1934.

⁴⁹⁵ BCA., 490-1-0-0 / 1464-3-6 / 32, Dosya Ek: 11, Belge Tarihi: 1934.

Vakit gazetesinin Mart 1931 tarihli bir nüshasında çıkan habere göre anlaşıldığı kadarıyla İstanbul Valiliği ve Belediye masraflarının yaklaşık 12 milyon lirayı bulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁶ Yalnızca vilayet masrafının 4.850.000 lira, belediyenin masrafının ise 7 milyon olduğu belirtilen haberde, belediyenin gelirinin 662.000 lira tuttuğu dengesizlik nedeniyle aradaki farkın 950.000 lirayı bulması beklenen⁴⁹⁷ elektrik zammı ile kapatılacağı belirtilmiştir. Kasım 1930 yılına ait Son Posta gazetesi haberinde elektrik fiyatlarının vatandaşın ödeme gücünü zorladığı görülmektedir. Kasımpaşa'dan “*Kari Gözü İle Gördüklerimiz*” sütununa yazan Niyazi Bey isimli biri yalnızca hat ve saat kirası olarak ayda yarım lira verdiklerini, ayrıca 110 voltluk elektriğin 220 volta çıkarılmasından dolayı masraflarının arttığı şikayetinde bulunmuştur.⁴⁹⁸

Dış basına yansıyan haberlerde Türkiye'deki işsizliğin Avrupa'da yaşanan krizden farklı bir boyutta olduğu belirtilmiştir. New York Times gazetesi; diğer güneydoğu Avrupa ülkeleri gibi Türkiye'nin de ağır bir ekonomik buhrandan geçtiğini, ancak genç cumhuriyetin karşı karşıya olduğu zorlukların diğer ülkelerden farklı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de fiilen işsizlik sorununun olmadığını yazan gazete, bu tespiti, tarım ülkesi olan Türkiye'de sanayinin henüz başlangıç aşamasında olması, dolayısıyla emek sorununun yaşanmadığına, mevcut az sayıda işçinin ise haklarını koruyacak örgütleri bulunmadığı bilgisine dayandırmıştır. Gazeteye göre Türkiye'deki az sayıda emekçinin yaşadığı sorun, çalışma şartlarının kötülüğüdür.⁴⁹⁹

1932 yılına girildiğinde devletlerde ve toplumlarda karamsar havanın devam etmektedir. Her seneyi bir öncekinden daha iyi geçirmek isteyen insanların geleceğe dair umutlarını falcılarda aradıkları, irrasyonel bir dönemin yaşandığını İstanbul basınının en ciddi gazetelerinden biri olan Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde görmek mümkündür. Gazete, Fransa'da yaşayan Madam Fava isimindeki bir falcının 1932 yılında dünya çapında işsizliğin artacağı, tasarruf tedbirlerinin alınacağı şeklinde özetlenebilecek felaket kehanetleri yer almıştır.⁵⁰⁰ Son Posta gazetesi ise bu habere yine dış basından alındığı bildirilen bir karikatürle cevap vermiştir. Bir erkek ve bir kadının konuştukları karikatürde, kadın 1932 senesi olarak tasvir edilmiş, arka fona üzerlerinde buhran, işsizlik, iflaslar, felaketler, cinayetler, sâri hastalıklar, kazalar yazan sandık, bavul ve

⁴⁹⁶ “Bu Sene Şehir İçin 12 Milyon Lira Sarf Edilecek”, *Vakit*, 3 Mart 1931, s. 1.

⁴⁹⁷ “Şehir Bütçesi: Masraf 12 Milyon Liraya Baliğ Oldu”, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1931, s. 2.

⁴⁹⁸ “Kari Gözü İle Gördüklerimiz Elektrik Ücretlerine Dair Bir Fikir”, *Son Posta*, 19 Kasım 1930, s. 5.

⁴⁹⁹ “Turkey Is Seeking An Economic Policy”, *The New York Times*, 13 November 1932, Bölüm E, Page. 74. <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/11/13/issue.html> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2023).

⁵⁰⁰ “1932’de Neler Olacak? Bir Fransız Kadın Falcısının Kehanetleri”, *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1932, s. 3.

çantalar yerleştirilmiştir. Erkek, kadının elindeki küçük paketi işaret ederek, içinde ne olduğunu sormaktadır. Kadının “iyi günler” cevabı buhranlar da ilgili 1932 yılında da karamsar havanın devam ettiğini göstermek bakımından manidardır.⁵⁰¹

Görsel 21: Yeni Sene Neler Getiriyor?

Buhran, İşsizlik, Cinayet, İflas, Kaza, Sâri Hastalık, Harp

(Kaynak: *Son Posta*, 7 Ocak 1932, s. 1.)

3.5. Modern Vatandaşın Buhranla İmtihani: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Kuruluşu ve Tasarruf Haftaları

Buhran Döneminin hükümet tasarruf tedbirleri almıştır. Başbakan ismet İnönü 12 Aralık 1929 tarihinde TBMM’nde yaptığı konuşmada Türk Halkına tasarruflu davranmak konusunda şu sözlerle çağrıda bulunmuştur; “vatandaş benim içeceğim bir fincan kahveden, giyeceğim üç metre kumaştan, benim israfımdan ne çıkar deme sen demek on üç milyon demektir. Herkes ferdi düşünmez de günde bir kuruşu tasarruf ederse günde on üç milyon tasarruf edilmiş olur”⁵⁰² cümleleri ile açıklamıştır.

Bu dönemde dış devletlerle olan ticari ilişkilerimizi belirleyen esas bütçe açığını azaltmak adına ithalat- ihracat dengesini sağlama politikaları olmuştur ithalata getirilen kısıtlamalar The New York Times gazetesi tarafından, “Türkiye milli içeceği kahveden milli yemeği pilavdan kısmen fedakârlık ederek vazgeçiyor” ifadeleri ile duyurulmuştur. Nitekim, 15.000.000 dolarlık bir tasarruf yapılması beklenen tedbirler ile Türkiye’de yetiştirilmeyen kahve, pirinç, kakao, şeker ve mobilya ithalatını yasaklanması amaçlanmıştır.⁵⁰³

⁵⁰¹ “Yeni Sene Neler Getiriyor?”, *Son Posta*, 7 Ocak 1932, s. 1.

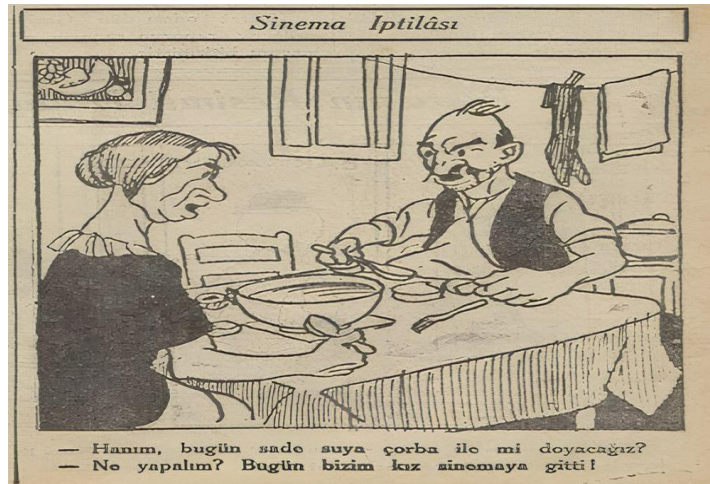
⁵⁰² “Vatandaş!”, *Milliyet*, 10 Ocak 1930, s. 1.

⁵⁰³ “Asks Turks To Ban Coffee”, *The New York Times*, 4 December 1931, s. 8

<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/12/04/112693836.html?pageNumber=8> (Erişim Tarihi 21 Nisan 2023).

Buhran dönemi içerisinde İstanbul halkının bir tarafta parasızlık ve işsizlik ile mücadelesi devam ederken, lokanta ve meyhanelerin doluluk oranı, sinemaların seyirci sayısı hatta günümüzde dahi lüks sayılan kürk manto talebi yaşanan farklı ruh hallerinin ve sınıf çatışmalarının göstergesi olarak karşımıza çıkmakta ve beraberinde kim parasız sorusunu getirmektedir.⁵⁰⁴ Nitekim 1927 ve 1932 yılları arasında İstanbul'daki küçük lokanta sayısının 400'den 2200'ye fırlamasını iki türlü açıklamak mümkündür. Ya lokantacılıktan geçinmeye çalışan insan sayısı artmıştır, ya da buhran sonrasında alım gücünün ve nüfusun artışı söz konusu olmuştur.⁵⁰⁵

Son Posta gazetesinde yayınlanan bir karikatürde sinemanın gençler için bir tutku halini aldığı anlatılmış, mutfak masrafından kesinti yapan bir anne tasvir edilmiştir. Baba figürünün “*yine mi çorba*” sitemine karşılık, karı koca için kızlarının son dönem moda eğlencesinden mahrum kalmaması elbette ki yiyip içmelerinden daha önemli tutulmuştur.⁵⁰⁶

Görsel 22: Sinema Tutkusunun Mutfak Masrafının Önüne Geçmesi
(Kaynak: *Son Posta*, 10 Aralık 1930, s. 1.)

Cumhuriyet döneminde kadın kıyafetleri her zaman tartışma konusu olmuştur. Kriz döneminde de modernleşme ve tasarruf ikilemi içerisinde boyut kazanan kılık kıyafetin baş rolünü kürk manto modası oynamıştır. Krizin etkilerinin görülmeye başlandığı 1929 Aralık ayında dedikodu ifadesi ile duyurulan haberde kadınlar mı modaya uymalı onu mu kendilerine uydurmalı. Hanımlarımızın 1.500 -3.000 liraya kadar kürk manto almalarında kocalarının teşvik ve tahriki var mı şeklinde dönemin bilirkişilerine sorulmuş ve görüş alınmıştır. İktisatçı Celal Muhtar Bey; “*işe kadınlardan*

⁵⁰⁴ “Parasızlık mı?”, *Akbaba*, 21 Ekim 1929, Sene: 7, No: 714, s. 1.

⁵⁰⁵ “Beş, Altı Sene Evvel 400 Olan Lokantacı Dükkanları Tam 2200’ü Bulmuştur,” *Son Posta*, 26 Mayıs 1932.

⁵⁰⁶ “Sinema İptilâsı”, *Son Posta*, 10 Aralık 1930, s. 1.

başlamak doğru değil biz erkekler evvela kendi fuzuli masraflarımızı azaltalım esasen moda dediğimiz şey İstanbul'a ve diğer bir iki büyük şehrimizde bilinir. Anadolu kadını modanın ne olduğunu bilmez bile. Benim fikrimce kadın bu işte ikinci planda kalır hele bir kere erkekler aklını başına toplasın. Biz yorganımıza göre ayağımızı uzatmasını bilirsek, kadınlar dans salonunda oynayacak erkek bulamazlar. Son söz olarak söyleyeceğim şu ikimizin de gözümüzde duran gözlüklerden başkası fazladır sırtımıza yerli kumaş palto, ayağımıza birer yerli mest geçirelim de bu bahsi ondan sonra konuşalım. Mamafih modanın önüne geçmek kolay değildir birçok milletler her halde bizden çok ziyade modanın esiridir” açıklamasında bulunmuştur. Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım ise; “modaya aşırı derecede düşkünlüğün kadını gülünç yapacağını, modaya uyacağız diye dışarıya verdiğimiz paraya acıdığını, kadınlardan bazılarının lüks giyinmemizi kocalarımız istiyor sitemlerine de katılmadığını, erkeklerinin makyaja iltifat ettikleri doğru ise bu duruma hayat arkadaşlığı denilemeyeceğini” belirtmiştir.⁵⁰⁷ Modernleşmeyi giyim kuşam olarak algılayan Türk kadını modayı takip etmek istemiş, ancak mevcut aile gelirini mutfak ile giyim kuşam arasında taksim ederken hayli zorlanmıştır. Her ne kadar medeniyet ölçüsünün ipek çorap, kürk ve şapka olmadığı; medeni kadının okuyan ve düşünen kadın demek olduğu anlatılmak istense de görünen o ki, ithal mallara kota getirilmesi kadınların kafasının karışmasına neden olmuştur.⁵⁰⁸

Görsel 23: Medeni Kadın Kıyafetle Değil Düşünce İle Olur

(Kaynak: *Son Posta*, 6 Aralık 1931, s. 3.)

Son Posta gazetesinde, ‘*Asri Tereddüt*’ başlığıyla verilen bir karikatürde bir okka sütün yirmi lira olduğu⁵⁰⁹ İstanbul’da bir annenin yanında çocuğu ile vitrindeki şapkalara

⁵⁰⁷ “Kadınlar mı Modaya Uymalı Onu mu Kendine Uydurmalı?”, *Milliyet*, 1 Aralık 1929, s. 5.

⁵⁰⁸ “Kadın ve Medeniyet”, *Son Posta*, 6 Aralık 1931, s. 3.

⁵⁰⁹ “İstanbul’da Bir Okka Süt Yirmi Lira”, *Son Posta*, 1 Kasım 1932, s. 8.

bakınarak “şapka mı alayım yoksa bizim çocuğa süt mü? ikilemini yaşadığı hicvedilmiştir.⁵¹⁰

Görsel:24 Modernleşmeye Uyuma Çabası: Kıyafet mi Yiyecek mi?

(Kaynak: *Son Posta*, 2 Haziran 1932, s. 1.)

O dönemde Anadolu'nun en ücra illerinden biri olan Bitlis'te dört kuruşa satılan sütün kilosunun İstanbul'da 30- 40 kuruş aralığında satılması büyük şehirde en temel ihtiyaç maddesinin tedarik edilmesi noktasında alım gücünün ne kadar zor olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵¹¹

Onur Atalay'ın bu noktada marjinal tespitleri bulunmaktadır. Türk kadınının modernleşmenin araçları ve sembolleri ile kurgulanarak, tek tipleştirildiğini ve en nihayetinde bu şekilde kutsallaştırıldığını belirten Atalay, çağdaş Türk kadınına medeniyet misyonunun bir göstergesi olarak içki içme, başını açma ve dans etme sorumluluklarının verildiğini ifade etmiştir.⁵¹²

Dönemin çağdaş Türk insanı oluşturma misyonunu üstlenmeleri adına gençlere yönelik yazılmış romanlarda siyasi ekonomik buhranlara değinilmekte, buna karşılık roman kahramanları; toplumsal sorunlarla değil, plajlarda, balolarda ve çaylarda dans ederek eğlenmekte, mühendis ya da doktor olmak isteyen gençler olarak tasvir edilmektedir. Dönemin yazarları için bütün bunlar yozlaşmanın simgesi olarak görülmüştür. Öte yandan diğer bazı yazarlar ise, modern hayattaki kadınları otomobil ve uçak kullanan, yüksek eğitimli, balo ve çaylar düzenleyen çalışma hayatına katılmış genç kızlar olarak yansıtmıştır. Bu yazarların romanları aracılığıyla, cumhuriyetin yaratmak istediği yeni insan tipi, kadın erkek ilişkileri, aile yapısı ve yaşam tarzı etrafında milli bir görev telakki edilerek kurgulanmıştır. Muazzez Tahsin, romanlarında olumlu aydın genç kız figürünü işlerken, Kerime Nadir ve Aka Gündüz gibi yazarların hayat verdikleri

⁵¹⁰ “Asri Tereddüt”, *Son Posta*, 2 Haziran 1932, s. 1.

⁵¹¹ “Mükemmel Bitlis'te Bir Okka Süt Dört Kuruş”, *Son Posta*, 1 Nisan 1932, s. 4.

⁵¹² O. Atalay, *a.g.e.*, s. 127.

okumuş genç kız imajında dikkatleri çeken nokta, bu kahramanların rahat davranışlarının yarattığı rahatsızlık ve ahlaki sorunlar olmuştur. Halide Edip'in Tatarcık, Muazzez Tahsin Berkand'ın Saadet Güneşi romanlarında çalışma hayatına atılan genç kızlar tasvir edilmiştir. Dans ve yüzme bilmemek ise alay konusu edilmiştir.⁵¹³

1932 yılında Erenköy Kız Lisesi Felsefe ve İçtimaiyat Muallimi Feriha Sedat Hanım'ın 1932'de yayınladığı Avrupa'daki genç kızların uyduğu görgü kurallarını aktardığı "*Genç Kızlara Muaşeret Usulleri*" kitabında, yetişmekte olan Türk kızlarına ve geleceğin annelerine modern görgü kuralları öğretilmeye çalışılmıştır. Avrupa'da eski dönemlere ait taassubun kalkığını belirten yazar, evlenme çağına yaklaşmış olan ahlaklı her genç kızın kendi başına mağazaları, sokakları dolaşabildiğini belirtmiştir. Genç kızların, ileride evlendiğinde yapacağı alışverişlerde tecrübe kazanması ve şaşırması için bu uygulama şarttır. Ne var ki aynı genç kızın pastanede oturması ayıp karşılanmakta, pasta yemek istiyorsa ayakta yemesi öğütlenmektedir. Aynı genç kız için dans etmek için salona gittiğinde ise kendisi dansa davet eden kavalyeye, terbiyesi gereği çok istekli görünmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹⁴

Buhran döneminde Türk insanının modernleşme algısı ve çekilen yoksulluğa rağmen hız kesmeyen eğlence anlayışına dikkat çeken Milliyet gazetesi yazarı Burhan Cahit gözlemlerini "*evinde bir halısı olmayanın gramofonu var. Ambarında 3 okka şekeri olmayanın 33 tane plağı var. 1 liraya bir koca cilt roman veyahut başka bir kitap almayanlar, 2 lira verip plak alıyorlar. Böyle cemiyette fikir adamı, edip, şair, romancı nasıl yetişir? Yorganını satan bir radyo makinesi alıyor. Öyleleri var ki rakısını keyifle içmek için radyo alıyor. Netice şu ki zevkimize ait şeyler mukaddes birer vazife adeta ibadet halini alıyor. 14.000.000 nüfuslu Türkiye'de eminim ki %99'unun evinde bir kütüphane yoktur. Fakat iddia ederim ki yarın nüfusumuz gramofon ve radyo ile alakadar vardır*" cümleleri ile ifade etmiştir.⁵¹⁵

Eğlence noktalarından biri de şüphesiz sayfiyeler ve plajlar olmuştur. Cumhuriyet döneminde İstanbul'da başta Florya, Bebek başta olmak üzere güneş banyosu yapılabilecek yerler bulunmaktadır. Ancak buhran döneminde ulaşım vasıtalarının pahalı olması halkın yaz günlerini evlerinde geçirmelerine neden olmuştur. Konu ile ilgili Son Posta gazetesi, "*Halkın Sesi*" köşesinde; Eminönü Balkapanı'ndan Ekrem Bey ailecek

⁵¹³ A. Ömer Ateş, "Cumhuriyet'in İlk Dönem Romanlarıyla Aşk Hayatımız Nasıl Batılı Oldu?" *Popüler Tarih*, Sayı: 21, Mayıs, 2002, s. 50- 54.

⁵¹⁴ Kudret Emiroğlu, "Görgü Kuralları", *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2016, s. 81.

⁵¹⁵ Burhan Cahit, "Hafta Sohbeti: Vur Patlasın Çal Oynasın", *Milliyet*, 14 Nisan 1932, s. 4.

Florya plajına gittiklerini Kumkapı'dan Florya'ya biletin 56,5 kuruş, kır kahvelerinde iskemlenin 20, hasırın 100 kuruş olduğunu belirterek bütçesinin alt üst olduğunu anlatmıştır. Ekrem Bey, sözlerine bölgedeki gazinoculara hak verdiğini, onların da gelen beş on kişiden para çıkarmak istediklerini de ilave etmiştir. Kunduracı amelesi Salih Bey de, karısının hamam kesesi ördüğünü, Yeşilköy'e kır gezisi yapmak istediklerini ama aldığı haftalığın tren parasına yetmediğini böyle giderse yaz aylarında kendileri için bir gün hava almanın mümkün olmayacağını ifade etmiştir.⁵¹⁶

Milliyet gazetesinde yer alan Halk ve Esnaf Köşesi'nde ise; her tarafta geçim derdinden bahsedilirken, halkın bir kısmının kendilerini lüks tüketim mallarından mahrum etmediği, siyah havyarın okkasının 16 lira, balık yumurtasının 20-25 lira ve Japon havyarının altı liradan satıldığı, havyar dükkânlarının iflas etmediği belirtilmiş ve İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kulakları çınlasın şeklinde ironi yapılmıştır.⁵¹⁷ 1930 yılında İstanbul'u ziyarete eden Alman yazar, asrı Türk kadınlarının, el ile işlenmiş ve madeni Türk malı kap kacaklarını birkaç kuruşluk bit pazarı malı olarak gördüklerini ve Bohemya kristali ile Alman porselenine rağbet ettiklerini aktarmıştır.⁵¹⁸

Başbakan İsmet İnönü'nün yukarıda bahsettiğimiz, 12 Aralık 1929 tarihli meclis konuşması yurttaki büyük ses getirmiştir. Milliyet gazetesinde köşe yazarı Siirt Mebusu Mahmut Bey (Soydan) Bey de bu konuşmayı, Lord Curzon'un Lozan Barış görüşmeleri sırasında sarf ettiği, mali istiklalin kuru sözlerle olamayacağına ve Türkiye'nin dışarıdan yardım almaksızın bütçe düzenlemesi yapamayacağına ilişkin sözleri ile karşılaştırarak, Türk halkını iktisat mücadelesine çağırmıştır. Mahmut Bey halka, "*vatandaşlar kalk borusu çalıyor! Vatanın davetine icap ediniz milli iktisat cephesine koşunuz!*" diye seslenmiştir.⁵¹⁹

Aslında tasarruf tedbirleri konusu birinci İzmir İktisat Kongresi'nden bu yana uygulanmak istenilen bir politika olup, burada kabul olunan Misak-ı İktisadi belgesinde de yer almıştır. İktisadi Misak belgesinin beşinci maddesinde yer alan "*Türkiye halkı sarfettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir, çok çalışır, vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçınır. Milli istihsalı temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır*"⁵²⁰ ifadeleri, milli iktisat ve tasarruf arzusunu dile getirmiştir.

⁵¹⁶ "Tenezühler Çok Pahalıdır", *Son Posta*, 7 Ağustos 1932, s. 2.

⁵¹⁷ "Havyara Rağbet Fazla", *Milliyet*, 2 Kasım 1930, s. 3.

⁵¹⁸ Enver Şazi, "Bir Ecnebinin İstanbul'a Ait Notları", *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 77/ 5, Ocak, 1931 (İç Kapak 1930), s. 86.

⁵¹⁹ Mahmut Soydan, "Kalk Borusu", *Milliyet*, 13 Aralık 1929, s. 1.

⁵²⁰ A. G. Ökçün, *a.g.e.*, s. 324.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti de bu bağlamda buhranın etkilerini azaltmak için 14 Aralık 1929 tarihinde kurulmuş bir cemiyettir. Bu cemiyetin kuruluş nizamnamesinin 4. maddesinin a bendinde “*halkı israfla mücadeleleye, hesaplı ve tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak*”⁵²¹ ifadeleri yer almaktadır. Dünya Ekonomik Buhran’ı ile yapılan mücadelede önemli mihenk taşlarından olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Bey’in başkanlığında kurulmuştur. Mustafa Kemal tarafından himaye altına alındığı ifade olunan cemiyet nizamnamesinde kuruluş amacını: “*Halkı israfla mücadeleleye, hesaplı tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak, yerli mallarımızı tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak, yerli mallarımızın miktarını yükseltmeye, metanet ve zarafet itibariyle hariçteki mümasil mallar derecesine getirmeye ve ucuzlatmaya çalışmak ve yerli mallarımızın sürümünü arttırmak olarak*”⁵²² açıklanmıştır.

Cemiyet, bunalım döneminin zorlu şartları içerisinde Türk insanına ayağını yorganına göre uzatmayı ve parasını biriktirmeyi öğretmek istemiştir. 1929 yılından itibaren milli ve yabancı bankalarda hesabı bulunan mudi sayıları ve biriken para miktarına bakıldığında Milli Tasarruf Cemiyeti’nin propagandalarının ve çalışmalarının işe yaradığı görülmüştür. Daha fazla mevduat sahibinin birikimlerini yerli bankalarda değerlendirdiği anlaşılmıştır. 1928- 1931 yılları mukayese edildiğinde krizin yıkıcı etkileri bir yana, bankalarda biriken para ve yatırım hesabı açan mudi sayılarındaki artış hayli dikkat çekicidir. 1928 senesinde milli bankalara, 33.018.000 mevduat sahibi, 17.468.000 lira yatırmıştır. 1929 yılında milli bankalara yatırılan para 22.192.000 liraya ve mevduat sahibi sayısı da 53.216’ya çıkmıştır. Yabancı bankalara yatırılan miktar ise 4.978.000 lira olmuştur. 1930’da, 76.465 kişi milli bankalara 27.104.000 lira yatırırken, aynı yıl 6.161 kişi 5.182.000 lira mevduatını, yabancı bankalara emanet etmiştir. 1931’e gelindiğinde rakamın daha da büyüdüğü gözlemlenmiştir. 101.623 kişi milli bankalara 34.207.000 lira, 4.600 kişi ise yabancı bankalarda ise 4.005.000 lira yatırmıştır.⁵²³

Paranın değerini korumak amacıyla yapılan çalışmalar ve giderek daha fazla yatırımcının mevduat hesaplarını yerli bankalarda değerlendirmeleri, İstanbul’da şubeleri bulunan yabancı bankaların faaliyetlerine son vermelerine neden olmuştur. Öyle ki Cumhuriyet’in kurulduğu 1923 yılında on dokuz olan yabancı banka sayısı onuncu yılda

⁵²¹ Gülname Turan, Ayla Ödekan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Yerli Malı Kavramı ve İstanbul Yerli Malı Sergileri”, *İTÜ Dergisi/ b Sosyal Bilimler*, C. 6, Sayı: 2, Aralık, 2009, s. 17.

⁵²² “Büyük Bir Teşebbüs Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Teşkil Ediliyor”, *Ayın Tarihi*, C. 21, Sayı: 69, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, Ocak, 1929, s. 5318- 5319.

⁵²³ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932, s. 186.

ona düşmüştür. İlk olarak 1929 yılında Ionian Bank Limited, Bank Marmaroslı Blank ve Şürekâsı ve Banque Belge pour l'Etranger şubelerini kapatmıştır. Ardından 1931'de İtalyan Şark Bankası, 1933'te ise Credit Lyonnais, Fransız Umumi Ticaret-i Hariciye Bankası, Banque Franco Asiatique ve Memalik-i Şarkiye Fransız Bankası İstanbul'daki faaliyetlerine son vermiştir. American Express Company Bankası ise bir süre 1933 yılında faaliyetine ara vermek zorunda kalmıştır.⁵²⁴

21 Mayıs 1930 tarihinde İsmet Paşa kabinesi TBMM'ne 66 maddeden oluşan iktisat programını sunmuştur. Programda gümrük vergilerinin artırılması, üretimi arttırmak, lüzumsuz tüketimin sınırlandırılması, ülkede yetişmeyen ve tüketimi zorunlu olan maddelerin tüketiciye ucuz ulaştırılması gibi hedefler yer almıştır. Dokuz kusur milyon çiftçinin bulunduğu ülkede çiftçinin en çok kredinin az ve pahalı olmasından şikayet ettiğinden bahsedilerek, Ziraat Bankası'nın sermayesinin yüz milyon liraya çıkarılması lazım geldiği belirtilmiştir. İthalatta birinci sırayı buğdayın aldığına değinildikten sonra ihtiyacın ülke içinden teminin güç olmayacağına işaret edilmiştir. Programın son bölümünde ise halk yeniden tasarrufa davet edilmiştir. Her vatandaş başına günde yirmi para edildiği takdirde yılda yirmi beş milyonluk aktif sermayenin oluşabileceği anlatılmıştır.⁵²⁵

Dönemin İktisat Vekili olan Mustafa Şeref Bey, Milliyet gazetesinden Ahmet Şükrü'ye verdiği mülakatta iktisat tarihinin en çetin devrinde olduğumuzu, dengeli iktisat devrine girileceğini belirterek, mahalli ve milli kredi işletmelerinin ilerlediğini, daha fazla toprağın üretim için değerlendirildiğini belirtmiştir. Tufeylilerin yerini iş bilenlerin aldığını ifade eden iktisat vekili, Türk halkından da şuurlu davranmasını, mirasyedi davranışlarını bırakarak tasarruflu bir hayat yaşamalarını istemiş, aksi takdirde ise hükümetin gereğini yapacağını ifade etmiştir. Gazeteci Ahmet Şükrü Bey de buhran döneminde iktisat vekili olmayı kabul eden Mustafa Şeref Bey'i takdir ettiğini belirterek onu görev adamı şeklinde tanımlamış ve III. Selim'in vezirine benzetmiştir.⁵²⁶

Dönemin gazetelerinde halka tasarruf yollarını gösteren haberler yapılmış, yazılar, ilanlar yayınlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde tasarrufun milli bir vazife olduğu, bu vazifeye israftan ve lüzumsuz harcamalardan sakınmakla başlanabileceğini ifade edilmiştir. Halka *"İki elbiseniz varsa bir üçüncüsünü yaptırmayın, tramvay dururken*

⁵²⁴ Zafer Toprak, "Bankalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, C. 2, s. 48.

⁵²⁵ "İktisat Programının Metni", *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1930, s. 1.

⁵²⁶ Ahmet Şükrü, "Müşkülâtı Mutlaka Yeneceğiz. Niçin Buhran İçindeyiz?", *Milliyet*, 5 Kasım 1930, s. 1.

otomobile binmeyin, pudraya, lavantaya, dudak boyasına para vermeyin, sinemaya tiyatroya haftada bir defa gitseniz olur, çay yerine ıhlamur için paramız dışarıya gitmez” tavsiyelerinde bulunulmuştur.⁵²⁷ Tasarruf çağrısı yapan gazetelerden biri de Akşam gazetesidir. Gazete İzmir kahvehanelerinde 1931 yılında tasarruf önlemlerinin hayata geçirildiğini ve müşterilere çay, kahve ve lokum yerine, incir, badem ve ıhlamur servisi edilmesinin hazırlığının yapıldığı haberini⁵²⁸ okurlarıyla paylaşmıştır.

Tasarruf tedbirleri kapsamında halkın eğlence hayatından da feragat etmesi öğütlenirken, polis memurlarının sinema ve tiyatro salonlarında bedava localardan faydalanması Akşam gazetesinde “*resmi bedavacılar*” ifadesiyle eleştirilmiştir. Gazete memurlara koltuk ve loca ayırmayan işletmelere kapatma tehdidi yapıldığını belirtmiştir. Haber ses getirmiş ve Dahiliye Vekâleti, yayınlamış olduğu tamimle bu haksız uygulamayı sonlandırma kararı alarak, üniformalı polis memurlarının gösterileri ayakta izleyeceklerini, sivil polislerin de bilet alacaklarını duyurmuştur.⁵²⁹

Buhran döneminde tasarruf çağrılarına karşılık eğlence sektörü devam etmiş görünmektedir. Bunalımın karamsarlığına karşılık nefes almak isteyenler buldukları her fırsatı değerlendirmişlerdir. Örneğin Fransız Ben Amar Sirki'nin Taksim'de yapmış olduğu gösterilere, İstanbul Halkı büyük ilgi göstermiştir. İstanbul Belediyesi'nin gösteriye kırk beş gün izin vermesi Cumhuriyet gazetesi tarafından müsriflik olarak yorumlanmıştır. Gazete buhran döneminde Selanik'te bir hafta, Romanya'da beş gün kalan, Bulgaristan'da ise tasarruf tedbirleri nedeniyle ülkeye sokulmayan sirke, “*darülacezeye bin lira yardımda bulunacak*” diye müsamaha gösterilmesini yadırgamış ve ağır bir tabirle “*balkanların hovarda miras yedisi olan İstanbul'da kırk beş gün kalan sirkin halkı soyup soğana çevirmesine müsaade edilmiştir*” ifadelerini kullanmıştır.⁵³⁰ Gazete sirkin dört gün içerisinde 52.000 liralık bilet sattığını, bu gidişle kırk beş gün içerisinde altı yüz bin lira hasılat yapılacağını belirtmiş ve “*çelebi böyle olur biz de de tasarruf*” ifadelerini kullanılmıştır.⁵³¹ Son Posta gazetesi de eleştirilere katılmış ve sirkin İstanbul'a girerken geçici kabul işlemleri yaptırarak, gümrük vergisi ödemediğini belirtmiştir. Gazete muhabiri sirk konusundaki iktisadi endişeler hakkında İstanbul Vali

⁵²⁷ “Tasarruf Hepimizin Milli Vazifesi Haline Gelmiştir!”, *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1929, s. 1.

⁵²⁸ “Kahve Yerine Kahvehanelerde İncir ve Badem Verilecek”, *Akşam*, 18 Aralık 1931, s. 3.

⁵²⁹ “Hem Nalina Hem Mihına Resmi Bedavacılar”, *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1931, s. 3.

⁵³⁰ “Cambazlar İstanbul Halkını Soyun Bakalım”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1931, s. 3.

⁵³¹ “Yaşasın Tasarruf”, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1931, s. 3.

Muavini Fazlı Bey'in görüşünü almış, vali vekili ise kısaca ticaretin serbest olduğu⁵³² cevabını vermiştir.

BEN AMAR SIRKI	
YAZ TARİFESİ	
İkinci	50 Kuruş
Birinci	75 »
Stallar	100 »
Hususî	150 »
Localar	200 »

Ben Amar sirkı müdüriyeti; talebeye mahsus olmak üzere hayvanatı vahşiyeyi ziyaret için 15 ve Perşembe ve Cumartesi günleri matinelere girmek için 25 kuruş fiat tespit etmiştir. Bundan maada bilûmum eytam ve malûlin müdüriyete vaki olacak müracaat üzerine sirkı meccanen girmelerine müsaade edilecektir.

Görsel 25: Darülaceze 1000 Lira Yardımında Bulunan Ben Amar Sirkı Bilet Tarifesi

(Kaynak: *Akşam*, 27 Mayıs 1931, s. 4.)

Darülaceze memurlarının yaptığı usulsüzlükler de gazete sütunlarına konu olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere sinema ve tiyatro biletlerinin satışından elde edilen gelirin bir bölümü kurumun payı olarak ayrılmıştır. Ne var ki Son Posta gazetesinin haberleştiği olayda, müfettişlerin teftişi sonrasında tiyatro ve sinema biletlerinin mükerreren satılarak usulsüzlük yapıldığı ortaya çıkarılmış ve yirmi bilet kontrol memuru işten el çektirilmiştir. Usulsüzlük ile birlikte Darülaceze aidatından mühim miktarda paranın ortadan kaybolduğu anlaşılmıştır.⁵³³

İsmet Paşa, 9 Mayıs 1931 günü TBMM'de Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci kendisinin altıncı hükümetinin programını açıklarken uluslararası pazarlarda satışların oldukça düştüğünü ve bu durumdan ülkemizin de etkilendiğini belirtmiştir. İnönü bu durumdan kurtulabilmek için devlet harcamalarına dikkat çekmiş bütçe tasarrufunu işaret ederek tasarrufun, azami seviyeye çıkarılacağı sözünü vermiştir. Memur kadrolarının yüzde on beş derecesinde azaltılması, çiftçilerin himayesi ve maden kanunu için hazırlık İsmet İnönü'nün üzerinde durduğu diğer hususlar olmuştur.⁵³⁴ Gazeteler bu açıklamaları 1930 bütçesine göre otuz milyonluk tasarrufun yapılması gerektiği haberleriyle vermiştir.⁵³⁵

Bu dönemde İzmir'de valiliğine müracaatı yapılan "Erkekler Birliği" isimli cemiyet hayli dikkat çekicidir. Cemiyet, iktisadi buhranın etkilerinin hüküm sürdüğü 1932 senesinde, İstanbul'daki Kadınlar Birliği ile iş birliği yaparak, kadınların israftan

⁵³² "Ben Amar Cambazhanesi Bir Tehlike Oldu", *Son Posta*, 19 Mayıs 1931, s. 2.

⁵³³ "Darülaceze'de Tahkikat", *Son Posta*, 1 Ağustos 1932, s. 2.

⁵³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, Toplantı 2, C. 1, Tarih: 9 Mayıs 1931, s. 22- 23.

⁵³⁵ "30 Milyon Yeni Sene Bütçesinde Tasarruf Edilecek", *Akşam*, 26 Ocak 1931, s. 2.

kaçınarak erkelere yük olmamalarını temin etmek için İzmir’de kurulmuştur. Birliğin kadınların müsrif oldukları ve tasarruftan anlamadıkları konusundaki söylemleri, Kadınlar Birliği Cemiyeti’nde infiale neden olmuştur. Cumhuriyet gazetesi olayı birinci sayfasına bir karikatür ile taşımıştır. Karikatürde aralarına kara kedi giren erkekler ve kadınlar ağız dalaşına girmiş şekilde tasvir edilmişlerdir.⁵³⁶

Görsel 26: Erkekler Birliği İle Kadınlar Birliği Arasına Kara Kedi Girdi
(Kaynak: Cumhuriyet, 8 Ocak 1932, s. 1.)

Akşam gazetesindeki köşesinde Hikmet Feridun, İstanbul Matbuatının gediklilerinden olan Doktor Ahmet Bey’le Erkekler Cemiyeti hakkında oldukça eğlenceli bir sohbet gerçekleştirmiştir. Doktor cemiyete taraftardır. Ahmet Bey cemiyetin gerekliliğini ispatlamak ve kılıbık erkelere de kadınların genelinin müsrif olduğunu kanıtlamak adına, bir senelik kadın ve erkek kıyafeti harcamalarının mukayeselerini yapmıştır. Kadınların, kıyafete ortalama yılda 3250 lira harcadığını belirten doktor, erkeğin masrafının ise 252 lira olduğunu belirterek, “buna can mı dayanır” ifadelerini kullanmıştır. Kadınların, doktorluk, avukatlık, hakimlik yaptıklarını bu nedenle de Kadınlar Birliği’ne ihtiyaç kalmadığını belirtmiş, aile reisinin erkek olduğunu kılıbık onların reis linklerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ne var ki söyleşi sırasında doktora eşinin geldiğinin haber verilmesi üzerine apar topar Doktor Ahmet Bey hemen gazeteden ayrılmıştır.⁵³⁷

Röportaj yapılan diğer kişi Tayyare Cemiyeti Müfettişi İskender Bey’in, kadınlara karşı oldukça şiddetli ve onur kırıcı söylemleri olmuştur. İskender Bey, gazete muhabirlerine vermiş olduğu mülakatta kadınlar hakkında; “ekserisi tasarruf

⁵³⁶ Cumhuriyet, 8 Ocak 1932, s. 1.

⁵³⁷ Hikmet Feridun, “İstanbul’da da Erkekler Birliği Tesis Ediliyor”, Akşam, 24 Ocak 1932, s. 6.

kaidelerinden bi-haber, erkekleri ezmek için kurulmuş birer makinedir. Bu parasızlık devrinde erkeğini ezen, ona bin bir yük yükleyen kadın bence iyi bir ev hanımı değildir. Cemiyetimiz bu gibi hafif görüşlü kadınlarla mücadele etmeyi kendine esas vazife edinecektir. Öyle kadınlar tanırım ki evindeki mevcut bir çuval unun yarısını satarak sinemaya gitmiştir. Yine öyle kadınlar vardır ki en basit bir hevesi, bir arzusu erkeği tarafından temin edilemediği için aylarca kocasıyla görüşmemiş, aile samimiyetini bozmuştur. Şehir kadınlarında gün geçtikçe şöyle bir kanaat kökleşmektedir: Kadın iş yapmaz işleri hizmetçi yapar, kadın yemek pişirmez bu vazifeyi aşçı yapar. Buna mukabil erkekler dolap beygiri gibi uğraşırlar. Evdeki hanımı, kayınvalide hanımı kaz besler gibi doyurmaya çalışırlar. Biz anti feminist değiliz, fakat her işe burunlarını sokan kadınların kaç mangır ettiğini ispat edeceğiz. Bu suretle aile dağılmalarının önüne geçeceğimizi zannediyoruz.

Gazete muhabiri İskender Bey'den sonra Bıçakçızade Hakkı Bey'i ziyaret etmiştir. Muhabir Hakkı Bey'e, İskender Bey'in düşüncelerini anlatmış ve ondan yorumlarını istemiştir. 65 yaşındaki Hakkı Bey, *“İskender Bey'e katılmadığını, kadınların ikaza muhtaç mahluklar olduklarını, ancak zavallı olmadıklarını belirterek; şahsi kanaatine göre hiçbir kadının erkeğini fazla masrafa sokmak istemeyeceğini, bu gibi gayri tabii görünen hallerin esasını araştırmak lazım geldiğini erkeğin eşine kazancını, gelirini söylemesi gerektiğini, aksi taktirde kadınların her şeyi istemek hakkını kendilerinde göreceğini”* belirtmiştir.⁵³⁸ Anlaşılacağı üzere buhran sonrasında Türkiye'nin öncelikle ele aldığı ve matbuat vasıtasıyla yaygınlaştırmaya çalıştığı ilk tedbir tasarruf konusu olmuştur. Türk halkını tasarrufa teşvik etme amacıyla cemiyetler kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi çalışmalarını Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in de desteklediği Milli Tasarruf Cemiyeti'dir. Nitekim Milliyet gazetesi, Gazi'nin bir fotoğrafına yer vererek, cumhurbaşkanının giymiş olduğu kıyafetin, kravatın ve mendilin yerli malı olduğu yazmıştır. Onun böylece tasarruf konusunda halka rehber olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁹ Yine mesela Ayın Tarihi dergisinin iç kapağı *“Vatandaş! çamaşırın, elbisen, içliğin hep yerli malı olsun”* cümleleri yerleştirilerek yayınlanmıştır.⁵⁴⁰

Son Posta gazetesi, 1932 yılına gelindiğinde de yerli kumaş kullanımına dikkatleri çekmek adına ülkedeki 20.000 peştamal ve dokuma tezgâhı sahibinin yaşadığı sorunu haberleştirmiştir. Haberde, Avrupa'dan dokunmuş olarak gelen peştemallerin kumaş

⁵³⁸ “Erkekler Cemiyeti Ne Yapacak”, *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 1, 11.

⁵³⁹ “Gazi Hazretleri Yerli Malından Bir Elbise Yaptırdılar”, *Milliyet*, 28 Aralık 1929, s. 1.

⁵⁴⁰ *Ayın Tarihi*, C. 21, Sayı: 69, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, Ocak, 1929, İç Kapak.

tarifesi olarak 62,5 kuruş gümrük vergisine tabii tutulduğunu, oysa bu kumaşların işlem gördüğü için 225 kuruş vergiye tabii tutulması gerektiği belirtilmiştir. Gazetede, yerli sanayiye koruyabilmenin, tezgahları kapanmaktan, 100 bin ameleyi açlıktan kurtarılabilmenin yolunun gümrük vergisinin arttırılması olduğu⁵⁴¹ belirtilmiştir. Gazete, son zamanlarda yerli malı kullanımına büyük rağbet olduğu işaret ederek bu sebeple Sanayi ve Maadin Bankası'nın Bakırköy Bez Fabrikası tesisatını üç misli büyötmeye karar verdiğini yazmıştır. Habere göre fabrikada 450 işçi, 182 tezgâhta geceli gündüzlü çalışmaktaydı. Banka talebi karşılamak için İngiltere'ye 63 yeni dokuma makinesi siparişi vermişti. Gazete, Bakırköy Fabrikası'nda günde 5000 ile 5500 metre arasında bez dokunduğunu, senede dokunan bez miktarının 1,5 milyon metreyi bulduğunu, bir o kadar kilo da Adana pamuğunun tesiste işlendiği ifade etmiştir.⁵⁴²

1930 yılında Son Posta gazetesi devletin bütçede on sekiz milyon tasarrufa gittiğini belirterek halkın bu konudaki düşüncelerini almak istemiştir. *Halkın Sesi* sütunlarındaki genel görüş; mebus maaşlarının yüksekliğine rağmen , inhisarlarda ve diğer birçok yerlerdeki işsiz insanların olduğu yönündedir. Halk iltimaslı memurların işten çıkarılmasını, milletvekili maaşlarının üç yüze indirilmesini, Avrupa seyahatlerine daha az para sarf edilmesini isterken ayrıca devlet bütçesi ile lüzumsuz inşaatların da önüne geçilmesi gerekliliği önerilerinde bulunmuştur.⁵⁴³

15 Mayıs 1930 yılında kabul edilen 1613 sayılı TBMM Azasının Tahsisat ve Harcırahları Hakkındaki Kanun'a göre; milletvekili maaşı aylık beş yüz lira olarak belirlenmiştir. Aynı gün kabul edilen kanunda İstanbul'da Fatih, Eminönü, Kadıköy, Beşiktaş ve Sarıyer kazalarının oluşturulduğu ve bu kazalarda görev yapacak görevli sayıları ile alacakları maaşlar belirtilmiştir. İlçelerde görev yapacak kaymakamların maaşları 55 lira olarak tespit edilmiştir.⁵⁴⁴ Bu günlerde Darülfünun hocalarının maaşları, kıdem ve meşguliyetlerine göre 150 ile 400 lira arasında belirlenmiştir.⁵⁴⁵

1931 seçimleri öncesinde teklif edilen milletvekili maaşlarının 500 liradan 300 liraya indirilmesine halkın olumlu baktığı görölmüştür. Gazetelerde fakir halkın, mebusuna bu kadar miktarın yeteceği belirtilmiş, artan paraların küçük memur maaşlarına zam olarak verilmesinin yerinde olacağı yazılmıştır.⁵⁴⁶ Geçim sıkıntılarının ileri safhaya

⁵⁴¹ "20 Bin Tezgâhı Kapanmaktan Kurtarmak Lâzım Çünkü 100 Bin Amele Aç Kalacaktır", *Son Posta*, 2 Aralık, 1930, s. 6.

⁵⁴² "Bakırköy Fabrikası Üç Misli Büyötlülecek", *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 1.

⁵⁴³ "Bütçe Tasarrufu ve Halkın Fikri", *Son Posta*, 1 Kasım 1930, s. 2.

⁵⁴⁴ *Resmî Gazete*, Sayı: 1499, 21 Mayıs 1930, s. 8935.

⁵⁴⁵ "Darülfünun' da Maaş", *Milliyet*, 27 Kasım 1930, s. 3.

⁵⁴⁶ "Yeni İntihap ve Kararlar Karşısında", *Son Posta*, 6 Mart 1931, s. 2.

ulaştığı günlerde, milletvekili maaşlarının cazipliğini göstermek açısından 1931 yılında yapılacak ara seçimde Halk Fırkası'nın kendisini aday göstermesini isteyen bir vatandaşın yazmış olduğu dilekçe dikkat çekicidir. Son Posta gazetesinin sütunlarına taşıdığı ve garip bir rica olarak nitelediği dilekçede, “Efendim çocuk babasıyım kazancım ayda 90 liradır. Çocuklarımı okutamıyorum maişetime medar olmak ve memleketime hizmet etmek üzere fırkaca namzet gösterilmemi rica ederim” ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁴⁷ Akbaba Siyasi Mizah gazetesinde, milletvekili maaşlarının düşürülmesine rağmen seçimlere başvuru oranının neden yüksek olduğunu hicveden bir karikatür yayınlanmıştır.⁵⁴⁸

Görsel 27: 1931 Seçimleri Adaylık Başvurularına Rağbet

(Kaynak: Akbaba, Sene: 9, No: 840, 26 Mart 1931, s.1.)

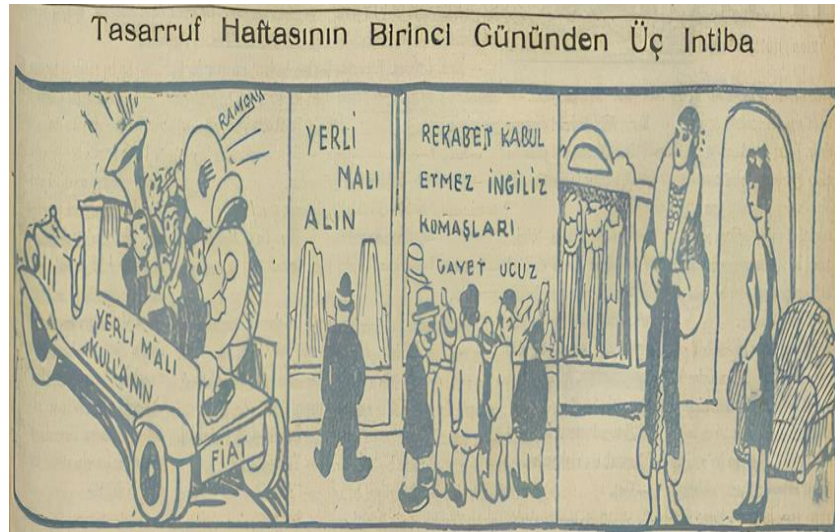
Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından hayata geçirilen *Tasarruf Haftası*'nın amacı, halkı yerli malı kullanmaya özendirerek ayrıca kaçakçılığı önlemektir. Tasarruf haftası nedeni ile uçaklar tasarruf hakkında reklamlar atmışlar, İstanbul'da vitrinlerin yerli mallarla donatılmasıyla en güzel vitrin müsabakası düzenlenmiştir. Bu yarışmaya 49 mağaza katılmıştır. Halk bu yarışmaya yoğun ilgi göstermiş ve bir gün içerisinde 5.000 oy verilmiştir.⁵⁴⁹ Ne var ki Vakit gazetesinin, Yerli Malı Haftası ve uygulamaları samimi ve ciddi bulmadığını, Tasarruf Haftası'nın başlamasından bir gün sonra gazetede yayınlanan karikatürden anlaşılmaktadır. Karikatürde, İtalyan malı otomobille geçit yapan şenlik bandosu, camekanın birinde İngiliz diğeriinde Türk malı kumaş sergileyen

⁵⁴⁷ “Geçinemiyorum Beni Mebus Yapınız Diyenler de Var”, *Son Posta*, 31 Mart 1931, s. 2.

⁵⁴⁸ Akbaba, Sene: 9, No: 840, 26 Mart 1931, s. 1.

⁵⁴⁹ “Tasarruf: Tayyareler Bugün Beyannameler Atacaklar Vitrin Müsabakası Bugün Bilfiil Başladı”, *Milliyet*, 14 Aralık 1930, s. 3. Vakit gazetesi 64 mağazanın yarışmaya katıldığını, 4000 oy kullanıldığını belirtmiştir. *Vakit*, 14 Aralık 1930, s. 1.

bir mağaza ve tasarruf haftası konferansına Fransız malı mantosu ile gidecek olan İstanbul hanımı hicvedilmiştir.⁵⁵⁰

Görsel 28: Tasarruf Haftasında İthal Mal Kullanmak

(Kaynak: *Vakit* 14 Aralık 1930, s. 1.)

Belki de en tuhaf husus İstanbul'da bulunan ipekçi, çorapçı, trikotajcı ve diğer mensucat fabrika sahiplerinin satılan ürünlere Türk Malı markası ya da işareti konulmasından endişe duymuş olmalarıdır. Son Posta gazetesi; halkın yabancı mala alaka gösterdiğini, yerli malların Avrupa malı diye satıldığını, fabrika sahiplerinin, bu mallara etiket konulduğu takdirde satışlarının azalacağından endişe duyduklarını haberleştirmiştir.⁵⁵¹

Tasarruf Haftası boyunca faydalı olacağı düşünülen bir uygulama olarak Tasarruf Cemiyeti'nce İstanbul'un önemli camilerine mahyalar kurdurulması gündeme gelmiştir.⁵⁵² İsrafa karşı cephe açılmış ve halka, israfın karakter zaafının bir tezahürü olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Latin Alfabesi ile yazılan mahyalarda; *israftan sakın*, *tayyareye yardım*, *yetimleri unutma*, *israftan kaç*, *yerli malı al*, *Himaye-i Etfal'e yardım*, *içki aile düşmanıdır*, *kumar insanı mahveder* cümleleri yer almıştır. Daha önceleri on bir ay maaş alıp bir ay çalışan, İstanbul'un 23 camisinde görev yapan 23 mahya ustasının tasarruf mesajlarının verildiği bu dönem içerisinde, 1930 yılında ihaleye göre her camiye üçer mahya yapmayı taahhüt etmelerine rağmen üç yıl maaş alamadıkları haberi şehir mecmuasına yansıyan bir ironi olarak karşımıza çıkmıştır.⁵⁵³ İsrafın mukadder neticesinin fakirlik olacağı bu durumun da ahlakın soysuzlaşmasına sebebiyet vereceği ifade

⁵⁵⁰ "Tasarruf Haftasının Birinci Gününden Üç İntiba", *Vakit*, 14 Aralık 1930, s. 1.

⁵⁵¹ "Yerli Mallar: Niçin Marka Konmalı ve Niçin Konmamalı?", *Son Posta*, 2 Aralık 1930, s. 2.

⁵⁵² *BCA.*, 30-10-0-0/ 192-315-10, Belge Tarihi: 26 Kasım 1932.

⁵⁵³ *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 8, Sayı: 89/ 17, Ocak, 1932, s. 174- 177.

olunmuştur. Buna karşılık halk tasarrufa teşvik edilirken karşılık uygulamalarda göze çarpan çelişkiler yaşanmıştır.

İstanbul'da faaliyetlerini sürdürmekte olan Yeşil Hilal Derneği, 1932 yılında, Dr. Fahreddin Kerim ve Dr. İbrahim Zati tarafından kaleme alınan Yeşil Hilal Ne Yaptı ve Ne Yapacak: İçki Düşmanlığı ve Meyvelerimiz ismini taşıyan küçük kitapçıkta Avrupa ve Amerika'dan İstanbul'a getirilen zehirli ispirotolarının Türk beynini ve neslini zehirlediğini sokakları saran sarsak sarhoşların namus ve iffet erbabının rahatça gezmesine müsaade etmediğini belirtmiştir. İktisadi Tasarruf mücadelesi sırasında cemiyet iktisadi parola olarak '*mevve seferberliği*' başlatmış, içki yerine meyve kullanılması yönünde propagandalar hedeflemiştir.⁵⁵⁴

Örneğin Vakit gazetesi iftarla sahur arasında düzenlenen eğlenceler sonrası insanların evlerine rahatça dönebilmeleri için, belediyenin tramvay şirketine son seferlerini gece yarısından sonra saat üçe kadar uzatmaları yönündeki teklifi, bazı kesimlerce tepkiyle karşılanmış halk tasarrufa ve iktisada davet edilirken olmadı uygulamanın doğru olmadığı belirtilmiştir.⁵⁵⁵

Ali İktisat Meclisi de Dünya Buhranında Dünyanın ve Türkiye'nin durumunu anlatan bir çalışma hazırlamıştır. Bu raporda israfla mücadeleden bahsedilmiş, ilk mücadele cephesinin israfa karşı kurulacağı, israfın karakter zaafının bir yansıması olduğu, kişi ve toplum olarak geleceğimizi düşünmezsek, akli olan her kişinin reddettiği israf konusunda aciz kalırsak, şuursuz harcamaların topluma facia getireceği belirtilmiştir. İsrafın sonunun iktisadi ve toplumsal soysuzlaşma, yozlaşma olduğu ifade edilmiştir. Millettin fakirleşeceği, ahlaki yozlaşmanın önünde durulamayacak bir afet gibi toplumu istila edeceğine dikkat çekilmiştir. Büyük medeniyetlerin yıkılma nedeni olarak da israf gösterilmiştir.⁵⁵⁶ Karakteri yüksek Türk halkının yaşantısında sınırlamalar yapması, bu sınırlamalara gelecek kuşakları da düşünerek katlanması gerektiği ifade edilmiştir.

CHP'nin propaganda çalışması olan "*İnkılabın Ruhu*" kitabının yazarı Mediha Muzaffer, istiklal ve bağımsızlık mücadelesinde nasıl büyük kurtarıcının izinden yüründüyse iktisadi mücadelede de aynı dehanın sesinin duyulması gerektiğini belirtmiş ve "*Türk Vatanı Türklerindir!*" parolasını tekrarlamıştır. 1930 yılında Feshane'de düzenlenen Tasarruf Haftası sergisini ziyaret eden Mediha Muzaffer kirli bir yapağının,

⁵⁵⁴ BCA., 490-1-0-0 / 1464-5-1, (36-60), Dosya Ek: 11 Büro, Belge Tarihi: 10 Eylül 1933.

⁵⁵⁵ "Ramazan Yaklaşırken", *Vakit*, 24 Ocak 1930, s. 3.

⁵⁵⁶ BCA., 30-10-0-0/ 26-152-9, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 5 Aralık 1931.

dönemin en moda kumaşları sayılan ‘Spor’ ve ‘Tüvit’ kumaşına dönüşmesi karşısında duygulandığını belirterek; Avrupa’nın dayanaksız ve pahalı kumaşları yerine, bu kaynağın kullanılması gerektiğine işaret etmiştir. İçinde sevinç ile birlikte bir sızı da hissettiğini söyleyen Muzaffer, paranın yabancı mallara verilmesini, Türk milletinin kendisine yaptığı ihanet olarak nitelendirmiş, hükümet çalışırken vatandaşa düşen görevin yerli malı kullanarak üretimi arttırmak olduğunu belirtmiştir. Çalışma saatlerini poker masasında israf eden erkekler ve bütçesine sığmayan eğlencelere para harcayan kadınların azalmasını en büyük manevi tasarruflardan biri olarak göstermiştir. Bir yabancıнын sokaklardaki ayakkabı boyacılarının sayısına şaşırıldığını ifade eden Mediha Muzaffer, bir boya ve bir fırça ile evde kolayca bu işten tasarruf yapılabileceğini öğütlemiştir.⁵⁵⁷

Cemiyet’in başlatmış olduğu Tasarruf ve Yerli Malı Haftaları, II. Dünya Savaşı yıllarında da sürdürülmüştür. Ulusal Ekonomi ve Arttırma Fonu Genel Başkanı Balıkesir Milletvekili Kazım Özalp 1940’ta 11. Yerli Malı Haftası’nın fikri esaslarını açıkladığı yazısında; tasarruf haftasının sanayici, çiftçi, işçi esnaf kısacası üretici konumda olan tüm sınıflar için eğitim fırsatı olarak değerlendirmiştir. İsrafın her daim cürüm, savaşa ortamında ise ihanet olduğunu belirtmiştir. Mal yetiştirmenin ve stoklarını arttırmanın vatan borcu olduğunu ancak israfın büyük bir bozgunculuk olduğunu, amaçlarının sarf edilen her kıymetin değerini bilmenin gereğini küçük büyük herkesin kafasına bir mih gibi sokmak olduğunu sözlerine eklemiştir.⁵⁵⁸

Toplumun her konumunun iktisat mücadelesine girmesi teşvik edilmiştir. Eğitimli ve duyarlı Türk gençliği üzerine düşeni yapmakta gecikmemiş İstanbul Darülfünun öğrencileri tasarruf ve yerli malı kullanımı konusundaki hassasiyetlerini göstermek amacıyla bir yürüyüş tertiplemiştir. Taksim’e kadar yürüyen öğrencilerin taşıdığı dövizler üzerinde ‘*Kanın Gibi Malın da Yerli Olsun*’, ‘*Esir Biriktirmez*’, ‘*Yerli Malı Kullanmaya Ahdettik*’, ‘*Yerli Malı Dururken Ecnebi Malı Kullanmak En Büyük Cürümdür*’ cümleleri yer almıştır.⁵⁵⁹ Dikkat çeken benzer uygulamaların tüm ülke sathına yayılmasıdır. Manisa’da bir çift, nikah törenlerinde davetlilere nikah şekeri yerine Bursa ipeğinden yapılan ipekli bir mendil içinde, fındık ve üzüm ikram etmiştir. Manisa Ticaret Odası emsal teşkil etmesi gerektiğini düşünmüş olmalı ki bir numuneyi de Milliyet gazetesi

⁵⁵⁷ Mediha Muzaffer, “Tasarruf Haftası İçin”, *Serveti Fünun Resimli Uyanış*, Sene: 40, C. 69-5, No: 1793-108, 25 Aralık 1931, s. 53- 54.

⁵⁵⁸ BCA., 490-1-0/ 1453-23-1, Dosya Ek: 10. Büro, Belge Tarihi: 16 Kasım 1940.

⁵⁵⁹ “Kanın Gibi Malın da Yerli Olsun”, *Vakit*, 1 Ocak 1932, s. 1, 3.

matbaasına göndermiş, bayramda da şeker yerine üzüm ikram edilebileceği önerisinde bulunmuştur. Gazete bu önerinin kabul edilmesi halinde ülkede senede iki milyon liranın tasarruf edilebileceğini belirtmiştir.⁵⁶⁰ Nitekim birçok aile için bayramlar, eski elbiselerin onarılıp yeniden giydiği, şapkaların ters yüz çevrildiği, ayakkabıların pençe yapıldığı parasız ancak neşesiz geçirilmeyen kutlamalar olmuşlardır.⁵⁶¹ 1931 yılının Kurban Bayramı da buhran ortamının pahalılığından nasibini almıştır. Son Posta gazetesi, arife günü hayvan pazarlarında, çifti 10 lira olması gereken koyun ve koçların, tanesinin 12-35 lira arasında satışa çıkarıldığını bu nedenle de satışlarda durgunluk yaşandığı ifade edilmiştir.⁵⁶²

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne üye olan kişiler yerli malı kullanacaklarına ve çevrelerine de kullandıracaklarına dair taahhüt senetleri imzalamışlardır. Üyelerin imzalamış olduğu senette “*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin muttali olduğum nizamnamesi ahkâmına tamamıyla riayet edeceğimi ve daima tercihen yerli malları kullanacağımı ve hükümüm geçenlere de kullandıracığımı taahhüt ederim*”⁵⁶³ ifadeleri yer almıştır. 1931 yılında Akşam gazetesinde çıkan bir haberde ekonomiye duygusal olarak değil, akılla yaklaşılması gerektiği vurgulanarak Trablusgarp Savaşı yıllarına gönderme yapılmıştır. O dönemde Tanin gazetesinde “*İtalyan malı alan Türk değildir*” kampanyasının yürütüldüğünü, okuyucuların gazeteye gönderdikleri mektuplarda İtalyan malı almayacakları, İtalyanca konuşamayacaklarına dair yemin ettikleri hatırlatılmış, savaş sonrası durumun unutulduğu belirtilmiştir. Haberin devamında Bulgaristan'da hiç kimsenin yabancı mal kullanmadığı, her şeyin yerli olduğu kimsenin yerli malı kullanmak için propaganda yapma yemin etme ihtiyacı duymadığı anlatılmıştır.⁵⁶⁴ Akşam gazetesinin halka yapmış olduğu tasarruf çağrısına karşılık sütunlarında yayınlamış olduğu okuyucu anketi Son Posta gazetesinin tabiriyle *mevsimsiz ve sulu* bulunarak eleştirilmiştir. Bunun nedeni ayıplanarak karşılanan ankette yer alan “*zarif olmak için yerli malından yapılma ucuz ve sade bir kıyafet değil senede 10.000 liraya kadar masraf icap ettiren bizim için lüks bir giyinme zevki telkin ediyorlar ve birtakım adi çamaşır listeleri yapıyorlar*” ifadeleri olmuştur.⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ “Şeker Yerine Üzüm: Manisa Ticaret Odasının Güzel Bir Teşebbüsü”, *Milliyet*, 4 Şubat 1932, s. 3.

⁵⁶¹ “Bayramı Nasıl Karşılдық ve Nasıl Geçirdik?”, *Milliyet*, 22 Şubat 1931, s. 5.

⁵⁶² “Arife Olmasına Rağmen Alışveriş Durgun”, *Son Posta*, 28 Nisan 1931, s. 1.

⁵⁶³ “Tasarruf Cemiyeti İstanbul'da Neler Yapıyor?”, *Vakit*, 4 Şubat 1930, s. 3.

⁵⁶⁴ “İktisadi Mefkure”, *Akşam*, 29 Kasım 1931, s. 1.

⁵⁶⁵ “Sözün Kısası Bir Münasebetsizliğe Cevap”, *Son Posta*, 16 Şubat 1932, s. 3.

İstanbul Limanı Genel Müdürü Hamdi (Başar) Bey Milliyet gazetesinin anketine katılarak vermiş olduğu beyanatta az sarf etmenin de tıpkı lüks merakı gibi moda haline gelmesi gerektiğini belirtirken, Avrupa’da tren ve tramvaylarda birinci mevkiinin kaldırıldığını insanların ikinci ve üçüncü vagon da nasıl olsa aynı yere gidiyor, neden daha fazla para ödeyeyim anlayışına sahip olduğunu, oysa ki Şişli tramvayında bile birinci mevkide ayakta duracak yer bulunmazken ikinci mevkiinin tuhaf karşılandığı ve birkaç insan bulunduğu örneğini vermiştir. Çok değil bu haberin yayınlanmasından iki yıl sonra Cumhuriyet gazetesinde çıkan ‘*Buhranın Cilveleri*’ açıklamalı bir karikatürde, artık insanların ikinci sınıf tramvay bileti kuyruğuna girmeleri anlatılmıştır.⁵⁶⁶

Görsel 29: Buhranın Cilveleri

(Kaynak: *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1932, s. 1.)

Ford Otomobil Şirketi 1930 yılı içerisinde, Türkiye’ye yedi milyon liralık yatırım yapmıştır. İstanbul halkına 1915- 1930 yılları arasında üretilmiş otomobil modellerini sergilemek isteyen şirket, bunların reklamı için İstanbul’da bir de geçit resmi düzenlemiştir. Geçit, valiliğin izin belgesini geç imzalaması nedeniyle polis müdahalesine uğramıştır. Son Posta gazetesi, yapılan muamelenin ülkeye sermaye döken Amerikalıları kızdırdığını belirtmiştir. Geçit kafilesinin başında İstiklal Marşı’nın çalan bir otobüsün olması da manidar bir reklam çalışması olmuştur.⁵⁶⁷ Bu reklamın iyi sonuç verdiğini, Son Posta gazetesinin resmi istatistikleri kaynakça göstererek verdiği haberden gözlemek mümkündür. Haberde 1930 yılı içerisinde 963, 912 lira tutarında otomobil ithalatı yapıldığı bildirilmektedir. Gazete okuyucularına; senede bir milyon parası otomobile giden bir memleketin tasarruf yaptığını iddia etmek elbette ki doğru olmaz

⁵⁶⁶ “Buhranın Cilveleri”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1932, s. 1.

⁵⁶⁷ “Ford Fabrikasının Tertip Ettiği Otomobil Geçit Resminde Garip Bir Hadise Çıktı”, *Son Posta*, 2 Aralık 1930, s. 4.

ifadelerini kullanmıştır.⁵⁶⁸ The New York Times gazetesi ise 1929 yılında Türkiye'de yaklaşık 7000 binek otomobilin bulunduğunu ve bunların çoğunun Amerikan markası olduğunu yazmıştır. Bahsi geçen arabaların çoğunluğunun taksi olarak kullanıldığı, hükümetin standart bir model seçmek üzere bir komisyon atadığı belirtilen haberde standardizasyonun mevcut ortamda baskın olan Amerikan modellerine olan ilgiyi azaltacağından bahsedilmiştir. İlgili yazıda Türk Hükümeti'nin “*taksilere özel model sabitlenmesi uygulamasının, otomobil ithalatının azalmasında yardımcı olacağı, çünkü kullarındaki mevcut otomobillerin benzin ithalatını yüzde 60 artırdığı*” açıklanmıştır.⁵⁶⁹

Son Posta gazetesi, bir yıl sonra okuyucularına Amerika ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin buhran üzerine aldıkları tasarruf tedbirleri arasındaki görülen farklılığa ise, “bizde tasarruf haftası için hazırlık yapılıyor. Halbuki New York Ticaret gazetesi hükümeti, her Amerikan vatandaşının kazancının yüzde doksanını harcamaya mecbur edecek bir kanun çıkarmaya davet etmektedir. Onlara göre buhranın sebebi tasarruftur. Her vatandaş kazancının yüzde onunu vergi ve sigorta için ayırmalı, kalanını sarf etmelidir. Şu dünya ne gariptir vesselam” şeklinde dikkat çekmiştir.⁵⁷⁰

Tasarruf ve yerli malları kullanılması konusunda kamuoyunu, özellikle de, Türk kadınlarını cepheye katabilmek için, İstanbul sosyetesinin kadınları ile söyleşiler yapılmıştır. Bunlardan birini de Akşam gazetesi yazarı Mustafa Ragıp, yazar, avukat, çevirmen, Haydar Rıfat Bey'in eşi Nebahat Hanım ile yapmıştır. Nebahat Hanım, tasarruf meselesini önemini anlayabilmek için hakiki iktisadın ekonomik iktisat ile sağlanacağını düşünmenin yeterli olacaktır. Hiç olmazsa iki üç sene dışarıdan gelen kumaşa iltifat etmemeye çalışacağız, nerden istersem oradan giyinirim hakkı olamaz, vazifemiz var şeklinde tasarruf meselesinin milli bir görev olduğunu vurgulamıştır. Gazetecinin “*Hanımefendi, hanımlarımız müsriftir ve bazı hanımlar israf yüzünden ahlaksızlığa sülük ediyorlar*” ifadelerine karşılık, “*müsriflerle temasım yok, hepimiz iktisat taraftarıyız, ahlaksızlığa gelince eskiden bu yok mu idi? Benim çocukluğumda evlerini damlarını satıp Hıdırellez'e giderlermiş, şimdi baloya gidiyorlar*” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁷¹ Gazetelerin tasarruf konusunda yaptıkları anketler işe yaramış, İstanbul sosyetesinin düzenlediği balolara katılan kadınların her baloya ayrı ayrı kıyafetle gitmedikleri gözlemlenmiştir.⁵⁷²

⁵⁶⁸ “Bir Senelik Otomobil Masrafımız 963,912 Lira”, *Son Posta*, 13 Kasım 1931, s. 1.

⁵⁶⁹ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96905029.html?pageNumber=58>

“Turkey's New Taxi Rules May Cut Importations From Here”, *The New York Times*, 19 January 1930, Section 8 E Page. 58. (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2023).

⁵⁷⁰ “Tasarruf Yerine İsraf”, *Son Posta*, 14 Aralık 1932, s. 8.

⁵⁷¹ Mustafa Ragıp, “Tasarruf ve Hanımlarımız”, *Akşam*, 8 Ocak 1930, s. 1- 2.

⁵⁷² Mustafa Ragıp, “İzdivaçlar Neden Azalıyor?”, *Akşam*, 26 Şubat 1931, s. 1.

Gazetenin Nebahat Hanım dışında söyleşi yaptığı kadınlardan biri de, edebiyat dünyasının tanınmış ismi Şükûfe Nihal (Başar) Hanım'dır. Şükûfe Nihal (Başar) Hanım Ahmet Hâşim'in 1929 yılında İkdam gazetesinde yayınlanan "*Heykeltraşlar*"⁵⁷³ adlı makalesine atıfta bulunmuştur. Ahmet Hâşim, Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın açılması sonrasında yazdığı ve İkdam'da çıkan bu yazısında: "*bunlara verdiğiniz paraya yazık! Mademki şimdilik bir heykeltıraşınız olmadığına kanisiniz, böyle bir ehliyetli adamın yetiştiğine kani olacağınız günü bekliyerek şimdilik şöyle hareket etmeliydiniz: Dağları dolaşarak iri bir granit kaya seçip şehire indirmeliydiniz. Bunu bir kaide üzerine oturtuktan sonra bir tarafını tesfiye edip üzerine şu cümleyi yazmalı idiniz: Filan senelerdeki zaferlerlemizi ve büyük kahramanımızın şanını tunç ve mermerde tesbit edecek kudrette bir heykeltıraşımız olmadığı için şu granit kayayı ruhumuzun heyecanına bir timsal olmak üzere filan dağdan getirip şuraya diktik. Gelecek nesillerimizin sanatkârları bunu kaldırıp yerine dehalarının mahsulünü koysunlar. Böyle bir kaya daha samimi ve daha ulvi olacaktır*" şeklinde görüşlerini dile getirmişti. Şükûfe Nihal Hanım bu cümleleri örnek göstererek, "*mademki giyeceğimiz şeyi memleket tamamen çıkaramıyor memlekette ne yapılıyorsa onu giymeye mecburuz. Hem yerli malları zannedildiği kadar kaba değil seve seve giyeriz*"⁵⁷⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Sosyal varlık olarak insanın kılık, kıyafetine fazlaca önem verirken lükse ve israfı kaçması elbette geçilen bunalım dönemi için tepki yaratmıştır. Ne var ki aynı dönemde hayati önem taşıyan sağlık harcamaları da tasarruf tedbirleri çerçevesinde mercek altına alınmıştır. Yarın gazetesi; 1930 bütçesinde sağlık hizmetlerine ayrılan payın 222.834.330 lira olduğunu ifade etmiş, bu pay içerisinde 6.000.000 liranın ithal ilaca ödendiğine dikkat çekmiştir. Gazete bu ilaçlardan %70-80'inin ülkede yapımının mümkün olduğunu belirterek, yerli muadil ilaç bulunmasına rağmen, halkın Avrupa ilaçlarına daha fazla güven duyduğunu anlatmıştır. Nitekim, ithalatı yasak olmasına karşılık, bu ilaçların tercih edildiği haberdan anlaşılmaktadır.⁵⁷⁵

Tasarruf dönemi işten çıkarma şayialarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle devletin memur kadrolarında daralmaya gideceği söylentileri, işsiz kalacağını düşünen halkı tedirgin etmiştir. Eğitime önem veren devletin 1930 bütçesinde Eylül ayında göreve başlayacak 2170 öğretmen ve memur için düzenlemeye gitmesi söz konusuysen,⁵⁷⁶

⁵⁷³ Ahmet Hâşim, "Bize Göre: Heykeltraşlar", *İkdam*, 29 Ekim 1929, s. 1.

⁵⁷⁴ Mustafa Ragıp, "Tasarruf ve Hanımlarımız", *Akşam*, 9 Ocak 1930, s. 1- 2.

⁵⁷⁵ "Doktorlar Yerli İlaçları Verdikleri Takdirde İthalatımız Yarıya İnebilir", *Yarın*, 7 Ocak 1930, s. 3.

⁵⁷⁶ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 3, Toplantı 80, C. 20, Tarih: 17 Haziran 1930, s. 271- 272.

Akşam gazetesinde yayınlanan bir haberde 1931 bütçesinde memur kadrolarında tasarruf yapılmasının gündemde olduğu yazılmıştır. Maliye Vekaleti Genel Muhasebe Müdürü Faik Bey'in gazetelere verdiği demecini sütunlarına taşıyan Akşam, Faik Bey'in, boş bulunan memuriyetlerdeki kadroların daraltıldığını ve otuz sene hizmet etmiş memurların da emekliliğe sevk edileceğini, yerlerine diğerleri yerleştirileceği için açıkta kalacak memur sayısının az olacağı şeklindeki açıklamalarını okuyucularıyla paylaşmıştır.⁵⁷⁷ Muhasebe Müdürü'nün *az sayıda memur* ibaresi, yokluk dönemi içerisinde muğlak bir ifadedir ve dönem içerisinde rakamlar yalnızca istatistiki verilerdir. 1931 Mayıs ayında yeni kadro uygulaması sonucunda Müskirat İdaresi'nden 230, Tütün İdaresi'nden 600 ve Orman Muhafaza İdaresi'nden 400 memur işsiz kalmıştır. Müskirat'tan açıkta kalan memurların otuzu İstanbul'da bulunmaktadır. Memurların çıkarılması ile birlikte 500.000 liralık bir tasarruf yapılmıştır.⁵⁷⁸

1931 bütçesi 204 milyon lira olarak belirlenmiş⁵⁷⁹, 1931 bütçesinde memur kadrolarında %15'lik bir tasarruf basına gidilmiştir.⁵⁸⁰ Akbaba Dergisi'nde hükümetin memurları işten çıkarma uygulamasını eleştiren Yusuf Ziya (Ortaç), küçük rütbeli memurlara yapılan uygulamayı; "*ameleye verecek 1.500 kuruş yok ama banka müdürüne verecek 1.500 lira var. Masrafi azaltmak mecburiyetinde isek fakir çöpçüyü işinden çıkaracağımıza 1.500 TL aylıkla banka müdürünü tayin etmeyelim, iktisadi buhran denen ejderhanın ağzına birkaç bin zavallıyı lokma diye atmakla mı kurtulacağız?*" ifadeleriyle eleştirmiştir.⁵⁸¹ Tasarruf tedbirleriyle açığa çıkarılan memurlarla ilgili insafli tedbirler alınması gerektiğini belirten bir başka mizah dergisi Karagöz ise; tekellerde çalışan ücretli memurların 15 günlük yevmiye ile işten çıkartılmasına değinerek bu insanların bakılmaya muhtaç eş ve okula giden çocuklarının olduğunu, başka ülkelerde bu kişilere sigorta yapıldığını, tazminat ödendiğini belirtmiş ve hükümeti eleştirmiştir.⁵⁸² İstanbul belediyesinin tasarruf tedbirleri mahiyetinde 300 temizlik işçisini açığa çıkardığını da haberleştiren dergi belirtmiş asıl iş gören adamların bu kişiler oldukları bol maaşlı koltuk çürüten memurları dururken bu adamların işten çıkartılmasının tasarruf değil, gösteriş olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³ Benzer şekilde 1930 yılında limanda ticari buket deliğın

⁵⁷⁷ "Bütçede Tasarruf: Açıkta Memur Kalmaması İçin Çalışılıyor", *Akşam*, 29 Mayıs 1931, s. 1.

⁵⁷⁸ "Yeni Kadrolar Tatbik Edildi", *Milliyet*, 1 Haziran 1931, s. 1, 5.

⁵⁷⁹ "1931 Bütçesi 204 Milyon Liradır", *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930, s. 3.

⁵⁸⁰ TBMM Zabıt Tutanağı, Dönem 4, Toplantı 2, C. 1, Tarih: 9 Mayıs 1931, s. 22.

⁵⁸¹ "Var, Yok!", *Akbaba*, 11 Haziran 1931, Sene: 9, No: 857, s. 1.

⁵⁸² "Açığa Çıkarılan Ücretli Memurun Hali Ne Olacak?", *Karagöz*, 6 Haziran 1931, No: 2423, s. 1.

⁵⁸³ "Peh Peh", *Karagöz*, 6 Haziran 1931, No: 2423, s. 3.

azalması gerekçesiyle İstanbul Liman Şirketi 50 mavnacının işine, son vermiştir. Mavnacılara ikişer üçer maaş nispetinde ödeme yapılmıştır.⁵⁸⁴

TBMM’nde 1931 yılında ülkedeki iktisadi ve mali durumu ile alınan tedbirlerin görüşüldüğü toplantıda Manisa Milletvekili Turgut Bey (Türkoğlu); Türk halkının tasarruf ile ilgili tutumu ve çalışmayı bilmediği konularında yapılan eleştirilerin haksız olduğunu belirterek, Avrupa ve Amerika halkları ile Türk halkını mukayese etmiş; *“Avrupa’da ve Amerika’da toprakta, fabrikada ve ticarete çalışan amele 9 dan evvel işe gitmezken, yarım yevmiyemi alayım, tam yevmiyemi alayım, yevmiyemi tezyit etmek için filân fırkayı mı devireyim? diye düşünürken; güneş doğmadan Türk çiftçisi öküzlerini önüne katar ve satamadığı ekin yerine yine ekin ekmek için tarlasına gider. Fabrikalarda ve şimendiferlerde Türk amelesi başka yerlerdeki amelenin çalıştığı sekiz saat yerine 14 saat çalışır. Bu memleketin tüccarı ziyan eder, yine mağazasında bulunur. Akşama kadar hiç alışveriş etmediği halde yine ertesi gün erkenden mağazasına gider ve sanayi erbabı da aynı şekildedir”*, ifadeleriyle Türk insanını savunmuştur.⁵⁸⁵

Milliyet gazetesinin 1931 bütçesinde yapılması tasarlanan tasarrufta dikkati çektiği husus ise Muamele Vergisi’dir. Fabrikalardan alınan toplam 1,5 milyon lira olan verginin ilgasının 100.000’den fazla işçi çalıştıran fabrikaları rahatlatacağını, verginin kaldırılmaması halinde bunların kapanma riskinin bulunduğu belirtilmiştir,⁵⁸⁶ elbette bu durumda işsizler orduna katılacak insan sayısı da artacaktır.

3.6. Gümrük Politikası ve İthal Mallara Sınır Getirilmesi

Mevcut şartlarda yerli üretimi bulunmayan bazı ürünlerin dışarıdan alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Örneğin, vatandaşların ve ülkenin güvenliğini sağlayan polis teşkilatının kullanacağı tabancalar bu ithalat sınırlamalarından istisna tutulmuştur. Brovning marka tabancaların üretilmemesi nedeniyle, Milli Müdafaa Vekaleti’nce tavsiye olunan 1922 model tabanca ve şarjörleri ile talim fişeği alımı için, 8 Mayıs 1929 tarihli bir kararname çıkarılmıştır. Fabrikanın Türkiye’deki temsilcisine teminat olarak 5000 lira avans verilmiş ayrıca alınacak malzeme her türlü vergiden muaf tutulmuştur.⁵⁸⁷ Tasarruf çalışmalarından kutlamalar da etkilenmiştir. Öyle ki törenlerde görev yapacak polislerin ücretinde ıskonto yapılmıştır. Cumhuriyet Bayramı törenlerinde İstanbul’dan

⁵⁸⁴“Limanda İşsizlik”, *Milliyet*, 21 Temmuz 1930, s. 2.

⁵⁸⁵ *TBMM Zabıt Tutanakları*, , Dönem 4, Toplantı 7, C. 4, Tarih: 29 Kasım 1931, s. 54.

⁵⁸⁶ “Elektriğe Zam: Fabrikatörler de Bu Zammın Aleyhinde”, *Milliyet*, 2 Mart 1931, s. 1.

⁵⁸⁷ *BCA.*, 30-18-1-2 / 3-30-1, Dosya- Ek:87-26, Belge Tarihi: 8 Mayıs 1929.

Ankara'ya gidecek dört yüz seksen mevcutlu polis kıtasının harcırah ve ücretleri üçte bir oranında düşürülmüştür.⁵⁸⁸

Günümüzde olduğu gibi buhran döneminde de benzin ve gaz zorunlu olarak ithal edilen mallar arasında yer almaktadır. Son Posta gazetesi Ekim 1930'da İstanbul'a Rusya'dan 9.000 ve Romanya'dan 400 ton benzin, 15.000 ton gaz ithal edildiğini haberleştirmiştir.⁵⁸⁹ 20 Şubat 1930'de kabul edilen 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile kambiyo, nukut, esham ve tahvilâtının alım, satım ve memleketten ihracının düzenlenmesi ve sınırlandırılmasında bakanlar kurulunun yetkili olduğu kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁰ Kanunla ticaret ile uğraşanların dışında döviz alımı yasaklanmıştır.⁵⁹¹ Türk parasını koruma politikası II. Dünya Savaşı döneminde de sürdürülmüştür. Savaşın ikinci yılına denk gelen 11. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası programını aktaran⁵⁹² Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Genel Başkanı Kâzım Özalp, Türk ordusuna güvenildiği gibi Türk parasına da güvenilmesi gerekliliğini vurgulayarak, halktan paralarını bankalardaki mevduat hesaplarına yatırmalarını, altın almaktan vaz geçmelerini istemiştir. Savaş bitince altının ucuzlayacağını, I. Dünya Savaşı döneminde de Alman Markı, Avusturya kronuna parasını yatıranların pişman olduklarını belirtmiştir. Devlet tahvili almanın yüksek gelir seviyeli ve güvenli bir yatırım aracı olduğunu ifade etmiştir.

1931 yılından itibaren devlet, ithal mallara kota uygulamasına gitmeye başlamıştır. Bu durum müstemleke ekonomisine ilan-ı harp etmek şeklinde tanıtılmıştır. Hükümet 16 Kasım 1931 tarihinden itibaren 1873 numaralı kanunun ikinci maddesinin verdiği yetkiyle ve memleket iktisadiyatını korumak amacıyla, Türkiye'deki kurumlar ve fabrikalarda üretimin ana maddeleri olarak kullanılanlar dışındaki malların her ay en fazla ne kadar ithal edilebileceğini belirleme kararı almıştır.⁵⁹³ Hazırlanacak listeler ile, her ay belirlenen kotalar dahilinde ithal malın ülkeye girişine izin verilmiştir. Tarım ve sanayide üretimde kullanılan makine, araç-gereç ve hammaddeler, ilaçlar ve tıpta kullanılan malzemeler fiziki sınırlamaların dışında bırakılmıştır. Mamul gıda malları, alkollü içkiler, parfüm, elbise, ayakkabı ve diğer deri eşyaların ithalatı tamamen yasaklanırken, diğer bazı tüketim malları ile çimento gibi yurt içinde de üretilen ara malların ithali ise kotaya

⁵⁸⁸ BCA., 30-18-1-2 / 5-50-10, Dosya-Ek: 154-18, Belge Tarihi: 17 Ekim 1929.

⁵⁸⁹ "Bir Ayda İstanbul'a Ne Kadar Benzin İthal Edildi?", *Son Posta*, 30 Kasım 1930, s. 3.

⁵⁹⁰ *Resmî Gazete*, 25 Şubat 1930, Sayı: 1433, s. 8733.

⁵⁹¹ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 3, Toplantı 82, C. 21, Tarih: 25 Eylül 1930, s. 13.

⁵⁹² BCA., 490-1-0-0/ 1453-23-1, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 16 Kasım 1940.

⁵⁹³ *Resmî Gazete*, 16 Kasım 1931, Sayı: 1951, s. 975.

bağlanmıştır.⁵⁹⁴ Ayrıca, yabancı memleketlerden ithalat yapan kamu yararına çalışan dernek, vakıf gibi kuruluşların devlete ait mahsulat ve mamulattan eşdeğer kıymette mal almaları da şart koşulmuştur.⁵⁹⁵

Bu sınırlama kararlarının alınması ile birlikte Ocak ayından itibaren fabrikalar yirmi dört saat mesai ile çalışmaya başlamıştır. Yedi buçuk milyon lira sermayeli Sanayi ve Maadin Bankası'nın İstanbul'da bulunan Beykoz Mensucat Fabrikası günde 5500 metre bez dokurken, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nda üretilen ayakkabı miktarı yılda 700.000 çifte ulaşmıştır. Banka'nın İstanbul'daki diğer bir fabrikası olan Defterdar Fabrikası'nda ise 2.000 metrelik elbiselik kumaş üretmeye başlamıştır.⁵⁹⁶

Kısaca tüm dünya ülkeleri gibi 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan etkilenen Türkiye Cumhuriyeti bu etkiyi en az seviyeye indirgeyebilmek adına da bazı korumacı tedbirlere başvurmuştur. Ekonomide kapılar dışarıya kapatılmış, devletin halka salık verdiği tasarruf yapalım, lüks ve ithal tüketimden ziyade yerli üretimi tercih edelim çağrıları, gazete sütunlarında sıkça dile getirilmiştir. “*Türk ürünlerinin yabancı ürünlerle yapay fiyatlar karşılığında takas edilmesi anlamına gelen kliring anlaşmaları altında yürütülen ticaretteki korumacılık*”⁵⁹⁷ politikasının devamı olarak düşünülmüştür.

3.7. Millileşme Çabası ve Demiryolu Politikası

Türkiye Cumhuriyeti Devleti dünya ekonomisine ayak uydurmak, sanayi atılımını yapabilmek için elinden geleni yapmıştır. Tüm eleştirilere rağmen demiryolu ağlarıyla ülkeyi donatmış, imtiyazlı yabancı şirketlerin elindeki işletmeleri millileştirmiştir. Pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, kapalı ekonomide ithal-ikamesi yoluyla sanayileşmenin ilk adımları Büyük Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında atılabilmektedir.⁵⁹⁸

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında uygulanan korumacı ve ithal ikameci politika ile Sovyet Rusya modelini andıran ve beş yıllık planlarla düzenlenen devletçi bir iktisat anlayışını benimsenmiştir. Millileştirme, Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa olunan ve tamamı çok uluslu şirketlerin sahipliğinde olan demiryollarının satın alınmasıyla başlamıştır. Devlet bütçesinden demiryollarına 1928 yılında 28.975.000, 1929'da 28.200.000, 1930'da 27.900.000 ve 1931'de 22.374.000 lira pay ayrılmıştır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ Y. S. Tezel, *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁹⁵ *Akşam*, 16 Kasım 1931, s. 1.

⁵⁹⁶ “Tahdit Kararından Sonra İstihsalât Oldukça Fazlalaştı”, *Son Posta*, 10 Ocak 1932, s. 6.

⁵⁹⁷ A. Mango, *a.g.e.*, s. 461.

⁵⁹⁸ G. Kazgan, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁹⁹ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932, s. 185.

Demiryolları ve limanları İşletme Müdürlüğü'nün masrafları için 1931 bütçesinden 13.865.785 lira ayrılmış, bu payın yalnızca 4.263.000 lirası ücret ve yevmiyelere tahsis edilmiştir.

Demiryolları ve Liman İşletmelerinin ücret ve yevmiyelerine ilişkin masrafların konuşulduğu genel kurul oturumunda Kocaeli milletvekili Sırrı (Bellioğlu) Bey, yaşanan buhrandan bahsederek demiryolu ile ilgili bugünkü kararların gelecek kuşaklara faydalı olacağını, dönemin insanın ise bu masrafı yüklenmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Yükün nasıl hafifletilebileceği ile ilgili düşüncelerini belirten vekil, ülkeler arasında yalnızca Sovyetler Birliği'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet bütçesinden inşaat yapıldığını, diğer ülkelerin dışarıdan borç alarak bu işleri yapabildiklerini ifade ederek gerektiği takdirde borç alınabileceğini de ima etmiştir. Denizli Milletvekili Mazhar Bey, ise bu ihtimali eleştirmiştir. Sırrı Bey'in sürekli borç almaktan bahsettiğini taviz vermeden bu parayı verebilecek ülke varsa kendilerine de bildirmesini, buna karşılık da Sırrı Bey'e bir komisyon verilebileceğini belirtmiştir.⁶⁰⁰ Demiryolu ile ilgili müzakereler dış politika ve ekonomik politika ekseninde devam etmiştir. Mecliste oluşan genel kanaat devletin ekonomik dış politikasının yansıması olmuştur. Dış borçlanmanın Lozan'dan, feragat etmek anlamına geldiğini, buhran döneminde elbette zahmet çekileceği ancak Osmanlı döneminde başarısız millileşmenin hayata geçirilerek, şimdiki ve gelecek kuşakların faydalanacağı bir yatırım yapılacağı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.

Son Posta gazetesi yazarı Mehmet Zekeriya (Sertel) Bey; ülkede milli sermaye yokluğuna, yabancı sermaye ile işlerin yürütülmesine ve tasarrufa dikkat çeken, bir gazete makalesi yayınlamıştı. Zekeriya Bey'in yazısı şöyledir:

“Bir milletin zenginliği biriktirmiş servetinin ile ölçülür. Türkiye'nin en büyük zaafı birikmiş serveti olmamasıdır. Birikmiş servetimiz olsa kendi sanayimizi kendimiz kurabilir, demir yollarımızı kendimiz yapabilir, madenlerimizi kendimiz işletebilir, hulusa memleketin şimdiye kadar ham kalmış servet kaynaklarını kullanarak refaha erebilirdik. Birikmiş servetimiz olmadığı için ne yapıyoruz? Demir yolu mu yaptıracamız Avrupa sermayesi arıyoruz, fabrika mı açacağız, ecnebi sermayesine ihtiyaç hissediyoruz. Bir maden mi işletmek istiyoruz, bunu bir ecnebi şirketine yaptırmaya lüzum görüyoruz. Hatta belediye işlerimizi bile ecnebi şirketlerine devretmeye mecbur oluyoruz. Bu mecburiyet bizi saltanat devrinde yarım müstemleke haline getirmişti. İktisadi istiklalimizi kaybettirmişti.

⁶⁰⁰ TBMM Zabıt Tutanakları, , Dönem 4, Toplantı 34, C. 3, Tarih: 22 Temmuz 1931, s. 305- 307.

*Milli sermaye ancak birikmiş servetle temin olunabilir. O halde iktisadi istiklalin anahtarı tasarruf demektir. Bu fakir millete tasarruf tavsiye etmek onu biraz daha aç ve sefil yaşamaya sevk etmektir diyenler vardır. İş bankasının kumbara teşebbüsü bu düşüncenin de yanlış olduğunu göstermiştir. Türkiye’de tasarruf fikrini ilk ortaya atan ve buna imkân veren İş Bankası olmuştur. İş Bankası birkaç sene içinde kumbara sayesinde miktarı hatırımda değil, zannederim 14 milyon lira civarında bir servet terakümüne yardım etti. 14 milyon lira ile memlekette 14 fabrika açılabilir.”*⁶⁰¹ Son Posta gazetesinin haberine göre, 1931 yılında İstanbul’da dört anonim şirket ve 40 kadar limitet şirket kurulmuştur. Limitet şirketlerin sermayelerinin yarısının Alman ve İtalyan ortaklara ait olduğu belirtilmiştir.⁶⁰²

Akşam gazetesinin Mayıs 1931 tarihinde, İktisat Vekaleti istatistiklerine dayanarak verdiği bir haberde Türkiye’de bulunan yabancı ve yabancı ortaklı şirketlerin toplam sermayesinin 105.273.000 lira olduğu yazılmıştır. Bu şirketlerden 35’inin 52.000.000 lira olan sermayeleri bankalara aittir. Toplam yabancı sermayenin 1929 senesindeki kârı, 5.888.000 kûsur liradır. Ayrıca haberde sermayesi 5.000.000 sterlin olan yabancı tütün şirketleri bulunduğu, bu şirketlerin 1929 senesinde 259.000 sterlin kâr elde ettiği, diğer yabancı şirketlerin sermayelerinin toplamının 54.000.000 İsviçre frangı olduğu ve kârlarının da 1929 senesinde 12.463.000 İsviçre frangını bulduğu belirtmiştir.⁶⁰³

Millileştirme kampanyasından İstanbul Telefon Şirketi de payını almıştır. Uzun görüşmeler sonrasında, 9 Nisan 1936’da imzalanan antlaşma ile İstanbul Telefon Şirketi imtiyaz süresinin dolmasından tam 26 yıl önce, tüm alt yapısı, şirket çalışanları ve işletme haklarının tamamı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’ne devredilmiştir.⁶⁰⁴

Yukarıda belirttiğimiz bütün bu çabalara rağmen, Genç Türkiye Cumhuriyeti, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’na sanayi açısından gerekli donanıma sahip olmayan yok denecek kadar az olan, sermayesi yetersiz bir ülke olarak yakalanmıştır. Yanında yer almak istediği batı dünyasının uyguladığı liberal ekonomik politikalara bağlı gibi görünmesine rağmen, kendi koşulları ve tarihi tecrübesinin etkisiyle ithal ikameci kapalı bir ekonomi uygulayarak krizi atlatabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti henüz

⁶⁰¹“Bir Milletın Serveti Neyle Ölçülür?”, *Son Posta*, 14 Aralık 1932, s. 3.

⁶⁰²“Memlekete İtalyan ve Alman Sermayesi Geliyor”, *Son Posta*, 30 Aralık 1931, s. 1.

⁶⁰³“Türkiye’de İş Gören Şirketlerin Sermayesi 105 Milyon Lira”, *Akşam*, 5 Mayıs 1931, s. 3.

⁶⁰⁴ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Kadın Memureleri- III”, *Tarih ve Toplum*, C. 36, No: 214, Ekim, 2001, s. 241- 249.

sanayileşmemiş bir tarım ülkesi olduğu için en büyük darbeyi ihraç ettiği tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi nedeniyle bu nokta da almıştır. Gerçekten de tarım ürünlerinin fiyatları 1929-1933/34 arasında ortalama %60-70 oranında düşmüştür. Ürün para etmeyince, aile işletmelerine dayalı tarım sektöründe çalışan çiftçiler topraklarını bırakarak demiryollarında ya da kentlerde kasabalarda çeşitli işler arama yolunu tutmuşlardır.⁶⁰⁵

Bütçe açıkları yaşayan ülkede demiryollarının yapılma amaçları bir kenara bırakılmış, devlete gelir yüksek oranda arttırılan taşıma ücretleri ile, kısa vadede devlete gelir sağlama imkanlarından biri olarak kullanılmıştır. Türkiye'deki demiryolları ve kara yollarını gözlemleyen New York Times, “*Türkiye'nin demiryollarına yatırımı yapmaya başladığını belirterek yapılacak demiryollarının Anadolu köylüsü için çok büyük önem arz ettiğini, böylelikle köylünün üretimini daha ucuz ve daha kısa yollardan pazara ulaştırabileceğini ve eğer bu gerçekleşirse doğal kaynak üretiminde Türkiye'de bir patlama yaşanacağını*” okuyucularına duyurmuştur⁶⁰⁶ Ancak bu patlama ağır taşıma ücretleri sebebiyle istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Zirai ürünlerin fiyatlarındaki düşüş ile ülkemizde tüketilen sanayi ve ithal eşyanın fiyatlarındaki düşüş birbiri ile orantılı olmamıştır. 1930 senesinde zirai eşya fiyatlarında %20 den %60'a kadar düşüş yaşanırken, ithal eşya fiyatlarındaki düşüş %5 ile %20 oranında kalmıştır. Dünya üzerinde yaşanan buhran ile, ülkemizde yaşanan buhranı ayıran nokta da fiyatlarında yaşanan ahengin ve dengenin bozulmuş olmasıdır.⁶⁰⁷

Tüm millileşme hamlelerine rağmen, 1932 yılında Büyükdere'de, İsveçli bir şirket tarafından açılan kibrit fabrikasının kullandığı çöp ve odunları bile, ormanları ile zengin bir ülke olan Türkiye'den değil de Baltık kıyılarından getirtmesi, bu çabanın yeterli olmadığını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Öte yandan fabrikanın 200 kişilik işçi ilanına 680 kişinin başvuru yapması da işsizliği gözler önüne sermek açısından önemlidir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵Avni Zarakolu, “1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Yöntemleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Semineri*, A. Ü. S. B. F. Yayınları, No: 513, A.Ü.S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1982, s. 89-91.

⁶⁰⁶ Mustafa Şahin, “The New York Times'ın Gözünden Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Sosyal Hayat”, *Journal of Human Sciences (Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi)*, C. 13, Sayı: 3, 2016, s. 4756.

⁶⁰⁷ Ahmet Hamdi, *İktisadi Devletçilik*, C. 1, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul, 1931, s. 22.

⁶⁰⁸ “İlk Maddeleri Hatta Ağacı Avrupa'dan Gelen Fabrikada 200 Türk Çalışacak”, *Son Posta*, 10 Ocak 1932, s. 1, 11.

Millileştirme politikaları döneminde kamunun hassasiyet gösterdiği konulardan biri ülkede bulunan yabancı ortaklı şirketlerde çalışanların Türk olması konusudur. Nitekim Avusturya Tütün Tekel İdaresi 1930 yılının Aralık ayında şirketin Türk müdürü Katipzade Salih Bey'in yerine müdür olarak Jak dö Boton atanmıştır. Boton'un göreve başlamasının hemen ardından Türk ve Müslüman çalışanların görevlerine son vermesi, dönemin basınında yankı bulmuş ve Cumhuriyet gazetesi memurlarının işten çıkarılması karşısında; herhangi bir sui istimleri bulunmamasına rağmen kışın ortasında memurların kapı dışarı edilmelerine tepki göstererek idare müdürüne “*bu suale cevap isteriz kabahatleri Türk olmak mı?*”⁶⁰⁹ sorusunu yöneltmiştir.

Müskirat İnhisar İdaresi'nin rakı ve şarap gibi içki fabrikalarına sorumlu müdür olarak Türklerin getirilmesini zorunlu kılması, ayrıca durumun belgelendirilmesini istemesi hoş olmayan durumların yaşanmasına neden olmuştur. Dimitrakopulos Biraderler Rakı Fabrikası sahiplerinin, Türk hademelerden birini sorumlu müdür olarak tanıttıkları ve belge olarak da, başına melon şapka ve sırtına da bir frak geçirerek çektiirdikleri bir fotoğrafı inhisar idaresine yolladıklarının anlaşılması infiale neden olmuş, Son Posta gazetesi olayı küstahça bir hareket olarak yorumlamıştır.⁶¹⁰

Bomonti Bira Şirketi'nin 1931 yılına kadar, dağıtımıcılar arı yabancılardan seçmesi ve adeta tekel uygulaması İktisat Vekaleti'nin devreye girmesi ile ortadan kalkmıştır. Yabancı dağıtımıcı tekelinin kırılması ile birlikte acente açmak isteyen Türkler de şirketten mal satın alabilmişlerdir. Şirket bira fiyatlarını da 40 kuruştan, 27,5 kuruşa düşürmüştür. Bu haber, Yarın gazetesinde, “*Bomonti yola geldi... Nihayet halkın şikayetleri İktisat Vekâletinin nazar-ı dikkatini celbetti... Artık kendi arpamızla yapılan birayı fahiş fiyatla alıp içmeyeceğiz*” ifadeleriyle şeklinde yansıtılmıştır.⁶¹¹

Yukarıda bahsettiğimiz üzere bar çalışanlarının yabancılardan oluşması, çıkartılan kanun sonrasında tüm barların kapanacağı söylentisini de beraberinde getirmiştir. Konuyu ironik bir şekilde *Hem Nalına Hem Mıhına* köşesine taşıyan Cumhuriyet gazetesi; İstanbul'da 40, Ankara'da 40 yabancı bar artistine karşılık 10 yerli artist olduğunu yazmıştır. On beş gün ile bir ay arasında çalışarak ülkelerine dönen bu artistlerin, yol parası hariç, 5 ile 8 liradan başlayan ücret aldıkları, dansçıların 15-18 lira, şantözlerin 20 lira, cambazların 4-5 lira, bale gruplarının 50-60 lira aldıklarını yazmıştır. Cumhuriyete göre, yerli artistlerin çalıştırılması durumunda şantöz yerine kantocu,

⁶⁰⁹ “Kabahatleri Türk Olmak mı?”, *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1930, s. 2.

⁶¹⁰ “Bu da Fazla Dimitrakopulos Efendi Saygısızlık Yapmış”, *Son Posta*, 30 Temmuz 1930, s. 2.

⁶¹¹ “Bomonti Yola Geldi”, *Yarın*, 2 Mart 1931, s. 1.

oryantal yerine çiftetelli ile idare edilecek böylelikle de *hovardaların papelleri* memlekette kalacaktır.⁶¹²

3.8. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatında Düşüş ve Gelir Kaybı

Aşağıda Âli İktisat Meclisi'nin, Rüşumat Umum Müdürlüğü'nün istatistiki verileri kullanarak hazırlamış olduğu rapor tablolştırılmıştır. Rapor 1929 yılında Türkiye'nin ihracatında düşüşü göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Tablo 17'de 1926- 1929 yıllarını içeren genel ihracat rakam ve oranları verilmiş, Tablo 18'de ise ihraç ürünleri ve rakamları verilmiştir. Tablo 18'deki verilerden anlaşılacağı üzere tütün, kuru üzüm, pamuk, fındık, afyon, halı tiftik, kuru incir, yumurta, odun ağaç kereste, maadin, maden kömürü, yapağı, koyun keçi, palamut, arpa, başlıca ham deri, meyan kökü, bağırsak, başlıca av derileri, ipek kozası, ham ipek, buğday, bakliyat ve zeytinyağı gibi belli başlı 25 ürünün ihracatından elde edilen gelirleri gösteren raporda, 1928 senesi dışında gelir azalması yaşanmıştır. Bahsi geçen ihraç ürünlerinden yalnızca tütün ihracatının 1929 senesinde de birinci sırada yer alarak önemini korumuştur. Âli İktisat Meclisi'nin raporunda, buğday, arpa, fındık ve üzüm mahsulatının yeterli düzeyde ve iyi olmamasının ihracattaki düşüşte etken olduğu yazılmaktadır. Zeytinyağı, afyon ve yapağı ihracatının ise vasatın da altında kaldığı raporda ifade edilmektedir.⁶¹³

Tablo 17: 1926-1929 Yılları Arasındaki Azalan İhracat

Seneler	Nispet	İhracat Geliri (Milyon TL)
1926	100	186,4
1927	85	158,4
1928	93	173,5
1929	83	155,2

(Kaynak: BCA., 30-10-0-0/ 26-152-6/ 3-4-5, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 1929)

⁶¹² "Onlar da Yerli Malı Olsun", *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1932, s. 3.

⁶¹³ BCA., 30-10-0-0/ 26-152-6/ 3-4-5, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 1929.

Tablo 18: 25 İhracat Ürününde 1926- 1929 Yılları Arasında Görülen İhracat Azalması

Ürünler	1926	1927	1928	1929
	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL
Tütün	67,492	44,007	54,197	40,917
Kuru Üzüm	12,561	7,604	15,229	9,931
Pamuk	11,525	10,199	10,066	10,898
Fındık	11,365	10,365	10,269	4,678
Afyon	8,500	4,907	5,326	8,684
Halı	6,717	6,522	6,364	5,302
Tiftik	6,467	6,997	7,430	4,340
Kuru İncir	6,362	4,324	4,888	5,353
Yumurta	4,613	5,435	6,040	6,528
Odun ve Kereste	4,426	2,637	3,190	2,496
Maden	3,761	3,709	2,064	3,244
Maden Kömürü	3,375	1,396	1,418	1,876
Yapağı	2,387	2,431	3,324	5,054
Koyun- Keçi	2,088	2,959	1,969	3,551
Palamut	1,864	2,710	3,050	2,093
Arpa	1,821	3,426	0,959	0,105
Başlıca Ham Deri	1,783	1,836	3,834	3,308
Meyan Kökü	1,516	1,154	0,459	0,076
Bağırsak	1,377	0,882	1,913	1,090
Av Derileri	1,345	2,167	2,029	2,388
İpek Kozası	1,212	0,516	1,168	0,636
Ham İpek	1,128	0,795	0,825	0,542
Buğday	1,119	1,235	0,406	0,041
Bakliyat	1,034	1,029	2,745	1,617
Zeytinyağı	0,661	7,615	1,439	8,259
TOPLAM	166,499	136,857	150,601	133,007

(Kaynak: BCA., 30-10-0-0/ 26-152-6/ 3-4-5, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 1929.)

Tütün ihracatımızda, *baş müşteri* olan Almanya’da giderek kötüleşen mali durum üzerine tütün vergilerine yapılan anormal artışlar, ithalatta gerilmelere neden olmuş, dolayısıyla Türkiye’nin tütün ihracatı da bundan etkilenmiştir. Nitekim 1929 senesinde Almanya’ya 185 milyon mark değerinde tütün satılmışken, 1931 senesinde bu rakam 124 milyon liraya gerilemiştir.⁶¹⁴

1929 bütçesi görüşmelerinin yapıldığı TBMM genel kurulunda Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey, hayat pahalılığına ilişkin, “*Efendiler, ucuz hayat kolay hayattır, ucuz hayat müstemleke hayatıdır, ucuz hayat Orta Çağ hayatıdır bütün ihtiyacın bir lokma bir hırka olduğu bir anlayıştır. Biz böyle bir memlekette yaşamak istemediğimiz için siyasi, toplumsal, ekonomik, adli ve ilmi bağlarla kendimizi ve ülkemizi medeni dünyaya naklettik*” ifadelerini kullanmıştır. Vergilerin azaltılarak hayat pahalılığının önlenmesi noktasında ise bu davranışın bir lokma bir hırka dönemine girmek olduğunu

⁶¹⁴ “İktisadi Buhran Neticesi Her Tarafta Halk Aşağı Cins Sigara İçiyor”, *Akşam*, 21 Kasım 1931, s. 4.

belirtmiş, alınan vergilerde ülkeler arasında mukayese yaparak İngiliz vatandaşının kişi başına 19 İngiliz lirası vergi vermesine karşılık, Türkiye’de bu rakamın 2 İngiliz lirasını bile bulmadığını belirtmiştir. Limanları, trenleri, fabrikaları, bankaları olan bir ülke ve bu medeni ihtiyaçlara sahip olmak isteyen vatandaşlar isteniyorsa cesaretle tutulan yolda yürünmesi gerektiğini”⁶¹⁵ sözlerine eklemiş, hayat pahalılığından şikayetçi olan aydın kesimin mübalağalı hareket ettiğini bu durumun da yapılan işlerde cesaretleri kırdığını belirterek hükümet politikasını savunmuştur.

Dünya Ekonomik Buhranı’nın kendisini hissettirdiği yıl olan 1930 tarihine gelindiğinde yukarıda sayılan ihraç ürünlerimizden üzüm ve fındığın daha fazla para getirdiği gözlemlenmektedir. Bunun nedeni olarak ekonomik buhran ortamında da bu ürünlerin zenginler tarafından tüketiliyor olması şeklinde yorumlanmıştır. Bu ürünlerin fiyat değerlerinde en fazla %20- 30 oranında düşüş yaşanırken, temel tüketim ve ihraç maddesi olan buğday %55 gibi korkunç bir fiyat düşüşüne uğramıştır.⁶¹⁶ 1930 senesi içerisinde 39.850.175 kilo kuru üzüm satılarak 9.960.306 lira, 14.409.684 kilo kabuksuz fındık satılarak 8.401.680 lira, 7.092.093 kilo kabuklu fındıktan 1.889.828 lira gelir elde edilmiştir. 7.903.840 kiloluk buğday ihracatından sağlanan gelir ise 577.066 lira olmuştur.⁶¹⁷ Dünya Ekonomik Buhranı yıllarında Sovyet Rusya, “*Dumping*” adı verilen bir sistemle tüm ülkelere ucuz buğday ihraç etmesi, fiyatların daha da düşeceği endişesiyle üretici ülkeleri hayli tedirgin etmiştir.⁶¹⁸

The New York Times, Türkiye’deki meyve fiyatlarındaki düşüşü konu aldığı bir yazısında, 1930’dan sonra Türkiye’nin maliyesinde bir iyileşme olacağına inanıldığını, ancak alışılmadık derecede düştüğünü belirterek, Washington’un kuru incir ithalatına yüzde150 gümrük vergisi getirmesinin, Türkiye’yi ekonomik açıdan zor duruma soktuğunu yazmıştır. Gazete ayrıca, Türkiye’nin mali durumunun iyileştirilmesi adına yeniden ayarlamalar yapılması için zamana ihtiyaç duyulduğunu, Amerikan parasının dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nde yeni kurulan Merkez Bankası’na aktarıldığını belirtmiştir. Haberin içeriğinde bu durum, İsveç kibrit tekeli anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte, New York’ta dolaşan ve yerel olarak "Amerikan kredisi" olarak konuşulan 10.000.000 dolarlık bir kredinin büyük bir kısmının yeni bankanın sermayesine

⁶¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 66, C. 12, Tarih: 18 Mayıs 1929, s. 25- 26.

⁶¹⁶ A. H. Başer, *a.g.e.*, s. 23.

⁶¹⁷ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 4. Cilt, 1930-1931, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1931, s. 304 ile 305. sayfalar arasında kalan sayfa 20 olarak belirtilen grafik bölümünde yer alan grafikler.

⁶¹⁸ “Dünya Buhranı ve Ziraat: Sovyetlerde Ziraat”, *Hakimiyeti Milliye*, 9 Kasım 1930, s. 6.

gideceğini, Türkiye'nin kuruma yalnızca 500.000 altın Türk lirası ve 150.000 frank⁶¹⁹ aktardığını belirtmiştir.

Yahya Sezai Tezel, 1924- 1938 yılları arasında ilginç bir noktaya değinmiş 1924-1938 yılları arasında ihracatın gerçek değerinin büyüdüğünden, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı öncesinde ihracatın, GSMH'ye oranı 0.11 iken, 1930'ların ikinci yarısından itibaren bu oranın 0.09 olduğunu, içe kapanma olayının gösterildiği gibi olmadığını belirtmiştir. Buhran yılları olmasına ihraç edilen ürünlerde iyi hasat elde edilmesi ve devletçilik modelinin uygulanmaya başlanması⁶²⁰bu durumun nedeni olarak açıklanmıştır. Tezel, 1978 Mali Yılı Bütçe Tasarısı görüşmelerinde TBMM'ne sunulan Yıllık Ekonomik Rapor verilerinde yer alan, 1929- 1933 yılları arasındaki GSMS cari değer, dış açık cari değer toplam kaynakların cari değerleri Tablo 19'da⁶²¹ gösterildiği üzere aktarmıştır. Tabloda, cari açığın azaldığı, kapalı ekonomiye geçildiği ve denk bütçe uygulaması ayırt edilmektedir.

Tablo 19: Toplam Kaynak Kullanımı ve Dış Kaynaklar (- işareti ile dış fazla ifade edilmiştir.)

Yıl	GSMH Cari Değer Milyon TL	Dış Açık Cari Değer Milyon TL	Toplam Kaynaklar Cari Değer Milyon TL	Dış açığın toplam Kaynaklara oranı %
1929	2071	119	2190	5.4
1930	1579	-3	1576	-0.2
1931	1390	1	1391	0.1
1932	1170	-3	1167	-0.3
1933	1141	-17	1124	-1.5

(**Kaynak:** Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, s. 172.)

Akşam gazetesinin bir haberinde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin gelirinin 1928 yılında 207 milyon Türk lirası iken, 1929 yılında 220 milyon Türk lirasına ulaştığı bildirilmektedir. Görünürde 13,14 milyon lira artan bir bütçe söz konusu olmuştur. Ancak İngiliz lirasının hızla yükselmesi hayat pahalılığını arttırmıştır. Nitekim, Ağustos 1929 yılı göz önüne alınarak yapılan bir hesaplamada devletin gelirleri 1928 Ağustos ayında 22 Milyon İngiliz lirasına denk gelirken bu durum 1929'da 21 milyona gerilemiştir. Halkın satın alma gücü düşmüş, durum fiyatlara yansımıştır.⁶²² Maliye Vekili 1929 bütçe görüşmelerinin kabul edilmesinin ardından mecliste hayat pahalılığına dair yapmış olduğu konuşmasında pek çok şehirde darlıktan şikâyet edilecek noktaların varlığına

⁶¹⁹<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/07/06/96908469.html?pageNumber=39> "Turkey Finds Tariff Adds To Its Burdens", *The New York Times*, 6 July 1930, Page. 3. (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2023).

⁶²⁰ Y. S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, s. 104.

⁶²¹ Y.S. Tezel, *a.g.e.*, s. 172.

⁶²² "Artıkça Eksilen Bütçe", *Akşam*, 2 Ağustos 1929, s. 2.

işaret ederek, vaktiyle beş altınla yaşayan insanların on altın kazandığı halde kendilerini sıkıntı içinde hissettiklerini belirtmiştir. Bunun nedenini de kişilerin ihtiyaçları ile ürettikleri arasındaki dengeyi kaybetmiş olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Vergileri azaltmak suretiyle hayat pahalılığına çare aramanın bir lokma bir hırka dünyasına geri dönmek olduğunu belirten vekil, ucuz hayatın müstemleke hayatı olduğunu kişi başına alınan verginin iki İngiliz lirasına ulaşmadığını belirtmiştir. Maliye Vekili, ayrıca kuraklık, pahalılık ve darlık konularında propagandalar yapılmasını eleştirmiştir.⁶²³

3.9. Buhran, Geçim ve Açlık

1927 sayımına göre Türkiye’de,13.649.945 kişi yaşamaktadır ve 1929 tarihinde Türkiye’de geçimini çiftçilik yaparak sürdüren kişi sayısı 9.200.000 olarak tespit edilmiştir.⁶²⁴ Çiftçi ailelerinin yaşamış oldukları yerler dokuz bölgeye ayrılmıştır. Her bir ailede yaşayan ortalama nüfus sayısı ile arazi ölçüsü, çift hayvanı ve sahip olunan hayvan miktarı değişse de, ülke ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durumu 1927 ve 1930 zirai sayım istatistiklerinden gözlemek mümkündür. Örneğin, İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerin nüfusunun uğraştıkları meslekler incelendiğinde aşağıdaki tablo ile karşılaşılmıştır. Ziraat ile uğraşanların oranının yüksekliği ile kalifiye olmayan kişilerin sayısının oldukça fazlalığı kriz arifesindeki ülke için çözülmesi güç bir sorun oluşturmuştur.⁶²⁵

Tablo 20: Üç Büyük Şehirde 1927 Yılındaki Geçim Kaynakları

İLLER	ZİRAİ	SINAI	TİCARİ	GENEL HİZMETLER	SERBEST MESLEK	MESLEKSİZ
İstanbul	11.27	6.66	8.82	5.03	6.19	62.03
Ankara	34.58	2.46	1.73	4.30	0.99	55.94
İzmir	24.70	4.59	4.24	3.76	2.32	60.39

(Kaynak: 1930 İstatistik Yıllığı, s. 52.)

Tablo 20’de görüleceği üzere 1927 sayımına göre İstanbul’un tarım ve hayvancılık ile bağları çok güçlüdür.18.757 nüfus ve 16.772 ailenin yaşadığı İstanbul’da, 13 milyon kilo buğday, 4 milyon kilo arpa, 2 milyon kilo yulaf, 1,5 milyon mısır yetiştirilmektedir. Ancak bu rakamlar İstanbul’un tüketimi için yetersiz kalmaktadır.⁶²⁶

Buhran, en fazla ziraat ve hayvancılık ile geçimini sağlayan Türk çiftçileri üzerinde etkili olmuştur. Andrew Mango, çoğunluğun kırsalda yaşadığı ülkede, sorunun

⁶²³ “1929 Bütçesi Münasebetiyle Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey’in Nutku”, *Ayn Tarihi*, C. 19, Sayı: 60-61-62, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 1929, s. 4440- 4441.

⁶²⁴ *Karagöz*, 16 Ocak 1929, s. 1.

⁶²⁵ “Nüfusun Meslekler İtibarıyla Dağılımı”, *1930 İstatistik Yıllığı*, s. 52.

⁶²⁶ Ali Suat, *a.g.m.*, s. 237.

işsizlik değil daha vahim bulunan, açlıkla mücadele⁶²⁷ olduğunu belirtmiştir. Açlık haberleri, henüz buhranın şiddetli etkisini göstermeden önce başkentin gündemine alınmıştır. Malatya’da 1929 yılı kışının şiddetli geçmesi ve hemen akabinde gelen kuraklık nedeniyle açlık baş göstermiş, iki ay daha devam edecek vaziyet için İktisat Vekâletinden yirmi beş bin liralık yardım istenmiştir.⁶²⁸ 1930 yılına gelindiğinde durum daha da dramatik bir hal almıştır. Tirebolu’nun Buğdalızir Köyü’nde açlıktan dört kişinin öldüğü ve kaza iktisadiyesinin vahim bir devreye girdiği, gerekli olan yardımın Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nden hızlandırılmış bir şekilde gönderilmesi Giresun vilayetinden bildirilmiştir.⁶²⁹ Açlık meselesi, buhranın ülkede bitiş dönemleri olarak sayılabilecek planlı ekonomi döneminde de varlığını sürdürmüş, topraksız köylülerin yanı sıra muhacirleri de etkilemiştir. İçişleri Bakanlığı’ndan Başbakanlığa gönderilen Şükrü Kaya imzalı bir yazıda Eskişehir’e bağlı İsmet Paşa Nahiyesi’nde açlığa mahkûm muhacirler bulunduğu, bunlara yardım yapılmazsa feci haller vuku bulacağını Eskişehir valiliği tarafından bildirildiği, vilayetin yardım talebinin Hilal-i Ahmer Genel Merkezi’ne de iletildiği⁶³⁰ belirtilmiştir.

Dönemin basınında yer alan haberler, yaşanan sefaletin boyutunu gözler önüne sermektedir. Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde; Konya’nın Ereğli kazasına bağlı Ayrancı ve Çayhan nahiyelerinde yaşayan halk; ekmek bulamayacak duruma geldiklerini, açlıkla karşı karşıya olduklarını bildirerek; mahsul kaldıramadıkları için borçlarını, hayvanlarını satarak ödeyebildiklerini, Ankara’ya tohumluk için müracaat ettiklerini eğer verilmezse köylerini bırakarak, farklı vilayetlere gitmek zorunda kalacaklarını ilgili makamlara şikâyet etmişlerdir.⁶³¹

İstanbul’un Şişli nahiyesine bağlı Mecidiyeköy’ünde köylüler oturdukları araziye devletten talep etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi, halkın sorunlarını dinleyebilmek ve yakından takip edebilmek adına nahiye ve köylerde Ocak Kongreleri düzenlemiştir. 1930 yılının aralık ayında toplanan Şişli’ye bağlı Mecidiyeköy Kongresi’nde köylüler arazi ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir. Mecidiyeköy’ün arazisi Milli Emlak’a aittir. Köylüler 40-50 seneden beri oturdukları, ev yaptırıp bahçe kurdukları arazinin uzun vadeli taksitlerle mülkiyetini istemişlerdir. Hükümet ise peşin parayla bu araziye satma yolunu seçmiştir.

⁶²⁷ A. Mango, *a.g.e.*, s. 461.

⁶²⁸ BCA., 30-10-0-0/ 120-858-2, Dosya Ek: 99D, Belge Tarihi: 31 Ocak 1929.

⁶²⁹ BCA., 30-10-0-0/ 120-858-5, Dosya Ek: 99D, Belge Tarihi: 27 Mayıs 1930.

⁶³⁰ BCA., 30-10-0-0/ 120-858-7, Dosya Ek: 99D, Belge Tarihi: 22 Mayıs 1933.

⁶³¹ “İki Nahiye Ekmek Bulamayacak Durumda Yardım İstiyor”, *Son Posta*, 28 Ekim 1930, s. 6.

Köylü bu parayı veremediği için arazi başkalarının eline geçmiş ve orada ikamet edenler evini barkını bırakmak zorunda kalmış, yeni bir ev de yaptıramamışlardır.⁶³²

İş Bankası ticaret ve sanayi kredilerini sağlamakla görevlendirilirken, Ziraat Bankası da çiftçilerin sermayeleri ile katılım sağlayacağı anonim ortaklığı sağlamak istemiştir. Ancak kurucu yapılanmasında eşraf ve tüccarlar ağır bastığı için, krediler bu sınıfların eline geçmiştir. Ziraat Bankası'ndan %10 faizle kredi alan tüccar ve esnaf, bunları köylüye normal oranda % 80-120 en yüksek oranda ise %500 faizle vermiştir.⁶³³ Buna karşılık 1930 senesi içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nde bine yakın banka kepenklerini indirirken Türkiye İş Bankası hissedarlarına %10 oranında kâr dağıtmıştır.

Bütçe görüşmeleri temel geçim kaynağı tarım olan ve bizzat devletin kurucusu tarafından “*milletin efendisi*” olarak addedilen Türk köylüsünün içindeki bulunduğu çıkmazın, her sene göz önüne serildiği toplantılar olmuştur. 1932 haziranında yapılan görüşmelerde, Kocaeli milletvekili Sırrı Bey sanayi memleketlerindeki buhran ile nüfusun onda sekizini oluşturan köylünün yaşadığı buhranı karşılaştırdığı konuşmasında, Türkiye’de yaşanan krizin ziraî buhran olduğunu belirtmiştir. Sırrı Bey köylünün zayıflaması ve fakirleşmesi yüzünden piyasa ile olan bağının kesildiğini, netice olarak buhranın ziraat ve ticaretin sınırlı sayıda yapılması ile başladığını aktarmıştır. İhracatın düştüğü köylünün malını dışarıya ihraç edemediği ve buhranın sancılı geçtiği 1930- 1931 yıllarında devletin yaptığı yanlışı, komşu Yunanistan’ın yapmış olduğu uygulamayı örnekleyerek şöyle eleştirmiştir. “*Venizelos koltuğunda bir paket tütünle Varşova’ya giderken, Prens Dugal bir top kumaş omuzunda, yer yer gezerken; yani kendi mahsulüne ve mamul maddesine dış pazar ararken biz bunları düşünmedik. Bunu vaktiyle düşünmeyişimiz, mahsulâtı satma noktasında bizi pazarsız bırakmıştır.*”⁶³⁴

Oysa devlet yoksulluk çeken çiftçilerden alacaklarını tahsil konusunda kolaylıklar göstermiştir. Örneğin, 1933 yılı içerisinde Ziraat Bankası tahsil edeceği alacaklarını, çiftçilere kolaylık olması amacıyla para yerine buğday olarak kabul kararını vermiştir. Dünya üretiminin bolluğundan dolayı fiyatı oldukça düşen buğdaya, Ziraat Bankası’nın kuvvetli bir alıcı olarak sahaya çıkmasının çiftçileri zor durumdan kurtaracağı düşünülmüştür.⁶³⁵

⁶³² “Halkın İhtiyaçları Tespit Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1930, s. 2.

⁶³³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün- Yarın*, s. 377-378.

⁶³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932, s. 200.

⁶³⁵ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1933, s. 1.

Sanayileşme hamlesini tamamlayamayan, gelirinin büyük bir bölümünü tarım ve hayvancılık üzerinden sağlayan devlet, ekonomik darboğazın yaşandığı buhran yıllarında üretimde sürekliliği sağlayabilmek amacıyla ziraat ile meşgul arazi sahiplerinden hafif cürüm ve kabahatli olanların cezalarını tecil etmiştir. Bu şahıslar iktisat vekaletinin tezkeresi ile tahliye olunmuşlardır.⁶³⁶

Daha önce de belirtildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin iktisadi hayatını düzenlemek amacıyla, 25 Haziran 1927 tarih ve 1170 sayılı yasa ile Ali İktisat Meclisi kurulmuştur. Ali İktisadi Meclisi, hayat pahalılığına karşı alınacak tedbirleri, stabilizasyon ve gümrük siyasetinin esaslarını içeren bir rapor hazırlamıştır. Kuraklığa ve tabii afetlere karşı tedbirler alınmasını içeren raporda, ziraatın ihmal edilmemesi ve zirai kredilere çare düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Raporda acil tedbirler başlığı altında paranın kıymetini tespit etmek, vergilerde denge sağlamak, üretimi artırmaya çalışmak, iktisadi zorunluluklar hâkim olmadıkça gümrük vergisini düşürmekten kaçınmak, un ve buğday gümrükleri arasındaki büyük farkları gidermek gibi başlıklar yer almaktadır. Raporda ayrıca memlekette üretilen ancak ihtiyaca yetmediği için dışarıdan ithal edilen ürünler için yerli malın himaye edilmesi gerektiği tavsiyesi de yer almaktadır.⁶³⁷

3.10. Makus Talih: Buhran ve Dış Borç Ödemelerin Başlaması

Korkut Boratav'ın “*tesadüfi çakışma*”⁶³⁸ olarak tanımladığı üzere, buhranın başladığı 1929 yılında Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'nden kalma borçlarını ödemeye başlayacaktı. Dünya Ekonomik Buhranı dış borç ödemelerini sekteye uğratmıştır. 1930 yılına gelindiğinde İstanbul basınında, genel borçların ve demiryolları borçlarının bir sonraki seneye erteleneceği hatta devletin moratoryum ilan edeceği söylentileri çıkmıştır.⁶³⁹ Başbakan İsmet İnönü TBMM'nde yapmış olduğu konuşmasında, devletin dış borç ödemelerinin içinde bulunulan dönemde takatin üzerinde bir ödeme yükü oluşturduğunu, durumun samimiyetini belirtmek adına Düyun-u Umumiye Meclisi ile Mart ayı içerisinde bir araya gelme kararı aldıklarını bildirmiştir. Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu ise aynı oturumdaki konuşmasında devletin

⁶³⁶ BCA, 30-18-1-2/ 3-23-14, Belge Tarihi: 17 Nisan 1929.

⁶³⁷ BCA., 30-10-0-0/ 26-152-5/ 3-4, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 27 Aralık 1928.

⁶³⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Kitapevi, 23. Baskı, Ankara, 2018, s. 45.

⁶³⁹ *Yarın*, 10 Şubat 1930, s. 1., “Harici Bir Moratoryum İlanı Zaruri Görüldüğü Anlaşılmaktadır. Kambiyo Hakkındaki Tedbirlerin Yakında Kat'i Tesir ve Neticeleri Görülecektir”, *Milliyet*, 10 Şubat 1930, s. 1.

borç ödemeyeceği ya da moratoryum ilan edeceği şayialarını kesin bir dille yalanlamıştır.⁶⁴⁰

1928 yılında yapılan anlaşmaya göre Osmanlı borçlarından Türkiye'nin hissesine 107.528.461 altın lira düşmüştür. Bu borcun ilk 7 yıl içinde faiz ve amortismanı olarak Türkiye her sene 2.000.000 altın Türk lirası ödeyecektir. 1929 yılında borcun yalnızca faiz ödemesi yapılmış, ancak buhran nedeniyle ana borç ödemesi ödemeleri yapılamamıştır. Dış basının Türkiye'nin iflas ilanını hazırlığında olduğunu yazmaya başlamıştır. Bu belirsizlik atmosferi Borçlar Meclisi ile Türkiye Cumhuriyeti arasında borçların ödenme şekli konusunda pazarlıkların başlamasına neden olmuştur. Fransız Bankası'nın yardımcı müdürü Profesör Charles Rist, 1 Haziran 1930 da Ankara'ya gelerek Türkiye'nin ekonomik yapısını incelemeye başlamış ve 27 Haziran 1930 da Ankara'dan ayrılmıştır. 15 Eylül 1930' da Maliye Bakanlığı'na raporunu yollamıştır. Adı geçen meclis raporu temel alarak Türkiye'den borcunu ödemeye başlamasını talep etmiş, Ankara Hükümeti ödeyemeyeceğini belirtmiştir. Taraflar arasında 16 -28 Mayıs 1931 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Ankara hükümeti yıllık borç taksitinin 2.000.000 altından 800.000 TL'ye düşürülmesinin de ısrarcı olmuş ancak 22 Nisan 1932'de anlaşmazlık sona ermiştir.⁶⁴¹

Bu dönem zarfında Almanya, Yunanistan, Fransa, İngiltere ve Amerika basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi durumu ve dış borçlarına ilişkin yazılar çıkmıştır. Alman gazetesi BZ am Mittag, 1 Şubat 1930 tarihli Times gazetesini kaynakça göstererek Türk Hükümeti'nin, Türk parasının değerini stabil tutabilmek için, demiryolu şirketlerine ve yabancı alacaklılarına olan borçlarını tecil etmeyi planladığını, durumun Alman banka ve sanayicileri tarafından bilinmekte olduğunu, ancak böyle bir durumun Türkiye'nin hariçteki itibarını düşüreceğini yazmıştır.⁶⁴²

26 Haziran 1932'de, TBMM'nde 1932 yılının bütçesinin tasarruf tedbirleri ile yeniden tanzimine ihtiyaç duyulmuştur. 1/317 numaralı kanun lâyihası ile 1932 senesi için Düyunu Umumiye borçlarına tahsis edilmek üzere hükümet 54.744.501 lira talep etmiş ancak encümen bütçeden 49.755. 693 lira ödenmesini kabul etmiştir.⁶⁴³Yukarıda

⁶⁴⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 3, C. 16, Tarih: 20 Şubat 1930, s. 42- 47.

⁶⁴¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 140-145.

⁶⁴² *BCA*, 30-10-0-0 / 136-977-14 Dosya Ek: 128, Belge Tarihi: 5 Mart 1930.

⁶⁴³ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20.06.1932, s. 96.

bahsedildiği üzere Dayinler Meclisi'yle yapılan uzun görüşmeler sonrasında yıllık ödenmesi gereken borçlar 107 milyon liradan 8 milyona indirilmiştir.⁶⁴⁴

Yunan gazetelerinden Katimerini'de çıkan İstanbul muhabiri tarafından geçilen, bir yazıda *“Türkiye iktisadiyatı fena vaziyettedir, subayların maaşları ödenemiyor, her gün tüccar ve müteşebbisler hükümetin gayretlerine rağmen iflas ediyor”* haberi verilmiştir. Yine Proia isimli Yunan gazetesi de İstanbul muhabiri aracılığıyla, *“müşkül iktisadi vaziyet üzerine tahvilatın men'i ihracından dolayı şüpheli mektuplar postanede açılıyor”*⁶⁴⁵ haberini yayınlamışlardır. Buna karşılık Türk basınında, İstanbul'da özellikle Beyoğlu'ndaki bazı ticarethanelerin tasfiye nedeniyle indirimli satışlar yapacaklarını duyurduklarını, oysaki bu duyuruların bir tertip ve oyun olduğu yazılmıştır. Basına göre ticaret müdüriyetleri de bu oyuna alet edilmekteydi. Duyurulara kanan insanların yarattığı izdiham nedeniyle dükkanların kepenklerini kapatmak, zabitanın ise olaylara müdahale etmek zorunda kaldığı bilgisi verilirken, kapanacağı ilan edilen ticarethanelerin aylardır kapanmadığı, ticari faaliyetlerine devam ettikleri haberleştirilmiştir. Kısaca Türk basını, işlerin o kadar da kötü olmadığını yazmıştır.⁶⁴⁶

Son Posta gazetesi Her Gün Köşesi' yazarı Mehmet Zekeriya (Sertel), borçlar konusunda fikir ayrılığına düştüğü dönemin bir diğer gazetesi olan Tan gazetesinin *“Türkiye iktisadi buhran içindedir. Bu buhran halledilmedikçe Türkiye'de normal bir idare tesisi mümkün değildir. İktisadi buhrandan kurtulmak için de Avrupa ile anlaşmak borçlarını ödemek mecburiyetindedir. Yoksa kurtuluş yoktur”*⁶⁴⁷ şeklindeki ifadelerine şiddetle karşı çıkmıştır.

3.11. Devletçilik Politikasının Başlaması

Vatandaş İçin Medeni Bilgiler eserinde Mustafa Kemal Paşa, Devletçilik tanımlamasını yaparken; *“Devletçilik, özellikle sosyal, ahlaki ve millidir. Milli servetin dağılımı daha mükemmel adalet ve emek harcayanların daha yüksek zenginliği, milli birliğin korunması için koşuldur. Bu koşulu, her zaman, göz önünde tutmak, milli birliğin temsilcisi olan devletin önemli görevidir. Bizim izlediğimiz devletçilik, bireysel emek ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde ulusu gönence ve*

⁶⁴⁴ “Osmanlı Borçlarının Yeni Şekli”, *Son Posta*, 1 Ocak 1933, s. 2.

⁶⁴⁵ *BCA*, 30-10-0/ 136-977-19, Dosya Ek:128, Belge Tarihi: 12 Nisan 1930.

⁶⁴⁶ “Yalandan Terk-i Ticaret ve Sahte Tasfiyeler”, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1930, s. 4.

⁶⁴⁷ Mehmet Zekeriya, “Her Gün: Menemen Hadisesinden Memnun Olanlar”, *Son Posta*, 6 Ocak 1931, s. 3.

ülkeyi bayındırlığa erdirtmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgilendirmektedir”⁶⁴⁸ ifadelerini kullanmıştır.

İrfan Kalaycı'nın yorumuna göre Atatürk'ün kalkınma modeli “*ideolojik ya da sınıfsal değil, ülkenin gerçek ihtiyaçlarına uygun olarak ‘faydacı’ (pragmatik) ve batının aydınlanma felsefesine ve refah standartlarına yaslanan, çağdaş ve demokratik bir anlayışın ürünü*”dür. *Bu ekonomik öğretilerde devlete ekonomiye müdahale görevi verilmiştir. Devlet de tam istihdamdan para ve fiyat istikrarına, hakça gelir bölüşümünden dengeli dış ödemelere kadar iktisat politikası amaçlarını gerçekleştirmeyi esas alır. Osmanlı’da Avrupa düzeyinde bir sanayinin olmayışı ve sanayi teşvik yasalarının büyük ölçüdeki başarısızlığı, bu ekonomik modelin iki tarihsel dayanağıdır”⁶⁴⁹.*

Gerçekten de 1930’lu yıllarda Devletçilik politikasının benimsenmesinin tarihsel arka plânları ve dış nedenleri bulunmaktadır. Türk halkının kökleri çok eskiye dayanan ve Osmanlı döneminde kurumlaşan yönetim anlayışı içinde devlet, her zaman çok önemli rol model olmuştur. Osmanlı döneminde uzun süre toprağın mülkiyetinin devlete ait olması, her şeyin devlet katından beklendiği Patrimonyal- Devlet anlayışını beraberinde getirmiştir. Oysaki Türkiye Cumhuriyeti, başlangıçta sosyal devlet anlayışı ve liberal politika eşliğinde, Müslüman Türklerden oluşan yatırımcılar oluşturma rolünü üstlenmiştir. 1929 yılına gelindiğinde ise bir yandan Dünya Ekonomik Buhranı’nın dayattığı ağır koşullar, diğer yandan istenilen seviye ve güce ulaşamayan sermayedar ve ülke kalkınması için beklenen büyük yatırımlar Sovyetler Birliği’nin planlı ve ekonomisi örnek alınarak, devletçi ekonomi düzenine geçiş yapılmıştır.⁶⁵⁰

Dünya Ekonomik Buhranı’nın da etkisiyle devlet, sanayileşme ile tarım ekonomisi arasında kalmış, taraflar arasında gerginlikler yaşanmıştır.⁶⁵¹ Devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri’ ni (KİT) hayata geçirerek ekonomi gemisine yön veren kaptan rolünü üstlenmiştir. Sungur Savran, ekonomik bunalımın ülkede yarattığı siyasi huzursuzluğun önüne geçmek amacıyla devletçilik politikasının benimsendiğini ve kolektif kapitalist bir davranış sergilendiğini iddia etmektedir. Sungurlara göre, yerli

⁶⁴⁸Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler: Türk Milleti’nin El Kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Günümüz Türkçesine Çeviren: Neriman Aydın, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 76-78.

⁶⁴⁹ İrfan Kalaycı, “Atatürk’ün Kalkınma Modeli: Günümüz Sanayicisi İçin Kazanımlar”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 156, Ocak- Haziran 2009, s. 152.

⁶⁵⁰ İrfan Kalaycı, “Atatürk’ün Kalkınma Modeli: Devletçi İktisat Politikası Boyutu” *Ekonomik Yaklaşım*, C. 19, Özel Sayı, 2008, s. 236- 237.

⁶⁵¹ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 611.

yatırımcının bulunmadığı bu yıllarda, devlet yabancı yatırımcıları da ülkeye çekmemiştir. Bunun sebebi yabancı sermayeler karşıtlığı olmayıp, emperyalizme karşı verilen milli mücadelenin başarıya ulaşmasıdır. Sungur, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı döneminde İngilizlerle sömürge ilişkileri devam eden Mısır'a sermaye akışının devam ettiğini ancak, bağımsızlık kazanan Türkiye ile Latin Amerika ülkelerinden uzak durulduğunu ifade etmektedir.⁶⁵²

Dünya Ekonomik Buhranı'nın ülke içindeki siyasi yansıması ise liberal ekonomi prensibini benimsemiş Serbest Fırka'nın kendini feshetmesidir. Bu olaydan kısa bir süre sonra 17 Mayıs 1931 tarihli CHP üçüncü kurultayında Devletçilik ilkesi benimsenmiştir. Bu hususta partinin ana vasıflarının belirtildiği parti tüzüğü'nün ikinci bölümde "*ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdadır*"⁶⁵³ şeklinde hedefler açıklanmıştır. Kurultayda görüşülen iktisadi konular içerisinde çiftçi bir toplum olan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki fiyatları günden güne azalan buğday, tiftik vb. fiyatlarının tanzimi için devlet tarafından satın alınması, lüks otomobiller satın alınması gibi bazı harcamalara kısıtlama getirilmesi konuları da görüşülmüştür.⁶⁵⁴

Buhran romantik liberal ekonomi düzeninin de geçici olarak rafa kaldırılmasına sebebiyet vermiştir. Tüm ülkelerde görülen koruma politikalarına ilişkin Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Mustafa Nermi, "*devlet müdahalesinden korkan eski iktisadiyat, bütün dünyayı sarsan geniş buhran karşısında hiçbir mana ifade edemez. Bugün öyle iktisat meseleleri vardır ki tröstler, aşırı fiyatlamalar ve dış pazarlar devlet müdahalesi olmazsa büyük yıkılışların önünden kaçmak imkansızdır. Genel bir iktisadi denge kuruluncaya kadar iç vaziyeti düzeltmek en kuvvetli zarurettir. Bugünkü şartlar içerisinde bunu ancak devlet yapabilir*" cümleleriyle devletçiliği desteklemiştir.⁶⁵⁵

1932 yılında Kadro Dergisi'nde Vedat Nedim (Tör) devletin ekonomik hayata müdahalesini savunan bir yazı yayınlamıştır. Tör'e göre, Tanzimat döneminden itibaren hüküm süren bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler dönemi son bulmuştur. Türkiye'nin

⁶⁵² Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* C. 1 (1908-1980), 4. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 169- 170.

⁶⁵³ C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 30.

⁶⁵⁴ C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 39.

⁶⁵⁵ Mustafa Nermi, "Atılan Adımlar", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1931 s. 1.

buhrana rağmen ilerleyen bir ülke olduğunu belirten yazar, dünyanın dengesinin sarsıldığını gelip geçici bir buhran içerisinde bulunulmadığını, ona göre tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir. Diğer ülkelerde kapanan fabrikalara karşılık ülkemizde halâ çalışan fabrikalar bulunduğu dikkat çeken yazar, pamuk ve yünün dışarıya satışında fiyat düşüklüğü nedeniyle kar elde edilemediğini, 54 milyon liralık pamuklu mensucat ithalatına gereksinim olmadan bunun iç piyasada üretilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁵⁶

Başbakan İsmet İnönü, Kadro Dergisi'nin 22. sayısında Cumhuriyetin 10. Yıldönümü vesilesiyle partinin devletçilik görüşlerini konu alan bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede devletçilik politikasını; asırlardan beri ihmal edilen ülkeyi ve ekonomiyi yıpratın sebeplere karşı bir savunma vasıtası olarak gördüğünü belirtmiştir. Devletin ülke menfaatlerine göre kendisinin belirleyeceği köprü politikaları olmaksızın, en kârlı sanat ve ziraatın bile, rekabet karşısında perişan olacağını belirtmiştir. Devletçilik politikası örneklerini sıralayan başbakan devletin trenler vasıtasıyla gerektiğinde kömür parasını çıkaramayacak kadar ucuz tarifeye ürünleri naklettiğini belirtmiştir. Devletin özel müteşebbis gibi kâr elde etmek derdinde olmadığını, ancak fertlerin yapamayacağı işleri üstlendiğini belirtmiştir.⁶⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele döneminde devletleştirmeden bahsetmiş, İzmir İktisat Kongresi'nde ise devletin üstleneceği ekonomik modeli ifade etmiştir. Nitekim 1 Mart 1922 tarihli TBMM'nin açılış nutkunda, iktisat siyasetinin mühim gayelerinden birinin de kamu yararını doğrudan alakadar edecek müesseslerin ve teşebbüslerin devletleştirilmesi olduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁸ Ancak gerek Lozan'ın dayattığı şartlar gerekse diğer bazı sebeplerle bu politikaya hemen hayata geçirememiş, 1923-1929 arasındaki dönemde liberal politikalar uygulanmıştır.⁶⁵⁹

Sabahattin Selek'in bu durumu şöyle izah etmektedir; "*Anadolu ihtilali halkçı ve devletçi karakterini zaferden hemen sonra unutmuş ve liberal ekonomiye dönmüştür. Bu dönemde, tıpkı İttihat ve Terakki döneminde olduğu gibi, bir milli burjuvazi yetiştirme çabasına girişilmişse de bu ortamdan yaralanan bazı kişilerin zengin olması dışında istenilen sonuç alınamamıştır. Bizzat, Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi adına çiftlik yaptırması ve bira fabrikası kurması, bu çabanın tipik örneğidir.*"⁶⁶⁰ Ancak iktisadi

⁶⁵⁶ Vedat Nedim, "Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", *Kadro*, Sayı: 2, Şubat, 1932, s. 9-12.

⁶⁵⁷ İsmet İnönü, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" *Kadro*, Sayı: 22, Ekim, 1933, s. 4-6.

⁶⁵⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 18, Tarih 1 Mart 1922, s. 4-5.

⁶⁵⁹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, Ahmet Sarı Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1971, s. 241.

⁶⁶⁰ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. 2, s. 738.

buhran içinde, halkın yaşamının zorlaşması ve sefaletin belirginleşmesine karşılık, ortaya çıkan yeni zengin sınıfın nitelikleri, milli burjuva oluşturma düşüncesinin, aydınlar ve siyasiler tarafından sorgulanmasına neden olmuştur.⁶⁶¹ Dolayısıyla 1923- 1930 yılları arasında liberal politikalar ve özel sektörün teşviki söz konusu iken, 1930 sonrasında ekonomide korumacı ve ithal ikameci program uygulanmıştır. Temel amaçlar ise yerli sanayiye korumak, dolaşımdaki parayı sabit tutmak ve bütçe açığı yaratmamak olmuştur.⁶⁶²

1929 Buhranı'nın kendisinden önceki krizlerden farklılıkları bulunmaktadır. Buhran öncesinin serbest mübadele rejimi, piyasanın kendi haline bırakılarak kendini onarması, para esasını ve devletin ekonomik işlere müdahale etmemesi politikaları, kısaca liberal teoriler yıkılmıştır.⁶⁶³ İktisadi düşüncelerin tarihsel gelişimine bakıldığında 1929 Büyük Buhranına kadar devletin ekonomiyi yönetmesi kabul edilebilir bir yaklaşım olarak görülmemiştir. Bu nedenle Büyük Buhran'ın, etkileri yaklaşık 20 yıl boyunca sürmüş , II. Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods politikaları ile, IMF, Dünya Bankası gibi küresel kurumların oluşmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁶⁴

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, İstanbul Darülfünun' da vermiş olduğu bir konferansta fırkanın programını anlatırken, devlet ve devletçilik tanımını yapmıştır. Tanımdan devletin, varlık nedenini ve müdahale alanlarını genişlettiğini anlamak mümkündür. Peker konuşmasında devletin görevleri içerisinde yer alan emniyet ve asayişini sağlamak, yabancı devletlerle ilişkileri düzenlemek en nihayetinde vatan savunması gibi basit görevlerin tarihe karıştığını, 1931 şartları içerisinde başka milletlerle iktisadi ilişkileri düzenlemenin önemli ve büyük bir mesele olması yanında vatan sınırları içindeki geçim şartlarını iyileştirmenin yollarını bulmanın da önem arz ettiği belirtmiştir. Peker, artık dünyanın her tarafında, ekonomik faaliyetlerde devlete pay hissesi ayırmak şeklindeki liberal mesleğin (teorinin) hatırası kitaplarda yaşayan prensipler olarak kaldığını sözlerine eklemiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın serbest ticaretin ve normal çalışan sermayenin dostu, ezici ve gayri meşru istismarcı

⁶⁶¹Y. S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 217.

⁶⁶²Aziz Konukman, "Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları– Uygulamaları: Devletin İnşasından Devletin Tasfiyesine", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 5, Sayı: 2, Aralık, 2003, s. 30.

⁶⁶³B. Asaf, *a.g.m.* s. 29.

⁶⁶⁴İsmail Kitapçı, "Günümüzün Önemli Küresel Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, Sayı: 4, Aralık, 2017, s. 245.

sermayenin düşmanı olduğunu ifade ederek yatırım yapacak yabancı sermayeye kapıları kapatmadıklarını vurgulamıştır.⁶⁶⁵

Devletçilik, Dünya Ekonomik Buhranı'na karşı bir tedbir olarak gündeme gelmiştir. Ancak bu konuda ciddi endişeler mevcuttur. Mustafa Kemal Atatürk, belediye seçimlerinde göstermiş olduğu başarı sonrasında feshedilen Serbest Fırka olayının ardından çıktığı yurt gezilerinde, halkın Cumhuriyet Halk Fırkasına vermiş olduğu desteği niçin çekmeye başladığını bizzat anlamak istemiştir. Bu gezilere eşlik edenlerden biri de daha sonra ekonominin iyileştirilmesine yönelik raporlarını Mustafa Kemal'e sunacak olan Ahmet Hamdi Başer'dir. Başer, hazırladığı raporlarda halkın; vergilerden, vergi toplayanların usulsüz davranışlarından şikayetçi olduğunu, dünya buhranı sonrası buğday fiyatlarının düşmesi ile birlikte köylünün tohum masraflarını bile karşılayamaz hale geldiğini belirtmiştir.⁶⁶⁶ Devletçilik politikasının bir muamma olduğunu belirterek, ekonomik sıkıntılarını anlatan halkın ikiye ayrıldığını, bir bölümünün hükümet işe burnunu soktuğunu için ekonomik durumun fenalaştığını belirttiğini, diğer yarısının ise tek çarenin hükümetin işi ele alması olduğu görüşünü taşıdığını yazmıştır. Başer'e göre en hassas konu, devletin, nerelere ve ne zaman ve ne şekiller altında müdahale edeceğini tayin etmesi gerekliliğidir. Bunun için de plan yapılmalıdır.⁶⁶⁷

CHP Genel Sekreteri tarafından altı ok olarak adlandırılan ve devletin kurucu ilkeleri arasında yer alan "Devletçilik"e toplumun farklı kesimleri, farklı anlamlar yüklemiştir. Yakup Kadri durumu; *"Millet Meclisi'nde bile bazı kimseler bunun bir ekonomi sistemi olduğunu bilmiyor buna devlet tarafını tutmak gibi bir mana veriyordu. İş başında bulunanların çoğu ise devletçilikle devlet monopolculuğunu birbirine karıştırıyor ve ilk sanayileşme hareketimiz bu yüzden bir türlü beşinci okun gösterdiği istikamete yönelemiyordu. İsmet Paşa'nın "affairiste" adını taktığı iş adamlarına gelince, bunların devletçilikten anladıkları şeyse sırtlarını devlet nüfusuna dayayarak kendi çıkarlarını sağlamaktan ibaretti"*⁶⁶⁸ cümleleri ile ifade etmiştir.

Kadro hareketinin bir başka temsilcisi olan Şevket Süreyya Aydemir'in Afyonkarahisar'da komünistlik davası sebebiyle hapisanede bulunduğu dönemde dünyada iktisadî buhranın patlak vermiştir. Aydemir böylesi bir kriz ortamında Türkiye'nin özel teşebbüsü önceleyen iktisat politikalarının artık mümkün

⁶⁶⁵ "Cumhuriyet Halk Partisinin Programı", *Akşam*, 17 Ekim 1931, s. 2.

⁶⁶⁶ Ahmet Hamdi Başer, *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 24.

⁶⁶⁷ A. H. Başer, *a.g.e.*, s. 58- 59.

⁶⁶⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2018, s. 88.

olamayacağını, devletin tanzim ve inşa rolünü derhal ön plana çıkaracağını bu durumun da devletçilik olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.⁶⁶⁹ Aydemir, Dünya Ekonomik Buhranı'nın kalkınma yolundaki Türkiye'ye önemli fırsatlar sağladığı düşüncesini, *“1929-1933 dünya iktisat buhranı, bir taraftan bir çöküntü teşkil ederken, diğer taraftan, sanayileşmek isteyen geri memleketler için bir altın devir açmıştı. Çünkü sanayici memleketlerde işsiz ve müşterisiz kalan makineler âdeta sokağa dökülüyordu. Makinelerin fiyatları sudan ucuzdu. Ödeme vadeleri uzundu. Makine satıcıları, hiç olmazsa bu uzun vadeli angajmanlarla kendilerini oyalayabilmek için, nerdeyse parasız satışlar yapıyorlardı. Zaten ileriye gören sanayi işletmecileri, her buhranın ardından olduğu gibi, bu buhranın sonunda da aşırı bir yatırım devrinin geleceğini biliyorlardı. İş, o zamana kadar dayanabilmekteydi”* cümleleri ile açıklamıştır.⁶⁷⁰

Ali İktisat Meclisi hazırlamış olduğu 1931 tarihli buhran raporunda dünya çapında fiyatların düşüşünün ve ihracatın daralmasının Türkiye'yi zor duruma soktuğundan bahis olunmuştur. Raporda bir asırdan beri gelişmesi engellenen Türk iktisadiyatının zamanla gelişme söz konusu olduğu ancak mütevazı bir şekilde uluslararası pazarlara gıda ve hammadde yetiştiren bir ziraat memleketi olduğu belirtilmiştir. 1930 ve 1931 yılları içerisinde buhranın etkilerinin arttığından bahsedilerek teknik geriliğin, sermaye ve teşebbüs yokluğunun ve teşkilatsızlığın Türk iktisadiyatını gelişmekten mahrum bıraktığını ve uluslararası iktisat dünyasının baskısına maruz kaldığı ifade edilmiştir. Ferdi girişimlerin yeterince gelişmiş olmaması nedeniyle devletin iktisat hayatına yalnızca gözetim ve denetim ile yetinmediği bizzat yardım ettiği anlatılmıştır.⁶⁷¹

Ali İktisat Meclisi tarafından İsmet İnönü ye sunulan 5 Aralık 1931 tarihli İsmet Paşa'ya sunulan raporda dünya buhranı ve Türkiye'nin durumu arz edilmiştir. Raporda *“bütün dünya memleketlerinin sanayilerinin kriz içinde olmasına rağmen Türkiye sanayisinin başlangıç aşamasında olduğu, memlekette gelişmesi mümkün olan ve piyasada mevcut bulunan sanayi şubelerini bütün tüketim ihtiyaçlarını tatmin edebilecek bir şekilde kurmaya muvaffak olunması şartıyla, Türkiye'nin dünya buhranı içinde gerileyen değil ilerleyen ve yükselen bir memleket olabileceği”* öngörülmektedir. Raporun devamında ihracat ürünlerine değinilerek, üzüm, incir, zeytin, zeytinyağı gibi gıda maddelerimizin iç piyasada tüketiminde yaşanabilecek bir artışın, bu ürünlerin dış pazarlardaki fiyatlarının düşmesinden endişe duyulduğunu, oysa dış piyasalarda

⁶⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Sıyrı Arayan Adam*, s. 441.

⁶⁷⁰ Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 489.

⁶⁷¹ BCA., 30-10-0-0/ 26-152-10, Belge Tarihi: 1931.

yaşanacak kazanç kaybının, iç üretimi ve tüketimi arttırarak karşı konulabileceği önerisinde bulunmaktadır.

Ali İktisat Meclisi raporunda sanayi hammaddelerine de yer verilmiştir. Bu hammaddelerin sürümündeki daralmanın üretim fazlalığından değil, milli sanayinin ihtiyaç nispetinde gelişmemiş olmasından kaynaklandığını, mamul ürünler ithal etmek yerine pamuk, yapağı ve tiftiğin milli sanayide kullanılması halinde bu ham maddelerinin bugünkü üretim miktarlarıyla ülke ihtiyacına bile yetmeyeceği belirtilmiştir. Bu durumda milli sanayinin gittikçe artan talebini diğer taraftan dünyanın bu cins mamulatımıza olan ihtiyacını karşılayabilmek için pamuk, yün, tiftik üretimini daha ziyade arttırmak mecburiyetinde kalınacağı yazılmıştır. Sonuç olarak raporda dünya buhranının diğer memleketlerde gerek ham, gerek mamul maddelerin üretim fazlalığından ileri geldiği, Türkiye’de ise bunun aksi bir vaziyet yaşandığı ileri sürülmüştür. Gerek üretim gerekse tüketimin milli ihtiyaçları tatmin edebilecek bir tarzda artırılması halinde Türkiye’nin dünya buhranından olumsuz bir surette etkilenen değil aksine müspet bir surette faydalanan olan bir ülke olacağı görüşlerine yer verilmiştir.⁶⁷²

Türkiye Cumhuriyeti devletinin devletçilik programını kabul etmesindeki en büyük etmenlerden biri de şüphesiz geçmişten çıkarmış olduğu dersler olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde verilen imtiyazların etkisi ve dar görüşlü ekonomik politikalar nedeniyle devlet hızla bağımlılığa sürüklenmiştir. Türk yurdu yalnızca bir ham madde kaynağı, Türk milleti de aciz birer rençber olmak zorunda bırakılmıştır. Vakti zamanında ekmeklik unu ithal etmek zorunda kalan bir ülke yönetiminin yeni gelişmeye çalışan ekonomiyi, ekonomik bunalım koşullarından korumaya çalışması, eskiye dönme korkularından da kaynaklanmıştır. Henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken Mustafa Kemal’in İzmit’te gazetecilere vermiş olduğu beyanatta sarf ettiği “*Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır; fakat yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır*” cümlelerinden de anlaşılacağı üzere, yeni devletin yayılmacı değil, ekonomik olarak güçlü bir yapı olması tasarlanmıştır.⁶⁷³

The New York Times 1932 yılında yayınlanan ve Türkiye’nin ticaret kontrolünü gevşettiği bilgisini veren yazıda devletçilik politikasına tepkinin büyüdüğünü, İktisat Vekâleti’ne atanan Celal Bayar’ın Amerika Birleşik Devletleri’nden uzmanlar getirttiğini bu suretle tepkiler alan Devletçilik politikasından kopulacağı ifadeleri yer almaktadır. Gazetede, Devletçilik politikasının, özel sermaye eksikliği ve yabancı kapitalistlere

⁶⁷² BCA., 30-10-0-0/ 26-152-9, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 5 Aralık 1931.

⁶⁷³ BCA, 490-1-0-0/ 1455-38-2, 10. Büro, Belge Tarihi: 1938.

başvurmanın kaçınılmaz olarak siyasi müdahaleye yol açtığı savaş öncesi deneyim tarafından dikte edildiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁷⁴

3.12. Buhran Döneminde Alınan Vergiler

Coğrafyalar ve dönemler değişse de devletlerin yönetmiş oldukları halklar üzerinde değişmeyen iki temel iktidar alanı olmuştur. Ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla halkın bir yandan askerlik hizmeti beklenirken, diğer yandan çeşitli hizmetler için de dergi talep edilmiştir. Vergi- askerlik ilişkisi devletin tahakküm kurduğu toplumun, gerçekte o devlete ne derece bağlı olduğunu anlamada da işlevsellik görmüştür.⁶⁷⁵

Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbullu' nun ödemiş olduğu vergi kalemleri oldukça fazladır. Oktruva, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 20 Kasım 1914 tarihinden itibaren alınmaya başlanan "*Belediyesi müstakil nüfusu beş binden fazla olan şehir ve kasabalarda tüketilen, yiyecek, içecek, yakacak, inşaat malzemeleri ve satılan hayvanlar üzerinden alınan*"⁶⁷⁶ vergidir. Adı geçen verginin Cumhuriyet döneminde de bir süre alındığı anlaşılmaktadır. İstanbul'a gelen mallar üzerinden alınan oktruva resmi, buhran döneminde zaten pahalı ulaşan ücretleri yüksek olan temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatlarını daha da arttırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarına yüklenen vergilerden biri olan Yol Vergisi, TBMM'nin 2 Haziran 1929 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye'de yaşayan 18 - 60 yaş arasındaki her erkek bedenen veya para ödemek karşılığında bu vergiyi ödemekle yükümlü kılınmıştır. Maluliyeti sabit olan fakirler, hayatta beş evladı olanlar, okullarda eğitim gören öğrencilerin tamamı ile silah altındaki ordu ve jandarma mensupları, bu vergiden muaf tutulmuştur. Türkiye'de oturan ve ikamet izni olan yabancılar ise altı ay sonra bu vergiyi nakdi olarak ödemekle mükellef kılınmıştır. Senede 8 lira olarak belirlenen verginin iki taksitte alınması kararlaştırılmıştır. Ancak şehir meclislerine, mahalli yollara harcanmak üzere vergi miktarını 10 liraya çıkarma yetkisi verilmiştir. Her mükellefin, istendiğinde memurlara tahsilat makbuzunu ve vesikasını göstermesi zorunlu kılınmıştır. Özü olmadığı halde görevini bedenen ifadan kaçanlardan yüzde elli nakdi

⁶⁷⁴<https://www.nytimes.com/1932/12/18/archives/turkey-relaxes-control-of-trade-reaction-to-policy-of-etatism-grows.html?searchResultPosition=10> "Turkey Relaxes Control Of Turkey", *The New York Times*, 18 December 1932, Page. 60, (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

⁶⁷⁵ Umut Karabulut, Ömer Faruk Özkul, "Atatürk Dönemi İşçi Hareketleri ve İş Hayatına Dair Yasal Düzenlemeler", *Sabit Duman Armağanı*, 1. Baskı, Son Çağ Akademi, Ankara, 2020, s. 1.

⁶⁷⁶ Mehmet Süme, "Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek Oktruva Resmi", *Belleten*, C. 80, Sayı: 288, Ağustos, 2016, s. 531.

ceza alınması kararlaştırılmıştır.⁶⁷⁷ TBMM, ilk olarak Millî Mücadele yıllarında (1921) Yol Mükellefiyeti Kanunu adıyla çıkarılan yasa uyarınca yol vergisi engelliler hariç 18 ile 60 yaş arasındaki her erkekten alınmıştır. Vergi dört günlük yevmiye veya kazancın ödenmesi, ya da üç gün zorunlu olarak yol yapımında çalışılması şeklinde ödenmiştir. Cumhuriyet döneminde askeri altyapıyı insan gücüyle tamamlamak için tahsil edilen bu vergide, vergisinin ödeyemeyenler ikametgahlarından 12 saat uzak mesafede 12 güne kadar yol yapımında çalıştırılmış vardır. Böylece çoğu yoksul köylülerden oluşan alt sınıfların ücretsiz işgücünden yararlanma amaçlanmıştır. Örneğin İstanbul Valiliği, İstanbul'un Çatalca ilçesinde 1926, 1927 ve 1928 vergilerini ödemeyen yaklaşık 8000 köylünün yol inşaatlarında en az 36 gün çalıştırılmasına karar vermiştir.⁶⁷⁸

1927 nüfus sayımı verilerine göre İstanbul'da yol parası vermekle mükellef 200 bin kişi tespit edilmiştir. Maliye bu kişilerden toplamda 115 bin lira alınacağını hesaplamıştır. 1930 Haziran ayı içerisinde İstanbul Nafia Baş Mühendisliği yayınlamış olduğu bir tamim ile bütün köy muhtarlarından; yol parası verebileceklerin ve bilfiil çalışacakların bilgisini istemiştir. Yapılan araştırma sonucu İstanbul'da yol parası veremeyecek 20 bin kişi tespit edilmiştir. Bilfiil çalışacak mükelleflerin, köylünün meşguliyetinin az olduğu eylül, ekim, kasım, nisan ve mayıs aylarında dönüşümlü olarak çalıştırılmaları kararlaştırılmıştır. Yol parası on lira olup, her lira için bir gün çalışma şartı konulmuştur. Bu ameleler; Beykoz- Bozhane, Alemdağı- Taşdelen, Yalova- Karamürsel, Topkapı- Silivri, Üsküdar- Şile yollarında çalışmaya tabii tutulmuşlardır.⁶⁷⁹ Ayda kırk liraya kadar kazancı olan maluller fakir sayılmış ve yol parasından muaf tutulmuştur. 1932 yılına gelindiğinde ise Vakıf gazetesinin haberine göre hayatın ucuzlaması nedeniyle fakirlik sınırı otuz liraya gerilemiştir.⁶⁸⁰

Yol Vergisinin toplanması aşamasında zaman zaman usulsüzlükler de ortaya çıkmıştır. Son Posta gazetesine yansıyan bir haberde on seneden beri Galata Yüksek Kaldırım' da Tik Tak isimli kundura mağazasını işleten Josef Sabuncıyan isimli bir vatandaş, yol vergisinin birinci taksitini ödediğini, ikinci taksitinin ödenmesine de henüz zaman varken taksim polis karakoluna çağrıldığını ifade ederek gazete aracılığıyla şikayetini dile getirmiştir.⁶⁸¹ Sofular İskenderpaşa Mahallesi Bakkal Sokağı'ndan Cumhuriyet gazetesine yazan Mehmet Ziya ise; valilik doktorundan 18 Ağustos 1929

⁶⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 75, C. 12, s. 250- 252.

⁶⁷⁸ M. Metinsoy, *a.g.t.*, s. 54.

⁶⁷⁹ "İstanbul'da Yol Parası Veremeyen 20 Bin Kişi Vardır", *Son Posta*, 19 Ekim 1930, s. 6.

⁶⁸⁰ "Yol Parası ve Fakirlik Hududu", *Vakit*, 26 Haziran 1932, s. 3.

⁶⁸¹ "Bir Vergi Şikâyeti", *Son Posta*, 30 Kasım 1930, s. 7.

tarhinde almış olduğu yol mükellefiyeti muafiyet belgesinin, Fatih Özel İdaresi'nce kabul edilmediğini, “*fakirsen mahalleden ilmühaber al*” denildiğini, raporu varken bir daha almasına neden gerek olduğunu anlamadığını belirterek sitem etmiş ve valilikten yardım istemiştir.⁶⁸²

İstanbulu' nun ödemekle yükümlü olduğu vergi kalemlerinden bir diğeri de köprü ücretidir. Eminönü ile Karaköy arasında yapılan Galata Köprüsü 25 Kasım 1845 tarihinden 31 Mayıs 1930 tarihine kadar halkın para ödeyerek geçtiği bir köprü idi. Bezm-i Alem Valide Sultan'ın girişimiyle yaptırılan köprüden geçenlerden, ilk üç gün vergi alınmamış, ancak daha sonra yayalardan beş, hamallardan on, atlardan yirmi, yük taşıyan atlardan kırk, küçük baş hayvan sürülerinden ise hayvan başına üç para geçiş ücreti alınmıştır. Askeri okul öğrencileri, yangına yetişen itfaiyeciler, asker taburları ve tutuklular⁶⁸³ vergiden muaf tutulmuştur. Sarkis Çerkezyan, “*köprüünün iki başında iki taraflı kulübeler olduğunu boynu meşin çantalı adamların köprüden geçenlerden ücret aldığını*” belirtmiştir.⁶⁸⁴ Kimi zaman bu ücret tatsız olaylara sebep olmuştur. Örneğin, Ahmet Rasim, köprüden geçen kadınların şikâyetçi olduğunu dolaylı yolla anlatmış, memurların ise kendilerini Gayri Müslimleri ötekileştirecek biçimde “*örtülü İslam hanımlarına ağır laf etmiyoruz*”⁶⁸⁵ diyerek savunduğunu yazmıştır. 1930 Haziran ayına kadar Galata Köprüsü üzerinde bulunan tahsildarlar, geçen her kişiden 40 para ücret almıştır. Bugünkü koşullarda Deli Dumrul hikayesi gibi algılanabilecek bu uygulamada, görevliler ile parasını ödemedikleri düşünölen kişiler arasında kavgalar yaşanmış, görevliler köprüden geçen kadınlara sarkıntılık etmekle bile suçlanmışlardır.⁶⁸⁶ Seksen beş yıl boyunca devam eden köprü parasının ilga edildiği 31 Mayıs 1930 günü halk nümayiş yaparak verginin kaldırılışını kutlamıştır. Bu tarihten itibaren yalnızca araçlardan vergi alınmaya başlanmıştır.⁶⁸⁷ 1 Haziran 1930 günü köprü kaldırılmıştır. Para vererek geçen son kişi ise Çarşıkapı'da bir ayakkabı imalatçısı olan Nuri Bey olmuştur. 31 Aralık gece yarısı herkes parasız geçmeyi beklerken Nuri Bey belediye vergi toplama memuruna 1 kuruş vererek Karaköy tarafına geçen son kişi olarak adını gazetelere yazdırmıştır. Nuri Bey böylelikle dükkânının reklamını da yapmıştır. Geçiş ücreti

⁶⁸² “Halk Sütunu Vilayetin Nazarı Dikkatine”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1932, s. 8.

⁶⁸³ Sennur Sezer, Adnan Özyalçiner, *Bir Zamanların İstanbul'u*, Kor Kitap (Ginko Kitap), 1. Baskı, İstanbul, 2017, s. 140-141.

⁶⁸⁴ S. Çerkezyan, *a.g.e.*, s. 84.

⁶⁸⁵ Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, Hazırlayan Elif Sude, Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 120.

⁶⁸⁶ Şefik Memiş, *Bize Belediye Baksın*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15.

⁶⁸⁷ “Kurtulduk: Dün Gece Saat 21'de Köprü Parası İlga Edildi”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1930, s. 2.

kaldırılrsa da, 1940'lara kadar tramvay vasıtası ile köprüden geçenlerin biletlerine yapılan zam ile farklı bir biçimde ücret alınmaya devam edilmiştir.⁶⁸⁸

1931 yılının Kasım ayında devlet yeni bir kanun tasarısı hazırlayarak Türk halkından yeni bir fedakârlık daha istemiştir ki, bu fedakarlığın adı Buhran Vergisi'dir. 21 Kasım'da Akşam gazetesinde çıkan bir haberde "*dünya işleri düzeldikçe fedakarlığın nispetinin azaltılacağı, buhrandan bütün dünyanın zarar gördüğü, her memleketin ağır tedbirler almaya, her hükümetin milletini büyük fedakarlıklara davet etmeye mecbur olduğu, Türkiye'nin de sıkı bir tasarruf düsturunu ele alan memleketlerden bulunduğu, ithalatı kontenjanlarla sınırlayan memleket iktisadiyatını koruma kararnamesinin, hazırlamakta olan buhran vergisi kanunu ile tamamlayacağı*" ifade edilmiştir. İthalatın sınırlandırılması yüzünden devletin gümrük gelirinin mühim miktarda azalacağı buna karşı da devletin milletinden yeni bir fedakârlık talebi zaruretinin ortaya çıktığı yazılmıştır.⁶⁸⁹

Yukarıda bahsedilen koşullarda kamu gelirinin azalması, 1931 yılında devleti olağanüstü bir vergi olan, "Millî İktisadiyatı Koruma Vergisi" halk arasında verilen adla "Buhran Vergisi" yasasını çıkartmaya zorlamıştır. Krizi her kesimin fedakarlığı ile aşmaya çalışmak anlamındaki bu vergi, geçici olarak çıkarılsa da 20 yıl boyunca uygulanmıştır.⁶⁹⁰ Akşam gazetesi yayınlamış olduğu haberde okuyucularına iktisadi buhranla mücadele kapsamında alınan yeni vergilerden sonra memurların alacağı maaşların durumlarını gösteren bir liste yayınlamıştır. Tablo 21'de üst düzey memurların eklenen vergilerle birlikte maaş kesintilerinin daha fazla olmasına karşılık, hayatı devam ettirmek adına bu vergilerin alt kademelerdeki memurları daha çok etkileyeceği açıkça görülmektedir.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Eser Tutel, "İstanbul: 16 Mayıs 1992 Galata Köprüsü Alev Alev!", *Popüler Tarih Dergisi*, Sayı: 21, Mayıs, 2002, s. 80- 82.

⁶⁸⁹ "Buhran Vergisinin Teferruatları Hazırlanıyor", *Akşam*, 21 Kasım 1931, s. 8.

⁶⁹⁰ Şahin Yeşilyurt, "Büyük Burhan'ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Bir Neticesi: Buhran Vergisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz, 2021, Sayı: 104, s. 221- 260.

⁶⁹¹ "İktisadi Buhranla Mücadele Yeni Vergiden Sonra", *Akşam*, 21 Kasım 1931, s. 2.

Tablo 21: Kazanç ve Milli İktisadi Koruma Vergileri Sonrası Memur Maaşları

Memur Dereceleri	Bareme Nazaran Maaş	Kazanç Vergisi	İktisadi Koruma Vergisi	Alınacak Maaş
Lira ve Kuruş Üzerinden Memur Maaşları				
1	600	54	91,20	454,80
2	500	45	75,20	379,80
3	400	36	59,20	304,80
4	315	28,35	34,50	252,15
5	280	25,20	33	201,80
6	210	18,90	21,60	169,50
7	165	14,85	16,30	133,85
8	126	11,34	9,60	105,06
9	108	9,72	7,08	91,20
10	98	6,86	6,80	84,34
11	84	5,88	5,40	72,72
12	75	5,25	4	65,75
13	66	4,62	3,60	57,78
14	60	4,20	3	52,80
15	56	3,92	2,60	49,48
16	52	3,64	2,20	46,16
17	49	3,43	1,90	43,67
18	45	3,15	1,50	40,35
19	40	2,80	1	36,20

(Kaynak: Akşam, 21 Kasım 1931, s. 2.)

TBMM'de 30 Kasım 1931 tarihinde kabul edilen yasaya göre 150 liraya kadar maaş alanlardan %10, 151- 350 liraya kadar maaştan %12, 351-600 liraya kadar olan maaştan ise %16, 601 liradan fazla olan maaş için %24 oranında vergi alınması kararlaştırılmıştır.⁶⁹² Bu hesaba göre 1500 lira maaşı olan memur bunun 295 lirasını, 800 lira alan memur 127 lirasını, 350 lira alan ise 39 lirasını vergi olarak ödeyecek, yani bu oranda fakirleşmiştir ancak bunalımdan kurtulmak için bu iktisadi savaşta halkın fedakârlığı şarttır.⁶⁹³

1929- 1932 yıllarına ait devlet bütçeleri içerisinde kazanç, buhran vergisi gibi belirli vergi kalemleri dışında, oyun kağıdından, eğlence sektörüne kadar çeşitli kalemlerde vergiler artırılmış, 1931yılı bütçesi 194,5 milyon lira olarak tespit edilmiş ve bu yıl içerisinde tüm ülkeden toplanan buhran vergisi miktarı 4.252.000 lira olmuştur.⁶⁹⁴ 1932 bütçesinin 169.072.111 lira masrafına karşılık 69.084.800 lira geliri tespit edilmiştir. Bu gelir kalemi içerisinde 1890 numaralı kanun gereğince maaş ve ücretlerden 8.000.000, 1996 numaralı kanun gereğince binalardan 2.000.000 lira iktisadi buhran vergisi olarak tahsil edilmesi öngörülmüştür.⁶⁹⁵

⁶⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, Toplantı 8, C. 4, 30 Kasım 1931, s. 81.

⁶⁹³ Hakimiyeti Milliye, 2 Aralık 1931, s. 1.

⁶⁹⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 390- 395.

⁶⁹⁵ TBMM Zabıt Tutanakları, Dönem 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932, s. 231.

Osmanlı devleti döneminde alınan Temettü Vergisi'nin 1926 yılında kaldırılmasının ardından⁶⁹⁶ alınmakta olan Kazanç Vergisi'ne 1932 yılında yeni düzenlemeler getirilmiştir. The New York Times, Türkiye'de aylık geliri 300 doları aşan herkesin, 1932 bütçesine göre parasının %43'ünü devlete ödemek zorunda kalacağını, bu hususta herhangi bir muafiyet yapılmayacağını belirtmiş, en düşük kazançlarda bile %30 civarında bir ödeme yapılmasının zorunlu olacağını yazmıştır. Gazete aynı haberde bütçenin bir önceki yıla göre 17.000.000 lira daha az şekilde 172.000.000 Türk lirası (yaklaşık 36.000.000 Dolar) olarak dengelenecek olmasına rağmen, daha fazla vergilendirme gerektiğini belirtmiş ve bu nedenle, Türk ücretlilerin yakında dünyanın en ağır vergilendirilenleri olacağını yazmıştır.⁶⁹⁷ Kazanç, istihlak, müsakkafat ve arazi vergilerinden şikayetçi olan küçük esnaf ise şikayetlerini gazete sütunlarında dile getirmiş, vergisini ödeyemeyenlerin hapse gönderilmesi meyve toplamak için ağaç kesmeye benzetilmiştir.⁶⁹⁸ TBMM bütçe görüşmelerinde hükümetin halktan toplayacağı kazanç vergisi miktarı 12.200.000 lira olarak tespit olunmuştur.⁶⁹⁹ Kazanç Vergisi uygulaması, Mustafa Kemal Atatürk'e ödenen Cumhurbaşkanı maaşına da yansımıştır. 1931 yılında 1293 lira vergi kesintisiyle ayda 13.186 lira alan cumhurbaşkanı maaşı, kazanç vergi uygulamasın sonra 5.401 liralık kesintiye uğrayarak 9.078 liraya düşmüştür.⁷⁰⁰ Nüfusu on binden aşağı olan kasabalarda yaşayan doktorlar kazanç vergisinden muaf tutulmuş⁷⁰¹ ve fevkalade listeden çıkarılmıştır.

Böylece 1931 yılında peşi sıra vergi sağanağı başlamıştır. Bu dönemde 27 Haziran'da Arazi Vergisi, 4 Temmuz'da Bina Vergisi Kanunu, 6 Temmuz'da Hayvanlar Vergisi Kanunu, 21 Temmuz'da Muamele Vergisi Kanunu ve en sonunda İktisadi Buhran Vergisi çıkarılır.⁷⁰² Başvekil İsmet İnönü 23/04/ 1932 tarihinde Meclis Yüksek Reisliği'ne yazmış olduğu bir yazıda memur ve müstahdemlerin maaş ve ücretlerinden alınan Buhran Vergisi'nin yeterli gelmediğini belirterek ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkileyen iktisadi buhranın etkilerini önlemek için yapılan fedakârlığın bu sınıflar tarafından üstlenildiğini ancak yetersiz kaldığını belirtmiştir. Başbakan'ın bu çağrısı

⁶⁹⁶ Cemil Adar Yılmaz- Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Parti Politikaları", *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran, 2019, s. 87.

⁶⁹⁷ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/04/10/100712562.html?pageNumber=24>

"Turkey to Charge 43 Per Cent On Incomes Over \$ 300 a Month", *The New York Times*, 10 April 1932, Page. 24. (Erişim Tarihi: 12 Mart 2023).

⁶⁹⁸ "Vergiler Hakkında Anket", *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1930, s. 3.

⁶⁹⁹ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem. 4, Toplantı 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932, s. 225.

⁷⁰⁰ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 691.

⁷⁰¹ "Yeni Kazanç Vergisi Lâyihası Son ve Kat'i Şekli Aldı", *Son Posta*, 25 Aralık 1932, s. 3.

⁷⁰² Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- II Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37- 38.

üzerine TBMM'nin 29/05/1932 tarihli oturumunda 1996 numaralı kanunu çıkarılmış ve 1932 senesinden itibaren de bina vergisi uygulaması başlatılmıştır.⁷⁰³

Vergi kalemlerinin artmasından ve toplanma usullerinden halkın şikayetleri söz konusu olmuştur. Örneğin Afyon'dan gönderilmiş olan bir teftiş raporunda halkın adliyeden, kazanç vergisinden, emlak ve arazi tahririndeki haksızlıktan, mal memurlarından, sayım vergisinden, hükümet memurlarının halka kolaylık göstermemesinden halkın şikayetçi olduğu ayrıca işçi, amele ve esnaf arasında aykırı durumların gözlemlendiği bildirilmiştir.⁷⁰⁴

Ülkenin pek çok şehrinde iktisadi durumun kötüleştiğini bildirir müfettişlik raporları genel merkeze gelmektedir. Bu raporlardan biri de Adana'dan gönderilmiştir. Raporda ekonomik durumun şehirde korkunç bir hal aldığı, çiftçilerin büyük borç ve faiz yükü altında ezilip borçlarını ödeyemez duruma geldikleri, birçoğunun borçlarını arazileri karşılığı ödemek konusunda ricada buldukları (Zamir Bey raporundan) belirtilmiştir.⁷⁰⁵ Kazanç Vergisi'ni ödemeyen müesseselerin dava haberlerine artık gazete sütunlarında sıkça rastlanır olmuştur. Son Posta gazetesinde yayınlanan bir haberde; İngiliz tabiiyetinde bir aile şirketi olan M. Vitol (Whittall) Müessesesi'nin⁷⁰⁶ ödemekle yükümlü olduğu 108 bin lira kazanç vergisini sakladığı gerekçesiyle defterdarlık tarafından teftişe tabii tutulduğu yazılmıştır. Gazetede ayrıca, teftişe gelen memurun kardeşinin, Vitol Şirketi'nde çalıştığı, memurun şirketten rüşvet aldığı gerekçesiyle işten el çektirildiği, iddiaların asılsız olduğunun anlaşıldığı ve teftiş memurunun şirket aleyhinde itibarına hanel geldiği gerekçesiyle 10 bin liralık zarar davası açtığı⁷⁰⁷ aktarılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde karşımıza çıkan Yol Vergisi ve Kazanç Vergisi toplumun en çok mağdur olduğu vergi kalemlerin başında gelmiştir. Durumun vahametini saptayabilmek adına Yol Vergisi'ni ödeyemediği için vergi tahsildarının önünde intihar eden bir adamın dramını Cumhuriyet gazetesi sayfalarına taşımıştır.⁷⁰⁸ Öyle ki 1930 belediye seçimleri öncesinde Serbest Fırkanın bu vergilerin kaldıracağı yönünde halkın beklentisi bulunmaktadır. Dönemin gazeteleri de konuyu sıkça ele almıştır. Fethi Bey bu konu hakkında demeç vermek zorunda kalmış böyle bir sözlerinin bulunmadığını

⁷⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, Toplantı 54, C. 8, Tarih: 29 Mayıs 1932, s. 357.

⁷⁰⁴ BCA., 490-1-0-0/ 730-502-1, Dosya Ek: 4. Büro, Tarih Belirtilmemiş.

⁷⁰⁵ BCA., 490-1-0-0 / 730-502-1, Dosya Ek: 4. Büro, Tarih Belirtilmemiş.

⁷⁰⁶ Osman Öndeş, *Modalı Vitol Ailesi*, Tarihçi Kitapevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 302.

⁷⁰⁷ "Birbirini Doğuran İki Dava", *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 1.

⁷⁰⁸ "Vergi Yüzünden Bir İntihar", *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1931, s. 4.

belirtmiştir. Ancak yine de İsmet Paşa (İnönü) tarafından kurulan beşinci kabine programı tartışmalarında halktan toplanan vergiler ve ödeyemeyenlerin hapse atılması konusu şiddetli tartışmalara neden olmuştur.⁷⁰⁹

Ayrıca İstanbul Belediyesi'nin, hafta sonu tatilinin Cuma günü olması nedeniyle tatil günü açık açık olan esnaftan *Ruhsatiye Resmi* adı altında ekstra bir vergi talebinde bulunması da aynı dönemde olmuştur. İstanbul Berberler Cemiyeti esnafa yüklenen ek vergi nedeniyle azalan kazançları gerekçe göstermiş ve cuma günleri berberlerin kepenk indirmesine karar vermiştir. Gazete haberinde kendisi ile mülakat yapılan bir berber Karagümrük'te dükkânı olan birinin günlük kazancının yarım lira olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁰ Berberler; "*milletimizin menfaati dükkânlarımızı açmamızı emrediyor*"⁷¹¹ ifadelerini kullanmışlardır. *Vakit* gazetesi de cuma günü tıraş olabilecek berber, et alınabilecek kasap bulunmasını engelleyen; daha önce bir liralık pul masrafı ile izin çıkan esnaftan senelik vergi miktarından fazla tutan Ruhsatiye Vergisi alınması konusunda haksızlık yapılmasını ifadelerini kullanmıştır.⁷¹² Berberlerden bazılarının cuma günü dükkanlarını açmaları üzerine Berberler Cemiyeti Heyeti Umumiyesi istifa kararı almıştır. Dükkanlarını cuma günü açan 250 kadar berber, Vali Muhiddin Bey'e, polis müdahalesi ve ısrarı nedeniyle dükkanlarını açmak zorunda kaldıklarını, isimlerinin gizli tutulmasını aksi takdirde komiserlerin kendilerine düşman olacakları şikayetinde bulunmuştur. Vali polislerin isimlerini istemiştir.⁷¹³

1931 yılında belediyenin, yol yapım masrafları için meclise sunduğu elektrik ve havagazı zammı teklifi tepkilere neden olmuştur. Hükümetin vatandaşın üzerindeki vergi yükünü azaltmak⁷¹⁴ için çalışmalarına başladığı bir dönemde belediyenin masraflarını azaltmasının daha yerinde olacağı belirtilmiştir.⁷¹⁵

⁷⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 3, C. 21, Tarih: 2 Ekim 1930, s. 35- 37.

⁷¹⁰ "Berberlerin Cuma Tatili Karardan Cayıldı mı?", *Yarın*, 18 Mart 1931, s. 2.

⁷¹¹ "Cuma Tatili Berberler Gene Dükkânlarını Açmaya Başladılar", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1931, s. 2.

⁷¹² "Haksızlık Yapılmasın", *Vakit*, 15 Mart 1931, s. 1.

⁷¹³ "İstifa Kabul Edilmedi. Berberlere Dükkânlarını Açtıran Polislerin İsimlerini Vali İstiyor", *Yarın*, 30 Mart 1931, s. 2.

⁷¹⁴ "Hükümet Vergilerden Yüzde Yirmi Tenzilat Yapmaya Karar Verdi", *Akbaba*, Sene: 9, No: 852, 11 Mayıs 1931, s. 1.

⁷¹⁵ "Zam Hastalığı Hükümet Vergileri İndirirken Belediye Zam Yapıyor", *Akşam*, 26 Şubat 1932, s. 2.

Görsel 30: Vergilerde Yüzde Yirmi Tenzilat

(Kaynak: *Akbaba* 11 Mayıs 1931, Sene: 9, No: 852, s.1.)

Çankırı Milletvekili Mustafa Önsay tarafından 24 Nisan 1936 tarihinde TBMM'ne sunulan kanun layihasında ülkenin içerisine düştüğü kötü koşullar sayılarak dışarıdan borç alımı yerine bazı vergilerin konulduğunu belirtilmiştir. İktisadi buhran, muvazene, hava kuvvetlerine yardım gibi vergi kalemlerinin kazanç vergisi kanunu ile birleştirilmesi teklifi yer almıştır. Layiha mecliste kabul edilmiştir; böylelikle 1 Aralık 1931 tarihli Buhran Vergisi ve 28 Mayıs 1932 tarihli Muvazene Vergisi ile 29 Mayıs 1935 ve 21 Ocak 1936 tarihlerinde çıkartılan Hava Kuvvetleri'ne yardım vergileri Kazanç Vergisi ile birleştirilmiştir.⁷¹⁶

3.13. Şakir Kesebir, Rist ve Müller Plânları

Devlet sürdürülebilir devletçilik politikasını uygulayabilmek amacıyla hazırlanacak plânlarda yardımcı olmaları adına, yalnızca Ali İktisat Meclisi gibi yerli kurumlardan değil, alanında uzman yabancı iktisatçılardan da raporlar hazırlamalarını istemiştir. İlk olarak Ali İktisat Meclisi'nin 1929 yılı toplantısında Türkiye'nin İktisadi Programı'nın hazırlanması görüşülmüş ve İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Bey'in oluşturduğu komisyon plan hazırlama çalışmalarına başlamıştır. İthalat ihracat dengesinin kurulması, ülke içinde yetiştirilen veya mamul edilen ürünlerin gümrük duvarlarıyla korunması plânın temel esaslarını teşkil etmiştir. 4 Mart 1930'da plan bitirilmiş, ne var ki; İktisat Vekili, görevini kötüye kullandığı şeklinde Serbest Fırka'nın yürüttüğü karalama kampanyası sonrası istifa etmiştir. Böylece iç ve dış ticarete denge unsurunu ve özel sektöre dayalı sanayi gelişmesini öngören düşünceler proje aşamasında

⁷¹⁶ BCA., 30-10-0-0/ 4-21-4, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 28 Nisan 1936.

kalmış ve hayata geçirilememiştir.⁷¹⁷ Bu dönem içerisinde Schacht, Müller, Rist, Orloff, Galavini, Yuşkeviç, Hines gibi Alman, İngiliz, Rus ve Amerikalı uzmanlar da incelemeler sonrasında Türkiye ekonomisine dair raporlarını hükümete sunmuştur.

Alman Reichbank Müdürü Hjalmar Schacht, 1929 yılı başlarında Merkez Bankası'nın kuruluşunda danışmalık yapmak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir. Ancak ünlü iktisatçı kendi yerine arkadaşı Karl Müller'i tavsiye etmiştir. Müller hazırlamış olduğu raporu, Ocak 1930'da Maliye Vekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey'e sunmuştur. Raporda henüz Osmanlı borçları ödenmediği için Türk lirasının değerinde fazla düşüş yaşanmadığı ancak, sterlin karşısında sert düşüşler beklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Fazla memurların görevden çıkarılması ve demiryolları projesinin de rafa kaldırılması önerilmiştir. Ayrıca beş yıllık plânlar yapılması gerektiği de vurgulanmıştır. Serbest Fırka kurucusu Fethi (Okyar) Bey, o dönemde Sivas'a ulaşan demiryolları üzerinden Müller'in raporunu delil göstererek, mecliste İsmet Paşa'ya yüklenmiştir.⁷¹⁸

Fransız İktisatçı Profesör Charles Rist ise, Borçlar sorunu nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi durumunu incelemek üzerine ülkeye gelmiştir. 15 Eylül 1930 tarihinde hükümete sunmuş olduğu raporun başlıca konuları içerisinde; bütçe dengesi, ödemeler dengesi ve kambiyo istikrarı başlıkları yer almıştır. Rist Türkiye'nin önemli ölçüde ve acilen yabancı sermayeye ve yabancı krediye ihtiyacı olduğuna yönelik görüş bildirmiştir. Örneğin demiryolu yapımının doğrudan yabancı sermaye bırakılması gerektiğini düşünmektedir. Bütçe ve ödemeler dengesi ile devlet bankası kurulmasına vurgu yapan Charles Rist, Türkiye'nin en büyük gelir kaynağı olan tarım ürünleri ihracatının gerile nedeninin yalnızca kuraklık olmadığına, ihracatçıların ve üreticilerin yetersizliğinin de gerilemede rollerinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Örneğin tarımın iyileştirilmesi, hayvancılığın ıslahı hatta hayvanların kışın soğuklardan korunması gibi özel tavsiyelerde de bulunmuştur.⁷¹⁹

Mehmet Zekeriya, Son Posta gazetesinde kaleme aldığı Her Gün köşesinde, Türkiye'ye gelerek hükümete rapor hazırlayan Rist'in yakın çevresinden birinin "*mali vaziyeti fena buluyorsunuz, bu vaziyeti düzeltmenin ve dengeli bir hale koymanın imkânı yok mu*" şeklindeki sorusuna; "*sizi kurtaracak şey tütündür, Türkiye tütününü bütün dünyada tanınmış kıymetli bir gelir kaynağıdır, bundan istifade etmesini bilmelisiniz*"

⁷¹⁷ İ. Tekeli, S. İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 98-110.

⁷¹⁸ İ. Tekeli, S. İlkin, *a.g.e.*, s. 110- 115.

⁷¹⁹ İ. Tekeli, S. İlkin, *a.g.e.*, s. 145- 150.

cevabını verdiğini belirtmiştir. Mehmet Zekeriya yazısının devamında tütün üretimi ve piyasasına ilişkin:

*“Türkiye senede 70.000.000 kilo tütün çıkarır. Bu tütünün 25.000.000 kilosu memlekette işlenir ve sigara olarak sarf edilir. Gerisi harice sevk olunur. Hükümetin yalnız tütün inhisarından temin ettiği varidat senede 24.000.000 liradır, yani bütçenin sekizde biri kadar bir şeydir. Salahiyettar adamlar; temin ediyorlar ki, tütünlerimizden iyi istifade etmesini bilen ve bu işten anlayan bir idare tesis edilirse bu varidat 50- 60 milyon liraya çıkarılabilir. Bütçesi 200.000.000 TL olan bir memleket için bu rakam mühim bir yekûn ifade eder”*⁷²⁰

ifadelerini kullanmıştır.

İktisadi buhran nedeniyle dış borçların ödenmesinde ödenecek taksit miktarının yalnızca üçte birlik bölümü olan altı milyon liranın ödenmesi esnasında Son posta gazetesinde çıkan bir haberde Rist’in de ülkede yaşanan mali vaziyetteki zorluk ve darlık hakikatini kabul ederek onayladığı, Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödeyebilmesi için müsaade edilmesi hatta borçların yeni bir incelemeye tabi tutulmasının gerekli olduğunu belirttiği ifade edilmiştir.⁷²¹ Fransız danışmanın tavsiyeleri neticesinde sermayesinin büyük bölümü devlete ait anonim ortaklık, Merkez Bankası kurulmuştur.⁷²²

Sanayide hamle yapabilmek ve önemli tesisler kurabilmek için devletin bizzat teşebbüse geçmesi gerektiği anlaşılmış, Amerikalılardan oluşan bir uzmanlar heyetine de Türk ekonomisi hakkında bir rapor hazırlattırılmıştır. Sovyet uzmanlarına da devletçe kurulması tasarlanan sanayi tesisleri ile ilgili incelemeler yaptırılmıştır. Tüm bu inceleme ve raporların sonucunda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hayata geçirilmiştir.⁷²³ Plânlı ekonomi yılları olan 1932-1939 arasında Cumhuriyet tarihinde bir daha ulaşılamamış olan % 11.4'lük büyüme hızı yaşanmıştır.⁷²⁴

İsmet İnönü, 1932 yılında gerçekleştirdiği Rusya ziyaretinde, bunalımın dünya ülkelerinin ekonomilerini sarsan yıkıcı etkisine karşılık, Rus sanayinin sağlam kalmasından hayli etkilenmiştir. Bu nedenle, Sovyet uzmanların hazırladığı plan doğrultusunda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânu kabul edilmiştir. Andrew Mango; bu planlamaya ilişkin, “Sovyet planlamacıları Profesör Orlov, beş yıllık bir kalkınma planı

⁷²⁰ Mehmet Zekeriya, “Her Gün: Mali Buhrandan Nasıl Kurtulabiliriz”, *Son Posta*, 20 Kasım 1930, s. 3.

⁷²¹ “Harici Borçlarda Ecnebilir Nokta-i Nazarlarında Israr Ediyorlar”, *Son Posta*, 28 Kasım 1930, s. 2.

⁷²² G. Kazgan, *a.g.e.*, s. 50.

⁷²³ İsmail Türk, *Atatürk ve Türk Mali Sistemi Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 53, Ankara, 1982, s. 13- 14.

⁷²⁴ K. Boratav, *a.g.e.*, s. 77.

hazırlanmasına yardım etmiş, Sovyet mühendislerinin inşa edeceği bez fabrikaları için 8 milyon altın dolar tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Mango'nun ifadeleriyle: “Devletçilik kapitalizmin yerini almadı; çoğu zaman onun kapsamını daraltmakla birlikte, özel girişimle beraber var olan bir çeşit devlet kapitalizmi olarak”⁷²⁵ sürdürülmüştür. Sovyet Rusya’dan sonra ilk defa kalkınma planı uygulayan ülke olan Türkiye, Gülten Kazgan’ın söylemiyle zamanında “gerektiğinde devletçilik de yapılır ama iş adamının desteklenmesi esastır”⁷²⁶ şeklindeki karma ekonomi modelini uygulayan yegâne ülke olmuştur.

Türkiye’ye gelen yabancı uzmanlar, yatırımların ve ticaretin kalbi olan İstanbul’da da incelemeler yaparak tespitlerde bulunmuşlardır. Bu uzmanlardan biri de 1933 yılının Temmuz ayında Türkiye’yi ziyaret eden Amerikalı iktisat uzmanı Walker D. Hines’dir. Hines, İstanbullu tüccarlar ile görüşerek, ticaret odalarından raporlar istemiştir. İstanbul Ticaret Odası da bir rapor hazırlamıştır.⁷²⁷ 1930’lu yılların başında İstanbul’da Ticaret Odası’na kayıtlı on bine yakın tüccar bulunmaktadır.⁷²⁸ Yarın gazetesi yazarı Arif Oruç, köşe yazısında bu rapora ilişkin tespitlerde bulunarak, İstanbul Ticaret Odası’na kayıtlı bulunan 15.000 tüccardan 5.000 ticarethane sahibinin durumlarının incelendiğini, bunlardan çoğunluğunun sermaye yetersizliği nedeniyle iş değiştirdiklerini veya hiç olmazsa önceki konumların dan daha alt kümeye düşüklerini ifade etmiştir. Arif Oruç’la göre bunun nedenleri; devamlı olarak harcama ihtiyacı artarken bütçesiyle ihtiyaçlarını karşılayamayan halk, alışveriş edemeyen, kredi bulmayan müşteri tedarik edemediği için vaziyeti sarsılan tüccar ve esnaf ile karşılıklı kesatın doğurduğu zorluklar olmak üzere üç maddede özetlenmektedir. Ekonomik zorlukların yalnızca İstanbul’da yaşanmadığını sözlerine ekleyen Oruç, İktisat Vekili Şakir Bey’in bir çare düşünüp düşünmediğini sormuştur.⁷²⁹

Türkiye İktisadiyatını Tektik Heyeti Müdür Muavini imzalı bir yazıda, İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nemlizade Mithat Bey’den, Walker D. Hines’e sunduğu rapor dışında, toplamda yirmi üç madde halinde sıralanmış Türkiye’nin iktisadi durumu hakkındaki sorulara ilişkin cevaplarını içeren raporunu 20 Ağustos 1933 tarihine kadar rapor hazırlanması istenmiştir. İlk olarak cevabı aranan soru, Türkiye’nin net-gerçek milli gelir rakamının ne olduğudur. Bunun çeşitli yatırımlar ve vergi konuları için öneminin

⁷²⁵ A. Mango, *a.g.e.*, s. 460.

⁷²⁶ G. Kazgan, *a.g.e.*, s. 60.

⁷²⁷ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1933, s. 2.

⁷²⁸ A. H. Başar, *Atatürk’le Üç Ay*, s. 98.

⁷²⁹ Arif Oruç, “Buhran Var mı?”, *Yarın*, 2 Ocak 1930, s. 2.

olduğu belirtilmiştir. 1927 sayımında, sanayi gelirin 480.000.000 olarak gösterildiği, dolayısıyla gerçek milli gelirin bir milyar olması gerektiği, ancak İstatistik Müdürlüğü'nün veriler konusunda yeterince özenli davranmadığı açıklaması yapılmıştır.

İkinci olarak bilinmek istenen Türkiye'nin kredi ihtiyaçlarının düzeyidir. Milli ve yabancı bankalardan temin edilebilen kredi miktarı istenmiştir. Kredi ihtiyacının ne kadarının bankalar, ne kadarının tefeciler tarafından sağlandığının belirtilmesi istenmiştir. Üçüncü husus dışarıda ne kadar Türk sermayesinin bulunduğu. Bu paranın içeride kalmayıp neden dışarıya gittiği, geri gelip gelmediği, şartların değişmesi durumunda hangi koşullarda geri gelebileceğine dair Nemlizade'den görüş istenmiştir. Dördüncü olarak sorulan soruda Türkiye'nin ne kadar sermayeye ihtiyaç duyacağı bu sermaye için borçlanma gerekip gerekmediği, gerekli olması durumunda dışarıya mı, yoksa yerli bankalar veya ferdi teşekküller vasıtasıyla mı borçlanmanın yapılabileceği sorulmuştur. Altıncı maddede devletin o güne kadar ticarete oynadığı rol ve gelecekte de devlet teşebbüsü ve devlet siyaseti hakkında ticaret odasının fikri istenmiştir. Yedinci sorunun konusu ise özel sermayenin yatırım yaptığı teşebbüslerin kârlı olup olmadığı üzerinedir. Kâr getiren teşebbüslerin tekele mi yoksa serbest ticarete mi ait olduğu bilgisinin verilmesi istenmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye sanayisindeki yöneliminin ne yönde olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Sekizinci maddede hükümetin aldığı ani tedbirlerin ve kanun değişikliklerinin ticaret ve sanayinin ilerlemesindeki etkileri, yapılan yanlış bir siyaset varsa fena bu etkilerin de bildirilmesi istenmiştir. On dokuzuncu maddede Rumların ve Ermenilerin memleketten çıkarılmalarının sonuçları hakkındadır. Ticari alanın Rum ve Ermeniler'den Türkler'e geçmesinin ticari ahlâkı sükût ettirdiğine dair iddialara ticaret odasının ne ölçüde katıldığı sorulmaktadır. Yirminci maddede tedavüldeki Türk parasının yeterli gelip gelmediği, yirmi birinci madde de ise uygulamakta olan vergi sisteminin çiftçiler, serbest meslek erbapları, memurlar ve sanayiciler için hakkaniyetli olup olmadığı sorulmuştur.⁷³⁰ Görüldüğü üzere planlı Devletçilik modelinin benimsendiği ve Dünya Ekonomik Buhranı'nın izlerinin azalmaya başladığı dönemde bile, toparlanmaya çalışan, sermaye ve kredi sıkıntıları çeken ve Millileşme çalışmalarının ahlâki boyutunu sorgulayan bir Türk Ekonomisi karşımıza çıkmaktadır.

⁷³⁰ BCA., 490-1-0-0/ 1454-33-5, Dosya Ek: 10.Büro, Belge Tarihi: 27 Temmuz 1933.

3.14. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Etkilerine Karşı Sosyal Dayanışma

1930 senesi buhranın izlerinin en fazla hissedildiği yıl olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da varlık gösteren yardım cemiyetleri Cumhuriyet Halk Fırkasına; gelir- gider miktarlarını, İstanbul'un fakir insanlarına yapmış oldukları yardım bilançolarını gösteren raporlarını sunmuşlardır. Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Müessesesi, 1930 senesinde yaptıkları yardımları gösteren bir kitapçık hazırlatmıştır. Kapağında “*başkalarının saadetini düşünen kendi saadetini hazırlar*” ifadesine yer verilen kitapta 180 fakir aileye fasulye, pirinç, yağ, tuz, sabun ve kömür verildiği yazılıdır. Bunun dışında belli zamanlarda hayır sahipleri tarafından gönderilen et, portakal, karpuz, bayram şekeri gibi aynî yardımların da ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı ifade edilmektedir. İkinci bölümde belirtilenlerin insaniyetli hayır sahipleri tarafından aynen gönderildiği belirtilmiştir. Cemiyet tarafından çalışmaya kudreti olan dokuz aileye iş bulunmuş, çocukları küçük olan ve bu nedenle işe gidemeyen beş ailenin çocukları da gündüz bakım evine alınmıştır.⁷³¹ 1932 senesine gelindiğinde İstanbul Halkevleri toplumsal yardım faaliyetleri raporunda cemiyetin adı geçmektedir. Raporda cemiyetin talebe yurduna yardımda bulunduğu ve programına göre çalışmasına devam ettiği belirtilmiştir.⁷³² Şehir İstatistiklerinde 1929- 1933 yılları arasında isimleri yer alan yardım cemiyetleri; Beykoz Fakirlere Yardım, Eyüp Fukaraperver, Kadıköy Fukaraperver ve Topkapı Fukaraperver Kurumları olmuştur. Bu kuruluşların toplamda en fazla gelir elde ettiği yıl 8792 lira ile 1929 yılıdır. Ardından gelen 1930 yılında ise derneklerin toplam gelir seviyesi 7449 liraya gerilemiştir. Derneklerin en fazla masrafa yaptığı yıl ise 1932 yılı olmuştur. Bu yıl toplam gider rakamı 8139 lirayı bulmuştur.⁷³³

Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Cemiyeti'nin, 1930 senesinde yapmış olduğu yardımlar, İstanbul Belediye Mecmuası'nda da fotoğraflanarak belgelenmiştir. Mecmua, cemiyetin başında bulunan Dr. Galip Hakkı Beyefendi'ye çalışmalarından dolayı teşekkür etmiştir. Cemiyet, yaşları 7 ile 12 arasında değişen çocuklar ile okul çağına gelmemiş 69 çocuğa, bayram münasebetiyle bayramlık ve bayram şekeri dağıtmıştır. 40 fakir çocuğa da ayrıca kıyafet ve oyuncak yardımı yapılmıştır. Toplamda 2377 fakir çocuğun kayıtlı olduğu cemiyete muayene ve ilaç için 1012 çocuk müracaat etmiş ve 699 çocuğun ilaçları ücretsiz olarak karşılanmıştır. Devletten yardım alamayan 300 asker

⁷³¹BCA., 490-1-0-0/1464- 5-1, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 10 Eylül 1933.

⁷³²BCA., 490-1-0-0/ 1464- 4- 2, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 1932.

⁷³³ İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 14.

ailesine, her hafta muntazam olarak; pirinç, pirinç unu, şeker, bisküvi, ekmek, makarna, nişasta, süt gibi gıda dağıtımını yapılarak, aç kalma tehlikesinden korunmuştur.⁷³⁴

Cemiyet 1932 yılında gazeteye vermiş olduğu ilanla, yerli malı kullanmak suretiyle 8- 11 lira gibi masrafla palto da dahil olmak üzere çocukların baştan aşağıya giydirilebileceğini belirtmiş, ayrıca yardımseverlerden yalnız çocuklara değil aynı zamanda sefillere, ihtiyarlara, dul, yetim ve asker ailelerine bağış yapmaları istenmiştir. Yardımseverlerin isimlerinin cemiyete ait olan “*Ak Yüz Yüce Öz*” defterlerine isimlerinin ve sanlarının yazılacağı⁷³⁵ ilan edilmiştir. 1932 yılının Ramazan Bayramı’nda Son Posta gazetesinde yayınlanan bir haberde, fakir çocuklara kıyafet alınması için gazete ve cemiyetin iş birliği yaptığı belirtilerek, haftada iki defa sinemaya gidileceğine bir kere gidilmesi ve üç, beş, sekiz lira olmak üzere yardım edilmesi çağrısında bulunulmuştur.⁷³⁶ Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti’ne yardım eden kişi ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmiştir. Haberde cemiyete her sene yardımda bulunan kişilerden biri olan Şekerci Cemil Bey’in, Ramazan ayı nedeniyle 25 aileye makarna, reçel, fasulye gibi erzak yardımda bulunacağı, ayrıca bayramda 10 çocuğa da kıyafet sağlayacağı yazılmıştır. Sultan Hamam’da manifaturacı Salihzade Mustafa Asım Bey’in bir top kadife kumaş, Bahçekapı’da, trikotaj fabrikası sahibi Reşat ve oğlu Hüseyin Fehmi Bey’in beş hırka ve 55 çocuk eşyası bağışladığı belirtilmiştir. Aynı haberde, Büyük Çarşı Esnaf Cemiyeti’nin de 570 parça tuhafiye ve kavafiye eşyası ile 3520 kuruş bağış yaptığı bilgisi verilmiştir. Haberin sonunda cemiyet, bayram günü “*sokaklarda çırıl çıplak anasız babasız yavruları düşünerek*” yardımlarını esirgemeyen İstanbul halkına ve halkı teşvik eden yayınlarda bulunduğu için İstanbul basınına teşekkür etmiştir.⁷³⁷

1930 yılında İstanbul’da faaliyet gösteren bir başka hayır cemiyeti Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti’dir. Cemiyetin senelik geliri 1600 liradır. Gelirini üyelerden, belediyeden, şirket ve banklardan toplanan bağışlardan, müsamere hasılatından karşılayan cemiyet fukaraya kömür, erzak, ayakkabı ayrıca muayene ve ilaç yardımı yapmıştır. Gönüllü doktorlara basit ameliyatları da yaptıran cemiyet, 3 ve 6 çocuğa sahip

⁷³⁴ Ahmet Süheyl (Ünver) “İstanbul’da İçtimai Yardım Müesseseleri”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 79/ 7, Mart, 1931, s. 291- 294.

⁷³⁵ “Topkapı Hayır Müessesesinden”, *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1932, s. 4.

⁷³⁶ “Bu Çocuk da Bizimdir Onu Beraber Giydirelim”, *Son Posta*, 21 Ocak 1932, s. 1.

⁷³⁷ “Topkapı Fukara Perver Cemiyetinin Şekerleri”, *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1932, s. 4.

30 dul kadına sürekli yardım etmiştir. Cemiyetten nakdi, ayni ve sıhhi yardım görenlerin miktarı senede iki bini geçmiştir.⁷³⁸

İstanbul Halkevi'nin İctimai Yardım Şubesi'nin 1932 senesine ait faaliyet raporu incelediğinde toplamda 158 farklı meslekten görevlinin çalışmalarına katıldığı anlaşılmaktadır. 4 avukat, 10 doktor, 15 öğretmen, 21 tüccar, 22 işçi ve 26 farklı meslekten oluşan bu kişilerin Halkevlerinin raporlarında, bir yandan toplumsal ve insani, öte yandan iktisadi ve siyasi bir çalışma içerisinde oldukları belirtilmektedir. Yardıma muhtaç insanların hayat mücadelesinde, zayıf ve zaafa uğrayarak, bu insanların toplum için bir yük teşkil etikleri yazılıdır. Toplumun onları taşımaya mecbur olduğunu, aksi takdirde bu insanların tehlike arz edeceklerini ve zayıf ahlaklarının nedeninin, toplumsal güçsüzlükten ileri geldiği ifade edilmektedir. Farklı nedenlerle üretim kabiliyetlerini yitirmiş olan bu insanlara fırsat yaratılırsa devlete yük olmalarının da önüne geçileceği, hayattan bıkmış bir ruh yapısına sahip insanların her cemiyet için yıkıcı etkilerinin olduğu belirtilmiştir. Çiftçilik hariç azınlıkların iş sahasında Türklerinin kuvvetli rakipleri olduğu belirtilen raporda, Türk unsuruna bir yandan iş bulmak ve iş öğretmenin kooperatifleşmenin önemi anlatılmıştır. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul'da iş hayatının çok büyük bir buhran geçirdiği, bir tarafta işsizliğin öte yanda mevcut iş kollarının geçirdiği sarsıntıların, iş randımanını azalttığı belirtilmiştir. Raporda fakirlikle mücadele için şehirde dağınık ve az sayıda olsa da fukaraperver cemiyetlerinin bulunduğu, bu kuruluşların sayısının artırılmasının ve genel aşevlerinin açılmasının yararlı olacağı önerisinde bulunulmuştur.⁷³⁹

Hilali Ahmer Cemiyeti buhran döneminde muhtaç ailelerin ve okul çocuklarının imdadına yetişmiştir. 1929 yılında 3000 aile bu yardımlardan faylanmış. Ailelere ihtiyaçlarına göre bir lira üç lira arasında yardımda bulunmuştur. Haberde dağıtılan miktarın toplam 10.000 lira olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴⁰ Buhranın etkilerini hissettirdiği 1931- 1932, yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti okul çocukları arasında görülen açlık nedeniyle fakir çocukların iâşe sorunlarıyla ilgilenmiştir. Son Posta gazetesinin haberine göre bu çocuklardan 2000 tanesinin ihtiyaçlarının karşılanması işini cemiyet üstlenmiştir⁷⁴¹. 1929 yılında 18.000 lira bütçe ayırarak okullarda 4.000 çocuğa yemek veren cemiyet ileriki yıllarda ödenek yetersizliği nedeniyle öğrenci sayısını yarıya

⁷³⁸ A. S. (Ünver), *a.g.m.*, s. 294- 295.

⁷³⁹ BCA, 490.1.0.0/ 846.346.1/5-71-72-73, Dosya Ek: 5. Büro, Belge Tarihi: 1932.

⁷⁴⁰ "Fukaraya Para Tevziine Dün Başlandı", *Milliyet*, 7 Şubat 1929, s. 1, "Bugün 10.000 Lira Fakirlere Dağıtılıyor", *Milliyet*, 6 Şubat 1929, s. 1, 3.

⁷⁴¹ "Fakir Çocuklar", *Son Posta*, 18 Kasım 1930, s. 5.

indirmek zorunda kalmıştır. 1930 ve 1931 yıllarında 3000 çocuğa ekmeke, zeytin, peynir ve helvadan oluşan öğle yemeği vermiştir.⁷⁴² Cemiyet, yardım ödeneğinin bir bölümünü her ayın ilk cuması vapur, tramvay ve tren biletlerinde yapılan 1 kuruşluk zam ile haktan tedarik etmiştir.

Görsel 31: Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Fakir Öğrencilere Öğle Yemeği Yardımı
(Kaynak: *Son Posta*, 5 Ekim 1931, s. 2.)

Cemiyet, Kadıköy, Beşiktaş ve Beykoz gibi semtlerde ise çocuklara sıcak yemek dağıtmıştır. Hilali Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi Başkanı Doktor Ali Paşa gazetecilere yapmış olduğu açıklamada; “cemiyetin savaş, deprem ve sel felaketleri karşısında düşmüş kişilere yardım ettiğini, çocuklara yardım etme prensibinin bulunmadığını belirterek, okulda bayılan bir çocuğun iki gündür aç olduğunu söylemesi üzerine yardım işini üstlendiklerini” ifade etmiştir.⁷⁴³

Bu dönemde Darülaceze Kurumu'nun da, gelirleriyle aç çocukları doyurmak için yardım baloları düzenlemesi siyasi mizah dergisi *Akbaba*'nın eleştirilerine konu olmuştur. Dergi ilk sayfasında, Maksim Gazinosu'nda aç çocuklar menfaatine verilen bir balo karikatürüne yer vermiştir. Karikatürde baloda neşe içinde dans eden, eğlenen insanları kar altında izleyen çocuklardan biri diğerine “bak bizim için yiyip içiyorlar!” demektedir.⁷⁴⁴

⁷⁴² “Hilali Ahmer’ in Fakir Talebeye Yardımı”, *Son Posta*, 5 Ekim 1931, s. 2.

⁷⁴³ “Çocuk Açlıktan Bayıldı Hilaliahmer Fakir Çocuklara Yardımını Ziyadeleştirecek”, *Son Posta*, 6 Kasım 1932, s. 1, 10.

⁷⁴⁴ *Akbaba*, Sene: 9, No: 833, 2 Mart 1931, s. 1.

Görsel 32: Maksim Gazinosu'nda Aç Çocuklar İçin Balo

(Kaynak: *Akbaba*, Sene: 9, No: 833, 2 Mart 1931, s. 1.)

Buhran yıllarında açlık gibi önemli bir sorun yalnızca ilkokullar için değil tüm öğrenciler için büyük bir sıkıntı haline gelmiştir. Son Saat gazetesinin Ekim 1929 nüshasının ilk sayfasında yer alan haberden, Osmanlı döneminde fakirleri doyurmak için açılan imarethanelerden geriye yalnızca Üsküdar ve İstanbul imarethanelerinin kaldığı, ve buralar aracılığıyla 'Mektepliler Lokantası' adı altında ilk, orta, lise ve darülfünunda tahsil alan öğrencilere yemek dağıtılması bir okuyucu tarafından önerilmiştir.⁷⁴⁵ Halkevi İctimai Yardım Şubesi de aylık altı lira harçlık verdiği orta öğretim ve lise talebelerinden fakir olanları için belediye lokantasının yanına yemek salonu açmaya karar vermiştir. Ayrıca bu öğrencilere ücretsiz elbise kitap yardımı yapılacağı da ilan edilmiştir. Halkevi faaliyetleri arasında Eyüp'te fakir anneler için bir aşevi açılma kararı da alınmıştır.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ "Eski İmarethanelerden ve Bunların Vakfından İstifade Edilemez mi?", *Son Saat*, 26 Ekim 1929, s. 1.

⁷⁴⁶ "Fakir Talebeler İçin Hayırlı Bir Teşebbüs", *Son Posta*, 17 Aralık 1932, s. 1.

IV. BÖLÜM

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA YAŞANAN SUÇ VE ASAYİŞ OLAYLARINI BASIN ÜZERİNDEN OKUMAK

4.1. Devlet, Suç ve Düzen

Devlet; felsefi, hukuki, sosyolojik ve siyasal olarak farklı disiplinler tarafından tanımlanan bir yapılanmadır. Bu devletin ortaya çıkmasını sağlayan insanların kendi kendilerine yetememeleri ve birbirlerine duydukları ihtiyaçtır. Sokrates'e göre bu yetersizlik iş bölümü gereksinimini ortaya çıkarmış, temel gereksinimler karşılıklı iş bölümü oluşturularak giderilmiştir. Sokrates devlette olması gereken erdemleri de bilgelik, yiğitlik, ölçü ve değer olarak göstermiştir. Devletin tüm topluma sınıfsal farklılık gözetilmeden mutluluk getirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁴⁷ Aristoteles'e göre ise toplumun genelinin menfaatlerini gözeten devlet adı şekli ne olursa olsun iyi devlettir.

Savaşlar sonucu farklı devletlerin yönetimi altında yaşamaya mecbur kalan insan toplulukları için ise devlet zafer, güç ve hakimiyetin dönüşümlü olarak ve değişim göstermesi⁷⁴⁸ olarak algılanmıştır. Her ne suretle iktidara gelmiş olursa olsun yönetilenler “Üretim araçlarının, üreticilerin ve üretim ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesi”⁷⁴⁹ sorumluluğunu devletin başlıca görevi olarak görmüşlerdir.

İnsanlık, yerleşik hayata geçip ilk köy yerleşkelerini kurduktan hemen sonra evlerinin girişlerini yukarıda olacak şekilde inşa etmiştir. Yaşam alanı sınırını koruma iç güdüsü ile evlerinin çevresini çitlerle çevirmişlerdir. İnsanın en temel duyguları olan hayatta kalma, barınma ve çoğalma ihtiyaçlarını giderebilmeleri için güvenlik en önemli sorun teşkil etmiştir. “İlk çiftçiler en az avcı toplayıcı ataları kadar, hatta muhtemelen onlardan da vahşiydi. Komşu kabilelerin tarım alanlarına saldırıları karın tokluğuyla açlık arasındaki farkı belirleyebilirdi, bu yüzden de uzlaşmaya yer yoktu.”⁷⁵⁰ Vahşi hayvanlara karşı korunan atalarımız biraz daha buğday için birbirlerini rahatlıkla öldürebiliyordu. Biz insanların temel özelliklileri arasında sadizm, kin, nefret gaddarlık elbette bulunmuyordu ama konu gereksinimlerin engellenmesi⁷⁵¹ olduğunda şiddet baş gösterebiliyordu.

⁷⁴⁷ Platon, *Devlet*, (çev. Sebahattin Eyüpoğlu, Mehmet Ali Cimcoz), İş Bankası Kültür Yayınları, Ciltli 17. Basım, İstanbul, 2020, s. 54, 125.

⁷⁴⁸ Ahmet Davutoğlu, “Devlet”, *İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 243- 235.

⁷⁴⁹ Kudret Emiroğlu- Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 215.

⁷⁵⁰ Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, (çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, 33. Baskı, İstanbul, 2017, s. 93.

⁷⁵¹ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (çev. Okhan Gündüz), Kuraldışı Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul, 2021, s. 7.

Köylerin birleşerek devlete dönüşebilmesinin uzun zaman aldığı ifade edilmektedir. Artan nüfusun yiyecek, barınma, güvenlik ihtiyaçlarının insanlığın gelişiminin her aşamasında çözülmesi gereken en önemli sorunlar olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ancak geçilen her düzlükle birlikte artan nüfusa gerekli yiyeceğin ve ikametın sağlanması gibi en temel ihtiyaçların belirlenmesi işi gittikçe zor hale gelmiştir. Bu nedendir ki toplumlar hem kendi içlerindeki hem de yabancı topluluklarla aralarındaki düzeni sağlamak amacıyla kurallar belirlemeye başlamıştır. Nitekim John Locke da insanların daha devlet kurmadan önce, tabiat halinde iken akıl ve mantığın dikte ettirdiği yazılı olmayan doğal hukuk düzeni içinde yaşadıklarını belirtmektedir.⁷⁵² Devlet kurulduktan sonra ise cezalar ve konulan kuralların belirleyicileri, uygulayıcıları ve dolayısıyla cezalandırıcıları ve cezalar ortaya çıkmıştır.

Kuruluşu hakkında pek çok teoriler olsa da devlet adını vermiş olduğumuz mekanizma bizzat insanlar tarafından insanları yönetmek için icat edilmiştir. Görüldüğü üzere düzen içinde yaşamak, birlikte hareket etmek ve korunmak devlet kavramının temelini teşkil etmiştir. İhtilal öncesi Fransız yazarlarından Boétie ise olumsuz anlamlar yüklediği iktidar için; halk seçimi, silah zoru ya da miras yoluyla iktidara gelen tiranlara, konfor alanı karşılığı özgürlüklerin teslim ya da emanet edildiğini⁷⁵³ ifade etmektedir.

Ancak unutmamak gerekir ki yasalar aynı zamanda özgürlüklerin de teminatıdır. John Locke'un belirtmiş olduğu üzere yasa olmayan yerde özgürlük de yoktur. Locke özgürlüğün sınırları hakkında keskin bir çizgi çekmeyi ihmal etmemiştir. Çünkü ona göre; *“özgürlük bize söylendiği gibi, her insanın dilediğini yapabilme hürriyeti değildir: Çünkü diğer her bir insanın gönlünün istediğinin baskısı altında olduğu sürece kim özgür olabilir?”*⁷⁵⁴ O halde suç eşliğini şekillendiren unsurlar, irade, terbiye ve çevre arasındaki duruma göre şekillenmiştir.

İnsan toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Toplum düzenini koruyan kurallar ya da normlar her zaman var olmuştur. Kuralların olmadığı bir toplum, kargaşanın hüküm sürdüğü bir alana dönüşebilmektedir. Ancak kuralları koyan da ihlal eden de yine insandır. İnsan kuralların hepsine uymadığı gibi hepsine karşı da çıkmamıştır.⁷⁵⁵ Adına ister kural diyelim, ister yasa, hükümetlerin vatandaşlarının izlemek zorunda olduklarını

⁷⁵² Yavuz Kılıç, “Hobbes, Locke ve Rousseau’da Doğa Durumu Düşüncesi”, *Temaşa*, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Yıl: 2015, Sayı: 2, s. 105- 109.

⁷⁵³ Etienne de La Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, (çev. Mehmet Ali Ağaoğulları), İmge Kitapevi, 7. Baskı, Ankara, 2020, s. 30.

⁷⁵⁴ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı), 2. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2012, s. 40- 41.

⁷⁵⁵ Antony Giddens, *Sosyoloji*, (yay. haz. Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005, s. 203.

dikte ettikleri davranışlar aslında birer dayatmadır.⁷⁵⁶ Kurallar veya yasalar devlet yapılarına, coğrafyalara yaşanan zaman dilimine göre değişiklik arz etmektedir. Toplumların kültürleri, hayat tarzları vb. etkenler, hem kuralları hem de kuralların algılanışını etkilemektedir. Örneğin bir Norveç vatandaşı için yasa, başkalarına karşı davranışları düzenleyen düstur, Almanlar için mahkemenin ve polisin gösterdiği kurallar ve emirler olarak anlaşılmaktadır.⁷⁵⁷

Devlet kavramının kuruluşu ve mahiyeti geçmişten günümüze en çok tartışılan konu olmasına karşılık, insanların rahat, huzurlu ve müreffeh bir yaşam sergilediği, işsizliğin, dilenciliğin ve fakirliğin en az seviyede olduğu insan potansiyelinin en üst seviyede açığa çıkardığı, buna karşılık suçun en alt seviyede tutulabildiği bir devlet Campanella'nın veya Thomas Moore'un ütopyalarında var olmuştur.⁷⁵⁸

Her toplumunda, ortak yaşama ters düşen insan davranışları vardır. Suç da bu tür sapma davranışından biridir.⁷⁵⁹ Farklı düşünürler, psikologlar suç kavramını çok farklı surette tanımlamışlardır. Samet Ağaoğlu bu duruma işaret ettiği yazısında; Beccaria'nın suçun ağırlığını topluma verdiği zararla ölçtüğünü, cürmün yalnızca kanuna karşı muhalefet olarak yorumlanamayacağını, aynı zamanda topluma karşı da bir muhalefet teşkil ettiğini belirtmiştir.⁷⁶⁰ John Locke suçun oluşma biçimini “*İnsanın soysuzlaşması, kendi doğasının ilkelerini terk etmesi ve zararlı bir yaratık haline gelerek yasayı ihlal etmesi, doğru akıl kuralından sapması olarak tanımlamakta sonuç olarak bir kişinin diğerine zarar vermesi*”⁷⁶¹ şeklinde özetlemektedir.

Prof. Dr. Uğur Alacakaptan “suç, belli bir yer ve belli bir çağda var olan toplumun koşullarının yarattığı bir toplum olayıdır. Adı geçen toplum koşulları değiştikçe, suç sayılan eylemlerin sayısı ve özelliklerinde de bir değişiklik ortaya çıkar. Bu değişiklikleri saptayan organ çağımızda devlettir. Devlet bu yetkisini, ceza yasaları, ceza hükümlü yasalar çıkararak kullanır. Bunun için suçu, hukuk düzeninin veya ceza yasalarının ihlâli diye tanımlamakta isabet vardır” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁶² Dolayısıyla suç, kanunla

⁷⁵⁶ A. Giddens, *a.g.e.*, s. 205.

⁷⁵⁷ Sigrid Unset, *Yarına Dönüş*, (çev. Tahsin Yücel), Varlık Yayınları, İstanbul, 1954, s. 121.

⁷⁵⁸ Thomas More, *Utopia*, (çev. Banu Kaynak), Düşünen Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 73-74.

⁷⁵⁹ Sami Selçuk, “Suç, Suçun Öznitelikleri ve Tanımı”, NUHOĞLU, Ayşe/ALTUNÇ, Mehmet Sinan/PİRİM, Ceren Zeynep (ed.), *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*, 1. Cilt, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2014, s. 85.

⁷⁶⁰ Samet Ağaoğlu, “Cürüm ve Mücrim”, *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 9 (320), 1 Şubat 1940, s. 33.

⁷⁶¹ John Locke, *a.g.e.*, s. 13.

⁷⁶² Uğur Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 2.

korunan toplumsal kuralları sarsmayı amaçlayan davranış olarak tanımlamak doğru bir saptama olacaktır.⁷⁶³

İyilik ve kötülük mevhumları da suçluluk ya da suçsuzluk ile ilişkilendirilmiştir. Suç kavramında; seçimler, çıkarlar, ahlaki normlar, dışlanma korkusu, sahip olunan aile, çoğunluğa ayak uydurma eğilimleri, dini inançlar ya da inançsızlık suça bakış açısını değiştirir. Mesela, ünlü İtalyan kriminolog ve Doktor Lombroso, kimi insanların fiziki özelliklerinden suçlu olarak ayırt edilebileceklerini savunmuştur. Bu insanlar; gelişmiş çene kemiklerine, az sakala, sabit bakışlara, fazla saç, büyük kulaklara ve geniş alınlara sahip olmuşlardır. Doktor Lacassange ise esmer deri, küçük baş ve çekik gözler gibi ırkçı yaklaşımlar ile suçlu ve masum ayırımı yapma yolunu tercih etmiştir. Doktor Lombroso, ayrıca suçun belirleyici unsurları olarak sıcak iklimi, nüfusun fazlalığını sefalet ya da safahatı, irsi hastalıkları, cinsiyet sebepleri ve muhtelif meslekleri göstermiştir.⁷⁶⁴

Suç aynı zaman da iktisadi bir kavramı da ifade etmektedir. “*Özellikle suç ekonomistleri tarafından yürütülen çalışmalarda işsizlik, işgücüne katılım oranı, eğitim seviyesi, kişi başına düşen milli gelir, emniyet personeli sayısı, yoksulluk oranı ve göçmen nüfus oranı suçun iktisadi belirleyicileri olarak değerlendirilmiştir.*”⁷⁶⁵

Ekonomik sarsıntılar ve statü kaybı insanların içerisinde var olan şiddet eğilimini arttırmaktadır. Yaşanılan kaos ortamında kendilerini kurban, sistemi ve diğer insanları suçlu olarak gören bireyler şiddet sarmalının içinde yer almaktadır.⁷⁶⁶ “*Ekonomik dengesizlik; ilişki sorunları, alkol ve madde kullanımı, işsizlik gibi diğer sorunlarla da ilgilidir. Yoksulluk ile şiddet arasında doğrudan bir ilişki kanıtlanmamakla birlikte, yoksulluğun şiddet suçlarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir. Bazı çalışmalarda, suç davranışı ile ilgili ilişkide evsizlik ve işsizlik gibi yoksulluğa bağlı sosyal sorunlar bulunduğu gözlemlenmiştir*”⁷⁶⁷.

Anarşist filozof Max Stirner, devletin yönetimindeki bireylere asayiş ve düzeni sağlamak amacıyla kullandığı "güç" kavramını kimi zaman zorbalık boyutuna ulaşırsa da "hukuk" olarak adlandırdığını, buna karşılık bireyin güç kullanmasını ise "suç" olarak tanımladığını belirtmiştir. Stirner'e göre birey, devletin kendisinden üstün olmadığını

⁷⁶³Zeynep Şentürk Dızman, “Analyzing Crime and Unemployment From Sociological Perspective”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, 2021, s. 441.

⁷⁶⁴Samet Ağaoğlu, “Cürüm ve Mücrim”, *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 10- 321, 1 Mayıs 1940, s. 36-37.

⁷⁶⁵Suzan Odabaşı, “Suç Oranlarını Etkileyen Ekonomik ve Sosyolojik Faktörler: Literatürün Sistemik Bir İncelemesi”, *Sosyal Bilimlerde Vaka Çalışmaları InTraders*, 2020-2, s. 6.

⁷⁶⁶Arno Gruen, *Empatinin Yitimi*, (çev.İlknur İgan), 3. Baskı, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105.

⁷⁶⁷Fatih Öncü, Mustafa Sercan, Can Ger, Rabia Bilici, Cenk Ural, Niyazi Uygur, The Impact of Socioeconomic and Sociodemographic Factors on The Criminal Behavior of Patients With a Psychotic Disorder, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2007, C. 18, Sayı: 1, s. 2.

aksine kendisinin devletten üstün olduğunu düşünüyorsa, devletin gücünü kırmak için suç işlemektedir.⁷⁶⁸

Toplumunu oluşturan insanlar, suç işlemeye meyilli canlılar olduklarını bildiklerinden, birbirlerine karşı yapabileceklerden korkmuşlardır. Devlet ve halkın güvenini sağlayacak mekanizmalar olan kolluk kuvvetleri bu nedenle sahneye çıkmıştır. Foucault'un söylemiyle suç işleme eğilimi yoksa, polis de yoktur.⁷⁶⁹

Tarihe geçmiş tüm egemen güçlerin, hak, hukuk ve adalet kavramlarının tanımlanmasında yahut suçlu ve suçsuzun belirlenmesinde mutlak hatta tartışmasız güç oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin tarihsel perspektifte “*devlet benim*” diyen XIV. Louis ve kendi iradesine karşı gelinmesini suç kabul eden Napolyon, suç kavramının göreceli olduğunu gözler önüne sermişlerdir.⁷⁷⁰

Devletin güçlerinin yanı sıra ve yöneticilerin yanı sıra, kamu yararı kavramı da suçun belirlenmesinde önemli bir etkidir. Kamunun çıkarlarını zedeleyen her eylem devlet nezdinde suç olarak kabul edilmiştir. Max Stirner bu durumu balık satan adam örnekleme ile açıklamaktadır. Stirner, balıkçının sepetinden balıklarını çalan bir hırsızın aynı anda birçok insanın, bütün kentin, tüm ülkenin, kısacası hırsızlığı kınayan herkesin çıkarını ilgilendirdiğini belirtmiştir. Toplumsal hafızada balıkçının kişiliği önemini azalırken, “*malı çalınan kişiler*” kategorisi ön plana geçmektedir. Olaya karışanların, hırsızın yakalanıp cezalandırılmasını istemelerinin nedeni, hırsızlığın yaygınlaşmaması ve dolayısıyla kendi mallarının da korunmasıdır.⁷⁷¹

Cesare Beccaria suç türünü kamunun esenliği için yasanın yapmayı ya da yapmamayı buyurduğu kurallara aykırı eylemler yaparak düzeni bozmak suretiyle devlete karşı işlenen ve bireyin yaşamını, malını ya da onuruna karşı yapılan suçlar olarak ikiye ayırmıştır.⁷⁷² Aristo'ya göre insan bir yönüyle -aklı ve mantığı ile- Tanrı'ya diğer yönüyle hayvana -iç güdüleriyle- yaklaşan çift yönlü bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında her zaman suç işleme eğilimini kendisinde barındırır. Halk arasında bu durum beşerdir şaşar deyimiyle anlatılmaktadır. Dolayısıyla insan tahrik unsuru olmadan da özrü yokken de yalan söyleyebilir, çalabilir hatta öldürebilir.⁷⁷³ “*Ahlakın menettiği bazı hareketlere*

⁷⁶⁸ Max Stirner, *Biricik ve Mülkiyeti*, (çev. Selma Türkis Noyan), Kaos Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 244.

⁷⁶⁹ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31.

⁷⁷⁰ Pierre Joseph Proudhon, *Mülkiyet Nedir?* (çev. Devrim Çetinkasap), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 31.

⁷⁷¹ Max Stirner, *a.g.e.*, s. 100.

⁷⁷² Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (çev. Sami Selçuk), İmge Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2015, s. 56.

⁷⁷³ Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, (çev. Kemal Atakay), Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2020, s. 36.

*kanun müsait olabilir; fakat kanunun cevaz vermediği her şeyi içtimai ve medeni ahlak da meneder*⁷⁷⁴

Bunun yanı sıra, insanları suça sürükleyen sebepler kimi zaman kanunların açmazında saklı olabilmektedir. Yasal yollarla haklarını alamadığını düşünen bazı bireylerin yasadışı yollara baş vurdukları da görülmektedir. Öç alma içgüdüğü de çoğu zaman yapılan suç eylemlerinde ön planda olabilmektedir. Bacon'a göre “*öç vahşi bir adalettir*”⁷⁷⁵ Ancak Bacon bu tür davranışların en hoş görülebilecek olanının yasaların bir çözüme bağlayamadığı öç çeşidi olduğunu ifade etmektedir.

Ülkemiz açısından kavramlara bakacak olursak; Cumhuriyetin ilan edildiği ilk yıllarda, yeni kurulan devletin otoritesini sağlama, meşruiyetini sağlamlaştırma ve inkılapları yaşatma çerçevesinde ülke genelinde çözmesi gereken suç ve asayiş sorunları ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu dönemde ülke genelinde 80 çete ve bu çetelerde 1840 eşkıya kol gezmektedir.⁷⁷⁶ Devletin sağlam temeller üzerinde yükselmesi için öncelikli amaç asayiş sağlamaktır. Bu maksatla öncelikle 25 Ekim 1923 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan İzale-i Şekavet Kanunu kabul olunmuştur.⁷⁷⁷ Siirt Mebusu Mahmut Bey (Nedim Soydan), 1931 yılında Milliyet gazetesinde yayınlanan bir mülakatında ülkenin asayiş hakkında şunları söylemiştir: “*İmparatorluk Türkiye’inde asayişsizliğin olduğunu şehirlerde kıyamlar, tecavüzler, haydutluklar hiç eksik olmazdı. Bu kıyamların siyasi mahiyette olanları da vardı. Genel olarak denilebilir ki bugün Türkiye’de mutlak bir emniyet mevcuttur. Türkiye’de asayiş vaziyeti, bu memleketin hiçbir vakit idrak etmediği bir mükemmellik arz ediyor. Şunu ilave edelim ki memleketin muhtelif yerlerinde zaman zaman baş gösteren eşkıyalık, soygunculuk ve her nevi yolsuzluk vukuatı bu esas ihlal edemez. Memlekette cehalet, teviz ve efsadın tesirleri devam ettikçe buna benzer hadiselerin önüne geçmek muhaldir*”⁷⁷⁸ ifadelerini kullanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal’in, Afet İnan’a yazdırmış olduğu “*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*” kitabında ise suç kavramı şu şekilde tanımlanmıştır. “*Birçok devletin ceza yasaları gibi Türk ceza yasası da “suçu” tanımlamıştır. Ancak ceza âleminde suç, bir kişinin yasa ile yapmak zorunda olduğu şeyi yapmaması veya yapmaması gereken şeyi*

⁷⁷⁴ Agah İzzet, “Davuldan İlhamlar 30”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1930, s. 2.

⁷⁷⁵ Francis Bacon, *Denemeler*, (çev. Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2013, s. 23.

⁷⁷⁶ Süleyman Tekir, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 397.

⁷⁷⁷ *Resmî Gazete*, 25 Ekim 1923, Sene: 1, No: 27.

⁷⁷⁸ “Asayiş Meselesi”, *Milliyet*, 16 Ağustos 1931, s. 1.

yapmasıdır. Ancak Ceza Yasasında yapmak veya yapmamak yolunda bir emir ve bir yasaklama da yoktur. Yalnız herhangi bir işi yapana veya yapmayana bir ceza gösterilmiş olması bu emir ve yasaklamanın ifadesi demek olur. Her durumda bir hareketin suç sayılması için suçu işleyenin yasada yazılı bir ceza tehdidi karşısında bulunması şarttır.”⁷⁷⁹

Aynı kitapta suçlunun tarifi de açıkça ifade edilmiştir. Buna göre “*Suç işleyenler alçakça bir tutku ve iradenin zayıflığı olarak toplumun bir bireyine olduğu kadar bizzat toplum ve devlete de ihanet edenlerdir. Bu nedenle devleti ve toplumu alçakça davranışlarından korumak için bedenlerini bu kötülüğü yapamayacak bir hale koymak gerekir. Suçlular isteyerek ve kötülük amacıyla topluma saldıran kötü kişiler değildir. Geçici bir irade zayıflığının etkisi altında hareket etmiş bir boş veren, önlemini zamanında almayanlar*” olarak tanımlanmışlardır.⁷⁸⁰

1933 yılında Cumhuriyet idaresinin on senelik adli faaliyetini gösteren rapor yayınlanmıştır. Bu raporda adli sicil kanunu layihası ile, Cumhuriyet rejimini koruma kanunu layihasının sunulma gerekçeleri anlatılmıştır. Raporda adli sicil kanun layihasının sunulma gerekçesi olarak; memleketin asayişini korumanın, cemiyet için tehlikeli kimseleri tanımaya onların hareketlerini daima nezaret altında bulundurmaya bağlı olduğu belirtilmiştir. Rapor içerisinde yer alan ifadelerden anlaşılan Cumhuriyetin on yıllık sürecinde adliye işlerinin istenilen yürütülemediği olmuştur. Raporda sınırları geniş olan ülkenin herhangi bir yerinde suça meyilli oldukları veya suçu iş edindikleri çok sayıda mahkeme kararı ile ispatlanmış kişilerin halleri memleketin birçok yerinde meçhul kalmış olduğu, suçluların kendilerini ve geçmişteki hallerini saklamak için türlü türlü hileye başvurdukları ve bu nedenle de asayişini korumak için adli sicil kanunu kabul edildiği memlekette dikkat ve ihtimamla uygulanmasından başka çare olmadı belirtilmiştir.⁷⁸¹

Cumhuriyet rejimini koruma kanunu layihasının sunulma gerekçesinde ise mevcut kanunların yeterli gelmediği durumlarda memleketin yakın geçmişi de göz önünde bulundurularak devletin varlığına, toplumun geleneklerine, adli esaslarına karşı gelişen hareketleri hemen söndürmek için bu kanuna gerek duyulduğu belirtilerek bu davaların geniş yetkili mahkemelerce muhakeme edileceği bildirilmiştir.⁷⁸²

⁷⁷⁹Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler: Türk Milletinin El Kitabı*, 2. Baskı, Günümüz Türkçesi: Neriman Aydın, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Baskı: Arı Matbaası, İstanbul, 2010, s. 335.

⁷⁸⁰ M. K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 336.

⁷⁸¹ BCA, 30-10-0-0/ 27-156-3, Dosya Ek:25, Belge Tarihi: 15 Ağustos 1933.

⁷⁸² BCA, 30-10-0-0/ 27-156-3, Dosya Ek:25, Belge Tarihi: 15 Ağustos 1933.

Dahiliye Vekilli Şükrü Kaya imzasını taşıyan ve Başvekaletle 21 Nisan 1935 tarihinde gönderilen bir yazıda dikkat çeken ifadeler yer almaktadır. “Muhilli-i Asayiş” (Asayiş Bozan) adı verilen kamu güvenliğini tehdit eden suçlar arasında olan Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 12. Maddesindeki sirket, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal ve hileli iflas suçları gösterilmiştir. Ancak bunlardan başka hangi suçların şeref ve haysiyeti ihlal ettiğine dair sarahat bulunmamaktadır. Buna karşılık Adliye Vekaleti, ihtilas (aşırma, çalma), irtikab (kötü iş yapmak, rüşvet almak), yalan şahitlik, yalan yere yemin, iftira, kalpazanlık, evrak-ı nakdiye sahtekarlığı, zorla ırza geçmek, küçükleri baştan çıkarmak, kadın ve erkek kaçırmak, fuşşiyata tahrik ve- Devlet Şurasının içtihadına muhalif olarak- zimmete para geçirmek suçlarının da şeref ve haysiyeti ilhak eden suçlardan olduğu mütalaasında bulunmuştur.”⁷⁸³

Polis Mecmuası Temmuz 1931 tarihinde yayınlanan 259.sayısından itibaren Clark Üniversitesi Psikoloji bölümünde görevli psikolog Carl Murchison’un ait Criminal Intelligence isimli eserinin çevirisi Malumatı Cinaiye ismiyle tercime edilerek yayınlanmıştır. Carl Murchison bu eserde, mevsimlerine göre işlenen suç oranlarını ilişkilendirmeye çalışmıştır. Belirli bir yıl belirtmeksizin; Şubat, Temmuz, Ağustos ve Ekim aylarında suç oranının azaldığını, Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında geldiğinde ise en yüksek seviyelere tırmandığını, bu ayların mevsim başlangıcı olduğunu, her ne kadar mevsimlerin suçlara tesiri arasında bir bağ kurulamamış olsa da bazı suçların bazı mevsimlerde ön plana çıktığının gözlemlendiği örneklemiştir.⁷⁸⁴

Dr. İzzettin Şadan, Polis Dergisi’nde yayınlanan suç ve cinayet konusunu incelemiş olduğu makalesinde suç ve cinayet kavramlarının; ne dindarların belirttiği üzere şeytani bir aldanış, ne de sosyologların açıkladığı üzere; toplumun sapıtması olarak tanımlanamayacağı görüşünü paylaşmıştır.⁷⁸⁵ İzzettin Şadan makalesinde Cesare Lombroso, Enrico Ferri, Baron Rafaele Garofalo, Jose İngenieros, Michel Angelo Vaccaro ve Montesquieu gibi pek çok psikolog, sosyolog ve düşünürün suçlu tipleri, suç işlenen coğrafi bölgeler konularındaki görüşlerine yer vermiştir. Makalede, Baron Rafaele Garofalo’nun suçlu tiplerini düşman olarak tanımladığı görülmüştür. Bu tanıma göre; caniler toplum düşmanları, hırsızlar mal düşmanları olarak tanımlarken, Jose İngenieros zekanın suç kavramında vurgu yapmıştır. İtalyan sosyolog Michel Angelo

⁷⁸³ BCA., 30-10-0-0/ 20-120-11 Dosya Ek:19, Belge Tarihi: 28 Nisan 1935.

⁷⁸⁴ “Malumatı Cinaiye: Mevsim İtibarıyla Suç Taksimatı”, *Polis Mecmuası*, Sene: 18, Sayı: 270, Ankara Yeni Gün Matbaası, Haziran, 1932, s.1096- 1097.

⁷⁸⁵ Dr. İzzettin Şadan, “Kriminoloji”, *Polis Dergisi*, Sene: 25, Yıl: 1938, Sayı 1 (312), s. 97.

Vaccaro'ya göre suçlu profiline sahip kişiler hayat kavgasında geri kalmış mağlup ve yorgun kişilerden oluşuyor ve bu kişiler bu yarışta kendisini geçenlere karşı isyan ediyorlardı. Makalede, Montesquieu ise ekvatora gidildikçe suç oranının arttığı, Enrico Ferri, Moyo Smitt gibi uzmanların suçun işlendiği mevsimin sıcaklık, soğuk, basınç farklarına değişiklik gösterdiğine; kışın mala karşı yazın cana karşı suçların daha fazla işlendiğine dair görüşlere yer verilmiştir.⁷⁸⁶

Polis Enstitüsü Adli Tıp uzmanı Dr. Fahri Ecevid yirmi sene boyunca yapmış olduğu izlenimleri Polis Dergisi için yazmış olduğu makalede aktarıştır. Ecevid, suçun oluşmasında iklim, mevsim, iktisadi sebepler, gelenek ve görenekler aile, tahsil ve terbiyenin önem taşıdığına işaret etmiştir. Suçluları köy ve şehir suçlusu olarak kategorize etmiş, şehirlerdeki suçluların zimmete para, geçirmek, dolandırıcılık gibi suçları işlediğini ve genellikle bodrum katlarda ikamet ettiğini belirtmiştir. İspirtolu içkiler içen kent suçlularının kavga, yaralama, cinayet gibi seri cürümler işlemeye meyilli olduklarını ifade eden Ecevid, kumar ve kadın nedenlerinin de bu suçların tetikleyicisi olduğunu ifade etmiştir. Kentlerde köyle göre daha fazla suçun olmasını uyuşturucu ve içki kullanımının daha fazla olmasına bağlamıştır. Köylerde düğünlerde, kasabalarda düzenlenen perde ve oturak alemlerinde içki içildiğini köylünün genelde düzenli bir toprak insanı olduğunu gece erken yatıp sabah erken kalktığını kazara işlenen bir suçtan hapis yatanın ise çıktıktan sonra iyi bir baba, koca ve vatandaş olarak hayatını idame ettirdiği tespitinde bulunmuştur.⁷⁸⁷

4.1.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında Asayiş Bozan Başlıca Nedenler

4.1.1.1. İşsizlik

Buhran döneminin en önemli sorunu işsizlik olmuştur. İşsizliğin insan mizacı üzerinde oldukça büyük etkileri mevcuttur. İşsiz kalan birey çoğu zaman toplumdan kopmakta, toplumla bağları zayıflamaktadır. Zeynep Şentürk Dızman, işsizliğin bireylerde “*ahlaki bağların zayıflamasına ve güçlü bir işe yaramazlık hissine yol açtığını, ayrıca mali durumdaki bozulmanın evliliklerin dağılmasına ve birlikteliklerin kopmasına*”⁷⁸⁸ sebep olduğuna işaret etmektedir. Bu tip toplumsal kırılmalar ahlak sorunlarına da beraberinde getirebilmektedir.

⁷⁸⁶ Dr. İzzettin Şadan, “Kriminoloji”, *Polis Dergisi*, Sene: 25, Yıl: 1938, Sayı: 2 (313), s. 12-17.

⁷⁸⁷ Fahri Ecevid, “Suçluluk Bakımından Köylümüzün Ruhî Yapısı”, *Polis Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 3/4 (314/315), s. 43-47.

⁷⁸⁸ Zeynep Şentürk Dızman, “Analyzing Crime and Unemployment From Asociological Perspective”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 44, Yıl: 2021, s. 434.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın teşkilatları aracılığıyla ülkedeki genel durumu inceleyen müfettişlik raporlarında işsizlik konusu da incelenmiştir. Dikkat çeken husus, İstanbul milletvekillerinin, İstanbul CHP Teşkilat Heyeti'ne sundukları raporlarda ilk olarak işsizlik sorunu bildirmiş olmalarıdır. Halkın vaziyeti başlığını taşıyan bölümde İstanbul halkı; iş sahibi olarak geçinenler, işle alakadar olmayan veya iş bulamayanlar ve yeni yetişen nesil olarak üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda maaşlı ve ücretli olarak iş sahibi olan memur, işçi sınıfı ile esnaf, tüccar, serbest meslek sahipleri gösterilmiştir. Bunların arasında en rahat olanların maaşla geçinenler oldukları belirtilmiş, diğerlerinin ise buhrandan az çok etkilenmelerine rağmen iyi bir halde sayılabilecekleri ifade edilmiştir. İkinci grupta yer alanlar yirmi sene içerisindeki siyasi ve idari inkılâp hareketleri sonrasında tasfiye edilerek kadro dışında kalan eski memurlar, askerler, bu kişilerden ölenlerin dul ve yetimleri, saray mensupları, lağvedilen dini meslek mensupları olarak gösterilmiştir. İstanbul'da hatırı sayılır bir mevcudiyeti olan bu kitlenin içinde çok iyi ve namuslu insanlar olduğu da belirtilmiş, bunların asırlardır tüketici bir hayat yaşamaya alışkın oldukları için iş hayatına atılamadıkları ya da atılmadıkları, bu sebepten de maddi anlamda geçim sıkıntısı yaşayıp ızdırap çektiklerinden bahsedilmiştir. Öte yandan raporda bu kitlenin çoğunluğunun, mevkilerini kaybetmelerinden ötürü hükümetten şikayetçi, geri ve mürteci ruhlu insanlar olduklarına değinilmiştir. Raporlara göre yetim maaşları ile geçinemeyen kişiler de bu memnuniyetsiz kitleye eklenmelidir. Bu grupta sonuncu olarak işlerini Türklere devreden ekalliyetler gösterilmiştir.

Raporun tasnifi ile üçüncü grubu, tahsil çağında bulunan gençler oluşturmaktadır. Yine raporda İstanbul'un önemli bir ekonomi ve aynı zamanda irfan merkezi olduğu yazılıdır. Ancak genç öğrencilerin büyük bir bölümünün İstanbul'un vaziyetinden ve inkılaplardan memnun olmayan ailelerin evlatları olduğu, okullarda esaslı bir terbiye ve ülkü verilmediği için gençlerin aile çevrelerinden aldıkları muzır ve menfi telkinlerin ortadan kaldırılamadığından yakınılmıştır. Okullarda, gençleri tahsil sonrası iş ve üretime sevk edecek eğitim ve terbiye tarzının takip edilmemesinden dolayı, gençlerin İstanbul'un cazip sefahat ve eğlence hayatından ayrılamadıkları, yüksek tahsil görmüş olanlarının meslekleri dışında adi işlere girdikleri, orta tahsilli olanlarının işsizler halinde İstanbul sokaklarında dolaştıkları belirtilmiştir.⁷⁸⁹ Nitekim Son Posta gazetesindeki köşesinde Naki Bey gençlere verdiği öğütlerle, onların maneviyatını desteklemek ve iş hayatına katılmalarını sağlamaya çalışmıştır. Naki Bey; iktisadi buhranın gençler üzerinde sarsıcı

⁷⁸⁹ BCA., 30-10-0-0/ 79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

etkiler yaptığını, gençlerin maneviyatlarını kaybederek umutsuzluğa, bezginliğe kapıldıklarını bu nedenle de çalışmak istemediklerine dikkat çekerek, buhranın inkâr edilemeyeceğini ancak, gençlerin iradelerinin de sağlam olması gerektiğini yazmıştır.⁷⁹⁰

İşsiz kalan insanların yaşadıkları travma ile birlikte kendilerini içkiye vermeleri, içinde buldukları durumu unutmaya veya kendilerini avutmaya çalışmaları sık karşılaşılan bir davranış olmuştur. Gerçekten de Behzat Üstiken'in Toplumsal Tarih Dergisi'nde yayınlanan yazı dizisinde, Beyoğlu, Galatasaray, Tünel ve Tepebaşı civarındaki meyhane ve içkili lokanta ile gazinoların sayısı dikkat çekmektedir.⁷⁹¹

Bu noktada Akbaba dergisinin ilginç bir tespiti bulunmaktadır. “*Meyhane Bolluğu*” başlığını taşıyan yazıda Yusuf Ziya, Müskirat İnhisarı'nın yapmış olduğu istatistikleri değerlendirmiş, İstanbul'da meyhanelerin arttığını belirterek her kapanan ticarethane yerine bir meyhane açılması tabiidir ifadelerine yer vermiştir.⁷⁹²

Ahmet Hamdi Başar, devletten aldığı görevle şehirde yapmış olduğu incelemeler sonrası hazırlamış olduğu raporunda “*İstanbul'da gözüme çarpan birinci mesele devletin ve halkın bu şehre karşı olan kayıtsızlığı, ikinci mesele işsizliktir. Her tarafta işsiz insana rastlanıyor. Hele buğday ve mahsul fiyatlarının çok düşük olması köylüyü iş ve para bulmak üzere İstanbul'a dökmüş, bir yerde en ufak ve basit bir iş için binlerce talip çıkıyor; her tarafa en kuvvetli iltimaslılar yerleştirilebiliyor*”⁷⁹³ cümleleriyle işsizliğin boyutlarını ve iş bulmanın güçlüklerini ifade etmiştir. Ürünleri para etmeyen köylüler yorganlarını sırtlarına alarak köylerini, topraklarını terk etmişler iş bulabilmek için şehir yollarına düşmüşlerdir. Ancak ziraat haricinde iş kolları dar olan memlekette bulabildikleri yegâne şey kara sefalet olmuştur.⁷⁹⁴

İstanbul CHP Teşkilatına sunulan raporda da İstanbul'da her çeşit iktisadi mesainin ilerlediği, resmi ve özel ticarethane ve müessesede binlerce adam çalıştığı buna rağmen, her sınıftan daha on binlerce insanın iş bulabilmek konusunda müşkülât ve imkansızlıklarla karşılaştığı ifade edilmektedir. Parti teşkilatlarının bu kişiler ile ilgilenerek durumlarına göre memleketin uygun bölgelerinde iş bulabilmek adına bürolar kurulması bu suretle hızlı raflarına çare bulunması önerisi yapılmıştır.⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ “Gençler İçin: Bedbin ve Bezgin Ruhlar”, *Son Posta*, 18 Haziran 1932, s. 4.

⁷⁹¹ Behzat Üstiken, “Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler I”, *Toplumsal Tarih*, Ocak, 1994, s. 20- 23.

⁷⁹² “Meyhane Bolluğu”, *Akbaba*, 3 Ekim 1929, s. 1.

⁷⁹³ A. H. Başar, *Atatürk'le Üç Ay*, s. 99.

⁷⁹⁴ İ. H. Tökin, *a.g.e.*, s. 144.

⁷⁹⁵ *BCA.*, 30-10-0-0/ 79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

Her dönemde iş bulmak için köylerden büyük şehirlere, hatta farklı ülkelere göçer olmuştur. İş bulma umudu çoğu zaman hüsrarla sonuçlansa da insanlar *taşı toprağı altın* olarak görülen İstanbul'dan hiç vazgeçmemişlerdir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in anıları incelendiğinde; İstanbul'un imparatorluk döneminde işsiz güçsüz, kopuk, kırık isimleriyle bilinen her mezhepten ve milletten kişilerden oluşan bir serseri nüfusunu barındırdığı anlaşılmaktadır. Ali Rıza Bey bu insanların hikayelerine yönelik profilleri çıkartmıştır. Okuldan atılan öğrenciler, çalıştığı evin eşyasını çaldığı için evden atılanlar, en nihayetinde mirasyedi bir zenginken sefahat neticesi tüm servetini kaybedenler serseri gurubu içerisinde yer almışlardır.⁷⁹⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında da taşradan gelen ya da İstanbul'da yaşayan her üç profildeki insanın, değişen hayat koşullarını müteakip, bu serseri aleme dahil olduğu gözlemlenmektedir. Gazete haberine göre yangın yerlerinde, köprü atlarında yatan ve serseri olarak görülen bu insanları, zabıta şehrin asayişi ve inzibatı gerekçesiyle başıboş bırakmamış, Türkiye'yi mesken tutan yabancı serseri ve işsizler de memleketlerine iade edilmiştir.⁷⁹⁷ Bazen de iş bulmayanlar memleketlerine geri dönebilmek için İstanbul valiliğinden yardım istemişlerdir. Ne var ki gerekli bütçeye sahip olmayan vilayet çareyi Dahiliye Vekâleti'ne tedbir alınması yönünde başvuru yapmakta bulmuştur.⁷⁹⁸

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın toplumun geniş kesimlerinde açmış olduğu en büyük yara olan işsizlik ve buna bağlı geçim sıkıntısı, yalnızca alt ve orta sınıfa darbe vurmamakla kalmamış görece üst katmanında yer olanları da etkilemiştir. Gerekli tedbirler alınmadığı için piyasada yaşanan nakit darlığı zaten sıkıntıda olan ticareti daha da zorlaştırmıştır. Ürünü istediği fiyattan satamayan çiftçi ihtiyaçlarını rahatlıkla alamamış, yine işçi ve memur sınıfı işinin güvenliğinden emin olamadığı için istediği harcamayı yapamamış, tasarruf yoluna gitmiştir. Bu durumda da müşteri kaybına uğrayan ticaret erbabı para kazanamamıştır. Kredi ile mal temini yapan tüccar ise iflas etmiştir. 1931 yılı bütçe görüşmelerinde, İzmir Milletvekili Halil Bey, İstanbul Ticaret Odası kayıtlarına göre İstanbul'da 1929'da 52 iflâs, 789 tasfiye ve sair suretlerle ticaretten çekilme, 1930'da 49 iflâs, 523 ticaretten el çekme bulunduğunu, krizin şiddetine, bu kadar iflâs ve ticaretten vazgeçmelere rağmen; milletin cesaretini kaybetmediğini ve çabalarına

⁷⁹⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza, *Bir Zamanlar İstanbul*, (yay. haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman Gazetesi 1001 Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1978, s. 91- 92.

⁷⁹⁷ “Zabıta İşsizleri Topluyor”, *Akşam*, 26 Ocak 1930, s. 4.

⁷⁹⁸ “İş Bulmak İçin İstanbul'a Gelen Taşralılar”, *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1930, s. 2.

devam ettiğini belirtmiştir. Halil Bey'in vermiş olduğu rakamlara göre; İstanbul'da 1929'da 620, 1930'da ise 695 kişinin yeniden ticaret hayatına atılmıştır.⁷⁹⁹

Son Posta gazetesi 1931 yılı içerisinde 35 firmanın, İstanbul İcra Müdürlüğü'ne alacakları ile konkordato imzalamak üzere müracaat ettiği haberini okuyucularıyla paylaşmıştır.⁸⁰⁰ 1931 yılının son üç ayından başlamak üzere 1933 yılına kadar geçen süre içerisinde iflas ve konkordato hareketlerindeki değişim devlet tarafından takip edilmiş, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Merkez Bankası verilerine dayanarak, bunları üçer aylık aralıklarla raporlanmıştır. Tablo 22'de verileri bulunan rapora göre, 1932 senesinin ortasından itibaren konkordatoların azalmaya başladığı belirtilmiştir.⁸⁰¹ Ticaret hayatındaki daralmalar, işsiz sayılarını doğal olarak etkilemiştir.

Tablo 22: 1931 Yılıın Son Üç Ayı ile 1932 Yılında İflas Sayısı ve Borç Miktarı

	1931 Ekim Kasım Aralık	1932 Ocak Şubat Mart	1932 Nisan Mayıs Haziran	1932 Temmuz Ağustos Eylül	1932 Ekim Kasım Aralık	Toplam
İflas Sayısı	16	21	14	14	13	62
Borç Toplamı	700 Bin lira	402 Bin lira	423 Bin lira	324 Bin lira	301 Bin lira	1451 Bin lira

(Kaynak. BCA., 30-10-0-0/ 24-136-6, Dosya Ek: 20, Tarih: 13 Haziran 1933.)

4.1.1.2. Suçluların Affı

Orhan Pamuk, hapisanelerin genel durumuna değindiği *Veba Geceleri* isimli romanında, kader mahkumlarının, işledikleri suçlarda ustalaşma hikayelerini, “*hapishaneler sıradan küçük bir hırsızla gözü dönmüş katilin, iftiraya uğramış bahtsızla, en pervasız dolandırıcının birlikte kaldığı koğuşlar, en saf mahkûmun bile kısa sürede her türlü suçu öğrenip hevesle uygulamaya geçmek istediği bir suç mektebi olmuştur*”⁸⁰² ifadeleriyle anlatmıştır. Kimi mahkumlar, suçlarını çektikten sonra nedamet göstermiş olmalarına karşılık damgalanmış olmanın verdiği cesaret ile içeride öğrendikleri yeni yöntem ve teknikleri adeta suç makinelerine dönüşmüşlerdir. Sabıka sicilini rütbe ve şan göstergesi saymışlardır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey de “*Bir Zamanlar İstanbul*” isimli eserinde; hapisanelere birden fazla giren çıkan insanların, yer altı aleminde seçkin bir mevki kazandıklarını belirterek, bu azılı suçluların yeni giren genç mahkumlara etkilerini

⁷⁹⁹TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Tarih: 16 Temmuz 1931, s. 159.

⁸⁰⁰ “Şayan-ı Dikkat Bir Rakam”, *Son Posta*, 8 Ocak 1932, s. 2.

⁸⁰¹BCA, 30-10-0-0/ 24-136-6, Dosya Ek: 20, Belge Tarihi: 13 Haziran 1933.

⁸⁰² Orhan Pamuk, *Veba Geceleri*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 189- 190.

“tarih dersi veren öğretmenler gibi geçmişlerine ait vakaları anlatırlar. Genç kafalarda bu dersler sonuna kadar yer eder ve bu yardakçılar öğretmenlerinin her keyfine ve emrine uymaya kendilerini mecbur sayarlar”⁸⁰³ şeklinde anlatmıştır. Suçluların hapishanelerde de boş durmadıkları ve ceza işlemeye devam ettikleri Son Posta gazetesinde bir karikatürle hicvedilmiştir.⁸⁰⁴

Görsel 33: Hırsız Hapishanede de Hırsızdır

(Kaynak: *Son Posta*, 9 Ağustos 1932, s. 1.)

Cumhuriyet gazetesinde hapishanede çökertilen bir kalpazanlık şebekesinin haberi verilmiştir. Habere göre Sinop'tan, İstanbul'a nakledilen Laz İlyas isiminde bir mahkûm iki arkadaşı ile birlikte hapishanede tertibat kurarak sahte 10, 50 ve 100 lira basarak, ziyaretçileri vasıtasıyla bu paraları piyasaya sürmüşlerdir. Haberde ayrıca sahte paralardan 9.000 liralık bir tutarın da yurtdışına gönderildiği söylentisinin olduğu belirtilmiştir.⁸⁰⁵

Cezasını çekmiş olmasına karşılık kanun ve toplum hafızasına suçlu olarak kazınan kişi, sonraki hayatında seçebileceği iki yolu kalmıştır. Bu kişi ya toplum gözünde aklanıncaya kadar çabalayacak ya da suç arenasına geri dönerek kaldığı yerden yoluna devam edecektir. Hapishaneden çıkan suçlular günlük sıradan ilişkiler kurmakta zorlandıkları için kendileri gibi eski suçluların bulunduğu ortamlarda vakit geçirirler. Kimi zaman suçun kaderi peşlerini cezalarını çektikten sonra da bırakmamaktadır. Örneğin hırsızlık suçundan hapishanede bulunan ve hastalığı nedeniyle salıverilen Gerzeli Tevfik, salıverildikten on gün sonra Galata yolcu salonunda kaldırımında ölü olarak bulunmuştur. Savcılık olayı şüpheli görmüş ve cesedi morga kaldırmıştır.⁸⁰⁶

⁸⁰³ B. N. Ali Bey, *a.g.e.*, s. 94.

⁸⁰⁴ “Hangisi Kârlı?”, *Son Posta*, 9 Ağustos 1932, s. 1.

⁸⁰⁵ “Kalpazanlık Hapishanede Para Yapanlar Yakalandı”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1931, s. 2.

⁸⁰⁶ “Kaldırım Üstünde Bir Ölü”, *Son Posta*, 2 Şubat 1931, s. 2.

Öte yandan, suçluya gereken cezaların verilememesi mağdurların hukuka ve devletin temsilcilerine olan güvenlerini zedelemiştir. İki yerinden bıçaklanarak karakolda şikayetçi olan bir yaralı: “*evvelce bir defa vurulmuştum. Beni vuran kurtuldu. Bu sefer beni vuranları söylemeyeceğim*”⁸⁰⁷ ifadelerini kullanmıştır. Cezaların uygulanışı, yaptırımı ve suçu önleyiciliği toplumsal vicdanda rahatlamayı getirmese güven zedelenmesine yol açabilmektedir.

Aflardan da faydalanarak tekrar toplum içine karışan suçluların önemli bir kısmının hareketlerini yenilediği anlaşılmaktadır. Cezaevinde kalmaları onlara yeni bir şeyler öğretmemiş, toplumda sorumlu bir rol oynamalarına yardım etmemiştir.⁸⁰⁸ Bu konunun belki de en önemli ispatı cumhuriyet döneminde yapılan aflar sonrasında serbest kalan suçluların yine aynı suçları işlemeye devam etmiş olmasıdır. Cumhuriyet döneminde 1923, 1924 ve konumuzla ilgili olarak “*Kabahatlerin Affı ve Bazı Cürümlerin Takibat ve Cezalarının Tecili Hakkında Kanun*” adını taşıyan ve on maddeden oluşan af kanunu da TBMM’nin 13 Mayıs 1929 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunun dördüncü maddesi ırza, mala ve cana karşı gerçekleştirilen tasarlama ve taarruz, adam öldürme ırza, mala ve cana karşı işlenen cürümlerde eski ceza kanununa göre suçun işlenmesini kolaylaştıran ve Türk Ceza Kanunu’na göre suç ortaklığı sayılarak asıl faillerden daha hafif bir ceza ile mahkûm olmuş veya aynı sebep ve suretlerle mahkûm olacaklardan cezalarının özellikle üçte birini bitirenlerin, geri kalan cezaları tecil olunur hükümleriyle ceza indirimine gidilmiştir.⁸⁰⁹

Özellikle yabancı basında çıkarılan af yasaları eleştiri konusu yapılmıştır. Örneğin The New York Times gazetesinde konu ile ilgili haberinde “*Türkiye Cumhuriyeti’nin beşinci yaş günü şerefine ilan ettiği genel af, acımasız bir şakaya dönüştü. Serbest bırakılan mahkumların yüzde 95’i, yeni hırsızlıklar, cinayetler ve eşkıyalıklarla suçlanarak dört ay önce çıktıkları hapisanelere geri döndü*”⁸¹⁰ satırlarına yer vermiştir.

Nitekim Türk basınında da buna dair pek çok örneğe rastlanmaktadır. Mahkemede beraat eden Ligor, Adliye’nin Emanet Dairesi’nde soğukkanlı bir şekilde hırsızlık yaparak bekçiye ait 150 lirayı almıştır. Yakalandığında ise pişkinlikle ihtiyaç duyduğu

⁸⁰⁷ “Vuranı Söylemiyor”, *Milliyet*, 5 Mayıs 1930, s. 3.

⁸⁰⁸ Belkıs Halim Vassaf, “Suç ve Suçlu”, *Bariş Dünyası*, Türkiye Yayınevi, C. 6, Sayı: 59, Nisan, 1967, s. 238-239.

⁸⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 64, C. 11, Tarih: 13 Mayıs 1929, s. 48- 49.

⁸¹⁰ “Fred In Amnesty, Jailed Again”, *The New York Times*, 24 November 1929, Page: 8.

için yalnızca 80 lira aldığını belirtmiştir.⁸¹¹ Ligor bir yıl sonra da Beyoğlu Aynalı Çarşı'da Avram Efendi'nin dükkânından sekiz çift çorap çalmış ve dükkân sahibi tarafından tutularak polise teslim edilmiştir.⁸¹² Ligor'un sürekli mahkûmiyet alması ve sonrasında salıverilmesinin altında yatan başka sebebin olduğu anlaşılmıştır. Yakalandıktan sonra Sultanahmet Sulh Hâkimi Sait Bey'e de hakaret eden zanlının hareketleri şüphe uyandırmış, akli melekesinin yerinde olup olmadığına dair adli tıbbı gönderilmiştir. Adli tıbbın raporu üzerine, Ligor'un hapisane yerine Emraz-ı Akliye Hastanesi'nde kalmasına karar verilmiştir.⁸¹³

Kimi zaman suç alışkanlık haline getirenler için ilan edilen aflar ödül haline gelmiştir. Suç dosyası kabarık Rüstem isimli mahkûmun durumu örnek teşkil etmektedir. Üsküdar kazasına tabii Dudullu Kısıklı yolunda yol kesmek suretiyle eşkıyalık yapan devriye gezen jandarma Mustafa'yı öldüren ve İsmail'i yaralayan Rüstem müebbet küreğe mahkûm edilmiştir. Bu ceza Cumhuriyet'in ilanı üzerine 10 sene ağır hapse indirilmiş, ceza müddetinin yarısını çektikten sonra son af kanunundan istifade ederek tahliye edilmiştir. Ancak Rüstem suç işlemeye devam etmiş ve adı hırsızlık vakasına karışarak yeniden hapse gönderilmiştir.⁸¹⁴

14 Haziran 1930 tarihinde yürürlüğe giren hapisanelerin ve tevkifhanelerin idaresi hakkındaki kanunun 8. Maddesi, Türk Ceza Kanunu'nun 49. maddesinde yer alan sebepler ortaya çıkarsa; örneğin mahkûmların hücumda bulanarak mukavemette bulunması ve memurları alıkoyması, firar teşebbüsünde bulunan bir mahpusun yakalanırken silahla mukavemet etmeye çalışması durumlarında hapisane müdürü, memuru, müstahdemlerine silah kullanma yetkisi vermiştir.⁸¹⁵ Mahkûmlar arasında zaman zaman silahlı kavgalar da yaşanmıştır. Son Posta gazetesinin 1932 tarihli bir nüshasında hasım olan ağır ceza mahkûmlarının birbirleri ile kavga ettikleri ve ağır yaralı olanların bulunduğu haberi okuyucular ile paylaşılmıştır. İstanbul Umumi Hapishanesi'nde 93 katilin bulunduğu dördüncü koğuşta gece yarısından sonra Arnavut Sabri'nin düzenlediği çay partisinde, gürültü yapıldığı gerekçesiyle semaverin devrilmesiyle başlayan kavgada altı mahkûm ve bir gardiyan yaralanmıştır. Kavga sonrası yapılan aramalarda daha önceden hazırlanmış teneke ve maşadan sivriltilerek

⁸¹¹ "Adliye Emaneti Dairesi Nasıl Soyuldu? Bu İş Yapan Ligor Beraat Kazanmıştı", *Son Posta*, 29 Ocak 1931, s. 2.

⁸¹² "Alışveriş Böyle Olur", *Son Posta*, 21 Ekim 1932, s. 2.

⁸¹³ "Erken Bunama Meselesi", *Son Posta*, 25 Şubat 1931, s. 2.

⁸¹⁴ "Bir Sabıkalının Muhakemesi", *Milliyet*, 26 Ocak 1930, s. 4.

⁸¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 3, C. 20, Tarih: 14 Haziran 1930, s. 240- 241.

uçlarına bez ve ağaçtan sap takılmış bıçaklar, bir sustalı çakı ve toprağa gömülmüş bir saldırma ele geçirilmiştir. Olayın 253 mahkûmun bulunduğu beşinci koğuşa sıçramaması için yoğun güvenlik önlemleri alınmıştır.⁸¹⁶ Olaydan bir müddet sonra da güvenlik gerekçesiyle Arnavut mahkûmlar önce Üsküdar Hapishanesine gönderilmiş daha sonra ise Bursa'ya nakledilmelerine karar verilmiştir. Olaya karışan diğer mahkûmların ise Sinop'a nakledilmesi kararlaştırılmıştır.⁸¹⁷

Hapishanede idam kararlarını öğrenen Hamdi ve Niyazi isimindeki iki mahkûm ise tecrit edildikleri odada, açlık grevine başlamışlardır. Mahkûmlar, adliye doktoru Hikmet Bey ve hapishane doktoru Fuat Bey'in nasihatlerini dinlememişler. Bu durum üzerine mahkûmlar, burunlarından ve ağızlarından tüp takılarak zorla beslenmişlerdir.⁸¹⁸ Hamdi askeri mahkûmdur. Yavuz Gemisi mürettebatından Onbaşı Suphi Rıza'yı sustalı çakı ile öldüren Ali Rıza'ya yardım suçundan idam cezasına çarptırılmıştır. TBMM, Hamdi'nin cezasını on beş sene ağır hapse çevirmiştir.⁸¹⁹

Hapishanede açlık grevi yapan ikinci grup ise İstanbul Umumi Hapishanesi'nde cezalarını çekmekte olan on beş komünist mahkûmdur. Grevlerine sebep olan hadise, mahkeme sonrası yapmış oldukları gösteriye, polisin müdahalesi sonrası mahkûmlardan bazılarının yaralanmasıdır. Greve son vermek için mahkemenin beraat kararı vermesine rağmen yeniden tevkif edilenlerin serbest bırakılması, polislerin cezalandırılmasını istemişlerdir. Mahkûmların beşine burunlarından gıda takviyesi yapılmıştır.⁸²⁰

Suçluyu, suça sürükleyen sebeplerin neler olduğunun anlaşılıp bunları ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı ve suçlunun elinden tutan, ona yol gösteren kimse bulunmadığı takdirde suçlu kanunlara karşı gelmeye ve suç işlenmeye devam etmiştir. İktisadi krizlerin cürüm ve mücrimleri arttırdığı Amerika'da her on beş saniye içerisinde bir suçun işlendiği belirtilirken, yokluk ve yoksulluğun da çeşitli kanun dışı hareketlere neden olduğuna dikkat çekilmiştir. Tatmin edilmemiş ihtiraslar, açlık ve sefalet, işsizlik ve fakirlik, cinsi sebepler, iş şartları, fazla çalışma veya tembellik, mesleki terbiyeler, aile terbiyesi, ahlaksız ve sert ana babaların tesiri, gazete, sinema ve edebiyatın tesiri, lüks

⁸¹⁶ "Hapishanede bir Hadise", *Son Posta*, 12 Şubat 1932, s. 1, 8.

⁸¹⁷ "Kavgadan Sonra Mahkûmların Bir Kısmı Bursa ve Sinop'a Gönderiliyor", *Akşam*, 26 Şubat 1932, s. 3.

⁸¹⁸ "Açlık Grevcilerine Gıda Verilmeye Başlandı", *Son Posta*, 8 Haziran 1931, s. 2.

⁸¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, Toplantı 16, C. 2, Tarih: 22 Haziran 1931. s. 109-110.

⁸²⁰ "Komünistlik Mahkûmları Açlık Grevine Başladılar", *Son Posta*, 26 Aralık 1932, s. 1.

hayat şartlarının cazibesine kapılma, batı adet ve fikirlerinin tesirlerinin cürümlerin artmasında etkili olduğu ifade edilmiştir.⁸²¹

Vakit gazetesindeki köşesinde Mehmet Asım genel refah seviyesinin yüksek olduğu memleketlerde yaşayan fertlerin arasında faziletin ve dayanışma hislerinin yoğun olacağını belirttiği yazısında, buhran ile birlikte ülkemizde ahlak ve faziletin çöktüğüne işaret etmiştir. Memleketin iktisadi dengesindeki bozukluk arttığı ölçüde fertler arasındaki ahlak buhranının da arttığı tespitinde bulunmuştur. Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen af kanunu ile tahliye olanlar arasında fırından güpe gündüz herkesin gözü önünde ekmek çalan bir hırsızın yakalandığında ne yapayım geçinemiyorum hiç olmazsa hapisanede bir yatacak yer ve bir parça ekmek bulurum şeklinde cevap verenler olduğuna işaret etmiştir. Eğer çevreye dikkatle bakılırsa ilk göze çarpanın ahlak noksanlığının hepsi değilse bile % 80 belki de % 90'ını iktisadi ihtiyaç ve zarurete dayanan sebeplerden oluştuğunu, eğer memlekette bir ahlak mücadelesi gerekiyorsa mücadeleye sebepleri gidererek başlanacağını belirtmiştir.⁸²²

Mehmet Asım'ın ifade ettiği gibi, cezaların, suçu önleyemediği ve caydırıcı olma özelliklerini kaybetmiş oldukları bir ortamda devletin çıkarmış olduğu af kanunu halkın devlete olan güvenini zedelemiş, diğer taraftan da suçluları teşvik edici bir mahiyet kazanmıştır. TBMM Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümüne yetişecek bir af kanunu gündeme gelir gelmez olumsuz olaylar yaşanmış ve İç İşleri Bakanlığı bir tebliğ yayınlamak zorunda kalmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan tebliğde "*Cumhuriyetin 10. Yıldönümü münasebetiyle umumi af ilan edileceğinin gazetelerde görülmesi üzerine, bazı kötü düşünceli şahısların hasımlarından öç almaya ötekini, berikini tahrik ettikleri işitilmektedir. Af için hükümet meclise bir teklifte bulunmamıştır. TBM Meclisi'nin bu hususta nasıl bir karar vereceğini tahmin etmek mümkün değildir. Fakat umumi af dahi olsa şirretlerin af kanununu kötü maksatlarına alet yapmamaları için kayıtlar konacağı ve herhalde affın 1933 yılbaşından beri yapılan cürümlere şamil olmayacağı muhakkaktır*"⁸²³ ifadeleri yer almıştır. Nitekim 26 Ekim 1933 tarihinde çıkan af kanununda da hırsızlık suçundan ikiden fazla mahkûm olanların af kanunundan faydalanamayacakları belirtilmiştir.⁸²⁴

⁸²¹ Samet Ağaoğlu, "Cürüm ve Mücrim", *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 9 (320), s. 43.

⁸²² Mehmet Asım, "İktisat ve Ahlâk", *Vakit*, 24 Ocak 1930, s. 4.

⁸²³ "Af Kanunu Fikri Etrafında Resmi Tebliğ", *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Temmuz 1933, s. 1.

⁸²⁴ *TBMM Zabıt Tutanakları*, , Dönem 4, Toplantı 76, C. 17, Tarih: 26 Ekim 1933, s. 54.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı yıllarında emniyet kuvvetlerinin ve mahkemelerin iş yüklerinin arttığı anlaşılmaktadır. Küçük bir tahlil yapabilmek adına 1930 yılının Aralık ayında İstanbul ceza mahkemelerinde görülen davalara bakmak yeterli olacaktır. Mahkemelerde 451 davanın görüldüğü belirtilen Son Posta gazetesi haberinde bu davaların hırsızlık, cerh ve kaçakçılık suçları kapsamında olduğu belirtilmiş ve bir önceki yıla göre bu tür suçların sayılarında artış olduğu belirtilmiştir.⁸²⁵

Polis Dergisi'nde Adliye İstatistikleri esas alınarak, ülke içerisindeki suç ve suçluları detaylı tasnifini veren bir inceleme yayınlanmıştır. Bu incelemeye göre ülke genelinde 1926-1938 yılları arasında işlenen suçlar Tablo 23'te gösterilmiştir. Tabloda dikkat çeken en önemli noktalar, buhran döneminin etkilerinin görülmeye başlandığı 1931'de suç oranlarındaki ani artış ve 1932 yılında suç oranlarının zirve yaparak genel nüfusa oranının binde 4.6 olmasıdır.⁸²⁶

Tablo 23: Adliye İstatistiklerine Göre Türkiye Geneli Suç Miktarı

Sene	Cürüm Adedi
1926	57.000
1927	57.000
1928	63.000
1929	54.000
1930	50.000
1931	73.000
1932	83.000
1933	81.000
1934	82.000
1935	80.000
1936	78.000
1937	79.000
1938	72.000

(Kaynak: Samet Ağaoglu, "Cürümler ve Mücrimler", *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 10- 321, 1 Mayıs 1940, s. 31)

1927 senesi içerisinde İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde 109.444 dava görülmüştür. Bu davalardan 21,482'si ceza, 87.962'si hukuk davası olarak kaydedilmiştir. 1928 yılına gelindiğinde 40.715 ceza davasına karşılık 105.961 hukuk davasının işleminin yapıldığı görülmüştür. Görüldüğü üzere şehirdeki nüfus sirkülasyonuna karşılık ceza davalarının sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. İstanbul'da 1926, 1927 ve 1928 yılları içerisinde toplam 17.118 suç işlenmiştir. Üç yıl içerisinde en fazla 7655 suç 1926 yılında işlenmiştir. Üç yıl içerisinde 16.233 kişi tutuklanmış, 5297 kişi firari olmuştur. Suçları mahkemelerdeki yargılamaları sonrası sabit görülen

⁸²⁵ "Bir Ay İçinde", *Son Posta*, 29 Aralık 1930, s. 3.

⁸²⁶ Samet Ağaoglu, "Cürümler ve Mücrimler", *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 10- 321, 1 Mayıs 1940, s. 31.

hapishanelerdeki tutukluların sayısı ise 21.530 olmuştur. 1926 yılında İstanbul hapishanelerinde bulunan toplam 5503 kişiden 962 erkek ve 39 kadın yalnızca tutuklu olarak, 3786 erkek ve 716 kadın ise mahkûm olarak bulunmuşlardır.⁸²⁷ İstanbul hapishanelerine 1927 yılında 4915 kişi girmiş, 4825 kişi çıkmıştır. Bu rakam 90 kişinin ağır cezadan hükümlü sanıklar olduğunu göstermektedir. Hapisteki hüküm giymiş erkek mahkumların sayısında 2749 kişi ile azalma görülürken, hüküm giymiş mahkûm kadın sayısındaki artış dikkat çekicidir. 884 kadın farklı suçlarla hapse mahkûm olmuştur. 1928 yılında hüküm giyen erkelerin sayısı 2988'e çıkarken kadınlarınki 7952 gerilemiştir. 1929 yılına gelindiğinde suçlu sayısında belirgin bir azalma söz konusu olmuştur. 2121 erkek hükümlüye karşılık, 383 kadın hükümlü hapishanelerde ıslah edilmeye çalışılmıştır.⁸²⁸

Polis Dergisi'nde yayınlanan incelemenin sonuç kısmında 12- 15 yaş aralığındaki çocuk ve kırk yaşından yukarıdaki ihtiyar suçlu oranlarındaki artışa dikkat çekilirken, evliler arasındaki zina suçunun artmasının nedeni olarak ekonomik sorunlar sebep gösterilmiştir. İncelemede oranları artan suçlar ise; cinayet, memura hakaret, emirlere itaatsizlik ve zina gösterilmiştir.⁸²⁹

İncelenen dönemde İstanbul'da suçluların tutulduğu başlıca cezaevleri: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde inşa edilen (1916) ve Umumi Hapishane olarak adlandırılan Sultanahmet Cezaevi, yine aynı yıl Üsküdar'da inşa edilen Paşa Kapısı Hapishanesi ve Üsküdar'da 16. Yüzyılda inşa edilen binanın kullanıldığı Toptaşı Cezaevi bulunmaktaydı. Sultanahmet Cezaevi kapatılmıştır. 1982 yılında çıkan yangın sonrası Toptaşı Cezaevi boşaltılmıştır. Paşa Kapısı Cezaevi ise varlığını devam ettirmiştir.⁸³⁰ Bu cezaevlerinde 1929 yılı içerisinde mahkumiyeti kesinleşen ve tutuklu olarak bulunan erkek, kadın mahkûm sayıları aşağıdaki mahkûm hareketliliği Tablo 24 incelendiğinde görülmektedir.⁸³¹

⁸²⁷ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, Cilt: 2, 1929, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 96- 101.

⁸²⁸ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü 1930 İstatistik Yıllığı, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 153-157.

⁸²⁹ S. Ağaoğlu, a.g.m., s. 35, 45.

⁸³⁰ "Ceza ve Tutukevleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 424.

⁸³¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1930 Yılı İstatistikleri, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 157.

Tablo 24: 1919- 1934 Yılları Arasındaki Suç ve Suçlu Sayısı

Seneler	Cürüm Miktarı	Tutulan Maznun	Firar Eden Maznun
1929	54.476	70.017	6.910
1930	49.972	66.325	4.657
1931	72.820	91.407	8.260
1932	88.469	108.577	6.942
1933	80.547	108.972	4.738
1934	79.920	110.661	4.993

(**Kaynak:** *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri* “Kaydedilen Cürümler ve Maznunlar Adedi 1926-1935” Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 210.)

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yukarıdaki Tablo 24'te gösterilen istatistiki verilerinde ise ülke genelinde 1929- 1934 yılları arasında suç grafiğinde artış söz konusudur. Af Kanunu getirmiş olduğu iyimser hava, pişmanlık ve suçtan uzak durma eğilimi ile 1930 yılındaki suç miktarı düşüş eğilimi göstermiş, ne var ki iktisadi buhranın sarsıcı etkilerinin en fazla hissedildiği 1931-1932 yıllarında ise tırmanışa geçmiştir. Suç artışının başladığı 1931 yılı aynı zamanda, hapishanelerden en fazla mahkûmun firar ettiği yıl olmuştur.⁸³²

1930 Mart ayında meydana gelen firar hadisesinde kaçan mahkûmlardan biri ölü biri de diri olarak ele geçirilmiştir. 23 kişiden oluşan kaçak mahkûmların ve yardım ettiği iddia edilen gardiyanların yargılanmasında mahkûmlardan biri ifadesinde kaçma teşebbüsünde parmaklıkların kesimi için testereyi gardiyan Osman'a 50 lira vererek tedarik ettiğini belirtmiştir. Mahkûmlar tevkifhanede ifadeleri alınırken işkenceye uğradıklarını dövüldüklerini, prangaya vurulduklarını, belirtmişler suçlamaları reddetmişlerdir. Gardiyan Osman yardım suçlamalarını reddederek iftira olduğunu belirtmiştir.⁸³³

Son Posta gazetesinde 1930'da çıkan bir habere göre İstanbul Tevkifhanesi'nde Kasım ayı içerisinde 365 kişi bulunmaktadır. Ayrıca Fuhuş Talimatnamesi gereği muayenesini zamanında yaptırmayan günde en az 10 uygunsuz kadının, 24 saat ile 48 saat arasında hapishanede tutulduğu belirtilmiştir. Haberdeki “*kış aylarında sayının artması beklenmektedir*” ifadesinden, kışı dışarda geçirmektense hapse girmeyi yeğleyenlerin bulunduğu sonucu çıkarılabilmektedir.⁸³⁴

⁸³² *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri* “Kaydedilen Cürümler ve Maznunlar Adedi 1926-1935” Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 210.

⁸³³ “23 Maznunla Dava, Tevkifhaneden Nasıl Kaçmak İstediler Anlatıyorlar, Tevkifhanede Şiddet Gördüğü Şiddetle Dövüldük Diyorlar”, *Vakit*, 26 Kasım 1930, s. 1- 2.

⁸³⁴ “Tevkifhanenin Mevcudu Şimdilik 365 Kişidir”, *Son Posta*, 27 Kasım 1930, s. 5.

1930 yılının Temmuz ayında asayişe ilişkin vaka sayısı *Akşam* ve *Milliyet* Gazeteleri'nin sütunlarına 518 olarak yansımıştır.⁸³⁵ Bu vakalar, 69 yaralama, 100 sirkat, 9 dolandırıcılık, 46 yan kesicilik, 13 mantarcılık, 3 kaldırımcılık, 3 zarfçılık, 5 hakaret, 38 yangın, 9 boğulma, 10 ölüm, 1 cam kırma, 13 darp, 1 zehirlenme, 6 silah atma, 3 laf atma, 1 kaçakçılık, 3 tehdit, 3 taarruz, 51 mecruiyet, 9 hakaret, 6 hasar, 29 intihar, 2 cinayet, 2 gasp, 2 sarkıntılık, 5 bıçak çekme, 1 fuhuş, 1 sahtekarlık, 3 müsademe, 8 kaza. Aynı döneme ilişkin tutulan şehir istatistiklerinde verilen bilgilerde ise Temmuz ayı vaka sayısı küçük bir sapma ile 513 olarak belirtilmiştir. Vakaların ayrıntılarına bakıldığında ise 148 hırsızlık, 22 düşüş, 106 yaralama, 4 cinayet, 6 gasp, 56 yankesicilik, 36 mantarcılık, 7 silah çekme, 50 çiğnenme, 19 zabıtaya hakaret, 9 eve taarruz, 3 izale-i bıkır ve fiili şeni, 25 çeşitli suçlar ve 22 intihar olarak kategorize edilmiştir.⁸³⁶

Ocak 1931 yılı itibarıyla İstanbul hapishanesi ve tevkifhanesinde bulunan mahkûm ve tutuklulukların cinsiyetleri, işledikleri suçlar ve meslekleri *Son Posta* gazetesinde haberleştirilmiştir. Gazete haberinde; hapishanede 618 mahkûm, tevkifhanede ise 400 tutuklu bulunduğu, mahkûmlardan 286 erkek ve 3 kadının cinayet suçundan, 23 mahkûmun istiklal mahkemeleri yargılamalarından, 40 erkek- 13 kadının adi suçlardan, 160 erkek, 1 kadının hırsızlık suçundan, 67 erkeğin kız kaçırmak ve yangın çıkarmak suçlarından hapishanede yatmakta olduğu belirtilmiştir. Tutuklu ve mahkûm olarak toplamda 1018 kişinin bulunduğu belirtilirken hapishane müdüriyetinin mahkûmlara meslek, iş ve para kazandırmak için çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Haberin devamında; mahkûmların 15'nin kunduracı, 150'sinin çorapçı, 30'nun terlikçi, 7'sinin tesbihçi, 10'nun marangoz, 5'inin mangalçı, 15 mahkûmun da mürettip olarak çalıştığı, hapishanede 50 çorap makinesinin bulunduğu ve her gün 35 çift çorap imal edildiği ifade edilmiştir.⁸³⁷ 1932 yılında *Son Posta*'nın haberine göre sayı verilmemiş olsa da İstanbul Hapishanesi'nde mahkum sayısının fazla olduğu, bu nedenle Adliye Vekâletinin izin vermesi halinde yüz kadar mahkumun Üsküdar Hapishanesine nakledileceği belirtilmiştir.⁸³⁸

⁸³⁵ "518 Ayın Birinden Bu Sabaha Kadar Olan Vakalar", *Akşam*, 30 Temmuz 1930, s. 3., "Bir Aylık Vakalar", *Milliyet*, 30 Temmuz 1930, s. 3.

⁸³⁶ T.C. *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.

⁸³⁷ "Hapishane ve Tevkifhanedeki Veremliler Kurtarılmaz mı?", *Son Posta*, 23 Ocak 1931, s. 6.

⁸³⁸ "Hapishane Fazla Kalabalık", *Son Posta*, 14 Mayıs 1932, s. 11.

Tablo 25: 1929 Af Kanunundan Faydalanan Mahkûm Sayısı

1929 yılında girenler				Toplam 3697	1929 yılında çıkanlar				Toplam 3838
Mevkuflar		Mahkûmlar			Mevkuflar		Mahkûmlar		
E	K	E	K	E	K	E	K		
1149	44	2121	383	1085	50	2278	425		

(**Kaynak:** Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1930 Yılı İstatistikleri, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s.157.)

1933 yılında Cumhuriyet'in 10. Yılı münasebetiyle TBMM'de kabul edilen af kanunundan faydalanan mahkûm sayısının fazlalığı yukarıda yer alan Tablo 25'de olduğu üzere göze çarpmaktadır. Vakit gazetesinde yayınlanan bir haberde İstanbul'un iki hapisanesinde bulunan mahkûm sayısını öğrenmemiz mümkün olmuştur. İstanbul merkez hapisanesi ve tevkifhanesinde bulunan 1280 mahkûmdan, 700 kişinin genel aftan faydalanacağı bunlardan 350'sinin tevkifhanede diğerlerinin hapisanede bulunduğu belirtilmiştir. Üsküdar hapisanesinde bulunan 220 mahkûmdan 100 kadarının aftan istifade edeceği belirtilmiştir.⁸³⁹

4.1.1.3. Dış Politikanın İstanbul'da Yaşayan Milletler Üzerinden Asayişe Yansıması

Cumhuriyet öncesi Rum, Ermeni ve Yahudilerin devlet içerisindeki müreffeh yaşamları Türklerin kendilerini yurdunda ikinci sınıf vatandaş gibi hissetmelerine neden olmuştur. Örneğin İstanbul'da lokantalar, pansiyonlar, dükkânların çoğunluğu Rumlar tarafından işletilmektedir. İstanbul'un kurtuluşundan sonra Rumların büyük bir bölümü göç etmiş ve bu dükkanlar kapanmıştır.⁸⁴⁰

1932- 1933 yıllarında İstanbul'da yaşayan Yunan vatandaşlarının sayısı 25.419 kişidir. Askerlik yapmamak ve Yunanistan ile bağlarını koparmamak için Yunanistan vatandaşlığında kalan Yunanlılar, pek çok iş kolunda söz sahibi olmuşlardır. İstanbul'un ve Türkiye'nin çikolata, çiklet ve şekerleme endüstrisinin %90'ı İstanbul'da çalışan Yunan vatandaşlarının ve onların ortağı olan Rumların elinde olmuştur. Ayrıca İstanbul'da hemen her semtteki pastanelerin büyük bir kısmı Yunanlıların ve Rumların tekelinde olmuştur. Konserve, makarna, bisküvi, şarap, gazoz, salam, peynir, tereyağı üretiminde yine Yunanlılar ve Rumlar söz sahibidir. Zeytinburnu- Kazlıçeşme arasındaki tabakhaneler, deri, kürk atölyeleri, Eminönü ve Sirkeci'deki giyim mağazaları, şapkaacılar, ayakkabıcılar, Yemiş İskelesi'ndeki kuru gıda toptancıları, Karaköy'deki

⁸³⁹ "700'den Fazla Mahpus", *Vakit*, 28 Ekim 1933, s. 1, 4.

⁸⁴⁰ Eser, Tutel, "Adalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş. İstanbul, 1993, s. 70.

kitapevleri, İstanbul'un eğlence hayatında önemli yer tutan lokanta, bar, meyhane, pansiyon, otel çalışanları, Tarabya'dan Bakırköy'e, Kurtuluş'tan Kadıköy'e kadar her semtteki bakkal, kasap, berber, fırın, terzi gibi küçük esnaf Rumlardan oluşmuştur. Bu sebeptendir ki İstanbul'un fakir halkı Rumlara sempati duymamıştır. Türk halkı fakirlik sebebi olarak tekel konumundaki Rumları görmüşlerdir.⁸⁴¹ Kadıköy, Yel Değirmeni'nde 1922 yılında doğan Halit Deringör anılarında, etnik kökenleri farklı ortak kaderleri fakirlik olan Kürt, Alevi, Sünni, Musevi, Ermeni vatandaşlar arasında güzel dostlukların kurulduğunu, sürtüşme olmadığını, çan seslerinin ezan seslerine karıştığını yazmaktadır. Demiryolu, tahmil, tahliye işçileri ile memur ailelerin oturduğu semtte ilkokul yıllarında ayakkabılarını boyacı Kemal ile Mösyö Jak'a boyattıklarını, saçlarını da Yasef'e tıraş ettirdiklerini anlatmaktadır.⁸⁴²

CHF Vilayet İdare Heyeti'nin hazırlamış olduğu rapordan anlaşılacağı üzere; devleti temsil eden CHP, İstanbul'da mübadeleden etkilenmeyen, Rumların çoğunlukta olduğu ekalliyet nüfusun hareketlerine endişe ve güvensiz yaklaşmıştır. Raporda "*Türk zaferi karşısında aciz bir duruma düşmüş olan ekalliyetlerin büyük bir dayanışma içerisinde eskisinden daha fazla olarak geçmişteki mefkurelerinden vazgeçmedikleri*" ifadelerine yer verilmiştir.⁸⁴³ 1932 yılına gelindiğinde İstanbul'da kalacak 70 bin Rum'un İstanbul'da etabli yerleşik vatandaş vesikası aldıkları, durumları belirsiz olanların sayısının 4-5 bin civarında oldukları belirlenmiştir.⁸⁴⁴

Türkiye ve Yunanistan başbakanları İsmet Paşa ve Venizelos, 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi ve 30 Ekim 1930 Antlaşması'nı imzalayarak iki ülke arasındaki yakınlaşmayı dostluk ve barış ortamı inşa etmeyi amaçlamışlardır. Ankara Sözleşmesi ile mübadele ile yaşanan sorunlar çözülmek istenmiştir. Bu antlaşma ile kimlerin yerleşik sayılacağı karara bağlanmıştır. Sözleşmenin 10. Maddesi uyarınca Türkiye, İstanbul'a geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun değişimden ayrı tutulmuş olan İstanbul bölgesinde bugün hazır bulunan Türk uyruğundaki tüm Ortodoks Rumlara, 14. Maddesine göreyse, Yunanistan, Batı Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun değişimden ayrı tutulmuş olan Batı Trakya bölgesinde bulunan Yunan uyruğundaki tüm Müslümanlara yerleşik sıfatı tanımıştır. Sözleşme ile ayrıca mübadil ve yerleşik mallarına da düzenleme getirmiştir. Mübadillerin taşınır taşınmaz malları

⁸⁴¹ Orhan Türker, "35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri", *Tarih ve Toplum*, C. 32, Sayı: 190, İletişim Yayınları, Ekim, 1999, s. 10-12.

⁸⁴² Bekir Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, 2009, s. 218- 219.

⁸⁴³ BCA, 490-1-0-0 / 608-110-11, Dosya Ek: 3. Büro Tarih Yok.

⁸⁴⁴ "Şimdiye Kadar 70 Bin Rum Etabli Oldu", *Son Posta*, 30 Mart 1932, s. 1.

hükümetlere devredilirken, bankalardaki paralarının korunması kararı alınmıştır. Yerleşik statüde bulunan İstanbul'daki Rum vatandaşların, İstanbul dışındaki mallarının Türk Hükümetine devri, yerleşik durumda kabul edilen Batı Trakya Türklerinin mal düzenlemesinde de aynı karar alınmıştır.⁸⁴⁵

Cumhuriyet gazetesi, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan İtilafname gereğince iade edilecek Rum emlağı hakkında çıkarılan kanun metnini yayınlamıştır. Kanunda hükümetin idaresinde bulunan devlet işletmesine tahsis edilmiş olan gayrimenkullerin tahliye edilmesine, şahıslar tarafından işgal edilmiş ve kendilerine tapu verilmemiş olanların herhangi bir mahkeme kararına gerek kalmaksızın buldukları yerden çıkmalarına, tapu verilmiş olanların ise bulunan emlakın kıymeti üzerinden ücretleri ödenerek, istimlak uygulanmasına, gayrimenkullerden müzayede suretiyle satılmış veya borçlanma kanununa göre (tapu verilmiş ya da verilmemiş olsun) istifade edenlerin masrafları ve bedelleri ödenmek suretiyle mecburi istimlakine karar verilmiştir. Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti delegeleri, İstanbul Vilayeti'nden gayrimenkullerin 15 gün süre içerisinde tahliye edilerek sahiplerine verilmesi talebinde bulunmuştur.⁸⁴⁶

Hükümetin çıkartmış olduğu kanundan İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde bulunan yerleşik Rumların ve Yunan tabiiyetinde bulunanların emlaklerinde ikamet etmeye başlamış Türk mübadiller etkilenmiştir. İskân Komisyonu tarafından Makedonya'da Türklerin elindeyken tespit edilen ve Yunan hükümeti zamanında tespit edilen tapu senetlerine göre elinde tapusu olmayanların ise Yunanistan'da bıraktığı emlakın kıymeti için hemşerilerinden 10 kişiye imzalattığı şehadetname ile mübadiller bahsi geçen emlakları almışlardır. Yedi senelik uğraştan sonra firari/ mübadil Rumlara tahsis edilecek emlak ve altın kıymetindeki mala karşılık kâğıt para ile bono alınması mübadilleri zor durumda bırakmıştır.⁸⁴⁷

Ankara Sözleşmesi'ndeki hükümler gereğince hükümete devredilen mallar için tazminat ödenmiştir. Yunan hükümeti 425.000 İngiliz lirasını iki ülke arasında düzenleme yapacak olan Karma Komisyon'a bırakmıştır. Bu miktarın 150.000'i yerleşik Rumların Türk hükümetine geçen İstanbul dışındaki mallarını ve 150.000'i yerleşik Müslümanların Yunan hükümetine geçen mallarını tazminine, kalan 125.000 İngiliz

⁸⁴⁵ Melek Fırat, "Türk Yunan İlişkileri", *Türk Dış Politikası 1919-1980*, (Ed. Baskın Oran), C. 1, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2009, s. 345- 347.

⁸⁴⁶ "Sahiplerine İade Edilecek Emlak Mübadilleri Alakadar Eden Kanun Metni", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1931, s. 4.

⁸⁴⁷ "Son Mübadele Kanunu Karşısında Mübadillerin Vaziyeti", *Son Posta*, 5 Ağustos 1931, s. 1, 6.

lirasının da Karma Komisyon tarafından 3 defada Türk hükümetine verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴⁸

The New York Times gazetesinde yayımlanan “*Sağır Diplomat*” başlıklı yazıda, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde yaşanan yumuşama ve barış sinyalleri Venizelos’un Türkiye’yi ziyaret etmesinin ardından, İsmet İnönü’nün iadeyi ziyaret maksadıyla yapmış olduğu Yunanistan gezisinin ayrıntıları verilmiştir. Yazının satır aralarında Millî Mücadele dönemine değinilerek, Türk Başbakanı İsmet Paşa’nın Ege’ye kadar Rumları kovalayan ordunun komutanı olduğu, buna karşılık 40.000 Atinalı’nın onu karşılamak için stadyumda toplandığı ve neredeyse Parthenon Tapınağı’nın sütunları sallanana kadar tezahürat yaptıkları ifade edilmiştir.⁸⁴⁹

Savaş sonrası yumuşayan Türk- Yunanistan ilişkileri içerisinde Yunanistan Başbakanı Venizelos ülkeyi ziyaret etmiş, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek adına İstanbul’da Yunan futbol takımı Olympiakos ile Fenerbahçe arasında oynanan maçta, 83. dakikada Fenerbahçeli oyuncu Alaattin’in atmış olduğu gol sonrası, Yunan kaleci, Achilleas Grammatikopoulos, Alaattin’e vurmuştur. Bu durumu gören Gülhane Hastanesi Hekimi Yüzbaşı Hilmi, sahaya girerek Yunan kaleciye yumruk atmıştır. Bu yumruk sonrası ise disiplin cezası almıştır. Yirmi gün oda hapsine çarptırılmış, ardından da adeta sürgün edilerek Erzincan Üçüncü Fırka Topçu Alayı’na tayin olunmuştur.⁸⁵⁰ Son Posta gazetesinin haberine göre olaydan sonra Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Mehmet Enis (Akaygen) Bey, Türk Hükümeti namına üzüntülerini dile getirmiştir. Haberin devamında Venizelos’un bu özürden memnun kaldığı ve özrü iki devlet arasındaki dostluğun göstergesi saydığı belirtilmiştir.⁸⁵¹ Mübadil Rumlar da sporun birleştirdiği bu kardeşlik köprüsünden faydalanmışlardır. Bakanlar Kurulu, Galatasaraylılarla maç yapmak üzere İstanbul’a gelen 71 mübadil Rum’a azami bir ay müddetle İstanbul’a gelmek için vize verilmesine 21 Ekim 1931 tarihli toplantısında izin verilmiştir.⁸⁵² İsmet Paşa’nın 1932 yılında Venizelos’un istifası ile başlayan kabine buhranı sırasında gerçekleştirdiği Yunanistan ziyareti İstanbul basınında “*Sarsılmayan Bir Dostluk*” şeklinde manşetten verilmiştir.⁸⁵³

⁸⁴⁸ M. Fırat, *a.g.e.*, İstanbul, 2009, s. 347.

⁸⁴⁹ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/11/22/97878914.html?pageNumber=144> “A Deaf Diplomat”, *The New York Times*, 22 November 1931, Page. 144, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2023).

⁸⁵⁰ *BCA*, 30-10-0-0 / 47-301-6, Dosya Ek: 39, Belge Tarihi: 4 Haziran 1931.

⁸⁵¹ “Yumruk Meselesi Atina Sefiri Hükümetin Teessürünü Bildirdi”, *Son Posta*, 31 Mayıs 1931, s. 3.

⁸⁵² *BCA*, 30-18-1-2/24-71-18, Dosya Ek: 88-71, Belge Tarihi: 21 Ekim 1931.

⁸⁵³ “Sarsılmayan Bir Dostluk: Hiçbir Siyasi Buhran Türk Yunan Dostluğunu Bozamaz”, *Son Posta*, 24 Mayıs 1932, s. 1.

Tahkir kelime anlamı olarak hor görmek aşağılamak, hakaret etmek anlamları taşımaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan Rumlar, Ermeniler kısacası azınlık konumundaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Türkler arasında, kimi zaman da farklı devletin uyuğu olan bir şahıs ile bir Türk arasında hakaret suçlamaları oluşmuş, davaları açılmıştır. Bu davaların dayanak noktası da Türklüğü aşağılama konusu olmuştur.

Türk kavramı yüzyıllarca etrak-ı bi idrak ve barbar kelimeleri ile eş değer seviyede görülmüştür. Mustafa Kemal'in; Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal ve Ziya Gökalp üçlemesinin fikirleri ile yoğrulmuş "Türk Milleti Zekidir Türk Milleti Çalışkandır" ifadelerinde yer bulan milliyetçilik söylemi, Türk halkında var olan gücü ortaya çıkartmış, Türk halkı kendisine ve yarınlara daha güvenle bakmaya başlamıştır. Ne var ki çağdaş ulus devlet modeli için yapılan inkılaplar, dış devletlerin bitmek bilmeyen müdahaleleri her fırsatta yukarıda bahsi geçen etnik kökenden insanı karşı karşıya getirmiştir. Dış basına bakıldığında Mustafa Kemal'in çabası takdir edilmekle birlikte halkın Avrupalılaşıma çabalarına az ilgi gösterdiği belirtilmiştir. Mustafa Kemal'in modern başarılarının Lenin, Trokçi ve Stalin'den daha çarpıcı olduğu belirtilmiştir.⁸⁵⁴

Tahkir cürmünün iki türünden ilkinde; azınlıkların Türklere, hükümete, meclise, devlete yönelik aşağılayıcı söz, ima, haber yayınlama yoluyla suçun işlendiği diğerinde ise suçu işleyen tarafın Türkler olduğu yine tek parti iktidarı döneminde iktidarı, inkılâpları eleştirmek yoluyla bu suçu işledikleri görülmüştür. Türk Ceza Kanunu'nun 160. Maddesi uyarınca tahkir suçuyla yargılananlar olmuştur. Çoğu suçlama takibatı gerektirmemiş ancak İstanbul'da oturan Rum İspira hakkında Türklüğü aşağıladığı gerekçesiyle takibat kararı alınmıştır.⁸⁵⁵

Türk- Rum ilişkilerinin gerilmesine neden olan en önemli hadiselerden biri İstanbul'da Rumca yayın yapmakta olan Hronika gazetesinin Türklüğe Hakaret gerekçesi ve devletin emniyetini ihlal edecek surette muzır neşriyatta bulunması nedeniyle Matbuat Kanunu'nun 23. Maddesi kararı ile 3 Mart 1929 tarihinde kapatılmasıdır.⁸⁵⁶ Gazetenin bu cezayı almasının nedeni, 28 Şubat 1929 tarihli nüshasında "*Anadolu mağlubiyetinden sonra 1922 Yunan İhtilal Nasıl Çıktı ve Nasıl Başarılı Oldu?*" yazısında yer alan

⁸⁵⁴ <https://www.nytimes.com/1932/05/29/archives/in-turkey-the-modern-age-marches-on-under-kemal-the-life-of-the.html?searchResultPosition=70> The New York Times, 29 May 1932, Page. 12., (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023).

⁸⁵⁵ BCA., 30-10-0-0/ 39-238-8, Dosya Ek: 30, Belge Tarihi: 7 Kasım 1931.

⁸⁵⁶ BCA., 30-18-1-2/ 2-16-39, Belge Tarihi: 3 Mart 1929.

“*Agriyotera*” kelimesi olmuştur.⁸⁵⁷ Yunan yazarlardan Kosta Atanos’un yazısının tercümesi olan bu yazı öyle bir hezeyana neden olmuştur ki Cumhuriyet gazetesi, İstanbul Polis Müdürü Şerif Bey’e müracaat etmiş küstah neşriyatın cezalandırılmasını istemiştir.⁸⁵⁸

Hıristiyanların yortuları -Bakla Haren- esnasında şehrin Kurtuluş, Dolapdere, Yenişehir ve Tarlabası gibi yoğun Rum nüfusunun yaşadığı bölgelerde, Rum halkının kıyafetlerini değiştirerek dolaşmasının tepkilere neden olduğunu⁸⁵⁹ ve bu durumun zaman zaman da kavga ve yaralamalara⁸⁶⁰ sebep olduğunu gazete sütunlarında izlemek mümkündür. Akşam gazetesi, 1931 kutlamalarında yaşanan polisin kazayla suçsuz birini yaralama hadisesini sütunlarına taşımıştır. Eğlencenin dozunu kaçırmış sarhoş vaziyette Kurtuluş sokaklarında etrafa sarkıntılık yapan maskara kostümlü kişilere Polis Memuru İhsan Efendi müdahale etmek istemiştir. Polisi karşılarında gören şahıslar İhsan Efendi’ye küfretmişler ve kaçmaya başlamışlardır. İhsan Efendi de arkalarından koşmuş ve ateş açmıştır. Kurşun olaylarla hiç ilgisi bulunmayan ve yoldan geçmekte olan Abdurrahman Efendi’ye isabet etmiştir.⁸⁶¹

Cumhuriyet’in başlangıcında İstanbul’daki Türk Rum ilişkileri kırılğan ve hassas bir dönem geçirmiştir. Ufak bir eleştiri bile Türklüğü tahkir olarak değerlendirilmiş davalara konu teşkil etmiştir. Cumhuriyet gazetesinin naklettiği bir olay, Türk ilim dünyasına yönelik onur kırıcı hakaret özelliği taşıdığı için önemli görülmüştür. Cerrahpaşa Hastanesi Operatörü Burhanettin Bey’in çıkartmakta olduğu Türk Cerrahi Mecmuası’nın bir nüshası, Balıklı Rum Hastanesi’ne gönderilmiştir. Hastane doktoru İstadyoz Efendi’nin; “*Türk doktorlarının gayri ilmi eserleri okunmaz, iade ediyoruz*” cümleleriyle mecmuayı reddetmiştir. Bunun üzerine tıp öğrencilerinden oluşan kırk kişilik bir grup, hastaneye giderek İstadyoz Efendi’den özür mektubu yazmasını istemiştir. Doktor İstadyoz Efendi, bir yandan istenilen mektubu yazarken öte yandan yardımcısı aracılığıyla polisi çağırması, öğrencilere derginin ücretsiz olduğunu bilmediğini, bütçelerinin müsait olmaması nedeniyle dergiyi reddettiğini belirtmiştir. Hastane bahçesinde ise hademeler sopa, kama ve tabanca ile öğrencilere saldırmıştır. Hastaneye gelen polis, taraflar hakkında araştırma başlatmıştır.⁸⁶² Cumhuriyet

⁸⁵⁷ Gürhan Yellice, “Ta Hronika’ nın Muhakemesi: Ta Hronika Gazetesi ve Türklüğü Tahkir Davası 1929-1930”, *Turkish Studies*, Volüme: 13 / 1, Winter, 2018, s. 114. “*Agriyotera*”: Vahşi anlamına gelmektedir.

⁸⁵⁸ “Hronika Gazetesi Tetkik Ediliyor Hakkında Tahkikat Yapılacak”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1929, s. 4.

⁸⁵⁹ “Maskaralar Hürriyeti Suiistimal Ediyorlar”, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1930, s. 2.

⁸⁶⁰ “Maskaralar!”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1930, s. 2.

⁸⁶¹ “Maskaralar Polisin Attığı Kurşun Başka Birisini Yaraladı”, *Akşam*, 26 Şubat 1931, s. 2.

⁸⁶² “Balıklı Hastanesinde Bir Hadise”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1931, s. 1.

gazetesinde aslında İstadyoz Efendi'nin, derginin masrafı için genel kurulun izni gerektiğini, silah çekme ya da Türk doktorlarını hakir görme gibi bir söylemde bulunmadığı yazılmıştır.⁸⁶³ Sokaktaki insanın konu hakkındaki nabzını tutmak isteyen Son Posta, halkın düşüncelerini almıştır. Genel kanaat gazetenin haberinin yalan olduğu, Türk hekimlerini tahkir gibi bir durumun söz konusu olmadığı yönünde çıkmıştır.⁸⁶⁴ Üsküdar'dan gazeteye yazan Mehmet Enver isimli bir okur, Rumları, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarına rağmen samimiyetsizlikle suçlamış; mekteplerinin, gazetelerinin, lisanlarının, hocalarının ayrı olmasını bu duruma delil göstererek Rumların çocuklarını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak değil, Rum olarak yetiştirdiklerini belirtmiştir.⁸⁶⁵

Elza Niyego cinayeti sonrasında görülen davada yapılan tahkir suçlamaları Yahudi Cemaati ile Türkleri karşı karşıya getirmiştir. Hicaz Valisi Ratıp Paşa'nın oğlu ve Abdülhamit'in eski emir subayı olan Osman Ratıp Bey 42 yaşındadır ve evlidir. 22 Yaşındaki Yahudi Elza Niyego'ya âşık olmuştur. Genç kız Ratıp Efendi'ye yüz vermemiştir. Ratıp Bey; 17 Ağustos 1927 akşamı saat 18: 30' da Şişhane Karakolu önünde genç kızını bıçaklayarak öldürmüş, cenazenin kaldırılması zaman almıştır. Olay yerine giden iki gazeteci sivil polis sanılarak taziyeye için toplananlar tarafından Son Saat gazetesinden Ali Ekrem Bey ile Akşam gazetesi muhabiri Esat Mahmut'a (Karakurt) "*bu ülkede kanun yok, adalet yok, barbarlar, vahşiler, ilkel insanlar*" diye bağırılmışlardır. Cenaze merasiminde de maktulenin Yahudi olması dolayısıyla katilin gerektiği gibi cezalandırılmayacağı⁸⁶⁶ yönünde sözler sarf edilmiştir.

Rıfat Bali'nin aktardığına göre; Elza Niyego'nun cenazesi Arnavutköy Yahudi mezarlığına götürülürken bir vatmanın tramvayı durdurmak istememesi, polisin müdahale ederek trafiğin devam etmesine yardım etmek istemesi, en nihayetinde CHP kâatibi Saffet Bey'in resmi arabasının korteje yol vermemesi, Musevi cemaat arasında öfke patlamasına yol açmıştır. Kalabalık "*Adalet İstiyoruz, Korkak Türkler!*"⁸⁶⁷ şeklinde bağırıştır.

Cenazede slogan atan Musevilerden on kişi ilerleyen günlerde tespit edilerek tahkikat yapılmış, Türklüğe Hakaret ettikleri gerekçesiyle tutuklanarak haklarında dava açılmıştır. On sanıktan altısı İstanbul Birinci Ceza Mahkemesi'nin kararınca berat

⁸⁶³ "Balıklı Hastanesi Hadisesi Nasıl Oldu?", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1931, s. 1.

⁸⁶⁴ "Halkın Sesi: Balıklı Hastanesi ve Halk", *Son Posta*, 5 Şubat 1931, s. 2.

⁸⁶⁵ "Kari Gözü İle Gördüklerimiz", *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 5.

⁸⁶⁶ Rıfat Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2017, s. 110- 111.

⁸⁶⁷ R. Bali, *a.g.e.*, s. 112.

ederken, dördü Türklüğü tahkir ettikleri sabit görüldüğü için Türk ceza kanununun 158. ve 159. gereğince birer sene hapse çarptırılmışlardır.⁸⁶⁸

Güvenliği sağlamakla görevli olan zabıta ve polisler işlerini yaparken suç faillerinin silahlı, sözlü saldırılarına maruz kalmışlardır. Suçluluk psikolojisi ya da içkinin vermiş olduğu cesaretle kolluk kuvvetlerine saldırılar söz konusu olmuştur. Milliyet gazetesinin naklettiği olayda Galata Emekyemez Mahallesi'nde oturan Musevi olduğunu vurgulanan Mordo isimli bir genç, kız kardeşini döverken müdahale eden polise sinirlenerek küfretmiştir. Yine sarhoş bir şekilde nara atarak Fatih'te dolaşan İhya Efendi'yi polis karakola davet edince hakaret yemekten kurtulamamıştır.⁸⁶⁹

Aynı tarihlerde Yedikule Kuyulu Bakkal'da ikamet eden iki kadın Cumhuriyet gazetesini matbaasına giderek mahalleden komşuları olan Haçik Artin isimli seyyar satıcıdan şikayetçi olmuşlardır. Kadınlar, belki de alışveriş ya da komşuluk ilişkileri içerisinde yaşadıkları bir anlaşmazlık konusunu siyasi malzeme yapmak istemişlerdir. Aynı mahallede yaşadıkları Haçik Artin'in, zabıtaya, hükümete, önemli zevatlara karşı küfür dolu sözler kullandığını, durumdan çok rahatsız olduklarını belirten kadınlar ifadelerinin savcılık tarafından alınmasını vatan borcu olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁸⁷⁰

Gazetelerin mahkeme sütunlarına içkinin verdiği cesaretle çıkarmış olay çıkarıcıların bir taraftan suç fiillerini işlerken öte yandan kolluk kuvvetlerine, hükümete, Cumhuriyet'e, Türklüğe hakaret ettikleri haberleri yansımıştır. Örneğin, Ermeni asıllı Haçik, Yedikule'de içkili bir şekilde önce Osman ağanın kahvesine gelmiş küfürler savurmuş kahveyi yerle bir etmiştir. Hükümet aleyhinde sözler söyleyen Haçik, çağrılan zabıta memuruna, komiser için "*beni Hafız Efendi'ye onun yanına götürmeyin o anaforcudur, hırsızın tekidir*" demiştir. Haçik karakola götürülürken "*Cumhuriyet ölmüştür bir daha verilmeyecek Ermeniler yaşayacak*" cümlelerini söylemiştir. Haçik, devletin manevi şahsiyetini tahkir ve zabıtaya hakareten 2 ay 9 gün hapse ve 60 TL para cezasına mahkûm edilmiştir.⁸⁷¹

4 Haziran 1928 tarihinde Resmî Gazete' de yayınlanan 1312 numaralı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre uyruğunu izin almadan değiştirmek suç unsuru kabul edilip, vatandaşlıktan çıkarma ile cezalandırılmıştır. Kanuna göre, Türkiye'de yabancı anne ve

⁸⁶⁸ "Elza Niyego'nun Cenaze Merasimindeki Vak'a", *Vakit*, 19 Mart 1930, s. 5.

⁸⁶⁹ "Kardeşine Dayak Atarken", "Memurlara Hakaret Etti", *Son Posta*, 14 Aralık 1930, s. 2.

⁸⁷⁰ "Halk Sütunu İstanbul Müddei Umumiliğinin Dikkatine", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1931, s. 4.

⁸⁷¹ "Zabıtaya Hücum ve Küfreden Haçik", *Milliyet*, 4 Mart 1931, s. 3.

babadan doğan çocukların reşit olmalarından sonra, üç sene içerisinde vatandaşlık talebinde bulunmaları istenmiştir. Kanunun dördüncü maddesinde 1 Ocak 1929 tarihinde yapılan değişiklik ile, Türkiye’de doğan ecnebinin doğan çocuğunun Türk olacağı ifade edilmiştir. Bu çocukların reşit olmalarının ardından altı ay zarfında anne ve babalarının tabiiyetine kendi istekleri ile geçebilecekleri belirtilmiştir. Ancak bu işlem, kanunun dokuzuncu maddesinde yer alan devletten izin alma şartına bağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış emniyetine aykırı hareket ve girişim yapan yabancıların ve askerlik görevini yerine getirmeyen Türk vatandaşlığına geçmiş yabancıların, vatandaşlıktan çıkarılabilecekleri belirtilmiştir.⁸⁷²

Yukarıda bahsi geçen kanuna muhalif olarak, resmî izin almaksızın tabiiyetini değiştirdiği anlaşılan ve aslen Karahisar Şarki vilâyetinin tamzara mahallesinden olup, 1322 tarihinde İstanbul’da o dönemde Beyoğlu, günümüzde Şişli ilçesine bağlı Feriköy Mahallesi Kuyulubağ Sokağı’nda (o dönemdeki adıyla Kapulu Bağ’da) numarasız bir evde ikamet eden 1305 doğumlu Ermeni milletinden ve Tarakçı oğullarından müteveffa Anderyos oğlu Masis 1312 numaralı kanunun 6. maddesi gereğince Türkiye vatandaşlığından çıkarılması; Dahiliye Vekâletinin 20/5/1930 tarih ve 452 numaralı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 22/5/1930 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.⁸⁷³

Bolşevik Devrimi’nden sonra Kızıl Ordu’nun önünden kaçan ve Beyaz Ruslar adı verilen Rus sürgünler, mütareke döneminde İstanbul’u mesken tutmuştur. Sayıları 30.000 ile 40.000 kişi arasında olduğu düşünülen bu kabileler sığındıkları şehirde hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. İç savaştan açlık ve sefalet içinde İstanbul’a kaçan Ruslar geçinebilmek için yabancı dil bilmelerinin avantajını aracılık yaparak kullanmışlardır. Rus kadınları mücevherlerini satmış, hizmetçilik yapmışlardır. Bazıları da fahişelik yaparak geçimini temin etmiştir.⁸⁷⁴

Beyaz Ruslar, devrim sonrasında ilk rotalardan biri olarak belirledikleri İstanbul’da şehrin asayiş ve düzeninin bozulmasında etkin bir rol oynamışlardır. Öyle ki 1929’da büyük çoğunluğu Avrupa’ya göç etmiş olmasına rağmen şehirde bıraktıkları izleri gözlemek mümkündür. Mülteciler arasında bulunan aristokrat, asker, din adamları ve aydınlar gibi üst sınıflar parayı denkleştirdikleri ve belgelerini

⁸⁷² *Resmî Gazete*, Kanun Numarası: 1312, Sayı: 904, Tarih: 4 Haziran 1928, s. 5275- 5277.

⁸⁷³ *Resmî Gazete*, Kararname: 9448, Sayı: 1565, Tarih: 9 Ağustos 1930, s. 9287.

⁸⁷⁴ R. Mantran, *a.g.e.*, s. 335- 336.

düzenlediklerinde Avrupa'ya göç etmişlerdir.⁸⁷⁵ Cumhuriyet gazetesi göç eden Beyaz Ruslar hakkında “geçen sene İstanbul'da 6000 Beyaz Rus kalmıştı. Bu sene zarfında kısmı mühimi gitmiş, halen 1500 Rus şehrimizde kalmıştır. Bazıları da memleketimizi terk etmek üzeredirler” ifadelerini kullanmıştır.⁸⁷⁶

Sıradan halk için yaşam, hiç tanımadıkları bir şehirde çetin bir hal almıştır. Geçinmek için ya özel yetenekleri olan sanatlarını kullanmışlar ya da çoğunlukla yasa dışı işlere bulaşmışlardır. Fuhşa sürüklenen Rus kadınları ve bu kadınlar nedeniyle yuvaları dağılan ya da bu kadınlara gönül vererek intihar eden erkeklerin haberlerine gazetelerde sıkça rastlanmıştır.⁸⁷⁷

“Rus mültecilerin İstanbul'a gelmeleriyle birlikte içki, kumar, fuhuş gibi alışkanlıklar ve uyuşturucu kullanımı alabildiğine artmış; bar, pavyon müzikhol ve kafeşantan gibi eğlence sektörünü ellerine geçiren ve bu gibi mekânlarında konsomatris olarak görev yapan Rus kadınlar, aynı zamanda hayat kadını olarak da çalışmaya başlamışlardır. Rus kadınlar devrimin trajedisinden kaçarken bir Beyoğlu, bir Galata dramına sürüklenmişlerdir.”⁸⁷⁸ Hikmet Feridun'un Akşam gazetesinde çıkan yazısında İstanbul'da kalan Beyaz Rusların işletmiş olduğu barlarda kokain gibi uyuşturucu maddelerin de kullanıldığı anlatılmıştır. Yazar, eski bir polis ile birlikte Beyoğlu'nda bulunan TitTato isimli barın kapısını, ‘piyeça -parça- burada mı?’ parolası ile, yasak olmasına rağmen gece saat 12'den sonra açtığını anlatmıştır. Hikmet Feridun olayı nakledebilmek için, barda kokain servisi yapan Cena isimindeki bir Rus kadına üç lira vererek kokain ısmarlamış ve yanlarında kokaini çekmesini istemişlerdir. Kadın tabaka üzerinden ve Tük usulü adını verdiği kahve içine kokain karıştırarak müşterilerin istediklerini yerine getirmiş, ağzındaki sigara ile poz verip fotoğrafının alınmasına izin vermiştir.⁸⁷⁹

Öte yandan söz konusu Ruslar olunca, genç cumhuriyet oluşturmaya çalıştığı otoritesini kurmak ve düzeni sağlamak amacıyla, rejim ihracı potansiyeline karşı koruma önlemleri de almaya çalışmıştır. Başvekalet bir kararname yayınlanarak, belirli bir hükümetleri olmayan Beyaz Rusların ve Menşevik Gürcüler'den altı bin kadarının

⁸⁷⁵ Svetlana, Uturgauri, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar*, (çev. Uğur Büke), Tarihçi Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul, 2015, s. 147.

⁸⁷⁶ “Beyaz Ruslar”, *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1929, s. 2.

⁸⁷⁷ Felek “Ruslardan Kalan”, *Milliyet*, 22 Nisan 1930, s. 3., “Aşk Kurbanı”, *Yarın*, 22 Nisan 1930, s. 3.

⁸⁷⁸ Yasemin Keskin, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğlence Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s. 64.

⁸⁷⁹ “Genç Kadın Küçük Gümüş Tabakasının Kapağına Bir Tutan Kokain Döktü”, *Akşam*, 28 Ocak 1931, s. 5.

İstanbul'a geldiğinin bilindiği ve aralarında Bolşeviklik adına çalışanların bulunmasının kuvvetle muhtemel olması nedeniyle gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.⁸⁸⁰

Bazı Ruslar içerisinde Türk Hükümeti ve devletin güvenini sarsan keyfi davranışlar sergilemişlerdir. Leon Spigel bunlardan birisidir. 1892 yılında İstanbul'da doğan ve Rus tebaasından olan Spigel, Rusya'daki ihtilalden sonra Sovyet tabiiyetini kabul etmemiş ve Beyaz Rus durumuna gelmiştir. 1928 yılında Rus mültecilerinin almış oldukları belge ile Avrupa'ya gitmiştir. Sofya'da ikamet eden ve ailesi İstanbul'da kalan Spigel, bir daha ülkeye geri dönemeyeceğini anlayınca Portekiz pasaportu elde etmiş ve 14 Şubat 1930 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Bu şekilde iki defa ülkeye giriş yapan önce Spigel zabıtaca yakalanarak sınır dışı edilmiştir. Türk vatandaşlığına geçmek için yapmış olduğu müracaat reddedilmiştir.⁸⁸¹ Jan isminde bir başkası ise sahte makbuz ve mühürle Mimar Mecmuası adına abone yazmaya ve para toplamaya kalkışmış, dergi Son Posta gazetesine ilan vererek Jan'ın böyle bir yetkisinin olmadığını bildirmek durumunda kalmıştır.⁸⁸²

Mülteciler beraberlerinde sağlık sorunlarını getirmişlerdir. Bu hususta Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nce 17 Nisan 1929 tarihinde hazırlanan Umumi Hıfzıssıhha hakkında 1/ 441 numaralı kanun layihasında; *“memleketimizin uzun senelerden beri devam eden bedbaht harplerden sonra daima bir muhaceret istilâsına maruz kalmış olduğu, bu durumun sâri hastalıkların patlamasına neden olduğunun tecrübe ile tespit edildiği, muhacirlerin her türlü murakabeden mahrum bir halde sevk ve iskân edilmelerinin ve arzu ettikleri yerden memlekette dahil olarak ekseriya beraberce taşıdıkları sâri hastalık tohumlarını sakin yaşayan yerler halkı arasına sokmalarından ileri geldiği”*⁸⁸³ belirtilmiştir.

İstanbul İranlıların da göç ettiği veya çalıştığı yerlerden birisi olup, daha çok kahvecilik çaycılık ile uğraşmışlardır. İstanbul'da 1932 ve 1933 yılları ait istatistiki veriler incelendiğinde 6157 İran tabiiyetindeki kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kişilerin 4250'si erkek, 1907'si ise kadındır. İranlılar İstanbul merkez ilçeye bağlı Fatih ve Eminönü semtleri, Adalar, Bakırköy, Beyoğlu ilçesine bağlı Beyoğlu, Beşiktaş, Sarıyer, Üsküdar ilçesine bağlı Üsküdar, Beykoz Kadıköy semtlerinde ikamet etmişlerdir.

⁸⁸⁰ BCA., 30-18-1-1/ 6-2-1, Belge Tarihi: 28 Mayıs 1924.

⁸⁸¹ BCA., 30-10-0-0/ 99-640-1, Dosya Ek: 88, Belge Tarihi: 3 Mayıs 1933.

⁸⁸² “Sahte İlan ve Abone Memuru”, *Son Posta*, 31 Mart 1931, s. 7.

⁸⁸³ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, C. 1 (1929-1932), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988, s. 354.

En fazla yerleştikleri semt ise Fatih ve Eminönü ilçeleri olmuştur.⁸⁸⁴ Bunun sebebi İstanbul'da yaşanan büyük dönüşüm çerçevesinde Fatih'in iş merkezlerine yakın yerlerde ve Beyoğlu'nun amele/ işçi bulunduğu yerler olmasıdır. Ancak İstanbul'un kozmopolit mahallelerindeki barışçıl atmosferi, ekonomik koşulların zorlamasıyla zaman zaman bozulmuş, kavgalara ve çatışmalara sahne olmuştur. Yarın gazetesinin haberine göre; *“hayatın pahalılaşmış olması eskisi gibi boğaz içinde işsiz olarak oturan ve emlağından geçinen zenginleri azaltmış, bunların birçoğu Fatih, Aksaray gibi yerlere taşınarak iş bulmaya veya iş yatağına yakın olmaya mecbur olmuşlardır.”*⁸⁸⁵

Ağrı Dağı'nda yaşanan ve III. Ağrı İsyanı olarak bilinen Kürt İsyanı 1930 yılında Türk- İran ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra kaçakların Ağrı Dağı'na sığınması, Türkiye Cumhuriyeti'nin her müdahalesinde kaçakların İran coğrafyasında bulunan Küçük Ağrı Dağı'na sığınmış, Haziran 1930 tarihinde çıkan ayaklanma sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti, İran topraklarını Eylül 1930'da bombalamak suretiyle ayaklanmayı bastırılmıştır. Konu ile ilgili olarak, İsmet İnönü, Ankara Hukuk Mektebi mezunlarının diploma töreninde yaptığı konuşmasında; huduttan geçen silahlı çetelerin telkinine kapılarak, gaflet içerisinde bazı köylerde irticai ayaklanmalar görüldüğünü, isyancıların şiddetle cezalandırıldığını takip edilenlerin sınır dışına kaçtıklarını belirttikten sonra gençlere soğukkanlılıklarını bozmamaları gerektiği öğüdünü vermiştir.⁸⁸⁶

İsyan, Amerika ve İngiltere tarafından dikkatli bir şekilde izlenmiştir. New York Times'ın New York Times gazetesinin 21 Haziran 1930 tarihli nüshasında yayımlanan Arnold J. Toynbee ve K.P. Kirkwood imzalı makalede 1930'da İran'daki Kürtler Türk topraklarına geçerek buradaki Kürtlerle birleşip köyleri yağma ettiler. Temmuz sonunda Kürt kuvveti sayısının 15 bin olduğu belirtilmektedir. Püskürtülen Kürtler tekrar silahlanarak döndüklerinden, ordu isyanı bastırmakta güçlük çekmiş, sorunu çözmek için Türkiye, İran'la arazi değişimi anlaşması yapmıştır şeklinde haberleştirilmiştir.⁸⁸⁷

İstanbul'da bulunan Times muhabiri de 24 Temmuz 1930'de gazetesine İran'dan Türk arazisine tecavüz olduğu, Van Gölü'nün kuzeyinde başkaldırı yapıldığı, Kürtlerin

⁸⁸⁴ T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 18.

⁸⁸⁵ “Şehir Darlaşıyor”, Yarın, 21 Nisan 1930, s. 3.

⁸⁸⁶ “İsmet Paşa Hazretleri'nin Mühim Nutukları”, Milliyet, 29 Temmuz 1930, s. 1.

⁸⁸⁷ A. Hür, a.g.e., s. 37- 38.

bağımsız bir devlet kurmak istedikleri ancak Türk Devleti'nin buna izin vermediği bilgisini iletmiştir.⁸⁸⁸

Türk basını ise isyanın İran tarafından desteklendiğini, asilerin sınırı rahatça kullandıklarını, İran tarafından her türlü silah ve mühimmat desteği gördüklerini yazmıştır.⁸⁸⁹ Öte yandan İstanbul'da, asilere silah kaçıran bir şebekenin bulunduğu yönünde Hakkı Şinasi Paşa'ya yapılan bir ihbar üzerine, kaçakçılığın yapıldığı belirtilen Kabataş, Fındıklı, Unkapanı ve Laleli taraflarında polis inceleme yapmıştır. Haberde kahveci Sırrı Efendi ve Silahçı Arif Efendi'nin evlerinde yapılan aramalarda da bir şey bulunamadığı⁸⁹⁰ ifade edilmiştir.

İngiliz gizli belgelerinde Rusya ve İran sınırlarındaki yaklaşık 5000 Kürt'ün , Şubat ayı civarında ayaklandığı ve Türk birlikleri tarafından öldürüldüğü yaklaşık 500 Kürt'ün dağa kaçtıkları fakat Türk orduları tarafından takip edildikleri ancak Rus Ermenileri ve İran Kürtleri iş birliklerinden endişe duyulduğu belirtilmiştir.⁸⁹¹

İran ile olan gerilimin artmış olduğu bu süreçte, İstanbul'da İranlıların karıştığı siyasi ve adi suçlar yaşanmıştır. Aslen Türkistanlı olan Alican isminde biri İran üzerinden sahte pasaportla Türkiye'ye gelmiş, bu kişinin casus olduğu anlaşılacak İstanbul savcılığına teslim edilmiştir.⁸⁹² Yarın gazetesinde çıkan bir habere, 18 yaşlarındaki Türk ve İranlı genç arasında yaşanan yaralamalı hadise konu olmuştur. Bakırköy'e bağlı Osmaniye Köyü'nde oturan iplik fabrikası işçisi Sabahattin Efendi ile Acem Hüseyin oğlu arasında köyün kahvesinde kavga çıkmıştır. Kavganın nedeni Sabahattin Efendi'nin o dönemde Şii İranlıların Muharrem ayındaki tuttıkları yer olan Valide Hanı'nı kastederek “*Yahu böyle Acemlik olur mu? Valide Hanına niye gitmedin bugün Muharrem'in onu?*” cümleleri olmuştur. Tarafları kahvede oturanlar ayırmıştır. Ancak olay burada kapanmamış Sabahattin'in kahveden çıkmasını bekleyen Hüseyinzade ustura ile Sabahattin'i ensesinden yaralamıştır. Kesikler derin olmadığı için Sabahattin kurtulmuştur.⁸⁹³

Millileştirme politikalarında kültürel olarak *Vatandaş Türkçe Konuş* parolasının çok etkili olması gibi, yabancı şirketlerde Türk işçilerin çalıştırılması, bazı mesleklerde

⁸⁸⁸ “Ağrı Dağı Meselesi Bugünlerde Neticelenecektir”, *Milliyet*, 29 Temmuz 1930, s. 1.

⁸⁸⁹ Polat Kara, *Türkiye -İran İlişkileri (1923-1960)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2010, s. 103.

⁸⁹⁰ “Aslı Çıkmayan Bir Haber”, *Son Posta*, 27 Ağustos 1930, s. 1, 7.

⁸⁹¹ *The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri] Fon: 424-272, (E 2677/1511/44) (No: 67), (No: 158), Tarih: 21 Mayıs 1930, s. 115.

⁸⁹² “Casus: Ecnebilir Hesabına Çalışan Bu Adam Tevkif Edildi”, *Milliyet*, 5 Mart 1931 s. 1.

⁸⁹³ “İstanbul Cinayet Şehri mi Oluyor?”, *Yarın*, 1 Haziran 1931, s. 3.

ise yalnızca Türklerin çalıştırılması şartı da o denli etkili olmuştur. İngiliz Büyükelçisi R. Lindsay Londra'ya göndermiş olduğu telgrafında 1920'lerde yabancı şirketlere Türkçe defter tutma ve en az yüzde 75 Müslüman-Türk personel çalıştırma zorunluluğu getirildiğini belirtmiştir. Türkleştirme politikası 11 Haziran 1932 tarihinde 2007 sayıyla çıkarılan Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun'la resmîyet kazanmış, fotoğrafçılık, berberlik, kunduracılık, inşaat işçiliği, şoförlük, odacılık, bekçilik, konsomatrislik, baytarlık, kimyagerlik gibi çok geniş bir liste Türklere tahsis edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, bu yasa ile küçük esnafın himaye edildiğini haberleştirerek; *“ayakkabı satıcılığı, çalgıcılık, matbaacılık, oyuncakçılık, gazete satıcılığı, simsarlık, tellallık, borsalarda mubayaacılık, devlet inhisarlarındaki tabi maddelerin satıcılığı, seyahatlara tercümanlık ve rehberlik, şoförlük, muavinlik, bekçilik, su satıcılığı, garsonluk, bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, kukla, karagöz oynatıcılığı gibi tüm esnaflık küçük tacirlik küçük esnaflık kimyagerlik gibi işlerin yabancılara yasak olduğunu, kanunun ilanından 3 ay sonraya kadar bu işleri terk etmek zorunda olduklarını”*⁸⁹⁴ belirtmiştir.

Öte yandan bakıldığında Nüfus Mübadelesi, yabancı şirketlerin millileştirilmesi gibi uygulamalar Türklere güven kazandırmıştır. Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un, 1930 Belediye seçimleri öncesi Ödemiş'te halka seslendiği nutukta *“Benim fikrim ve kanaatim şudur ki dost da düşmanda dağ da bilsin ki bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır”*⁸⁹⁵ ifadeleri maksadının sınırlarını aşan bir konuşma olarak addedilmiş infiale sebebiyet vermiştir. Adliye Vekili bu sözlerinden sonra istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸⁹⁶ Toplumsal bağ, devleti ayakta tutan en önemli faktörlerden biridir. Ulus devletin inşa sürecinde ne yazık ki bu bağ dokusu zarar görmüştür. Hezeyanlar ve öç alma refleksi bireylerin habitusunun örselenmesine sebep vermiş görünmektedir. Bireylerin toplumdan kopuşları suç ortamını da beraberinde getirir.

⁸⁹⁴ “Küçük Esnafı Himaye”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1932, s. 3.

⁸⁹⁵ “Adliye Vekili Mahmut Esat B. Ödemiş'te Büyük Bir Kalabalık Huzurunda Kuvvetli Bir Hitabe İrat Etti”, *Vakit*, 19 Eylül 1930, s. 3.

⁸⁹⁶ “Elhamdülillah Adliye Vekili Nihayet İstifaya Mecbur Oldu”, *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1930, s. 1.

4. 2. Devlete Karşı İşlenen Suçlar

4.2.1. Rüşvet ve Usulsüzlük

Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet ve toplum düzeninde bozulmaların nedenleri sorgulanırken devlet adamlarının görevlerini kötüye kullanmaları, irtikap, rüşvet, adam kayırma gibi kötü eylemler içerisinde bulunmaları gösterilmiştir. Bu hususta Lütfi Paşa, Asafnâme isimli eserinin ilk bölümünde sadrazamın sahip olması gereken ahlâk kuralları hakkında öğütler vermiştir. Lütfi Paşa, sadrazamın, padişahı mala yönelmekten ve mala düşkünlükten koruması gerektiğini, sadrazamın haramzade ve hırsızlardan hediyeler alarak bu kişilerin suçlarını affettirmekten sakınması gerektiğini ifade etmiştir. Lütfi Paşa rüşveti “ *devlet adamı için ilacı bulunmayan bir hastalık*”⁸⁹⁷ olarak değerlendirmiştir. Yine bir başka Osmanlı devlet adamı Koçi Bey hazırlamış olduğu risalesinde 1584’den itibaren boş dirliklerin, rüşvetle kılıç ehli olmayanlara dağıtılmaya başlanmasını, ifade ederken aslında yüzyıllar öncesinden devlet müessesesinde oluşabilecek çatlaklar hakkında yöneticileri uyarmaktaydı.⁸⁹⁸

1930 Mayıs’ında hükümetin meclise sunduğu Dahiliye Memurları Kanunu’nda bazı devlet memurlarının rüşvet, irtikap, ihtilas, zimmetine para geçirmek, devlet ihalelerine fesat karıştırmak suçlarını işleyen memurların nasıl yargılanacaklarına ilişkindir. Denizli Milletvekili Yusuf Bey (Başkaya); “*Efendiler, şüphesiz Cumhuriyet devrinde eskisi kadar rüşvet yoktur. Fakat rüşvetin şu veya bu kadar olması bizi tereddüde sevketmemelidir. Rüşvet sıfıra doğru gitmelidir. Rüşvet kökünden kaldırılmalıdır*” şeklinde Osmanlı döneminden itibaren var olan önemli bir toplumsal yaranın tamamen ortadan kaldırılması konusunda Cumhuriyetçi ideali dile getirmiştir. Nitekim, TBMM’nin 15 Mayıs 1930 tarihinde kabul etmiş olduğu 1609 numaralı kanun ile rüşvet, irtikap, ihtilas, zimmete para geçirmek, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırmak gibi memurluk vazifesini suiistimal eden suçlardan yargılananların *Memurin Muhakematı Kanunu*’na tabii olmadıkları ve tutuklu yargılanmaları kararlaştırılarak⁸⁹⁹ devletin bu konudaki hassasiyeti gösterilmiştir.

Gümrük tarifelerinin arttırılması ve yerli mal kullanımı çağrılarına karşılık ithal mala karşı olan zafiyet; gümrüklerdeki denetimi arttırmış, ancak çalışan memurların görevlerini kötüye kullanmaları engellenememiştir. Gazetelerde hemen her gün rüşvet

⁸⁹⁷ Vezir Lütfi Paşa, *Asafnâme*, Yurdocağı Yayınları, No: 1, Çağdaş Basımevi, Ankara, 1977, s. 34- 37.

⁸⁹⁸ *Koçi Bey Risalesi*, (yay. haz. Prof. Dr. Yılmaz Kurt), Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2018, s. 66-80.

⁸⁹⁹ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 3, Oturum: 18, C. 19, Tarih: 15 Mayıs 1930, s. 50, Resmî Gazete, Kanun No: 1609, Tarih: 20 Mayıs 1930 s. 8932.

alan, sahtekarlık yapan, memurlar ile ilgili haberler çıkmıştır. Mizah gazetesi Yeni Köroğlu bu haberlerden birini sütunlarına taşıırken; “*Gün geçmiyor ki böyle bir vaka işitmeyelim. Buna çare... Çaresi kolay... Namuslu adam seçip hem gözünü hem karnını doyuracak bir maaş verilmeli... yoksa pastırmayla değil de kuru ekmekle tutulan bir memur elbette işin püf noktasını bulunca çalar... hükümet de ona vereceği maaşın belki yüz misli zıyan eder*” ifadelerine yer vermiştir.⁹⁰⁰ Galata gümrüğü rüşvet alan memur haberlerinin gazete sütunlarında yer aldığı önemli bir merkez halini almıştır. Galata Gümrüğü Baş Memuru Hasan Fehmi Bey, suçüstü yakalanarak hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁹⁰¹

Devlet idare teşkilatında ve müesseselerinde çalışan bazı memurların kötü muamele ve hareketleri, rüşvet almaları ve halkın çıkarlarını ilgilendiren işlerin iyi yapılmaması ve süratle sonuçlandırılmaması şikayetlere neden olmuştur. Yolsuzluk yapan memurların takip ve tecziye edilmemesi, halkın şikayetlerinin nazarı itibara alınmaması, şikâyet edenlerin daha fena muameleye maruz kalmalarından endişe ederek şikâyete cesaret edemedikleri ”⁹⁰² devlet raporlarına girmiştir.

Cumhuriyet gazetesi Halk Sütunu’na yazan Şehzadebaşı Kemal Paşa Mahallesi Selim Paşa Yokuşunda oturmakta olan 73 yaşındaki Fatma Zehra Hanım yaşlı, dul ve kimsesiz bir kadın olduğunu belirterek bir borçlusundan alacağını kurtarmak için tam 1,5 senedir mahkeme ve icra dairelerinde dolaştığını artık yorgun düştüğünü anlatmıştır. Müracaatları sırasında 1930 Mart ayından beri borçludan kesilen parasının “*bugün git bir hafta sonra gel*” denilerek İstanbul’a yarım saat mesafede Bakırköy Mal Müdürlüğüne bir buçuk aydır sürüncemede bırakıldığını, mali durumunun gidip gelmeye müsait olmadığını, bu nedenle de şikayetinde kendisinin haklı bulunduğunu ifade etmiştir.⁹⁰³ Bu şikâyet mektubunun gazetede yayınlanmasının ne kadar etkili olduğu bilinmez ama, yine Son Posta gazetesinin haberine göre; Bakırköy Mal Müdürü, aynı yılın Temmuz ayında 110 bin liralık ihtilas (nitelikli zimmet suçu) yaptığı gerekçesiyle görevden alınmıştır. Müfettişlerin yapmış olduğu incelemede mal müdürünün on seneden beri hakları olanlara eksik para verdiği, şehitleri diri gibi gösterdiği, birçok maaş sahiplerine de eksik para verdiği anlaşılmıştır.⁹⁰⁴

⁹⁰⁰ “Gene Rüşvet”, *Yeni Köroğlu*, Yıl: 3, No: 280, 31 Aralık 1930, s. 2.

⁹⁰¹ “Bir Rüşvet Maznunu”, *Son Posta*, 25 Şubat 1932, s. 2.

⁹⁰² *BCA.*, 30-10-0/79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

⁹⁰³ “Halk Sütunu Acaba Sıkılmazlar mı?”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1931, s. 5.

⁹⁰⁴ “Bakırköy Mal Müdürü’nün Mühim İhtilası”, *Son Posta*, 1 Temmuz 1931, s. 2.

Rüşvet dışında bazı devlet memurları çeşitli suçlara da karışmıştır. Adalar Kaymakamı Hayri Bey bunlara bir örnektir. Hayri Bey'in, Büyükaada Karanfil Sokağı'nda oturan Giritli Zeynep Hanım'ın evine girerek, bir kızla gayri meşru bir surette görüşmek için ısrarda bulunduğu mülkiye müfettişlerince anlaşılmıştır. Bunun üzerine Kaymakam Hayri Bey'in savunması istenmiştir. Değerlendirmeler sonrasında kaymakamın, memurun kanununun 28. maddesi gereğince ihtar cezasıyla cezalandırılmasına karar verilmiştir.⁹⁰⁵

Devletin güvenlik görevlileri olan jandarmalar da zaman zaman suç olaylarına karışmışlardır. Örneğin Galata'da gezen ünlü sabıkılılardan Zenci Hasan ve Jandarma Ali bir umumhane sermayesi yüzünden kavga etmiş Jandarma Ali tabancasını çekerek: “*Burası Galata sokakları değil er meydanıdır!*” diyerek ateş etmiş ise de polisler tarafından yakalanmıştır.⁹⁰⁶ Jandarmanın karıştığı başka bir olayda ise Şükran isimli bir fahişe felç kalmıştır. Askeri matbaada dizgici olarak çalışan Gönenli Jandarma Mehmet iki arkadaşıyla Feridiye'de Muazzez'in umumhanesine gitmişler, bir gece kalmak üzere 12 liraya pazarlık ederek bir odaya çıkmışlardır. Gece saat 12'ye kadar içip eğlendikten sonra kızların kendilerine kâfi derecede eğlendirmedeğini iddia ederek kavga çıkarmışlar, pazarlığı bozmak istemişler ve 12 lira ücretin iadesini talep etmişlerdir. Ev sahibi bu talebi kabul etmemiş, karşılıklı kavga sonrası Jandarma Mehmet ve arkadaşları evden çıkıp gitmişlerdir. Aradan dört gün geçtikten sonra Mehmet bir gece tekrar Muazzez'in evine gitmiş, açık olan evin kapısından içeriye girmiş ve aşağı katta gazete okumakta olan Muazzez'in kardeşi Şükran'ın üzerine hücum ederek belindeki resmi kasaturayı saplayarak kadını bel kemiğinden ağır surette yaralayarak kaçmıştır. Jandarma Mehmet yakalanarak ağır ceza mahkemesine sevk edilmiş ve yargılanmasının ardından 5 sene ağır hapse ve 5 bin lira tazminatı mahkûm edilmiştir.⁹⁰⁷ Gazetelere yansıyan başka birçok haberden de anlaşılacağı üzere kolluk kuvvetleri, bir yandan fuhuş suçunu önleme çalışırken öte yandan bizzat bu suçun ortağı ve suçlusu haline gelmişlerdir.

1931 yılında memurlar kanununda yapılan değişiklik ile birlikte memurlara laik ve Cumhuriyetçi olma şartı getirilmiştir. Buna göre, elçiler gibi devlet ve hükümetin temsilcisi olanlar, inzibat ve asayiş işlerini görenler, hükümeti ve hükümetin arızasını, icraat ve hareketlerini tenkit edemeyeceklerdi. İlk ve orta tedrisat ve lise muallimleri, Maarif Vekaleti tarafından tayin edilecek diğer muallimler hükümetin prensipleri aleyhinde şifahi ve tahriri tenkidde bulunamayacaklar, sadece vekillerin mezun

⁹⁰⁵ “Adalar Kaymakamına Ceza”, *Son Posta*, 18 Mart 1931, s. 2.

⁹⁰⁶ “Er Meydanı”, *Yarın*, 6 Aralık 1929, s. 4.

⁹⁰⁷ “Kadını Yaralayan Jandarma Hapse Mahkûm Oldu”, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, s. 4.

katılacakları veya izin verecekleri memurlar beyanatta bulunabilecekler hükümleri getirilmiştir.⁹⁰⁸

Basın üzerinde Matbuat Kanunu ile istediği manipüle ve tazyik ortamını sağlamış olan iktidar, yapılan eleştirileri meclisi, hükümeti, tahkir olarak addedebilmiştir. İstanbul'da çıkmakta olan Yarın gazetesi de bu baskıdan üzerine düşen payı almıştır. Gazete imtiyaz sahibi Arif Oruç Bey, gazete yazarlarından Şemsettin ve Süleyman Tevfik Bey yazıları nedeniyle suçlamalara maruz kalarak yargılanmışlardır. Gazetede çıkan nerdeyse her haber hükümet nezdinde suç kabul edilmiş ve yargılamalara konu olmuştur. Hükümetin yeni asayiş kanunu layihası hakkında gazetede Arif Oruç imzası ile yayınlanan “*Asayiş Yok mu?*” başlıklı yazıda çıkarılmaya çalışılan kanunla; Türk vatandaşlarının arasında fesatçılık, münafıklık yaptığı devlet otoritesine karşı koydukları şeklinde bir izlenim yarattığını, bu durumun memlekete atfedilen bu gayri tabii durumun düşmanları sevindireceği ifadelerine yer verilmiştir.⁹⁰⁹ Arif Oruç'un İzmir'de intihar eden tüccar Abdi Bey ile ilgili yazısı da suç kabul edilmiştir. Abdi Bey, karısına yazmış olduğu intihar notunda “*bankalar krediyi kestiler, borçlular borçlarını veremediler. Beni intihara sevk eden amel iktisadiyattaki fenaliktir affet karıcığım*” ifadelerini kullanmıştır. Abdi Bey'in mali buhran nedeniyle ve yüklü bir borç bırakarak intiharından gazeteci Oruç'a göre İsmet Paşa kabinesi sorumluydu. Arif Oruç yazısında, hükümeti mali siyasetteki kifayetsizlik ile suçlamıştır. Yarın gazetesinin 2 Nisan 1930 tarihli nüshasında yayınlanan Şemsettin Ertuğrul'un kaleme aldığı “*Bizi Men Edemezsiniz*” başlıklı yazıda *halkın aç ve çıplak* olduğu belirtilmiştir. Savcılık mütalaasında bahsi geçen makalelerin toplum üzerinde heyecan uyandırdığına, Büyük Millet Meclisi ve hükümetin şahsi maneviyatını tahkir ve tecavüz ettiğine hükmetmiştir.⁹¹⁰ 15 Mayıs 1931 tarihinde yapılan yargılamada “*Herman Rezaleti*” başlıklı makale de dava konusu yapılmıştır. Herman Spirer isimli tütün şirketinin mecliste bulunan bir milletvekiline 100 bin lira komisyon verdiği iddia edilmiş, ancak şirketin beyanını yayınlayan gazetenin tahkir suçu değil söylenileni yayınladığına hükmolunmuştur.⁹¹¹

1938 yılında İstanbul mebusları, milletvekillikleri dışında başka bir görevle iştigal etmediklerine dair CHP Genel sekreterliğine yazılı beyanda bulunmuşlardır. Atıf

⁹⁰⁸ “Memurlar Laik ve Behemehal Cumhuriyetçi Olacaklardır”, *Milliyet*, 4 Mart 1931, s. 1.

⁹⁰⁹ Arif Oruç, “Asayiş Yok mu?”, *Yarın*, 30 Mart 1930, s. 1.

⁹¹⁰ “İstintak Hakiminin Arif Oruç Bey Hakkında Kararı”, *Yarın*, 7 Mayıs 1930, s.1- 2, *Yarın*, 8 Mayıs 1930, s. 4.

⁹¹¹ “Arif Oruç Bey Mahkemeye: Uzun Duran Bir Kabine Yıpranır, Mevcudiyetinden Başka Bir Şey Düşünmez Olur! Dedi”, *Yarın*, 15 Mayıs 1930, s. 1, 5.

Bayındır isimli mebus Ompol Türk Limited Şirketi'nin müessis azasından bulunuyorsam da şirketin işi ve faaliyeti ile bir alakam yoktur ifadelerini kullanmıştır.⁹¹²

4.2.2. Kaçakçılık

Kaçakçılık Cumhuriyet döneminde en çok karşımıza çıkan suçlar arasında yer almaktadır. Adliye istatistiklerinde Türkiye genelinde yapılan kaçakçılık faaliyetleri sonrası hüküm giyenlerin kadın, erkek, evli bekar, eğitilmiş, eğitimsiz, çocuk yetişkin gibi çok çeşitli sınıflandırmalar içinde yer alan insanların bu suçu işlediği anlaşılmaktadır. Gümrüklerdeki usulsüzlükler ve kaçakçılık olayları devletin en çok uğraştığı sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerli malı kullanımın özendirildiği bir süreçte Avrupa'dan ülkeye gümrükten kaçırılarak sokulan mallar şehrin muhtelif semtlerinde yok pahasına satılmıştır. Hükümet kaçakçılık ile mücadele hususunda caydırıcı tedbirler almıştır. En son raddede memleket iktisadiyatını bozacak faaliyette bulunduğu tespit edilen kaçakçılar vatan haini addedilmiş ve bir layiha dahi hazırlanmıştır.⁹¹³

Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair 1918 numaralı kanun 1 Temmuz 1932 tarihinde yayınlanarak hangi noktaların kaçakçılık olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Kanuna göre bir eşyayı gümrükten geçirmeden ithalata teşebbüs etmek, ithali ve ihracı memnu eşyayı ihraç ya da ithal etmek, bahsi geçen malları nakletmek, satmak, satın almak, devlet tekeline olan malı ithal etmek, saklamak ve satmak kaçakçılık olarak tarif olunmuştur. Bu maksatla teşekkül meydana getirenlere de altı aydan iki seneye kadar hapis cezası verilebileceği belirtilmiştir.⁹¹⁴

Ulaşılabilen sınırlı veri çerçevesinde yalnızca 1932 yılında; suçluların medeni durumu Tablo 26 incelendiğinde, 990'ının bekar, 3102'sinin evli, 188'inin boşanmış ve 176'sının medeni durumunun tespit edilememiş olduğu görülmektedir. Okur yazarlık durumuna göre ise, Tablo 27'de görüleceği üzere 3901 okuma yazma bilmeyen suçluya karşılık, 555'nin okuma yazması vardır. Okuma oranı mahkûmlar arasında oldukça düşüktür. Tablo 28 içerisinde yer alan hükümlülerden ikisinin on bir yaş altındaki iki erkek çocuğu olması suç çevresi ve oluşabilecek sonraki mahkumiyetler için dikkat çekici bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Küçük yaşta suç oranının sınırlı kalmasına karşılık, yaş artışı ile rakamlar ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Öyle ki, kaçakçılık suçunu en çok

⁹¹² BCA., 490-1-0-0 / 234-926-3, Belge Tarihi 19 Aralık 1938.

⁹¹³ "Kaçakçılar Vatan Hainidir", *Son Posta*, 23 Aralık 1931, s. 3.

⁹¹⁴ *Resmî Gazete*, "Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun" Sayı: 2000, 12 Ocak 1932, s. 1141- 1144.

22-39 yaş aralığındaki erkekler işlenirken, kadınlardaki yaş aralığı 40 yaş ve üzeridir. Öte yandan, 1933 yılı itibariyle kaçakçılık suçunda ciddi artışlar yaşanmıştır.⁹¹⁵

Tablo 26: Kaçakçılık Mahkûm Olan Suçluların Medeni Durumu

YILLAR	MEDENİ DURUM							
	BEKAR		EVLİ		DUL ve BOŞANMIŞ		MEÇHUL	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1932	972	18	2947	155	39	149	163	13
1933	1324	21	3487	188	43	148	128	10

Kaynak: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri, Neşriyat No: 197, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 264.

Tablo 27: Kaçakçılık Mahkûm Olan Suçluların Okuryazarlık Durumu

YILLAR	Okuma Yazma Bilenler		Okuma Yazma Bilmeyenler	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1932	551	4	3570	331
1933	594	11	4388	356

Kaynak: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri, Neşriyat No: 197, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 264.

Tablo 28: Kaçakçılık Mahkûm Olan Erkek ve Kadın Suçluların Yaş Aralığı

YILLAR	MAHKUMLARIN CİNSİYETLERE GÖRE YAŞ ARALIĞI													
	0-11		12-15		16-18		19-21		22-39		40 +		MEÇHUL	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1932	2	-	48	1	177	4	306	18	2251	121	1105	165	232	26
1933	1	-	59	1	190	1	390	15	2901	158	1256	174	185	18

Kaynak: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri, Neşriyat No: 197, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 264.

Özellikle devlet tekelinin (inhisar) geçerli olduğu tütün ve içki vb. maddeler konusunda kaçakçılara çok sıkı takibe almış, kaçakçılık suçlularına ağır bedeller ödeyerek caydırıcı olmaya çalışmıştır. İzinsiz tömbeki satma sebebiyle para cezasına çarptırılan suçluların, bunları ödeyememeleri sebebiyle hapse mahkum edilmelerini içeren arşiv belgeleri konuyla ilgili para cezalarının dönemin ekonomik koşullarında ağırlığına işaret etmektedir.⁹¹⁶ 1932 yılına doğru içki kaçakçılığı azalmaya başlamıştır. Müskirat İnhisar İdaresi, 1931 yılı zarfında 119 kaçakçılık vakası ortaya çıkarmıştır.⁹¹⁷ Ancak kaçakçılık önü alınamaz bir suç unsuruna dönüşmüştür. Örnek vermek gerekirse, Son Posta gazetesi, daha önce kaçakçılıktan yirmi defa mahkûmiyet alan Tatar İbrahim

⁹¹⁵ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri, Neşriyat No: 197, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara, 1937, s. 264.

⁹¹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 2-17-17, Dosya Ek: 31-240, Belge Tarihi: 6 Mart 1929.

⁹¹⁷ “İçki Kaçağı”, Akşam, 21 Şubat 1932, s. 3.

isminde bir şahsın yirmi birinci defa aynı suçtan mahkûm olduğunu⁹¹⁸ sütunlarına taşımıştır.

1931 senesi İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisar İdaresi'nin mali bütçesi Resmî gazetede yayınlanmıştır. 1852 numaralı bütçe kanununun kabul tarihi 20 Temmuz 1931'dir. Kanuna göre müdürlüğün 1931 mali senesi masrafları toplamı 2.257.026 TL olarak gösterilmiştir. Müdürlüğün geliri ise 8.319.526 TL olarak tahmin edilmektedir. Bu bütçe içerisinde muhbirlere ayrılan miktar dikkat çekicidir. Şarapçıları haber vereceklere ikramiye bedeli olarak 10.000 lira ayrılırken, kaçak eşya nakliyesi ile mücadele için ihbarda bulunanlara 75.000 TL bir miktar ayrılmıştır.⁹¹⁹

Kaçakçılığı önleyebilmek için devletin muhbirlerden faydalanma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Meclise sunulan layihada kaçakçılığı ihbar edenlere, kaçak malın tutarının yüzde otuzunun derhal ödenmesi, kaçak malları müsadere eden, tutan, kaçakçılarla, muhbirler arasındaki çatışmalarda kaçak mal tutarının yüzde otuzunun derhal muhbire verilmesi, kaçakçının malını müsadere veya kaçakçıları ihbarda hizmeti sabit olanlara malın tutarının yüzde onunun derhal tesviye edilmesi, kaçak mal tutarının yüzde otuzunun da hazineye gelir kaydedilmesi teklif edilmiştir. Bütün bunlar için 300 bin liralık bir masrafın yeterli olacağı ifade edilmiştir.⁹²⁰

İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya yayınladığı bir tebliğde; Doğu ve Güney illerine yapmış olduğu seyahat sonrası mali ve iktisadi kudreti gündün güne azalan kaçakçılık suçundan bahsetmiş kaçakçılığın men ve takibi hakkındaki 1510 sayılı kanunun üçüncü maddesi ile vilayet idaresi kanununun ilgili maddelerinin uygulanması gerekliliğine değinerek; köy, kasaba ve şehirlerdeki gizli depoların tespit edilmesi, otobüs, otomobil ve nakliye araçlarının sıkı denetlenmesini istemiştir. Gaz, şeker ve ipekli ve kumaş gibi ürünlerde irtikap suçu işlendiği ile ilgili ihbar alınması halinde bunların ticaretini yapan kişilerin gümrük işlerinin sıkı takip edilmesini, normal ihtiyacın dışında tedariğin temin edilip, edilmediğinin incelenmesini yetkililerden talep etmiştir. İçişleri Bakanı Kaya, ayrıca yayınlar vasıtasıyla kaçak mal alma, kullanma, kaçakçılara göz yumma eylemlerinin ahlaksızlık, hamiyetsizlik hatta vatana ihanet olduğunun yerleştirilmesinin gerektiğini bu hususta da belediyelerden, Tasarruf ve İktisat Cemiyeti'nden ve öğretmenlerden yararlanılmasını tebliğ etmiştir.⁹²¹

⁹¹⁸ "Bir Kaçakçı Yirmi Birinci Defa Mahkûm Oldu", *Son Posta*, 3 Aralık 1931, s. 2.

⁹¹⁹ *Resmî Gazete*, Sayı: 1859, 29 Temmuz 1931, s. 673.

⁹²⁰ "Kaçakçılığı Haber Verecek Olanlara Mükafat", *Vakit*, 20 Aralık 1931, s. 1.

⁹²¹ "Dahiliye Vekaleti Celile'sinin Kaçakçılık Hakkındaki 11/12/1931 Tarih ve 2813 Nolu Tebligatı", *Polis Mecmuası*, 1 Aralık 1931, Yıl: 18, Sayı: 264, s. 903- 904.

Çalışmanın konusu olan dönemde sigara kağıdı ve alkollü içkiler kaçakçılığı, gazetelerde en çok karşılaşılan haberlerdendir. Sigara kağıdı kaçakçılığını ihbar eden kişiler 1000 desteye kadar her bir sigara kağıdı için 2, 1000 desteden fazlası için 1 kuruş ile ödüllendirilmiştir. Tekel idaresinden izin almadan şaraphane ve imalathane açanların haberini veren kişilere ise beş liradan yüz liraya kadar ödül verilmiştir.⁹²² 1932 senesi içerisinde yalnızca bir günde İstanbul İhtisas Mahkemesi'nde on bir kaçakçılık olayının ele alınması alınan önlemlere rağmen kaçakçılığın arttığına göstergesidir.⁹²³ Gemlik'te yakalanan Mehmet buna örnektir. Mehmet, üzerinde 34.560 yaprak sigara kağıdıyla yakalanmış ve 6 ay hapis, 345 lira 60 kuruş para cezasına çarptırılmıştır. Cibali'deki evinde 1716 yaprak sigara kâğıdı bulunan İlhami Hanım ise hâkime yakalanmasından beş ay öncesine kadar sigara içtiğini, kağıtları ucuza bulup aldığını, doktorların sigara içmesini yasakladığını belirterek kaçakçılık suçlamasından beraat etmiştir.⁹²⁴

Kaçakçılıkla mücadele kimi zaman yanlış anlamaları da beraberinde getirerek mağduriyet yaratmıştır. Son Posta gazetesinin haberinde; hizmetçinin çalıştığı evi soymasıyla başlayan bir hadise söz konusudur. Zabıta kızın gittiği geldiği yerleri takip etmiş, en nihayetinde yetmiş yaşında bir kadının evinde kaldığını tespit etmiştir. Evde yapılan aramada beş altı paket sigara kâğıdı bulunmuş ve kadın kaçakçılık suçlamasıyla mahkemeye verilmiştir. Davanın beraatle sonuçlandığını, ancak kadının adliyeye gereksiz yere taşındığını ima eden gazete mahkemelerin lüzumsuz yere meşgul edilmesine bu hadiseyi örnek göstermiş, kaçakçılıkla mücadelede araştırmanın daha duyarlı yapılmasını, araştırma usullerinin modernleştirilmesini talep etmiştir.⁹²⁵

Devlet ödüllendirme ya da cezalandırma yöntemini kullanarak caydırıcı olmaya çalışsa da suçun tekrarlanmasına mâni olamamıştır. Dağıstanlı İsmail isimindeki bir gedikli, yirmi yıl boyunca bu iş ile uğraşmış, bu süre zarfında yirmi defa kaçakçılıktan mahkemeye verilmiştir. Topkapı ve Eyüp civarında rakı kazanı ile yakalanan İsmail, son olarak da Beyazıt Koska'daki evinde imaret kazanı içinde rakı imal ederken tutuklanmıştır.⁹²⁶

Arşiv belgelerinde karşımıza çıkan bir diğer kaçakçılık örneği de altın kaçakçılığı olmuştur. Yeşilköy Havalimanı'ndan uçakla altın kaçırılma teşebbüsü önlenmiştir .

⁹²² *Polis Mecmuası*, Mayıs, 1932, Sayı: 269, s. 1087- 1088.

⁹²³ "Kaçakçılık Dün Mahkemede On Bir Davaya Bakıldı", *Son Posta*, 1 Nisan 1932, s. 2.

⁹²⁴ "Gemlik'ten Getirilen Kaçakçılar Dün Muhakeme Edildiler Birçoğu Mahkûm Oldu", *Milliyet*, 20 Mart 1932, s. 3.

⁹²⁵ "İster İnan İster İnanma", *Son Posta*, 24 Mayıs 1932, s. 3.

⁹²⁶ "Bir Gizli Fabrika Daha Bulundu İmaret Kazanında Rakı Yapmışlar", *Yarın*, 2 Ocak 1930, s. 1.

Kaçakçıların yakalanmasında hizmetleri görülen gümrük müfettişlerinden Fethi, Cemil, Veli ve İbrahim Beylerin iki yüz lira ikramiye ile ödüllendirilmeleri kararlaştırılmıştır.⁹²⁷ İstanbul'dan Paris'e altın kaçakçılığı yapıldığına ilişkin bir haber Son Posta gazetesinde yer almıştır. İstanbul limanında demirli Patris Vapuruna baskın yapan zabıta, 200 İngiliz, fişek halinde 300 Türk altını ile 30 beşbiryerdeye el koyarak, konuyla ilgili bir Rum'u tutuklamıştır.⁹²⁸

Son Posta gazetesinin “*Halkın Sesi*” köşesinde bu konuya da yer verilmiştir. Kendilerine başvurulmuş kişilerin verdikleri cevaplar İstanbul'dan yurt dışına kaçakçılık yoluyla gönderilen altınların yüklü miktarda olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Aksaray Küçük Langa'da oturan Mehmet Bey “*İstanbul'dan altın kaçakçılığı yapıldığı söyleniyor bunun miktarı günde 5 okkayı buluyormuş. Asgari bir hesapla günde 20.000 senede 6.000.000 liralık hakiki servetimiz dışarıya kaçırıyor demektir. Eğer böyle bir şey varsa kaçakçıları bulmak ve ağır cezalara çarptırmak vatani bir vazifedir*”⁹²⁹ ifadelerini kullanmıştır.

İnsanların televizyon öncesi en çok rağbet gösterdiği iletişim ve eğlence aracı radyo olmuştur. Radyo yayınları aynı zamanda devletin mevcudiyetini ve yeni rejimin halka aktarılmasına da ön ayak olmuştur. Halkevlerine yurt dışından getirilen sinema ve radyo makinaları, İktisat Vekâleti'nin izni ile 120.000 liraya kadar olan gümrük ve muamele vergilerinden muaf tutulmuştur.⁹³⁰ Ancak bireysel kullanıcılar için ayrı kanunlar geçerlidir. Milliyet gazetesinde, Türkiye'de 10.000 radyo makinasının bulunduğu ancak bunların yalnızca 2000-3000 tanesinin tescilli olduğu belirtilmiştir.⁹³¹ Devletin izni olmadan kaçak yolla, radyo temin edenler ve kullananlar önlenememiş olacak ki bu kişiler hakkında takibat yapılması kararı alınmış, her polis merkezinin kendi muntikasındaki radyoları tespit ederek, liste halinde polis müdürlüğüne göndermesi ve ruhsatsız kullanıcıların mahkemeye sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³²

Kaçakçıların yargılanması noktasında kaçak malın karaya çıkarılıp çıkarılmadığı önemli bir kriter olarak görülmüştür. Milliyet gazetesi sütunlarına haber olan bir kaçakçılık hadisesinde, Romanya isimli vapurda kaçak iskambil kağıtları ve ipekli kumaşlar bulunmuş ve altı kişi tutuklanmıştır. Ancak yapılan muhakemede vapurun

⁹²⁷ BCA., 30-18-1-2 / 13-53-12, Dosya Ek: 45-7, Belge Tarihi: 29 Temmuz 1930.

⁹²⁸ “Altın Kaçakçılığı”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 3.

⁹²⁹ “Altın Kaçakçılığı ve Halkın Fikri”, *Son Posta*, 29 Temmuz 1931, s. 2.

⁹³⁰ BCA, 30-18-1-2 / 37- 43- 20, Dosya Ek: 256-11, Belge Tarihi: 10 Haziran 1933.

⁹³¹ “İstanbul'un Sesi Tekrar Yükseldi”, *Milliyet*, 28 Eylül 1930, s. 5.

⁹³² “Kaçak Radyolar”, *Milliyet*, 2 Kasım 1930, s. 2.

Köstence'ye gittiği ve malların karaya çıkarılmasına teşebbüs edilmediği gerekçesiyle sanıklar beraat etmiştir. Yalnızca içlerinden firari Kevork isimli biri Ermeni, sınır dışı edilmek üzere tutuklu kalmıştır.⁹³³

Son Posta gazetesinin “*Yerli Mallara Suikast Yapılıyor*” üst başlığı ile yayınladığı haberde, kaçakçıların başvurduğu başka bir hile gündeme taşınmıştır. Düşük vergi ödeyerek gümrüklerden paçavra kumaş adıyla elbise ithal edildiği bildirilen haberde, paçavra kumaşların ihraç malzemesi olmasından şüphelenen İstanbul gümrük muhafaza memurlarının, Amerika'dan gelen balyaları incelediklerinde yakaları ve kolları elbiseye zarar vermeyecek şekilde sökülerek ayrı ayrı paketlenen ithal elbiselerle karşılaştıkları anlatılmıştır. Gazetenin aynı nüshasında yer alan başka bir haberde ise, yabancı mallara, yerli malı damgası vurularak gümrükten geçirilmeye çalışıldığı yazılmıştır.⁹³⁴

4.2.3. Yasaklanan Komünizm ve Suçlular

Millî Mücadele döneminde emperyalizme karşı birlikte mücadele edilse de Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine özgü yaratılan sınıfsız imtiyazsız millet oluşturma fikrine rağmen, komünizm rejiminin genç cumhuriyete empoze edilmesine müsaade edilmemiştir. Türk halkının da zaman zaman komünizm rejimine karşı olan tepkilerini dönem gazetelerinden yakalamamız mümkün olmuştur. Son Posta gazetesine Nafiz rumuzuyla yazan gazete okuru, zabitanın ve mahkemelerin sürekli komünistler ile meşgul olmasından rahatsız olmuş olmalı ki, tepkisini “*düşünmek ve söylemek serbestse benim aklıma da bu adamları hemen yakalamalı fikirdaşlarının bol bulunduğu Rusya'ya göndermeli orada komünizmin ne olduğunu kendi gözleriyle görsünler*”⁹³⁵ cümleleri ile ifade etmiştir.

1928 yılında İstanbul'da 45 kişi komünizm suçlamasıyla tutuklanmıştır. 1929 yılında yapılan yargılamalarda hüküm giyenler arasında küçük yaştaki tütün işçileri de bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın ve İsmet Paşa'nın komünizm rejimine karşı olan kararlı tutumlarına karşılık, Komünizm 1 Mayıs beyannameleri ile 1930'lu yıllarda işçiler ve öğrenciler arasında broşür, gazete ve dergi aracılığı ile aşılarmaya çalışılmıştır.⁹³⁶ Bu yıllarda Başbakan, İsmet Paşa Tahrir-i Sükûn Kanunu'nun

⁹³³ “Kaçakçı Maznunları Beraat Ettiler”, *Milliyet*, 4 Şubat 1932, s. 3.

⁹³⁴ “Hazine İçin Çok Zararlı Bir Ticaret”, “Yerli Mal Sahtekârlığı Yapılıyor”, *Son Posta*, 19 Eylül 1931, s. 1.

⁹³⁵ “Kari Gözü İle Gördüklerimiz: Komünistleri Rusya'ya Göndermeli”, *Son Posta*, 2 Ocak 1931, s. 5.

⁹³⁶ Engin Çağdaş Bulut, *Modern Türkiye'de Komünizm Algısı (1923-1960)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2019, s. 57- 60.

kaldırılması münasebetiyle TBMM’de yapmış olduğu konuşmada komünist faaliyetlere zabıta kontrollerinde ve adliye haberlerinde ara sıra rastlandığını belirtmiş⁹³⁷ olması

Komünizm ünlü şair Nazım Hikmet’in yargılanma sürecinde magazinsel bir boyut olarak mizah dergilerine konu olmuştur. Yusuf Ziya Akbaba Dergisi’nde Nazım Hikmet’i “*Şişli’de yaşayan zengin ve kibar sınıf, tok karnına amelenin ve fakirlerin ıstırabını anlatan şairi dinlemeye koşuyor ne temaşa*” şeklinde eleştirmiştir. Dergide Şişli’de yaşayan insanlar arasında Bolşevikliğin bir moda olduğunu⁹³⁸ bilgisi verilmiştir. İstanbul polisinde, komünistlik propagandası ihbarları nedeniyle yaşanan telaş, genellikle az sayıda kişinin göz altına alınması ile sonuçlanmıştır⁹³⁹ Sayılı hadiselerden biri Samatya’da merkezleri basılan yayınladıkları “*Kızıl İstanbul*” isimli gazeteyi dağıttığı anlaşılan 34 komünistin tevkif edilmesidir.⁹⁴⁰ İstanbul polisi, işsiz tütüncüleri hafiyeler olarak komünist işçilerin toplandığı kahvehanelere göndererek komünizm ile mücadelede etmeye çalışmıştır.⁹⁴¹

Bulgar komünistlerin şebeke halinde İstanbul’da mesken tuttıkları propaganda ve halkı tahrik yöntemiyle rejimi tehdit ettiklerinin izlerini gazete sütunlarında görmek mümkündür. Vakit gazetesi aynı hafta içinde aralıklarla otuz üç kişinin yakalanarak mahkemeye sevk edildiğini yazmıştır.⁹⁴²

4.2.4. Siyasetin Asayiş Etkileri :Serbest Fırka Deneyimi ve Menemen Olayı ve İstanbul

1930 yılına gelindiğinde, bizzat Mustafa Kemâl Paşa, demokrasinin gerektirdiği çok sesli siyasi hayat için elzem olan muhalefet partisinin kurulmasını Paris Büyükelçisi Fethi Bey’den istemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın direktifiyle kurulduğu için *güdümlü muhalefet* adını alan kısacık tarihi boyunca taşımak zorunda kalan Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan kısa bir süre sonra halk nezdinde sempatiye mazhar olmuştur. Parti ilk sınavını da 1930 Belediye seçimlerinde vermiştir.

Bunda şüphesiz ki dönemin ağır geçirilen ekonomik bunalımın etkileri belirgindir. Fethi Bey’in, partisinin seçim propagandası için İzmir’e yapmış olduğu seyahat partinin kaderini belirlemiştir. Halk Fethi Bey’i adeta bağrına basmıştır. Yaşanan izdihamda, halk

⁹³⁷ BCA, 490-1-0-0 / 1-2-21, Belge Tarihi: 21 Mart 1929.

⁹³⁸ “Şişli Komünist”, Akbaba, 11 Mayıs 1931, Sene: 9, No: 852, s. 1.

⁹³⁹ “Günün Tarihi”, Son Posta, 3 Ağustos 1930, s. 3.

⁹⁴⁰ “Komünistler Tevkif Ediliyor”, Son Posta, 11 Ağustos 1930, s. 2.

⁹⁴¹ Serdar Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Kahvehane ve İktidar*, Kırmızı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2020, s. 509- 510.

⁹⁴² “Komünist 12 Kişi Daha Tevkif Olundu. Şebekenin Geniş Olduğu Anlaşıyor”, Vakit, 26 Ağustos 1932, s. 3.

üzerine “*mihrakı meçhul*” kişiler tarafından ateş açılmış, bu ateşte bir öğrenci hayatını kaybetmiştir. Fethi Bey, bu olayı “*babası oğlunun kanlı naaşını getirerek, bu hürriyet yolunda ilk şehittir kurtar bizi dedi. Bu şahsi bir dilek değildi. Çok çok ağır iktisadi şartlar ve yaşama mücadelesi veren halkın, hür rahat refahlı hayat hasretinin trajik ifadesi idi*” şeklinde ifade etmiştir.⁹⁴³

Serbest Fırka, Dünya Ekonomik Buhran’ı karşısında çaresiz kalan ve iktidarın ekonomik politikasını beğenmeyen halk nezdinde kurtarıcı olarak görülmüştür. Sadık ve yönetilebilir güdümlü parti olarak kısa bir ömür süren Serbest Fırka’nın taşra yöneticileri, vergilerin çokluğunu ve devlet müdahalesini, tüccarların ,köylülerin seferber edilmesi noktasında propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır.⁹⁴⁴ Afet İnan hatıralarında Serbest Fırka’nın kuruluşunu; “*1929 dünya ekonomik bunalımı Cumhuriyet Türkiyesi’ni de kötü vurmuştur. Halk kitleleri darlık ve sefalet içindedir. İsmet Paşa’nın kalkınma önlemleri, özellikle pahalı demiryolu siyaseti ciddi eleştirilere hedef oluyor. Halk arasında sızlanmalar artmıştır. Atatürk yeni çıkış yolları aramak için rejimde değişiklik yapmak, Batı parlamentoları gibi çok partili bir rejime geçmek gereğini anlamıştır*” sözleri ile anlatmıştır.⁹⁴⁵ Sina Akşin, Mustafa Kemal’in Serbest Fırka’nın kurulmasını istemesindeki nedenin demokratikleşme arzusu olduğunu düşünmektedir. Akşin’e göre, ekonomik sıkıntıya düşen çiftçi gericilerin propagandalarının açık hedefi haline gelmiştir⁹⁴⁶. Bu nedenle de büyümekte olan muhalefetin güvenilir bir partiye yönlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim, aydınların düştüğü tipik sanrıya, Cumhuriyetin kurucuları da düşmüşlerdir. Mithat Cemal Kuntay’ın bu durumu “*halkı fikirlerin idare ettiğini sanmışlar, yığınların karnıyla düşünüp gözüyle öğrendiğini, kalbiyle kızdığını görememişler, üstelik avamın midesindeki yeniçeri kazanını tanımamışlardır*”⁹⁴⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Demiryolları üzerinden hükümete yapılan eleştirilere Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, “*Efendiler neyi tenkit edelim? Şimendifer yaparsınız, vay efendim, şimendifer yapılır mı? Ecdadımızdan tevarüs ettiğimiz develer vardır, arabalar vardır. Bu vesaiti nakliye dururken ecdadımızın kemikleri üzerine ray dizilir mi? Pek âlâ, yapmıyalım. Deve ile gidelim. Aman efendim, olur mu? Kaçınıcı asırdayız. Ne yapalım efendiler, ne yapalım*

⁹⁴³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yayınları, (yay. haz. Cemal Kutay), İstanbul, 1980, s. 499.

⁹⁴⁴ Michele Penner Angrist, *a.g.m.*, Page. 150.

⁹⁴⁵ Halil İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s. 44.

⁹⁴⁶ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 234.

⁹⁴⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 309.

ve yine bütün dünyada bir buhran var, tasarruf yapalım, ne tasarrufu efendim, biçare memurları eziyorsunuz, atıyorsunuz, bu tasarruf mu! Yapmalıyım efendiler bu ne demektir. Binlerce herifleri toplamışsınız millet bunlara bu parayı veremez. Pek iyi, ne yapalım. Müsbet bir fikir yoktur efendiler. Efendim, işte çalışıyoruz, iktisada çare arıyoruz” cümleleri ile cevap vermiştir.⁹⁴⁸

Belediye seçimleri öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler CHF için yüzleşme arenası niteliğindedir. “SCF’li çok partili denemeden, iktidarın çıkardığı en önemli sonuç; CHF’nin yeteri kadar halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yapılan yeniliklerin istenilen ölçüde halka benimsettiremediğini anlaması” olmuştur.⁹⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa 1930 Belediye Seçimlerinde Serbest Fırka’nın elde ettiği sonuçları ve halkın bu fırkaya teveccüh nedenlerini bizzat öğrenebilmek amacıyla iki yıl boyunca sürecektir yurt gezilerine çıkmıştır. Bu gezilerde anlamaya çalışılan husus, Cumhuriyet Halk Fırkası yönetici kadrosunun kafasını kurcalayan şu soru olmuştur. “Halk kitleleri niçin bize karşı?”⁹⁵⁰

Bu dönemde muhalif basının sesini yükseltmeye başladığı görülmüştür. Karagöz Dergisi, muhalif sesleri susturmaya çalışan bir yayına imza atmıştır. Baykuş Sesi isimli baş yazıda ismini vermediği bir gazeteyi masum ahaliyi alttan alta hükümete karşı kışkırtmakla suçlamıştır. Biraz daha fazla satabilmek için bu gazetenin “açlıktan hastaneler adam almıyor, çocuklarımız mektebe aç gidiyor, köylüler açlıktan işsizlikten İstanbul’a doldu, her gün bir ticarethane iflas ediyor, küçük esnaf perişan, kesatlıktan, işsizlikten tumarhaneler doldu, gençler intihar ediyor, aman bir çare borç mu alınacak, ne yapılacaksa yapılınsın bitsin” cümlelerini paylaştığını belirtilmiş, kullanılan dili İstiklal Harbi’ndeki Ali Kemâl’in, Refik Halit’in üslubuna benzetmiştir.⁹⁵¹

Akbaba gazetesinde, halkın aç olmasından dolayı muhalefete rağbet gösterdiğini ifade eden, Yarın ve Köroğlu Gazeteleri’ni eleştiren bir karikatür yayınlamıştır. Karikatürde, Mustafa Kemal Paşa, Türkiye haritası başında bulunmaktadır. Haritanın arkasında bulunan Yarın ve Köroğlu gazetelerinin sahipleri “açız açız...” diye bağırmakta

⁹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, Fevkalade İçtima, C. 3, Tarih: 5 Temmuz 1931. s. 7.

⁹⁴⁹ Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoğlu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:10, 2013, s. 125.

⁹⁵⁰ İsa Yıldırım, “Atatürk’ün 1930-1931 Yurt Gezisi ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri”, *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, Sayı: 2, Ekim, 2021, s. 203.

⁹⁵¹ “Baykuş Sesi”, *Karagöz*, 30 Mayıs 1931, Sene: 24, No: 2421, s. 1.

Gazi ise, gazete sahipleri için “*bu sesler karnı açların feryadına değil, gözü açların feryadına benziyor*” cümlelerini sarf etmiştir.⁹⁵²

Görsel 34: Muhalif Gazetelerin Halkın Aç Olduğunu Haykırışları
(Kaynak: *Akbaba*, Sene: 8, No: 808, 4 Aralık 1930, s. 1.)

Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezileri esnasında işittiği ise halkın içinde bulunduğu açlık ve sefalet sesi olmuştur. Paşa, TBMM zabıt katiplerinden notlar tutmalarını istemiş ve bu notlar bir rapor halinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye sunulmuştur. Acil ibaresi ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından başvekile gönderilen bir telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı tenkit ettiği, Halk Fırkası'nın Cumhuriyet ve laikliği ebedileştirmek için bila aram dinlenmeden yürüyeceğini ifade ettiği yazılmıştır.⁹⁵³

Gazi'nin gezilerinde dikkati çeken bir başka nokta da tarım konusunda halkın tohumuzluk, arazilerin fazla fiyatlandırılması gibi konularda halkın yapmış olduğu şikâyetler olmuştur.⁹⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa bu geziler esnasında bizzat şahitlik yaptığı manzara karşısında sarsılmıştır. Siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal kısacası her açıdan yeniden ihya etmeye uğraştığı Türk ulusu, kendisini düşmandan kurtarandan yardım dilemekte, bir yandan da yoksunluğunu tüm çıplaklığı ile gözler önüne serip sitemini dile getirmektedir. Antalya gezisinde 6 Mart 1930 akşamı özel kalemi Hasan Rıza Soyak'a üzüntüsünü: “*Bunaliyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunaliyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk,*

⁹⁵² “Gazi Hazretleri Baştan Başa Bütün Vatannin Vücudunu Dinliyor”, *Akbaba*, Sene: 8, No: 808, 4 Aralık 1930, s. 1.

⁹⁵³ *BCA.*, 30-10-0-0/ 2-9-40, Dosya:3, Belge Tarihi: 20 Aralık 1930.

⁹⁵⁴ *BCA.*, 30-10-0-0/ 2-9-34, Belge Tarihi: 23 Kasım 1930.

maddi, manevi bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte!... Bunda bizim günahımız yoktur; uzun yıllar hatta asırlarca dünyanın gidişinden gafil, bir takım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket; düşe düşe şu acınacak hale düşmüş. Memurlarımız henüz istenilen seviyede ve kalitede değil, çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın... Bütün istidatlara hâkim olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler olarak telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyuşmuş, kalmış” cümleleri ile anlatmıştır.⁹⁵⁵

CHP kanadının Serbest Fırka'ya katılanların profilini tasviri oldukça çarpıcıdır. CHP'li mebuslar bu kişileri; *inkılaplardan gayri memnunlar, karaktersiz-haris münevverler, menfi aile telkinleri ile yetişmiş işsiz gençler ve muhalefet gazete ve propagandalarının oluşturduğu hava ile zehirlenen cahil ve genellikle yabancı işçi ve ameleler ile memurlar olduğunu” ifade etmişlerdir.⁹⁵⁶ İdris Küçükömer ise; ekonomik politik olarak liberalizmi benimseyen Serbest Fırka'nın tökezlemesinin nedenlerini; batıcı laik bürokratların halk ile organik bağ kuramamasına bu nedenle de tıpkı organ nakli ameliyatlarında vücudun kendisine takılan başkasına ait böbrek ya da kalbi atmak istemesi gibi Türkiye'nin toplum yapısının da Batı kurumlarını kabul edemeyeceğini nihayetinde yetiştirilmek istenen milli kapitalistlerin de emperyalistler ile işbirliğine gitmek zorunda kalacağını⁹⁵⁷ ifade etmiştir.*

İstanbul Belediye Seçimleri'nde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Belediye Meclisi üyelikleri için ekalliyetleri aday göstermesi tepkilere neden olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir yazıda, fırkanın İstanbul Ocak Reisi aynı zamanda da Darülfünun'da müderris olan İsmail Hakkı Bey'in “*bizim için Apostol fikri Türk adam, hür adam ve müsavi adam ifade eder. Irk nazarisi ilmi olmayan bir nazariyedir. Milliyet ne bir kan ne bir et, hatta ne de bir lirandır. Milliyet vicdan meselesidir, vicdan... Bizim sevdiğimiz Apostol Türkiye için kanını akıtan, Türklerin şerefini müdafaa eden insandır”* şeklindeki ifadeleri eleştirilmiştir. Gazete Hakkı Bey'in Serbest Fırka'nın şehir belediyesi azalıklarına namzet gösterdiği Haleplioğlu Yuvan, Kazancıyan, Orfanidis, Panciri Bey gibi birçok Apostolların Türkiye için kanını akıttığını, Türklerin şerefini müdafaa eden insanlar olduğunu belirterek, ekalliyetlerden ekserisinin durumu herkesçe bilindiğine

⁹⁵⁵ H. R. Soyak, *a.g.e.*, Cilt. 1, s. 405.

⁹⁵⁶ BCA, 30-10-0 / 79-520-4, Dosya Ek:79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

⁹⁵⁷ İ. Küçükömer, *a.g.e.*, s. 96.

göre, uzun söze gerek yok cümleleriyle halkı düşünmeye ve iki parti arasında karşılaştırma yapmaya davet etmiştir.⁹⁵⁸

Belediye seçimleri esnasında yaşanan yeşil bayrak krizi basın tarafından malzeme olarak kullanılmış ve İstanbul gündemini günlerce meşgul edilmiştir. İlk olarak Akşam gazetesi tarafından Kasımpaşa’da yapılan seçimlerde Yeşil Bayrak açıldığı iddia edilmiştir. Son Posta gazetesi bu hadiseye ilişkin hükümet yanlısı olarak addettiği Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri’ne “*siz de bilirsiniz ki Kasımpaşa’da yeşil bayrak hadisesi olmamıştır. O halde asılsız bir haber üzerinden fazla ısrar etmenin sebebi nedir*” diye sormuştur. Bu konunun Serbest Fırkayı mürteci gibi göstermek amacıyla kullanıldığını belirten Son Posta, hakikatleri yazdıklarını ancak diğer gazeteleri hak yoluna sokamadıklarını belirtmiştir. İddia edilen asılsız haberleri incelemek için muhabirlerini Kasımpaşa polis merkezine gönderdiklerini belirten gazete, polis merkezinin, böyle bir vaka tespit edilmediğini, böyle bir bayrağın mevcut olmadığını belirttiğini yazmıştır. Bayrağı kullanan çocukları bulduklarını belirten gazete, yaşları 15 -16 arasındaki bu gençlerin Kasımpaşa Doğruyol 255 numarada oturan Kâmil ve kardeşi Sami Efendiler ile Fethi ve Hüseyin Efendiler olduklarını belirtmiştir. Kâmil Efendi ile görüşen muhabir, gençlerin cuma günleri ve işe gitmedikleri diğer günlerde koşu yaptıklarını herkesin bildiğini, beş sene önce yaptıkları , yeşil flamaları yarışacakları zaman koşuda bitiş noktasını işaret için diktiklerini, Kasımpaşa seçiminin yapıldığı cuma günü yarış yaptıklarını bu esnada kalabalık gördüklerini ve kalabalığa karıştıklarını belirtmiştir. Kâmil Efendi, Milliyet gazetesinin sarık dediği şeyin arkadaşı Hüseyin’in kasketi olduğunu, muhabire kasketi getirmiş, bir elinde tutarak resmini çekmiştir.

Muhabir daha sonra olaya şahit olduklarını söyleyen kişiler ile de görüşmüştür. Kasımpaşa’da Tahta Gazi Mahallesi Cami Sokağı’nda 18 numarada oturan Hayri Bey, çocukların elinde ufak yeşil bir flama gördüğünü; yaşasın halk fırkası diye bağırduklarını Serbest Fırka ile alakalarının olmadığını belirtmiştir. Hepsi çoluk çocuğu eğleniyorlardı diye eklemiştir. Kasımpaşa’da Dört Kuyu’da berberlik yapan İzzet Bey ise, beş on küçük çocuğun elinde bulunan yeşil bir flamaya, bayrak demenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Kasımpaşa Atlamataşı 51 numarada oturan Neşet Efendi de bayrağın altında ne yaşlı ne sarıklı adamlar olduğunu, gazetelerin yazdıklarının hep uydurma olduğunu ifade etmiştir. Gazete şahitlerle de yetinmeyerek, Vali Muavini Fazlı Bey’e durumu sormuştur. Fazlı Bey bayrağın sporcu gençlere ait olduğunu tahkik ettiklerini, ancak

⁹⁵⁸ “Var Kıyas Et Sevdikleri Apostol”, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1930, s. 2.

dosyanın kendilerinin elinde olmadığını bu nedenle belki adliyenin ilgilendiğini belirtmiştir. Muhabir bu defa da savcı Kenan Bey'e durumu sormuş, kesinlikle böyle bir durum olmadığı tahkikat yapmadıkları cevabını almıştır.⁹⁵⁹

Ancak gündelik hayatın akışında partiler üzerinden kutuplaşmaların izlerini görmek de mümkün olmaktadır. Nitekim Gedikpaşa'da arbede çıkaran bir gruba polis ve bekçi müdahale etmiş, taşkınlık yapanları karakola götürmek istemiştir. Ayak direyen Üzümcü Süleyman'ın başını çektiği grup, "*Sen bize karışamazsın biz Serbest Fırkadanız*" diye arkadaşları ile birlikte Polis Hamdi Efendi ve Bekçi Bayram'ın üzerine atılarak her ikisini de baygın bir hale gelinceye kadar dövmüşlerdir.⁹⁶⁰

Ali Fethi Bey, belediye seçimlerine usulsüzlük ve fesat karıştırıldığı gerekçesiyle meclisin 15 Kasım 1930 tarihindeki oturumunda, Dahiliye Vekilinden açıklama istemiştir. Fethi Bey, "*saatlerce oy vermek için bekleyen vatandaşların istenilen tarafa oy vermedikleri görüldüğünde asabiyetin arttığını bu kişilere irticacı, komünist, anarşist lekelerinin sürülmek istendiğini*" ifade etmiştir. Vatandaşlara defterde isminiz yok denilerek oy kullanmalarının engellendiği, sahte parmak izi ve imza ile bu kişiler yerine oy kullanıldığını anlatılmıştır. Bazı yerlerde polis ve jandarmanın Serbest Fırka seçmeninin oy kullanılacağı binaya girmelerine izin vermediklerini, asayiş tehdit ettikleri gerekçesiyle vatandaşların tutuklandığını sözlerine eklemiştir. Balıkesir, Eskişehir, İzmir, Konya, Mersin'deki usulsüzlerine değinen Fethi Bey, Çatalca ve Silivri'deki seçimlerde yapılan usulsüzlükleri aktarmıştır. Çatalca'da seçim defterinin çalındığını, kaymakamlık tarafından alıkonulan sandığın kilidinin kırıldığını, başkanlık mührünün yer değiştirdiğinin encümen tarafından zapta geçirildiğini, başlangıçta 800 kişinin Serbest Fırka'ya oy vermesine karşılık, sayım sonrası Halk Fırkası'nın 715, Serbest Fırka'nın 270 oy aldığı açıkladığını konunun şikâyet edildiğini ancak netice alınmadığını⁹⁶¹ ifade etmiştir.

Fethi Bey'in seçim usulsüzlüklerini dile getirdiği konuşması meclisteki mebuslar tarafından sert bir şekilde eleştirilince milletvekillerine "*Efendiler; Serbest Cumhuriyet Fırkası, memleketimizde Cumhuriyetin banisi olan Büyük Gazinin, teşvik ve tasvibi ile Millet Meclisinde murakabe hayatını uyandırmak, neşir ve ilân ettiği prensip ve kanaatleri etrafında mücadele etmek için meydana çıkmıştır*" savunmasını yapmak zorunda kalmış, ancak milletvekilleri onu ve partisini memleketi karıştırmakla

⁹⁵⁹ "Efendiler, Sizi Munsif Olmaya Davet Ediyoruz", *Son Posta*, 16 Ekim 1930, s. 1, 3.

⁹⁶⁰ "Bir Kafile Gedikpaşa'da Bir Arbede Çıkardılar", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1930, s. 4.

⁹⁶¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 5, C. 22, Tarih: 15 Kasım 1930, s. 16, 19.

suçlamışlardır. Fethi Bey'in zabıta kuvvetlerinin dahil olduğu bir seçimde serbest bir siyasi hayatın olamayacağı şeklindeki serzenişine ise “*anarşi mi olsun*”⁹⁶² şeklinde cevap vermişlerdir.

Dahiliye Vekili, Ali Fethi Bey'e cevaben yaptığı konuşmasında suçlamalara karşı, Serbest Fırka'nın suçlular, şüpheli adamlar, mahkûmlar, mürteciler ve komünistlerden oluşan devşirme bir yapıya sahip olduğunu, Fethi Bey'in kendisinin seçimlere ilişkin müfettiş raporlarını okuduğunu, kendisinin yalnızca vatandaşlardan gelen mektupları değerlendirdiğini, devlet adamı olarak hakikatlere inanmasını rica etmiştir.⁹⁶³

Serbest Fırka'nın iktidardan ziyade inkılaplara muhalif gibi algılanan imajı giderek partiye zarar vermeye başlamıştır. Bu nedenle Fethi Bey'in partisi yalnızca üç ay dokuz gün siyasi hayatta varlığını sürdürebilmiştir. Sina Akşin çok partili rejim denemelerini; “*Terakkiper ve Serbest Fırka olayları devrim yapılırken ve belirli bir mesafe alınmadan çokpartililiğin pek sağlıklı işlemediği, 1930'lu yıllarda Avrupa'da demokrasi rüzgârlarının değil, dikta rüzgârlarının estiği bir dönemden geçildiği*”⁹⁶⁴ cümleleri ile yorumlamaktadır. Partinin kendini feshetmesinden kısa bir süre sonra Menemen'de genç öğretmen Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay'ın kafası kesilerek şehit edilmesine vararak ölümüne neden olacak Derviş Mehmet'in başını çektiği irticai bir ayaklanma çıkmıştır. Ayaklanmaya karışanların din devleti ve şeriat söylemleri, rejim ve inkılaplar tehdit altında mı sorularını beraberinde getirmiştir. Bu ayaklanma ile Serbest Fırka ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Olay Nakşibendi tarikatı tarafından hazırlanmıştır. Tarikatın lideri Kutbulaktab (Kutupların kutbu) olarak bilinen Şeyh Esat Efendi tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından İstanbul Erenköy'deki köşkünde faaliyetlerine devam etmiştir. Olaydan sonra gazeteler Şeyh Esat'ı tanıtmak için biyografisini yayınlanmaya başlamıştır. Son Posta olayın baş sorumlusu Şeyhi okurlarına aslen Erbilli'dir. Irk olarak Türkmen'dir. 1881'de İstanbul'a gelmiş ve burada Nakşi Tekkesi'ni açmıştır. Kenzül İrfan isimli bir kitap yazmıştır. Tarikatlar lağvedilinceye kadar Çapa'daki tekkesinde oturur ve telkinler yapar her bayram ziyaretçi sayısı beş on bini geçer, her gün evine iki üç koyun gönderilir, paşalar tarafından himaye olunur cümleleri ile tanıtmıştır.⁹⁶⁵ Şeyhin yalnızca İstanbul'da 30 binden fazla müridinin olduğu⁹⁶⁶ haberleştirilmiştir.

⁹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Toplantı 5 C. 22, Tarih: 15 Kasım 1930, s. 23.

⁹⁶³ a.g.c. s. 68, 70.

⁹⁶⁴ S. Akşin, a.g.e., s. 235.

⁹⁶⁵ “Şeyh Esat Kimdir?”, *Son Posta*, 27 Ocak 1931, s. 1, 6.

⁹⁶⁶ “Üç Halife Yetiştiren”, Şeyhin İstanbul'daki Müridi 30 Bin Kadardı”, *Son Posta*, 28 Ocak 1931, s. 1.

Menemen Askeri Hastanesi imamlığından emekli Laz İbrahim'i Manisa yöresine baş halife olarak ataması bu faaliyetin göstergesi olmuştur. Muradiye Camiinde hocalık yapan bu şahısın gayretleri ile özellikle ekonomik sıkıntılar nedeniyle iş bulamayan, geçimlerini sağlayamayan gençler, tarikata girdiklerinde Şeyh Esat'ın emriyle toplanan paralarla maddi anlamda desteklenmişlerdir.⁹⁶⁷

Menemen olayından sonra Milliyet gazetesinde yayınlanan yazısında Siirt Mebusu Mahmut Bey (Resul Babaoğlu): *“Biz hükümeti yıkmak için, milleti aç çıplak gösteren haysiyet ve şeref adamlarını şüphe altında bırakan, Türk jandarmasının Yunan neferlerine rahmet okuttuğunu söyleyen şuuursuz ve karaktersiz politikacıların arkasından yürümeyiz. Biz inkılâbı korurken; onların da kafalarını korumakta olduğumuzu biliriz”*⁹⁶⁸ şeklinde Atatürk'ün çok eski arkadaşlarından biri olan Fethi Bey'i eleştirmiştir.

Neşet Halil, Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi'nde çıkan makalesinde Menemen olayındaki halkın davranışını ve devlete düşen görevi değerlendirmiştir. Halil yazısında milletleri zararlı hareketlerden koruyan ve büyük kurtuluş idealine bağlayan şeyin, kültür olduğunu belirtmiştir. Neşet Halil, ihtirasları küçük, heyecanları dar, hisleri zayıf olan halkın suç işlemesini önlemenin yolu olarak, milli duygularla eğitilmesi gerektiğini belirtmiş, halkı eğitmenin yolunun ise hastaneler, fakirlere yardım evleri, zirai ve iktisadi yardım müesseseleri açarak, fakirliği azaltarak halka yaklaşmakla olabileceğini, bu yollarla terbiye edildiği takdirde, halkın devlete ve rejime sahip çıkabileceğini düşünmüştür. Ona göre; *“Menemen'deki vatandaşlar, mazhar oldukları geniş hürriyet idaresinin mevhumunu idrak kabiliyetinde olsaydılar facia meydana gelmezdi. Onun için bu facianın mesuliyet hududu çok geniş ve bir bakıma göre de millidir”*⁹⁶⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal; olayın hemen ardından en az kabahati olaya seyirci kalmak olan ve hepsi de suçlu bulunan Menemen halkının yerlerinden uzaklaştırılmasını, olayın siyasi boyutunun incelenmesini ve idam cezası alan suçluların da bütün davaların bitmesi beklenilmeksizin idam edilmesini istemiştir.⁹⁷⁰

Serbest Fırka deneyiminden sonra ortaya çıkan Menemen Olayı irticai faaliyetlerin hali hazırda bitmediği gerçeğini ortaya çıkartmıştır. Olay sonrasında İstanbul'un da içerisinde bulunduğu pek çok şehirde bu tertibe iştirak eden ya da destek

⁹⁶⁷ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 310.

⁹⁶⁸ “İnkılâp Tehlikede Değildir”, *Milliyet*, 29 Aralık 1930, s. 1, 5.

⁹⁶⁹ N. Halil, *a.g.m.*, s. 1- 2.

⁹⁷⁰ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -1 Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 331.

olan kişilerin araştırılmasına ve tutuklamalara başlamıştır. İstanbul'da yakalananların sayısı sekiz olarak bildirilmiştir. Manisa'dan gelen soruşturma dosyası sonrasında da Savcı Kenan Bey ve Polis Müdürü Ali Rıza Bey'den ilgili görülen dokuz kişinin daha yerlerinin tespit edilmesi ve tutuklanmaları istenmiştir. İsimleri verilenler arasında altı Florina mübadili erkek bulunmaktadır. Manisa'nın Horos köyüne iskân edilen bu kişiler İstanbul'a gelmişlerdir. Ayrıca tevkif edilenlerden biri de İstanbul Beykoz'a yerleşmiş olan Manisa Hastanesi'nin emekli imamı İbrahim'dir. Bu kişinin İstanbul ile Manisa arasında irtibatı sağladığı da anlaşılmaktadır.

Şeyh Esat Efendi ve oğlu Ali, İstanbul Erenköy'deki evinde yakalanmıştır. Şeyh Esat Efendi geçmişte Şeyh Sait ve Kürt İsyancılarına katılmıştır. Şeyh, tekkesi kapandıktan sonra çalışmalarına gizli olarak devam etmiş ancak ihtiyarlığı nedeniyle işlerini iki oğlu yürütmüştür. Evinde yapılan arama esnasında görevlilere olayla ilgili olmadığını söyleyerek “*mukaddes hükümetiniz beni takdir etmeliydi*” ifadelerini kullanmıştır.⁹⁷¹

Serbest Fırka'nın feshedilmesinin ardından partinin tekrar faaliyete geçmesi için kimi grupların girişimde bulunmaları söz konusu olmuştur. Bu hususta Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başbakanlığa göndermiş olduğu bir raporda bu kuşkunun yersiz olduğu ifade edilmiştir. Aydın'da doktorluk mesleğini icra eden Ethem Vassaf ile Fethi Bey arasındaki bir telgraftan bahseden Dahiliye Vekili, Fethi Bey'in İstanbul Pangaltı Postanesi'nden 24/06/1931 tarihinde ona cevabi bir telgraf gönderdiğini, fırkasının feshi konusunda kararlı olduğunu belirterek, Ethem Bey'in teklif ettiği anlaşılan partiye karşı olumlu bir yanıt veremeyeceği cevabını verdiğini ifade etmiştir. Dahiliye Vekili raporunda, Ethem Bey'den menfi hareketleri olan, bağımsız milletvekili olarak adaylığını koyduğu halde istediği sonuca ulaşamamış “*seciyesiz*” birisi olarak bahsetmiştir. Şükrü Kaya, “*23 Haziran 1931 tarihinde Hizmet gazetesinde Çekmalı Emin Bey isminde birinin bu telgrafi yayınladığını ve Aydınlı münevverlerin Serbest Fırka'nın yeniden ihyasından mutlu olacaklarını yazdığını belirtmiş, bu kişiler hakkında soruşturma başlatıldığını ancak Serbest Fırka'nın ihyası için bir teşebbüsün*”⁹⁷² bulunmadığını bildirmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal, Paşa yurt gezilerinde halkın şikayetlerini ve serzenişlerini dinlemiş edindiği izlenimler sonrası halkın nezdinden güven oyunun yeniden sağlanabilmesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin etkilerini silebilmek adına meclisin yenilenmesi gerektiğini düşünmüştür. Gazetelerde

⁹⁷¹ “Esrar Perdesi Kalkıyor Şeyh Esat İfsat Tertibatını Nasıl İdare Ediyordu?”, *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1930, s. 1, 3.

⁹⁷² BOA., 30-10-0-0 / 79-522-4, , Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 4 Temmuz 1931.

seçimler sonrasında yepyeni bir meclis ortaya çıkacağı, 70 ile 100 arasında milletvekilinin değiştirileceği, artan yapı pus nedeniyle 316 olan vekil sayısının 330'a kadar çıkartılabileceği ifade edilmiştir. Son Posta gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Mart 1931 günü Cumhuriyet Halk Fırkası'na yazmış olduğu mektuba yer vermiştir. Paşa mektubunda; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ülkedeki, meclisteki hükümetteki siyasi ve idari faaliyetleri aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığını belirterek başladığı mektubunda, asırlarca ihmal edilmiş bir ülkede eksikliklerin olmasının normal olduğunu, hükümetin getirmeye çalıştığı yüksek prensiplerin görülmeyerek halkın kafasının karıştırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Yapılacak milletvekilleri seçimi ile halkın devlete itimadının ne kadar sarsılmaz olduğunun yeniden anlaşılacağı belirtmiştir.⁹⁷³ İngiltere'nin de seçimler ile yakından ilgilendiği, Büyükelçi Morgan'ın, Başbakan Henderson'a göndermiş olduğu telgrafta da anlaşılmaktadır. Telgrafta, 3 Mart'ta Mustafa Kemal'in Ankara'ya dönmesinden hemen sonra TBMM'nin Mustafa Kemal'in inisiyatifiyle yeni seçimlerin derhal yapılması gerektiğine yönünde karar verdiği ifade edilmiştir.⁹⁷⁴

Seçimler için belirlenen milletvekili listeleri incelendiğinde eski seçimlere oranla işçi ve çiftçi adayların daha fazla yer alması⁹⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisinden sonra buhranın yaralarından en çok bu kesimlerin etkilendiğinin iyice anlaşılması ve yeniden yapılanma sürecinde bu zümrelerin desteğini arkasına almak istediğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. “*Köylü nüfusun fazla olduğu Konya, Kastamonu ve Ankara'dan çiftçiler, sanayinin gelişmiş olduğu Zonguldak ve İstanbul'dan işçiler aday gösterilmiştir. 16 milletvekili çıkaracak İstanbul'da 4 müstakil milletvekili için kontenjan ayrılmıştır.*”⁹⁷⁶

Dikkati çeken diğer konu ise meclis içerisinde güdümlü bir muhalefetin yerine alternatif olarak denetleme işini bağımsız milletvekillerinin üstlenmesinin planlanmasıdır. 1931 seçimlerinde müstakil olarak katılacak olan ve sayıları kırk altıyı bulan milletvekilinin propaganda yapmalarına polislin engel olması, seçimlere gölge düşürmüştür. Müstakiller Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan kendilerini korumalarını istemek durumunda kalmıştır. Müstakil mebus adayları olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası eski üyeleri için halkın görüşünü almak isteyen Son Posta gazetesine adres ve

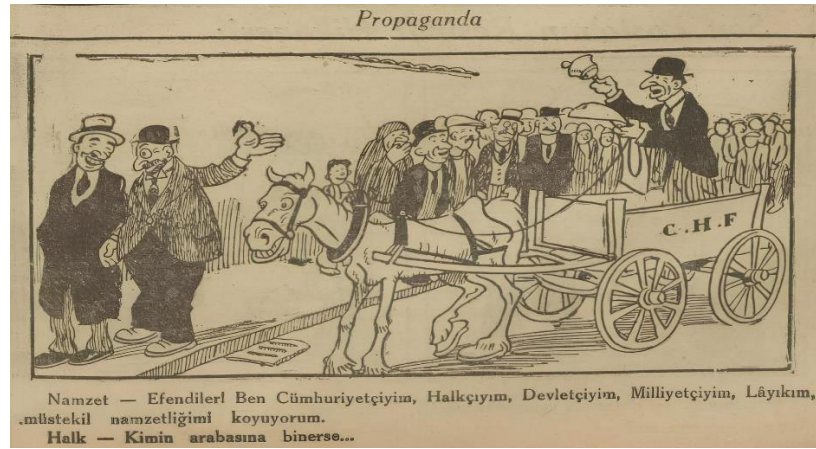
⁹⁷³ “Yepyeni Bir Meclis”, “Gazi Hazretleri Yeni Bir Veçhe Gösterdiler”, *Son Posta*, 6 Mart 1931, s. 1, 5.

⁹⁷⁴ *The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri, Mr. Morgan to Mr. Henderson, Fon: 424-274 E1120/ 69/44, No: 14, 5 Mart 1931, s. 47.

⁹⁷⁵ Servet Armağan, Türkiye’de Parlamento Seçimleri, *Journal Of İstanbul University Law Faculty*, C. 33, Sayı: 3- 4, Yıl: 1967, s. 73.

⁹⁷⁶ Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 64, Nisan, 1999, s. 26- 27.

isimleri belli olarak verilen cevaplarda temkinli yaklaşımlar söz konusudur. İstisna olarak adres belirtmeden yazar olduğu notu düşülen Kemal Ahmet Bey isminde biri “*paşaların İstanbul’dan adaylıklarını koymaları halinde oy vermeyeceğini çünkü bu kişilerin daha önceki programlarına bakılacak olursa sağ eğilimli kişiler olduğunu*” belirtmiştir. Çapa Seyitömer Mahallesi Küçük Hamam Caddesi 84 numarada oturduğu belirtilen Cevat Bey ise, Ali İhsan, Rafet ve Kazım Paşaların dürüstlüğüne güvendiğini dolayısıyla adaylıklarından hoşnut olacağını ifade etmiştir. Son Posta gazetesinin köşe yazarı Mehmet Zekeriya Bey; yeni müstakil namzetler liberal ya da mürteci olmamalıdır telkininde bulunurken, eski muhalifler de laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olduklarına dair kendilerini müdafaa etmek durumunda kalmışlardır.⁹⁷⁷ Aşağıdaki karikatürde de görüleceği üzere daha önceki Terakkipverer Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası kötü deneyimleri nedeniyle kamuoyunun kafası karışıktır ve güvensizlik seçim atmosferine hakimdir. Halkın ikna edilmesi için adaylar hayli çaba sarfetmişlerdir. Ancak 600.000 nüfusa sahip İstanbul şehrinde, 48 Cumhuriyet Halk Fırkası adayına karşılık, muhalif dört kişinin bile adaylık başvurusunda bulunmaması Son Posta gazetesinin dikkatini çekmiştir.⁹⁷⁸

Görsel 35: Propaganda

Namzet: -Efendiler! Ben Cumhuriyetçiyim, Halkçiyim, Devletçiyim, Milliyetçiyim, Laikim, Müstakil Namzetliğimi Koyuyorum

Halk: -Kimin arabasına binirse...

(**Kaynak:** *Son Posta*, 26 Nisan 1931, s. 1.)

Son Posta gazetesi İstanbul ili için aday gösterilenler arasında kunduracı, tesviyeci ve bir de iş ustası olduğunu yazmıştır. Adaylar kendilerini ziyaret eden birinin isteği ile form doldurduklarını aday göstereceklerini beklemediklerini beyan etmişlerdir. Gazete,

⁹⁷⁷“İntihabat Bu Sabah Başladı”, “Halkın Sesi: Padişahların Namzetlikleri ve Halkın Fikri”, “Namzetliklerini Koyan Eski Muhalifler Neler Söylüyorlar?”, Mehmet Zekeriya, “Kimler Müstakil Mebus Olabilir?”, *Son Posta*, 25 Nisan 1931, s. 1- 3.

⁹⁷⁸ “Müntehibi Sanilerden Soruyoruz”, “Propaganda”, *Son Posta*, 26 Nisan 1931, s. 1.

beş altı yüz bin kişi içinde piyangoonun onlara düşmesi gibi, seçimlerin de piyango olduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁹

1931 seçimlerinde İstanbul’da seçimlere katılım oldukça yüksek oranda olmuştur. Belediye sınırları içerisinde %84, ilçe ve kazalarda ise bu oran %88 olmuştur. 143,002 kişi oy kullanmış ve 1559 ikinci seçmenler seçilmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Merkezi Cevdet Kerim Bey seçimlere ilişkin gazetecilere yapmış olduğu açıklamada, İstanbul Belediye sınırları içerisindeki 168.491 birinci seçmenden 143,002, ilçe ve kazalarda bulunan 26,603 birinci seçmenden 23,212’sinin oylamaya katıldığını belirtmiştir.⁹⁸⁰

New York Times, 1931 genel seçimlerinin ardından oluşan parlamentoda Mustafa Kemal Paşa’yı “The Unconquered” olarak nitelendirmiş (alt edilmemiş, yenilmemiş) Gazi’nin tek bir karşı oy olmadan üçüncü defa cumhurbaşkanlığının onaylanacağından bahsetmiştir. New York Times yeni seçilen için parlamentonda esas olarak ekonomik buhranı hafifletme eğilimindeki yasaların tartışılacağını ve bütçenin oylanacağını belirtmiştir.⁹⁸¹

4.3. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Döneminde Suç Ortamında Kadın Olmak

“İşsizlik” ve “erkeklik krizi” gibi nedenler erkeklerin kadınlara karşı işledikleri suç miktarını arttırmış, toplumda önemsizleştirilen kadın, masum kurban figürü olmanın ötesinde “suçu hak eden kişi” olarak görülmüştür.⁹⁸² Kadınların çoğunlukla yakın çevrelerindeki eş, sevgili, kardeş gibi erkeklerin şiddetine maruz kaldıkları görülmüş, ancak yine de evlilik kurumunun kadınları suçtan ve kötülükten koruyacağına inanılmıştır. Bu düşünce iki sebepten kaynaklanmıştır. Bunlardan birincisi, toplumun normatif skalasında ahlâk kavramı çizgisinde bekar kadınların *iffetsizlik* gibi kötü davranışlara meyilli olabilecekleri sanrısı ile bekar kadınlara yönelik şiddet unsurlarının yoğun olmasıdır. Bekar kadınlara karşı şiddet eylemlerinde artış olurken, bekar erkeklerin de evlendirilmeleri gerektiği yönünde toplumsal kanaat oluşmuştur. 1929 yılında kamuoyuna damgasını vuran “Bekarlık Vergisi” tartışmaları esnasında İstanbul’da faaliyet gösteren Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir Hanım, verginin katlanılmayacak bir derecede olmasını, bekarların evlenmeye mecbur kalmasını savunmuştur. Latife

⁹⁷⁹ “İster İnan İster İnanma”, *Son Posta*, 25 Nisan 1931, s. 3.

⁹⁸⁰ “Meb’us İntihabı”, *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1931, s. 1, 4.

⁹⁸¹ “Turks Elect Kemal For The Third Time”, *The New York Times*, 5 Mayıs 1931, Page: 8.

⁹⁸² Antony Giddens, *a.g.e.*, s. 885.

Hanım böylelikle yuva sahibi olan gencin içki, kumar ve fena yollara sapmaktan uzak kalacağını ifade etmiştir.⁹⁸³

Süleyman Sırrı Bey tarafından meclise sunulan bekarlık vergisi için Son Posta gazetesi kıstasların önemli olacağına vurgu yaparken, ülkede bulunan bekar erkeklerden bazılarının evli erkekler gibi anasına babasına, muhtaç kardeşlerine bakarak ev geçindirdiklerini yazmıştır. Ayrıca Medeni Kanun'un 315. Maddesince nafaka ödeyen ve çocuklarına bakan bekar erkekler olduğu da belirtilmiştir. Bazı mebuslar izdivaç tekliflerini reddeden kadınlardan da vergi alınması taraftarıdır.⁹⁸⁴ Gazetenin, “*Halkın Sesi*” bölümünde vergiye ilişkin vatandaşın görüşü alınmak istenmiştir. Sultanahmet'te oturan 23 yaşındaki Şoför Ahmet bekar olduğunu, buhranın devam etmesi halinde evlenmeyi düşünmediğini belirtmiş annesi ile birlikte zor geçindiğini evlenerek eşini de aynı mahremiyet ortamına sokmak istemediğini ifade etmiştir. Her erkeğin evlenmek isteyeceğini belirten şoför, evliliklerin azalma nedenini parasızlık ve kazançsızlığa bağlamış iktisadi vaziyet düzelince herkesin evleneceği tahmininde bulunmayı da ihmal etmemiştir. Altmış lira ücret aldığını ve evinin kira olduğunu söyleyen Firuz Ağa Hamam Sokak'ta oturan Şemsettin Bey, iki çocuğu, eşi ve annesi ile birlikte yaşadığını çok zor geçindiğini bu devirde bekarlığın eskilerin deyimiyle sultanlık olduğunu keşke evlenmeseydim ifadeleriyle birlikte dile getirmiştir. İki okur da bekarlık vergisine taraftar olmadıklarını belirtmişlerdir.⁹⁸⁵

Öte yandan evlilik sayısının iktisadi buhrana rağmen artış gösterdiğini belirten Son Posta gazetesi ülke nüfusunun arttığına dikkat çekmiş ve “*Halkın Sesi*” köşesinde sokağın nabzını tutmuştur. Sultanahmet Firuzağa'dan 30 yaşında ve bekar olan Ahmet Bey; baş göz olma vaktinin gelip geçtiğini, aldığı para ile kendisini ve validesini zar zor geçindirebildiğini, hayatın pahalını olduğunu dile getirdikten sonra yabancı bir kızın hayatını üstüne alarak onun hayatını da bedbaht etmek istemediğini dile getirmiştir. Beyazıt Mithatpaşa Mahallesi'nde ikamet eden Ali Bey ise bekarlığın sultanlık olduğundan dem vürmüş, okul çağına gelmiş üç çocuğu ve aylık 70 lira geliri olduğunu belirterek çok sıkıntılı bir hayat yaşadığına değinmiştir. Bekarlara kendisi gibi züğürtlense evlenmemelerini tavsiye etmiştir. Sirkeci Sancaktar'da oturan diş doktoru Murat Bey ise lokantada ve hovardalıkta yediği paraları mukayese ederek evlendikten sonra daha az

⁹⁸³ “Kadın Birliği ve Bekarlık”, *Cumhuriyet*, 25 Mart 1929, s. 1.

⁹⁸⁴ “Bekarlık Vergisi Komisyon Yakında Faaliyete Geçiyor. Vergi Kadınlardan da Alınacak mı?” *Son Posta*, 23 Mart 1932, s. 1, 3.

⁹⁸⁵ “Halkın Sesi: Bekarlık Vergisine Dair”, *Son Posta*, 23 Mart 1932, s. 2.

para harcadığını tecrübe ettiğini belirtmiştir.⁹⁸⁶ Evleneceği zaman kayıplara karışan Berber Agop'un, Vakit gazetesi sütunlarına yansıyan hikayesi de hayli ilginçtir. Haberde, Beyoğlu Balıkpazarı'nda berberlik yapan Agop Efendi'nin kaybolduğu gün dükkânına gelerek eski elbiselerine giydiği ve bir daha da ortaya çıkmadığı belirtilmiş evlenmek için etrafına bir hayli borçlanan berberin zabıta tarafından arandığı⁹⁸⁷ ifade edilmiştir.

Milli tasarruf hareketinin halkta ses bulması alışveriş tutkunu kadın imgesi üzerinden yapılmıştır. “Yuvayı dişi kuş yapar mantığıyla evinde sorumluluklarını bilen, ev idaresinden anlayan, tutumlu, maharetli, lüks ve israftan kaçınan, eşine karşı anlayışlı kadınlar; sağlıklı, çalışkan ve tutumlu çocuklar yetiştiren annelerin idealize edildiği görülmektedir”⁹⁸⁸. Bunda en büyük görev kadına düşmektedir. Lüks bir düzine ipekli çorabın 1931 senesinde 22, 1932 senesinde 16 liraya⁹⁸⁹ satıldığı düşünülecek olursa Türk kadınından tasarrufu öncelikle kişisel zevklerinden vaz geçerek başlatması beklenmiştir. Bu dönemde ait aşağıdaki söylencede olduğu üzere ayağını yorganına göre uzatmak gerekliliği topluma yerleştirilmeye çalışılmıştır.

“Bir kadın mantosu binlerce lira

Elbette dayanmaz buna hiç para

Hangi servetine be hey budala

Bir gün olacaksın sersem perişan”⁹⁹⁰

Tutumlu olmayan, müsrif ya da iş hayatından yer almak istediği için eşleri ya da sevgilileri tarafından “aranmak” ile itham edilen kadınlara yönelik şiddet eylemleri dönemin gazetelerinde fazlaca yer tutmaktadır. Suçu meşrulaştırmak için ortaya konan gerekçeler çoğu zaman mahkemelerde hafifletici sebep olarak işe yaradığından idamdan kurtulabilmek için suçlu ve şahitleri maktüleye ya da ailesine iftira atabilmişlerdir.

Yalnız kadınlara bakış açısının toplum baskısı olarak karşımıza çıkması, Cumhuriyet döneminde modern olmaya çalışan kadının karşısına çıkan en büyük tabulardan biridir. Öyle ki gazeteye yazan dul bir kadın beş yıl boyunca kocasının yasını tuttuğunu, ne zaman giyinip tiyatro ya da baloya gidecek olsa komşuları tarafından ayıplandığını bu konuda ne yapabileceğini sormaktadır. “Bana Sorarsanız” sütununda

⁹⁸⁶ “Halkın Sesi: Evlilik ve Nüfus Meselesi”, *Son Posta*, 12 Eylül 1932, s. 2.

⁹⁸⁷ “Bir Berber Evleneceği Bir Sırada Ortadan Kayboldu!”, *Vakit*, 27 Kasım 1930, s. 3.

⁹⁸⁸ Filiz Yıldız, “1930’ların Tasarruf Politikalarında İdealize Edilen Kadın İmgesinin Basında Temsili: Genç Cumhuriyetin Modern ve Tutumlu Kadınları”, *International Journal Of Social Science*, Number: 54, 2014, s. 391.

⁹⁸⁹ “Fazla Kâr: Dört Çorap Fabrikası Tröst Yapmış”, *Son Posta*, 14 Aralık 1932, s. 10.

⁹⁹⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Milli Tasarruf ve Halk Edebiyatı”, *Kadro Dergisi*, Şubat, 1932, Sayı: 2, s. 26.

“Cici Anne” rumuzuyla soruları yanıtlayan köşe yazarı ise kadına hürriyetini elde etmek istiyorsa dedikodulara omuz silkmesini tavsiye etmektedir.⁹⁹¹ Boşanmış ya da eşinden ayrı yaşayan kadın yalnızca toplumsal baskıya maruz kalmamış aynı zamanda kamu görevlileri tarafından da sürekli denetim altında tutulmuştur. Son Posta gazetesinin kari sütunlarında yer alan bir haberde Kadırga Talebe Yurdu’nun karşısında oturduğunu söyleyen Nuriye isimli bir kadının polisin “gözüm üstünde” tutumundan rahatsız olduğu aktarılmıştır. Kadın bir yıldır eşinden ayrı yaşadığını, bulunduğu yerdeki polis dairesinden iki de bir geceleyin karakola çağrıldığını ve sürekli evlilik cüzdanını göstermek zorunda kaldığını, buna mecbur olmadığını ifade ederek yetkililere gazete aracılığıyla bu hareketin manasını sormuştur.⁹⁹²

Kadına yönelik şiddet ve kadına karşı işlenen suçlar arasında en çok karşılaşılan suç türü fiziksel saldırı ve dayaktır. Suçluların, yaş, etnik köken gözetmeksizin suçu işledikleri görülmüştür. Suça maruz kalan mağdurelerin gazeteye yansıyan haberlerinde tarafgir bir yan olmakla birlikte aklama yöntemi gözetilmiştir. Bakırköy’de gece saat 23:00’de Türk bir erkeğin saldırısına uğrayan Ermeni uyruklu kadın davacı olduğu duruşmada kadının hasta olan eşine yoğurt almak için dışarı çıktığını ifade etmiş, mahkeme hayasız olarak nitelediği saldırıyı 2 yıl hapis ve 50 TL para cezası verilmesine hükmetmiştir.⁹⁹³

Toplumun mahallenin namusu konusundaki hassasiyetini ortaya koyan olaylardan biri Feriköy’de gerçekleşmiştir. Şükrü isminde bir adam evlenme vaadiyle Zahide Hanım’ı kandırmış, ancak daha sonra evlenmekten vaz geçtiğini bildirmiştir. Kadının ısrarı sonuçsuz kalmış üstelik her gün dayak yemeye başlamıştır. Çaresiz evlatlıktan reddedildiği baba ocağına dönen kadının yakasını bırakamayan Şükrü, arkadaşları Akif ve Kerimle içkili bir halde evini basmıştır. Zahide Hanım’ın ablasını ve babasını yaralayıp kaçarlar, mahallelinin haber vermesi üzerine olay yerine gelen polis memuru Ali Efendi’ye de ateş etmişlerdir. Kovalamaca sonrası kaçaklar sığındıkları evde halk tarafından taşlanarak linç edilmek istenmişlerdir.⁹⁹⁴

Şehrin en hareketli merkezlerinden biri olan Beyoğlu’nda, bir kadının gece yanında eşi bulunduğu halde bile dolaşmasının tehlikeli olduğunu, can ve ırz güvenliğinin olmadığını gazetelere yansıyan örneklerden anlamak mümkündür. Dönem, modern

⁹⁹¹ “Bana Sorarsanız: Dul Kadının Şikâyeti”, *Milliyet*, 24 Ocak 1930, s. 3.

⁹⁹² “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Polis Müdüriyetinin Dikkatine”, *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s. 5.

⁹⁹³ “Kadın Mütearrız Mahkûm Oldu”, *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1932, s. 2.

⁹⁹⁴ “Feriköy Hadisesinin Kahramanları Taşla Öldürülüyorlardı”, *Son Posta*, 23 Şubat 1931, s. 1- 2.

kadını kamusal alanda görünür kılma çabalarının sarf edildiği yıllardır. Ancak, toplumsal alışkanlıklar kadını eve hapsetme yönündedir. Makinist Halil Efendi, yanında karısı Muhterem Hanım'la Beyoğlu'nda evlerine giderlerken saldırıya uğramışlardır. Düzceli kereste ustası Hüseyin, Ali Ulvi ve Gönenli Akif isminde üç şehir eşkıyası büyük ihtimalle içkili ve üç kişi olmalarının verdiği cesaretle Muhterem Hanım'ı kaçırmak istemişlerdir. Olaya polis müdahale etmiş, adamlar karakolda da, yaptıkları normal bir davranışmış gibi merkez memuruna karşı gelmişlerdir.⁹⁹⁵

Bir başka kaçırma olayı Minas Efendi ve nişanlısı Matmazel Surpiki'nin başına gelmiştir. Minas Efendi, gündüz saat on buçukta yanında nişanlısı ile birlikte kayınvalidesi Madam Haykanuş'un evini ziyaret etmek için yola çıktıklarında, Kumkapı Nişanca Sokağı'nda beş kişilik bir grubun saldırısına uğramışlardır. Minas Efendi'yi döven adamlar, Matmazel Surpik'i de kaçırmışlardır. Minas Efendi, polise müracaat etmiş, incelemede Hayık, Atam, Şekip, Arap Haydar'ı teşhis etmiştir.⁹⁹⁶

Kadınlar kimi zaman yanlarında eşleri olduğu halde sokak ortasında sözlü tacizlere uğramışlardır. Mehmet Çavuş, karısıyla Beyazıt Bakırcılar Çarşısı'ndan geçerlerken Emin Usta'nın kalaycı dükkanında çalışan bazı işçiler ve çıraklar kadına fena sözler söyleyerek, laf atmaya başlamışlardır. Bu münasebetsiz hareketler sonrasında Mehmet Çavuş ile çıraklar arasında kavga yaşanmış, çıraklar ellerindeki çekiçlerle adamcağızı yaralamışlardır.⁹⁹⁷

Genç kadınlar toplumsal mekanlar içerisinde var olma mücadelesi verirken her daim olduğu üzere erkeklerin ilgisini çekmişlerdir. Zaman zaman iş ileri boyuta taşınmış ve tacize dönüşmüştür. Son Posta gazetesinin sütunlarına yansıyan taciz ve kavga olayının sahnesi bir lostra dükkânı olmuştur. Ayakkabılarını boyatan iki kadın ile iki erkek arasında geçen kavga, haberde boks maçına benzetilmiştir. Kendilerine laf atan erkeklere Fatma Hanım'ın "*sizin gibi gençlerin namusu bir cigarayı ile fethedilir. Hem kendinizde bal varken başkalarından pekmez aramanıza şaşarız*" sözleri taraflar arasında kavgayı ateşleyen fitil olmuştur. Saç saça, baş başa yapılan kavga sokağa taşmış, tramvaylar durmuş, polis tarafları zor ayırmış, zanlılar karakola götürülmüştür.⁹⁹⁸

⁹⁹⁵ "Üç Kafadar Beyoğlu'nda Bir Kadını Kaçırmak İstemişlerdir", *Son Posta*, 16 Şubat 1932, s. 3.

⁹⁹⁶ "Kızı Zorla Aldılar", *Akşam*, 12 Nisan 1931, s. 2.

⁹⁹⁷ "Sokak Ortasında Tecavüz Kalaycı Çırakları, Karısıyla Beraber Giden Bir Adamı Yaraladılar", *Son Posta*, 20 Ekim 1932, s. 2.

⁹⁹⁸ "Bir Lostracı Dükkânında Kadınli Erkekli Boksörler Evvela Birbirlerini Süzmüşler Sonra...", *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 6.

Namus bekçiliği can güvenliği konusundaki ilginç hadiselerden biri de Kartal'da yaşanmıştır. Kartal istasyon hareket memuru, bir kadınla birlikte tüm gün kırlarda dolaşmış, akşam üstü de kadını trene bindirmek için istasyona getirmiştir. Memurun refakatindeki kadın istasyonda bir jandarma tarafından karakola davet edilmiştir. Memur duruma itiraz edip sesini yükseltince, o da tutuklanarak karakola götürülmüş ve iddiasına göre dövülmüştür. Duruma fena içerleyen adam, darp raporu almak istemiş, karakoldaki polisler de memurun içkili olduğunu ve hükümete hakaret ettiğini doktora belirtmişlerdir. Doktor içki kısmına şerh düşmüş ancak hakaret kısmı hakkında rapor yazmıştır. Kadın da emraz-ı zührevi hastanesine sevk edilmiştir. Olayın, adamla kadının kırdarda dolaşırken onları *münasebetsiz* olarak gördüklerini söyleyen üç kişinin ifadesiyle geliştiği anlaşılmış, muhabirlerin olay hakkında fikrini sordukları İstanbul Vali Muavini Fazlı Bey; “*reşit olan her kadının kırlarda dolaşabileceğini jandarmanın müdahale edemeyeceğini*” belirtmiştir.⁹⁹⁹

Beykoz'da polis memuru Kazım Efendi ise benzer bir gezintiyi şantaj ve rüşvete dönüştürmeye çalışmıştır. Kazım Efendi, sokakta rastladığı bir kadınla bir erkeğe kendilerini karakola götüreceğini belirterek tehdit etmiş ve ikiliden vazgeçmesi karşılığında para almıştır. Suçu sabit görülen memur polis, divanına sevk edilmiştir.¹⁰⁰⁰

4.3.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Evlilik Kurumuna Etkisi

İstanbul ili özelinde ele aldığımızda 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisi aile kurumuna da yansımıştır. 1930 senesi istatistikleri incelendiğinde boşanma oranlarının artmıştır. İstanbul'da boşanma davalarına bakan 3. Hukuk ve 6. Hukuk Mahkemeleri'ne toplam 1121 başvuru yapılmıştır. Boşanmaların çoğunlukla geçimsizlik yüzünden olmuştur. Boşanma taleplerinin çoğu kadınlar tarafından istenmiştir. Ayrılan çiftlerin çoğunluğunu Türkler teşkil etmiştir. Boşanma sebeplerinin başında ise refahın temin edilememesi, aile reisinin evinin mutluluğunu sağlayacak gelir elde edemiyor oluşu önemli bir yer almıştır. Son Posta gazetesi, İstanbul Hakimlerinden Turan Bey'e boşanma nedenlerini sormuştur. Turan Bey boşanmaları refahın temin edilememesinin, aile birliğini bozan yegâne sebep olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında aile reisinin evinin saadetini temin edecek kadar gelir elde edememesine, genel hayat tarzlarında yaşanan büyük değişiklikler ve bunlara, eski usule göre evlenen çiftlerin uyum sağlayamaması ısının da aileyi sarstığını belirtmiştir. Bundan başka neden olarak da ahlakın

⁹⁹⁹ “Kartal İstasyonu'nda Bir Vaka Kadınla Gezmek Bir Memura Bela Getirdi”, *Son Posta*, 20 Mayıs 1931, s. 4.

¹⁰⁰⁰ “Bir Polis Memuru Tard Edildi”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1932, s. 2.

soysuzlaşmasından bahseden hâkim, halkın genel ahlakının yenilikler ve hazımsızlıklar karşısında müthiş bir baş dönmesi geçirdiğini belirtmiştir.¹⁰⁰¹

Milliyet'in Adliye Haberleri Köşesi'ne konu olan bir boşanma vakasında geçim derdi ve moderniteye ayak uydurma çatışmasını görmek mümkündür. Bir çocukları bulunan çiftin boşanma isteği kadın tarafından yapılmıştır. Kadının avukatı geçimsizlik nedeniyle boşanma talep ettiklerini belirtmiş, hâkimin geçimsizlik nedenini sorması üzerine “*erkeğin biraz muhafazakâr olduğunu, karısının teceddüt hareketlerine uygun tavırlarını hazmedemediğini*” belirtmiştir. Hâkim, muhafazakâr yerine kıskanç kelimesinin kullanılmasının gerektiği hususunda avukatı uyarmıştır. Kadının avukatı, “*asrın icabı olarak iyi giyinen ve sık sık sosyeteye karışan kadının, eşi tarafından hoş karşılanmadığını*” cevabını vermiştir. Hâkim erkeğin görüşünü sormuş, erkek de boşanmak istediğini söyleyerek “*artık insan içine çıkamadığını, karısını evden kendisinin kovduğunu çünkü karısının evin bütün eşyalarını sattığını*” ifade etmiştir.¹⁰⁰²

Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde 1930 senesinin ilk 6 ayında 981 boşanmanın gerçekleştiği belirtilerek yılın tamamında bu sayının artacağı tahmin edildiği bu hesaplama göre her 100 kişiden 14'ünün boşandığı veya boşanacağı sonucu çıkarılmıştır. Yunanistan ve Belçika'da boşanma vakalarının genel nüfusa oranının %23 - %29 civarında olduğu, Türkiye'de ise İstanbul, İzmir ve Isparta gibi şehirlerde bu rakamın %35'i bulunduğu yazılmıştır. Gazete boşanma nedenlerinin %15'nin kadının sadakatsizliği, %65'nin geçimsizlik ve geri kalan bölümünün de erkeğin sadakatsizliğinden kaynaklandığı ifade etmiş, bazı boşanma vakalarının da çocuk sahibi olamamaktan kaynaklandığını ilave etmiştir.¹⁰⁰³

Boşanma ve nafaka davalarının 1930'lu yılların sonbahar aylarında da artmış olduğunu gazete sütunlarında okumak mümkündür. Haberin ifade edilmesine göre sudan sebeplerle hukuk mahkemelerinde günde 25- 30 dava taşınmaktadır. Bu davaların %75'i ise hâkim heyeti tarafından reddolunmuştur.¹⁰⁰⁴ İstanbul ili istatistikleri incelendiğinde aşağıdaki Tablo 29'dan anlaşılacağı üzere en çok boşanma 1931 yılında görülmüştür.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ “İstanbul'un Talak Bilançosu”, *Son Posta*, 7 Şubat 1931, s. 1.

¹⁰⁰² “Mahkemelerde: Zevce, Kocasının Serbestçe Bazı Hareketlerini Hoş Görmediği İçin Boşanmak İstiyor”, *Milliyet*, 1 Nisan 1931, s. 3.

¹⁰⁰³ “Boşanma Vakaları”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1931, s. 3.

¹⁰⁰⁴ “Aile Davaları Çoğalıyor”, *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1930, s. 2.

¹⁰⁰⁵ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği*, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 39.

Tablo 29: İstanbul'da Buhran Yıllarında Gerçekleşen Boşanma Miktarı

Yıllar	Boşanma Sayısı
1930	246
1931	303
1932	179
1933	148

(**Kaynak:** *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği*, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 39.)

Buhran dönemi olan yer alan 1930- 1933 yıllarında evliliğe yapılan teşvikler ne denli çok olursa olsun, boşanma oranlarının da yüksek oluşu göze çarpmaktadır. 1930 yılında 246, 1931 yılında 303, 1932 yılında 179 çift boşanmıştır.¹⁰⁰⁶ 1933 yılında ise 247 çift ayrılmak için mahkemeye başvurmuştur. Çiftlerin ayrılma gerekçeleri incelendiğinde zina ve geçimsizlik boşanma nedenleri arasında yer almıştır. 1932 yılındaki boşanma davalarında 130 çift geçimsizlik, 6 çift de zina gerekçesiyle boşanırken, 1933 yılı içerisinde gerçekleşen boşanmalarda, 181 çift geçimsizlik, 23 çift ise zina gerekçesiyle boşanmıştır.¹⁰⁰⁷

Son Posta gazetesinde yer alan “*Hanım Teyze*” sütununda modernleşen kadın gösterilmiştir. Şehir hayatı ve asri hayatın; kadını sinirli ve hırçın yaptığı, kadının kişisel bakım ve cinsi cazibesinden başka hiçbir şey düşünmez hale geldiği, evini ihmal ederek, eğlenmeye ve yaşamaya önem verdiği bu durumun da evliliklerin azalarak boşanmaların çoğalmasının neden olduğu belirtilmiştir. “*Hanım Teyze*” sütununda ayrıca eski Türk kadınlarına benzemeyen, Fransız kadınlarını taklit eden Türk Kadınları eleştirilmiştir.¹⁰⁰⁸

Nüfus Hareketleri İstatistiği’ nde karşılaşmış olduğumuz boşanma nedenlerini incelediğimizde geçimsizliğin birinci sırada yer aldığı görülmüştür. Evlilik akdindeki en önemli saik sadakattir. 1932 rakamları incelendiğinde 179 boşanmanın 6 tanesinin sebebi zinadır. Zinayı işleyen tarafların kadın olduğu kayda geçirilmiştir. 130 boşanma geçimsizlik, 1 tanesi birden fazla evlilik 32’si terk, 3’ü hastalık, 4’ü ihmal, 3’ü diğer nedenlerle gerçekleşmiştir.

¹⁰⁰⁶ *İstatistik Yıllığı*, Cilt: 6, 1932- 1933, Devlet Matbaası, Ankara, Basım Yılı Yok, s. 105.

¹⁰⁰⁷ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği*, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941, s. 46.

¹⁰⁰⁸ “Gönül İşleri: Boş Beşik ve Sinirli Kadın”, *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 5.

4.4. Topluma Karşı İşlenen Suçlar

4.4.1. Fuhuş

Hırsızlıktan sonra en fazla karşılaşılan asayiş olaylarının başında şüphesiz fuhuş gelmektedir. Dünya üzerinde “*en eski meslek*” olarak nitelenen fahişelik ve genç kızların ve kadınların bataklığına saplanma hikâyeleri farklıdır. Mütareke döneminde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren de, mücadele edilmesi gereken vebadan daha kötü bir hastalık olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti’nin son döneminde polis memuru olarak görev yapan Mustafa Galib (Baysanlı) Bey, Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden mütareke yıllarında sefahat ve sefaletin birbirini takip ettiğini, bu ortamda fuhşun yayılmaya başladığını aktarmıştır. Savaş sonrası, kadınların ve kızların ruh hallerinin değiştiğini, hastalık ve sefaletin de fuhşun yayılmasına neden olduğunu fuhşa bağlı cinsel hastalıkların, vebadan daha öldürücü durumda olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan ergenlik çağına gelen gençlerde bile fuhşa karşı bir düşkünlük olmasının nedenini tiyatro ve sinemaların gençlerin zihninde hazmedilemeyecek derecede açık-seçik film ve tiyatroların kötü etkilerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.¹⁰⁰⁹

Cumhuriyet döneminin toplumsal konular içerikli romanlarına imza atan Aka Gündüz romanlarında kötü yola düşen kızların hikayelerini konu edinmiştir. Aile şefkatinin yoksunluğu ya da baskısı, fakirlik ve zengin olma arzuları genç kızları fuhşa sürükleyen nedenler olarak sıralanmıştır. “*Türkçülük hareketini benimsemiş bir aydın olarak devlete de seslenmiş ve annelik vasfıyla Türk milletinin geleceğine şekil verecek olan Türk kızlarına sahip çıkmanın, kimsesiz-himayesiz-çaresiz kadına sağlam bir gelecek oluşturmanın sosyal devletin görevi olduğunu hatırlatmak istemiştir*”¹⁰¹⁰ Yine Kemal Tahir’in romanlarında da¹⁰¹¹ benzer şekilde tecrübesiz genç kızların, toyculuk yöntemiyle evlilik vaadiyle kandırılarak randevu evine satılmaları konu edinilmektedir.

Genç kadınların fuhşa sürüklenme hikâyeleri farklıdır. Evin küçük beyi tarafından işgal edilen ve daha sonra evden kovulan, kalacak yeri olmayan sokağa düşen bu kadınların çaresizliğini fark eden simsarlar bu kadınları fuhşa sürüklenmiştir. Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde kendisini kötü yola düşüren bir kadın hakkında şikâyet dilekçesi yazan, Kestelli Caddesi Turna Sokağı’nda oturan 17 yaşındaki Neriman Hanım, İstanbul’dan İzmir’e gelme hikayesini muhabire anlatmıştır. Aslen İstanbullu olup

¹⁰⁰⁹Mustafa Galib Baysanlı, *Dersaadet Polis Mektebi Müdürü’nün Kalemünde Fahişeler Hayatı ve Redâdet-i Ahlâkiyye*, (yay. haz. Yücel Yiğit, Yasin Özdemir), Libra Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 60- 68.

¹⁰¹⁰Alev Sınar Uğurlu, “Aka Gündüz’ün Kaleminden Fuhuşa Sürüklenen Kadınlar, *Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 28, 2015/ 1, s.15- 29.

¹⁰¹¹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, İthaki Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s. 55.

Beylerbeyi'nde Hikmet Bey isminde birinin evinde hizmetçilik yapan Neriman evin oğlu tarafından iğfal edilmiştir. Şikâyetçi olarak evden ayrılmış, Gülhane Parkı'nda yanına bir kadın gelmiş Neriman bu kadına kimsesiz olduğundan bahsetmiştir. Evinin müsait olduğunu söyleyen kadın, Beyoğlu Karnaval Sokak'taki evine kızı götürmüştür. Bu evde on gün kalan Neriman, Saadet Hanım isminde başka bir kadınla irtibata geçmiştir. Oğluna, alacağını söyleyen İranlı bu kadın, Neriman'ı İzmir'e götürmüş ve Melahat isimli başka bir kadın ile birlikte İtalyan birine pazarlamıştır. Neriman Hanım, şikâyet dilekçesi yazdığını belirtmiştir.¹⁰¹²

Kimi erkekler ise mahalle aralarında dolaşarak evlerde çalışan orta yaşlı hizmetçi, aşçı kadınlarla ahbablık kurarak onlara evlenme vaadinde bulunarak geçinme yoluna gitmişlerdir. Meliha Avni Son Posta gazetesinde bu konuya ilişkin kendi evinden çalışan kırk beş yaşındaki aşçısı Nazmiye Hanım'ı örnek göstermiştir. Nazmiye Hanım, yıllar boyunca didine didine biriktirdiği parayı, adam işsiz bakmaya mecburum bahanesiyle, mutfak penceresinden gönlünü kaptırdığı adama vermiştir. Meliha Avni, *“memlekette buhran var şu kadar amele açıkta, falan filan efendiler iş bulamıyor diye sesler işitiyoruz. İş bulamayan meteliksiz kalan erkeklere gösterilecek yegâne yol civarlarında bulunan komşularının aşçısı, dadısı, yahut hizmetçiyle münasebet peyda etmeleridir. Bu suretle aydan aya hiç olmazsa otuz, otuz beş lira gibi bir cep harçlığı elde ederler. Becerikli olanlar birkaç hizmetçi elde ederek karşılıklarını altmış, hatta yetmiş liraya kadar çıkarabilirler”*¹⁰¹³ ifadesini kullanmıştır.

Öğle vakti Kapalı Çarşı'nın kapılarından birinde açılan sergiyi dolaşan yazar ve seyyah Kohler gördüğü manzarayı şu satırlarla kitabına aktarmıştır. *“Saçları alagarson, eteği dizden yukarı, açık bej renginde ipek çoraplı bir Türk kıızı bize Fransızca 'Prix Fixe' dedi, sonra arkasından 'Coty' markalı bir boya çıkardı. Kırmızı tarafı ile küçücük ve tatlı dudaklarını, siyah tarafı ile de kirpiklerinin altını boyadı, aynalı bir kutudan çıkardığı bir ponponla bir podra bulutuna büründükten sonra yine Fransızca bize sordu 'Vous désirez monsieur?'”* Yazarın kitabını Türkçe'ye çeviren Enver Şazi, bu kadının halinden ve tavrından belediye görevlisi ya da devlet memuru veya tezgahdar olmadığını, özel bir hizmetli olduğunu belirtme gereği duymuştur.¹⁰¹⁴

¹⁰¹² “Kadın Ticareti Yapanlara Aman Vermemeli”, *Son Posta*, 9 Kasım 1930, s. 8.

¹⁰¹³ Meliha Avni, “En Büyük Ticaret Yolu”, *Son Posta*, 5 Ocak 1932, s. 5.

¹⁰¹⁴ Enver Şazi, “Bir Ecnebinin İstanbul'a Ait Notları”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 77/ 5, Ocak, 1931 (İç Kapak 1930), s. 188-189.

Suat Derviş'in kaleme aldığı *Fosforlu Cevriye* Romanı, 1930'lu yıllarda İstanbul'da yaşanan fuhuş batağını anlatan belki de en iyi eserlerden biridir. Romanın karakteri olan Cemile'nin hikayesinde, Beyoğlu Karakolu'na getirilen ve polislerin çok iyi tanıdıkları Fosforlu Cevriye isimli fahişenin gözünden İstanbul'daki fuhuş anlatılmıştır. Romanda fuhuş mekanları olarak, yangın yerleri, izbe sokaklar, mezarlıklar, sur kenarları ve bostanlar gösterilmiştir. Suat Derviş'in sokak sokak dolaşarak kaleme almış olduğu kitapta, Cevriye karakterinin bir yıl hapisanede kaldığı ve çıktıktan sonra yeniden fahişeliğe başladığı anlatılmıştır.¹⁰¹⁵

Fuhuş konusunda karşımıza çıkanlar yalnızca kadın figürler değildir. Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomoresi'ni anımsatan çarpık ilişkiler dönem koşullarında yaşanmıştır. Son Posta gazetesi, Beyoğlu'nun bazı sokaklarında gezen bir takım garip kıyafetli, pudralı, düzgünlü (fondöten) delikanlılara bolca tesadüf edildiğine dikkat çekmiş, bu vaziyetin polisin de gözüne iliştiğini, bunların toplanmaya başlandığını belirtmiştir.¹⁰¹⁶

Zührevi hastalıkların Erken Cumhuriyet döneminde de artması üzerine Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletince 17 Nisan 1929 yılında bir yasa tasarısı sunulmuştur. 05 / 02 / 1927 tarihinde çıkarılan 90 numaralı kanun gereğince frengililerin tedavi olmak mecburiyetinde oldukları vurgulanmıştır. Yasanın gerekçesinde ise; genel harbin bitiminden sonra her memlekette olduğu gibi bizde de zührevi hastalıklarda anî ve büyük bir artışın yaşandığı zührevî hastalıkların bulaşmasında fuhşun rol oynadığı ifade edilmiş ve memleketimizde uzun müddet fuhşu kontrol altında bulundurmanın hayatî öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.¹⁰¹⁷

Fuhuş, zührevi hastalıkların başlıca bulaş nedeni olduğu için 1930 yılı içerisinde İstanbul vilayet özel bütçesinden belediye bütçesine 25 bin lira verilmiştir.¹⁰¹⁸ Ne var ki fuhuşla mücadele kapsamında istenilen sonuçların alınmadığı görülmüştür. Cumhuriyet gazetesi bu hususta gazetelerde birbiri ardına çıkan fuhuş yapıldığı tespit edilen ev, otel, pansiyon haberlerine dikkat çekerek, “açık söyleyelim bu haberleri manası şudur ki resmi polis kendi muntikasında bulunan ve bu gibi günahkarları kabul eden evleri, otelleri apartmanları bilemiyor öğrenemiyor da bunları ancak zabıtaı ahlaki memurları keşfederek kapatıyorlar. Bu çok fena bir ihtimal ve çok fena bir tahmin olur. Esasen

¹⁰¹⁵ Suat Derviş, *Fosforlu Cevriye*, Doğan Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 7, 10.

¹⁰¹⁶ “Podralı Delikanlılar”, *Son Posta*, 6 Ağustos 1930, s. 6.

¹⁰¹⁷ B. Kuruç, *a.g.e.*, s. 353.

¹⁰¹⁸ “Zührevi Hastalıklarla Mücadele”, *Son Posta*, 28 Ekim 1930, s. 2.

serbest gezen bu günahkarlara vesika veren ve mesleklerini tasdik eden ve miktarını bilen gene aynı zabıta değil midir? Polis nizamnamesinde bu hususa dair çok sarıh ve şuurlu maddeler yok mudur? İşte Cumhuriyet devrinde kökünden halledilmesi lazım gelen meselelerden biri de her zaman çirkin dedikodulara çok müsait olan bu vesikalı vesikasız günahkarları kabul eden evler meselesidir ve artık bu mesele de muhakkak hal edilmelidir”¹⁰¹⁹ ifadeleri kullanılmıştır.

Milliyet gazetesi, Dahiliye Vekaleti'nin fuhuşla mücadele amacıyla hazırladığı talimatnamenin maddelerini okurlarıyla paylaştığı haberde talimatnameye göre ülkede yeni umumhane açılmasının kesinlikle yasaklandığını gizli olarak faaliyet gösteren mevcut umumhanelerin de kapatılacağı belirtmiştir. Talimatnamede ayrıca bar ve kafeşantların açılmasına, buralarda çalışan yabancı tabiiyetindeki kadınlara dikkat çekilmiştir. Küçük yaştakilerin kafelere getirilmesi yasaklanmıştır. Umumhanelerin gece on iki de kapanması kararlaştırılmış, buralarda müzik çalınması, içki içilmesi de yasaklı kapsamına alınmıştır. Gazete aynı haberde ayrıca fuhuşla mücadele kapsamında devlete düşen görevleri “*düşenleri kurtarmak düşecekleri korumak ve daima insanların zaaf ve gafletlerine hitap eden cazip ve baştan çıkarıcı vaatlerin, göreneklerin yalancılığını ve arkasından gizlediği acı ve feci akıbet ve hakikati göstererek temiz ve dürüst yaşama yollarını gösteren umumi hususi cemiyet ve müesseseleri tesis veyahut teşvik ederler*”¹⁰²⁰ cümleleri ile ifade etmiştir.

Okul öğrencilerine yönelik suçlar içerisinde çocuk istismarları ön sıralarda yer aldığı için suçluların bu çocuklara yaklaşmasını önlemek adına alınan önlemlerden biri de okul kasketlerine ilişkin kıyafet zorunluluğu olmuştur. TBMM 3 Temmuz 1932 tarihli oturumunda 1/410 numaralı kanun layihası ile Maarif, Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları genel kurulda görüşülmüştür. Alınan karara göre mektep talebesi olmayanların mektep kasketi giymeleri yasaklanmış, uymayanların yirmi beş lira para cezasına çarptırılacakları, hususi bir kasıtle bu başlığı taşıyanların ise bir haftadan bir aya kadar hafif hapis ya da elli liraya kadar para cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir.¹⁰²¹

Dahiliye Vekaleti Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nün İstanbul Vilayeti ile yapmış olduğu Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzalı bir yazışmada İstanbul'un çeşitli yerlerinde bazı kimselerin genç çocukları özellikle de öğrencileri baştan çıkarıcı kişilerin olduğu belirtilerek isimlerinin ve ikametgâhlarının İstanbul vilayetine tebligatının lazım

¹⁰¹⁹ “Kökünden Halli Lazım Gelen Meseleler Zabıta-i Ahlakiye”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1930, s. 2.

¹⁰²⁰ “Fuhuşla Mücadele Talimatnamesinin Metni”, *Milliyet*, 2 Mart 1930, s. 3.

¹⁰²¹ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 4, Toplantı 77, C. 9, Tarih: 3 Temmuz 1932, s. 474.

görüldüğü bildirilmiştir. 19/03/932 tarihli 449 nolu yazışmada ayrıca Beyoğlu ve Kadıköy semtlerinde evlerini randevu evi olarak işleten, genç çocukları ve okul öğrencilerini evlerine getirerek başkalarına pazarlayan bu işlere vasıta olarak geçimlerini temin eden kişilerin oturdukları mahallelerin isimleri listelenerek belirtilmiştir. Bu yerler memurlarımızın bizzat takipleri neticesinde tespit edilmiştir. Yazışmada bu kişilere örnek olarak daha önceleri Çarşıkapı ve Saraçhane’de muhallebicilik yapan Giritli Ali ve Hasan isimindeki kişilerin “*Asır Muhallebici*” namı ile açtıkları dükkâna mektepli genç kızları çağırarak dükkânın üstündeki gizli odalara kabul etmeleri nedeniyle dükkânlarının kapatıldığı, ancak bu kişilerin Küçük Pazar Caddesi’nde üstelik karakol karşısında 48 numaralı muhallebici dükkânını açarak yine eskisi gibi faaliyetlerine devam etmekte oldukları memurların şahitliği ile tespit olunmuştur. Karakol karşısında ve zabitanın gözü önünde bulunan bir bu durumun yaşanması hayret verici bulunmuştur. Yazışmada, yine bir başka örnek verilerek, Beyazıt’ta Şems fotoğrafhanesinde Münir Bey namında birinin de mektepli kızları öteye beriye götürmeye vasıtalık ettiği ve kızları Kumkapı’da Kürkçübaşı Süleyman Mahallesi’nde Çakmaktaşı Sokağı’nda 29 numaralı Ermeni milletinden Sipon ve Fransuva’nın evine götürdüğü Münir Bey ile samimiyet kuran polis memurunun ifadesi ile anlaşıldığı¹⁰²² ifade olunmuştur.

Son Posta gazetesi, fuhuşla mücadele kapsamında randevu evine gidenlerin takip edildiğini, yakalanan kadınların muayeneye gönderildiğini, sakat olanlarının Darülaceze kurumuna yerleştirildiğini belirterek, serseri olanların ise memleketlerine sevk edildikleri aktarılmıştır.¹⁰²³

Kadın ticaretinde önemli bir transit noktası İstanbul- Ankara arasında yaşanmıştır. Ankara’da ev tutan on iki kadın, yaşları 13-14 arasında değişen genç kızları kandırarak fuhşa sürükledikleri gazete haberinde yer almıştır.¹⁰²⁴

Fuhuşla mücadele kapsamında sivil polis memurlarının Beyoğlu’ndaki denetimlerine Son Posta gazetesi muhabiri de katılmıştır. Gece yarısı Beyoğlu Sineması’nın çıkışındaki insanlara yanaşan kadınlar çevrilerek karakola götürülmeye çalışılırken kaçarak izlerini kaybettirmeye uğraşmışlardır. Muhabir iyi kıyafetli olduğunu söylediği bir kadının peşine düşmüş ve ondan hikayesini anlatmasını istemiştir. Kadın, İzmit’te bir kâtip ile evlendiğini, aile geçimine alışık olmayan kocasının kendisinde gördüğü hataları dayakla düzeltmeye çalıştığını belirtmiş, her ikisi için de müşterek hayat

¹⁰²² BCA, 30-10-0-0/ 88-581-1, Dosya Ek: 87, Belge Tarihi: 10 Nisan 1932.

¹⁰²³ “Uygunsuzlar Randevu Evlerine Gidenler Takip Ediliyor”, *Son Posta*, 3 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁰²⁴ “Ankara’da Beyaz Ticareti mi?”, *Hakimiyeti Milliye* 5 Aralık 1930, s. 2.

tahammül edilemez bir hale geldiğini, biraz teşvik biraz da kendi arzusu ile evine bıraktığını belirtmiştir. Ali'ye isminde bir kadın simsarının eline düşen kadın o gün bugündür hayatını kaldırım üstünde kazandığını anlatmıştır. İki çocuğu olduğunu söyleyen ve fotoğraflarını gösteren kadın muhabirin “*bu hayat sizi sıkıyor mu?*” sorusuna “*niçin sıkılayım dayak yok hürriyetim elimde*” yanıtını vermiş ve fotoğrafı muhabirde bırakarak uzaklaşmıştır. Muhabir bu konuşmadan sonra, gazetede yer alan haberinde fuhuşla mücadelede devletin görev ve sorumluluklarının gelecek nesiller için önemine vurgu yapmış; “*ahlak mücadelesi içtimai ıslahat yuvaları kurmakla semere verebilir. Bugünkü mücadele, nihayet ve bir dereceye kadar sıhhi emniyeti temin ediyor. Devletten beklenen bu gibi yuvaların açılmasıdır. Bu teşebbüste bir an evvel girişi bilmezse atılacak adımlar ileri giden adımlar olmaz*”¹⁰²⁵ yorumunda bulunmuştur.

Görsel 36: Fuhşa Sürüklenen Bedriye'nin Hikâyesi

(Kaynak: *Son Posta*, 12 Aralık 1930, s.1.)

Zafer Toprak; 1929 yılı sonrasında benimsenen devletçilik politikasının yalnızca iktisadi konuları değil aynı zamanda toplumsal sorunlara da eğildine işaret etmiştir. Buhranın ahlak sorununu gündeme getirdiğini, devletin aile ahlakını gözetme işini de üstlendiğine değinmiştir. Toprak, “*Türk kanı ve seciyesinin sağlığı ve sağlamlığının sağlanması, milli bünyenin her türlü tehlike, hastalık ve sarsıntılardan korunması devletin yeni görevleri arasında saydığını belirterek, fuhuş milletin toplumsal bünyesini, hattâ varlığını tehdit etmekteydi. Fuhuşun önlenmesi, sağlıklı gürbüz nesiller için önşarttı*” ifadelerini kullanmıştır. 12 Nisan 1930 günü çıkartılan Fuhuşla Mücadele Hakkındaki tamim devlet sıkı denetim uygulamaya başlamıştır. Zafer Toprak tamim ile birlikte yanlış uygulamalarında gerçekleştiğini *fahişe avına çıkıldığını, gelişigüzel evlerin basılarak mesken dokunulmazlığına tecavüz edildiğini* belirterek, bu uygulamadan 1933

¹⁰²⁵ “Beyoğlu’nda Kovalamaca Oynayan Kadınlar”, *Son Posta*, 12 Aralık 1930, s. 1, 3.

tarihinde yayınlanan *Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi ile*¹⁰²⁶ vaz geçildiğini ifade etmiştir.

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi yazarları da, çocukların ve gençlerin terbiyesinde gerekli olan önemli noktaları topluma izah etmek ve gençlere nasihatler vermek amacıyla yazılar kaleme almışlardır. Selim Sırrı (Tarcan) Bey; gençlerin toplum içinde karşılaşacakları insan yapılarını irdelemiş, dostlarını seçerken dikkatli olmalarını istemiş ayrıca iyi ve kötü ayırım noktasında gençlere örnekler vermiştir. Selim Sırrı Bey; dilenmeyi meslek edinmiş yalancı fakirlere, meyhane köşelerinde lüzumundan fazla içki içtiği için yolu demir parmaklıklar arasına düşen mahkûmlara değindiği yazısında, alın teriyle ekmeğini kazanan insanların yanı sıra sabahtan akşama kadar kahve köşelerinde pinekleyen, sinemadan sinemaya dolaşan, barlarda münasebetsiz kadınlarla vakit geçiren, babasının kazancına göz diken serserilerden de bahsetmiştir. Yazının sonunda ise *işte hayatın iki sahnesi size düşen iyiyi taklit fenayı takbihtir* ifadelerini kullanmıştır.¹⁰²⁷

Selim Sırrı Bey derginin başka bir nüshasında ise gençlere hayata tutunmak için gerekli olan mücadele etmek olduğunu öğütlemektedir. İnsanların hayatını futbol oyunu gibi bir mücadeleye benzeten Sırrı Bey, kazanmak için hayat boyunca didinmek ve uğraşmak zorunda olunduğunu, mesut olmak, refaha ermek ve rahat yaşamak için bunun gerekliliğini belirtmiştir. Hayatı, inişleri ve yokuşları olan arızalı bir yolculuk olarak betimleyen Sırrı Bey bazen tırmanmak, bazen koşmak, bazen de uzun uzun yürümek durumunda kalınacağını, insanın yoluna çıkan dikenleri ayıklaması gerektiğini, bunun için de öncelikle kişinin kendi nefsiyle mücadele etmek mecburiyetinde olduğunu telkin etmiştir.¹⁰²⁸

Ahlaklı nesiller yetiştirmenin ön koşullarından biri de küçük yaşta çocukların korunması olarak görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haber kız çocuklarının fuhuş bataklığına saplanmasını önlemek amacıyla Mümtaz Faik; çocuk haftası nedeniyle yazmış olduğu bir yazıda Aksaray yangın yerlerinde denk geldiği 15-18 yaş arasındaki fuhşa sürüklenmiş genç kadınların bu hayata düşmesinin sebebini sorgulamıştır. Devletin ıslahhaneler yaparak yeni sokağa düşmüş çocukları toplayarak terbiye etmesi gerektiğini belirtmiştir. Felemenk Sefiresi Baron de Rengers tarafından Halıcıoğlu'nda açılan

¹⁰²⁶Zafer Toprak, "Fuhuş", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1993, s. 345.

¹⁰²⁷Selim Sırrı, "Konferans 15,16,17 Yaşında Çocuklara", *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 45, Haziran, 1930, s. 15- 16.

¹⁰²⁸Selim Sırrı, "Mücadele Nedir?", *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 61, Ekim, 1931, s. 2- 3.

ıslahhanenin parasızlık nedeniyle kapandığını dört beş kişinin yardımı ile bu kurumun tutunamayacağını kuruma sahip çıkmanın devletin işi olduğunu belirtmiştir.¹⁰²⁹

Fuhuşla Mücadele Yasası'nın kabul edilmesi ile birlikte genelevler kapatılmış İstanbul'da yaşayan yabancı uyrukları fahişeler ve onları fuhşa sevk eden de sınır dışına çıkartılmıştır. Bu kişiler ülke sınırlarına tekrar girebilmek için farklı bir yollar denemişlerdir. Bu Yabancı uyruklu fahişeler, İstanbul'daki eğlence mekânlarına 'artist' unvanı ile getirilmişlerdir. Gazete haberinde Türk halkının sanata olan hürmetinden istifade edildiği anlatılmıştır.¹⁰³⁰ Hizmetli tedariki açılmış bazı işletmeler de "artist acentesi"¹⁰³¹ olarak İstanbul ve Anadolu'ya yapılan fuhuş trafiğinde rol oynamıştır. Akşam gazetesinde yer alan Ankara Mektupları köşesinde 'yabancı artistlere' dikkat çekerek Ankara barlarında önceleri İstanbul'da yüzleri eskiyen yabancı artistlerin sahne aldıklarını yeni düzenle birlikte bu durumun tersinin yaşandığını belirterek Tepebaşı'ndaki barlarda bu yola gidildiğini ifade edilmiştir.¹⁰³²

Bu hususta Dahiliye Vekili Şükrü Kaya; artist namı altında Macaristan, Bulgaristan ve Avusturya'dan akın halinde kadınların memlekete geldiği belirtilerek bunların çoğunun fuhuş ile uğraştıkları ve bu durumun da gençlerin ahlakına ve sıhhatine ayrıca milli servetimizin bu kadınlar tarafından memleketlerine götürüldüğü belirtilmiştir. Bu kadınlara vize verilirken dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰³³ Farklı ülkelerin vatandaşlığına tabii İstanbul'da yaşayan kadınlar da fuhuşla mücadele kapsamında fahişe olmaları sebebiyle sınır dışı edilmişlerdir. Polis Mecmuası; Yunan tabiiyetinden Yorgi Vasto kızı Marika, Konstantin kızı Fofu, Antuvan kızı Anjel, Yani kızı Kıryakiçe Zaharo ve Beyaz Rus tabiiyetinde olan Panluva kızı Nadrivo'nun bu kapsamda hudut haricine çıkartılmış olduğu bilgisini fahişelerin görsellerini de yayımlayarak haberleştirmiştir.¹⁰³⁴

¹⁰²⁹ "Fuhuşa Düşmeye Mütemayil Kız Çocukları İçin İslahhaneler Yapmak Lâzımdır", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1929, s. 5.

¹⁰³⁰ "Ecnebi Fahişeler", *Milliyet*, 24 Mayıs 1930, s. 3.

¹⁰³¹ "Fahişe mi Artist mi?", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1930, s. 2.

¹⁰³² "Ankara Mektupları: Ankara Barları Cazcılar Nasıl Eğlenirler?", *Akşam*, 24 Nisan 1932, s. 6.

¹⁰³³ *BCA*, 30-10-0/ 107-705-21, Belge Tarihi: 26 Temmuz 1931.

¹⁰³⁴ "Fuhuşla Mücadele", *Polis Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 262, Ekim, 1931, s. 852.

Görsel 37: Fuhuşla Mücadele Sınırdışı Edilen Fahişeler

(Kaynak: *Polis Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 262, Ekim, 1931, s. 852.)

Vakit gazetesi, Dahiliye Vekaleti'nin 1930 tarihli, Men'i Fuhuş Talimatnamesi yeni umumi ev açılmasına müsaade etmeyip, var olanları kapatarak, fahişelere yeni vesika vermeyerek fuhşun önüne geçeceğini düşündüğünü belirtmiştir. Oysa gazeteye göre yapılan bu uygulama, yalnızca kâğıt üzerinde fuhşu kaldırmak, zührevi hastalıkların kontrolsüz bırakılmasından başka bir şey değildir. Men'i Fuhuş Talimatnamesi'nden önce sadece İstanbul'da 600 kadar fahişenin bulunduğunu, talimatname sonrası umumhanecilerin evlerini kasten kapattıklarını, bu suretle polisin dikkatinden ve vergi vermekten kurtulmuş olduklarını belirtmiştir. Aynı umumhanecilerin pansiyon adı altında evler tutarak aynı işi yapmaya devam ettikleri ifade edilmiştir. Bu evlerden yalnız Beyoğlu ve Taksim merkezleri içerisinde 60, Kadıköy, Şişli, Galata, İstanbul tarafındakilerin ise 150'den fazla evde gizli fuhuş yapıldığına dikkat çekilmiştir. Gazetede ayrıca nüfusu 700.000 olan bir şehirde fuhuşla mücadele eden teşkilatta altı kişinin mücadele ettiği yazılmıştır.¹⁰³⁵

Son Posta gazetesi, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın fuhuşla mücadelesini takdir etmekte birlikte, bazı gazetelerde çıkan muzır neşriyatın fuhşa destek verdiğini belirterek bakanı eleştirmektedir. Haberde; hükümet gazetelerinin kâr elde edebilmek için halkın süfli ve hayvani duygularını tahrik edecek yazılar ve resimler yayınladıklarını; bu gazetelerin mizah sayfalarında fuhşu güzel ve tabii bir şey gibi gösteren tasvirlerin ve fıkraların bulunduğunu, hükümet matbaasının aile kızlarını kollarından tutup sefahate sürüklemek için yarış gösterdiği belirtilerek; çocukları muzır neşriyattan koruma kanununun neden uygulanmıyor, hükümet gazetesi olmanın kayıtsız şartsız bir imtiyaz mıdır diye sorulmuştur. Son Posta, haberin sonunda ağır bir üslup kullanarak "*matbuat*

¹⁰³⁵ "Şehrimizde Frengi Artıyor", *Vakit*, 24 Ocak 1931, s. 1- 2.

bu sefil ticarete tenezzül etmemelidir ve bu işi mamalara bırakmalıdır” ifadesine yer vermiştir.¹⁰³⁶ Gazete bir yandan hükümeti eleştirirken, öte yandan okuyucu sütunları aracılığıyla halktan gelen açık neşriyata ilişkin şikâyet mektuplarına da yer ver vermeyi ihmal etmemiştir. Adile Hanım yazmış olduğu mektupta, Sirkeci, Ankara Caddesi, Beyazıt ve Şehzadebaşı’nda bulunan kırtasiyeciler dükkânlarında çok açık saçık resimler gördüğünü, bu resimlerin dönemin “*Piliç*” ve “*Çapkın Kız*” isimli gazetelerde yer alan resimlerden daha kötü boyutta olduğunu ifade ederek hükümetin bu durumun önüne geçmesini istemiştir.¹⁰³⁷

Matbuat Kanunu’nu ile birlikte, plaklar da içerdiği şarkıların müstehcenliği nedeniyle, sansüre tabi tutulmuştur. Müstehcen şarkıyı söylemek, bu şarkının bulunduğu plağı satmak ve plağı çalmak suç kapsamında sayılmıştır. Türk Ceza Kanunu’nun 428. maddesi uyarınca bu suçları işleyenlere bir aydan altı aya kadar hapis, otuz liradan elli liraya kadar para cezası verileceği belirtilmiştir. Dönemin ünlü Türk Sanat Müziği yorumcusu Safiye Ayla’nın doldurmuş olduğu plağın iki yüzünde bulunan iki şarkıdan bir müstehcen bulunmuştur.¹⁰³⁸

Dönemin Siyasi Mizah gazetesi Akbaba’nın Aralık 1930 tarihli bir nüshasında yayımlanan bir karikatürde fuhuş ile yapılan mücadele ironik bir dille hicvedilmiştir. Karikatürde, gece vakti yıkık dökük bir viranede görülen fahişe ve serseriye yaklaşarak suçüstü yapan polis adama “*ulan ne yapıyorsun orada*” diye sormaktadır. Serseri ise polise “*fuhuşla mücadele ettiğini*” söylemektedir.¹⁰³⁹

Görsel 38: Fuhuşla Mücadele Harabelere Polis Baskını

(Kaynak: Akbaba, Sene: 8, No: 810, 11 Aralık 1930, s. 1.)

¹⁰³⁶ “Açık Saçık Neşriyat”, *Son Posta*, 30 Kasım 1930, s. 3.

¹⁰³⁷ “Kari Gözü İle Gördüklerimiz Açık Resimlere Dair”, *Son Posta*, 31 Mart 1931, s. 5.

¹⁰³⁸ “Plaklar Hakkında Adli Takibata Başlandı”, *Son Posta*, 7 Ekim 1931, s. 1.

¹⁰³⁹ Akbaba, Sene: 8, No: 810, 11 Aralık 1930, s. 1.

Fuhuşla Mücadele Yasası'nın kabulünden sonradır ki, Dış İşleri Bakanlığı'ndan yazılan 21 Nisan 1932 tarihli 7946/ 321 numaralı tezkereyle Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Maddesi'nin 5 numaralı fıkrasında yer alan kadın ve çocuk ticaretinin yasaklanması konusunu içeren 14 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli uluslararası sözleşme, Lozan Barış Antlaşması hükümlerine taahhüt edildiği için derhal uyulması Bakanlar Kurulu'nun 27 Nisan 1932 tarihli toplantısında alınan kararlar kabul etmiştir.¹⁰⁴⁰

Zührevi hastalıklar ve fuhuşla mücadele komisyonu raporlarında, zührevi hastalıkların yayılmasının önüne geçebilmek adına, genelevlerin yeniden açılması ve umumi kadınların -rahat kontrol edilebilmesi adına- tanınması gündeme gelmiştir. Ancak Dahiliye Vekaleti bu fikre kesinlikle olumlu bakmamıştır. Raporda memleketimizdeki halkın henüz büyük bir çoğunluğunun irfandan yoksun olduğu, özellikle cahil, amele, işçi ve köylülerin zührevi hastalığın felaket derecesini takdir edemediklerinden, hayvani hislerini önleyemeyerek, feci akıbetlere uğradıkları göz önünde tutulursa bu felaketin önüne geçebilmek için tedbir olarak uygun yer ve şartlar altında umumi evlerin açılması bu suretle fahişelerin nizam altına alınması zaruri görülür ifadelerine yer verilmiştir.¹⁰⁴¹

Ölüm istatistikleri incelendiğinde 1931 senesinde 15'i erkek, 3'ü kadın olmak üzere topla 18 kişinin ölüm nedeni frengidir. Ölüm kişilerden erkeklerin yaşları incelendiğinde birinin bebek olduğu anlaşılmıştır. Dört kişi, 35-44 yaş, dört kişi 45-54, beş kişi 55-64, bir kişi de 65 yaş üstü olarak istatistiklere kaydedilmiştir. Hayatını kaybeden kadınlardan ikisi 55-64 yaşında, biri ise 65 yaş üstü olarak belirlenmiştir.¹⁰⁴²

1932 Nisan ayında açıklanan frengili hasta sayısındaki azalışa bakılacak olursa fuhşun kontrol altına alındığı, fahişelerin düzenli olarak sağlık kontrolü ve denetimlerinin yapıldığını ayrıca hayat şartlarının iyileştirildiğini sonucunu çıkarmak mümkündür. Basına yansıyan raporda; 1930 senesinde 97.000 hastanın mevcut olduğu, 1990 kişinin tedavi edildiği, 1073 kişinin öldüğü geri kalanların tedavi edildiği yazılmıştır.¹⁰⁴³ 1930 senesi içerisinde İstanbul'da toplam 69 hasta belediye hekimlerine muayene olmuştur. Bu hastaların 43'ü erkelerde 26'sı kadınlardan oluşmuştur. Kadınlarda tedavi gören hasta sayısının az olması cinsel yolla bulaşan bu hastalıkta, özellikle fuhuş sektöründe çalışan kadınlar adına durumun saklanması olarak görülmüştür. Semtlere göre dağılıma

¹⁰⁴⁰ BCA, 30-18-1-2 / 28-32-14, Belge Tarihi: 27 Nisan 1932.

¹⁰⁴¹ BCA, 30-10-0-0 / 177-221-5 / 2, Dosya Ek: 198, Belge Tarihi: 5 Nisan 1932.

¹⁰⁴² İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, Cilt: 2, 1931-1932, İstanbul, 1932, s. 23.

¹⁰⁴³ "Frengi Hastalığı", *Son Posta*, 14 Nisan 1932, s. 1.

bakıldığında en çok hastanın tedavi gördüğü semt 21 hasta ile muhafazakâr bir kimliğe sahip olan Fatih olmuştur. Bu semti sırasıyla 14 hasta ile Bakırköy, 12 hasta ile Beyoğlu, 10 hasta ile Sarıyer, 7 hasta ile Sarıyer, 1'er hasta ile Kadıköy ve Beykoz semtleri izlemiştir.¹⁰⁴⁴ Eğlence mekanlarının ve genel ev olarak işletilen yerlerin yoğun olduğu Beyoğlu çevresinde polis denetimlerinin artmış olması semtteki sayıyı azaltmış görülmektedir.

Devletin, fuhşu toplumun bünyesini tehdit eden bir illet olarak gördüğü arşiv belgelerinde yer alan bir rapordan anlaşılmaktadır. Raporda, marazaya karşı çare olarak fuhuşta bulunanların takip ve cezalandırılması, fuhuş yapılan yerlerin kapatılması, umumhanelerin bir Pazar, bir borsa haline gelmesine engel olmak amaç edinilmiştir. Fuhuş yapılan yerlere izin vermenin bir bakıma fuhşu himaye etmek anlamına geleceği belirtilmiştir. Kendilerine iş bulunduğu halde gitmeyip, fuhşa devam edenlerin cezalandırılması gerektiği ifade olunan raporda, fuhşu kendisine sanat ve geçim malzemesi yapan sefil, okuma yazma bilmeyen kadınların kendilerini ve başkalarını ve hasta edecekleri üstelik tedaviye başvurmayacakları¹⁰⁴⁵ yazmaktadır.

Halkın fuhşun artmasına yönelik görüşleri ortak noktada belirlemiştir. Ahlak mücadelesi büyük bir zorunluluk görüşmüştür. Son Posta gazetesinin halkın görüşlerini aldığı mülakatlarda tıp fakültesi stajyer doktorlarından Ragıp Bey iktisadi buhran devam ettiği sürece fuhşun önüne geçmenin imkânsız olduğunu belirtmiş, vücutlarını satarak yaşayan kadınların iş sahaları ve ıslahhanelere sevk edilmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴⁶

Fuhuş toplumsal bir illet olmanın ötesinde, dolaylı ya da doğrudan yaralama, cinayet, istismar gibi suçları da arttırmıştır.1931 Kasım ayında Karagümrük'te kahvehanede yaşanan olayda Hasan'ın, Muharrem'i bıçakla öldürme gerekçesi üvey annesini kandırarak fuhşa sürüklemesidir.¹⁰⁴⁷ Dünya Ekonomik Buhran'ı döneminde belki de en trajik hikâye Beşiktaş'ta oturan Sabahat Hanım'a aittir. Genç kız babası Kemal'i mahkemeye vermiş ve kendisini fuhşa teşvik ettiğini iddia etmiştir. Genç kız dilekçesinde: "*Babam işsiz kalmıştı. Eve bir takım ahlaksız kimseler getirdi ve beni onlara teslim etmek istedi. Ben de karakola müracaat ettim. Şimdi cezasının verilmesini istiyorum*" ifadelerini kullanmıştır. Son Posta gazetesi haberleştirdiği olayda, "*İstanbul adliyesi bugüne kadar bir benzerine tesadüf olunmayan yepyeni bir hadiseye vaziyet*

¹⁰⁴⁴ T.C. İstanbul İli İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 105.

¹⁰⁴⁵ BCA, 30-10-0 / 177-221-5 / 3-7, Dosya Ek: 198, Belge Tarihi: 5 Nisan 1932.

¹⁰⁴⁶ "Halkın Sesi: Fuhuş Artıyor İddiaları ve Halk", *Son Posta*, 2 Şubat 1931, s. 2.

¹⁰⁴⁷ "Mahkemelerde: Hasan Laz Muharremi Niçin Öldürdü?", *Milliyet*, 5 Mart 1931, s. 3.

etmiş bulunmaktadır. Çok şayanı dikkat olan bu hadise, bir baba ile öz kızı arasında karşılıklı bir davadan ibarettir” ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁴⁸ Fuhşa teşvik ciddi bir suçtur ancak suçu sabit görülen Hayriye isimli bir kadının Beyoğlu Sulh Ceza Mahkemesi’nce suçlu bulunarak yalnızca bir hafta hapse mahkûm edilmiş olması, fuhşu önleyemediği gibi suçlulara da cesaret vermiştir.¹⁰⁴⁹

Suç unsurunda mekân ve eylem kavramında yolumuz bir kez daha kahveye taşınır. Cinayetin bu defaki nedeni ise erkekler arasında paylaşılabilen fahişeler olmuştur. 1930 Ramazan ayının on beşinci günü olan Hamallık yapan İbrahim Hamza ve Necmi Beyazıt Karakulak Hanı’nda ikamet etmekte olan iki arkadaştır. Arabacılık ile geçimini sağlayan Hüseyin de onlara katılmıştır. Üç arkadaş yanlarına aldıkları fahişelerle birlikte, Çemberlitaş’ta davullu zurnalı eğlencenin eksik olmadığı Kürt Abdullah’ın, *gayr-i meşruların* icazetsiz girebildiği anlaşılan kahvehanesine alem yapmaya gitmişlerdir. Kahvehanede fahişeleri daha önceden tanıyan Abbas, Halil, İbrahim ve İsmail kadınlara sözle sataşarak grubu rahatsız etmiştir. Taşkınlık artınca grup çareyi kahveden çıkıp gitmekte bulmuştur. Atik Ali Paşa Cami sokağında iki grup arasında yaşanan silahlı kavga sonrası yıkıcı ustası olan İsmail hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵⁰ Cumhuriyet gazetesinin, bir yıl sürdüğünü ve “kadın parmağı olduğu” ifadesini düşerek verdiği olayda, cinayeti işleyen İbrahim hakkında savcılık on beş yıl ceza talebinde bulunmuştur.¹⁰⁵¹

4.4.2. Hırsızlık ve Yankesicilik

Cesare Beccaria hırsızlık suçunu, sefaletin, yoksulluğun ve umutsuzluğun ürünü olan ve insanların umutsuz kesimince işlenen bir suç olarak tanımlamıştır.¹⁰⁵² Ünlü düşünür ve yazar Henry Thournea’ya göre basit bir yaşam, hırsızlık ve soygunculuk suçlarının ortadan kalkması için gereklidir. Thourneau, bu suçların bazı insanların gereğinden fazla mala, bazılarının ise yetersiz mala sahip olduğu topluluklarda yaşandığı görüşünü savunmuştur.¹⁰⁵³

Hırsızlık buhran döneminde adi suçlar arasında en çok işlenen cürüm olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde hukuk dilinde uzun zaman Osmanlıca terminolojinin kullanılması nedeniyle, Arapça kökenli çalmak, aşırnak

¹⁰⁴⁸ “İçtimai Bir Facia Bir Kız Babasını Mahkemeye Verdi”, *Son Posta*, 5 Nisan 1932, s. 4.

¹⁰⁴⁹ “Fuhşa Tahrik Cürmü”, *Akşam*, 21 Aralık 1931, s. 3.

¹⁰⁵⁰ “Karanlık Sokaklarda Boğazlaşan Yedi Mecnun”, *Vakit*, 22 Şubat 1930, s. 3.

¹⁰⁵¹ “Çemberlitaş Cinayeti Muhakemesi”, *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1931, s. 2.

¹⁰⁵² Cesare Beccaria, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁰⁵³ Henry David Thoreau, *Walden (Ormanda Yaşam)*, (çev. Aykut Örküp), Zeplin Düşünce Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 203.

anlamına gelen sirkat¹⁰⁵⁴ kelimesi şehir istatistiklerinde kullanılmış, dönemin gazete haberlerinde ise hırsızlık kelimesi tercih edilmiştir. Polis Mecmuası'nda Hulusi Alphan imzasıyla yayınlanan ve mala karşı işlenmiş olan hırsızlık suçunun tarif edildiği yazıda, Türk Ceza Kanunu'nda bir kimsenin taşınabilir malını, rızası olmaksızın bulunduğu yerde kullanmak ya da gizlice yerinden almak eyleminin hırsızlık olarak tanımlandığını belirtilmiş, suç işlenirken şiddete başvurulduysa bu durumun da ise yağma ve gasp olarak tanımlandığı ifade edilmiştir. Alphan, hırsızlığın suç sayılabilmesi için çalınan malın bir mekândan, örneğin bir dükkândan veya mağazadan dışarıya çıkartılmış olması gerektiğini hırsızın bu mekâna saklanmak için girmesi ya da nasıl bir ruh haliyle girdiğini hatırlamadığını söylemesi halinde ise suçun tahakkuk etmeyeceğini belirtmiştir. Hırsızlıkta kasıt şartı arandığını dile getiren Hulusi Alphan, yanlışlıkla birinin paltosunu giyip oradan ayrılmanın suç unsuru taşımadığını yazmıştır.¹⁰⁵⁵

Ünlü siyaset bilimci ve felsefeci Hannah Arendt, hırsızlık suçunda ekonomik sıkıntı bahanesinin suçu mazur göstermediğini belirtmiştir.¹⁰⁵⁶ Ne var ki Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri henüz başlamamışken bile İstanbul'da yankesicilik suçu ilk sırada yer almıştır. The Brownsville Herald gazetesinde yayınlanan bir haberde; “*hayat, eski başkentte suç oranlarını benzeri görülmemiş bir şekilde arttırıyor*” başlığıyla bir haber yayınlamıştır. 1929 kışının soğuk geçmesinin artışa değinilen yazıda, İstanbul hapishanelerinin doluluk oranının oldukça yüksek olduğu, yetkililerin ek bina yapımına başladığı, hapishanede bulunan 753 mahkûmdan 48'inin kadın olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁵⁷ Son Posta gazetesi polis ikinci şube kayıtlarına göre 1930 yılında İstanbul'da toplamda 1159 yankesici, tavecı, papelci, dızdızcı, mantarcı bulunduğunu ve bu kişilerden bazılarının 80-100 sabıkası olduğunu belirtmiş hırsızların çoğunun Hristiyan olduğu bilgisini okuyucuları ile paylaşmıştır.¹⁰⁵⁸

Hırsızların, farklı yöntemler kullandığını belirten Son Posta gazetesi yazarı Sabih Alaçam'ın, *Hırsızlık Ansiklopedisi* adını verdiği yazı dizisinde aktardığına göre, on yedi çeşit hırsızlık türü bulunmaktadır. Alaçam, en bilinen yöntemin yankesicilik olduğunu, yankesiciliğin de altı farklı yöntemle yapıldığını ifade etmiştir. En hünerli yankesiciliğin

¹⁰⁵⁴ Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, Cilt: 1, Sahip ve Neşri: İkdâm Sahibi İmtiyazı ve Baş Muharriri Ahmet Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317, , s. 718. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (yay. haz. Aydın Sami Güneççal), Aydın Kitapevi Yayınları, 23. Baskı, Ankara, 2006, s. 957.

¹⁰⁵⁵ Hulusi Alphan, “Mala Karşı İşlenen Cürümlerde Yapılacak Tahkikatta Göz Önünde Bulundurulacak Esaslar”, *Polis Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 12-323, 1 Kasım, 1940, s. 22- 24.

¹⁰⁵⁶ Hannah Arendt, *Kötünün Sıradanlığı*, (çev. Özge Çelik), Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 294.

¹⁰⁵⁷ “Turkey's Crime Increases”, *The Brownsville Herald*, 1 June 1929, Page. 7.

¹⁰⁵⁸ “Yan Kesiciler İstanbul'da Ne Kadar Mevcut İmiş”, *Son Posta*, 19 Kasım 1930, s. 3.

tramvay, tren, vapur ve sinema gişelerinde ceket ceplerinin kesilmesi yöntemiyle yapıldığını bunun için de şerik-i cürüm yani birden fazla kişiyle bu işin başarılabilceğini anlatmıştır. Yankesicilerin diğer bir yöntemi de gözlerine kestirdikleri kurbanlarına babacığım, amcacığım şeklinde sarılarak, cüzdanlarını aşımalarıdır.¹⁰⁵⁹

Babacığım yönteminde yankesici görünüşünden, kıyafetinden hiç şüphelenmeyecek kibar bir adamdır. Tenha bir yol ya da vapur iskelesi gibi bir noktada gerçekleştirilen yöntemde hırsız, samimi bir şekilde yaklaşmakta “*beni tanımadın mı geçen gün babam selam vermiş onu bile almamışsın*” diyerek mağdurla birlikte sohbet etmeye başlamaktadır. Kurban tereddüt gösterse de peşini bırakmayan yankesici birlikte yürüdüğü adamı son bir kez sarsarak cüzdanını aşımaktadır. Bu yöntemin Galata Köprü İskelesi ve Beyoğlu sokaklarında kullanıldığı belirtilirken bu işte en mahir bilinen sabıkalarının Hüseyin, Nuri ve Mehmet olduğu aktarılmıştır.

Karşılama yönteminde ise hayli dalgın gibi yürüyen yankesici kurbanı ile göğü göğse çarpışmakta ve sonrasında hemen şapkasını çıkarıp selam verip özür dileyerek hızlıca uzaklaşmaktadır. Cepçilik yönteminde ise dümen adı verilen pardösü ve gazete kamufraj olarak kullanılmakta, tramvayda ayakta yolculuk ederken, kurbanın ceplerini karıştırılmaktadır. Cepçilik yönteminde ünlü olan sabıkaları olarak Cafer, Baki, Kel Abdullah ve Sabri gösterilmiştir.¹⁰⁶⁰

Akşam gazetesinde yazı dizisi halinde sunulan haberin ikinci gününde cepçilik yöntemini aktarmıştır. Bu yöntemde yine mekân olarak tramvay seçilmektedir. İki kişiden oluşan yankesiciler, tramvayda ayakta yolculuk eden kurbanlarının önüne ve arkasına faça vermemek adı verilen usulle yüzerini göstermeyecek şekilde geçmekte ve güya tramvay çok dolu olduğu için onu sıkıştırmaktadır. Kesici adamın ceplerini jiletle kesip cüzdanını aşırırken, zulacı adı verilen gözcü de zabıta kesicileri tanıdığı için erkenden emaneti alıp tramvaydan erken inmektedir. En bilinen cepçilerin isimleri Abdurrahman, Agop, Şakir Hasan ve Remzi olarak verilmiştir.

Kavgacılık yönteminde ise kurban kendisini çocuk kavgası ayırmakta bulmaktadır. Bu iş için yardıma koşan kişi, cüzdanını o hengamede saldırmaktadır. Çocuk kavgasının da senaryo olduğu sonradan anlaşılmaktadır. Gazeteler kadın yankesicilerden bahsederken çarşafı, taşradan yeni gelmiş masum köylü davranışı sergileyen hırsızların,

¹⁰⁵⁹ Sabih Alaçam, “Hırsızlık Ansiklopedisi”, *Son Posta*, 9 Şubat 1939, s. 9. Yazar hırsızlık çeşitlerini; Yankesicilik, Kaldırmıcılık, Karmanyolacılık, Kapkaç, Otel- Plaj Hırsızlığı, Tırnakçılık, Asıkçılık, Muslukçuluk, Söğüşçülük, Dolandırıcılık, Manıtacılık, Zarfçılık, Tavcılık, Definecilik, Dızdızcılık, Papelcilik, Kumar olarak sıralamıştır.

¹⁰⁶⁰ “Hırsızlar Nasıl Çalışırlar?”, *Akşam*, 21 Şubat 1932, s. 7.

kalabalık yerlerde kadın kurbanlarının çanta kulplarını çanta kendilerinde kalacak şekilde kestiklerini belirtmiştir. Meşhur kadın yankesicilerin Zehra, Muzaffer, Refia, Cemile, Elif ile gözüne kestirdiği erkeklere yaklaşılarak boyunlarına sarılan Fatma olduğu belirtilmiştir.

İnsanların kelepik mal almak konusunda en kolay aldandıkları hırsızlık türü tıvıcılık olmuştur. Tıvıcılıkta bir iki lira sermaye kullanılmıştır. Kurbanlara *enayi* adı verilen bu tür dolandırıcılıkta erkeklere yardımcı olan kadın suçlular baş rol oynamıştır. Yangın mağduru ya da şehit eşi rolü oynayan kadınlar, hazırlanan tertipte öncelikle aile yadigârı olan eşyalarını mecburen geçim sıkıntısı nedeniyle satmak zorunda olduklarını belirtmektedir. Kelepik mal aldıklarını düşünen kurbanlar ise çok geç kandırıldıklarının farkına varmaktadır. Tıvıcılık suçundan mahir sabıkalı kadınlar arasında yer alan Fatma, Seher ve Rosa'nın Yeni Camii avlusu, Balıkpazarı, Çiçekpazarı ve Sultanhamamı civarında suç işledikleri bilgisi Akşam gazetesi okurlarıyla paylaşılmıştır.¹⁰⁶¹

Sabih Alaçam, *Hırsızlık Ansiklopedisi* yazı dizisinin Kapkaççılar bölümünde; bu suçluların özellikle kadınları gözlerine kestirdiklerini, tenha sokaklarda yangın yerlerinde ihtiyar ve dalgın kadınların koltuk altlarına sıkıştıkları el çantalarını birdenbire kapıp kaçıttıklarını, yolda tedbir olarak eğer kendilerini ya da çaldıkları çantayı tehlikede görürlerse, onu arkadaşına teslim ederek yollarına hiçbir şey yokmuş gibi devam ettiklerini belirtmiştir. Alaçam, alınan önlemler sayesinde kapkaç suçunun, polis ikinci şube zabıta raporları arasında kapkaç vakasının çok azaldığını ilave etmiştir.¹⁰⁶²

Yan kesiciler birlikte hareket ederek belirli semtleri kendilerine mesken edinmişlerdi. Örneğin 1931 Haziranı'nda polis ikinci şube müdüriyeti bunlardan bir şebekeyi meydana çıkarmıştır. Beyazıt ile Topkapı arasında çalışmakta olan Acem Kazım, İbrahim ve Musa'dan oluşan üç kişilik yankesici kumpanyası polis tarafından suçüstü yakalanmışlardır.¹⁰⁶³

Gazeteler İstanbul'da 1929 Ekim Kasım aylarından itibaren suç trafiği artmaya başlayan hırsızlık vakaları hakkında, okuyucularını bilgilendirmişler, devlet görevlilerinin dikkatini çekmişler ve önlem alınmasını istemişlerdir. Akşam gazetesi, hırsızlık vakalarındaki artışın, zabitanın aczine bağlanmasının yanlış olduğunu, bunun devletin çıkarmış olduğu af kanunu sonrası, İstanbul'a dolan ve işlerine kaldıkları yerden devam eden meslek erbaplarından kaynaklandığını belirtmiştir. Gazete ayrıca hapishane

¹⁰⁶¹ "Hırsızlar Nasıl Çalışır? Tıvıcılık Nedir? Saf İnsanlar Nasıl Tıvlanıır?", *Akşam*, 23 Şubat 1932, s. 8.

¹⁰⁶² Sabih Alaçam, "Hırsızlık Ansiklopedisi", *Son Posta*, 11 Şubat 1939, s. 8.

¹⁰⁶³ "Yan Kesiciler Kumpanya Kurmuşlar", *Vakit*, 12 Haziran 1931, s. 3.

koşullarını da eleştirerek, suçlular için hapishanelerin ıslah alanları olmaktan ziyade, suç mektepleri haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶⁴

1929 sonu ve 1930 başlarından itibaren İstanbul, ilan edilen af kanunu sonucunda artan suç grafiği ve Dünya Ekonomik Buhranı döneminin ağır etkileri altına girmeye başlamıştır. Dönemin İstanbul Polis Müdürü Şerif Bey ise, gazetelere şehirdeki polis vakalarının azaldığına dair bir beyanat vermiştir. Şerif Bey, İstanbul'da hırsızlık, sarhoşluk karmanyolacılığın arttığına dair yayımlar yapıldığını belirterek, *“hırsızlığın dikkat derecede arttığını zannetmiyorum karmanyolacılık da ufak tefek lüzumundan fazla önem verilmesi lazım gelmeyen adi vakalardır”* yorumunda bulunmuştur. Zabitanın gazetelere verdiği raporlar haricinde, asayiş olayları yaşandığı şeklindeki yayınların doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁶⁵ Anlaşılan suç hadiselerinin çoğalmasından ilgili gazete haberlerinin çoğalmasından hükümeti rahatsız etmiştir. Haberler öncelikle, İstanbul Valisi, Belediye Başkanı ve Polis Müdürü tarafından tekzip edilmiş, buna rağmen yayınların devam etmesi üzerine İçişleri Bakanlığı'na harekete geçerek üç mülkiye müfettişini İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁶⁶ Cumhuriyet gazetesi, Köroğlu dergisinde yayınlanan haberi sütunlarına taşıyarak, mülkiye müfettişlerinin Taksim merkezinde teftiş yaptığını, bir ay içinde 300 hırsızlık vakası görüldüğünü, bunlardan 290 vakanın failinin bulunmadığını belirtmiş ve konu hakkında *“bu kadar hırsızlık olurken ve olduktan sonra Taksim merkezi uyumuş, İstanbul zabıtası iyi bir halde değildir. Biraz şiddet ve hareket göstermek lâzımdır. Polis Müdürü'nün hilafı hakikat neşriyat iddiasına rağmen bir ayda yalnız bir merkezde 300 hırsızlık vakasının tespit edildiğini öğrendikten sonra artık; uzun söze ne hacet!”* ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁶⁷

Burhan Felek, Milliyet gazetesi okurlarına yankesiciler ve onlarla mücadele konusunda etkili olabilecek bir cemiyet kuracağını ve bu cemiyete girecek tüm üyelerin ortak parola dili ile kalabalık ortamlarda birbirilerini uyacaklarını duyurmuştur. Felek yazısında, kuracağı hayali *Yankesicilerle Mücadele Cemiyeti*'ne İstanbulluları davet etmiş, bu cemiyete üye olabilmenin ön şartı olarak yalnızca başlangıçta 50 kuruş ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Cemiyete üye olanların görevleri bulunmaktadır. Tramvay gibi toplu taşıma yapılan araçlarda bir yankesici fark edilirse Türkçe olarak *“ceplerinde dikkat ediniz”* ya da *“pickpocket”* sözünü söyleyerek dikkat çekmeleri

¹⁰⁶⁴ “Hapishaneler Birer Mektep Olmalıdır”, *Akşam*, 19 Kasım 1929, s. 2.

¹⁰⁶⁵ “İstanbul'da Polis Vakası Azalmış”, *Hakimiyeti Milliye*, 27 Ekim 1929, s. 3.

¹⁰⁶⁶ “İstanbul Asayiş Dahiliye Vekaleti Meseleyi Muhtacı Teftiş Görmektedir”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1929, s. 2.

¹⁰⁶⁷ “Uzun Söze Ne Hacet Hırsızlık Vakaları Az mı Çok mu?”, *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1929, s. 1.

gerekmektedir. Ayrıca üyelerin, yankesicilerin nasıl çalıştığına ilişkin halka konferanslar vermeleri, tövbekâr yankesicilere iş bulmaları gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁶⁸

İncelediğimiz dönemde küçük hırsızlık çetelerinin Gayr-i Müslimlerin evlerine girerek değerli eşyalar çaldıkları görülmektedir. Milliyet gazetesine yansıyan adliye haberinde Yeşilköy’de Madam Hayık’ın evinin soyulmasında yardım ve yataklık yapan kişi Madamın yanında çalışan uşağı olmuştur. Uşağın arkadaşları kadını bağlamış ve evden çuvallar içerisinde değerli eşyaları çalmışlardır. Aynı gün yapılan diğer bir yargılamada ise Arnavutköy Amerikan Kız Koleji müdiresi Miss Scott’un evinden eşya çalan ve bekçiyi yaralayan hırsız çetesine ilişkindir. Çete içerisinde yer alan İbrahim’in 20 suç kaydının daha bulunduğu yazılmaktadır.¹⁰⁶⁹ New York Times ise İbrahim’in bir önceki celsedeki tuhaf iddiasını sütunlarına taşımıştır. Buna göre; komiser hırsızlık suçunu kabul etmesi için İbrahim’i beş gün aç bırakmış, sonra masayı donatarak suçunu kabul ederse istediğini yiyebileceğini söylemiştir. İbrahim mahkemede, aç olduğu için suçu kabullendiğini, aslında söylediklerinin doğru olmadığını ifadesinin geçersiz sayılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁰

1930 yılı, Dünya Ekonomik Buhranı’nın asayişsizliği en çok tetiklediği yıl olmuştur. Bu dönemde yaşanan zabıta vukuatı istatistiklerinde yıl içerisinde sonbahar ve kışa geçiş dönemde artışlar yaşandığı müşahade edilmektedir. Yıl içerisinde en fazla işlenen suç hırsızlık olurken, onu sırasıyla, yan kesicilik ve adam yaralama vakaları izlemiştir.¹⁰⁷¹ Adam yaralama suçu dikkat çekecek ölçüde artmış ve bu konuyu Milliyet gazetesi; “*polis doktorlarının işi pek çok...son günlerdeki vukuatın çoğalması dolayısıyla zabıta doktorları hiç boş oturmamakta ve mütemadiyen yaralılarla meşgul olmaktadırlar*” cümleleri ile sütunlarına taşımıştır.¹⁰⁷²

İzahı olmayanın mizahı olur deyimine uygun olarak, artan hırsızlık vakaları karikatürler yoluyla hicvedilmiştir. Öyle ki New York Times gazetesi yüksek hayat pahalılığının suçlandığı bu soygunlarda insanların mizah aradığını belirtmiştir. Yazıda, polis kayıtlarına göre hırsızlık suçlarının yerleri ve nelerin çalındığına değinilmiş, ekonomistlerin artan vakalara karşı polislerin çare bulamayacağı görüşünde olduğuna

¹⁰⁶⁸ “Haftanın Yazısı: Yankesicilerle Mücadele Cemiyeti”, *Milliyet*, 7 Mart 1931, s. 4.

¹⁰⁶⁹ “Yeşilköy Vakası Failleri”, *Milliyet*, 11 Ocak 1930, s. 3.

¹⁰⁷⁰ “Tempted By Food”, *The New York Times*, 22 December 1929, Page. 3.

¹⁰⁷¹ *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, Cilt: 2, 1931-1932, Basım yeri, yılı yok, s. 271.

¹⁰⁷² “Polis Doktorlarının İşleri Pek Çok”, *Milliyet*, 25 Kasım 1930, s. 3.

değiniştir. 1914 yılındaki hayat pahalılığı indeksinin 100, 1929 sonu itibariyle de 1400 olması bu durumun en önemli göstergesi sayılmıştır.¹⁰⁷³

Endişe ve tedbirli olunması yönündeki bu telkini doğrulayan rakamları gazete sütunlarında okumak mümkündür. Cumhuriyet gazetesinin 25 Ocak 1930 tarihli “*Vukuat*” sütununda yer alan “*dün şehrimizde 10 hırsızlık vakası olmuştur*”¹⁰⁷⁴ İstanbul şehrinde şubat ayı suç trafiği on günlük periyotlar halinde gazete sütunlarına taşınmıştır. 14- 24 Şubat arasındaki dönemde 181 zabıta vukuatı görülmüştür. Bu vakalardan 90’ı hırsızlıktır. 90 vakadan 25 tanesi ise cüzdan ve çanta aşırıp savuşmak suretiyle yapılmıştır. Hırsızlık haricinde; 31 yangın, 15 cerh (yaralama), 8 intihar ve 2 cinayet kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁷⁵ Hırsızlık vakaları Aksaray, Unkapanı, Tepebaşı, Beyoğlu, Kadıköy, Üsküdar, Küçükpazar, Dolapdere, Bakırcılar, Bebek, Mahmutpaşa, Sirkeci, Haydarpaşa, Beykoz, Kireç Burnu, Sultanahmet, Ankara Caddesi, Kadıköy, Fındıklı, Sarıyer, Beşiktaş, Ortaköy semtlerinde meydana gelmiştir.

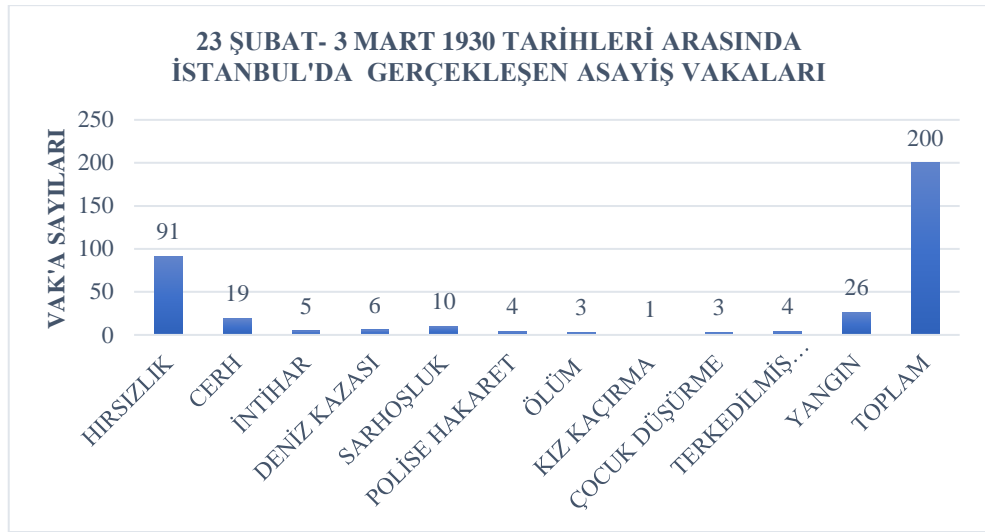
Gazete sütunlarında, polis kayıtlarına göre asayiş olayları haftalık olarak haftalık yansıtılmıştır. Aşağıda görülen Grafik 2’de 23 Şubat- 3 Mart 1930 tarihleri arasında Milliyet gazetesine yansıyan suç grafiği görülmektedir. 200 vakada hırsızlık yine ilk sırayı almıştır. Bu vakaları incelediğimizde yangın sayısında büyük bir oranla karşılaşılmaktadır. 23 Şubat 1930 tarihli Akşam ve Cumhuriyet gazetelerini incelediğimizde, şehirde 24 saat içerisinde Akşam gazetesi, 5 Cumhuriyet gazetesi ise 7, Milliyet gazetesi, 4 yangının gerçekleştiğini belirtmiştir. Milliyet gazetesi Yüksek Kaldırım’da yanan dükkânın 10.000 liraya sigortalı olduğunu da habere ilave etmiştir. Ekim ayına gelindiğinde sayının giderek artmış olduğu gözlemlenmiştir. Bir hafta içerisinde yaşanan 186 zabıta vakasından 58’si hırsızlıktır. Yalnızca 51 hırsızın ise yakalanarak adliyeye sevk edildiği belirtilmiştir.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷³ “Constantinople Finds Humor In Robberies”, *The New York Times*, 8 Aralık 1929, Page. 6.

¹⁰⁷⁴ “Vukuat”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1930, s. 4.

¹⁰⁷⁵ “10 Günde 181 Vaka”, *Akşam*, 24 Şubat 1930, s. 3.

¹⁰⁷⁶ “Bir Haftada 51 Hırsızlık”, *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1930, s. 4. *Haber içerisinde 55 hırsızlık vakası olduğu söylenmektedir.

Grafik 2: On Günde İstanbul'da Meydana Gelen Asayiş Vakaları

(Kaynak: *Milliyet*, 4 Mart 1930, s. 6.)

Yankesiciliğin 1930 Kasım ayında artmış olması *Milliyet* gazetesinin Felek köşesinde ironiyle aktarılmıştır. Artan yankesicilik vakalarının hala çalınacak çırpılacak şeyler bulunduğuna göre herhalde iktisadi buhranın hafiflediği yorumu yapılmıştır.¹⁰⁷⁷ Hırsızlık ve yankesicilik olayları 1930 yılı Aralık ayı içerisindeki sayısı artış göstermeye devam etmiştir. Yalnızca bu ay içerisinde 310 hırsızlık ve yankesicilik vakası kayda geçmiştir. Hırsızların yarısı yakalanmış, yankesicilerin ise yarısından fazlası yakalanmamıştır.

1931 yılının 20 Ocak -18 Şubat arasındaki dönemine denk gelen Ramazan ayı içerisinde diğer aylara göre asayiş vakaları azalmakla birlikte şubat ayının ilk on gününde 10 gününde 84 hırsızlık, 27 yaralama, 20 kaza, 2'si ölümle neticelenmiş 5 intihar, 6 tıvancılık 5 yankesicilik ve 12 dolandırıcılık vakası yaşanmıştır.¹⁰⁷⁸ 1931 yılında rakamlar aşağı yukarı aynı seviyede seyretmiştir. Şubat ayında resmi kayıtlarda 290 hırsızlık vakası yer almıştır. Vakaların 12 tanesinin yalnızca 24 saatte yaşanmıştır. *Son Posta* gazetesi, 4 Şubat günü neredeyse iki saatte bir hırsızlık yapılmasını “*bu çokluğun nedeni nedir acaba*” cümleleri ile sütunlarına taşımıştır.¹⁰⁷⁹

İstanbul şehri istatistikleri verilerine göre; 1931 Mart ayında 300 hırsızlık, 99 yaralama, 54 yankesicilik ve 3 cinayet vakası olmak üzere 456 vakanın¹⁰⁸⁰ kaydı tutulmuştur. Buna karşılık, *Akşam* gazetesinin haberine bu vakalardan göre polis

¹⁰⁷⁷ “Yankesicilik Artmış”, *Milliyet*, 27 Kasım 1930, s. 4.

¹⁰⁷⁸ “Zabita Vukuatı Çoğalıyor”, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1931, s. 4.

¹⁰⁷⁹ “Hırsızlık Hadiseleri Niçin Çoğalıyor?”, *Son Posta*, 5 Şubat 1931, s. 5.

¹⁰⁸⁰ T.C. *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.

merkezleri tarafından yalnızca 270 kişi yukarıda belirtilen suçlardan nezaret altına alınmış ve adliyeye sevk edilmiştir. Bu suçlulardan 60 kişi hakkında tutuklama kararı alınmış, diğer 210 kişi ise tutuksuz yargılanma kararıyla serbest bırakılmıştır.¹⁰⁸¹ Haberdan de anlaşılacağı üzere vakaların hızla artış göstermesine rağmen çoğu suçlu, mahkemeler tarafından toplum içine geri gönderilmiş ve suçlarını icra etmeye devam etmişlerdir.

1931 yılı içerisinde adliye doktorlarının iş yükü ve mesaisi yine oldukça yoğun geçmiştir. Vaka sayıları incelendiğinde tüm senenin asayiş açısından oldukça yoğun bir dönem olduğu çarpıcı bir şekilde görülmektedir. Adliye doktorları bir yılda toplam 2315 muayene yapmışlardır. Bunlar içinde en fazla muayene çeşidinin suçluların yaş tespiti için yapılanlar teşkil etmiştir. Kanunun suçlular hakkında tayin ettiği yaş hallerinden istifade etmek isteyen birçok suçlu, nüfus kağıtları bulunmadığını iddia ettiklerinden mahkemeler bunların yaşlarını muayene ile tespit ettirme yoluna gitmiştir. 601 kişinin bu şekilde yaşları tespit edilmiştir. Örneğin Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde, rakı kaçakçılığında yargılanan ve yaşının on yedi olduğunu iddia eden Niko'nun dişlerini ve göz çevresindeki kırışıklıkları muayene eden doktor zanlının otuz beş yaşlarında olduğuna dair rapor yazmış, gazete de tutukluya *pala bıyıklı çocuk* lakabını takmıştır.¹⁰⁸² Yaş tespitinden başka, 351 kişi adli tıptan darp raporu almış, hırsızlıktan suçlu bulunan 94 çocuğun ise işledikleri suçun ayırımında olup olmadıkları *-farik ve mümeyyizlik-* incelenmiştir. Bunlardan başka 77 kızın bikrinin izale edildiği tespit edilmiş, 71 katil hadisesinin mahallinde keşfi yapılmıştır. Ayrıca 13 çocuk düşürme, 36 gebelik, 13 livata, boşanma sebebi olarak da 14 âdem-i iktidar, 4 mahkemeye sarhoş olarak girmek, 29 vesayet, 15 akli hastalık raporu doktorlar tarafından yazılmıştır.¹⁰⁸³ Son Posta gazetesi, cinayetten mahkûm on yedi kişinin kendi istekleriyle muayeneye olduklarını, bu isteğin altında yatan sebebin ise idamdan kurtulmak ya da cezalarının hafifletilmesi çabası olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸⁴

1933 Ocak ayı İstanbul için daha önceki yıla göre daha az vakanın kaydının yapıldığı bir yıl olmuştur. Bu ay 961 vakanın kaydı yapılmıştır. Aynı ay zarfında 1933 yılında mukayese açısından Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde İzmir'de bir seneye yakın asayiş olaylarında bir durgunluğun olduğu belirtilmiştir. 24 saat içerisinde hiçbir

¹⁰⁸¹ “Bir Ay İçinde Adliyeye Verilen Cürüm Failleri”, *Akşam*, 5 Nisan 1931, s. 4.

¹⁰⁸² “Niko On Yediyim Derken Otuz Beşte Karar Kıldı”, *Son Posta*, 14 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁰⁸³ “Adliyede Bir Senede Kaç Mücrim Muayene Edildi?”, *Son Posta*, 2 Nisan 1931, s. 2.

¹⁰⁸⁴ “Tıbbi Adlide Son Günlerde Delilik Tetkiki Çoğaldı”, *Son Posta*, 17 Mayıs 1931, s. 2.

olayın meydana gelmediği belirtilmiştir. Bu durumun oldukça dikkat çekici olduğunu düşünen gazete muhabiri Adnan, nedenlerini araştırmak için sahaya indiğini ve İzmir'in farklı muhitlerindeki kişilere danıştığını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak İzmir'in tüccarları; iktisadi buhranın bütün dünyayı olduğu kadar Türkiye'yi de sarstığını, boş bir çuval nasıl ayakta duracak imkânı bulamazsa, midesi boş bir adamın kafasının da fikir sahasında hiçbir hareket yapamayacağını, meselenin esasının ekonomik olduğunu ifade etmişlerdir. İzmir adliyesinde yüksek bir makam işgal ettiği belirtilen başka biri ise; adliye makinesi iyi işliyor, zabıta iyi işliyor, fikir adamı iyi düşünüyor, halkın seviyesi yükseliyor, cinayetlerin, vakaların azalması bunun neticesidir. Eğer vaziyet şimdiki gibi devam ederse hapishaneler yavaş yavaş boşalacaktır şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.¹⁰⁸⁵

4.4.2.1. Evlerde Yapılan Hırsızlıklar

Evde yapılan hırsızlıklarda çalınan eşyalar değişkenlik göstermekle birlikte genellikle hırsızlar yükte hafif pahada ağır mücevherat, şamdan, halı gibi değerli eşyalar ile kürk, manto, pantolon gibi giyim eşyalarını çalmışlardır. Firuzzağa'da oturan Vahan Efendi, yazı geçirmek için Büyük Ada'daki bulunan yazlığına giderken değerli sekiz halısını aynı evde kalan Matmazel Despina'ya emanet etmiştir. Ancak matmazelin kardeşi Niko, kadın evden çıktıktan sonra, emanet edilen halıları teker teker çalarak satmış, parasını da gazinolarda harcamıştır. Niko iki ay zarfında altı halıyı çalmış, durum Vahan Efendi'nin evine dönüp, halılarını istemesiyle anlaşılmıştır.¹⁰⁸⁶

Hırsızlardan bazıları vali konağına girmekten çekinmemiş bu durum Son Posta gazetesi tarafından bir karikatürle hicvedilmiştir.¹⁰⁸⁷ Galata sakinlerinden sabıkalı Laz İhsan ise Beşiktaş Akaretler' de oturan polis memuru Hamdi Efendi'nin evine giren İhsan bir takım elbise çalıp kaçarken Hamdi Efendi tarafından suçüstü yakalanmıştır.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁵“Bugünün Meselelerinden: Göze Çarpan Durgunluk Etrafında Bir Anket”, *Son Posta*, 24 Ocak 1933, s. 1, 6.

¹⁰⁸⁶ “Kız Kardeşinin Evini Soyan Bir Hırsız Yakalandı”, *Son Posta*, 31 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁰⁸⁷ “Vali Konağı Soyuldu”, *Son Posta*, 17 Mart 1931, s. 1.

¹⁰⁸⁸ “Polisin Evine Giren Hırsız”, *Milliyet*, 12 Haziran 1931, s. 6.

Görsel 39: Vali Konağı Soyuldu

(Kaynak: *Son Posta*, 17 Mart 1931, s. 1.)

Evlerde bulunan kilitli sandıklar kadınların değerli eşyalarını, mücevherlerini ve çeyizlerini sakladıkları yerler olmuştur. Ancak, evde çalışan hizmetçi kızın, evlatlığın ya da aile içindeki birinin de sandığa el uzatarak hırsızlık yapması söz konusu olmuştur. Kumbaracı Yokuşu'nda oturan Madam Raşhel, kızı Sultana için biriktirmiş olduğu drahomanın, annesi, kardeşleri tarafından çalındığını söyleyerek zabıtaya başvurmuştur. Ancak Madam Raşhel'in 3000 lira olduğunu belirttiği drahomanın, 900 lirasını daha önce birine borç verdiği gerisini sandığa sakladığı anlaşılmıştır.¹⁰⁸⁹ Kalyoncukulluğu'nda oturan Madam Sofya'nın drahomasını ise nişanlısı Dimitri Efendi çalmıştır. Dimitri, kadını kandırarak 46.000 drahmi ile 2 altın yüzük ve bir altın saatini alarak kaçmıştır. Polisin yaptığı araştırma sonucunda, Dimitri'nin Lotus Vapuru'yla Kıbrıs'a kaçtığı anlaşılmıştır.¹⁰⁹⁰

Evlerden, kılık kıyafet ya da ayakkabı hırsızlığı yapıldığı gibi, yatak yorganlar da çalınmıştır. Kimi zaman mağdurlar, kendi eşyalarına, pazarda birinin omuzunda ya da tezgahında rastlamışlardır. Karagümrük'te oturan Avram da mağdurlardan biridir. Evine giren hırsız yorgan yatak ne varsa götürmüştür. Fatih Çarşısı'nda yeni bir yatak yorgan almak için dolaşan adam birdenbire Koltukçu Mustafa Efendi'nin omzunda kendi eşyasını görmüş ve hırsız var feryadına başlamıştır. Ancak koltukçuyu yakalamak mümkün olmamıştır.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁹ "Madam Raşhel'i Mahvetmişler. Kızına Drahoma İçin Biriktirdiği 3000 Lirayı Çalıp Kaçmışlar", *Son Posta*, 8 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁰⁹⁰ "Uğursuz Nişanlı", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1931, s. 5.

¹⁰⁹¹ "Hırsız Var Yetişin", *Son Posta*, 11 Nisan 1931, s. 2.

Galata'da yakalanan Karabet isimli hırsız da, Şeftali Sokağı'nda Mehmet Efendi'nin evinden çaldığı kıyafetleri giyerek sokakta dolaşmaya çıkınca yakayı ele vermiştir. Sokakta, kıyafetlerini hırsızın üzerinde gören Mehmet Efendi, polise müracaat ederek şikayetçi olmuş, Karabet'in evinde yapılan aramada, Mehmet Efendi'nin evinden çaldığı diğer eşyalara da ulaşılmıştır.¹⁰⁹²

Evlerden yapılan hırsızlık suçuna cinayetin de eklendiği durumlar olmuştur. Bunlardan biri Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın validesi Emine Hanım'ın akrabalarından Ali Bey'in Arnavutköy'deki evinde yaşanmıştır. Yalıtı soymak için gelen altı kişi, yalıda çalışan Meryem ile anlaşarak, yalnızca sütüne Zeynep Hanım'ın bulunduğu bir sırada eve gelmişler, kendisine de yüz lira vereceklerini belirterek kadından kasanın yerini söylemesini istemişlerdir. Kadından yardım alamayacaklarını anlayınca elini kolunu bağlamışlar ve kasanın yerini kendileri bulmuşlardır. Kadın olayı hemen polise haber vermiştir. Tesadüf eseri yalıtı soyan hırsızlardan ikisini, evin hanımı ile Fatih'e giderken Saraçhane'de gören Zeynep Hanım yakalanmaları için feryat etmeye başlamıştır. İki hırsız silahlarını ateşlemeye başlamışlar arkalarından onları kovalayan bekçi ve kardeşini yaralamış, olayla ilgisi olmayan ve o sırada yoldan geçmekte olan bir balıkçı hırsızlardan birinin kurşunu ile ölmüştür.¹⁰⁹³

4.4.2.2. İş Yerlerinde Yapılan Hırsızlıklar

Hırsızların, pervasızca adliye binalarında bulunan tuvaletlerden musluk ve boru çalmaları da en az valilik binalarını soymaları kadar ilginç bir hadisedir. Birkaç ay içinde vaka sayısının artması savcılığı harekete geçirmiş, önlem olarak binadaki özel kalem odalarının tuvaletlerine kilit takılmıştır.¹⁰⁹⁴

Özel ihtisas gerektiren mesleklere ait dükkânlarda ve iş yerlerinde yapılan hırsızlıklar karşılaşılan hırsızlık vakaları arasında belki de en ilginç olanlarıdır. Evlerden ziynet eşyası, kıyafet, gümüş yemek takımları gibi eşyaların çalınması neredeyse sıradan hadiselerdir. Ancak bir diş doktorunun muayenehanesinden kerpeten ve diğer aletlerin çalınması, ikinci el olarak ya bu aletlerin satışının yapılıyor olduğunu, ya da mahalle aralarındaki berber dükkanlarında sahte diş doktorluğu icrasının yapıldığı fikrini düşündürmektedir.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹² "Çalınmış Elbise Sahibi Görünce Hemen Polise Koştı", *Akşam*, 27 Nisan 1932, s. 3.

¹⁰⁹³ "Sirkat ve Katil İdamı Talep Edilen Bir Maznun", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1931, s. 2.

¹⁰⁹⁴ "Hırsızlar Şimdi de Adliye Helalarına Musallat Oldular", *Son Posta*, 1 Kasım 1932, s. 2.

¹⁰⁹⁵ "Bir Diş Muayenehanesi Soyuldu", *Son Posta*, 25 Ekim 1930, s. 2.

İhtisasını belirli bir eşyanın çalınması üzerine yapan hırsızlık şebekeleri, aynı suçu sürekli işlemeye devam ettikleri için kolay tespit edilerek yakalanmıştır. Saat hırsız Nafi de bu şebeke elemanlarından biridir. Daha önce aynı hırsızlıktan kırk sabıkası olan Nafi, 1932 yılının Ramazan Bayramı öncesi Divanyolu'ndaki saatçi mağazasından tam 408 saat çalmıştır.¹⁰⁹⁶

Hırsızın, hırsızdan çalması ise trajikomik bir hadise olarak karşımıza çıkmıştır. Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde, Leon Efendi'nin mücevherat mağazasını soyan hırsızların tesadüf sonucu ortaya çıktığı yazılmıştır. Galata'da Topçular Caddesi'nde bulunan Selanik Oteli sahibi Mehmet Efendi çırağı Ali'yi karısına bir şey iletmesi için evine göndermiştir. Ali evde kimseyi bulamamış, konsolu açmış içinde bulduğu elmasları alarak İzmit'e kaçmıştır. Mehmet Efendi çırağını polise ihbar etmiş, Ali İzmit'te yakalanmıştır. Üzerinden çıkan mücevherat incelendiğinde Leon Efendi'nin dükkânından aşırılan elmaslar olduğu anlaşılmıştır. Mehmet Efendi tutuklanmış sorguya çekilmiş bu işte yalnız olmadığı kamarot Mustafa isminde biriyle beraber çalıştığı anlaşılmıştır. İkisi de tutuklanmıştır.¹⁰⁹⁷

Farklı uyruktan kişilerin bir araya gelmesiyle çeteler oluşturulmuştur. Bunlar içerisinde zamanında İstanbul'un azılı çete reisi olan Hrisantos'un yanında deneyim kazanmış, Tatavla'dan Beyoğlu'na karmanyolacılıktan cinayete kadar her türlü suçta bulaşmış olan Fantoma Mehmet de bulunmaktadır.¹⁰⁹⁸ Selanikli Fantoma Mehmet, çete içerisinde sayısız cinayet ve hırsızlığa karışmıştır. 1918 yılında Recep isimli bir sütçünün dükkanının soyularak öldürülmesi vakasında yakalan çete üyeleri arasında Fantoma da yer almıştır. Hapse atılan çete elemanları koğuşlarından lağım kazmak suretiyle kaçmış, firar sonrası faaliyetlerini giderek arttırmış, 9'u polis memuru olmak üzere, 21 kişiyi öldürmüştür.¹⁰⁹⁹ Fantoma hırsızlık suçundan hapis cezası almış, yatmakta olduğu umumi hapisaneden tünel kazarak kaçmaya çalışmış ancak yakalanmıştır.¹¹⁰⁰ Fantoma Mehmet kasa soygunları ile incelediğimiz dönemde de olaylara karışmaya devam etmiştir. Daha mahir, nüktedan ve gururlu bir hırsız olmuştur.

Samatya Postanesi'nin kasasından yüz lira çalan Şerafettin, Taci ve Şevki'den oluşan üç kişilik şebekenin yöntemi zahmetsizdir. Yangın yerinden Postane Müdürü'nün

¹⁰⁹⁶ "Saat Meraklısı Hırsız Tutuldu", *Son Posta*, 16 Şubat 1932, s. 1.

¹⁰⁹⁷ "Hırsız Hırsıza Yol Gösterdi", *Son Posta*, 12 Aralık 1930, s. 2.

¹⁰⁹⁸ İhsan Birinci, "70 Yıl Öncesinin Kanlı Katili Hrisantos Nasıl Öldürüldü?", *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 6, Temmuz, 1970, s. 63.

¹⁰⁹⁹ Agah Özgüç, "İşgal İstanbul'unda Bir Polis Katili Hrisantos'u Kim Öldürdü?", *Popüler Tarih Dergisi*, Sayı: 21, Mayıs, 2002, s. 47- 48.

¹¹⁰⁰BOA., Kurum: D.H.M.B...HPS. /99-14, Belge Tarihi: H-03-03-1339. (Miladi 15 Kasım 1920).

karşına çıkararak, müdürün cebinden anahtarı aşırımlar, yakalanmalarının ardından yapılan muhakeme sonrasında beş ile yedi yıl arasında değişen cezalara çarptırılmışlardır.¹¹⁰¹

Firuzğa'da cami duvarı delip yanındaki kömürcü dükkanına giren, onun da duvarlarını delerek bitişikteki bakkal dükkanına soymaya başlayan İsmail isminde bir hırsız, heyecanlı bir takip ve araştırmadan sonra yakalanmıştır.¹¹⁰² Hırsızlık hemen örnek alınacak bir durum olduğu için Suadiye'de Zeki ve Refik isimindeki iki hırsız da Salim Bey'in bakkal dükkânının duvarını delerek içeriye girmişler önce hafif eşyaları kaçırmışlar sonra da tekrar geriye dönerek fasulye ve pirinç çuvallarını kaçınmaya başlamışlardır bu sırada polislerle karşılaşınca sırtlarındaki çuvalları bırakarak kaçmışlardır.¹¹⁰³

Yarın gazetesinde çıkan bir haberde hırsızlık çetesi ile iş birliği yapan bir tüccardan bahsedilmektedir. Haberde verilen bilgiye göre; Sovyet Rusya bandıralı bir gemi İstanbul'a gelerek Galata'da demir atmıştır. Gemiye mal yüklemesi yapılırken değeri 15.000 lira olan yedi sandık bağırıksak dört kişiden oluşan hırsızlık çetesi tarafından çalınarak 680 liraya bir tüccara satılmıştır. Çalıntı mal olduğunu bile bile bağırıksakları satın alan tüccar ve hırsızlar zabıta tarafından yakalanmış, mallar Rus gemisine iade edilmiştir.¹¹⁰⁴

Dönem zarfında hırsızlık şüphelerinin ele geçirilmesinde polis sabıkalı fotoğrafları koleksiyonundan faydalanmıştır.¹¹⁰⁵ Aşağıda yer alan rıhtımdan lastik çalan hırsızlık şebekesinde yer üç kişi örneğinde olduğu gibi görseller basın ile de paylaşılmıştır.¹¹⁰⁶ Suçluların yakalanmasında kolaylık sağlayan bir başka yöntem ise daha önceden suç işleyenlerden alınan parmak izi tespiti olmuştur.

¹¹⁰¹ "Posta Hırsızlarının Muhakemesi", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1932, s. 2.

¹¹⁰² "Yaman Bir Hırsız", *Son Posta*, 17 Mayıs 1931, s. 2.

¹¹⁰³ "Dükkanın Duvarını Delmişler", *Son Posta*, 18 Mayıs 1931, s. 2.

¹¹⁰⁴ "Bir Tacir Yakalandı", *Yarın*, 1 Haziran 1931, s. 3.

¹¹⁰⁵ "Hırsızlık Çoğalıyor mu?" *Yarın*, 2 Ocak 1931, s. 2.

¹¹⁰⁶ "Zabitanın Tuttuğu Hırsızlar Adliyeye Verildi", *Son Posta*, 18 Aralık 1931, s. 1.

Görsel 40: Rıhtımdan Lastik Sandığı Çalan Hırsızlar

(Kaynak: *Son Posta*, 18 Aralık 1931, s. 1.)

4.4.2.3. Tramvaylarda Yapılan Hırsızlıklar

Tramvaylarda en fazla rastlanan hırsızlık yöntemi cepçiliktir. Öyle ki bir gün içerisinde yaşanan üç yankesicilik vakasının ikisi tramvaylarda gerçekleşmiştir. Pangaltı’da oturan Madam Serpuhi’nin Kadıköy’le Eminönü arasındaki 18 lirası, Sarıyer’de oturan Mehmet Efendi’nin Eminönü ile Sultanahmet arasında tramvay içinde 45 lirası¹¹⁰⁷ cepçilik yöntemi ile çalınmıştır.

Son Posta gazetesinin *Hoş Sözler* köşesinde karşılaştığımız örnekte olduğu üzere mizahi bir yaklaşımla hicvedilerek halk ikaz edilmiştir. İlgili yazıda Türkiye’yi ziyaret eden hayali bir seyyah ile sohbet edilmektedir. Seyyaha, “İstanbul’u nasıl buldunuz sorusu sorulmakta, o da “çok güzel ama, rüzgârda şapkeyi; tramvaylarda cepleri, lokanta ve mağazalarda da keseyi biraz sıkı tutmak lazım”¹¹⁰⁸ cevabını vermektedir.

Milliyet gazetesinin Felek Köşesi’nde Burhan Bey tramvaylarda sıkça rastlanan yan kesiciliğe çare bulunamadığını ve durumun şehrin tanıtımı için vahametini “merak ediyorum her gün tramvay arabalarında rast gele gele şahıslarını pek iyi tanıdığım yankesiciler hiç yan kesmiyorlar mı? Böyle ise ne ile geçiniyor ve neden tramvayın en kalabalığını seçiyor, istasyonlarda değil, daima inip biniyorlar. Bunların İstanbul’da hiçbir sanat ifa etmeden nasıl geçindikleri, hatta çoğumuzdan daha iyi geçindikleri göze çarpmıyor mu? Anlamıyorum, tarlada tohumu ve ekini yiyor diye karga ve çekirge mücadelesi açıyoruz da neden bu kara kuşlara karşı harekete geçmiyoruz. İstanbul’u seyyah şehri yapmaya uğraşırken şehirde bu mikropların imhasına büyük ehemmiyet

¹¹⁰⁷ “Yankesiciler Üç kişinin Canını Yaktılar”, *Son Posta*, 2 Ağustos 1930 s. 2.

¹¹⁰⁸ “Hoş Sözler” *Son Posta*, 28 Temmuz 1930, s. 5.

vermek lazımdır. Bugün olduğu gibi bir iki tramvay mevkiine birer sivil memur ikamesi kâfi gelmiyor”¹¹⁰⁹ cümleleri ile anlatmaya çalışmıştır.

4.4.3. Kumar

Şans oyunları ve kumar, Mütareke döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde insanların eğlencesi olarak karşılanmıştır. Mütareke döneminde Beyaz Ruslar’ın (Haraşolar) İstanbul kahvehanelerinde yaygınlaştırdığı tombala oyunu¹¹¹⁰, ilk kez Arkadi Gazinosu’nda oynatılan tombalaya karşı savaş açan Ahmet Hamdi Bey, (Başar) “*Tombala İle Mücadele Derneği*”ni kurmuştur.¹¹¹¹ Mütareke döneminde Beyoğlu’nda meyhaneler, sinemalar, gazinolar, dolup taşmıştır. Dönemin eğlence mekanları Garden Bar, Vinter Palas, Royal Bar, kumarbazların başlıca uğrak yerleri olmuştur.¹¹¹² Çocuk yaşta olan kişilerin farklı kumar çeşitleri ile bu illete alıştırmaları bile söz konusu olmuştur. Hilal-i Ahmer gazetesi kumarın merkezi haline gelmiş olan Kasımpaşa’da dört kumarbazın yakalandığı haberini verirken haberin detayında bayram yerlerinde harçlıklarını alabilmek için, tepsi içinde top çevirmek gibi yöntemlerle çocuklara kumar oynattıkları haberleştirilmiştir.¹¹¹³

Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde eski başkentte şans oyunları denetimleri yapılmıştır. Mayıs 1924’te İstanbul’da bulunan kumarhanelerin takipleri ve basılma oranlarının gittikçe artmaya başladığı bir dönem olmuştur.¹¹¹⁴ 1930’lu yıllarda devlet memurlarının kumar illetine bulaşması ciddi bir suç kabul edilmiştir. 10 Haziran 1930 tarihinde çıkan 1702 numaralı ilk ve orta okul öğretmenlerinin taltif ve tecziyesi hakkındaki kanuna göre; dönemin öğretmenlerinin haftada 15 ile 18 saat aralığında derse girmeleri şart koşulmuş ve girdikleri her ders için kendilerine 8 lira ücret verilmesi kararlaştırılmıştır. Kanunla aynı zamanda kumar oynayan öğretmenler için de tedbir alınmış, kumar oynamayı alışkanlık edinen veya umumî yerlerde kumar mahiyetinde oyunlarla vakit geçirmek eylemine bulunanlara, derece indirme cezası getirilmiştir.¹¹¹⁵

İnsanlar heyecan ve daha fazla kazabilmek için kumar oynamışlardır. Servet-i Fünun Dergisi’nde Mehmet Feridun imzası ile çıkan üç perdelik “*Başka Bir Yol*” isimli

¹¹⁰⁹ “Yine Yankesiciler”, *Milliyet*, 6 Kasım 1930, s. 4.

¹¹¹⁰ Zafer Toprak “Mütareke Döneminde”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 6, Ana Basım A. Ş., İstanbul, 1993, s. 22.

¹¹¹¹ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Altıncı Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 602.

¹¹¹² *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Ana Basım A. Ş., İstanbul, 1993, s. 353.

¹¹¹³ “Dört Kumarıcı Tutuldu”, *Hilal-i Ahmer*, 19 Nisan 1932, s. 2.

¹¹¹⁴ Ahmet Yeşilyurt, *Tanzimattan Erken Cumhuriyete Kumar*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2019, s. 104.

¹¹¹⁵ *Resmî Gazete*, Kanun No: 1702, Sayı: 1532, Tarih: 29 Haziran 1930, s. 9163.

piyeste, birbirini seven iki genç arasında geçen konuşmada, piyesin erkek kahramanı işten çıkarıldığı için kumar oynadığını söylemekte, genç kız ise sevdiği erkeğin kumar borçlarını kapatmak için satmış olduğu broş ve küpeleri için sitem etmektedir.¹¹¹⁶

Fırıldakçılık olarak bilinen dolandırıcılık çeşidi, halkı kumar oynamaya sevk eden yöntemlerden biridir. Akşam gazetesinde yayınlanan bir yazıda fırıldakçıların izlediği yol detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre fırıldakçılar, birkaç lira sermaye ile çalışan mahalle aralarında, yaz günleri özellikle de mesire yerlerinde üç dört kişilik gruplar halinde dolaşan kişilerdir. Grupta bulunan bir kişinin boynunda bir torba, koltuk altında portatif bir sehpa ve yuvarlak genişçe bir tabla bulunmaktadır. Kalabalık bir yer bulduğu zaman portatif sehpasını açıp, tablasını üstüne koyan fırıldakçı, 5-10 kuruş karşılığında fırılacağı çevirerek tablanın küçük gözlerindeki ipekli çorap, saat, kolonya, çikolata gibi eşyalardan herhangi birini gösterecek şekilde durması halinde müşteriye vermektedir. Ancak düzenek, boşa ya da değersiz eşyalarda durmakta, müşteriler defalarca girişimde bulunduğu için de bu işten kazançlı çıkan fırıldakçı olmaktadır. Bir tür kumar olan bu oyun yasak olması dolayısıyla polislerin takibine uğramıştır.¹¹¹⁷ Nitekim, Musevilerin “*Hamursuz Bayramı*” nedeniyle Hasköy’de Kızılminare Meydanı’nda yapılan halk eğlencesinde Osman, Feridun ve Hasan isimlerinde üç kişi kalabalık arasında fırıldak çevirmek suretiyle kumar oynatırken, polis tarafından suçüstü yakalanmışlardır.¹¹¹⁸

İskambil kağıtları ile düzeneği oluşturulan bir diğer kumar yöntemi ise *Papelcilik*, bilinen adıyla üç kağıtçılıktır. Şemsiye ve bir deste iskambil kağıdına ihtiyacı olan dolandırıcı el çabukluğunu konuşturur. Ağzına doladığı “*haydi beyim Hasan almaz basan alır*” cümlesi ile müşteri çekmektedir. “*Bul karayı al parayı*” nidası ile iki kupa diğeri maça olan üç kâğıt önce müşteriye gösterilmekte “*ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet*” cümlesiyle ters çevrilerek şemsiyeye atılmaktadır. Müşteri siyahı bulmak için uğraşmakta ve her defasında da paralarını kaptırmaktadır.¹¹¹⁹

Bugün her kahvehanede aleni oynanan iskambil oyunu, kumarı teşvik edebilir düşüncesiyle devlet tarafından yasaklanmıştır. İskambil oynayan bir sütçünün fotoğrafını yayınlayan Akşam gazetesinde basılan bir fotoğrafın altında, artan kumar alışkanlığına

¹¹¹⁶ Mehmet Feridun, “Başka Bir Yol, *Serveti Fünun Uyanış*, No: 1883- 198, 15 Eylül 1932, s. 14.

¹¹¹⁷ “Hırsızlar Nasıl Çalışıyorlar? Soygunculuğun Yeni Bir Şekli Fırıldakçılık”, *Akşam*, 27 Şubat 1932, s. 8.

¹¹¹⁸ “Üç Fırıldakçı Yakalandı”, *Akşam*, 5 Nisan 1931, s. 2.

¹¹¹⁹ “Hırsızlar Nasıl Çalışıyorlar? Hasan Almaz Basan Alır! Bul Karayı Al Parayı”, *Akşam*, 28 Şubat 1932, s. 7.

dikkat çekilmiş, sütçünün sokak ortasında güğümlerini bırakarak iskambil oynanması tuhaf bulunarak haberleştirilmiştir.¹¹²⁰

Görsel 41: Kumar İptilası

(Kaynak: *Akşam*, 6 Temmuz 1930, s. 5.)

Son Posta gazetesi okuyucu sütununda bir okurunun mektubuna yer vermiştir. *N.* rumuzuyla yazan okur; şehrin farklı noktalarına içine para atılınca daha fazla para veren makinelerin yerleştirildiğini, bu makinelerin mektepli öğrencilerin ilgisini çektiğini ve bir an önce bu durma çare bulunması gerektiğini¹¹²¹ belirtilmiştir.

İskambil kağıtları devletin izniyle sınırlı olarak ve üzerlerine resmi damga ile basılmaktaydı. Bu damgayı taklitte kaçak kağıtlar basan Artin Hariton ve Şevki Efendi isimlerindeki iki şahıs Beyoğlu'nda ele geçirilmiştir.¹¹²²

Kumarın felaketlere neden olduğu ve kişileri borç batağına sürüklediği, evliklerini dağılmasına neden olduğu hatta insanları intihara kadar sürüklediği fikirleri basın yoluyla Türk halkı bu zararlı alışkanlıktan caydırılmaya çalışılmıştır. *Akşam* gazetesi kumarın yaygın olarak oynandığı Monte Carlo şehrinde paralarını bitirenlerin intihar ettikleri haberini tam sütun olarak haberleştirerek aktarmıştır.¹¹²³

Kumar oynatılan ve esrar içilen kahvehanelerin fazla olduğunu yönelik 1932 yılında çıkan *Akşam* gazetesi haberinde görmek mümkündür. Şubat ayının ilk yirmi gününde farklı semtlerde otuzdan fazla semtte kahvehaneye baskın yapıldığını belirtmiştir.¹¹²⁴ İstanbul polisinin bu gayretine karşılık Son Posta gazetesinde yayınlanan

¹¹²⁰ "Sokak Ortasında İskambil", *Akşam*, 6 Temmuz 1930, s. 5.

¹¹²¹ "Asri Kumar", *Son Posta*, 2 Aralık 1930, s. 7.

¹¹²² "Sahtekarlık İskambil Sahtekarlığı Kimler Tarafından ve Nasıl Yapıldı?", *Vakit*, 15 Mart 1931, s. 3.

¹¹²³ "Kumar Memleketinde Telaş", *Akşam*, 27 Ekim 1931, s. 7.

¹¹²⁴ "Esrar ve Kumar Zabıta Faaliyetini Şiddetlendirdi", *Akşam*, 21 Şubat 1932, s. 3.

içtiği esrarın etkisiyle Tophane Çarşısı'ndaki bir manav dükkânını birbirine katan İshak ismindeki bir hamal haberi mücadeleyle tezat bir eylem oluşturmuştur. “*Tophane Çarşısı'nda hem gürültülü hem de çok komik bir hadise olmuştur*” ifadesi ile başlayan haberde esprili bir dil kullanılarak, müptela olduğu bilinen şahsın birkaç esrar sigarası içtiği gözlemlenmiş, kafa sarhoşluğu ile manavdaki armutları leblebi gibi gördüğüne değin tüm ayrıntılar eğlenceli bir tarzda haberde yerini almıştır.¹¹²⁵ İntihar haberlerine sansür getiren matbuat kanununun uyuşturucu ile mücadele kapsamında bu tür bir haberin yayınlanmasına nasıl izin verdiği ise düşündürücü bir noktadır.

4.4.4. Uyuşturucu

1930 yılı içerisinde dünya kamuoyunda uyuşturucunun Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırıldığına dair bir kanı oluşmuştur. The New York Times'te yayınlanan habere göre; Mısır Başbakanı İsmail Sıtkı, Cenova'da toplanan Milletler Cemiyeti'ne müfettiş Resul Paşa'nın hazırlamış olduğu raporu göndermiştir. Raporda İstanbul'daki iki fabrikanın yılda tüm dünyayı zehirlemeye yetecek kadar uyuşturucu ürettiği ve İstanbul'un arzın kaynağı olduğu belirtilmiştir.¹¹²⁶

Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde Hamburg zabıtasının, serbest liman bölgesinde Türkiye'den gelen içinde 250 paket morfin bulunan 27 sandık yakaladığı ve iki kişinin tutuklandığı haberi yer almıştır.¹¹²⁷ Ülkede kaçakçılıkla uğraşan kişilerin profilleri incelendiğinde Türkler kadar, transit ticaretini gerçekleştiren farklı milliyetten kişilerin de bulunduğu görülmüştür. Konuya ilişkin Son Posta gazetesinde uyuşturucu işi ile uğraşanların illaki serseri görünümlü olmadığı beyefendi görünümlü kaçakçıların da olabileceği fotoğraf iliştilerle haberleştirilmiştir. İstanbul'da esrar, uyuşturucu maddeler, altın ve mücevherat, ispirto ve sigara kâğıdı kaçakçılığı takibatının yapıldığı; temiz giyinmiş, efendi kıyafetinde adamların küçük çantalar içinde Yalova ve havalisinden İstanbul'a esrar kaçırdıklarının anlaşıldığı belirtilmiştir. Haberde uyuşturucu maddeler kaçakçılığıyla, Türkler' in değil Türk misafirperverliğinden istifade eden ecnebi tabiiyetinde ve sık sık tabiiyet değiştiren şahısların meşgul olduğu ifade edilerek, Pol Mişer isminde Belçika uyruklu bir kaçakçının yakalanarak sınır dışı edildiği

¹¹²⁵ “Leblebi Kadar Armut! Esrar İçen Bir Hamal Tophane Çarşısını Velveleye Boğdu”, *Son Posta*, 19 Eylül 1932, s. 2.

¹¹²⁶ <https://www.nytimes.com/1930/12/23/archives/reports-on-narcotics-investigator-tells-egypts-premier-istanbul-is.html?searchResultPosition=1> “Reports On Narcotics: Investigator Tells Egypt's Premier Istanbul Is Chief Source of Supply” *The New York Times*, 23 December 1930, Page. 9., (Erişim Tarihi 22 Kasım 2023).

¹¹²⁷ “Uyuşturucu Maddeler ve Biz”, *Son Posta*, 7 Aralık 1931, s. 5.

örneği verilmiştir.¹¹²⁸ Gazetenin ikinci sayfasında yer alan haberde ise kaçakçılıkla mücadelenin artması sebebiyle kokain ve eroinin pahalılaştığı, bağımlıların Bromüral adı verilen bir başka maddeye yöneldikleri anlatılmıştır. Taksim'de Feridiye'de bir eczacının bu maddeyi satarken suçüstü yakalandığı da yazılmıştır.¹¹²⁹ Son Posta gazetesinde yayınlanan bir haberde Doktor Mazhar Osman Bey, Bakırköy Emraz-ı Asabiye Hastanesi'ne bağımlılık nedeniyle baş vuranların sayısındaki artış nedeniyle boş yatak kalmadığını belirterek, vakalardaki artış sebebiyle Gümrük ve Polis Müdürlüğü'nün dikkatini çekmiştir.¹¹³⁰

Nitekim Son Posta gazetesinin 1933 yılına ilişkin bir haberinde Karagümrük'te ve İstanbul limanında bir günde 68 kilo esrar yakalandığı haberi Avrupa devletlerinin uyuşturucu karteli merkezinin İstanbul'a taşınmış olabileceği iddialarını akıllara getirmiştir.¹¹³¹ The New York Times gazetesinde yayınlanan bir haberde; 1930 istatistiklerine göre narkotik ilaçların üretim miktarının İngiltere, İsviçre, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da azaldığı, Almanya ve Fransa' da arttığı belirtilmiştir. Ancak Türkiye'nin ve Rusya'nın genel üretim istatistiklerini tam olarak yayınlamadıkları ve Türkiye'den büyük miktarda yasa dışı eroin ticareti yapıldığının rapor edildiği belirtilmiştir.¹¹³²

Milletler Cemiyeti, afyon üretimini ve denetimini yerinde incelemek üzere Mösyö Eric Ekstrand'ı Türkiye'ye göndermiştir. Bu ziyaret sonrasında tetkikler yapıldığını Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Bey'in (Saydam), başbakanlığa göndermiş olduğu bir yazıdan anlaşılmaktadır. Vekil, Türkiye Cumhuriyeti'nde afyon üretiminin asırlardır yaygın olduğunu ve içindeki morfin miktarının fazla olması nedeniyle dış piyasada aranılan ihracatında ise gayri meşru bir hareketin yaşanmadığını belirtmiştir. Refik Bey, Türkiye'de uyuşturucu bağımlıların yok denecek kadar az olduğunu, olanların da polis tarafından sıkı takibatının yapıldığını, İstanbul'da üç tane morfin ve benzeri üretim yapan üç fabrikanın bulunduğunu fazlasının açılmasına izin verilmediğini açıklamıştır. Fabrikaların her ay ihracat miktarlarını 15.12.1928 tarihinde kabul edilen kanunla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bildirmek zorunda olduklarını belirten vekil, İstanbul'daki fabrikaların tıbbi amaçlar dışında ihracatta bulunduğu şüphesiyle yapılan ihbar neticesi, ilgili fabrikalara ani baskın yapıldığını anlatmıştır. Son olarak da,

¹¹²⁸ "Efendi Kıyafetinde Kaçakçılar", *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 1.

¹¹²⁹ "Kokain Sahtekarlığının Yeni Şekli", *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 2.

¹¹³⁰ "Eroincilik Mazhar Osman Bey'e Göre Hayli Ziyadesiyleymiş", *Son Posta*, 26 Aralık 1932, s. 2.

¹¹³¹ "Şehrimizde Bir Günde 68 Kilo Esrar Yakalandı", *Son Posta*, 1 Şubat 1933, s. 1.

¹¹³² "Narkotic Drugs Fall İn Statistics For 1930", *The New York Times*, 19 August 1931, Page. 14.

serbest ithalatın kaldırıldığını ve maddeyi ithal edecek ülkenin iznine tabii tutulacağını, ihraç öncesi de en az 24 saat öncesinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin haberdar edilmesi gerektiğinin kararlaştırıldığını bildirmiştir.¹¹³³ Son Posta gazetesi bu konuya işaret ederek ülkeyi afyon birliğine sokarak, üretime kota koymak suretiyle üretimini denetleyebilmek için Avrupa Devletleri'nin, Cemiyeti Akvamı devreye soktuklarını ve ülkemizi uyuşturucu ilaçların ticaretini yapan bir ülke gibi göstermeye çalıştıklarına dikkat çekilmiştir. Gazete, Türkiye'de üç afyon fabrikası olduğunu, senede 12.000.000 afyon ihraç edildiğini belirterek, fabrikaların üretim miktarı ve hangi ülkelere ihracat yapıldığının Sıhhat ve İktisat Vekâletlerinin kontrolü altında olduğunu şimdiye kadar kaçakçılık yapıldığıyla ilgili hiçbir müspet vakanın kaydedilmediği üzerinde durulmuştur. Avrupalıların Türkiye'yi afyon birliğine sokarak, Türkiye'nin en önemli bu ihraç malını kontrolleri altına almak istediklerini, bu sebeple İstanbul'da bir Romen, 3 İtalyan, 3 Yahudi, 4 Rum'dan oluşan bir grubun afyon üreticilerine şantaj yaparak para istedikleri, verilmeyince de Cemiyeti Akvamı işe karıştırdıkları belirtilmiştir. Mısır gazetelerinde “*Türkiye'den Mısır'a Afyon kaçırılıyor*” haberlerinin yayınlanmasının da bu şebekenin çalışması olduğu iddia edilmiştir.¹¹³⁴ Gazete ilerleyen günlerde Avrupalı Devletler adına istihbarat çalışması yapan, bir nevi iktisadi casusluk şebekesi olarak nitelendirdiği polis soruşturması geçiren şebekedeki isimleri, Beyaz Ruslardan Josef Raskin, İtalyan tebaasından Lorenzetti, Romen tebaasından Triton, tebaası meçhul Ronzblât, tebaası meçhul Meri, Rum Aleko, Rum Kostas Blokas, Musevi Jak Halyo, Salomon Eskinazi, Yasef, Ermeni Artin, Sakallı Eşref olarak kamuoyu ile paylaşmıştır.¹¹³⁵

Cemiyeti Akvam sayesinde afyon kaçakçılığı meselesinin meydana çıktığını belirten Son Posta gazetesinde, bu maddenin İstanbul'da Hamburg ve Marsilya'ya nazaran daha ucuz olduğunu, Türkiye'nin afyon üretiminde dünya üretiminin %10'nun karşıladığı belirtilmiş, kaçak yakalanan afyonun bundan çok fazla olduğu belirtilerek amacın ülkemizin afyon üretimini kontrol etmek olduğu ifade edilmiştir.¹¹³⁶ Afyondan oluşan uyuşturucu maddelerin izinsiz ihracı yasaklayan 1642 numaralı bu kararname tüccarlara zarar vermiştir. Bu hususta tüccarın bir heyet oluşturarak mevcut stoklar

¹¹³³ BCA, 30-10-0-0/ 178-230-1, Dosya Ek: 202, Belge Tarihi: 19 Mayıs 1931.

¹¹³⁴ “Afyon Kaçakçılığının İç Yüzü Polis Şantaj Yapan Bir Şebekeyi İsticvap Etti”, *Son Posta*, 10 Ocak 1931, s. 2.

¹¹³⁵ “Mühim Vesikalar Elde Edildi. Memlekette İktisadi Casus Şebekesi mi Var?”, *Son Posta*, 12 Ocak 1931, s. 1- 2.

¹¹³⁶ “Afyon Meselesi”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 3.

tükeninceye kadar kendilerine müsaade etme taleplerinde bulunduğu görülmüştür.¹¹³⁷ Durumun ne kadar hassas bir nokta olduğunu gösteren haberlere gazetelerde rastlamak mümkündür. Eczaneler kokain satıldığına dair bu dönemde ihbarlar söz konusu olmuştur ve Beyoğlu'nda Macar Caddesi'nde eczacı Aram Efendi'nin eczanesinde yapılan incelemede 40 g eroin ile 130 gramda ne olduğu bilinmeyen bir madde bulunmuş¹¹³⁸, yargılanan Aram Efendi altı aya mahkûm edilmiştir.¹¹³⁹

The New York Times bir başka haberinde Mustafa Kemal'in ilaçların uyuşturucu maddeye dönüştürülmesini de göz önünde bulundurarak devlet sınırlaması ve denetimi getirdiğini, İstanbul'da yakın zamanda kapatılan üç ilaç fabrikasının yeniden açılmasına izin verilmeyeceğini, haşhaş ekiminin tıbbi afyon ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı tutulacağını, Türkiye'nin uluslararası Lahey ve Cenova narkotik trafik anlaşmalarına bağlı kalacağını, uyuşturucu kaçakçılarının ve yasal olmayan üreticilerin yargılanması için özel mahkemeler kurulacağını meclis görüşmelerinde yer aldığını ifade etmiştir. Gazete ilgili haberinde devletin bu sınırlamasına kadar İstanbul'un çok sayıdaki ilaç imalatçısı bulunması nedeniyle yasadışı uyuşturucu trafiğinin merkezi olduğunu belirtmiştir. Temmuz 1932'de Mısır'a eroin kaçakçılığı yapan altı kişinin, daha sonra da beş kişinin Türk polisi tarafından yakalandığını yazılmıştır.¹¹⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti meclisin 31 Mayıs 1933 tarihli oturumunda kabul etmiş olduğu 2253 nolu “*Uyuşturucu Maddeler İhisarı Hakkındaki Kanun*”la her türlü uyuşturucu maddenin üretimini devlet tekeline almıştır. Afyon üretimine sınırlama getirilmiş, Bu maddelerin yalnızca İstanbul ve İzmir gümrüklerinden ihraç edilebileceği belirtilmiştir.¹¹⁴¹

4.4.5. Dilencilik

Dilencilik Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi cumhuriyet döneminde de ciddi bir asayiş ve toplumsal sorun oluşturmuştur. Dilenciler şehri merkezinde her zaman tehlike unsuru olarak görülmüşlerdir. Ekonomik sıkıntıların yaşandığı alım gücünün düştüğü dönemler bu insanların sayısını arttırmış onları sokağa sürüklemiş ve görece hali vakti yerinde olanları, onların varlığı tedirgin etmiştir. Dilencilerin sayısındaki artış da devletin kudretinin ve sosyal devlet olgusunun sorgulanmasına yol

¹¹³⁷ “Uyuşturucu Madde İhraç Edenlerin Bir Talebi”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1931, s. 2.

¹¹³⁸ “Polisler Bir Eczanede Taharriyat Yaptılar”, *Son Posta*, 7 Mayıs 1931, s. 2.

¹¹³⁹ “Bir Eczacı Altı Ay Hapse Mahkûm”, *Vakit*, 15 Mayıs 1932, s. 4.

¹¹⁴⁰ <https://www.nytimes.com/1932/12/27/archives/turkey-decreases-output-of-opium-poppy-cultivation-is-limited-by.html?searchResultPosition=1> “Turkey Decreases Output Of Opium”, *The New York Times*, 27 December 1932, Page. 15., (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023).

¹¹⁴¹ *Resmî Gazete*, Sayı: 2422, 8 Haziran 1933, s. 2649- 2650.

açtığı için dilencilerin sayıları kontrol altına tutulmaya çalışılmıştır. Aynı durum yerel yönetimler için de söz konusu olduğundan belediyeler dilencileri menedecek tedbirlerin alınmasına gayret göstermiştir.¹¹⁴² 15 Ekim 1924'de İstanbul'da dilenci sayısının artması nedeniyle Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti 15 Ekim 1924 tarihinde belediyelerin, dilencilere doğrudan müdahale edebilmeleri için Darülaceze'nin hasta, ve acizlere bakması şartıyla yetkileri şehremanetine bırakmıştır.¹¹⁴³

Buhran koşullarında sayıları çok artan dilenciler sorununun adeta kangren halini alması yetkilileri önlem almaya zorlamıştır. O yıllarda dilencilik sorunu dünya ölçeğinde yaygınlaşmıştır. Nitekim gazeteci Mahmut Şerif birbirine tezat iki yaşam şeklinin sefaletin ve şatafatın aynası olan New York sokaklarının manzarası ile ilgili gözlemlerini yansıtmıştır. *“New-York'taki sefaletten bahsederken hiç dilencileri karıştırmamalıdır. Çünkü, hakikaten dilencilik burada çok kârlı bir iş. Akşam saat altıdan itibaren en kalabalık caddelerde bile kurşunkalem satan -daha doğrusu satıyormuş gibi yapan-körlere, kolsuzlara, tek ayaklılarla tesadüf edebilirsiniz. Göğüslerinde numaralı lâvhalar taşıyorlar. Çoğunun yanında bir de sağlam arkadaşı var. Geçenlerden hiç birşey istemiyorlar. Yalnız ellerindeki sopa ile yere vuruyorlar. Bu gürültüyü işiten herkes elini cüzdanına uzatıyor... Şoförlerin, asansör garsonlarının ve hemen her meslekteki insanların olduğu gibi dilencilerin de bir cemiyetleri var... New-York denince aklımıza sade semalara uzanan binalar, cazbant gürültülerde dolu sinemalar, tiyatrolar, kilometrelerce uzanan asrî plajlar, ve yazın denizde sülün gibi kayan yatlar gelmesin. Şu, sabahın üçünde yatacak yer bulmak için benden birkaç sent istiyen müvezzi çocuk, şu mektebe gitmeden araba yıkayan mektepli, şu ölmeleri beklenen ihtiyarlar da bu para memleketinin evlâtlarıdır”*¹¹⁴⁴ cümleleri ile aktarmıştır.

Ekonomik sıkıntı yıllarında İstanbul'da dilencilerin aşırı artışının yetkilileri önlem almaya zorladığı çözüm yolları araştırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Vakit gazetesi, 1931 yılında gazetelerde İstanbul Belediyesi'nin dilencilere para verenlerden para cezası keseceği yönünde çıkan haberlerin yalnızca şehir meclisindeki bir teklif olduğunu ve kabul edilmediği belirtilerek, bugünkü kanunlarla halktan böyle bir ceza alınmasına imkân olmadığını belirtmiştir.¹¹⁴⁵ 1932 yılında Son Posta gazetesinde yayınlanan bir karikatürde buhrandan etkilenen dilencilik kavramı konu edinilmiştir. Karikatürde, Abdi

¹¹⁴² Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı: 1471, s. 8823.

¹¹⁴³ BCA, 30-18-1-1/ 11-48-11, Dosya Ek: 84-9, Belge Tarihi: 15 Ekim 1924.

¹¹⁴⁴ “Amerika'da Sefalet New York'un İç Yüzü”, *Serveti Fünun (Resimli Uyanış)*, Sene: 40, Cilt: 69-5, Sayı: 1808-123, 9 Nisan 1931, s. 296- 297.

¹¹⁴⁵ “Dilencilere Para Verenlerden Ceza mı Alınacak”, *Vakit*, 1 Mart 1931, s. 8.

Fakir Dilenci Şaban isminde bir dilencinin verdiği ilan yer almıştır. İlanda bulunan “*muhterem hayırperverlerimize bir sühulet olmak üzere taksitle dahi sadaka kabul olunur efenim*” ibaresi belki de genel yoksullaşmanın hayırseverliği bile etkilediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.¹¹⁴⁶

Görsel 42: Taksitle Sadaka İsteyen Dilenci

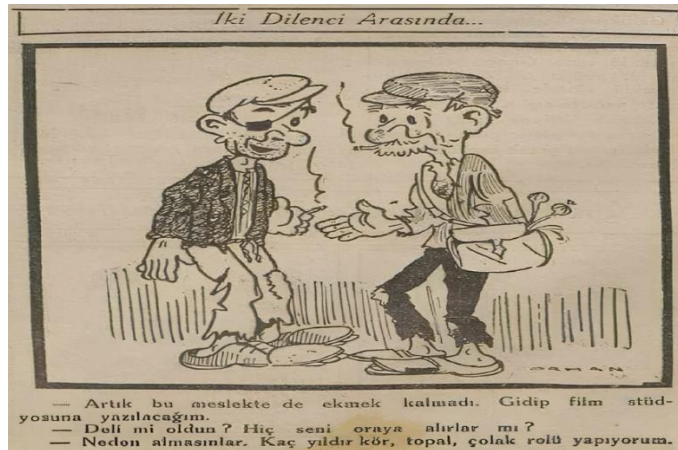
(Kaynak: *Son Posta*, 26 Şubat 1932, s. 1.)

İstanbul’da artan dilencilik vakalarının nedenleri sorgulayan *Son Posta* gazetesi; dilencililiğin önüne geçilemeyeceği, İstanbul’un bunların transit merkezi olduğunu, İstanbul’a her yıl dört yüz beş yüz dilencinin uğradığını belirtmiştir. Dilencilerin sayısının toplumsal bir sefalet nedeniyle mi, yoksa kazançlı bir iş olduğu için mi artış gösterdiği de sorgulanmıştır. Gazete, fikirlerini almak için dönemin Darülaceze Müdürü Cemil Bey ile görüşmüştür. Cemil Bey, dilencilerin İstanbul’a nerelerden geldikleri, nerelerde yaşadıkları ve dilencilik dışında hangi işlerle geçindikleri hakkında tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur. Cemil Bey’e göre dilenciler; çingenerler, çekirdekten yetişme dilenciler, tüccar dilenciler, Trakya Kıptileri, transit dilenciler gibi kategorilere ayrılmaktadır. Anadolu’dan şehre gelen çingenerler, ayakkabı boyacılığı ve tütün depolarındaki işçilik gibi pek çok işte çalışmakta ve en fakirlerinin yüzde doksanı oturduğu evin sahibi olmaktadır. Cemil Bey, Siirt ve Bayburt’tan gelenlerin bir işte çalışmadıklarını, sakat numarası yaptıklarını ve çocukluktan itibaren dilenci olarak yetiştirildiklerini söylemiştir. Tüccar dilencilerin Batı Anadolu’dan motor ve küçük kayıklarla gelen yaşlı erkek ve kadın oldukları, dilendikleri para ile seyyar satıcılık yaptıkları iyi bir servet edindiklerini belirtmiştir. Makedonya’dan muhacir olarak gelen ve Edirne’ye yerleştirilen Trakya Kıptileri’ nin ziraat ve hasat dışındaki zamanlarında Unkapanı ve Yemişçiler Çarşısı arasındaki mahallelerde geçici olarak oturduklarını ve

¹¹⁴⁶ “Buhranın Neticelerinden”, *Son Posta*, 26 Şubat 1932, s. 2.

dilendiklerini ifade etmiştir. Sungurlu ve İnegazi'den gelen dilenci grubunun Ayasofya karşısında bulunan Soğuksu ve Sultanahmet medreselerinde oturduklarını genç erkeklerin küfecilik ve arabacılık, kadınların çamaşırcılık yaptıklarını yaşlıların ise çocuklar ile birlikte dilendiklerini anlatmıştır. Rize, Sürmene, Fatsa, Cide, İnebolu'dan da gemi ambarlarında hayvanlarla birlikte şehre geldiklerini, Adana-İzmir arasında transit dolaşarak dilendikleri belirtilmiştir. Cemil Bey, dilencilerin Kasımpaşa, Piyalepaşa civarındaki mahalleler, Fatih yangın yeri ile eski su depoları, Edirnekapı civarındaki Neslişah ve Sultan mahallelerinde barındıklarını, yakalanarak Darülaceze'ye gönderilen kadınlara bir ay boyunca sanat öğretildiğini, erkeklere bir ay süreyle belediye temizlik işlerinde boğaz tokluğuna çalışma cezası verildiğini aktararak, Türk Ceza Kanunu'nun 542. Maddesinde uygulanan bu uygulamanın cezadan çok ödül gibi algılandığını bir ay bakımı yapılan dilencilerin süre sonunda hayatlarına kaldıkları yerden devam ettiklerini belirtmiştir.¹¹⁴⁷

Son Posta gazetesinde çıkan bir karikatürde insanların dilenciler tarafından nasıl kandırıldıklarına dikkat çekilmiştir. İki dilenci arasında geçen konuşmada dilencilerden biri diğerine yıllardır kör, topal, çolak rolü yaparak geçindiğini ve dilencilik işinde ekmek kalmadığından film stüdyosuna yazılacağını belirtmektedir.¹¹⁴⁸

Görsel 43: İki Dilenci Arasında Film Stüdyosuna Yazılacağım

(Kaynak: *Son Posta*, 23 Ağustos 1932, s. 1.)

Son Posta gazetesi muhabirleri, sorun hakkında halkın görüşlerini almak amacıyla İstanbul'daki farklı sınıflardan insanlara düşüncelerini sormuştur. Aksaray'dan Kemal Bey, Avrupa devletlerinde bulunmayan dilencilerin sebebini Türk halkına özgü merhamet duygularının neticesi olarak belirtirken, Çarşıkapı Giresun Pansiyonu'nda kalan ve beş

¹¹⁴⁷ “Darülaceze Müdürü İle Dilencilik Hakkında Bir Hasbihal”, *Son Posta*, 25 Şubat 1931, s. 5.

¹¹⁴⁸ “İki Dilenci Arasında”, *Son Posta*, 23 Ağustos 1932, s. 1.

aydır iş bulamayan Cemal Bey dilencililiğin önüne geçilmesi isteniyorsa devletin bu insanlara sanat öğretmesinin, iş göstermesinin gerekliliğine değinmiştir.¹¹⁴⁹

Alman yazar ve seyyah Albert Köhler'in İstanbul gezisi günlerine ait notlarında dilencilere ait bilgiler de verilmiştir. Köhler, karşılaştığı manzarayı “*Kapalıçarşı'yu dolaşırken dükkanlardan birinin önünde güzel ve genç bir kadın dilenerek yolunu kesti. Kucağındaki çocuk fena halde bağıırıyordu. Para verdik, bağıırma derhal kesildi. Kadın çocuğı çimdikliyor ve bu suretle zavallı yavru merhamet celbi için bir yem olarak kullanılıyor. Bu kabil çocuklar dilenciler arasında kira ile alınır ve verilmiştir. Fakat polis, bu dilencileri yakalarsa halleri harap. Karşımıza altmış yaşında bir adam çıktı. Uzanan eline para koyduk. Allah rızası için cigara*” dedi şeklinde anlatmıştır.¹¹⁵⁰

İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ 1932 yılında sokaklarda dolaşan sefil çocukların dilenmesini önlemek amacıyla, onlara ilk tahsilleri ile birlikte tenekeçilik marangozluk gibi mesleklerin öğretilmesini şehir meclisi daimî encümenine teklif etmiştir. Belediye bütçesinden tahsis edilen otuz bin lira ile Galata'da Osmanlı Bankası'nın karşısındaki sokakta bu müessesenin açılması kararlaştırılmıştır. Buraya yalnız anasız babasız çocuklar değil aynı zamanda terk edilen veya dilencililiğe sevk edilmiş çocukların da alınacağı belirtilmiştir.¹¹⁵¹

Dilencilere bir iş tedarik edildiğinde, bu yaşa dışı geçim yolunu terk edecekleri düşünüldüğünden, 1932 yılındaki Mahmure Hanım örneğinde olduğu gibi, savcılık kararıyla zabıta tarafından tutuklandıklarında İstanbul Belediyesi'nde farklı işlerde kamu yararına çalıştırılma cezasının çarptırılmışlardır. Savcılık, Mahmure Hanım'ı sekiz günlüğüne boğaz tokluğuna belediye işlerinde çalışmaya mahkûm etmiştir. Mahmure Hanım, Darülaceze'de barındırıldığını, belediye tarafından iâşe edildiği için tekrar başka bir belediye dairesinde çalışmasına lüzum olmadığını belirtmiş, savcılık bu defa kadına Darülacezede, kamu yararına çalışma cezası vermiştir.¹¹⁵²

4.4.6. Serserilik

Serserilik Osmanlı Devleti'nden itibaren özellikle İstanbul'da kamu düzenini bozan suçlardan kabul edilmiş Mayıs 1909'da “*Serseri ve Mazanne-i Sui Eşhas Hakkında Nizamname*”¹¹⁵³ çıkarılmıştır. Cumhuriyet döneminde de bu kanun uzun süre yürürlükte

¹¹⁴⁹ “Halkın Sesi Dilencilik Meselesi ve Halk”, *Son Posta*, 23 Şubat 1931, s. 2.

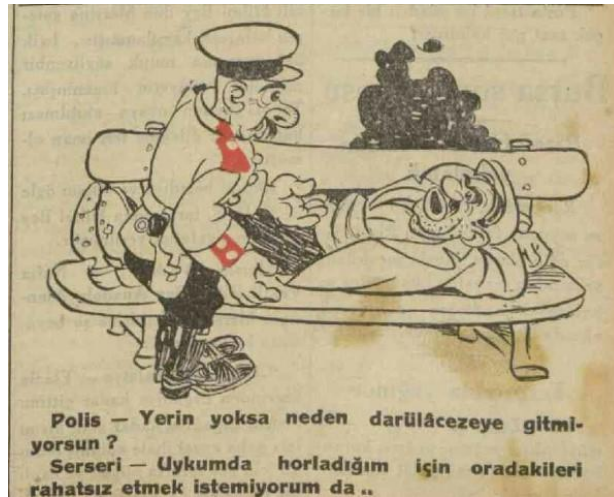
¹¹⁵⁰ Enver Şazi, “Bir Ecnebinin İstanbul'a Ait Notları”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl:7, Sayı: 77/ 5, Ocak, 1931 (İç Kapak 1930), s. 188.

¹¹⁵¹ “Dilenci Çocuklara Sanat Öğretilecek”, *Milliyet*, 23 Ocak 1932, s. 3.

¹¹⁵² “Bir Dilenci Boğaz Tokluğuna Belediye İşlerinde Çalışacak”, *Son Posta*, 1 Şubat 1932, s. 2.

¹¹⁵³ Nadir Özbek 10 Mayıs 1909'da Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Serseri ve Mazanna-i Su' Eşhas Hakkında Kanun'unda, serseri tanımının “*hiçbir vasıta-i maişeti bulunmadığı ve çalışma kudreti*

kalmıştır. Devletin suçu sabit bulunan mahkûmlara yönelik farklı ceza yöntemi uygulamalarında bu kişilerin kol kuvvetlerinden faydalandığı görülmüştür. Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde İstanbul mahkemeleri tarafından serserilikle mahkûm olan yan kesici, tavcı, karmanyolacı gibi sabıkalarının Şark vilayetlerinde yaptırılan demir yollarında çalıştırılmalarının kararlaştırıldığı, serserilerin ıslahı hal edinceye kadar buralarda çalıştırılacağı, dilencilik yaparken yakalanan serserilerin de vilayet temizlik işlerinde kullanılacağı haberi yer almıştır.¹¹⁵⁴ Dahiliye Nezareti de valiliklere göndermiş olduğu bir yazı ile serserilerin görüldükleri yerde polis ve jandarmaya haber verilerek şiddetle takip edilmeleri ve tevkif edilmelerini emretmiştir.¹¹⁵⁵ Haberden anlaşılacağı üzere, devlet bu işler için kadro açmak ve ücret ödemek külfetinden kurtulmuş olacaktır. Vakit gazetesinde çıkan bir karikatürde, yersiz yurtsuz halde yoldaki banklarda geceleleyen insanların Darülaceze'ye yerleştirdikleri ancak bu kişilerin yeniden sokakları ve serseri hayatlarını tercih ettikleri alaycı bir dille hicvedilmiştir.¹¹⁵⁶

Görsel 44: Darülacezede Kalmak İstemeyen Bir Serseri

(Kaynak: Vakit, 29 Temmuz 1933, s. 1.)

Ne var ki serserilik ya da yokluk, işsizlik vb. gibi diğer sebeplerle de olsa buhran döneminin başladığı 1929'da İstanbul'da geceleri belediyenin gece barınma yurdunda yatan insan sayısı 52 iken bu rakam artış göstererek 1930 yılında birden 158'e fırlamıştır. 1931 yılı itibariyle barınan sayısı 129'a gerilemeye başlamış, 1932 yılında 32'ye düşerken

olduğu halde laakal iki aydan beri bir günâ kâr ve kış ya sanatla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüsât-ı lazımede bulunduğunu dahi ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere serseri utlak olunur çalışmaya muktedir iken tese'ülî (dilenciligi) vesile-i maişet ittihaz edenler dahi serseri addolunurlar" diye belirtildiğini ifade etmiştir. Nadir Özbek, II. Meşrutiyet İstanbul'unda Dilenciler ve Serseriler", Toplumsal Tarih, Sayı: 64, Nisan, 1999, s. 34

¹¹⁵⁴ "Serserilere İş", *Son Posta*, 29 Aralık 1930, s. 3.

¹¹⁵⁵ 5. Şube Müdürü Necmeddin, "Serseriliğin Murakabesi", *Polis Mecmuası*, Yıl: 19, Ağustos, 1932, Sayı: 272, s. 1168.

¹¹⁵⁶ *Vakit*, 29 Temmuz 1933, s. 1.

1933 yılına gelindiğinde buhranın başlangıcından ise en düşük seviye olan 19'a gerilemiştir. 1930 Aralık ise belirtilen dönem içerisinde 26 kişi ile en fazla barınakta geçirilen ay olmuştur¹¹⁵⁷

Refi Cevad Ulunay'ın şehir şövalyeleri olarak adlandırdığı cahil ama terbiyeli kendilerine mahsus kanunları ve raconları olan kabadayıların¹¹⁵⁸ yerini serseriler almıştır. “Elimde silahım olduktan sonra ne diye yasalara saygı duyacakmışım”¹¹⁵⁹ mantığıyla hareket eden bu kişiler şehrin merkezinden uzak köşelerde Rami, Bakırköy gibi semtlerde hırsızlık çeteleri oluşturmuşlardır.¹¹⁶⁰

Son Posta gazetesine yansıyan serserilerin neler yapabileceğine dair çarpıcı örnekte on beş kişiden oluşan bir çetenin yaptıklarıyla ilgilidir. Gece saat on birde Florya-Rami arasındaki tali yolda çukura saplanan, şoför Yakup Efendi'nin yardım bağırıları sonrası hırpani kıyafetli altı kişi çalılıklar arasından çıkarak arabayı çukurdan kurtarmıştır. Ancak arabanın gitmesine izin vermeyen serseriler, para istemişlerdir, verilen miktarı yeterli görmeyerek arabadaki kadınlardan birinin kendilerine bırakılmasını istemişlerdir. Çıkan arbedeye dokuz serseri daha katılmıştır. Arabada bulunan üç arkadaştan biri kaçarak jandarmaya haber vermişse de, jandarma gelene kadar çete kadınlardan birini alarak kaçmıştır. Sabaha kadar süren tahkikat sonrasında, ertesi gün Vidos (Güngören) Köyü'nden olduğu anlaşılan haydutlar ertesi günü yakalanmışlardır.¹¹⁶¹

4.4.7. Dolandırıcılık

Dolandırıcılık menfaat sağlamak adına; kişinin saflığından ya da aç gözlülüğünden faydalanarak, onu yanıltmak, hileyle malına ya da duygularına zarar verecek şekilde hareket etmeye yönlendirmek olarak tanımlanmıştır.¹¹⁶² Dolandırıcılığı, hırsızlıktan ayıran özellik, kişinin karşısındaki suçluya güvenerek, maddi, manevi varlığını teslim etmesi şeklinde gerçekleşmesidir. Sigorta parasını alabilmek için evini, dükkânını kasti olarak ateşe verenlerin yanı sıra, gezi yapılacak diye sahte bilet kesen, baca temizliği adı altında zorla evlere giren dolandırıcılık şebekelerine rastlanmıştır.

¹¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933) 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 104.

¹¹⁵⁸ Refi Cevad Ulunay, *Sayılı Fırtınalar*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s. 5.

¹¹⁵⁹ Pierre Joseph Proudhon, *a.g.e.*, s. 258.

¹¹⁶⁰ “Hayvan Hırsızları Dün Adliyyeye Teslim Edildi”, *Son Posta*, 15 Şubat 1932, s. 1.

¹¹⁶¹ “Gece Yarısı Bir Haydutluk”, *Son Posta*, 2 Ağustos 1932, s. 1, 11. Vidos Köyü : Güngören Köyü'nün eski adıdır. Sedat Avcı, “Güngören”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, C. 3, s. 452.

¹¹⁶² Nisa Özcan, *Dolandırıcılık Suçu*, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2012, s. 1.

Buhranın getirmiş parasızlık ve yaşanan iflaslar nedeniyle çalıştığı iş yerini, bankayı dolandırıp yurt dışına kaçmayı başarmış olanların izleri gazetelerde sürülmüştür.

Dönem buhranın getirdiği geçim sıkıntısı ve tasarruf dönemi olsa da insanlar eğlenmek, gezmek ve dolaşmak istemişlerdir. Dolandırıcılar da bu temel isteği suiistimal etmek amacıyla bir takım sözde organizasyonlar düzenlemişlerdir. Son Posta gazetesi olayı “*Doğrusu Hayret*” ifadesiyle nakletmiştir. Dolandırıcılar “*Türkiye Ticaret Gazetesi*” adıyla aslında hiç var olmayan bir gazete namına, hayali bir gezi tertip ederek haksız para kazanmıştır. Bu amaçla, Osmanlı Bankası ve yabancı şirketleri dolaşmış, Yalova Vapur Gezisi için 1, 3, ve 5 liralık bilet satmışlardır. Gezinin, 3111 ve 2361 numaralı tahriratla İstanbul Vilayeti’nin denetimi altında olduğunun teminatını vermişler, bilet satın alanlar ise, cuma günü köprüye geldiklerinde herhangi bir vapur göremedikleri zaman kandırıldıklarını anlamışlardır.¹¹⁶³

Sahte damga pulları imal ederek satan bir şebekenin varlığı İstanbul polisi tarafından ortaya çıkarılmıştır. Şebekede matbaa sahibi, iki aracı ve bir şoför yakalanmıştır.¹¹⁶⁴ Mahmut Saim, Abdullah ve Cemal isiminde üç dolandırıcı İstanbul’da bulunan tüccar ve esnafları kandırarak, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası adına bağlı şube olarak gösterdikleri “*Salname Müellifi Mesullüğü*” adına makbuz karşılığında 510 kuruş toplamıştır. Ancak onlar da kısa sürede yakalanmışlardır.¹¹⁶⁵

Kendilerine elektrik idaresi memuru süsü veren iki kişi Beşiktaş’ta Çankaya fotoğrafhanesine giderek ve fotoğrafhanenin elektrik hırsızlığı yaptığını şirkete bildireceklerini, kendilerine elli lira verilecek olursa şikâyetten vazgeçeceklerini söylemişlerdir. Razı olmuş gibi yapan fotoğrafhane sahibi polise haber vermiş ve iki dolandırıcı yakalanmışlardır.¹¹⁶⁶

Kapalıçarşı’da trikotaj işi ile uğraşan, çorap ve tuhafiyeye ticareti yapan manifaturacı Hasan Halil, İstanbul piyasasını 200 bin lira dolandırdıktan sonra Berlin’e kaçmıştır. Hasan Bey’in buhran nedeniyle etkilendiği ve alacaklarını tahsil edemediği anlaşılmıştır. Hasan Bey ticaret hayatında çevresi tarafından namuslu, masum, pinti bir tüccar olarak bilindiğinden dolandırıcılık işini kendi başına yapmış olamayacağı bizzat dolandırılan biri tarafından belirtilmiştir.¹¹⁶⁷

¹¹⁶³“Bu Dolandırıcılığı Kim Yaptı? Uydurma Gezintiler İçin Bilet Satıyorlar. Fakat Gezintiler Yaptırılmıyor”, *Son Posta*, 5 Ağustos 1930, s. 2.

¹¹⁶⁴ “Sahte Pul Yapan Bir Şebeke Ortaya Çıkarıldı”, *Son Posta*, 25 Şubat 1932, s. 2.

¹¹⁶⁵ “Sahtekârlar Bulundu”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1931, s. 4.

¹¹⁶⁶ “İki Ahbap Bir Fotoğrafhaneyi Dolandırmak İstemişler”, *Son Posta*, 2 Eylül 1932, s. 2.

¹¹⁶⁷ “İki Yüz Bin Lira: Trikotajcı Hasan Halil Bey Piyasayı Nasıl Dolandırdı?”, *Vakit*, 29 Kasım 1929, s. 1-4.

Kendilerine taşradan gelen tüccar süsü veren dolandırıcılar da esnaftan kalp para ya da sahte altın ile mal almaya çalışmıştır. Çarşıiçi'nde kunduracılık eden Haçık Usta'nın dükkanına, Sait isminde biri gelerek kendini Anadolu'dan gelmiş bir tüccar gibi göstermiştir. Elli liralık ayakkabı alan adam, karşılığında ustaya bir beşbiryerde vermiştir. Haçık Usta uyanıklık etmiş ve bunun yaldızlı mecediye olduğunu derhal anlamıştır. Adamı oyalamış ve polise müracaat ederek dolandırıcının yakalanmasını sağlamıştır.¹¹⁶⁸

İşsizlik önemli bir sorundur ve bu durum iş arayan çaresiz insanları bir işe yerleştireceklerini söyleyen dolandırıcılar için bulunmaz bir fırsat yaratmıştır. Ortaköy'de Cavit Ağa Mahallesi'nde oturan Safınaz Hanım, karakola giderek Şükrü isminde biri tarafından 140 lirasının dolandırıldığını söylemiş ve şikayetçi olmuştur. Kadının iddiasına göre Şükrü Efendi kendisine inşaat mühendisi süsü vererek, Safınaz Hanıma işe yerleştirme sözü vermiştir. Safınaz Hanım'ın, 140 lirasını alan adam ortadan kaybolmuştur.¹¹⁶⁹ Dolandırıcılar iş vaadiyle yatak ve yorganları dışında verecek bir şeyleri olmayan insanları dahi acımadan kandırmıştır. Üsküdar Valide Camisi civarında oturan Buharalı Hacı Kamil Efendi'nin yanına tanımadığı bir kişi gelerek onu dolgun maaşla Yalova Hamamları'nda çalıştıracağını söylemiş, karşılığında yatak, yorgan ve bir miktar parasını da alarak ortadan kaybolmuştur.¹¹⁷⁰

Yarın gazetesi sigorta dolandırıcılığına ilişkin verdiği bir haberde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne geçmesi gereken bir milyon liranın ortada olmadığını yazmıştır. Gazete haberinde, Mütareke döneminden itibaren İstanbul'da çalışan ve Osmanlı Hükümeti nam ve hesabına para tahsil eden sigorta acente ve temsilcilerinin birçoğunun, İstanbul'da yüzde iki oranında alınan vergiyi tahsil etmeye devam ettiklerini bu paranın toplamda 1.000.000 lira olduğunu, millete ait bu paranın geri alınarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla birkaç bin fukaranın ve veremlinin kurtarabileceği konusunda İktisat Vekili Şakir Bey'in dikkatini çekmek istemiştir.¹¹⁷¹

Cumhuriyet gazetesinde farklı bir dolandırıcılık haberi verilmiştir. Merkez idaresi Galata'da Kara Mustafa Paşa Caddesi Demirci Baş Han'ında bulunan “*Yangından Tahaffuz Şirketi*” namındaki bir şirketin adamları, Rami Köyü Çınar Mahallesi'nde üç kadının yaşadığı eve zorla girerek, 135 kuruşa bir bacayı temizlemişler ve pulsuz bir

¹¹⁶⁸ “Yaldızlı Mecidiyeyi, Beşbiryerde Diye Süren Açıköz”, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, s. 4.

¹¹⁶⁹ “Dolandırıcılık Bir Kadının 140 Lirasını Deve Yapmışlar”, *Son Posta*, 21 Ekim 1932, s. 2.

¹¹⁷⁰ “Poliste: Hacı Kamili Efendi'yi Dolandırmış” *Yarın*, 3 Ocak 1931, s. 4

¹¹⁷¹ “Üzerine Bir Bardak Su İçmişler Bu Sigortacılar Hâlâ Çalışıyorlar”, *Yarın*, 1 Ocak 1930, s. 1.

makbuz bırakmışlardır. Gazete haberinde evleri yangından korumaktan çok, dolandırıcılıkla alevlendiren bu gibi şirketlerin kime şikâyet edilmesi gerektiği sorulmuş ve bu şirketleri denetleyen memurların işbirlikçilik yaptığı ima edilmiştir.¹¹⁷²

İstanbul şehrinde çocukların eğitiminden sorumlu olan Cizvit papazlarının varis bırakmadan vefat eden birçok kimsenin milyonlarca lira tutan emlakını, varisleri varmış gibi göstererek kendi namlarına tescil ettirdiklerini ortaya çıkmıştır. Bu mülkler arasında Saint Benoit Mektebi, Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda birçok emlak Saint George Hastanesi Beyoğlu'nda apartmanlar bulunmaktadır. Savcılık konu ile ilgili olanların ifadelerini almış papazlardan bazıları yapmış oldukları sahtekarlığı itiraf etmişlerdir. Olayı Emin Hikmet Bey isminde birisi ihbar etmiştir.¹¹⁷³ Son Posta gazetesi devlete intikal etmesi gereken bu emlakın miktarının 10.000.000 TL olduğunu belirtmiştir.

Gazeteye abone etme dolandırıcılığı en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Dolandırıcılar şebeke halinde, ticarethaneleri dolaşarak makbuz karşılığında abone ücretleri almaktadır. Acem Mahmut isminde bir dolandırıcı da kendisine gazeteci süsü vererek Galata'da yazıhane tutmuş, yanına yardımcı kadınlar almıştır. Cazibelerini kullanarak yüzlerce müessese ve yazıhaneyi dolaşan bu kadınlar, İstanbul gazetelerine abonelik yaptıklarını söylemişler ve işletmelerden ilan için para almışlardır. Şikâyet üzerine tutuklanan Mahmut'un, olmayan cemiyetlere konserler ve balolar tertip ettiği de tespit edilmiştir.¹¹⁷⁴ Cumhuriyet gazetesi adının da dolandırıcılar tarafından kullanıldığı, Japon Ticaret Sergisi memurlarından Nazım Bey'in, gazeteyi arayarak Süleyman isimli bir memurlarının olup olmadığını, sorması üzerine anlaşılmıştır. Nazım Bey, kendisinden altı aylık aboneliğe karşılık, yedi lira istediğini belirtmiştir. Gazete, gelenin dolandırıcı olduğu cevabını vermiş, dolandırıcıya bir sonraki güne gelmesi söylenerek polis tertibatı kurulmuştur. Süleyman parayı alırken suçüstü yakalanmıştır.¹¹⁷⁵

Son Posta gazetesinin Ocak 1931 tarihli nüshasında bir haberde de abone dolandırıcılığı konu edinilmiştir. Kendisini Kemal olarak tanıtan bir şahıs, Kumkapı, Kara Bıçak Caddesi'nde Alem Rakı Fabrikası sahibi Agop Efendi'yi telefonla arayarak Sanayi-i Nefise Salnamesi'ne abone olarak kaydedildiğini, biraz sonra makbuzu göndereceğini, makbuzu getirene abone bedeli olarak 3 TL vermesini rica etmiştir. Agop

¹¹⁷² “Şüphe Ediyoruz: Yangından Koruma Şirketlerine Niçin Karşı Gelinemiyor?”, *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1929, s. 1, 4.

¹¹⁷³ “Bir Sahtekarlık: Papazlar Bazı Emlakı Nasıl Namlarına Geçiriyorlar?”, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1931, s. 2., “Hükümete Ait 10 milyonluk Arazi Nasıl Zaptedilmiştir?”, *Son Posta*, 3 Mart 1931, s. 1.

¹¹⁷⁴ “Sahte Bir Gazeteci Tevkif Edildi”, *Yarın*, 2 Ocak 1930, s. 1.

¹¹⁷⁵ “Bir Dolandırıcı Gazetemize Abone Yazarken Yakalandı”, *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1930, s. 4.

Efendi bir önceki sene de aynı şekilde dolandırıldığından parayı almaya gelen kadına beklemesini söylemiştir. Polis tarafından göz altına alınan kadının Taksim Cami Sokağı'nda oturan Fatma Hanım olduğu anlaşılmış, ancak suç ortağı Kemal'e ulaşılammıştır.¹¹⁷⁶

1931 yılına ait bir adliye haberinde, sahte imza yöntemiyle dolandırıcılık konusu yer almıştır. L. T. Piyer Fabrikası'nın İstanbul Temsilcisi Tartif Efendi'nin yanında çalışan Piyer isiminde bir genç, tüccar Abacı Efendi'den, Milano Sergisi'ne gideceğini söyleyerek 9000 liralık sipariş almış, patronu Tartif Efendi'nin imzasını taklit ederek tüccarla senet imzalamıştır. Abacı Efendi, Piyer'den şüphelenince parayı vermeden senedi yeddiemine götürmüş, malları alınca teslim edeceğini belirtmiştir. Öte yandan Tartif Efendi'ye gitmiştir. Tartif Efendi hayretle böyle bir senet imzalamadığı belirtince dolandırıcılık teşebbüsü ortaya çıkmıştır. Kaçmakta olan Piyer, Uzunköprü'de yakalanmış, mahkeme gence bir sene hapis cezası vermiştir.¹¹⁷⁷

Belediyenin kesmiş olduğu nakdi cezalardan kurtulmak isteyen vatandaşların dolandırıcıların kurbanı olduklarına dair örnekler de mevcuttur. İstanbul Belediyesi Zabıtası 1931 yılında 10 ilçede, matbu ceza nispetleri miktarı 1 Lira ile 25 Lira arasında değişen toplam 2635 adet ceza işlemi uygulamıştır. Bu cezalar, yolların ve genel yerlerin emniyetini sağlamama, bu yerlerin temizliğine dikkat etmeme, esnafın kişisel ve dükkânını temizliği belirtilen tarife ve narhlara uymama üzerinden alınmıştır. Adalar, Bakırköy, Beşiktaş Beykoz Beyoğlu Eminönü, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Üsküdar ilçeleri içerisinde en fazla belediye cezasının kesildiği ilçe 1144 cezaya karşılık ödenen 2.934 Lira ile Beyoğlu ilçesi olmuştur.¹¹⁷⁸ Galata Tomtom Mahallesi'nde oturan Anton Efendi de daha önceden de belediye cezası ödemiş olduğundan, evine gelen meçhul kişi belediyeden ceza kesildiğini ve bir dilekçe yazarsa bu durumdan kurtulabileceğini söylediğinde, hiç düşünmeden adamın isteğini kabul etmiştir. Dilekçeyi yazan dolandırıcı, 15 kuruşluk pul gerekiyor bahanesiyle Anton Efendi'yi dışarıya pul almaya yollamış, o gelene kadar da evdeki palto ve elbiseleri çalarak kayıplara karışmıştır.¹¹⁷⁹

Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki Rizeli Muhsin oğlu Ömer Efendi isiminde bir fırıncının iki hemşerisi yanına gelmiş Yeniköy askerlik şubesi tarafından arandığını

¹¹⁷⁶ "İlân Dolandırıcılığı Yapanlar Dün Bir Müesseseden Para Alacaklardı Bir Hanım Tutuldu", *Son Posta*, 10 Ocak 1931, s. 2.

¹¹⁷⁷ "Karar Verilir Verilmez Tevkif Edilen Sahtekâr!", *Milliyet*, 22 Kasım 1931, s. 3.

¹¹⁷⁸ *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı* C. 2, 1931-1932, İstanbul, 1932, s. 268- 269.

¹¹⁷⁹ "Meçhul Adam Anton Efendiyi Nasıl aldatmış?", *Son Posta*, 15 Mart 1931, s. 4.

söylemiştir. Ömer Efendi terhis tezkeresini hemşerilerine göstermiştir. Rizeli Hafız Mehmet Efendi ve Rizeli Sarıoğlu Ömer tezkereyi şubeye göstermek almışlar iki gün sonra fırına gelerek bu tezkerenin sahte olmasından dolayı alıkonulduğunu belirterek işi halletmek için 200 TL istemişler. Dolandırılacağını sezen Ömer Efendi hemen savcılığa şikâyetle bulunmuştur.¹¹⁸⁰

Her işin sahtekarı olabileceği gibi halkın cehaletinden faydalanan sahte doktorlar da türemiştir. Akşam gazetesinde çıkan bir haberde; Saniye Hanım isimli bir kadının, mahallelerde kırık, çıkık tedavi ettiği haberini alan Fatih Polis Merkezi memurları, kadını *diplomasız doktorluk yapmak cürmünden suçüstü yakalamıştır*. Kadının evinde yapılan araştırmada çeşitli ot kökleri kuru çiçekler ve birtakım aletler bulunmuştur.¹¹⁸¹

Dolandırıcılık, gönül işlerinde de kullanılmış bir yöntemdir ve genellikle kadınlar erkeklere kanarak paralarını kaptırmaktadır. Son Posta gazetesinde çıkan dolandırıcılık olayı genç kızların evlilik vaadiyle nasıl kandırıldığının bir başka kanıtı olarak karşımıza çıkmıştır. Haberde Şehremini’nde bir mühendis ile nişanlı ve nikahtan önceki gün kaçan Muzaffer Hanım’ın hikayesi anlatılmıştır. Genç kızın karşısına çıkıp kendisini doktor olarak tanıtan sabıkalı Eyüplü Mustafa Şükrü, kızı “*ben doktorum istikbalim parlaktır o ise mühendistir bir mühendisin istikbali ne olabilir*” söylemiyle kandırmış, kaçarken de kızın ailesine ait 200 lirayı almayı ihmal etmemiştir.¹¹⁸²

Ne var ki bu kişilerden en meşhuru Eyüplü Halid isminde *kadın avcısı* lakaplı bir adamdır. Lakabını yakışıklılığı ile dolandırdığı kadınlar nedeniyle almıştır. Halid, aynı anda elli kadının kendisinden davacı olmasıyla, “*benim cenazemi karılar kaldıracak*” cümleleri ile övünen azılı bir hırsız ve dolandırıcıdır.¹¹⁸³ Halid’in hayatı ve işlediği suçlar 1941 yılında Vatan gazetesinde kendi anlatımıyla Mim Sıfır tarafından “*Eyüplü Halid’in Maceraları*” ismiyle yazı dizisi olarak yayınlanmıştır. Halid kendisini tanıttığı ilk yazısında 1306’da Eyüp Sultan’da Bahriye Sokağı’nda doğduğunu, ailesinin iyi insanlar olduğunu ancak otuz yıldır işlediği suçların hastalık olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸⁴

Yani Eyüplü Halit de, kendisinin iflah olmaz bir dolandırıcı olduğunu kabul etmektedir. Ona göre hapse girmek ve çıkmak hayatının doğal bir parçası halini almıştır. Öyle ki bu durumu ifade ederken kullandığı “*polisi, adliyeyi, hapishaneyi baba evi gibi tanırım. Bu üç yere resmi ve gayr-i resmi çok defa girip çıktım. Benim yaş tahtaya*

¹¹⁸⁰ “Kurnazca Bir Dolandırıcılık Bir Fırıncı Adliyeye Müracaat Etti, *Son Posta*, 20 Kasım 1930, s. 6.

¹¹⁸¹ “Diplomasız Doktor Zabıta Bir Kadını Tevkif Etti”, *Akşam*, 13 Mart 1932, s. 2.

¹¹⁸² “Çok Acı Bir Aile Macerası Nikahı Kıyılmak İstenen Kız Kaçırılmış”, *Son Posta*, 19 Kasım 1930, s. 2.

¹¹⁸³ “Eyüplü Halid Memnun Değil”, *Milliyet*, 7 Şubat 1930, s. 3.

¹¹⁸⁴ “Eyüplü Halid’in Maceraları”, *Vatan*, 3 Temmuz 1941, s. 2.

bastığım çok nadirdir. Adliyede 10 defadan ziyade men-i muhakeme kararı aldım. Mahkumiyetim de çokça amma bereket versin az yattım. İstiklal Mahkemesi beni 5 seneye mahkûm etmişti. Kuvayı-ı Milliye 'ye hizmetimden dolayı yalnız 3 ay hapis yattım. Bir gün mahkemede 40 davacıya cevap verdiğimi hatırlarım. Ben bu sanatta oldukça eskidim. Şaka maka 20 sendedir bu yolun yolcusuyuz. Ben bıçakla tabancayla, hırsızlık yapanlara acırım. Bunlar tecrübesiz adam. İnsan yiyeceği haltı suyuna sabuna dokunmadan yapmalı. Yüzüme gül canımı al derler bu benim usulümdür. Ben 5- 10 liralık küçük işlere ehemmiyet vermem. İnsan hapse girmeyi göze alınca avını da paralı intihap etmeli. Hapishanede para olursa itibarın da olur. Mesela bakın benim tevkifhanede bir ocağım var. Yemek pişiririm, satarım. Bu yüzden 4-5 fakir de geçinir. Mamafih Allah 'a çok şükür hapishanede devletin ekmeği olmasa hepimizin hali dumandır. Kadınlardan polis olacağını gazeteler yazmış. Benim kadın kafesçisi olarak şöhretim var. O zaman sağlam ben de polis müdürü olurum” cümleleri Halit'in neredeyse işlediği her suçu, övünç malzemesi haline getirdiğini göstermektedir.¹¹⁸⁵

Kadınlara kendisini zengin gemi kaptanı olarak tanıtan Halid, onları iş bulma vaadiyle kandırmış, onları lüks yerlere götürerek değerli eşyalarını çalmış ve sonra da sırta kadem basmıştır.¹¹⁸⁶ Yakalandıktan sonra yargılandığı Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 10 yıl 9 ay cezaya çarptırılan Eyüplü Halid, bir süreliğine kadınların korkulu rüyası olmaktan çıkmış olsa da¹¹⁸⁷ on bir sene sonunda 16 Haziran 1938 tarihinde hapishaneden çıkarak bir ay içerisinde yeniden aynı suçtan yakalanarak tutuklanmıştır. Halid, bu defa Laleli'de zengin olduğunu öğrendiği bir kıza yanaşmış, aynı taktikle daha önce tanıştıklarını belirterek kızın itimadını kazanmıştır. Kıza çantasını taşımayı teklif etmiş ve kalabalık pazar yerine geldiklerinde ortadan kaybolmuştur. Kız, polise başvurmuş ve Halid'i fotoğrafından teşhis etmiştir. Haber: Akşam Postası gazetesi muhabiri Sabahattin Aygen, Eyüplü Halid'i nezarethanede ziyaret etmiş ve hapishanede öldüğü rivayeti çıkan suçlu ile söyleşi gerçekleştirmiştir. Gazeteci Aygen, Eyüplü Halid'e; “eğer bu suçundan kurtulur eski güzel ve yakışıklı haline gelersen gene kadınlar peşinde koşar mısın?” diye sormuş, Halid'in cevap olarak söylediği; “eğer o halimi alır isem bilmem ama eski hastalıktır. Aynı şeyleri tekrar ederim gibi geliyor bana. Ama artık tecrübem de çok fazlalaştı. Şöyle ufak tefek işlere hiç bakmam. En aşağı beş, on bin liralık

¹¹⁸⁵ “Eyüplü Halit Neler Söylüyor? *Akşam*, 10 Şubat 1930, s. 3.

¹¹⁸⁶ “Birinci Kaptan: Eyüplü Halid Kendini Madam Satenik'e Bu Sıfatla Takdim Etmiş”, *Vakit*, 17 Şubat 1930, s. 5.

¹¹⁸⁷ “Eyüplü Halit Artık Kadınlar İçin Tehlikeli Değil”, *Milliyet*, 20 Haziran 1930, s. 3.

parçalar olmalı. Sonra sokakta elden kapıp kaçacak oldum mu da hiç olmazsa bir sarraf çantası gibi yüklü paketleri kaldırırim. Fakat artık dünyanın vaziyetini unuttum. Bilmem eskisi gibi zengin hovarda dul kadınlar gene çok mu?” cümleleri suçlunun nedamet göstermediğinin ve uslanmadığının göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir.¹¹⁸⁸

Halid'in namı ve yöntemi başka dolandırıcılara da ilham kaynağı olmuştur. Son Posta gazetesinde yayınlanan “*Eyüplü Halid'in Yeni Bir Halefi mi Türedi?*” başlıklı haberde Sabri isimli bir adamın aynı Halid gibi Eminönü Köprüsü'nde Fatma Hanım'a yaklaşarak; “*Hanım, ben sizi tanıyacağım hem de zevciniz açıkta değil mi*” diyerek kadını Karaköy'deki Madam Majo'ya ait pastaneye götürdüğü bir yandan “*size bir adres vereyim zevciniz bu adrese gitsin*” derken bir yandan da kadına sarkıntılık ettiği ve yedi lirasını aşırıldığı yazılmıştır.¹¹⁸⁹

4.4.8. Haraç

Beyoğlu İstiklal Caddesi Lüksemburg Sineması önünde yaşanan cinayetin anatomisi incelendiğinde temel sebebin haraç olmuştur. Şoförlük yaparak geçimini sağlayan kahveci Ali Efendi'nin 22 yaşındaki oğlu Sadettin Efendi, haraç vermediği için Arnavut Âdem tarafından öldürülmüştür. Vakıf gazetesinden öğrendiğimiz olayda, kahvecilik yapan Arnavut Adem'in suç dosyasının kabarık olduğu, daha önce iki kişiyi öldürdüğü ve iki polisi yaraladığı af kanunu ile hapisten çıkmıştır. Sadettin haraç isteğini reddetmiştir. Adem'in ölüm tehdidinde ise esrar sattığını polise söylerim tehdidi ile savuşturmuştur. Âdem daha sonra da Sadettin'i semaverini çalmakla suçlamıştır. Genç şoför Âdem ve Adem'in arkadaşı Abdullah tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.¹¹⁹⁰

İstanbul Hasır İskelesi'nde halkı haraca bağlamaktan altı ay hapis yatmış olan Haydo hapishaneden çıkar çıkmaz yine kaldığı yerden üstelik aynı mevkide suçu işlemeye kalkışmıştır. Esnaf, Eminönü polis müdüriyetine müracaat etmek zorunda kalmıştır.¹¹⁹¹

4.4.9. İhtikar

Türkçe'deki karşılığı karaborsacılık olan ihtikâr Arapça kıtlaştırmak, istiflemek, tekeline almak anlamına gelen hakr kelimesinden türetilmiştir. *Ticaret malını pahalılaştırma gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek*¹¹⁹² olarak tanımlanmıştır.

¹¹⁸⁸ “Meşhur Kadın Dolandırıcısı Eyüplü Halid Gene Sahnede”, *Haber Akşam Postası*, 26 Temmuz 1938, s. 1, 8.

¹¹⁸⁹ “Eyüplü Halid'in Yeni Bir Halefi mi Türedi?”, *Son Posta*, 31 Mart 1931, s. 2.

¹¹⁹⁰ “İki Azılı Sarhoş”, *Vakit*, 22 Mayıs 1930, s. 1.

¹¹⁹¹ “Mahpustan Çıkınca Yine Milleti Haraca Kesiyor”, *Vakit*, 26 Ağustos 1932, s. 4

¹¹⁹² Cengiz Kallek, “İhtikâr Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 560.

İhtikâr, yapay mal sıkıntıları yaratarak, piyasada darlık varmış gibi göstermenin devlete zarara sokabileceği, sosyo ekonomik sıkıntılara yol açabileceği olasılıklarını barındırdığı için devlete karşı işlenen suçlar kategorisinde ele alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı döneminde İstanbul'da ve taşrada karaborsacılık olayları yaşanmıştır. Durumun önlenmesi amacıyla 24 Mayıs 1917'de İhtikârın Men'i Kanun-u Muvakkati çıkartılmıştır. Bu kanunun birinci maddesine göre, yaşanan savaş nedeniyle meydana gelen olağanüstü durumdan istifade ederek arz talep dengesi içinde oluşması gereken eşya fiyatlarını yükseltmek kastıyla yapılan alışveriş kanunen ihtikar kabul edilmiştir. Kanunda piyasadaki eşyanın fiyatını etkileyecek şekilde tek elde toplamak suretiyle satışı veya ilerideki alışverişi için fiyat yükseltmesine sebep olacak şekilde elden ele tedavül ettirilmesi dahi ihtikardan sayılmıştır.¹¹⁹³

1917'de çıkarılan karaborsacılığın önlenmesine dair bu kanuna rağmen Mütareke döneminde vurgun çoluk şiddetini artırarak devam etmiştir. Özellikle de ekmek, şeker ve et gibi temel gıda maddeleri karaborsaya düşmüştür. Eksik gramajda ekmek satan ve sağlıksız ekmek üreten fırıncılar Divan-ı Harbe verilmişlerdir. İstanbul'da et fiyatları yüksek olduğundan, kasaplar ve tüccarlar daha fazla kâr elde edebilmek için mallarını İstanbul'a göndermiş, Anadolu halkı et ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmiştir. Askeriyenin canlı hayvan nakli için vagon vermemesi ve koyunların kışın karadan getirilememesi de muhtekirlerin işine yaramıştır.¹¹⁹⁴

1929 Dünya Ekonomik Buhranı öncesinde İstanbul'da dondurucu bir kış yaşanmıştır. Öyle ki kış nedeniyle mahalle çeşmeleri donduğu için su bile atmamıştır. Son Saat gazetesi susuzluk noktasında eski İstanbul'da yaşanan ihtikarı "*İstanbul'un senelerden beri bu kadar şiddetlisini görmediği kara kışın sularını dondurduğu birçok çeşmeler dün açılmış ve akmaya başlamıştır. Dün su gelmeye başlayan çeşmelerin başı bir mahşer halini almıştı. Kadınli erkekli birçok halk çeşmelere hücum etmiş vaziyette görülüyordu. Ezcümlle Şişhane yokuşundaki Hamidiye çeşmesi önündeki izdiham görülecek bir şeydi. Bu çeşmenin başında dün bazı hadiseler de olmuştur. Evlere tenekelerle su taşıyan sakalar bu çeşmeyi bir nevi inhisar altına almıştır. Halkın su doldurmasına mâni oluyorlardı. Bir aralık ihtiyarca bir kadın sakaların arasına girip elindeki büyükçe bir şişeyi doldurmak istemiş, fakat sakalar bu ihtiyar kadıncağızı iterek*

¹¹⁹³ Büşra Karataşer, *1914-1923 Arası İstanbul'un İlaşesi ve İhtikar Sorunu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 127.

¹¹⁹⁴ B. Karataşer, *A.g.t.*, s. 141-148.

*yere düşürmüşlerdir. Biçare ihtiyar, şişesinin kırıldığını da görünce ağlayarak çeşme başından uzaklaşmıştır.”*¹¹⁹⁵ Cümleleriyle okurlarıyla paylaşmıştır.

1929 kışı, şehremaneti tarafından narh uygulamasına rağmen, ürünlerin naklini zorlaştıran kar nedeniyle krizi fırsata çevirmek isteyen vurgunculara fırsat vermiştir. Ramazan ayının başlangıcına denk düşen 11 Şubat 1929 tarihli Son Saat gazetesinin haberine göre; odun, kömür ve et fiyatları artmıştır. Gazetenin et fiyatlarının neden yüksek olduğuna ilişkin görüşüne başvurduğu şehremaneti iktisat müdürü Kemal Bey, Çatalca ve Kağıthane'den soğuk hava nedeniyle mal getirilemediğini, fiyatların daha da yükselebileceğini belirtmiştir. Bu tarihlerde kömür 10 kuruşa, eve teslim kesilmiş odunun çekisi 600 kuruşa satılmaktadır.¹¹⁹⁶ İstanbul 1929 şehir istatistiklerine göre etin okkası 120, yumurtanın adeti 6 kuruştur.¹¹⁹⁷ Akşam gazetesi de İstanbul'da et fiyatlarının 60-110 kuruş arasında satıldığını bildirerek; gerekçesinin Anadolu'da geçen sert kış ayları olduğunu belirtilmiştir. Haberde İstanbul hayvan borsasının belediye tarafından kaldırılacağı, böylelikle hayvan başına alınan binde dört resmin kalkmasıyla et fiyatlarının ucuzlayacağı ifade edilmiştir.¹¹⁹⁸

Vakit gazetesi; nakliye, işçi ücreti ve kira nedeniyle yükselen et fiyatları karşısındaki İstanbullulara, İstanbul Şehremaneti aracılığıyla ucuza et satılması önerisinde bulunmuştur. Gazete haberinde, bunun için şehir bütçesinden pay ayrılabilceğini, ikisi Balıkpazarı'nda olmak üzere, Beyazıt, Beyoğlu, Kadıköy, Bakırköy, Eyüp, Adalar, Boğaziçi ve Üsküdar semtlerinde açılacak on, on iki kasap dükkânına, yüz lira dükkân kirası olarak senelik 1200 lira ödenebileceğini, buna karşılık 70-80 kuruş aralığında satılan etin kilo fiyatının vatandaşa 50 kuruşa belki de daha az bir fiyata tedarik edilebileceğini ifade edilmiştir. Altı ay önce Adalar'da Belediyesi'nde bu uygulamanın hayata geçirildiği ve 130 kuruşa satılan etin fiyatının hemen 80 kuruşa indiği hatırlatılmıştır.¹¹⁹⁹ Öte yandan İstanbul Şehir Meclisi 1929- 1932 yılları arasında 33 milyon kilo et satılan İstanbul'da ihtikarı önlemek amacıyla 1932 yılında et fiyatlarına üst sınır getirilmesi (narh) ve fiyatların tetkik önerisinde bulunmuş, İstanbul Belediye

¹¹⁹⁵ “Çeşme Başlarında Görülen İnhisar Küstah Sakalar”, *Son Saat* , 15 Şubat 1929, s. 1.

¹¹⁹⁶ “Fiyatlar Nasıl?”, *Son Saat*, 11 Şubat 1929, s. 2.

¹¹⁹⁷ *T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı*, 2. Cilt 1929, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1929, s. 224.

¹¹⁹⁸ “Et Fiyatları Neden Yükseliyor? Emanet Hayvan Borsasını Kaldırmayı Düşünüyor”, *Akşam*, 12 Ocak 1931, s. 1.

¹¹⁹⁹ “Et Meselesi Etrafında”, *Vakit*, 25 Kasım 1931, s. 1, 10.

Başkanı Muhittin Bey (Üstündağ) ise ihtikâr yapıldığı düşüncesine katılmadığını belirtmiştir.¹²⁰⁰

24 Mart 1930 tarihli TBMM Genel Kurul'da Belediye Kanunu müzakereleri gerçekleşmiştir. Belediye'ye ait görev, yetki ve sorumluluklar yeniden tespit edilmiştir. 43. Madde'de ekmeğe, ete doğrudan doğruya ve kat'î lüzum halinde bunlardan başka zorunlu ihtiyaçlara, mahalleri idare heyetlerinden tasdik edilmek şartıyla azamî fiyat koyabilmek ve gerektiğinde ihtikârı engellemek için zorunlu ihtiyaçlara ait maddelerle ilgili ürünlerde alım, satım ve bunlardan stok yapmak ve hayatı ucuzlatacak tedbirler almak¹²⁰¹ yetkileri verilmiştir. Son Posta gazetesi kararı belediyenin fiyatları on beş günde bir kontrol edip, talimatnameye binaen belirli eşyalara narh koyabileceğini belirterek okuyucularla paylaşmıştır. Gazete yine de pirinç, şeker, kahve, çay ve mesken fiyatlarının yükselmesinde belediyenin etkili olmadığını yazmıştır.¹²⁰²

İstanbul Şehir Meclisi'nin, idari bir kararla Şişli yakınlarındaki Mecidiyeköy'ün şehir sınırlarına dahil edilmesini kabul etmesi pek çok semtten insanların ucuz et almak için geldiği Mecidiyeköy'ün geçim kaynağı olan kasaplık mesleğini sekteye uğratmıştır. Köyde hayvan kesmek yasaklanmış, köylülerin şehir mezbahasından et almaları gerektiği belirtilmiştir. Bu durum da etin satış fiyatını arttırmıştır.¹²⁰³ 1931-1932 arasında belediye bütçesinde meydana gelen bir milyon lira açığın, yüz bin lirasının mezbaha gelirini azaltan kaçak et kesiminden kaynaklandığı ve bu meblağın yarısının da Mecidiyeköy'de gerçekleştiği anlaşılmıştır.¹²⁰⁴ Mecidiyeköy'de artan fiyatlar sonrası halkın sağlığının hiçe sayılarak bozuk ve kaçak etlerin piyasaya sürüldüğü belirtilmiş, Büyükkada, Langa, Üsküdar ve Rami'de bu suçu işleyenler yakalanmış ve haklarında tahkikatlar yapılmıştır.¹²⁰⁵

Kaçak et kesimi ve satışları yalnızca kamu sağlığı adına zararlı olmamış, aynı zamanda bu işle uğraşan mahalle sakinleri arasında da rekabetin getirdiği kavga ve yaralamalara olaylarına sebebiyet vermiştir. Çapa'da oturan Ferit ve Hamdi isminde iki komşu kaçak et satarak geçimlerini sağlarken, Hamdi'nin satışlarının daha iyi gitmesi üzerine Ferit arkadaşı Hamdi'den onu belediyeye şikâyet edeceğini söyleyerek haraç

¹²⁰⁰ "Et Meselesi 3 Senelik Satış Fiyatı Tetkik Ediliyor", *Akşam*, 28 Şubat 1932, s. 3.

¹²⁰¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 39, C. 17, Tarih: 24 Mart 1930, s. 59.

¹²⁰² "Hayatı Ucuzlatmak İçin Ne Gibi Tedbirler Alınmalı?", *Son Posta*, 1 Haziran 1932, s. 1.

¹²⁰³ "Et Meselesi Mecidiyeköy'de Artık Et Kesilmeyecek", *Akşam*, 19 Şubat 1932, s. 3.

¹²⁰⁴ "Varidat Aranıyor Belediye Bütçesinde Bir Milyon Açık Var", *Akşam*, 21 Şubat 1932, s. 3.

¹²⁰⁵ "Bir Yiğın Kaçak ve Kokmuş Et Yakalandı", *Son Posta*, 25 Şubat 1932, s. 2.

istemiştir. Bir müddet kendisinden istenilen sus payını veren Hamdi, parayı kesince, Ferit içkili bir halde Hamdi'nin evini basmış onu ve karısını döverek yaralamıştır.¹²⁰⁶

Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Yunus Nadi; buhran karşısında vergilerde düzenleme yapılmasını, ucuz ve kolay kredi sağlanmasını, nakliye tarifelerinde indirimi ve satışta kolaylığın sağlanmasını, ayrıca zirai mahsulün himaye edilmesini, zahire borsası masraflarında indirim yapılmasını alınabilecek tedbirler olarak ifade etmiştir.¹²⁰⁷ 1931 yılında Seyri Sefain İdaresi ile vapurcular arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Karadeniz hattında vapurcular lehinde nakliye ücretleri arttırılmıştır. Ancak bu durum tüccarların ihtikar yapıyor serzenişine neden olmuştur. Tüccarlar Amerika'dan bir ton eşyanın altı liraya getirildiğini, daha önce İstanbul'dan Trabzon'a bir ton şekerin 2 liraya naklinin yapılması söz konusuysen yeni tarife ile bu fiyatın 6 liraya çıktığını şikayet etmişlerdir.¹²⁰⁸

Halkın en temel ihtiyaçlarının başında gelen ürünlerde mahsulün rekoltesi ve dışa arzı yüksek olmuş, ekmek fiyatlarında oynamalar görülmüştür. Bu duruma sebep olarak, buğday simsarları, değirmenciler ve fırıncılar odası sorumlu tutulmuştur. Milliyet gazetesi; un fiyatlarının düşmemesinin sorumlusu olarak değirmencileri göstermiştir. Daha önce yabancı memleketlerden pahalı olarak getirdikleri buğdayların fiyatlarının düşmesi üzerine zarara uğrayan bazı değirmencilerin, fiyatları yükselttikleri 72 kiloluk un çuvalına 20 kuruş zam yaptıklarını belirtmiştir. Değirmencilerden birisi ile yapılan görüşme sonrasında silolarda üç ay önce toplanan buğdayın bulunduğu, değirmencilerin satmamak konusunda anlaştıkları belirtilerek şiddetli takibatın yapılması gerektiği, dünya mahsulünün çokluğunun muhtekirlerinin yüzünü güldürmeyeceği, yeni mahsulün yetiştiği hatta ihraç edebilecek düzeyde olduğu ifade edilmiştir.¹²⁰⁹ 1931 yılında Son Posta gazetesinde yayınlanan bir haberde, İstanbul'da günde 250 ile 300 çuval arasında un kullanıldığı, günlük ekmek sarfiyatının ise 300 bin kilo kadar olduğu¹²¹⁰ göz önüne alınırsa ihtikarın boyutu ve fakir halkın ekmeği ile nasıl oynandığı daha kolay anlaşılmaktadır.

Ekmek fiyatlarındaki yükselme farklı gerekçelere bağlanmış, Vakit gazetesi 1932 Nisan ayında görülen fiyat artışının nedeni olarak yapılan araştırmalar sonucunda her

¹²⁰⁶ “Çapada’ ki İki Cerh Vakası Nasıl Oldu?”, *Milliyet*, 17 Mart 1931, s. 6.

¹²⁰⁷ Yunus Nadi, “Buhrana Karşı Fevkalade Tedbirler”, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1931, s. 1.

¹²⁰⁸ “Tacirler Ücretlerden Şikâyet Ediyorlar”, *Son Posta*, 2 Haziran 1931, s. 2.

¹²⁰⁹ “Değirmenciler İhtikâr Peşinde Un Fiyatlarını Niçin Düşürmüyorlar? *Milliyet*, 16 Ocak 1930, s. 5

¹²¹⁰ “İstanbul’un Ekmek Sarfiyatı”, *Son Posta*, 12 Ocak 1931, s. 2.

sene yeni mahsul zamanlarında görülen doğal bir durum olduğu anlaşılmıştır¹²¹¹ ifadesini kullanılmıştır. İstanbul'da 1932 haziran ayı içerisinde ekmek buhranı baş göstermiştir. Buğdayın bu ay zarfında kilosu 8.18 kuruşa fırlamıştır. 1931 yılının Haziran ayında bu fiyatı 7.26 kuruştur.¹²¹² Yaşanan sıkıntılar üzerine, ekmek fiyatlarına üst sınır getirilmiş ekmek narhı 9,5 francala ekmek ise 13 kuruş olarak belirlenmiştir. Ancak buğday fiyatlarının yükselmesi ve fırıncıların ihtikarı sonrasında İstanbul'da ekmek 9,5'a satılması gerekirken 15 kuruş bazı yerlerde ise 20 kuruşa kadar satılmıştır. Fatih, Aksaray, Beyoğlu ve bazı köyler ekmeksiz kalmıştır. Beyoğlu Sinemköyü'nde, Andon Vasilaki, Hamam Caddesi'nde İlya, Taksim İstiklal Caddesi'nde Dimo, Kalyoncu Caddesi'nde Gavril, Feriköy'de Andan, Kalyoncukulluğu'nda Psilaki ve Tarlabası Caddesi'ndeki Katina isimindeki fırıncılar hakkında zabıt varakası tutulmuştur. Ayrıca Şehremini 'deki fırında 105 ekmeğin gramajının noksan olduğu görülmüştür.¹²¹³

İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın, un yokluğu ve ekmek ihtikarı konusundaki çabaları halk tarafından büyük bir takdirle karşılanmıştır.¹²¹⁴ Türk insanının ekmekten sonra en çok rağbet gösterdiği simit satışında da usulsüzlükler yapılmış olmalı ki belediye simit satışlarına narh uygulaması getirmiştir. Belediye simit için 60 para narh, koymuş ve bu simitlerin 22 tanesinin bir kilo gelmesini şart koşmuştur. 45 gram gelen bu simitleri narhından fazla satanlardan 3- 5 lira arasında, yapanlardan ise 10 lira para cezası alınması kararlaştırılmıştır.¹²¹⁵ Ekmek ve simit ihtikarının önlenmesine yönelik belediyenin narh belirleme uygulamasından sonra, lokantalara narh uygulaması ve belediyenin belirlediği fiyatların üç ayda bir değiştirilmesi gündeme gelmiştir.¹²¹⁶

Şekerin yüksek fiyatla satılması dönemin bir başka sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucularından Ağaoğlu Ahmet Bey'in, dünyanın hiçbir yerinde gıda maddelerinde tekel uygulamasına gidilmediği, dışarıdan okkası 18 kuruş maliyetle ithal edilen şekerin inhisar sonucunda, tüketiciye 60 küsur kuruş fiyatla satıldığını belirten sözleri, Cumhuriyet gazetesi tarafından facia ve cürüm şeklinde yorumlanarak okuyuculara aktarılmıştır. Cumhuriyet, dışarıdan getirilen şekerin, beş altı komisyoncu vasıtası ile ülkeye girdiğini, şekerden okka başına sekiz

¹²¹¹ Ekmek Fiyatları Niçin Yükseliyor?", *Vakit*, 21 Nisan 1932, s. 3.

¹²¹² *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)*, 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 17.

¹²¹³ "Narh Artınca Ekmek Buhranından Eser Kalmadı", *Son Posta*, 14 Haziran 1932, s. 1, 8.

¹²¹⁴ Ş. Memiş, *a.g.e.*, s. 25.

¹²¹⁵ "Simit Narhı Dün Birçok Satıcılar Cezalandırıldılar", *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 2. "Simit Fiyatları", *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s. 4.

¹²¹⁶ "Lokanta Yemeklerine Narh Konuluyor", *Milliyet*, 15 Nisan 1931, s. 1.

kuruş resim almak için koca bir daire kurulduğunu, burada seksen kişi çalıştığını ve bu iş için senede bir milyon lira sarf edildiğini belirtmiş, şekerin kilosunun dokuz, yani okkası on bir buçuk kuruşa mal olduğunu, buna kilo başına 27 kuruş gümrük vergisi , 20 para oktruva vergisi, 20 para da yükleme boşaltma masrafı zammı eklendiğinde şekerin kilosunun tüccara aşağı yukarı 37 kuruş küsur paraya mal olduğunu, tüccarın belli bir kâr ekleyerek esnafa sattığını, halkın da 48-50 kuruşa şeker tükettiğini¹²¹⁷ yazmıştır.

İstanbul Belediyesi'nin, pirinçten kilo başına 20 para ve her vagona 50 lira oktruva vergisi alması, İstanbul'daki pirinç tüccarlarını zor duruma düşürmüştür. Vakit gazetesi muhabiri bu hususta pirinç tüccarı Hamza Bey ile mülakat yapmış, Hamza Bey İstanbul Belediyesi'nin vergileri yükseltme kararını nasıl verdiğine hayret ettiğini belirterek, belediyelerin görevinin şehir halkına ucuz gıda yedirmek ve buhranın yarattığı geçim sıkıntısını gidermeye çalışmak olduğunu, halbuki gıda maddelerine yapılacak böyle zamların fiyatları yükselteceği ve hayat pahalılığını arttıracığı ifadelerini kullanmıştır.¹²¹⁸

Temel gıda maddelerinin başında gelen sütün satış fiyatındaki doğal olmayan artış, basında sütte ihtikar yapıldığı iddialarının yayınlanmasına yol açmıştır. Milliyet gazetesinde hayvan yemlerinin 1929- 1930 yılları arasındaki fiyatları mukayese edilmiş, yemlerin %40 daha ucuza temin edilmesine karşılık, sütün kilosunun neden ucuzlamayarak 30-35 kuruş aralığında satıldığı sorgulanarak, sebebin ihtikar olduğu belirtilmiştir.¹²¹⁹ Süt ürünlerindeki fiyat artışları, Nisan 1931'de Yarın gazetesinde haberleştirilmiş; toptancılarda kilosu 20 kuruşa satılan beyaz peynirin, bakkallarda 60 kuruşa satılmasına dikkat çekilmiştir. Erzak fiyatlarında düşüş yaşanmasına rağmen halkın bu durumdan istifade edemeyişine gazete "*fiyatların düşmesinden istifade eden halk değil mutavassıt (aracı) esnaftır*" yorumunu yapmıştır.¹²²⁰

Buhran öncesinde üç beyazlar adı verilen un, şeker ve kumaşı ithal eden Türkiye Cumhuriyeti¹²²¹ bir süre sonra, yeterli un ve diğer gıda maddelerini ise üretir duruma gelmiştir.¹²²² Nitekim Son Posta gazetesinde 1931'de yayınlanan bir haberde de ülkede en çok Rus şekerinin satıldığı, Türk şeker piyasasına Rusların hâkim olduğu¹²²³

¹²¹⁷“Ağaoğlu Ahmet Bey Şeker İnhisarına Çatacak Mevkide Değildir!”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1930, s. 1.

¹²¹⁸ “Pirinç Tüccarları Müşkül Bir Mevkie Düştüler”, *Vakit*, 1 Mart 1931, s. 3.

¹²¹⁹ “Alakadarlar İddia Ediyorlar”, *Milliyet*, 4 Ocak 1930, s. 1.

¹²²⁰ “İhtikar: Perakende Fiyatlar Çok Pahalıdır”, *Yarın*, 29 Mart 1931, s. 2.

¹²²¹ K. Boratav, *a.g.e.*, s. 68.

¹²²² *CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, s. 10.

¹²²³ “Rus Şekerleri Piyasaya Hâkim Oluyor”, *Son Posta*, 27 Ocak 1931, s. 7.

anlaşılmaktadır. 1932 yılında ise İstanbul limanına gelen şeker fiyatının 6 kuruş olduğu ancak Ticaret Odası tarafından oluşturulan listede halka 48-57 kuruş arasında fiyatla satıldığını tespit etmiştir. Bu durum buhran yıllarında İstanbul’da yapılan ihtikarın (vurgunculuğun) göstergesidir.¹²²⁴ Son Posta gazetesinde yayınlanan bir habere göre; Avrupa’daki şeker fabrikalardan İstanbul’a gönderilen mektuplarda tahrifat yapılarak, şeker fiyatları on üç frank yükselmiş gibi gösterilerek satılmaktadır. Gazete olaya, “*buna soygunculuk derler*” başlığı ile tepki göstermiştir.¹²²⁵

Son Posta gazetesinin 1932 yılında yayınlanan bir habere göre şeker fiyatları görülmedik oranda artmıştır. Gazete gümrüklerde, İstanbul için 200 bin kilo şeker ayrılmasına rağmen halkın her gün daha yüksek fiyatla bakkaldan şeker temin edebildiğini yazmaktadır. Alpullu Şeker Fabrikası’nın toptancılara verdiği fiyatın, daha trenle nakliye esnasında pahalılaştığı anlatılmıştır. Türkiye’de senede 6 milyon kilo ayda 500 yüz bin şekerin sarf edildiği belirtilen haberde kış aylarında 700 yüz bin kilo olan şekerin %33’ünün ithal %33’ünün yerli mamulü olması gerektiği, ancak yerli fabrikalar stokçuluk yaptığı için şeker fiyatlarının yükseldiği belirtilmiştir.¹²²⁶

İhtikar derecesini öğrenmek amacıyla Mektupçu Osman Bey’in (Osman Nuri Ergin) başkanlığında bir komisyon kurularak Alpullu Şeker Fabrikası, 13 bayii ve 19 serbest ticarethanede ihtikara yönelik usulsüzlük yapılıp yapılmadığı araştırmaya tabi tutulmuş ve Akşam gazetesinin haberine göre ihtikar yapıldığı tespit edilmiştir.¹²²⁷ İhtikar komisyonu piyasada lüzumu kadar şeker olduğu halde Alpullu Şirketi’nin şeker fiyatlarını yükselttiği yönünde rapor hazırlamıştır.¹²²⁸ Ticaret Müdürlüğü, İstanbul Belediyesi’ne yazmış olduğu bir tezkere ile toptan fiyatı 34,5 kuruş olan toz şeker ve 38,5 olan küp şekerle rağmen 55- 60 kuruştan bulunamadığını belirterek tahkikat yapıldığını belirtmiştir.¹²²⁹ Şeker ihtikarına karşı Bakkallar Cemiyeti üyeleri Cumhuriyet Halk Fırkası’na, Belediye’ye ve Ticaret Müdürlüğü’ne şikayet dilekçeleri yazarak, toptancılardan 43 lira verdikleri halde kesme şeker alamadıklarını belirterek, önlem alınmasını istemişlerdir.¹²³⁰ Öte yandan bakkalların da peynir, yağ gibi ürünlerde yüksek fiyatla satış yaptığı tespit edilmiştir. Toptan yiyecek fiyatları ile perakende fiyatlar

¹²²⁴ “İster İnan İster İnanma,” *Son Posta*, 14 Nisan 1932, s. 3.

¹²²⁵ “Buna Soygunculuk Derler,” *Son Posta*, 21 Ağustos 1932, s. 1.

¹²²⁶ “En Kârlı İş Çok Para Kazanmak İsteyen ve İstifade Etmek İsteyen Şeker Tüccarı Olsun,” *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 1, 12.

¹²²⁷ “Şeker Meselesinde İhtikar Yapıldığı Anlaşıldı,” *Akşam*, 26 Şubat 1932, s. 1.

¹²²⁸ “İhtikar Komisyonunun Tetkikatı Müspet Netice Verdi,” *Vakit*, 26 Şubat 1932, s. 1.

¹²²⁹ “Şeker İhtikarı Maznunları Mahkemeye Verildi,” *Son Posta*, 26 Şubat 1932, s. 11.

¹²³⁰ “Toptancılar Bakkallara Kahve ve Şeker Vermiyorlarmış,” *Son Posta*, 16 Mayıs 1932, s. 2.

arasındaki farkın fazla oluşu ihtikar şüphesini arttırmıştır. Balıkpazarı'nda toptan 70 kuruşa satılan Kars Tereyağı bakkallarda 100- 120 kuruşa, yoğurdun toptan fiyatı 15-17 kuruş iken bakkal fiyatı 30 kuruş, 6-7 kuruş olan patatesin bakkal fiyatının ise 10-12 kuruş olduğu görülmüştür.¹²³¹

Fiyat artışlarının sağlık alanında da kendini gösterdiği gazete haberlerinden açılmaktadır. İstanbul'daki bazı eczanelerin, ilaçlar için fazla fiyat talep ettikleri yönündeki haberler karşısında, İstanbul Sıhhiye Müdürü Ali Rıza Bey kendilerine herhangi bir şikâyetin ulaşmadığını ve bilgilerinin olmadığını belirtmiştir.¹²³²

Gaz Şirketlerinden, kuru kahve satıcılarına kadar tüm ürünlerde ihtikar görülmüştür.¹²³³ Gaz şirketlerine halkı kandırmaya yönelik yapmış oldukları uygulamalar nedeniyle cezalar kesilmiştir. Belediyenin tespit etmiş olduğu miktarın altında tenekte dolumu yapan Neftsendikat ve Standart Oil Şirketleri'nin gazları müsadere edilmiştir.¹²³⁴

İstanbul Belediyesi, halkın lokantada daha ucuza yemek yiyebilmesini sağlamak amacıyla, kooperatifçiliğin ilk ürünlerinden biri olarak, belediye lokantası açma kararı almıştır. İki bin beş yüz lira bütçe ayrılan lokantadan, abone olmak şartı ile memurlar ve halkın yararlanabileceği belirtilmiş, ayrıca bir öğün yemeğin fiyatının otuz beş kuruştan fazla olamayacağı karara bağlanmıştır. Akşam gazetesi bu tip belediye kooperatiflerinin artmasıyla hayat pahalılığı ile mücadele edilebileceğini belirtmiştir.¹²³⁵

Yapılan kısmi cezalandırmalar caydırıcılık oluşturamayınca, meclise sunulan bir layiha ile ihtikar yaparak gayr-i meşru kazançlar elde etme teşebbüsünde bulunanlara üç aydan üç seneye kadar hapis ile 250 liradan 10 bin liraya kadar para cezası verileceği belirtilmiştir. İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey ve Adliye Vekili Yusuf Kemal Bey, görüşmelerinin ardından gazetecilere yaptıkları açıklamada; *“şiddetini giderek arttıran iktisadi buhran ve bu buhranın her günkü tesirlerini, hem ithalatı sınırlandırılan mamul üzerindeki ihtikarı, hem de üretilen mal üzerindeki fiyat yükseltmelerini önlemek amacıyla 1873 numaralı kanunun ikinci maddesine dayanarak belirtilen cezai işlemin gerçekleştirileceğini”*¹²³⁶ bildirmişlerdir.

Yerli sanayiye korumak amacıyla ithal çimentonun gümrük vergilerini yükseltmesi nedeniyle gözler iç piyasada üretilen çimentoya çevrilmiştir. Ancak çimento

¹²³¹ “Hayat Pahalılığı Buna Karşı Bir Çare Bulmak Lazım”, *Akşam*, 15 Mayıs 1932, s. 3.

¹²³² “Eczacı İhtikarı Var mı?”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1930, s. 4.

¹²³³ “Beş Gaz Kumpanyası İhtikarı Tetkik Komisyonuna Verildiler”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1932, s. 2.

¹²³⁴ “Eksik Gaz Tenekeleri”, *Yarın*, 29 Mart 1931, s. 1.

¹²³⁵ “35 Kuruşa Yemek Belediye Ucuz Yemek İçin Lokanta Açıyor”, *Akşam*, 15 Nisan 1932, s. 1.

¹²³⁶ “İhtikar Kanunu”, *Vakit*, 1 Aralık 1931, s. 1, 4.

üretiminde kullanılan elektriğin ve kömürün maliyetinin yüksek olması, ürünün pahalıya satılmasına neden olmuştur. Duruma dikkat çekmek isteyen Akşam gazetesi; tonu 14 liraya mal olan çimentonun, neden 26 liraya satıldığını sormuştur. Fabrikaların aralarında anlaşma yaptığını belirten gazete, uzun zamandan beri bir çimento tröstü olduğunu ve bu kartel tarafından fiyatların belirlendiğini söylemiştir. Bazı, fabrikaların bunu reddettiğini, fakat muhtelif fabrikaların aralarında anlaştıklarını, Galata’da bir handa satışları tröstün lehine düzenleyen kişiler bulunduğunun kesin olduğunu beyan etmiştir. Habere göre, fabrikaların aralarındaki anlaşma sebebiyle tonu 14 liraya mal olan çimento, 26 liraya satılmakta ve önemli kârlar elde edilmektedir. Fakat bu kârdan memleket hemen hiç istifade edememekte, hatta fabrikaların hissedarları bile kazanamamaktadır. Çünkü bazı çalışanlara çok yüksek maaşlar verilmekte, birçok büyük masraflar yapılmaktadır. Hatta bazı fabrikaların aksiyonları bile bu yüzden üçte bire düşmüştür ifadeleri kullanılmıştır¹²³⁷

Ne yazık ki sadece çimento değil, birçok mal yanında mazot da ithal edilmektedir. Vakit gazetesi kömür memleketi olan Türkiye’de ülkede şehirlerin aydınlatılmasından, fabrikaların çalışmasına kadar pek çok alanda mazot kullanılmasını eleştirmiş, bu hususta Mühendis H. Kenan Bey’in görüşlerini almıştır. Kenan Bey, resmi istatistiklere göre bir milyondan fazla kömür üretimimiz olduğunu, dizelin çevirdiği dinamonun buharın çevirdiği dinamodan daha iyi elektrik vermediğini belirterek, her sene iki milyon liralık mazot ithal edildiğini, şehirlerde elektrik işleyen imtiyazlı şirketlerin kendi mallarını satmak isteyen bezirganlar olduğunu, belediyelerin “*artık yeter kömür kullanalım*” demediği sürece de memleketin menfaatlerinin zedeleneyeceğini belirtmiştir.¹²³⁸

İstanbul Belediyesi’nin ihtikârlar konusunun farkında olduğu, ancak engelleyemediği düşünülmektedir. Altı milyon lira olan 1931 senesi bütçesinin; beş milyonunun memur maaşları, hastane ve itfaiyeye, geriye kalan bir milyon liranın da şehrin imarına ayrıldığı görülmektedir.¹²³⁹ Son Posta gazetesinin sorguladığı nokta İstanbul Belediye bütçesinde neden odun ve kömür tahsisatı konulmadığı konusudur. Gazete haberinde, kışın şiddetli geçmesi durumunda, belediye meclisinin iki seçeneğinden birinin ucuz kömür dağıtılması, ikincisinin ise ihtikâra fırsat vermemek için kömüre narh koyması olduğu¹²⁴⁰ yazılmıştır. 1931 yılının Kasım ayı ile birlikte odun

¹²³⁷ “Çimento Tröstü Var mıdır?”, *Akşam*, 15 Ekim 1931, s. 1.

¹²³⁸ “Kömür mü Mazot mu?”, *Vakit*, 10 Ekim 1931, s. 1- 2.

¹²³⁹ “Belediye Yeni Bütçesini Tanzim Etti”, *Milliyet*, 1 Şubat 1931, s. 3.

¹²⁴⁰ “Belediye ve Kış: Bu Sene Niçin Kömür, Odun Tahsisatı Konmadı?”, *Son Posta*, 2 Aralık 1930, s. 2.

fiyatları 350'den, 500 kuruşa yükselmiştir. Belediye İktisat Müdürlüğü, İstanbul'da kış için 60.000 çeki odun ve 2 milyon okka kömür bulunduğunu belirterek, fiyatların yükselmesine hiçbir makul sebebin bulunmadığını açıklamıştır. Milliyet gazetesi, yükselen yakacak fiyatlarını ihtikarın delili olarak göstermiştir.¹²⁴¹ Son Posta gazetesinin 1932 yılına gelindiğinde de bu defa birinci sayfasında yayınladığı bir karikatür ile belediyenin neden fakirlere kış günlerinde kömür yardımında bulunmadığı sorgulamıştır. Karikatürde soğuktan titreyen bir çocuğun annesine sokularak; “anne niçin belediye bu kış bize kömür vermedi?” sorusuna, kadının verdiği “Zahir 41 derece grip ateşi içinde ter döktüğümüzü düşünerek lüzum görmedi”¹²⁴² şeklinde verdiği cevap oldukça manidardır.

Görsel 45: İstanbul Belediyesi'nin Yakacak Yardımı Vermemesi

(Kaynak: *Akşam* 26 Şubat 1932, s. 2.)

Dünya Ekonomik Buhranı'nın arka fonu oluşturduğu İstanbul'un gündelik hayatında insanların temel uğraşı kışın dondurucu soğukunda kömürsüz ve aç yaşayarak hayatta kalmaya çalışmak olmuştur. Cumhuriyet gazetesine gönderilen iki mektup, okullarda odun kömür olmadığı için sobaların yakılamadığını göz önüne sermektedir. İki veliden gelen mektuplarda, İstanbul Kız Lisesi ve Çemberlitaş Orta Okulu'nda iki gündür sobaların yanmadığı yazılmaktadır. Gazete mektupları tasarrufta bu kadar ileri gitmenin doğru olmadığı yorumuyla yayınlamıştır.¹²⁴³

Vakit gazetesi muhabiri şeker, gaz ve kömürdeki ihtikar sorununu bizzat yerinde görmek amacıyla Galata'da kömür ticareti ile uğraşan bir tüccarın yanına gitmiştir. Tüccar, ülkede çıkan kömürü mevhibe-i ilâhiye (Cenab-ı Hakk'ın hediyesi) olarak tanımlamış, üretimindeki ilkel koşullar nedeniyle kömürün fabrika çıkışının 11 lira

¹²⁴¹ “Odun Fiyatları Niye Yükseldi?”, *Milliyet*, 22 Kasım 1931, s. 3.

¹²⁴² *Akşam*, 26 Şubat 1932, s. 2.

¹²⁴³ “Soba Yanmayan Mektepler”, *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1932, s. 2.

olduğunu belirtmiştir. İstanbul’da kömür fiyatlarının 1931 yılı kış aylarının başında 18,5-19 kış ortasında ise 28 liraya kadar çıktığını anlatmıştır. 1932 yılında ise fiyatlar üç katı fırlayarak 22 liradan başlamıştır. Yılda 25-30 bin ton kömür yakılan İstanbul’da tüccarların kontrol edilmemesi sebebiyle pahalıya mal sattıkları muhabirin söylemiyle bizzat bir tüccar tarafından itiraf edilmiştir.¹²⁴⁴ Son Posta gazetesi 1931 yılı Şubat ayında kömürün on gün içinde 5- 6 kuruştan, 8- 11 kuruşa fırladığını, bir ihtikarın mutlak olduğunu, Şehir Meclisi’nin fakirlere yakacak yardımında bulunması gerektiği yazılmıştır. Gazete bir kömürcü ile karısı arasından geçen konuşmaları gösterir bir karikatürü vererek yapılan ihtikarı çizgi diliyle hicvetmiştir. Karikatürde yağın kar nedeniyle sevinerek kömür satan kocasına kar yağıyor müjdesi veren kadın yer almaktadır.¹²⁴⁵

Görsel 46: Yüzlerce Liraya Değecek Bir Haber

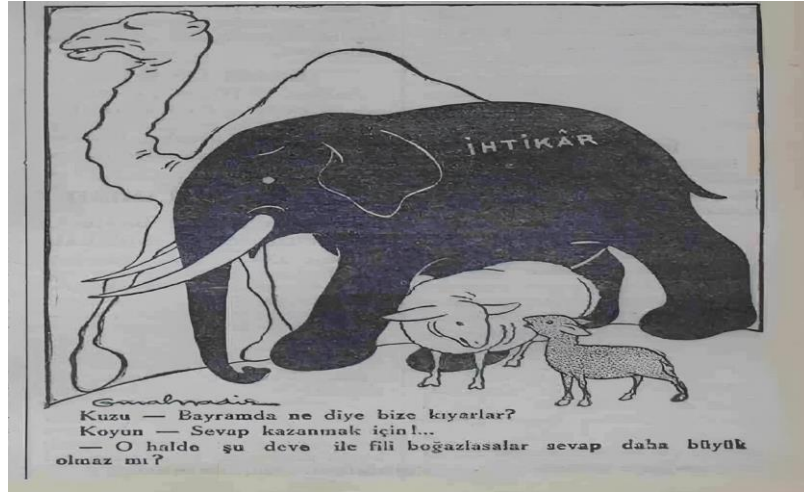
(Kaynak: *Son Posta*, 12 Şubat 1931, s. 1.)

1932 yılı Kurban Bayramı’nın bir gün öncesinde *Akşam* gazetesinde çıkan bir başka karikatürde ise, kuzu ve koyun dile gelerek konuşmaktadır. Üzerinde ihtikar yazan bir fili gösteren kuzunun; “sevap kazanmak için bize kıyacıklarına şunu boğazlasalar daha büyük sevap kazanmazlar mı” şeklinde sorduğu görülmektedir.¹²⁴⁶

¹²⁴⁴ “Bir Tacirin Anlattıkları... Kontrol Edilmiyoruz ki”, *Vakit*, 26 Ağustos 1932, s. 4.

¹²⁴⁵ “Bu Soğuklarda Fakirlere Ucuz Kömür Bulmalı”, *Son Posta*, 12 Şubat 1931, s. 1.

¹²⁴⁶ “İhtikar” *Akşam*, 15 Nisan 1932, s. 1.

Görsel 47: Bayramda Bize Niye Kıyarlar?

(Kaynak: *Akşam*, 15 Nisan 1932, s. 1.)

Kari sütunlarında da halkın karaborsadan şikâyet örnekleri yer almıştır. Dönem şartları içerisinde halkın ihtiyaç duyduğu, yiyecekleri taze ve serin tutmak için yegâne araç buzdur. Henüz buzdolabı kullanılmadığı gibi, İstanbul’da elektriksiz semtler çoğunluktadır. Yazın soğuk su içmek, kar pekmez şerbeti gibi içeceklerle serinlemek ya da karpuz soğutmak için buza ihtiyaç duyulmuş, bu işi üstlenen buz satıcıları mallarını belediyenin belirlediği fiyatın üzerinde çok üzerinde satmışlardır. Üstelik Beşiktaş’tan yazan A. Vedat isimli okurun ifadeleriyle halkın ihtiyacını da temin etmede yetersiz kalmışlardır.¹²⁴⁷ Eser Tutel’in anılarından anlaşılacağı üzere, şehrin buzdolabı ile tanışması 1932-1933 yıllarına tekabül etmiştir. İstanbul’a ilk buzdolabının Bankalar Caddesi (eski Voyvoda Caddesi)’nde faaliyet gösteren Bourla Biraderler tarafından, Amerika’dan ithal edildiğini yazan Tutel, Frigidaire marka buzdolaplarının kendi yakınları tarafından da ateş pahası satın alındığını belirtmiştir.¹²⁴⁸ Markanın Türkiye temsilcisi olan Bourla Biraderler’in gazetelere vermiş oldukları ilanlarda ise ithalatın lüks olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. İlanlarda dünya üzerinde 2,5 milyon ailenin Frigidaire marka buzdolabını kullandığı belirtilerek, “*mücevherat ve kıymetli eşyanızı banka ve evinizdeki kasalarda muhafaza etmekte haklısınız. Çünkü muhtemel bir hırsızlığa veya ziyana karşı kendinizi müdafaa etmeniz tabidir. Bu ihtiyatlı hareketinizi lüks addetmek kimsenin hatırına bile gelmez. Hastalık kıymetli sıhhatinizi çalan bir hırsız sayılmaz mı? Yemişlerin çürümesi, sütün ekşimesi dolayısıyla ortaya çıkan maddi zarar servetinden çalınmış bir para değil midir? Bu şartlar altında paranızı saklamak için kasaya verdiğiniz ehemmiyeti sıhhatinizin muhafazasında büyük hizmetleri görülen ve*

¹²⁴⁷ “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Buz İhtikarı”, *Son Posta*, 19 Ağustos 1930, s. 5.

¹²⁴⁸ Eser Tutel, “Biraz da Soğukluk Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 30, Sayı: 178, s. 228.

gıda maddelerini her türlü kötü etkiden kurtaran Frigidarie soğuk hava ve buzdolaplarına da vermeniz gerekli değil midir”¹²⁴⁹ ifadelerine yer verilmiştir. Bir başka reklamda ise görseli verilen bir ev hanımının “*ben hakiki bir Frigidaire istedim ve onu elde ettim. Zevcim mevcut soğuk hava dolapları arasında intihap işini reyime bıraktı. Zira ben iştira etmeyi- satın almayı-bilirim. Esasen yemekleri Frigidaire tevdi eylediğimden beri o kadar iktisat ediyorum ve aile efradı o kadar daha iyi bulunuyor ki Firgidaire’i bütün ahbablarıma tavsiyeden çekinmeyeceğim*”¹²⁵⁰ cümleleri kullanılmıştır.

Meclisin kabul etmiş olduğu *İhtikar Kanunu* çerçevesinde tüketiciler isterlerse fiyatı beş liradan fazla olan mal satışı için, fatura talep etme hakkına sahip olmuştur. Ürünün fazla fiyatla satıldığını düşünürlerse de savcılığa fatura ile başvurup şikayetçi olma hakkını elde etmişlerdir. Toptancılar ise konuyla ilgili tam tersi iddialarda bulunmuştur. Onlara göre ihtikârın fantezi eşya ile, kahve, şeker, sabun, çayın gibi ürünlerde ithalatın sınırlandırılması, dolayısıyla bunların ülkeye az sayıda gelebilmesi buna karşılık talebin fazlalığı ihtikâr ağrı ve yüksek fiyatları doğuran sebeplerdir. Fatura talebi de ihtikârı arttıracaktır.¹²⁵¹

Cumhuriyet gazetesi; İhtikârla Mücadele Kanunu teklifinin İktisat Vekaleti tarafından hazırlandığı belirtilerek, Vekaletin, ithali sınırlandırılan ve yerli üretilen eşya üzerinden memleketin içinde ve dışında fiyatların yükselmesini gerektiren sebep yokken, toptan veya perakende eşya fiyatlarında oluşabilecek bir artışı ihtikâr olarak tanımladığı belirtilmiştir. Şiddetini arttıran iktisadi buhran ve etkileri karşısında iktisadi hayatı koruma tedbirleri için layihanın hazırlandığı bildirilen haberde, sulh mahkemelerinin muhtekirlere 500 liradan 10.000 liraya kadar nakdi ceza ile 3 aydan 2 seneye kadar hapis cezası verebileceği, böylelikle memleketin iktisadi ve toplumsal yapısını bozan gayrimeşru kazanç teminine girişen hareketlere meydan verilmemesinin amaç edinildiği ifade edilmiştir.¹²⁵²

Nihayet, TBMM 4 Ocak 1932 tarihinde çıkarmış olduğu 1913 nolu karar ile ihtikar yapanların, yaptıkları zam ile elde ettikleri kârdan beş kat fazla olmak üzere on bin liraya kadar para ve bir ay ile bir yıl hapis arasında cezasına çarptırması kararlarını

¹²⁴⁹ “Frigidaire Sağlığınızın Kasasıdır Lüks Değildir”, *Vakit*, 19 Ağustos 1933, s. 12.

¹²⁵⁰ “Ben Hakiki Bir Frigidaire İstedim ve Onu Elde Ettim”, *Son Posta*, 29 Mayıs 1934, s. 12.

¹²⁵¹ “İhtikâra Karşı Fatura”, *Son Posta*, 30 Aralık 1931, s. 1.

¹²⁵² “İhtikârla Mücadele Kanunu vekiller Heyeti Bugün Hazırlanan Projeyi Tetkik Etmeye Başlıyor”, *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1931, s. 3.

almıştır. Ayrıca, alıcının istemesi durumunda 500 kuruş ve üstündeki alışverişlerde satıcılara fatura kesme zorunluluğu getirilmiştir.¹²⁵³

Halkın gazete sütunlarında dile getirdiği en önemli şikâyet konusu ise ithal mallara sınır getirildiği ve her gün gazetelerde çıkan ihtikar haberlerine karşılık halkın vatandaşlık görevini yaparak savcılık makamlarına muhtekirleri şikâyet etmelerine karşılık, bu kişilerin yargılanmadığı yönünde olmuştur. Halkın şikâyetine konu olan iki temel ihtiyaç maddesinden kahvenin okkası 105 kuruştan 165 kuruşa, şekerin sandığı 38’den 43 liraya fırlamıştır. Beyazıt Soğan Ağa’da oturan Hafız Celaleddin Bey okkası 3,5 kuruştan toplamda 700 kuruşa ıslak odun satan adamın ihtikarını anladığını ve satıcıdan fatura istediğini, afallayan adamın Men’i İhtikar Kanunu’nun şiddetini bildiği için çeki başına kendisine 2 lira iade ettiğini belirtmiştir.¹²⁵⁴

Sigara fiyatlarının satıldığı mekâna göre değişiklik arz etmesi tüketicinin şikâyetlerine neden olmuştur. Kari Sütunlarına yazan İsmail Hakkı Bey, Tekel İdaresi’nin ürünü olan Serklodyan marka sigara paketinin üzerinde 17 kuruş yazılmış olmasına rağmen, Taksim Bahçesi’nde bir Rum sigara satıcısı çocuk tarafından kendisine 25 kuruşa satılmasının nedenini sormakta, konuyu milliyetçiliğe dökerek; “*cumaları malul gazilere bile narhtan fazlasına sigara sattırmayan Tütün İnhisar Müdüriyeti’nin böyle Rum çocuklarına bu fiyattan sigara satılmasına müsaadesi var mıdır?*” ifadelerini kullanmaktadır.¹²⁵⁵

İhtikardan yerli mallar da nasibini almıştır. Tasarruf tedbirleri kapsamında halkın yerli mallar kullanmaya özendirilmeye çalışıldığı bir dönemde yapılan ihtikârlar şikâyet konusu olmuş ve haber yapılmıştır. 1932 yılına gelindiğinde yerli malların satışında ihtikar yapıldığına dair bir şayialar ortaya atılmış, sebep olarak da ürünlerin yerli mallara marka konulmaması gösterilmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İstanbul Merkezi Reisi Daniş Bey, malların pahalıya satıldığına ilişkin çok fazla şikâyet aldıklarını, bu nedenle de İstanbul Tasarruf Cemiyeti olarak “*Yerli Mallar Bonmarşesi*” açacaklarını, bu dükkânda her tür yerli malın ucuza satılmasını sağlayacaklarını ifade etmiştir.¹²⁵⁶

İhtikâr meselesinde dikkat çeken başka bir konu okul ücretleri hakkındadır. İstanbul’da bulunan yabancı okullara ödenen yüksek ücretler nedeniyle veliler İstanbul Maarif Müdürü Ali Haydar Bey’e şikâyette bulunmuştur. Son Posta gazetesi bu okulların

¹²⁵³ *Resmî Gazete*, 10 Ocak 1932, Sayı: 1998, s. 1135.

¹²⁵⁴ “Halkın Sesi: İhtikar ve Vur Abalıya”, *Son Posta*, 20 Şubat 1932, s. 2.

¹²⁵⁵ “Karılarımızın Sütunu Sigara Fiyatları Sabit Değil mi?”, *Son Posta*, 8 Ağustos 1930, s. 5.

¹²⁵⁶ “Yerli Malların Satışında İhtikâr Vardır”, *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 1.

yatılı öğrencilerden yıllık 500 TL ücret aldığını, ayrıca öğrencilerin kullandığı defter, kalem, kâğıt vb. malzemenin yurt dışından getirilmesi nedeniyle velilerin ödediği yıllık ücretin 800 ile 1.000 TL'ye ulaştığını belirtmiştir. Galatasaray Lisesi'nde kalan yatılı bir öğrenciden senelik sadece 275 TL alındığını ifade eden gazete, ortada ihtikara benzeyen bir durumun var olduğunu iddia etmiştir.¹²⁵⁷

4.4.10. Definecilik

İktisadi buhran ortamında geçim derdi, insanlar arasında define ve gömü bularak sıkıntıdan kurtulma ümitlerinin de doğmasına neden olmuştur. Gazetelerde, kimileri söylentide kalan, kimileri ise gerçek çıkan hikayelere rastlamak mümkündür. Beykoz'da Mehmet isminde bir adam tarlasını işlerken bulduğu bir çömlek altın adli vakaya dönüşmüştür. Duruma şahit olan bir arkadaşı altınların yarısını Mehmet'ten istemiş, adam bu duruma razı olmayınca, bizzat arkadaşı tarafından polise ihbar edilmiştir. Polis incelemesinde bulunan altınların 1115 tarihli Sultan Ahmet tuğrasını taşıdığı görülmüştür.¹²⁵⁸ Milliyet gazetesinde çıkan bir habere göre ise, Fatih Camcı Sokağı'nda Ahmet Efendi'ye ait evin temelini kazılması esnasında ameleler tarafından ağzına kadar Mahmudiye Altını dolu bir bakraç bulunduğu iddia edildiği, o sırada sokakta bulunan ve inşaatı izleyen İsmail isminde bir çocuk tarafından bu haberin verildiği, ev sahibi ve amelelerin ise olayı reddettikleri yazılmıştır. Zabıta evde araştırmak yapmak üzere tedbiren inşaatı ara verilmesini istemiştir.¹²⁵⁹

4.5. Kişiyeye Karşı İşlenen Suçlar

4.5.1. Cinayet

Hannah Arendt, cinayet suçunu, “*hayatının geri kalanında bir katille, yani kendinle yaşamak*” olarak tanımlamıştır¹²⁶⁰. Planlı ya da plansız, kıskançlık ya da öfkeyle cana kastetmek, şüphesiz suçların en büyüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Semavi dinlerde olduğu kadar tüm düşünce sistemlerinde de bir canlının hayatına son vermek en büyük günahlardan biridir. Tevrat'ta yer alan on buyruk içerisinde “*adam öldürmeyeceksin*” maddesi yer almaktadır. İncil'de ise bu ifade “*O'nun buyrukları, biliyorsun adam öldürmeyeceksin*” şeklinde yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise “*haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı öldürmeyin*” ifadeleri yer

¹²⁵⁷ “Ecnebi Mekteplerde İhtikara Benzeyen Bir Vaziyet”, *Son Posta*, 19 Eylül 1932, s. 3.

¹²⁵⁸ “Bir Define Bulundu”, *Yarın*, 14 Mart 1931, s. 2.

¹²⁵⁹ “Fatih'te Altın Dolu Bir Bakraç mı Bulundu?”, *Milliyet*, 1 Ekim 1930, s. 2.

¹²⁶⁰ Frederic Gross, *İtaat Etmemek*, (çev. Zeynep Büşra Bölükbaşı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 138.

almaktadır.¹²⁶¹ Yazılı hukuk kurallarının gelişimi ile birlikte Örneğin Roma hukukunda öldürme suçu, bir kimsenin kılıç, sopa vb. gibi bir silah, el, baş veya çizmesiyle birine vurmak ve vücut bütünlüğünü bozma teşebbüsü, cinayet suçu kapsamında kabul edilmiştir.¹²⁶²

İslam Hukuku'nun geçerli olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünneti gereğince, kasten adam öldürmenin cezası kişi hakkına kasıtlı dokunulması nedeniyle kısas, hata ve istemeden birinin ölümüne sebep olma suçunun cezası ise diyet olarak belirlenmiştir.¹²⁶³ Osmanlı Devleti'nin son yıllarında özellikle de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da asayiş ve düzen oldukça sarsılmış, "yaralama darp, cerh ve cinayet vakalarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır"¹²⁶⁴ Cumhuriyet Dönemi'nin seküler yapılanmasıyla, 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 448'den 455'e kadar yer alan maddelerinde kişiye karşı işlenen suçlar bölümünde cinayet suçunda, cezalar kasıt, işleniş tarzı, suçun uygulandığı kişinin durumu mevki, elde edilecek fayda, bir başka suçu gizlemek gibi değişken kriterlere göre 15 ay haptisten idama kadar farklı cezai uygulamalar söz konusu olmuştur.¹²⁶⁵

İncelediğimiz dönemde ekonomik sıkıntının artması, insanlarda tahammül noktalarını zorlamış, geçim derdine düşen insanlar arasında yaralama ya da ölümle sonuçlanan kavgalarda artış olmuştur. Ayrıca cinayetlerin işleniş nedenleri arasında namus davaları, alacak verecek meselelerinin de yer aldığı gözlemlenmektedir. Gazeteler; boşanmak istedikleri için kocaları tarafından öldürülen kadınların, karı koca kavgasında arada kalıp ölen çocukların, ya da babasını öldüren evlatların haberleri ile doludur. Yine yaygın ve sistematik olmasa da parası için öldürülen yaşlı kadınlar ile sevgisine karşılık bulamayanların katlettiği genç kız haberlerine de rastlanmaktadır.

1930-1933 yılları arasındaki dönemde asayiş ilgilendiren erkek ve kadın ölümlerin, ölüm nedenleri tablosu aşağıdaki Tablo 30'da verilmiştir. Savcılık incelemesinde ölümlerin şüpheli görüldüğü durumlarda, günümüzde olduğu gibi defin

¹²⁶¹ *Tevrat*: Çıkış, 20:13, *İncil*: Luka 18:20 *Kur'an-ı Kerim*: İsrâ 17:33. Ayetleri.

¹²⁶² Ahmet Aydın, "İslam, Roma ve Yahudi Hukukunda Öldürme ve Ölüme Sebebiyet Verme Ayrımı", *Mizânü'l Hak İslami Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2019, s. 38.

¹²⁶³ Ahmet Erdoğan, *Suç ve Ceza: Osmanlı Devleti'nde Bireysel Suçlar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2019, s. 139.

¹²⁶⁴ Çiğdem Ülker, *II. Meşrutiyet Döneminde Adi Suçlar (1908-1918)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2021, s. 164.

¹²⁶⁵ *Resmî Gazete*, 13 Mart 1926, Sene: 4, No: 320, s.1123-1124. Günümüz Türkçesi (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/320T.pdf>

izni verilmeden cesetler morga kaldırılmaktadır. Tabloda esas alınan İstanbul Şehir İstatistikleri'ne göre 1931 yılında en fazla Müslüman erkek ve Gayri Müslim kadın cesedinin incelendiği, en fazla cenin ve yeni doğmuş bebek cesedi incelemesinin ise 1932 yılında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶⁶ Tıbbi Adli'de bahsi geçen yıllarda soğutucu olmadığı için hüviyeti belirsiz kişilerin üç gün teşhiri yapılmış, daha sonra defin işlemleri gerçekleşmiştir.¹²⁶⁷

Tablo 30 : 1929-1930 Yılları Arasında Morgda Otopsi Yapılan Cesetlerin Cinsiyet, Din ve Yaş Dağılımı¹²⁶⁸

Yıllar	M.E.C.	M.K.C.	G.M.E.C.	G.M.K.C.	Cenin C.	Nevzat C.	H.M.K	H.M.E.
1929	83	39	24	17	19	34	-	9
1930	91	20	20	11	23	17	4	6
1931	110	37	30	25	15	45	1	13
1932	70	28	32	19	39	48	3	13

(**Kaynak:** *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı*, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 174.)

Morg incelemeleri, cesetlerin ölüm şekilleri hakkında kesin bilgiler de sunmuştur. 1931 yılında İstanbul morgunda 23 adet arsenik incelemesi yapılmıştır.¹²⁶⁹ Bunlardan bir tanesi Bakırköy/ Avas Köyü'nde yaşanan şüpheli bir ölüme ilişkindir. Hüseyin Efendi isminde birinin zehirlenerek öldüğüne dair adliyeye bir ihbar yapılmıştır. Bunun üzerine morga nakledilen Hüseyin Efendi'nin cesedi tetkik edilmiş, arsenikle zehirlenerek öldüğü tespit edilmiştir. Birinci derecede şüpheli olarak eşi Sanem Hanım tutuklanmıştır.¹²⁷⁰ Denizden çıkarılan cesetlerin fazlaca tahribata uğramış olmaları, bu kişilerin ölüm nedenleri ve kimlik tespitlerini oldukça zorlaştırmıştır. Örneğin Harem ile Salacık İskelesi arasında balıkçıların çıkarmış olduğu, ilk muayenede 30-35 yaşlarında olduğu anlaşılan bir kadının cesedinde doğal olmayan yara ve berelere rastlanmıştır. Cinayete kurban gitmiş olma ihtimali hesaba katılarak morga nakledilmiştir.¹²⁷¹

¹²⁶⁶ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı*, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 174.

¹²⁶⁷ "Ölü Teşhiri Tıbbi Adlide Soğuk Hava Deposu Yapılıyor", *Son Posta*, 9 Ocak 1932, s. 2.

¹²⁶⁸ M. E. C. (Müslüman Erkek Cesedi), M. K. C. (Müslüman Kadın Cesedi), G. M. E. C. (Gayri Müslim Erkek Cesedi), G. M. K. C. (Gayri Müslim Kadın Cesedi), H. M. K. (Hüviyeti Meçhul Kadın), H. M. E. (Hüviyeti Meçhul Erkek).

¹²⁶⁹ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı*, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 174.

¹²⁷⁰ "Zehirden Ölüm: Ölen Adamın Karısı Tevkif Edildi", *Son Posta*, 5 Ocak 1932, s. 11.

¹²⁷¹ "Denizden Genç Bir Kadın Cesedi Çıkarıldı", *Son Posta*, 1 Şubat 1932, s. 2.

Şehir İstatistikleri verilerine göre; 1931- 1933 yılları içerisinde cinsiyete göre doğal olmayan ölüm nedenleri aşağıda Tablo 31’de belirtilmiştir.¹²⁷² Son Posta gazetesinin bir haberinde sadece 1932 Ağustos ayının son günü ile Eylül ayının ilk gününde ölümü şüpheli görülen yedi ceset morga kaldırılmıştır.¹²⁷³

Tablo 31: 1931- 1933 Yılları Arasında Cinsiyete Göre Doğal Olmayan Ölüm Nedenleri

Yıllar	Erkek İntihar	Kadın İntihar	Erkek Katl	Kadın Katl	Erkek Kaza	Kadın Kaza	Erkek Meçhul	Kadın Meçhul
1931	29	10	28	6	97	58	68	63
1932	25	10	30	9	75	45	84	59
1933	31	8	31	8	60	34	52	59

(Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 113- 117.)

1929 yılında Kuruçeşme’de ortağı Recep Efendi’yi, 4 bin lira borcu geri ödememek için tasarlayarak öldüren Üzeyir, vicdanen rahatsızlık duymuş olmalı ki suçunu ilk olarak maktulün eşine itiraf etmiş ancak yine de uzun süre polisten saklanmıştır.¹²⁷⁴ 1931 yılında gazete sütunlarına yansıyan para için işlenen cinayetin adresi Kasımpaşa’dır. Dokuzuncu ilk mektep bahçesindeki kuyuda bir kadın cesedi bulunmuş zabıta tarafından yapılan tahkikat neticesinde maktulenin Zeynep isminde bir kadın olduğu, Sivaslı Nuri, Hüseyin, Mahmut, İbrahim isminde dört kişi tarafından parasına tamah edilerek boğulmak suretiyle öldürülüp kuyuya atıldığı ve cinayetten sonra da katillerin memleketlerine kaçtığı anlaşılmıştır. Zanlılardan Nuri’nin ilk mektepte hademelik yaptığı, Zeynep Hanımı da memleketlisi olduğu için tanıdığı anlaşılmıştır. Zeynep Hanım’ı okula davet ettikten sonra boğan zanlılar, kadının fesinin kenarında dikili 20 Mahmudiye altınını, cebindeki on kâğıt lirayı almışlar ve 25 kuruşa tedarik ettikleri bir çuvala koyarak bahçedeki bostan kuyusuna atmışlardır. Zeynep Hanım’ın cesedi birkaç gün sonra kuyuda okul müdürü Ruhi Bey’in hemşiresi tarafından bulunmuştur.¹²⁷⁵

İncelenen dönemde para için öz babasının katili olan Şile’nin Manşar Köyü’nden Süleyman’ın 34 yıllık kısa hayatı idamla sonlanmış. Olayın nedeni, Süleyman’ın babası İbrahim Ağa’nın eşinin ölümü üzerine Şerife isimli bir kadınla nikahlanmasıdır. İbrahim

¹²⁷² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, Cilt: 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, s. 113- 117.

¹²⁷³ “Tıbbi Adli’de Müesseseye Son Günlerde Çok Ölü Gönderildi”, *Son Posta*, 2 Eylül 1932, s. 2.

¹²⁷⁴ “Mahkemelerde: Her Şeyi Söylüyor” *Milliyet*, 1 Aralık 1929, s. 5.

¹²⁷⁵ “Zeynep Hanım’ı Boğanlar Vakayı İnkâr Ediyorlar”, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1931, s. 4.

Ağa'nın kızı Safinaz ve oğlu Süleyman, miras mallarına kadını ortak eden babalarına öfkelenmiş ve Süleyman, onu balta ile öldürerek, daha sonra da suyun içine atıp üzerine gazel yaprakları ile örtmüştür.¹²⁷⁶ Son Posta gazetesi Süleyman'ın delilik emareleri göstermiş olduğunu belirterek babasını gömdüğü yerden çıkarılan adamın çürümüş kemik ve elbiselerini mezat eşyası gibi eline alarak “*işte bunlar benim babamın kemikleridir*” diye bağırdığını yazmıştır. Yargılama sonrasında mahkeme, Süleyman'ı cinayeti planlayarak ve kasten işlemekten suçlu bulmuş ve idam cezasına çarptırmıştır. Temyiz sürecinde Sultan Ahmet Hapishanesi'nde tutuklu kalan Süleyman'ın, hapishane arkadaşlarından biri de şeker fabrikalarındaki usulsüzlük nedeniyle yazmış olduğu yazılardan mahkûm olan Son Posta gazetesi yazarı Selim Ragıp Bey olmuştur. Süleyman, Selim Ragıp Bey'e, eşi ve çocuklarını kastederek kimsenin kendisini aramadığını oysa bu cinayeti onlar için işlediğini belirtmiştir.¹²⁷⁷ İdam cezası 1 Ocak 1931 günü T.B.M.M.'inde onanan¹²⁷⁸ Süleyman, Beyazıt Meydanı'nda sabah saat 06:20'de asılarak idam edilmiştir. Baba katilinin son sözleri ironik bir şekilde “*ricam şudur ki Gazi Paşa hayatımı çocuklarıma bağışlasın*” olmuştur. Ceset, emsal teşkil etmesi açısından saat 10:00'a kadar halka teşhir edilmiştir.¹²⁷⁹ Hikmet Feridun, hatıralarında “*İstanbul'daki idamların ya hapishane avlusunda, ya Sultanahmet Meydanı'nda ya Beyazıt'ta ya da Eminönü meydanındaki dar ağaçlarında yerine getirildiğini, idam sahnesinin de saatlerce bırakıldığını sabahleyin işlerine giden İstanbulluların köprü başındaki darağacında sapsarı yüzlü bir adamın sallandığını gördüklerini*”¹²⁸⁰ belirtmiştir.

Delilik emareleri göstermek suçluların verilecek cezalardan kurtulabilmek adına başvurduğu önemli bir yöntem olsa da kimi zaman işlenen cinayetin temel sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Beyoğlu tramvay durağında Ligor isimli bir yankesici, hırsızlık yaparken Rüştü Efendi isimli bir şoför Ligor'u suçüstü yakalamak istemiş, yankesici adamı bıçaklayarak öldürmüştür. Ancak Ligor'un muhakemesi esnasında hâkim onda delilik belirtileri görmüş ve hasta tımarhaneye sevk edilmiştir.¹²⁸¹

Alacak- verecek anlaşmazlıklarının yanı sıra, kıskançlık nedeniyle işlenen cinayetlere rastlanmaktadır. Talimhane Meydanı'nda Arnavut Hasan isminde bir

¹²⁷⁶ “Baba Katili”, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1930, s. 2.

¹²⁷⁷ Selim Ragıp, “Tevkifhaneye Ait Bir Hatıra”, *Son Posta*, 14 Ocak 1931, s. 6

¹²⁷⁸ *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem 3, C. 24, 17. Birleşim, 1 Ocak 1931, s. 25.

¹²⁷⁹ “Baba Katili Bu Sabah Asıldı”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 2.

¹²⁸⁰ Hikmet Feridun Es, *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*, (yay. haz. Selçuk Karakılıç), Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 64- 65.

¹²⁸¹ “Katil Maznun Delirdi”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1931, s. 2.

gardıfreni¹²⁸²öldürmekle maznun Laz Osman suçu inkâr etmiştir. Olay günü maktul Hasan'la bir meyhanede rakı içen ve tutuklanan Musevi Mimi isimli bir kadın da hiçbir şeyden haberi olmadığını belirtmiştir.¹²⁸³

10 Mayıs 1932 tarihli Milliyet gazetesinde, Mayıs ayında üç kişinin işlenen cinayet neticesinde hayatını kaybettiği haberi verilmiştir cinayetlerin ikisi ekonomik sıkıntılarla ilgilidir.¹²⁸⁴ Bunlardan ilki, Kasımpaşa Camii Kebir Mahallesi Mumhane Caddesi'nde yaşanmıştır. Evli ve bir çocuk babası olan Arabacı Ahmet borç aldığı 500 kuruşun 200 kuruşunu geri ödeyemediği kahveci Kâmil tarafından öldürülmüştür.¹²⁸⁵ Aynı günkü gazetede yaşanan diğer cinayet haberinde aynı evin farklı odalarında yaşayan üç erkek arasında yaşanmıştır. Dünya Ekonomik Buhran'ı döneminde yüksek kiralari ödeyemedikleri için yalnız ve bekar yaşayan insanlara aynı evin farklı odalarını kiralaması sık karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vakada asker emeklisi kamarot ve marangoz gibi nispeten geliri olan kişiler yer almaktadır. Olayın yaşandığı Beşiktaş Serencebey Yokuşu Döngel Sokağı'ndaki evde, kiracıları 60 yaşlarındaki asker emeklisi Şerafettin Bey, Bandırma Vapuru'nda Kamarot Sabri Efendi ve Marangoz Osman Efendi'dir. Olay günü Osman Efendi ile Sabri arasında aile sebepleri nedeniyle meydana gelen tartışma sorası, Osman Efendi av tüfeğiyle Sabri Efendi'yi vurmaya çalışırken yanlışlıkla Şerafettin Bey'i vurmuş ve ölümüne sebebiyet vermiştir.¹²⁸⁶

Cinayetin işlendiği yerin, adaletin arandığı adliye koridorlarında olduğu durumlar da söz konusudur. Son Posta gazetesinin haberinde belirtildiği üzere, Hasan isminde Bitlisli bir hamal eşi Nuriye Hanım'a ve ilişkisi olduğunu düşündüğü Erzurumlu Yasin oğlu Mustafa'ya karşı açmış olduğu zina davasında¹²⁸⁷ hâkimin beraat kararı vermesi üzerine mahkeme çıkışı silahına sarılarak ateş etmiştir. Adliye polis memuru Necati Efendi ve müddei umumi muavinlerinden İsmail Hakkı Bey ve adliye tabibi Adil Enver Bey olaya müdahale etmişlerdir. Müttecaviz Hasan tutuklanmıştır.

1930 yılının Kasım ayında da İstanbul'da üç cinayet vakası meydana gelmiştir.¹²⁸⁸ Bu cinayetlerden biri gazete haberlerine konu olan eski Musul Mebusu Nuri Bey'in öldürülmesi hadisesidir. “*Taksim Cinayeti*” şeklinde basına yansıyan olayda cinayet

¹²⁸² Gardıfren: Trenlerde vagon trenini işleten kimselere verilen unvan.

¹²⁸³ “Kadıköy Cinayeti”, *Son Posta*, 18 Ekim 1932, s. 1, 10.

¹²⁸⁴ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 266.

¹²⁸⁵ “300 Kuruş İçin Bir Borçlu Öldürüldü”, *Milliyet*, 10 Mayıs 1932, s. 5.

¹²⁸⁶ “Beşiktaş'ta da Bir Cinayet”, *Milliyet*, 10 Mayıs 1932, s. 5.

¹²⁸⁷ “Adliye Koridorunda İşlenen Kanlı Facia”, *Son Posta*, 1 Temmuz 1932, s. 1, 8.

¹²⁸⁸ *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)* 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 266.

sebebi mal anlaşmazlığından, aşk kıskançlığına kadar farklı sebeplere bağlanarak yansıtılmıştır. Tünelbaşı Şebboy Sokağı'nda 16 numaralı evde eşi Rahime Hanım ve dört çocuğu ile birlikte oturmakta olan Nuri Bey, muhacirlerin iskânından iki sene önce Taksim Şişli Sokağı'nda 24 numaralı evi almıştır. Fakat bir müddet sonra bu evin hissedarı olan Nazlı Hanım isminde bir kadın meydana çıkmış ve evin ayrılması söz konusu olmadığı için ev satılığa çıkarılmıştır. Nuri Bey küçük bir strateji izleyerek, Aksaray Taşkasap'ta oturan zengin ve öteye beriye para veren Zehra Hanım'dan evi satın almasını istemiştir. Zehra Hanım'ın dostu olarak bilinen Arnavut İslam Hacı, Zehra'yı elimden alıyor diyerek önce Nuri Bey'i sokakta dövmüş daha sonra ise öldürmüştür. Nuri Bey'in eşi, Zehra ve İslam'ın birlikte cinayeti işledikleri ifadesinde bulunmuştur.¹²⁸⁹ Milliyet gazetesi Nuri Bey'in öldürülme haberinde öldürüp kaçan kişinin ismini Kasap Hacı Emin şeklinde vermiştir. Emin'in kendisini besletmek ve paralarını almak için Zehra ile ilişkiye girdiğini, Nuri Bey'i bu amacına engel olduğu için öldürdüğünü iddia etmiştir. Zehra Hanım karakoldaki ifadesinde; Kasap Hacı Emin'le nikahlı ve çocuklarının bulunduğu haberinin asılsız olduğunu söylemiştir. Zehra Hanım, ifadesinde Nuri Bey'e olaydan iki gün önce yalvardığını ve *"bu adam seni yiyecek buralara gelme dedim fakat o önem vermedi çok cesurdu bir katına sahip olduğum evime ara sıra gelmesi benim için değil evin kirası, Terkos, elektrik gibi işler içindi"* demiştir. Kadının komşuları Zehra Hanım'ın katilden yaşlı olduğunu, aşk için bu cinayetin işlendiğine ihtimal vermediklerini belirtmişlerdir.¹²⁹⁰ Nuri Bey'in katili uzun bir süre yakalanmamış, 1 Mart 1931'de boğazdan kaçarken motorla takip edilmiş ve yakalanarak tutuklanmıştır.¹²⁹¹

Türk Polisi kaçağı yakalamak için güzel bir strateji ve kurgu izlemiştir. Milliyet gazetesinden öğrendiğimize göre ismi yalnızca Hacı olan katilin Yunanistan'a kaçtığı ve bulunamadığı haberi yapılmış ve aranmadığını düşünerek gizlendiği yerden çıkması sağlanmıştır. Hacı'nın kardeşlerinin ve hemşerilerinin bulunduğu yakın çevresinde, katilin Yunanistan'a kaçırılması yönünde manipüle ve telkin çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra Emniyet Müdürlüğü iki deniz motoru ayarlayarak memurlarına tayfa kıyafeti giydirmiş ve beklenilmeye başlanmıştır. Plân işe yaramış ve katilin kardeşi Şevki kılık

¹²⁸⁹ "Taksim Cinayeti: Nuri Bey'i Öldüren Adam Kimdir?" *Son Posta*, 17 Kasım 1930, s. 4.

¹²⁹⁰ "Niçin Öldürdü? Katil Hala Ortada Yok", *Milliyet*, 17 Kasım 1930, s. 3.

¹²⁹¹ "Nuri Bey'in Katili Hacı Emin Yakalandı", *Milliyet*, 3 Mart 1931, s. 1.

değiştiren polisler ile iletişime geçmiştir. Davutpaşa'da hemşerisi Recep'in yanında saklanan Hacı, kendi ayağıyla motora binerek yakalanmıştır.¹²⁹²

1930- 1932 yılları arasında en fazla cinayet 1930 yılının Aralık ayında işlenmiştir. Bu ay içerisinde toplam on bir cinayet vakası yaşanmıştır.¹²⁹³ Bunlardan Beyoğlu'nda işlenen bir cinayetin gerekçesi gazetelerde haberleştirilirken, toplumun tepkisini de önlemek adına, maktulün cinsiyeti ve cinsel yönelimi, kamufle edilerek verilmiştir. Venedik Sokağı'nda Diş Doktoru Kikrilo Efendi'nin yanında beş seneden beri çalışan Dimitri isminde 16 yaşlarında genç Beyoğlu'nda öldürülmüştür. Gazete olayın nedenini açıklarken Türk bir katilin eşcinsel ilişki isteğini yazmaktan çekinerek; Dimitri'nin, Vasil isminde bir arkadaşıyla Etuval Sineması'na giderken peşlerine takılan bir adamın fena bir teklifine maruz kaldığı ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Haberin devamında Dimitri'nin bu adama tokat attığını, adamın bir şey yapmadığını ama “*senin alacağın olsun*” dediği belirtilmiştir. Olaydan birkaç gün sonra aynı adamın, Karlov'un kardeşi Madam Üraniya'yı evine bırakırken, Dimitri'nin karşısına yeniden çıkarak *bir tokat daha vursana* diye bağırıldığını, Dimitri'nin tokat atması üzerine de adamın, genci kalbinden bıçakladığı yazılmıştır. Kaçan katili 8 yaşındaki bir çocuk tarafından teşhis edilmiştir. Katilin Seyrüsefain Fabrikası'nda tesviyecilik yapan 18 yaşındaki Mehmet olduğu anlaşılmıştır.¹²⁹⁴

1931 yılının Mart ayında İstanbul'da üç kişi öldürülmüştür. Beykoz futbol takımı kaptanı Said Bey maktullerden biridir. Cinayet Beyoğlu'nda Bayram Sokağı'nda meydana gelmiştir. Cuma günü stadyumda Beykoz ile Beşiktaş arasında yapılan maçtan sonra Sait Bey arkadaşlarıyla beraber Galatasaray'a kadar gelmişler ve orada bir muhalebici dükkanına girerek bir müddet oturduktan sonra Bayram Sokağı'na geçmişlerdir. Burada karşılıklarına çıkan 5 kişilik grup Sait Bey'e evvela sözle sonra da el ile tecavüz etmeye başlamışlardır. Kahveci Cemil usturacı Talat, şapkacı Neşet, yorgancı Kasım'dan oluşan bu grup Sait Bey'i dövmüşler, iş bu kadarla da kalmamış şapkacı 17-18 yaşlarındaki Neşet bıçağını çekerek Sait Bey'i 4 yerinden yaralanmıştır. Saldırganların hepsi firar etmiştir. Sait Bey Beyoğlu Zükûr Hastanesi'ne kaldırıldıktan 10 dakika sonra vefat etmiştir. Zabıta saldırganları bir müddet sonra yakalamıştır. Katilin Kasımpaşa'da

¹²⁹² “Aferin Türk Polisine! Bir Romancının Tasavvur Hudutlarından Taşan Muvaffakiyet”, *Milliyet*, 4 Mart 1931, s. 1, 5.

¹²⁹³ *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)* 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 266.

¹²⁹⁴ “Beyoğlu'ndaki Son Cinayet: Dişçi Genci Vuran Adam Nasıl Tutuldu?”, *Son Posta*, 25 Aralık 1930, s. 1.

oturan şapkacı Neşet olduğu tespit edilmiştir.¹²⁹⁵ Milliyet gazetesi Sait Bey'in içerisinde bulunan Beykozlu grubun umumhaneci Eftimya'nın evine girmek için ısrar ettiklerini, Eftimya'nın evin çok dolu olduğunu söylediği, bu sırada evde bulunan Kasımpaşalılar ile Beykozlular arasında çıkan kavgada Sait Bey'in öldürüldüğü Milliyet gazetesi tarafından haberleştirilmiştir.¹²⁹⁶ Cumhuriyet gazetesi ise cinayetin işlendiği gün oynanan Beşiktaş ve Beykoz takımları arasındaki maça işaret ederek cinayeti işleyenlerin de maçta olduklarını, Beykoz kalecisi ile alay ettiklerini, tarafların tesadüfen sokakta karşılaştıklarını ve alaya devam ettiklerini belirterek Said Bey'in manasız bir cinayete kurban gittiğini belirtmiştir.¹²⁹⁷

İş bulmak için İstanbul'a gelenlerin cinayete kurban gittikleri durumlar yaşanmıştır. Vasıfsız ameleler İstanbul'daki çiftliklerde çalışabilmek için rekabet içerisine girmiş, büyük şehre ayak uydurma, kültürel farklılık bu insanların farklı nedenlerden ötürü ölümleriyle sonuçlanan manzaraları beraberinden getirmiştir. Maslak'ta Alman Çiftliği'nde otuz iki yerinden bıçaklanarak öldürülmüş halde bulunan ceset incelendiğinde kimliği tespit edilememiş ancak savcı yardımcısı Cevat Bey cesedin üzerindeki kıyafetleri incelediğinde Karadeniz illerinin birinden gelmiş bir amele olabileceği üzerinde durmuştur. Ne var ki çevre çiftliklerde cesedi teşhis eden amele bulunamamıştır. Cesedin cebinden yalnızca 29 kuruşluk bir para çıkmıştır.¹²⁹⁸

İstanbul'a gelen Safranbolu'dan gelen Mehmet Emin Çavuş, İstanbul Tahtakale Karakolu'nun karşısındaki İsmail Efendi'nin kahvehanesinde daha önce İstanbul'a gelerek simitçilik yapmakta olan İzzet Emin tarafından sekiz kama darbesiyle öldürülmüştür. İzzet Emin'in hasmının kahveye geldiğini haber aldığı, uzun zamandır aralarında husumet olduğu kahveye girer girmez “şimdi seni yakaladım, hesap göreceğiz” ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹²⁹⁹

Cumhuriyet gazetesi, bir yaralama vakası örneğinden yola çıkarak yaralıların ölüm nedenlerinden birini de hastanelerin yetersiz olmasına bağlamıştır. Gazete haberinde Tokatlıyan Oteli önünde yankesici tarafından yaralanan Reşit Efendi'nin, Beyoğlu Zükur Hastanesi'ne kaldırılmış olduğunu, ancak nöbetçi operatör bulunmaması nedeniyle kan kaybından öldüğünü yazmıştır. Gazete ayrıca Galatasaray merkez olmak

¹²⁹⁵ “Genç Bir Sporcu Cinayete Kurban Gitti”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1931, s. 1.

¹²⁹⁶ “14 Genç Arasında Kanlı Bir Boğuşma ve Cinayet”, *Milliyet*, 1 Mart 1931, s. 1.

¹²⁹⁷ “Zavallı Futbolcu Maç Yüzünden Çıkan Bir Münazaaya Kurban Gitti”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1931, s. 4.

¹²⁹⁸ “Maslakta 32 Yerinden Yaralı Bir Ceset Bulundu”, *Son Posta*, 28 Nisan 1932, s.1., “Katillerin Kim Olduğu Henüz Anlaşılamadı”, *Son Posta*, 29 Nisan 1932, s. 2.

¹²⁹⁹ “Tahtakale’de Bir Cinayet”, *Akşam*, 27 Ağustos 1932, s. 2.

üzere, Galata ve Sirkeci gibi yaralama hadiselerinin çok fazla yaşandığı mıntikalarda, ilk yardım merkezi oluşturulması çağrısında bulunmuştur.¹³⁰⁰

4.5.1.1.Kadın ve Namus Cinayetleri

Cumhuriyet gazetesinin adliye haberine göre; Halil isimli bir adam metres tuttuğu Fatma'nın evlenmek üzere anlaştığı İbrahim'i öldürmüştür. Mahkeme Halil'e on beş yıl ağır hapis cezası vermiştir. Gazete olayı "*metres yüzünden çıkan cinayet*" olarak okuyucularına duyurmuştur.¹³⁰¹

Gençlerin öfke kontrolünü sağlayamamalarından kaynaklanan cinayet örneklerinden bir başkası ise neşe ile başlayan bir baloda işlenmiştir. Fener Kılburnu Gazinosu'nda, hayır için Maraşlı Rum İlk Mektebi yararına bir balo düzenlenmiştir. Eleni Köroğlu ismindeki kıza, balodaki gençlerle dans etme görevi verilmiştir. Genç kız, Balat Tahta Minare Camii İmamı'nın 19 yaşındaki oğlu gümrük komisyoncusu Tacettin Efendi'nin dans teklifini yorulduğunu gerekçe göstererek geri çevirmiştir. Tacettin Bey, içkinin ve gençliğin verdiği cesaretle ısrarcı olmuş , kız baloyu tertip eden 52 yaşındaki Dimitri Kara Bodos Efendi'ye giderek durumu anlatmış Tacettin Bey'den şikayetçi olmuştur. Dimitri Efendi arabulucu olarak kızın dinlenince kendisiyle dans edeceğini Tacettin Bey'e izah etmeye çalışmıştır. Tacettin Bey içkinin ve gençliğinin de verdiği cüretle "*sen karışma*" diyerek yaşlı adama tokat atmıştır. Tokadın etkisiyle fenalaşan adam bayılmış eve götürülürken de vefat etmiştir. Dimitri'nin ölüm raporuna hücum sonrası beyin sarsıntısından vefat yazılmıştır.¹³⁰² Yapılan yargılamada, Taceddin Efendi'nin, Dimitri Efendi'ye tokat attığını gören şahit bulunmadığından sorgu hakimi tutkulunun kefaletle serbest bırakılmasına karar vermiştir.¹³⁰³

Son Posta gazetesi Fatih Çifte Kurşunlu Medresesi'nde Arif ve Necmi isimli iki arkadaş arasında geçen ve Necmi'nin Arif tarafından öldürüldüğü bıçaklı kavga haberini gençliğe biraz daha temkin lazım, vakanın sebebi manasız basit bir kavgadır alt başlığıyla vermiştir. Kavga, Arif'in, Necmi'ye : "*o kadar atıp tutma, medresenin kurşunlarını çalarken yakalandığını unuttun mu*" şeklinde laf atmasıyla başlamıştır. Necmi bu cümleye: "*sen de insan mısın ki? Yirmi yaşına geldin hala ablanın eline bakıyorsun, tütün paranı bile o veriyor utan!*" diye karşılık vermiştir. İki arkadaş arasındaki kavga büyümüş ve Arif, Necmi'yi bıçaklayarak öldürmüştür. Gazete cinayetin aynı medresede oturan on

¹³⁰⁰ "Hastaneler Kifayetsiz", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1931, s. 1.

¹³⁰¹ "Üç Katil Davası İki Katil Hakkında Karar Verildi", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1931, s. 2.

¹³⁰² "Bir Şamarla Öldürdü", *Milliyet*, 22 Şubat 1931, s. 3.

¹³⁰³ "Öldüren Tokat", *Yarın*, 2 Mart 1931, s. 2.

üç yaşındaki bir kıza ikisinin de gönlünü kaptırmasından dolayı olabileceğini belirterek araştırma yapıldığını belirtmiştir.¹³⁰⁴

Gedikpaşa Tiyatrosu'nda, müşterinin istediği şarkının söylenmemesi ile başlayan kavga cinayete sonuçlanmıştır. Vakit gazetesinin haberine göre, tiyatronun müşterisi İbrahim içkinin de etkisiyle, kadın şarkıcıdan bir şarkı söylemesini istemiştir. Kadın istek şarkıyı söylemeyince, İbrahim tiyatro çıkışında beklemiş, kadının dostu Agop ve Agop'un iki arkadaşı Piyerloti Caddesi'nde kavgaya tutuşmuştur. Çıkan kavgada Agop İbrahim'i bıçaklayarak öldürmüştür. Yapılan yargılamalar sonrasında Agop 9 sene 3 ay, Eşkiya Kemal 7 sene 11 ay, Camcı Kemal 2 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılmışlardır. Karar okunduktan sonra dinleyiciler arasında bulunan maktul İbrahim'in akrabaları katillerin idamlarını isteriz şeklinde bağırılmışlardır.¹³⁰⁵

Son Posta gazetesi, Galata'da işlenen arkadaş cinayetinde suçu kıskanılan kadına yüklemiştir. Gazete, savcı mütalaasını andıran haberinde olayı "*fettan bir kadın yüzünden bir cinayet oldu. Kömür amelesinden Yusuf, arkadaşı Gaffur'u kama ile öldürdü. Facia sadakatsiz bir kadının kendini temize çıkarmak için uydurduğu bir yalanın neticesidir*" cümleleri ile aktarmış ve Mari isimli evli bir kadının, kocasını ve iki aşğını hünerli bir şekilde idare ettiğini, Yusuf'un kendisinden şüphelenmesi üzerine "*Bıktım artık şu Gaffur'dan hiç peşimden ayrılmıyor!*" şeklinde kendisini akladığı ve Gaffur'un ölümünün azmettiricisi olarak sorumlu olduğunu ima etmiştir.¹³⁰⁶

Bazı örneklerde ise eğitilmiş kişilerin kıskanç sık gibi nedenlerle mantıklı düşünmeyip cinayet işledikleri olaylar yaşanmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi Müdür Yardımcısı Şevket Bey, kendisi gibi öğretmen olan eşi İclal Hanım'ı kıskançlık neticesinde tabanca ile vurup öldürmüş daha sonra ustura ile kendi boğazını kesmiştir. Haberde İclal Hanım'ın, Şevket Bey'in dördüncü eşi olduğu, karı - koca arasında 15 yaş farkın bulunduğu, evlendikten kısa bir süre sonra da anlaşmazlıkların baş gösterdiği belirtilmiştir. İclal Hanım evi terk etmiş, Şevket Bey'in barışma tekliflerini reddetmiştir. Şevket Bey boşanma davası açmış ancak İclal Hanım'ın okula gitmek üzere her sabah geçmekte olduğu Şenlik Dede Mahallesi Kömürcü Sokağı'nda onu beklemiştir. Davadan vaz geçeceğini belirterek barışma teklifini yinelemiştir. İclal Hanım'ın fikrini değiştirmeyeceğini anlayınca da tabancası ile beş el ateş etmiş, daha sonra da cebinden

¹³⁰⁴ "Dün Gece Bir Genç Daha Öldürüldü", *Son Posta*, 12 Mart 1931, s. 1- 2.

¹³⁰⁵ "Gedikpaşa Cinayeti Faileri Hapse Mahkûm Oldular", *Vakit*, 15 Mayıs 1932, s. 4.

¹³⁰⁶ "Arkadaş Katili Kahvede Eğlenirken Tutuldu", *Son Posta*, 3 Nisan 1932, s. 1.

bir usta çıkararak kendi gırtlığını kesmiştir. İclal Hanım olay yerinde vefat etmiş Şevket Bey kurtarılmıştır.¹³⁰⁷ Şevket Bey yargılanması sonrası İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından on iki sene hapse çarptırılmıştır. Ancak temyiz kararı alınmıştır.¹³⁰⁸

Galata Arap Camii Mehmet Efendi Apartmanı'nda sabah yedi buçukta patlayan iki el silah sesi bir aileyi hayattan koparmıştır. Milliyet gazetesinin haberine göre Servet Bey kırk dokuz yaşında kendisi ile aynı ismi taşıyan kırk beş yaşındaki Servet Hanımla evlidir. Çiftin yirmi, yedi ve beş yaşlarında üç çocuğu bulunmaktadır. Galata Postanesi'nde muhasebe memuru olarak çalışan Servet Bey'in büyük oğlu da hem Darülfünun da öğrenci hem de aynı zamanda babasının çalıştığı postanede posta memurudur. Asabi bir adam olduğu belirtilen Servet Bey, olay günü karısıyla kavga etmeye başlamış ve “*nedir sizden çektiğim illallah hem seni hem de kendimi öldüreyim de kurtulayım*” diyerek tabancasını çekmiş karısının hayatına son verdikten sonra da intihar etmiştir. Gazete de Servet Bey'in içki ya da sigara kullanmadığı, ailesine sadık olduğu vurgulanırken, çiftin arasında kıskançlık sorunun da bulunmadığı, olayın sinir buhranından kaynaklanmış olabileceğini belirtilmiştir.¹³⁰⁹

Kadın cinayetleri ile ilgili gazetelere yansıyan haberlerde; katiller genellikle cinayeti namus nedeniyle işledikleri vurgusunu yapmaktadır. Bunun nedeni şüphesiz yaşanan kültüre bağlı olarak alacakları cezayı en alt seviyeye düşürmeye, kendilerini toplum vicdanında aklamaya ve maktuleyi yapılan hareketi hak etmiş gibi göstermeye çalışmak olmalıdır. Nitekim namus ve şiddet konularında yapılan bir araştırmada, “*namusa karşı hakaret yapıldığını düşünen erkeklerin duydukları utanç nedeniyle kadına şiddet uyguladıkları, evlilik dışı ilişki, kocayı bırakıp gitme, evden kaçma, eve geç gelme, erkelerle samimiyet gibi pek çok nedenle uygulanan şiddetin dayaktan öldürmeye kadar uzanabildiği*”¹³¹⁰ sonuçları ortaya çıkarılmıştır.

Kadın cinayetlerinde en önemli unsur olarak karşımıza çıkan namus ve namusu temizleme kavramlarının bir örneği 1931 yılının Ocak ayında Kadıköy'de yaşanmıştır. Son Posta gazetesi olayı haberleştirirken, sürekli kıskançlık krizlerine kapılarak karısı Hidayet Hanım'ı, kendisini aldatmakla suçlayan Hakkı Bey'in çıldırmış olabileceğini

¹³⁰⁷ “Beşiktaş Faciası: Şevket Bey Zevcesi İclal Hanım'ı Nasıl Öldürdü?”, *Akşam*, 29 Mayıs 1931, s. 1- 2.

¹³⁰⁸ “Karısını Öldüren”, *Vakit*, 10 Ekim 1932, s. 4.

¹³⁰⁹ “Korkunç Bir Aile Faciası Posta Memuru Servet Bey Karısını Öldürdü”, *Milliyet*, 6 Şubat 1931, s. 1- 2.

¹³¹⁰ Nuray Sakallı Uğurlu, Gülçin Akbaş, “Namus Kültürlerinde Namus ve Namus Adına Kadına Şiddet Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 16, Sayı: 32, Aralık, 2013, s. 79- 87.

okurlarına duyurmuştur. On üç senelik evlilikleri ve üç çocukları olan Hidayet Hanım ve kocası emekli Hakkı Bey'in aralarında, dost tutmak ve iffetsizlik konusunda bir sene boyunca kavgaları söz konusu olmuştur. Hidayet Hanım olay öncesinde suçlamalardan bunalmış ve boşanma kararı almıştır. Haberde kadının çocukları nedeniyle tekrar barıştığı, ancak kıskançlık krizlerinin devam ettiği belirtilmiştir. Olay günü Hidayet Hanım eşinin de isteğiyle Eskişehir'e baba ocağına dönecektir. Hakkı Bey istasyon yolunda İbrahim Ağa Çayırı'nda karşıdan gelen iki erkeği görünce yine krize girmiş ve karı- koca kavga etmeye başlamıştır. Hakkı Bey tabancasıyla karısını karnından yaralamış, tabancanın kabzasıyla da kafasına vurmak suretiyle öldürmüştür. Karakola giderek teslim olan adam karısını eski kiracısının oğlu ile muhabbet eder gördüğü için öldürdüğünü¹³¹¹ söylemiştir.

Son Posta gazetesinin birinci sayfanın yarısını kaplayarak haberleştirdiği cinayet, Beşiktaş'ta işlenmiştir. Salih Zeki'nin, Cahide Meryem isimli genç kızı öldürmesindeki sebep, Nazmiye isiminde bir kadınla dini nikahla evli ve bu kadından bir çocuğu da olan Salih Zeki'nin, Cahide Meryem'le yaptığı nişanın bozulmuş olmasıdır. Genç kızın Beşiktaş'taki evine giden Zeki, Cahide'yi öldürmüş, araya girmeye çalışan kızın annesini de yaralamıştır. Katilin profilini anlamak isteyen Son Posta gazetesi muhabiri, adamın birlikte yaşadığı Nazmiye Hanım'dan malumatlar almıştır. Kadının verdiği bilgiye göre; Salih Zeki'nin babası annesini bir kadın için boşamıştır. Salih Zeki aynı zamanda akrabası olan Nazmiye Hanımla da zorla birlikte olmuş ve hiçbir işte dikiş tutturamamıştır.¹³¹²

Taksim Pire Mehmet Sokağı'ndaki bir apartmanda birlikte yaşayan Ali ve metresi Erini arasındaki sorun ise *ihmal* dir. Akşam gazetesinin aktardığı habere göre; Erini ilişkilerinde ihmal edildiğini düşünmektedir ve durumdan rahatsızdır. Çift sürekli olarak bu sebepten kavga etmektedir. Olay gecesi, yine kavga eden ikilinin sabah cesetleri bulunmuştur. Cesetler üzerinde yapılan adli inceleme sonrasında önce kadının tabanca ile Ali'yi vurduğu, Ali'nin de can havliyle kadını vurduğu anlaşılmıştır.¹³¹³

Galata Köprüsü'nde yaşanan namus cinayetinde katil de maktul de hamaldır. Hamal Yakup hamal Bekir'i karısı Hatice'yi ayarttığı, aleyhinde ötede beride kötü sözler söylediği gerekçesiyle öldürmüştür.¹³¹⁴

¹³¹¹ "Çıldır mı İdi? Bir Aileyi Mahveden Manasız Kıskançlık Bu Çocukları Sokakta Bıraktı", *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 1- 4.

¹³¹² "Beşiktaş Cinayetinin İçyüzü Bütün Tafsilatı İle Meydanda", *Son Posta*, 30 Kasım 1932, s. 1- 6-10.

¹³¹³ "Taksimde Bir Cinayet İki Genç Odalarında Ölü Olarak Bulundular", *Akşam*, 1 Eylül 1932, s. 2.

¹³¹⁴ "Namus Uğrunda Karısını Ayartan Adamı Öldürdü", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1932, s. 6.

Namus cinayetlerinde erkekler yalnızca eş ve metreslerini değil, kız kardeşlerini de öldürmüşlerdir. Kız kardeşi Ayşe'yi öldüren, Yaşar mahkemedede vermiş olduğu ifadesinde, “*sofrada eniştesiyle birlikte beş altı kişi içtiklerini, kardeşi Ayşe'nin de kendilerine hizmet ettiğini, sofrada bulunan Enver isimdeki bir kişinin kardeşine göz kırptığı, kardeşinin de bu duruma tebessümle cevap vermesi üzerine namus belasıyla kardeşini sofrada azarladığını, kardeşinin ise güğümle başına vurması üzerine ne yaptığını bilmediğini*”¹³¹⁵ söylemiş, ancak 18 yıl cezaya mahkûm etmiştir.

1932 yılında yaşanan Beyoğlu Rumeli Hanı Cinayeti uzun süre basını ve kamuoyunu meşgul etmiştir. Yunan Tebaasından Yani ve Sokrat kardeşler, Madam Evantiya isimli bir kadını öldürerek paralarını çalmış, kardeşlerden Yani Yunanistan'a firar etmiştir. Son Posta gazetesinin muhabiri katillerin evine gitmiş ve kız kardeşleri Matmazel Mina ile mülakat yapmıştır. Mina mülakatta, Yunan tebaasından Yani'nin askerlik zamanı geldiği için Yunanistan'a gittiğini, gitmeden önce garsonluk yaptığını ve iyi para kazandığını, küçük kardeşi Sokrat'ın ise ufak tefek işler yaptığını daha iyi işler yapmak için onun da Yunanistan'a gittiğini belirtmiştir. Burada iş bulamayan kardeşlerinin İstanbul'a geri döndüklerini, ancak Türkiye'de ecnebilere iş kalmadığı için yeniden Yunanistan'a gitme kararı aldıklarını ifade etmiştir. Cinayette gözcülük yaptığı için tutuklanan Todori isimli berber çırağı hakkında da ustası Josef Efendi mülakat vermiştir. Çırağının disiplinli çalışmasından memnun olmasına rağmen son zamanlarda dükkandaki çekmecedan para çaldığını, Rumeli Hanı cinayeti haberleri basında yer alınca da, Todori'nin hayli evhamlandığını “*adamları asarlar mı*” diye kendisine sorduğunu belirterek, katil Sokrat'ın sık sık Todori'yi ziyaret etmek için dükkanına geldiğini ancak karşıdaki kahvehanede konuştuklarını söylemiştir.¹³¹⁶ Yunanistan'a kaçan Yani bir ay sonra Atina'da yakalanmıştır. Yargılama konusunda çıkmaza girilmiştir. Yani'nin Yunan tabiiyetinde olması, suçun Türk topraklarında işlenmiş olmasına rağmen Türk adaletinin elini kolunu bağlamıştır. Suçlunun iade edilmeyip Yunanistan'da yargılanmasına karar verilmiştir.¹³¹⁷

Aile içindeki kavgalar da kimi zaman cinayetle sonuçlanmıştır. Üsküdar'da tütün amelesi Huriye Hanım ile berber kalfası olarak çalışan Nuri Bey'in evlendikten kısa bir süre sonra çocukları dünyaya gelmiştir. Aynı evin içinde kayınvalide Makbule Hanım ve posta dağıtıcısı kayınbirader Nurettin Bey de yaşamaktadır. Memleketi Hasan Kale'deki

¹³¹⁵ “Kardeş Katili Mahkûm Oldu”, *Son Posta*, 17 Ocak 1932, s. 1.

¹³¹⁶ “Canilerin Kız Kardeşi Bütün Bildiklerini Anlattı”, *Son Posta*, 17 Aralık 1932, s. 1, 10.

¹³¹⁷ “Rumeli Hanı Cinayeti Yeni Bir Safhada”, *Son Posta*, 6 Ocak 1933, s. 1-11.

mülkünün bir bölümünü satarak evlilik masraflarını çıkartan Nuri Bey'in parasının bitmesi, çocuğun doğumundan sonra masrafların artmasıyla birlikte evde huzursuzluk ve kavgalar başlamıştır. Olay günü Nuri Efendi kayınvalidesine çalıştığı yerden iki günlük yevmiyesi olan üç lira aldığını memleketine gidip mallarının bir bölümünü daha satacağını söylemiştir. Kavga yeniden başlamış, eşi ve kayınvalidesi, Nuri Bey'i dövmüştür. Kavgaya kayınbirader de karışmıştır. Sonunda Nurettin Bey kavganın şiddetinin arttığı bir anda bıçak çıkararak, Nuri Bey'i gırtlığından bıçaklamıştır. Gazete, kayınvalide Makbule Hanım'ın söylediği iddia edilen “*artık korkum kalmadı torunum doğduktan sonra Nuri ortadan kaldırırız tabii onun memleketteki malları da torunumun olur*” cümlelerinden yola çıkarak olayın kasıtlı olabileceği imasında bulunmuştur.¹³¹⁸

4.5.2. Çocuk Düşürme, Düşürtme ve Metruk Çocuklar

Gayri kabil ilişkiler ve talihsiz hayatlar bedbaht çocuklar doğurur. Yeknesak hale gelen bu hayatlara yeni birisini daha eklememek adına ya da zorlamalarla çocuklarını düşürmeye mecbur kalmışlardır. Zafer Toprak'ın işaret ettiği üzere cumhuriyetin ilk yıllarında travmatik bir boyut almıştır. Osmanlı Devleti döneminde evli olmadığı halde hamile kalan kadınların çocuk düşürdüğünü ve sayılarının az olduğunu belirten yazar, Cumhuriyet döneminde olayın moda haline geldiğini, kanıksandığını hatta eğlence haline geldiğini çocuk düşürme vakalarının %80'nin kasten yapıldığını sebebin de sefalet, yoksulluk, safahat ve ahlaksızlık olduğunu ifade etmiştir.¹³¹⁹ Iskat-ı cenin olarak bilinen çocuk düşürmek suç kabul edilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 192. Maddesi çocuk düşüren kadına altı aydan üç yıla kadar hapis cezasını öngörülmuş, 193. Madde ise hamile kadının rızası olsun ya da olmasın çocuğunu zorla düşürtenler, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılacağı belirtmiştir.¹³²⁰

1926 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun dördüncü bölümü çocuk düşürmeye ayrılmıştır. Toplam beş madde içerisinde cürmün cezası detaylandırılmıştır. Madde 468'e göre alet ve ilaç kullanarak yardım alsın ya da kendi başına yapsın kadına altı aydan üç seneye kadar, Madde 469'a göre kadının rızası olsa bile yardım edene 3, kadın işlem anında ölürse 7 yıl, Madde 470'e göre kadının gebe olduğunu bilerek, rızası olmadan dövmek ya da yaralamak suretiyle çocuğun düşmesine neden olursa ağırlaştırılmış 10, kadın ölürse 15 yıl, Madde 471'de çocuk düşürülmesine

¹³¹⁸ “Üsküdar Cinayetinin İç Yüzü”, *Son Posta*, 31 Mayıs 1931, s. 1- 4.

¹³¹⁹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, Birinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 213- 214.

¹³²⁰ Z. Toprak, *a.g.e.*, s. 219.

yardım eden kişiler sağlık çalışanı ise ve kadın işlem anında ölürse cezanın 1/6 oranında arttırılacağı belirtilmiştir. Konu namus olduğunda ise, Türk Ceza Kanunu ceza indirimine gitmiştir. Madde 472'ye göre bir erkek, birinci derecede kadın yakınının namusunu kurtarmak maksadıyla bu suçu işlediği vakit cezasının 1/3 ile 2/3 oranı arasında indirime tabii tutulacağı belirtilmiştir.¹³²¹

Beşiktaş'ta bir arsada yedi aylık cenini- yaşamasına iki ay kala- düşürtmeye çalışan Sabri isimindeki bir adam, bekçiyi yaralayarak kaçmaya çalışmış sonuçta yakalanmıştır. Yanındaki Makbule isimindeki kadın ise hastaneye kaldırılırken yolda çocuğunu doğurmuştur.¹³²² Gayr-i meşru ilişkiler sonucu dünyaya gelen ve sokaklarda bırakılan bebekler Darülaceze tarafından sahiplenilmiştir. Gümüşsuyu Hacı Hanım Sokağı'nda bulunan on günlük erkek bebeğin annesi tarafından sokağa terkedildiği anlaşılmıştır. Kundaktaki pusulada bebeği bırakan kadının anne Münevver Hanım olduğu anlaşılmaktadır. Kadın yazısının devamında, bebeğin isminin Aydın, babasının ise Arif isimli bir alçak olduğunu, bebek doğmadan sefalet içerisinde kendisini terk ettiğini belirtmiştir.¹³²³ Aynı gün içerisinde biri Şehzadebaşı Bozdoğan Kemerî' nin bulunduğu arsaya ölü, biri de Edirnekapı civarında canlı bir aylık erkek çocuğu bırakılmıştır. Edirnekapı'daki çocuğun da annesi Hayriye tarafından buraya bırakıldığı, yanında bulunan pusuladan anlaşılmıştır. Pusulada, çocuğun babası Mehmet'in öldüğü ve kendisinin de bu çocuğa bakmaya kudretinin olmadığı yazmaktadır. Çocuk darülaceze gönderilmiştir.¹³²⁴

Fakirlik, kadınları hem çocuk düşürmeye itmiş, hem de bu suça ortak olan diğer kadınları ortaya çıkarmıştır. Milliyet gazetesinde yayınlanan bir haber halkın sağlık konusunda çaresizlik ve cehaletinin simgesini oluşturmaktadır. Olay Küçük Ayasofya'da yaşayan Hamal Mehmet'in hamile olan kızı Hatice'nin doğacak çocuğunu besleyip büyütecek durumda olmadığını belirterek hamileliğini sonlandırmak için diploması olmayan sahte bir ebeye gitmesiyle başlar. Kadınlara kürtaj için 10 lira anlaşılan Hatice, işlem sonrasında kan kaybından ölmüştür.¹³²⁵ Son Posta gazetesi, zorla yaptığı düşük sonrası ölen Arnavutköy Sekbanlar Sokağı'nda oturan Raika Hanım'ın mezardan otopsi

¹³²¹ *Resmî Gazete*, 13 Mart 1926, Sene: 4, No: 320, s.1126-1127. Günümüz Türkçesi (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/320T.pdf>

¹³²² "Sokakta Çocuğunu Düşürtürken", *Milliyet*, 31 Ocak 1930, s. 3.

¹³²³ "Sokakta Kundaklı Bir Çocuk Bulundu", *Son Posta*, 4 Şubat 1931, s. 2.

¹³²⁴ "İki Metruk Çocuk", *Son Posta*, 9 Mart 1931, s. 2.

¹³²⁵ "Bir Kadın Daha Cehalete Kurban Gitti", *Milliyet*, 14 Haziran 1931, s. 4.

için çıkarıldığı haberinde, kadının düşük yapmak için kinin içtiğini, işe yaramadığını görünce de farklı bir yöntem kullandığını ve kan kaybından öldüğünü belirtilmiştir.¹³²⁶

Çocuk düşürmeye yardımcı olan doktorlar hakkında da devlet göz açtırmamış haklarında soruşturma açılmıştır. Bu doktorlardan biri de Kirkor Horhoryan Efendi'dir. Üsküdar Pazarbaşı Mahallesi'nde oturan ve vapurlarda ateşçilik yapan Burhan Efendi'nin metresi Mehlika namı diğer Leman Hanım hamile kalmıştır. Çocuğun alındığı ve oturdukları evin bahçesine gömdükleri anlaşılmış ve haklarında adli işlem yapılmıştır.¹³²⁷

Cumhuriyet gazetesinde yer alan çocuk düşürme haberinde ise, habere konu olan zanlılar evli bir çifttir. Mercan'da ikamet eden ve çivi tüccarı olan Toros Keşişyan isimli Ermeni, savcılığa giderek karısından ve Saraydaridis isimli Rum bir doktordan şikayetçi olmuştur. Bir çocukları olan ve yaşadıkları ayrılıktan sonra yeniden bir araya gelen çift parasal konusunda sorunlar yaşamaktadır. Keşişyan karısının kendisini iflasa sürüklediğini, parasız kalınca terk ettiğini iddia etmektedir. Çocuk aldırmanın suç olduğunu bilen tüccar, bu işi yapan doktora suçunu itiraf ettirmek istemiş, yanına şahitler olarak, karısının sağlık durumunu merak etmiş koca izlenimi vererek *1 çocuğu başarıyla alabildiniz mi* diye sormuştur. Doktor *"telaş etme çocuk başarıyla alındı"* cevabını verince de, savcılığa şikâyette bulunmuştur.¹³²⁸

Son Posta gazetesinde yer alan bir habere göre Zonguldak'ta 14 yaşında bir kadın olan Refia, çocuğunu boğmak suçuyla tutuklanmıştır. Öğrenildiğine göre 13 yaşındayken muhabbet tellalı olan annesi Asiye tarafından 30 lira karşılığında ilk istismarını yaşamıştır bu süreç devam etmiş ve bahsi geçen çocuğu dünyaya getirmiştir. Refia çocuğu boğmadığını, annesi Asiye tarafından çocuğun İstanbul'a götürülerek terkedildiğini belirtmiştir.¹³²⁹ Doğurduğu bebeği boğan bir başka kadın ise tecavüz kurbanıdır. Göztepe İstasyon Caddesi'nde oturan Nazmi Bey'in yirmi yaşındaki evlatlığı Fatma Andelip, ilaç almak için eczaneye gittiği bir gün, eczanenin üst katında tecavüze uğradığını, korkudan polise haber veremediğini anlatmıştır. Ailesinin karnını şişmesini ura bağladığını belirtmiş, doğumu odasında gerçekleştirdikten sonra çocuğu bahçeye çıkararak lağım çukuruna attığını ne yaptığını bilmediğini ve bayıldığı şeklinde ifade vermiştir.¹³³⁰

¹³²⁶ "Feci Bir Ölüm Bir Kadın Daha Çocuk Düşürürken Öldü", *Son Posta*, 25 Kasım 1931, s. 2.

¹³²⁷ "Bir Doktor Hakkında Takibat Üsküdar'da Bir Kadının Çocuğunu Almış", *Son Posta*, 7 Ağustos 1930, s. 2.

¹³²⁸ "Adliyeye Bir İhbar Muayenehanede Iskatı Cenin Cürmü Meşhudu", *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1931, s. 2.

¹³²⁹ "Çocuğunu Boğan Bir Ana", *Son Posta*, 2 Kasım 1930, s. 2.

¹³³⁰ "Bir Ananın Cinayeti", *Son Posta*, 11 Ocak 1932, s. 1, 8.

Son Posta gazetesi çocuk düşürmenin ve bu işe yardımcı olmanın devlet tarafından suç kabul edildiğini ve sıkı takibinin yapılacağını “*Millet Meclisinin son içtimalarında çıkan yeni hıfzıssıhha kanunu çocuk düşürmeye yarayan ve çocuk yapmaya mâni olan aletlerin memleketimizde satılmasını yasak etmektedir. Bunlar şimdiki halde harıl harıl satılmaktadır. Kanununun tatbikinden sonra bu aletler ancak reçete ile kullanılabilir*”¹³³¹ ifadelerinin yer aldığı bir haberle duyurmuştur.

Düşük yapmaya muvaffak olamayan kadınlar, yeni doğan bebeklerini sokağa bırakma yolunu seçmişlerdir. Milliyet gazetesi “*bu ne denaet*” başlığı ile vermiş olduğu haberde Selimiye’de Baytar Mektebi arkasında karlar içinde bulunan tahmini on günlük bir erkek çocuğu cesedinden bahsederek çocuğun canlı olarak terk edildiği ve donarak öldüğünün anlaşıldığını belirtmiştir.¹³³²

Çocuklarını tıbbi hatalar, kavgalar sonrası düşüren kadınlar da olmuştur. Kumkapı’da Simon isimli bir adam, Karabet Ağa’nın hemşiresi Zaruhi’ye sürekli sarkıntılık yapmaktaymış Olay günü evlerinin kapıya dayanıp ileri geri söylenmeye başlayan Simon ile Karabet kavgaya tutuşmuştur. Karabet’ in karısı Vartuhi korkudan çocuğunu düşürmüştür. Karabet ve Simon tutuklanmıştır.¹³³³

4.5.3. Yaralama

Parasızlık ve işsizlik öç alma duygusunu körüklemiştir. 1 Nisan 1931 günü Haliç Şirketi’ndeki işinden çıkartılan Said Abdullah Efendi, duruma içerleyerek işletme müdürü Celal Bey’i üç yerinden bıçaklamıştır. Şirket Müdürü Emin Bey, Cumhuriyet gazetesi muhabirine verdiği demeçte, Haliç Şirketi’nin maliyesinin bozuk olması nedeniyle ikramiye verilmek suretiyle bazı işçilerin çıkışlarının yapıldığını ifade etmiştir. Emin Bey sözlerine; Celal Bey ile Said Abdullah Efendi arasında farklı bir nedene bağlı anlaşmazlık olabileceğini çünkü Said Abdullah Efendi’nin ikramiyesini aldığını, haksızlığa uğradığına dair, müdüriyete, şirket komiserliğine ya da valiliğe herhangi bir şikayette bulunmadığını, zarurete boyun eğdiğini de ilave etmiştir.¹³³⁴

Alacak verecek meselesi nedeniyle pek çok yaralama hadisesi yaşanmıştır. Unkapanı’nda oturan Zehra Hanım, Fatma Hanım’ın evine giderek alacağı olan 74 lirayı istemiştir. Adı geçen miktar dönem koşullarında zaruri ihtiyaçların karşılayabileceği

¹³³¹ “Doğurtma İşleri ve Yeni Kanun”, *Son Posta*, 1 Ağustos 1930, s. 2.

¹³³² “Bu Ne Denaet: 10 Günlük Bir Çocuk Dirî Olarak Karlar Arasına Bırakıldı ve Öldü”, *Milliyet*, 5 Mart 1931, s. 3.

¹³³³ “Sırnaşık Aşık”, *Akşam*, 31 Ocak 1931, s. 2.

¹³³⁴ “İşten Çıkarılan Bir Memur Haliç Şirketi İşletme Müdürünü Yaraladı”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1931, s. 1-2.

makul bir rakamdır. Şubat ayında İstanbul semt pazarlarında ortalama erzak fiyatları olarak ekmek 8, pirinç 35, makarna 24, şeker 36, patates 11, tereyağı 132 liradan satılmaktadır.¹³³⁵ Ancak Fatma Hanım parası olmadığını borcunu ancak ay başında verebileceğini söyleyince kıyamet kopmuştur. Defalarca atlatıldığını söyleyen ve parasını almadan gitmeyeceğini söyleyen Zehra Hanım ile Fatma Hanım arasında saç saça baş başa kavga başlamış iki kadının kavgasını ayırmaya çalışan Hasan Efendi de buradan nasibini almıştır. Zehra Hanım eline geçirdiği bir demir parçasıyla Hasan Efendi'yi yaralamıştır.¹³³⁶

Aile içi yaşanan kavga ve yaralamalarda genellikle erkeğin, kadına yönelik şiddet eğilimi göstermesi söz konusudur. Ancak Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde Kasımpaşa'da oturan Hasan Bey karısı Saniye Hanım'ın, kendisini kasığından bıçakladığını gerekçe göstererek şikayetçi olmuştur. İlk kocası ölen Saniye Hanım ikinci kocası Hasan Beyle dokuz yıllık evlidir. Hasan Efendi, adliye muhabinine, aşırı kıskanç olan Saime Hanım ile artık evli kalamayacağını ve 32 yaşında olmasına rağmen 60 yaşında ihtiyardan farkının kalmadığını söylemiştir. Saniye Hanım ise Hasan Efendi'nin kumar alışkanlığının olduğunu, bir türlü bu huyundan vaz geçemediğini, olay günü eve geç geldiği için hesap sorduğunu kavga ettiklerini ancak bıçağı adamın kendi kendisine sakladığı ifadesinde bulunmuştur. Adli tabibin hastayı incelemesi sonrasında Saime Hanım'ın doğru söylediği ortaya çıkmıştır.¹³³⁷

Hakan Kaynar, kadının şehirle ve erkekle imtihanında kadının çalışmaya başlamasıyla birlikte evde rollerin değiştiğini bu durumun da kadına karşı şiddet olaylarını tırmandırdığını aktarmış ve yukarıda belirtmiş olduğumuz olayda Cahit Efendi'nin çalıştığı saçma fabrikasının kapanması üzerine işsiz kalmıştır. Eşi Nazmiye Hanım 65 kuruş gündelikle tütün depolarından birinde çalışmaya başlamıştır. Kadın bir gün işten eve geldiğinde kocasını arkadaşlarından biriyle yakalamış evini terk ederek İstanbul'da oturan ağabeyinin evine sığınmıştır. Karısının evden ayrılmasını kabullenmeyerek peşine düşen Cahit, kadını dokuz yerinden bıçaklayarak yaraladığını aktarılmıştır.¹³³⁸ Vakit gazetesinin de haberleştiği yaralama olayında, Unkapanı Hacı Ferhat Ağa Mahallesi'nde bulunan Rasim Bey'in bahçesinde yaşayan ve Bekir Bey'in

¹³³⁵ T.C. Başvekalet İstatistik Müdürlüğü Fiyat İstatistikleri, Neşriyat No: 166, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1941, s. 51-63.

¹³³⁶ "Alacak Meselesi: Bir Kadın Borçlusunun Kocasını Demirle Yaraladı", *Akşam*, 26 Şubat 1931, s. 2.

¹³³⁷ "Kocasını Yaralayan Karısı mı? Yoksa Adamın Kendisi mi?", *Son Posta*, 3 Ağustos 1931, s. 1, 6.

¹³³⁸ Hakan Kaynar, *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 224.

deposunda çalışmakta olan 18 yaşındaki Nazmiye isminde bir kadın, Silahtar Ağa Saçma Fabrikası işçilerinden Kütahyalı Cahit isminde biriyle iki yıl boyunca birlikte yaşamış, ancak araları bozulunca Cahit'i terk ettiği, Cahit'in içkili bir şekilde kadının karşısına çıkarak, yeniden birlikte yaşamayı teklif ettiği kadını ikna edemeyince de sustalı çakı ile kadını vücudunun muhtelif yerlerinden yaraladığı aktarılmıştır.¹³³⁹

Güvenliğin emanet edildiği kolluk kuvvetleri de kıskançlık cinnet gibi sebeplerle suça karışmıştır. Üsküdar Debbağlar Mahallesi'nde oturan Bekçi Fehmi Efendi'nin ilk eşi vefat etmiştir. Aliye Hanım'la ikinci evliliğini yapan Fehmi Efendi, eski kayınvalidesinin evinde kiracı olarak yaşamaya devam etmiştir. Fehmi Efendi'nin arkadaşı Pehlivan lakaplı Mustafa Efendi yirmi dört yaşında ve iki çocuk annesi Aliye Hanım'ın uygunsuz hareketlerde bulunduğunu söyleyerek Fehmi Efendi'yi uyarmıştır. Fehmi Bey iki çocuğunu da alarak evi terk etmiştir. Olay günü bekçi Fehmi Bey, aniden eve dönmüş karısı Aliye Hanım'ı aşığı Hüseyin ile yakalamıştır. Hüseyin'i öldürme kastıyla iki el ateş etmiş ancak adam pencereden atlayarak kaçmayı başarmıştır. Pencereden atlayan yalnız gizli âşık olmamış eski kayınvalide de korkuyla pencereden atlamıştır.¹³⁴⁰

Kimi kıskançlık vakalarında ise kadın kendi öz çocuğundan kıskanılmış ve kocası tarafından saldırıya uğramıştır. Yenibahçe Köprübaşı Caddesi'nde oturmakta olan Hayri Efendi karısını ve karısının birinci evliliğinden olan 14 yaşındaki oğlu Fuat'ı oğlunu seviyor okşuyor diye kıskanmış ve ikisine de bıçaklamıştır.¹³⁴¹ Karagümrük Karanohut Sokağı'nda oturan 17 yaşındaki Mediha Hanım ise çok içki içtiği için ayrıldığı nişanlısı tarafından, iş çıkışı sokak ortasında ustura ile ensesinden yaralanmıştır.¹³⁴²

Kimi zaman kadına karşı uygulanan şiddet suçları gazete haberlerinde suçu meşrulaştırıcı imalarla verilmiştir. Son Posta gazetesinde yer bulan böyle bir haberde, gece geç saatte sokakta olan ve gazonoda çalışan bir kadının şiddete uğraması konu edinilmiştir. Gülbahçe Gazinosu'nda çaycılık yapan Hatice, bir gece saat iki uçukta Halepli Sokağı'ndaki evine giderken, Çukur Sokağı başında arkasına düşen Adapazarlı

¹³³⁹ “Unkapanı'nda Bir Genç Kızı Vurdular”, *Vakit*, 11 Nisan 1931, s. 3.

¹³⁴⁰ “Üsküdar'da Bir Macera! Bir Silah Patladı”, *Vakit*, 22 Ocak 1930, s. 4.

¹³⁴¹ “Bu İşte Masumiyet mi, Şeytanlık mı Var?”, *Milliyet*, 14 Haziran 1931, s. 7.

¹³⁴² “Kunduracı Ahmet Nişanlısını Keskme İstedi”, *Son Posta*, 24 Haziran 1931, s. 1.

Abdullah Sırrı ile kavga etmiş ve Abdullah Sırrı Hatice'yi bıçakla yaralamış kaçarken ise yakalanmıştır.¹³⁴³

Adliye haberlerinde kadınların dini inançları da verilmektedir. Vakit gazetesinde Şişhane Yokuşu'nda Matmazel Clara isminde Musevi bir genç kızın, yüz vermemesine kızan Kömürcü Ali isminde bir şahıs, kasten öldürme amacıyla Clara'yı beş yerinden bıçaklanması haberi "*Yahudi kıza gönül veren*" şeklinde haberleştirilmiştir. Ali, yargılama sonrasında beş yıl ağır hapse mahkûm olmuştur.¹³⁴⁴

4.6. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Döneminde Suç Ortamında Çocuk Olmak

Suçta giden yol çocukluktan geçmektedir. İnsanların doğuştan suçlu doğmayacağını savunan davranışçılık savunucusu Amerikalı psikolog John B. Watson'a göre; "*insan dünyaya yalnızca basit reflekslerle donanmış olarak gelmekte ve tüm özelliklerini yaşadığı çevre içinde, temel refleksleri üzerine inşa olan öğrenilmiş davranışlar ile yani klasik koşullanma ile edinmektedir*"¹³⁴⁵ ve yine Watson kendisine bir düzine çocuk verilse kökenleri dilenci hırsız bir aileden geliyor olsa bile onları yeteneklerine göre doktor ya da avukat yetiştirebileceğini iddia¹³⁴⁶ etmiştir.

Dünya üzerinde yaşanan tüm felaketlerden etkilenen en korunmasız varlık şüphesiz ki çocuklar olmuştur. Savaş ve ekonomik sorunlar sosyal ilişkiler ağının en temel taşı olan aile kurumunu ve onun süsü olan çocuk kavramını etkilemiştir. Doğan ve hayatta kalabilen çocuk sayısında azalma yaşanmıştır. İktisadi Buhran gerekçesiyle dünya ölçeğinde düşen evlilik sayısı, doğum oranlarının da azalmasını tetiklemiştir. Resimli Şark Dergisi'nde çıkan bir yazıda; ülkelerdeki doğum sayılarının yıllar arasındaki değişkenliği konu edilerek Amerika, Avrupa ülkeleri ve Japonya'da doğan çocuk sayısının 1900 - 1931 yılları arasındaki farkı ortaya koyarak ortalama 1900 yılında dört, beş çocuk sahibi olan aileler bulunduğu, 1931 yılında ise ailelerin çocuk sayısının iki, üç aralığında olduğu belirtilmiştir. İstikrarı koruyan tek ülke iki dönemde de dört çocuk ile Japonya olmuştur.¹³⁴⁷

¹³⁴³ "Sokak Cinayeti Bir Adam Bir Kadını Muhtelif Yerlerinden Yaraladı", *Son Posta*, 19 Kasım 1930, s. 2.

¹³⁴⁴ "Adliyede: Yahudi Kızına Gönül Veren", *Vakit*, 2 Mart 1931, s. 3.

¹³⁴⁵ Sema Karakelle, Psikoloji Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim, İstanbul, 2016, s.10 <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/psikoloji.pdf> (Erişim: 23 Eylül 2021).

¹³⁴⁶ https://www.researchgate.net/publication/282850983_Bahaviorism, Padly Pattani, "Introduction Psychology", Mayıs, 2017, s. 3., (Erişim: 23 Eylül 2021).

¹³⁴⁷ "Medeniyet Tehlikede Çocuk Tevellüdatı Büyük Bir Suretle Azalıyor", *Resimli Şark*, No: 16, Nisan, 1932, s. 6- 7.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girdiği dönem içerisinde yalnızca İstanbul'da ölen çocuk sayısı 24.279 olarak tespit edilmiştir.¹³⁴⁸ Cumhuriyet döneminde ise Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun azalması ve çocuk ölümlerinin en az demiryolları meselesi kadar önemli bir sorun olarak düşünülmüştür. İstanbul' da %70-%80, Anadolu'da ise %90 oranında olduğu belirtilen çocuk ölümleri gerçekleşmiştir. Ölü doğumlar yanında, küçük yaşta çocuklar zatürre gibi hastalıklar nedeniyle vefat etmişlerdir. Öyle ki 1927 Mart ayının ilk haftasında hastalıklara bağlı 97 küçük çocuk hayatını kaybetmiş, yine Haziran ayında vefat edenler arasında da çocuklar çoğunluğu oluşturmuştur.¹³⁴⁹ Çocuk ölümlerindeki yüksek oran 1930 yılında da sürmüştür. Devlet çok az sayıda çocuğu himaye edebilmektedir. Darülaceze devletin himaye altına aldığı çocukları barındırdığı en önemli kurumdur. Ancak burada bile yüksek oranda çocuk ölümleri yaşamıştır. İstatistiklere göre Darülacezede barınan çocuklar arasında ölümlerin %50 oranında olduğu, bunların %10'nun kazalar %40'nun ise hastalıklar sebebiyle meydana geldiğini ortaya çıkmıştır. Şehir Meclisi görüşmelerinde üyelerden Galip Bahtiyar Bey (Göker) Darülaceze'nin dilencilerin tevkifhanesi, metruk (terk edilmiş) çocukların bakımevi olduğunu, bütçesinin %49'nun acizlere ayrıldığını, İstanbul halkında kurumun şefkat uyandırmadığını belirtmiştir.¹³⁵⁰ Galip Bey'i doğrularcasına 190 bin çocuk sokaklarda yaşamaya dilenmeye ve ne yazık ki serseriliğe mahkûm olmuştur.¹³⁵¹

Son Posta gazetesinde 1932 senesinde İstanbul'da meydana gelen çocuk ölümlerinin 6000'e ulaştığı bu rakamın, 1931 senesine göre daha az olduğu, 1931'de ölenlerin sayısının 7000'den fazla olduğu belirtilirken, doğum sayısının arttığı 1932 senesinde İstanbul'da 9000 çocuğun doğduğu haberi verilmiştir. Gazete ölüm sayısının İstanbul dahilinde seneden seneye azaldığına işaret ederek bunun nedeni olarak çocuk bakımına gittikçe daha fazla önem verilmesini göstermiştir.¹³⁵²

Gazetelerin üçüncü sayfalarında yer alan suçluların hikâyelerine bakıldığında büyük çoğunluğunun sıcak bir sevgi ile yoğrulmamış, şefkatten yoksun bırakılmış, aile bağları kopuk çocuklardan olduğu fark edilmiştir. Akşam gazetesi, suçlulardan parmak

¹³⁴⁸ Bülent Bakar, "Mondros Mütarekesi'nden Sonra Yaşanan Önemli Bir Problem Türk ve Ermeni Yetimleri Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: 2005, C. 21, Sayı: 62, s. 571.

¹³⁴⁹ Eminat Malkoç, "1927 Yılında Hararetili Bir Tartışma Türkiye'de Çocuk Ölümlerinin Oranı", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 290, Şubat, 218, s. 47- 48.

¹³⁵⁰ "Darülacezenin Vaziyeti Şiddetle Tenkit Edildi", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1931, s. 1, 4.

¹³⁵¹ Zafer Toprak, "Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 281, Mayıs, 2017, s. 24.

¹³⁵² "Doğanlar ve Ölenler: İstanbul'da Bir Senede 6000 Kişi Öldü 9000 Çocuk Doğdu", *Son Posta*, 24 Ocak 1933, s. 1.

izi tespitinin yapılaş şekline ilişkin bir haber yayınlamış, bu haberde İstanbul Polis Müdüriyeti'nde yapılan bir sorgu anını da nakletmiştir. Haberde bahsi geçen Mehmet isimli suçlunun doğduğu aile yapısı, ironik bir dille hırsızın kendi ağzından nakledilmiştir. Polisin suçluya ismini sorduğunu, suçlunun kendisini tanıtırken, altın diş, çamur, pire isimlerini kullandığını söylemiştir. Polisin “oğlum küçükken baban senin kulağına ilk defa olarak ne diye bağırdı” sorusu üzerine suçlunun *geber köpoğlu baban gibi hırsız olacağına öl daha iyi diye bağırmış. Ama ben bilmem annem söyler*” cevabını vermiştir. Suçlu Mehmet ismini kendisinin bile unuttuğunu ifade etmiştir.¹³⁵³

İrfan Yalçın anılarında, yoksulluğun diz boyu olduğu 1930’lu yıllarda sürekli olarak kahvaltılarda kendilerine “*katık edin*” ihtarının yapıldığını belirtmektedir. Yalçın’ın anılarını bizlere aktaran Bekir Onur ise dönem koşullarını anlatırken “*bunalım, işsizlik ve açlık gibi koşullar Türkiye’de çocukluğun tarihini yoksulluğun tarihi yapmıştır*”¹³⁵⁴ saptanmasında bulunmaktadır.

Buhran döneminde dünyanın her yerinde çocuk olmanın aynı zorlukları barındırdığını Mahmut Şerif’in izlenimlerinden öğrenmek mümkündür. Şerif; Riverside Drive’de 52 katlı bir bina yapıldığını, bu binanın krizden etkilendiğini ve kimsenin binayı kiralamadığını belirttikten sonra camları kırılan bu binanın bodrum katında kimsesiz çocukların barındığını yazmıştır. Kimsenin bu çocuklara bir şey söylemeye haklarının olmadığını, bu çocuklara barınacak bir yer tahsis edilmediğini, dünyanın en büyük köprüsünü inşa için avuçla para sarfedildiği halde, kimsesiz çocukları doyuracak tahsisatın bulunmadığını ifade etmiştir.¹³⁵⁵

Buhran Çocukları, New York sokaklarında olduğu gibi İstanbul’da da boy göstermiştir. Sokaklarda dilenen ya da boğaz tokluğuna çalışan çocuklar bulunmaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu¹³⁵⁶ ülkede 12 yaşından küçük çocukların fabrikalarda çalışmasını yasaklamış olmasına rağmen, İstanbul’un çeşitli semtlerinde devlet ve özel şahıslara ait tütün fabrikaları ve depolarında küçük çocukların çalıştırıldığı yazılmıştır. Son Posta gazetesi bu duruma dikkat çekerek büyümelerini tamamlamamış olan bu çocukların genellikle pis karanlık, havası bozuk ve tozlu fabrika gibi yerlerde günde 15 - 30 kuruş almak için sabah 7,5 tan akşam 6’ya kadar işçilik ettiklerini yazmıştır.

¹³⁵³ “Parmak İzi Dairesinde Bir Saat: Parmak İzi Sayesinde Katil Zannı Altından Yakasını Kurtaran Adam”, *Akşam*, 15 Şubat 1931, s. 5.

¹³⁵⁴ B. Onur, *a.g.e.*, s. 237.

¹³⁵⁵ “Amerika’da Sefalet New York’un İç Yüzü”, *Serveti Fünun (Resimli Uyanış)*, Sene: 40, Cilt: 69-5, Sayı: 1808-123, 9 Nisan 1931, s. 304.

¹³⁵⁶ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 24 Nisan 1930, No: 1593, *Resmî Gazete* 6 Mayıs 1930, Sayı 1489.

Fabrikaların daha ucuz iş gücü sağlayabilmek adına yetişkin erkek ve kadınlar yerine bu çocukları tercih ettiklerini belirten gazete, çocukların çoğunun babasız ya da anasız olduğunu, hayatın bütün ağırlığını küçük omuzlarında taşıdıklarını, yaşamak için çalışmaya mecbur olduklarını yazmıştır. Gazete bu açıklamayla da yetinmemiş; yasak olmasına rağmen çocuk işçi çalıştıran devlet ve özel sektör fabrikalarının yer ve isimlerini belirtmekten çekinmemiştir. Gazetenin vermiş olduğu sayıya göre 200 çocuk devlete ait ambarlarda, 80-90 kadar çocuk da özel müesseselerde çalıştırılmaktadır.¹³⁵⁷

Amele çocukların zorlu çalışma koşullarına rağmen, kalacak mekanları, az da olsa yevmiyeleri vardır. Sokak çocukları ise, ekmeğini sigara izmaritten çıkarmaktadır. Sultanahmet, Taksim, Eminönü gibi halkın yoğun bulunduğu bölgelerde, sigara içenlerin atmış olduğu izmaritleri toplayıp satarak geçinen çocuklar kendileri ile mülakat yapan Son Posta gazetesi muhabirine “*eski işlerin kalmadığını buhran nedeniyle beylerin elleri yanana kadar izmariti atmadıklarını, cigara ağızlıklarının da işlerini bozduğunu*”¹³⁵⁸ söylemiştir.

Vala Nureddin Akşam gazetesindeki köşesinde, gazeteye başvuran on beş yaşındaki iki şehit çocuğunun hikayesini okurlarla paylaşmıştır. Çocuklar Dumlupınar Mektebi’ndeki eğitimlerinin sona erdiğini, bu nedenle de yatılı kaldıkları okuldan, hayata atılmaları gerektiği uyarısıyla ayrılmalarının istendiğini belirtmişlerdir. Çocuklar nasıl geçineceklerini sorduklarında “*sene bereketli ortalıkta kavun karpuz boldur yer geçinirsiniz*” şeklinde kendileri ile dalga geçildiğini beyan etmişlerdir. Vala Nureddin, bu şekilde gazeteye müracaat eden çok fazla çocuk olduğunu belirterek, “*bir yetim çocuğu okutmaktan maksat onu hayatın daha yüksek bir safhası için hazırlamak olsa gerektir. Bu gibi yavrulara bir meslek öğretilmeli, hatta böyleleri için açılan mekteplerin fabrika, imalathane, yahut daha büyük bir mektep olması gerekir. Yoksa okudun! Haydi artık sokağa diye 15 -16 yaşındaki çocukları kollarından tutup başımızdan atacaksak niçin onları tahsil ettirip de biçarelere iyiyi kötüden tefrik kabiliyetini verdik?*”¹³⁵⁹ şeklinde uygulamayı eleştirmiştir. Son Posta gazetesi de Dumlupınar okulundan çıkan ve üniversite okumak isteyen bu çocuklar sorununa değinmiştir. Parasızlıktan İstanbul’da sokakta yatan çocukların seslerini duyurabilmek için Ankara’ya yayan yürüdüklerini belirterek, sonraki akıbetlerinin ne olduğunun bilinmediğini yazmıştır. Son Posta aynı

¹³⁵⁷ “Günde Otuz Kuruşa On Bir Saat Çalıştırılan Yavruları Kurtarıyoruz”, *Son Posta*, 27 Kasım 1930, s. 5.

¹³⁵⁸ “İzmaritçiler Arasında Eski İşler Kalmadı Beyim... Malum Ya Ortalıkta Buhran Var!”, *Son Posta*, 5 Ağustos 1932, s. 6.

¹³⁵⁹ Vala Nureddin, “Mektepten Çıkan Kimsesiz Çocuklar”, *Akşam*, 1 Eylül 1932, s. 3.

günlerde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan ve İffet Halim Hanım'ın Erenköy Kız Lisesi'nden mezun Darülfünun'da okumak isteyen üç kızı ilişkin haberini paylaşmıştır. Kızlar, Anadolu'dan gelen fakir ailelere mensuptur. İffet Halim Hanım, kızlardan birinin Anadolu'ya öğretmen olarak gönderildiğini, diğerinin ailesinin yanına dönmek zorunda kaldığını, üçüncü kızın ise akıbetinin meçhul olduğunu bildirmiştir.¹³⁶⁰

Böyle çocuklar hırsızlık gibi suçlara teşvik edilmiştir. Paraları olmayan çocuklar leblebi almak istediğinde, leblebici çırakları, onlara evlerdeki terkos musluklarını, camilerin kubbesindeki kurşunları getirerek bir avuç leblebi alabileceklerini belirtmiştir.¹³⁶¹

Yokluğun belki de en dramatik göstergelerinden biri, fakirlik sebebiyle çocuklarını evlatlık vermek isteyen bir babanın gazetelerin okuyucu sütununda vermiş olduğu ilanda okumak mümkündür. Dört yaşına kadar annesiz büyümüş olduğu çocuğunu vermek isteyen ve bir otelde ikamet ettiğini belirten bir baba evlatlık alınması hâlinde çocuğunun hiç olmazsa sefaletten ve açlıktan kurtulacağını ummaktadır.¹³⁶² Öte yandan gazetelere evlatlık isteyenler de ilan vermektedir. Vakit gazetesinde çıkan ilanda altı ile sekiz yaş aralığında kız çocuğunun alınarak evlatlık edinileceği, ilgilenenlerin Alemdar Büyük Park karşısındaki 15 numaraya müracaatları istenmiştir. Görüldüğü üzere yoksullukta çocuk meta gibi ilanla alınıp satılmaktadır.¹³⁶³ Akşam gazetesinin “*Halk Sütunu*” bölümünde yer alan bir ilanda Binbirdirek Terzihane Sokağı'ndan henüz sekiz aylık kız çocuğunun iyi bir aile yanına evlatlık verileceği okuyuculara duyurulmuştur.¹³⁶⁴

Çocukların, para karşılığı evlat sahibi olmak isteyen ailelere satılması buhran ortamında vicdan, ahlak, kazanç kavramlarını yeniden sorgulamamıza neden olmuştur. Dönemin gazeteleri 1932 yılında Darülacezede, devlet korumasında olan altı yaşındaki Edibe isminde küçük bir kızın satılığa çıkarılmış olduğu haberini sütunlarına taşımıştır. Ortaköy'de, Yukarı Kaptanpaşa Akaretlerinde oturan Fatma Saime Hanım bir evlatlık ararken kendisine 25 lira karşılığında satılık bir çocuk getirilmiştir. Beşiktaş Uzuncaova Toz Baba'da oturan Şeküre Hanım, 10 Eylül 1931 tarihinde Darülaceze'den bir evlatlık almıştır. Edibe isimli bu küçük kızın annesi ve babası Eskişehir'deyken vefat etmiş, kimsesiz kalan çocuk İstanbul'a getirilerek Darülaceze'ye yerleştirilmiştir. Şeküre Hanım evlatlık aldığı Edibe'yi bir süre sonra her gün dövmeye başlamış, bu sıralarda Fatma

¹³⁶⁰ “Sokakta Kalan Çocuklar”, *Son Posta*, 1 Kasım 1932, s. 3.

¹³⁶¹ “Seyyar Leblebiciler ve Kurşun Boru Hırsızlığı”, *Milliyet*, 1 Şubat 1931, s. 5.

¹³⁶² “Evlatlık İsteyenlere”, *Son Posta*, 9 Ekim 1930, s. 5.

¹³⁶³ “Evlatlık İsteyiyor”, *Vakit*, 2 Mayıs 1930, s. 8.

¹³⁶⁴ “Halk Sütunu: Evlatlık Veriyorum”, *Akşam*, 3 Ekim 1929, s. 9.

Saime Hanım, çamaşırcı Seher Hanım'dan kendisine bir evlatlık bulmasını istemiştir. Fatma Saime Hanım, çocuğu beğenmiş, iki kadın arasında yapılan pazarlıkta Şeküre Hanım kendisine teklif edilen 20 lirayı az bularak 25 TL talep etmiştir. Fatma Saime Hanım parayı ödemeye razı olmuştur. Şeküre Hanım evden çıkınca küçük Edibe hıçkırarak ağlayarak, “*onun evine göndermeyin*” diye yalvarmaya başlamıştır. Küçük çocuk ihtiyar kadının kendisini öldürünceye kadar dövdüğünü, bacaklarını kızgın maşa ile yaktığını, bulaşık yıkatırken sopayla kafasına vurduğunu söylemiştir. Fatma Hanım çocuğu muayene etmiş, çocuğun vücudunda ceviz büyüklüğünde yaralar bereler görmüştür. Şeküre Hanım'ın kendi çocuğu olduğunu beyan ettiği Edibe'nin, Darülacezeden alındığını öğrenen Fatma Saime karakola giderek Şeküre Hanım'ın çocuk satıcılığı yaptığı ihbarında bulunmuştur. Şeküre Hanım yakalanmış ve karakola götürülmüştür. Yapılan inceleme sonrasında çocuk satıcılığı işine uzun müddetten beri devam ettiği, Darülaceze'den aldığı çocukları kendi çocuğumdur diyerek ötede beride sattığı ortaya çıkmıştır. Kadının bazı küçük öksüz yavruları para karşılığında Anadolu'ya bile gönderdiği iddia edilmiştir. Gazete Şeküre Hanım'ın, Darülaceze'den bu kadar çocuğu nasıl alabildiğinin araştırıldığı¹³⁶⁵ haberini vermiştir.

Çocukların en büyük zevki oyun oynamaktır ve çocuk oyunları denilince de akla ilk gelenlerden biri top oyunudur. Ancak kantarın topuzunu hayli kaçırın büyükler, çocukları muhtemelen gürültü nedeniyle şikâyet etmiş, emanet encümeni de sokaklarda top oynamayı yasaklamıştır. Uymayanlara nakdi ceza verileceği noktasında göz dağı vermeyi de ihmal edilmemiştir.¹³⁶⁶ Sokak kamu alanıdır ve bu alanlardan herkesin istifade etmesi düşünülmüş olmalı ki öğrencilere okullarda okutulan ders kitaplarında sokakların oyun yeri olmadığı, sokakta oynayan çocukların terbiyesinin noksan olacağı düşüncesi aşılınmaya çalışılmıştır.¹³⁶⁷

Çocuk ölümlerinde ev kazaları ve dikkatsiz ebeveynler dikkat çekicidir. Mangal, soba devrilmesi, kuyuya düşüp boğulma kaza sonucu gerçekleşen çocuk ölümleri nedenleri arasında ilk sıralarda yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde Beyoğlu Hacı Hüsrev Mahallesi'nde yaşayan henüz bir yaşındaki bir çocuğun gaz ocağında pişen yemek tenceresini devirdiği ve haşlanarak öldüğü haberi evde yaşanan dikkatsizliği, ilgisizliği gösteren yalnızca bir örnektir.¹³⁶⁸

¹³⁶⁵ “Çocuk Hırsız Bir Kadın”, *Son Posta*, 20 Ekim 1932, s. 15. “Çocuk Satıyorum”, *Son Posta*, 21 Ekim 1932, s. 9.

¹³⁶⁶ “Şehir İşleri: Sokakta Top Oynamak Yasak”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1930, s. 4.

¹³⁶⁷ F. Üstel, *a.g.e.*, s. 208.

¹³⁶⁸ “Bir Çocuk Yanarak Öldü”, *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1930, s. 4.

Diri çocuklar gibi ölü çocuklar da korunamamıştır. Kumkapı Polis Karakolu'na başvuran Ermeni bir kadın, Kürkçübaşı Mahallesi'nde Mektep Sokağı'nda oturduğunu yirmi gün evvel doğurduğu Agop isimindeki oğlunun bahçede su çekerken odaya giren kedi büyüklüğündeki bir fare tarafından ısırıldığını belirtmiştir.¹³⁶⁹ Yarım saatliğine de olsa dışarı çıkararak çocuğunu yalnız bırakarak tedbirsizlik yapan ve koruyamayan anne hakkında adli takibat başlatılmıştır.¹³⁷⁰ Yine, Son Posta gazetesinde çıkan başka bir haberde hastalıktan vefat eden Tophane Karabaş Mahallesi'nde oturan Vahit Hamit Bey'in kızı Saide'nin, defin öncesi evlerinde gece vakti fareler tarafından kemirildiği, cesedin her ihtimale karşı adli tıp kurumuna cinayet şüphesiyle teslim edildiği, yapılan incelemede durumun anlaşıldığı yazılmıştır.¹³⁷¹

4.6.1. Çocuklara Yönelik Suçlar ve Çocuk Suçlular

Son Posta gazetesi devlet korumasında olan çocukların da karşılaştıkları tehlikelere dikkat çekmek amacıyla bir haber yayınlamıştır. Kasımpaşa'da Darülaceze'den evlatlık alınan üç yaşındaki Raife'nin ölüm nedeni doktorlar tarafından şüpheli görülmüştür. İfadesinde çocuğu evde bırakarak komşuya gittiğini söyleyen anne Fevziye Hanım eve geldiğinde çocuğun sandalyeden düşmüş olduğunu gördüğünü belirtmiştir. Çocuk kan kaybından ölmüştür. Morg incelemesinde çocuğun omuzlarında morartılar görülmüş kadın bu defa da ifade değiştirerek çocuğun olaydan birkaç gün önce merdivenlerden düştüğünü anlatmıştır.¹³⁷²

Gayri meşru ilişkiler sonucu oluşan istenmeyen gebelikler beraberlerinde yeni doğan bebekler, bizzat doğumu yapan kadınlar ya da kadını hamile bırakan erkekler katledilmişlerdir. Cumhuriyet gazetesi Çarşıbaşı'nda Recep Ağa'nın bahçesinde bir fıçı içinde bulunmuş olan kesik çocuk başına ilişkin haberin başlığında birlikte işlenen bir cinayet olmasına rağmen, suçlu olarak kadın gösterilmiş, haberin içeriğinde ise Suzan'ın dostu Mehmet ile olan gayr-i meşru ilişkisi sonrasında ikilinin doğan bebeğin başını kestiklerinin anlaşıldığı yazılmıştır.¹³⁷³

Çocuklara ve gençlere yönelik karşılaşılan bir diğer suç çeşidi ise istismar ve tecavüz olmuştur. Bu vakaların bazılarında suç unsuru ensest olarak nitelendirilen aile içindeki yetişkin erkekler tarafından işlenirken, kimi zaman da yakın tanıdıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Önemli bir tabu olarak karşımıza çıkan ensest vakalarında kutsal aile

¹³⁶⁹ "Bir Çocuğu Fareler Yedi", *Milliyet*, 17 Mart 1931, s. 6.

¹³⁷⁰ "Farelerin Didiklediği Çocuk", *Son Posta*, 18 Mart 1931, s. 2.

¹³⁷¹ "Bir Çocuğun Cesedi Farelerin Hücumuna Uğradı", *Son Posta*, 2 Mart 1932, s. 2.

¹³⁷² "Sokakta Ölen Çocuğun Macerası: Başı Yarılıp ta mı Öldü, Yoksa...", *Son Posta*, 18 Aralık 1930, s. 2.

¹³⁷³ "Ne Alçak Ana! Çocuğun Başını Anası Kesmiş", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1931, s. 4.

bağının cinsel bir suç ile lekelenmesi söz konusudur. Türk toplumunda egemen ve güç sahibi erkeğin aile içerisindeki hegemonyası, kız çocuklarına karşı enstest suçlarının daha fazla görülmesine neden olmuştur. Gazete sütunlarına yansıyan vakaların birinde sekiz yıllık evli olduğunu söyleyen yirmi beş yaşındaki Sabiha Hanım, Fatih Karakolu'na müracaat ederek eşi Kemal'in yedi yaşındaki öz kızı Bahriye'yi istismar ettiğine şahit olduğunu söylemiş ve ortadan kaybolan adamdan şikayetçi olmuştur. Karakolda bulunan Vakit gazetesi muhabirine konuşan kadın, eşinin ustaları ile geçinemeyen, sık sık iş değiştiren, sefalet çekmelerine neden olan biri olduğunu belirtmiş, kızına durumu sorduğunda kızın “*babam bana çikolata, para vereceğini*” söyledi ve birkaç defa bir şey yaptı dediğini belirtmiş ve adalet beklediğini söylemiştir.¹³⁷⁴

Pınar Özdemir, enstest çocukları konu edindiği doktora tezinde, babanın öz kızına yaptığı istismar durumlarına ilişkin ilginç bir saptama yapmıştır. Özdemir, babanın sosyal izolasyonunun ve çevreden kopukluğunun, evlilik içerisinde yaşanan problemlerin, ailede işsizliğin enstest suçunu işlenmesinde etkili rol oynadığını belirtmektedir. Özdemir, bu babaların, kızlarını enstest eylemlere katabilmek için rüşvet verdiklerini ayrıca her türlü sosyokültürel aile yapısında bu suça rastlanabileceğini ifade etmiştir.¹³⁷⁵

Son Posta gazetesi, Fatih- Harbiye tramvayında yaşanan bir sarkıntılık olayını sütunlarına taşımıştır. Gazetenin verdiği bilgiye göre, küçük bir gazete dağıtıcısı çocuk tramvayda kocaman bir adamı yumruklamıştır. Yumruk sonrası adam hemen tramvaydan atlayarak uzaklaşmıştır. Olayın, adamın çocuğa sarkıntılık etmesinden kaynaklandığı olarak yazılmıştır.¹³⁷⁶ Bu olayın gazetelere yansımından yalnızca beş gün sonra Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde on beş yaşındaki bir erkek çocuğuna tecavüz eden iki erkeğin yalnızca bir yıl cezaya çarptırılması¹³⁷⁷, istismar suçuna eğilimli olanların küçük bir ceza ile kurtulabildiklerinin kötü bir örneği olmuştur. Son Posta gazetesinde haberleştirilen olayda ise Samatya'da evinin önünde oturan beş yaşındaki Artin isimli çocuk, “*pehlivan*” namındaki bir adam tarafından Bakırköy taraflarına götürülmüş ve tecavüze uğradığı iddia edilmiş, çocuk muayeneye gönderilmiş ve adam da tutuklanmıştır.¹³⁷⁸

¹³⁷⁴“Bir Baba Yedi Yaşındaki Çocuğuna Tecavüz mü Etti?”, *Vakit*, 13 Ekim 1930, s. 3.

¹³⁷⁵ Pınar Özdemir, Enstest Mağduru Çocukların Adli Dosyalarının Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla İncelenmesi ve Müdahale Modelinin Geliştirilmesi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s. 14-17.

¹³⁷⁶ “Tramvayda Yapılan Bir Rezalet”, *Son Posta*, 6 Ağustos 1930, s. 4.

¹³⁷⁷ “İki Irz Düşmanı Mahkûm Oldu”, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1930, s. 4.

¹³⁷⁸ “Beş Yaşında Bir Çocuk Tecavüze Uğramış”, *Son Posta*, 26 Ağustos 1932, s. 3.

7 Temmuz 1930 Salı günü akşamı Polonez Köyü yolunda meydana gelen vakada ise 18 yaşında Rejina'nın önüne elinde baltayla çıkan Arif kıza tecavüz ettikten ve parasını çaldıktan sonra kaçmıştır. Mahkemede yargılanan ve suçu sabit bulunan Arif yaşının 18 olması nedeniyle yalnızca bir sene dokuz ay ağır hapse mahkûm edilmiştir.¹³⁷⁹

Bir başka örnekte ise bu defa 18 yaşındaki gence, iki yetişkin erkeğin yapmış olduğu istismar üçüncü sayfa haberlerinin konusu olmuştur. Darıca Çiftliği'nde emlak sahibi Ali Ağa'nın oğlu Mehmet'i, daha önceden sabıkası bulunan Halil ve Ahmet isminde iki erkek dağda gezmek amacıyla yanlarında götürmüş, gence tecavüz ettikten sonra öldürmüşlerdir. 1932 yılının Ramazan Bayramı'nda yaşanan hadisede de Hasköy'de Şirket-i Hayriye ustası olan Kırımlı Abdullah Efendi, 17 yaşındaki Haydar tarafından evinde öldürülmüştür. Haydar, mahkemede yaptığı savunmasında, Abdullah Efendi'nin kendisini işe yerleştireceğini vadettiğini, ustanın evinde bir gece yattığını, ikinci gece ustanın kendisini istismar etmek istediğini bu nedenle de öldürdüğünü söylemiştir.¹³⁸⁰ Elli yaşındaki maktulün profili incelendiğinde sorunlu bir yapıda olduğu anlaşılmıştır. Vakit gazetesi muhabiri Abdullah Efendi'nin yaşadığı Piri Paşa Mahallesi Kumbarahane Caddesi'ndeki evinde giderek cinayete kurban giden adamın hayatını komşularından da dinlemiştir. Komşular, Abdullah Efendi'nin bekar ve yalnız yaşayan biri olduğunu, ahlaki açıdan iyi biri olmadığını söylemişlerdir. Muhabir, maktulün kulübesinin pislik içinde olduğunu, içeride yatak, yorgan ve karyola olduğu belirtmiştir. Karagümrük'te oturan üvey kardeşleri ile görüşmeyen, düzenli olarak meyhaneye giden Abdullah Efendi, iş yerindeki arkadaşlarına Ramazan Bayramı'nda kumar oynayacağını söylemiştir. Şirket-i Hayriye'den 240 kuruş alan Abdullah Efendi'nin bayram günü saat ikide kulübesinden şık bir palto ile çıktığı karşı komşusu tarafından görülmüştür. Maktulden bir daha haber alınamamış, günler sonra kulübesinde ölü bulunmuştur. Gazete cesedin fotoğrafını yayınlanmasa da okuyucularına oldukça detaylı bilgi vermiştir. Dokuz farklı yerinden derin yaralar aldığı belirtilen maktulün bir intikam cinayetine kurban gittiği anlaşılmıştır. Abdullah'ın olaydan altı ay önce yirmi iki yaşında sabıkalı bir genci, elbiselerini çaldığı gerekçesi ile zabıtaya şikâyet ettiği, gencin ifadesinde “*ben o elbiseleri çalmadım o bana elbiseleri verdi*” cümleleri ile kendisini savunduğu belirtilmiştir. Abdullah Efendi'nin ölümünde öncelikle bu gencin intikam almış olabileceği üzerinde durulmuştur ancak daha sonra gerçek anlaşılmıştır.¹³⁸¹

¹³⁷⁹ “Polonez Yolundaki Tecavüz”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1931, s. 2.

¹³⁸⁰ “Hasköy Cinayeti”, *Son Posta*, 14 Nisan 1932, s. 3.

¹³⁸¹ “Hasköy Cinayetini Kapatan Esrar Çözülüyor”, *Vakit*, 17 Şubat 1932, s. 1, 7.

Çocukları dışarda bekleyen tehlikeler kadar onları evlerinde ailelerinin ihmali nedeniyle bekleyen ölümcül olaylar da yaşanmıştır. Çocuklar ellerine geçirdikleri ailelerine ait tabancaları karıştırırken yaralama ya da cinayete sebep olmuşlardır. Gazetelere yansıyan örneklerden ilk vaka Ortaköy Mecidiye Mahallesi'nde yaşanmıştır. İbrahim Bey'in on üç yaşındaki oğlu Nafiz, ders çalışmak üzere arkadaşlarından on iki yaşındaki Şeref'i evine çağırmıştır. Aynı mektepte ve aynı sınıfta okuyan bu iki çocuk odada bir müddet ders çalıştıktan sonra canları sıkıldığından oyun oynamaya başlamışlardır. Bu esnada Nafiz, babasının tabancasını dolaptan çıkarmış ve karıştırmaya başlamıştır. Silah birdenbire ateş almış ve çıkan kurşun Şeref'i çenesinden yaralamıştır Şeref, Etfal Hastanesi'ne kaldırılırken Nafiz de tutuklanmıştır.¹³⁸² Küçükçekmece'de yaşanan vakada ise kahvecilik yapan Yaşar Efendi, tabancasını karıştıran on dört yaşındaki bir çocuğun silahından çıkan kurşunla ölmüştür.¹³⁸³

İncelenilen dönem içerisinde darp, cinayet gibi suçlardan sayısız defa hapse giren çıkan kimi isimler ön plana çıkmıştır. Bunlardan birisi de Arabacılar kahyası olarak bilinen Çolak Hayri'dir. Gazeteler sürekli olarak Hayri'nin vukuatlarını yazmışlardır. 1931 yılında Alemdar Caddesi'nde bulunan evinde, kabadayılık ve şımarıklığın içki ile harmanlandığı sofrada *köpek etinden meze isteyerek* olay çıkarmış, gecenin sonunda Sabri ile kavgaya tutuşmuştur. Karşılıklı çekilen tabancalar ateşlenince Şükrü Çavuş ve Sabri isminde iki kişiyi ölmüş, Çolak Hayri ve sofrada bulunan Sabhat ismindeki bir kadın da yaralamıştır.¹³⁸⁴

Yakalanarak tutuklanan Hayri'nin mahkemedeki dosya incelemesinde sanığın 1921'de para meselesi yüzünden rüsumat muhafaza memurunu öldürdüğü, tutuklu olarak mahkemesi devam ederken jandarmadan kaçıp Kuvayı Milliye'ye sığındığı, vatan hizmetinden dolayı cezasının af edilerek tecile uğradığı, 1926 senesinde ise Muharrem isminde bir adamı öldürmeye teşebbüsten yine Ağır Ceza Mahkemesi'nde 6 ay hapse mahkum edildi belirtilmiştir.¹³⁸⁵ Hayri, hapishaneden çıktıktan on beş gün sonra da iskeledeki arabacıların değnekçilik işi kendisine verilmediği için silahını ateşlemekten çekinmeyen biri olduğu anlaşılmıştır.¹³⁸⁶

Çalışma konusu olan Cumhuriyet döneminin en büyük problemlerinden biri olan metruk yani terke edilmiş çocukların profillerinde; serserilik, dilencilik, hırsızlık, fuhuş

¹³⁸² "Ders Çalışırken On Üç Yaşındaki Bir Çocuk Arkadaşını Vurdu", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1931, s. 4.

¹³⁸³ "Dün Bir Çocuk Katil Oldu", *Son Posta*, 1 Aralık 1931, s. 2.

¹³⁸⁴ "Çolak Hayri'nin Evindeki Cinayet", *Milliyet*, 28 Haziran 1931, s. 1.

¹³⁸⁵ "Çolak Hayri Eskiden de Birini Öldürmüştü", *Milliyet*, 4 Mayıs 1932, s. 3.

¹³⁸⁶ "Arabacı Sabıkalı Çolak Hayri Yeni Değnekçiyi Öldürmek İstedi", *Vakit*, 23 Ekim 1930, s. 5.

başta olmak üzere suç sicilleri tescillenmiştir. Nitekim Cumhuriyet gazetesi de okurlarının dikkatini “*annelerinin babalarının kabahatlerini niçin bunlara yükleyelim*” sorusuyla konuya yöneltmiştir. Sokak ortasına cami köşesine bırakılmış çocukları da düşünmek gerektiğine işaret eden gazete, iki kız çocuğunun bulunduğu fotoğrafın altında “*mezbelelikte oynayan çocuklara Himaye-i Etfal sahip çıkmazsa bunların yarın birer sürtük birer kahpe olmayacağını kim temin edebilir*” şeklinde bir yorum yapmıştır.¹³⁸⁷

Aynı gazetenin başka bir haberinde annesinin yanında dilenen bir çocuk fotoğrafına dilencilige alıştırılan çirkin bir ticaretin vasıtası olduğu bugün el açan bu çocuğun yarın dilenci, hırsız sefil bir alüfte olmaya mahkum olduğu kendilerine bu işi meslek edinenlere değil Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne yardım edilmesi gerektiği yazılmıştır.¹³⁸⁸ Bu tür çocuklardan hayatta kalabilenler sefaleti yaşarken birçoğu çocukluğu bile göremeden hayattan kopmuştur. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde Eyüp, Pangaltı ve Unkapanı’nda biri yeni doğmuş, ikisi altı aylık metruk üç çocuktan ikisinin sağ olarak bulunduğu, Eyüp Arpa Camii’ndeki küçük bir erkek bebeğe ait cesedin ise köpeğin ağzında bulunduğu haberini vermiştir.¹³⁸⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukları koruma politikası devletin önem verdiği bir konudur. 1917 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurulması ile başlayan süreçte dikkatleri üzerine çeken bir diğer kurum da Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu olmuştur. Dahiliye Vekaleti mesaileri dışında yurdun kurulması için çalışan Tıp Fakültesi Muallimi Fahrettin Kerim ve Hapishane Genel Tabibi Zati Beylere, 75 lira ücret ödeme kararı almıştır.¹³⁹⁰ Yalnızca beş yıl çalışma imkânı bulan bu yurt, ilginç bir eğitim yöntemi uygulamış, serseri ve sabıkalı iki yüz elli çocuk bu yurttaki farklı bir eğitime tabii tutulmuştur.

Yurdun sorumlu müdürü Doktor Kâzım Zafır çocukları yakından tetkik etmiş ulaştığı çarpıcı bulguları yayınlamıştır. Hazırladığınız raporda çocukların çoğunluğunun üvey baba ya da üvey ana kıskançlıkları ile işkence kurbanları olduğunu belirtmiştir. Çocukların kendi anlatımlarından yola çıkarak evlerinde sürekli dayak, kavga, kanlı bıçaklı sahnelerine şahit olan bu çocukların sevgi ve geçinmeyi bilmediklerini yazmıştır. Çocuklar can yakmaktan haz duymaktadır. Doktorun görüşüne göre aile çevrelerinde şiddete maruz kalan çocuklar aynı davranışları göstermeye mahkumdur ve suç

¹³⁸⁷ “Sokak Ortasına Cami Köşesine Bırakılmış Çocukları da Düşünelim”, *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1929, s. 5.

¹³⁸⁸ “Bu Çocuğun Günahı Ne?”, *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1929, s. 5.

¹³⁸⁹ “Üç Metruk Çocuk Bulundu”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1930, s. 6.

¹³⁹⁰ *BCA.*, 30-18-1-2/ 38-53-1, Belge Tarihi: 16 Temmuz 1933.

işleyebilirler. Nitekim bu mahkumiyetleri dolayısıyla asayiş, inzibat kuvvetlerini işgal ederler. Doktor bizim çocuklarımız bu şartlar içinde sokağa düşerler. Sokakta kötü alışkanlıklarla temas ederler ilk hastalık esrardır. Esrar nedeniyle tembelleşir emeksiz olarak serseri yollarla kazanç aramaya başlar hırsız, yankesici, kaldırımcı olurlar şeklinde.¹³⁹¹ adeta *nasıl suçlu olunur* sorusuna yanıt vermiştir. Zahir, kurumda rehabilitasyona tabii tutulan bu çocukların evden kaçmış ve ahlaki melekelerden mahrum kişiler olduklarını belirtmiştir. Çocuklar en fazla Galata ve Beyoğlu semtlerinden, polis, sabikalılar tarafından toplanarak kuruma getirilmişler ya da kendiliklerinden gelmişlerdir.¹³⁹²

İncelediğimiz dönemde küçük yaşlardan itibaren suçla tanışan ya da tanıştıran çocukların suçu hayatın olağan akışı içinde sıradan/normal bir durum olarak algıladıkları istatistiki veriler ve sabika tekrarlarına ilişkin gazete verileri incelendiğinde görülmüştür. 1932 yıl içerisinde İstanbul mahkemelerinden 6533 mahkûmiyet, 1933 yılında 5173 mahkûmiyet kararı çıkmıştır. Türkiye verileri incelendiğinde 1935 yılı içerisinde 12-15 yaş aralığında mahkûm olanların sayısının 831 olduğu tespit edilmiştir.¹³⁹³

Çocuklar hırsızlıktan yaralamaya kadar her türlü suça bulaşmışlardır. Güç ve cesaretlerini ispatlamak, aidiyet duygularını pekiştirip bir gruba dahil olmak isteyenler şiddet eğilimi göstermişlerdir. Fincancılar Senti'nde İranlı Ali, arkadaşı Mustafa'nın "*sen kabadayı değilsin git bir tokat at bakayım*" cümlesi karşısında tereddüt etmeden, yoldan geçmekte olan Yani isimli bir çocuğa tokat atmıştır. Yani de tokada karşılık verince Mustafa durum karşısında iyice keyiflenerek "*tokat attın ama cevabını da aldın*" diyerek arkadaşıyla dalga geçmiştir. Bunun üzerine iyice sinirlenen Ali, çakısını çıkararak Yani'nin göğsüne saplamıştır.¹³⁹⁴

Çocuklara kimi zaman yanlış anlamalar nedeniyle, haksız olarak suçlu damgası vurulduğu, ihmal nedeniyle bizzat kolluk kuvvetleri tarafından suç ortamıyla tanıştırıldığı durumlar da söz konusu olmuştur. 23 Nisan Çocuk Haftası programları çerçevesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından Son Posta gazetesi baş yazarlığına seçilen İstanbul İl Mektep Talebesi Ahmet Efendi, gazetede yayınlanmak üzere bir mektup göndermiştir.

¹³⁹¹ Dr. Kâzım Zafir, "Serseri Çocukları Nasıl Terbiye Ediyoruz? Belediye Kurtarma Yurdunda Yapılan Tecrübeler", *İstanbul Belediye Mecmuası*, 1934, s. 372- 381.

¹³⁹² K. Zafir, a.g.m., s. 372- 374.

¹³⁹³ *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Mahkûmlar İstatistiği 1932-1939*, Neşriyat No: 170, Ankara, Basım Yılı Yok, s. 6, 23.

¹³⁹⁴ "Bir Şakadan Çıkan Çocuk Cinayeti, *Son Posta*, 1 Ağustos 1931, s. 1. "Sekiz Yaşında Bir Kabadayı", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1931, s. 4.

Mektupta yazılı ifadelerden, bir polis memurunun hatası nedeniyle karakolda hırsızlar ve yan kesiciler ile birkaç saat geçirmek zorunda kalan küçük bir çocuğun hikayesini öğrenmek mümkündür. Beşinci sınıf öğrencisi kitap parası tedarigi için okul çıkışlarında çikolata satan Gazanfer Efendi, 23 Nisan Çocuk Bayramı tatili nedeniyle sabah erkenden çikolata satmak için köprüye gitmiş, oradan geçmekte olan bir polis tarafından Eminönü Merkezi'ne götürülmüş ve üç lira ceza ödemesi istenmiştir. Çocuk parayı tedarik edemediği için tutuklanmıştır. Nezarethanede bulunan yankesiciler ve hırsızlardan bazıları çocuğun çikolatalarından çalmışlardır. Daha sonra komiserin yanına çıkartılan çocuk “*sen niçin yakalandın ne iş görüyorsun*” sorusuna, “*çikolata satıyordum*” cevabını vermiştir. Komiser'in polislere emriyle salıverilen çocuk, Ahmet efendinin mektubunda belirttiği gibi o gün böylece ekmeğinden olmuştur.¹³⁹⁵

Çocuk suçlular arasında gazete haberine konu olan iki kızın yaşları ise 12 ve 14'tür. Gazete bu çocukların hünerli bir sabıkalının idaresinde oldukları zannını verdiklerini belirterek, çocukların Taksim bölgesinde hırsızlıklar yaptıklarını yazmıştır. İki küçük hırsız kızın son vukuatının anlatıldığı haberde, kızların Firüzağa'da üç kardeşler evi, olarak bilinen apartmanın altındaki Fatma Hanım'ın işletmekte olduğu bakkala gelerek; Fatma Hanım'a o civara yeni taşındıklarını söyledikleri, büyük kızın şekerden tuza kadar mutfak eşyaları hazırlatırken, küçük kızın çekmecedan 50 Lira aşırıldığı anlatılmıştır.¹³⁹⁶

Devlet, çocuk mahkûmları topluma yeniden kazandırmak için verilen cezaları dönüştürme yolunu izlemiştir. 14/06/1930 tarihinde 1721 sayılı Hapishanelerin ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun kabul edilmiş, 26 Haziran 1930 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.¹³⁹⁷ Kanun ile hapishanelerin ıslahı yoluna gidilmiştir. Toprağı adam ile ve adamı toprak ile ıslah etmek esas tutulmuş, mahkumlara zirai işler yaptırıldığı gibi, yirmi yaşından küçük olan mahkumların hapishanelerde sıhhat ve ahlâklarının bozulmasına meydan vermemek için onları fabrikalarda çalıştırmak uygun görülmüştür.¹³⁹⁸ 1931 yılında Milliyet'te çıkan bir haberden anladığımıza göre bu yıl içerisinde hapishanenin mevcudu 114 kişidir. Bunlardan 94'ü mahkûm, 20'si ise mevküflardan oluşmaktadır.¹³⁹⁹ Ancak, Üsküdar Hapishanesi'nde yatan cinayetten

¹³⁹⁵“Çocuk Bayramında Çocuk Himaye Edilir, Hapsedilemez”, *Son Posta*, 27 Nisan 1931, s. 1,3.

¹³⁹⁶ “12- 14 Yaşlarında İki Küçük Kızın Marifetleri”, *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1930, s. 4.

¹³⁹⁷ *Resmî Gazete*, “Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun”, 26 Haziran 1930, Sayı:1530, s. 9152.

¹³⁹⁸ *BCA*, 30-10-0-0/ 27-156-3, Dosya Ek: 25, Belge Tarihi: 15 Ağustos 1933.

¹³⁹⁹ “Üsküdar Tevkifhanesi'nde”, *Milliyet*, 2 Mart 1931, s. 3.

hüküm giymiş Recep isimli birinin diğer mahkumlar tarafında on sekiz yerinden bıçaklanması hadisesinde olduğu gibi, mahkumların hayat hakkının korunmadığı durumlara da sıkça rastlanmıştır.¹⁴⁰⁰

Çalışan çocuklar, suç ortamında en fazla istismara maruz kalan grupta yer almıştır. Çocukların en kolay çalıştırıldığı işlerin başında hizmetçilik gelmektedir. Evde çalıştırılan hizmetçiler çoğunlukla Osmanlı Devleti döneminden gelen bir gelenek ile köylerdeki fakir ailelerin yanlarından getirilmiş ve yetiştirilmiş küçük kızlardan oluşmuştur. “*besleme*” adı verilen bu kızlar gözü açılmadığı için tercih edilmiştir. Çok çocuğa sahip olan fakir köylülerin bakım konusunda acizliklerini gerekçe göstererek çocuklarını evlatlık vermeleri, kimi zaman, aç gözlülük kimi zaman da safdillik olarak suçlanmalarına neden olmuştur. Çocukların besleme olarak verilmesi Avrupalı modern anlamda yetişmiş kadın hizmetçi ücretlerinin fazla olmasından kaynaklanmıştır. Köyden İstanbul’a gelen kız çocuklarının yaşamları tamamen değişmiştir. Ev sahiplerinin çeşitli sebeplerle sokağa attıkları bu çocuklardan bazılarının fuhşa sürükledikleri anlaşılmaktadır. Yine diğer bazıları ise hırsızlığa meyilli, nankör, hain ve aptal oldukları gibi sıfatlarla anıldıkları şiddet gördükleri bilinmektedir.¹⁴⁰¹ Küçük yaşta evlerde hizmetçilik yapan kızlar kimi zaman gönül macerası kimi zaman da çalıştıkları evlerde gördükleri kötü muameleler nedeniyle evden kaçmışlardır. Son Posta gazetesi on iki yaşındaki Münire ve on sekiz yaşındaki Şerife’nin kayboluş hikayelerini *Kaybolanlar Çoğaldı* başlığı ile sütunlarına taşımıştır.¹⁴⁰² Nitekim bu habere kısa bir süre sonra evlatlık ya da hizmetçi olan yaşları 12 ile 17 arasından değişen üç kız daha yaşadıkları evden kaçmıştır. Son Posta gazetesi duruma ilişkin “*kaybolanların hüviyet ve yaşları ayrıca şayanı dikkattir*”¹⁴⁰³ ifadelerini kullanmıştır.

Hayatın arka planında kalan bu insanların isimlerini gazetelerin vukuat sütunlarında bilhassa izale-i bîkr, intihar ve hırsızlık olayları ile ilgili haberlerde görmek mümkündür. Artvinli Düriye isimli bir hizmetçi çalıştığı evde takdir edildiğini belirterek, denize atlamış ve intihar etmek istemiştir.¹⁴⁰⁴ Asabi bir hastalığa müptela Süleymaniye’de Taş Odalar Sokağı’nda oturan Divan-ı Temziye askeri azalığından mütekait Naim Bey’in 25 yaşındaki evlatlığı Saime, tavana ip bağlayarak intihar etmiştir.¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰⁰ “Bir Katil Mahkûmunu On Sekiz Yerinden Vurdular”, *Vakit*, 12 Eylül 1932, s. 3.

¹⁴⁰¹ Yahya Araz, *Osmanlı İstanbul’unda Çocuk Emeği*, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 295-298.

¹⁴⁰² “Kaybolanlar Çoğaldı”, *Son Posta*, 15 Ocak 1932, s. 2.

¹⁴⁰³ “Kaybolanlar Dün Listeye Üç İsim Daha İltihak Etti”, *Son Posta*, 22 Ocak 1932, s. 1.

¹⁴⁰⁴ “Denizde İntihar Teşebbüsü”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1930, s. 3.

¹⁴⁰⁵ “Bir Hizmetçi Kız Kendini İple Tavana Astı”, *Milliyet*, 16 Mart 1930, s. 4.

Bu kızcağızların yaşadıkları hayatı fıkra haline getirerek hicveden Burhan Felek köşesinde kızlardan “*Dayaklıklar*” olarak bahsetmiştir. Evinden kaçıp mahalledeki evlere sığınan yaşları sekiz ile yirmi üç arasında değişen bu kızların, kapı kapı aranmışlardır. Felek beslendikleri kapıdan kaçış nedenlerini üç sebebe bağlamıştır. Bu çocuklara çok fazla iş yüklediğini, dayak atıldığını, çocukların bakım görmediklerini, çoğunluğu yetim ve kimsesiz olan bu çocukların kovulma korkusuyla olumsuz şartlara katlandıklarını, canlarına tak edince de evden kaçtıklarını ancak o zaman değerli olduklarının anlaşıldığını yazmaktadır. Felek konuyla ilgili olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin dikkatini çekmiştir.¹⁴⁰⁶

TBMM kararıyla halk sağlığını korumak adına evlerde hizmet eden çalışanların sağlık ve adli kontrollerinin polis kayıtlarına geçirilmesini denetleme yetkisi belediyelerin sorumluluğuna bırakılmıştır.¹⁴⁰⁷ Denetimler sonrası 1932 yılında *Son Posta* gazetesinde çıkan bir haberde; Belediye Müstahdemin İdaresi’ne 3.950 işçi ve hizmetçinin müracaat ederek tescil olduğu, verilen bilgilere göre, hizmetçi olmak için müracaat edenlerin sayısının artarak günde 10- 12’ye ulaştığı ve bu kişilerin genellikle genç kızlar olduğu¹⁴⁰⁸ bilgisini paylaşmıştır.

4.7. 1930’lu Yıllarda Bazı Suç Adlandırmaları

İstanbul sokaklarının Aydınli aydınlatılamaması Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren güvenliği tehdit eden bir mesele olmuştur. Güvenliği sağlayan birimler geceleri sokağa çıkanların yanlarında fenerler bulundurmalarını mecburi tutmuşlardır. Ne var ki gecenin karanlığı, suçlu taifesi için nimet sayıldığından, yatsı namazından sonra acil işi olanlar haricinde dışarıda dolaşmak tehlikeli sayılmıştır. Özellikle başkentler olmak üzere şehir sokaklarının aydınlatılması her ülke için önemli bir sorun olmuştur. 1807’de ilk olarak Londra’da bir cadde hava gazı ile aydınlatılmış, giderek bu durum yaygınlaşmaya başlamıştır. İstanbul’da ise 1856’dan itibaren Cadde-i Kebir (İstiklâl Caddesi) aydınlatılmaya başlanmıştır. 1879’da İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerin elektrikli aydınlatılması hakkında padişah iradesi çıkmış, 1888’de İstanbul’da elektrik fabrikası kurulmuş, 1914 ten itibaren de bazı caddelerin aydınlatılması hava gazı yerine elektrikte yapılmıştır.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁶Burhan Felek, “Dayaklıklar”, *Milliyet*, 13 Mart 1929, s. 4.

¹⁴⁰⁷TBMM *Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 39, C. 17, Tarih: 24 Mart 1930, s. 56.

¹⁴⁰⁸“Rağbetli Meslek Hizmetçilik İçin Müracaat Edenler Çoğaldı”, *Son Posta*, 26 Şubat 1932, s. 2.

¹⁴⁰⁹Vahdettin Engin, Ufuk Gülsoy, “İstanbul’un Aydınlatılmasında Elektrik Dönemi”, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: 9, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015, s. 372- 374. <https://istanbul tarihi.ist/357-istanbulun-aydinlatilmasinda-elektrik-donemi> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023).

Ne var ki karanlık sokaklar, 1930'lu yıllara gelindiğinde bile Cumhuriyet Türkiye'sinin en büyük şehrinde insanların can ve mal güvenliği açısından sorun teşkil etmeye devam etmiştir. Ahmet Hulusi imzası ile Yarın gazetesine yazılan bir mektupta; Nuruosmaniye Caddesi Muvazi Şeref Efendi Sokağı'nın senelerden beri elektrikten mahrum olduğu, sokakta geceleri karanlıklar içinde kaldığından birçok serserinin bu noktada barındığı ve etrafa dehşet saçtığı belirtilmiştir. Gece saat 12'den sonra buradan geçmenin olanaksız hale geldiği, elektrik için belediyeye binlerce defa müracaat edildiği fakat cevap alınmadığı belirtildikten sonra vatandaşların hayatının tehlikeye bırakılması ne derece doğrudur diye sorulmuştur.¹⁴¹⁰

4.7.1. Karmanyolacılık

Karmanyolacılık, Türk Dil Kurumu şehrin ıssız yollarında ölümle korkutarak yapılan soygunculuk olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹¹ İki ya da üç kişiden oluşan ve çoğu zaman da sabıkalı takımından bir grup şehrin ıssız muhitlerinde özellikle el ayağın çekildiği karanlık saatlerde inşaların üzerine taarruz ederek kama ya da bıçak çekmek suretiyle üzerlerindeki değerli eşyayı gasp etmişlerdir. Karmanyola İtalyanca “*Carmagnola*” kökeninden türemiş bir kelimedir.¹⁴¹² Şehir için ölümle tehdit ederek bir kişiyi ya da bir dükkânı soymak anlamına gelen bu hırsızlıkta bu suçu işleyen kişilere de karmanyolacı adı verilmiştir. Akşam vakitlerinde تنها ve karanlık olan sokaklar, bu tip hırsızların çalışma koşullarını hazırlamıştır. Karmanyolacılar, bıçak, tabanca gibi silahları kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Ömer Seyfettin'in Karmanyolacılar hikayesinde, dönem İstanbul'unda suçların birbirine karıştığı bir aksiyon göze çarpmaktadır. Hikâyenin kahramanı olan Sıtkı Efendi, gece yarısından sonra evine giderken yangın yerlerinin birinde boğuk feryatlar duymuş ve karmanyolaya uğradığını düşündüğü kişiye revolverini çekerek yardıma koşmuştur. Ancak adam Sıtkı Efendi yaklaşınca kaçmaya başlamıştır. Sıtkı Efendi, adamın kendisinin karmanyolacı olabileceği şüphesiyle silahını çekerek onu kovalamıştır. Sıtkı Efendi adamı yakalamıştır. Cüzdanının karmanyolacılar tarafından çalındığını söyleyen adam, Sıtkı Efendi'nin polise gitme teklifini ısrarla reddetmiştir. Durum sonradan anlaşılmuştur ki, adam bir kalpazandır ve bastığı sahte paraları, karmanyolacılar

¹⁴¹⁰ “Halktan Yarına: Nursuz Cadde”, *Yarın*, 1 Ocak 1931, s. 5.

¹⁴¹¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2022).

¹⁴¹² Kelimenin kökeni Fransız İhtilali'ne kadar uzanmaktadır. İtalyanca 'ya da geçen kelime önceleri Güney Fransa'da özgü kıyafeti olarak bilinmekle beraber, ihtilalci, başı bozuk, baldırı çıplak anlamlarını kazanmış. Rumca anlam kaymasında argoda silahlı yankesici anlamını kazanmıştır. <http://lugatim.com/s/KARMANYOLA>, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/karmanyola> (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2023).

kaptırmıştır. Polisin bu adamları yakalaması halinde kendi suçunun da ortaya çıkacağını düşündüğünden Sıtkı Efendi'ye kendisini bırakması için yalvarmıştır.¹⁴¹³

Reşat Ekrem Koçu bu suçun işlenme yöntemine fuhuş unsurunun da bulunabileceğini ifade etmiştir. Koçu, *cinsi sapık* olarak tanımladığı genç delikanlıların, çete tarafından yem olarak kullanıldığını, soymak istenilen erkeklerin fuhuş vadiyle kuytuya çekildiğini ve yarı soyunuk vaziyette iken pusuya düşürülerek değerli eşyalarının gasp edildiğini anlatmıştır.¹⁴¹⁴

Karmanyolacılardan taarruzuna kadınlar da uğramıştır. Tophane Necati Bey Caddesi 372 numaralı evde oturan Rus Alexander'ın eşi Madam Sara akşam vakti evine dönerken Sanayi Mektebi yanındaki yokuşta bir karmanyolacının taarruzuna uğramıştır. Adam kadının çantasını almak istemiş madam karşı koyunca kadını sol kolundan bıçakla yaralamıştır. 19 lirayla bir altın saat bundan çanta karman yaylacı tarafından çalınmıştır.¹⁴¹⁵

Zaman zaman karmanyolacılardan insafa geldiği olaylar da olmuştur. Bu olaylardan birinde ise karmanyolacılar, genç bir gazete muhabirinin cüzdanını aşırıktan sonra gazeteci kimliğini görünce pişman olduklarını bildirmişler ve cüzdandaki üç liraya üç lira daha katarak hastanelik ettikleri 'Cyrano de Bergerac ahfadından' T.B. Bey'e iade etmişlerdir.¹⁴¹⁶

4.7.2. Mantarcılık

Mantarcılık, dolandırıcılığın başka bir yöntemidir. Halk arasında "mantara basmak" olarak adlandırılan bu yöntemle insanlar oyuna getirilerek tuzağa düşürülmüşlerdir.¹⁴¹⁷ Dolandırıcılar, genellikle İstanbul'a iş ya da eğitim gibi amaçlarla gelen ve otellerde ikamet eden taşralıları kurban olarak seçmişlerdir. Mallarını satmak için İstanbul'a gelen ve genellikle Sirkeci'de bulunan ucuz otellerde konaklayan taşralı tüccarlar, bu yöntemle kandırılmışlardır.

Gebze'den mallarını satmak için İstanbul'a gelen Eşref Efendi de mantara basanlardan biridir. Eşref Efendi, تنها bir sokakta yerde bir para destesi görmüş ve cebinde taşıdığı 450 liralık paranın yanına koymuştur. Çok geçmeden soluk soluğa iki adam yanına yaklaşmış, birisi parasını Eşref Efendi'den başka sokaktan geçen olmadığını

¹⁴¹³ Ömer Seyfettin, "Karmanyolacılar", *Diken*, 5 Şubat 1920, Sayı: 41, s. 14.

¹⁴¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, "Gece Soyguncuları", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1959, s. 6058.

¹⁴¹⁵ "Bir Karmanyola Hadisesi", *Vakit*, 11 Nisan 1931, s. 3.

¹⁴¹⁶ "Bir Kadirşinaslık", *Milliyet*, 28 Ekim 1929, s. 4.

¹⁴¹⁷ <http://lugatim.com/s/MANTAR> Kubbe Altı Lügat, (Erişim Tarihi: 18 Eylül 2023).

gördüğünü söyleyerek adamı suçlamıştır. Çetenin iki elemanı Eşref Efendi'nin zorla üstünü aramış, kendilerine ait desteyi bulamadıklarını söyleyip uzaklaşmışlardır. Eşref Efendi, adamların gitmesinden sonra ceplerini yoklamış, cüzdanının olmadığını, cebindeki para destesinin de kâğıt paçavraları ile değiştirildiğini görerek şikayetçi olmuştur.¹⁴¹⁸

4.7.3. Dızdızcılık

Dızdızcılık kavramı sözlükte para çoğaltacak makine gibi seçeneklerle karşısındakini dolandırmak olarak tanımlanmıştır.¹⁴¹⁹ Daha çok paraya sahip olma hırsı insanları bu dolandırıcıların eline düşürmüştür. Rafael ve Naftalin Efendiler de bu insanlardan ikisidir. Birlikte terzilik yapan ikiliye bir gün Niko isminde biri gelerek kendisini de terzilik yaptığını, gümrükte kumaşları olduğunu ancak vergisini ödeyemediği için almadığını yardım ettikleri takdirde zengin olacaklarını vaat etmiştir. Niko, ikiliyi evine davet etmiştir. Evde, kendilerine Hasan ve Yani isminde biri daha katılmıştır. Yenilmiş, içilmiş ve tezgâh işlemeye başlamıştır. Niko, Hasan ve Yani, ortaya bir alet çıkartmışlar ve içine yerleştirdikleri paranın bir haftada milyona dönüşeceğini belirterek Rafael ve Naftalin Efendilerin elindeki az miktar parayı alıp makineye yerleştirmişlerdir. Bir gün sonra para iki katına çıkmıştır. Terziler bu işe sevinmiş ve tüm paralarını teslim etmişlerdir. Ancak bir hafta sonra paralarının makinede yandığı kendilerine belirtilince soluğu zabıtada almış ve şikayetçi olmuşlardır. Yapılan inceleme sonrası dolandırıcı şebekesi suç aleti ile ele geçirilmişlerdir.¹⁴²⁰

4.7.4. Kaldırımcılık

Kaldırımcılık kadınların ve erkeklerin yapmış oldukları bir hırsızlık çeşididir. Bu işin mahir kişileri arasında Fındık Fatma namı ile meşhur olmuş bir kadın bulunmaktadır. Reşat Ekrem Koçu Fındık Fatma'nın, İstanbul'da işgal ve cumhuriyet döneminde 1920-1935 yılları arasında İstanbul zabıtasını hayli yorduğundan bahsetmiştir. Koçu, Fındık Fatma için; “*kaşu gözü yerinde özellikle taşralı toy delikanlıları cezbedecek şekilde süslenmesini, boyanmasını bilir eline düşürdüğü erkeği cin gibi çarpardı*”¹⁴²¹ ifadelerini kullanmıştır.

¹⁴¹⁸ “Mantara Nasıl Bastırmışlar”, *Milliyet*, 18 Şubat 1930, s. 3.

¹⁴¹⁹ <http://lugatim.com/s/DIZDIZ> Kubbe Altı Lügat, (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2023).

¹⁴²⁰ “1400 Liranın Macerası İki Musevi Terzinin Başından Geçen Garip Vaka”, *Akşam*, 24 Ocak 1932, s. 1, 4.

¹⁴²¹ Reşat Ekrem Koçu, “Fındık Fatma”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 10, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5571

Sabih Alaçam Son Posta gazetesinde yayınladığı *Hırsızlık Ansiklopedisi* köşesinde bu işte en hünerli olan kişilerden birinin güzelliği ile özellikle yaşlı erkekleri kandıran 1930’lu yıllarda hayli meşhur olan “*Fındık Fatma*” namlı bir kadın olduğunu değinerek kadın yan kesicilerin uyguladığı aşırma işinin inceliklerinden örnekler vermiştir. Örneğin tramvaya binen hırsız kadın, gözüne kestirdiği kadının omuzuna kimseye çaktırmadan tükürür sonra da “*hemşire hanım omuzunuzda tükürük var*” dermiş. Kadın telaşlanınca kadına ve yanındaki yardımcısına “*mendiliniz var mı?*” diye sorarmış amacı çanta açılınca paranın miktarını ve yerini görmekmiş. Atik bir şekilde elini çantaya atar mendille birlikte parayı kaparmış sonra da kurbanının omuzundaki tükürüğü silermiş.

Cumhuriyet gazetesinin konu edindiği yine meşhur bir başka kadın yan kesici ise Muzaffer’dir. Yankesici kadın tramvayda Adapazarı savcısı Zahit Bey’in eşi Hüda Hanım’ın 75 lirasını çalarken, kendisini takip eden polis tarafından suçüstü yakalanmıştır. ‘*Beni ne diye takip ediyorsun kanun bana karşı bir şey yapamaz param sağ olsun*’ diyerek polise hakaret yankesici kadın, mahkemede suçunu inkâr etmiş, ‘*biz sabıkalı mıyız bir vaka olunca hep kabahati bizim üzerimize atarlar*’¹⁴²² savunmasını yapmıştır. Bir başka meşhur yankesici kadın ise Zehra’dır. Mahkemenin vermiş olduğu beş ay, yirmi beş gün cezayı çok bularak, mahkemeyi birbirine katmış, jandarmanın elinden kaçmaya çalışmıştır.¹⁴²³

Hırsızların en rağbet gösterdiği ortamlardan biri şüphesiz kuyruklar, özellikle maaş kuyrukları olmuştur. Yankesiciler dul ve yetim maaşlarının ödendiği zamanlarda boş durmamışlardır. Akşam gazetesinin haberine göre Beyazıt Maliye Dairesi önünde kamp kurarak kalabalık arasında dolanan Nazmiye isimli sabıkalı bir yankesici; Abdüllatif Efendi’nin cebinden altın saatini, Hatice Hanım’ın da koynundan parasını aşmıştır.¹⁴²⁴

Ne var ki yan kesicilere verilen cezaların caydırıcı olmaması, bu kişilerin aynı suçu defaatle işlemesi sonucunu doğurmuştur. Basında çıkan haberlerden anlaşıldığı üzere gedikli yankesicilere kuytulara saklandıkları için “sıçan” yakıştırması yapılmıştır.¹⁴²⁵ Vakit gazetesi adliye haberleri sütununda yer alan Sıçan Salahattin namıyla bilinen sabıkalının hikayesi suçun tekrar etme nedeni hakkında ip ucu

¹⁴²² “Yankesici Kadın”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁴²³ “Bir Mahkûm Kararını Dinleyince Saçını Başını Yolmaya Başladı”, *Son Posta*, 26 Haziran 1932, s. 2.

¹⁴²⁴ “Yoklama Yerinde Halkın Arasına Hırsızlar da Sokuluyor”, *Akşam*, 25 Şubat 1932, s. 3.

¹⁴²⁵ “Sıçan Hüseyin Maruf Yankesici Dört Yüz Lira Çarptı”, *Son Posta*, 1 Aralık 1930, s. 2.

vermektedir. İtalyan bir seyyahın altın kol saatini Tokatlıyan Oteli önünde çalarken yakalanan Salahattin, zabitanın mazanna-i su ashabından olduğu gerekçesiyle mahkemeye çıkartılmıştır. Mahkemede hâkim kendisine ne iş yaptığını sormuş, Salahattin de; askere girmeden önce kahvecilik yaptığını, tezkere aldıktan sonra bir işte tutunamadığını belirtmiştir. Suçlamaları reddetse de, serseri nizamnamesinin on birinci maddesi gereğince, üç ay süreyle zabitanın uygun göreceği yere sürgün edilmesine ve aynı kanunun 15. maddesi gereğince altı ay da zabıta gözetiminde tutulma cezasına çaptırılmıştır. Ağır Ceza Mahkemesi daha sonra aldığı bir karar ile altmıştan fazla sabıkası olan yankesiciyi Van'a sürmüştür.¹⁴²⁶ Salâhattin, Cumhuriyet gazetesi muhabirine karar karşısında şaşırıldığını, serseri olmadığını, daha önce Galata'daki Amerikan Tiyatrosu'nda büfecilik yaptığını, on iki yaşında bu işlere başladığını söylemiş ve alıştıranlara bela okumuştur. Hırsızlık yaparken artık heyecan bile duymadığını anlatan yankesici, belki orada ıslah olabileceğini belirtmiş muhabirden “*ben arkadaşlara numune olayım. Çalışsınlar adam olsunlar. Yüz kuruş kazansınlar, fakat namus dairesinde. Bu işin sonu yok. Sonra onlar da bana dönerler*” sözlerini yayınlamasını istemiştir.¹⁴²⁷

4.7.5. Manıtacılık

Argoda *manıtacılık* olarak belirtilen hırsızlık çeşidinde izlenen yol, çeşitli yalanlar söyleyerek karşıdaki kişiyi dolandırmak ve para sızdırmak şeklinde yapılmıştır. Bu yöntemde, iki ya da daha fazla şebeke elemanı, insanların zafiyetinden ya da saflığından istifade ederek onları kandırmışlardır.

1932 yılında Eyüp Eski- Yeni Caddesi'nde Afganlı Bakkal Hasan Efendi'nin dükkânına gelen pejmürde kıyafetli iki kişi, Edirnekapı'da amelelik ettiklerini, toprak altında bir şey bulduklarını ve satmaları halinde günah olur mu öğrenmek istedikleri için şeyhülislamı aradıklarını belirtmişlerdir. Bakkal Hasan Efendi öncelikle “*şeyhülislam mı kaldı herhalde müftüyü arıyorsunuz*” diyerek ikiliyi savuşturmak istemiş ancak merakına da engel olamamıştır. Dükkânın kapısını kapattıran adamlardan biri adının Hacı Muhsin olduğunu söyleyerek, cebinden küflü bir altın ile mecediye çıkartmıştır. Toprak altından çıkarttıkları küpün içinde otuz altın yirmi mecediye daha bulunduğunu söyleyen iki dolandırıcıya inanan Bakkal Hasan Efendi, altın ve mecediyenin gerçek olduğunu anlayınca, Şeyhülislama gerek olmadığını kendisinin alabileceğini belirtmiştir. Taraflar

¹⁴²⁶ “İki Serserilik Davası”, *Vakit*, 1 Ağustos 1932, s. 4., “Bir Serseri Nefyediliyor”, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1932, s. 2., “Sıçan Salahattin Van'a Sürülüyor”, *Son Posta*, 10 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁴²⁷ “60 Vak'a Kahramanı Sıçan Salahattin Van'a Nefyediliyor”, *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1932, s. 3.

fiyat konusunda anlayamamış, olay bir şekilde polise aksetmiştir. Hacı Muhsin olarak kendini tanıtan kişinin Mordenay isimli bir Yahudi, diğerinin ise Rus Tebaasından Gürcü asıllı Yakup olduğu anlaşılmıştır. İkilinin altın ve mecediyeleri, toprak altında kalmış, küflü- donuk şekli vermek için kükürtle yaktıkları tespit edilmiştir.¹⁴²⁸

Manitacılık suçunu işleyenlerin aynı zamanda tavgıcılık, zarfıcılık gibi diğer dolandırıcılık ve yan kesicilik suçlarını da işledikleri görülmüştür. Sabıkalı takımından olan bu insanların genellikle uğrak alanları kahvehanelerdir. Yarın gazetesinin okurlarına haberleştirerek tanıttığı ünlü sabıkalılardan biri de Şişsak Halit namındaki yankesicidir. İstanbul Galata'da kahveleri dolaşan ve manitacılık yapan Halit, olay günü de Galata Rıhtım Caddesi'nde bulunan İranlı Hüseyin ve ortağı İbadullah'ın işlettiği kahvede gelmiş ve etrafa sataşmaya başlamıştır. Bu esnada Ortaköy Gazoz Fabrikası kahveye mal getirmiş, adının hakkını veren Halit de bir kasa gazozu kaşla göz arasında yandaki dükkâna saklamıştır. Olayı gören müşterilerden biri bu durumu kahveciye anlatmıştır. Halit yalnızca şaka yaptığını belirtmiş olsa da, İbadullah Efendi de Şişsak Halit'i polise şikâyet etmiştir. Yalnızca bir gün nezarethanede kalan Halit ertesi günü kahveye gelerek, kendisini şikâyet eden kahveciyi sustalı bıçağı ile yaralamıştır.¹⁴²⁹

4.7.6. Muslukçuluk

Muslukçuluk¹⁴³⁰ Yeşilçam filmlerinde de karşımıza sıkça çıkan bir hırsızlık yöntemidir. Cami şadırvanlarında abdest almak isteyen musluklara yanaşan kişileri gözüne kestiren hırsız, ceketini çıkaranların ya cebinden cüzdanlarını aşırarak, ya da doğrudan ceketlerini yürütmek şeklinde suçu işlemişlerdir. Bu suç türünde de genellikle taşradan, şehre gelen tüccarlar hedef alınmıştır. Örneğin Galata'da Eskişehir Oteli'nde misafir olarak oturan Tekirdağılı İslamoğlu Ramazan'ın Ayasofya helasında muslukçuluk usulüyle 100 lirası Tefik tarafından çalınmıştır."¹⁴³¹

4.8. İstanbul'da Asayiş Olaylarının Yoğun Olduğu Semtler

İstanbul'da kimi semtler adeta suç mekanları olarak damgalanmıştır. Bu semtler, uyuşturucu ve fuhuş başta olmak üzere hırsızlık, yankesicilik gibi daha sık görülen suçlara ve suçlulara neredeyse ev sahipliğı yapmışlardır. Üstelik bu durum yalnızca cumhuriyet dönemine damgasına vuran bir olgu olmayıp, Osmanlı döneminden itibaren

¹⁴²⁸ "Eyüp'te Bir Manıtacılık Efganlı Bakkal'a Donuk altınlar Satmak İsteyen Hacı Yahudi", *Vakit*, 26 Aralık 1932, s. 1- 2.

¹⁴²⁹ "Sabıkalı Şişsak Halit!", *Yarın*, 29 Temmuz 1931, s. 2.

¹⁴³⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/polisin-suclu-lugati-39244429>

¹⁴³¹ "Bu da Muslukçuluk", *Son Posta*, 30 Temmuz 1930, s. 3.

icrayı-1 sanat pirlерinin toplandığı semtler olmuşlardır. Bu semtler aynı zamanda eğlence, alışveriş bölgeleri kimliğini de taşımuştır.

Noémi Lévy Aksu, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. Yüzyılın ilk çeyreğini incelediği İstanbul'daki suçlara ilişkin çalışmasında, risk teşkil eden mahalleler listesinde Pera ve Galata'nın gazetelerin üçüncü sayfalarına konu olan en çok olayların yaşandığı semtler olarak karşısına çıktığını belirtmiştir. Pera ve Galata'daki meyhanelerin ve genelevlerin yoğunluğu nedeniyle de kavgalar, darplar, yaralamalar sıkça görülmüştür. Beyoğlu eski adıyla Caddeyi Kebir'de gezenler, saatlerini ve paralarını çaldırmakta, bu semtteki butikler soyulmaktadır.¹⁴³² Beyoğlu'nun suç yüklü karanlık yüzü Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerine de konu olmuştur. Tanpınar, randevu evleri ve aşk tellallarıyla, her cinsten insanın doldurduğu falcı odalarının bulunduğu, cinayetlerin işlenip, ezan sesi ile kilise çanının birbirine karıştığı Beyoğlu'nu ahtapot gibi sayısız kollu bir mezbeleye benzetmiştir.¹⁴³³ Noémi Lévy Aksu, üçüncü sayfa haberlerinde günah keçisi olarak gösterilen yegâne semtlerin Galata ve Pera ile sınırlı olmadığını; Sirkeci, Kapalıçarşı, Fener, Balat, Beşiktaş ve Şişli gibi modern semtlerin yanı sıra, Üsküdar, Kadıköy, Boğaziçi'nin köyleri ve Adalar'ın da sıkça suç işlenen mahaller olduğunu belirtmiştir.¹⁴³⁴

İstanbul şehrinde olup bitenleri ve değişimleri yabancıların gözleriyle okumak oldukça ilginç sonuçlar vermektedir. Alman Haber Ajansı Wollf'un İstanbul muhabiri Von Reinken'in, 1925 yılı İstanbul'una ait izlenimlerinin yer aldığı Şehremaneti Mecmuası'nda yayınlanan yazıda: savaşın yaralarını saran İstanbul'un başkent olma özelliğini yitirmesine karşılık, ticari ve kültürel zenginlikleri ile Avrupalının zihnindeki renkli yapısını koruduğunu görmemiz mümkündür. Reinken, dönemin belediye başkanı olan Doktor Emin (Erkul) Bey'in temizlik ve sağlık işlerine önem verdiğini, zabıta teşkilatının ise takdire şayan olduğunu belirtmiştir. Yabancıların her zaman Türk zabıtasının yardımına güvenebileceğini, Türkiye'de artık hiç kimse için asayişsizlik ve tecavüzün olmadığını vurgulamıştır. Bununla birlikte Reinken, Alman şehirlerinde olduğu gibi İstanbul'da da gece geç vakit bir kadının sokaklarda yalnız gezmesinin tavsiye edilmediğinin de altını çizmiştir.¹⁴³⁵ Times'ın İstanbul muhabiri de Türk

¹⁴³² Noémi Lévy Aksu, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909*, s. 141-144.

¹⁴³³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Aydaki Kadın*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25.

¹⁴³⁴ Noémi Lévy Aksu, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, 18.-20. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 141-144.

¹⁴³⁵ Von Reinken, "Yeni İstanbul I", Mütercim: Mübahat, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 12, Ağustos, 1925, s. 401.

kadınlarındaki değişime değindiği yazısında, Türk kadınlarının kıyafetinde çarşafın terk edildiğini, Osmanlı Devleti döneminde bir Türk'ün hareminden bahsetmenin büyük bir terbiyesizlik olduğunu, Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türk kadınının topluma karıştığını, dans edilen mekânlarda yabancılarla dans etmekten çekince duymadıklarını görek bu duruma hayret ettiğini belirtmiştir.¹⁴³⁶

1930 yılında yolu İstanbul'a düşen Alman yazar Albert Köhler, Avrupa ve Balkan ülkelerini dolaştıktan sonra izlenimlerini anlattığı '*Balkan Üzerinde Güneş*' isimli bir kitap kaleme almıştır. Bu kitapta İstanbul'a ilişkin notlar da yer almıştır. Cumhuriyet İstanbul'u ile Osmanlı İstanbul'u arasındaki benzerlik ve başkalaşımı yazarın satırlarında okuyabilmek mümkündür. Şehri üç bölüme ayırmıştır. Türk İstanbul olarak belirttiği Haliç kıyısındaki minareleri, kendi ülkesinde göğe yükselen fabrika bacalarına benzetmiştir. Hiç çarşafı kadın ve fesli erkek görmediğini, istasyondaki polislerin otel otomobillerini ve hamallarını denetlediğini belirtmiştir. Pera Palas Oteli'nde konaklayan yazar, Rus Lokantası'nda yemek yediğini, fiyatların Almanya'ya göre pahalı olduğunu belirtmiştir. Yabancılarla işi olanların Fransızca konuştuğunu, sayısız dükkânda Avrupa mallarının satıldığını belirtmiştir. Yazar Galata Köprüsü'nden geçişin ücretli olduğu dönemde şehri ziyaret etmiş olmalı ki, adam başına 1 kuruş alındığı notunu düşmüştür. Beyoğlu ve İstiklal Caddesi'nden Avrupa Mahallesi olarak bahsetmiştir. Bankaların ve otellerin bulunduğu, otomobillerin, tramvayların, motosikletlerin işlediği bu kalabalık caddede, kendini Almanya'da zannettiğini belirtmiştir. Türk polisi için, beyaz eldivenli ve beyaz değnekli polisler intizamı temin ediyor. Zabıta çok müteyakkız, cinai ve ahlaki şubeleri hırsızlara aman vermiyor. Bu kocaman şehrin inzibatı birinci derecede sayılabilir ifadelerini kullanmıştır.¹⁴³⁷

"1927 nüfus sayımına göre Galata ve Beyoğlu'ndaki nüfusun %49'u Müslüman, %21'i Rum, %11'i Yahudi, %8'i Ermeni, %6'sı Katolik, %2'si de diğer Hristiyanlardan oluşmaktaydı."¹⁴³⁸ Beyoğlu ya da diğer ismiyle Cadde-i Kebir İstanbul'un başkent olma özelliğini yitirmesine rağmen, erken cumhuriyet döneminde de günümüzde olduğunu gibi insanların en fazla uğrak alanlarından biri olmuştur. Çok sayıda insanın bir arada bulunması semti ekonomik ve kültürel alışverişin de merkezi yapmıştır. Tüm yabancı

¹⁴³⁶ "Yeni İstanbul II ", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 12, Ağustos, 1925, s. 403.

¹⁴³⁷ Albert Köhler, "Bir Ecnebinin İstanbul'a Ait Notları" Almanca'dan Tercüme: Enver Şazi, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 77/ 5, Ocak, 1931, s. 185-186.

¹⁴³⁸ Halil İnalçık, "Galata", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, s. 77. İnalçık, H. (2015). "Galata", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt. I, İstanbul. <https://istanbultarihi.ist/4-galata?q=galata> (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023).

mağazalar ve bankalar burada yer almıştır. Elbette para ve kalabalık, her noktada olduğu gibi asayiş sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

1929 İstatistik Umum Müdürlüğü'nün genel nüfus sayımı verileri incelendiğinde azınlıkların İstanbul'da en yoğun olarak yaşadıkları ilçenin Beyoğlu olduğu anlaşılmaktadır. Beyoğlu'nda yaşayan azınlık nüfusu sırasıyla şöyledir: Hıristiyanlar, 92.573; Museviler, 32.279 ve Ermeniler, 23.522. Beyoğlu'nda yaşayan Hıristiyanlar arasında en yoğun nüfus, 63.330'la Ortodokslara aittir. Ortodoksların yoğun olarak buldukları bir diğer ilçe ise 6039'luk Ortodoks nüfusuyla Adalardır. Ermenilerin en yoğun yaşadığı ikinci ilçe Üsküdar'dır. Üsküdar'daki Ermeni nüfus 8557'dir.¹⁴³⁹

Reşat Ekrem Koçu Beyoğlu'nu şöyle anlatmaktadır: “*Beyoğlu kazası merkez nahiyesinin Hüseyin Ağa Mahallesi'nde Balo Sokağı ile Sakızağacı Caddesi arasındadır. İstanbul'un umumi evleri bu sokaktadır. 2. Abdülhamit zamanında burada kendi halinde Rum aileleri otururdu. O devirde umumi evler Yeni Çarşı'daydı. Cadde boydan boya iki yanındaki sokaklarda Beyoğlu'nun bir fuhuş ve rezalet girdabıydı. Bunların içinde en namlı sokak Çiçekçi Sokağı olmuştur. Meşrutiyetin ilanından sonra mutasarrıflık makamının ve Mektebi Sultani'nin hemen yanı başında uygunsuz bir mahalle hoş görülmemiş, Yeni Çarşı ve civarındaki evlerin halkı Abanoz Sokağı'na nakledilmiştir. Abanoz Sokağı'nın Meşrutiyetten, Birinci Dünya Harbi'ne kadar süren dönemde Balo Sokağı'nda birkaç bakkal ve kahveci vardı; bunlar, evlerde felaketzede kızlara yüksek faizle para verirler, tefecilik ederlerdi; hepsi çok para yapmış zengin olmuşlardı. Cumhuriyet döneminde Abanoz Sokağı ahlâk zabıtasının sıkı kontrolü altına alınmıştır. Abanozdaki evleri kapatıp içindekileri dağıtan Cumhuriyet Hükümeti fakat ahlak zabıtasının ileri sürdüğü ciddi tehlikeler karşısında umumi evlerin yine bu sokakta toplanmasına karar vermiştir.*”¹⁴⁴⁰

Tatavla Semti'nin tarihi ise Kanuni Sultan Süleyman'a dayanmaktadır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Ege ve Akdeniz'de yapmış olduğu fetihler sonrasında esir aldığı sayıları 10.000 kadar olan Rum bu semte yerleştirilmiştir. Semtin nüfusu, çoğunluğu Rum olmak üzere Ermeni ve Yahudilerin de dahil olmasıyla 18. Yüzyıl sonlarında 200.000'e ulaşmıştır.¹⁴⁴¹

¹⁴³⁹ Enver Emre Öcal, “1925 ve 1934 Nüfus Sayımlarında Azınlıklar”, *İstanbul Topkapı Üniversitesi Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, Sayı: 2, Yıl: 2022, s. 22.

¹⁴⁴⁰ Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, “Abanoz Sokağı”, Tan Matbaası, İstanbul, 1958, s. 6-7.

¹⁴⁴¹ Panayot Abacı, “Kurtuluş”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, C. 5, s. 128.

Tatavla yangından sonraki adı Kurtuluş olan semt ağırlıklı olarak Rumların yaşadıkları bir yer olmuştur. Müslüman İstanbullular bu semtten “*Küçük Atina*” olarak bahsetmişlerdir. Hatta halk arasında “*ne lazım sana Tatavla’da bakkal dükkânı*” şeklinde bir deyim oluşmuştur.¹⁴⁴² Semtte, Tatavla yangınına kadar aynı mahalleleri paylaşan Rum, Ermeni, Yahudi ve az sayıda Türk arasında dostluk kültürü hâkim olmuştur. Hıristiyanların Paskalya çöreklerini ve renkli yumurtalarını ile Müslümanlar aşurelerini ve kurban etlerini komşularıyla paylaşmıştır.¹⁴⁴³

Osmanlı Devleti başkentinde en fazla Gayrimüslim vatandaşı barındıran semt olarak gördüğümüz Galata kozmopolit ve renkli bir yaşama sahiptir. “*İstanbul’un fethinden 25 yıl sonra yapılmış olan bir tarririn sonuçlarına bakıldığında, 1478 tarihinde Galata nüfusunun % 35’inin Müslüman olduğu görülmektedir.*”¹⁴⁴⁴ Semtin adı Yunancadan gelmektedir. Yunanca “*gala*” süt demektir. İspanyolcada da “*galata*” sütün sağıldığı yer anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Cenevizlilerden önce her tarafı otlarla kaplı, bayır ve çayırlarda ineklerin otlatıldığı, sonra da sütlerinin sağılıp karşıya geçirildiği bu semte Galata adı verilmiştir.¹⁴⁴⁵ Evliya Çelebi semt adını “*Kostantin’in süthanesi olup bütün sağmal hayvanları orada durduğu için Galata derler*”¹⁴⁴⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Galata, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı İmparatorlu döneminde de meyhanelerin ve genel evlerin bulunduğu bir semt olması nedeniyle asayiş olaylarının merkezlerinden biri olmuştur. Örneğin II. Abdülhamit döneminde Galata Şahkapısı Sokağı’nda bulunan 1875- 1885 tarihleri arasında faaliyet göstermiş Dodi’nin Gazinosu isimli meyhane, padişah tarafında ahlak dışı olaylar yaşanıyor gerekçesiyle kapatılmıştır.¹⁴⁴⁷

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Şişli, inşa edilen apartmanlar ile elit İstanbul zenginlerinin yerleştikleri bir semt olmuştur. Cumhuriyet döneminde, Cemal Reşit Rey’in 1933 yılında bestelemiş olduğu *Lüküs Hayat* isimli operetin sözlerinde toplumsal değişimi ve modernleşme algısını okumak mümkündür. Şişli’de bir apartıman, / Yoksa eğer hâlin yaman, / Nikel, kübik mobilyalar, / Duvarda yağlı boyalar, / İki tane

¹⁴⁴² Orhan Türker, *Osmanlı İstanbul’undan Bir Köşe Tatavla*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 19.

¹⁴⁴³ Bekir Onur, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁴⁴⁴ Edhem Eldem, “Galata’nın Etnik Yapısı,” *İstanbul*, Yıl: 1992, Sayı: 1, s. 59.

¹⁴⁴⁵ Ümit Meriç, *Seyyahların Aynasında İstanbul*, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2020, s. 100.

¹⁴⁴⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Birinci Kitap, C. 1, (yay. haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 25.

¹⁴⁴⁷ “Dodi’nin Gazinosu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, C. 8, s. 125.

otomobil, / Biri açık, biri değil, / Aşçı, uşak hizmetçiler, / Dolu mutfak, dolu kiler. / Hey! Lüküs hayat! Lüküs hayat! / Bak keyfine yan gel de yat! / Ne ömür şey! Oh ne rahat! / Yoktur eşin lüküs hayat! / Yaz gelince adadasın, / Mayo giymiş kumlardasın, / Etrafında güzel kızlar, / Canın çeker burnun sızlar, / Hanım motorla dolaşır, / Hanım serbest, kim karışır, / Takarsın şeyleri bazı, / Dünya böyle, sen ol razı. / Sen de kendi hesabına, / Topla akşam etrafına, / Sarıları, esmerleri, / Kır şampanya kadehleri. / Hey! Lüküs hayat! Lüküs hayat! / Bak keyfine yan gel de yat! / Ne ömür şey! Oh ne rahat! / Yoktur eşin lüküs hayat! Cumhuriyetin yeni tip zenginlerinin mizahi bir dille hicvedildiği bu operette, karakterler üzerinden modernite kavramları sorgulanmıştır. Operette, sosyete içinde hak etmeden veya yasal olmayan yollardan zenginleşen kişilerin yaşantılarına örnekler verilmiştir. Eserde yapılan taşlamalarla, gerçek yaşamda çoğu kez mahkûm edildikleri düşünülen *küçük hırsız* ların bir anlamda aklandığı ve gerçek yaşamda çoğu kez mahkûm edilmedikleri düşünülen “*büyük hırsız*”ları gülünç duruma düşürerek toplum nazarında mahkûm edilmek istenmiştir.¹⁴⁴⁸

Yukarıdaki dizelerde anlatıldığı üzere, yeni modern yaşam tarzında; İstanbul ile özdeşleşen köşkler, yalılar bir kenara bırakılmıştır. Kagir yapılar yerlerini zenginliğin yeni göstergesi beton bloklara bırakmaya başlamıştır. Öyle ki İstanbul’da hayata geçen imar planıyla apartman sayılarındaki artışlar Akşam gazetesinde haberleştirilmiştir. Gazete haberinde buhrana rağmen, 1930 ve 1931 yılları arasında mukayese yapılmış, İstanbul’da inşaat sayısının artış gösterdiği belirtilerek bunun iktisadi buhranın göstergesi olduğu; iktisadi vaziyetten emin olmayan sermayedarların, sermayelerini gayrimenkule çevirmekle mali vaziyetini korumaya çalıştığı ifade edilmiştir. Gazetenin verdiği 1930 - 1931 yılları arasındaki bina sayıları incelendiğinde incelediğinde Tablo 32’deki veriler ışığında inşaat sektöründeki artış göze çarpmaktadır.¹⁴⁴⁹

¹⁴⁴⁸ L. Hilal Akgül, “Cumhuriyetin 10. Yılında Bir Muhalif Operet: Lüküs Hayat”, *International Congress on Asian and North African Studies* 38, (ICANAS 38) (10–15/09/2007), Ankara, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 21.

¹⁴⁴⁹ “Bir Misli Fazla İstanbul’da İnşaat Gittikçe Artıyor”, *Akşam*, 12 Aralık 1931, s. 3.

Tablo 32: 1930-1931 Yılları Arasında İstanbul'da Bulunan Bina Sayıları

BİNA TİPİ	1930	1931
Apartman	124	186
Ev	500	670
Dükkân	81	78
Otel	1	-
Fabrika	3	7
Garaj	5	3
Ahır	17	25
Depo	6	7
Diğer İnşaatlar	-	66
TOPLAM	737	1039

(Kaynak: *Akşam*, 12 Aralık 1931, s. 3.)

Bina sayısındaki bu artışın nedenleri meclis bütçe görüşmeleri sırasında da gündeme gelmiştir. Halkın bankalarda 34-38 milyon liralık tasarruf hesabı bulunduğu, ancak bankaların bu parayı işletecek özellikten mahrum kaldığı için, güvenli sığınak olarak görülen inşaat sektörüne yöneldiği sonucuna varılmıştır. Konu hakkında İzmir Milletvekili Halil Bey; “gazetelerde okuduğuma nazaran İstanbul’da apartmanlar bu sene geçen seneye nisbetle dörtte bir fazla inşa edilmiştir. Halbuki İstanbul’un nüfusu artmadı. Yalnız iş emniyeti, kazanç emniyeti kalmadığı için bu gibi sermayeler apartman inşaatına veriliyor” ifadesinde bulunmuştur.¹⁴⁵⁰

İstanbul’da apartman sayısındaki hızlı artışa dikkat çekerek, ekonomik sıkıntılarının had safhada olduğu buhran döneminin yalnızca fakirleri etkilediğini yazan *Son Posta* gazetesi, bir sınıf halkın kazanmaya devam ettiği ifade etmiştir. Tepebaşı Tozkoparan’da on daireli ve elli odalı 70-80 bin liraya mal olan apartmandan bahsederek, daire kiralarının 70 liraya olduğunu, apartmanın sahipleri olan Nuri Bey, Rafael ve Nesim Sisa Efendilerin mühendis olması nedeniyle apartmana Müselles isminin verildiğini yazmıştır.¹⁴⁵¹ Nitekim *Son Posta* gazetesinin Aralık 1931 tarihli nüshasında da 1930 tarihinde 737 inşaat yapılmasına karşılık, 1931 senesinin yalnızca ilk dokuz ayında 1039 haberi verilmiştir. Buna göre; 1930 yılında 124 apartman yapılırken bu sayı 1931 yılında 186 olmuştur. Yine ev sayısında da artış söz konusu olmuş, 1930 senesinde 500 ev inşa edilirken, bu rakam 1931 yılında 670’e fırlamıştır.¹⁴⁵²

Aziz Nesin’in Cumhuriyet dönemi İstanbul’una ilişkin anılarında da İstanbul’daki apartmanlar ve buralarda yaşayan insanlara yönelik tespitler mevcuttur. Nesin

¹⁴⁵⁰ *TBMM Tutanakları*, Dönem 4, , Toplantı, 66, C. 9, Tarih: 20 Haziran 1932., s. 192-193.

¹⁴⁵¹ “Apartmanlar Dile Geliyor”, *Son Posta*, 1 Temmuz 1931, s. 1.

¹⁴⁵² “İster İnan İster İnanma!”, *Son Posta*, 13 Aralık 1931, s. 3.

yoksulların, apartmanlarda yaşayan insanların modern yaşantılarını ahlaksızlık olarak niteliklerini ifade etmiştir. Nesin'e göre, bu algının nedeni, "*apartmanlarda yaşayan kadın ve erkeklerin kaç göç olmadan yaşamaları, dans etmeleri, içki içmeleri ve kumar oynamalarıdır.*"¹⁴⁵³ Hakan Kaynar da Batılılaşmak isteyen Müslümanların oturmak istedikleri apartmanların Beyoğlu'nun ilerisinde, Ayaspaşa, Nişantaşı semtlerinde olduğunu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk tüccar ve orta sınıfların apartmanlarda ikamet etmeye başladığına¹⁴⁵⁴ işaret etmektedir. Son Posta gazetesi muhabiri; Samatya tramvayında evlenme hazırlıkları yapan çiftin konuşmalarına kulak kabarttığını, genç kızın, talepleri arasında Şişli'de apartmanda oturmak, radyo almak ve en az dört hizmetçi çalıştırmak¹⁴⁵⁵ olduğunu yazmıştır.

Şişli Senti 1920'lerde modernliğin çekim merkezi olmaya başlamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Kiralık Konak romanında Tanzimat, Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı döneminde toplumsal modernleşme algısını konu edinmiştir. İstanbulun ve Redingot devirleri insanların yaşantıları, eski ile yeni çatışması, büyükbaba, damat ve torunlar üzerinden verilmiştir. Romanın kahramanlarından olan ve alabildiğince alafranga hayata meraklı, Türklükten ve Müslümanlıktan nefret eden konağın damadı Servet Bey; Cihangir'de bulunan eşi Sekine Hanım'ın babasına ait konağından ayrılarak kapısında tramvayın durduğu, elektrikli, banyolu, kapı zillerinde Türkçe ve Frenkçe isimler yazılı, kusur olarak yalnızca asansörü bulunmayan Şişli semtindeki apartmanda yaşamak için can atmaktadır.¹⁴⁵⁶

Cumhuriyet dönemi ile birlikte bazı semtler, aynı zaman düzleminde modern hayatın getirdiği yeniliklere ve bunlara yabancılaşan bir çehreye bürünmüştür. Resimli Ay Dergisi'nde Şişli'nin kumar, uyuşturucu ve fuhuş yuvası haline geldiği belirtilen bir yazıda semtte Türkçe yerine yabancı dillerin konuşulduğu, burada yaşayan insanların da sermaye ajanları olduğu hatta semtin, Avrupa emperyalizminin İstanbul'daki ileri karakolu olduğu¹⁴⁵⁷ yorumları yapılmıştır.

Beşiktaş kaymakamlığına bağlı, Nişantaşı, Muradiye ve Teşvikiye mahallelerin de nüfus 1932 yılı itibariyle hayli artmış ve kalabalıklaşan bu semtlerde hırsızlık vakaları çoğalmıştır. Konuyla ilgili olarak Akşam gazetesinde çıkan bir haberin Beşiktaş

¹⁴⁵³ A. Nesin, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁴⁵⁴ H. Kaynar, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁴⁵⁵ "Kulağımıza Çalınanlar: Dört Hizmetçi", *Son Posta*, 18 Şubat 1932, s. 4.

¹⁴⁵⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 1984, s.179-180.

¹⁴⁵⁷ "Şişli'nin İçyüzü", *Resimli Ay*, Temmuz 1929, s. 17- 39.

kaymakamı Şevket Bey'in dikkatini çekmesi üzerine zabıta bölgede daha etkili hale getirilmiştir.¹⁴⁵⁸

Son Posta gazetesi, Unkapanı Senti'ni burada yaşayan kişilerin anlattıklarıyla nakletmiştir. Mahallede 8 senedir yaşadığını söyleyen bir kadın, 4 TL ev kirası verdiğini, 5 çocuğu olduğunu, ayda 30 - 35 TL sarf ettiklerini ve gül gibi geçirdiklerini belirtmiştir ailenin nüfusu 7 kişidir. Unkapanı'nın Beyoğlu'ndan farklı olmadığını canları istediklerinde Fatih'e çıktıklarında Şehzadebaşı'ndaki tiyatroya ve sinemaya gittiklerini belirtmiştir. Bir başka eğlence ürünün ise komşularından birinin evine giderek gramofon dinlemeleri olduğunu ifade etmiştir. Muhabir sokaktayken bir de komşu kadınların kavgasına şahit olmuştur. Kavganın konusu birine ait horoz ve tavukların diğerinin evine girerek kirlenmeleridir. Muhabir bir arabacıyla karşılaşır, kazancını öğrenir. Genç arabacı günde 40- 50 kuruş kazandığını, beş arkadaşı bir oda tuttıklarını ona da ayda bir lira verdiğini söylemiştir. Muhabirin hovardalık ve sefahat alemi ile ilgili bir sorusu olmuş olmalı ki Unkapanı'nda üç dört meyhane olduğunu, tek tük esrar içenler bulunduğunu kazancı yerinde olanların da kapatmaları bulunduğundan bahsetmiştir.¹⁴⁵⁹

4.9. Suç Mahalleri

4.9.1. Kahvehaneler ve Berberler

Kahvehaneler, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren mahallenin erkeklerinin bir araya geldiği gündelik hayattaki dedikodulardan, siyasete kadar geniş bir yelpazede pek düşüncenin paylaşıldığı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahve içeceği ile ilk defa 1543 yılında tanışan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, 1555 tarihinde de ilk kahvehane açılmıştır. Ancak, kahvehaneler kahve içilen mekanlar olmanın yanı sıra, devleti eleştiren sohbetlerin yapıldığı yerler de olmuş ve bu nedenle devlet tarafından sıkı denetime tabii tutulmuş ve kapatılmışlardır.¹⁴⁶⁰ Eğlence mekanları olma özelliğine rağmen kalabalıklaşan kahvehaneler, adam yaralamaktan cinayete kadar adli vakaların görüldüğü yerlerin başında gelmiştir. Serdar Öztürk'ün 1930- 1942 yıllarına ait gazetelerde çıkan haberler üzerine yaptığı araştırmaya göre silahların toplandığı en büyük mekanlar kahvehanelerdir.¹⁴⁶¹ Zaman zaman devletin bu kahvehaneleri bastığı ve buralardan silah toplandığı görülmüştür. İstinye civarındaki kahvehaneler

¹⁴⁵⁸ "Hırsızlara Karşı Beşiktaş Kaymakamlığı Tedbir Aldı", *Akşam*, 24 Mayıs 1932, s. 3.

¹⁴⁵⁹ "İstanbul'da Küçük Bir Seyahat", *Son Posta*, 3 Ocak 1932, s. 6.

¹⁴⁶⁰ M. Cengiz Yıldız, "Türk Dünyasında Kahvehaneler", *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Bakü, 2016, s. 1- 3.

¹⁴⁶¹ Serdar Öztürk, "Eşkiyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek*, Sayı: 5, 2004, s.150.

Karadenizlilerin uğrak yeridir. Çevre halkı silah seslerinden rahatsız olunca kahve aranmış, 5 tabanca, 10 bıçak ve 30 fişekten oluşan adeta küçük bir cephane ele geçirilmiştir.¹⁴⁶²

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun etkili olduğu 1925-1929 yılları arasında serseri, kabadayı ve eşkıya gibi kamu düzenini bozan insanların barındığı mekânlar olarak görülen kahvehaneler sıkı denetim altına alınmıştır. Takrir-i Sükûn yasasının kaldırılmasından sonra da tek parti yönetiminin kahvehaneler üzerinde denetiminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreteri Saffet Bey'e ve müfettişliklere; kahvehanelerde özellikle Ramazan ayında menfi ve muzır propagandaların arttığı, buralarda toplanan işsizlerin kötü ruhlu adamların propagandalarına alet oldukları yönünde ikazda bulunmuştur.¹⁴⁶³ 1933 yılındaki İç İşleri Bakanlığı'nın çıkarmış olduğu bir genelge ile sinema tiyatro ve çalgılı kahvelerin açılış kapanış saatleri düzenlenmiştir.¹⁴⁶⁴

Cumhuriyet'in emanet edileceği genç beyinlerin kahve köşelerinde vakit öldürmesi hoş karşılanmamıştır. Bu hususta Maarif Vekaleti mekteplere göndermiş olduğu bir tamimde talebenin kahvelerde vakit geçirmemelerini ve mektep idarelerinin bu işi daha yakından takip etmeleri bildirmiştir.¹⁴⁶⁵

Kahvehaneler, siyasetin tartışıldığı mekânların olmalarının yanında, aynı zamanda devletin yasaklamış olduğu tombala, poker gibi her türlü kumar çeşidinin oynatıldığı yerlerdir. Kahvehanelerin baskınlara karşı tetikte olması, kumar suçunun önlenememesinde etkili olmuştur Cibali'deki Celal Efendi'nin kahvesinde olduğu gibi, “burası kumarhane mi ne için kumar oynuyorsunuz” diye çıkışan Enver, kahveci tarafından ağır surette yaralamıştır.¹⁴⁶⁶ Kemal Tahir'in Hür Şehrin İnsanları isimli romanında da, kurgu içerisinde suça karışan bürokrasi bu noktada hicvedilmiştir. Romanda, İstanbul Şehzadebaşı'nda bulunan Felek Kıraathanesi, İstanbul Polis Müdüriyeti İkinci Şube Araştırma Komiseri Eşref Bey tarafından işletilmektedir. Komiser pek çok suça iştirak etmektedir. Bahsi geçen kıraathane dışında Beyoğlu'nda bir meyhane ve bir kumarhanede de hissesi bulunmaktadır. Romanda geçen kıraathaneye müptela olan kumarbazlar ise yalnızca serseri tufeyli takımdan değildir. Aralarında İaşe

¹⁴⁶² “İstinye Kahvelerinde Silah Taharrisi”, *Milliyet*, 18 Ağustos 1930, s. 3.

¹⁴⁶³ *BOA*, 490-1-0-0 / 1-3-19, Belge Tarihi: 5 Şubat 1930.

¹⁴⁶⁴ Serdar Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Kahvehane ve İktidar*, s. 118- 120.

¹⁴⁶⁵ “Talebe Kahvelerde Vakıf Geçiremeyecek”, *Milliyet*, 28 Ekim 1930, s. 5.

¹⁴⁶⁶ “Kumar Yüzünden Cinayet Cibali'de Paraları Kapan Bir Adamı Kahveci Yaraladı”, *Son Posta*, 18 Kasım 1930, s. 2.

Binbaşısı Galip Bey ve Emekli Mutasarrıf Rüştü Bey gibi İstanbul'un seçkin insanları da bulunmaktadır.¹⁴⁶⁷

Sokakta oynanan barbut oyununun haberini veren Son Posta gazetesi ise oyun sonunun kanlı bittiğini bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır. Gazetenin haberinde sabikalı Bursalı Arap Salih ile yersiz yurtsuz takımından İsmail, Galata Eski Bankalar Sokağı'nda bulunan Adalet Hanı'nın kapısı önünde taşların üzerinde zar atıp barbut oynamaya başlamışlardır. İsmail güzel bir zar atmış ve 10 kuruş kazanmıştır. Salih parayı vermek istemeyince ikili arasında kavga başlamıştır. İsmail, Salih'e tokat atmış, Salih de yanında taşıdığı ekmek bıçağıyla İsmail'in gırtlığını kesmiştir. Zabıtaca yakalanan Salih'in daha önceden dolandırıcılık, hırsızlık, yankesicilik gibi suçlardan altmış sabıkasının olduğu belirtilmiştir¹⁴⁶⁸

Men'i Müskirat Yasası ve yasaklara karşılık kahvehanelerde içki içmenin önüne geçilememiştir. Ali Rıza, Bekir ve Fuat isminde üç arkadaş Galata'da Kemeraltı'nda bir kahveye gidip içmişler, daha sonra da Galata'da bir umumhanenin yolunu tutmuşlardır. Gecenin sonunda Ester isimli bir fahişeyi paylaşamayan üç adam birbirlerine girmiş, Bekir ve Fuat'ın bıçaklaması sonrası Ali Rıza hayatını kaybetmiştir. Polis cinayete sebep vermektan içkinin içildiği kahvehane sahibini, çırağını ve uğruna cinayet işlenen fahişeyi tutuklamıştır. Haberde, kahvehanenin Kemeraltı polis noktasının tam karşısında olması ve polisin olaya geç müdahale etmesi sorgulanmıştır?¹⁴⁶⁹

Ekmek parası rekabeti için işlenen cinayetlerden biri 1931 yılının Şubat ayında Fatih'te Nuri Çavuş'un kahvesinde yaşanmıştır.¹⁴⁷⁰ Fatih'te Mescit Sokağı'nda oturan Siirtli Arap Hüsnü isminde bir yankesici, Kırkçeşme'de oturan Siirtli manav ve arpacı Osman'ı Bozdoğan Kemerı civarında öldürmüştür. Arap Hüsnü'nün üvey babası Hakkı, Osman'ı Ramazan ayı nedeniyle Çarşıkapı eğlence yerine davulcu almak istemiştir. Taraflar cuma günü Nuri Çavuş'un kahvesinde buluşmak üzere ayrılmış, Osman kahveye geldiği zaman Hakkı'nın başka birini davulcu seçtiğini görmüştür. Çıkan kavgada Hakkı'nın başı yarılmıştır. Hüsnü bu olay üzerine Nuri'nin kahvesine gelerek Osman'ı üç kurşunla öldürmüş, Bozdoğan Kemerı'nden kaçarken yakalanmıştır.

¹⁴⁶⁷ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I, 2*. Baskı, Tekin Yayınları, İstanbul, 1983, s. 6, 33.

¹⁴⁶⁸ "10 Kuruş İçin Sokakta Bir Adam Öldürüldü", *Son Posta*, 10 Aralık 1931, s. 1.

¹⁴⁶⁹ "Son Günlerin Manasız Cinayetleri Şeftali Sokağı Vakası Nasıl Oldu?", *Son Posta*, 10 Aralık 1930, s. 1- 3.

¹⁴⁷⁰ "Dün Geceki Cinayet Bir Yankesici Bir Seyyar Manavı Tabanca ile Kahve Önünde Vurdu", *Son Posta*, 9 Şubat 1931, s. 2.

Postane Cinayeti olarak gazetelere yansıyan haberin kahramanları ise 28 yaşında öldürülen komisyoncu Kâmil Efendi ile yaralama ve cinayet suçlarından yedi sabıkası bulunan Cevdet'tir. Yeni Postane karşısındaki Acem Hüseyin'in kahvehanesinde meydana gelen olayda kendisine *hırsız* diyen Kâmil Efendi'ye kızan Cevdet, sustalı çakı ile komisyoncuyla kalbinden bıçaklamıştır.¹⁴⁷¹

Erkeklerin kahvehaneler ve umumhaneler haricinde belki de en çok vakit geçirdiği 'takıldığı' mekanlardan biri de hiç şüphesiz berber dükkanları olmuştur. İstanbul'da semtlere göre Müslüman Türklere de berberlik yapanlar bulunsa da mesleğin erbabı olan milletin Rumlar olduğu görülmüştür.

Şüphesiz dedikoduların yapıldığı, günlük hayat ve siyasetin yörüngesinin tartışıldığı yerler olan bu mekanlar aynı zamanda suçların da tasarlandığı ve işlendi yerlere dönüşmüştür. Berberde alemi yapmak, çalgı çaldırmak suç unsuru kabul edilmiş umumun rahatın bozduğu gerekçesi ile tarafların tutuklanması yoluna gidilmiştir.¹⁴⁷²

4.9.2. Barlar ve Meyhaneler

Barlar ve meyhaneler içkinin de etkisiyle buhran döneminde en çok suç işlenen mahallerden olmuştur. Yarın gazetesinde verilen bir haber göre; özellikle Sirkeci'de bulunan barlar ve eğlence merkezleri polisleri en fazla meşgul eden mekanlar olmuştur.¹⁴⁷³

Samatya da meyhaneleri ile meşhur bir semttir. Hikmet Feridun Es, Tramvay Caddesi'nin arkasında bulunan Şarap Sokağı ile Kulluk Sokağı arasında bulunan bir meyhanenin yüz yıllık olduğunu çalışanından öğrendiğini okuyucularla paylaşmıştır. Feridun Es, meyhanelerin bu semtte bulunmasının nedenini, Müslüman mahallelerin ve hamamların yakınına meyhane kurulmasının yasak oluşuna bağlamıştır. Nitekim aynı şekilde hamamlara yakın ekşi boza yapan mekânlar da buralardan çıkan erkeklerin hamamdan giden kadınlara uygunsuz hareketlerde bulunması sebebiyle kapatılmıştır.¹⁴⁷⁴

İlber Ortaylı ise meyhanelerde ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Sanıldığı aksine, meyhaneler sadece Galata- Beyoğlu'nda değil, İstanbul'un her semtine dağılmıştı. Kuşkusuz her köşeye meyhane açılmazdı. Dini yerlere, mezarlık, tekke, türbe, cami civarına ve yabancı elçiliklerin bulunduğu yerlere meyhane açılmazdı. İstanbul tarihte*

¹⁴⁷¹“Canavarlığın Derecesi Bir Komisyoncu Öldürüldü”, *Vakit*, 26 Temmuz 1932, s. 1-2., “Postane Cinayeti Katil Henüz Ele Geçirilemedi”, *Akşam*, 26 Temmuz 1932, s. 1., “Kanlı Bir Cinayet”, *Son Posta*, 25 Temmuz 1932, s. 2.

¹⁴⁷² “Berberde Rakı Alemi”, *Son Posta*, 27 Ekim 1930, s. 2.

¹⁴⁷³ “Sirkeci Meyhaneleri Vukuat Rekorunu Kırdı”, *Yarın*, 8 Mart 1931, s. 5.

¹⁴⁷⁴ Hikmet Feridun Es, “Ekşi Boza Yapılması Niçin Yasak Edilmiş? Hamam Yolunu Bekleyenler”, *Akşam*, 23 Eylül 1942, s. 3.

birçok içki yasağı yasamış ve meyhaneler kapatılmıştı. Bu yasağı, içki düşmanlığı veya hükümdarın dindarlığından çok; o devrin gazete kapatma olayı gibi değerlendirmek gerek. Alkolün getirdiği şenlikle veryansın yönetimi eleştiren akşamcılar, kimsenin hoşuna gitmezdi. II. Abdülhamit devrinden beri de bazı meyhanelerin görevlilerce izletilmesi gelenek olmuştur.”¹⁴⁷⁵

Cumhuriyet döneminde başkentin Ankara'ya taşınması, İstanbul'un eğlence sektöründe işgal ettiği yerin önemini fazlaca değiştirmemiştir. Dahiliye Vekâleti'nin içki satan ya da, içki servisi yapan mekânları sınırlama kararının ardından, Milliyet gazetesi 1929 yılında İstanbul'daki bar, meyhane, çalgılı gazino, lokanta, birahane, pastane gibi içki tüketilen yerlerin sayısını detaylı verilerle haberleştirmiştir. Habere göre, İstanbul'da 820 meyhane bulunmaktadır. Gazete, meyhane sayının bu kadar fazla olması nedeniyle, meyhanecilik mi işsizlerin rağbet ettiği bir iş oldu, yoksa halk mı içkiye fazla düştü şeklinde sormaktadır. Sadece İstanbul Avrupa tarafında 234 içkili lokanta ve meyhane bulunduğu yazılan haberde, birçok ticarethanenin kapatılarak, bunun yerine bar, lokanta, pastane ismiyle meyhanelerin açıldığı belirtilmiştir. İstanbul'da Beyoğlu, Üsküdar, Adalar, Anadolu, Rumeli, Boğaziçi dahil olduğu halde tamamen kayıtlı 829 yer olduğu ve müşterilere gündüz gece açık olarak her çeşit içki servisinin yapıldığı yazılmıştır. En fazla içki satılan Avrupa yakasında mevcut 234 içkili yerden, 26'sı Eminönü ve Balıkpazarı'nda, 2 Aksaray'da, 1 Eyüp'te, 41'i Beyazıt'ta, 30'u Kumkapı'da, 25'i Ayasofya mıntıklarında, 8'i Hasköy'de, 4'ü Fatih'te, 6'sı Karagümrük'te, 31'i Samatya'da, 32'si Fener'de, 17'si Unkapanı'ndadır. Rakamlara göre İstanbul'da en fazla içki satılan mıntika Beyazıt'tır. Beyoğlu'nda 198 içki satılan yer vardır. Galata da meyhane itibarıyla zengin bir yer olup, 75 adet lokanta ve gazinosu bulunmaktadır. Gazete, bu mekanların sayısına sınırlama yapılmayacağını İstanbul Polis Müdürü Şerif Bey'e sormuş, Şerif Bey ise, gazetelerde Dahiliye Vekaleti'nin kararını okuduğunu, henüz bir tebliğin söz konusu olmadığını, bu mekânların ticaret ile uğraştığını ve mevzuata aykırı durumları söz konusu olmadığı müddetçe kapanmayacaklarını belirtmiştir. Şerif Bey ayrıca bu mekânların poliste defter kayıtlarının Dahiliye Vekâleti tarafından istendiğini gazete muhabirine bildirmiştir.¹⁴⁷⁶ Son Posta gazetesi, 1930 yılında bar ve meyhanelerden alınacak vergiyi belirlemek adına polis ve vilayet memurları tarafından yapılan sayım sonrasında İstanbul'da bulunan birahane ve bar sayısının 112

¹⁴⁷⁵ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1986, s. 170- 171.

¹⁴⁷⁶ “Dahiliye Vekâletinin Kararı Çok Yerinde. Yalnız İstanbul'da 820 Meyhane Var”, *Milliyet*, 5 Aralık 1929, s. 5.

olarak saptandığını kinayeli bir şekilde ister inan ister inanma¹⁴⁷⁷ şeklinde haberleştirmiştir.

1930 yılbaşı, akşamında İstanbul'un kalbinin attığı yer Beyoğlu sokakları olmuştur. Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti'nin kurulma çalışmaları sürerken abartılı yılbaşı kutlamalarının yapılması, tasarruf çağrılarına rağmen halkın eğlenceden feragat etmek istemediğinin göstergesidir. Yılbaşı gecesinde Beyoğlu'nda dolaşan ve Vakit gazetesinde gözlemlerini aktaran Fikret Adil (Kamertan) İstanbul halkının eğlence yerlerine dolduğunu ve paranın heder edildiğini yazmıştır. Yeni yıla, *“evvelki akşam bütçemizi yıkararak girdik”* şeklinde eleştiride bulunan yazar, masalarda asgari 5 lira yemek parası verildiğini, içkilerin en ucuzunun 250 kuruş olduğunu belirtmiştir. Bir şişe şampanya fiyatının düşük rütbeli bir memurun maaşına eşit olduğunu, patlayan şişelerin iktisadi hayata ne kadar zararlı olduğu hakkında yeterli fikir vereceğini ifade etmiştir.¹⁴⁷⁸

En yoğun ekonomik mücadelenin verildiği yılların başlangıcını teşkil eden 1930 yılı, yokluk ve yoksunluk içerisinde nihayet bulurken İstanbul, 1931 yılına eğlenerek girmek isteyen insanların da şehrin büyüklü küçüklü barlarında ağırlamıştır. Bar isimlerini ve müşteri sayılarını gösteren tahmini bilanço veren Son Posta gazetesine göre; üç binden fazla insan Beyoğlu'nun bar, meyhane ve otellerinde sabahlamış, yaklaşık iki bin kişi de evlerinde yılbaşı kutlaması yapmıştır. Gazete haberinde, kutlamalar esnasında içilen içkilere elli, belki de yüz bin lira harcadığını, bu israfı yapanların dörtte üçünün Türk olduğu belirtmiş, sonra bu memlekette buhran ve fakirlik var derler şeklinde serzenişte bulunmuştur.¹⁴⁷⁹

Buhrana rağmen devam eden eğlence hayatında barlar önemli bir yer tutmaktadır. Milliyet gazetesinde Burhan Cahit durumu: *“benim anladığım şu ki eğlenceye sefahate ait memlekete giren her şey belediye vergisi gibi yerleşip kalıyor. Parasızlık, işsizlik, buhran bunların yalnız şeklini değiştiriyor. Varyete numaraları olan dans edilen barlar kapanıyor onun yerine çalgılı rakalı yerler açılıyor. Buhran karşısında istifimizi bozmuyoruz. Yalnız zevkimizin ayarını değiştiriyoruz. Hani büyük harpte kahve yerine nohut, şeker yerine üzüm, un yerine paspal yiyip içtiğimiz gibi şimdi de şampanya yerine rakı viski yerine bira içiyor, sanat numarası seyredecek yerde çifte telli dinliyoruz.*

¹⁴⁷⁷ Cumhuriyet, 20 Temmuz 1930, s. 2.

¹⁴⁷⁸ Fikret Adil, “Yılbaşı Gecesi İstanbul”, Vakit, 2 Ocak 1930, s. 1- 2.

¹⁴⁷⁹ “İster İnan İster İnanma”, Son Posta, 2 Ocak 1931, s. 3.

Paris'te tiyatrolar kapılarını kapıyor sinemalar elektriklerini söndürüyorlar. Perroquet gibi büyük, mükellef barlar kapandı” şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁸⁰

Meyhaneler aynı zamanda asayiş olaylarının da sıkça yaşandığı mekanlar olmuştur. İçkinin etkisiyle yaşanan kavgalar sıradan bir vaka iken, zaman zaman bunların sonu cinayetle bitmiştir. Gazetelerin birinci sayfaları ya da, adliyede başlıklı sütunları bu mekanların haberleri ile doludur. Örnek vermek gerekirse Cumhuriyet gazetesinin adliye haberlerine konu olan olay Galata Şeftali Sokağı'nda yaşanmış, meyhanede başlayan ve işin içine kadının karıştığı vakada, mahkeme katili on yıl ağır hapis cezasına çarptırmıştır. Bahsi geçen olayda, Fuat ve Bekir isimli iki arkadaş oturdukları meyhanenin kadın garsonunu da masalarına davet ederek rakı ikram etmişler ve eğlenmişlerdir. Gecenin sonunda ikilinin paraları, borçlarını ödemeye yetmemiş ,eşyalarını rehin bırakarak beraberlerine kadını da alarak sokağa çıkmışlardır. Bu sırada karşıdaki kahveden onları izleyen Ali Rıza isimli biri arkalarından yetişmiş ve kadın yüzünden kavga etmeye başlamışlardır. Fuat, Ali Rıza'yı kama ile kalbinden vurmuş ve öldürmüştür. Hâkim, maktulün Fuat'a yumruk atmasını hafifletici neden olarak saymıştır.

İkinci olayda ise yine Galata'da, İlya'nın Meyhanesi'nde gerçekleşmiştir. Daha önce de Tanaş isimli birini öldürmekten üç seneye mahkûm edilen ancak Millî Mücadele'de hizmeti bulunması nedeniyle serbest bırakılan Yakup isimli sabıkalı, meyhanede Tanaş'ın oğlu İstim ile karşılaşmış aralarında kavga başlamıştır. Olaya müdahale eden İstamat, Rumca konuşunca, Yakup bu defa da “*Türkçe konuş*” diyerek adamın üzerine yürümüş ve saldırma ile adamı yaralamıştır. Olayın daha da büyüyeceğini anlayan meyhaneci İlya, Yakup'un kafasına süpürge ile vurup adamı bayıltmak istemiş ancak başarmayınca Yakup daha da sinirlenerek revolverini çıkarmış ve meyhaneci İlya'yı ateş ederek öldürmüştür. Bu olayda savcılığın istediği ceza on beş sene olmuştur.¹⁴⁸¹

Cinayetlerin yanı sıra barlar aşırı doz uyuşturucu ve bol miktarda içki kullanımına bağlı ölümlere de sahne olmuştur. Kurbanlardan biri Yüksek Kaldırım Makri Sokağı'nda büyük annesi ile birlikte oturan Sofia isminde yirmi iki yaşında bir kadındır. Sofia, Beyoğlu Papağan Bar'da konsomatris olarak çalışmaktadır. Son Posta gazetesinin aktardığına göre olay günü bara gelen üç kişilik bir grup içinde bulunan Arnavut Süleyman isimli sabıkalı, kadını içki içmeye zorlamıştır. Kadın fenalaşmış, ayılmayınca

¹⁴⁸⁰ Burhan Cahit, “Hafta Sohbeti: Vur Patlasın Çal Oynasın”, *Milliyet*, 14 Nisan 1932, s. 4.

¹⁴⁸¹ “Üç Katil Davası İki Katil Hakkında Karar Verildi”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1931, s. 2.

bar sahibi doktoru çağırmıştır. Gelen doktor sarhoşluk nedeniyle baygınlık teşhisi koymuş, ancak kadın saatler sonra da ayılmayınca eve gönderilmiştir. Çağrılan doktor zehirlenme teşhisi koymuş, Sofia kaldırıldığı hastanede vefat etmiştir. Masada oturanlar kadının kadehine beyaz bir toz döküldüğünü söylemişlerdir. Cumhuriyet gazetesi olayla ilgili olarak kadının kokain bağımlısı olduğu ve içtiği fazla şarabın da etkisiyle zehirlendiği belirtilmiştir.¹⁴⁸²

4.9.3. Sinemalar

Dünya Ekonomik Buhranı'na karşılık sinemaların seyirci sayıları özellikle bayramlarda oldukça artmıştır. Son Posta gazetesi, “*ismini kayda lüzum görmediği*” bir sinemada 1931 Ramazan Bayramı'nda iki gün içerisinde dokuz bin bilet¹⁴⁸³ satıldığı haberini vermiştir. İstanbul'da şehir istatistiğinde 34 büyük sinema kayıt altına alınmıştır. Bu sinemaların 1929- 1933 seyirci sayılarına ilişkin kayıtlar incelendiğinde, buhran döneminde sinemaların gişe hasılatlarında neredeyse hiçbir değişim yaşanmamıştır. Ramazan Bayramı'na denk gelen 1931 Şubat ayında 261.443 biletli seyircinin sinemalara geldiği görülmüştür. Bayramda Glorya Sineması 32.200 seyirci ile en çok ziyaret edilen mekân olmuştur.¹⁴⁸⁴

İstanbul Mebusu Süreyya Paşa (İlmen) bir kanun layihasıyla tiyatro ve sinema biletlerinden yalnızca %10 vergi alınması teklifinde bulunmuştur. Teklifte her medeni memlekette olduğu gibi memleketimizde de bir tiyatro ve sinema meselesi olduğuna değinilmiş, tiyatro ve sinemaların halkın toplumsal terbiye ve ahlaki gelişime çok büyük hizmetlerinin olduğunu, harf inkılâbı sonrası sinemaların okuma yazma hareketine basından daha fazla güç verdiği vurgulanmıştır. Gazetelerin günlük 40.000 ile 50.000 okuruna karşılık, tüm Türkiye'de en aşağı yarım milyon kişinin yeni harflerin okunmasını sinema sayesinde öğrendiği belirtilmiştir. İlmi, fenni, siyasi, toplumsal açıdan büyük bir propaganda vasıtası olan tiyatro ve sinemaların ülkemizde ilerlemesine çalışmak bir yana, dünyanın hiçbir memleketinde olmayan vergi yükü altında ezilmekte oldukları belirtmiştir. Vergi yükünün ağırlığına 5- 6 sene önce (1924-1925) İstanbul'da 130'a varan tiyatro ve sinema sayısının, 40'a düşmesi delil gösterilmiştir. Sinema ve tiyatroların, irili ufaklı 24 adet vergi vermeye mecbur olduğunu belirten vekil, 50 kuruşluk bir bileten

¹⁴⁸²“Konsomasyon Denilen Belanın Bir Kurbanı”, *Son Posta*, 4 Aralık 1931, s. 1, 11., “Barda Facia”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1931, s. 4.

¹⁴⁸³ “Sinemalara Akın Birçok Sinemalar Müşterilerine Bilet Yetiştiremediler”, *Son Posta*, 23 Şubat 1931, s. 2.

¹⁴⁸⁴ İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1932- 1933*, C. 3, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 260- 263.

işletmeye yalnız 34 kuruş kalmakta olduğunu, 16 kuruşun hükümet ve belediye tarafından alındığını ifade etmiştir. Dünyanın hiçbir yerinde tiyatro ve sinema biletlerine bu kadar vergi kesilmediğini örneklerle açıklamıştır. İngiltere, İspanya, İsviçre, Danimarka hükümetleri sinema hasılatlarının dan hiçbir vergi almazken, Almanya ile Avusturya'da %6, Bulgaristan'da %25, Fransa'da %23, Belçika'da %20 vergi kesintisi yapıldığını belirtmiştir. Türkiye'de ise bu oran %47'dir. Süreyya Paşa, bir tiyatro veya sinemada oturma hakkını veren bilet, bakkalın zeytin satması gibi, oku kurumların sermayesini teşkil etmektedir. Paşa'nın ifadesiyle bakkalın bedava zeytin dağıtmasının ticari zarara sebep olması gibi, bazı geceler sinema ve tiyatroların önemine göre parasız 8 -10 loca ile 40 - 50 koltuğun ayrılması hayret vericidir¹⁴⁸⁵. Öte yandan 1931 yılında düzenlenen ithal mallara konulan sınırlama ve yasaklardan yabancı filmler de etkilenmiştir. Alınan karar seyircilerini sinemalara kaptıran ve bu nedenle bilet fiyatlarında indirim yapmak zorunda kalan başta Darülbeydi olmak üzere tiyatro topluluklarınca memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁴⁸⁶

4.9.4. Umumhaneler

Osmanlı topraklarında hükümetin denetimi altındaki ilk umumhaneler 19. Yüzyılın ilk yarısında giderek modernleşen Galata ve Pera'da Sultan Abdülmecid döneminde açılmıştır.¹⁴⁸⁷ ilerleyen yıllarda genelevler Beyoğlu'nda Yeni çarşı Caddesi ile bu caddenin ara sokaklarında, Galata'da Kuledibi'nde, Yüksek Kaldırım'ın yan sokaklarında, yine Galata'da Kemeraltı'nda yayılmıştır. Haydarpaşa demiryolu boyunca Kadıköy- Üsküdar tarafında genelevler kurulmaya devam etmiş, halk, bu mahalleye "*Paris Mahallesi*" adını vermiştir. Doğu seyahatine çıkan ünlü romancı Gustave Flaubert'in de yolu İstanbul'dan ve Galata'yı mesken tutmuş genelevlerden geçmiştir. Flaubert bu dönemde İstanbul'dan yazdığı mektuplarda, Galata'da gördüğü pis genelevlerde kaptığı frengiden bahsetmiştir.¹⁴⁸⁸ Bu evler Cumhuriyetin ilk yıllarında kaldırılmıştır."¹⁴⁸⁹

Fuhşa karşı hükümetin çok esaslı bir mücadele hazırladığını, ilk alınan tedbirin umumi evlerin kaldırılması olacağını belirten Milliyet gazetesi, İstanbul'da kapatılacak 93 evin olduğunu yazmıştır. Bu evlerde çalışan kadınları günahkâr olarak nitelendiren

¹⁴⁸⁵ BCA, 30-10-0-0/ 3-17-30, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 19 Mart 1930.

¹⁴⁸⁶ "Tiyatrocular Memnun", *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1931, s. 2.

¹⁴⁸⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, Birinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 318.

¹⁴⁸⁸ Orhan Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 156- 157.

¹⁴⁸⁹ Sennur Sezer- Adnan Özyalçiner, *a.g.e.*, s. 254- 255.

gazete sayılarını da 1335 İslam, 2512 Hıristiyan toplamda 3847 olarak vermektedir.¹⁴⁹⁰ Emrazı zühreviye olarak ifade edilen, cinsel yolla bulaşan hastalıkların nedeni olarak kontrolleri yapılmayan umumhaneleri gösteren Polis Müdürü Şerif Bey, burada çalışan kadınların yüzde doksanının hastalıklı çıktığını ifade etmiştir. Şerif Bey ayrıca Feriköy’de denetimler sonrası umumhane sayısının 14’e düşürüldüğünü, Anadolu’dan İstanbul’a gelen pek çok kişinin bu kadınların tuzağına düşerek paralarını çaldırdıklarına dair şikâyet mektupları aldıklarını açıklamıştır.¹⁴⁹¹

Umumhaneler kavgaların, cinayetlerin, hırsızlıkların eksik olmadığı en önemli suç mahallerden biridir. Bu bölgeyi mesken tutmuş erkekler arasında, genellikle sermayelerden biri yüzünden çıkan arbedeler, sermayelerin yapmış olduğu hırsızlıklar, ya da sermayelerin belalısı tarafından yaralanması, öldürülmesi vakaları gazete sütunlarında sıkça karşılaşılan haberlerdendir. Buradaki olaylara sabıkalıların daha fazla karıştığı anlaşılmaktadır. İşin ilginç yanı zaman zaman kolluk kuvvetlerinin de bu kavgalarda taraf olmasıdır. İstanbul’un serseri, kopuklardan oluşan sabıkalıları Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Cumhuriyet yıllarında da bu mekanların müdavimi ve belalıları olmuşlardır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey sermayeler ile serseriler arasındaki ilişkiyi *“bu insanlar umumhanelerde dost tutmuşlar ve onlara belalı olmuşlardır. Karılar kazanır onlar yer, bu karılar da paralı birtakım avanakları dost edinerek güzelce onları yolarlar. Bazen belalısı, karının aşığı tavrını takınır ve rakibine karşı silah kullanır. Bu şekildeki tutkuncuların tespit ettikleri evleri tamamıyla yolmadan bırakmazlar”*¹⁴⁹² cümleleri ile tanımlamıştır.

Beyoğlu’nda Kadriye’nin işletmekte olduğu randevu evinde sermaye anlaşmazlığı nedeniyle kan dökülmüş ve bir genç hayatını kaybetmiştir. Olay günü Tarlabası Yağhane Sokağı’nda bulunan randevu evine giden Mehmet İsmail, Zeki Halit ve dökmece Muharrem Muhittin isimli üç arkadaş 15 TL para vermişler, evin sermayelerinden Saime, Melahat ve Mualla Hanım’ı çağırarak alem yapmaya başlamışlardır. Bu esnada eve Mustafa ve arkadaşı İbrahim Ethem Bey gelmiştir. Mustafa Bey, müşterisi olduğu Mualla Hanım’ı istemiş, bunun mümkün olmadığı söylenince de eğlencenin devam ettiği diğer odaya dalarak Muharrem ve arkadaşlarıyla kavga etmeye başlamıştır. Kavga sonucunda Muharrem Bey, Mustafa Bey’in üzerine atlayarak bacağına bıçak saplanmış. Randevuevi sahibi Kadriye düdüğü çalarak polis çağırılmış, ancak Mustafa Bey, Zükur

¹⁴⁹⁰ *Milliyet*, 12 Şubat 1930 s. 5.

¹⁴⁹¹ *Son Posta*, 8 Şubat 1929, s. 1- 2.

¹⁴⁹² B. N. A. Rıza Bey, *a.g.e.*, s. 93.

Hastanesi'ne götürülürken kan kaybından ölmüştür. Ev kapatılmış, Kadriye hakkında fuhşa teşvikten tahkikata başlanmıştır.¹⁴⁹³

Bir başka olay, İstanbul'da Beyoğlu Tarlabası ve Abanoz'da ev işletmekte olan iki kadının dayaklı sokak kavgasıdır. Son Posta gazetesinin dahili haberler bölümünde büyük puntolarla yerini almıştır. Sevim isimli bir sermaye gördüğü kötü muamele sebebiyle Abanoz'daki Kadriye'nin evinden Tarlabası'ndaki Acem Saadet namı kadının evine sığınmıştır. Kadriye, kadının teslim edilmesini istemiş, Saadet "*kendisine iltica eden bir kızı kimseye teslim etmeyeceğini onu muhafaza için elinden geleni yapacağını*" söylemiştir. Kadınlar arasında yaşanan kavgada Saadet Kadriye'yi dövmüş neden sonra polis müdahale etmiş Saadet yakalanmıştır.¹⁴⁹⁴

4.9.5. Oteller

Suç oranının yüksek görüldüğü otel, pansiyon gibi işletmeler Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e devletin dikkatle takip ettiği yerler olmuştur. Bu sebeple bu tür yerlerde konaklayan kişilerin hüviyet evraklarını vermeleri mecburi kılınmıştır. TBMM'nin 9 Haziran 1930 tarihli oturumunda kabul edilen kanuna göre otel, pansiyon, bekar odaları işletenlerin buralarda çalışan ya da konaklayanların hüviyetlerini 24 saat içerisinde ait buldukları polis karakoluna bildirmeleri zorunlu kılınmıştır, bekar ve yabancıları zaruret halinde mahalle zabıtasının izni ile kahvehanelerde yatmalarına ruhsat verilmiştir.¹⁴⁹⁵ Kemal Tahir'in roman karakterindeki Murat örneğinde olduğu gibi, işsiz ve kahvede kumar oynayarak geçimini sağlayan serseri gençler, kahvehanenin kapanmasının ardından geceyi üst katta, az eşyalı bir odada geçirerek aynı zamanda mekânın korunmasını sağlayan bir tür gece bekçisi olmuşlardır.¹⁴⁹⁶

Özellikle *Bekar Odaları*, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren farklı sebeplerle İstanbul'a gelen yalnız erkeklerin barındıkları yerler olmuştur. Bu odalar bazen çalışılan iş kolunun bulunduğu hanların üst katlarında yer almıştır. Şehirde herhangi bir hırsızlık, cinayet gibi asayiş bozan bir olay meydana geldiğinde ilk kontrol edilen yerlerden birisi de bekar odaları olmuştur.¹⁴⁹⁷ Ancak Cem Doğan'ın da belirttiği gibi; iş için burada barınan insanların işsizlik sorunuyla karşılaştıklarında, memleketlerine geri dönmeyerek illegal yollara saptıkları; kendilerini hırsızlık, yankesicilik, dilenci ağalığı

¹⁴⁹³ "Randevu Evinde Cinayet Kıskaçlık Yüzünden Bir Genç Bıçakla Öldürüldü", *Vakit*, 12 Haziran 1931, s. 1.

¹⁴⁹⁴ "Acem Saadet Sahnede", *Son Posta*, 8 Kasım 1932, s. 2.

¹⁴⁹⁵ *Resmî Gazete*, 19 Haziran 1930, Sayı: 1524, Kanun No:1704, Kabul Tarihi: 09.06.1930, s. 9115.

¹⁴⁹⁶ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 60- 61.

¹⁴⁹⁷ Necdet Sakaoğlu, "Bekâr Odaları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 1993, s. 124- 125.

gibi asayışı bozan suçların içinde buldukları görülmektedir.¹⁴⁹⁸ Bu nedenledir ki devlet, buralarda kimlerin ikamet ettiğini sürekli olarak denetlemiştir.

Otellerde gariban, hırpani kıyafetli hırsızların yanı sıra, kibar ve zengin görünümlü hırsızlara da rastlanmıştır. Sabih Alaçam'ın otel hırsızlarını anlattığı yazı dizisinde, hırsızın otele, güzel kıyafetlerle zengin bir müşteri olarak uzak bir yerden geliyormuş gibi yaptığını, bavullarını odasına taşıyan garsona göz boyamak için okkalı bir bahşış verdiğini yazmaktadır. Otele yerleştikten sonra dışarı çıkan hırsız, dönemin ünlü ve zengin insanların kimliğine bürünerek telefonla oteli aramakta ve kendisini bu kişilere lüks gazino ve lokantalara davet ettirmektedir. Böylelikle otelde önemli bir adam imajını pekiştiren hırsız, otelde konaklayan zengin insanlardan çalabildikleri çalmaktadır.¹⁴⁹⁹

Hırsızlar genellikle birlikte odayı paylaştıkları kişilerin eşyalarını ve paralarını çalmışlardır. Genellikle Sirkeci tarafında bulunan otellerde bu tip hırsızlık vakaları görülmüştür.¹⁵⁰⁰ Ağabeyciğim namı ile maruf sabikalı Süleyman ise Haydarpaşa'daki Anadolu Oteli'ne gitmiş kendisine yer gösterilmemesine kızmış hizmetçi Mari ile Araksi'yi iyice dövmüştür.¹⁵⁰¹

Oteller taşradan İstanbul'a ticaret, eğlenme ya da farklı sebeplerle gelen insanların geçici ikametgâhları olmuştur. Hırsızlar ve dolandırıcılar paralı ve saf taşralı olarak gördükleri bu insanları çeşitli tertipler düzenleyerek ya paralarını çalmışlar ya da dolandırmışlardır. Bununla ilgili bir habere Milliyet gazetesinde rastlanmaktadır. Sirkeci'de kendilerine dişçi süsü veren bazı kimselerin, otelleri dolaşarak Anadolu'dan gelen yolcuları ve askerleri sarı tenekeden yaptıkları dişler ile kandırmış bu durum tabipler odasına şikâyet ve ihbar edildiği tahkikatın başladığı belirtilmiştir.¹⁵⁰² 1932 yılında otellerde işlenen hırsızlık vakalarının artması üzerine, polis müdürlüklerine gönderilen bir tamim ile otelde misafir olan her müşteriden mutlaka nüfus cüzdanı talep edilmesi ve müşterilerin yanlarında bulunan para ve kıymetli eşyaları otelcilere teslim etmeleri istenmiştir.¹⁵⁰³

¹⁴⁹⁸ C. Doğan, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁴⁹⁹ Sabih Alaçam, "Hırsızlık Ansiklopedisi: Otel Hırsızları", *Son Posta*, 11 Şubat 1939, s. 8, 10.

¹⁵⁰⁰ "Otel Hırsız Elbise İle Çamaşırları Aşırı Gitmiş", *Akşam*, 1 Eylül 1932, s. 3.

¹⁵⁰¹ "Ağabeyciğim Neler Yapmış?", *Son Posta*, 1 Ağustos 1930, s. 2.

¹⁵⁰² "Sahte Altın Dişler", *Milliyet*, 22 Ekim 1930, s. 3.

¹⁵⁰³ "Otel Hırsızları Zabita Otelcilere Yeni Talimat Verdi", *Akşam*, 30 Mart 1932, s. 3.

Oteller aynı zamanda fuhuş yapılan yerler olarak görülmektedir. Galata'da bulunan Kayseri Oteli randevu evi olarak işletildiği gerekçesiyle zabıta tarafından kapatılmıştır.¹⁵⁰⁴

4.9.6. Yangın Yerleri

1928 senesi kayıtlarında İstanbul'da 135,444 bina bulunduğu ifade edilerek ve bu binaların 76,143'ü ahşap, 52,395'i kargir ve 6,906'sı yarım kargir olarak inşa edildiği belirtilmiştir. Bu binalardan 89.762'si ev statüsündedir.¹⁵⁰⁵ İstanbul'un bu kagir yapı mimarisi gerek Osmanlı döneminde, gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında sıkça yangınlara sebep oluyor, Terkos Su Kumpanyasının musluklarında su bulunamaması yahut ters esen İstanbul rüzgârı, kimi zaman Tatavla'da olduğu gibi koskoca bir mahalleyi küle çevirebiliyordu. Bu yangınlardan geriye kalan izbe ve viranelikler, yığın kimsesiz çocukların debelendiği ya da asayiş bozacak her türlü işin görüldüğü suç mahalli haline gelmekteydi.

Osman Cemal Kaygılı, bu bir viranelikleri dolaşmış ve burada yaşayan insanları tasvir ederek bu insanlardan biriyle hasbihal etmiştir. Bazı geceler buralardaki kovuklarda, mahzenlerde, bodrumlarda öyle insanlar barınır ki bunlara insan demeye seksen şahit lazımdır diyen Kaygılı, aç, hasta yersiz yurtsuz, kimsesiz ve sakat insanların buralarda barındıklarını, kendisinden sadaka istediklerini belirtmiştir. Kaygılı'nın sohbet ettiği 43 yaşında olduğunu ve 20 yaşından beri bu hayatı yaşadığını söyleyen biri, serseri olduğunu kendi ağzıyla dile getirmiş içki sebebiyle, genç yaşta o meyhane senin bu gazino benim dolaştığını, daha sonra Galata ve Beyoğlu'nda kumara ve çift kağıtlı dediği esrara dadandığını söylemiş ve insanlıktan çıktığını ve sadece et ve kemik yığını haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁵⁰⁶

Hikmet Feridun (Es) ise yanmış bir medrese kalıntısında yaşayan insanların yoksulluk manzaralarını Akşam gazetesi sütunlarına taşımıştır. Tüm eşyası bir mangal, iki minder, bir bebek salıncağı ve bir su küpünden ibaret olan mahzene benzeyen yerde yaşayan bir kadınla sohbet etmiştir. Buhranlı zamanlarda geçinmenin zorluğundan bahseden, yaşadığı yeri apartman ve saray yerine koyan kadın kira vermediğine sevinmektedir. Kadın on lira ile geçindiklerini; gaz, tuz, ekmek, yağ ve sabuna parayı zor verdiklerini odun toplayarak ısındıklarını, karşı evdekilerin ise evkafa 75 kuruş kira

¹⁵⁰⁴ "Bir Randevu Evi Kapattırıldı", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1931, s. 4.

¹⁵⁰⁵ Ali Suat, *a.g.m.*, s. 236.

¹⁵⁰⁶ Osman Cemal Kaygılı, *Köşe Bucak İstanbul*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2019, s. 130-133.

ödemek zorunda olduğunu söylemiştir.¹⁵⁰⁷ Anlaşılacağı üzere İstanbul’da bir yandan her gün yenileri yükselen apartmanlarda yaşayan yeni zenginlere karşılık, kriz ortamında viranelikleri mesken tutmak zorunda kalan yüzlerce insan bulunmaktadır.

Görsel 48: Yangın Yerlerinde Yaşam

(Kaynak: *Akşam*, 12 Aralık 1931, s. 6.)

Belediye’nin önemli caddeler ile ilgilendiği, yirmi yıl içerisinde meydana gelen yangınlar nedeniyle muhtelif semtlerde yaşanan genişlemeler ve bazı yerlerdeki viranelerle ilgilenmediği gerekçesiyle İstanbullular belediyeden şikayetlerini dile getirmişlerdir.¹⁵⁰⁸ Oysaki mecliste belediye kanununu düzenlemeleri sonunda 34 madde ile fakir ailelerin ikiz çocuklarına tüm öksüzlere, fakir, kimsesiz çocuklara para hekim, ilâç, yeme, içme, giyinme, barınma, tahsil, terbiye bakımından yardım etmek, fakir hastalara bedava bakmak, ilâç vermek, fakir cenazelerini bedava kaldırmak, hasta, sakat işten aciz olupta bakacak kimsesi olmıyanlara bakmayı ayrıca 48. Madde ile de yersiz, yurtsuz olanlara iş bulmak, bunlardan garip olup çalışmıyanları memleketine göndermek, kimsesiz kadın ve çocukları korumayı belediyelerin görevleri arasında olduğunu kabul etmiştir.¹⁵⁰⁹

4.9.7. Vapurlar

Şirket-i Hayriye Vapurları, İstanbul’un ulaşımında çok önemli bir işlev görmüştür. Vapurlar, bunun yanı sıra başta intihar olmak üzere , kazalar ve iğfal suçlarının işlendiği mekanlar olarak da öne çıkmaktadırlar. İncelediğimiz dönemde vapurdan atlayarak intihar etme vakalarında kadınların oranı daha fazladır. Yine vapurlarda kimi zaman aile kavgalarına, kimi zamanda yankesiciliklere vapurlarda rastlamak mümkündür.

¹⁵⁰⁷ Hikmet Feridun, “Yangın Yerlerinde Yaşayanların Hayatı”, *Akşam*, 12 Aralık 1931, s. 6.

¹⁵⁰⁸ *BCA.*, 30-10-0-0/ 79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.

¹⁵⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 39, C. 17, Tarih: 24 Mart 1930, s. 60.

Vapurlar, dolandırıcıların özellikle taşradan gelen insanları gözlerine kestirdiği yerler olmuştur. İş bulmak, akrabasını görmek, ya da hastaneye yatmak için gelen bu insanlar, dolandırıcıların kurbanları olmuşlardır. Son Posta gazetesi gariban insanları uyarmak amacıyla polise akseden bir olayı okurlarıyla paylaşmıştır. Gazetenin aktardığı vakada, Samsunlu Sami Bey, tedavi maksadıyla İstanbul'a gelmiş ve vapurda Nuri isimli bir yolcu ile tanışmıştır. Hastaneye yatmadan önce de yanındaki 60 lirasını kaldığı Balıkesir Otel'i'nin sahibi Bedri Bey'e teslim etmiştir. Hastaneden izin alarak otele uğradığında otel sahibinin, "*daha para lazım mı?*" sorusu karşısında şaşırmıştır. Yapılan araştırmada durum anlaşılmış, paranın Nuri tarafından, Sami Bey'in imzası taklit edilerek mektup yazmak suretiyle alındığı anlaşılmıştır.¹⁵¹⁰

Yusuf Ziya, siyasi mizah mecmuası Akbaba'daki yazısında; Şirket-i Hayriye vapurlarının alt kamaralarında edepsizlik yapıldığını yazmıştır. Vapurların otel, hamam, meyhane olmadığını ancak insanların yattıklarını, yasak olmasına rağmen sigara içtiklerini, arsızlıkla kadınlara kızlara sataştıklarını, alt kamaraların sarhoş ve çapkınlarla dolu bir batakhane manzarası çizdiğine değinmiştir. Namuslu bir kadının değil, terbiyeli bir erkeğin bile kızarmadan oturamayacağı alt kamaralara her gün bir randevu evi, basan sivil polis memurlarının görevlendirilmesini istemiştir.¹⁵¹¹ Esrar içildiği ihbarı ile kahvehanelerin basıldığı İstanbul'a Yalova'dan gelen Bağdat Vapuru'nda Dağıstanlı Halil Efendi'nin aleni bir şekilde esrar içmesi, üzeri arandığında da bir buçuk okka esrar ile yakalanması, Gazeteci Yusuf Ziya'nın gözlem ve tespitini doğrular niteliktedir.¹⁵¹²

Son Posta gazetesine yansıyan bir hadise, evlilik kurumunun kutsallığı, aldatma ve barışma kavramlarının sıradanlığını göstermesi bakımından ilginç bir özellik taşımaktadır. Örnek vakada köprüden akşam vakti Ada'ya hareket eden vapurun özel salonunda, ismi gazete tarafından H.L. koduyla gizlenen şehrin tanınmış tüccarı, karısı tarafından metresi ile yakalamıştır. Kadın kocasının yüzüne tükürdükten sonra diğer kadına da saldırmıştır. Tüccar bu rezalet karşısında şaşırılmış, karısını susturmak için her çareye başvurmuş ve nihayet karısına 5.000 lira ceza olarak vereceğini söyleyerek susturmuştur. Kadın da bu hareketin tekrar edilmesi halinde bu cezayı 10.000 liraya çıkaracağı¹⁵¹³ tehdidini savunmuştur bu olay birden fazla tenakuz barındırmaktadır. Görgü şahitlerinin önünde cereyan eden bir suçüstü zina hâlinde adamın konumu veya

¹⁵¹⁰ "Her Tanıştığınıza Kapılmayın", *Son Posta*, 3 Ağustos 1930, s. 2.

¹⁵¹¹ Yusuf Ziya, "Edepsizlik Mücadelesi", *Akbaba*, 10 Aralık 1928, Sene: 7, No: 626, s. 1.

¹⁵¹² "Kaçak Esrar", *Son Posta*, 25 Ekim 1930, s. 2.

¹⁵¹³ "Ada Vapurunda Bir Sahne Bir Tacirin Haremi Kocasını Metresi İle Tuttu", *Son Posta*, 3 Ağustos 1930, s. 2.

zenginliği nedeniyle isminin gazete tarafından gizlenmesi, diğer yandan evlilik ve sadakatin parayla temin edilmeye çalışılmasıdır.

4.9.8. Kutsal Mekânlar

İstanbul üç büyük dinin mensuplarının birlikte yaşadığı önemli bir mekandır. Binalar istatistiğine bakıldığında 1932-1933 yılları arasında İstanbul'da 192 kilise, 41 Havra ve 487 Cami bulunmaktadır.¹⁵¹⁴ İnsanın bulunduğu yer yerde karşımıza çıkan suç kavramından kutsal mekanlar da nasibini almıştır. Bu bölgelerde karşılaştığımız suç unsuru hırsızlıktır. Hırsızlar için kutsallık kavramının olmadığı anlaşılmaktadır. Gazete sütunlarının üçüncü sayfalarında camilerden çalınan halı, abdest alan insanların cebinden aşırılan para, kiliselerden yürütülen İncil haberleri yer almıştır.

Kurşun plakaların, halıların çalınması, şemsiye çalınması hırsızlar için iyi bir kazanç kapısı olmuştur. Bu tür hırsızlık çeşidinin yanı sıra ibadetlerini yapmak üzere gelen insanların abdest aldıkları esnada cebinden paralarının çalınmasına sıkça rastlanmaktadır. İstanbul'un en hareketli alışveriş merkezlerinden biri olan Kapalı Çarşı-Eminönü güzergahında hırsızların kol gezdikleri de gazete haberlerine konu olmuştur. Alışveriş yorgunu ve hesap kitap işlerinde dalgın olmaları, muhtemel insanlar, hırsızların kurbanları olmuştur. Son Posta gazetesi okuyucuları ile alışveriş sonrası Yeni Camii merdivenlerinde yorgunluktan uyuyakalan bu esnada paketlerini ve parasını çaldıran Fatma Hanım'ın hikayesini dalgın olmayınız başlığı ile duyurmuştur.¹⁵¹⁵

Hırsızların cami ve medreselerden çaldığı bir başka malzeme ise kurşun levhalardır. Mahmut Paşa Camisi'nin kubbesini taşıyan ve ağırlığı yaklaşık bir ton olan kurşununu söken hırsızlar fark edilince kaçmışlardır.¹⁵¹⁶ Fener Polis Merkezi tarafından yakalanan 18 yaşında bir genç, muhtelif medreselerden kurşun eşyalar çalmış, Balat'taki mavna atölyesinden kurşun çalarken yakayı ele vermiş ve bekçilerce yakalanmıştır.¹⁵¹⁷

Devlet korumasında olan kültür varlıklarının çalınması adi hırsızlık vakalarının da ötesinde milli kültür mirasımıza öldürücü bir darbe vurmuştur. Konya'dan İstanbul Eski Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne getirileceği belirtilen ünlü Arap alimi Muhiddin Arabi'ye ait olan hırka ve seccade sırta kadem basmıştır. Son Posta gazetesi yarım milyon değer biçilen seccadenin henüz İstanbul'a gelmeden Avrupalılar tarafından kaçırılmış

¹⁵¹⁴T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933), 3.Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 45.

¹⁵¹⁵ "Dalgın Olmayınız", *Son Posta*, 30 Temmuz 1930, s. 2.

¹⁵¹⁶ "Çalınan Kurşunlar", *Milliyet*, 1 Ağustos 1932, s. 3.

¹⁵¹⁷ "Kurşun İş Başında Yakayı Ele Verdi", *Akşam*, 19 Şubat 1932, s. 3.

olabileceğini belirtmiştir.¹⁵¹⁸ İngiliz gazetesi The Telegraph ise Türk polisinin seccadenin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 65.000 dolara satıldığını tahmin ettiğini belirtmiştir.¹⁵¹⁹

Beyoğlu Ağa Hamam'da Meryem Ana Ermeni Kilisesi hırsızlık çetesi tarafından soyulmuştur. Yapılan inceleme sonrasında hırsızların tavan penceresinin parmaklıkları kesip ipele aşağıya sarktıkları mukaddes şarap kadehi ile bir İncil'i alarak kaçtıkları anlaşılmıştır. Gözcülük yapan Pavlos isimli bir hırsızın dengesini kaybederek düşüp yaralandığı, arkadaşları tarafından hastaneye götürülen Pavlos'un bir lokantada aşçılık yaptığı anlaşılmıştır. Çetenin asıl hedefinin, 1869 tarihinde Fransa İmparatoriçesi Eugenie tarafından Hassor adlı bir rahibeye hediye edilen ipekli halı üzerine işlenmiş Hz. İsa tablosu olduğu arkadaşlarının yere düşmesi üzerine çetenin bulabildiklerini alarak kaçtıklarını ortaya çıkmıştır.”¹⁵²⁰

İstanbul'da farklı cemaatlere ve dinlere ait mezarlıklar bulunmaktadır. Bu mezarlıklar 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı kanunla, belediyelere devredilmiştir. Yine aynı yıl çıkarılan 1590 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunuyla mezarlıklarda düzenlemelere gidilmiştir. Kanunun 212. Maddesi gereğince mezarlığa dışarıdan insan ve hayvan girmemesi için duvar örülmesi, tek kapı yapılması gibi maddeler, hem maneviyata saygı, hem de şehrin düzenini sağlamak için oluşturulmuştur.¹⁵²¹ Ne var ki İstanbul'da bulunan mezarlıklar da suç mahalleri olarak gazete sütunlarına yansımıştır. Milliyet gazetesinde çıkan bir haberden anlaşılacağı üzere mezarlıklar yalnızca ölülerin sessiz, inançlıların kutsal mekanları olmaktan çıkmış tekinsizlerin uğrak yerleri olmuştur. Belediye bu nedenle mezarlıklarda içki içmeyi, sofrayı kurup eğlenmeyi, mezarlıklara satıcı girmesini yasaklamıştır.¹⁵²²

Öte yandan mezarlıklar aynı zamanda suçunu ört bas etmek isteyenlerin de uğrak yerleri olmuştur. Örneğin Ayasofya'da Mehmet Ali Efendi isminde bir genç kucağında bir çocuk ile Mevlevihane Kapısı'ndaki Merkez Efendi Mezarlığı'na gelerek mezarcıdan bir mezar açmasını istemiştir. Defin işleminde bir belge, bir şahit, ya da bir cemaat istenmemiş olmalı ki, kucağındaki ölü çocuğu gömdükten sonra çıkıp gitmiştir. Mehmet

¹⁵¹⁸ “Kırk Bohçada Sarılı Seccade Nasıl Kayboldu?”, *Son Posta*, 25 Eylül 1932, s. 1.

¹⁵¹⁹ “Rich Prayers Rugs Theft in Turkey”, *The Telegraph*, 15 December 1932, Page 12, (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2023) <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/179214393?searchTerm=in%20%C4%B0stanbul>

¹⁵²⁰ “Kilisedeki Hırsızlık”, *Vakit*, 4 Şubat 1932, s. 3.

¹⁵²¹ Yaşar Çoruhlu, “Mezarlıklar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, C: 5, s. 443, Salih Vasfi, “Şehir Mezarlıkları”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1930, s. 6.

¹⁵²² “Mezarlıklarda Oturmak Yasak”, *Milliyet*, 10 Temmuz 1930, s. 3.

Ali Efendi hakkında, çocuğun ölümünün doğal olmadığına dair ihbar yapılmasının ardından savcılık adamın yakalanmasına ve çocuğun cesedinin incelenmek üzere morga nakledilmesine karar vermiştir.¹⁵²³ İncelediğimiz dönemde Iskat-ı Cenin çocuk düşürme nüfus sebebiyle üzerinde hassasiyetle durulan bir suç teşkil ettiği için mezarlıklarda gizlice cenin gömülmesi haberleri de öne çıkmıştır. Silivrikapı kabristanlığında yaşanan bir olayda yüzü peçeli bir kadının mezar kazdığını gören mezarıcı Mustafa, duruma müdahale etmiş, kadın kaçmıştır. Mezarıcı, jandarmaya haber vermiş ve mezarda bezler içine sarılmış bir çocuk cesedi bulunmuştur. Yapılan araştırmada kadının Kadırga'da oturan ve simsarlıkla uğraşan Mehmet Ali isminde biri ile yedi aydır gayr-i meşru bir ilişki yaşadığı, Mehmet Ali'nin, kadını döverek zorla çocuğu düşürttüğü anlaşılmıştır.¹⁵²⁴

Mezarlıkların belediyelere devredilmesinden sonra vakıflar ile belediye arasında mülk intikali konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Öyle ki bu anlaşmazlık bir usulsüzlüğü de ortaya çıkarmıştır. Elli beş dönüm araziye sahip olan Ayaspaşa Mezarlığı'nın parsel parsel satıldığı anlaşılmıştır. Metrekaresini evkaftan 7 liraya alan bir şahıs arsayı, başkalarına 30- 40 liradan satmış ve arazide on iki apartman yapılmıştır. Mezar taşlarının tahribi ve kemiklerin nakledilmemesi hususunda yapılan tahkikatın yanı sıra, mezarlıktaki ağaçların oluşturduğu korunun kaybolduğunun gören Alman elçisinin "*İstanbul'un silüeti bozuluyor gelen seyyahların gezi noktalarından biri de bu mezarlıktı müdahale edilemez mi?*" sözleriyle dönemin müze müdürü Halil Bey'e yapmış olduğu başvuru da sonuçsuz kalmıştır.¹⁵²⁵

4.10. İstanbul'da Beynelmîlel Suçlular

Son Posta gazetesi ülkedeki hırsızları dünyaca ünlü roman karakteri Arsen Lüpen ile mukayese eden bir karikatürü okuyucularıyla paylaşmıştır. Lüpen trene binerken "*Türkiye'ye mi gidiyorsun?* diye kendisine soran bir adama "*Hayır orada çok rakiplerim var, bana pek fırsat vermezler*" şeklinde cevap vermektedir.¹⁵²⁶

¹⁵²³ "Ölü Çocuk", *Milliyet*, 5 Ağustos 1930, s. 5.

¹⁵²⁴ "Peçeli Kadın", *Milliyet*, 30 Temmuz 1930, s. 3.

¹⁵²⁵ "Bir Mezarlık Suiistimali", *Son Posta*, 13 Mayıs 1932, s. 1, 11.

¹⁵²⁶ "Türkiye'deki Arsen Lüpenler", *Son Posta*, 14 Mart 1931, s. 1.

sorusunu ise “*birinci paltoyu 5 liraya yemek için sattım*” diyerek yanıtlamıştır.” Çaldığı para için de dükkân sahibinden bağışlanma dilediğini, paranın geri iadesi için Almanya’daki kardeşine mektup yazdığını belirtmişse de ceza almaktan kurtulamamıştır.¹⁵³⁰

Yankesiciler adeta bir turist edasıyla Avrupa ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti arasında mekik dokumuşlar kimi zaman da buldukları ülkede yakalanıp cezalarını çekmişler, hapisane günleri sonrasında yine kaldıkları yerden suçlarını işlemeye devam etmişlerdir. Bu kişilere bir başka örnek de Avrupa’nın birçok meşhur şehirlerinde yankesicilik yapan Tiryeste hapisanesinde bir buçuk sene yatan meşhur yankesici Arnavut Süleyman olmuştur. İstanbul’a dönmüş ve yine polis tarafından takibe alınmış yakalanarak müddeiumumiliğe verilmiştir. Bu maruf yankesiciye hapis yerine; Şark vilayetlerindeki demiryollarında çalışma cezası verilmiştir.¹⁵³¹

Dolandırıcılar farklı isimler altında ülkeler arasında dolaşmışlardır. Son Posta gazetesi, asıl ismi Mürgülesku olan Romen asıllı uluslararası dolandırıcının on farklı isim kullandığını, son olarak Paris’te American Expres Company’in şubesini dolandırdığını, meşhur hırsız yakalayana 200 Dolar mükafat verileceğini yazılmıştır.¹⁵³² Yunan Hükümeti, İstanbul konsolosu aracılığıyla Anderya Kostı isminde bir dolandırıcının hakkında Yunanistan’da yakalama kararı çıkmışken İstanbul’a geldiğinin tespit edildiğini belirterek tevkif olunarak iadesini talep etmiştir. Dolandırıcı tutuklanarak savcılığa teslim edilmiştir. Savcılık suçlunun iadesi için bakanlar kurulu kararı gerektiğini ayrıca siyasi bir suç unsurunun olmadığını sabit olması halinde iade edilebileceğini belirterek, adamı polise geri göndermiştir. Polis Kostı’yi serbest bıraktığı halde diplomatik nezaket gereğince karar çıkana kadar nezaret altında tutmaya karar vermiştir.¹⁵³³

Son Posta gazetesinin “*yeni usulleri deneyen bir macera kahramanı*” olarak nitelendirdiği Jan Hefter isimli dolandırıcı, 1926 senesinde İstanbul Ticaret Odası’na müracaat ederek kendisini Avrupalı eldiven tüccarlarının temsilcisi olarak kaydettirmiş ve Galata’da bir eldiven imalathanesi açmıştır. Hefter, Beyoğlu’nda Madam Kokina’nın Mağazası’nda yer kiralayarak eldivenlerini burada aracısız satmaya başlamış ve her akşam hasılatını almıştır. İlk yıl düzenli olarak kirasını ödeyen adam, ikinci yıl kirasını

¹⁵³⁰ “Mahkemelerde Aç Bir Hırsızın İtirafı Alman Kunde Yaptıklarını Kendisi Söyledi”, *Son Posta*, 7 Mart 1931, s. 4.

¹⁵³¹ “Yankesici Süleyman Yakalandı”, *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1930, s. 4.

¹⁵³² “Meşhur Dolandırıcı Aranıyor”, *Son Posta*, 4 Şubat 1931, s. 7.

¹⁵³³ “Anderya Kostı Yunan Hükümeti Bir Dolandırıcının İadesini Rica Ediyor”, *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s. 4.

ödememeye başlamış, ancak günlük hasılatını almaya devam etmiş, Madam Kokina'ya beş yüz lira borçlanmıştı. Bir gün dükkânın sahibi kadına, mağazadaki malları toptan ödeyeceğini ve borçlarını bu sayede ödeyeceğini belirtmiştir. Kadın durumdan hiç şüphelenmemiş, Hefter de toplamda 4- 5 bin lira tutarındaki malları mağazadan çıkarmıştır. Kadının imzasını taklit ederek 90, 108 ve 129 liralık üç bono imzalamış ve borçlarını kadının üzerine yıkmıştır. Ayrıca piyasaya 30-40 bin lira borcu olan adam, evi dahil bütün mallarını satarak İtalya'ya kaçmıştır.¹⁵³⁴

Tüm zamanların en cazibeli spor aktivitesi olan futbol, savaş, ya da Dünya Ekonomik Buhan'ı dönemini dinlemeksizin canlılığını korumuştur. Profesyonel spor kulüpleri zorlansalar da gelirlerini tedarik etmişlerdir. Amatör spor kulüpleri ise bağış ya da küçük satışlar ile hayatta kalmaya çalışmışlardır. Heybeli Ada'da yaşayan Manol, Andon, Yako, Yorgi, Angelidis, Tanaş, Toma, Zarifi ve Koço isimli Rum gençler kurmuş oldukları futbol kulübü adına basılmış kartlarla para toplarlarken yakalanmışlar ve izinsiz satış yaptıkları için haklarında tahkikat başlatılmıştır.¹⁵³⁵

Cinayete kurban giden polis memurları da incelediğimiz dönemde karşımıza çıkmıştır. Gazetelere Hasköy Cinayeti olarak yansıyan olayda; Eminönü Başkomiseri Şakir Bey ve Polis dördüncü Şube Pasaport Memuru İsmail Hakkı Beyler, Eminönü Bahçekapı'da takip ettikleri ve dur ihtarına uymayan bir şüphelinin kurşunlarına hedef olarak vefat etmişlerdir. İsmail Hakkı Bey de şehit olmadan önce şüpheliyi öldürmüştür. İlk incelemede şüphelinin üzerinde dokuz dolu şarjör ve Fransız tabancası ve bir maymuncuk anahtar bulunmuştur. Ceset incelediğinde Gayr-i müslim ve tek gözlü olduğu anlaşılmış, şüphelinin cesedinin fotoğrafı teşhis için gazetelerde basılmış ve çevre kahvehanelerinde halka gösterilmiştir.¹⁵³⁶ Çabalar netice vermiş, öldürülen kişinin Bulgaristan'dan cinayet işledikten sonra İstanbul'a kaçak olarak gelen bir Bulgar olduğu¹⁵³⁷ Olaydan yirmi gün önce İstanbul'a geldiği Sirkeci, Galata, Tophane semtlerindeki kahvehanelerde sabahladığı anlaşılmıştır. Nihayet morgda bekletilen cesedi eski bir polis memuru teşhis etmiş, adamın 1327 tarihinde takip ettiği Marsilyos Solon isimli bir hırsız olabileceği belirtmiştir. Adamın gözünün birini İtalya'da polis ile karşı karşıya geldiği sırada kaybettiği, Romanya'da da banka soyduğu ortaya çıkmıştır. Cesedin incelenmesi sonrasında, uzmanlar cesedin saç ve bıyık kesiminin düzgün, el ve

¹⁵³⁴ "Meşhur Dolandırıcı İstanbul'u Nasıl Kavurdu?", *Son Posta*, 31 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁵³⁵ "Müsaadesiz Para Toplayanlar", *Son Posta*, 9 Ocak 1931, s. 2.

¹⁵³⁶ "Vurulan Serseri Kimdi? Burada Ne Yapmak İstiyordu?", *Son Posta*, 29 Nisan 1932, s. 1, 8.

¹⁵³⁷ "Şerir Herifin Yaraladığı İsmail Hakkı Bey de Öldü Herifin Bulgar olduğu Anlaşıldı", *Son Posta*, 30 Nisan 1932, s. 1, 3.

ayakları bakımlı olması ile giymiş olduğu hırpani ve eski kıyafetlerin tezat oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Halktan pek çok kişi morga gelerek cesedi görmüş ve teşhis için uğraşmıştır. 60 saat sonra eski pasaportların incelemeleri sonrasında adamın 1895 doğumlu otuz yedi yaşındaki Yülyos Bibnik olduğu tespit edilmiştir. Öldürülen adamın Beyoğlu'ndaki gazino, kumarhane gibi yerlerde bir müddet çalıştığı kaçak ve sabıkalı olunca da dur ihtarı karşısında mukavemet gösterdiği anlaşılmıştır.¹⁵³⁸ İncelenen dönem içerisinde Bulgar casusların Beyoğlu'nda mesken tutmaları da dikkate şayandır. Cumhuriyet gazetesi bu olaydan bir yıl önce de İstanbul polisinin, Beyoğlu'nda gizli bir pansiyonda Yorgiyef ve Kortaf isimli iki Bulgar'ı casusluk şüphesiyle tutukladığı haberini okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁵³⁹

4.11. Avrupalı Turistlere Karşı İşlenen Suçlar

Avrupalıların gözünde doğunun büyüğü şehri İstanbul'a gelen turist sayısı iktisadi buhran nedeniyle azalmıştır. Vakit gazetesi ilk seyyah vapuru Lorantik Vapuru ile 300 Amerikalı'nın geleceği, Hilali Ahmer Sanat Evi'nin bu vapurlarda yerli malları sergisi açacağı belirtilerek seyyah satıcıların, turistleri rahatsız etmemesi hususunda belediyeye başvuru yapıldığı bildirilmiştir.¹⁵⁴⁰ Akşam gazetesi, 1930 senesi kışında 42 seyyah vapurunun yanaştığı İstanbul limanına 1931 yılında 14 vapurun yanaşacağı belirtilmiştir.¹⁵⁴¹ Bu seyyahların gelmiş olduğu ülkeler incelendiğinde Mayıs ayı ile birlikte ülkemize ziyaretlerin başladığı görülmektedir. En fazla seyyahın 719 kişi ile Almanya'dan ve 404 kişi ile Amerika'dan geldiği görülmüştür.¹⁵⁴² Son Posta gazetesinde 1931 Mart ayı içerisinde İstanbul Belediyesi'nin sayısı azalan yabancı turistleri çekmek için bir büro açtığı ancak bütçe nedeniyle reklam yapabilecek broşürlerinin basılmasında zorluk yaşadığını belirten bir haber yayınlanmıştır. Haberin devamında, muhabir belediyeden önemli olduğunu vurguladığı bir kişinin belediye aleyhine basında çıkan yazılardan rahatsızlığını dile getirmiştir. İsmi gazete tarafından açıklanmayan görevli; Amerika'daki Dünya Ekonomik Buhran'ı sebebiyle bu ülkeden gelen turistlerin sayısının zaten azaldığını ifade ederek; her gün gazetelerde yer alan yolsuzluk, İstanbul'da sokakların aydınlatılmadığı, pislik, cinayet, yankesicilik olaylarının yaşandığı, içecek su ve süt bulunmadığı, salgın hastalıkların olduğu şeklindeki haberlerin ülke turizmini

¹⁵³⁸ "Esrar Perdesi Yırılıyor", *Son Posta*, 1 Mayıs 1932, s. 1, 8. "Tamam Altmış Saat Sonra Hakikat Meydana Çıktı", *Son Posta*, 2 Mayıs 1932, s. 1, 11.

¹⁵³⁹ İki Bulgar Tevkif Edildi", *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931, s. 4.

¹⁵⁴⁰ "Seyyah Akını", *Vakit*, 24 Ocak 1930, s. 3.

¹⁵⁴¹ "Seyyah Azlığı", *Akşam*, 12 Ocak 1931, s. 2.

¹⁵⁴² *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, Cilt: 2 1931-1932, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 259- 261.

olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu haberlerin, turizmde rakibimiz olan Yunanistan gibi ülkelerin basınında abartılarak aleyhimize kullanıldığını, belediyeye karşı daha uygun bir eleştiri diliyle haber yapılmasını istemiştir. Gazete bu siteme, “*belediyemiz memleketi cennete çevirdi de biz aksini iddia ettik isek yapılan serzeniş yerindedir*” ifadeleriyle cevap vermiştir. Haberin hemen altına, adeta düşüncelerin geçerliliğini kanıtlayabilmek adına şehrin aydınlatılabilmesi için 1500 lambaya ihtiyaç olduğuna dair başka bir haber ilişitirilmiştir.¹⁵⁴³

Son Posta gazetesi muhabiri, basında seyyahlara sahte antika mal satıldığı ve İstanbul’da eski eserlerin taklitlerinin yapıldığı iddiaları üzerine Kapalıçarşı’nın yolunu tutmuş ve iddiaya konu olan esnaf Agop Efendi ile görüşmüştür. Amerikalı bir turiste, bir kılıcı İran Şahı’nın kılıcı diye sattığı iddia edilen Agop Efendi, böyle satışın olmadığını, başka bir esnafın da 50 bin liraya seccade sattığı iddiasının gazetelerde yer aldığını ancak bu tür haberlerin doğru olmadığını sahte bir eserin hemen sırtacağı antika alıcılarının da usta olduğunu belirtmiştir. Muhabire, “*İstanbul’u sahtekârlar diyarı olarak gösteriyorsunuz*” diye sitem eden Agop Efendi daha sonra bu işleri Rus şebekenin icra ettiğini, Türkiye’de taklitçi kalmadığını İstanbul’a taklit antikaların Yunanistan, Napoli ve Beyrut’tan geldiğini belirtmiştir. Agop Efendi, eski eserlerin taklit edilme yöntemlerini, yeni bir ipek halının arkasının pompalı gaz ocağı ile yakılması ve üzerine renkleri soldurucu madde sürülmesi, yeni şamdanlara kezzap sürülerek kızartılması gibi yapılan sahtekarlıkları¹⁵⁴⁴ anlatmıştır.

Ermeni Ali lakaplı Serope isimli hırsız ise kendisine hamal süsü vermeyi akıl etmiştir. Hamal kıyafeti ile Galata yolcu salonunda Bandırma Vapuru ile gelen kadının eşyasını taşımak konusunda anlaşmış kadınla birlikte alarak yola koyulmuşlardır. Marpuççulara gelindiğinde kadını oyalayan Serope sırtındaki eşyalarla kalabalığa karışmış ve izini kaybettirmiştir. Zabıta kadının tarifine göre sahte hamalı aramaya başlamış ve Serope’yi eşyaları satarken yakalamıştır.¹⁵⁴⁵

4.12. Asayişî Bozan Diğer Unsurlar

4.12.1. İntihar ve İntihara Teşebbüs

İntiharı sosyolojik açıdan inceleyen Durkheim’e göre nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin

¹⁵⁴³ “Göz Göre Göre Yalan mı Söyleyelim?”, “Şehrin Aydınlanması”, *Son Posta*, 6 Mart 1931, s. 2.

¹⁵⁴⁴ “Agop Efendi Gazetecileri Muaheze Ediyor”, *Son Posta*, 15 Mart 1931, s. 1- 2.

¹⁵⁴⁵ “Kıyafet Değiştiren Bir Hırsız”, *Son Posta*, 2 Kasım 1932, s. 2.

dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölüm edimine intihar denir. İntihar girişimi de böyle tanımlanan, fakat ölüm sonucu vermeyen edimdir.¹⁵⁴⁶

Alfred Adler'in intihar tanımında, kişilerin yakın ve akrabalarından öç alma duygusunun yer aldığı anlayışı yer almıştır. Adler'e göre intiharı vasıtasıyla, kişi tanıdıklarına var olduğu ispatlama çabasıdır. İntihar da onun iletişim yöntemi haline geçmiştir.¹⁵⁴⁷

Öte yandan "Werther Etkisi" adı verilen aşk acısı ve taklit yolu ile yaşanan intiharlar, 17-18 yaş gençler arasında karşılaşılan intihar türleri arasında yer almaktadır.¹⁵⁴⁸ İstanbul basınında yer alan intihar haberlerinde intiharların aşk acısı, süregiden rahatsızlıklar, travmalar, aile içerisinde görülen kavgalar nedeniyle yaşandığı görülmektedir. Ancak Dünya Ekonomik Buhranı sebebiyle yaşanan yoksulluk ve işsizlik yukarıdaki nedenleri tetiklemiştir. Emile Durkheim; ekonomik buhranların intihara eğilimli kişi üzerinde ağırlaştırıcı etkisi olduğunu belirtmiştir. Durkheim Viyana'da 1873'te ateşlenen ekonomik buhranı örnek göstermiş 1874 yılında buhranın en üst aşamasının yaşandığı dönemde intihar sayısının da artış gösterdiğine işaret etmiştir. 1872'de 141 olan intihar sayısı, iki yıl sonrada 1874'te 216'ya fırlamıştır.¹⁵⁴⁹

İntihar nedenleri araştıran bir başka psikiyatrist Hugh Crichton Miller ise; açlık ve dışlanma korkusunun intiharlarda etkili olduğunu düşünmektedir. Miller, sosyal ızdırıp ve korkulara neden olan, iflas, iş kaybı ya da suçlarını ortaya çıkaracak yasal işlemler karşısında erkeklerin intihar ettiklerini; ailevi ve toplumsal değerlerin içgüdüsel yaşama arzusunu gölgede bırakabileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁵⁰

Dünya Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu küresel etkiler, bireylerin ruhsal sağlığını oldukça etkilemiş, işsizlik ve geçim derdiyle kendini değersiz hissedenler çareyi ölümden aramıştır. "Yapılan çalışmalar işsizlik ve intihar girişimi arasında bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlantının erkeklerde daha belirgin olduğu, olumsuz koşullar kısır döngünün çarkları içindeki bireyin intihara sürüklendiği saptanmıştır. Ekonomik güçlükler ve sorunlar bir yandan stresli bir ruh hali oluştururken diğer yandan

¹⁵⁴⁶ Emile Durkheim, *İntihar*, (çev. Z. Zühre İlkelen), Pozitif Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 5.

¹⁵⁴⁷ Alfred Adler, *Psikolojik Aktivite*, (çev. Belkıs Çorakçı), Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997, s. 267.

¹⁵⁴⁸ Fatih Harmancı, Muammer Buçak, Erdoğan Gültekin, Murat Güldibi, "Gazetelerde Polis İntihar Haberlerinin Sunumu", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:51, Güz 2014, s. 367.

¹⁵⁴⁹ E. Durkheim, *a.g.e.*, s. 241.

¹⁵⁵⁰ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2314382/?page=2>

Crichton-Miller H. THE PSYCHOLOGY OF SUICIDE. Br Med J. 1931 Aug 8;2(3683):239-41. doi: 10.1136/bmj.2.3683.239. PMID: 20776320; PMCID: PMC2314382, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2023.

*ekonomik yetersizlik nedeniyle sağlık sorunlarını çözememe de intihara sebebiyet teşkil etmiştir.*¹⁵⁵¹

1932 tarihli bir rapor, İstanbul Asabiye ve Doktoru Fahreddin Kerim Bey (Gökay) tarafından Hilal-i Ahmer gazetesinde yayınlanmıştır. İntihara ilişkin ilk bilgiler Birinci Dünya Savaşı yıllarına aittir. Rapordaki bilgilerde 1916 senesinde 27 kişinin intihar ettiği yazılıdır. 1916 tarihinde sonra da intihar sayısı artmaya başlamıştır. 1930 senesinde 135, 1932 senesinde ise 172 vakanın kaydı bulunmaktadır. Doktor Fahreddin Bey'in raporuna göre; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı döneminde Tablo 34'te görüleceği üzere en çok genç insanlar intihar etmiştir. İntihar vakalarında din ve cemaat olgusunu gözlemleyen doktor, Tablo 33'de görüleceği üzere vakaların en az Musevilerde, en fazla ise Müslümanlarda olduğunu kaydetmiştir. Rapor sonuçlarında fakirlik, süre gelen hastalık ve aşk nedenleri de Tablo 35'de görüleceği üzere intiharın diğer gerekçeleri arasında yer almıştır.¹⁵⁵²

Tablo 33: 1928- 1930 Yılları Arasında Cemaatlere Göre İntihar Sayısı Dağılımı

Yıllar	Müslüman	Ermeni	Rum	Musevi
1928	133	13	19	6
1929	129	15	18	8
1930	105	6	-	8

(Kaynak: *Hilal-i Ahmer*, 19 Nisan 1932, s. 1, 6.)

Tablo 34: 1928- 1930 Yılları Arasındaki İntiharların Yaşlara Göre Dağılımı

Yıllar	10- 20 Yaş	20-30 Yaş	30-40 Yaş	40-50 Yaş
1928	71	89	28	17
1929	55	58	23	20
1930	49	45	16	8

(Kaynak: *Hilal-i Ahmer*, 19 Nisan 1932, s.1, 6.)

Tablo 35: 1928- 1930 Yılları Arasındaki İntiharların Nedenlerine Göre Dağılımı

Yıllar	Fakirlik	Hastalık	Aşk	Sarhoşluk
1928	42	18	6	9
1929	17	10	10	5
1930	20	16	16	6

(Kaynak: *Hilal-i Ahmer*, 19 Nisan 1932, s.1, 6.)

¹⁵⁵¹ Halil Apaydın, Şuayip Özdemir, Asiye Zoroğlu Ünal, "İntihar Girişiminin Bazı Değişkenlerle İlişkisi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2016, s. 33.

¹⁵⁵² "Memlekette İntihar Hadiseleri Tenakus Ediyor", *Hilal-i Ahmer*, 19 Nisan 1932, s. 1, 6

4.12.1.1. Sefalet ve İşsizlik İntiharları

1930 yılı çerisinde dünya üzerinde de intihar vakalarının sayısının arttığı bir yıl olmuştur. Vakit gazetesinin Nisan 1931 tarihli bir nüshasında maddi sıkıntıları takip ruhsal çöküntünün intiharı tetiklediği aktarılmıştır. En fazla vakanın Amerika’da görüldüğü, 1930 senesinde Amerika’da intihar sigortasının faaliyete geçtiği ve iki sene müddetle intihar etmemeyi kabul ederek sigorta olanlara 30.000 \$ verildiği böylelikle intiharların durdurulmaya çalışıldığı anlatılmıştır. Gazetede haberin devamında Japonya ve Almanya’da yaşanan trajik toplu aile intiharlarına değinilmiştir. İntihar eden kişi sayısının Japonya’da 12 bini geçtiğini belirten gazete, İngiltere’de bu sayının 1929 yılı içerisinde 4984 olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁵³

Cumhuriyet rejimine geçişin yarattığı travmalar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle intihar vakalarında artış yaşanmıştır. Zafer Toprak; Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ekonomideki mevcut durağan yapının, savaş ortamıyla birlikte yaşanan fiyat hareketleri ve borsa buhranı sonucunda bir günde sıfırı tüketmiş kişiler yarattığını ancak, Müslüman nüfus arasında bu tip intihar vakalarının görülmediğini¹⁵⁵⁴ belirtmiştir. İrade zayıflığı, dini inancın zayıflaması, savaş ortamının sınırları yıpratması, savaştan dönen erkeklerden kol bacak gibi uzvunu yitirenlerin iş bulmakta zorlanması da intihar vakalarını arttırmıştı.¹⁵⁵⁵

Cumhuriyetin bu ilk sancılı yıllarına ait incelemiş olduğumuz Tanin gazetesinin “*Zabıta Vukuatı*” haberlerinde geçim sıkıntıları ile birlikte yaşanan intihar haberlerine sıkça rastlanmıştır. Sarıyer’de Muhacir Mahallesi’nde sakin Bankacı Ahmet Efendi’nin hanesinde sakin Absi borçlarının çoğaldığından ve tediyesine imkân bulamadığından tabancayı karnına ateş ederek intihara girişmiştir.”¹⁵⁵⁶

Beşiktaş’ta bir posta dağıtıcısı hemşiresinin düğününe lüzum olan meblağı tedarik edemediğinden kendisini evinin üçüncü katından aşağı atmak suretiyle intihar etmiştir. Eyüp Bey Amerika’dan İstanbul’da bir iş aramıştır. Yirmi üç yaşındadır on aylık evlidir. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Sırpça ve Rumca iyi derecede bilmektedir. Eyüp Efendi uzun müddet işsiz kalmış ve nihayet postaneye dağıtıcı olarak girmiştir. Eyüp Efendi bu

¹⁵⁵³ “İntiharlar Niçin Çoğalıyor Beynelmîlel İçtimai Bir Mesele”, *Vakit*, 3 Nisan 1931, s. 2.

¹⁵⁵⁴ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, Birinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 342.

¹⁵⁵⁵ Z. Toprak, *a.g.e.*, s. 343.

¹⁵⁵⁶ *Tanin*, 10 Şubat 1339, (Miladi: 10 Şubat 1923), s. 4.

hafta zarfında icrası kardeşinin için para toplamaya uğraşmakta iken eşinin serzenişlerine ve şikâyetlerine tahammül edememiş ve intihar etmiştir.¹⁵⁵⁷

Savaş sonrası geçim derdine düşen eski askerlerin durumu içler acısıdır. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre İsmail Hakkı isiminde bir kişi elbiselerini çıkararak Sarayburnu önlerinde vapurdan atlayarak intihar etmiştir. Haberde yapılan araştırmaya göre müntehirin cebinden metelik çıkmadığı ve kişinin malul gazi olup sefalet nedeniyle intihar etmiş olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵⁸

İntihar vakalarının artması 1927 yılında da meclis gündemine taşınmıştır. Malatya Mebusu Doktor Hilmi Bey meclise sunmuş olduğu bir önergesinde şu cümleleri kullanmaktadır. “*Bugünkü Hakimiyyet-i Milliye gazetesinde Çatalca’ya tabi Lazari Köyü baş muallimi Ali Bey’in öldürülmesi ve ihrakı hakkında İstanbul cemiyet ve belediye azasından bir ... müracaatta bulunduğundan bahis bir fikra okudum. İntihar vukuatına nazar- dikkati calib bir kertle tesadüf edilen şu sürede yeni bir şekilde müracaatta bulunan bu hasta muallim ... Maarif Vekili Beyden rica eder bu gibi yazıların matbuat sütunlarında neşredilmemesinin temin buyurulmasını temenni eylerim.*”¹⁵⁵⁹

Yalnızca ülke içerisinde yaşanan intihar vakaları değil diğer ülkelerde görülen olaylar da gazetelerde yerini almaya başlamıştır. Akşam gazetesi haberinde, intihar “*salgın*” bir hastalık olarak tanımlanırken, müntehirlerin intihar etme şekilleri okurlarına ayrıntılarıyla nakledilmiştir. Haberde; “*Moskova’da ve Petersburg’da intiharlar salgın halini almıştır. Gıda mahrumiyeti ve şiddetli soğuklar intiharların başlıca sebebidir. Binlerce ailenin oturduğu büyük binalarda her gün intihar vukuatı olmaktadır. Genellikle aileler birlikte intihar etmektedir. İntiharda çok defa soba dumanı kullanılmaktadır. Borusu kapatılan sobadan çıkan zehirli gazlar bir odada yatan aileyi öldürüyor. Yılbaşı arifesinde yalnızca Petersburg’da 70 aile intihar etmiştir. İntihar edenlerin arasında Sovyet kauçuk tröstü direktörü ve zevcesi de vardır. Bunlar kendilerini asarak intihar etmişlerdir*” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁵⁶⁰

Milliyet gazetesi de yaşanan intiharları salgın olarak nitelendirmiştir. Gazetenin bu saptamayı yapmasındaki neden aynı günde şehirde yaşanan üç intihar teşebbüsüdür. Üç kişi de kurtarılmıştır. Gayri mübadillerden Evrenos zade ailesinden Numan Tayyip Bey’in kızı Mihri Hanım, Selanik’te varlıklı hayatından sonra İstanbul’da çektiği sefalete

¹⁵⁵⁷ Tanin, 2 Ocak 1340, (Miladi: 2 Ocak 1924), s. 4.

¹⁵⁵⁸ “Bir Malul Gazi Sefalet Yüzünden İntihar Etti”, Cumhuriyet, 15 Aralık 1929, s. 4.

¹⁵⁵⁹ BCA., 30-10-0-0 / 8- 47-13, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 20 Nisan 1927.

¹⁵⁶⁰ “İntihar Salgını”, Akşam, 14 Ocak 1931, s. 5.

dayanamamış sinir buhranı geçirmiş ve eczaneden aldığı lizolü içerek intihar etmek istemiştir. Beyoğlu tünelde oturan Bohor Efendi ismindeki Musevi bir komisyoncu ise kötüye giden işleri nedeniyle tabancayla intiharı denemiştir. Habere konu olan ise Hiristavi ismindeki Kıbrıslı bir kadını nereden belirtilmemiştir. O da Sirkeci Vapur İskelesi'nden intihar kastıyla denize atlamışsa da kurtarılmıştır.¹⁵⁶¹

İntihar edenlerden biri de eski Düyunu Umumiye Mektupçusu Barut İnhisarı İdare Meclisi Reisi elli beş yaşındaki Vahit Bey'dir. Taksim Sıraselviler' de oturduğu Grevya Apartmanı'nın dördüncü katındaki dairesinde, ağzına kurşun sıkmak suretiyle intihar etmiştir. Faik Bey'in bir sene öncesine kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretmenlik yaptığı buradan istifa ettiği, barut inhisarından ayda 400 liraya yakın bir maaş almaktayken bu maaşın yüz elli liraya indirildiği belirtilmiştir. Vahit Bey, intiharından önce odasına çekilerek biri polis müdüriyetine, biri Mısır'da bulunan avukatına ve biri de ailesine olmak üzere üç mektup yazmıştır. Polis müdüriyetine yazmış olduğu mektupta intihar ettiğini ve bunun için hiç kimsenin mesul tutulmaması gerektiğini belirtmiş, avukatına vakıf işlerinin düzenlenmesi gerektiğini yazmıştır. Ailesine ise, *“bugün almakta olduğum para çok azdır bununla sizin refahımızı temin edemeyeceğim için yüzünüze bir aile reisi sıfatıyla bakamayacağım ben intihar ediyorum oğlum sizin geçiminizi temin eder”* satırları ile veda etmiştir. İntiharında otomatik Nagant marka tabancasının kullanmıştır. Kırmızı kalemle büyük bir kâğıda iri harflerle *“yere düşen tabancam otomatiktir bir uzman tarafından yerden kaldırılıns eline alanlara da zarar etmesin”* yazarak karyolasın başucuna asmıştır. Vahit Bey'in bir servetinin ve emlâkının olduğu az para almış olmasının intiharına sebep olamayacağı iki seneden beri nevrasteniye hastası olduğu belirtilmiştir. Oldukça kültürlü biri olan Vahit Bey Harbiye Mektebi'nden çıktıktan sonra Erkan Harbiye Kolağası olmuş ve Harbiye Mektebi'nde de hocalık etmiştir. Eski müzeler müdürü merhum Hamdi Bey'in kızıyla evlendikten sonra Hamdi Bey kendisini istifa ettirerek, Düyunu Umumiye Mektupçuluğuna geçirmiştir. Vahit Bey iyi tahsil görmüş, Almanca ve Fransızca lisanslarını ana lisanı kadar bilen müzenin bütün rehberlerini hazırlamış aydın bir insandır.¹⁵⁶²

Ancak öyle intiharlar vardır ki sinir buhranı olarak görülmesine rağmen temelinde işini kaybetmenin verdiği hüznü görmüştür. Bunlardan biri de 42 yaşındaki Karyofili Efendi örneğidir. Karyofili Efendi'nin rakı fabrikası Men'i Müskirat Kanunu çıkınca kapatılmıştır. Balıkpazarı'nda bir fabrika daha açmıştır. Ancak bu fabrika da yanmıştır.

¹⁵⁶¹ “İstanbul'da İntihar Salgını Baş Gösterdi”, *Milliyet*, 23 Nisan 1930, s. 1- 2.

¹⁵⁶² “Vahit Bey Kendisini Niçin Öldürdü?”, *Son Posta*, 1 Ağustos 1931, s. 2.

Bu durum neticesinde sınırları bozulan adam önce denize atlayarak intihara teşebbüs etmiş kurtarılarak tedavi edilmiştir. İkinci teşebbüsünde ise Fatih Sancaktar Yokuşu'nda bulunan annesinin evinin üst katındaki penceresinden atlayarak intihar etmiştir.¹⁵⁶³

İntihar olup olmayan hadiseler de basının gündemine gelmiştir. Fındık, üzüm ve incir ticareti ile uğraşan Mustafa Süleymanoviç, Son Posta gazetesinin değimiyle maruf bir tüccardır ve şirketi de oldukça varlıklıdır. Bir milyon sermayeli bir işletmeye sahip olan Mustafa Bey'in, gece yatmadan üç tüp Veronal isimli uyku ilacı içtiği anlaşılmıştır. İlacın bir tüpünün elli santigram geldiğini ve bir kişiyi uyutmaya yeteceğini durumun şüpheli görüldüğünü belirtmiştir.¹⁵⁶⁴ Şirketinden Cumhuriyet gazetesine gönderilen telgrafta, Mustafa Bey'in beş yıldır uyku problemi nedeniyle ilacı fazla miktarda aldığı ve intiharın söz konusu olmadığı belirtilmiştir.¹⁵⁶⁵ Doktorların, “*kalbi sağlamsa uyanır bekliyoruz*” diyerek teşhis koydukları Mustafa Bey iki gün sonra vefat etmiştir. Son Posta gazetesinde Mustafa Bey'in haberinin gölgesinde kalan iki intihara teşebbüs haberi daha yer almaktadır. İstinye doklarında tesviyeci Mustafa Efendi tabanca, Fatih'teki Kemal Efendi de amcasına kızarak tentürdiyot içmek suretiyle intihara teşebbüs etmişlerse de kurtarılmışlardır.

İflas eden ve iş bulabilmek amacıyla ailesiyle İstanbul'un yolunu tutanlar kimi zaman menzile bile ulaşamamışlardır. Bu kişilerden biri de Erzurumlu bir tüccar olan Mahmut Bey'dir. Karadeniz'den İstanbul'a gelen Seyrüsefain İdaresi'nin Reşitpaşa vapurunda ailesiyle birlikte yolculuk etmekte olan Mahmut Bey Erzurum'da ticaretle meşgul iken iflas etmiş, İstanbul'a yerleşip çalışmaya karar vermiştir. Mahmut Bey'in vapurda sinir buhranı ile kendisini denize atarak intihar ettiği anlaşılmıştır. Müntehir vapurda bir çocuğu ile refikasını bırakmış ve gece kendisini sessizlik içinde denize atıp kaybolmuştur.¹⁵⁶⁶

İntiharı çare olarak düşünen ve ölüme sürüklenen insan hikayelerinde yalnızca işini kaybetmiş tüccarlara, geçinemeyen memurlara ya da iş bulmayan insanlara rastlamayız. Küçük esnaf ve zanaatkar orta orta sınıftan insanlar da buhran döneminde yoksullaşmışlardır. Kadıköy'de terzilik ile geçinen Madam Mazalto oturduğu evin tavanına kendini asmak gibi genellikle kadın intiharlarında sıkça rastlamadığımız bir

¹⁵⁶³ “Karyofili Efendi Niçin İntihar Etmiş?”, *Son Posta*, 8 Kasım 1930, s. 6.

¹⁵⁶⁴ “Maruf Bir Tacirimiz İlaç İçerek Gayri Tabii Bir Uykuya Daldı”, *Son Posta*, 25 Mart 1931, s. 2.

¹⁵⁶⁵ “Üç Tüp Veronal Maruf Bir Tüccar İki Günden Beri Derin bir Uykuya Dalmıştır”, *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931, s. 1.

¹⁵⁶⁶ “Vapurda İntihar”, *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1930, s. 4.

yöntemle zaruret nedeniyle intihar etmiştir.¹⁵⁶⁷ Bu olaydan yedi ay sonra Pangaltı Elmadağ'ı Bayır Sokak'ta oturan elli yaşındaki seyyar marangoz Karnik Usta'nın da işlerinin kötü gitmesi sonucu düştüğü yoksulluk neticesinde bunalıma girerek aynı yöntemle intihar etmiş olduğu gazetelere yansımıştır.¹⁵⁶⁸

Aynı gün içerisinde iki intihar teşebbüsü olduğundan bahseden 6 Mart 1931 nüshalı Cumhuriyet gazetesi müntehirlerden Üsküdar'da oturan Safiye Hanım'ın süt kardeşinin dikiş makinasını satmasından üzüntü duyarak kendini tavana asmaya çalıştığını ancak kurtarıldığını belirtirken, Topkapı Fatma Sultan Mahallesi'nde oturan kunduracı Niko'nun bıçakla neden intihar etmek istediğine dair bir gerekçe gösterilmemiştir.¹⁵⁶⁹

İntihar teşebbüsünde işini şansa bırakmak istemeyen Fatma Hanım, tentürdiyot, kibrit başı ve sabunlu su karışımını içmiş, komşuları tarafından hastaneye yetiştirilip kurtarılmıştır. Son Posta gazetesi muhabiri de olayı öğrenerek haberleştirmek için kadınla mülakat gerçekleştirmiştir. İntihar nedenini soran muhabire açıklamada bulunan Fatma Hanım, Taksim'de kumaş fabrikasında çalışırken kadro düzenlemesi sonrası açığa kaldığını belirtmiştir. Oduncu ve kömürcüye gırtlığına kadar borçlu olduğunu, kimsenin yüzüne bakamaz olduğundan dert yanmıştır. Gazete bu intihar teşebbüsünü yorumlarken Fatma Hanım'ın anlattığı bu umumi dert ve sefaletle karşı en müessir mücadele bu sefaletin önüne geçmektir. Nasıl diye bize sormayın. Çünkü bu suale cevap verecek mevkide bulunan elbette ki biz değiliz¹⁵⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Bir başka hadisede ise oğlu doktor olan bir kadının intihar haberi gazetede yer almıştır ve ilginç olan nokta bu intihar teşebbüsünün nedeni de zaruret olarak gösterilmiştir. Pangaltı Çifte Bakkal'da oturan doktor Şevket Bey'in validesi 45 yaşlarındaki Nazife Hanım, Şirketi Hayriye Vapuru ile Boğaziçi'ne giderken Paşabahçe önünde intihar kastıyla kendini denize atmış o civarda bulunan gümrük memurları tarafından kurtarılıp tıp fakültesine kaldırılmıştır. İntiharın sebebinin zaruret¹⁵⁷¹ olduğu anlaşılmıştır.

Karagöz Dergisi'nin sütunlarına taşıdığı işini kaybettiği için öfke ve üzüntüyle cinayet işleyen sonra da intihar eden Hayri Bey isimli eski reji memuruna ait haberini

¹⁵⁶⁷ "Zavallı Kadın Kendini Astı", *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1930, s. 4.

¹⁵⁶⁸ "Bir Marangoz Zaruret Yüzünden İntihar Etti", *Akşam*, 22 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁵⁶⁹ "İki İntihar Teşebbüsü", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1931, s. 4.

¹⁵⁷⁰ "Bu Sefaleti Behemehal Yenmeli Bu Kadın Niçin Ölmek İstedini Anlatıyor", *Son Posta*, 30 Ocak 1931, s. 1.

¹⁵⁷¹ "Bir İntihar Teşebbüsü Bir Hanım Kendini Denize Attı", *Son Posta*, 20 Kasım 1930, s. 6.

ele alış şekli, işsizliğin katlanılması gereken bir durum olduğu imajını çizmektedir. Hayri Bey, otuz liralık bir suiistimal meselesi nedeniyle açığa alınmış yarılanması sonrası berat etmiştir. Memuriyetine iadesini istemiş ret cevabı almıştır. Bunun üzerine Tütün İnhisar Müdürü Behçet Bey'i, Galata'da üç yerinden vurmuştur. Seken kurşunlardan biri odacı Süleyman Efendi'ye isabet etmiş ve ölümüne neden olmuştur. Hayri Bey son kurşunu da beynine sıkarak intihar etmiştir. Haberde otuz lira yüzünden bir memurun aç ve açıkta kalmasının ağır bir durum olduğu, ancak kan dökmenin doğru olmadığı, Hayri Bey'in çalışıp çabalayıp ekmeğini çıkarması gerektiği, feleğin kahrına göğüs gerip alt etmeliydi, böylesi adam vurup intihar etmekten hem daha büyük yiğitlikler hem de daha şerefli ifadeleri kullanılmıştır.¹⁵⁷²

Dünya Ekonomik Buhranı, belirli bir maaş karşılığı çalışan devlet memurlarını da psikolojik bir bunalıma sürüklemiş görünmektedir. Borçlarını zamanında ödeyemeyen belediye zabıta memuru Ragıp Efendi ailesine hayattan bıktığını belirten bir mektup bırakmış şakağına dört kurşun sıkmak suretiyle hayatına son vermiştir.¹⁵⁷³ İşini kaybeden erkeklerin kendilerini içkiye vermeleri ve ardından intihar etmeleri dönem içerisinde çok sık rastladığımız haberler arasında yer almıştır. Beşiktaş'ta oturan 47 yaşındaki Seyrüsefain kamarotu Hilmi Efendi de bu kişilerden biridir. Beyoğlu'nda Kazancılar Mezarlık Sokağı'nda annesine ait boş bir kulübede kendisini ipe asmış olarak bulunmuştur. Hilmi Efendi'nin işten çıkarıldığına çok üzüldüğü çok içki içtikten sonra kendini öldürdüğü anlaşılmıştır.¹⁵⁷⁴

Andon isminde 60 yaşındaki ihtiyar bir gemicinin iki sene öncesine kadar işleri iyi giderken, işsiz kalmıştır. Halini gören kardeşi Katina, kızı ve eşi ile birlikte yaşlı adamı Balat Hızır Çavuş Mahallesinde Çeşmeli Sokağı'ndaki evine getirmiştir. Ancak Andon'un eşi Madam Orani aniden vefat edince yaşlı adam bir yandan sefalet bir yandan eşinin üzüntüsüyle birlikte hayattan kurtulmak istemiştir. Bu nedenle de yaşadığı evin beş metrelik balkonundan aşağıya atlamıştır. Kızın Mariyanti babasının işsizlik yüzünden fena halde canını sıkıldığını, annesinin vefatı ile de tamamen yaşamaya tahammül edemez olduğunu ifade etmiştir. Andon'un yalnızca bir bacağı kırılmıştır.¹⁵⁷⁵

1932 yılında Akşam gazetesinin eki olarak yayın hayatına devam eden Siyasi Mizah Dergisi Akbaba'da; intiharın fakirler için kurtuluşu olduğunu ima eden bir fıkra

¹⁵⁷² "Bir Cinayet", *Karagöz*, Sene: 23, No: 2375, s. 3. 20 Ocak 1930, s. 3.

¹⁵⁷³ "Bir Cinayet Bir İntihar", *Vakit*, 1 Mart 1931, s. 1.

¹⁵⁷⁴ "İntihar: Seyrüsefain Kamarotlarından Biri Kendini Astı", *Akşam*, 15 Ocak 1931, s. 2.

¹⁵⁷⁵ "Bir Sefalet Faciası Daha", *Yarın*, 3 Temmuz 1931, s. 3.

yayınlanmıştır. Fıkıradaki iki fakir aralarında konuşmaktadır. Biri intihar eden arkadaşları için “o kadar sıkılmıştı ki nihayet intihar etti” ifadesini kullanırken diğeri “kim bilir ne kadar ferahlamıştır” şeklinde cevap vermektedir.¹⁵⁷⁶

Milliyet gazetesinde çıkan bir habere konu olan 50 yaşlarındaki Ziba Hanım ise oğluna para yetiştiremeyen bir annedir. Üsküdar’da oturan kadın para vermediğinde işsiz 17 ve yaşındaki oğlu Nusret tarafından dövülmektedir. Kadın iki defa intihar teşebbüsünde bulunmuştur. İlk teşebbüsünde kurtarıldığında, “beni ne kadar kurtarırsanız ben gene intihar edeceğim” demiştir. 7 Kasım 1930 tarihinde ise intiharında başarılı olur. Dolmabahçe sahiline vuran kadının cesedinin Ziba Hanım’a ait olduğu anlaşılmış ve cebinde de ilk intihar teşebbüs gününe ait Kadıköy vapur bileti bulunmuştur.¹⁵⁷⁷

Fakir çocukların barındığı kimsesizler yurtları üzücü hadiselerin yaşandığı yerlerinden biri olmuştur. Bu yurtlardan biri Ayasofya Medresesi’nde bulunan kimsesizler yurdudur. 1931 yılı Nisan ayında yurttaki 112 çocuk barınmaktadır ve 12 tanesi hariç hepsinin işi bulunmaktadır. İş bulamayan çocuklardan biri de 17 yaşındaki Bağdatlı İbrahim’dir.¹⁵⁷⁸ Dizgicilik işi yapan İbrahim, 15 Nisan 1931 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan habere göre; kalbine kurşun sıkarak intihar etmiştir. İbrahim’in iş bulamamaktan dolayı bir üzüntü içerisinde intihar ettiği anlaşılmıştır. İbrahim dizgici olmakla beraber hiçbir matbaada esaslı olarak çalışmadığı anlaşılmıştır.¹⁵⁷⁹

Hasköy’de yaşayan altmış dört yaşındaki Rafael’in intihar etmeden önce bırakmış olduğu mektuptan anlaşılan öyküsünde yaşlı adamın işleri iyi gitmediği anlaşılmaktadır. Rafael mektubunda; “İşlerim bozuktu kazanamıyordum borca girmektense ölmeyi tercih ettim” ifadelerini kullanmıştır.¹⁵⁸⁰

4.12.1.2. Fiziksel ve Ruhsal Sorunlara Bağlı İntiharlar

Suçluluk duygusunun ve çaresizliğin insanları intihara sürüklediğini de gazete haberlerinden okumak mümkündür. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir intihar haberinde frengiye bağlı bir intihar haberi yer almaktadır. Haberde insanlara hastalığını bulaştırdığı için kendini suçlayan frengili bir ekmekçinin dramı saklıdır.¹⁵⁸¹

¹⁵⁷⁶ “Kurtuluş”, *Akbaba*, Sene: 10, Sayı: 18, 21 Nisan 1932, s. 2.

¹⁵⁷⁷ “Ceset Kimin? Müntehir Ziba Hanım Namında Bir Kadın”, *Milliyet*, 9 Kasım 1930, s. 5.

¹⁵⁷⁸ “Kimsesizler Yurdunda”, *Son Posta*, 2 Nisan 1931, s. 8.

¹⁵⁷⁹ “Bir Mürettip Tabanca İle İntihar Etti”, *Milliyet*, 15 Nisan 1931, s. 5.

¹⁵⁸⁰ “Halı Tüccarı Neden İntihar Etti”, *Akşam*, 1 Temmuz 1930, s. 1.

¹⁵⁸¹ “Frengili Bir Ekmekçi İntihar Etti”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1930, s. 6.

1930 senesi içerisinde en fazla intihara teşebbüs ve intiharın yaşandığı yıldır. Bu yıl içerisinde 139 adet intihar vakası görülmüştür.¹⁵⁸² En fazla intihar vakası Temmuz ayında yaşanmıştır. Vaka sayısı kimi kaynaklarda 20 kimi kaynaklarda 22 olarak gösterilmiştir. Rakamların korkutucu boyutlara ulaşmasının nedeni sıcakların beyin üzerinde yaptığı etkilere bağlanmıştır.¹⁵⁸³ Buhranın şiddetini arttırdığı evre olan 1930 senesine şehir istatistiklerine İstanbul belediye hekimlerine sinir şikayetleriyle başvuran 888¹⁵⁸⁴ hastanın kaydı tutulmuştur. 1931 yılına gelindiğinde, ruhsal sorunlar bir anda ortadan kalkmayacağı için, toplumsal baskı kaynaklı olması muhtemel hiç kimse belediye hekimlerine başvuruda bulunmamıştır. Buna karşılık, 1500 yataklı Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde 1930 yılında 1044 hasta yatarak, 575 hasta ayakta tedavi edilirken, 1931 yılına gelindiğinde, sayının arttığı 1144 yataklı, ve 573 ayakta hastanın, hastanede tedavi olduğu anlaşılmaktadır. Dünya Ekonomik Buhranı'nın başladığı 1929 yılındaki hastaneye yatırılan 849 ve ayakta tedavi gören 414 hasta düşünülecek olursa, Dünya Ekonomik Buhranı bir önceki yıla göre etki alanını hem insanların cüzdanlarında hem de ruhlarında arttırmıştır.¹⁵⁸⁵

Tütün gümrüğünde tüccar Sait Bey'in yanında kâtip olarak çalışan Konstantin Efendi yazıhanesinin bir odasında ustura ile her iki bileğini keserek intihar etmiştir. İntihardan evvel zabıta ve adliyeye yazdığı mektup yazan Konstantin Efendi ölümünün kaçakçılık, zimmete para geçirme, Türk işveren ile anlaşamamazlık ya da Türklüğe Hakaret gibi farklı nedenlere yorulmasını önlemek için olsa gerek, kaç senedir sinir hastalığından kurtulamadığı için ölmeye karar verdiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸⁶

Cumhuriyet gazetesi, İzmir'den Vilayet karşısında İstanbul'a gelen tüccar Hasan Efendinin zabıta ve polisler tarafından Mazhar Osman Bey'in muayenehanesine götürülerek tımarhaneye sevk edildiğini yazmıştır. Sokakta toplanan halk "Voyvo!" diye bağırarak zavallı adamla dalga geçmişlerdir. Gazete Hasan Efendi'nin kuduz bir köpek tarafından ısırıldıktan sonra kudurmuş olması ihtimali konusuna da değinmiştir.¹⁵⁸⁷

Hastalıkları ile mücadele eden insanların gazetelere yansıyan haberlerinde sağlıklarını kaybetmeleri, illet bir hastalığın pençesinde olmaları, dertlerine deva

¹⁵⁸² *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1930-1931*, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 190.

¹⁵⁸³ *Milliyet*, 29 Temmuz 1930, s. 5.

¹⁵⁸⁴ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, Cilt: 2 1931-1932*, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 95.

¹⁵⁸⁵ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, Cilt: 2 1931-1932*, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 90.

¹⁵⁸⁶ "Ölümlerle Neticelen İki İntihar", *Son Posta*, 6 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁵⁸⁷ "Zavallı Adam Dün Bir Tüccar Birdenbire Delirdi", *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1930, s. 4.

bulamamaları, müteessir bulunmaları ifadeleri yer almıştır. İstanbul istatistiki bilgileri incelendiğinde 1930 Nisan ayında İstanbul'da 14 intihar vakası yaşandığı görülmüştür.¹⁵⁸⁸ Bu vakalar içerisinde 20 Nisan günü Son Posta gazetesinde peş peşe verilen iki intihar olayı da aktarıldığına göre süregelen hastalıkla oluşan ümitsizlik sonucu gerçekleşmiştir. Vakalardan biri Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde ikamet eden son günlerde işleri yolunda gitmeyen komisyoncu Roso'nun hikayesine aittir. Salacık sahiline cesedi vuran adamın ölümüne öncelikle cinayet olabileceği gözüyle bakılmıştır. Romatizmadan mustarıptır. Dört sene boyunca Avrupa dahil olmak üzere tedavi görmüş ancak iyileşememiştir. Büyükada sanatoryumunda tedavi görmekte olan yirmi yaşındaki Mustafa Kazım Efendi de iyileşemeyeceğini düşünüp bunalıma girmiş olmalı ki intiharı çare olarak görmüştür.¹⁵⁸⁹

Yaşlıların intiharlarındaki gerekçenin yoksulluk ya da geçmeyen hastalığına bağlı sinir buhranı olarak tespit edilmiştir. Haziran 1931 tarihinde yaşanan vakada da sebep ruhi bunalımdır. Beşiktaş Kılınç Ali Mahallesi Alim Kadın Sokağı'nda oturan 65 yaşındaki Ayşe Hanım müptela olduğu asabi hastalıktan kurtulamayacağını anlayarak kendisini kuyuya atmış, komşuları tarafından görülerek kurtarılmıştır.¹⁵⁹⁰

4.12.1.3. Duygusal İlişki Kaynaklı İntiharlar

Cumhuriyet gazetesi, 1930 yılının Kasım ayının ilk haftasında, 1- 6 Kasım aralığında şehirde 5 intihar vakasının bulunduğunu okuyucularına duyurmuştur. Bu intiharlarda göze çarpan noktalar ise intihar eden kişilerin gençler olmalarıdır. Sevdiği nişanlısı ile evlenemeyeceğini anlayan bir genç, dikiş dikme meselesi yüzünden annesi ile kavga eden bir genç kız, kocasının evini terk ederek baba evine sığınan genç bir kadın, sebebi belirlenemeyen bir başka genç daha ölümü çare olarak görmüşlerdir.¹⁵⁹¹

Nuri Osmaniye Caddesi'nde 35 numarada oturan Salih Zeki Bey'in 18 yaşındaki kızı Sabahat Hanım ile Kuleli Lisesi öğretmenlerinden Zeki Beyle nikahlanmış ne var ki düğün yapılamadığı için ayrı evlerde oturan ikili düğün hazırlıkları için kızın babasının evinde görüşüyorlarmış. Düğün masrafları ve genç gelinin istekleri dolayısıyla olsa gerek öğretmen maaşıyla bu istekleri nasıl karşılayacağını kara kara düşünen Zeki Bey bu tartışmaların birinde öfkesine yenilmiş ve Sabahat Hanım'a tokat atarak evden çıkıp

¹⁵⁸⁸ *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1930-1931*, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 190.

¹⁵⁸⁹ "Cinayet Değil İntihar: Rosso Efendi Romatizmadan ve İşlerinin Bozulmasından Canına Kıydı", "Büyükada Sanatoryumunda İntihar", *Milliyet*, 20 Nisan 1930, s. 4.

¹⁵⁹⁰ "Bir Kadın Kendisini Dün Kuyuya Attr", *Milliyet*, 12 Haziran 1931, s. 6.

¹⁵⁹¹ "5 Günde 102 Vak'a", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1930, s. 4.

gitmiştir. Genç kız bu olay sonrası saatlerce ağlamış evdekiler onu sakinleştirilememiştir. Gece herkes yattıktan sonra Sabahat Hanım, evin üçüncü katındaki penceresinden atlayarak intihar etmiş ve ölmüştür. Cesedi morga götürül ve darp izleri incelenmiştir. Nişanlısı Zeki Bey de poliste sorgulanmıştır.¹⁵⁹²

Temmuz ayında yaşanan cinayet ve intiharla sonuçlanan dramatik aşk hikayesinin kahramanları da genç insanlardır. Kandilli 'de oturan Amerikan Koleji'nden birincilikle mezun olduktan sonra, Felemenk Bahr-i Sefit Bankası'nda daktilo olarak çalışan 19 yaşındaki Belkıs Hanım ile Harbiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Maltepe Atış Mektebi'ne gönderilen 22 yaşındaki Vahit Bey'in cesetleri Fıstıklı ile Vanıköy arasındaki patikada bulunmuştur. Olayın nedeni incelendiğinde Vahit Bey'in, Belkıs Hanım'ı ailesinden istediği, kızın yaşının küçük kendisinin de henüz zabıt olduğu gerekçesiyle reddedildiği anlaşılmıştır. Duruma içerleyen Vahit Bey, dolaşmak üzere Belkıs Hanım'ı Kandilli sırtlarında çıkarmıştır. Olay yeri incelemesinde ikilinin birbirlerine yazıkları mektupları yaktıkları anlaşılmıştır. Cesetlerin ilk muayenesine göre de Vahit Bey önce Belkıs Hanım'ı öldürmüştü, ardından da intihar etmiştir. Belkıs Hanım'ın daktilo olarak çalışmaya başladıktan sonra Vahit Bey'e karşı ilgisinin azaldığı ve başka bir gençle mektuplaştığı durumu öğrenen gencin kıskançlık ile olayı gerçekleştirdiği öğrenilmiştir.¹⁵⁹³ Köroğlu mizah gazetesinin olaya ilişkin "*böyle tecrübesiz aşklar daima felaketle neticeleniyor. Gençlere şunu söyleyelim ki insan yaşadıkça fikri de değişir, kalbi de... biraz ileriye düşünelim. Aşk gelip geçer, insan hayatta birçok aşk bulur ama canını tekrar bulamaz*"¹⁵⁹⁴ ifadeleriyle gençlere nasihat vermiştir.

Genç kızların, sevdikleri gençler ile değil de farklı bir kişi ile evlendirilmeleri de intihar nedenlerinden biridir. Beykoz Yalı Köyü'nde yaşayan Osman Efendinin kızı Mahmure Hanım, sevdiği Niyazi yerine babası tarafından Veysi'yle nişanlanınca kendini denize atmıştır.¹⁵⁹⁵

Son Posta gazetesi, intiharın basit sebeplere dayandırıldığını ve dikkat çekilmek amacıyla yapıldığına dikkat çekmek adına; "*gölgesine kızanlar tentürdiyot şişesini başlarına dikiyorlar*" yorumuyla bir haber paylaşmıştır. Kuleli Askerî Lisesi öğrencisi olan Mehmet Ekrem Efendi, on altı yaşındaki Belma isminde bir kızla yaşadığı arkadaşlığın boyutu ilerleyince okuldan kaytarmış ve kaydı silinmiştir. İki genç

¹⁵⁹² Kendine Niçin Kıydı?, *Son Posta*, 13 Mayıs 1931, s. 1, 3.

¹⁵⁹³ "Kandilli' de Bir Aşk Faciası", *Vakit*, 4 Temmuz 1931, s. 1., "Kandilli Tepelerinde Bir Aşk Faciası", *Milliyet*, 4 Temmuz 1931, s. 1, 5.

¹⁵⁹⁴ "Çok Yazık İki Genç Nasıl Öldü?", *Köroğlu*, Yıl: 4, Sayı: 334, 8 Temmuz 1931, s. 2.

¹⁵⁹⁵ "Ölümlerle Neticelenen İki İntihar", *Son Posta*, 6 Mayıs 1931, s. 2.

delikanlının askerliğinden önce evlenmeye karar vermişlerdir. Ekrem Bey'in annesi gencin kazancının olmadığı, üstelik askerliğini bile yapmadığı gerekçesiyle bu evliliğe karşı çıkmıştır. Hizmetçiliğe bile razı olduğunu söyleyen Belma'ya da yüz vermemiştir. Ekrem Bey annesinin evliliğine karşı çıkması üzerine sinirlenmiş odasında tentürdiyot içerek hayatına son vermek istemiştir.¹⁵⁹⁶ Gazetenin Resimli Makale Köşesi, intihara teşebbüs eden gençleri; “*Bunlar bedbin ve bezgin ruhlu insanlardır. Bu gençler hayata bağlanmamış, hayal içinde bırakılmışlardır, sükutu hayale uğradıkları gün hayatı lüzumsuz bir yük gibi görürler*”¹⁵⁹⁷ cümleleriyle eleştirmiştir.

İstanbul polisini ve basınını uzun süre meşgul eden olaylardan biri de Tıbbiye öğrencisi Behçet Bey'in cinayete mi kurban gittiği yoksa intihar mı ettiği meselesi olmuştur. Gencin iki defa nişanlandığı, eski nişanlısından ayrıldıktan sonra, yeni bir kız ile nişanlandığı belirtilmiş, eski nişanlısının bu duruma üzüldüğü ve gencin öldürülüp intihar süsü verildiği üzerinde durulmuştur. Behçet Bey'in cesedi Arnavutköy'de denizde balıkçı ağlarına takılmış ve balıkçılar tarafından çıkarılmıştır. Olay yeri ilk incelemeyi yapan adli tabip Enver Bey, ceset üzerinde yaptığı incelemelerde askeri ceketinin bütün düğmeleri ilikli halde ve biriyle mücadele ettiğine dair üzerinde iz bulunmayan Behçet Bey'in intihar etmiş olduğuna hükmetmiştir. Daha sonra ceset adli tıpta ikinci defa incelenmiş, boynundaki mendil ile boğulmuş olabileceği düşünülmüş ancak sonuç değişmemiş ve genç tıbbiyelinin ölüm raporuna intihar yazılmıştır.¹⁵⁹⁸

Memleketinden eşinden ve çocuğundan ayrılarak İstanbul'da çalışmaya başlayan, İstanbul'un cazibesine kapılarak savrulan ve aşk maceralarına yelken açtığı için aile hayatı sarsılan insan portreleri gazetelerde karşımıza çıkmıştır. Nuri Efendi bunlardan biridir. Beşiktaş'ta Bayat pazarında Halil İbrahim Efendi'nin kasap dükkanında çalışan 24 yaşındaki Kemaliyeli Nuri isimli bir kişi intihar etmiştir. Gazete haberinde yer alan bilgiye göre intiharın sebebi belirsizdir. Memleketinde evli olan bir de çocuğu bulunan Nuri Efendi'nin intiharı için esaslı bir sebep görülmemiştir. Nuri Efendi'nin bir sene önce memleketine gittiği 3- 4 ay önce geldiği ve kan kusmaya başladığı verem tedavisine gördüğü ancak içkiden vazgeçmediği belirtilmiştir. Çapkın bir adam olarak nitelenen Nuri Efendi'nin bir sene önce de bir kadının kendisine yüz vermemesi nedeniyle Altinkum'da bir kez daha tabanca ile intihara teşebbüs ettiği fakat kurtarıldığı

¹⁵⁹⁶ “İntihar Artık Bir Hastalık Oldu”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 1, 3.

¹⁵⁹⁷ “Son Posta'nın Resimli Makalesi Hayatın Kıymeti”, *Son Posta*, 11 Şubat 1931, s. 3.

¹⁵⁹⁸ “Genç Tıbbiyeliyi Boğdular mı?”, *Yarın*, 8 Ocak 1930, s. 3., “Cinayet Değil Tıbbiyeli Behçet Bey İntihar Etmiş”, *Akşam*, 26 Ocak 1930, s. 3.

belirtmiştir. İntiharın olduğu gece Nuri Efendi'nin Beyoğlu'nda Kapris'te oturduğu bir müddet dolaştıktan sonra dükkâna gelerek yazıhanede alınca tabanca dayayarak intihar ettiği anlaşılmıştır.¹⁵⁹⁹

4.12.1.4. Aile Geçimsizliğinden Kaynaklanan İntiharlar

Erenköy'de yaşanan intihar teşebbüsünün nedeni ise karı koca anlaşmazlığıdır. Paket Postanesi Gümrük Muayene memurlarından Adnan Bey, sürekli kavga ettikleri ve asabi olduğunu öne sürdüğü eşi Mihriye Hanım'dan boşanmak için dava açmış daha sonra çocuğu ve eşi ile yaşadığı evi terk etmiştir. Mihriye Hanım, kusurunu bağışlaması kocasına yazdığı mektuplara yanıt alamamıştır. Kadın bunun üzerine tabancayı göğsüne dayayarak ayna karşısına geçmiş ve kadın intiharlarında sık görülmeyen bir yöntemle Brovning marka silahını ateşleyerek intihar teşebbüsünde bulunmuştur. Ağır yaralı olarak kurtarılan kadının bir anne olması ayna karşısına geçerek intihar eylemini gerçekleştirmesi ve evde tabancanın bulunması bir film sahnesindeki ritüelleri çağrıştırmakta ve intihar olgusunun taklit edilmiş olabileceği izlenimini uyandırmaktadır.¹⁶⁰⁰

Evliliklerde sadakat konusunda şüphe duyan erkeklerin genellikle eşlerini öldürmeye teşebbüs etmeleri söz konusuysen, Kadıköy'den Pendik'e gitmekte vapurdan kendini atan Fahri Bey, karısından şüphelendiği için intihara karar vermiştir. Kurtarılan adamın cebinde ayrıca zehir de bulunmuştur. Haydarpaşa Hastanesi'nde kendisi ziyaret ederek intihar nedenini öğrenmek isteyen Son Posta muhabirine içini dökmüştür. Evli ve üç çocuklu olan Fahri Bey zengin bir kadınla evlidir. Son günlerde iş arkadaşlarının tuhaf davrandığını kendisinden yüz çevirdiğini, oturduğu mahalle çocuklarının işte bu adam diye onu işaret ettiklerini belirterek karısının kendisini aldattığını düşündüğünü bu nedenle de intihar etmek istediğini belirtmiştir.¹⁶⁰¹

Eğitimli ve iş güç sahibi olan kişilerin de bu süreçte intihara sürüklenmiştir. Sirkeci'de yaşayan Musevi Doktor Albert Behar evlidir. Eliza isminde bir kadınla yedi yıl gayri meşru ilişki yaşamış ve birliktelikten bir çocuğu olmuştur. Doktor meslek itibarını ve evliliğini düşününce bebeği önce zehirlenmeye çalışmış, kadın izin vermeyince de Topkapı taraflarında bir evin kapısına bırakmıştır. Eliza bu duruma polise haber vermiş doktor tutuklanmıştır. Tahliye edilince intihar etmiştir. Doktorun intiharından önce

¹⁵⁹⁹ “Şüpheli Bir İntihar”, *Milliyet*, 4 Mart 1931, s. 3.

¹⁶⁰⁰ “Aile Faciası: Bir Kadın Kurşunla Kendisini Vurdu”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1931, s. 5.

¹⁶⁰¹ “Denizde Bir Ölüm Mücadelesi Karısından Şüphelendiği İçin Ölmek İstemiş”, *Son Posta*, 19 Mayıs 1931, s. 1, 3.

savcılığa yazmış olduğu mektupta metresine ölümünden sonra geçinmesi için hiçbir mal bırakmayacağını belirttiği “*Fani dünyaya veda etmemin sebebi Madam Eliza’dır. Kendisine verdiğim bonoların hükmü yoktur*”¹⁶⁰² ifadeleri kalmıştır.

4.12.1.5. Öğrenci İntiharları

Genç insanların, öğrencilerin intiharları toplumu derinden sarsmış ve infiale neden olmuştur. Ayrılık acısı ve dikkat çekmek amacıyla intihara teşebbüs dönem itibariyle oldukça fazladır. Galatasaray Lisesi öğrencisi Fahri Efendi’nin intiharı gözleri okullara çevirmiştir. Maarif Vekaleti, Selim Sırrı Bey’i intihar olayında okul idaresinin ihmalinin incelemek üzere teftişe göndermiştir. Teftiş raporuna sonucuna göre, kimsesiz ve fakir bir öğrenci olan Fahri Efendi’nin matematik dersinden zayıf aldığı için üzülmüştür. Parasız okuma hakkını kaybeden Fahri Efendi’ye, okul idaresi ücretinin talebe sandığına ödenmesini teklif etmiştir. Öğrenci bu teklifi reddetmiştir. Okul idaresi Fahri Efendi’nin ortadan kaybolduğunu hemen polise bildirdiğini belirtmiştir. Ne var ki öğrencinin cesedi Kilyos açıklarında bulunmuştur. Raporun sonucuna göre okul müdürü taksirli bulunmamıştır.¹⁶⁰³ Fatihte oturmakta olan Naime Hanım’ın ortaokul öğrencisi kızı Mürşide Hanım da okuldan çıkarılmasından dolayı çok üzülmüş ve tentürdiyot içerek intihar emek istemiştir.¹⁶⁰⁴

İstanbul Çapa Kız Muallim Mektebi’nde 1931 Ocak ayının ilk haftası peş peşe gelen öğrenci intiharları, dikkatleri okula giden genç kızların üzerine çekmiştir. İlk olarak Muallim Mektebi dördüncü sınıfında okuyan 17 yaşındaki Mükerrerem Hanım artık yaşamak istemediğine dair bir mektup bırakarak, Şehremini Deniz Aptal Mahallesi Börekçi Sokağı’ndaki evinde kendini asarak intihar etmiştir. Genç kızın ablaları intihara sebep göremediklerini belirtirken, Muallim Mektebi Müdürü genç kızın zeki, çalışkan ve alıngan olduğunu belirterek, pek arkadaşının bulunmadığını, sebep bulmak gerekirse kızın aile hayatına bakılması gerektiğini belirterek, evinin okula yakın olmasına rağmen kızın nerdeyse tüm tatil günlerini okulda geçirdiğini belirterek nasılsa sömestr tatilinde evine gitmiş ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁰⁵ Münevver Hanımdan çok kısa bir süre sonra da sekiz ocak günü İstanbul Kız Muallim Mektebi’nde okuyan bir başka öğrenci 20 yaşlarında olan Suat Hanım, mektebin ikinci sınıf öğrencisi kendisinin okulun taş merdivenlerinden aşağıya atlamak suretiyle intihar etmiştir. Genç kız okul idaresine

¹⁶⁰² “Bir Doktorun İntiharı”, *Milliyet*, 11 Temmuz 1930, s. 3.

¹⁶⁰³ “Sebebi Ne? Fahri Efendi’nin İntiharı Tahkikatı”, *Milliyet*, 16 Ekim 1930, s. 3.

¹⁶⁰⁴ “Gene Bir Talebe İntiharı”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 2.

¹⁶⁰⁵ “Bir Genç Kız İntihara Teşebbüs Etti Öldü”, *Vakit*, 7 Ocak 1931, s. 1, 5.

bıraktığı mektupta intiharının ailevi sebeplerden ileri geldiğini yazmıştır. Gazete, son iki gün içerisinde aynı mektepte birbiri ardına iki genç kızın intihar etmesinin garip bir tesadüf olduğunu belirtmiştir¹⁶⁰⁶

Son Posta gazetesi, okullu genç kızlar arasında artan intiharlar hakkındaki fikirlerini okurlarından belirtmelerini istemiştir.: Ticaret Odası Deniz Şubesi raportörü Ali Rıza Bey; “*Ara sıra gençler arasında intiharlar olması tabidir. Sebebi şu aralık buhran sebebiyle maddi ve manevi ihtiyaçlarının tatmin edilmemesidir genç kızların annelerinden ve babalarından ayrı bir halde yatılı olarak mekteplerde yaşamaları onların sinirlerini bozuyor ifadelerini kullanmıştır. Sirkeci ilk mektep muallimi yerinden gözün hanım genç kızların hayalperest olduklarını belirterek gerçek hayatla karşılaştıklarında asaplarının bozulduğunu belirtmiştir. Üsküdar’dan Müşerref Hanım ise intihar eden kız muallim mektebi talebesinden iki genç kızın intiharı bizi düşündürmelidir bu kızların intiharına sebep şunlar olabilir arzularının tahakkuk etmediğini görmek, derslerinin ağırlığından sıkılmak bundan dolayı mektebi sevmemek ya da sinirli ve zayıf iradeli olmak*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁰⁷ Bursa’da yaşanan Bilecik eski valisi Tevfik Bey’in 17 yaşındaki kızının intihara teşebbüs etme nedeninde eski kuşak ailelerinin muhafazakar dayatmaları ile seküler devletin istediği modern yeni insan modeli arasında arada kalma durumunun izini sürmek mümkündür. Annesinin “*neden açık saçık geziyorsun?*” cümlesine maruz kalan kız, intihara teşebbüs etmiş ve kurtarılmıştır.¹⁶⁰⁸ Gençlerin modern hayat içerisinde eski toplumsal, iktisadi, dini, ailevi ve ahlaki değerlere iflas etmiş gözüyle baktığını ifade eden Zafer Toprak; savaş sonrası tüm dünya gençlerinde kifayetsizlik ve tatminsizlik duygularının hâkim olduğuna Türk gençlerinin ise ailelerine karşı olan itaatkâr tavırlarını bıraktıklarını ifade etmiştir.¹⁶⁰⁹

Akbaba mizah gazetesi de öğrenciler arasında yaşanan asayiş olaylarına kayıtsız kalmamıştır. Ancak gazetenin konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Gazete, Maarif İdaresi’nin talebelerin eğitimi için sinemadan istifade etmek çalışmalarına başladığının ve bunu için de Avrupa ve Amerika’dan film siparişi yapmasını eleştirmiş ve bu zahmete gerek olmadığını, Amerikalı yönetmenlerin İstanbul’a gelerek gençlerimizi incelese aldığı ilhamla, *10 Kısımlık Facia, Görülmemiş Bir Vak’a* isimleriyle film çekebileceğini

¹⁶⁰⁶ “Bir Genç Kız: Kız Muallim Mektebinde Kendisini Merdivenlerden Atarak İntihar Etti”, *Vakit*, 9 Ocak 1931, s. 1.

¹⁶⁰⁷ “Halkın Sesi: Gençlerin Sıklaşan İntiharları ve Halk”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 2.

¹⁶⁰⁸ “Bursa’da Bir İntihar Teşebbüsü”, *Akşam*, 22 Mayıs 1931, s. 2.

¹⁶⁰⁹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, Birinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 222.

belirtmiştir. Gazete, örnek olarak da; Erenköy Lisesi'nde yatılı kalan genç kızın, yedi metrelik duvarı aşarak geceyi erkek arkadaşının evinde geçirmesini, Kız Muallim Mektebi'ndeki intihar eden kızları göstererek, bu kızların dönemin Hollywood aktrislerinden Brigitte Helm'e, Lillian Gish ve Mady Christians'ın rol aldıkları aşk ve melodram filmlerinde canlandırdıkları karakterlerden daha gerçek olduklarını belirtmiştir.¹⁶¹⁰

Konu hakkında görüşlerini dile getiren bir başka kişi de Mehmet Zekeriya (Sertel) olmuştur. Son Posta gazetesindeki “*Her Gün*” köşesinde bu iki genç kıızı da gençlikte intihara sevk eden sebep basit bu hayattan şimdiye kadar ne gördüler ki, şimdiden sonra yaşamaya lüzum görsünler ifadelerini kullanmış bir önceki sene de kıızı öğrencilerin intihara teşebbüs ettiklerini belirtmiştir. Mehmet Zekeriya bu kızlardan birinin not defterlerini incelemiş genç kızın annesine bıraktığı notta “*hayat yaşamaya değer mi bu ağır yükü bizim zayıf omuzlarınız kaldırabilir mi?*” ifadelerini kullandığını söylemiştir. Yazar neşeli olmaları gereken bir dönemde bu çocukların neşesiz ve hayata küskün olmalarının nedenini sebebiyle yaşanan intiharların, okulların terbiye ve disiplin sistemindeki hatadan kaynaklandığını gösteren bir ikaz olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹¹

Son Posta gazetesi “*ister inan ister inanma sütununa girecek bir yazı!*” ifadesiyle okuyucu köşesinde yer verdiği bir mektup, yatılı öğrencilerin üzerlerindeki ağır baskının göstergesidir. Öğrenciler, mektubu imzasız göndermiştir. Mektupta, müdürün yatılı öğrencilerden üç aylık tatillerini aile yanında geçirmelerini istediği, okul içinde aileler ile görüşmeyi yasakladığı, ailelerden gelen mektupları okumadan yırtıp attığı, fakir kızların evlerine gidecek durumlarının olmadığı anlatılmaktadır.¹⁶¹² Son Posta gazetesi; yaşadığı aşk acısı sonrası kendisinin bıçaklayarak öldürmek isteyen bir başka lise talebesi İstanbul Lisesi'nden Feridun Bey'in intihar haberini “*olur olmaz ölüme koşmayınız bir talebe aşk için göğsüne bıçak sapladı çünkü sevgilisi kendisini aramamış*” ifadelerini kullanmış, haberin altında ise bir karikatür yer almıştır. Karikatürde, okula yeni öğrenci ile konuşa müdür, babacan bir tavırla çocuktan, hayatın zorluklarıyla karşılaştığında intihar etmemesi hususunda söz istemektedir. Bu durum, gençlerin intiharları karşısında toplumsal travma ve çaresizliği sergilemesi açısından oldukça trajik ve düşündürücü bir hadise olarak göze çarpmaktadır.¹⁶¹³

¹⁶¹⁰ “Facia!”, *Akbaba*, Sene: 9, No: 837, 16 Mart 1931, s. 1.

¹⁶¹¹ Mehmet Zekeriya, “Her Gün: İntihar Eden Mektepli Kızlar”, *Son Posta*, 13 Ocak 1931, s. 3.

¹⁶¹² “Mektepte Bir Ceza Usulü”, *Son Posta*, 3 Ağustos 1930, s. 3.

¹⁶¹³ “Talebe İntiharları”, *Son Posta*, 9 Mart 1931, s. 1.

Görsel 50: Söz Ver İntihar Etmeyeceksin

(Kaynak: *Son Posta*, 9 Mart 1931, s. 1.)

Gazete haberlerinde intihar vakalarının yer alması ile birlikte gözler mektepli genç kızlar üzerine çevrilmiştir. *Son Posta* gazetesi Beyoğlu Sakızağacı'ndaki Cizvit Sörlük okulunda yatılı olarak okumakta iken kaybolan Yevantiya isimli Ermeni genç kızın kaybolmasından endişe duyulduğunu anlatan bir haber yayınlamıştır. Yevantina derslerinde başarılı ve sevilen bir öğrenci profili çizmektedir. Diğer mektepli kızlar örneklerinde olduğu gibi bilinen bir gönül macerası yaşadığına ilişkin bir işaret yoktur. Haberde ayrıca tatil günleri dışında genç kızın okuldan ayrılmadığı belirtilmiştir. Halinde tavrında hiçbir fevkaladelik olmayan kızın bir hafta okula gitmeyişi, okulun kızın ailesine bu durumu haber vermeyişi, evdekilerin de kızlarını okulda bilmeleri, tuhaf olsa da durum endişeli aile tarafından zabıtaya bildirilmiştir.¹⁶¹⁴

Okula giden genç kızların ortadan kaybolmaları aileler arasında korkuya neden olmuştur. Arnavutköy Amerikan kız koleji öğrencilerinden Mefaret Yusuf Hanım 10 gün boyunca ortadan kaybolmuştur. 20 yaşında olan Mefaret Hanım'ın doktor merhum Yusuf Cemil Bey'in kızı olduğu ailesiyle beraber Cihangir'de Yusuf İskender Bey Apartmanı'nda oturduğu belirtilmiş okul idaresi de genç kızın akıbetinden endişe duymuştur.¹⁶¹⁵ Neyse ki korkulan olmamış kız on iki gün sonra evine dönmüştür. Genç kızın annesi Cumhuriyet gazetesi muhabirine, kızının Bakırköy'de tanıdıkları bir aileye misafirlğe gitmiş olduğunu belirtmiştir ancak neden haberi olmadığı konusunda bir bilgi vermemiştir. Ancak sonrasında yaptığı açıklamalar ipucu niteliğindedir. Mefaret Hanım'ın annesi kız hakkında; *“bir buçuk aydan beri kızımın biraz meyus ve düşünceli olduğunu fark ettim. Bunun iki ihtimali olabilirdi. Ailevi bir mesele ya da bir aşk buhranı.*

¹⁶¹⁴ “Kaybolan Mektepli Bir Kız”, *Son Posta*, 18 Şubat 1931, s. 2.

¹⁶¹⁵ “Bir Genç Kız Kayboldu Amerikan Koleji Talebesi 10 Gündür Aranıyor”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1932, s. 4.

*Kızımı iyi bildiğim için bunların ikisi de benim için geçerli değildi. Kızım son zamanlarda çok fazla roman okumaya başlamıştı. Esasen kendisinde eskiden beri biraz melankoli olduğunu zannediyordum bunlar bana endişe veriyordu*¹⁶¹⁶ ifadelerini kullanmıştır. Genç kızın kendisinin ya da misafir kaldığı ev efradının bu misafirligi neden aileye haber vermediği ya da olayın gazeteye yansımalarının ardından genç kızın birdenbire ortaya çıkması olayın ilgi çekmek adına yapıldığı örüntüsü katmaktadır. Belki de yukarıdaki örnekteki genç kız aşk romanlarının etkisiyle birine âşık olmuş, bu nedenle de ailesi ile sorun yaşadığı için ortadan kaybolma oyunu oynamıştır.

Son Posta gazetesi kamuoyunda infiale neden olan okulda yatılı kızları bulunan aileleri endişeye sevk eden bu iki intihar vakası Maarif Vekâleti' ni harekete geçirdiğini olayın nedenlerini araştırmak üzere Ali Canip ve Salih Zeki Bey isimli iki müfettişin okulu teftişe gönderildiğini yazmıştır. Son Posta gazetesi, kız mekteplerindeki durumu öğrenmek amacıyla okullarda çalışan öğretmenler ile mülakatlar yapmış ve tespitlerini okurları ile paylaşmıştır. Gazete, kız mekteplerinde öğrencilerin okul ve okul dışındaki hayatlarının yeterince idareci yetersizliğinden dolayı kontrol edilmediğini belirterek, İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde 350 öğrenciye karşılık 3 müdür yardımcısı ve bir müdürün olduğunu okulda 28 öğretmenin çalıştığını ve okuldan sonra diğer okullara eğitime gittikleri belirtilmiştir. 4 kişinin 350 kişiyi kontrol etmesinin imkanının olmadığını belirten gazete, kontrolsüz ve rehbersiz kalan genç kızların yüksek sınıflara geldiklerinde kendilerini süs ve lüks gayretine kaptırdıkları zengin ve mevkili biriyle evlenme hayallerini kurdukları anlatılmıştır. İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde 60 tane fakir kızın bulunduğu ve okulun bu öğrencilere küçük burs vermekte olduğu anlatılmıştır. Gazetede kızların almış oldukları bursla ipek çorap aldıklarını, tırnaklarını manikür yaptırdıklarını, okul dışındaki hayatlarını sakladıklarını bu nedenle de mektep idarelerinin terbiye konusunda başarılı olamadığı ifade edilmiştir. Okullara tayin olmayan kadın hocaları ile kız öğrencilerin geçemedikleri, bu mekteplere dahiliye doktorlarının yanı sıra özellikle ruh ve sinir hekimlerinin de kadın doktorlar arasından seçilip gönderilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.¹⁶¹⁷ Milliyet gazetesinin haberine göre ise bu şekilde bir teftişin olmadığı bizzat müfettiş Salih Zeki Bey tarafından yalanlanmıştır.¹⁶¹⁸ Son Posta gazetesi halkın, intihar problemi hakkındaki görüşünü almak amacıyla esnaf, avukat gibi farklı sınıflardan insanların düşüncelerini gazetenin "*Halkın Sesi Köşesi*" ne taşımıştır.

¹⁶¹⁶ "Kaybolan Kız Bulundu", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1932, s. 4.

¹⁶¹⁷ "Mektepli Kızların İntiharı", *Son Posta*, 27 Ocak 1931, s. 1- 2.

¹⁶¹⁸ "Mekteplerdeki İntihar Vakaları", *Milliyet*, 29 Ocak 1931, s. 3.

Yapılan mülakatlarda dikkat çeken en önemli nokta problem geçim sıkıntısıdır. Divanyolu'nda oturan kunduracı Kerim Bey intiharların en büyük sebebinin parasızlık olduğunu, toplumsal ve ahlaki kayıtların gevşemesinin de mühim bir rol oynadığını gençlere sağlam terbiye verilemediğini, bol para ve iyi terbiye ile intiharların ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiştir. Topkapı'da oturan Hüseyin Bey ise intiharların girift sebepleri olduğunu belirtmiş iktisadi buhranın yanı sıra gençlerin roman ve sinemalardan edinilen fena düşüncelere dikkat çekmiştir. Cinci Meydanı'nda Milletvekili Fazıl Bey'in evinde oturan Ayhan Bey de sinemaların ve gazetelerin etkisine değinmiştir. Ayhan Bey eskiden Türkiye'de bir çeşit intihar vardı o da iple asılmak şimdi bin bir çeşidi çıktı diyerek farklı yöntemlerin sinema ve filmlerden öğrenildiğini, gazetelerin cinayet yazılar yazmaması ve sinemaların kesinlikle bu tür filmler göstermemesini istemiştir. Yedikule'de kösele fabrikası sahibi Atike zade Murat Bey, toplumu armut ağacına benzetererek, ağaçta çürükler ve sağlam armutlar bulunduğunu bazı hafif ruhlu insanların da çürük armutlara benzediğini, iktisat fırtınasının bu insanları döktüğünü belirtmiştir. Liman Hanı'nda avukat olan Hidayet Bey'e göre de materyalistler intiharın sebebinin bireyin akıl sağlığında aramakta ve intiharları iyi bulmaktadır. Böylelikle toplum bu hasta ruhlardan kurtulmaktadır. Toplum bilimciler ise toplumsal sorunlarla, hastalığa dönüşen intiharın farklı zihinlere bulaşmasının neticesi olduğunu düşünmektedir. Hidayet Bey bu iki iddiaya da katılmadığını belirtir. İntiharlar hem bireyin aczi nedeniyle hem de toplumsaldır. Çünkü toplumsal bunalımın, zayıf zihinleri beslemekte ve emrivaki yapmaktadır. Sultanahmet'teki Narin Zade Lokantası sahibi Hasan Bey de muhabire, intiharların parasızlıktan olduğunu intihar edeceklere birer avuç altın verilecek olsa vazgeçeceklerini ifade etmiştir.¹⁶¹⁹

Dönemin Milli Eğitim Bakanı, Esat Bey (Sagay) Muallim Mekteplerinin çalışmalarını incelemek öğretmen ve öğrencilerle yakından incelemek üzere İzmir, Balıkesir, Manisa, Bursa ve İstanbul muallim mekteplerinde incelemelerde bulunmuştur. Gezi sonrasında, hazırladığı raporun yedinci maddesinde bu okullarda okuyan öğrencilere uygulanan katı disiplinin nedeni ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin yüksek ahlak seviyesine sahip olması istenme öğrencileri için örnek rol model olmaları istenmiştir. Raporda; *“yetiştirilecek öğrencinin millete ve devlete faydalı olabilmesi, hayatta başarılı olmasının şartının ahlaki esaslara riayet edecek karakterde yetiştirilmiş olmasına bağlı olduğunu belirterek, çocukların mekteplerde ahlaki itiyatlar almasına, ahlak prensipleri*

¹⁶¹⁹ “İntiharların Artması Karşısında Halkın Fikri”, *Son Posta*, 8 Mayıs 1931, s. 2.

*hakkında kendilerine sağlam ve sarsılmaz kanaatler verilmesine ve mektepte teessüs edecek intizam ve inzibat ruhunun ve müesseseyi ihata eden manevi havanın talebeyi ahlaki itiyatlara sevk edecek bir mahiyet almasına dikkat ve itina edilmelidir”*¹⁶²⁰ ifadelerine yer vermiştir.

4.12.1.6. Suçluların İntiharı

İntihar şüphesiz yüzleşilmek istenilmeyen bir kaçış olarak bireyin bilinçli ya da bilinçsiz bir seçimi olmuştur. Sabıkalı psikolojine bakıldığında yakalanma, yeniden mahkûmiyet ve dışlanma korkusunun kişiyi bu eyleme ittiği görülmüştür. Suçu sabit olmayan, ispatlanmamış bir kişiye yalnızca sabıkasından dolayı mutlak suçlu gözüyle bakılması bu bireyi çaresizliğe itebilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haber bu konuya örnek teşkil etmektedir. Gazete intihara teşebbüs haberinde, Kibar Mustafa namlı bir sabıkalının polis merkezine gitmeyi şerefine aykırı bulduğu için intihar etmek istediği yazılmıştır. Hasan Efendi isminde birinin dükkânında meydana gelen hırsızlık meselesi nedeniyle Arap Camii Polis Karakolu’na ifadeye çağrılan Mustafa, “*bir maznun ve bir lekeli adam gibi polis merkezine çağrılmayı şerefi uygun bulmadığını*” belirterek cebinde taşıdığı jiletle boğazını kesip intihar teşebbüsünde bulunmuştur.¹⁶²¹ Başka bir örnekte ise Kastamonu’dan İstanbul’a nakledilen ve iyi yüzme bilen Şaban isimli mahkûm ise, denize atlayarak polisin elinden kurtulmayı denemiştir. Vapurun manevrası ile ölümden dönen Şaban’ı gümrük kayıkları kurtarmıştır.¹⁶²² Ne var ki İstanbul Hapishanesi’nde cinayet suçundan yatan ve on beş yıl mahkûmiyet almış olan Pirlepe’li Halil yukarıdaki mahkûmlar kadar şanslı değildir. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, hapishanede bulunduğu yağlı bir ip ile hapishanenin tuvaletinde intihar etmiştir.¹⁶²³

Son Posta gazetesinde çıkan bir haberde, hapishanede kalan mahkûmların aç kaldıkları ve bu nedenle de intihar teşebbüsünde buldukları yönünde bir iddia yer almıştır. Gazete muhabirleri İstanbul savcısı Kenan Bey’e olayın doğruluğunu sormuştur. Savcı “*açlığın bulunmadığını, durumu araştırdıklarını her mahkûma 930 gram ekmek verildiğini bir sene evvel yemek de verildiğini bu sene verilemediğini bu işin bütçe işi olduğunu*” belirtmiştir.¹⁶²⁴

¹⁶²⁰ BCA, 180-9-0-0- / 57-285-1 / 27-28, 17 Haziran 1931.

¹⁶²¹ “Onörlü Hırsızın İntihar Teşebbüsü”, *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1930, s. 4.

¹⁶²² “Fırar Teşebbüsü Bir Maznun Kurtulmak İçin Denize Atladı”, *Son Posta*, 29 Haziran 1932, s. 2.

¹⁶²³ “Bir Katil Mahkûmu Hapishanede Kendisini Asarak İntihar Etti”, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1930, s. 4.

¹⁶²⁴ “Hapishanede Açlık”, *Son Posta*, 2 Kasım 1930, s. 3.

30 Eylül 1931 tarihinde yaşanan bir intihar önce sıradan adli bir olay olarak görülmüş, vaka incelendiğinde suikast tetikçisinin yakalanacağını anlayınca kendini öldürmesi olarak tarihe geçmiştir. Ermeni örgütü Taşnak Türk liderlerine karşı düzenlemiş olduğu suikastlara yenisini eklemek istemiştir. 1931 yılında Polis Mecmuası'nda yayınlanan 5959 numaralı tamimde Hrant Canikyan isminde bir Ermeni'nin başvekil İsmet Paşa'ya karşı düzenleyeceği suikast amacıyla Suriye'den Yunanistan'a hareket ettiği bu durumun Dahiliye Vekaleti tarafından vaktinde haber alındığı Yunanistan'dan hudut haricine çıkarıldığı, Pire, Romanya, Peşte aracılığıyla komitacı Ermeni'nin vapurla İstanbul'a geldiği kontrol polis memurlarından Necati ve Nuri Efendiler tarafından teşhis olunarak sorgulandığından bahsedilerek akıbetinden korkan Ermeni komitacının vapurun abdesthanesinde intihar ettiği ifade edilmiştir. Pire Limanı'ndan kendisiyle beraber vapura binen Agop Pikyan isminde diğer bir Ermeni de tevkif edilerek Türk polisinin eline geçtiği belirtilmiştir.¹⁶²⁵

Taşnak örgütüne mensup iki suikastçıdan biri olan 1872 Gemlik doğumlu Herant (Hrant) Canikyan, istihbarat neticesinde elindeki dövme, saç ve göz yapısından teşhis edilmiştir. Şehre geldiği Romanya Vapuru' nun tuvaletinde intihar eden müntehirin üzerinde Lübnan pasaportu, 150 Mısır altını, 163 İngiliz kâğıdı, 281 dolar, 2 tane kredifosniye, 300 drahmi ve birtakım kâğıtlar bulunmuştur.¹⁶²⁶ Ermenilerin tertip ettikleri suikast girişimi karşısında Vakıf gazetesi, İstanbul'da çıkan Ver- Çin gazetesinin biz Ermeni milleti arasında böyle bir suikastta bulunabilecek tek kişinin olacağına ihtimal vermiyoruz. Tepkimizi göstermek için araştırma sonucunu bekliyoruz haberine yer vermiştir.¹⁶²⁷ Dahiliye Vekaleti Taşnak suikastçılarından komiteci Herant (Hrant) Canikyan' ın teşhisinde başarılı olan Romanya Vapuru deniz mürettebatından Necati ve Nuri Efendileri hizmetlerinden dolayı 500 TL ile taltif etmiştir.¹⁶²⁸

1 Nisan 1931 tarihinde İstanbul'da dört intihar teşebbüsünün birden yaşanması toplumsal travmanın nirvanası olarak kabul edilebilir. Akşam gazetesi durumun yılın başlangıcından itibaren trajik bir şekilde tırmandığını belirtmiştir. Gazete nisan ayında yayınlanan bir nüshasında Şubat ve Mart aylarında gerçekleşen 58 intihar vakasına işaret etmiş, yalnızca bu aylarda görülen intihar ve intihara teşebbüs vakalarına geçen yıllar

¹⁶²⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü Tamim No: 5959, *Polis Mecmuası*, Sene: 18, Ekim, 1931, Sayı: 262, s. 837- 838.

¹⁶²⁶ "Suikastçı İki Hain", *Son Posta*, 2 Ekim 1931, s. 1- 3.

¹⁶²⁷ "Ermeniler Komitecileri Nefretle Karşıyorlar", *Vakit*, 10 Ekim 1931, s. 3.

¹⁶²⁸ "Polislerimiz Beşer Yüz Lira ile Telif Edildiler", *Vakit*, 7 Ekim 1931, s. 3.

zarfında rastlanmadığının altını çizmiştir.¹⁶²⁹ 1931 yılına ait istatistikî veriler incelendiğinde İstanbul’da Nisan ayında on üç intihar vakası yaşanmıştır. İnsanların kolektif bir cinnet hali yaşaması düşünülmektedir. Vakalardan biri Koska’daki 17 yaşındaki bir çırağıdır. Ustasından aldığı 9 lirayı kaybettiği için denize atlamıştır, diğeri Üsküdar’da 20 yaşındaki sanayi nefise mektebi öğrencisidir ve kabine kurşun sıkmıştır, bir diğeri Kuledibi’nde oturan 45 yaşındaki bir Ermeni erkektir cinnet geçirdiği ustura ile boğazını kestiği iyileşecek olursa tımarhaneye gönderileceği belirtilmiştir. Feriköy’de abisi ile para yüzünden kavga eden haberde annesi için “*Saraylı Hanım*” vurgusu yapılan on sekiz yaşındaki genç kız ise sürür içmiştir. Görüldüğü üzere birbirinden tamamen bağımsız çoğunluğu gençlerden oluşan gün bilançosunda ortak tek nokta insanların umutsuzluk ve yeise düşmüş olmalarıdır.¹⁶³⁰

Yine bir günde dört intihar teşebbüsünün yapıldığı ve bu intihara girişenlerden yalnızca birinin kurtarılabildiği 4 Mayıs 1931 tarihi olmuştur. Ertesi günü çıkan Yarın gazetesi, konu ile ilgili intiharların nedenleri farklı olsa da “*Ustura altında, denizde, ağaçta ölen dört bedbahtın can acıtan ölümlerini dinleyiniz Kendilerine birahmâne kıyan bu kadını, erkekli çocuklu biçarelerin mesuliyeti kimindir?*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁶³¹

Bu anlamda TBMM intihar haberlerinin gazetelerde yayınlanmasına sansür getirme gereksinimi duymuştur. 30 Temmuz 1931 tarihli 1881 numaralı Matbuat Kanunu’nun 38. Maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliğe göre intihar haberlerinin çıkması için zabıttan izin alınması zorunluluğu getirilmiş, haberlerde fotoğraf kullanılması da yasaklanmıştır. Yabancı basından alınan intihar haberleri için de bu izin şartı koşulmuştur. Bu kurallara uymayanlar hakkında bir haftadan bir seneye kadar hapis, yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar para cezaları uygulanacağı karara bağlanmıştır.¹⁶³² Haber dış basında da yer bulmuştur. New York Times, Kibrit Kralı Kruger’in intihar haberini verdiği için hükümetin basın aleyhinde dava açtığını belirtmiştir.¹⁶³³ Hikmet Feridun Es 1930’lu yıllarda intihar haberlerinin salgın hale geldiğini ve gazetelerde çok okunduğunu belirterek, uygulanan sansür karşısında polis muhabirlerinin buldukları çareyi; *mesela karısını aşığı ile yakalayan adam ikisini de öldürdükten sonra koşup kaçarken yere düşüyor ve elindeki tabanca patlıyordu gel*

¹⁶²⁹ “Cinayet, Cerh Azalıyor İntihar Artıyor”, *Akşam*, 4 Nisan 1931, s. 3.

¹⁶³⁰ “Bir Günde Dört İntihar Teşebbüsü Oldu”, *Milliyet*, 1 Nisan 1931, s. 3.

¹⁶³¹ “Ustura Altında, Denizde, Ağaçta Ölen Dört Bedbahtın Can Acıtan Ölümleriyle Dinleyiniz” *Yarın*, 5 Mayıs 1931, s. 4.

¹⁶³² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, Toplantı 54, C. 8, Tarih: 29 Mayıs 1932, s. 361.

¹⁶³³ <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/05/23/100745537.html?pageNumber=4> Erişim Tarihi: 21 Kasım 2023, “All İstanbul Papers Sued”, *The New York Times*, 23 May 1932, Page. 4.

gelelim tabancadaki son kurşun istikametini değiştirerek geri dönüyor ve kendisinin şakasına giriyordu intihar diyen kim beyefendi” cümleleri ile aktarmıştır.¹⁶³⁴

İstanbul Vali Muavini Fazlı Bey, gazetecilere zabıta haberlerinin nasıl yazılabileceği konusunda detaylı bilgilendirme yapmıştır. Fazlı Bey, intihar ve cinayet haberlerinin polisin verdiği şekilde yazılacağını, kaza vakalarının olduğu gibi takip edilerek yazılabileceğini yazılamayacak veya verişen malumattan fazla yazılmasında mahzur olanların hafif akıllı kimseleri teşvike medar olacak intihar ve cinayet vakaları ile şahsiyete taalluk eden vakalar olduğunu belirtmiştir.¹⁶³⁵ Zabıta vakalarının yazılması niçin engellendiğini sorgulayan Son Posta gazetesi bir cinyeti görmüş veya bir intihar vak'asının gazetelerde ayrıntısını okumuş olan cinayet cinnetine yatkın kimselerin, bu işin aynı yapmayı fikir ve arzusunu duyar mı, duymaz mı? Bir mahallede meydana gelen bir intihar, ekseriya, o mahallede tek bir vak'a olarak kalmazmış cümleleri ile matbuat kanunu eleştirmiştir. Gazete, meşhur deli doktoru olarak okuyucularına tanıttığı Moreau de Tauris'a ait Cinayetin Sirayeti isimli eserinde doktorun vakaların gazeteciler tarafından kısa ve sade anlatılması gerektiğini esneme nasıl bulaşıcı ise resimlerle anlatılan cinayet ve intihar haberlerinin de o ölçüde yayılabileceğini belirtmiştir.¹⁶³⁶

4.12.2. Otomobil ve Tramvay Kazaları

İstanbul'da 1930 yılında 518, 1931 yılında 714, 1932 yılında 705 ve 1933 yılında 670 çiğneneme vakası meydana gelmiştir. İncelediğimiz dönem içerisinde en fazla kaza 1932 yılının Ağustos ayında yaşanmıştır. 98 kazanın yaşandığı bu ayda sayının bu kadar çok olmasının nedenleri arasında yaz mevsimiyle İstanbul'un ziyaretçi sayısındaki artış, hava sıcaklığının getirdiği tahammülsüzlük sebep olarak gösterilebilir.¹⁶³⁷

1931-1932 yılları içerisinde Taksim'de bulunan Otomobil ve Makine Mektebi'ne 76 erkek ve 1 kadın kayıt yaptırmıştır. 1932-1933 senesinde ise 73 erkek kayıt yaptırarak ehliyet almış kadın şoför adayı çıkmamıştır.¹⁶³⁸

Son Posta gazetesinin verdiği bilgiye göre İstanbul'da, 1932 senesi içerisinde 1070 taksi ve 708 özel otomobil bulunmaktadır.¹⁶³⁹ Bu araçlardan 1932 yılı içerisinde lüks otomobillerden 200 kuruş, taksilerden ise 50 kuruş, halk nakil aracı olarak kullanılan

¹⁶³⁴ Hikmet Feridun Es, *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*, s. 63.

¹⁶³⁵ “Polis Gazetecilerin Bir Listesini Hazırladı”, *Son Posta*, 12 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁶³⁶ “Zabıta Vakalarının Yazılması Niçin Menediliyor? İntiharlar Ekseriya Görenek Mahsulü müdür?” *Son Posta*, 31 Ağustos 1931, s. 1, 6.

¹⁶³⁷ T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 266.

¹⁶³⁸ T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 241.

¹⁶³⁹ “İstanbul'da Nakliyat”, *Son Posta*, 21 Ekim 1932, s. 7.

otobüslerin koltuk sayılarına göre 12, 15, 20, 25 kuruş nakliye vergisi alınmıştır.¹⁶⁴⁰ İstanbul'da otomobil sayısının artmasına mukabil hız denetimleri yapılmış olsa da artan trafik kazalarını önlemek adına tedbirlere başvurulduğu görülmüştür. Son Posta gazetesinde konuya ilişkin belediye seyri sefer memurlarının polisler gibi geceleri de çalışarak, otomobillerin hızlarını, şoförlerin hal ve vaziyetlerini, şoförlerin seyri sefer nizamname kurallarına uyup uymadıklarının kontrol edileceğinin kararlaştırıldığı yazılmıştır.¹⁶⁴¹ Şehir içi sürat limiti günün teknolojisi doğrultusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan "Zabıta-i Belediye Talimatnamesi" ile 12 km'den, geniş ve tenha yollarda 36 kilometreye çıkartılmış, kalabalık sokaklardan ve köprüler üzerinden geçerken 12 kilometrede bırakılmıştır.¹⁶⁴²

İstanbul yollarının mevcut otomobil işleyişini kaldırmaması ve tedbirsizlik ölümlü kazalara yol açmıştır. Öte yandan, İstanbul'da belediye zabıtasına ait olan denetim görevinin polise devredilmesinden sonra otomobil ve tramvay kazalarında artış gözlemlendiğini ifade eden Yarın gazetesi bu nedenle de görevin yeniden belediyeye devredilmesinin düşünülmekte olduğu haberini okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁶⁴³ Vakit gazetesinde bir trafik kazası ve mahkeme sonucu haberinin verilmiş şekli Türk adaletinin zengin fakir gözetmeksizin cezayı uyguladığını gösterir nitelik taşımaktadır. İstanbul tüccarlarından Emin Vasfi Bey, tecrübe için otomobilinin bir düğmesine basınca kaldırırda bir genç kadına çarpmış, kadın duvarla araba arasında kalarak ölmüştür. Tedbirsizlik nedeniyle ölüme sebebiyet vermek suçundan Emin Bey, iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁶⁴⁴

Cumhuriyet gazetesinin okuyucu sütunlarındaki bir haberden, Şehremaneti'nin kazaları önlemeye yönelik ilginç bir tedbire başvurduğu anlaşılmıştır. Gazeteye yazan F.A. rumuzlu okur; otomobillerdeki dikiz aynasının emanetçe kaldırılmak istendiğini, dünyanın hiçbir yerinde olmayan bu uygulamanın asıl sebebinin kazaları önlemek değil, şehremanetine mensup birinin bir kadınla arka koltukta yaptığı münasebetsiz davranışların şoförün dikiz aynasından görülmesinden kaynaklandığını belirterek durumdan şikayetini dile getirmiştir.¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴⁰ "Nakliyat Vergisi Layihası", *Akşam*, 24 Mayıs 1932, s. 2.

¹⁶⁴¹ "Otomobiller Geceleri de Muayene Edilecek", *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 2.

¹⁶⁴² Zafer Toprak, "Belediye Zabıtası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1993, s. 147.

¹⁶⁴³ "Seyrüsefer İşler Pek Berbat", *Yarın*, 14 Mart 1931, s. 2.

¹⁶⁴⁴ "Meşhur Zengin'in İki Yıl Hapsi", *Vakit*, 6 Ocak 1933, s. 1.

¹⁶⁴⁵ "Halk Sütunu Bir Şoför Diyor ki!", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1930, s. 4.

İstanbul'daki otomobillerin hızlı seyretmesi ve İstanbul yollarının trafiğe yanıt vermemesi yalnızca sıradan vatandaşlar için değil İstanbul'u ziyaret eden devlet erkani için de tehlike arz etmiştir. 25 Kasım 1931 tarihinde İstanbul'u ziyaret eden İsmet Paşa, şehri gezmek için saat 19:10 civarında misafir olduğu Pera Palas Oteli'nden ayrılmış baş vekilin bulunduğu otomobil Fındıklı'ya geldiğinde Galata istikametinden gelen 1569 numaralı ticari taksi ile kafa kafaya çarpışmıştır. İsmet Paşa'nın 25 km hızla sağ taraftan giden makam otomobiline karşı şeritten gelen bir taksi sol istikametden hızını kesmeden yaklaşmıştır. Koruma polisi Kâşif Bey çarpışma olacağını anlayınca taksiden atlayarak silahını çekmiştir. Ancak makam şoförü aracı panikle sola kırmış ve saat 19:50'de kaza meydana gelmiştir. İsmet Paşa kazada kırılan pencere camlarından dolayı elinden ve yüzünden hafif yaralar alarak kazayı atlattır. Takside yolcu olarak bulunan Tütün Tekel İdaresi başa doktoru Fikri Bey'in evinde oturan Tahsin Efendi ile Gümüşhane Milletvekili Edip Servet Bey (Tör) yanında oturan Emin Muammer Bey ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılmış taksi şoförü Mithat Efendi ve makam şoförü Cemal tutuklanmıştır. İsmet Paşa'ya suikast şayialarının dolaştığı bir ortamda gerçekleşen otomobil kazası iç ve dış basında yankı uyandırmıştır.¹⁶⁴⁶

İstanbul'da İstanbul-Tünel şirketine bağlı hat 570 m uzunluğundadır. Bu hatta 1929 yılında 196, 1930 yılında 197, 1931 ve 1932 yıllarında 194 ve 1933 yılında 191 tren çalışmıştır.¹⁶⁴⁷ İstanbul Tramvay Şirketi'ne bağlı 1929 yılında 201, 1930 yılında 203, 1931 yılında 158 tramvay hattın çıkarak kaza yapmıştır. 1929 yılında 658, 1930 yılında 550 ve 1931 yılında 643 çarpışma yaşanmıştır. Bu yıllar çerçevesinde kazalarda yaralananların sayısı ise 1929 yılında 326, 1930'da 274, 1931 yılında ise 293 kişi yaralanmıştır. 1929 yılındaki kazalarda 3, 1930'daki kazalarda 8 ve 1931'deki kazalarda ise 7 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁴⁸

Otomobil kazaları genellikle belirtilen hızın üzerinde sürüşten kaynaklanmıştır. Sürücülere kaza sonrasında meydana getirdikleri hasar, yaralama ya da ölüme sebebiyet verme durumlarına göre muhakeme yapılarak cezalar verilmiştir. Mülkiye Mektebi Öğretmeni Nuri Bey'in oğlu Ziya Efendi kaza sonrası sakat kalmış ve sara nöbeti geçirmeye başlamıştır. Mahkeme Ziya Efendi'ye çarpan özel otomobilin sürücüsü

¹⁶⁴⁶ “Baş Vekilimiz Hafifçe Yaralandılar”, *Vakit*, 26 Kasım 1931, s. 1, 10, “Baş Vekilimizin Sıhhati İyidir”, *Vakit*, 27 Kasım 1931, s. 1- 2, “Turkish Premier Injured in Crash”, *The New York Times*, 27 November 1931, Page. 10.

¹⁶⁴⁷ *T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 181.

¹⁶⁴⁸ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, Cilt: 2 1931-1932*, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 12.

Taranta Efendi'yi bir yıl hapis ve üç bin lira para cezasına çarptırmıştır.¹⁶⁴⁹ 1932 yılının Ağustos ayında 24 saat içerisinde İstanbul'da on trafik kazası meydana gelmiş ve dokuz kişi yaralanmıştır.¹⁶⁵⁰

Tramvay kazalarındaki en önemli neden, yolculardan kaynaklanmıştır. Tramvay durmadan atlayarak tramvaydan inenler, tramvayın arkasına asılanlar mutlak surette kişilerin dengelerini kaybetmelerine kazanın etkisiyle büyük ölçüde yaralanmalarına ve en nihayetinde de ölümlerine sebebiyet vermiştir. Ne var ki bu durum yeni bu sorun değildir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi İstanbul'unda yolcular uygulanan para cezalarına rağmen alışkanlıklarından vazgeçememişlerdir.

İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey 1924 yılında TBMM'ne Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı Bey tarafından cevaplanması için sözlü bir soru önergesi vermiştir. Önergede; *“son zamanlarda İstanbul'da tramvay kazaları çoğalmıştır. Bu kazalara tramvay arabaları frenlerinin bozukluğu sebep olarak gösteriliyor. Frenlerin muntazaman ve hattâ her gün nazarı tetkikten geçirilmemesi esbabını Nafia Vekilinden şifahen sual eylerim”*¹⁶⁵¹ cümleleri yer almıştır. Süleyman Sırrı Bey halkın tramvay yürürken atlamasının kazalara sebep olduğunu, ceza kesmelerine rağmen bu durumu önleyemediklerini belirtmiştir. Bakan; vagonların rutin kontrollerinin ve denetimlerinin şehremaneti komiserleri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Ali Rıza Bey fikre katılmadığını belirtmiş ve olayı farklı bir mecraya taşımış; tramvay kumpanyasının, tramvaya binenler Türk olduğu için hayatlarına bilerek kastettiklerini düşündüğünü ifade etmiştir. Sırrı Bey ecnebi ya da Türk hayat konusunda ayırımının yapılamayacağını vatmanların içerisinde hiç yabancı olmadığını belirtmiş olsa da bu defa da İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura'nın sataşmasına maruz kalmıştır. Yusuf Akçura Sırrı Bey'i kastederek; *“rica ederim Nafia Vekili frenlerin müdafii olmasın”* ifadelerini kullanmıştır.¹⁶⁵²

Otomobile ilişkin suçlar yalnızca hırsızlık üzerine olmamış kimi zaman da suç mahallerine dönüşmüştür. Üsküdar'da Arap Hasan, şoför Ahmet'in otomobiline zorla binmek istemiş, Ahmet razı olmayınca adamcağızı bıçakla tehlikeli surette yaralamıştır Ahmet hastaneye kaldırılmış, Hasan ise yakalanmıştır.¹⁶⁵³

¹⁶⁴⁹ “Otomobil Kazası Bir Sene Hapis 3000 Lira Tazminat”, *Akşam*, 23 Şubat 1932, s. 3.

¹⁶⁵⁰ “Şehrimizde Otomobil Kazaları Aldı Yürüdü”, *Son Posta*, 26 Ağustos 1932, s. 1.

¹⁶⁵¹ *BCA*, 30-10-0-0/ 6-35-7, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 12 Ocak 1924.

¹⁶⁵² *TBMM Zabıt Tutanakları*, Dönem: 2, C. 5, 96. Birleşim, Tarih: 6 Şubat 1924, s. 611.

¹⁶⁵³ “Otomobile Bedava Binemeyince”, *Vakit*, 12 Haziran 1931, s. 3.

4.12.3. Yangınlar

Cumhuriyet Dönemi'nin 1923- 1929 yıllarını içeren ilk altı yılı içerisinde istatistiki verilere göre yangın sayısında artış bulunmaktadır. Şubat aylarında görülen yangın miktarı dört yıl içinde de diğer aylara göre daha fazladır. Yangınların nedenleri incelendiğinde 1925- 1929 arasındaki yangınların petrol ve ispiroto lambalarının sobalarının devrilmesinden kaynaklandığı görülmüştür.¹⁶⁵⁴

1932 yılına gelindiğinde de durumun pek değişmediğini, gaz lambaları nedeniyle ölümlü yangın kazalarının yaşandığı görülmüştür. Basında aynı günde çıkan iki farklı haberin ilkinde seçkin sayılabilecek İstanbul evlerinden birinde aydınlatma aracı olarak idare lambasından kaynaklanan bir yangın yaşanmıştır. 13 Nisan 1932 yılında Rami Topçular Mahallesi sakinlerinden emekli Hâkim Tahsin Bey'in 72 yaşındaki kayınvalidesi Atiye Hanım, ikindi üzeri elindeki idare lambasıyla kümeden yumurta almak istemiştir. Lambanın yere düşmesi sonuncu otlar tutuşmuş ve kadın alevler içerisinde kalarak can vermiştir. Diğer haberde ise İstanbul'da iki arkadaş üzerlerinde elli ampul ile yakalanmıştır.¹⁶⁵⁵

İncelenilen dönem içerisinde politika malzeme yapılarak, Türk Yunan ilişkilerinin gerilmesine neden olan Tatavla Yangını'dır. Tatavla semti çoğunlukta Rumların ikamet ettiği bir semttir. 21 Ocak 1929 gecesi Aya Tanaş Sokağı'nda yangın Yangın Demirci Aleko ile Bakkal Yannis'in evinde çıkmıştır. Yangında 500 ev yanmıştır. Yangın vanalarında su olmaması ve havanın rüzgârlı olması nedeniyle yangın kısa sürede büyümüştür. İtfaiye, Terkos Su Şirketi'ni, halk ise itfaiyeyi suçlamıştır.¹⁶⁵⁶ İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ; "*Terkos şirketi yangına su vermeye mecbur değil de İstanbul'u yakmaya mı mezundur? İki milyonluk servet birkaç saat içinde mahvoluyor da şirket duruyor. Vazifesi nedir?*" şeklinde şirket yetkilerine tepkisini göstermiştir.¹⁶⁵⁷

Ancak yangında ilginç olan bir başka nokta ise, 1924 yılında tulumbacılık mesleğinin yasaklanmış olmasına rağmen itfaiyeden önce bu kişilerin yangına müdahale etmiş olmasıdır. Tatavla tulumbacılarının menfaat sağlamak için veya itfaiyeyi küçümsemek amacıyla ihbarda bulunmayıp, yangını kendilerinin söndürmeye

¹⁶⁵⁴T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, İstatistik Yıllığı 1930, Basım Yeri Basım Yılı Yok, s. 419.

¹⁶⁵⁵ "İhtiyar Bir Kadıncağız Tavuk Kümesinde Diri Diri Yandı", "Ampul Hırsızları", *Son Posta* 14 Nisan 1932, s. 2.

¹⁶⁵⁶ Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluşu*, Aras Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2018, s. 38- 39.

¹⁶⁵⁷ <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/5968/tatavlanin-kurtulusu-nasil-olur> (Erişim Tarihi 19 Ekim 2022).

kalktıkları Aya Dimitri Kilisesi'nin yangını duyurmak için devamlı çan çalıp halkı uyardığı sırada telefon olduğu halde tulumbacıların itfaiyeye ihbarda bulunmadığı, yangını, kendi mahalle tulumbacılarının söndürmesini arzulamış olabilecekleri belirtilmiştir. Yangından bir gün önce yine Tatabla'da çıkan bir yangının itfaiyeye haber verilmediği ve mahalle tulumbacıları tarafından söndürüldüğü de eklenmiştir.¹⁶⁵⁸

Yangının bir Rum mahallesinde çıkmış olması durumdan malzeme çıkarmaya çalışan Yunan gazetelerini de harekete geçirmiştir. Atina'da çıkan Proia gazetesi 3 Şubat 1929 tarihli nüshasında Tatabla yangınında yanan evlerin Rumlara ait olduğunu, bu nedenle de Türk itfaiyesinin erlerinin ateşe karşı seyirci kaldıklarını ve yalnız tek Türk evleri yanarken gayrete geldiklerini yazmıştır. Son Posta gazetesi, bu iddianın doğru olması halinde kendilerinin itfaiyeden davacı olacaklarını belirterek Yunan gazetesinden iddialarını ispatlamasını istemiştir.¹⁶⁵⁹

Tatabla Yangını 'nda dikkat çeken bir başka nokta ise İngiltere elçisinin eşinin yangın yerini gezdikten sonra, yangın zedelere göstermiş olduğu ilgi ve yaptığı yardımlar olmuştur. Milliyet gazetesinde yayınlanan Hilal-i Ahmer' in açıklamalarına göre Lady Clark, ilk seferinde 937 lira 50 kuruş ile 150 battaniye, ikinci defa da 1300 lira ile 200 battaniye ve son yardım sürecinde 2000 lira yardımda bulunmuştur. Cemiyet, elçinin eşine şükranlarını sunmuştur.¹⁶⁶⁰

Dönemin ısınma ve pişirme aracı olarak kullanılan mangalın devrilmesi yangınların çıkmasında önemli nedenlerden biridir. Bu tip yangın türünde küçük çocuklar ve kadınlar ev kazalarına sebep olmuşlardır. 1932 yılında mutfak ateşinden ve mangalın devrilmesinden kaynaklanan İstanbul merkez ilçede 28, Beyoğlu ilçesinde 27, Üsküdar ve Kadıköy'de 12 yangın çıkmış ve yangınlarda üç kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁶¹ Vefat edenlerden ikisi Küçükçekmece Göl Kâtibi Ethem Bey'in evinde çıkan yangında yaşlılıkları nedeniyle kaçamayan Ethem Bey'in annesi ve Madam Agavni isimli Ermeni bir kadındır. Bakırköy kaymakamı ve savcısının olayla ilgili soruşturma başlatma haberleri basında yer almıştır.¹⁶⁶²

Evlerin ya da iş yerlerinin mutfağında yemek pişirilirken, yağın parlamasından yangın çıkmaktadır. Çemberlitaş Tavuk Pazarı Mehmet Paşa Sokağı'nda, sabah saat

¹⁶⁵⁸ Abdurrahman Kılıç, "Yangının Büyümesinden Sorumlu Tutulanlar, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 326, s. 16, Şubat, 2021.

¹⁶⁵⁹ "Rum Gazetelerinden Cevap İsteriz", *Son Posta*, 13 Şubat 1929, s. 1.

¹⁶⁶⁰ "Tatabla Harikzedelerine", *Milliyet*, 15 Şubat 1929, s. 3.

¹⁶⁶¹ *T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)*, 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 258.

¹⁶⁶² "Tüylar Ürpertici Bir Yangın Faciası İki Kadın Alevler İçinde Yandı", *Son Posta*, 2 Ocak 1932, s. 2.

sekizde Osmaniye Hanı'nda hanın altında bulunan aşçı Lambo'nun mutfağından çıkan yangında ise yağ parlaması kaza süsü olarak gösterilmiştir. Bu tip kasıtlı yangınların çıkartılma sebebi sigorta alabilmek içindir. Belirtilen yangında tüm han ve içinde bulunan eşyalar tamamen yanmıştır. Üstelik handa 14 aile oturmaktadır. Han'ın 980 sigortalı olduğunun anlaşılması üzerine tahkikat derinleştirilmiş, aşçı Lambo ifadesinde kuyrukyacağı eritirken tencerenin parladığını söylemişse de yangının kasten çıkarıldığı anlaşılmıştır.¹⁶⁶³

Çıkan yangınların bazılarında bomba -silah söylentilerinin çıkması, yangının çıktığı evin azınlıklardan birine ait olması, doğal sebepten çıkan bir yangının, milliyetçilik alevlerine dönüşmesine yetip artmıştır. Örneğin 1933 yılının Ocak ayında Kocamustafapaşa'da Yazmacı Mannik isimli bir kadının evinde yazma kurutulan sobadan yangın çıkmıştır. Yangın sebebinin evde bulunan cephanelerden çıktığı söylentisinin yayılması üzerine, Son Posta gazetesi durumun aslını öğrenmek amacıyla ilgililere sormuştur. İtfaiye Müdürlüğü “*eğer cephane olsaydı infilakı halinde civardaki evlerden eser kalmazdı*” cevabını vermiştir. Açıklamaya rağmen aynı gazetede yer alan yanan evin kapısında boş bir mavzer tüfeği bulunduğu bilgisinin gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Tüfeğin halkı kışkırtmak ya da iddiayı ispat maksadıyla evin önüne kasıtlı olarak bırakılma ihtimalinin yüksek olduğu¹⁶⁶⁴ belirtilmiştir.

24 Mart 1930 tarihli meclis müzakerelerinde halkın güvenliğini ve sağlığını korumak adına, belediye depolarından başka yerlerde kanun ve nizam ve talimat ile belirli miktar ve şartlar haricinde yanıcı madde bulundurmamak, bunları zapt ve müsadere etmek kararı alınmıştır. Konu hakkında yapılan eleştirilerde el koyma meselesinin ağır kaçacağı, sonuçta ispirtonun bomba ya da silah olmadığı, bunun yerine her kilosundan 1 lira para cezası alınması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁶⁵

İstanbul'da bulunan tütün depolarında 1930 yılında peş peşe çıkan yangınlar akıllara sabotaj ihtimalini getirmiştir. Konuya dikkat çeken Milliyet gazetesinde, depoların çoğunun sigortalı olduğu, inhisar ve banka memuru olmak üzere depo anahtarlarının iki kişide bulunduğu, yangınların genellikle mağazalar kapandıktan 5-6 saat sonra çıktığı ifade edilmiştir. Sigorta şirketlerinin 75 bin lira zarara uğradığı kasıt olmadığı anlaşılırsa ödeneceği belirtilmiştir.¹⁶⁶⁶

¹⁶⁶³“Bu Sabah Çemberlitaş'ta Müthiş Bir Yangın Oldu”, *Son Posta*, 6 Ağustos 1932, s. 3., “Tavukpazarı'nda Bir Han Yandı”, *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1932, s. 4.

¹⁶⁶⁴“Bomba Palavrasını Acaba Kim Uydurdu?”, *Son Posta*, 6 Ocak 1933, s. 2.

¹⁶⁶⁵*TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 3, Toplantı 39, C.17, Tarih: 24 Mart 1930, s. 55- 56.

¹⁶⁶⁶“Depolar Son Aylarda Çıkan Yangınlar”, *Milliyet*, 28 Kasım 1930, s. 3.

1930 yılında Beşiktaş Serencebey’ de bulunan ve tütün deposu olarak kullanılan Abdülhamit döneminden kalma Ebüldüdan Konağı yanmıştır.¹⁶⁶⁷ Vakit gazetesinin iddiasına göre İngiliz tebaasından Mısırlı Rafael Efendi’ye ait olan konağın yanma nedeni susuzluktur. Konağın Mısır’da bulunan sahibinin vekaleten işlerini yürüttüğü Hafız İsmail Efendi konağı kiraya verdiklerini ve konağın 25 bin liraya sigortalı olduğunu ancak sigorta süresinin ekim ayında dolduğunu belirtmiştir. Yangın tütün tüccarı Salim Nuri Bey’in kiraladığı tütün deposunda çıkmıştır. Yangında konağın bitişiğindeki Ali Rıza Paşa’nın ve bahçıvan Elmas Efendi’nin evini de yanmıştır. Ali Rıza Paşa’nın evi sigortalı olduğu anlaşılmıştır. İtfaiyenin zamanında yangına yetişmesine rağmen Terkos borularında su bulunamamış, komşu evlerin havuz, sarnıçlarından, denizden su çekilmiş yangın dört saate söndürülebilmiştir.¹⁶⁶⁸

Son Posta gazetesi, İstanbul Belediye İstatistikleri’ ne dayanarak sayfalarına taşıdığı yangın vakaları haberinde 1930 yılında şehirde 500 yangın olduğunu ve bu yangınlarda 10 kişinin vefat ettiğini bildirmiştir. Gazete haberinde Tablo 36’da yer aldığı üzere, 1923 ile 1930 yılları arasındaki yangın vakalarını içeren istatistiklere göre giderek vaka sayısı artış göstermiştir. 1931 yılında da beş yüze yakın yangının olduğu bildirilmiştir. Yangınlarda can kaybının olmasının nedeninin, itfaiye haber verilmeden önce kişilerin yangının kendi gayretleri ile söndürmeye çalışmalarına ancak kagir yapılarındaki yangınların çok hızlı ilerlemesine¹⁶⁶⁹ bağlanmıştır.

Tablo 36: Gazetenin Vermiş Olduğu Yangın Sayısı

Yıllar	Yangın Sayısı
1923	72
1924	260
1925	190
1926	432
1927	374
1928	385
1929	495
1930	466

(Kaynak: *Son Posta*, 13 Ocak 1932, s. 1, 11.)

Maçka’da 1931 yılının Ağustos ayında yaşanan yangında yüze yakın ev ve dükkân yanmıştır. Yangının genişlemesine ve birçok vatandaşın evsiz barksız kalmasına neden yine Terkos borularında su bulunmamasından kaynaklanmıştır. Son Posta gazetesi, afet

¹⁶⁶⁷ “Dün Geceki Yangın”, *Vakit*, 12 Aralık 1930, s. 1.

¹⁶⁶⁸ “Beşiktaş Yangını Üç Güzel Bina Gene Susuzluğun Kurbanı Oldu”, *Vakit*, 13 Aralık 1930, s. 3.

¹⁶⁶⁹ “İstanbul’da Bir Senede Beş Yüz Yangın Oldu”, *Son Posta*, 13 Ocak 1932, s. 1, 11.

karşısında Terkos Şirketi'nin cezasız kalmaması gerektiğini belirterek, yangın yüzünden zarara uğrayan sigorta şirketlerinin Terkos Şirketi aleyhine dava açarak zarar ve ziyan istemeye karar verdiklerini belirtmiştir. Evlerin çoğunun sigortasız olması ve birçok kimsenin de dava açmaktan aciz durumda olması nedeniyle Son Posta gazetesi, gazete avukatları aracılığıyla zarar gören halk namına dava açabileceğini belirtmiş ve halka Galata dördüncü noteri Mithat Cemal Bey'e giderek vekaletname vermelerini istemiştir.¹⁶⁷⁰

1931 Ocak ayında İstanbul'da 40 yangın meydana gelmiştir. Bu yangınlardan 31 tanesi elektrik kaynaklı çıkmıştır.¹⁶⁷¹ Bu yangınlar içerisinde facia olarak nitelendirecek olanı 7 kişinin öldüğü ve 8 kişinin yaralandığı Galata'daki Agopyan Hanı'nda çıkan yangın olmuştur. Yangın, hanın zemin katında bulunan Yorgi İstasyon'a ait Radyo Mihanik film stüdyosunda çıkmıştır. Filmlerin, sinemalara verilmeden elektrik motor ile kontrollerinin yapıldığı sırada, elektrik kontağından çıkan yangın çıkmış, depodaki tüm filmler ateş almış ve yangın beş katlı tüm binayı sarmıştır. Boğucu ve zehirli dumandan etkilenen ve kaçamayan üst kattakiler çareyi pencereden sokağa atlamakta bulmuşlardır.¹⁶⁷²

Balat Hamami Muhiddin Mahallesi Taburcu Sokak'ta her biri ayrı odalarda ikamet eden manifaturacı Jack şapkacı Mordahay ve Lui Ilyazef'in aileleri ile maliye memurlarından Hasan Efendi'nin de yalnız kaldığı evde çıkan yangın kısa sürede büyümüştür. Pencereden atlama ve yanma neticesinde on bir kişi yaralanmıştır. Yaralılar Balat Musevi Hastanesi'ne götürülmüştür. Yapılan incelemede evin sigortasız olduğu anlaşılmıştır. Ev sakinleri telefonla itfaiyeye ulaşmaya çalışmış ancak başarılı olamamış, ev yandıktan sonra gelen itfaiye yangının çevreye yayılmasını önlemiştir.¹⁶⁷³

Yangınlar yalnızca İstanbul'un sıradan insanların evlerinde çıkmamıştır. Milliyet gazetesi siyasi bir önem taşıması ihtimalini göz önünde tutarak birinci sayfasında bir yangın haberine yer vermiştir. Haberde, 1931 yılında Büyükkada'da eski Rus Hariciye Komiseri Troçki'nin senede 2.000 TL ödeyerek kirada oturduğu köşkte bir yangın çıktığı belirtilmiştir. Yangının sebebinin akşamdan yakılan banyo sobası olduğu açıklanmıştır.

¹⁶⁷⁰ "Terkos Yüzünden Evi Yananlar İçin Son Posta Dava Açıyor", *Son Posta*, 10 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁶⁷¹ *İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı* Cilt: 2, 1931-1932, İstanbul, 1932, s. 58.

¹⁶⁷² "Müthiş Bir Facia Galata'da Agopyan Hanı'nda Bir İnfilak", *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1931, s.2. * İstanbul Şehir İstatistiği verilerine göre Ocak ayında şehirde hastalıklar, yaşlılık, cinayet ve intihar vakaları hariç kaza ve arızı sebeplerle 8 kişinin vefat ettiği belirtilmiştir. Bu kayıplardan 7 kişinin bu yangında vefat etmiş olması sayının büyüklüğü açısından önemlidir. Rakamlar bir önceki dipnotta belirtilen istatistikten alınmıştır.

¹⁶⁷³ "Balatta Müthiş bir Yangın Faciası", *Milliyet*, 22 Kasım 1931, s. 3.

Köşkün 31.000 liraya bir İtalyan şirketine sigortalı olduğu bu paranın 5.000 lirası mobilya ayrılmış. Troçki'nin tüm kitapları yangında küle dönmüş yalnızca çok kıymetli olduğunu söylediği üç dosya kurtarılabılmıştır. Yapılan tahkikatta yangının komünistler tarafından çıkarıldığı iddiaları olsa da¹⁶⁷⁴ polis incelemeleleri neticesinde kasıt olmadığı sonucuna varılmıştır.¹⁶⁷⁵

Nisan 1931 yılında Çatalca'da telgrafhane, müftülük Hilal-i Ahmer binası ile 22 dükkân, bir fırın ve bir ahırın yanmasına neden olan büyük bir yangın çıkmıştır.¹⁶⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi, olay yerini inceleyen Vali Muavini Fazlı Bey'in raporuna yer vermiştir. Rapora göre yangın bakkal Osman Efendi'nin dükkanında boşaltılan benzinin lambaya sıçraması sonucu çıkmıştır. İtfaiyenin geç gelmesi nedeniyle yangın büyümüş ve kamu binalarını da sarmıştır. Kimsenin ölmediği yangında resmi binalar ile birlikte toplam zaiyatın 50.000 lira olduğu tespit edilmiştir. Sigortalı olduğu belirlenen bir dükkandaki eşyalar kurtarılmıştır. Vali muavini itfaiyenin geç gelme nedenini, trenlerin yolu kapaması olarak açıklamıştır.¹⁶⁷⁷

Toplumun bir araya geldiği eğlence mekanlarının güvenliği ve yangına karşı alınacak önlemler kagir yapıların çoğunluğuna ve her an çıkabilecek yangın tehlikesine rağmen ancak 1930 yılında ciddi bir yaptırım uygulama ihtiyacı hissedilmiş olması hayli ilginçtir. Sinema ve tiyatro gibi genel yerlerde yangın ihtimaline karşı su depoları bulundurulması karar altına alınmış ve su deposu bulundurmayan sinemaların cezalandırılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷⁸ İstanbul Şehremaneti de telefon şirketine müracaat ederek her mahalleye hiç olmazsa da her semte parasız yangın telefonu konulmasını istemişlerdir.¹⁶⁷⁹ Yangın telefonlarının okul binalarına konulduğu ancak Son Posta gazetesinde çıkan bir okuyucu mektubunda ismini açıklamayan bir okur, Fatih'e bağlı Uzunyusuf Sementi'nde tüm evlerin bitişik ve kagir olduğunu 30 nolu ilk mektebe yerleştirilen yangın telefonunun kaldırılarak başka bir semte nakledildiğini belirtmiştir. Okuyucu mektubunu olası bir faciannın önüne geçmek için gerekli uyarının yapıldığına dair kayıt düşülmesi amacıyla yazdığını belirtmiştir.¹⁶⁸⁰ İlginç olan husus adeta kendini gerçekleştiren kehanet olarak nitelendirilebilecek bir şekilde semtte daha bir hafta bile geçmeden bir kadının mangalı yakıp komşuya gitmesinden kaynaklanan yangın çıkmış

¹⁶⁷⁴ "M. Troçki: Evinde Çıkan Yangında Kasıt Var mı?", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1931, s. 2.

¹⁶⁷⁵ "M. Troçki'nin Adadaki Köşkü Nasıl Yandı?" *Milliyet*, 3 Mart 1931, s. 1.

¹⁶⁷⁶ "Çatalca'da Üç Resmî Bina İle Yirmi İki Dükkân Yandı", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1931, s. 1.

¹⁶⁷⁷ "Çatalca Yangını Vali Muavini Tahkikattan Avdet Etti", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1931, s. 4.

¹⁶⁷⁸ "Sinema ve Tiyatrolarda Yangın Tertibatı", *Son Posta*, 19 Kasım 1930, s. 2.

¹⁶⁷⁹ "Yangın Telefonları", *Son Posta*, 29 Ocak 1931, s. 6.

¹⁶⁸⁰ "Kari Gözüyle Gördüklerimiz UzunYusufuların Bir Derdi Vardır", *Son Posta*, 23 Nisan 1931, s. 5.

Görsel 52: İstanbul İtfaiyesi'nin Hazırlanmış Olduğu Muntazam ve Bozuk Yolları Gösterir Kroki (Kaynak: Son Posta, 15 Ağustos 1931, s. 3.)

Yangınlarda yanan meskenin, dükkânın sigortalı olup olmadığı önemli bir konu teşkil ettiğinden, itfaiye müdüriyeti ve savcılık müdahalenin hemen ardından durum tespiti yapmışlardır. İtfaiye müdürlüğü yangının hemen haber verilmesini kolaylaştırmak adına telefonla 24222 numaranın aranmasını istemiş, belediye bu telefon numarasını numarayı olası yangın tehlikeleri karşısında telefonun yanına küçük levhalar halinde bastırılmasını istemiştir.¹⁶⁸⁵ 1932 ve 1933 yılları arasında en fazla yangın ikametgaha mahsus ev ve apartmanlarda çıkmıştır. Meskenler incelendiğinde 1932 yılı içerisinde İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy mıntıklarında yanan evlerin 136'sının sigortalı, 115'inin sigortasız olduğu belirlenmiştir. En çok yangının görüldüğü diğer mekanlar ise mağazalar, butikler ve fabrika, atölye, fırın gibi imalatın yapıldığı yerler olmuştur. 39 yangının çıktığı bu imalathanelerin 24 tanesi sigortasız, 15 tanesi sigortalıdır. Mağaza ve butiklerde görülen 80 yangında ise mekanlardan 47'si sigortasız, 33'ü sigortalıdır. Bu yangınların yalnızca bir tanesinde kasıt görülmüştür.¹⁶⁸⁶ 1932 Ocak ayında toplam 180 yangın çıkmıştır. Ramazan ayına denk gelen bu ayda çıkan yangınların yakılan sahur ateşinin etkisinin olduğu anlaşılmıştır.¹⁶⁸⁷ 1930 yılında görülen 466 yangından 6'sının kasıtlı olarak çıkartıldığı göz önünde tutulduğunda kanunların caydırıcılığının devreye girdiği görülmüştür.¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸⁵ "İtfaiyeye Çabuk Haber Vermek İçin Ne Yapmalı?", *Akşam*, 19 Şubat 1932, s. 3.

¹⁶⁸⁶ T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933), 3.Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 257- 258.

¹⁶⁸⁷ "Bu Ay Yangınlar Niçin Çoğalmış!", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1932, s. 2.

¹⁶⁸⁸ İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, C. 2, 1931-1932, İstanbul, 1932, s. 258.

Kınalıada çıkan ve 11 ev ve 7 dükkânın yandığı büyük yangınlarda genellikle lambanın devrilmesi gibi olaylar tetikleyici rol oynamış, yapıların ahşap olması ve rüzgârın şiddeti de yangının yayılmasına sebep olmuştur.¹⁶⁸⁹

Gazeteler yayınladıkları yangın haberlerinde yanan binanın sigortalı olup olmadığını belirtmişler ve yangının sebepleri ve diğer binalara sıçrama sebeplerine değinmişlerdir. Örneğin Milliyet gazetesinde; Galatasaray Kuloğlu Sokağı'nda İtalyan Tebaasından Madam Çustiyani'nin altı katlı apartmanında yangın çıkmış ve yangın Aliyon Sokağı'ndaki Madam Sofi'nin pansiyonuna sıçramıştır. Terkos Şirketi'nin ihmali yüzünden yangın hızla yayılmıştır. Yangının genişlemesine gene susuzluk sebep olduğu belirtilen haberde her iki binanın da eşyalı ve sigortalı olduğu¹⁶⁹⁰ belirtilmiştir.

5 Ağustos 1931 günü Maçka'da çıkan yangında 74 ev, 7 dükkânın yanmasına yol açmıştır. Ancak bu yangın yalnızca maddi hasara yol açmamış aynı zamanda iki kişi yangında hayatını kaybetmiştir. Yangın Beşiktaş Muradiye Mahallesi'nde oturan değirmenci ve fabrikatör Haşim Bey'in evinde prize takılı kalan ütuden çıkmıştır. Dört buçuk saat süren yangında Terkos Su Şirketi'nde yine su bulunamamıştır. Evi yananlardan biri kalp krizi geçirerek yangına müdahale eden bir asker elektriğin kontak yapması sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁹¹

Ev sahibi ve kiracılar arasındaki anlaşmazlık nedenleri, kasıtlı yangın çıkarma iddiasıyla dava konusu olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin adliye haberlerine yansıyan bir davada Vicdan Hanım, ev sahibi Ahmet Bey'le aralarında meydana gelen bir kavgadan incinerek, intikam almak amacıyla evin boş odasındaki dolabın üstüne kömür talaş ve maddeler yığarak ateşlemek ile tutuklanmıştır. İtfaiyenin çabuk yetişmesi sayesinde yangın dağılmadan durdurulmuştur. Vicdan Hanım mahkemede kendisine isnat edilen suçu inkâr etmiştir.¹⁶⁹²

1933 verilerine bakıldığında da benzer şekilde ikametgahlarda 149 adet yangının çıktığı görülmüşken mağaza ve butiklerde görülen yangın sayısı 33'e gerilemiştir. Bu tarihte çıkan yangınlarda kasıt bulunmamıştır. Yine de her iki yıl içerisinde 149 yangının istatistiklere sebebi meçhul olarak girilmesi olası sabotaj ve kundak konularında düşündürücü olmuştur.¹⁶⁹³

¹⁶⁸⁹ "Kınalıada' da Büyük Bir Yangın", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1932, s. 1.

¹⁶⁹⁰ "Dün Gece Beyoğlu'nda İki Büyük Apartman Yandı", *Milliyet*, 16 Ocak 1930, s. 2.

¹⁶⁹¹ "Büyük Bir Tehlike Geçirdik Dün Maçka'da 74 Ev 7 Dükkân Yandı, İki Birçok da Yaralı Var", *Milliyet*, 6 Ağustos 1931, s. 1, 6.

¹⁶⁹² "Kasten Yangın Çıkarma Davası", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1931, s. 2.

¹⁶⁹³ *T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933)*, 3.Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 257-258.

Konya Milletvekili Refik Bey, 17 Aralık 1933 tarihinde TBMM'ne sözlü bir soru önergesi sunmuştur. Refik Bey, önergede, 3- 4 Aralık 1933 günü Sultanahmet'teki Adliye Binası yangını sonrası ne gibi bilgilere ulaşıldığını sormuştur. Vekil, hükümete, “*İstanbul Adliye binasında çıkan yangının hakiki sebepleri öğrenilebildi mi? Yangında zayı olduğu ve kurtarıldığı anlaşılan cezai, hukuki, icrai dosyaların adedi ve bunların ihtiva ettiği kıymetler hakkında malumat toplanabilmiş midir? Bu yangında Adliyenin evrak mahzeni de zarar görmüş müdür? Görmüşse oradaki tarihi vesikaların elden geldiği kadar telafisi için ne düşünülmektedir?*”¹⁶⁹⁴ sorularını yöneltmiştir.

Suyun ihtiyaç duyulan her yangında bulunamaması Terkos mu Şehremaneti mi hatalı sorusunu gündeme getirmiştir. Şehremaneti Terkos Şirketi Komiseri Muzaffer Bey, şehrin 35.000 ton suya ihtiyacı olduğunu ancak tesisatın eski olması nedeniyle yalnızca 28.000 tona cevap verebildiğini tarifeye 40 para zam yapıldığı takdirde tesisatların yenileceğini belirtmiştir.¹⁶⁹⁵ Her yangın sonrasında yaşanan halk şikayetleri nihayetinde Terkos Kumpanyası'nın millileştirilmesini gündeme getirmiştir. Son Posta gazetesi, “*Halk Sütunları*”nda farklı sosyal sınıftaki okuyucularına bu konudaki görüşlerini sormuştur. Bandırma Ağır Ceza Mahkemesi Aza Mülazımı Ali Bey şirketin İstanbul'daki yangınların bilvasıta sebebi olduğunu, Ankara Caddesi Hacı Beşir Ağa Medresesi'nden Cemal Bey, yangın olur su bulunmadığını, tıbbiye talebesinden Fuat Bey Terkos kumpanyasından memnun olmadığını; yangın olduğu zaman su bulunmadığını ifade etmiştir. Görüşme yapılan okuyucuların hepsi su işinin hükümete geçmesinin daha iyi olacağını belirtmiştir.¹⁶⁹⁶ Yılmaz gazetesinin haberine göre şirket binası, 15 Ocak 1930 tarihinde halk tarafından taşlanmıştır.¹⁶⁹⁷ Yabancı şirketlerin ve Avrupa sermayesinin gözü korkutulmak istenmemekle birlikte Terkos Su Şirketi ile Rıhtım Şirketi'nin çalışmalarının beğenilmediği dile getirilmiştir. Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Yunus Nadi; kış aylarında bile İstanbul şehrinin kavrulmasına neden olan Terkos Su Şirketi ile Abdülhamit Dönemi'nde Tophane'den Azapkapı'ya, Sirkeci'den Unkapanı'na rıhtım yapma imtiyazı alan Rıhtım Şirketi'nin haklarının feshedilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁹⁸

¹⁶⁹⁴ BCA., 30-10-0-0 / 8-49-5, Dosya Ek: 6, Tarih: 21 Aralık 1933.

¹⁶⁹⁵ “Şehremaneti Terkos İşinde Kabahatli mi? Şirketler Komiseri İddialara Cevap Veriyor”, *Vakit*, 23 Ocak 1930, s. 3.

¹⁶⁹⁶ “Halk, Terkos'un İslah Edilmesini İstiyor”, *Son Posta*, 2 Kasım 1930, s. 2.

¹⁶⁹⁷ “Dünyada Neler Oldu?”, *Yılmaz*, Gazetenin Okurlarına Sene Başı Hediyesi İlave, Ocak, 1931, sayfa numarası belirtilmemiş.

¹⁶⁹⁸ “İki şirket”, 13 Mart 1929, *Cumhuriyet*, s. 1.

1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 157. Maddesi ile birlikte belediye sınırları içerisindeki yer alan su, havagazı, tramvay gibi imtiyazlı şirketlerin işletme hakkının hükümet tarafından belediyelerin talebi halinde kendilerine verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹⁹

Millileştirilme hareketinin bir gereği ve halkın yoğun şikâyeti göz önünde bulundurularak şirketin kifayetsizliği, İstanbul' u tatmin edememekte olması yüzünden senelerden beri devam eden şikâyet ve hoşnutsuzluk ve hak nazarında hasıl olan emniyetsizlik dolayısıyla şebekenin Belediye'ye veya belediyeye teşkil ettirilecek bir şirkete satılması 21/ 09/ 1931 tarihli bakanlar kurulu toplantısında kabul edilmiştir.¹⁷⁰⁰

4.12.4. Kuduz Vakaları

Sayıları az olmakla birlikte kuduz vakaları da asayiş etkileyen unsur olarak karşımıza incelediğimiz dönem içerisinde karşımıza çıkmıştır. 1929 yılında Türkiye genelinde 1.041 kişi kuduz şüphesiyle hastanelere başvurmuştur. Bunların 670'i erkek, 371'i ise kadındır. 1929 yılı içerisinde iki kadın ve iki erkek kudurarak hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁰¹ Kuduz bugün için sık rastlanmayan bir durum olsa da ülke çapında, başkentlik yapmış 1930'ların İstanbul'unda ciddi bir problem olarak teşkil etmiştir. Vakit gazetesinin haberine göre kalabalığın yoğun olduğu saat 15:00'de Sirkeci İstasyonu'nda Avrupa Ekspresi'nin yolcularını geçirenlere köpek saldırmıştır ve dört kişiyi ısırıştır. Köpek, polis memuru Kâmil Efendi'yi de ısırıştır. Kâmil Efendi beş el ateş ederek hayvanı öldürmüştür.¹⁷⁰²

Durumun 1931 Temmuz ayında çok farklı olmadığı görülmüştür. Kuduz vakalarının tedavisinin yapıldığı Darülkelp adı verilen hastanenin baş tabibi Eşref Bey iki hafta içerisinde 30 kişinin kuduz köpekler tarafından ısırıldığını, vukuatların en çok Çengelköy, Üsküdar, Fatih, Bakırköy, Beylerbeyi mıntıklarında olduğunu belirtmiştir. Halkın ne yazık ki bilinçsizce davranarak belediye tarafından zehirlenen köpeklere acıdığını hasta hayvanlara antiseptik ilaç verdiklerini bu nedenle de birbirinin hayatını tehlikeye soktuğunu ifade etmiştir.¹⁷⁰³

İstanbul'da bulunan devlet hastanelerinde 1929 yılında 576 kişi yatarak 424 kişi ayakta, 1930 yılında 610 kişi yatarak, 410 kişi ayakta, 1931 yılında 660 kişi yatarak, 573

¹⁶⁹⁹ *Resmî Gazete*, Kanun No: 1580, Kanun Kabul Tarihi: 3 Nisan 1930, Sayı: 1471, 14 Nisan 1930, s. 8839.

¹⁷⁰⁰ *BCA.*, 30-18-1-2 / 23-66-14 Belge Tarihi: 21 Eylül 1931.

¹⁷⁰¹ Süleyman Tekir, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Kuduz İle Mücadele Çalışmaları (1923-1950)" *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz*, Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Derneği Yayınları, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 314.

¹⁷⁰² "Sirkeci Garında Bir Kuduz Köpek Dört Kişiyi Yaraladı", *Vakit*, 6 Nisan 1930, s. 3.

¹⁷⁰³ "Kuduz Vukuatı Arttı", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1931, s. 1.

kişi ayakta ve 1932 yılında 1067 kişi yatarak, 1024 kişi ayakta tedavi olmuşlardır.¹⁷⁰⁴ İstanbul Darülkelp Tedavihanesi rakamları incelendiğinde, 1930 yılında hastanede 1929 senesinden kalan 55 hasta olduğu, 994 hastanın 1930 yılında hastaneye girdiği bu hastaların 1049'na tedavide bulunduğu, 972 hastanın iyileştiği, 7 hastanın ise vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır.¹⁷⁰⁵ 1929 yılında ise 2 erkek hastanın vefat ettiği istatistiklere geçmiştir.¹⁷⁰⁶

Yarın gazetesinin naklettiği bir haberde, Hahambaşı Becerano Efendi'nin kızı, baldızı ve eşini kuduz bir köpeğin ısırıldığı ve yaralıların Darülkelp müessesesinde tedavi altına alındıkları belirtilmiştir.¹⁷⁰⁷ Kuduz, yalnızca köpekler üzerinde etkili olmamıştır. Galata Balık Pazarı'nın alt üst eden kuduz bir manda polis memuru Refik Efendi hayvana yedi el ateş etmiş ve facianın eşiğinden dönülmüştür.¹⁷⁰⁸

1932 yılında İstanbul ve diğer illerde görülen şüpheli köpekler tarafından ısırılarak hastanelere sevk edilen kişi sayısının artması üzerine Sağlık Bakanlığı yayınlanmış olduğu bir tamimle, köpeklerin itlafı kararını almıştır. Tedavi altına alınanların bir bölümü sahihsiz köpekler tarafından ısırılmış büyük bir bölümü ise sahipli köpekler tarafından ısırılmıştır. Yapılacak mücadelenin sahipli sahihsiz bütün köpekler kapsamı lâzım geldiğini belirten bakanlık, yapılacak mücadelede sahihsiz olan bütün köpekler itlaf edileceğini belirtirken sahipli köpeklerin, sahipleri tarafından maske takılarak dolaştırılmasının zorunluluğuna değinerek, maskesiz görülecek köpeklerin itlaf edileceği bildirilmiştir.¹⁷⁰⁹

1932 yılında kuduz vakalarındaki artış oldukça dikkat çekicidir. Son Posta gazetesinde yer alan bir haberde kuduz vakası görülen iller arasında Edirne'nin birinci olduğunu yazmıştır. İstanbul Darülkelp Hastanesi'nde şırınga ile tedavi edilenlerin sayısının günde 110'a çıktığını belirten gazete, Edirne'den İstanbul'a gelenlerin sayısının günde 20 kişiye ulaştığını belirtmiştir. İstanbul'da kuduz vakalarının genellikle Şişli ve Beyoğlu'nda görüldüğünü, Nişantaşı'nda oturan bir Alman ailesinin köpeklerinin kudurması nedeniyle ailece aşılana başlanıldığı ifade edilmiştir.¹⁷¹⁰ Hükümet tedbir amacıyla kaymakamlıklara göndermiş olduğu tebligat ile on gün zarfında sokakta başıboş

¹⁷⁰⁴ T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 71.

¹⁷⁰⁵ BCA., 490.1-0-0/ 1464-3-2-15, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 1930.

¹⁷⁰⁶ T.C. İstanbul İli İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 109.

¹⁷⁰⁷ "Hahambaşı: Zevcesini ve Kızını Kuduz Köpek Isırdı", Yarın, 30 Mart 1931, s. 2.

¹⁷⁰⁸ "Kuduz Bir Manda Öldürüldü", Son Posta, 5 Şubat 1931, s. 5.

¹⁷⁰⁹ Resmî Gazete, Sayı: 2123, 13 Haziran 1932, s. 1553- 1554.

¹⁷¹⁰ "Kuduz Vakaları Yine Aldı Yürüdü", Son Posta, 27 Mart 1932, s. 1.

tek bir köpek kalmayınca kadar itlaf edilmesini, yapılacak teftişlerde köpek görülen mıntıkların memurlarının cezalandırılacağını ifade etmiştir.¹⁷¹¹

Son Posta gazetesi, Mayıs ayında kuduz vakalarına ilişkin yayınlamış olduğu bir haberde vatandaşların şikayetlerinde yerden göğe kadar haklı olduklarını İstanbul şehrinde kuduz vakalarının 1932 senesi itibariyle rekor kırdığını belirtmiştir. 1931 yılında bütün bir sene zarfında 2 kişinin kudurarak vefat ettiği kaydedilen haberde yalnızca 1932 yılının yalnızca nisan ayı içinde 4 kişinin kurdurarak öldüğü ifade edilmiştir. Bunlardan bir tanesinin 7 yaşında bir çocuk olduğu söylenmiştir. Aynı haberde yeni bir vakadan bahsedilerek Kızıltoprak, Bağdat Caddesi üzerinde oturan Şükriye Hanım'ın evine giren kuduz köpeğin kadını otuz iki yerinden ısırıldıktan sonra aynı mahalleden Zişan Hanım'ı on bir, Nebahat Hanım'ı yirmi iki yerinden ısırması olduğu kadınların yaralarının ağır olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hasan Bey, Azra Hanım, Hatice ve Müzehher isimli Hanımları da ısırmıştır. Köpek yakalanarak itlaf edilmiştir. Haberde ilginç olanın ise belediyenin artan kuduz vakalarına karşılık sokaktaki başıboş köpekleri zehirlediği, köpeklere karşı mahalle sakinlerinden bazılarının merhametli yaklaşım göstermeleri sarımsaklı yoğurt yedirmeye kalkıştıkları köpek tarafından ısırılmış olmalarıdır.¹⁷¹² Köpekleri zehirlenme girişimleri zaman zaman trajik olaylara da sahne olmuştur. Osman Ağa isminde bir adam köpekler için sokağa atılan zehirli hapı yemiş ve zehirlenerek hastaneye yatırılmıştır. Son Posta gazetesi safdil bir insan olarak nitelendirdiği Osman Ağa ile hastanede görüşmüştür. Adamcağız o gün cami çıkışı caddeden geçerken kaldırımın üzerinde şekere benzeyen yuvarlak bir cisim gördüğünü dilinin ucuyla tadına baktığını, tatlı geldiğini şeker zannederek yediğini söylemiştir. Hastane doktorları bu çeşit hapların etin içerisine konulup köpekler için sokağa bırakıldığını bazen köpeklerin eti yerken hapın etin içinden düştüğünü ifade etmişlerdir.¹⁷¹³

Son Posta gazetesi kuduz vakalarının yazın artış gösterdiği, kışın azaldığı bilgisini vererek İstanbul Belediyesi'nin sokak köpeklerinin itlafı hususundaki göstermiş olduğu mücadelesinin etkisini Çapa'daki Kuduz Hastanesi'nde tedavi edilen hasta sayısının 200'den 80'e düşmesini örnek göstererek vermiştir.¹⁷¹⁴

¹⁷¹¹ "Köpeklerin İtlafı", *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁷¹² "Bütün Bir Semti Dehşete Salan Kuduz Köpek", *Son Posta*, 17 Mayıs 1932, s. 11.

¹⁷¹³ "Zehirli Hapı Yiyen Adam", *Son Posta*, 12 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁷¹⁴ "İstanbul'da Kuduz Hadiseleri Hayli Eksildi", *Son Posta*, 17 Aralık 1932, s. 11.

SONUÇ

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Birinci Dünya Savaşı'nın felaketlerini yaşayan dünya için yıkıcı bir tesir yaratmıştır. Batıdan doğuya kadar tüm ülkeler savaşın yarattığı yaralarını sarmaya ve dış borçlarını kapatmaya çalışırken, Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte kalıcı hasarlar almışlardır. Yıkım borsaların çökmesine, bankaların iflasına ve iş yerlerinin kapanmasına sebep olmuştur. Milyonlarca kişi işsiz, açsız kalmış, sefalet dönemin kaderi olmuştur.

Amerika'da başlayan bu buhran sürecinin yangını tüm dünyayı sardığı gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni de derinden etkilemiştir. Milli Mücadele'nin ikinci safhası olan inkılâp sürecini tamamlamaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Barış Antlaşması ile nihai sonuca ulaşmayan dış borçlar ve kendine yetemeyen sanayisiyle, gümrük politikası nedeniyle ithal ürünlere açık, halkının çoğunluğu çiftçi genç bir Cumhuriyet'tir. Bu nedenle de New York Borsası'nın çöküşü ile alevlenen bu yangın yerinde mahşeri yaşamıştır.

1929 Ekonomik Buhranı'nın ilk etkisi Türk lirasının değer kaybetmesidir. Hükümetin almış olduğu tedbirler, durumu iyileştirmeye çalışsa da halkın satın alma gücü düşmüştür. Yaşanan enflasyon savaş dönemi aratmayacak boyuta ulaşmış halk en temel ihtiyaç maddelerini satın almakta zorlanmıştır. Yeni gümrük kanunundan etkilenmek isteyen muhtekirler durumu fırsat bilerek, şekerden, ete, çimentodan kömüre kadar malları stoklamışlar daha sonra da piyasaya sürmüşlerdir. İthalat ve ihracatta yaşanan dengesizlik, ithal mallara kota uygulaması ile aşılmaya çalışılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik buhranı dış borç ödemelerinin de başladığı yıl olmuştur. Devlet buhran şartları ve dış ödemeler kısıcında kalmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başlatmış olduğu yerli ve milli müteşebbis yaratmak şiarını düstur edinen Cumhuriyetin kurucuları, Gayri Müslimlerin arenadan çekilmesiyle işlere yabancı bir kadroyla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedendir ki devletin kuruluş döneminde oluşturulmayan çalışılan liberal ekonomi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı yerini zorunlu olarak devletçilik politikasına bırakmıştır. Ülkenin geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılık sektörlerinden elde edilen gelirin azalması, başta çiftçiler olmak üzere tüm sınıfları etkilemiştir. Ülkenin gelire ihtiyacı vardır. Bu durumda vergilerin arttırılması yöntemi, devletten sabit maaş olan memur kesiminin kazancının büyük bir bölümünün kesilmesine neden olmuştur. Geçimin zor olmadığını ilan eden

Ticaret Odası verileri gerçekler ile örtüşmemiş ve gazeteler bu durumu tüm çıplaklığı ile halka yansıtmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, ihracatta en fazla gelir getiren tarım ürünlerini satamaz hale gelmiştir. Çiftçinin, malının elinde kalması, çiftçinin devlet bankasından kredi alamaması ve tefeciye muhtaç olması, Dünya Ekonomik Buhranı'nda açlıktan ölen köylüleri arşiv kaynaklarına taşımıştır. Köylünün toprağını bırakarak şehre göç etmesi nüfusun kalabalıklaşmasına, istihdam, barınma sorunlarını beraberinde getirmiştir. Şehre gelenler iş bulamayınca, ya köylerine geri dönmenin yollarını aramış ya da İstanbul şehrinde yasadışı işlere bulaşmışlardır.

Ülkedeki inkılâp hareketleri toplumsal hayatta yankı uyandırırken, asayişî etkileyebilecek münferit olumsuz olayları da beraberinde getirmiştir. Bir yandan hapishanelerdeki mahkûmlara okuma yazma seferberliği başlatılıp , Millet Mektepleri ve Halk Evleri'nde devrimin vatandaşlarını yetiştirilirken Serbest Fırka'nın kapanmasından sonra yaşanan elim Menemen olayında toplumun ne kadar hassas ve kırılğan bir yapıda olduğu görülmüştür. Serbest Fırkaya halkın gösterdiği ilgi de 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu vatandaşa olağan üstü vergiler yükleyen sancılı sürecin de etkileri görülmüştür.

Güzellik müsabakaları, sinema ve tiyatro ile yaratılmak istenen çağdaş vatandaş kavramı, buhran ve tasarruf tedbirleri arasında yaşadığı gel git yaşamıştır. Bir yanda müsrif olmamakla mükellef Türk insanı öte yandan modern hayatın seyrine ayak uydurmaya çabalamıştır. Toplum bir yandan eğlence mekânlarını doldururken bir yandan yerli malı kullanmak ya da ithal malların cazibesine kapılmak ikilemini yaşamıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı döneminde Türkiye ve İstanbul'da suç sayısında artış yaşanmasının nedeni öncelikle işsizlik ve geçim zorluğudur. Ancak çıkarılan 1929 Af Kanunu ve suçluların bağışlanacaklarını düşünmeleri, suçların tekerrür etmesine sebep olmuştur. Buhran ortamları her dönemde olduğu üzere üç tip insan yapısının belirginleşmesine sebep olmuştur. Birinci grupta ahlak kavramı ile yasal hayatın dışına taşmadan hayatlarını idame ettiren namuslu vatandaşlar yer almaktadır. İkinci grupta, buhranı kullanan, buhran ortamını fırsata çeviren her türlü yasa dışı eylemi meşrulaştırma gayretine giren suçlu sınıfı oluşturmaktadır. Üçüncü grupta bulunan halk ise yaşanan travmaya dayanamayan ve bu nedenle mücadele etmekten vazgeçen sonu intihara kadar uzanan süreci yaşayan kayıtsızlardır.

Ahlak kavramına tutunan insanların sefalet sonrası yaşadığı travma beraberinde intiharları getirmiştir. İşini kaybeden, iflas eden insanlar aile huzursuzluğu ve kendini

yetersiz görme duygusuyla intihara sürüklenmiştir. Ancak ahlak duygusundan yoksun gruba göre; hırsızlıktan rüşvete, fuhuştan adam öldürmeye varıncaya kadar para elde edebilmenin şartlarındandır o nedenle de sıradandır. Hırsız marifetiyle hakim karşısında gerinirken, katil de deli numarası ile kendini aklamaya çalışmıştır. Suç makinaları haline gelen zanlılar defalarca hapis cezası yatmalarına karşılık, aflardan da faydalanarak toplum içine karışmış ve düzeni bozmaya devam etmişlerdir.

Fuhuş bu noktada iyi bir örnektir. Çıkarılan yasalar, muayeneden geçirilen kadınlar, kapatılan evler suçun işlenmesini önleyememiştir. Suçun nedeni olan ekonomi sorunu çözülmeden, kadınlara iş olanağı tanımadan suçun önlenilebileceği düşünülmüştür. Ne var ki sokağa düşen kadınlardan bazıları da, fuhşu kolay kazanç kapısı olarak görmüşlerdir. Bu kadınların ilişkilerinden doğan istenmeyen çocuklar da, doğmayı başardılarsa büyüdüklerinde suç çemberinde yerlerini alarak turlamaya başlamışlardır.

Suçun tabii olarak psikolojik, sosyolojik boyutları olmasına karşılık, buhran dönemlerinde artış yaşanması tesadüf değildir. En fazla yaşanan suç hırsızlık olmuştur. Her mekânda hırsızlık yapılmıştır. Ancak Vali Konağı'nın soyulması cüretinin gösterilmiş olması bile yaşanan anormal durumun göstergesidir. Hırsızlar farklı yöntemler deneyerek mahir hale gelmişler hatta Fantoma Mehmet örneğinde olduğu üzere yaptıkları işle övünür hale gelmişlerdir. Eyüplü Halit örneğinde olduğu üzere dolandırıcılığı, geçim kaynağı olarak görenler olmuştur.

Devletin çok çocuğu destekleme politikası, zamanın gereği ve zarureti olsa da, çocukların ileride toplumda edinecekleri statüyü etkilemiştir. Her ne kadar suç unsurunda, aile, eğitim gibi faktörler etkili olsa da yetişen bu çocuklardan kimileri okul ortamı dahi görememiş, köprü altlarında mesken tutmuş, istismara uğramış ve dilencilikten, kaçakçılığa kadar pek suça karışmıştır. Devletin gönüllü doktorları ile çalıştığı serseri çocukları ıslah etmek için açılan yurt kısa bir süre sonra işlevsiz hale gelmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhran döneminin İstanbul'unda yaşayan insanı en iyi anlamamızı sağlayabilecek asayiş olayı yaşanan intihar vakalarıdır. Gazetelere her gün intihar haberleri yansımıştır. Dönemi ifade edebilecek duygu umutsuzluktur. İflas eden bir tüccar, işsiz kalan bir işçi ya da notları zayıf olduğu için parasız yatılılık hakkını kaybeden bir talebe çareyi intihar etmekte aramıştır.

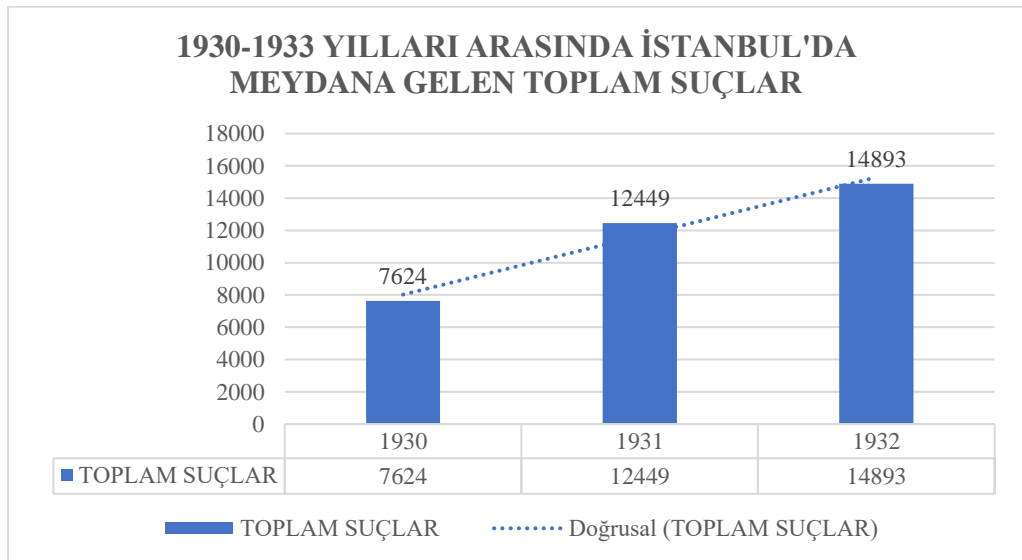
EKLER

Ek 1: İstanbul'da İşlenen Suçların Aylara Göre Dağılımı

<u>1930 yılı cürüm toplamı</u>	<u>1931 yılı cürüm toplamı</u>	<u>1932 yılı cürüm toplamı</u>
Ocak: 589	Ocak: 744	Ocak: 1.080
Şubat: 484	Şubat: 763	Şubat: 973
Mart: 575	Mart: 847	Mart: 1.120
Nisan: 476	Nisan: 893	Nisan: 1.195
Mayıs: 482	Mayıs: 895	Mayıs: 1.102
Haziran: 404	Haziran: 1.011	Haziran: 1.360
Temmuz: 575	Temmuz: 1126	Temmuz: 1.500
Ağustos: 543	Ağustos: 1333	Ağustos: 1.530
Eylül: 846	Eylül: 1.275	Eylül: 1.406
Ekim: 970	Ekim: 1.272	Ekim: 1.285
Kasım: 870	Kasım: 1.086	Kasım: 971
Aralık: 810	Aralık: 1.204	Aralık: 1.025

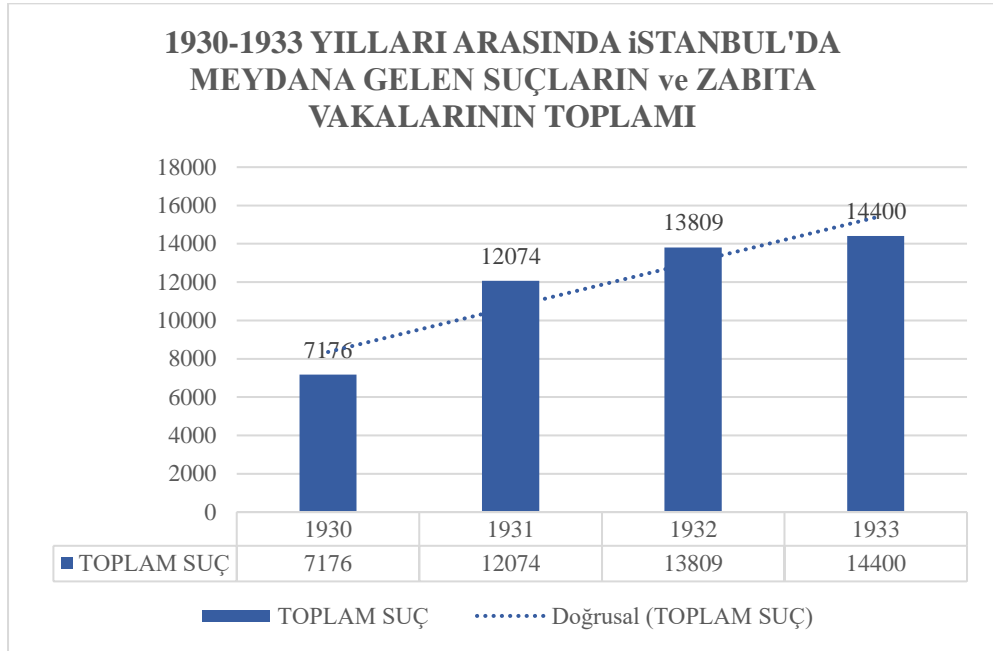
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 2

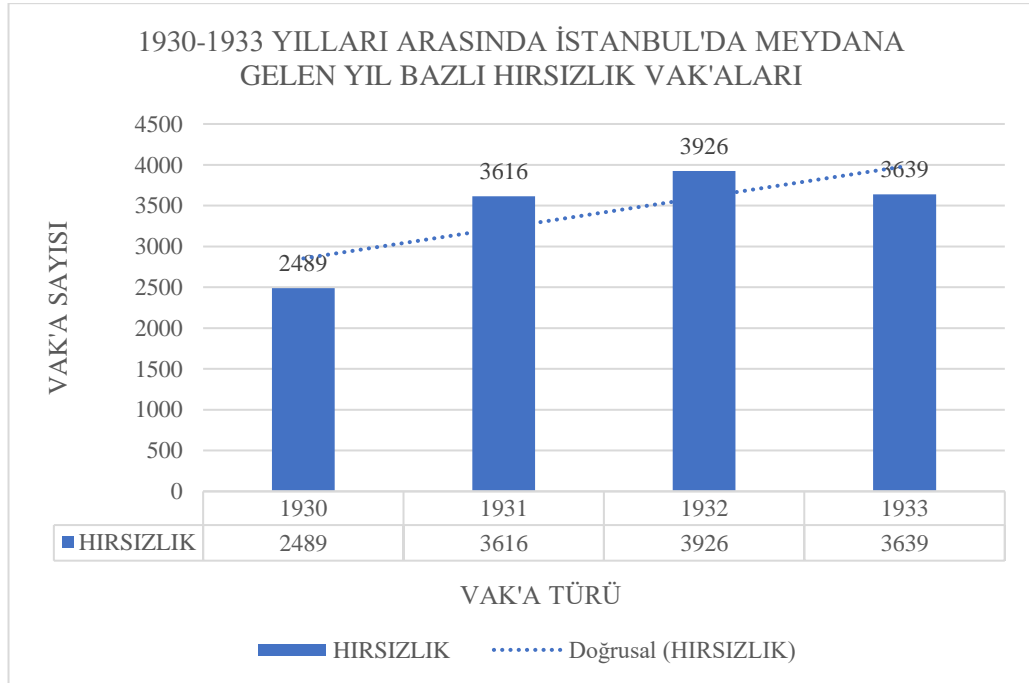
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 3

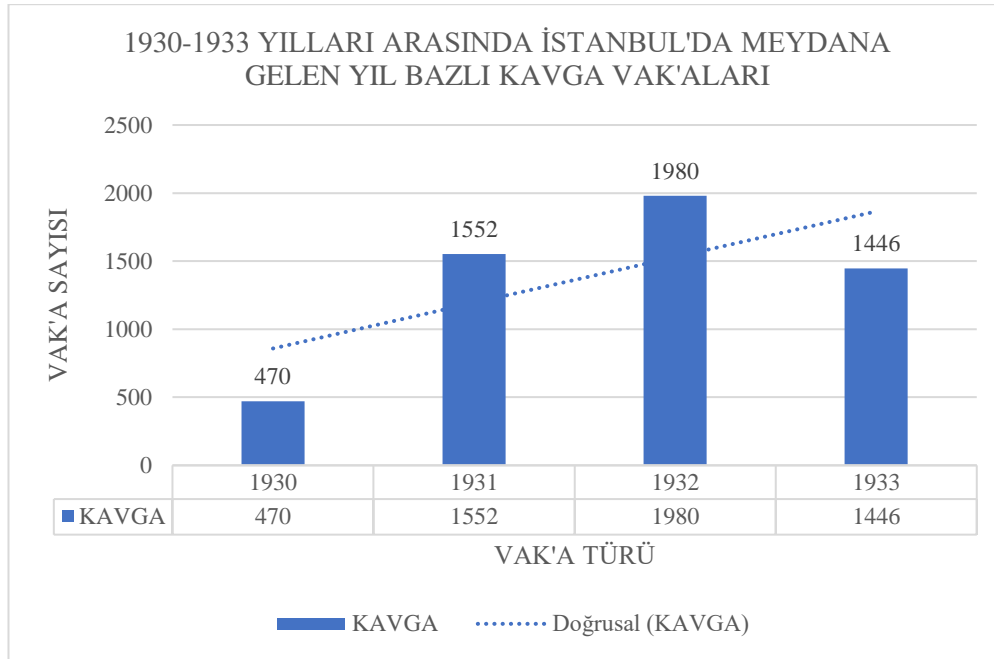
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 4

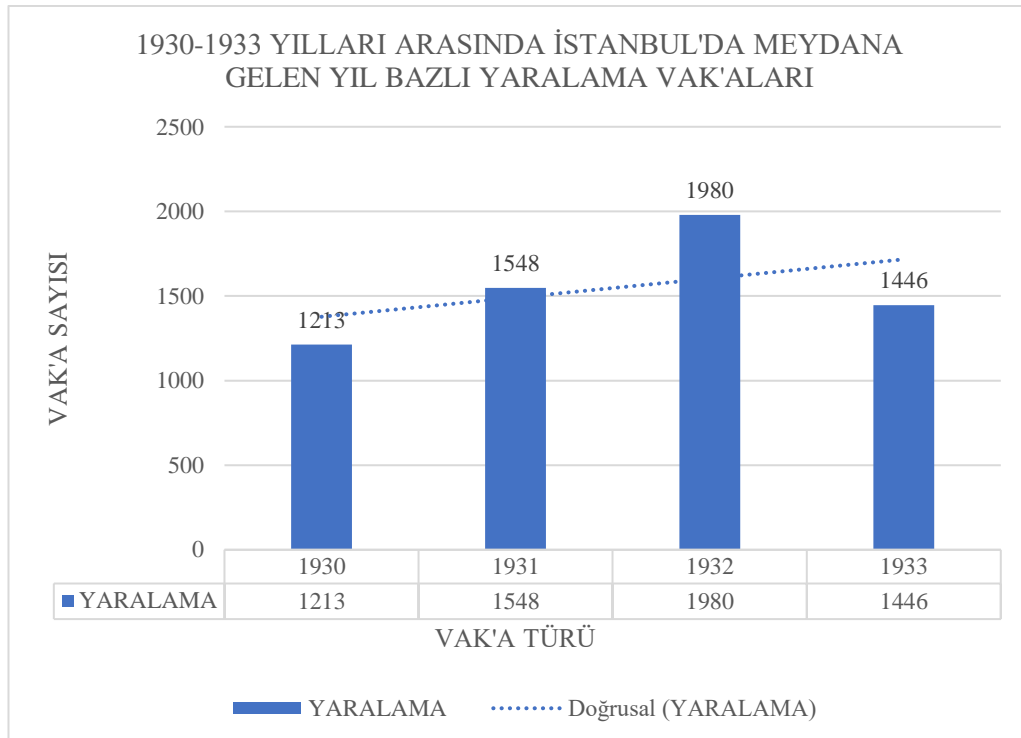
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 5

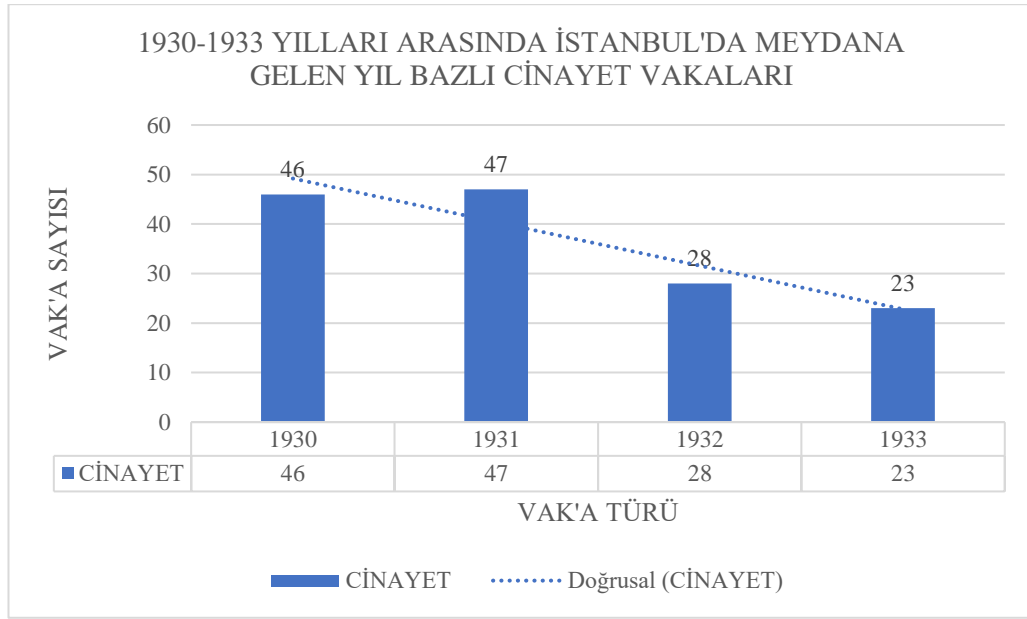
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 6

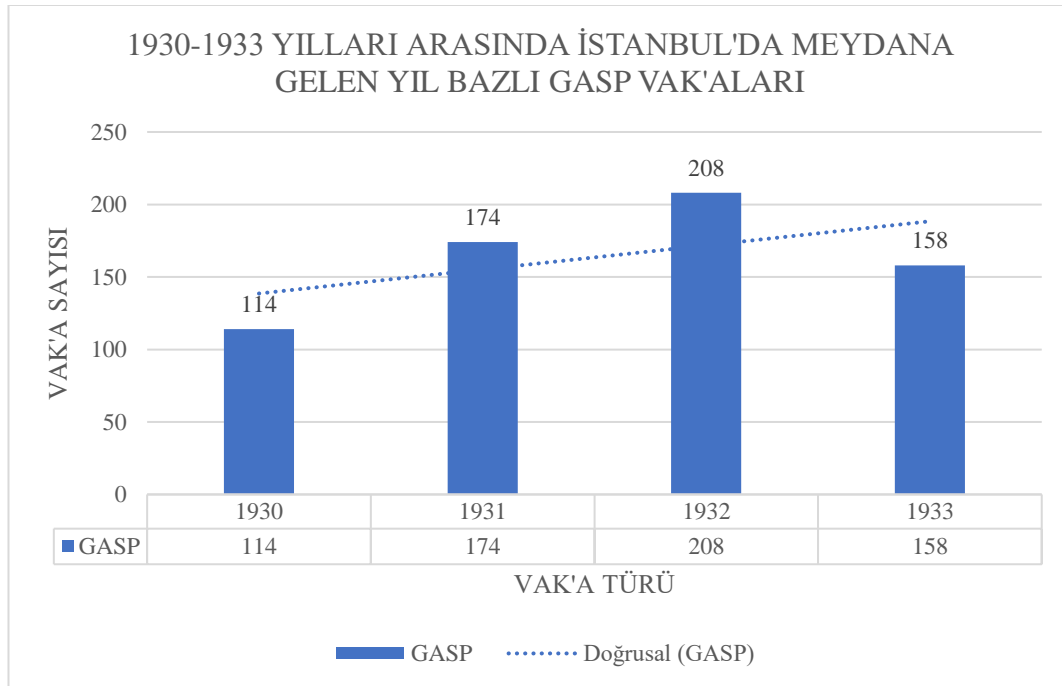
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 7

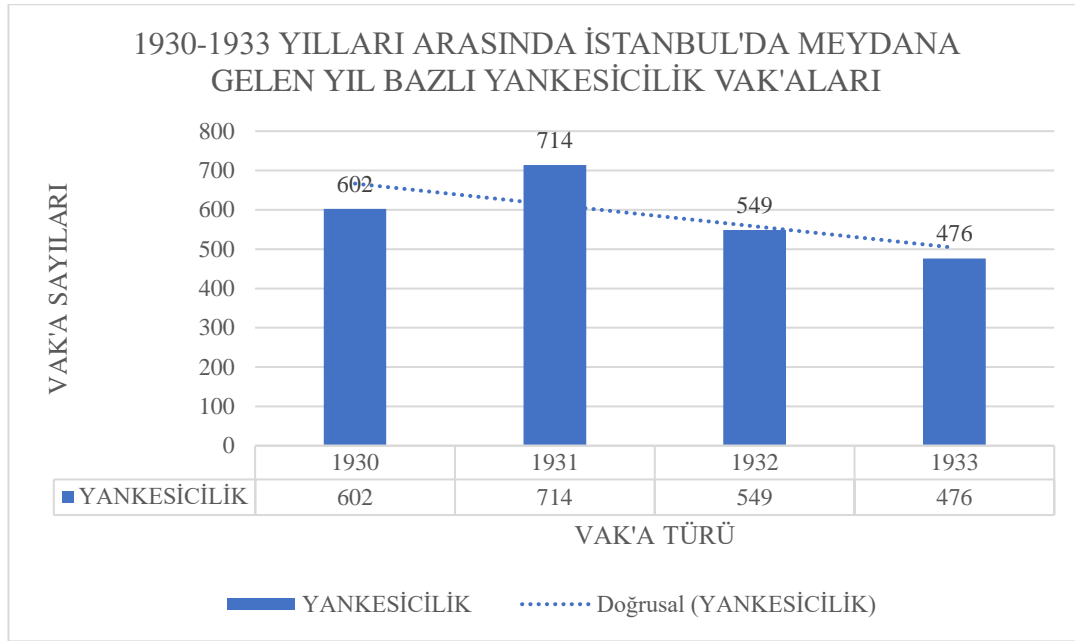
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 8

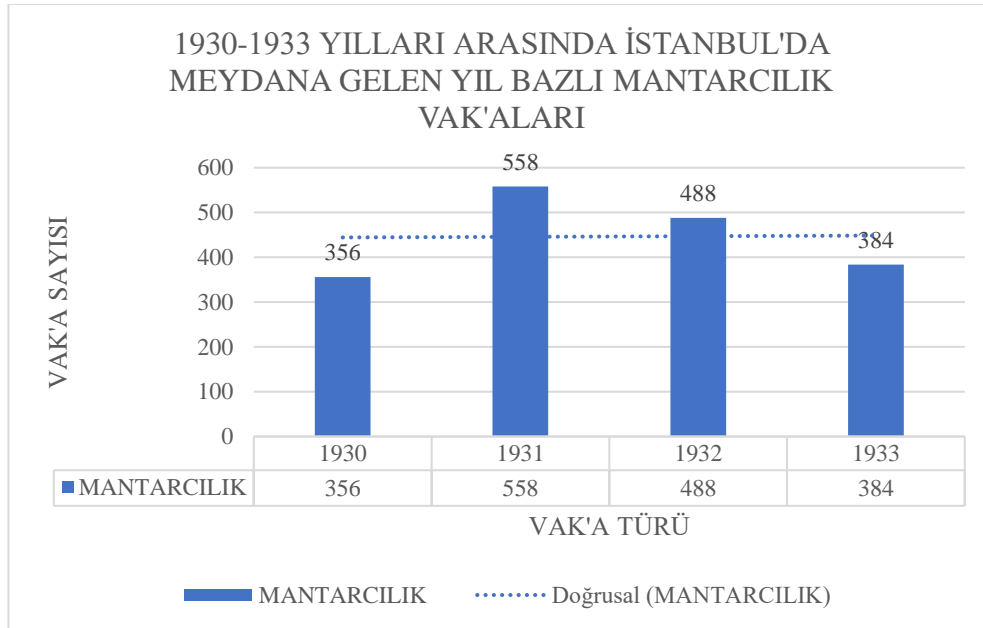
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 9

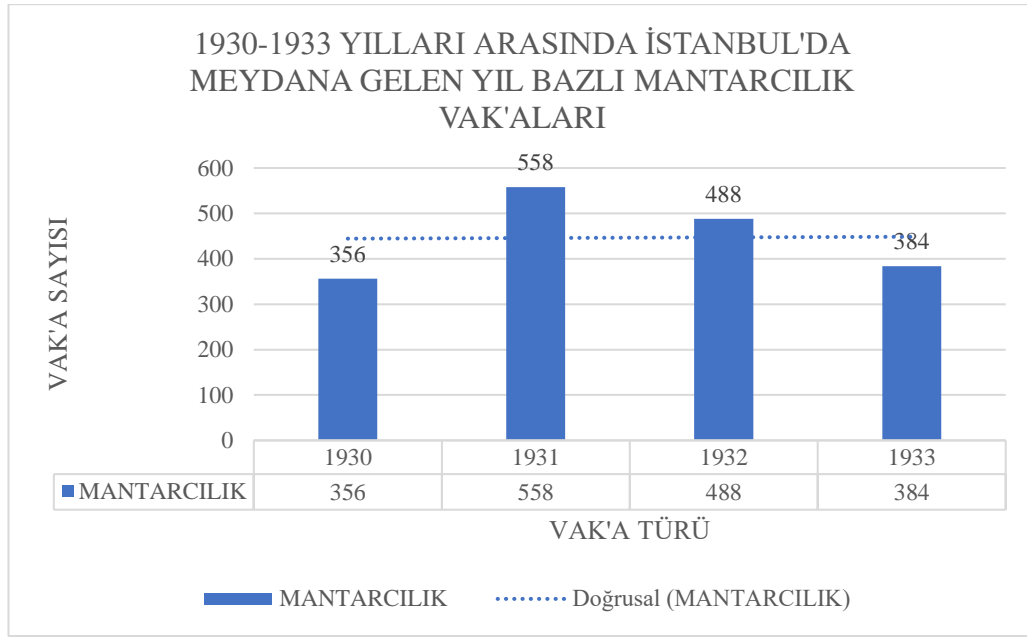
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 10

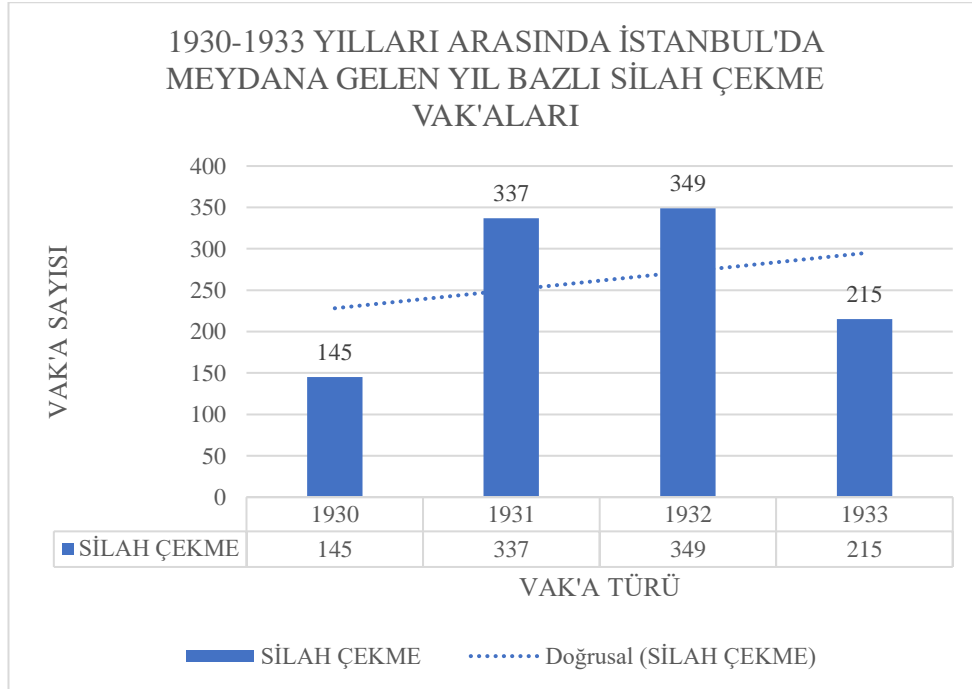
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 11

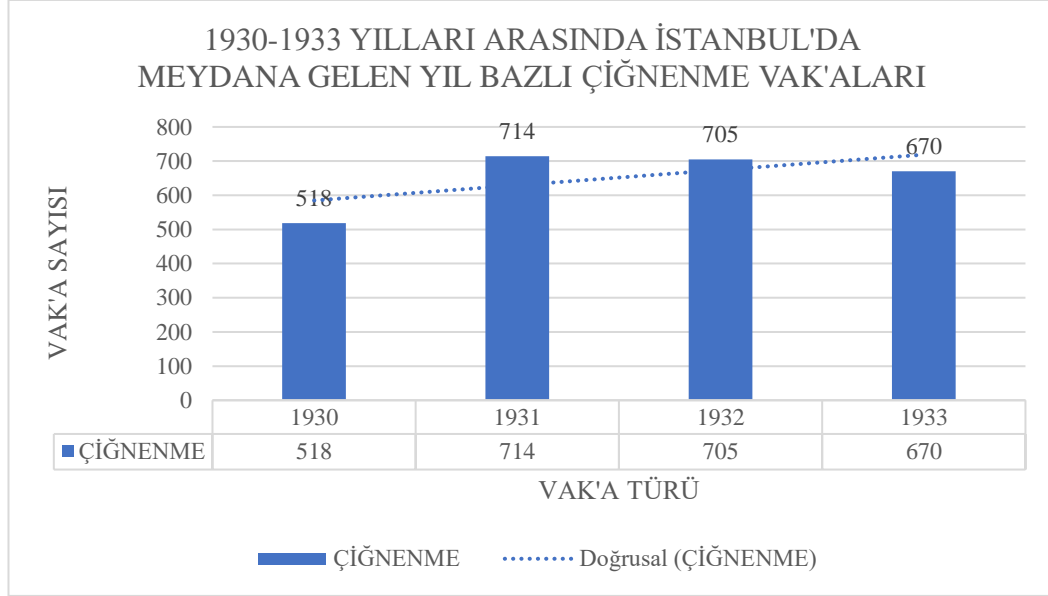
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 12

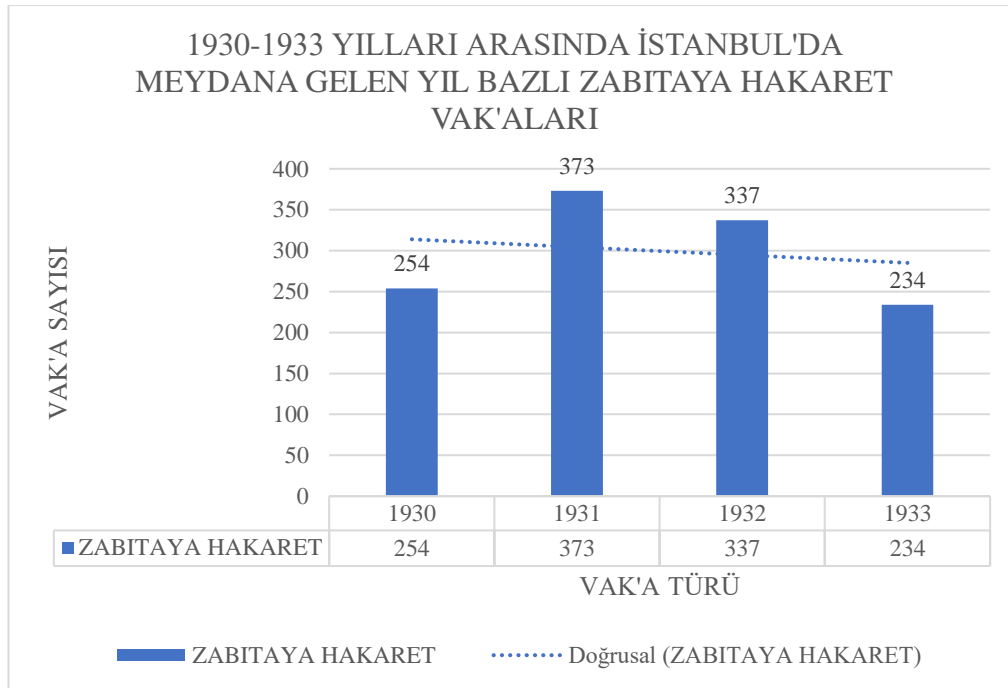
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 13

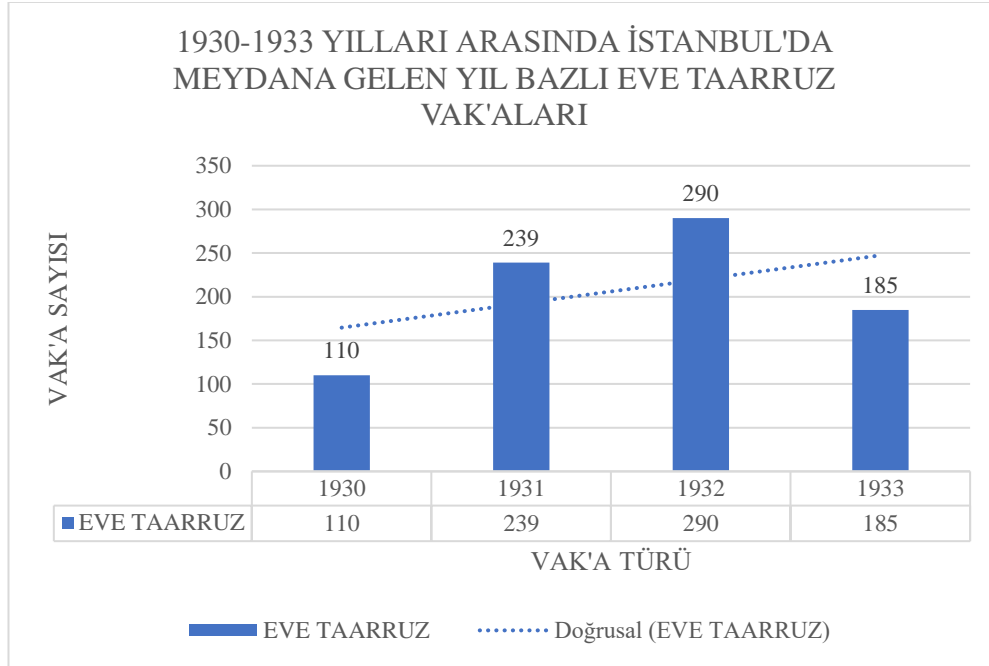
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 14

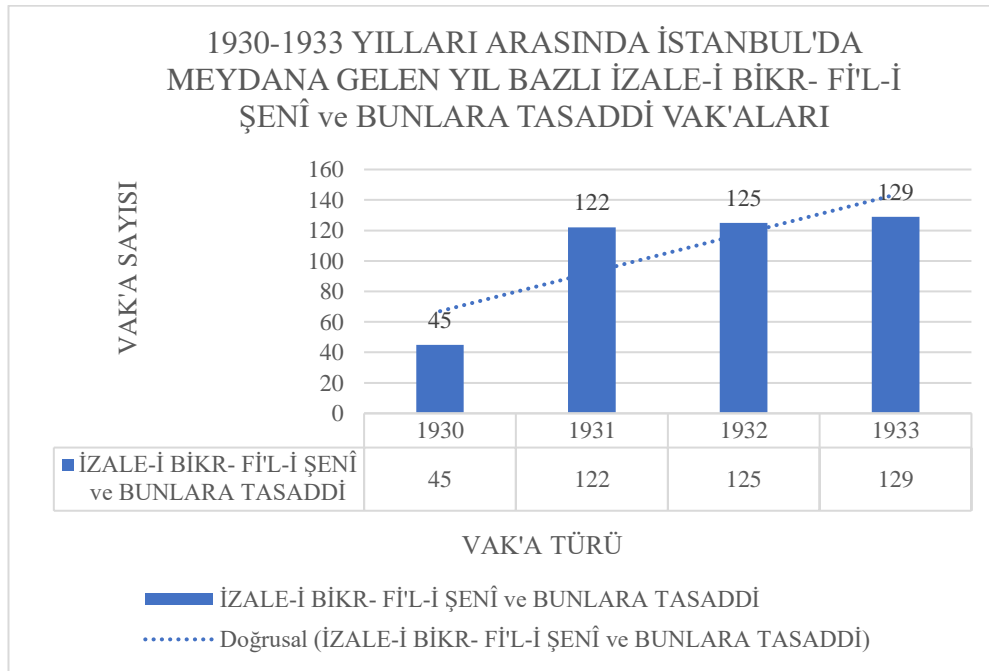
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 15

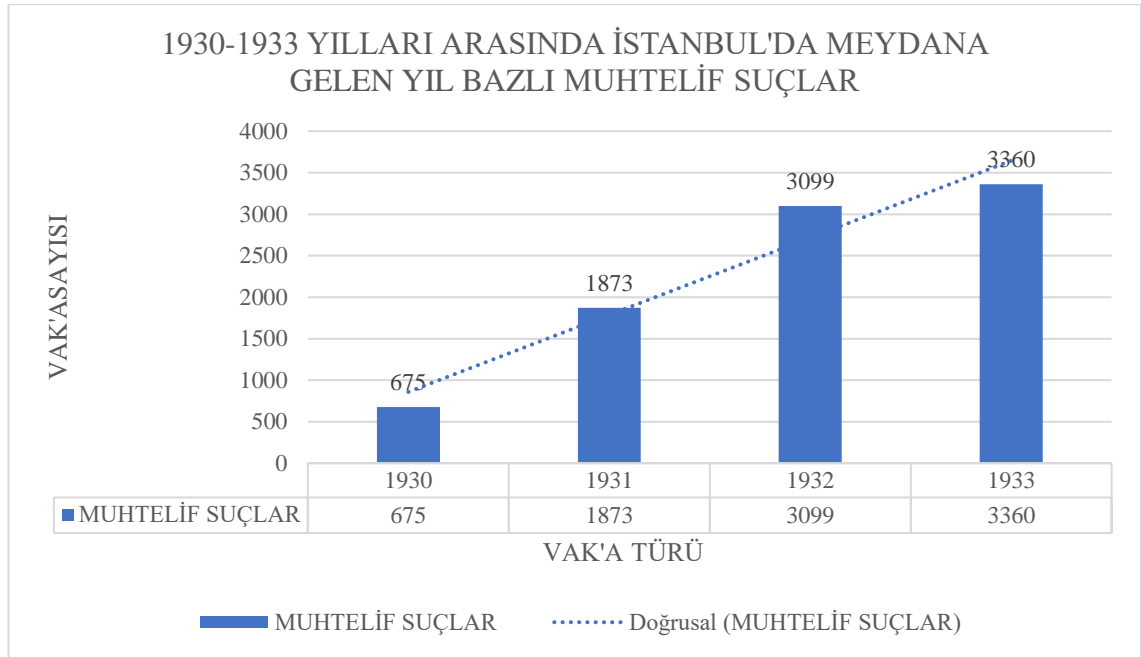
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 16

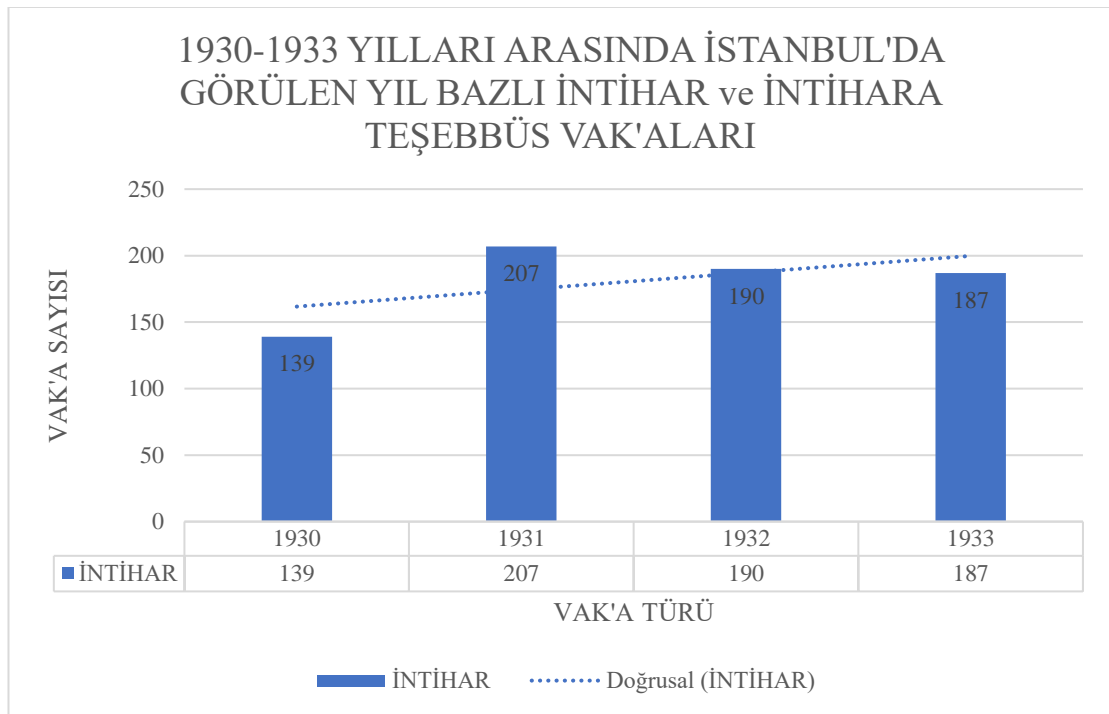
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 17

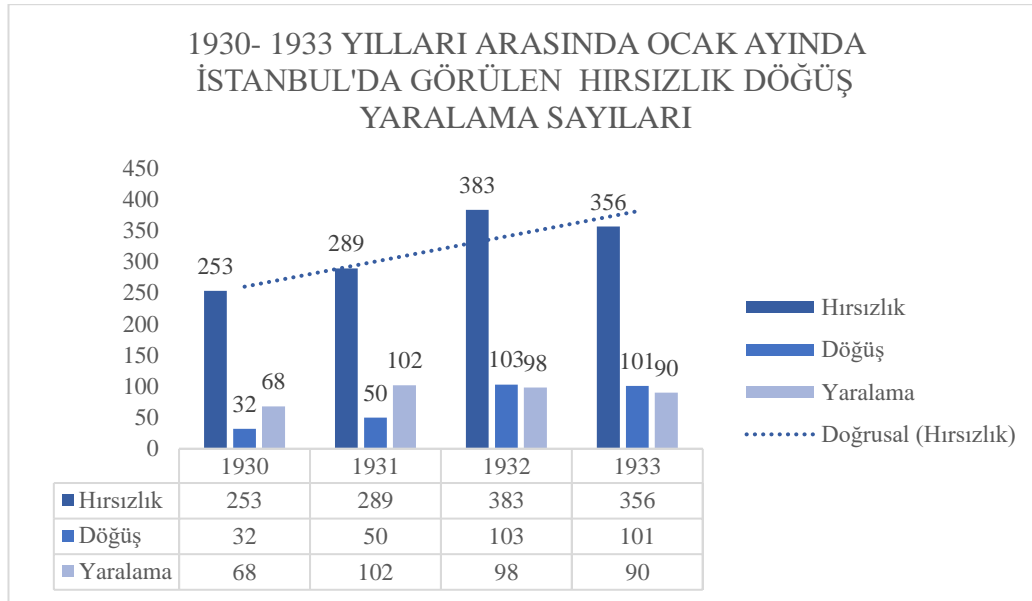
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 18

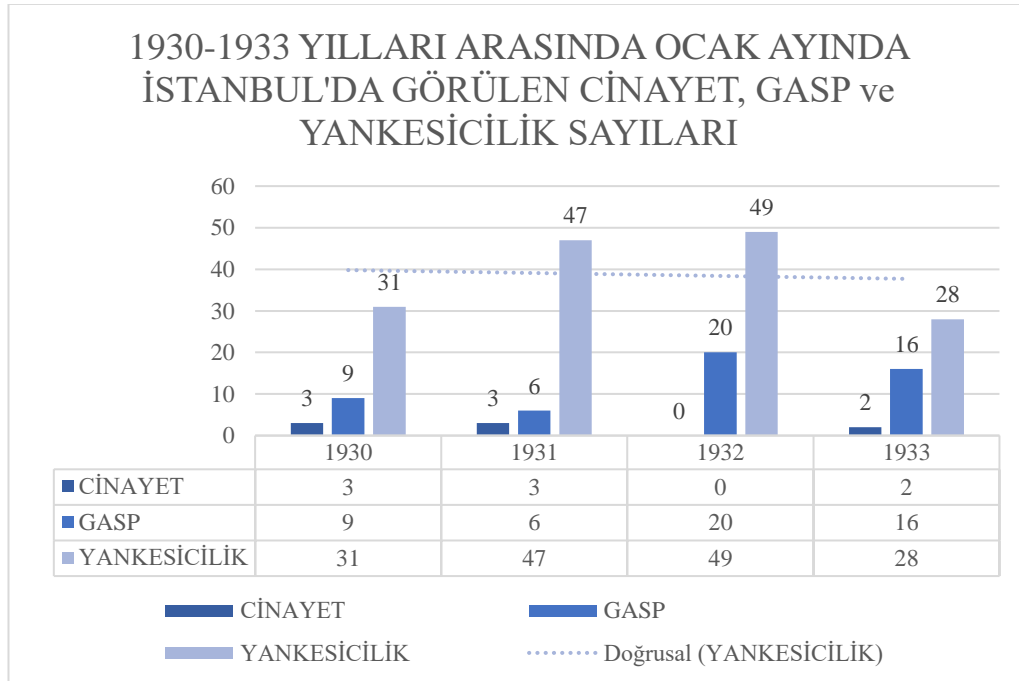
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 19

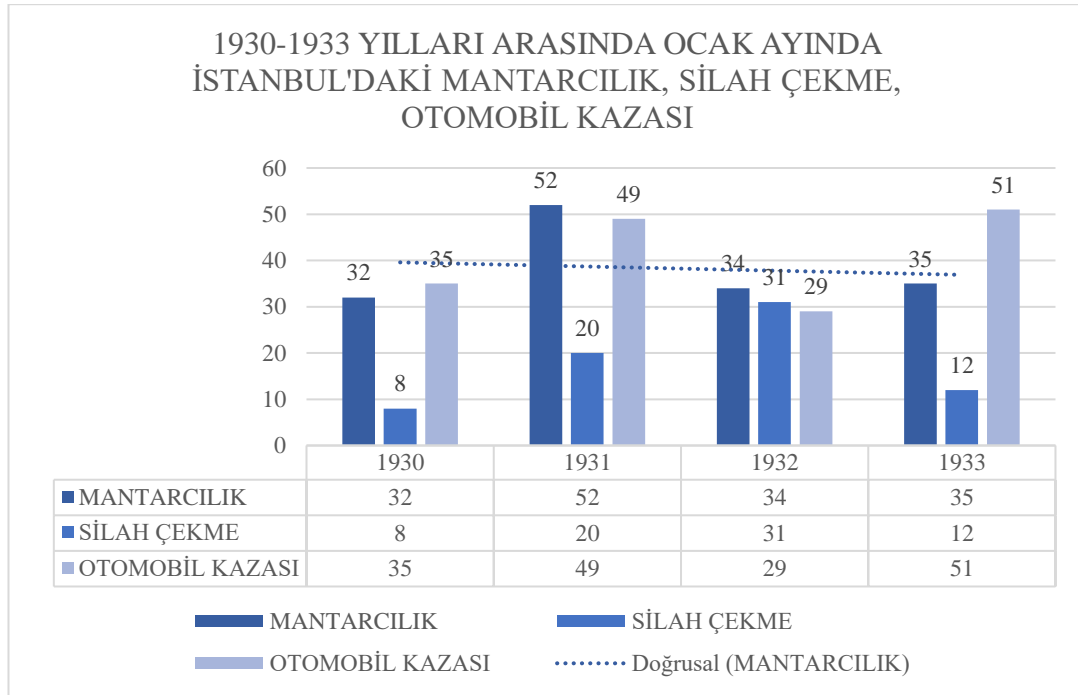
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 20

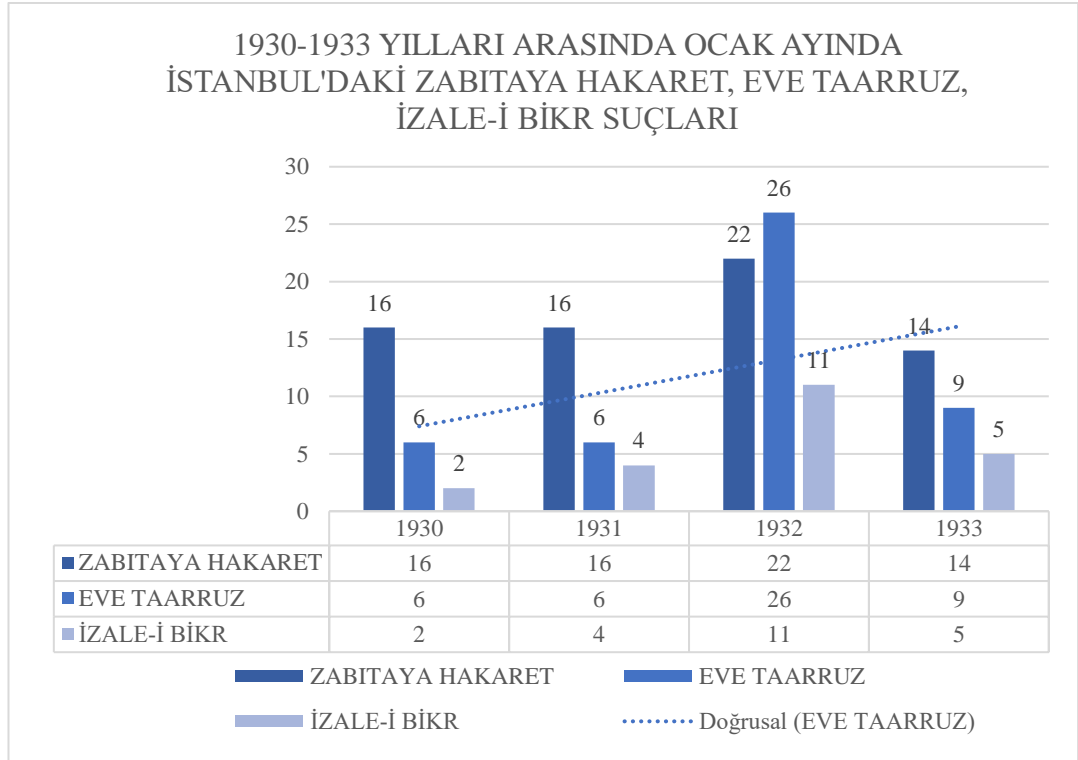
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 21

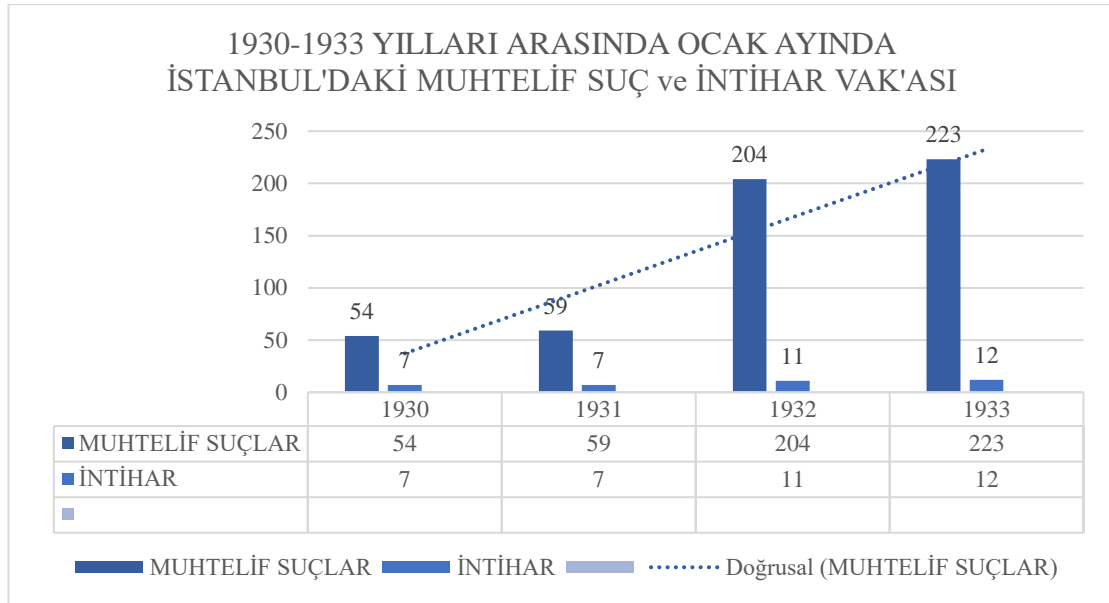
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 22

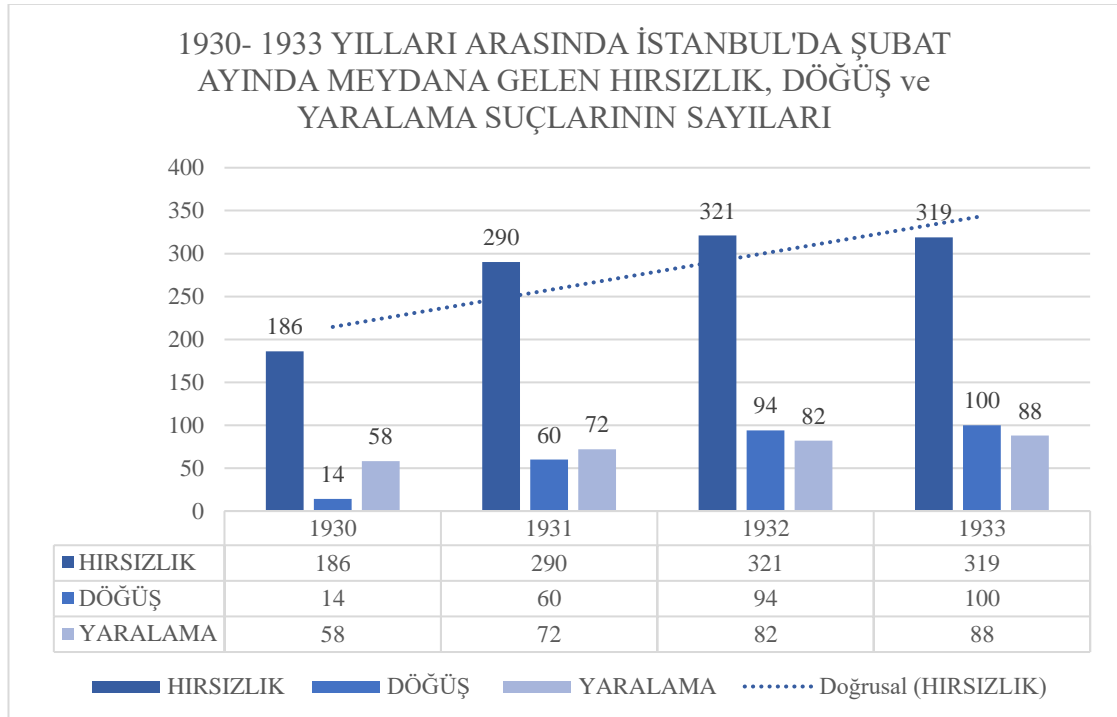
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 23

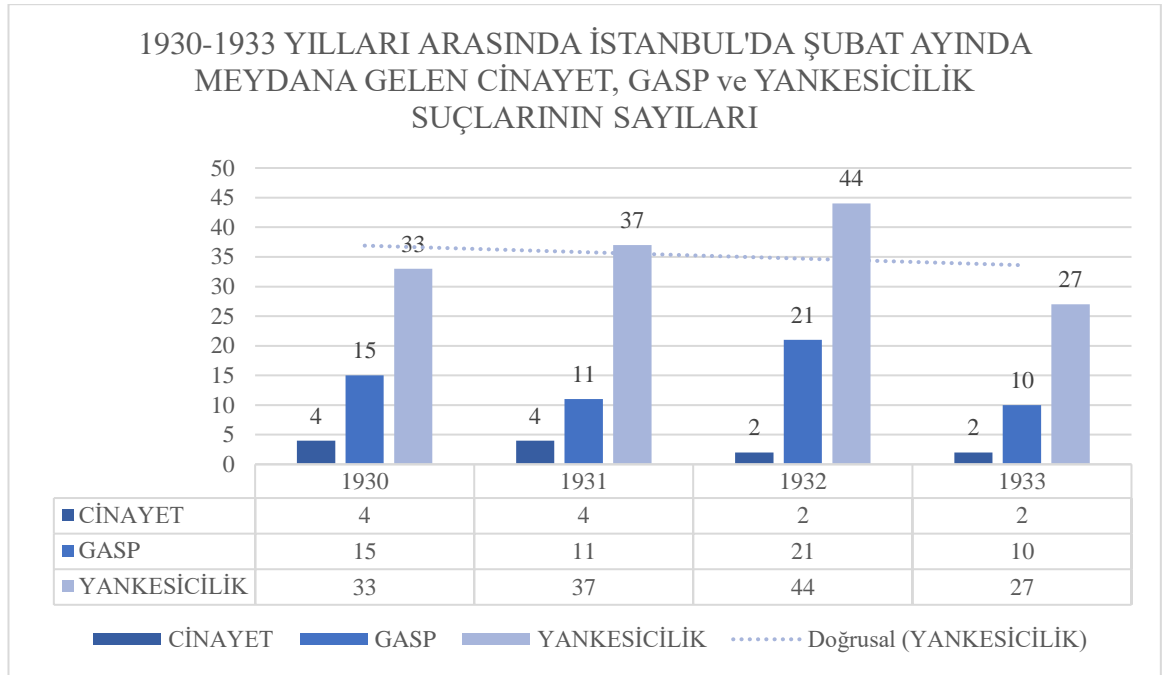
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 24

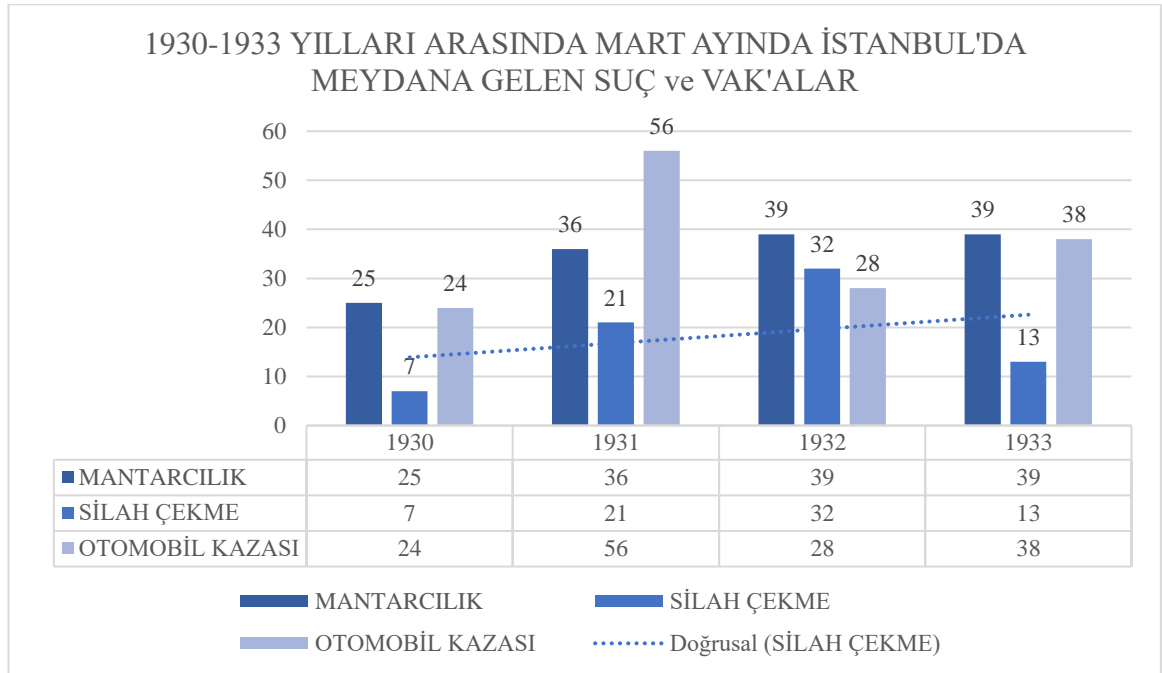
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 25

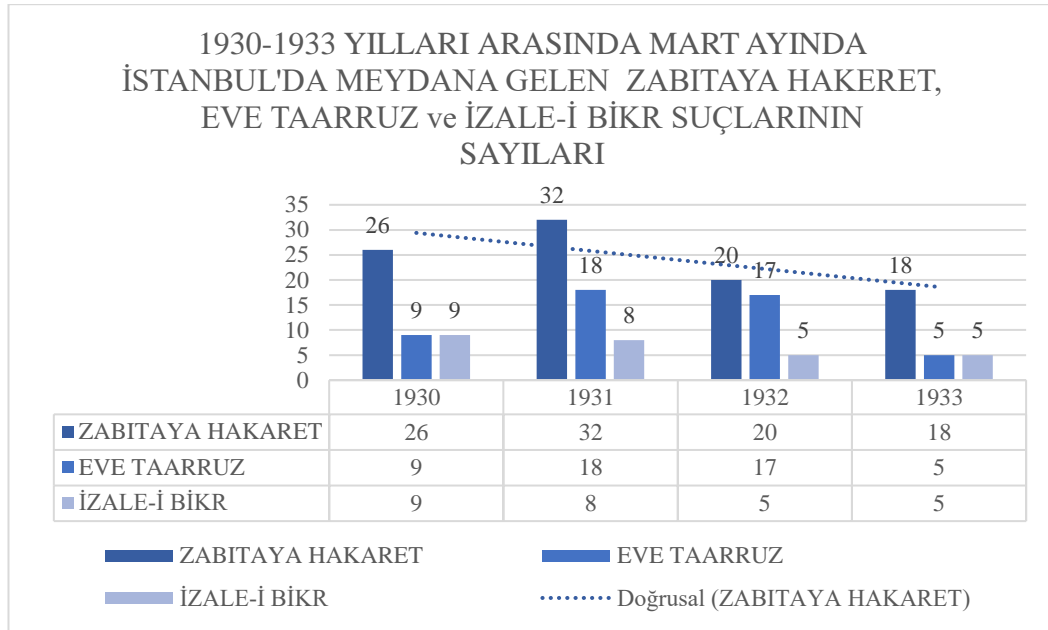
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 26

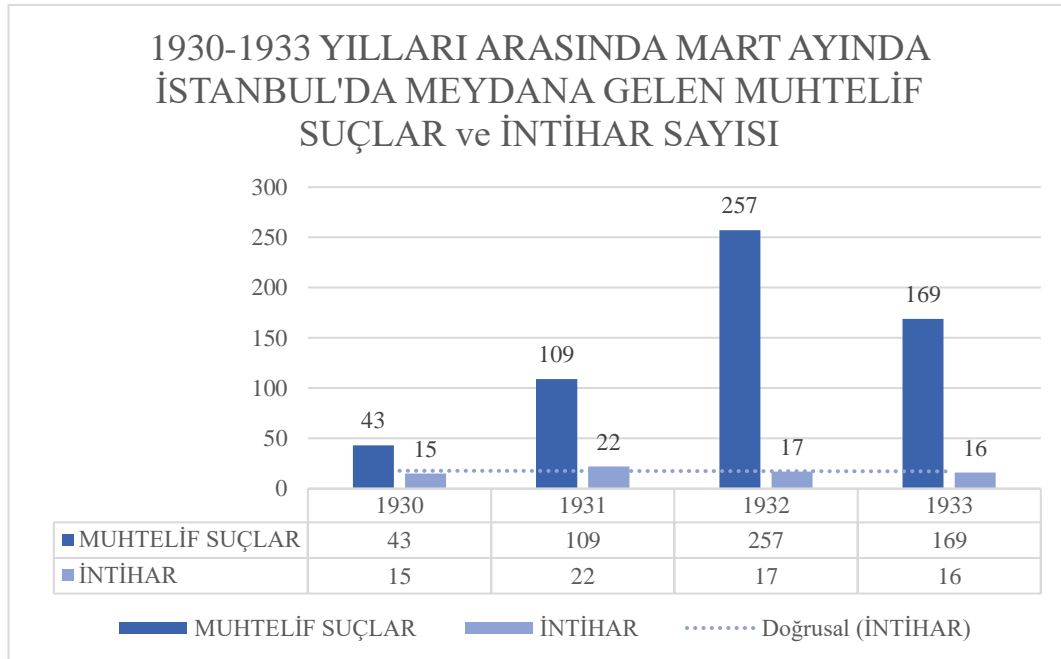
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 27

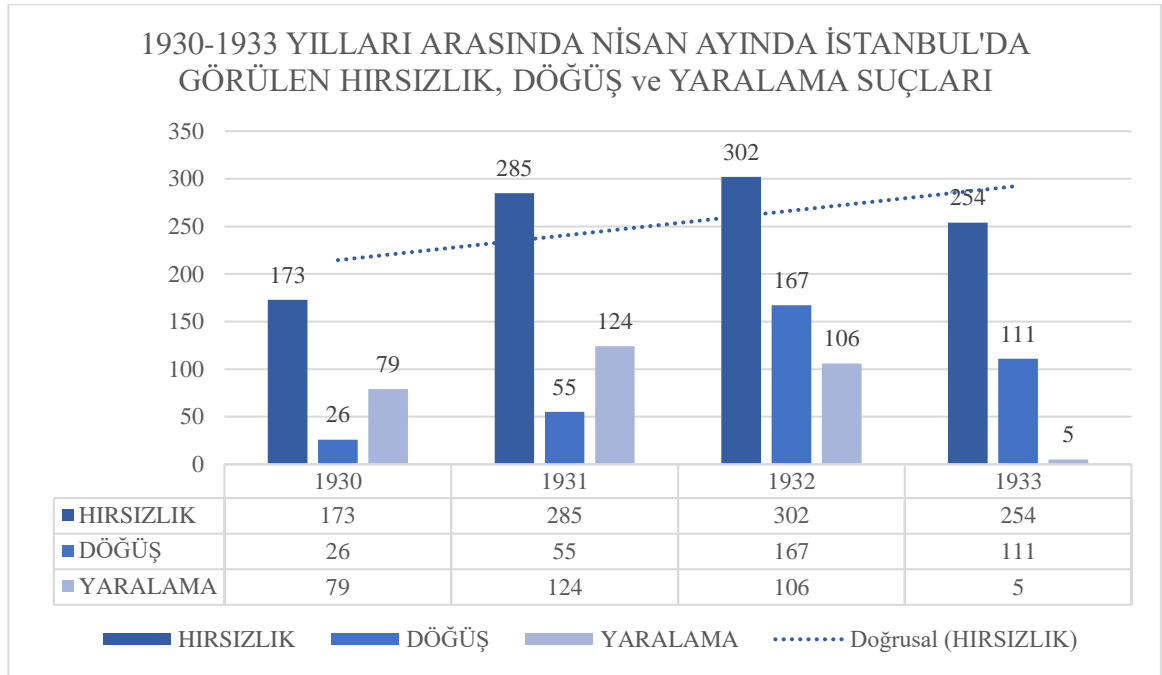
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 28

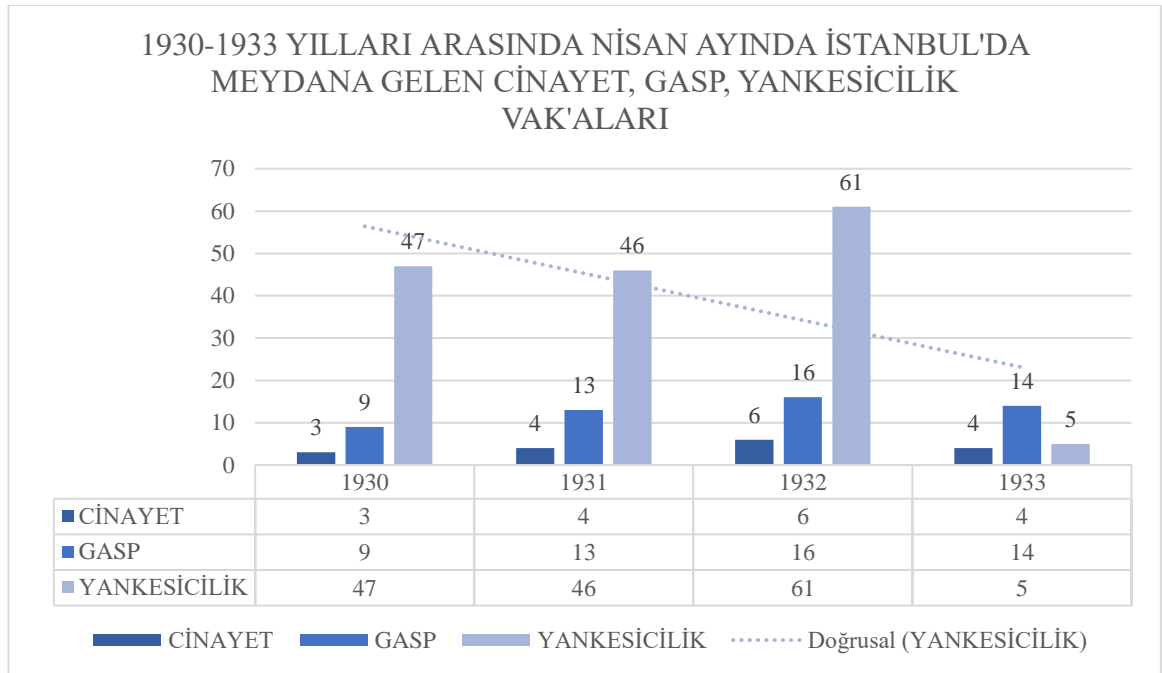
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 29

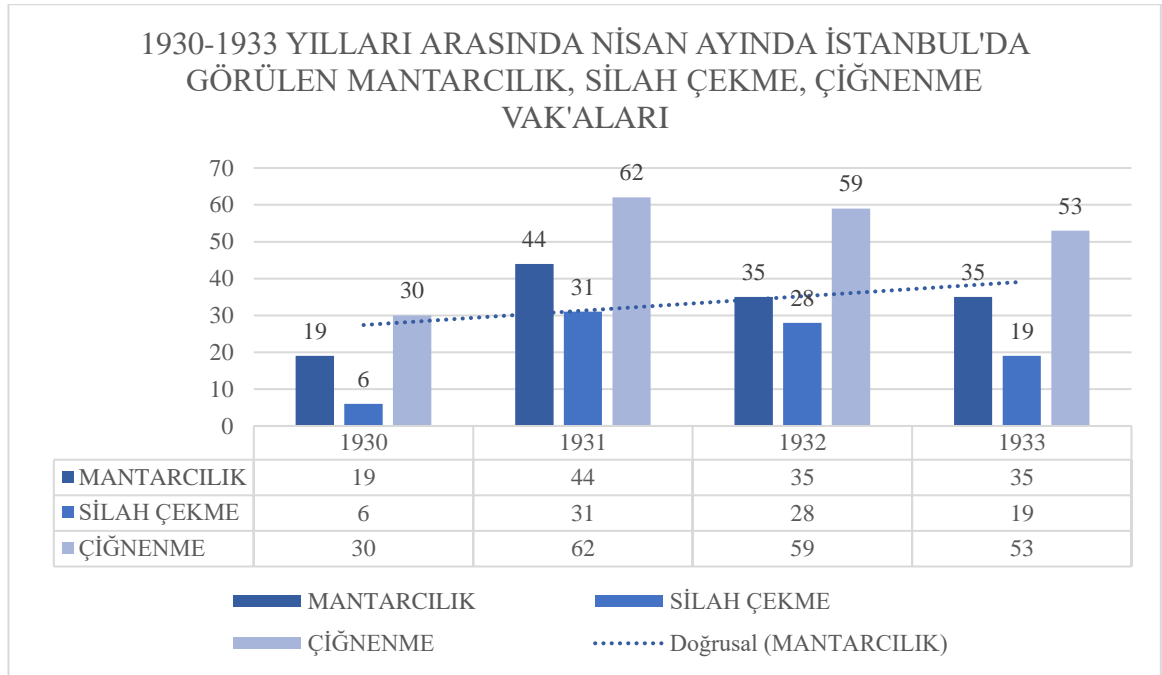
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 30

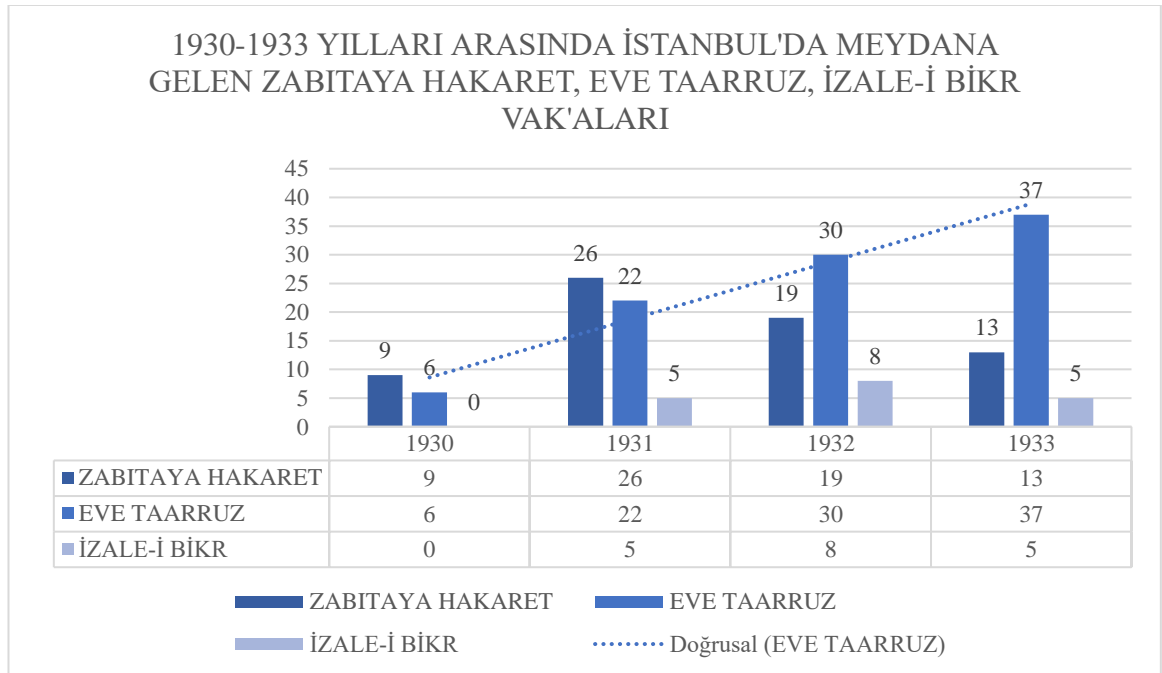
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 31

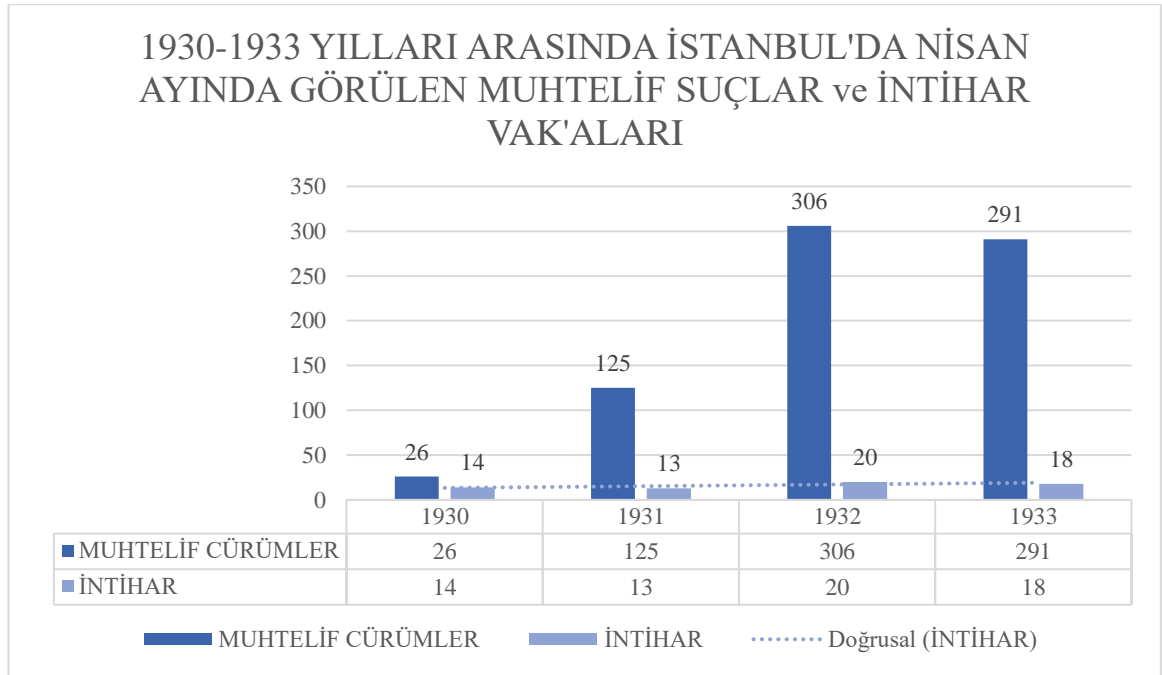
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 32

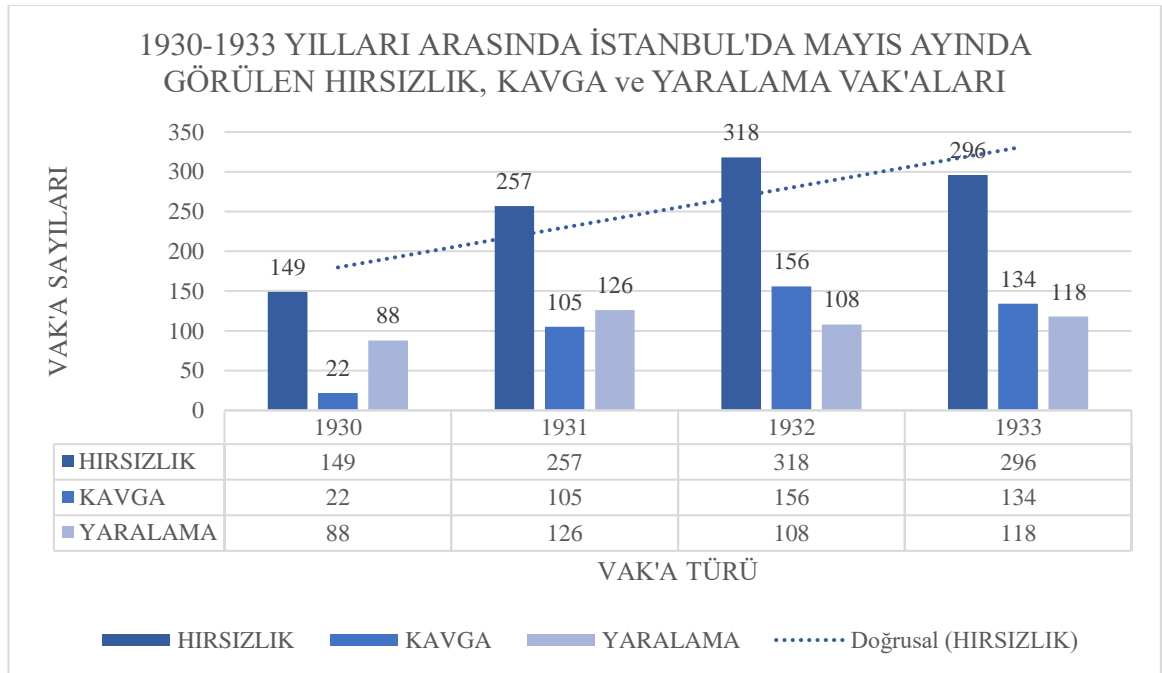
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 33

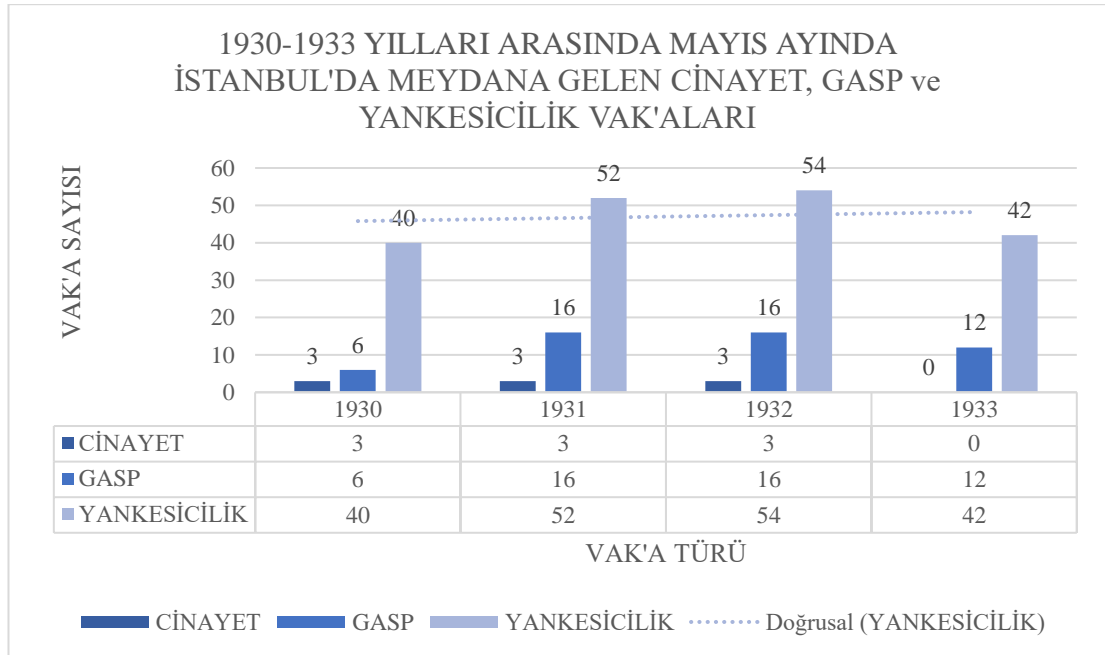
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 34

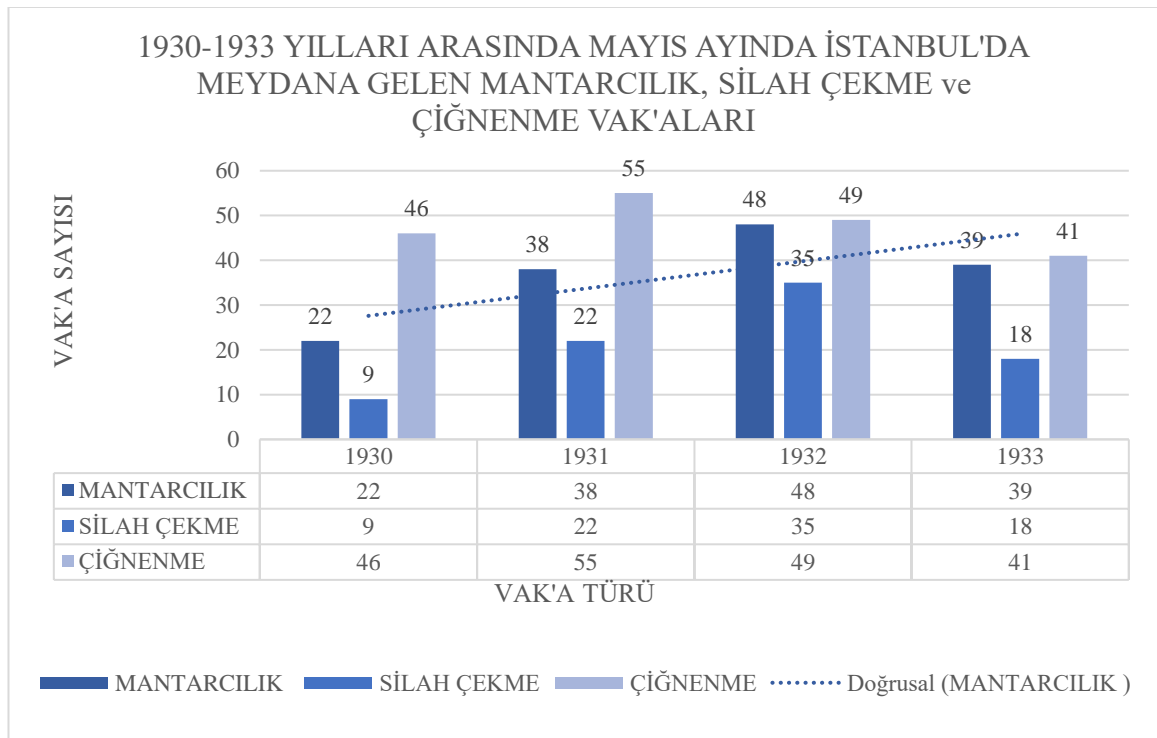
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 35

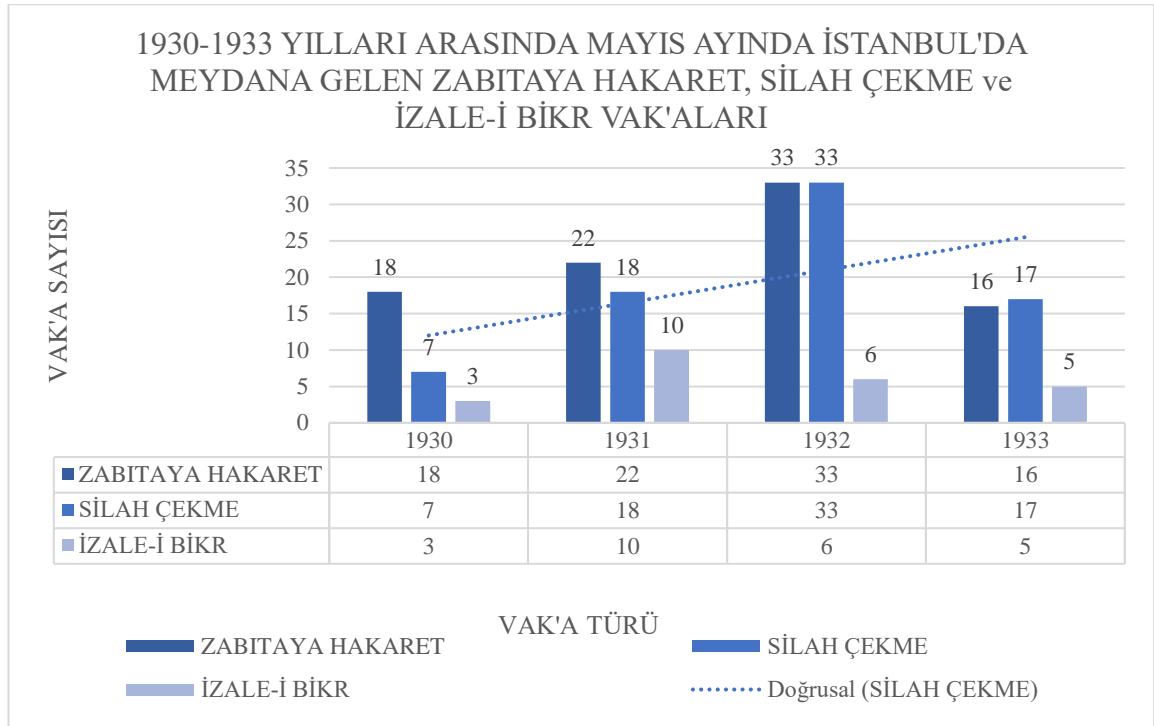
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 36

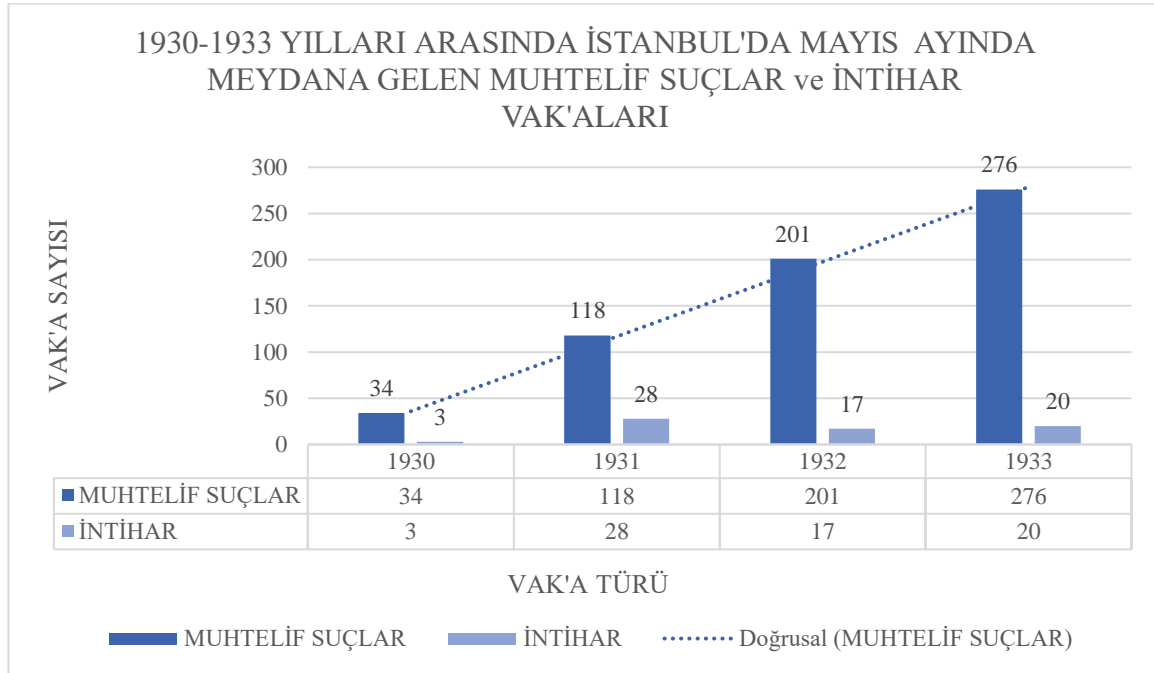
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 37

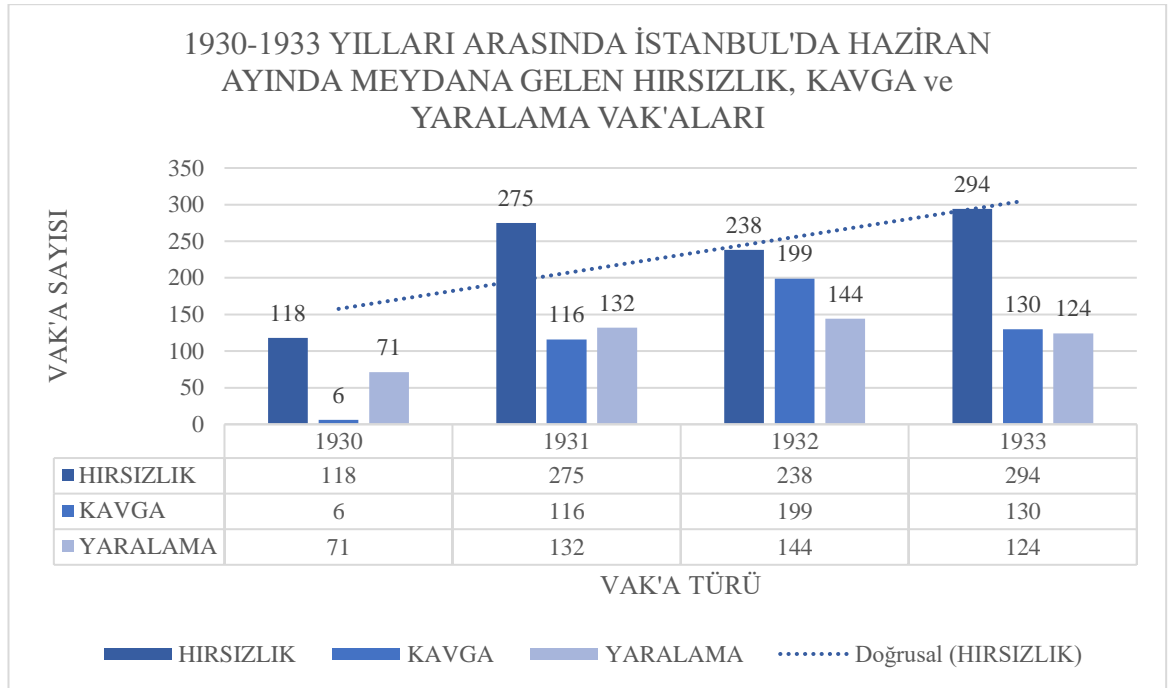
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 38

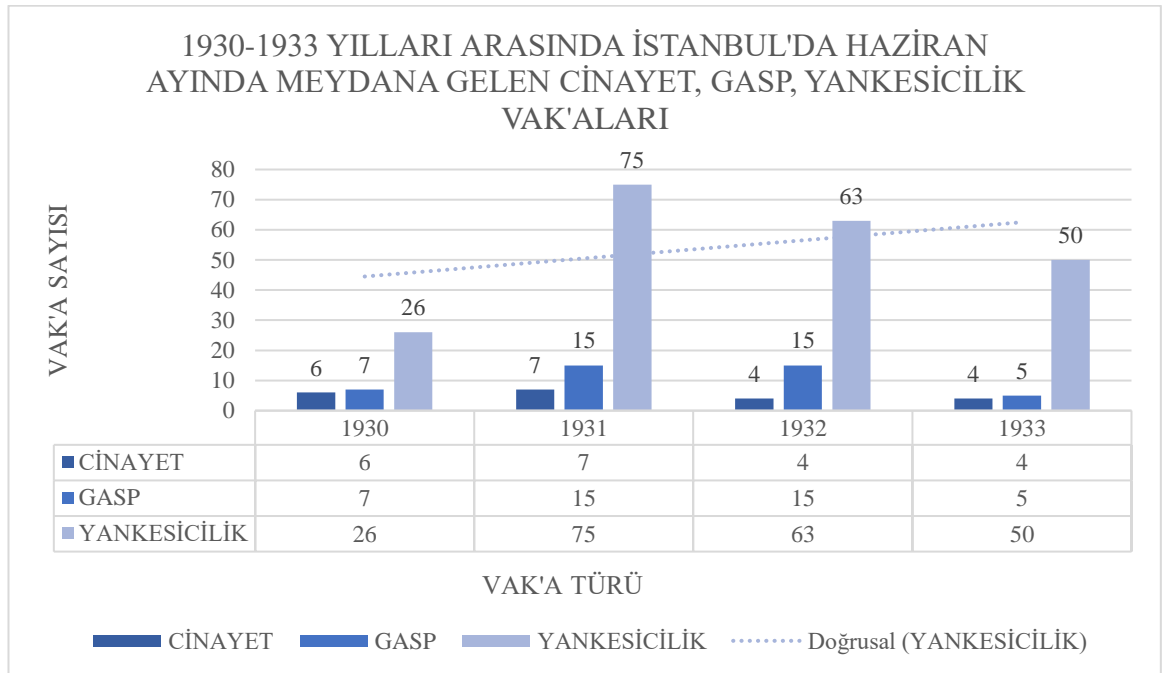
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 39

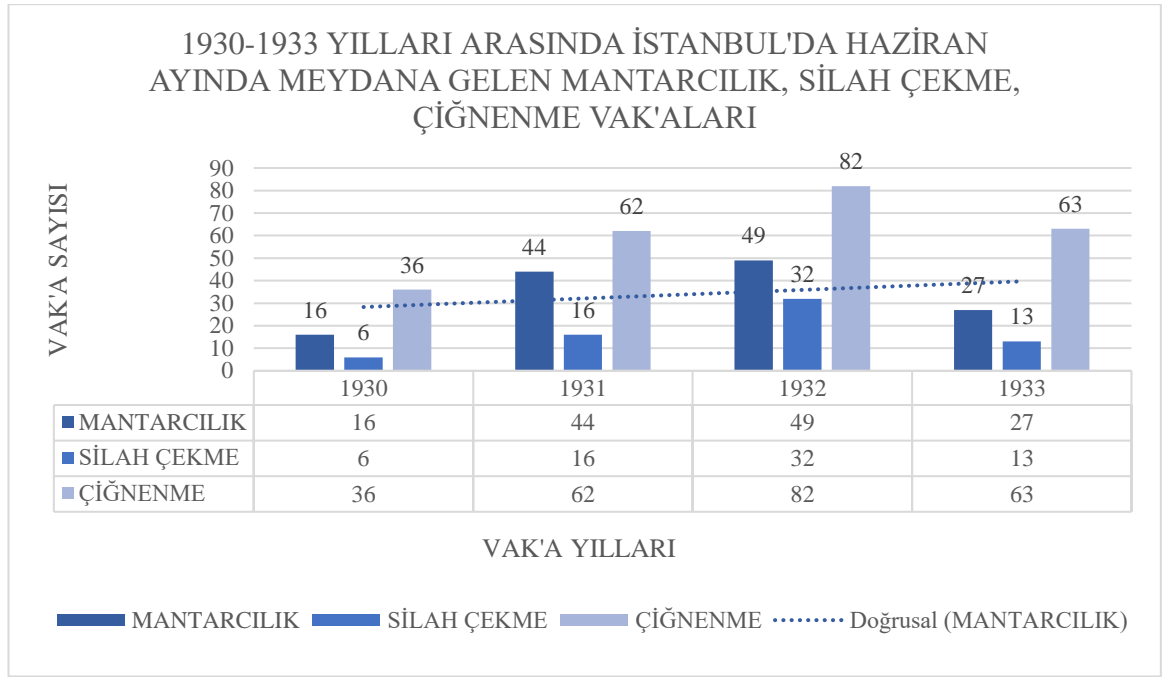
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 40

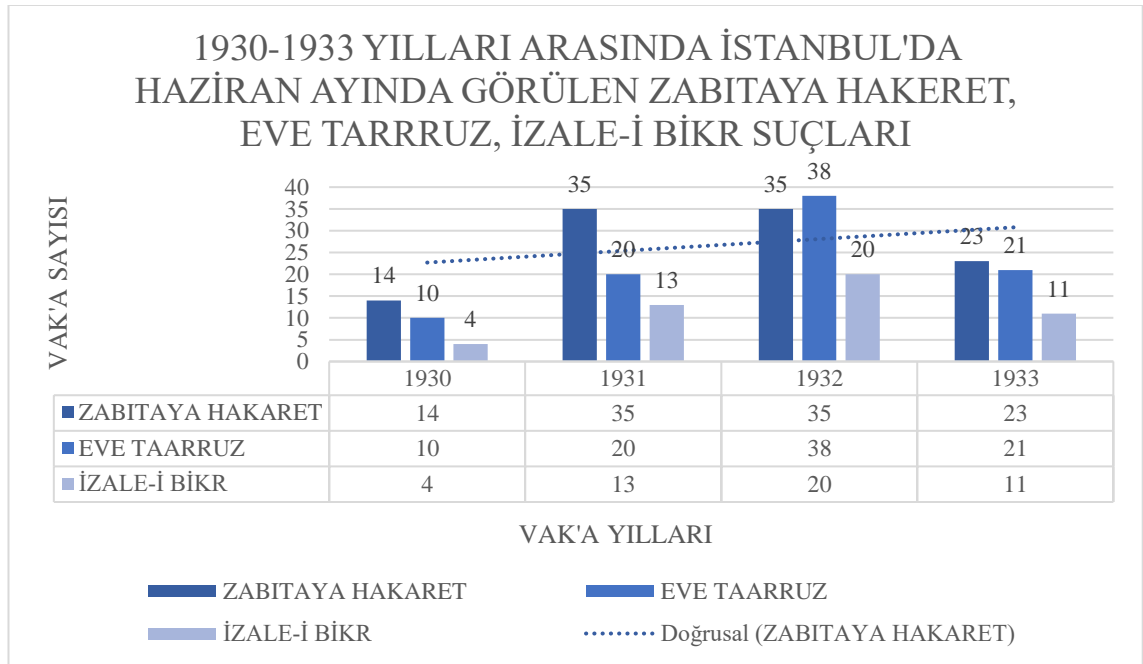
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 41

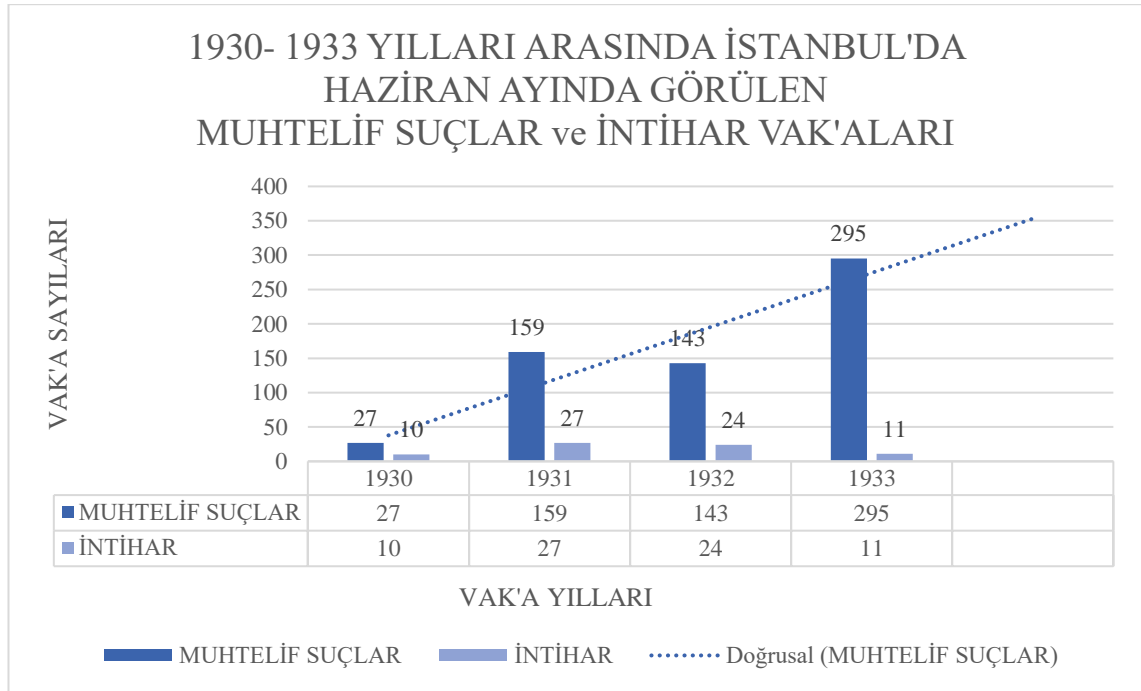
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 42

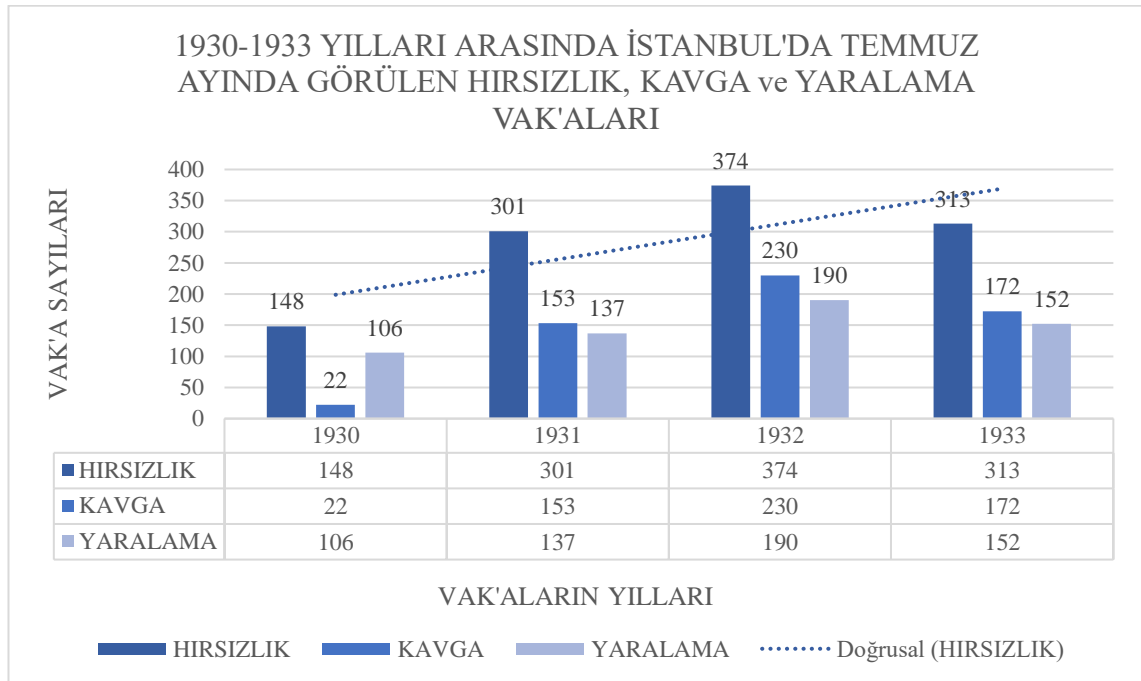
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 43

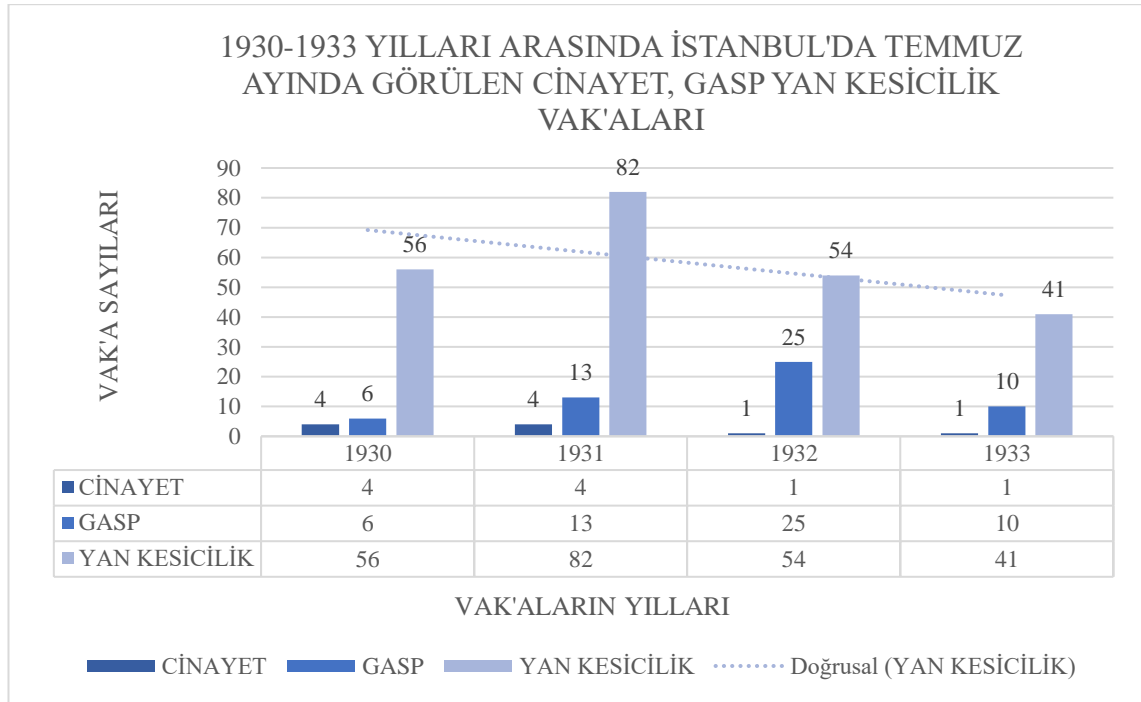
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 44

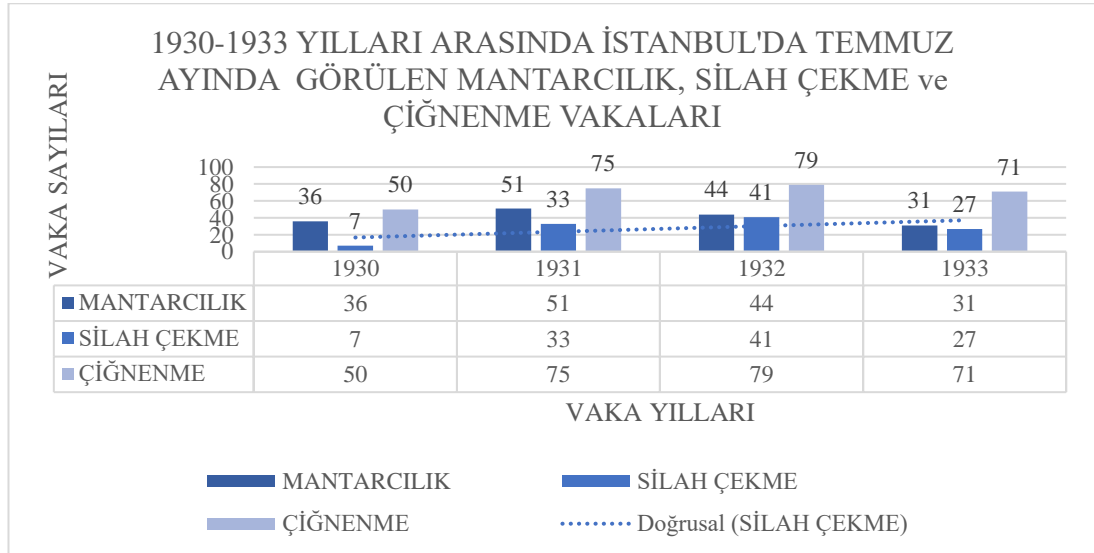
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 45

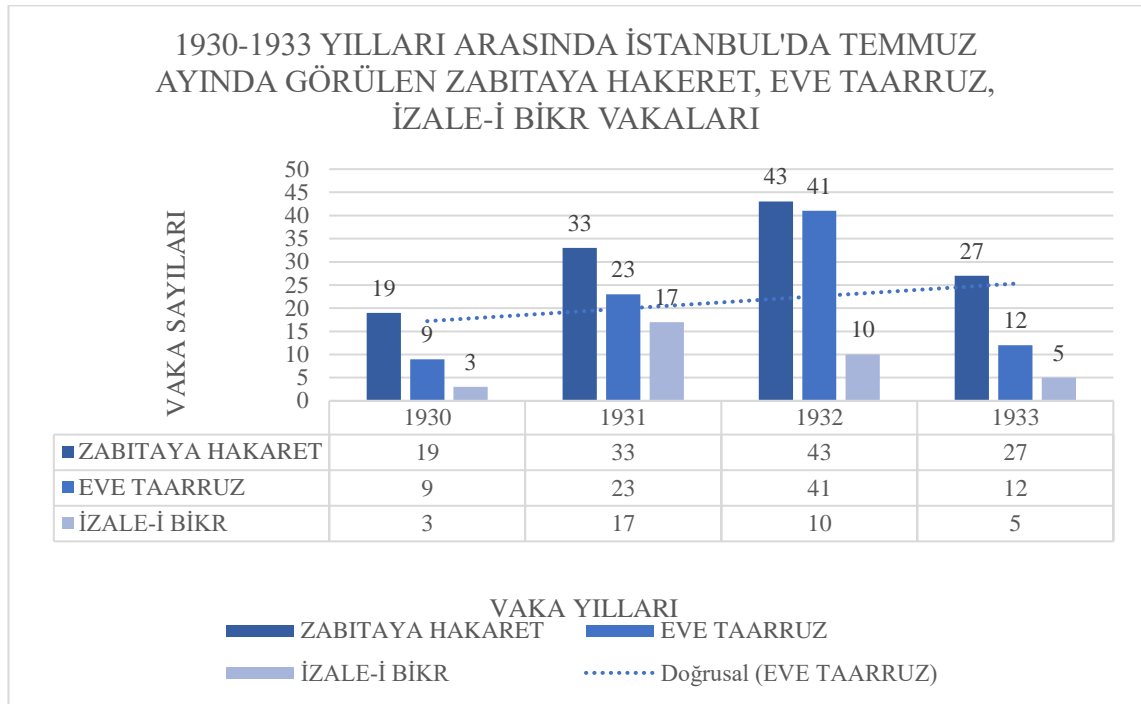
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 46

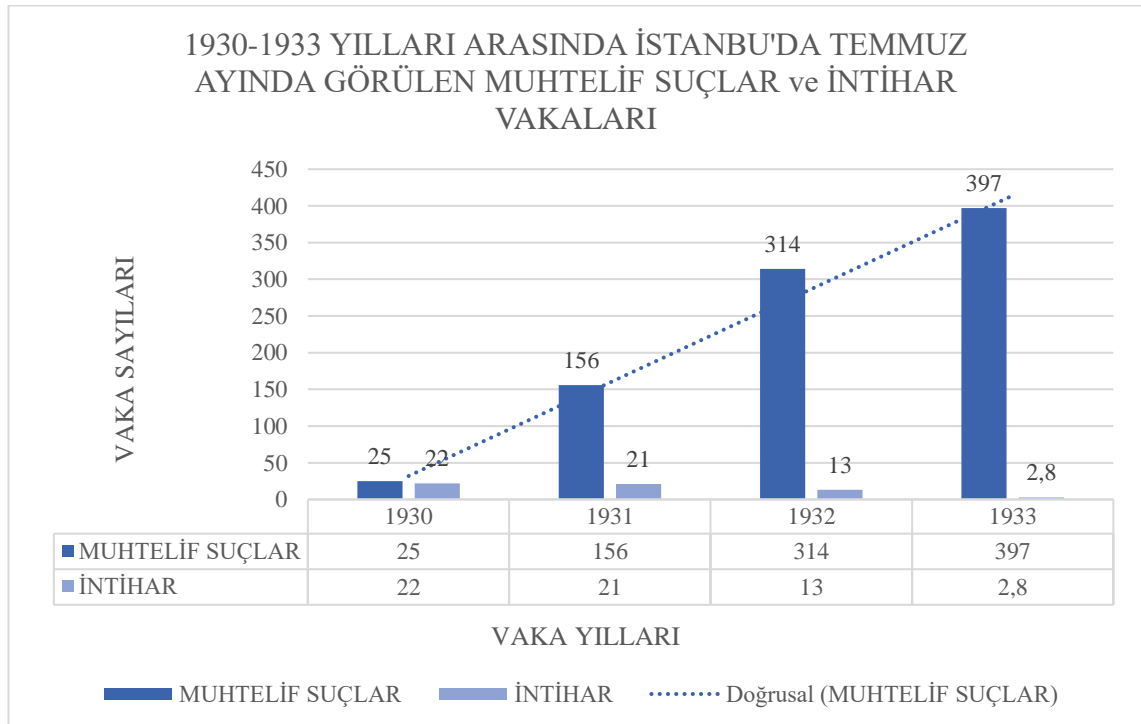
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 47

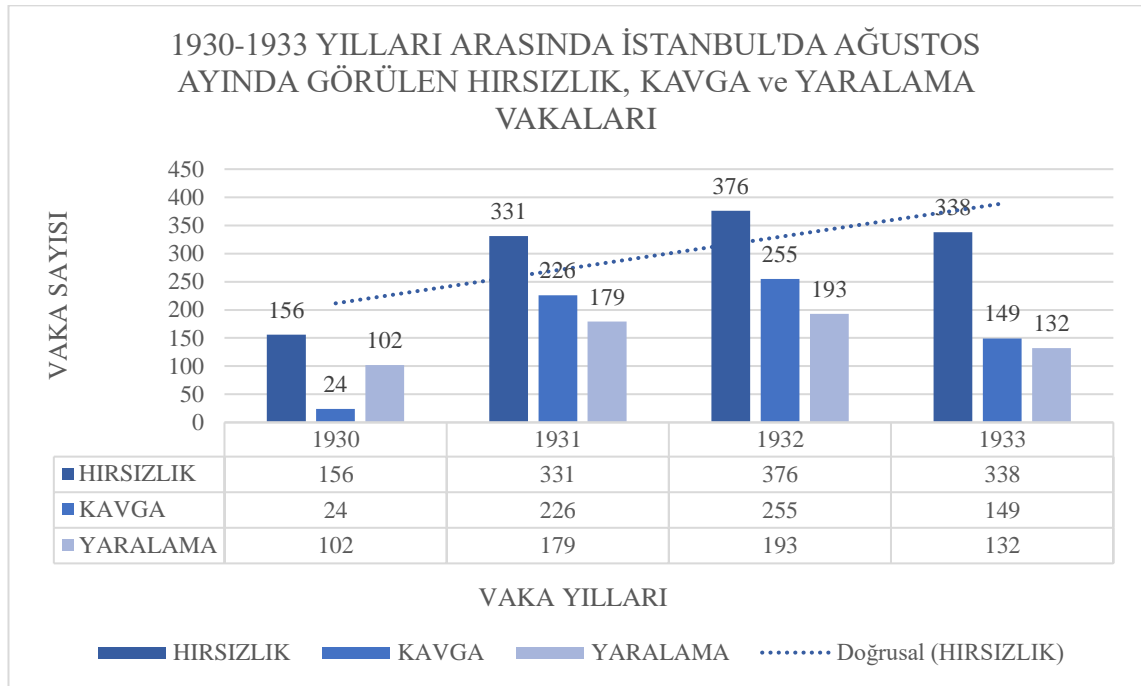
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 48

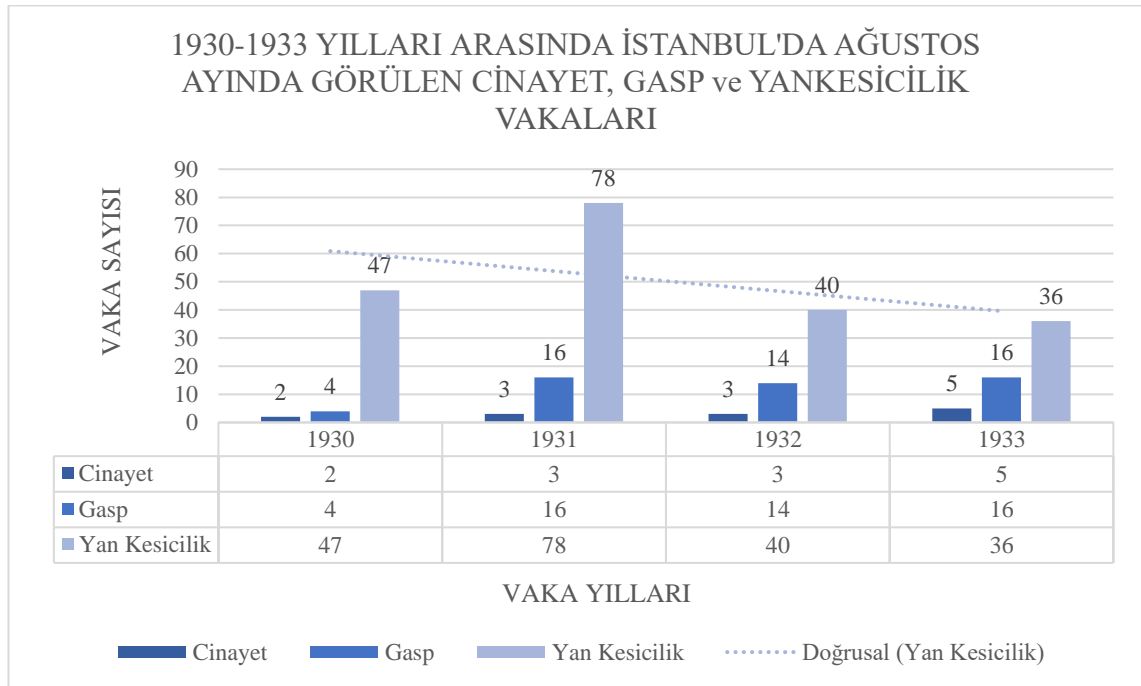
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 49

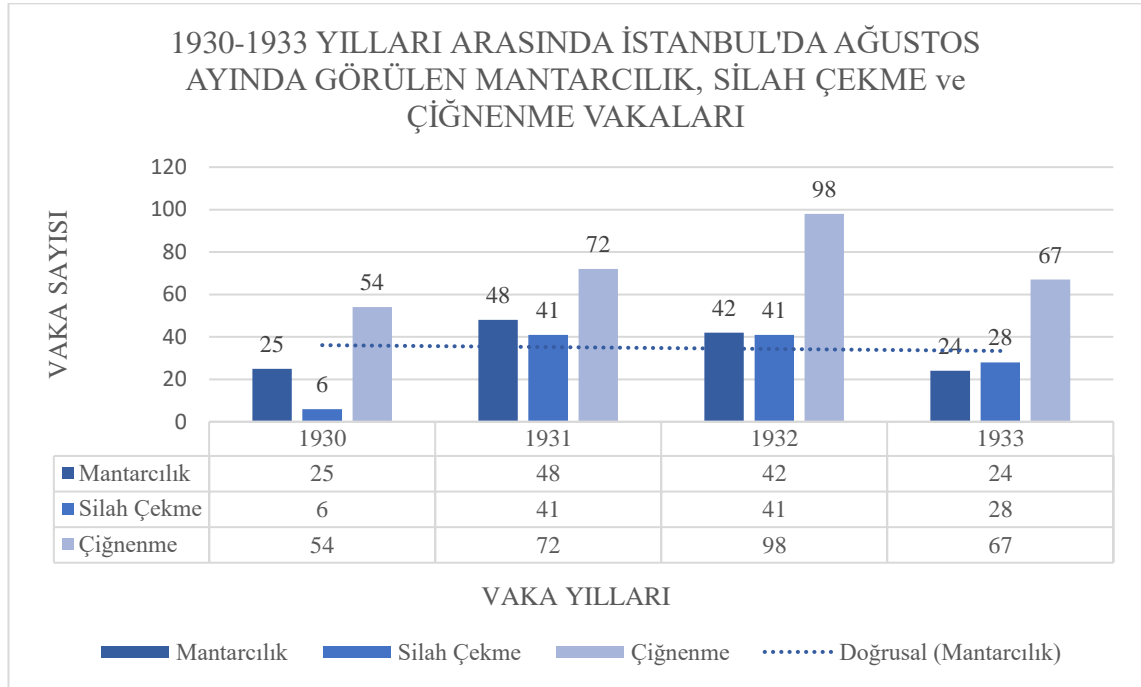
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 50

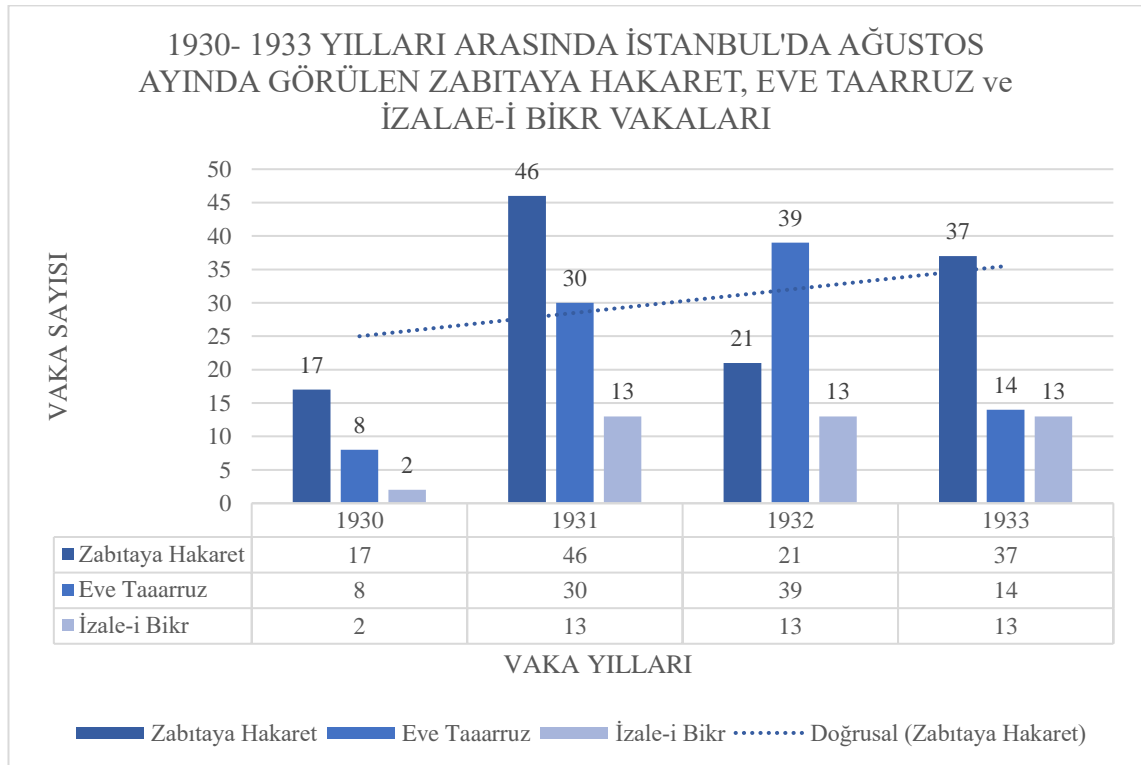
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 51

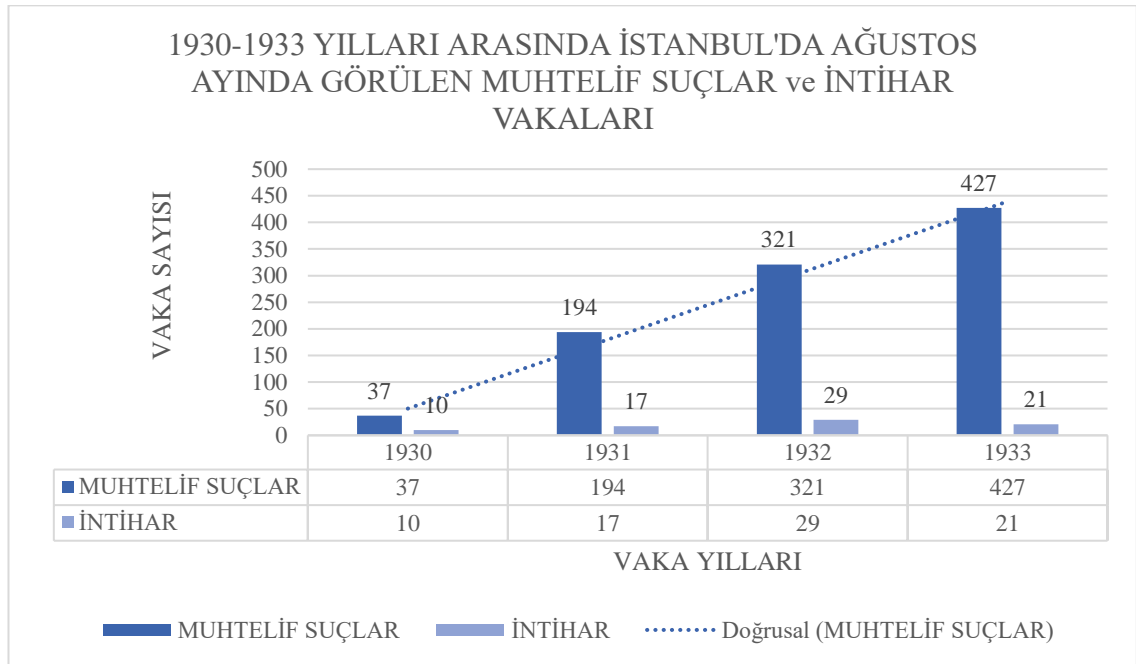
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 52

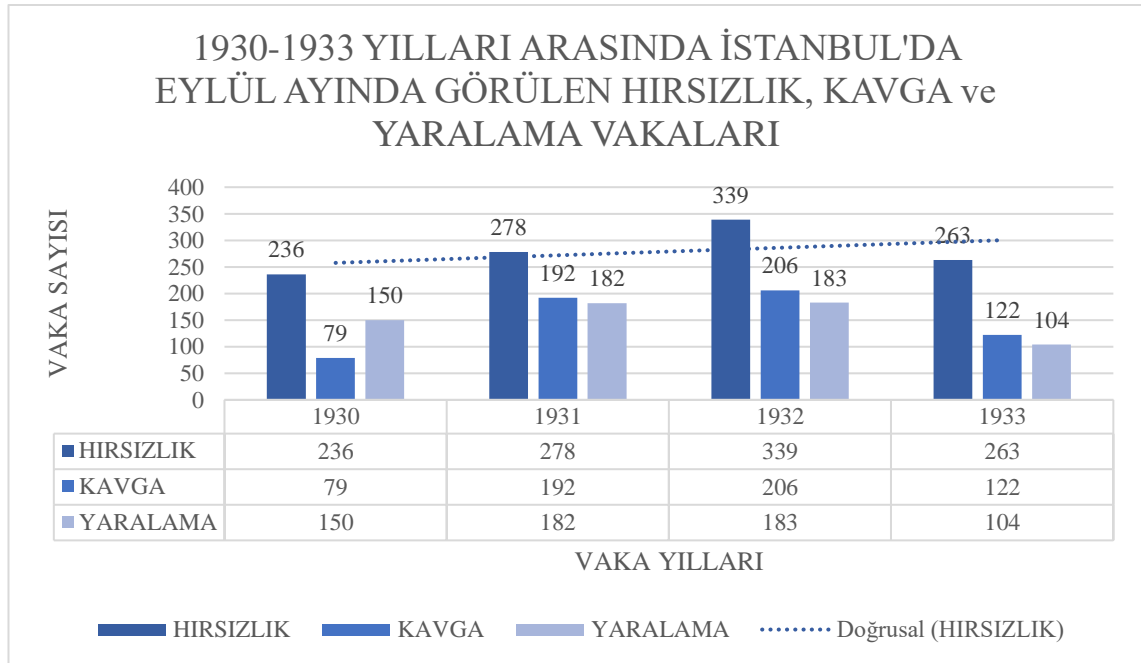
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 53

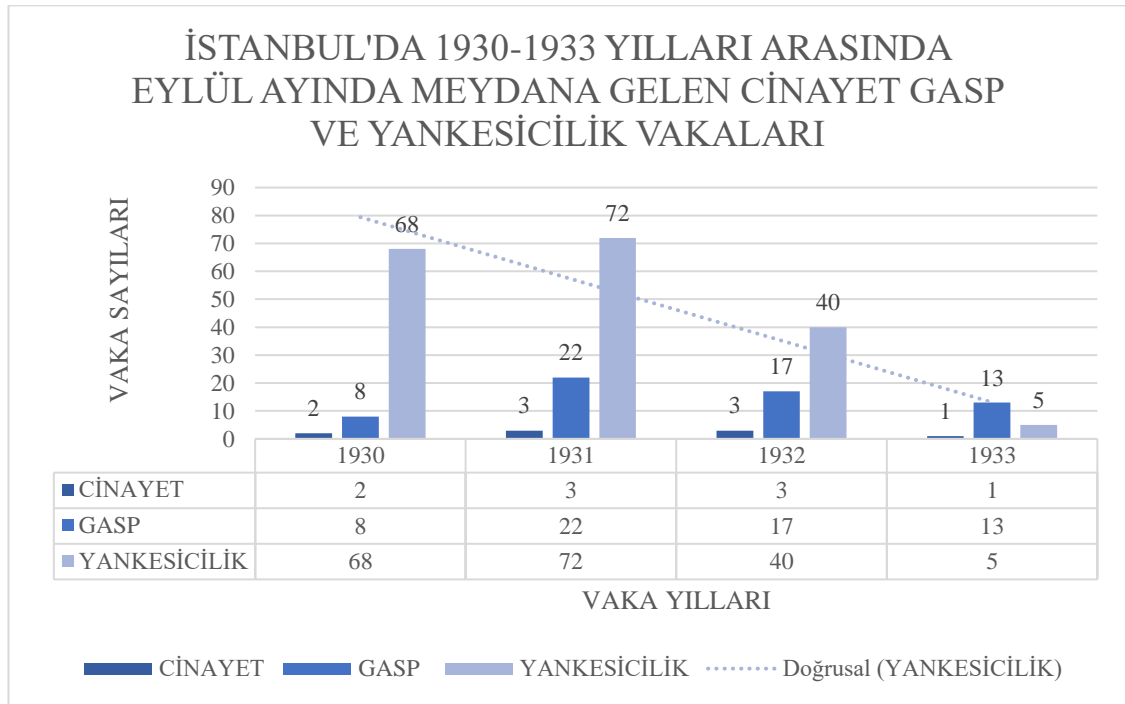
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 54

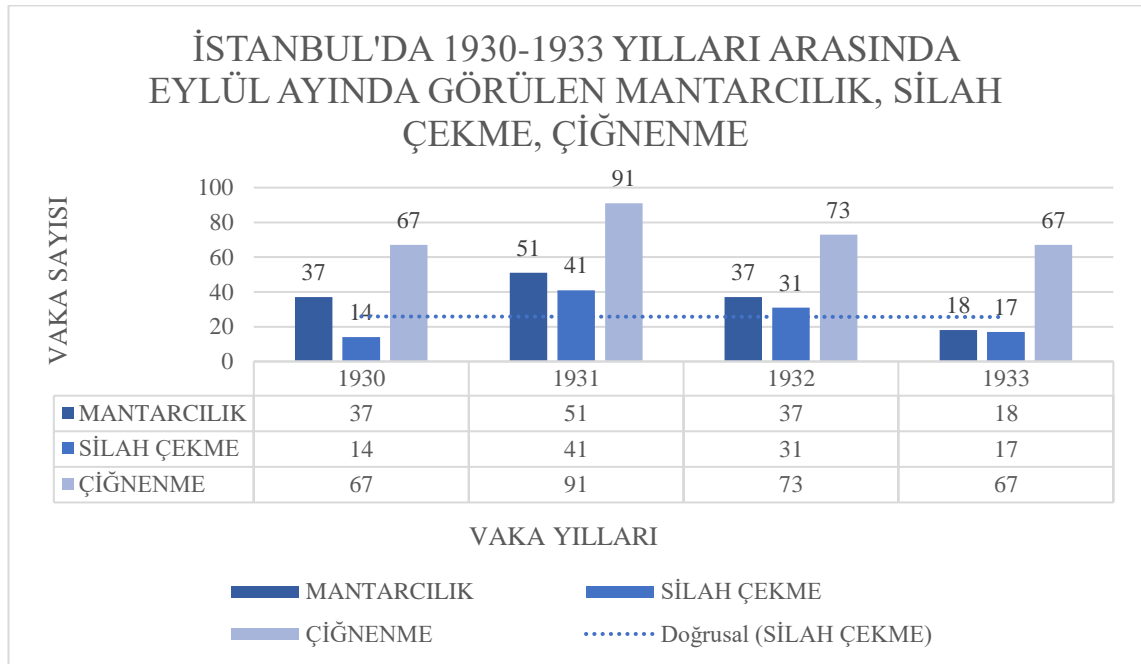
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 55

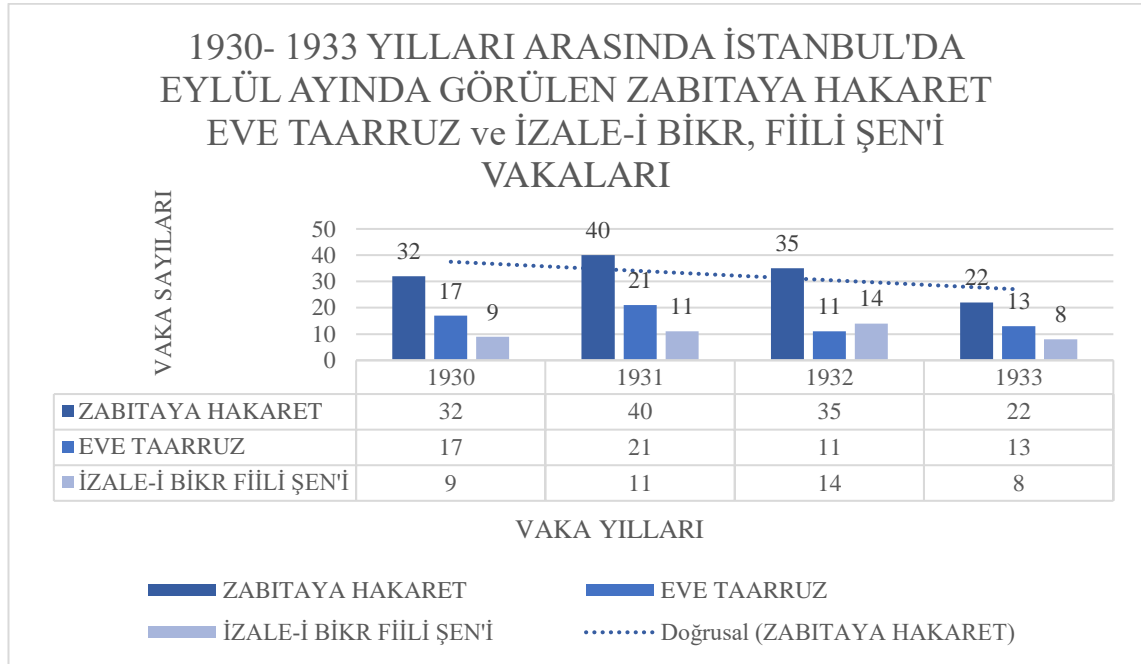
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 56

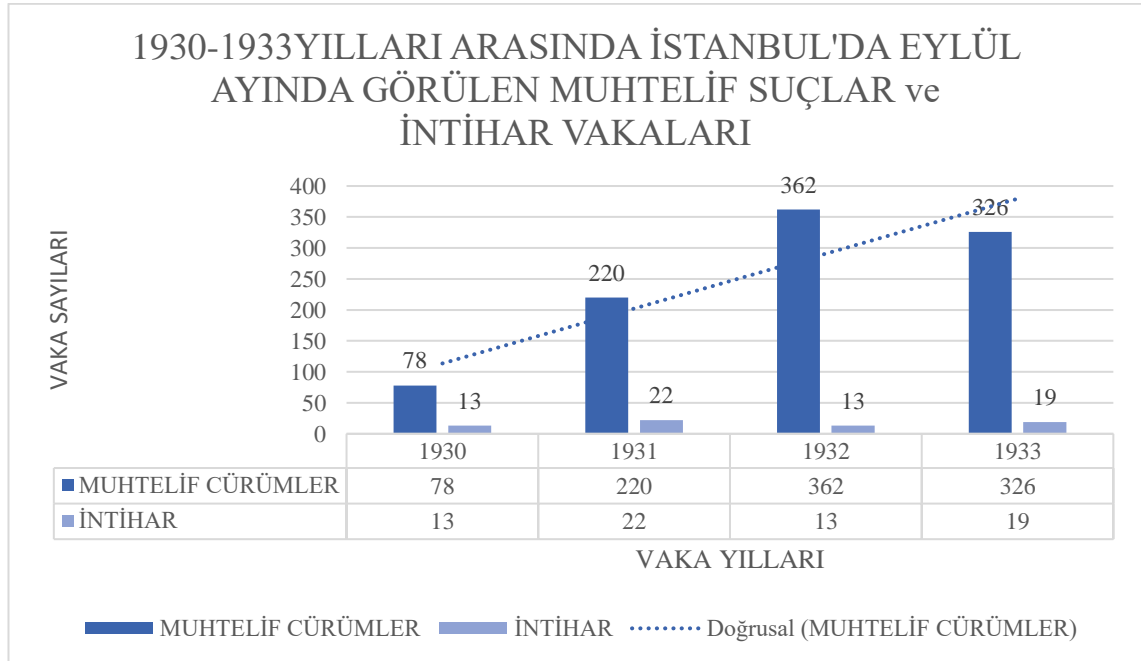
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 57

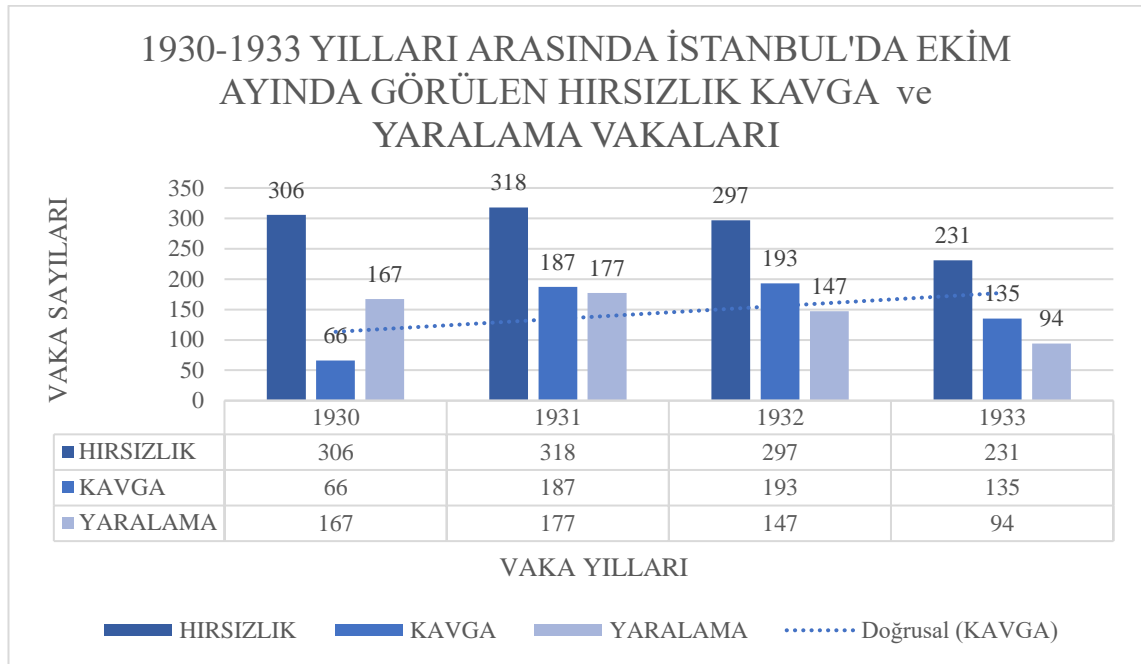
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 58

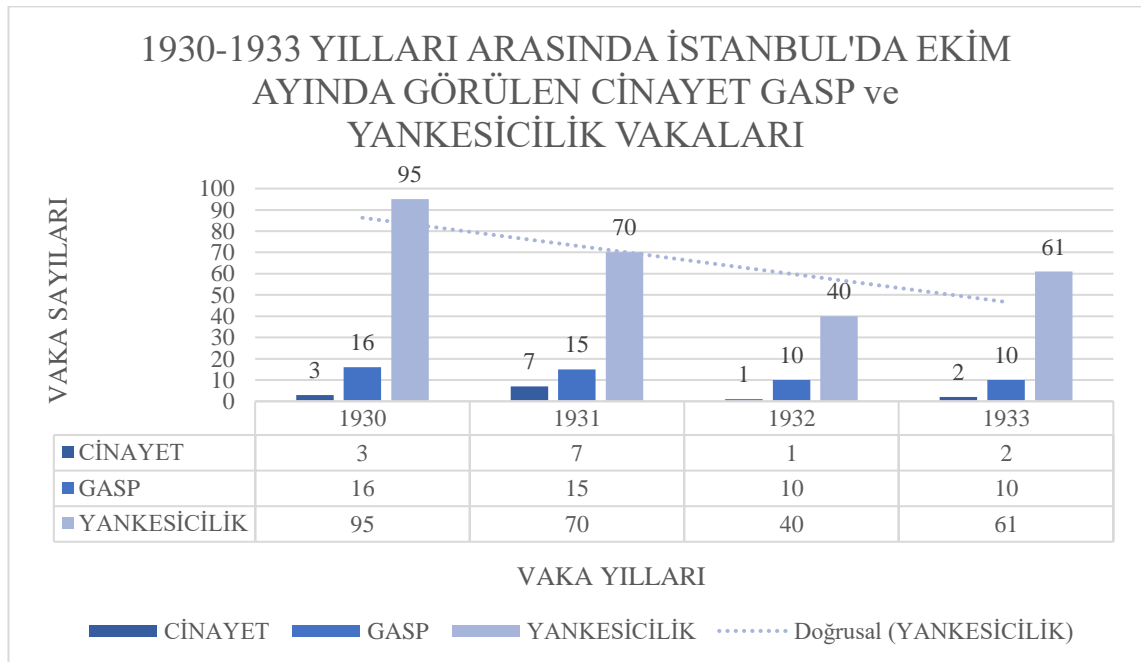
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 59

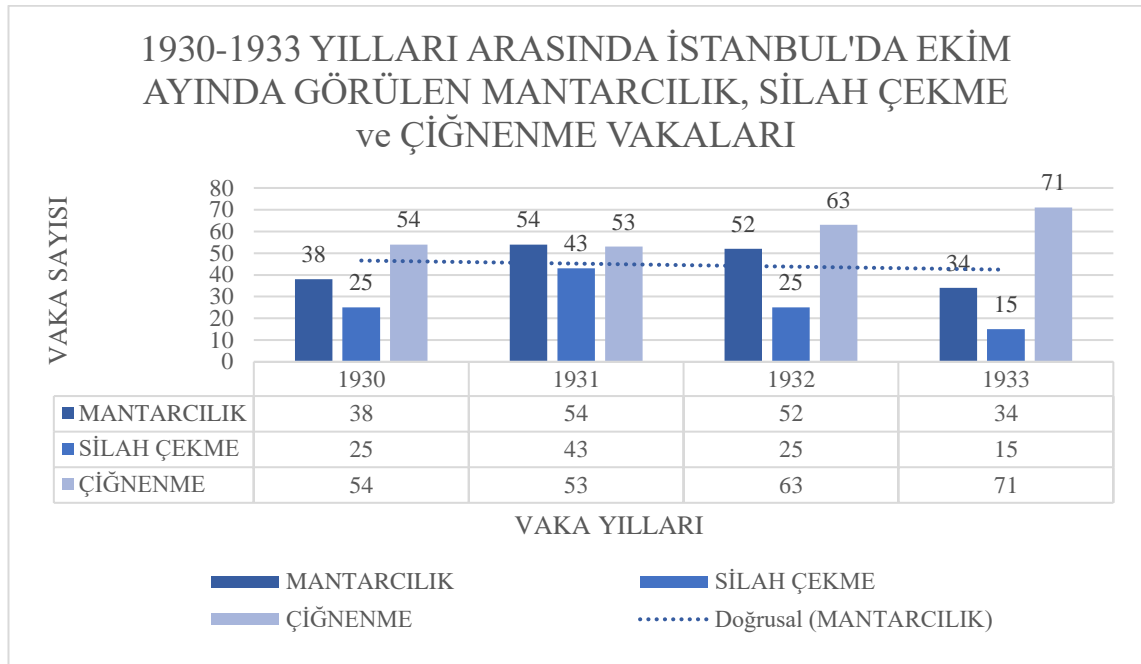
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 60

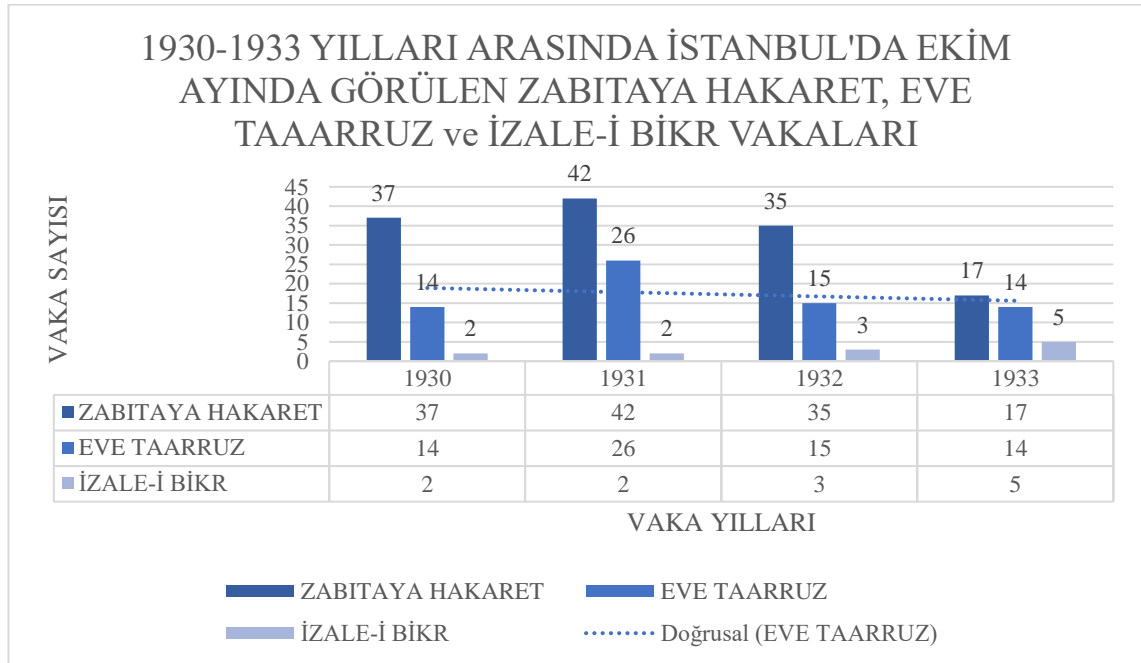
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 61

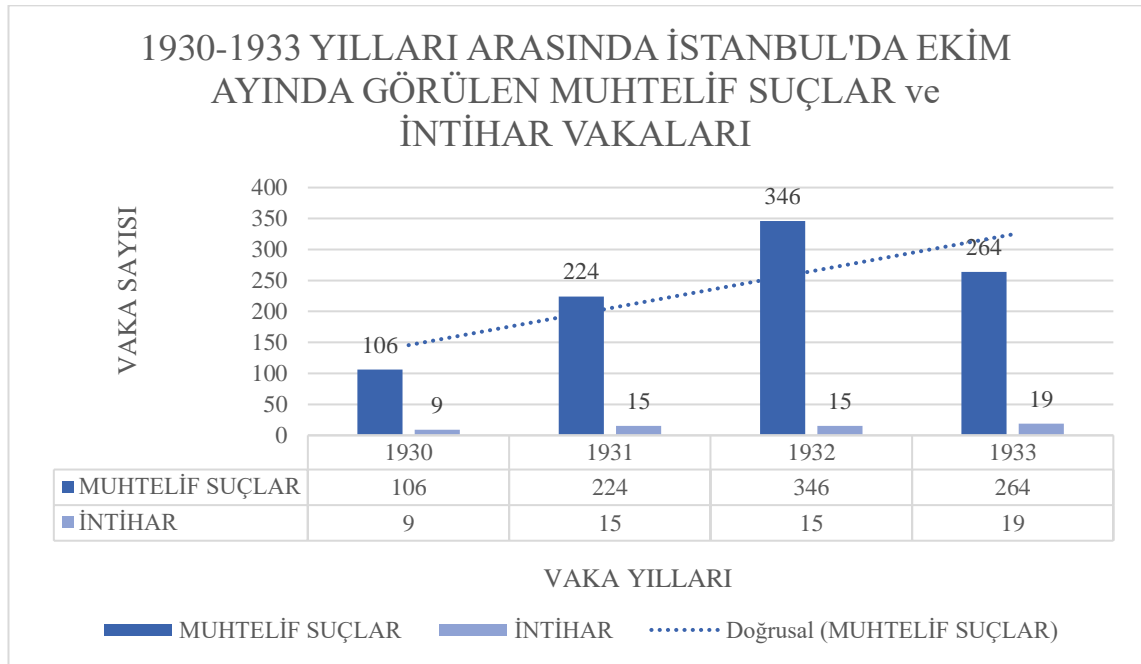
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 62

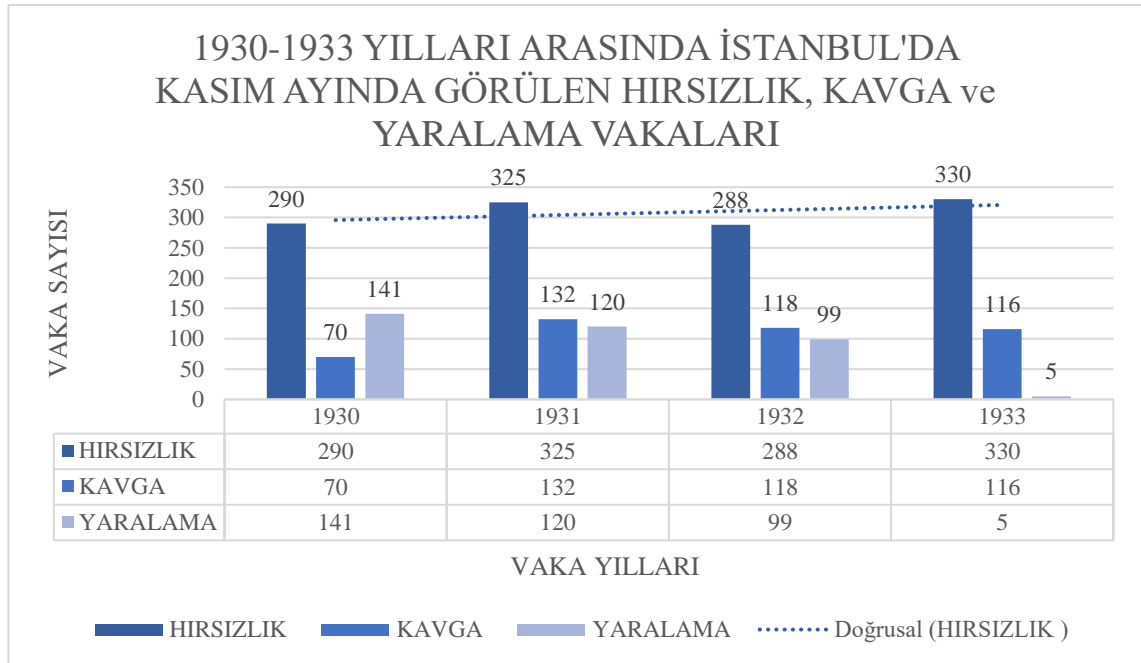
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 63

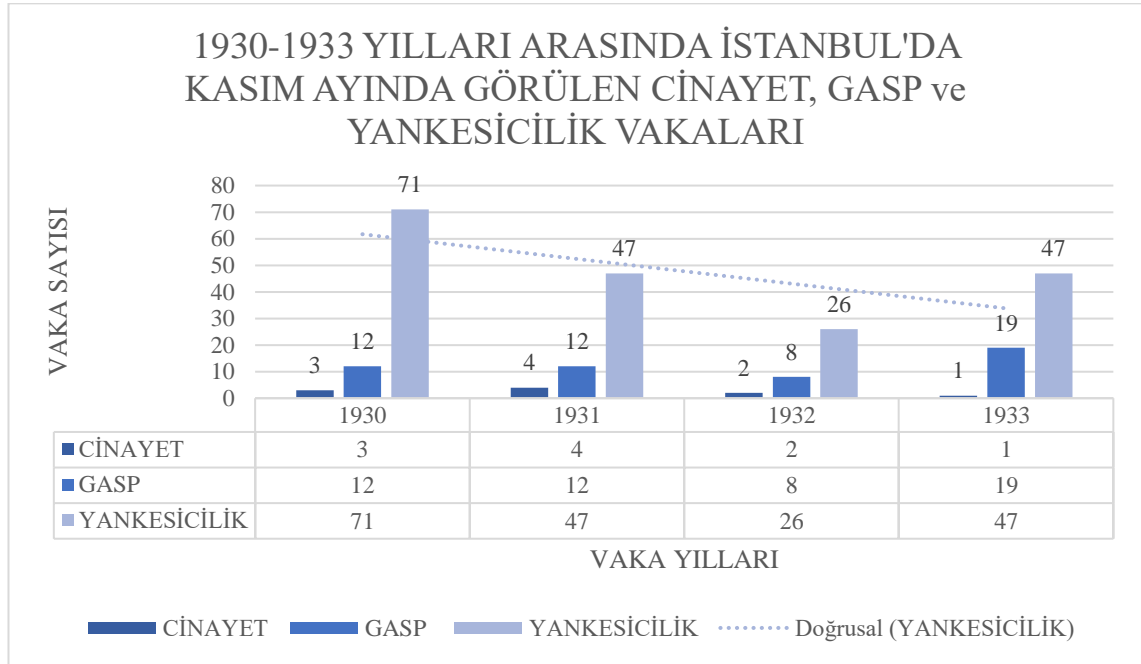
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 64

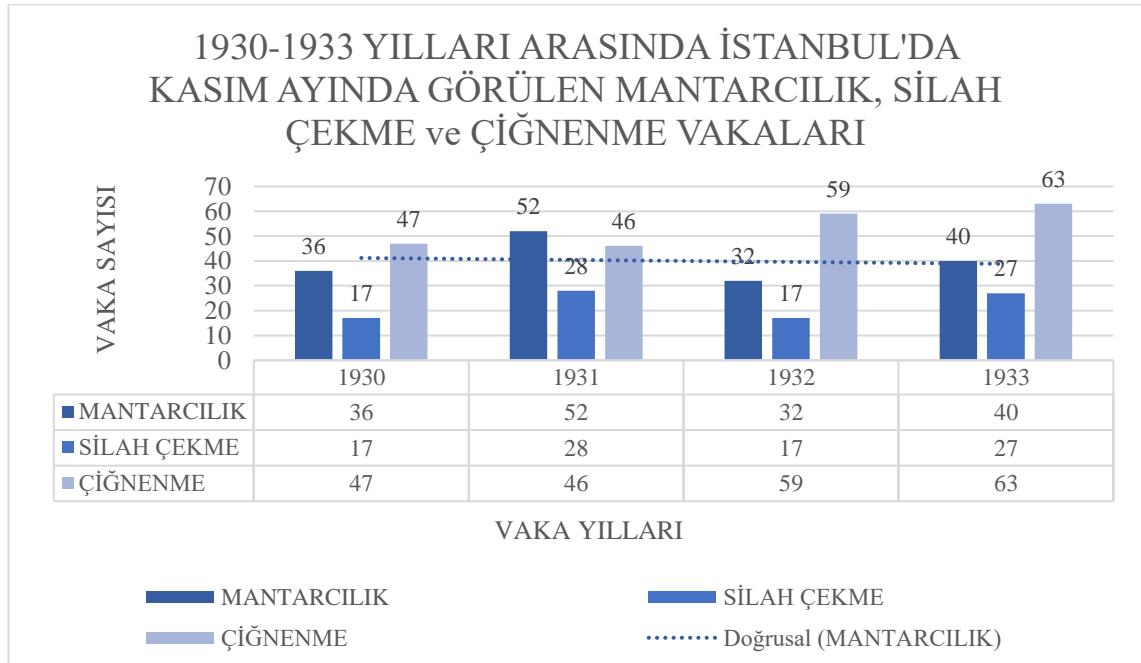
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 65

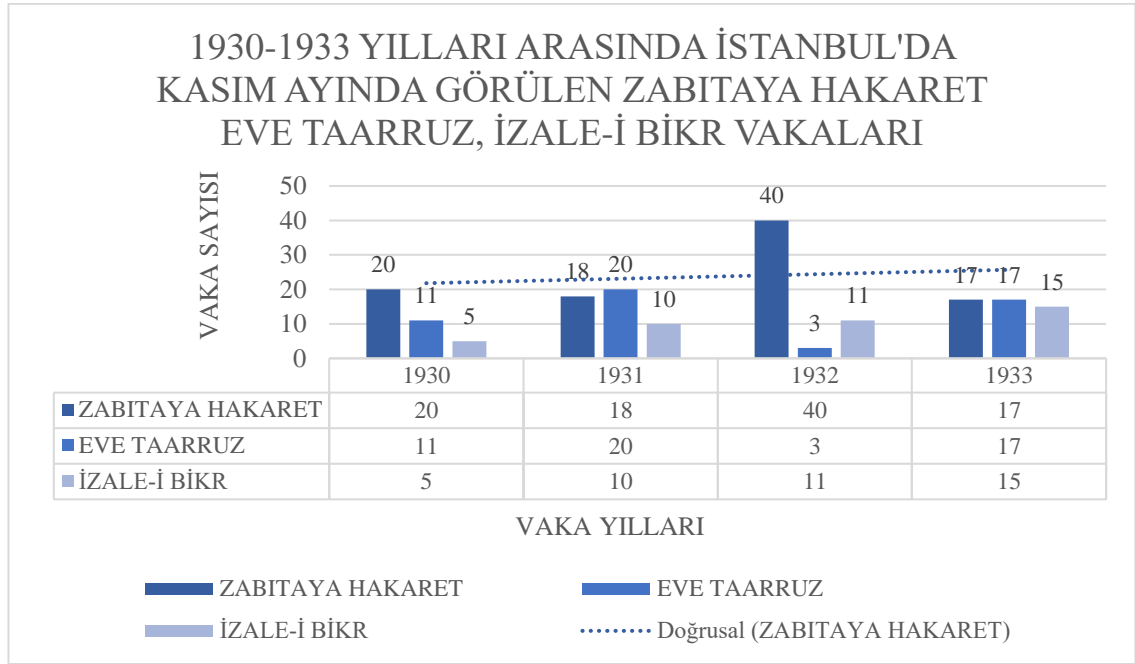
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 66

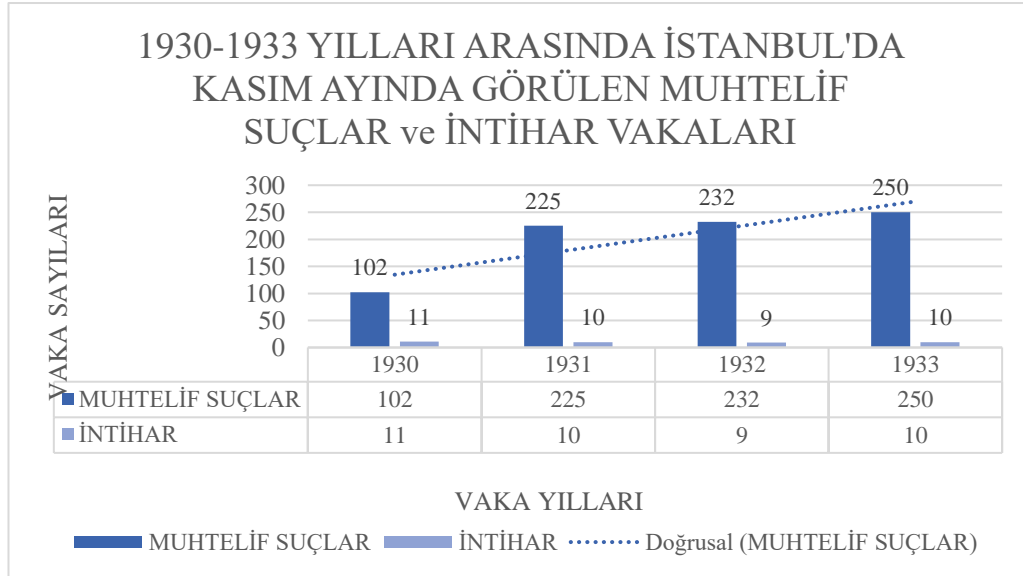
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 67

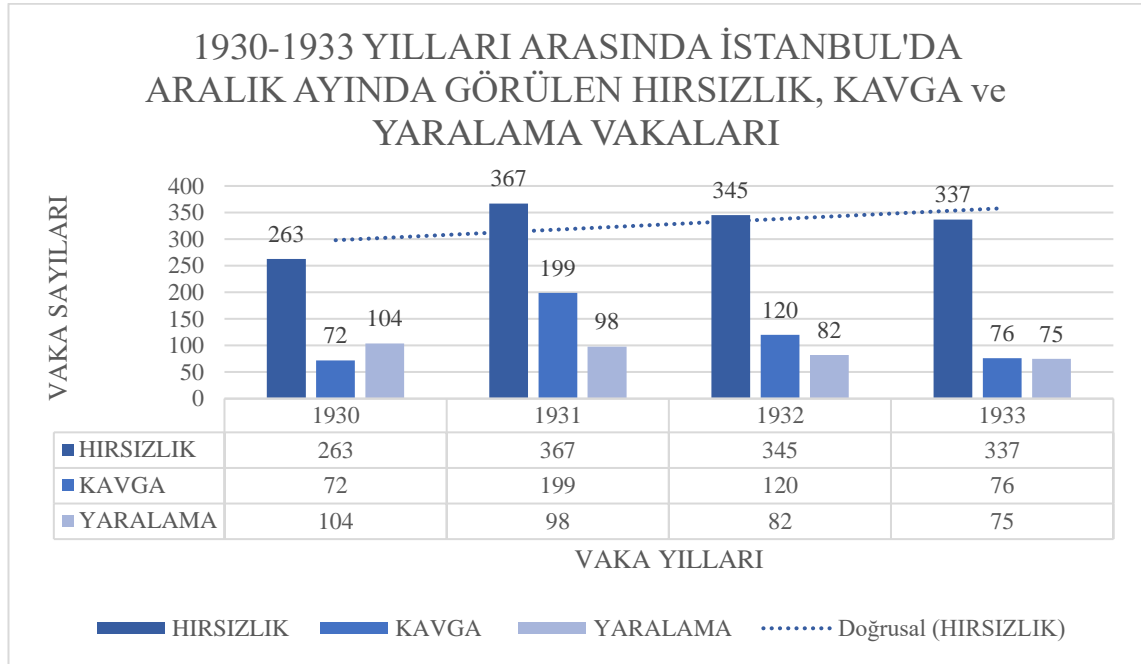
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 68

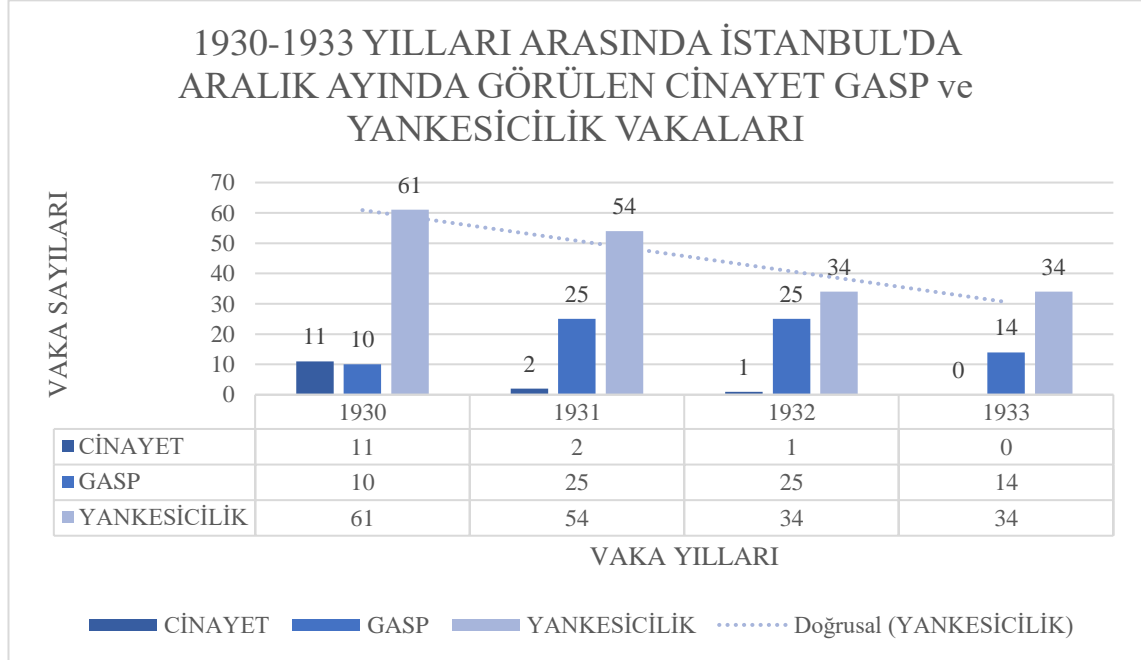
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 69

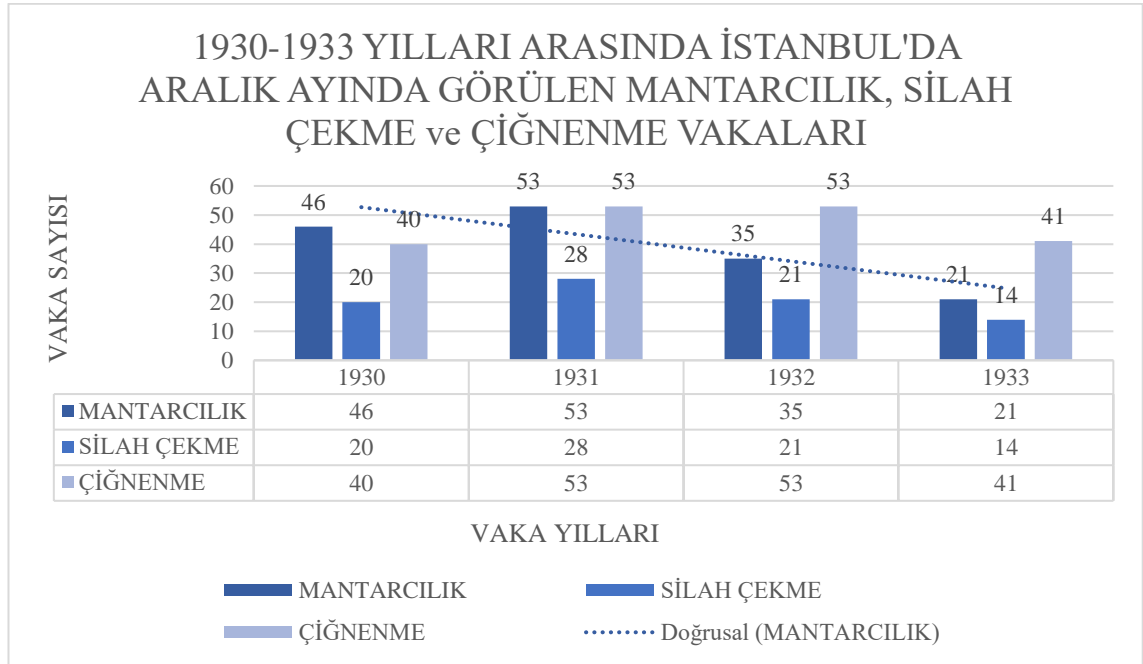
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 70

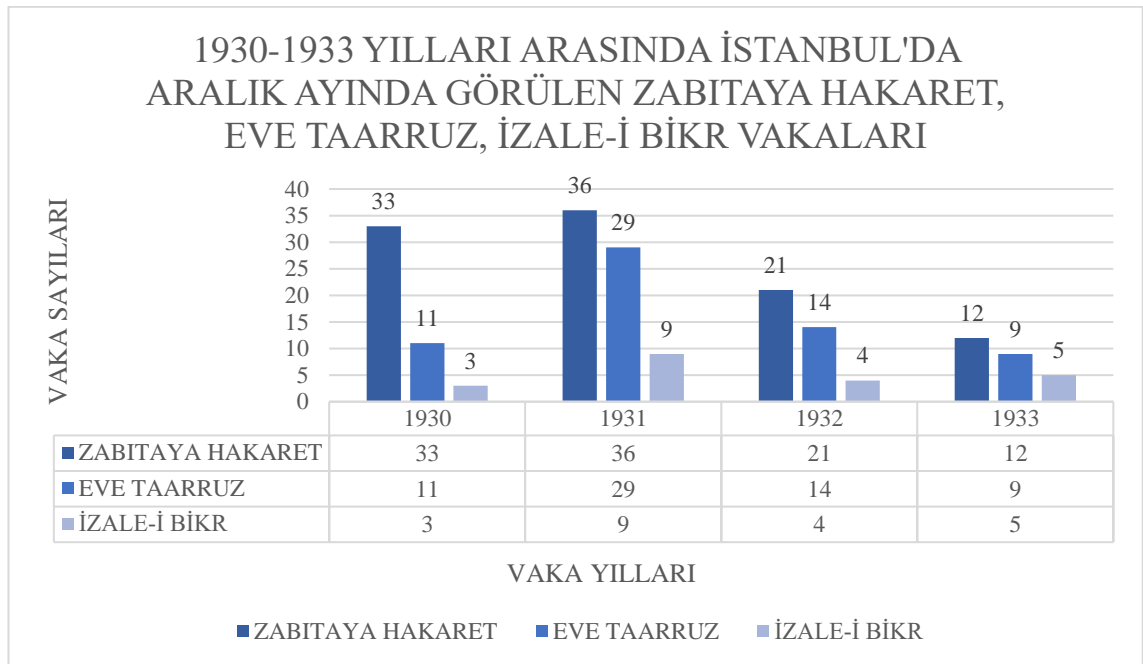
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 71

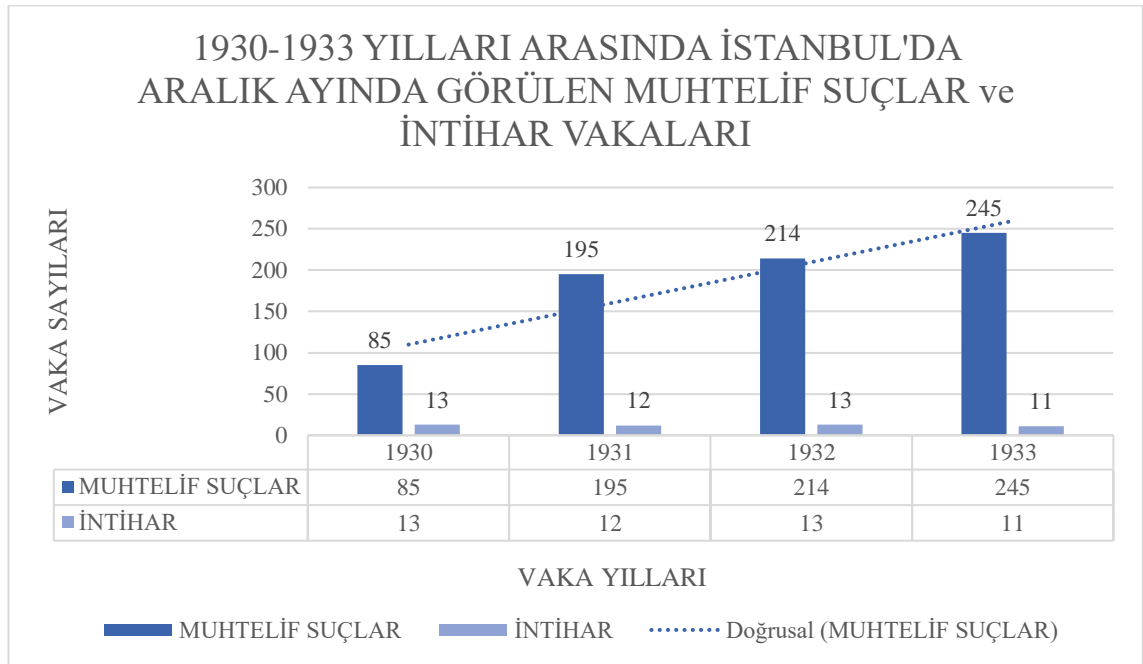
(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 72

(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 73

(Kaynak: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, 1932-1933, İstanbul Belediye Basımevi, 1936, s. 266.)

Ek 74

**Medeniyet Tehlikede
Çocuk Tevellüdatı Büyük
Bir Suretle Azalıyor**

Türk Çocuğu

Tahminen sekiz on senedenberi Avrupa ve Amerikada çocuk tevellüdatı okadar büyük bir sür'atle azalıyor ki, en bedbin filosofların mütemadiyen ileri sürmekte oldukları medeniyetin inhitatı mevzuu, artık birriyaziye el ile tutulur bir hale gelmiş bulunuyor. Eğer istatistiklere kapansın ve bunların mamarlarını lüayıkyle kavrayacak Amerika ve Avrupa ailelerinin artık tevellüdatı adedini azaltmış bulduklarını görürüz. Vakaa her tarafta tababet ve saire seyyesinde, vefiyat biraz daha azalmakta ve her tarafta ömürü vasatii beşer, biraz daha uzalmakta olmakla beraber çocuk tevellüdatı, gene vefiyat miktarını telâfi edebilecek seviyede bulunmuyor. Evlenememek ve çocuk yapmamaşlıkla

ruhü bir maraziyetten başka birşey değildir; fakat dedigim gibi ruhi maraziyet te fizyolojik bir tarın neticesidir.

Sıhhatle terbiye arasındaki alaka, son zamanlarda âlimlerin nazarı dikkatini okadar celbetmiştir ki, bazı medeni memleketlerde istekle çocuk düşürmeşi takyit bile etmişlerdir. Bir alkolizmin çocuğu, ekseriyetle saralı oluyor; fakat hırızların, katillerin üzerinde yapılan tetkikleri onların ruhi bir teşevvüğe bu ahlaki dalâlete düştüklerini göstermiştir. O ruhi teşevvüğü ise, mutlaka irsen intikal etmiş bir

de, buralarda bile izdivac ve çocuk yapma meseleleri hakkında bir nefret hissolunuyordu. Fransada işte bu hal daha vasi bir nisbette görülüyor. Bizce bu hal hayat buhranlarından ziyade, evvelki birçok erkeklerin beşeri ve zehavi ihtiyâçlarını, son zamanlarda haricte daha suhuletle tatmin edebilmelerinden, ikincisi de zevc ve zevcelerini istirahatlerini, çocuk yapma zevkine feda edememek gibi, hotbinane düşüncelerinden ileri gelmektedir. Estaba ne olursa olsun, görülen bir hakikat vardır ki; her milletin adedi nüfusu gittikçe azalıyor. Bu tenakus nihayet öyle bir yekil alacak ki Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesini işgal edecek en mühim mevzu, bütün siyasi ve iktisadi mevzuların fevkine çıkacak değildir. Öyle olduğu halde,

Alman Çocuğu

olan mevzu, medeniyeti üzerine doğru koşmakta olan müthiş tehlikeden kurtarmağa matuf çarenin taharri ve temini mevzuu olacaktır. Müttehedei Amerikada 1900 senesinde her izdivactan vasatii 4,5 çocuk alınırken, 1931 de 2,15 çocuk alınmıştır. İngilterede 1900 de her izdivactan 3,7 çocuk doğarken 1931 da 2,06 çocuk doğmuştur; Rusya da 1900 de 5,4 çocuk, 1931 de 3,1 çocuk, Almanya da vasatii daha elim ve iki sene arasındaki nisbet daha büyüktür. 1900 da 4,4 çocuk, 1931 de 1,9 çocuk, İtalyada 1900 da 4,5 çocuk 1931 de 3,2 çocuk, Frnsada 1900 da 2,9 çocuk, 1931 de 2,2 çocuk, gerek 1900 gerekse 1931 senelerinde aynı nisbeti muhafaza eden yegâne

Medeniyet Tehlikede Çocuk Tevellüdatı Büyük Bir Suretle Azalıyor
Resimli Şark, No: 16, (Nisan, 1932), s. 6.

Ek 75

İstanbul 9. idare sını
by 16. Ka. Recep Beyefendi bu su
var mı? Recep Beyefendi'ni kutla
eri not etti. Bu not ve minleri Mim
bay verildi. 27/VII/1933

Adilpaşa
M. Arslan

RECEP BEYEFENDİNE
 İSTANBUL TİCARET VE SANAYİ ODASI REİSİNE
 NEMLİZADE MITAT BEYEFENDİ,
 Ticaret ve Sanayi Odası Reisi

İ S T A N B U L

Mr. Hines'in ziyareti esnasında lutfettiğiniz malûmat-
 tan başka sorulacak suallere İstanbul ticaret ve sanayi odasının maali
 memnuniye cevap verileceği vait buyurulmuştur .

Aşağıdaki suallerin cevaplarınının 20. Ağustos. 1933 tari-
 hinden evvel gönderilmesi hususunun teminini rica ederim .

1) Türkiyenin umum millî geliri nedir ? Bu miktarın
 bilinmesi vergi meselesi ve Türkiyede muhtelif teşebbüsata hasredile-
 cek sermaye yekûnu hakkında bir karar verebilmek için oldukça ehemmiyet-
 lidir .

Gelirin tahmini yekûnuna ilâveten gelirin menbaları ,
 meselâ , ziraat , sanayi ve diğer menbalar hakkında verilecek malûmat
 ayrıca mucibi memnuniyet olacaktır .

Bu hususta şimdiye kadar verilen rakamlar 500 milyon
 ile 1 milyar arasında tehalûf etmektedir . 1927 senesi tahmininde
 Sanayi geliri olarak 480 milyon lira gösterilmektedir ki bu rakam
 bize Türkiye umumî geliri olarak verilmiş olan 1 milyar liranın ha-
 kikata daha yakın olması lâzım geleceğini gösteriyor .

İstatistik Müdüriyeti bu rakkama emniyet göstermediğin-
 den Odanızın bu husustavereceği rakkam yapacağımız tahminatta faydeli
 olacaktır .

490 01 1454 33 5

Ek 76

DEVLET İÇİŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

19/9/1930

3118

X X X
İzmir, Adana, İstanbul,
~~Samsun ve Trabzon~~ Malatya ve Sivas

Şifre

(33)

Meclisin bu günlerde içtima davet edilmesindeki saikın bilhassa Türk parasının kıymetinde gösterdiği tabii sebebi muhafaza etmek olduğu malumdur. Bu tabii istikrarı muhafaza bilhassa ihracat tüccarlarının menfaatlarını korumak içindir. Halbu ki bu sınıftan bazı tüccarlar, iktisadi buhran vardır diye feryat etmekte ve aleyhimize propaganda yapmaktadırlar. Arz ettiğim hakikat anlatılarak bu propagandanın körletilmesi pek mümkün ve önümüzdeki intihap için pek lazımdır Efendim.

Kapadın
19-9-1930

490	01			1	6	22
-----	----	--	--	---	---	----

İktisadi Buhran Var Diye CHP Aleyhinde Propaganda Yapan Tüccarlar

(BCA., 490-1-0-0/ 1- 4-22, Belge Tarihi: 19 Eylül 1930).

Ek 77

T. C.
M. M. V.
Z. İ. D.
Muhakim şubesi
S. 31
Sayı 489

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara
- 6 - 931

Hulâsa
Maç hadisesi hakkında

Yüksek Başvekâlete

39
95

Leffli

İstanbulda Yunan Futbol Takımı ile Fenerbahçe arasında yapılan maç esnasında Yunan kalecisine yumruk vurdugu Uğur Kolordu ve İstanbul Merkez Kumandanlıklarınca yaptırılan tahkikat ile tespit olunan Gülhane Hastanesinde Hekim Yüzbaşı Hilmi Efendinin disiplin cesası olarak yirmi gün oda hapsiyle cezalandırıldığı ve muameleyhin Erzincan'da Uğur Fırka Topçu Alayına nakil ve tayin olundugu marusdur efendim.

N.s. oğlu

M. M. V.
Hilmi

Takdim
7.6.1931

030 10 47 301 6

1

1

Yunan Kaleciye Yumruk Atan Hekim Yüzbaşı Hilmi Efendi'nin Cezalandırılması

BCA, 30-18-1-2/24-71-18, Dosya Ek: 88-71, Belge Tarihi: 21 Ekim 1931.

Ek 78

Hülâsa: 4 / 7 / 931
Münfesih serbest fırkanın ihyası için alınan haberlerin teyât etmediğine dair.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
EMNİYET İŞLERİ
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Sıra 1.E.1.
Hısasî 0190
Cinsî

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Pangaltı merkezinden Aydın'da Doktor (Ethem Vassaf) beye Fithi bey inmesile 24 / 6 / 931 de bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta (fırkanın feshine saik olan kanaatında sabit kadem bulunduğundan fırkanıza müsbet cevap vermeye imkan görüyorum) denmektedir. Mubaberinin şekline göre bu doktorun bir zimre hesabına müracaatta bulunduğu istidlâl olmaktadır. (Ethem Vassaf) bey, münfesih serbes fırkanın teğekkül-sirasında menfi faaliyetler sarfetmiş seciyesiz bir adamdır. Son defa müstakillen namzetliğini koymuş ise de aldığı rey miktara pek azdır.

Hizmet gazetesinin 23 / Haziran / 931 tarihli nüshasında intişar eden telgrafi yazan Çekmeli Emin bey isminde birisidir. Bu telgrafta Antalya, Muğla ve havalisinde serbes fırkanın ihyasına dair vukubulacak teğebbüslerin Aydın münevverlerini sevindirdiği bahsolunmaktadır. Haklarında kanunî takibat icrasına bağlanmıştır. Bu hususta Aydın Vilâyetinden alınan gifre sureti ile Hizmet gazetesinde intişar eden telgrafın sureti lutfen takdim kılınmıştır.

Münfesih serbes fırkanın ihyası için teğebbüs vukubulduğuna dair alınan haberler üzerine keyfiyet daha evvel Vilâyetlerden sorulmuş ve alınan cevaplarda böyle bir teğebbüs vaki olmadığı bildirilmiştir.

Arzeylerim efendim.

Dahiliye Vekili

Takdim
6.7.931
Hıfız 9.7.931

Feshedilen Serbest Fırka'nın Yeniden Kurulması Çabalarına Dair Haberlerin Doğru Olmadığı

BCA., 30-10-0-0/ 79-522-4, Belge Tarihi: 4 Temmuz 1931.

Ek 79

T. C. 20
BAŞ VEKÂLET 37
İSTATİSTİK ÜRÜN MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı 205
8

B A Ş B A K A N L I K
C U M H U R İ Y E T A R Ş İ V İ

Yüksek Başvekâlete

Evelki gün gıfahen vaki meruzatında ölüm vakuatını nüfus kayıtlarından çıkarmak imkansız olduğunu ve binaenaleyh vilâyet merkezlerinde Belediyelerin defin ruhsatiyesi kayıtlarına istinaden bir ölüm istatistiği tanzimine çalıştığımı zı izah etmişim.

Bu istatistiğin 16 vilâyet merkezine ait noticeleri itnan edilmiştir. Ölüm ruhsatiye kayıtları Belediyeler hududunda vakubulan bütün ölüm vakuatını ihtiva eylediği için bu rakamlara itinat olmaktadır .

1931 de muhtelif vilâyet merkezlerinde binde ölüm nisbeti şöyledir :

	binde		binde
Ankara	20	Adana	21
İstanbul	18	Karaman	21
Balıkesir	22	Amasya	24
Bursa	27	Edirne	23
Çanakkale	23	Kırklareli	27
İzmir	25	Tekirdağ	25
Manisa	26	Kocaeli	22
Denizli	23	Yozgat	18

Bu vilâyet merkezlerinin nüfusları mecmuu 1,264,476 dir. Bu yokuna nazaran vasatı ölüm nisbeti (20) oluyor.

Başkamelekotlere gelince :

93 Bulgar şehrinde 1929 da ölüm nisbeti binde	16
Bütün Yunan şehirlerinde 1926 da "	17,5
İskenderiyede 1929 da "	27,5
Kahirede " "	27
Farişte 1926 da "	14
Brükselde " "	17
Tahranda " "	19,5

Görüliyor ki şehirlerimizin vefiyat nisbeti , Misir şehirlerine nazaran oldukça az ise de diğerlerine nazaran bir az fazladır.

Diğer vilâyet merkezlerimizde ait noticeleri yakında itnan edeceğiz. Bu istatistiği bu sene , ölüm ruhsatiye kayıtları müsait olan kaza merkezlerine de teğmil edeceğiz. Bu suretle üç milyona yakın bir nüfus kütleli hakkında malûmat alınmış olacaktır.

030 10 | | 24 195 13

1931 Yılında 16 Vilayetteki Ölüm İstatistiklerinin Oranı

BCA., 30-10-0-0/ 24-135-18

Ek 80

T.C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İktisadi ve Umumi İşleri Müdürlüğü
Sayı: 11471

Ankara, 16 Temmuz 1933

Özet: İstanbulda açılmış olan Fakir çocukları kurtarma yurdu h.

Başvekkâlet Yüksek Makamına

3/V/1940 tarihli ve 6-741/2413 sayılı buyrukları karşılığıdır :

1- İstanbulda açılmış olan kimsesiz çocukları kurtarma yurdu hakkındaki yüksek buyruklarınız üzerine bu müessesenin durumu ve faaliyeti hakkında İstanbul Valiliğine yazılan 5/VII/1940 tarihli ve 6/7626 sayılı yazıya alınan karşılığın örneği bağlı olarak sunulmuştur.

2- Valiliğin iş'arından da anlaşılacağı veçhile 1933 yılında İstanbulda Vilâyet bütçesinden verilen tahsisatla açılmış olan kimsesiz çocukları kurtarma yurdu 1939 yılına kadar müstakil olarak faaliyette bulunmuş, fakat bu müddet zarfında müessesede programlı ve disiplinli bir çalışma sisteminin kurulamadığı müte-hassis hey'ete yaptırılan teftiş neticesinde anlaşıldığından tesis maksadına uygun bir tarzda işlemlerini temin için 1939 yılı haziranından itibaren yurdun Maarif Müdürlüğüne bağlanması zarureti hasıl olmuştur.

3- Vilâyet umumî meclisince tasdikli yurt talimatnamesinin bir örneği bağlı olarak sunulmuştur. Doktor ve terbiyeci müte-hassislardan seçilen kuvvetli bir idare ve talim hey'eti ve talebeyi çeşitli mesleklere hazırlayan atölyeleri ile faydalı olmayabâşlayan ve bugün (120) kişilik kadrosu bulunan müessesenin Hususî İdare bütçesinin müssadesi nisbetinde gelecek yıllarda daha geniş kadrolarla faaliyete geçmesinin teminine çalışılacaktır.

030	10			174	201	6
-----	----	--	--	-----	-----	---

-6-

Serseri ve Sabıkalı Çocukları Eğitime Tutmaya Çalışan Kimsesiz Çocuklar Yurdu
BCA., 30-18-1-2/ 38-53-1, Belge Tarihi: 16 Temmuz 1933.

Ek 81

I.C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İle Tedrisat Umum Müdürlüğü
Sayı:

Ankara, 2 194

Özet :

4- Kimsesiz çocukların terbiyesi gibi yurdun heyeti umamiyesine şamil olan önemli bir işin mahdut kadrolu bir veya bir kaç müesseseye ile halledilemeyeceği ve bu gibi masrafları müesseselerin bir vilâyet bütçesile yaşıtılmalarına maddî imkân bulunmadığı Yüksek makamınızca da malûmdur. İçtimai bünyemiz için bir tehlike teşkil eden kimsesiz çocukların terbiyelerini ve aynı zamanda kendilerinin sanayi ve maadin işlerinde istifade edilir birer unsur olarak yetiştirilmelerini temin için yurdun muhtelif yerlerinde geniş kadrolu müteaddit müesseselere ihtiyâç vardır. Hususî idare ve belediye bütçeleriyle şimdiye kadar başarılamiyan ve bundan sonra da başarılamiyacağı şüphesiz bulunan bu işin ancak Hükümetçe alınacak esaslı tedbirlerle hal edilebileceği kanaatinde bulunduğumu arz eder, derin saygılarımı sunarım.

TA.
Ta.

Maarif Vekili

Yücel

yağcı isleri m.
27. 10 - 1940

030	10			174	201	6
-----	----	--	--	-----	-----	---

053
M.G. R.T.
26/IX/1940
I.D.

5-10-1940
9193
1

2

Serseri ve Sabıkalı Çocukları Eğitime Tutmaya Çalışan Kimsesiz Çocuklar Yurdu
BCA., 30-18-1-2/ 38-53-1, Belge Tarihi: 16 Temmuz 1933.

Ek 82

Tamimler

No. 5959

Ermeni taşnak komitasının katil icraatına alet olan hainlerden Hrant canikyan isminde bir ermeni şeriri, Baş Vekilimiz İsmet paşa, hazretlerine suikast icra etmek maksadile Suriyeden Yunanistana hareket etmiş ve bu mel'unane maksadı vekâlet teşkilâtınca vaktinde haber alınarak alâkadar vilâyetler teşebbüsünü

Istanbul polisi Nuri Ef.

2309 Istanbul p. Necati Ef.

Suikastçi Ermeni Hrant

vakiden ve canilerin hüviyet ve eşkâllerinden haberdar edilmekle beraber vaziyet ve harekât murakaba altına ahudırılmış ve Yunanistandan hudut haricine çıkarılmıştır. Pireden Romanyaya ve oradan Peşteye geçmek suretile mel'un maksadını icra etmeği kararlaştıran bu komitacı Ermeni vapurla Istanbula geldiği zaman Istanbul Deniz

Polis Memurları Necati ve Nuri Efendiler Tarafından Tanınınca Vapurda İntihar Eden Suikastçi Ermeni Hrant.
(Kaynak: Polis Mecmuası, Yıl: 18, Ekim, 1931, Sayı: 262. s. 837.)

Ek 83

serapcerezci@gmail.com <serapcerezci@gmail.com>

17 Şub 2021 Çar 19:13

Alıcı: belgevekoordinasyondb@egm.gov.tr

İyi çalışmalar diliyorum. Pamukkale Üniversitesi tarih bölümü doktora öğrencisim. Tezim için 1928- 1938 yılları arasındaki İstanbul'da işlenen suçlar konusunu Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinden incelemek istiyorum. Pandemi sürecinde Ankara'ya gelemiyorum. Nasıl bir yol haritası izlemem gerektiği hususunda yardımınızı talep ediyorum. İyi çalışmalar dilerim.

Windows 10 için [Posta](#) ile gönderildi

Belge Yonetimi ve Koordinasyon DB <belgevekoordinasyondb@egm.gov.tr>

19 Şub 2021 Cum 10:19

Alıcı: ben

17.02.2021 tarihli dilekçeniz incelenmiştir.

1962 yılı ve öncesine ait olan Emniyet Genel Müdürlüğü Kurum Arşivinde muhafaza edilen milli kültür ve tarihi varlığımız açısından öneme sahip dokümanlar, bilimsel ve idari açıdan istifade edilmesi amacıyla Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmiş olup, kurum arşivimizde talebinizle ilgili herhangi bir bilgi ve belge bulunmamaktadır.

Emniyet Genel Müdürlüğü'ne Tezimizin Döneminin Belge taraması için mail ile yapmış olduğumuz başvuruya gelen yanıt.

Ek 84

serapcerezci@gmail.com

17 Şub 2021 Çar 19:21

Alıcı: dab@devletarsivleri.gov.tr

İyi çalışmalar diliyorum. Pamukkale Üniversitesinde tarih bölümünde doktora öğrencisim. 1928-1938 yıllarına ait İstanbul'da işlenen suçları Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nden incelemek istiyorum. Ancak detaylı arama yapmak istediğimde yalnızca İstihbarat Dairesi Başkanlığı çıkıyor. Nasıl bir yol haritası izlemem gerektiğini açıklarsanız minnettar kalırım.

Windows 10 için [Posta](#) ile gönderildi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Bilgi Edinme <bilgiedinme@devletarsivleri.gov.tr>

24 Şub 2021 Çar 14:09

Alıcı: ben

Sayın İlgili,

Talep ettiğiniz fon üzerinde tasnif işlemleri henüz bitmemiştir. Bu fon üzerinde tasnif işlemlerinin bittiği belirli sayıda belge araştırmaya açıktır.

Gönderen: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Gönderildi: 17 Şubat 2021 Çarşamba 20:48:46

Kime: Devlet Arşivleri Başkanlığı Bilgi Edinme

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'ne erişmek için yapmış mail ile yapmış olduğumuz başvuruya gelen yanıt

Ek 85

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü

Sayı : E.74044743-252.01.542/44564
Konu : Başvurunuz

16.08.2022

Sayın Serap CEREZCİ
serapcerezci@gmail.com
Çaybaşı Cad. İpek Apt. No:35 Kat:6 Daire:11
Merkezefendi/DENİZLİ

Genel Müdürlüğümüz kayıtlarına 04.07.2022 tarihinde intikal eden ve istatistikî bilgi talebini içeren 01.06.2022 tarihli e-posta başvurunuz, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında değerlendirilerek 11.08.2022 tarih ve 2203610475 başvuru numarası ile CİMER kayıtlarına intikal ettirilmiştir. Söz konusu başvurunuz Genel Müdürlüğümüzce incelenmiş olup;

Genel Müdürlüğümüzde tutulmakta olan ceza istatistikleri, Cumhuriyet başsavcılıkları ile ceza mahkemelerine yansıyan suçları kapsamakta olup sanık ve suç bazında Türk Ceza Kanunu ve özel kanunlarda yer alan madde ve fıkra esasına göre; hukuk istatistikleri, dava türüne göre; icra müdürlüklerine ait istatistikler dosya türü ve sayısına göre; ceza infaz kurumu istatistikleri ise hükümlü ve tutukluların taraf sıfatı ve tekil kişi sayısına göre Resmî İstatistik Programı çerçevesinde UYAP kayıtlarından derlenerek üretilmektedir. Genel Müdürlüğümüzde mevcut bulunan istatistikler hiçbir şekilde tarafların (şüpheli/sanık, mağdur, müşteki, davacı, davalı, meslek v.b) kişisel bilgilerini içermemekte olup, yalnızca sayısal verileri ihtiva etmektedir.

Bilindiği üzere; 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 7'nci maddesinin ikinci fıkrasında, "Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler.", 8'inci maddesinde ise "Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya yayın, broşür, ilan ve benzeri yollarla kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler, bilgi edinme başvurularına konu olamaz. Ancak, yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi veya belgelerin ne şekilde, ne zaman ve nerede yayımlandığı veya açıklandığı başvurulara bildirilir."

Öte yandan; Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmeliğin 12'nci maddesinin ikinci fıkrasında; "Kurum ve kuruluşlar; ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurular ile tekemmül etmemiş bir işleme ilişkin bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler." 13'üncü maddesinin birinci fıkrasında "Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya kitap, broşür, ilan ve benzeri yollarla kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler, bilgi edinme başvurusuna konu olamaz." ikinci fıkrasında ise "Ancak birinci fıkrada belirtilen yollarla kamuoyuna açıklanmış veya kurum ve kuruluşlarca elektronik ortamda yayımlanmış kamunun erişimine açık bilgi veya belgelerin ne şekilde, ne zaman ve nerede yayımlandığı veya açıklandığı başvurulara bildirilir."

Hükümleri yer almaktadır.

Bu itibarla; başvurunuzda yer alan soruya ilişkin istenilen ayrıntıda veri; ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ve analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgiye yönelik olduğundan istatistik sunulamazla birlikte, yıllık bazda UYAP kayıtlarından derlenen ve değerlendirilen adalet istatistiklerine ait mevcut veriler <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr> adresli web sayfamızda yayımlanmaktadır. Bununla birlikte, 2022 yılına ilişkin istatistiklerin ise "01 Ocak 2022 - 31 Aralık 2022" tarih aralığı baz alınarak 2023 yılı içerisinde yayımlanması plânlanmaktadır.

Bilgi edinilmesini ve bu işleme karşı usul ve kanun hükümleri uyarınca yazımızın tebliğ tarihinden itibaren 15 günlük yasal süre içerisinde Bilgi Edinme Değerlendirme Kuruluna itiraz edebileceğiniz hususları bilgilerinize sunarız.

Yurdagül KESKİN
Hâkim
Bakan a.
Daire Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Devlet Mah. Vekaletler Cad. 06420 Çankaya/ANKARA
Telefon: (0312) 549 51 05-41 Faks No: (0312) 549 51 25
e-posta: adlisicilistatistik@adalet.gov.tr İnternet Adresi: www.adlisicil.adalet.gov.tr

Bilgi için: Emel AKTAŞ
Şube Müdürü

Adli Sicil İstatistikleri'nden istifade etmek için dilekçe ile başvuru yaptığımız Cimer başvuru sonucu

KAYNAKÇA

A. TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ

- BCA.*, 30-10-0-0/ 26-152-10, Belge Tarihi: 00.00.1931.
BCA., 30-10-0-0/ 26-152-5/ 3-4, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 27 Aralık 1928.
BCA., 30-18-1-2/ 3-23-14, Belge Tarihi: 17 Nisan 1929.
BCA., 30-10-0-0/ 120-858-2, Dosya Ek: 99D, Belge Tarihi: 31 Ocak 1929.
BCA., 30-10-0-0/ 26-152-6/ 3-4-5, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 1929.
BCA., 30-18-1-2 / 3-30-1, Dosya- Ek:87-26, Belge Tarihi: 8 Mayıs 1929.
BCA., 30-18-1-2 / 5-50-10, Dosya-Ek: 154-18, Belge Tarihi: 17 Ekim 1929.
BCA., 490-1-0/ 1453-23-1, Dosya Ek: 10. Büro, Belge Tarihi: 16 Kasım 1940.
BCA., 490-1-0-0 / 1464-5-1, (36-60), Dosya Ek: 11 Büro, Belge Tarihi: 10 Eylül 1933.
BCA., 30-10-0-0/ 160-126-13, Dosya Ek 172, Belge Tarihi: 19 Kasım 1931.
BCA., 490-1-0-0/ 1455-38-2, 10. Büro, Belge Tarihi: 1938.
BCA., 490-1-0-0/ 1-4-22, Belge Tarihi: 19 Eylül 1930.
BCA.,30-18-1-1/ 13-20-3, Belge Tarihi: 25 Mart 1925.
BCA., 30-10-0-0/6-34-12, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 26 Aralık 1923.
BCA., 490-1-0-0 / 900-517-1, Dosya Ek: 5. Büro, Tarih Yok.
BCA., 490-1-0-0 / 3-13-19 / 1-2, Belge Tarihi: 2 Eylül 1936.
BCA., 30-18-1-2/ 1-1-6, Belge Tarihi: 1 Kasım 1928.
BCA., 30-18-1-2/ 79-83-19, Dosya Ek: 31- 363, Belge Tarihi: 5 Ekim 1937.
BCA., 30-10-0-0 / 102-668-6, Belge Tarihi: 13 Şubat 1929.
BCA., 30-18-1-1 / 6-36-2, Dosya Ek: 135-48, Belge Tarihi: 12 Kasım 1922.
BCA., 30-18-1-1/ 6-35-16, Dosya Ek: 102-3, Belge Tarihi: 12 Kasım 1922.
BCA., 30-18-1-2 / 6-55-5, Belge Tarihi: 11 Kasım 1929.
BCA., 272-0-0-11/ 24-131-2, Belge Tarihi: 7 Ocak 1930.
BCA., 30-10-0-0/ 8-48-6, Belge Tarihi: 30 Mayıs 1929.
BCA., 30-10-0-0/ 3-17-18, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 23 Ocak 1929.
BCA., 30-10-0-0 / 24-135-18, Dosya Ek: 20, Belge Tarihi: 20 Mart 1932
BCA., 30-10-0-0 / 79-520-4, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.
BCA., 30-10-0-0/ 237-599-7, Belge Tarihi: 19 Temmuz 1931.
BCA., 30-10-0-0 / 267-802-1, Dosya Ek: 440, Belge Tarihi: 2 Haziran 1932.
BCA., 30-10-0-0/ Yer: 79-520-4, Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 15 Şubat 1931.
BCA., 30-10-0-0/ 3-17-30, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 19 Mart 1930.
BCA., 30-10-0-0/ 136-977-19, Dosya Ek:128, Belge Tarihi: 12 Nisan 1930.
BOA., Kurum: D.H.M.B...HPS. /99-14, Belge Tarihi: H-03-03-1339 (M.15 Kasım 1920).
BCA., 30-10-0-0/ 120-858-5, Dosya Ek: 99 D, Belge Tarihi: 27 Mayıs 1930.
BCA., 30-10-0-0/ 120-858-7, Dosya Ek: 99 D, Belge Tarihi: 22 Mayıs 1933.
BCA., 30-18-1-2/ 2-17-17, Dosya Ek: 31-240, Belge Tarihi: 6 Mart 1929.
BCA., 30-10-0-0/ 88-581-1, Dosya Ek: 87, Belge Tarihi: 10 Nisan 1932.
BCA., 30-10-0-0 / 136-977-14 Dosya Ek: 128, Belge Tarihi: 5 Mart 1930.
BCA., 30-10-0-0/ 26-152-9, Dosya Ek: 23, Belge Tarihi: 5 Aralık 1931.
BCA., 30-10-0-0/ 107-705-21, Belge Tarihi: 26 Temmuz 1931.
BCA., 30-10-0-0/ 192-315-10, Belge Tarihi 26 Kasım 1932.
BCA., 30-18-1-2 / 28-32-14, Belge Tarihi: 27 Nisan 1932.

- BCA., 30-10-0-0 / 177-221-5 / 2, Dosya Ek: 198, Belge Tarihi: 5 Nisan 1932.
 BCA., 30-10-0-0 / 8- 47-13, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 20 Nisan 1927.
 BCA., 490-1-0-0 / 527-2112-1 / 3, Dosya Ek: 2. Büro, Belge Tarihi: 6 Temmuz 1931.
 BCA., 490-1-0-0 / 1464-3-6 / 20, Dosya Ek: 11, Belge Tarihi: 1934.
 BCA., 490-1-0-0 / 1464-3-6 / 32, Dosya Ek: 11, Belge Tarihi: 1934.
 BCA., 490-1-0-0/ 730-502-1, Dosya Ek: 4. Büro, Tarih Belirtilmemiş.
 BCA., 490-1-0-0/ 1454-33-5, Dosya Ek: 10. Büro, Belge Tarihi: 27 Temmuz 1933.
 BCA., 490-1-0-0/1464- 5-1, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 10 Eylül 1933.
 BCA., 490-1-0-0/ 1464- 4- 2, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 00.00.1932.
 BCA., 30-10-0-0/ 4-21-4, Dosya Ek: 4, Belge Tarihi: 28 Nisan 1936.
 BCA., 490.1.0.0/ 846.346.1/5-71-72-73, Dosya Ek: 5. Büro, Belge Tarihi: 1932.
 BCA., 30-10-0-0/ 27-156-3, Dosya Ek:25, Belge Tarihi: 15 Ağustos 1933.
 BCA., 30-10-0-0/ 20-120-11 Dosya Ek:19, Belge Tarihi: 28 Nisan 1935.
 BCA., 30-10-0-0/ 24-136-6, Dosya Ek: 20, Belge Tarihi: 13 Haziran 1933.
 BCA., 490-1-0-0 /608-110-11, Dosya Ek: 3. Büro Belge Tarihi Belirtilmemiş.
 BCA., 30-10-0-0 / 47-301-6, Dosya Ek: 39, Belge Tarihi: 4 Haziran 1931.
 BCA., 30-18-1-2/24-71-18, Dosya Ek: 88-71, Belge Tarihi: 21 Ekim 1931.
 BCA., 30-10-0-0/ 39-238-8, Dosya Ek: 30, Belge Tarihi: 7 Kasım 1931.
 BCA., 30-18-1-2/ 2-16-39, Belge Tarihi: 3 Mart 1929.
 BCA., 30-18-1-1/ 6-2-1, Belge Tarihi: 28 Mayıs 1924.
 BCA., 30-10-0-0/ 99-640-1, Dosya Ek: 88, Belge Tarihi: 3 Mayıs 1933.
 BCA., 490-1-0-0 / 234-926-3, Belge Tarihi: 19 Aralık 1938.
 BCA., 30-18-1-2/ 2-17-17, Dosya Ek: 31-240, Belge Tarihi: 6 Mart 1929.
 BCA., 30-18-1-2 / 13-53-12, Dosya Ek: 45-7, Belge Tarihi: 29 Temmuz 1930.
 BCA., 30-18-1-2 / 37-43-20, Dosya Ek: 256-11, Belge Tarihi: 10 Haziran 1933.
 BCA., 490-1-0-0 / 1-2-21, Belge Tarihi: 21 Mart 1929.
 BCA., 30-10-0-0/ 2-9-40, Dosya:3, Belge Tarihi: 20 Aralık 1930.
 BCA., 30-10-0-0/ 2-9-34, Belge Tarihi: 23 Kasım 1930.
 BCA., 30-10-0-0 / 79-522-4, , Dosya Ek: 79, Belge Tarihi: 4 Temmuz 1931.
 BCA., 30-10-0-0/ 178-230-1, Dosya Ek: 202, Belge Tarihi: 19 Mayıs 1931.
 BCA., 30-18-1-1/ 11-48-11, Dosya Ek: 84-9, Tarih: 15 Ekim 1924.
 BCA., 30-18-1-2/ 38-53-1, Belge Tarihi: 16 Temmuz 1933.
 BCA., 490-1-0-0 / 1-3-19, Belge Tarihi: 5 Şubat 1930.
 BCA., 30-10-0-0 / 8- 47-13, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 20 Nisan 1927.
 BCA., 180-9-0-0- / 57-285-1 / 27-28, Belge Tarihi: 17 Haziran 1931.
 BCA., 30-10-0-0/ 6-35-7, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 12 Ocak 1924.
 BCA., 30-10-0-0 / 8-49-5, Dosya Ek: 6, Belge Tarihi: 21 Aralık 1933.
 BCA., 490.1-0-0/ 1464-3-2-15, Dosya Ek: 11. Büro, Belge Tarihi: 1930.

İNGİLİZ ARŞİVİ BELGELERİ

- The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957* [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri, Fone 424-270, (E 90/90/44), No: 1-3, s.4, Bay Edmons'tan Bay Austen Chamberlain'e, Ankara, 1 Ocak 1929.
The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957 [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri], Bölüm: 17, Fon: 424-270, (E/86/86/44), s. 5098, Bay Edmons'tan Bay Austen Chamberlain İstanbul, 28 Aralık 1928.
The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957 [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri], No:17, Fon: 424-272,

(E/731/282/44), s.14-15. Mr. George Russell Clerk' tan İngiltere Dış İşleri Bakanı Mr. Arthur Henderson'a, İstanbul, 5 Şubat 1930.

The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957 [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri] Fon: 424-272, (E 2677/1511/44) (No: 67), (No: 158), Tarih: 21 Mayıs 1930.

The National Archives UK Foreign Office: Confidential Print Turkey 1841-1957 [İngiliz Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Gizli Belgeleri, Mr. Morgan to Mr. Henderson, Fon: 424-274 E1120/ 69/44, No: 14, 5 Mart 1931.

TBMM TUTANAKLARI

- TBMM Zabıt Tutanakları*, (6 Şubat 1924), Dönem 2, Toplantı 96, C. 5, s. 611.
TBMM Zabıt Tutanakları, (26 Ekim 1933). Dönem 4, Toplantı 76, C.17, s. 54.
TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Haziran 1931). Dönem 4, Toplantı 16, C. 2, s.109-110.
TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Haziran 1930). Dönem 3, Toplantı 77, C. 20, s. 240-241.
TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Mayıs 1929). Dönem 3, Toplantı 64, C. 11, s. 48-49.
TBMM Zabıt Ceridesi, (15 Kasım 1930). Dönem 3, Toplantı 5, C. 22, s. 16- 19.
TBMM Zabıt Ceridesi, (16 Temmuz 1931). Dönem: 4, Fevkalade İctima, C. 3, s.159.
TBMM Zabıt Tutanakları, (20 Haziran 1932). Dönem 4 Toplantı 66, C. 9. S.185- 231.
TBMM Zabıt Ceridesi, (30 Kasım 1931). Dönem 4, Toplantı 8, C. 4, s. 81.
TBMM Zabıt Ceridesi, (1 Mart 1922). Dönem 1, Toplantı 1, C. 18, s. 4- 6.
TBMM Zabıt Tutanağı, (9 Mayıs 1931). Dönem 4, Toplantı 2, C 1, s. 22- 23.
TBMM Zabıt Ceridesi, (2 Haziran 1929). Dönem 3, Toplantı 75, C. 12, s.250- 252.
TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1929). Dönem 3, Toplantı 66, C.12, s. 25-26.
TBMM Zabıt Tutanakları, (22 Temmuz 1931). Dönem 4, Toplantı 34, C. 3, s. 305-307.
TBMM Zabıt Tutanakları, (25 Eylül 1930). Dönem 3, C. 21, Toplantı 82, s. 13.
TBMM Zabıt Tutanakları, (29 Kasım 1931). Dönem 4, Toplantı 7, C. 4, s. 54.
TBMM Zabıt Tutanakları, (17 Haziran 1930). Dönem 3, Toplantı 80, C. 20, s. 271-272.
TBMM Zabıt Tutanakları, (28 Kasım 1931). Dönem 4, Toplantı 6, C. 4, s. 36-37.
TBMM Zabıt Ceridesi, (20 Şubat 1930). Dönem 3, Toplantı 3, C. 16, s. 42-47.
TBMM Zabıt Tutanakları, (2 Temmuz 1932). Dönem 4, Toplantı 76, C. 9, s. 443- 445.
TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Mayıs 1930), Dönem 3, Toplantı 59, C. 19, s. 75.
TBMM Zabıt Ceridesi, (12 Aralık 1929). Dönem 3, Toplantı 13, C. 14, s. 31-33.
TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Haziran 1930). Dönem 3, Toplantı 3, C. 20, s. 206.
TBMM Zabıt Ceridesi, (3 Haziran 1929). Dönem 3, Toplantı 76, C.12, s. 314-315.
TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Mayıs 1927). Dönem 2, Toplantı 73, C. 32, s. 615- 618.
TBMM Zabıt Ceridesi, (9 Aralık 1925). Dönem 2, Toplantı 21, C. 20, s. 64- 65.
TBMM Zabıt Ceridesi, (9 Mayıs 1920). Dönem 1, Toplantı 13, C.1, s. 241.
TBMM Zabıt Ceridesi, (1 Mart 1922). Dönem 1, Toplantı 1, C.18, s. 4- 5.
TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Haziran 1932). Dönem 4, Toplantı 70, C. 9, s. 316-328.
TBMM Zabıt Tutanakları, (16 Ocak 1924). Dönem 2, Toplantı 84, C. 5, s. 137-139.
TBMM Zabıt Tutanakları, (25 Haziran 1932). Dönem 4, Toplantı 70, C. 9, s. 319.
TBMM Tutanakları, (26 Mart 1931). Dönem 3, Toplantı 39, C. 26, s. 110.
TBMM Zabıt Tutanakları, (18 Mayıs 1930). Dönem 3, Toplantı 60, C.19, s.103.
TBMM Zabıt Tutanakları, (15 Mayıs 1930). Dönem 3, Toplantı 58, C.19, s. 50.
TBMM Zabıt Tutanakları, (1 Ocak 1931), Dönem 3, Toplantı 17, C. 24, s. 25.
TBMM Zabıt Tutanakları, (3 Temmuz 1932), Dönem 4, Toplantı 77, C. 9, s. 474.
TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Mayıs 1932), Dönem 4, Toplantı 54, C. 8, s. 357-361.
TBMM Zabıt Ceridesi, (2 Ekim 1930), Dönem 3, Toplantı, 3, C. 21, s. 35- 37.
TBMM Zabıt Ceridesi, (5 Temmuz 1931), Dönem 4, Fevkalade İctima, C. 3, s. 7.
TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Mart 1930), Dönem 3, Toplantı 39, C. 17, s. 55- 56.

RESMÎ GAZETE

- Resmî Gazete*, (13 Haziran 1932). Sayı: 2123.
Resmî Gazete, (26 Haziran 1930). Sayı:1530.
Resmî Gazete, (8 Haziran 1933). Sayı: 2422.
Resmî Gazete, (14 Nisan 1930). Sayı: 1471.
Resmî Gazete, (4 Haziran 1928). Sayı: 904.
Resmî Gazete, (9 Ağustos 1930). Sayı: 1565.
Resmî Gazete, (25 Ekim 1923), No: 27.
Resmî Gazete, (21 Mayıs 1930). Sayı: 1499.
Resmî Gazete, , (15 Aralık 1928). Sayı: 1066.
Resmî Gazete, (24 Kasım 1928). Sayı: 1048.
Resmî Gazete, (6 Mayıs 1930). Sayı: 1489.
Resmî Gazete, (19 Haziran 1930). Sayı: 1524.
Resmî Gazete, (13 Mart 1926). No: 320.
Resmî Gazete, (29 Temmuz 1931). Sayı: 1859.
Resmî Gazete, (10 Ocak 1932). Sayı: 1998.
Resmî Gazete, (16 Kasım 1931). Sayı: 1951.
Resmî Gazete, (25 Şubat 1930). Sayı: 1433.
Resmî Gazete, (20 Mayıs 1930). Sayı: 1498.
Resmî Gazete, (12 Ocak 1932). Sayı: 2000
Resmî Gazete, (29 Temmuz 1931). Sayı: 1859.

T.C. BAŞVEKALET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ İSTATİSTİKLERİ

- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Mahkûmlar İstatistiği 1932-1939*, Neşriyat No: 170, Basım Yılı Yok, Ankara.
Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Adliye İstatistikleri (1937). Recep Uluslu Basımevi, Ankara.
Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, C. 6, 1932-1933, İstanbul Devlet Matbaası, Basım Yılı Yok, İstanbul.
 “Nüfusun Meslekler İtibarıyla Dağılımı”, 1930 *İstatistik Yıllığı*. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul Devlet Matbaası. İstanbul.
T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 2. Cilt 1929, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1929.
 İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, 1932- 1933, Cilt: 3, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936.
Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı (1932-1933) 3. Cilt, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, 1936, sayfa numarası yok, iç kapak.
Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Nüfus Hareketleri İstatistiği, Neşriyat No: 173, Ankara, 1941.
 İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, Cilt: 2, 1931-1932, Basım yeri, yılı yok.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Genel Nüfus Sayımı 20 Ekim 1935, Cilt:28, Sayı: 75, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
T.C. İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı, 1930-1931, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1932.
İstanbul Külliyyatı, Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri Nüfus ve Demografi I (1927-1990), (1997). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul., s. X.

TÜRKÇE GAZETE HABERLERİ

- “Yeni Kazanç Vergisi Lâyihası Son ve Kat’i Şekli Aldı”, (25 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Birbirini Doğuran İki Dava”, (18 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Vergi Yüzünden Bir İntihar”, (29 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Berberlerin Cuma Tatili Karardan Cayıldı mı?”, (18 Mart 1931). *Yarın*.
- “Cuma Tatili Berberler Gene Dükkânlarını Açmaya Başladılar”, (4 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Haksızlık Yapılmasın”, (15 Mart 1931). *Vakit*.
- “Dünyanın Her Tarafını Hüküm Süren İktisadi Buhran En Son Dereceyi Buldu”, (20 Ağustos 1930). *Akşam*.
- Tanin*, (25 Teşrinievvel 1338).
- Süha, H. (21 Eylül 1920). “Frengililer Arasında”, *Vakit*.
- Cemil, A. (8 Ocak 1931). “Dünya Buhranını Şiddetlendiren Bedbinlik”, *Cumhuriyet*.
- “Amerika’da Buhran İktisadi”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Bulgaristan’da Buhran Var Amerika’da İşsiz Adedi Gittikçe Artıyor”, (29 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Amerika’da İşsizlik”, (3 Mart 1931). *Milliyet*.
- “İşsizliğe Karşı”, (25 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “New York Sokaklarının Görmediği Bir Manzara: Dilenciler Sürüsü ve Dünkü Zenginlerin Sefil Kıyafeti”, (6 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Amerika’da Aç Kafileleri”, (9 Şubat 1931). *Son Posta*,
- “Amerika’da Buhran İktisadiyatı”, (11 Şubat 1931.) *Son Posta*.
- Yarın*, (1 Ocak 1930).
- “İşsizler”, (15 Ağustos 1931). *Milliyet*.
- “Dünya Umumi Buhrandan Nasıl Kurtulabilir?”, (15 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Avrupa’da 20 Milyon İşsiz”, (2 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Almanya’da İşsizlik İlacı Bulunmayan Elim Bir Hastalık Halini Aldı”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “İşsizler Alman Sinema Sanatkarlarının Yardımı”, (9 Nisan 1932). *Akşam*.
- Yunus Nadi, “Avrupa’da Buhran”, (16 Kasım 1929). *Cumhuriyet*.
- Ahmet Şükrü, “Buhran Nerede?”, (11 Ocak 1931). *Milliyet*.
- “İşsizlik: Fransız Mebusan Meclisinde Bir Müzakere”, (12 Aralık 1931). *Akşam*.
- Habip Edip, “Dünya Buhranı ve Memleketimiz”, (8 Haziran 1931). *Cumhuriyet*.
- “Buhranlar, Dünya Politikasındaki Muvazenesizlik”, (28 Ekim 1930). *Son Posta*.
- Tanin*, (25 Teşrinievvel 1338).
- “Gazinin Memleketinde: Gazi Hazretlerinin Bir Fransız Gazetesine Mühim Beyanatu”, (29 Kasım 1931). *Akşam*.
- “Şehir Neden İmar Edilmiyor?”, (9 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Dua”, (18 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Küçük Sanayinin İnkişafı”, (15 Kasım 1931). *Vakit*.
- Akşam*, (6 Kasım 1929).
- “Doğum Arttırma İşi Bekarlık Düşmanlığı”, (27 Nisan 1929). *Cumhuriyet*.
- “Hangisini Tekzip Etmeli? Taaddüdü Zevcat İçin Kanun Hazırlanıyor, Telaş İçinde İmişiz”, (1 Nisan 1931). *Milliyet*.
- Sadık, N. (23 Eylül 1929). “İstanbul Şehri”, *Akşam*.
- “Buhran Garbi Anadolu’da Evlenmeleri Arttırıyor”, (9 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bekarlara Müjde: Vergi Alınması Teklifini Bütçe Encümeni de Reddetti”, (2 Mart 1931). *Milliyet*.

- “Yeni Sıhhat Kanununa Göre Çok Çocuklu Ailelere Nakdi Mükafat ve Madalya Verilecektir”, (1 Eylül 1930). *Son Posta*.
- “Çok Çocuklu Ailelere Madalya”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Halkın Sesi Çok Çocuklular ve Halk”, (11 Şubat 1931.). *Son Posta*.
- “Çok Çocuklu Annelere İkramiye Veriliyor”, (8 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Çok Çocuklu Bir Babanın Temennileri”, (14 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Himaye-i Etfal Ne Yaptı Yarın Ne Yapacak?”, (9 Ocak 1931). *Son Posta*.
- Fahreddin, İ. (21 Nisan 1932). “Muallimlerin Fikirleri”, *Akşam*.
- Cumhuriyet*, (27 Nisan 1929).
- “Son Posta’nın Resimli Makalesi: Hayvan ve Çocuk”, (25 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Himaye-i Hayvanat Cemiyeti”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Son Posta’nın Resimli Hikâyesi: Çok Çocuk”, (15 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Zavallı Çocuklar”, (10 Temmuz 1930). *Akşam*.
- “20 Günlük Çocuk! Belediye Kapısı Önüne Bir Çocuk Bırakıldı”, (15 Nisan 1932) *Akşam*.
- “Anavatana Kavuşan Türkler”, (5 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “Muhacirlere Gümrük Resimleri İade Olunacak”, (8 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Poliste, Parasına Tamaan Öldürmüşler”, (31 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Ötekinin Berikinin Elinde Kalan Emval-i Metruke”, (3 Şubat 1930). *Cumhuriyet*.
- “Emir Yok: Rum ve Ermeni Metruk Emvali Tefviz Edilmiyor”, (23 Kasım 1929). *Akşam*.
- “İstanbul’daki Mektum Emvali Metrûke”, (18 Ağustos 1931). *Vakit*.
- “Garip Bir Tecavüz Hadisesi Bir Kadın ve bir Erkek Mahkemeye Verildi”, (14 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bir Emval-i Metruke Kaçakçılığı Hikâyesi”, (24 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- Sahte Mehter Takımları, (2 Ağustos 1930). *Milliyet*.
- “Küçük Köşe: İkinci Açık Arıza”, (3 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hala Şapka Takmayanlar Var”, (26 Şubat 1929). *Cumhuriyet*.
- “Bu Adam Deli mi?”, (29 Ekim 1929). *İkdam*.
- Cumhuriyet*, (8 Şubat 1929).
- “İnkılâp Tehlikede Değildir”, (29 Aralık 1930). *Milliyet*.
- Aka Gündüz, “İkinci Açık Arıza”, (3 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Kayyum Efendinin Gayreti: Bayazıt Camisinin Kayyumu Dün Gazete Fotografçılarına Resim Aldırmak İstemedi”, (1 Şubat 1932). *Milliyet*.
- “İlk Türkçe Kur’an Bugün Okunuyor”, (22 Ocak 1932). *Milliyet*.
- “Dün Türkçe Hutbe Okundu”, (6 Şubat 1932). *Milliyet*.
- “Dedikodu: İsimsiz İstanbul Sokakları, (1 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- Millet Mektepleri İstanbul’da Kaç Tane Açıldı?”, (28 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Herkes Okuma Yazma Öğrenecek”, (30 Kasım 1930). *Vakit*.
- “Mahkemelerde: Şamatacı Yahudiler”, (30 Ocak 1929). *Cumhuriyet*.
- “Okuma Yazma Bilmeyen Avukatlar mı Var?”, (13 Ekim 1931). *Vakit*.
- “Hapishanede Mahkumlara Ders”, (11 Ağustos 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hapishanede Mektep”, (3 Şubat 1932). *Cumhuriyet*.
- “Arap Harfler İle Dersler”, (31 Temmuz 1929). *Cumhuriyet*.
- “Kuledibi İmamı Buharalı Mehmet Rasih Efendi Tevkif Edildi”, (29 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Esrarengiz Mektuplar”, (3 Şubat 1930). *Cumhuriyet*.
- “Ne Gaflet Posta İdaresi İlanlarında Görülen Garip Başlık”, (5 Şubat 1930). *Milliyet*.
- “Şehremaneti İlanları”, (11 Şubat 1929). *Cumhuriyet*.
- “İster İnan İster İnanma”, (8 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Nihayet Misyonerler Fikirlerini Açığa Vurdular”, (8 Aralık 1931). *Son Posta*.

- “Olamayacaklar!” (30 Aralık 1930). *Yeni Köroğlu*.
- “Türkçe Laflar”, (20 Şubat 1929). *Yeni Köroğlu*.
- “Neden Türkçe Değil”, (2 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Rumca Şarkı Yüzünden Çıkan Bir Arbede”, (3 Temmuz 1930). *Cumhuriyet*.
- “İki Milyoner Kadın Otomobille Şehrimize Geldiler”, (12 Eylül 1930). *Cumhuriyet*.
- “Hem Nalına Hem Mihına- Halka Karşı Saygı”, (2 Ağustos 1930). *Cumhuriyet*.
- “Üç Lira: Yere Tükürenlerden Ceza Alınıyor”, (26 Mart 1931). *Yarın*.
- “Topkapı Tramvayında Bir Hadise Bir Sarhoş Yolcuları Hayli Telaşa Düşürdü”, (12 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Oyun Başlasın! Diye Sinemada Ayak Vurmak Cürüm mü?”, (12 Şubat 1929). *Son Saat*.
- “Tedbir Alınıyor Yasağa Riayet Etmeyen Tiyatro ve Sinemalar”, (12 Ocak 1931). *Akşam*.
- “Küçük Çocuklar Eğlence Yerlerine Giremeyecekler”, (26 Ekim 1930). *Milliyet*.
- “Ruhsatsız Oynanan Bir Oyun Men Edildi”, (31 Aralık 1931). *Akşam*.
- “Hayasız Bir Film Menedildi”, (2 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Çocuklar, Sinema ve Halkın Fikri”, (26 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Bir Aşk Macerası”, (17 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “İzmir’den Kaçan Kız”, (16 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Aktör Muammer Bey Evli mi?”, (21 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Ömer Bey İzmir Polis Müdürüne Sualler Sorulacak”, (24 Mayıs 1930). *Akşam*.
- “Gene O Mesele”, (11 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Tiyatro Civarında Ev Tuttular Çocuğumun Terbiyesinden Emin Değilim!”, *Milliyet*. (1 Mart 1931).
- “Bir Tokat Hadisesi”, (29 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Glorya’daki Tokat Hadisesi”, (1 Mart 1932). *Son Posta*.
- “Çiftetelli ve Benzerleri Yasaktır”, *Son Saat*. 16 Şubat 1929.
- “İster İnan İster İnanma”, (1 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Kadınlar da Erkekler Gibi Yol Parası Vermeli mi?” (18 Mayıs 1930). *Cumhuriyet*.
- “Boyalı Kadınlar Ne İçin Artıyor?”, (5 Kasım 1930). *Cumhuriyet*.
- “Erkekleşmiş Kızlar Hangileridir?”, (19 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Kariler Size Soruyoruz: Kadının Yeri Ev midir, Yoksa İş midir?”, (10 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “İzdivaçlar Neden Azalıyor? Ailenin Saadeti İçin Kadının Hariçte Çalışmaması Lazımdır”, (16 Şubat 1931). *Akşam*.
- “Kadına Müstehlik Demek Doğru Olmaz. Seniha Hanım, Kadın İktisadi Hayatın Yardımcısıdır Diyor”, (29 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Kızlarımızın Kusurları Nelerdir?”, (7 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “En Güzel Türk Kızı Kimdir?”, (11 Şubat 1929). *Cumhuriyet*.
- “Hicran Hanım Kocasından Ayrılıyor İlk Müsabakanın Birincisi Söz Dinlemiyormuş”, (14 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Güzeller Sizi Milli Vazifenizi İfaya Davet Ediyoruz”, (29 Kasım 1929). *Cumhuriyet*.
- “Feriha Tevfik Hanım’ın Elbisesi”, (16 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- Yunus Nadi, “Güzellik Ayıp Bir Şey Değildir. “Kraliçe Dün İntihap Edildi”, (13 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “Naşide Saffet H. 931 Kraliçesi Oldu”, (19 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Güzellik Münakaşalarına Dair”, (26 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Güzellik Kraliçeleri”, (15 Şubat 1931). *Akşam*.
- “En Güzel Bacaklı Kadın”, (20 Ocak 1931). *Vakit*.
- “Güzellik Müsabakasının İç Yüzü”, (15 Şubat 1933). *Köroğlu*.
- Hem Nalına Hem Mihına: Kendimizi Tanıtmak İçin”, (3 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hırsız Güzellik Kraliçesi”, (23 Ocak 1930). *Vakit*.

- “Yıldız Olmak İstemişler”, (19 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Türkçe Bilmeyenler Hamallık Yapamayacak”, (15 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Son Posta’nın Resimli Hikâyesi Pazarola Hasan Bey ve İstikraz”, (11 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “İster İnan İster İnanma”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Ecnebi Şirketlere Dair”, (25 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Ecnebi Şirketler Ne Kadar Türk İstihdam Ediyorlar?”, (2 Mart 1931). *Vakit*.
- “Ecnebi İşçiler”, (30 Ağustos 1932). *Akşam*.
- “Sterlin 741!”, (1 Aralık 1931). *Vakit*.
- Sadık, N. (23 Şubat 1930). “Millî Mücadelenin İkinci Safhası”, *Akşam*.
- “İster İnan İster İnanma”, (9 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Celal Bey’in Mühim Beyanatı”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- Köylü Bankaya Borcunu Ödemek İçin Muhtekirlerin Eline Düşüyor, Köylü Borcunu Nasıl Ödüyor? Muhtekirlerin Eline Düşüp Borca Batarak”, (27 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Buğdayı Kuvvetlendirme”, (25 Temmuz 1931). *Vakit*.
- “Yeni Bir Kooperatif”, (6 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Köylü Kooperatifi”, (1 Eylül 1932). *Vakit*.
- “Eylülde İhracat İthalattan Fazla”, (26 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “İktisadiyatımız Geçen Ay Eskisine Nazaran 10 Milyon Lira Fazla”, (28 Eylül 1930). *Cumhuriyet*.
- “Yerli Çorapçıların Derdi”, (17 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Yerli Çorap”, *Akşam*. (24 Mayıs 1932).
- “Bütçenin Müzakeresine Bugün Mecliste Başlanıyor”, (17 Mayıs 1930). *Milliyet*.
- “İktisadi Buhrandan Kurtulmak İçin Nasıl Tedbirler Alınmalıdır?”, (4 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “İktisat Mücadelemizin İlk Mesut Semeresi Geçen Sene Ticaret Muvazenesi Lehimize Kapandı”, (1 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Harici Ticaretimizde Muvazene Hasıl Oldu”, (20 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “İthalat ve İhracatımız”, (22 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “İhracat Farkı Bu Sene Geçen Senekinden Fazla”, (8 Kasım 1932). *Vakit*.
- “Yeni Müşteriler İngilizler Bizden İpekli Eşya Alacaklar”, (1 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Evvvelki Sene Memleketimize Yarım Milyon Liralık Gramofon Girmiş Geçen Sene İse İki Buçuk Milyon Liralık”, (21 Ekim 1929). *Akbaba*.
- “İktisadi Vaziyetimizdeki Bozukluğun Nedeni”, (27 Aralık 1928). *Akbaba*.
- Dış Ticaretimiz ve İş Limitet Şirketi”, (1 Haziran 1931). *Milliyet*.
- İhsan, A. “Nis Mektubu Her Tarafta Buhran”, (25 Kasım 1930). *Serveti Fünun Resimli Uyanış*.
- “Bu Bahtsız Vatandaşlara Yazık Değil mi? Zavallılar Sekiz Gündür Sokak Ortasında Yatıyor Guraba Hastanesi de Kabul Etmedi”, (28 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Bayat Ekmekler Nasıl Satılacak?”, (30 Kasım 1930). *Vakit*.
- “Bayat Ekmeklere Etiket Konacak”, (1 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Hala O İddia Ekmek 12 Kuruş Olursa Her Şey Yoluna Girermiş”, (12 Mart 1932). *Akşam*.
- “Hayat Pahalılığı”, (8 Ocak 1930). *Akşam*.
- M. Turhan “Almıyorlar Veriyoruz”, (2 Şubat 1934). *Cumhuriyet*.
- “Pahalılık”, (12 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Zenginin Gözü Perdeli Olurmuş”, (17 Haziran 1929). *Akbaba*.
- “Halkın Sesi Geçinme Mücadelesi Karşısında”, (15 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Ucuzluk! Hayat Binde Yarım Ucuzlamış!”, (4 Mayıs 1932). *Son Posta*.

- “Vali Varidatları İstanbul Halkına Koklatmıyor”, *Akbaba*. (3 Ekim 1929).
- “Ucuzluk: Martta %1 Oranında Tenezzül Var”, (23 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “İktisat Buhranı: Cemiyet-i Akvam Bizden Malumat İstedi”, (5 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “İyi Günler”, (16 Ocak 1931). *Milliyet*.
- “İktisadi Buhrana Çare Bulmak İçin Muhtelif Milletler Ne Gibi Tedbirlere Baş Vuruyorlar”, (16 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Halk Sütünü”, (10 Haziran 1931). *Karagöz*.
- “Tütün Depolarında 21.000 Kadın Amele Var”, (15 Nisan 1931). *Milliyet*.
- “Mütehassıs İşçiler”, (9 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Halk ve Esnaf: İstanbul Hamalları Ne Kadar Kazanıyor?”, (30 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Pahalılık mı, Ucuzluk mu? Ne Kazanıyorlar?”, (23 Ağustos 1932). *Vakit*.
- “Mukayese Ediniz! Bir Kısım Lokantalar Fakir Talebeye Meccanen Yemek Verdiler”, (9 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Fakir Talebelerin Bir Dersten Sınıfta Bırakılmaması Arzu Ediliyor”, (12 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Eyi Ama!”, (20 Şubat 1929). *Yeni Köroğlu*.
- “Birçok Mağaza Kapanıyor”, (8 Mayıs 1930). *Akbaba*.
- “Büyük Bir Ticarethane İflas Etti Açık Bir milyon Liradır”, (16 Ekim 1931). *Son Posta*.
- “Bu Zinciri Kırmadıkça İlerlemeye İmkân Yok”, (13 Mart 1930). *Akbaba*.
- “Hamallığa Talip Yüksek Bir Mektep Talebesi”, (24 Ocak 1932). *Son Posta*.
- Kari Gözüyle Gördüklerimiz: İşte Kazancım Bu Aileyi Nasıl Geçindireyim?”, *Son Saat*. (10 Aralık 1930).
- “Kari Sütünü: Gaip Asker Aileleri”, (12 Şubat 1929). *Son Saat*.
- “Kari Mektupları Acıklı Bir Şikâyet”, (25 Şubat 1932). *Akşam*.
- “İş İstiyorum Daktiloluk”, (12 Şubat 1929). *Son Saat*.
- “Kari Mektupları: Türk Garsonların Şikâyeti”, (4 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Kari Mektupları: Bir Teşekkür”, (18 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Bu Sene Şehir İçin 12 Milyon Lira Sarf Edilecek”, *Vakit*. (3 Mart 1931).
- “Şehir Bütçesi: Masraf 12 Milyon Liraya Baliğ Oldu”, (3 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Kari Gözü İle Gördüklerimiz Elektrik Ücretlerine Dair Bir Fikir”, (19 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “1932’de Neler Olacak? Bir Fransız Kadın Falcısının Kehanetleri”, (2 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Vatandaş!”, (10 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Yeni Sene Neler Getiriyor?”, (7 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Parasızlık mı?”, (21 Ekim 1929). *Akbaba*.
- “Beş, Altı Sene Evvel 400 Olan Lokantacı Dükkanları Tam 2200’ü Bulmuştur”, (26 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Sinema İptilası”, (10 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Kadınlar mı Modaya Uymalı Onu mu Kendine Uydurmalı?”, (1 Aralık 1929). *Milliyet*.
- “Kadın ve Medeniyet”, (6 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “İstanbul’da Bir Okka Süt Yirmi Lira”, (1 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Asri Tereddüt”, (2 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Mükemmel Bitlis’te Bir Okka Süt Dört Kuruş”, (1 Nisan 1932). *Son Posta*.
- Burhan Cahit, “Hafta Sohbeti: Vur Patlasın Çal Oynasın”, (14 Nisan 1932). *Milliyet*.
- “Tenezzühler Çok Pahalıdır”, (7 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- Havyara Rağbet Fazla”, (2 Kasım 1930). *Milliyet*.
- Mahmut Soydan, “Kalk Borusu”, (13 Aralık 1929). *Milliyet*.
- Ahmet Şükrü, “Müşkülâtı Mutlaka Yeneceğiz. Niçin Buhran İçindeyiz?”, (5 Kasım 1930). *Milliyet*.

- “Tasarruf Hepimizin Milli Vazifesi Haline Gelmiştir!”, (17 Aralık 1929). *Cumhuriyet*.
- “Kahve Yerine Kahvehanelerde İncir ve Badem Verilecek”, (18 Aralık 1931). *Akşam*.
- “Hem Nalına Hem Mihına Resmi Bedavacılar”, (18 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Cambazlar İstanbul Halkını Soyun Bakalım”, (17 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Yaşasın Tasarruf”, (19 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Ben Amar Cambazhanesi Bir Tehlike Oldu”, (19 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Darülaceze’de Tahkikat”, (1 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “İktisat Programının Metni”, (22 Mayıs 1930). *Cumhuriyet*.
- “30 Milyon Yeni Sene Bütçesinde Tasarruf Edilecek”, (26 Ocak 1931). *Akşam*.
- Cumhuriyet*. (8 Ocak 1932).
- Hikmet Feridun, “İstanbul’da da Erkekler Birliği Tesis Ediliyor”, (24 Ocak 1932). *Akşam*.
- “Erkekler Cemiyeti Ne Yapacak”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Gazi Hazretleri Yerli Malından Bir Elbise Yaptırdılar”, (28 Aralık 1929). *Milliyet*.
- “20 Bin Tezgâhı Kapanmaktan Kurtarmak Lâzım Çünkü 100 Bin Amele Aç Kalacaktır”, (2 Aralık, 1930). *Son Posta*.
- “Bakırköy Fabrikası Üç Misli Büyültülecek”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bütçe Tasarrufu ve Halkın Fikri”, (1 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Darülfünun’ da Maaş”, (27 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Yeni İntihap ve Kararlar Karşısında”, (6 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Geçinemiyorum Beni Mebus Yapınız Diyenler de Var”, (31 Mart 1931). *Son Posta*.
- Akbaba*, (26 Mart 1931).
- “Tasarruf: Tayyareler Bugün Beyannameler Atacaklar Vitrin Müsabakası Bugün Bilfiil Başladı”, (14 Aralık 1930). *Milliyet*.
- Vakit. (14 Aralık 1930).
- “Tasarruf Haftasının Birinci Gününden Üç İntiba”, (14 Aralık 1930). *Vakit*.
- “Yerli Mallar: Niçin Marka Konmalı ve Niçin Konmamalı?”, (2 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Ramazan Yaklaşırken”, (24 Ocak 1930). *Vakit*.
- “Kanın Gibi Malın da Yerli Olsun”, (1 Ocak 1932). *Vakit*.
- “Şeker Yerine Üzüm: Manisa Ticaret Odasının Güzel Bir Teşebbüsü”, (4 Şubat 1932). *Milliyet*.
- “Bayramı Nasıl Karşılдық ve Nasıl Geçirdik?”, (22 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Arife Olmasına Rağmen Alışveriş Durgun”, (28 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Tasarruf Cemiyeti İstanbul’da Neler Yapıyor?”, (4 Şubat 1930). *Vakit*.
- “İktisadi Mefkure”, (29 Kasım 1931). *Akşam*.
- “Buhranın Cilveleri”, (2 Haziran 1932). *Cumhuriyet*.
- “Ford Fabrikasının Tertip Ettiği Otomobil Geçit Resminde Garip Bir Hadise Çıktı”, (2 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Sözün Kıyası Bir Münasebetsizliğe Cevap”, (16 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Bir Senelik Otomobil Masrafımız 963,912 Lira”, (13 Kasım 1931). *Son Posta*.
- “Tasarruf Yerine İsraf”, (14 Aralık 1932). *Son Posta*.
- Mustafa Ragıp, “Tasarruf ve Hanımlarımız”, (8 Ocak 1930). *Akşam*.
- Mustafa Ragıp, “İzdivaçlar Neden Azalıyor?”, (26 Şubat 1931). *Akşam*.
- Ahmet Haşim, “Bize Göre: Heykeltraşlar”, (29 Ekim 1929). *İkdam*.
- Mustafa Ragıp, “Tasarruf ve Hanımlarımız”, (9 Ocak 1930). *Akşam*.
- “Doktorlar Yerli İlaçları Verdikleri Takdirde İthalatımız Yarıya İnebilir”, (7 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Bütçede Tasarruf: Açıkta Memur Kalmaması İçin Çalışılıyor”, (29 Mayıs 1931). *Akşam*.
- “Yeni Kadrolar Tatbik Edildi”, (1 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “1931 Bütçesi 204 Milyon Liradır”, (31 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.

- “Var, Yok!”, (11 Haziran 1931). *Akbaba*.
- “Açığa Çıkarılan Ücretli Memurun Hali Ne Olacak?”, (6 Haziran 1931). *Karagöz*.
- “Peh Peh”, (6 Haziran 1931). *Karagöz*.
- “Limanda İşsizlik”, (21 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Elektriğe Zam: Fabrikatörler de Bu Zammın Aleyhinde”, (2 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Bir Ayda İstanbul’a Ne Kadar Benzin İthal Edildi?”, (30 Kasım 1930). *Son Posta*.
Akşam. (16 Kasım 1931).
- “Tahdit Kararından Sonra İstihsalât Oldukça Fazlalaştı”, (10 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bir Milletin Serveti Neyle Ölçülür?”, (14 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Memlekete İtalyan ve Alman Sermayesi Geliyor”, (30 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Türkiye’de İş Gören Şirketlerin Sermayesi 105 Milyon Lira”, (5 Mayıs 1931). *Akşam*.
- “İlk Maddeleri Hatta Ağacı Avrupa’dan Gelen Fabrikada 200 Türk Çalışacak”, (10 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Kabahatleri Türk Olmak mı?”, (29 Aralık 1930). *Cumhuriyet*.
- “Bu da Fazla Dimitrakopulos Efendi Saygısızlık Yapmış”, (30 Temmuz 1930). *Son Posta*.
- “Bomonti Yola Geldi” (2 Mart 1931). *Yarın*.
- “Onlar da Yerli Malı Olsun”, (10 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “İktisadi Buhran Neticesi Her Tarafda Halk Aşağı Cins Sigara İçiyor”, (21 Kasım 1931).
Akşam.
- “Dünya Buhranı ve Ziraat: Sovyetlerde Ziraat”, (9 Kasım 1930). *Hakimiyeti Milliye*.
Karagöz. (16 Ocak 1929).
- “İki Nahiye Ekmek Bulamayacak Durumda Yardım İstiyor”, (28 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Halkın İhtiyaçları Tespit Ediliyor”, (28 Aralık 1930). *Cumhuriyet*.
Cumhuriyet. (2 Temmuz 1933).
- Yarın*. (10 Şubat 1930).
- “Osmanlı Borçlarının Yeni Şekli”, (1 Ocak 1933). *Son Posta*.
- “Yalandan Terk-i Ticaret ve Sahte Tasfiyeler”, (12 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- Mehmet Zekeriya, “Her Gün: Menemen Hadisesinden Memnun Olanlar”, (6 Ocak 1931).
Son Posta.
- Mustafa Nermi, “Atılan Adımlar”, (13 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Cumhuriyet Halk Partisinin Programı”, (17 Ekim 1931). *Akşam*.
- “İstanbul’da Yol Parası Veremeyen 20 Bin Kişi Vardır”, (19 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Yol Parası ve Fakirlik Hududu”, (26 Haziran 1932). *Vakit*.
- “Bir Vergi Şikâyeti”, (30 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Halk Sütunu Vilayetin Nazarı Dikkatine”, (27 Mayıs 1932). *Cumhuriyet*.
- “İktisadi Buhranla Mücadele Yeni Vergiden Sonra”, (21 Kasım 1931). *Akşam*.
Hakimiyeti Milliye. (2 Aralık 1931).
- “Vergiler Hakkında Anket”, (30 Kasım 1930). *Cumhuriyet*.
- “İstifa Kabul Edilmedi. Berberlere Dükkânlarını Açtıran Polislerin İsimlerini Vali İstiyor”, (30 Mart 1931). *Yarın*.
- “Hükümet Vergilerden Yüzde Yirmi Tenzilat Yapmaya Karar Verdi”, (11 Mayıs 1931).
Akbaba.
- “Zam Hastalığı Hükümet Vergileri İndirirken Belediye Zam Yapıyor”, (26 Şubat 1932).
Akşam.
- Mehmet Zekeriya, “Her Gün: Mali Buhrandan Nasıl Kurtulabiliriz”, (20 Kasım 1930).
Son Posta.
- “Harici Borçlarda Ecnebler Nokta-i Nazarlarında Israr Ediyorlar”, (28 Kasım 1930). *Son Posta*.
- Arif Oruç, “Buhran Var mı?”, (2 Ocak 1930). *Yarın*.

- “Topkapı Hayır Müessesesinden”, (27 Aralık 1932). *Cumhuriyet*.
- “Bu Çocuk da Bizimdir Onu Beraber Giydirelim”, (21 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Topkapı Fukara Perver Cemiyetinin Şekerleri”, (1 Şubat 1932). *Cumhuriyet*.
- “Fukaraya Para Tevziine Dün Başlandı”, (7 Şubat 1929). *Milliyet*.
- “Bugün 10.000 Lira Fakirlere Dağıtılıyor”, (6 Şubat 1929). *Milliyet*.
- “Fakir Çocuklar”, (18 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Hilali Ahmer’ in Fakir Talebeye Yardımı”, (5 Ekim 1931). *Son Posta*.
- “Çocuk Açlıktan Bayıldı Hilaliahmer Fakir Çocuklara Yardımını Ziyadeleştirecek”, (6 Kasım 1932). *Son Posta*.
- Akbaba*. (2 Mart 1931).
- “Eski İmarethanelerden ve Bunların Vakfından İstifade Edilemez mi?”, (26 Ekim 1929). *Son Saat*.
- “Fakir Talebeler İçin Hayırlı Bir Teşebbüs”, (17 Aralık 1932). *Son Posta*.
- Ağah İzzet, “Davuldan İlhamlar 30”, (5 Şubat 1930). *Cumhuriyet*.
- “23 Maznunla Dava, Tevkifhaneden Nasıl Kaçmak İstediler Anlatıyorlar, Tevkifhanede Şiddet Gördüğü Şiddetle Dövüldük Diyorlar”, (26 Kasım 1930). *Vakit*.
- “Tevkifhanenin Mevcudu Şimdilik 365 Kişidir”, (27 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “518 Ayın Birinden Bu Sabaha Kadar Olan Vakalar”, (30 Temmuz 1930). *Akşam*.
- “Bir Aylık Vakalar”, (30 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Asayiş Meselesi”, (16 Ağustos 1931). *Milliyet*.
- “Gençler İçin: Bedbin ve Bezgin Ruhlar”, (18 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Zabıta İşsizleri Topluyor”, (26 Ocak 1930). *Akşam*.
- “İş Bulmak İçin İstanbul’a Gelen Taşralılar”, (19 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- Meyhane Bolluğu*, (3 Ekim 1929). *Akbaba*.
- “Şayan-ı Dikkat Bir Rakam”, (8 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bir Ay İçinde”, (29 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Hapishane ve Tevkifhanedeki Veremliler Kurtarılmaz mı?”, (23 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Hapishane Fazla Kalabalık”, (14 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “700’den Fazla Mahpus”, (28 Ekim 1933). *Vakit*.
- “Şimdiye Kadar 70 Bin Rum Etabli Oldu”, (30 Mart 1932). *Son Posta*.
- Sahiplerine İade Edilecek Emlak Mübadilleri Alakadar Eden Kanun Metni”, (31 Temmuz 1931). *Cumhuriyet*.
- “Son Mübadele Kanunu Karşısında Mübadillerin Vaziyeti”, (5 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Yumruk Meselesi Atina Sefiri Hükümetin Teessürünü Bildirdi”, (31 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Sarsılmayan Bir Dostluk: Hiçbir Siyasi Buhran Türk Yunan Dostluğunu Bozamaz”, (24 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Hronika Gazetesi Tetkik Ediliyor Hakkında Tahkikat Yapılacak”, (2 Mart 1929). *Cumhuriyet*.
- “Maskaralar Hürriyeti Suiistimal Ediyorlar”, (5 Mart 1930). *Cumhuriyet*.
- “Maskaralar!”, (4 Mart 1930). *Cumhuriyet*.
- “Maskaralar Polisın Attığı Kurşun Başka Birisini Yaraladı”, (26 Şubat 1931). *Akşam*.
- “Balıklı Hastanesinde Bir Hadise”, (2 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Balıklı Hastanesi Hadisesi Nasıl Oldu?”, (3 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Halkın Sesi: Balıklı Hastanesi ve Halk”, (5 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Kari Gözü İle Gördüklerimiz”, (9 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Elza Niyego’nun Cenaze Merasimindeki Vak’a”, (19 Mart 1930). *Vakit*.
- “Kardeşine Dayak Atarken”, “Memurlara Hakaret Etti”, (14 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Halk Sütunu İstanbul Müddei Umumiliğin Dikkatine”, (11 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Zabıtaya Hücum ve Küfreden Haçık”, (4 Mart 1931). *Milliyet*.

- “Beyaz Ruslar”, (22 Şubat 1929). *Cumhuriyet*.
- “Ruslardan Kalan”, (22 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Aşk Kurbanı”, (22 Nisan 1930). *Yarın*.
- “Genç Kadın Küçük Gümüş Tabakasının Kapağına Bir Tutan Kokain Döktü”, (28 Ocak 1931). *Akşam*.
- “Sahte İlan ve Abone Memuru”, (31 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Şehir Darlaşıyor”, (21 Nisan 1930). *Yarın*.
- “İsmet Paşa Hazretleri’nin Mühim Nutukları”, (29 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Ağrı Dağı Meselesi Bugünlerde Neticelenecektir”, *Milliyet*. (29 Temmuz 1930).
- “Aslı Çıkmayan Bir Haber”, (27 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Causus: Ecnebilir Hesabına Çalışan Bu Adam Tevkif Edildi”, (5 Mart 1931). *Milliyet*.
- “İstanbul Cinayet Şehri mi Oluyor?”, (1 Haziran 1931). *Yarın*.
- “Küçük Esnafı Himaye”, (21 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Adliye Vekili Mahmut Esat B. Ödemiş’te Büyük Bir Kalabalık Huzurunda Kuvvetli Bir Hitabe İrat Etti”, (19 Eylül 1930). *Vakit*.
- “Elhamdülillah Adliye Vekili Nihayet İstifaya Mecbur Oldu”, (22 Eylül 1930). *Cumhuriyet*.
- “Gene Rüşvet”, (31 Aralık 1930). *Yeni Köroğlu*.
- “Bir Rüşvet Maznunu”, (25 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Halk Sütünü Acaba Sıkılmazlar mı?”, (2 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Bakırköy Mal Müdürü’nün Mühim İhtilası”, (1 Temmuz 1931). *Son Posta*.
- “Adalar Kaymakamına Ceza”, (18 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Er Meydanı”, (6 Aralık 1929). *Yarın*.
- “Kadını Yaralayan Jandarma Hapse Mahkûm Oldu”, (15 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Memurlar Laik ve Behemehal Cumhuriyetçi Olacaklardır”, (4 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Arif Oruç, “Asayiş Yok mu?”, (30 Mart 1930). *Yarın*.
- “İstintak Hakiminin Arif Oruç Bey Hakkında Kararı”, (7 Mayıs 1930). *Yarın*.
- Yarın*, (8 Mayıs 1930).
- “Arif Oruç Bey Mahkemeye: Uzun Duran Bir Kabine Yıpranır, Mevcudiyetinden Başka Bir Şey Düşünmez Olur! Dedi”, (15 Mayıs 1930). *Yarın*.
- “Kaçakçılar Vatan Hainidir”, (23 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “İçki Kaçağı”, (21 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Bir Kaçakçı Yirmi Birinci Defa Mahkûm Oldu”, (3 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Kaçakçılığı Haber Verecek Olanlara Mükafat”, (20 Aralık 1931). *Vakit*.
- “Kaçakçılık Dün Mahkemede On Bir Davaya Bakıldı”, (1 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Gemlik’ten Getirilen Kaçakçılar Dün Muhakeme Edildiler Birçoğu Mahkûm Oldu”, (20 Mart 1932). *Milliyet*.
- “İster İnan İster İnanma”, (24 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Bir Gizli Fabrika Daha Bulundu İmaret Kazanında Rakı Yapmışlar”, (2 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Altın Kaçakçılığı”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Altın Kaçakçılığı ve Halkın Fikri”, (29 Temmuz 1931). *Son Posta*.
- “İstanbul’un Sesi Tekrar Yükseldi”, (28 Eylül 1930). *Milliyet*.
- “Kaçak Radyolar”, (2 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Kaçakçı Maznunları Beraat Etiler”, (4 Şubat 1932). *Milliyet*.
- “Hazine İçin Çok Zararlı Bir Ticaret”, “Yerli Mal Sahtekârlığı Yapılıyor”, (19 Eylül 1931). *Son Posta*.
- “Kari Gözü İle Gördüklerimiz: Komünistleri Rusya’ya Göndermeli”, (2 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Şişli Komünist”, (11 Mayıs 1931). *Akbaba*.

- “Günün Tarihi”, (3 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Komünistler Tevkif Ediliyor”, (11 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Komünist 12 Kişi Daha Tevkif Olundu. Şebekenin Geniş Olduğu Anlaşıyor”, (26 Ağustos 1932). *Vakit*.
- “Baykuş Sesi”, (30 Mayıs 1931). *Karagöz*.
- “Gazi Hazretleri Baştan Başa Bütün Vatanın Vücudunu Dinliyor”, (4 Aralık 1930). *Akbaba*.
- “Var Kıyas Et Sevdikleri Apostol”, (12 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Efendiler, Sizi Munsif Olmaya Davet Ediyoruz”, (16 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Bir Kafile Gedikpaşa’da Bir Arbede Çıkardılar”, (21 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Şeyh Esat Kimdir?”, (27 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Üç Halife Yetiştiren”, Şeyhin İstanbul’daki Müridi 30 Bin Kadardı”, (28 Ocak 1931). *Son Posta*.
- İnkılâp Tehlikede Değildir”, (29 Aralık 1930). *Milliyet*.
- “Esrar Perdesi Kalkıyor Şeyh Esat İfsat Tertibatını Nasıl İdare Ediyordu?”, (29 Aralık 1930). *Cumhuriyet*.
- “Yepyeni Bir Meclis”, “Gazi Hazretleri Yeni Bir Veçhe Gösterdiler”, (6 Mart 1931). *Son Posta*.
- Mehmet Zekeriya, (25 Nisan 1931). “İntihabat Bu Sabah Başladı”, “Halkın Sesi: Padişahların Namzetlikleri ve Halkın Fikri”, “Namzetliklerini Koyan Eski Muhalifler Neler Söylüyorlar?”, “Kimler Müstakil Mebus Olabilir?”, *Son Posta*.
- “Müntehibi Sanilerden Soruyoruz”, “Propaganda”, (26 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “İster İnan İster İnanma”, (25 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Meb’us İntihabatı”, (13 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Kadın Birliği ve Bekarlık”, (25 Mart 1929). *Cumhuriyet*.
- “Bekarlık Vergisi Komisyon Yakında Faaliyete Geçiyor. Vergi Kadınlardan da Alınacak mı?”, (23 Mart 1932). *Son Posta*.
- “Halkın Sesi: Bekarlık Vergisine Dair”, (23 Mart 1932). *Son Posta*.
- “Halkın Sesi: Evlilik ve Nüfus Meselesi”, (12 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Bir Berber Evleneceği Bir Sırada Ortadan Kayboldu!”, (27 Kasım 1930). *Vakit*.
- “Fazla Kâr: Dört Çorap Fabrikası Tröst Yapmış”, (14 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Bana Sorarsanız: Dul Kadının Şikâyeti”, (24 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Polis Müdüriyetinin Dikkatine”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Kadın Mütearrız Mahkûm Oldu”, (27 Aralık 1932). *Cumhuriyet*.
- “Feriköy Hadisesinin Kahramanları Taşla Öldürülüyorlardı”, (23 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Üç Kafadar Beyoğlu’nda Bir Kadını Kaçırarak İstemişlerdir”, (16 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Kızı Zorla Aldılar”, (12 Nisan 1931). *Akşam*.
- “Sokak Ortasında Tecavüz Kalaycı Çırakları, Karısıyla Beraber Giden Bir Adama Yaraladılar”, (20 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Bir Lostracı Dükkânında Kadınlı Erkekli Boksörler Evvela Birbirlerini Süzmüşler Sonra...”, (9 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Kartal İstasyonu’nda Bir Vaka Kadınlı Gezmek Bir Memura Bela Getirdi”, (20 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Bir Polis Memuru Tard Edildi”, (21 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “İstanbul’un Talak Bilançosu”, (7 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Mahkemelerde: Zevce, Kocasının Serbestçe Bazı Hareketlerini Hoş Görmediği İçin Boşanmak İstiyor”, (1 Nisan 1931). *Milliyet*.
- “Boşanma Vakaları”, (19 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.

- “Aile Davaları Çoğalıyor”, (24 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Gönül İşleri: Boş Beşik ve Sınırlı Kadın”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Kadın Ticareti Yapanlara Aman Vermemeli”, (9 Kasım 1930). *Son Posta*.
- Meliha Avni, “En Büyük Ticaret Yolu”, (5 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Podralı Delikanlılar”, (6 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Zührevi Hastalıklarla Mücadele”, (28 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Kökünden Halli Lazım Gelen Meseleler Zabıta-i Ahlakiye”, (1 Mart 1930). *Cumhuriyet*.
- “Fuhuşla Mücadele Talimatnamesinin Metni”, (2 Mart 1930). *Milliyet*.
- “Uygunsuzlar Randevu Evlerine Gidenler Takip Ediliyor”, (3 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Ankara’da Beyaz Ticareti mi?”, (5 Aralık 1930). *Hakimiyeti Milliye*.
- “Beyoğlu’nda Kovalamaca Oynayan Kadınlar”, (12 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Fuhşa Düşmeye Müttemayıl Kız Çocukları İçin İslahhaneler Yapmak Lâzımdır”, (28 Nisan 1929). *Cumhuriyet*.
- “Ecnebi Fahişeler”, (24 Mayıs 1930). *Milliyet*.
- “Fahişe mi Artist mi?”, (24 Mayıs 1930). *Cumhuriyet*.
- “Ankara Mektupları: Ankara Barları Cazcılar Nasıl Eğlenirler?”, (24 Nisan 1932). *Akşam*.
- “Şehrimizde Frengi Artıyor”, (24 Ocak 1931). *Vakit*.
- “Açık Saçık Neşriyat”, (30 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Kari Gözü İle Gördüklerimiz Açık Resimlere Dair”, (31 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Plaklar Hakkında Adli Takibata Başlanıldı”, (7 Ekim 1931). *Son Posta*.
- Akbaba*. (11 Aralık 1930).
- “Frengi Hastalığı”, (14 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Halkın Sesi: Fuhuş Artıyor İddiaları ve Halk”, (2 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Mahkemelerde: Hasan Laz Muharremi Niçin Öldürdü?”, (5 Mart 1931). *Milliyet*.
- “İçtimai Bir Facia Bir Kız Babasını Mahkemeye Verdi”, (5 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Fuhşa Tahrik Cürmü”, (21 Aralık 1931). *Akşam*.
- “Karanlık Sokaklarda Boğazlaşan Yedi Mecnun”, (22 Şubat 1930). *Vakit*.
- “Çemberlitaş Cinayeti Muhakemesi”, (30 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Yan Kesiciler İstanbul’da Ne Kadar Mevcut İmiş”, (19 Kasım 1930). *Son Posta*.
- Alaçam, S. (9 Şubat 1939). “Hırsızlık Ansiklopedisi”, *Son Posta*.
- “Hırsızlar Nasıl Çalışırlar?”, (21 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Hırsızlar Nasıl Çalışır? Tavecılık Nedir? Saf İnsanlar Nasıl Tavlânır?”, (23 Şubat 1932). *Akşam*.
- Alaçam, S. “Hırsızlık Ansiklopedisi”, (11 Şubat 1939). *Son Posta*.
- “Yan Kesiciler Kumpanya Kurmuşlar”, (12 Haziran 1931). *Vakit*.
- “Hapishaneler Birer Mektep Olmalıdır”, (19 Kasım 1929). *Akşam*.
- “İstanbul’da Polis Vakası Azalmış”, (27 Ekim 1929). *Hakimiyeti Milliye*.
- “İstanbul Asayişî Dahiliye Vekaleti Meseleyi Muhtacı Teftiş Görmektedir”, (1 Kasım 1929). *Cumhuriyet*.
- “Uzun Söze Ne Hacet Hırsızlık Vakaları Az mı Çok mu?”, (31 Ekim 1929). *Cumhuriyet*.
- “Haftanın Yazısı: Yankesicilerle Mücadele Cemiyeti”, (7 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Yeşilköy Vakası Failerî”, (11 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Polis Doktorlarının İşi Pek Çok”, (25 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Vukuat”, (25 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “10 Günde 181 Vaka”, (24 Şubat 1930). *Akşam*.
- “Bir Haftada 51 Hırsızlık”, (27 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Yankesicilik Artmış”, (27 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Zabıta Vukuatı Çoğalıyor”, (12 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hırsızlık Hadiseleri Niçin Çoğalıyor?”, (5 Şubat 1931). *Son Posta*.

- “Bir Ay İçinde Adliyeye Verilen Cürüm Failleri”, (5 Nisan 1931). *Akşam*.
- “Niko On Yediyim Derken Otuz Beşte Karar Kıldı”, (14 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Adliyede Bir Senede Kaç Mücrim Muayene Edildi?”, (2 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Tıbbi Adlide Son Günlerde Delilik Tetkiki Çoğaldı”, (17 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Bugünün Meselelerinden: Göze Çarpan Durgunluk Etrafında Bir Anket”, (24 Ocak 1933). *Son Posta*.
- “Dört Kumarıcı Tutuldu”, (19 Nisan 1932). *Hilal-i Ahmer*.
- “Hırsızlar Nasıl Çalışıyorlar? Soygunculuğun Yeni Bir Şekli Fırıldakçılık”, (27 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Üç Fırıldakçı Yakalandı”, (5 Nisan 1931). *Akşam*.
- “Hırsızlar Nasıl Çalışırlar? Hasan Almaz Basan Alır! Bul Karayı Al Parayı”, (28 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Sokak Ortasında İskambil”, (6 Temmuz 1930). *Akşam*.
- “Asri Kumar”, (2 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Sahtekarlık İskambil Sahtekarlığı Kimler Tarafından ve Nasıl Yapıldı?”, (15 Mart 1931). *Vakit*.
- “Kumar Memleketinde Telaş”, (27 Ekim 1931). *Akşam*.
- “Esrar ve Kumar Zabıta Faaliyetini Şiddetlendirdi”, (21 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Leblebi Kadar Armut! Esrar İçen Bir Hamal Tophane Çarşısını Velveleye Boğdu”, (19 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Uyuşturucu Maddeler ve Biz”, (7 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Efendi Kıyafetinde Kaçakçılar”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Kokain Sahtekarlığının Yeni Şekli”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Eroincilik Mazhar Osman Bey’e Göre Hayli Ziyadesiyleymiş”, (26 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Şehrimizde Bir Günde 68 Kilo Esrar Yakalandı”, (1 Şubat 1933). *Son Posta*.
- “Afyon Kaçakçılığının İç Yüzü Polis Şantaj Yapan Bir Şebekeyi İsticvap Etti”, (10 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Mühim Vesikalar Elde Edildi. Memlekette İktisadi Casus Şebekesi mi Var?”, (12 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Afyon Meselesi”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Uyuşturucu Madde İhraç Edenlerin Bir Talebi”, (6 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Polisler Bir Eczanede Taharriyat Yaptılar”, (7 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Bir Eczacı Altı Ay Hapse Mahkûm”, (15 Mayıs 1932). *Vakit*.
- “Dilencilere Para Verenlerden Ceza mı Alınacak”, (1 Mart 1931). *Vakit*.
- “Buhranın Neticelerinden”, (26 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Darülaceze Müdürü İle Dilencilik Hakkında Bir Hasbihal”, (25 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “İki Dilenci Arasında”, (23 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Halkın Sesi Dilencilik Meselesi ve Halk”, (23 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Dilenci Çocuklara Sanat Öğretilecek”, (23 Ocak 1932). *Milliyet*.
- “Bir Dilenci Boğaz Tokluğuna Belediye İşlerinde Çalışacak”, (1 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Hangisi Kârlı?”, (9 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Kalpazanlık Hapishanede Para Yapanlar Yakalandı”, (23 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Kaldırım Üstünde Bir Ölü”, (2 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Vuranı Söylemiyor”, (5 Mayıs 1930). *Milliyet*.
- Adliye Emaneti Dairesi Nasıl Soyuldu? Bu İş Yapan Ligor Beraat Kazanmıştı”, (29 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Alışveriş Böyle Olur”, (21 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Erken Bunama Meselesi”, (25 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Bir Sabıkalının Muhakemesi”, (26 Ocak 1930). *Milliyet*.

- “Hapishanede bir Hadise”, (12 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Kavgadan Sonra Mahkûmların Bir Kısmı Bursa ve Sinop’a Gönderiliyor”, (26 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Açlık Grevcilerine Gıda Verilmeye Başlandı”, (8 Haziran 1931). *Son Posta*.
- “Komünistlik Mahkûmları Açlık Grevine Başladılar”, (26 Aralık 1932). *Son Posta*.
- Mehmet Asım, “İktisat ve Ahlâk”, (24 Ocak 1930). *Vakit*.
- “Af Kanunu Fikri Etrafında Resmi Tebliğ”, (28 Temmuz 1933). *Hakimiyet-i Milliye*.
- “Serserilere İş”, (29 Aralık 1930). *Son Posta*.
- Vakit*. (29 Temmuz 1933).
- “Hayvan Hırsızları Dün Adliyeye Teslim Edildi”, (15 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Gece Yarısı Bir Haydutluk”, (2 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Darülacezenin Vaziyeti Şiddetle Tenkit Edildi”, (18 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Doğanlar ve Ölenler: İstanbul’da Bir Senede 6000 Kişi Öldü 9000 Çocuk Doğdu”, (24 Ocak 1933). *Son Posta*.
- “Parmak İzi Dairesinde Bir Saat: Parmak İzi Sayesinde Katil Zannı Altından Yakasını Kurtaran Adam”, (15 Şubat 1931). *Akşam*.
- “Günde Otuz Kuruşa On Bir Saat Çalıştırılan Yavruları Kurtarıyoruz”, (27 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “İzmaritçiler Arasında Eski İşler Kalmadı Beyim... Malum Ya Ortalıkta Buhran Var!”, (5 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- Vala Nureddin, “Mektepten Çıkan Kimsesiz Çocuklar”, (1 Eylül 1932). *Akşam*.
- “Sokakta Kalan Çocuklar”, (1 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Seyyar Leblebiciler ve Kurşun Boru Hırsızlığı”, (1 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Evlâtlık İsteyenlere”, (9 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Evlâtlık İsteniyor”, (2 Mayıs 1930). *Vakit*.
- “Halk Sütunu: Evlâtlık Veriyorum”, (3 Ekim 1929). *Akşam*.
- “Çocuk Hırsız Bir Kadın”, (20 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Çocuk Satıyorum”, (21 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Şehir İşleri: Sokakta Top Oynamak Yasak”, (3 Şubat 1930). *Cumhuriyet*.
- “Bir Çocuk Yanarak Öldü”, (22 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Bir Çocuğu Fareler Yedi”, (17 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Farelerin Didiklediği Çocuk”, (18 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Bir Çocuğun Cesedi Farelerin Hücumuna Uğradı”, (2 Mart 1932). *Son Posta*.
- “Sokakta Ölen Çocuğun Macerası: Başı Yarılıp ta mı Öldü, Yoksa...”, (18 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Ne Alçak Ana! Çocuğun Başını Anası Kesmiş”, (27 Ocak 1931). *Cumhuriyet*.
- “Bir Baba Yedi Yaşındaki Çocuğuna Tecavüz mü Etti?”, (13 Ekim 1930). *Vakit*.
- “Tramvayda Yapılan Bir Rezalet”, (6 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “İki Irz Düşmanı Mahkûm Oldu”, (11 Ağustos 1930). *Cumhuriyet*.
- “Beş Yaşında Bir Çocuk Tecavüze Uğramış”, (26 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Polonez Yolundaki Tecavüz”, (6 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hasköy Cinayeti”, (14 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Hasköy Cinayetini Kapatın Esrar Çözülüyor”, (17 Şubat 1932). *Vakit*.
- “Ders Çalışırken On Üç Yaşındaki Bir Çocuk Arkadaşını Vurdu”, (19 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Dün Bir Çocuk Katil Oldu”, (1 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Çolak Hayri’nin Evindeki Cinayet”, (28 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “Çolak Hayri Eskiden de Birini Öldürmüştü”, (4 Mayıs 1932). *Milliyet*.
- “Arabacı Sabıkalı Çolak Hayri Yeni Değnekçiyi Öldürmek İstedi”, (23 Ekim 1930). *Vakit*.

- “Sokak Ortasına Cami Köşesine bırakılmış Çocukları da Düşünelim”, (27 Nisan 1929). *Cumhuriyet*.
- “Bu Çocuğun Günahı Ne?”, (27 Nisan 1929). *Cumhuriyet*.
- “Üç Metruk Çocuk Bulundu”, (2 Mart 1930). *Cumhuriyet*.
- “Bir Şakadan Çıkan Çocuk Cinayeti”, (1 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Sekiz Yaşında Bir Kabadayı”, (31 Temmuz 1931). *Cumhuriyet*.
- “Çocuk Bayramında Çocuk Himaye Edilir, Hapsedilemez”, (27 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “12- 14 Yaşlarında İki Küçük Kızın Marifetleri”, (4 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “Üsküdar Tevkifhanesi’ nde”, (2 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Bir Katil Mahkûmunu On Sekiz Yerinden Vurdular”, (12 Eylül 1932). *Vakit*.
- “Kaybolarlar Çoğaldı”, (15 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Kaybolarlar Dün Listeye Üç İsim Daha İltihak Etti”, (22 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Denizde İntihar Teşebbüsü”, (27 Mayıs 1930). *Milliyet*.
- “Bir Hizmetçi Kız Kendini İple Tavana Astı”, (16 Mart 1930). *Milliyet*.
- Burhan Felek, “Dayaklıklar”, (13 Mart 1929). *Milliyet*.
- “Rağbetli Meslek Hizmetçilik İçin Müracaat Edenler Çoğaldı”, (26 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Halktan Yarına: Nursuz Cadde”, (1 Ocak 1931). *Yarın*.
- “Bir Karmanyola Hadisesi”, (11 Nisan 1931). *Vakit*.
- “Bir Kadirşinaslık”, (28 Ekim 1929). *Milliyet*.
- “Mantara Nasıl Bastırmışlar”, (18 Şubat 1930). *Milliyet*.
- “1400 Liranın Macerası İki Musevi Terzinin Başından Geçen Garip Vaka”, (24 Ocak 1932). *Akşam*.
- “Yankesici Kadın”, (12 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Bir Mahkûm Kararını Dinleyince Saçını Başını Yolmaya Başladı”, (26 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Yoklama Yerinde Halkın Arasına Hırsızlar da Sokuluyor”, (25 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Sıçan Hüseyin Maruf Yankesici Dört Yüz Lira Çarptı”, (1 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “İki Serserilik Davası”, (1 Ağustos 1932). *Vakit*.
- “Bir Serseri Nefyediliyor”, (1 Ağustos 1932). *Cumhuriyet*.
- “Sıçan Salahattin Van’a Sürülüyor”, (10 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “60 Vak’a Kahramanı Sıçan Salahattin Van’a Nefyediliyor”, (10 Ağustos 1932). *Cumhuriyet*.
- “Eyüp’te Bir Manıtacılık Efganlı Bakkal’a Donuk altınlar Satmak İsteyen Hacı Yahudi”, (26 Aralık 1932). *Vakit*.
- “Sabıkalı Şipşak Halit!”, (29 Temmuz 1931). *Yarın*.
- “Bu da Muslukçuluk”, (30 Temmuz 1930). *Son Posta*.
- “Bir Misli Fazla İstanbul’da İnşaat Gittikçe Artıyor”, (12 Aralık 1931). *Akşam*.
- “Apartmanlar Dile Geliyor”, (1 Temmuz 1931). *Son Posta*.
- “İster İnan İster İnanma!”, (13 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Kulağımıza Çalınanlar: Dört Hizmetçi”, (18 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Şişli’nin İçyüzü”, (Temmuz 1929). *Resimli Ay*.
- “Hırsızlara Karşı Beşiktaş Kaymakamlığı Tedbir Aldı”, (24 Mayıs 1932). *Akşam*.
- “İstanbul’da Küçük Bir Seyahat”, (3 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “İstinye Kahvelerinde Silah Taharrisi”, (18 Ağustos 1930). *Milliyet*.
- Talebe Kahvelerde Vakit Geçiremeyecek”, (28 Ekim 1930). *Milliyet*.
- Kumar Yüzünden Cinayet Cibali’de Paraları Kapan Bir Adamı Kahveci Yaraladı”, (18 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “10 Kuruş İçin Sokakta Bir Adam Öldürüldü”, (10 Aralık 1931). *Son Posta*.

- “Son Günlerin Manasız Cinayetleri Şeftali Sokağı Vakası Nasıl Oldu?”, (10 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Dün Geceki Cinayet Bir Yankesici Bir Seyyar Manavı Tabanca ile Kahve Önünde Vurdu”, (9 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Canavarlığın Derecesi Bir Komisyoncu Öldürüldü”, (26 Temmuz 1932). *Vakit*.
- “Postane Cinayeti Katil Henüz Ele Geçirilemedi”, (26 Temmuz 1932). *Akşam*.
- “Kanlı Bir Cinayet”, (25 Temmuz 1932). *Son Posta*.
- “Berberde Rakı Alemi”, (27 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Sirkeci Meyhaneleri Vukuat Rekorunu Kırdı”, (8 Mart 1931). *Yarın*.
- Hikmet Feridun Es, (23 Eylül 1942).“Ekşi Boza Yapılması Niçin Yasak Edilmiş? Hamam Yolunu Bekleyenler”, *Akşam*.
- “Dahiliye Vekâletinin Kararı Çok Yerinde. Yalnız İstanbul’da 820 Meyhane Var”, (5 Aralık 1929). *Milliyet*.
- Cumhuriyet*, (20 Temmuz 1930).
- Fikret Adil, “Yılbaşı Gecesi İstanbul”, (2 Ocak 1930). *Vakit*.
- “İster İnan İster İnanma”, (2 Ocak 1931). *Son Posta*.
- Burhan Cahit, “Hafta Sohbeti: Vur Patlasın Çal Oynasın”, (14 Nisan 1932). *Milliyet*.
- “Üç Katil Davası İki Katil Hakkında Karar Verildi”, (5 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Konsomasyon Denilen Belanın Bir Kurbanı”, (4 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Barda Facia”, (4 Aralık 1931). *Cumhuriyet*.
- “Sinemalara Akın Birçok Sinemalar Müşterilerine Bilet Yetiştiremediler”, (23 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Tiyatrocular Memnun”, (1 Aralık 1931). *Cumhuriyet*.
- Milliyet*, (12 Şubat 1930).
- Son Posta*, (8 Şubat 1929).
- “Randevu Evinde Cinayet Kıskançlık Yüzünden Bir Genç Bıçakla Öldürüldü”, (12 Haziran 1931). *Vakit*.
- “Acem Saadet Sahnede”, (8 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Otel Hırsız Elbise İle Çamaşırları Aşırı Gitmiş”, (1 Eylül 1932). *Akşam*.
- “Ağabeyciğim Neler Yapmış?”, (1 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Sahte Altın Dişler”, (22 Ekim 1930). *Milliyet*.
- “Otel Hırsızları Zabıta Otelcilere Yeni Talimat Verdi”, (30 Mart 1932). *Akşam*.
- “Bir Randevu Evi Kapattırıldı”, (24 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- Hikmet Feridun, “Yangın Yerlerinde Yaşayanların Hayatı”, (12 Aralık 1931). *Akşam*.
- “Her Tanıştığınıza Kapılmayın”, (3 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Kaçak Esrar”, (25 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Ada Vapurunda Bir Sahne Bir Tacirin Haremi Kocasını Metresi İle Tuttu”, (3 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Kilisedeki Hırsızlık”, (4 Şubat 1932). *Vakit*.
- Salih Vasfi, “Şehir Mezarlıkları”, (1 Ekim 1930). *Hakimiyet-i Milliye*.
- “Mezarlıklarda Oturmak Yasak”, (10 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Ölü Çocuk”, (5 Ağustos 1930). *Milliyet*.
- “Peçeli Kadın”, (30 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Bir Mezarlık Suiistimali”, (13 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Kız Kardeşinin Evini Soyan Bir Hırsız Yakalandı”, (31 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Vali Konağı Soyuldu”, (17 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Polisin Evine Giren Hırsız”, (12 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “Madam Raşhel’i Mahvetmişler. Kızına Drahoma İçin Biriktirdiği 3000 Lirayı Çalıp Kaçmışlar”, (8 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Uğursuz Nişanlı”, (9 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.

- “Hırsız Var Yetişin”, (11 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Çalınmış Elbise Sahibi Görünce Hemen Polise Koştı”, (27 Nisan 1932). *Akşam*.
- “Sirkat ve Katil İdamı Talep Edilen Bir Maznun”, (8 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hırsızlar Şimdi de Adliye Helalarına Musallat Oldular”, (1 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Bir Diş Muayenehanesi Soyuldu”, (25 Ekim 1930). *Son Posta*.
- “Saat Meraklısı Hırsız Tutuldu”, (16 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Hırsız Hırsıza Yol Gösterdi”, (12 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Posta Hırsızlarının Muhakemesi”, (20 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Yaman Bir Hırsız”, (17 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Dükkanın Duvarını Delmişler”, 18 Mayıs 1931. *Son Posta*.
- “Bir Tacir Yakalandı”, (1 Haziran 1931). *Yarın*.
- “Hırsızlık Çoğalıyor mu?” (2 Ocak 1931). *Yarın*.
- “Zabitanın Tuttuğu Hırsızlar Adliyeye Verildi”, (18 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “Dalgın Olmayınız”, (30 Temmuz 1930). *Son Posta*.
- “Çalınan Kurşunlar”, (1 Ağustos 1932). *Milliyet*.
- “Kurşun İş Başında Yakayı Ele Verdi”, (19 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Kırk Bohçada Sarılı Seccade Nasıl Kayboldu?”, (25 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Hırsızlar Nasıl Çalışırlar? Kesicilik, Kavgacılık Muslukçuluk Usulleri”, (22 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Yankesiciler Üç kişinin Canını Yaktılar”, (2 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Hoş Sözler” (28 Temmuz 1930). *Son Posta*.
- “Yine Yankesiciler”, (6 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Türkiye’deki Arsen Lüpenler”, (14 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Beynelmilel Yankesici Yaman Bir Hırsız Yakalandı”, (13 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Üç Azılı Dolandırıcı”, (31 Temmuz 1931). *Son Posta*.
- “Ecnabiler Hırsızlık Yaparken Yakalananlar Hudut Haricine Çıkarılacak”, (26 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Mahkemelerde Aç Bir Hırsızın İtirafı Alman Kunde Yaptıklarını Kendisi Söyledi”, (7 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Yankesici Süleyman Yakalandı”, (29 Aralık 1930). *Cumhuriyet*.
- “Meşhur Dolandırıcı Aranıyor”, (4 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Anderya Kosti Yunan Hükümeti Bir Dolandırıcının İadesini Rica Ediyor”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Meşhur Dolandırıcı İstanbul’u Nasıl Kavurdu?”, (31 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Müsaadesiz Para Toplayanlar”, (9 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Vurulan Serseri Kimdi? Burada Ne Yapmak İstiyordu?”, (29 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Şerir Herifin Yaraladığı İsmail Hakkı Bey de Öldü Herifin Bulgar olduğu Anlaşıldı”, (30 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Esrar Perdesi Yırtilıyor”, (1 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Tamam Altmış Saat Sonra Hakikat Meydana Çıktı”, 2 Mayıs 1932. *Son Posta*.
- İki Bulgar Tevkif Edildi”, (11 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Seyyah Akını”, (24 Ocak 1930). *Vakit*.
- “Seyyah Azlığı”, (12 Ocak 1931). *Akşam*.
- “Göz Göre Göre Yalan mı Söyleyelim?”, “Şehrin Aydınlanması”, (6 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Agop Efendi Gazetecileri Muaheze Ediyor”, (15 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Kıyafet Değiştiren Bir Hırsız”, (2 Kasım 1932). *Son Posta*.
- “Bir Define Bulundu”, (14 Mart 1931). *Yarın*.
- “Fatih’te Altın Dolu Bir Bakraç mı Bulundu?”, (1 Ekim 1930). *Milliyet*.
- “Ölü Teşhiri Tıbbi Adlide Soğuk Hava Deposu Yapılıyor”, (9 Ocak 1932). *Son Posta*.

- “Zehirden Ölüm: Ölen Adamın Karısı Tevkif Edildi”, (5 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Denizden Genç Bir Kadın Cesedi Çıkarıldı”, (1 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Tıbbi Adli’de Müesseseye Son Günlerde Çok Ölü Gönderildi”, (2 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Mahkemelerde: Her Şeyi Söylüyor”, (1 Aralık 1929). *Milliyet*.
- “Zeynep Hanım’ı Boğanlar Vakayı İnkâr Ediyorlar”, (11 Ekim 1931). *Cumhuriyet*.
- “Baba Katili”, (6 Haziran 1930). *Cumhuriyet*.
- Selim Ragıp, “Tevkifhaneye Ait Bir Hatıra”, (14 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Baba Katili Bu Sabah Asıldı”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Katil Maznunu Delirdi”, (12 Ağustos 1931). *Cumhuriyet*.
- “Kadıköy Cinayeti”, (18 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “300 Kuruş İçin Bir Borçlu Öldürüldü”, (10 Mayıs 1932). *Milliyet*.
- “Beşiktaş’ta da Bir Cinayet”, (10 Mayıs 1932). *Milliyet*.
- “Adliye Koridorunda İşlenen Kanlı Facia”, (1 Temmuz 1932). *Son Posta*.
- “Taksim Cinayeti: Nuri Bey’i Öldüren Adam Kimdir?” (17 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Niçin Öldürdü? Katil Hala Ortada Yok”, (17 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Nuri Bey’in Katili Hacı Emin Yakalandı”, (3 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Aferin Türk Polisine! Bir Romancının Tasavvur Hudutlarından Taşan Muvaffakiyet”, (4 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Beyoğlu’ndaki Son Cinayet: Dişçi Genci Vuran Adam Nasıl Tutuldu?”, (25 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Genç Bir Sporcu Cinayete Kurban Gitti”, (1 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “14 Genç Arasında Kanlı Bir Boğuşma ve Cinayet”, (1 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Zavallı Futbolcu Maç Yüzünden Çıkan Bir Münazaaya Kurban Gitti”, (2 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Maslakta 32 Yerinden Yaralı Bir Ceset Bulundu”, (28 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Katillerin Kim Olduğu Henüz Anlaşılamadı”, (29 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Tahtakale’de Bir Cinayet”, (27 Ağustos 1932). *Akşam*.
- “Hastaneler Kifayetsiz”, (9 Temmuz 1931). *Cumhuriyet*.
- “Üç Katil Davası İki Katil Hakkında Karar Verildi”, (5 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Bir Şamarla Öldürdü”, (22 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Öldüren Tokat”, (2 Mart 1931). *Yarın*.
- “Dün Gece Bir Genç Daha Öldürüldü”, (12 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Gedikpaşa Cinayeti Failleri Hapse Mahkûm Oldular”, (15 Mayıs 1932). *Vakit*.
- “Arkadaş Katili Kahvede Eğlenirken Tutuldu”, (3 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Beşiktaş Faciası: Şevket Bey Zevcesi İclal Hanım’ı Nasıl Öldürdü?”, (29 Mayıs 1931). *Akşam*.
- “Karısını Öldüren”, (10 Ekim 1932). *Vakit*.
- “Korkunç Bir Aile Faciası Posta Memuru Servet Bey Karısını Öldürdü”, (6 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Çıldırılmış mı İdi? Bir Aileyi Mahveden Manasız Kıskaçlık Bu Çocukları Sokakta Bıraktı”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Beşiktaş Cinayetinin İçyüzü Bütün Tafsilatı İle Meydanda”, *Son Posta*, (30 Kasım 1932).
- “Taksim’de Bir Cinayet İki Genç Odalarında Ölü Olarak Bulundular”, (1 Eylül 1932). *Akşam*.
- “Namus Uğruna Karısını Ayartan Adamı Öldürdü”, (1 Eylül 1932). *Cumhuriyet*.
- “Kardeş Katili Mahkûm Oldu”, (17 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Canilerin Kız Kardeşi Bütün Bildiklerini Anlattı”, (17 Aralık 1932). *Son Posta*.
- “Rumeli Hanı Cinayeti Yeni Bir Safhada”, (6 Ocak 1933). *Son Posta*.

- “Üsküdar Cinayetinin İç Yüzü”, (31 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “İşten Çıkarılan Bir Memur Haliç Şirketi İşletme Müdürünü Yaraladı”, (5 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Alacak Meselesi: Bir Kadın Borçlusunun Kocasını Demirle Yaraladı”, (26 Şubat 1931). *Akşam*.
- “Kocasını Yaralayan Karısı mı? Yoksa Adamın Kendisi mi?”, (3 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Unkapanı’nda Bir Genç Kızı Vurdular”, (11 Nisan 1931). *Vakit*.
- “Üsküdar’da Bir Macera! Bir Silah Patladı”, (22 Ocak 1930). *Vakit*.
- “Bu İşte Masumiyet mi, Şeytanlık mı Var?”, (14 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “Kunduracı Ahmet Nişanlısını Kesmek İstedi”, (24 Haziran 1931). *Son Posta*.
- “Sokak Cinayeti Bir Adam Bir Kadını Muhtelif Yerlerinden Yaraladı”, (19 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Adliyede: Yahudi Kızına Gönül Veren”, (2 Mart 1931). *Vakit*.
- “Bu Dolandırıcılığı Kim Yaptı? Uydurma Gezintiler İçin Bilet Satıyorlar. Fakat Gezintiler Yaptırılmıyor”, (5 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Sahte Pul Yapan Bir Şebeke Ortaya Çıkarıldı”, (25 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Sahtekârlar Bulundu”, (9 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “İki Ahbap Bir Fotoğrafhaneyi Dolandırmak İstemişler”, (2 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “İki Yüz Bin Lira: Trikotajcı Hasan Halil Bey Piyasayı Nasıl Dolandırdı?”, (29 Kasım 1929). *Vakit*.
- “Yaldızlı Mecidiyeyi, Beşibiryerde Diye Süren Açıkgoz”, (15 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Dolandırıcılık Bir Kadının 140 Lirasını Deve Yapmışlar”, (21 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Poliste: Hacı Kamili Efendi’yi Dolandırmış” (3 Ocak 1931). *Yarın*.
- “Üzerine Bir Bardak Su İçmişler Bu Sigortacılar Hâlâ Çalışıyorlar”, (1 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Şüphe Ediyoruz: Yangından Koruma Şirketlerine Niçin Karşı Gelinemiyor?”, (2 Temmuz 1929). *Cumhuriyet*.
- “Bir Sahtekarlık: Papazlar Bazı Emlaki Nasıl Namplarına Geçiriyorlar?”, (3 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hükümete Ait 10 milyonluk Arazi Nasıl Zaptedilmiştir?”, (3 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Sahte Bir Gazeteci Tevkif Edildi”, (2 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Bir Dolandırıcı Gazetemize Abone Yazarken Yakalandı”, (26 Kasım 1930). *Cumhuriyet*.
- “İlân Dolandırıcılığı Yapanlar Dün Bir Müesseseden Para Alacaklardı Bir Hanım Tutuldu”, (10 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Karar Verilir Verilmez Tevkif Edilen Sahtekâr!”, (22 Kasım 1931). *Milliyet*.
- “Meçhul Adam Anton Efendiyi Nasıl aldatmış?”, (15 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Kurnazca Bir Dolandırıcılık Bir Fırıncı Adliyeye Müracaat Etti, (20 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Diplomasız Doktor Zabıta Bir Kadını Tevkif Etti”, (13 Mart 1932). *Akşam*.
- “Çok Acı Bir Aile Macerası Nikahı Kıyılmak İstenen Kız Kaçırılmış”, (19 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Eyüplü Halid Memnun Değil”, (7 Şubat 1930). *Milliyet*.
- “Eyüplü Halid’in Maceraları”, (3 Temmuz 1941). *Vatan*.
- “Eyüplü Halit Neler Söylüyor? (10 Şubat 1930). *Akşam*.
- “Birinci Kaptan: Eyüplü Halid Kendini Madam Satenik’e Bu Sıfatla Takdim Etmiş”, (17 Şubat 1930). *Vakit*.
- “Eyüplü Halit Artık Kadınlar İçin Tehlikeli Değil”, (20 Haziran 1930). *Milliyet*.

- “Meşhur Kadın Dolandırıcısı Eyüplü Halid Gene Sahnede”, (26 Temmuz 1938). *Haber Akşam Postası*.
- “Eyüplü Halid’in Yeni Bir Halefi mi Türedi?”, (31 Mart 1931). *Son Posta*.
- “İki Azılı Sarhoş”, (22 Mayıs 1930). *Vakit*.
- “Mahpustan Çıkınca Yine Milleti Haraca Kesiyor”, (26 Ağustos 1932). *Vakit*.
- “Çeşme Başlarında Görülen İnhisar Küstah Sakalar”, (15 Şubat 1929). *Son Saat*.
- “Fiyatlar Nasıl?”, (11 Şubat 1929). *Son Saat*.
- “Et Fiyatları Neden Yükseliyor? Emanet Hayvan Borsasını Kaldırmayı Düşünüyor”, (12 Ocak 1931). *Akşam*.
- “Et Meselesi Etrafında”, (25 Kasım 1931). *Vakit*.
- “Et Meselesi 3 Senelik Satış Fiyatı Tetkik Ediliyor”, (28 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Hayatı Ucuzlatmak İçin Ne Gibi Tedbirler Alınmalı?”, (1 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Et Meselesi Mecidiyeköy’de Artık Et Kesilmeyecek”, (19 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Varidat Aranıyor Belediye Bütçesinde Bir Milyon Açık Var”, (21 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Bir Yığın Kaçak ve Kokmuş Et Yakalandı”, (25 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Çapada’ ki İki Cerh Vakası Nasıl Oldu?”, (17 Mart 1931). *Milliyet*.
- Yunus Nadi, “Buhrana Karşı Fevkalade Tedbirler”, (11 Şubat 1931). *Cumhuriyet*.
- “Tacırlar Ücretlerden Şikâyet Ediyorlar”, (2 Haziran 1931). *Son Posta*.
- “Değirmenciler İhtikâr Peşinde Un Fiyatlarını Niçin Düşürmüyorlar? (16 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “İstanbul’un Ekmek Sarfiyatı”, (12 Ocak 1931). *Son Posta*.
- Ekmek Fiyatları Niçin Yükseliyor?”, (21 Nisan 1932). *Vakit*.
- “Narh Artınca Ekmek Buhranından Eser Kalmadı”, (14 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Simit Narhı Dün Birçok Satıcılar Cezalandırıldılar”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Simit Fiyatları”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Lokanta Yemeklerine Narh Konuluyor”, (15 Nisan 1931). *Milliyet*.
- “Ağaoğlu Ahmet Bey Şeker İnhisarına Çatacak Mevkide Değildir!”, (19 Ağustos 1930). *Cumhuriyet*.
- “Pirinç Tüccarları Müşkül Bir Mevkie Düştüler”, (1 Mart 1931). *Vakit*.
- “Alakadarlar İddia Ediyorlar”, (4 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “İhtikar: Perakende Fiyatlar Çok Pahalıdır”, (29 Mart 1931). *Yarın*.
- “Rus Şekerleri Piyasaya Hâkim Oluyor”, (27 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “İster İnan İster İnanma,” (14 Nisan 1932). *Son Posta*.
- “Buna Soygunculuk Derler”, (21 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “En Kârlı İş Çok Para Kazanmak İsteyen ve İstifade Etmek İsteyen Şeker Tüccarı Olsun”, (18 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Şeker Meselesinde İhtikar Yapıldığı Anlaşıldı”, 26 Şubat 1932. *Akşam*.
- “İhtikar Komisyonunun Tetkikatı Müspet Netice Verdi”, (26 Şubat 1932). *Vakit*.
- “Şeker İhtikarı Maznunları Mahkemeye Verildi”, (26 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Toptancılar Bakkallara Kahve ve Şeker Vermiyorlarmış”, (16 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Hayat Pahalılığı Buna Karşı Bir Çare Bulmak Lazım”, (15 Mayıs 1932). *Akşam*.
- “Eczacı İhtikarı Var mı?”, (25 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “Beş Gaz Kumpanyası İhtikarı Tetkik Komisyonuna Verildiler”, (26 Ağustos 1932). *Cumhuriyet*.
- “Eksik Gaz Tenekeleri”, (29 Mart 1931). *Yarın*.
- “35 Kuruşa Yemek Belediye Ucuz Yemek İçin Lokanta Açıyor”, (15 Nisan 1932). *Akşam*.
- “İhtikar Kanunu”, *Vakit*. (1 Aralık 1931).
- “Çimento Tröstü Var mıdır?”, (15 Ekim 1931). *Akşam*.
- “Kömür mü Mazot mu?, (10 Ekim 1931). *Vakit*.

- “Belediye Yeni Bütçesini Tanzim Etti”, (1 Şubat 1931). *Milliyet*.
- “Belediye ve Kış: Bu Sene Niçin Kömür, Odun Tahsisatı Konmadı?”, (2 Aralık 1930). *Son Posta*.
- “Odun Fiyatları Niye Yükseldi?”, (22 Kasım 1931). *Milliyet*.
- Akşam*. (26 Şubat 1932).
- “Soba Yanmayan Mektepler”, (14 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Bir Tacirin Anlattıkları... Kontrol Edilmiyoruz ki”, (26 Ağustos 1932). *Vakit*.
- “Bu Soğuklarda Fakirlere Ucuz Kömür Bulmalı”, (12 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “İhtikar” (15 Nisan 1932). *Akşam*.
- “Kari Gözüyle Gördüklerimiz Buz İhtikarı”, (19 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Frigidaire Sağlığımızın Kasasıdır Lüks Değildir”, (19 Ağustos 1933). *Vakit*.
- “Ben Hakiki Bir Frigidaire İstedim ve Onu Elde Ettim”, (29 Mayıs 1934). *Son Posta*.
- “İhtikâra Karşı Fatura”, (30 Aralık 1931). *Son Posta*.
- “İhtikârla Mücadele Kanunu vekiller Heyeti Bugün Hazırlanan Projeyi Tetkik Etmeye Başlıyor”, (1 Aralık 1931). *Cumhuriyet*.
- “Halkın Sesi: İhtikar ve Vur Abalıya”, (20 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Karilerimizin Sütunu Sigara Fiyatları Sabit Değil mi?”, (8 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Yerli Malların Satışında İhtikâr Vardır”, (18 Şubat 1932). *Son Posta*.
- “Ecnebi Mekteplerde İhtikara Benzeyen Bir Vaziyet”, (19 Eylül 1932). *Son Posta*.
- “Memlekette İntihar Hadiseleri Tenakus Ediyor”, (19 Nisan 1932). *Hilal-i Ahmer*.
- “İntiharlar Niçin Çoğalıyor Beynelmilel İçtimai Bir Mesele”, (3 Nisan 1931). *Vakit*.
- Tanin*. (10 Şubat 1339). (Miladi: 10 Şubat 1923).
- Tanin*, 2 Ocak 1340. (Miladi: 2 Ocak 1924).
- “Bir Malul Gazi Sefalet Yüzünden İntihar Etti”, *Cumhuriyet*. (15 Aralık 1929).
- “İntihar Salgını”, (14 Ocak 1931). *Akşam*.
- “İstanbul’da İntihar Salgını Baş Gösterdi”, (23 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Vahit Bey Kendisini Niçin Öldürdü?”, (1 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Karyofili Efendi Niçin İntihar Etmiş?”, (8 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Maruf Bir Tacirimiz İlaç İçerek Gayri Tabii Bir Uykuya Daldı”, (25 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Üç Tüp Veronal Maruf Bir Tüccar İki Günden Beri Derin bir Uykuya Dalmıştır”, (25 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Vapurda İntihar”, (22 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Zavallı Kadın Kendini Astı”, (31 Ekim 1930). *Cumhuriyet*.
- “Bir Marangoz Zaruret Yüzünden İntihar Etti”, (22 Mayıs 1931). *Akşam*.
- “İki İntihar Teşebbüsü”, (6 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “Bu Sefaleti Behemehal Yenmeli Bu Kadın Niçin Ölmek İstedğini Anlatıyor”, (30 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Bir İntihar Teşebbüsü Bir Hanım Kendini Denize Attı”, (20 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Bir Cinayet”, (20 Ocak 1930). *Karagöz*.
- “Bir Cinayet Bir İntihar”, (1 Mart 1931). *Vakit*.
- “İntihar: Seyrüsefain Kamarotlarından Biri Kendini Astı”, (15 Ocak 1931). *Akşam*.
- “Bir Sefalet Faciası Daha”, (3 Temmuz 1931). *Yarın*.
- “Kurtuluş”, (21 Nisan 1932). *Akbaba*.
- “Ceset Kimin? Müntehir Ziba Hanım Namında Bir Kadın”, (9 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Kimsesizler Yurdunda”, (2 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Bir Mürettip Tabanca İle İntihar Etti”, (15 Nisan 1931). *Milliyet*.
- “Halı Tüccarı Neden İntihar Etti”, (1 Temmuz 1930). *Akşam*.
- “Frengili Bir Ekmekçi İntihar Etti”, (3 Şubat 1930). *Cumhuriyet*.
- Milliyet*. (29 Temmuz 1930).

- “Ölümlerle Neticelenen İki İntihar”, (6 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Zavallı Adam Dün Bir Tüccar Birdenbire Delirdi”, (6 Haziran 1930). *Cumhuriyet*.
- “Cinayet Değil İntihar: Rosso Efendi Romatizmadan ve İşlerinin Bozulmasından Canına Kıydı”, “Büyükada Sanatoryumunda İntihar”, (20 Nisan 1930). *Milliyet*.
- “Bir Kadın Kendisini Dün Kuyuya Attı”, (12 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “5 Günde 102 Vak’a”, (7 Kasım 1930). *Cumhuriyet*.
- Kendine Niçin Kıydı?, (13 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Kandilli’ de Bir Aşk Faciası”, (4 Temmuz 1931). *Vakit*.
- “Kandilli Tepelerinde Bir Aşk Faciası”, (4 Temmuz 1931). *Milliyet*.
- “Çok Yazık İki Genç Nasıl Öldü?”, (8 Temmuz 1931). *Koroğlu*.
- “Ölümlerle Neticelenen İki İntihar”, (6 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “İntihar Artık Bir Hastalık Oldu”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Son Posta’nın Resimli Makalesi Hayatın Kıymeti”, (11 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Genç Tıbbiyeliyi Boğdular mı?”, (8 Ocak 1930). *Yarın*.
- “Cinayet Değil Tıbbiyeli Behçet Bey İntihar Etmiş”, (26 Ocak 1930). *Akşam*.
- “Şüpheli Bir İntihar”, (4 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Aile Faciası: Bir Kadın Kurşunla Kendisini Vurdu”, (9 Mayıs 1931). *Cumhuriyet*.
- “Denizde Bir Ölüm Mücadelesi Karısından Şüphelendiği İçin Ölmek İstemiş”, (19 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Bir Doktorun İntiharı”, (11 Temmuz 1930). *Milliyet*.
- “Sebebi Ne? Fahri Efendi’nin İntiharı Tahkikatı”, (16 Ekim 1930). *Milliyet*.
- “Gene Bir Talebe İntiharı”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Bir Genç Kız İntihara Teşebbüs Etti Öldü”, (7 Ocak 1931). *Vakit*.
- “Bir Genç Kız: Kız Muallim Mektebinde Kendisini Merdivenlerden Atarak İntihar Etti”, *Vakit*. (9 Ocak 1931).
- “Halkın Sesi: Gençlerin Sıklaştıkları İntiharları ve Halk”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Bursa’da Bir İntihar Teşebbüsü”, (22 Mayıs 1931). *Akşam*.
- “Facia!”, (16 Mart 1931). *Akbaba*.
- Mehmet Zekeriya, “Her Gün: İntihar Eden Mektepli Kızlar”, (13 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Mektepte Bir Ceza Usulü”, (3 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Talebe İntiharları”, (9 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Kaybolan Mektepli Bir Kız”, (18 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Bir Genç Kız Kayboldu Amerikan Koleji Talebesi 10 Gündür Aranıyor”, (19 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Kaybolan Kız Bulundu”, (20 Ocak 1932). *Cumhuriyet*.
- “Mektepli Kızların İntiharı”, (27 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Mekteplerdeki İntihar Vakaları”, (29 Ocak 1931). *Milliyet*.
- “İntiharların Artması Karşısında Halkın Fikri”, (8 Mayıs 1931). *Son Posta*.
- “Onörlü Hırsızın İntihar Teşebbüsü”, (2 Nisan 1930). *Cumhuriyet*.
- “Fırar Teşebbüsü Bir Maznun Kurtulmak İçin Denize Atladı”, (29 Haziran 1932). *Son Posta*.
- “Bir Katil Mahkûmu Hapishanede Kendisini Asarak İntihar Etti”, (28 Mayıs 1930). *Cumhuriyet*.
- “Hapishanede Açlık”, (2 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Suikastçi İki Hain”, (2 Ekim 1931). *Son Posta*.
- “Ermeniler Komitecileri Nefretle Karşıyorlar”, (10 Ekim 1931). *Vakit*.
- “Polislerimiz Beşer Yüz Lira ile Telif Edildiler”, (7 Ekim 1931). *Vakit*.
- “Cinayet, Cerh Azalıyor İntihar Artıyor”, (4 Nisan 1931). *Akşam*.
- “Bir Günde Dört İntihar Teşebbüsü Oldu”, ((1 Nisan 1931). *Milliyet*.

- “Ustura Altında, Denizde, Ağaçta Ölen Dört Bedbahtın Can Acıtan Ölümleriyle Dinleyiniz” (5 Mayıs 1931). *Yarın*.
- “Polis Gazetecilerin Bir Listesini Hazırladı”, (12 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Zabıta Vakalarının Yazılması Niçin Menediliyor? İntiharlar Ekseriya Görenek Mahsulü müdür?”, (31 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Sokakta Çocuğunu Düşürtürken”, (31 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Sokakta Kundaklı Bir Çocuk Bulundu”, (4 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “İki Metruk Çocuk”, (9 Mart 1931). *Son Posta*.
- “Bir Kadın Daha Cehalete Kurban Gitti”, (14 Haziran 1931). *Milliyet*.
- “Feci Bir Ölüm Bir Kadın Daha Çocuk Düşürürken Öldü”, (25 Kasım 1931). *Son Posta*.
- “Bir Doktor Hakkında Takibat Üsküdar’da Bir Kadının Çocuğunu Almış”, (7 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Adliye Bir İhbar Muayenehanede Iskatu Cenin Cürmü Meşhudu”, (3 Ağustos 1931). *Cumhuriyet*.
- “Çocuğunu Boğan Bir Ana”, (2 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Bir Ananın Cinayeti”, (11 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Doğurtma İşleri ve Yeni Kanun”, (1 Ağustos 1930). *Son Posta*.
- “Bu Ne Denaet: 10 Günlük Bir Çocuk Dirisi Olarak Karlar Arasına Bırakıldı ve Öldü”, (5 Mart 1931). *Milliyet*.
- “Sırnaşık Aşık”, (31 Ocak 1931). *Akşam*.
- “İstanbul’da Nakliyat”, (21 Ekim 1932). *Son Posta*.
- “Nakliyat Vergisi Layihası”, (24 Mayıs 1932). *Akşam*.
- “Otomobiller Geceleri de Muayene Edilecek”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Seyrüsefer İşleri Pek Berbat”, (14 Mart 1931). *Yarın*.
- “Meşhur Zengin’in İki Yıl Hapsi”, (6 Ocak 1933). *Vakit*.
- “Halk Sütünü Bir Şoför Diyor ki!”, (5 Ocak 1930). *Cumhuriyet*.
- “Baş Vekilimiz Hafifçe Yaralandılar”, (26 Kasım 1931). *Vakit*.
- “Baş Vekilimizin Sıhhati İyidir”, (27 Kasım 1931). *Vakit*.
- “Otomobil Kazası Bir Sene Hapis 3000 Lira Tazminat”, (23 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Şehrimizde Otomobil Kazaları Aldı Yürüdü”, (26 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Otomobile Bedava Binemeyince, (12 Haziran 1931). *Vakit*.
- “İhtiyar Bir Kadıncağz Tavuk Kümesinde Dirisi Yandı”, “Ampul Hırsızları”, *Son Posta* (14 Nisan 1932).
- “Rum Gazetelerinden Cevap İsteriz”, (13 Şubat 1929). *Son Posta*.
- “Tatavla Harikzedelerine”, (15 Şubat 1929). *Milliyet*.
- “Tüylere Ürpertici Bir Yangın Faciası İki Kadın Alevler İçinde Yandı”, (2 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Bu Sabah Çemberlitaş’ta Müthiş Bir Yangın Oldu”, (6 Ağustos 1932). *Son Posta*.
- “Tavukpazarı’nda Bir Han Yandı”, (7 Ağustos 1932). *Cumhuriyet*.
- “Bomba Palavrasını Acaba Kim Uydurdu?”, (6 Ocak 1933). *Son Posta*.
- “Depolar Son Aylarda Çıkan Yangınlar”, (28 Kasım 1930). *Milliyet*.
- “Dün Geceki Yangın”, (12 Aralık 1930). *Vakit*.
- “Beşiktaş Yangını Üç Güzel Bina Gene Susuzluğun Kurbanı Oldu”, *Vakit*. (13 Aralık 1930).
- “İstanbul’da Bir Senede Beş Yüz Yangın Oldu”, (13 Ocak 1932). *Son Posta*.
- “Terkos Yüzünden Evi Yananlar İçin Son Posta Dava Açıyor”, *Son Posta*. (10 Ağustos 1931).
- “Balatta Müthiş bir Yangın Faciası”, (22 Kasım 1931). *Milliyet*.
- “M. Troçki: Evinde Çıkan Yangında Kasıt Var mı?”, (3 Mart 1931). *Cumhuriyet*.
- “M. Troçki’nin Adadaki Köşkü Nasıl Yandı?” (3 Mart 1931). *Milliyet*.

- “Çatalca’da Üç Resmi Bina İle Yirmi İki Dükkân Yandı”, (12 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Çatalca Yangını Vali Muavini Tahkikattan Avdet Etti”, (13 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Sinema ve Tiyatrolarda Yangın Tertibatı”, (19 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Yangın Telefonları”, (29 Ocak 1931). *Son Posta*.
- “Kari Gözüyle Gördüklerimiz UzunYusufluların Bir Derdi Vardır”, (23 Nisan 1931). *Son Posta*.
- “Şehremini Halkı Dünkü Yangın İçin Dava Açıyor”, (28 Nisan 1931). *Son Posta*.
Akşam. (27Mart 1932).
- “İster İnan İster İnanma”, (15 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “Kari Gözü İle Gördüklerimiz Son Yangın Münasebetiyle Şayanı Dikkat Bir Mütalaa”, (15 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “İtfaiyeye Çabuk Haber Vermek İçin Ne Yapmalı?”, (19 Şubat 1932). *Akşam*.
- “Bu Ay Yangınlar Niçin Çoğalmış!”, (1 Şubat 1932). *Cumhuriyet*.
- “Kınalıada’ da Büyük Bir Yangın”, (27 Şubat 1932). *Cumhuriyet*.
- “Dün Gece Beyoğlu’nda İki Büyük Apartman Yandı”, (16 Ocak 1930). *Milliyet*.
- “Büyük Bir Tehlike Geçirdik Dün Maçka’da 74 Ev 7 Dükkân Yandı, İki Birçok da Yaralı Var”, (6 Ağustos 1931). *Milliyet*.
- “Kasten Yangın Çıkarma Davası”, (13 Nisan 1931). *Cumhuriyet*.
- “Şehremaneti Terkos İşinde Kabahatli mi? Şirketler Komiseri İddialara Cevap Veriyor”, (23 Ocak 1930). *Vakit*.
- “Halk, Terkos’un İslah Edilmesini İstiyor”, (2 Kasım 1930). *Son Posta*.
- “Dünyada Neler Oldu?”, (Ocak, 1931). *Yılmaz*.
- “İki şirket”, (13 Mart 1929). *Cumhuriyet*.
- “Sirkeci Garında Bir Kuduz Köpek Dört Kişiyi Yaraladı”, (6 Nisan 1930). *Vakit*.
- “Kuduz Vukuatı Arttı”, (11 Temmuz 1931). *Cumhuriyet*.
- “Hahambaşı: Zevcesini ve Kızını Kuduz Köpek Isırdı”, (30 Mart 1931) *Yarın*.
- “Kuduz Bir Manda Öldürüldü”, (5 Şubat 1931). *Son Posta*.
- “Kuduz Vakaları Yine Aldı Yürüdü”, *Son Posta*. (27 Mart 1932).
- “Köpeklerin İtlafı”, (10 Ağustos 1932). *Cumhuriyet*.
- “Bütün Bir Semti Dehşete Salan Kuduz Köpek”, (17 Mayıs 1932). *Son Posta*.
- “Zehirli Hapı Yiyen Adam”, (12 Ağustos 1931). *Son Posta*.
- “İstanbul’da Kuduz Hadiseleri Hayli Eksildi”, (17 Aralık 1932). *Son Posta*.

YABANCI GAZETE HABERLERİ

- “Turkish Premier Injured in Crash”, (27 November 1931). *The New York Times*.
- “Turkish Diplomat Hails Changes Here”, (1 September 1931). *The New York Times*.
- “Turkey’s Crime Increases”, (1 June 1929). *The Brownsville Herald*.
- “Tempted By Food”, (22 December 1929). *The New York Times*.
- “Constantinople Finds Humor In Robberies”, (8 December 1929). *The New York Times*.
- Richard Halliburton, “Strange Places and Quaint Scenes The Glory Of Istanbul”, (22 August 1935). *The Adelaide Chronicle*.
- “Koran Is The Chanted In Turkish, Replacing Arabic, at İstanbul”, *The New York Times*. (23 January 1932). Page. 9.
- “Elopes With Actor Turkish Governe’s Daughter”, *The Recorder*. (22 October 1930). Page. 3.
- “A New Life, For Turkish Women”, *The Sidney Morning Herald*. (16 August 1938). Page. 2.
- “Fred In Amnesty, Jailed Again”, *The New York Times*, (24 November 1929). Page. 8.
- “The Turkish Women Get City Vote; Full Rights Planned for 1932”, *The New York Times*. (31 March1930). Page. 12.

- Lucille Saunders, “Turkish Women Now Free Carve Out A New Life”, *The New York Times Magazine*. (22 June 1930). Page. 12.
- “Turkey, Too, Choses Queen Of Beauty”, *The New York Times*. (22 September 1929). Page. 6.
- “Turkish Beauty Assailed”, *The New York Times*. (23 January 1931). Page. 15.

KİTAPLAR

- Acemoğlu, D.- Robinson, J. (2020). *Dar Koridor Devletler; Toplumlar ve Özgürlüğü Geleceği*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- Adler, A. (1997). *Psikolojik Aktivite*, (çev. Belkıs Çorakçı), Say Yayınları, İstanbul.
- Agamben, G. (2020). *İstisna Hali*, (çev. Kemal Atakay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akerman, M. T. (2004). *İki Avuç İstanbul*, Elçi Yayınları, İstanbul.
- Akgül, H. L. (2009). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Aksu, N. L. (2012). *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş, 1879-1909*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aksu, N. L. (2008). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alacakaptan, U. (1975). *Suçun Unsurları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- And, M. (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aralov, S. İ. (2010). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, (çev. Hasan Ali Ediz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Araz, Y. (2020). *Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Emeği*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Arendt, H. (2012). *Kötünün Sıradanlığı*, (çev. Özge Çelik), Metis Yayınları, İstanbul.
- Argun, K. E. (2010). *1929 İktisadi Bunalımının İstanbul Esham ve Tahvilat- Kambiyo ve Nukut Borsası'na Etkisi*, İMKB Yayınları, Ufuk Reklamcılık Matbaacılık, İstanbul.
- Arı, K. (2003). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- A.S. (1932, Ocak), “Mahya ve Mahyacılık”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Sayı: 89/ 17, s. 164- 177.
- Atalay, O. (2018). *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Atatürk, M. K. (1959). *Atatürk: Söylev ve Demeçler*, Cilt: 2, Atatürk Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Atay, F. R. (1984). *Çankaya*, Bates Yayinevi, Kral Matbaası, İstanbul.
- Avcıoğlu, D. (1995). *Türkiye'nin Düzeni*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Avcıoğlu, D. (1994). *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt: 4, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aybars, E. (1994). *Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitapevi, İzmir.
- Aydemir, Ş. S. (1978). *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam*, Cilt: 1, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Bacon, F. (2013). *Denemeler*, (çev. Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza, (1978). *Bir Zamanlar İstanbul*, (yay. haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman Gazetesi 1001 Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul.
- Bali, R. (2017). *Bir Türkleştirme Serüveni*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Bağış, A. İ. (1983). *Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Başar, A. H. (1945). *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Baysanlı, M. G. (2021). *Dersaadet Polis Mektebi Müdürü'nün Kalemünde Fahişeler Hayatı ve Redâdet-i Ahlâkiyye*, (yay. haz. Yücel Yiğit, Yasin Özdemir), Libra Yayıncılık İstanbul.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Beccaria, C. (2015). *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (çev. Sami Selçuk), İmge Yayınevi, Ankara.
- Berkes, N. (2017). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (1984). *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.
- Boétie, E. L. (2020). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, (çev. Mehmet Ali Ağaoğulları), İmge Kitapevi, Ankara.
- Boratav, K. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Siyasi Hatıralar: Lozan'dan Cumhuriyet'e*, Cilt: 2, (ed. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- Cem, İ. (1971). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, Ahmet Sarı Matbaası, İstanbul.
- Criss, N. B. (2018). *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Criss, N. B. (2020). *100.Yılında İstanbul'un İşgal Günleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839- 1950*, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Çerkezyan, S. (2003). *Dünya Hepimize Yeter*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin İzleri Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Derviş, S. (2004). *Fosforlu Cevriye*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Doğan, C. (2021). *Öteki Modernleşme İstanbul'da Gündelik Hayat Toplumsal Cinsiyet ve Marjinalitenin Sınırları 1830- 1930*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*, (çev. Z. Zühre İlkelen), Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, K. (2016). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Es, H. F. (2013). *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*, (yay. hazır. Selçuk Karakılıç), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ergeneli, A. (1993). *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Evliya Çelebi, (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Birinci Kitap, Cilt. 1, (yay. hazır. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M. (2009). "Türk Yunan İlişkileri", *Türk Dış Politikası 1919-1980*, (ed. Baskın Oran), Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Galbraight, J. K. (1988). *The Great Crash 1929*, 6th Edition, Houghton Mifflin Company, Boston.
- Galbraith, J. K. (1990). *Para Nereden Gelir Nereye Gider?*, (çev. Nilgün Himmetoğlu, Belkıs Çorakçı), Altın Kitaplar, Birinci Baskı, İstanbul.
- Gezgin, H. S. (2019). *İşgal Günlerinde İstanbul*, (yay. haz. Nuri Sağlam), Kapı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, (yay. haz. Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- II Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Goloğlu, (2017). *M. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -1 Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gross, F. (2020). *İtaat Etmemek*, (çev. Zeynep Büşra Bölükbaşı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gözcü, A. (2013). *1929 Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Yayınları, İstanbul.
- Gruen, A. (2012). *Empatinin Yitimi*, (çev. İlknur İgan), Çitlenbik Yayınları, İstanbul.
- Günday, H. (2021). *Zamir*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Hamdi, A. (1931). *İktisadi Devletçilik*, Cilt. 1, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul.
- Harari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, (çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl 1914- 1911 Aşırılıklar Çağı*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Hür, A. (2013). *Öteki Tarih 3 Kemalist Devrim ve İsyanlar*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Irmak, H. (2018). *Tatavla'dan Kurtuluşa*, Aras Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- İlyâsî, T. (2019). *İstanbul Hatıratı 1922*, (yay. haz. Arzu Kılınç), Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, İ. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar*, Cilt: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karakaya, A. (2016). *İşgal Altında İstanbul*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2013). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1983). *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. (1932). "Milli Tasarruf ve Halk Edebiyatı", *Kadro Dergisi*, Sayı. 2, 26- 28.
- Kaygılı, O. C. (2019). *Köşe Bucak İstanbul*, Can Yayınları, İstanbul.
- Kaynar, H. (2012). *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kepenek, Y. Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Kindleberger, C. P. (2008). *Cinnet, Panik ve Çöküş, Mali Krizler Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Koçi Bey Risalesi*, (2018). (yay. haz. Prof. Dr. Yılmaz Kurt), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kuntay, M. C. (2017). *Üç İstanbul*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, Cilt: 1 (1929-1932), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kuruç, B. (2021). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yayınları, (yay. haz. Cemal Kutay), İstanbul.
- Kuyucuklu, N. (1985). *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2010). *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yayıncılık, İstanbul.

- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (çev. Metin Kıratlı), Ankara.
- Locke, L. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı). Ebabil Yayınları, Ankara.
- Mango, A. *Atatürk*, (2000). (çev. Füsün Doruker), Yeni Bin Yıl Sabah Kitapları, Baskı: Medya Ofset, İstanbul.
- Mantran, R. (2020). *İstanbul Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Maslow, M. (2021). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (çev. Okhan Gündüz), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Meriç, Ü. (2020). *Seyyahların Aynasında İstanbul*, Albaraka Yayınları, İstanbul.
- More, T. *Utopia*, (1996). (çev. Banu Kaynak), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- Mümtaz, E. (1928). *Hayat Pahallığı Meselesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Mütercimler, E. (2008). *Fikrimizin Rehberi*, Alfa Basım, İstanbul.
- Necmeddin, 5. Şube Müdürü (1932, Ağustos), "Serseriliğin Murakabesi", *Polis Mecmuası*, Sayı: 272, 1167- 1168.
- Nesin, A. (1966). *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*, Düşün Yayınevi, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul.
- Neyzi, L. (1999). *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak Birey Bellek ve Aidiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Néré, J. (1980). *1929 Krizi*, Çeviren: Vamık Toprak, Kalite Matbaası, Ankara.
- Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, İmge Kitapevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Oran, B. (2009). "İç Ortam ve Dinamikler", *Türk Dış Politikası 1919-1980*, (ed: Baskın Oran), Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1986). *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Ökçün, A. G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi, 1923- İzmir Haberler Belgeler Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 59, Ankara.
- Ökte, E. Z. (2000). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, (1922-1938)*, Cilt: 1, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Öndeş, O. (2015). *Modalı Vitol Ailesi*, Tarihçi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Özgüç, A. (2002). "İşgal İstanbul'unda Bir Polis Katili Hrisantos'u Kim Öldürdü?", *Popüler Tarih Dergisi*, Sayı: 21, s. 47- 48.
- Öztürk, S. (2020). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Kahvehane ve İktidar*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Ö. (2004). "Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek*, Sayı: 5, 136- 159.
- Özuğurlu, S. B. (2007). "1929: Yönetimde Merkezîyetçiliğin İnşası", Açıklamalı Zaman Yönetim Dizimi 1929-1939, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Pamuk, O. (2003). *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, O. (2021). *Veba Geceleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2021). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1990). *100 Soruda Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Parasız, İ. (1991). *Türkiye Ekonomisi, 1923'ten Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikraz Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Platon, (2020). *Devlet*, (çev. Sebahattin Eyüpoğlu, Mehmet Ali Cimcoz), İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul.
- Proudhon, P. J. (2019). *Mülkiyet Nedir?* (çev. Devrim Çetinkasap), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rasim, R. (2005). *Şehir Mektupları*, (haz. Elif Sude), Akvaryum Yayınevi, İstanbul.

- Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, M. (2022). "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Faaliyetleri 1917-1935", *Atatürk Dergisi*, XI/ 2, 51- 59.
- Savran, S. (2016). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* Cilt: 1, (1908-1980), Yordam Kitap, İstanbul.
- Selçuk, S., vd., (2014). "Suç, Suçun Öznitelikleri ve Tanımı", Ceren Zeynep (ed.), *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*, 1. Cilt, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Sezer S., Özyalçın A. (2017). *Bir Zamanların İstanbul'u*, Kor Kitap (Ginko Kitap), İstanbul.
- Show, S.- Show, E. K. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul.
- Sırrı, S. (1930). "Konferans 15,16,17 Yaşında Çocuklara", *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 45, s. 15-16.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve Mülkiyeti*, (çev. Selma Türkis Noyan), Kaos Yayınları, İstanbul.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: 1, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul.
- Suat, A. (1928, Ocak). "Şehrimizin Nüfus Harekatına Bir Bakış, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, , Sayı: 52, 193- 194.
- Suat, A. (1929, Şubat- Mart). "İstanbul Şehrinin İhsai Mütalaası", *Şehremaneti Mecmuası*, Sayı: 54-55, 235-237.
- Sunata, H. (2016). *İstanbul'da İşgal Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tahir, K. (2007). *Esir Şehrin Mahpusu*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tahir, K. (1983). *Hür Şehrin İnsanları I*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, S. (2007). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, (20. Yüzyıl Yeni Bir Dünyanın Arasında)*, VI. Cilt, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Aydaki Kadın*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2009). *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tekir, S. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tekir, S. (2018). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Kuduz İle Mücadele Çalışmaları (1923-1950)" *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz*, Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Derneği Yayınları, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Temel, M. (1998). *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tezel, Y. S. (2002) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Thoreau, H. D. (2014). *Walden (Ormanda Yaşam)*, (çev. Aykut Örküp), Zeplin Düşünce Yayınevi, İstanbul.
- Timur, T. (2000). *Osmanlı Çalışmaları*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Topuzlu, C. (2002). *İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Topuzlu Yayınları, İstanbul.
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türk, İ. (1982). "Atatürk ve Türk Mali Sistemi", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Türker, O. (1998). *Osmanlı İstanbul'undan Bir Köşe Tatavla*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Ulunay, R. C. (2017). *Sayılı Fırtınalar*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Unset, S. (1954). *Yarına Dönüş*, (çev. Tahsin Yücel), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Uturgauri, S. (2015). *Boğaz'daki Beyaz Ruslar*, (çev. Uğur Büke), Tarihçi Kitapevi, İstanbul.
- Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, S. (1996). *İstanbul 1914-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yücel, T. F. (2015). *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Memiş, Ş. (2017). *Bize Belediye Baksın*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER

- Abacı, Panayot, (1993) “ Kurtuluş”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Avcı, S. (1993). “Güngören”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Avcı, S. (1993). “Güngören”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (1993). “Mezarlıklar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Davutoğlu, A. (1994). “Devlet”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 9, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kallek, C. (2000). “İhtikâr Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1958). “Abanoz Sokağı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.1, Tan Matbaası, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1971). “Fındık Fatma”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.10, Koçu Yayınları, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1959).“Gece Soyguncuları”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 11, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (1993). “Bekâr Odaları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Z. (1993). “Bankalar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Z. (1993). “Belediye Zabıtası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Toprak, Z. (1993). “Fuhuş”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Toprak, Z. (1993). “Mütareke Döneminde”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 6, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tutel, E. (1993). “Adalar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Baskı: Ana Basım A. Ş. İstanbul.
- “Ceza ve Tutukları”, (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 5 Ocak 2022.

<http://lugatim.com/s/KARMANYOLA>, Erişim Tarihi 5 Ocak 2023.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/karmanyola> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2023.

- Polis Mecmuası*, (1931, Ekim). Emniyet Genel Müdürlüğü Tamim No: 5959, Sayı: 262, 837- 838.
- Polis Mecmuası*, (1931, Temmuz). Sayı: 259 750-753.
- Polis Mecmuası*, (1931, Aralık,) Sayı: 264, Dahiliye Vekaleti Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, Ş.4 -B.1, No: 3207/ 303, 32.
- Polis Mecmuası* (1931, Aralık), “Dahiliye Vekaleti Celile’sinin Kaçakçılık Hakkındaki 11 Aralık 1931 Tarih ve 2813 Nolu Tebligatı”, Sayı: 264, 903-94.
- Polis Mecmuası*, Mayıs, 1932, Sayı: 269, s.1087-1088.
- “Medeniyet Tehlikede Çocuk Tevellüdatı Büyük Bir Suretle Azalıyor”, (1932). *Resimli Şark*, No: 16, s. 6- 7.
- “Benim Size Ey Sadık Kullarım En Büyük İhsanım Çocuklarımızdır”, *Resimli Şark*, No:16, Nisan, 1932, s. 1.
- Kadro*, Şubat 1932, Sayı:2, s. 3-4.
- “Fuhuşla Mücadele”, *Polis Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 262, Ekim, 1931, s. 852.
- “Tekke Kapamak Kâfi Değil, Mektep Açmak Lâzım”, *Akbaba*, 12 Ocak 1931, Sayı: 819
- “Bir Moda Tasarımcısı Olsaymış Bundan Daha İyi Olmazmış”, *Kurucu, İstanbul Life*, Sayı: 3, İstanbul, 2020, s. 96-97.

Makaleler

- Ağaoğlu S. (1940, Şubat). “Cürüm ve Mücrim”, *Polis Dergisi*, Sayı: 9 (320), 33-43.
- Ağaoğlu S. (1940, Mayıs). “Cürüm ve Mücrim”, *Polis Dergisi*, Sayı: 10- 321, 36- 37.
- Alpan H. (1940, Kasım). “Mala Karşı İşlenen Cürümlerde Yapılacak Tahkikatta Göz Önünde Bulundurulacak Esaslar”, *Polis Dergisi*, Sayı: 12 (323), 22-28.
- Apaydın, H. Özdemir, Ö. Ünal, A.Z. (2016). “İntihar Girişiminin Bazı Değişkenlerle İlişkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, s. 33.
- Armağan, S. (1967). Türkiye’de Parlamento Seçimleri, *Journal Of İstanbul University Law Faculty*, Cilt: 33, Sayı: 3- 4, s.73.
- Asaf, B. (1932). “Cihan İçinde Türkiye: Cihan Buhranı Bitti mi?” *Kadro*, Sayı:10, s. 30.
- Ateş, A. Ö. (2002, Mayıs). “Cumhuriyet’in İlk Dönem Romanlarıyla Aşk Hayatımız Nasıl Batılı Oldu?” *Popüler Tarih*, Sayı: 21, s. 50- 54.
- Ahmet Aydın, (2019). “İslam, Roma ve Yahudi Hukukunda Öldürme ve Ölüme Sebebiyet Verme Ayrımı”, *Mîzânü’l Hak İslami Bilimler Dergisi*, Sayı:8, s. 38
- “Büyük Bir Teşebbüs Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Teşkil Ediliyor”, (1929, Ocak). *Ayın Tarihi*, Cilt: 21, Sayı: 69, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, s. 5318-5319.
- Ayın Tarihi*, (1929, Ocak). Cilt: 21, Sayı: 69, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, İç Kapak.
- “Yol Ayrımı”, (2019). *Mîzânü’l Hak İslami Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, s. 38.
- Aydemir, Ş. S. (1932). “Çok Nüfuslu Anadolu”, *Kadro*, Sayı: 5, , s. 34- 35.
- Süreyya, Ş. (1934, Temmuz). “İş Kanunu Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir Kıymetsiz ‘Sa’y’den Kıymetli ‘Sa’y’e”, *Kadro*, Sayı: 31, s. 10.

- Aydın, M. (2010).“Mütareke Döneminde İstanbul’da Hayat Pahalılığı Sorunu (1919-1922)”, *History Studies International Journal of History*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 442-444.
- Aydın, R. (2018). “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 247.
- Aydoğan, E. Mahmutoğlu, T. B. (2013). “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:10, s. 125.
- Bakar, B. (2005). “Mondros Mütarekesi’nden Sonra Yaşanan Önemli Bir Problem Türk ve Ermeni Yetimleri Sorunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 62, s. 571.
- Başar, A. H. (1966). “Zaferden Sonra İstanbul’da Başlayan İktisadi Savaş”, *Barış Dünyası*, Sayı: 54, s. 53.
- Birinci, İ. (1970). “70 Yıl Öncesinin Kanlı Katili Hrisantos Nasıl Öldürüldü?”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 6, s. 63.
- Cemil, A. (1929). “Dünya İktisadi Vaziyeti”, *Ayın Tarihi*, Cilt: 21, Sayı: 68, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, s. 5152.
- Çeri, B. (2000). “Leman Hanım ve Yakup Kadri Mektupları”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Cilt: 33, Sayı: 195, s. 135.
- Çolak, Ö. F. (2009).“2008 Krizinin 1929 Krizi İle Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz”, *Tisk Akademi*, Cilt: 4 Sayı: 2, s. 51-70.
- Dızman, Z. Ş. (2021). “Analyzing Crime and Unemployment From Sociological Percpective”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, s.441.
- Dikici, A. (2006). “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, s. 82.
- Dirlikyapan, M. D. (2014). “Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara” *Erdem*, Sayı: 66, s. 56.
- Eldem, E. (1992). “Galata’nın Etnik Yapısı,” *İstanbul*, Sayı: 1, s. 59.
- Ezer, F. (2010). “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, s. 429-430.
- “Ecnebi İktisadi Haberleri”, (1929). *Ayın Tarihi*, Cilt: 21, Sayı: 68, Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, s. 5165- 5167.
- Feridun, M. (1932, Eylül). “Başka Bir Yol, *Serveti Fünun Uyanış*, No: 1883- 198, s. 14.
- Giritli, İ. (1984, Kasım). “Atatürkçülük İdeolojisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.102.
- Güriz, A. (1971). “Türkiye’de Siyasi Partilerin Nüfus Politikası Konusundaki Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 14.
- Harmancı, F. Buçak, M. Gültekin, E. Güldibi, M. (2014, Güz). “Gazetelerde Polis İntihar Haberlerinin Sunumu”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:51, s. 367.
- Halil, N. (1931) “Halk Terbiyesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 52, Ocak, s. 3.
- Hamitoğulları, B. (1980). “Karma Ekonomi, Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 35 Sayı: 1, s. 178.
- İhsan, A. (1930). “Nis Mektubu Her Tarafta Buhran”, *Serveti Fünun (Resimli Uyanış)*, Sene: 40, Cilt: 68-4, No: 1789-104, s. 402- 403.
- İnönü, İ. (1933, Ekim). “Fırkamızın Devletçilik Vasfı” *Kadro*, Sayı: 22, s. 4- 6.
- Kalaycı, İ. (2009, Ocak- Haziran). “Atatürk’ün Kalkınma Modeli: Günümüz Sanayicisi İçin Kazanımlar”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 156, s.152.

- Kalaycı, İ. (2008). “Atatürk’ün Kalkınma Modeli: Devletçi İktisat Politikası Boyutu” *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı: 19, s. 236- 237.
- Karakışla, Y. S. (2001, Ekim). “Osmanlı Kadın Memureleri- III”, *Tarih ve Toplum*, 36 / 214, s. 241- 249.
- Karabulut. U, Özkul, Ö. F. (2020, Aralık). “Atatürk Dönemi İşçi Hareketleri ve İş Hayatına Dair Yasal Düzenlemeler”, *Sabit Duman Armağanı*, Birinci Baskı, Son Çağ Akademi, s. 1.
- Kasalak, K. (2012 Aralık). “Teşviki Sanayi Kanunları ve Türkiye’deki Sanayileşmeye Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, s. 75.
- Süme, M. (2016, Ağustos). “Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek Oktruva Resmi”, *Bellekten*, Cilt: 80, Sayı: 288, s. 531.
- Kılıç, K. (2021, Şubat). “Yangının Büyümesinden Sorumlu Tutulanlar, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 326, s.16.
- Kılıç, Y. (2015). “Hobbes, Locke ve Rousseau’da Doğa Durumu Düşüncesi”, *Temaşa*, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Sayı: 2, s. 105- 109.
- Kitapçı, İ. (2017, Aralık). “Günümüzün Önemli Küresel Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, s. 245.
- Konukman, A. (2003, Aralık). “Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları– Uygulamaları: Devletin İnşasından Devletin Tasfiyesine”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, s. 30.
- Kozanoğlu, H. (2009). “Ekonomik Krizin Hafızası Yok”, *NTV Tarih*, Sayı: 2, s. 32- 33.
- Malkoç, E. (2018). “1927 Yılında Hararetli Bir Tartışma Türkiye’de Çocuk Ölümünün Oranı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 290, s. 47- 48.
- Muzaffer, M. (25 Aralık 1931). “Tasarruf Haftası İçin”, *Serveti Fünun Resimli Uyanış*, Sene: 40, Cilt: 69-5, No: 1793-108, s. 53- 54.
- “Amerika’da Sefalet New York’un İç Yüzü”, (9 Nisan 1931). *Serveti Fünun (Resimli Uyanış)*, Sene: 40, Cilt: 69-5, Sayı: 1808-123, s. 296-297.
- Nedim, V. (1932, Şubat). “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, *Kadro*, Sayı: 2, s. 9-12.
- Nuri, O. (1934, Ocak, Şubat, Mart), “Dünkü ve Bugünkü İstanbul”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl:10, Sayı: 112-113-114. s. 243- 244.
- Nuri, O. (1932). “Belediye Tembih ve Yasakları”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl:8, Sayı: 90 / 18, s. 199- 200.
- Öncü, F. Sercan, M. Ger, C. Bilici, R. Ural, C. Uygur, N. (2007). The Impact of Socioeconomic and Sociodemographic Factors on The Criminal Behavior of Patients With a Psychotic Disorder, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 2.
- Önder, İ. (2001). “The Economic Crisis”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 41, s. 45.
- Odabaşı, S. 2020-2 “Suç Oranlarını Etkileyen Ekonomik ve Sosyolojik Faktörler: Literatürün Sistemik Bir İncelenmesi”, *Sosyal Bilimlerde Vaka Çalışmaları InTraders*, s. 6.
- Ozbay F. (1993). “Nüfus Büyüklüğü ve Artış Hızı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: 6, s. 112.
- Öcal, E. E. (2022). “1925 ve 1934 Nüfus Sayımlarında Azınlıklar”, *İstanbul Topkapı Üniversitesi Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:2 , s. 22.
- Önder, M. “Atatürk Picardie Manevraları’nda”, *Erdem*, Cilt: 11, Sayı: 32, 1998, s. 529.

- Özbek, N. (1999, Nisan). II. Meşrutiyet İstanbul’unda Dilenciler ve Serseriler”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 64, s. 34.
- Özçelik, A., Cerezci S. (2023). “Bir Açlık, Bir Yokluk, Bir Aşk Trajedisi: Bunalım Yılları İstanbul’unda Yaşanan İntiharların Basına Yansıyan Örnekleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Yıl: 16, Sayı: 96, Sonbahar, s. 359-382.
- Özgüven, A. (2001). “The Economic Crises”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 41, s. 56.
- Saylan, G. F. (2011). “İşgal İstanbul’unda Eli kanlı Bir Örgüt Hrisantos Çetesi”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 44, Erzurum, s. 326.
- Seyfettin, Ö. (1920, Şubat). “Karmanyolacılar”, *Diken*, Sayı: 41, s. 14.
- Reinken, V. (1925, Ağustos). “Yeni İstanbul I ”, Mütercim: Mübahat, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 12, s. 401.
- “Yeni İstanbul II ”, (1925, Ağustos). *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 12, s. 403.
- Sırrı, S. (1930, Haziran). “Konferans 15,16,17 Yaşında Çocuklara”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 45, s. 15- 16.
- Sırrı, S. (1931, Ekim). “Mücadele Nedir?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 61, s. 2, 3.
- Sükân, B. (2014), “İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye’de Yabancı Sermaye Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 54, s. 217
- Şadan, İ. (1938). “Kriminoloji”, *Polis Dergisi*, Sene: 25, Sayı 1 (312), s. 97.
- Şadan, İ. (1938). “Kriminoloji”, *Polis Dergisi*, Sene: 25, Sayı: 2 (313), s. 12- 17.
- Şazi, E. (1931, Ocak). “Bir Ecnebinin İstanbul’a Ait Notları”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl:7, Sayı: 77/ 5.
- Shortar, F. C. (2015, July).“Turkish Population in The Great Depression”, *New Perspectives on Turkey*, Publised Online Cambridge Universty Press, Volume: 23 Page: 103-124.
- Şahin, M. (2016). “The New York Times’ın Gözünden Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Sosyal Hayat”, *Journal of Human Sciences (Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:13, Sayı: 3., s. 4749.
- Tekeli İ. - İlkin, S. (1989) “1923 Yılında İstanbul’un İktisadi Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu”, *Tarih Boyunca İstanbul Semineri Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 269- 270.
- Temel, M. (1998). “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’de Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul, s. 236- 237.
- Terzioğlu, O. Çağla (2021). C.“Büyük Buhran ve Amerika’da Sosyal Politika” *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (41), s. 887.
- Tutel, E. (1988). “Biraz da Soğukluk Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 30, Sayı: 178, s. 228.
- Türk, F. (2015). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti”, *Belleten*, Cilt: 79, Sayı: 285, s. 765- 771.
- Toprak, Z. (2017). “Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 281, s. 24.
- Toprak, Z. (2019). “Mütareke Yıllarında İstanbul’da Hayat İşgal ve Travma”, *Baykuş Magma Dergisi*, Sayı:45, , s. 3-4.
- Turan, G. Ödekan, A. (2009, Aralık). “Erken Cumhuriyet Döneminde Yerli Malı Kavramı ve İstanbul Yerli Malı Sergileri”, *İTÜ Dergisi/ b Sosyal Bilimler*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 17.

- Türker, O. (1999, Ekim). “35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmeleri”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 32, Sayı: 190, İletişim Yayınları, s. 10-12.
- Uğurlu, N. S. Akbaş, G. (2013, Aralık). “Namus Kültürlerinde Namus ve Namus Adına Kadına Şiddet Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Cilt: 16, Sayı: 32, s. 79- 87.
- Uğurlu, A. S. (2015/ 1). “Aka Gündüz’ün Kaleminden Fuhuşa Sürüklenen Kadınlar, *Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 17, Sayı:28, , s. 15 -29
- Ulu, C. (2013). “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme 1914-1922”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 58, s. 90.
- Ulu, C. (2014). Osmanlıda Alfabe Tartışmaları Ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal’in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 55, s. 286.
- Uyar, H. (1999, Nisan), “Tek Parti Döneminde Seçimler”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 64, s. 26-27.
- Ünal, E. (2001). “Cumhuriyet’in İlk Nüfus Sayımı”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 36, Sayı: 214, s. 27.
- Ünver, A. S. (1931, Mart). “İstanbul’da İçtimai Yardım Müesseseleri”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Sayı: 79/ 7, s. 291- 294.
- Üsdiken, B. (1994, Ocak). “Eski Beyoğlu’nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler I”, *Toplumsal Tarih*, , s. 20- 23.
- Vassaf, B. H. (1967, Nisan). “Suç ve Suçlu”, *Barış Dünyası*, Türkiye Yayınevi, Cilt: 6, Sayı: 59, s. 238- 239.
- Yağmur, C. -Kapçı, H. Z. (2020). “Lozan Mübadilleri ve Emlak-ı Gayrimenkule”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVIII, s. 129.
- Yellice, G. (2018, Winter), “Ta Hronika’ nın Muhakemesi: Ta Hronika Gazetesi ve Türklüğü Tahkir Davası 1929-1930”, *Turkish Studies*, Volüme: 13 / 1, s. 114.
- Yıldız, F. (2014). “1930’ların Tasarruf Politikalarında İdealize Edilen Kadın İmgisinin Basında Temsili: Genç Cumhuriyetin Modern ve Tutumlu Kadınları”, *International Journal Of Social Science*, Number: 54, , s. 391.
- Yıldırım, İ. (2021, Ekim). “Atatürk’ün 1930-1931 Yurt Gezisi ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri”, *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 203.
- Yıldız, M. C. (2016, Bakü), “Türk Dünyasında Kahvehaneler”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, s. 1- 3.
- Yılmaz, C. A.- Yüksel, C. (2019, Haziran). “Türkiye’de Tek Parti Dönemi Parti Politikaları”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 87.
- Yolal, M. (2018). “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Eğlencenin ve Kumarın Bir Çeşidi Olarak Tombala”, *History Studies, International Journal Of History*, Volume: 10, Issue:8, November, s. 7.
- Yüksel, M., Öncü, A. S. (2023).“Âli İktisat Meclisi ve 1931 Tarihli Raporu”, *Turcology Research*, Volume: 77, s. 1.
- Yeşilyurt, Ş. (2021, Güz). “Büyük Burhan’ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Bir Neticesi: Buhran Vergisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 104, s. 221- 260.
- Zarakolu, A. (1982, Ankara). “1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Yöntemleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, *Semineri*, A. Ü. S. B. F. Yayınları, No: 513, A.Ü.S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, s. 89-91.
- C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, (1931, İstanbul). İstanbul Devlet Matbaası, s. 30.

- Zafir, K. (1934). “Serseri Çocukları Nasıl Terbiye Ediyoruz? Belediye Kurtarma Yurdunda Yapılan Tecrübeler”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, , s. 372- 381.
- Ziya, Y. (1928). “Edepsizlik Mücadelesi”, *Akbaba*, , Sene: 7, No: 626, s. 1.
- Ziya, Y. (1931). “Cuma Yerine Pazar”, *Akbaba*, Sene:10, Sayı: 4, s. 3.
- “Malumatı Cinaiye: Mevsim İtibarıyla Suç Taksimatı”, (1932, Haziran). *Polis Mecmuası*, Sene: 18, Sayı: 270, Ankara Yeni Gün Matbaası, s.1096 - 1097.
- Ecevid, F. (1938). “Suçluluk Bakımından Köylümüzün Ruhi Yapısı”, *Polis Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 3/4 (314/315), s. 43- 47.

TEZLER

- Aydoğdu, M. (2009). *Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Baytal, Y. (2009). *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Bulut, E. Ç. (2019). *Modern Türkiye'de Komünizm Algısı (1923-1960)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- Cengiz, A. (2008). *1929 Ekonomik Krizinin İstanbul'a Etkisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Durak, S. (2009). *1929 Ekonomik Buhranı'nın Mersin Limanı Üzerine Etkileri*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Durhan, Ö. S. (2009). *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Erdoğan, A. (2019). *Suç ve Ceza: Osmanlı Devleti'nde Bireysel Suçlar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Gözcü, A. (2012). *1930 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında Türkiye'de Ekonomik Politika Arayışları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- İşbil, E. (2019). *İstanbul'da Ekmek Meselesi (1929-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Kara, P. (2010). *Türkiye -İran İlişkileri (1923-1960)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Kara, A. A. (2010). *1919 Yılı'nda İstanbul'un Asayışı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Karataşer, B. (2013). *1914-1923 Arası İstanbul'un İaşesi ve İhtikar Sorunu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Keskin, Y. (2006). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğlence Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Koraltürk, M. (1999). *Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi (1880-1952)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Metinsoy, M. (2010). *Everday Politicis of Ordinary People: Public Opinion, Dissent, And Resistance In Earley Republican Turkey1925-1939*, Boğaziçi Universty, Atatürk Institute for Modern Turkish History, Doctor of Philosophy, İstanbul.
- Özcan, N. (2012). *Dolandırıcılık Suçu*, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özer, İ. (2004). *İstanbul’da Sosyal Değişim 1920-1930*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özdemir, P. (2018). *Ensest Mağduru Çocukların Adli Dosyalarının Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla İncelenmesi ve Müdahale Modelinin Geliştirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Sever, D. D. (2015). *War and Imperial Capital: Public Order, Crime and Punishment in İstanbul 1914-1918*, A Thesis Submitted ToThe Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical Universty, Doctor of Philosophy in Department of History, Ankara.
- Uyar, H. (1998). *Türkiye’de Tek Parti Döneminde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Ülker, Ç. (2021). *II. Meşrutiyet Döneminde Adi Suçlar (1908-1918)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- Üstün, E. B. (2020). *Erken Cumhuriyet Kadın Cinayetlerinin İstanbul Gazetelerine Yansıma Biçimleri 1923-1945*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Sosyoloji Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yeşilyurt, A. (2013). *Polis Mecmuasında (1913-1928) Polis ve Cinayet*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yeşilyurt, A. (2019). *Tanzimattan Erken Cumhuriyete Kumar*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- Yıldıztaş, M. (1997). *Mütarekede Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul.

SÖZLÜKLER

- Sami, Ş. (1317). *Kamûs-i Türkî*, Cilt: 1, Sahip ve Neşri: İkdâm Sahibi İmtiyazı ve Baş Muharriri Ahmet Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*,(yay. haz. Aydın Sami Güneşçâl), Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Emiroğlu, K.- Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

- C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, <http://hdl.handle.net/11543/852> s. 15, Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021.

- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf> Erişim Tarihi 14 Ekim 2023.
- İnalçık, H. (2015). “Galata”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt. I, İstanbul. <https://istanbultarihi.ist/4-galata?q=galata> Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023.
- Paul Krugman, “The Third Depression”, *The New York Times*, 27 Haziran 2010, <https://www.nytimes.com/2010/06/28/opinion/28krugman.html> Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023.
- <https://www.nytimes.com/1932/12/28/archives/40000000-women-thank-gazi-for-turkish-feminist-reforms.html?searchResultPosition=2> Erişim Tarihi: 09.01.2023
The New York Times, 28 Aralık 1932, Page: 1.
- “Turkey Is Seeking An Economic Policy”, *The New York Times*, 13 Kasım 1932, Bölüm E, s. 74. Erişim Tarihi 7 Temmuz 2023.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/11/13/issue.html>
- “Turkey Allocates Budgets Funds”, *The New York Times*, 19 January 1930, Page Number: 53,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96904951.html?pageNumber=53> Erişim Tarihi : 9 Ocak 2023
- “Turkey Plans October Census”, *The New York Times*, 19 January 1930, Page Number: 58,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96905033.html?pageNumber=58> Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023.
- “Turkey Curbs Imports In Drastic New Decree”, *The New York Times*, 17 November 1931, Page: 2. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2023.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/11/17/98077275.html?pageNumber=2>.
- “Asks Turks To Ban Coffee”, *The New York Times*, 4 December 1931, s. 8
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/12/04/112693836.html?pageNumber=8> Erişim Tarihi 21 Nisan 2023.
- “Turkey’s New Taxi Rules May Cut Importations From Here”, *The New York Times*, 19 Ocak 1930, Section 8 E Page Number: 58.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/01/19/96905029.html?pageNumber=58> Erişim Tarihi 30 Nisan 2023.
- “Turkey Finds Tariff Adds To Its Burdens”, *The New York Times*, 6 July 1930, s. 3.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1930/07/06/96908469.html?pageNumber=39> Erişim Tarihi 6 Mayıs 2023.
- “Turkey Relaxes Control Of Turkey”, *The New York Times*, 18 December 1932, Page Number: 60, Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023.
<https://www.nytimes.com/1932/12/18/archives/turkey-relaxes-control-of-trade-reaction-to-policy-of-etatism-grows.html?searchResultPosition=10>
- “Turkey to Charge 43 Per Cent On Incomes Over \$ 300 a Month”, *The New York Times*, 10 April 1932, Page. 24.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/04/10/100712562.html?pageNumber=24> Erişim Tarihi: 12 Mart 2023.
- “A Deaf Diplomat”, *The New York Times*, 22 November 1931, page. 144,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1931/11/22/97878914.html?pageNumber=144> Erişim Tarihi: 21 Nisan 2023.
- The New York Times*, 29 May 1932 Page: 12.
<https://www.nytimes.com/1932/05/29/archives/in-turkey-the-modern-age-marches-on-under-kemal-the-life-of-the.html?searchResultPosition=70> Erişim: 9 Ocak 2023.
- “Turks Elect Kemal For The Third Time”, *The New York Times*, 5 Mayıs 1931, Page. 8.

<https://www.nytimes.com/1931/05/05/archives/turks-elect-kemal-for-the-third-time-president-is-renamed-by-the.html?searchResultPosition=1> Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023.

“Reports On Narcotics: Investigator Tells Egypt's Premier Istanbul Is Chief Source of Supply” *The New York Times*, 23 December 1930, Page. 9.

<https://www.nytimes.com/1930/12/23/archives/reports-on-narcotics-investigator-tells-egypts-premier-istanbul-is.html?searchResultPosition=1> (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023).

“Turkey Decreases Output Of Opium”, *The New York Times*, 27 December 1932, Page: 15.

<https://www.nytimes.com/1932/12/27/archives/turkey-decreases-output-of-opium-poppy-cultivation-is-limited-by.html?searchResultPosition=1>(Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023).

Karakelle S. (2016) Psikoloji Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim, İstanbul. <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/psikoloji.pdf> (Erişim: 23 Eylül 2021)

Pattani, P. “Introduction Psychology”, Mayıs, 2017, s. 3., https://www.researchgate.net/publication/282850983_Bahaviorism, (Erişim: 23 Eylül 2021).

Vahdettin Engin, Ufuk Gülsoy, “İstanbul’un Aydınlatılmasında Elektrik Dönemi”, Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: 9, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015, s. 372- 374.

<https://istanbultarihi.ist/357-istanbulun-aydinlatilmasinda-elektrik-donemi> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/polisin-suclu-lugati-39244429> : Erişim Tarihi 22 Kasım 2023.

Rich Prayers Rugs Theft in Turkey”, *The Telegraph*, 15 December 1932, Page: 12,

<https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/179214393?searchTerm=in%20%C4%B0stanbul> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2023).

Michele Penner Angrist, “Hard Times: Turkey During the Great Depression”, *News Perspectives on Turkey*, Published online by Cambridge University Press, 21 July 2015, Volüme: 23, page: 149.

<https://www.cambridge.org/core/journals/new-perspectives-on-turkey/article/abs/hard-times-turkey-during-the-great-depression/08907268191B5D41EDFA469374BA69BC>
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2314382/?page=2>

Crichton-Miller H. THE PSYCHOLOGY OF SUICIDE. *Br Med J.* 1931 Aug 8;2(3683):239-41. doi: 10.1136/bmj.2.3683.239. PMID: 20776320; PMCID: PMC2314382, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2023.

<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1932/05/23/100745537.html?pagenumber=4> (Erişim Tarihi 21 Kasım 2023), “ All İstanbul Papers Sued”, *The New York Times*, 23 May 1932, Page: 4.

<https://www.agos.com.tr/tr/yazi/5968/tatavlanin-kurtulusu-nasil-olur> (Erişim Tarihi 19 Ekim 2022).